

Вадим Денисенко

**ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
В УКРАЇНІ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ
ВІКТОРА ЯНУКОВИЧА (2010–2014 рр.)**

Монографія

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Рецензенти:

С. В. Кульчицький – доктор історичних наук, професор (Інститут історії України НАН України);

Н. Р. Темірова – доктор історичних наук, професор (Донецький національний університет імені Василя Стуса);

О. М. Ситник – доктор історичних наук, доцент (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Запорізького національного університету
(протокол № 8 від 30.03.2021 р.)*

Денисенко В. І.

Д33 Формування та функціонування в Україні політичного режиму Віктора Януковича (2010–2014 рр.) : монографія. – Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 878 с.

ISBN 978-966-992-546-6

У монографії розглянуто особливості виникнення, механізми влади та крах політичного режиму, побудованого президентом України Віктором Януковичем. За допомогою величезного масиву офіційних документів, спогадів, інтерв'ю, публікацій, засобів масової інформації розкривається політична кар'єра четвертого «гаранта Конституції» та його взаємини з іншими представниками донецького клану. Особливу увагу приділено феномену «Сім'ї» та її перетворенню на центр генерації рішень у країні. Детально проаналізовано внутрішні суперечності створеного Януковичем режиму та сукупність чинників, що призвели до його падіння.

The monograph considers genesis, power machinery and subsequent fall of the regime established under Victor Yanukovich, the fourth President of Ukraine. Yanukovich's political career and his contacts with the rest of the so-called Donetsk clan representatives are revealed based on an immense collection of official documents, memoirs, interviews, publications and media sources. Specific attention is paid to «The Family» phenomenon – Yanukovich's closest confidants turned decision makers on a national level. The book highlights inner controversies of Yanukovich's regime, as well as other factors jointly contributing to its fall.

УДК 94(477)«1990/2014»

ЗМІСТ

ВСТУП	5
--------------------	---

РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографічний дискурс	8
1.2. Теоретичні засади дослідження	27
1.3. Джерельна база роботи	36

РОЗДІЛ 2. ВІКТОР ЯНУКОВИЧ ТА ДОНЕЦЬКИЙ СИРОВИННИЙ КЛАН (КІНЕЦЬ 1980-х – 2000-ні рр.)

2.1. Генеза еліт Донбасу в пізньорадянський період	48
2.2. Консолідація донецьких фінансово-промислових груп у 1990-х – 2000-х роках	61
2.3. Віктор Янукович: життєвий шлях голови українського уряду	77
2.4. Віктор Янукович під час Помаранчевої революції та за президентства Віктора Ющенка (2004-2009 рр.)	93

РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ 2010-2011 рр.

3.1. Отримання контролю над законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади (лютий-вересень 2010 р.)	121
3.2. Конституційні зміни 2010-2011 рр.	138
3.3. Спроби приборкання опозиції	147

РОЗДІЛ 4. НАЙБЛИЖЧЕ ОТОЧЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА

4.1. Олександр Янукович та зміцнення «Сім'ї»	164
4.2. Правоохоронний блок: Віктор та Артем Пшонки, Віталій Захарченко	169
4.3. Сергій Арбузов	178
4.4. Олександр Клименко, Едуард Ставицький та Сергій Тимченко	182
4.5. Юрій Іванющенко	190
4.6. Сергій Курченко	194

**РОЗДІЛ 5. ВЛАДНА ВЕРТИКАЛЬ
ВІКТОРА ЯНУКОВИЧА 2011-2013 рр.**

5.1. Фінансовий базис режиму	201
5.2. Роль Партії регіонів у владній вертикалі	223
5.2.1. Виникнення Партії регіонів	223
5.2.2. Зміни в партії після 2010 р.	246
5.2.3. Вибори 2012 року	261
5.3. Кураторство над силовими структурами	278
5.3.1. Збройні сили України	278
5.3.2. Служба безпеки України	334

РОЗДІЛ 6. ВЗАЄМИНИ З РЕГІОНАЛЬНИМИ ЕЛІТАМИ

6.1. Київ та Київська область	355
6.2. Донецька область	362
6.3. Луганська область	375
6.4. Автономна Республіка Крим	384
6.5. Дніпропетровська область	389
6.6. Львівщина	393
6.7. Харків	397
6.8. Запоріжжя	408

РОЗДІЛ 7. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ВЕКТОРИ РЕЖИМУ

7.1. Стосунки з Росією	417
7.2. Янукович та західні демократії	452
7.3. Китайський план	537

РОЗДІЛ 8. КРАХ РЕЖИМУ

8.1. Боротьба навколо підписання Асоціації з ЄС	597
8.2. Революція Гідності та падіння режиму Януковича	641

ВИСНОВКИ	739
-----------------------	-----

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	753
--	-----

ВСТУП

У сучасній українській історичній науці дослідження періоду після проголошення незалежності не є пріоритетом. Побутує думка, що це царина політології, соціології та інших суміжних із ними дисциплін. А професійний історик має витримувати дистанцію з досліджуваними явищами і приступати до роботи, лише коли суспільне ставлення до цієї частини минулого втратить емоційну гостроту. На нашу думку, такий підхід є дискусійним. По-перше, щодо низки історичних тем, навіть попри вже солідну часову дистанцію, не припиняються гострі дискусії. Досить згадати Національну революцію XVII ст. під проводом Богдана Хмельницького, Івана Мазепу, українське національне відродження XIX ст., визвольні змагання 1917-1921 рр., Голодомор 1932-1933 рр. Цей перелік далеко не вичерпний, але добре ілюструє тезу, що час не є достатнім запобіжником для емоційної нейтральності. По-друге, в умовах дефіциту наукових праць вакуум відповідей на гострі питання заповнюється псевдонауковими та відверто маніпулятивними твердженнями. По-третє, політологічні та соціологічні студії часто зосереджуються виключно на досліджуваному об'єкті, ігноруючи історичний контекст. Повною мірою ці зауваження є справедливі й щодо правління четвертого українського президента Віктора Януковича.

2010-2014 роки стали кульмінацією існування в Україні гібридного режиму, що постав на руїнах радянської економічної, соціальної, політичної та духовної систем внаслідок незавершеної революції 1991 року. Віктор Янукович не був винахідником ані неформальних кланів, ані всеосяжної політичної корупції, ані потужних фінансово-промислових груп. Однак саме за його правління ці явища в українському суспільстві досягли максимального розмаху за роки незалежності. Внутрішні суперечності створеного четвертим президентом режиму наприкінці його правління стали настільки гострими, що цілком закономірно призвели до його краху після Революції Гідності. А російська агресія в Криму та на Сході України відкрила нову сторінку історії нашої країни, тому дослідження про витоки, становлення, механізми влади та долю режиму Віктора Яну-

ковича є конче актуальним та затребуваним у сучасній науковій та суспільній думці. Воно дає ключ до розуміння процесів розвитку українського суспільства протягом 1991-2013 рр., а також створює необхідний фундамент для вивчення історії України доби російсько-української війни після 2014 р.

Об'єктом роботи є політична система України протягом 1990-2014 рр.

Предметом вивчення стали особливості формування та функціонування режиму особистої влади Віктора Януковича.

Метою нашого дослідження є детальний аналіз обставин та причин виникнення, формування, функціонування структури, механізмів влади та внутрішніх суперечностей режиму четвертого Президента України.

Для реалізації поставленої мети необхідно виконати такі дослідницькі завдання:

- з'ясувати стан дослідження режиму Віктора Януковича в українській та зарубіжній науковій думці;
- визначити історичний контекст становлення режиму протягом другої половини ХХ – на початку ХХІ ст.;
- висвітлити життєвий та політичний досвід Віктора Януковича напередодні обрання президентом;
- розкрити зміст «авторитарного повороту» 2010-2011 рр.;
- описати склад та значення для режиму найближчого оточення Віктора Януковича;
- охарактеризувати фінансовий базис режиму;
- дати оцінку ролі Партії регіонів у владних механізмах;
- дослідити кураторство представників донецького клану силових структур;
- проаналізувати відносини Віктора Януковича з регіональними елітами;
- продемонструвати вплив зовнішньополітичних векторів на еволюцію режиму;
- розглянути причини краху владної вертикалі Віктора Януковича;
- відтворити хроніку падіння режиму під час Революції Гідності 2013-2014 рр.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з початку 1990-х років по 2014 р. Нижня хронологічна межа пов'язується з виникненням донецького сировинного клану як неформальної спільноти, що зробила можливим обрання Януковича президентом України. Верхня хронологічна межа – руйнування режиму особистої влади четвертого президента України під час Євромайдану. Основний фокус дослідження припадає власне на період правління Віктора Януковича – 2010-2014 рр.

Територіальні межі роботи охоплюють територію сучасної України згідно з міжнародно визнаними кордонами.

Методологічна основа роботи – теорії авторитаризму, гібридних режимів та демократичного транзиту. Їх імплементація відбувалася з урахуванням вимог принципів наукового пізнання: об'єктивності, системності та історизму.

Джерельний базис дослідження склали нормативні документи, що визначали правове поле формування та функціонування органів державної влади протягом 2010-2014 рр. (закони України, постанови Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, укази та розпорядження Президента), копії протоколів засідань Кабінету Міністрів України 2002-2014 рр., матеріалу архіву Верховної Ради України, справи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, документи приватного архіву автора. Велике значення мали матеріали періодики, зокрема видань «Українська правда», «Дзеркало тижня», «Уніан», «Zaxid.net», «Цензор», «ВВС», «Радіо Свобода», «Сьогодні» та ін. Вони висвітлювали точки зору противників режиму, а також його прихильників. Неможливо недооцінити внесок інтерв'ю та спогадів очевидців тогочасних подій. Найбільш інформативними є тексти Віктора Балого, Нестора Шуфрича, Андрія Ключова, Сергія Львовичкіна, Юрія Колобова, Сергія Курченка, Бориса Ложкіна, Соні Кошкіної тощо.

РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографічний дискурс

Цілком передбачувано, перші наукові дослідження системи влади 2010-2014 рр. належать представникам політичної науки. Невдовзі після перемоги В. Януковича на виборах президента у 2010 р. з'являється стаття співробітника Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса¹ Миколи Михальченка «Кланово-олігархічний режим: негативи і позитиви функціонування»². На основі наявних відомостей про соціальну природу та ментальність нової владної верхівки автор здійснив спробу спрогнозувати режим, який вона спробує побудувати в Україні. Цілком обґрунтовано він підкреслив, що вітчизняний варіант олігархії не є зацікавленим у побудові повноцінного авторитарного режиму на зразок російського та є тісно інтегрованим у західну економіку. Отже, прогнозувалося в статті, Україну очікувала «напівдемократична олігархія», придатна для трансформації і в повноцінну демократію, і в авторитаризм.

Надалі спостереження М. Михальченка були розширені в колективних монографіях «Украина, разделенная в себе: от Леонидии к Виктории» (2012 р.) та «Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики» (2016 р.). У першій праці дослідницький колектив підсумував правління нового президента протягом 2010-2012 рр. і виділив основні риси нової моделі влади³. На думку авторів, В. Янукович створив чітку централізовану систему управління, на відміну від механізмів стримування та балансів часів Леоніда Кучми. Водночас особливості українського суспільства не дозволили йому перетворитися на вітчизняного диктатора.

---

¹ Далі ШПЕНД.

² Михальченко М. Кланово-олігархічний режим: негативи і позитиви функціонування. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. № 5 (49). С. 83–94.

³ Михальченко Н., Андрущенко В. Украина разделенная в себе: от Леонидии к Виктории. Т. 2. Киев : ИПиЭНИ им. И. Ф. Кураса НАН Украины, 2012. 556 с.

Монографія 2016 р. рефлексувала інституційні особливості режиму вже колишнього президента з точки зору нових післяреволюційних обставин⁴. У ній констатовано системний конфлікт між державним апаратом та громадянським суспільством в Україні, актуальний і нині. Варто підкреслити, що автори в працях досить критично оцінювали створену В. Януковичем систему і до, і після 2014 р.

Марія Кармазіна – завідувачка відділу соціально-політичної історії ІПЕНДу – очолювала дослідницький проєкт про партійні структури України 2010-х років⁵. Його наслідком стала публікація детального довідника українських політичних партій та низка аналітичних висновків про їхню роль у системі влади 2010-2013 рр. Варті уваги спроби автора дослідити приклади «партійного бізнесу» – продажу та оренди осередків політичних об'єднань їхніми лідерами, а також картельні змови між крупними силами задля збереження власних позицій у владі. Зазначені факти дали підстави стверджувати про роль сучасних українських політичних партій як агентів антидемократичних змін. Безумовно, це значно полегшило формування режиму особистої влади В. Януковича. Увага дослідниці сфокусувалася на проблемах політичних ідентичностей та їх регіональних проявах. У 2016 р. світ побачила монографія «Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Донецька»⁶, де М. Кармазіна намагалася виявити чинники формування специфічної політичної свідомості на Донбасі. Ключову роль, за авторкою, відіграли місцеві еліти, які підтримували ідеї регіоналізму, «слов'янського братства», соціалістичну риторичку. Таку модель представники донецького клану намагалися відтворити у всеукраїнському масштабі. Однак, на нашу думку, питання про їхні політичні ідентичності є відкритим і не настільки однозначним. Чи була ори-

⁴ Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики / авт. кол.: М. І. Михальченко (кер.) та ін. Київ : ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 440 с.

⁵ Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.): енциклопед. довід. / за ред. М. Кармазіної. Київ : ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 588 с. ; Політичні партії України у парламентській виборчій кампанії 2012 року : колект. моногр. / за ред. М. С. Кармазіної. Київ : ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 400 с.

⁶ Кармазіна М. С. Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Донецька. Київ : ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 232 с.

ентація на Росію дійсно властивою донецьким елітам або ж лише слугувала для маніпулювання населенням регіону і дистанціювання від Києва? Яким було національне, соціальне, культурне підґрунтя їхньої політичної свідомості? На жаль, монографія не дає вичерпної відповіді на ці запитання.

Найбільший внесок у вивчення режиму В. Януковича серед вітчизняних політологів зробив Юрій Мацієвський – керівник Центру політичних досліджень Національного університету «Острозька академія». У 2016 р. вийшла друком монографія, де підсумовувалися дослідження щодо еволюції політичного режиму в Україні від проголошення незалежності до Євромайдану⁷. Два останні розділи автор присвятив аналізу режиму влади 2010-2014 рр. Сильними сторонами його праці стало широке використання здобутків англомовної політичної науки та оригінальні методики визначення стабільності режиму, рівня клієнтелізму та неформальних контактів. За спостереженнями Ю. Мацієвського, українська система влади від початку правління Леоніда Кучми підпадає під поняття «гібридний режим» – перехідну форму управління з потенціалом розвитку до авторитаризму або до демократії. Із середини 1990-х рр. Україна потрапила до так званої «інституційної пастки», за якої гібридні практики стають системними і не дають змоги змінити статус-кво. З огляду на це стають зрозумілими і невдала спроба Віктора Ющенка демократизувати політичну систему, і неспроможність В. Януковича сформуванати повноцінний авторитарний режим. Четвертий український президент зумів найбільше централізувати владу і водночас припустився стратегічних помилок, які вартували йому посади (порушення балансів у сферах впливу, провокування масових протестів різкою відмовою від Угоди про Асоціацію з ЄС та застосування насильства для придушення незадоволення).

Визначення режиму 2010-2014 рр. як «гібридного» неодноразово фігурує в працях вітчизняних політологів. Зі схожою аргумен-

---

⁷ Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014). Чернівці : Книги-XXI, 2016. 551 с.

тацією його вживають Юлія Дзюбенко⁸, Катерина Лавренова⁹, Наталя Кадук¹⁰, Володимир Томахів¹¹. Це дає підстави говорити про неформальний консенсус серед представників політичної науки в описі функціонування системи влади за В. Януковича. Водночас на тлі теоретичної гармонії дивує відсутність запитань та більш детального аналізу українського варіанта «гібридизації». Очевидно, це є перспективною нішею для подальших досліджень.

Окремі аспекти формування та діяльності режиму В. Януковича відображені в працях Максима Забелі (використання ресурсів у президентській кампанії 2010 р.)¹², Олексія Валевського (пошуки нової моделі української державності 2010-2013 рр., авторитарні настрої серед населення)¹³, Д. Цимбала (роль опозиції протягом 2010-2013 рр.)¹⁴, Тетяни Пояркової (руйнування владної вертикалі

⁸ Дзюбенко Ю. М. Феномен гібридних режимів в сучасному політичному просторі : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2016. 19 с.

⁹ Лавренова К. О. Особливості розвитку гібридного політичного режиму в умовах демократизації : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 21 с.

¹⁰ Кадук Н. І. Трансформація політичного режиму в Україні у контексті демократичного транзиту : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2011. 18 с.

¹¹ Томахів В. Трансформація політичного режиму в незалежній Україні: загальні тенденції, особливості дефініцій. *Українська наука : минуле, сучасне, майбутнє*. Тернопіль, 2014. Вип. 19, ч. 1. С. 336–342.

¹² Забеля М. С. Конвертаційна стратегія кандидата на посаду президента України В. Ф. Януковича у президентській виборчій кампанії 2010 року. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Політологія*. 2012. Т. 182, вип. 170. С. 32–37.

¹³ Валевський О. Політична криза 2010–2013 рр. і завдання побудови нової моделі державної політики. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України*. 2014. № 6 (74). С. 135–144. URL: https://ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/valevskiy_politychna.pdf ; Валевський О. Архетипи українських реформ: від адміністративно-командної до адміністративно-олігархічної моделі. *Публічне управління : теорія та практика* : зб. наук. пр. Харків, 2012. Спец. вип. С. 39–49 ; Валевський О. Міф «сильної держави» в трансформації українського суспільства. *Публічне управління: теорія та практика* : зб. наук. пр. Харків, 2011. Спец. вип. С. 223–229.

¹⁴ Цимбал Д. І. Структурування парламентської опозиції та особливості її функціонування в період 2010–2013 рр. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2014. № 1. С. 23–30.

В. Януковича)¹⁵.

Соціологічний погляд на систему влади В. Януковича вирізняється аналізом широких соціальних процесів, які впливали на її функціонування. Микола Шульга – заступник директора Інституту соціології НАНУ – у 2011 р. опублікував монографію з пафосною назвою «Дрейф на обочину : двадцать лет общественных изменений в Украине»¹⁶. За ним, 2010 рік став початком нового етапу розвитку українських еліт, коли представники великого капіталу остаточно беруть під контроль політичні інститути та відбувається консервація керівної верстви. Попри загалом песимістичні оцінки української незалежності (зокрема олігархізацію влади), автор несподівано позитивно висвітлює діяльність нового президента, якого сам називає представником крупного капіталу. Колега М. Шульги по Інституту соціології НАНУ Андрій Зоткін звернув увагу на взаємовідносини регіональних еліт з центральною владою України, описуючи також ситуацію 2010-2012 рр.¹⁷ На його думку, донецька регіональна еліта проводила активну експансію до інших регіонів, зокрема Криму. Як наслідок, вона почала позиціонувати себе як лідер Південно-Східної України і висувати претензії на загальнодержавне домінування.

Внесок у тему формування та діяльності владної вертикалі В. Януковича зробили й українські історики. Попри поширену тезу, що для успішного історичного аналізу повинно минути кілька десятиліть після досліджуваної події, невдовзі після 2010 р. з'являються ґрунтовні наукові праці про цей період. Володимир Головка – старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ – досліджував донецькі фінансово-промислові групи кінця ХХ – початку ХХІ ст. Із його точки зору, станом на 2010 р. у донецькому клані існувало 5 основних груп впливу: Віктор Янукович, Рінат Ахметов,

---

¹⁵ Пояркова Т. К. Руйнація режиму Януковича крізь призму «кризового синдрому модернізації». *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2014. № 3. С. 22–33.

¹⁶ Шульга Н. А. *Дрейф на обочину : двадцать лет общественных изменений в Украине*. Київ : Бізнесполіграф, 2011. 448 с.

¹⁷ Зоткін А. Государственная власть и политические элиты Украины в контексте отношений между центром и регионами. *Властные структуры и группы доминирования* / под ред. А. В. Дуки. Санкт-Петербург, 2012. С. 286–306.

брати Ключєви, Сергій Львовичкін та Юрій Бойко¹⁸. Думки автора детально викладено в брошурі «Олігархи з міста троянд. Становлення і розвиток крупного капіталу Донбасу (1991-2014 рр.)»¹⁹, з огляду на обставини виникнення донецького промислового клану, а також еволюцію бізнес-імперій «Індустріальний союз Донбасу», «СКМ», «МАКО» у 2010-2014 рр.

Після початку російсько-української війни виходить друком велика кількість історичних публікацій з історії Півдня та Сходу України, зокрема і про події 2010-2014 рр. Станіслав Кульчицький, Валерій Смолій та Лариса Якубова підготували низку досліджень про історію становлення та сучасний стан Донбасу. Серед ключових тез їхніх студій – наприкінці ХХ ст. у регіоні розгорнулася економічна та соціальна архаїзація, що позначилося на ментальності населення та олігархічних кланів²⁰. Ярослава Верменич зазначила, що в основі організації донецького бізнесу – особисті залежності (патрон-клієнт), а не раціональні правила²¹. Такий самий принцип переносився на політичну площину і став одним із наріжних камінців моделі управління В. Януковича.

Помітною віхою в узагальненні напрацювань українських істориків стала колективна монографія «25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави»²², де система влади за президентства В. Януковича розглядається крізь призму Революції Гідності.

¹⁸ Головки В. Українські фінансово-промислові групи в модернізаційних процесах 1991–2009 рр. : монографія. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2012. С. 277–285.

¹⁹ Головки В. Олігархи из города роз. Становление и развитие крупного капитала Донбасса (1991–2014 гг.). Киев : Институт истории Украины НАН Украины, 2012. 74 с.

²⁰ Кульчицький С., Якубова Л. Донеччина і Луганщина у XVII–XXI ст.: історичні фактори й політичні технології формування особливого та загального у регіональному просторі. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2015. С. 735–736 ; Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи : (аналіт. доп.). Київ : Ін-т історії України, 2016. 616 с.

²¹ Верменич Я. В. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. С. 54.

²² 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / Г. В. Боряк (кер. авт. кол.). Київ : Ніка-Центр, 2016. 796 с.

Насамперед, авторський колектив виділив чинники, що призвели до масових протестів. В умовах обмеженого обсягу видання такий підхід є реалістичним, але, на нашу думку, картина політичних, соціально-економічних та культурних обставин 2010-2014 рр. була дещо складнішою. Очевидно, що для з'ясування всієї палітри суспільних явищ, які впливали на функціонування режиму В. Януковича, необхідні окремі дослідження.

Із точки зору соціальної філософії режим влади 2010-2012 рр. проаналізував Володимир Глазунов. За його твердженням, в Україні склався олігархічний тип держави, характерними рисами якого стали концентрація економічних та політичних важелів у руках невеликого кола людей, націленість на забезпечення інтересів владної верхівки за рахунок інших груп населення, висока ймовірність встановлення олігархічної диктатури правого типу²³. Зауважимо, що висновки В. Глазунова відрізняються від оцінок політологів щодо гібридного характеру політичного режиму в Україні та його відносно стабільності. Подальші події в Україні не підтвердили існування загрози правій диктатурі, натомість показали вражаючу стійкість гібридних інститутів.

Спробою узагальнити багаторічні журналістські розслідування «Української правди» стала книжка Сергія Лещенка «Межигірський синдром» 2014 р.²⁴ Автор детально описав історію передачі в приватну власність Межигірського маєтку, намагаючись на цьому прикладі показати взаємовідносини всередині владної верхівки напередодні 2010 р. У праці використано знайдені після втечі В. Януковича документи про корупційні витрати. Дослідження С. Лещенка, безумовно, є значним кроком у розкритті механізмів влади. Водночас автор не ставив собі за мету всебічно проаналізувати режим 2010-2014 рр. У фокусі його уваги опинилися найбільш яскраві промовисті факти зловживання владою та корупції серед політичних еліт.

Слід виокремити публікації науково-популярного та псевдона-

---

²³ Глазунов В. В. Українська олігархія в контексті сучасних трансформаційних процесів : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Запоріжжя, 2012. 360 с.

²⁴ Лещенко С. Межигірський синдром. Діагноз владі Віктора Януковича. Київ : Брайст Стар Паблішинг, 2014. 247 с.

укового характеру. Цікавий PR-крок – написання «правильної» і належним чином мотивованої біографії не залишився поза увагою оточення В. Януковича. Перші такі праці почали з'являтися ще у 2004 р. під час президентських передвиборчих перегонів за авторства Валентина Чемериса («Загадка Віктора Януковича»), Віталія Спажука («Дійсно творець») та Віри Ніколаєвої («Доторкнися до долі»)²⁵. У них тогочасний прем'єр-міністр зображався як «людина з народу», яка попри життєві труднощі змогла опинитися на вершині управлінської вертикалі. У 2010 р. з'являється нова хвиля біографій від В. Спажука («Життя під знаком факториала») та Володимира Чередниченка («Національна ідея»)²⁶. У них використовуються образи «захисника церкви», «глибоко набожної людини». Далі, 2013 р., В. Чередниченко випускає наступну книжку під назвою «Віктор Янукович», яка за стилем оповіді повторювала біографії із серії «Життя чудових людей» (рос. «Жизнь замечательных людей»)²⁷.

Спільним знаменником таких праць є спроби переконати читача в об'єктивності й достовірності. Для цього автори підкреслюють власну неупередженість, доступ до ексклюзивної інформації, використовують вирази з наукового сленгу. Однак вибірковий підхід до фактів та відсутність джерельних підтверджень однозначно вказують на їх призначення як PR-інструментів, а не спроб неупередженого аналізу.

Загалом можна говорити про значну увагу до режиму особистої влади В. Януковича серед українських науковців. Найбільший внесок у його опис та спроби логічного пояснення зробили Ю. Мацієвський, М. Михальченко, М. Кармазіна. Вертикаль влади 2010-2014 рр. побіжно висвітлювалася також у соціологічних, історичних та філософських працях. Однак коло питань, сформульованих українськими вченими, є обмеженим. На тлі красивих теоретичних побу-

²⁵ Чемерис В. Загадка Віктора Януковича: спроба дослідження. Київ : [б. в.], 2004. 96 с. ; Спажук В. И. Истинно созидатель. Донецк : Донеччина, 2004. 224 с. ; Николаева В. Прикоснись к судьбе. Виктор Янукович. Донецк : Новый мир, 2004. 96 с.

²⁶ Спажук В. Жизнь под знаком факториала : диалогия. Донецк : Юго-Восток, 2010. 243 с. ; Чередниченко В. Национальная идея : в 3 кн. Кн. 3. Днепропетровск : Монолит, 2010. 376 с.

²⁷ Чередниченко В. Виктор Янукович. Харьков : Фолио, 2013. 250 с.

дов відчувається дефіцит предметних досліджень реального змісту та механізмів влади 2010-2014 рр., зокрема їх витоків, функціонування та подальшої долі після Революції Гідності.

Не залишилися осторонь у вивченні проблеми режиму Віктора Януковича зарубіжні вчені. Найвний масив їхніх наукових праць з цієї проблеми доцільно розділити на західні та російські. Такий підхід має не лише географічне та мовне підґрунтя, але й окреслює різні інтерпретаційні моделі, покладені в основу наукового пошуку.

Серед західних вчених піонером у вивченні природи політичного режиму, який народжувався на території Донбасу, стала співробітниця Інституту соціології Марбурзького університету Керстін Ціммер (Kerstin Zimmer). На початку 2000-х років вона провела тривалий час у Донецьку та Артемівську²⁸, збираючи матеріали для своєї дисертації про еліти індустріального регіону в умовах посткомуністичної трансформації. У 2006 році світ побачила її монографія «Владні еліти на українському Донбасі»²⁹. Керстін Ціммер детально проаналізувала умови виникнення неопатриномінальних режимів у незалежній Україні, розкрила історичне минуле Донбасу, показала основні політичні фігури в регіоні. Про ґрунтовний підхід німецької вченої свідчила її увага не лише до впливових персоналій Донецької області, а й спроба окреслити сфери повноважень місцевих владних еліт у відносинах з масами та центральною верхівкою. Постать Віктора Януковича зайняла досить скромне місце в роботі. Значно більше уваги було приділено «старим донецьким», а також Рінату Ахметову та Борису Колеснікову як представникам нової генерації донецького клану.

Надалі Керстін Ціммер розвивала свої тези про роль донецьких еліт у трансформації життя Східної України. У колективній монографії щодо тенденцій українського політичного життя вона знову підкреслила роль Ріната Ахметова як ключової фігури серед регіональних еліт та проігнорувала Віктора Януковича як окрему полі-

---

²⁸ Зараз м. Бахмут Донецької області.

²⁹ Zimmer K. Machteliten im ukrainischen Donbass. Bedingungen und Konsequenzen der Transformation einer alten Industrieregion. Münster : LIT, 2006. 237 s.

тичну постать³⁰. Зауважимо, що співавтори звернули увагу на зростання ролі останнього на тлі міжусобиць «помаранчевих» лідерів.

Гостра боротьба під час президентських виборів 2010 р. сприяла зростанню кількості західних публікацій щодо особистості Віктора Януковича. Він поступово виходить на перший план під час висвітлення політичного життя в Україні протягом 2000-х років. У статті Девіда Марплза (David R. Marples), надрукованій 2010 року, детально розглядається роль Януковича у виникненні та зростанні Партії регіонів³¹. Автор подає розгорнуту біографію кандидата в Президенти України від донецького угруповання. Важливо, що стаття торкнулася PR-стратегій та складу політтехнологів команди Віктора Януковича у 2004 та 2006 роках, показавши реальні механізми боротьби за голоси виборців.

Того ж року опублікований окремих, «український», номер часопису «Східна Європа» («OSTEUROPA»), до якого було включено низку публікацій зарубіжних дослідників вітчизняного політикуму. Зокрема, німецька політологиня Хайке Дьорренбаєхер (Heike Doerrenbaecher) зробила акцент на високому градусі протистояння різних груп українських еліт на виборах 2010 р.³². Її аналіз перших кроків нового Президента давав невтішний прогноз щодо реваншу авторитарних тенденцій та посилення прихильників проросійського вектора серед владної верхівки. Ендрю Вілсон (Andrew Wilson) – дослідник Школи слов'янських та східноєвропейських досліджень у м. Лондон (Велика Британія) – у статті з пафосною назвою «Черепахи в зоні світанку» висвітлив парадокси української політики³³. Значну увагу він приділив інтелектуальному та культурному рівню донецької еліти, зокрема Віктору Януковичу та Миколі Аза-

---

³⁰ Das Comeback von Viktor Janukowitsch: die innenpolitische Entwicklung in der Ukraine 2006 / H. Pleines (Hg.). Bremen: Forschungsstelle Osteuropa an der Univ. Bremen, 2007. S. 8–9.

³¹ Marples D. R. The Yanukovych Election Campaigns in Ukraine, 2004 and 2006: An Analysis. *Journal of Ukrainian Studies*. 2010–2011. No. 35–36. P. 265–280.

³² Doerrenbaecher H. «The Winner Takes It All». *The Presidential Elections and the Consequences*. Osteuropa. 2010. Vol. 60, No. 2–4. P. 145–152.

³³ Wilson A. «Schildkröten in der Dämmerzone». *Die Politik in der Ukraine und der Wandel*. Osteuropa. 2010. Vol. 60, No. 2–4. S. 135–144.

рову. Професор Бременського університету Хайко Плайнс (Heiko Pleines) зупинився на ролі олігархів у політичному житті України протягом 2000-х років³⁴. Ключовими гравцями з найбільшою економічною вагою серед лідерів донецького клану він назвав Ріната Ахметова, Віталія Гайдука, Сергія Таруту, Валентина Ландика. Віктор Янукович, на його думку, посідав місце політичного представника «донецьких» і впливав на життя в країні саме як державний діяч, а не бізнесмен.

Відлунням президентської кампанії 2010 року стало дослідження співробітника Університету Західної Вірджинії Еріка Герона (Erik Herron) під назвою «Як Янукович переміг». Автор детально проаналізував два домінуючі наративи під час виборів Президента України та їх вплив на суспільну свідомість. Як стверджується у статті, перший наратив стосувався визнання більшістю українців перемоги Віктора Януковича законною, другий – критичної ролі Центральної України у виборчих перегонках³⁵. Зауважимо, що окремі висновки автора не збігаються з оцінками українських та зарубіжних дослідників щодо електоральної бази Партії регіонів та її лідера.

У наступні роки в західній науці простежується науковий штиль у питанні режиму четвертого українського президента. Своєрідним винятком із загального правила стала низка публікацій Тараса Кузьо – британського та канадського політолога українського походження. Основний інтерес автора полягав у розкритті природи системи влади, яка склалася в Україні протягом 1990-х–2000-х рр. і була адаптована під власні потреби Віктором Януковичем. Автор оцінив таку систему як «гібридну державу» та «змагальний авторитаризм», у яких демократичні форми поєднуються з патрон-клієнтарним змістом³⁶. Цю тезу підтверджують події 2010-2014 рр. У статті «Україна як нерухома держава» Тарас Кузьо проілюстрував

---

³⁴ Pleines H. Demokratisierung ohne Demokraten. Die Oligarchen in der ukrainischen Politik. *Osteuropa*. 2010. Vol. 60, No. 2–4. S. 123–134.

³⁵ Herron E. How Viktor Yanukovich Won. Reassessing the Dominant Narratives of Ukraine's 2010 Presidential Election. *East European Politics and Societies*. 2011. Vol. 25, Issue 1. P. 47–67.

³⁶ Kuzio T. Regime type and politics in Ukraine under Kuchma. *Communist and Post-Communist Studies*. 2005. Vol. 38, Issue 2. P. 167–190.

життєздатність гібридних інститутів, сформованих за часів Леоніда Кучми, після Помаранчевої революції та їх ренесанс після 2010 р.³⁷. Саме тоді відбувалося й швидке поширення характерної для донецького клану політичної культури, заснованої на елітарних засадах, із ворожим або зневажливим ставленням до демократичних процедур, глибоким переконанням у теорії змови «західних глобалізованих еліт» проти пострадянських режимів³⁸.

Намагаючись знайти витоки такої незвичної для західного світогляду політичної поведінки, він проаналізував формування донецьких еліт протягом 1990-х років. Екстремальні умови посткомуністичного транзиту та кримінальне середовище, як виявив автор, сприяли формуванню політичних принципів навколо ідей боротьби за виживання, чіткого поділу на «своїх» та «чужих», виокремлення сфер впливу. Донецьке «ядро» стало одним із центрів поширення таких цінностей серед українських еліт³⁹.

Останні розвідки Тараса Кузьо мали на меті систематизувати ключові риси влади 2010-2014 рр. У статті «Ріст та падіння політичної машини Партії регіонів» 2015 року він показав, як регіональні особливості Донбасу відбилися на внутрішніх механізмах Партії регіонів та яку роль вона відіграла в сучасній історії України⁴⁰. На Донбасі, на його думку, відбулося формування єдиної в Україні цілісної політичної машини, яка об'єднала «червоних директорів», олігархів-початківців та кримінальних авторитетів в організацію для захисту спільних інтересів. Особливу роль у зростанні Вікто-

³⁷ Kuzio T. Political Culture and Democracy. Ukraine as an Immobile State. *East European Politics and Societies*. 2011. Vol. 25, Issue 1. P. 88–113.

³⁸ Kuzio T. Soviet conspiracy theories and political culture in Ukraine: Understanding Viktor Yanukovich and the Party of Regions. *Communist and Post-Communist Studies*. 2011. Vol. 44, Issue 3. P. 221–232; Kuzio T. Twenty years as an independent state: Ukraine's ten logical inconsistencies. *Communist and Post-Communist Studies*. 2012. Vol. 45, Issue 3–4. P. 429–438.

³⁹ Kuzio T. Crime, politics and business in 1990s Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*. 2014. Vol. 47, Issue 2. P. 195–210.

⁴⁰ Kuzio T. Rise and Fall of the Party of Regions Political Machine. *Problems of Post-Communism*. 2015. Vol. 62, Issue 3. P. 174–186; Kudelia S., Kuzio T. Nothing personal: explaining the rise and decline of political machines in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. 2015. Vol. 31, Issue 3. P. 250–278.

ра Януковича, згідно з даними автора, відіграло залучення західних фахівців до політичного ребрендингу і лобювання інтересів в американському державному апараті⁴¹. Тарас Кузьо став одним із перших авторів, які на науковому рівні порушили питання про значення команди Пола Манaforta в реванші «регіоналів» після Помаранчевої революції.

Новий підхід до розуміння природи режиму 2010-2014 рр. запропоновано в публікації «Дім, який побудував Янукович» дослідника з Бейлорського університету (США) Сергія Куделі (Serhiy Kudelia)⁴². Відійшовши від усталеної тенденції описувати режим керівництва експрезидента винятково як «авторитарний поворот», учений виявив суперечності, які постали в процесі консолідації влади. Це слабка соціальна база поза Донбасом, відсутність переконливої ідеологічної платформи, розгалужена опозиція, а також зростаючі корупційні апетити оточення президента. Отже, Янукович постає не як диктатор, для якого самоціллю є влада та її збереження, а швидше як аморальний керівник, що зробив вибір на користь корупційних зв'язків та особистого збагачення.

Прагнучи до всебічного аналізу режиму 2010-2014 рр., окремі західні дослідники звертали увагу також на спроби реформ на початку правління нового президента. Славомір Матушак (Sławomir Matuszak) та Аркадіуш Сарна (Arkadiusz Sarna) – співробітники Центру східних досліджень (м. Варшава, Польща) – звернули увагу, що консолідація влади протягом 2010-2011 рр. відкривала великі можливості для реформування економіки. Однак їх змарнували на користь придушення опозиції та особисте збагачення⁴³. Як наслідок, сприятливі обставини початку 2010-х років не були використані для поліпшення бізнес-клімату в країні. Олег Гаврилишин (Oleh Havrylyshyn) з Університету Торонто (Канада) порівняв та-

---

⁴¹ Kuzio T. Ukrainian kleptocrats and America's real-life House of Cards: Corruption, lobbyism and the rule of law. *Communist and Post-Communist Studies*. 2017. Vol. 50, Issue 1. P. 29–40.

⁴² Kudelia S. The house that Yanukovich built. *Journal Of Democracy*. 2014. Vol. 25, Issue 3. P. 19–34.

⁴³ Matuszak S., Sarna A. Od stabilizacji do stagnacji: próby reform Wiktora Janukowycza. Warszawa : Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 2013. S. 42–43.

кий підхід до реформ із жонглюванням. Авторитарний контроль, макростабілізація економіки, підтримка олігархів – усе це перебувало в начебто стабільному стані, аж доки режим не зробив невелику, на перший погляд, помилку. Як наслідок, усі предмети «жонглера» вийшли з-під контролю і почали падати йому на голову⁴⁴. Спроби ж відновити баланс силою, як відзначили Томас Амбросіо (Thomas Ambrosio)⁴⁵ та Стівен Холл (Stephen G. F. Hall)⁴⁶, дали зворотний результат.

Значний блок досліджень західних учених присвячений зовнішньополітичним чинникам у політиці четвертого українського президента. Науковці з Бірмінгему – Рілка Драгнева (Rilka Dragneva) та Катаріна Волчук (Kataryna Wolczuk) – ґрунтовно проаналізували дипломатичні коливання керівництва України у 2010-2013 рр. Згідно з цим, європейська та євразійська інтеграція були для Віктора Януковича вторинними питаннями на тлі контролю фінансових потоків та політичних процесів у країні. Зовнішньополітичний вектор розглядався ним як засіб обміну на грошові преференції, а не як напрям розвитку країни⁴⁷. До схожих висновків дійшла співробітниця Тартуського університету (Естонія) Олена Кропачова (Elena Kropacheva)⁴⁸. Пьотр Главачек (Petr Hlavacek) розкрив питання зовнішнього чинника в розвитку громадянського суспільства в Україні та його протидії режимові Януковича⁴⁹. Пауль Кубічек (Paul Kubicek) спробував висвітлити візію представників ЄС під час пере-

⁴⁴ Havrylyshyn O. Reforms and Performance under Yanukovich: 2010–2014. *Political economy of independent Ukraine: slow starts, false starts, and a last chance?* London, 2017. P. 141–165.

⁴⁵ Ambrosio T. The fall of Yanukovich: structural and political constraints to implementing authoritarian learning. *East European Politics*. 2017. Vol. 33, Issue 2. P. 184–209.

⁴⁶ Hall S. G. F. Learning from past experience: Yanukovich's implementation of authoritarianism after 2004. *Journal of Eurasian Studies*. 2017. Vol. 8, Issue 2. P. 161–171.

⁴⁷ Dragneva R., Wolczuk K. The EU and the Yanukovich Regime. *Ukraine Between the EU and Russia: The Integration Challenge*. London, 2015. P. 51–62.

⁴⁸ Kropacheva E. *Ukraine's EU Integration During the Presidency of Viktor Yanukovich*. Tartu : University of Tartu Press, 2014. 22 p.

⁴⁹ Hlavacek P. Development of civil society under Yanukovich regime in Ukraine and the role of internal and external factors. *Panorama Of Global Security Environment*. Bratislava, 2014. P. 111.

говорів про асоціацію з Євросоюзом⁵⁰. Спільним знаменником студій щодо дипломатичних «кульбітів» режиму Віктора Януковича є детальне висвітлення процесу провалу переговорів про Асоціацію з ЄС, його наслідків і водночас відсутність розуміння причин такого вибору. На нашу думку, відмова від європейського вектора була зумовлена, насамперед, внутрішньою природою режиму. Масштабне реформування країни згідно з Угодою про асоціацію ставило під загрозу фундаментальні інтереси донецького клану: паразитування на державних структурах, вибіркове судочинство, адміністративний ресурс. Ось чому асоціація з ЄС у версії Віктора Януковича від початку була приреченим на загибель проектом.

Окремо в західному науковому дискурсі проблеми стоїть праця австрійського лінгвіста Міхаеля Мозера «Мовна політика та дискурс про мови в Україні під час президента Віктора Януковича». У ній розкрито спроби інструменталізації мовного питання з боку проросійського крила Партії регіонів: від 2010 року до відомого закону «Ківалова-Колесніченка»⁵¹. Дослідник, безумовно, зосередився саме на лінгвістичних аспектах мовної політики режиму. Але вдумливий читач легко знайде факти, які вказують на реальне ставлення представників донецької верхівки до майбутнього української мови та культури. Більшість із них сприймала державну мову як обтяжливий атрибут статусу публічного політика.

Загалом західна історіографія розглянула ключові питання функціонування режиму Віктора Януковича: походження, головні актори, роль політичних інститутів, зовнішній чинник. Досить вдалими є залучення потужних теоретичних напрацювань світової політичної та соціологічної науки, водночас більшість західних досліджень користується обмеженим колом джерел: офіційними документами органів державної влади, публікаціями у ЗМІ, інколи – інтерв'ю. Це призводить до ефекту «прожектора», коли дослідник

---

⁵⁰ Kubicek P. Dancing with the devil: explaining the European Union's engagement with Ukraine under Viktor Yanukovich. *Journal Of Contemporary European Studies*. 2017. Vol. 25, Issue 2. P. 143–162.

⁵¹ Moser M. Language policy and the discourse on languages in Ukraine under President Viktor Yanukovich (25 February 2010 – 28 October 2012). Stuttgart : Ibidem-Verl., 2013. 495 p.

добирає потрібні факти під уже обрану ним теорію, ігноруючи ті, що здатні її спростувати.

Великий блок наукових досліджень щодо системи влади в Україні протягом 2010-2014 рр. створили російські вчені. На відміну від своїх колег із західних країн, більшість із них розглядає політичні процеси з точки зору державних інститутів. Непоодинокими є спроби підвести під існуючі реалії в пострадянських країнах історіософську основу на зразок «особливого шляху» або ж «російського світу». Зауважимо, що це є тенденцією, а не аксіомою.

У російській науковій періодиці перші розвідки щодо системи влади президента Віктора Януковича з'явилися у 2010 році. Микола Борисов (Російський державний гуманітарний університет) звернув увагу на процеси відновлення президентських повноважень у перший же рік перебування на посаді нового президента. На його думку, втручання в зміст Конституції України триватиме й надалі через особливості української партійної системи та політичної еліти⁵². Таку саму тенденцію як провідну підкреслила для режиму Януковича Ірина Федоровська (Інститут міжнародної економіки та міжнародних відносин Російської академії наук)⁵³. Водночас її підхід побудований, насамперед, на окремих газетних публікаціях та особистих враженнях, що ставить під сумнів її тези, зокрема про «зважену та цілеспрямовану проукраїнську політику» нового Президента.

Питання про роль партій у системі влади України протягом 2010-2014 рр. порушувалося у низці політологічних досліджень. Володимир Лешуков (Російська академія народного господарства та державної служби) виконав порівняльний аналіз української та російської партійних систем станом на 2011 рік. Цікаво, що фактичну однопартійність у РФ він оцінив як «здатність ефективно виконувати обіцянки партійному електорату», а ситуацію в Україні – як

---

⁵² Борисов Н. А. Конституционные альтернативы Украины: назад в будущее? *Политика и общество*. 2010. № 12. С. 47–57.

⁵³ Федоровская И. Первый год президента В. Януковича – реформы или концентрация власти? *Россия и новые государства Евразии*. 2011. № 1. С. 19–28.

«крайній плюралізм»⁵⁴. Євгеній Пашковський (Санкт-Петербурзький державний університет) у схожому українсько-польському аналізі підкреслив розбалансованість партійної системи України та її тяжіння до груп впливу⁵⁵. Іва Сота (Південний федеральний університет) визначив партійне лідерство в Україні як «популістське» на протигагу «центристському» в РФ⁵⁶.

Режим влади Віктора Януковича опосередковано висвітлений у дисертації Олексія Токарева (Московський державний інститут міжнародних відносин). На тлі порівняння з грузинським політичним досвідом він виділив такі його риси, як зрощення публічної та приватної сфер, формування розгалужених патронатних мереж, домінування олігархів⁵⁷. Дослідження Муслум Мурсал огли Маммадова (Московський державний обласний університет) попри заявлену тему щодо модернізації політичних режимів на пострадянському просторі, є стислим переказом основних політичних подій із життя України 2010–2014 років, поєднаних із типовими для російської пропаганди тезами щодо Євромайдану як «незаконного перевороту», інспірованого Заходом⁵⁸. Така сама якість наукової праці характерна для творчості Катерини Ільїнової (Російський університет дружби народів). Головною ідеєю подібних публікацій є трансляція російських ідеологем, а також висловів колишніх «регіоналів» щодо ситуації в країні без критичної перевірки⁵⁹.

---

⁵⁴ Лешуков В. С. Трансформация партийных систем России и Украины в 1991–2011 годы: сравнительный анализ : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Саратов, 2012. 23 с.

⁵⁵ Пашковский Е. А. Механизмы формирования партийных систем в условиях трансформации общества: на примере Польши и Украины : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Санкт-Петербург, 2016. 24 с.

⁵⁶ Сота И. Эволюция института партийного лидерства на посткоммунистическом пространстве : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Ростов-на-Дону, 2015. 25 с.

⁵⁷ Токарев А. А. Становление государства и эволюция политических режимов Грузии и Украины : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Москва, 2012. 31 с.

⁵⁸ Маммадов М. Особенности модернизации постсоветских политических режимов : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Москва, 2017. 30 с.

⁵⁹ Ильинова К. Г. Внутриполитические и экономические процессы на Украине (период правления В. Януковича). *Проблемы постсоветского пространства*. 2016. № 1. С. 123–127 ; Ильинова К. Г. Внешняя и внутренняя политика Украины на

Власне процеси всередині українського суспільства є малозрозумілими та нецікавими для більшості науковців із РФ. Справедливою видається думка співробітника Інституту Європи Російської академії наук Віктора Мироненка, що Україна залишається для росіян невідомою державою, а наукова україністика перебуває в зародковому стані й не може вирватися з-під пресу державної пропаганди⁶⁰. Україна розглядається передовсім не як самодостатня держава, з якою необхідно будувати партнерські відносини, а як територія, що перебуває в зоні впливу РФ. Звідси й увага російських учених, насамперед, до зовнішньополітичної орієнтації української влади, зокрема й доби Віктора Януковича. Протягом 2010–2014 років у РФ світ побачили щонайменше чотири дисертації та десять наукових статей з цього питання. Їхнім спільним знаменником є обґрунтування думки про «єдність історичної долі з Росією», «безперспективність євроатлантичних прагнень України», «втручання Заходу в формування зовнішнього курсу України»⁶¹.

современном этапе. *Проблемы постсоветского пространства*. 2018. № 5. С. 89–100.

⁶⁰ Мироненко В., Цимбалюк Р. Виктор Мироненко: «Подавляющее большинство граждан России ничего не знают об Украине. Им очень легко навязать любую точку зрения». *УНИАН*. 2016. 16 марта. URL: <https://www.unian.net/society/1292821-viktor-mironenko-podavlyayuschee-bolshinstvo-grajdan-rossii-nichego-ne-znayut-ob-ukraine-im-ochen-legko-navyazat-lyubuyu-tochku-zreniya.html>.

⁶¹ Работяжев Н. В. Внешняя политика Украины при президенте В. Януковиче. *Россия и новые государства Евразии*. 2010. № 4 (9). С. 33–47 ; Мухаметов Р. С. Российско-украинские отношения и президентство Януковича. *Известия Уральского государственного университета. Сер. 1: Проблемы образования, науки и культуры*. 2011. Т. 95, № 4. С. 272–278 ; Баров С. А. Причины и последствия провала внешнеполитической стратегии России на Украине. *Вестник Российского университета дружбы народов. Сер. : Политология*. 2014. № 3. С. 65–77 ; Карпович О. Г. Роль США в украинском кризисе (2013–2014-е гг.). *Международные отношения*. 2016. № 2. С. 179–188 ; Белашенко Д. А. Политика Украины на постсоветском пространстве: основные векторы и приоритеты : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.15. Нижний Новгород, 2013. 25 с. ; Курьлев К. П. Внешнеполитическая концепция Украины в условиях формирования европейской системы безопасности: 1991–2014 гг. : автореф. дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.15. Москва, 2015. 49 с. ; Скриба А. С. Политика балансирования на постсоветском пространстве : на примере Белоруссии и Украины : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04. Москва, 2015. 34 с. ; Краснов Л. Н. Этноязыковая политика как источник конфликтности в постсоветском пространстве: на примере Молдовы и Украины : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Москва, 2017. 25 с.

Зі списку типових праць російських дослідників вирізняється розвідка Сергія Скалдуцького щодо тіньової сфери в російсько-українських відносинах⁶². Автор відзначив її розвиненість, структуру та вплив на міждержавні відносини. Водночас питання про вплив двосторонніх неформальних відносин на політичний режим в Україні залишилося без відповіді. Також можна виділити дослідження Ольги Дегтярьової (Санкт-Петербурзький державний університет) щодо ролі масмедіа в зміцненні впливу фінансово-промислових груп України⁶³. У ньому вперше системно окреслено базові медіахолдинги нашої країни, визначено їхніх фактичних власників, продемонстровано механізми впливу на суспільну свідомість. Важливо, що в праці чітко окреслено роль ЗМІ у формуванні образу Віктора Януковича під час виборчих кампаній 2000-х – 2010-х років.

Найбільший внесок у вивчення режиму Віктора Януковича серед російських вчених здійснив, без сумніву, Сергій Скларов (Академія праці та трудових відносин, м. Москва). У 2014 році він опублікував монографію, яка підбила підсумки його багаторічних досліджень політичної системи України за часів четвертого українського президента⁶⁴. Ця праця різко контрастує з типовою картиною в російській науці. Її сильними сторонами стали потужна джерельна база, системний підхід до вивчення політичної верхівки України, об'єктивність в оцінці реалій вітчизняного політикуму. Автор зумів уникнути гасел офіційної російської пропаганди, а також ідеалізованого образу «перемоги демократії та свободи» в Україні. До головних тез, сформульованих Сергієм Скларовим, слід віднести:

1) на момент приходу до влади Віктора Януковича в Україні сформувалася диверсифікована політична еліта на основі різних олігархічних кланів;

---

⁶² Скалдуцкий С. В. Теневая сфера в российско-украинских отношениях: политический аспект : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04. Москва, 2013. 22 с.

⁶³ Дегтярева О. В. Коммуникативные стратегии медиахолдингов Украины в легитимации власти и лоббировании интересов финансово-промышленных групп : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 10.01.10. Санкт-Петербург, 2016. 31 с.

⁶⁴ Скларов С. А. Политическая элита и оппозиция Украины в президентство Виктора Януковича : монография. Москва : АТИСО, 2014. 313 с.

- 2) спроби концентрації влади наштовхуються на спротив інших елітних груп та громадянського суспільства;
- 3) політична опозиція є активною та добре структурованою;
- 4) розвинене громадянське суспільство є вагомим учасником політичного життя⁶⁵.

Отже, підкреслює автор, спроби застосувати прийоми уніфікації управлінської вертикалі за моделями інших пострадянських країн приречені на невдачу в Україні. Історія Віктора Януковича, який під час Революції Гідності перетворився на вигнанця, стала наочною ілюстрацією.

Формування та функціонування режиму Віктора Януковича не залишилося ексклюзивною темою української історіографії. Увага західних та російських вчених матеріалізувалася у великому масиві наукових праць. Головними здобутками західних дослідників у цій сфері стала апробація напрацювань світової політичної та соціологічної науки на українському ґрунті, а також окреслення соціальної природи, обставин формування та причин краху режиму 2010-2014 рр. До недоліків західної історіографії варто зарахувати слабку джерельну базу та нестачу праць емпіричного характеру. Російська наукова сфера, за винятком поодиноких розвідок, відтворює тези державної пропаганди та окремі, добре відомі, факти. Вагомий внесок у вивчення системи влади Віктора Януковича серед закордонних вчених здійснили Керстін Ціммер, Тарас Кузьо, Сергій Куделя та Сергій Складаров.

1.2. Теоретичні засади дослідження

Сучасна історія України як спроба описати та осмислити розвиток нашого суспільства після 1991 року привертає дедалі більшу увагу представників історичного цеху. Очевидним є суспільний запит на синтез уявлень про сьогодення з картиною історичного минулого, який не здатні задовольнити інші суспільні та гуманітарні дисципліни, окрім історичної науки. Ключовим викликом для фахівців із сучасної історії є подолання «літописної хвороби», коли до-

---

⁶⁵ Там само. С. 308–312.

слідження перетворюється на ланцюжок хронологічно згрупованих фактів. Застосувати випрацювані істориками логічні схеми також проблематично. Важко не погодитися з думкою Георгія Касьянова: «...коли йдеться про необхідність осягнення сучасної історії, тобто подій та явищ, які не структуруються в ієрархічні пізнавальні схеми, вироблені понад сто років тому, виникає серйозний конфлікт з матеріалом»⁶⁶.

Ці зауваження є цілком справедливими і для дослідження режиму особистої влади Віктора Януковича. Пошук саме логіки історичних подій, а не проста компіляція відомих фактів, вимагають від нас серйозної ревізії теоретичного спадку. У пропонованій праці здійснюється спроба окреслити коло теорій, здатних пояснити природу владної вертикалі 2010–2014 років; їхні сильні та слабкі сторони.

На нашу думку, найбільш продуктивними для вивчення режиму Віктора Януковича є теорії авторитаризму, гібридних режимів, демократичного транзиту.

Виникнення *теорії авторитаризму* пов'язується з ідеєю «авторитарної особистості», викладеною в працях Еріха Фромма (Erich Fromm) та представників Франкфуртської школи Макса Горкгаймера (Max Horkheimer), Теодора Адорно (Theodor Adorno) та Герберта Маркузе (Herbert Marcuse). Згідно з їхніми спостереженнями, опорою недемократичним політичним режимам є тип людини, що симпатизує консервативним цінностям, є нетерпимою до проявів інакодумства, з чіткою установкою на покору сильній владі. Перенесення концепту «авторитаризм» у площину механізмів влади відбулося завдяки працям Шарля Морраса (Charles Maurras), Семюеля Гангтінтона (Samuel Phillips Huntington) та Хуана Лінца (Juan Linz). Останньому належить найбільш детальне визначення авторитаризму. Із досліджень Х. Лінца випливає, що до ключових ознак авторитарного режиму належать:

1) обмежений плюралізм – владна верхівка контролює ключові політичні інститути, але залишає простір для автономії населення, на відміну від тоталітаризму;

---

⁶⁶ Касьянов Г. В. Сучасна історія України: проблеми, версії, міркування. *Український історичний журнал*. 2006. № 4. С. 5.

2) низька політична активність громадян – культивуються патерналістські практики: влада пропонує вирішення базових проблем населення в обмін на визнання її авторитету;

3) недотримання владою конституційно-правових обмежень – «друзям – усе, ворогам – закон»;

4) незначна роль ідеології – авторитарні режими опираються, зазвичай, на аморфну консервативну традицію, а не на чітко сформульовану ідеологію⁶⁷.

На нашу думку, теорія авторитаризму дає можливість визначити вектор еволюції режиму В. Януковича. Говорити про авторитарний характер системи 2010-2014 рр. як про існуючий факт – означає ігнорувати ряд її суттєвих рис, зокрема наявність потужного громадянського суспільства та активної опозиції. Спроби визначити режим 2010-2014 рр. в Україні як авторитарний домінують, зазвичай, у політичній риторичі опонентів В. Януковича та публіцистиці⁶⁸. Як правило, для них характерне спрощення реальної картини в суспільстві задля покращення власного іміджу та привернення уваги. Це жодним чином не заперечує факту численних зловживань владою з боку донецького клану, порушення ним Конституції та правових норм. Однак ці злочини скоювалися в межах існуючої системи та не призвели до її кардинальної трансформації. Схожа думка склалася у вітчизняному науковому дискурсі. Можна впевнено стверджувати про своєрідний консенсус в оцінці режиму В. Януковича: він мав потенціал перетворення на авторитарний, але внаслідок низки чинників (внутрішні суперечності, опір громадянського суспільства, міжнародний тиск) так і не увійшов до ряду класиків сучасного «авторитарного» жанру, на зразок Білорусі, Венесуели чи Уганди.

Теорія транзитиву (транзитологія) сформувалася як спроба описати та пояснити перехід від авторитаризму до демократії. У 1970

⁶⁷ Линц Х. Тоталитарные и авторитарные режимы. *Неприкосновенный запас*. 2018. № 4. С. 16–62.

⁶⁸ Авторитаризм Януковича. *Sprotiv.org*. URL: <http://sprotiv.org/category/personi/yanukovich-viktor-personi/avtoritarizm-yanukovicha-yanukovich-viktor-personi-personi>. ; Тимошенко поскаржилася Заходу на авторитаризм Януковича. *Obozrevatel*. 2009. 15 вересня. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/51362-timoshenko-poskarzhilasya-zahodu-na-avtoritarizm-yanukovicha.htm>.

р. вийшла стаття Денкварта Растоу (Dankwart Rustow) «Переходи до демократії». Автор акцентував, що демократизація є складним і суперечливим процесом. Головними умовами для переходу є національна єдність та боротьба різних суспільних груп між собою. Поєднання цих двох чинників призводить до усвідомлення необхідності формування демократичних процедур, здатних вирішувати конфлікти та зберігати єдність народу⁶⁹. Надалі спроби визначити модель транзиту від авторитаризму до демократії здійснили Філіпп Шміттер (Philippe C. Schmitter) та Гільєрмо О'Донелл (Guillermo O'Donnell)⁷⁰, Адам Пшеворський (Adam Przeworski)⁷¹, уже згадуваний Семюел Хантінгтон⁷².

Спільним знаменником для праць засновників транзитології є такі тези:

1) головною тенденцією світового розвитку кінця ХХ ст. став перехід від авторитарних до демократичних режимів;

2) процес транзиту є складним і має три основні фази: лібералізація (підготовча), демократизація (прийняття рішень, звільнення) та соціалізація (звикання, конституювання);

3) головними акторами демократичного транзиту є політичні еліти, які виробляють механізми узгодження інтересів різних соціальних груп;

4) перехід до демократії не є лінійним і може закінчитися і успіхом, реваншем авторитарної системи;

5) успішний перехід до демократії не обов'язково означає стабільність нового демократичного режиму (за Д. Растоу, «чинники, що забезпечують стійкість демократії, не обов'язково рівнозначні тим, які породжують цю форму устрою політичної системи: при

---

⁶⁹ Растоу Д. А. Переходы к демократии: попытка динамической модели. *Полис*. 1996. № 5. С. 5–15.

⁷⁰ O'Donnell G. A., Schmitter P. C. *Transitions from Authoritarian Rule*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1986. 710 p.

⁷¹ Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / под ред. проф. В. А. Бажанова. Москва : РОССПЭН, 2000. 320 с.

⁷² Huntington S. P. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman : University of Oklahoma Press, 1991. 366 p.

поясненні демократії необхідно розмежовувати її функціонування і генезис»⁷³).

За транзитологічним підходом, режим В. Януковича є одним з етапів демократичного перетворення в Україні, що розпочалося наприкінці 1980-х рр. та триває зараз. Четвертий український президент, який отримав владу цілком демократичним шляхом, за свого правління здійснив спробу «відкотити» трансформації постпомаранчевого періоду 2005-2009 рр. Опір громадянського суспільства та проєвропейських еліт зумовив падіння режиму та відновлення процесу демократизації, хоча й в набагато складніших умовах зовнішньої агресії.

Теорія транзиту зазнала серйозної критики вітчизняних та зарубіжних дослідників на зламі ХХ – ХХІ ст. Їй закидали абсолютизацію західної моделі демократії як стандарту трансформації, телеологічність (визначеність майбутнього результату транзиту), ігнорування фактичного матеріалу на користь теоретичної узгодженості. Деякі дослідники говорять про неспроможність транзитології пояснити реалії постбіполярного світу, а відтак – недоцільність її використання⁷⁴.

На нашу думку, теорія демократичного транзиту продовжує відігравати важливу роль у наукових студіях щонайменше з двох причин. По-перше, вона пропонує загальну логічну схему, яка відображає тенденцію розвитку українського суспільства кінця 1980-х – 2010-х рр. Нелінійність цього розвитку, перерви та періодичні реванші авторитарної моделі не означають відсутності демократичного транзиту взагалі. По-друге, протягом 1990-х рр., коли формувалася матриця сучасної української державності, транзитологія мала величезний вплив на політичне життя, заповнивши ідеологічний вакуум після зникнення комуністичної ідеології. Як наслідок, поняття «демократія» стало обов'язковою складовою політичної риторики, яке почали використовувати навіть відверто авторитарні клани, на зразок

⁷³ Растоу Д. А. Переходы к демократии: попытка динамической модели. *Полис*. 1996. № 5. С. 5.

⁷⁴ Carothers T. The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*. 2002. Vol. 13, Issue 1. P. 15–21.

донецького. Тому в поєднанні з іншими теоретичними підходами теорія демократичного транзиту здатна допомогти в аналізі режиму В. Януковича.

Виникнення *теорії гібридних режимів* пов'язане з неочікуваними для більшості дослідників результатами «третьої хвилі демократизації» у 1970-х – 1990-х рр. Масове падіння авторитарних режимів мало привести до утвердження класичних демократій. Однак реальна картина значно відрізнялася від теоретичних постулатів. Тож у політичній науці розпочинається перегляд тріади «тоталітаризм-авторитаризм-демократія», до яких додається новий тип політичного режиму – «гібридний». У впровадженні нового поняття мають важливе значення праці Террі Карла (Terry Lynn Karl)⁷⁵, Ларрі Дайамонда (Larry Diamond)⁷⁶ та Томаса Карозерса (Thomas Carothers)⁷⁷.

Різноманіття форм гібридних режимів стимулювало появу різних підходів до їх описання та інтерпретації. Як підкреслив український учений Геннадій Шипунов, навіть у питанні назви можна виділити щонайменше три групи підходів: 1) гібридні режими як «демократія з прикметниками» («керована», «дефектна», «обмежена»); 2) гібридні режими як різновид лібералізованого авторитаризму; 3) спроби вийти за межі традиційної схеми («керований плюралізм», «безплідний плюралізм», «домінуюча влада»)⁷⁸. Однак навіть за відсутності загальноприйнятої назви можна виокремити суттєві риси гібридних режимів:

1) проведення регулярних виборів, які відбуваються із систематичними порушеннями;

2) домінування виконавчої влади на тлі часткової автономії парламенту та судів;

---

⁷⁵ Karl T. The Hybrid Regimes of Central America. *Journal of Democracy*. 1995. Vol. 6, Issue 3. P. 72–86.

⁷⁶ Diamond L. Thinking about Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*. 2002. Vol. 13, Issue 2. P. 21–35.

⁷⁷ Carothers T. The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*. 2002. Vol. 13, Issue 1. P. 15–21.

⁷⁸ Шипунов Г. Теоретико-методологічні засади аналізу гібридних політичних режимів: український контекст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Політичні науки. 2008. Вип. 3. С. 92–94.

3) поширення неформальних політичних практик («телефонне право», корупція, клановість);

4) неформальний контроль виконавчої влади над силовими структурами;

5) існування активної партійної системи, але з реальним доступом до уряду лише представників «партії влади»;

6) існування громадських організацій, що активно протидіють керівній еліті;

7) значно обмежені можливості отримати владу, коли опозиція не переслідується;

8) тиск на незалежні ЗМІ на тлі формальної свободи слова та відсутності прямої цензури;

9) відсутність обов'язкової державної ідеології;

10) змішана політична культура – поєднання демократичних та авторитарних елементів⁷⁹.

Режим В. Януковича цілком підлягає визначенню як гібридний. Більшість його ключових ознак відповідають зазначеним критеріям:

1) протягом 2010-2014 рр. відбулися заплановані вибори до Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування, велася підготовка до проведення переобрання Президента. Водночас владна еліта вдавалася до численних порушень демократичних норм задля отримання необхідного результату. Наприклад, під час виборів до парламенту 2012 р. експерти зафіксували такі зловживання, як використання адміністративного ресурсу, маніпуляції зі списками виборчих комісій та виборців, перешкоджання агітації, підкуп виборців⁸⁰;

1) уже 1 жовтня 2010 р. було оприлюднено рішення Конституційного суду України про скасування закону № 2222 (політреформи 2004 р.) та про повернення В. Януковичу повноважень президен-

---

⁷⁹ Там само. С. 95–97.

⁸⁰ Гарбар В., Зубар Н., Северин О. Систематичні порушення Закону про вибори. 2 дні до голосування. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 2012. 26 жовтня. URL: <https://helsinki.org.ua/2012/10/systematichni-porushennya-zakonu-pro-vyboru-2-dni-do-holosuvannya/>.

та доби Леоніда Кучми. Цей крок легітимізував існуючий де-факто статус Президента як панівного у владній вертикалі;

2) наявні дослідження засвідчують високий рівень клієнтелізму та неформальних політичних практик за правління В. Януковича⁸¹. Символами корупції стали «Сім'я» (найближче оточення четвертого президента) та Межигір'я;

3) протягом 2010-2014 рр. різко зросло фінансування силових органів: Генеральної прокуратури, МВС, СБУ. Журналістські розслідування виявили «тіньові» структури, у яких насправді приймалися ключові рішення щодо правоохоронної діяльності⁸²;

4) багатопартійна система функціонувала, але доступ до влади визначався, насамперед, рівнем контактів із владною верхівкою;

5 та 7) діяли опозиційні партії, представлені в парламенті та органах місцевого самоврядування. Також активно працювали громадські рухи, скеровані на боротьбу з корупцією та порушеннями прав людини;

8) у публічних промовах В. Янукович категорично заперечував тиск на ЗМІ⁸³. Водночас відбулося кілька гучних спроб завадити журналістській діяльності, зокрема, порушено кримінальні справи проти власника каналу ТVІ Миколи Княжицького, інтернет-видання «Левый берег»⁸⁴. Робилися спроби ввести кримінальну відповідальність за наклеп у 2012 та 2014 рр.;

9) більшість дослідників відзначали відсутність єдиної та логічно впорядкованої ідеологічної платформи в Партії регіонів. Можна

---

⁸¹ Мацієвський Ю., Собчук І. Клієнтелізм в українській політиці у період президентства Віктора Януковича. Острого: Національний університет «Острозька академія», 2014. 30 с.; Лещенко С. Межигірський синдром. Діагноз владі Віктора Януковича. Київ: Брайт Стар Паблішинг, 2014. 247 с.

⁸² Зілгалов В. Силкові структури як опора авторитарного режиму Януковича. *Радіо Свобода*. 2013. 12 грудня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25197821.html>.; Орлов Д. Как работала «тайная прокуратура» Пшонки. *Фокус*. 2014. 7 мая. URL: <https://focus.ua/politics/305387/>.

⁸³ Янукович: Будь-який тиск на ЗМІ є неприпустимим. *Galinfo*. 2012. 19 вересня. URL: https://galinfo.com.ua/news/yanukovych_budyakyu_tysk_na_zmi_ie_pergrupustymum_118121.html.

⁸⁴ Журналістські організації закликають Януковича припинити тиск на ЗМІ. *Український тиждень*. 2012. 19 липня. URL: <https://tyzhden.ua/News/55792>.

погодитися, що натомість вона використовувала «штучно створений мікс політичних ідей, які могли підтримати російськомовні жителі Сходу і Півдня України»⁸⁵;

10) публічна демократична риторика поєднувалася з ностальгією за окремими елементами радянського минулого та «тіньовими» політичними практиками.

На нашу думку, теорія гібридних режимів є однією з найбільш продуктивних для аналізу режиму В. Януковича. Вона добре описує системні риси механізмів влади протягом 2010-2014 рр. та дає змогу коректно порівняти українські реалії зі схожим зарубіжним досвідом. До особливостей теорії гібридних режимів можна віднести її акцент на вивченні власне режиму, тому для з'ясування причин «гібридизації» політичної системи, історичного контексту цього процесу, співвідношення об'єктивних та суб'єктивних чинників доведеться залучити інші теоретичні підходи.

Отже, режим Віктора Януковича привернув увагу українських вчених, а також зарубіжних колег. Найбільший внесок у його описання та спроби аналізу зробили українські дослідники Юрій Мацієвський, Микола Михальченко та Марія Кармазіна. Влада 2010-2014 рр. опосередковано вивчалася також у низці соціологічних, історичних та філософських праць. Мінусом української історіографії є дефіцит предметних досліджень механізмів влади 2010-2014 рр., зокрема їх витоків, функціонування та долі після Революції Гідності.

Внеском західних науковців у дослідження владної вертикалі 2010-2014 рр. стала апробація напрацювань світової політичної та соціологічної науки на українському ґрунті, а також окреслення соціальної природи, обставин формування та причин краху режиму. Недоліками західної історіографії є слабка джерельна база та нестача праць емпіричного характеру. Російські науковці, за незначним винятком, транслюють тези державної пропаганди та очевидні факти. Можна констатувати, що Керстін Ціммер, Тарасу Кузьо, Сергію

---

⁸⁵ Конфліктний потенціал Партії регіонів: ідеологічний аспект. *Вголос*. 2011. 3 березня. URL: https://vgholos.com.ua/articles/konfliktnyj-potentsial-partiyi-regioniv-ideologichnyj-aspekt_106704.html.

Куделі та Сергію Склярову належать найвагомійші розвідки щодо режиму Віктора Януковича.

Найбільш продуктивними для вивчення режиму Віктора Януковича є теорії авторитаризму, демократичного транзиту та гібридних режимів. Останній з перелічених теоретичних підходів має найбільший евристичний потенціал для пояснення механізмів влади 2010–2014 рр. Водночас він зосереджується власне на режимові, мало приділяє уваги альтернативним моделям розвитку суспільства та історичному контексту. Задля цього варто залучити концепції авторитаризму та посткомуністичного транзиту.

1.3. Джерельна база роботи

При дослідженні режиму особистої влади Віктора Януковича історик стикається з типовими проблемами формування джерельної бази роботи, що ведеться в площині вивчення сучасної історії: з одного боку, джерел дуже багато, їхня кількість постійно зростає, але верифікувати цей інформаційний вир вкрай непросто.

Складнощі додає вкрай гостре політичне звучання цієї теми, тісно пов'язаної з Революцією Гідності, сучасною російсько-українською війною та спробами реваншу проросійських сил.

Тому вкрай важливо неухильно дотримуватися принципів внутрішньої та зовнішньої критики залучених джерел та спиратися на матеріали різного походження. Інакше перед роботою постає загроза перетворитися або на чергову констатацію загальновідомих фактів з історії України 2010–2014 рр. або ж на набір припущень без належного документального обґрунтування.

Джерельна база дослідження складається із комплексу опублікованих та неопублікованих джерел. За родо-видовими ознаками вони поділяються на документальні джерела – законодавчі, актові, діловодні, статистичні, дипломатичні, судово-слідчі, а також наративи – спогади, мемуари, автобіографії, політичні та публіцистичні твори, періодика, матеріали конкретно-соціологічних досліджень.

Велика частина документів і матеріалів опубліковані в офіційних виданнях органів влади та управління України та продубльовані в

засобах масової інформації. Вони широко доступні користувачам і забезпечують аналіз порушеної теми на всьому її хронологічному діапазоні.

Інший умовний блок джерел – неопубліковані. Вони характеризуються широким видовим різноманіттям, специфікою походження та інформаційним потенціалом, залежними від зовнішніх обставин, проте мають менший ступінь відкритості пересічному дослідникові. Саме з них беремо унікальну інформацію, не завжди офіційного характеру, про еволюцію політичного режиму В. Януковича. Ці джерела нагромаджені в поточних архівах державних органів, про які говоритимемо далі, та в особистому архіві автора, сформованому в результаті професійної журналістської та парламентської діяльності як члена комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя.

Через недоступність або засекреченість більшості документів, які відображають особливості існування та функціонування політичного режиму Януковича, наше дослідження значною мірою базується саме на документах із особистого архіву автора.

До корпусу неопублікованих джерел, які використані під час підготовки цього дослідження, входять документи з центральних державних архівів України, зокрема Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України), Архіву Верховної Ради України (далі АВР України) та Архіву Кабінету Міністрів України (далі АКМ України).

У ЦДАВО України зафоновано документи центральних органів влади, створені понад 15 років тому. Серед них до нашого дослідження мають відношення документи Верховної Ради України (Ф. 1), а саме матеріали протокольної частини, звернення громадян, документи з питань роботи рад та органів місцевого самоврядування, діяльності Голови Верховної Ради України, у яких висвітлювали аспекти формування донецької еліти.

Найбільш цікавими виявилися джерела фонду «Кабінет Міністрів України» (Ф. 2) за 1991-2002 рр. До них належать матеріали засідань українського уряду та його структурних підрозділів, ділове

листування з іншими органами влади (наприклад, Верховною Радою, Фондом державного майна, Адміністрацією Президента тощо), статистичні дані. Ці джерела дають змогу реконструювати деталі формування донецького сировинного клану після проголошення незалежності України, особливості діяльності Юхима Звягільського на посаді прем'єр-міністра та його відносини з Леонідом Кравчуком.

ЦДАГО України – колишній партійний архів ЦК КПУ – зберігає, переважно, джерела щодо діяльності колишньої Компартії України 1918-1991 рр. У контексті нашого дослідження увагу привернули документи щодо генези місцевих еліт на Донбасі пізньорадянської доби та їх становище напередодні розпаду СРСР. З-поміж великого масиву документів, що зберігаються в архівосховищах цієї установи, найбільш цікавими в контексті нашого дослідження були документи, які розкривають механізми функціонування партійно-радянської системи УРСР та СРСР.

Зокрема, наша увага зосереджувалася на матеріалах, що зберігаються у фонді «Центральний комітет Комуністичної партії України (ЦК КПУ)» (Ф. 1). Серед них варто назвати довідки відділів ЦК КПУ щодо становища вугільної промисловості та економічної ситуації загалом у регіоні, результати перевірок регіональних партійних організацій контролюючими органами, листування з кадрових питань протягом 1945-1991 рр. За їх допомогою стає можливим встановлення витоків формування місцевої партійно-радянської та господарської номенклатури, ресурсний потенціал Донбасу як середовища формування «тіньового» об'єднання еліт, роль шахтарських протестів кінця 1980-х – початку 1990-х рр. в еволюції регіональної номенклатури.

Для реконструювання особливостей кадрової політики республіканського керівництва відносно регіонально-партійної еліти Донеччини ключовими є матеріали управління кадрів ЦК (Оп. 45 і Оп. 46), а також статистичні звіти до ЦК про склад керівних кадрів республіки (Оп. 67).

Важливим джерелом відновлення біографій місцевих керівників слугували матеріали, які продукував загальний відділ ЦК. З-поміж

значного масиву матеріалів цього відділу ми виявили довідки з основними анкетними даними та характеристиками керівників Донеччини, які направлялися або просто затверджувалися республіканськими партійно-радянськими органами.

Також у документах загального відділу наявна інформація про соціально-економічне становище Донецької області. Це дозволяє верифікувати дані, що наводяться в опублікованих довідниках.

Загалом комплекс документів, що сконцентрований у фонді 1, дозволяє з'ясувати особливості існування і функціонування партійно-радянської еліти УРСР, органічною частиною якої були і представники Донеччини, з'ясувати принципи кадрової політики київського керівництва відносно регіональної керівної верхівки, встановити політичні траєкторії ключових політичних акторів Донеччини.

Джерела АВР України навряд чи можна назвати вирішальними чи взагалі значущими для дослідження. У його архівосховищах зберігаються поточна документація Верховної Ради України, зокрема за 2010-2014 рр., та матеріали, передані фракціями парламенту, зокрема й Партією регіонів України⁸⁶. Однак використати їх повною мірою в дослідженні виявилось вкрай складним через:

1) погану структурованість фондів та практично повну відсутність довідкового апарату (зادля справедливості зауважимо, що це є типовою проблемою більшості поточних архівів органів державної влади);

2) формальний характер переданих до архіву документів. Мається на увазі, що більшість партійних документів створювалися постфактум і містять мінімальну кількість інформації. Їхнє головне призначення полягало у виконанні формальної вимоги про передачу певного комплексу документів до архіву.

Тож в абсолютній більшості випадків дані джерел АВР України дублюють інформацію загальнодоступних матеріалів, наприклад, електронних версій офіційних документів Верховної Ради України і не мають джерельної «доданої вартості» для дослідника. Звісно, це

---

⁸⁶ Наприклад: Протоколи засідань фракції Партії Регіонів України. *АВР України*. Ф. 1. Оп. 45. Спр. 236. 178 арк.

твердження не є аксіомою і має право на існування лише в контексті цього дослідження.

Зовсім інша ситуація склалася з матеріалами українського уряду, оригінали яких зберігаються в АКМ України. Під час Революції Гідності копії частини протоколів засідань Кабінету Міністрів, довідок та аналітичних записок були отримані нами від співробітників уряду в межах проведення журналістського розслідування. Наразі вони стали частиною нашого приватного архіву і активно використовувалися в дослідженні. Хронологічні межі цих документів охоплюють 2002-2005, 2006-2007 та 2010-2014 рр. – перебування Віктора Януковича на посадах прем'єр-міністра та Президента України. Більшість цих джерел вдалося перевірити за допомогою інших офіційних видань і встановити, що вони є копіями окремих актів українського уряду. На підставі цих документів можна прослідкувати особливості кадрової політики прем'єр-міністра та президента Віктора Януковича, а також еволюцію поглядів представника «донецького клану» і його «команди» відносно стратегії економічного розвитку України в означений період. Також на підставі контент-аналізу протоколів засідання Уряду і публічних виступів В. Януковича видається за можливе реконструювання особливостей прийняття та оприлюднення його рішень, виявлення «центрів впливу», особливостей розподілу неформальних сфер інтересу міністрів і самого очільника Уряду.

Опубліковані джерела

До складу джерельної бази дослідження входять нормативні документи, що визначали правове поле формування та функціонування органів державної влади України за режиму В. Януковича. Йдеться насамперед про закони, прийняті Верховною Радою України протягом 2010-2014 рр., що впливали на баланс інститутів у владній вертикалі. Найбільш важливими є законодавчі акти, за допомогою яких реалізовано конституційний переворот 2010-2011 рр. і повернення президенту повноважень за Конституцією 1996 р. Вони були оприлюднені в офіційному виданні «Відомості Верховної Ради України».

Також до цього комплексу належать актови, діловодні, дипломатичні джерела, сформовані в процесі діяльності вищих органів

влади України: постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, рішення і висновки Конституційного Суду України, зареєстровані в Міністерстві юстиції нормативно-правові акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, а також міжнародні договори України, які набрали чинності. Їхні повні тексти опубліковані в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник України», що виходить за сприяння Міністерства юстиції України, бюлетені «Офіційний вісник Президента України», газети Кабінету Міністрів України «Урядовий кур'єр».

Для з'ясування векторів міжнародної політики офіційного Києва в означений період проаналізовано розміщені в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник Президента України» тексти міжнародних угод, договорів, що уклалися від імені України з іншими міжнародними партнерами. Окрім того, проаналізовані укази і розпорядження Президента України, оприлюднені в цьому виданні.

Для відновлення та аналізу найголовніших подій у політичному, економічному, громадському, культурному житті України та світу були використані матеріали, що публікувалися на сторінках газети «Урядовий кур'єр». Окрім того, у цій газеті друкують постанови та розпорядження Кабінету Міністрів, нормативні документи міністерств і відомств та коментарі до них, що дозволяють глибше проаналізувати діяльність двох Урядів (2010-2012 рр. і 2012-2014 рр.) на чолі із М. Азаровим.

Окрім друкованих видань ми залучили матеріали з офіційного сайту Верховної Ради України. Інформація сайту дозволила визначити склад та біографічні дані депутатів ВРУ, а також ознайомитися із повними текстами стенограм та реконструювати механізми встановлення контролю за цим органом влади з боку представників «донецького клану».

Важливим джерелом для аналізу електоральної підтримки представників Партії регіонів в Україні та для з'ясування виборчих процесів в Україні виявилися матеріали, що розміщені на офіційному сайті Центральної виборчої комісії України.

Кульмінаційним для режиму Януковича стали революційні події Майдану. Процеси зародження та еволюції Євромайдану доволі детально зафіксовані і безпосередніми учасниками, і представниками ЗМІ, які вели прямі трансляції з місця подій. Наявність такої кількості джерел дала змогу детально охарактеризувати причини, перебіг та результати тих подій.

Для надання авторської оцінки трансформації політичного режиму Януковича, що активізувалася після ухвалення Верховною Радою України 16 січня 2014 року пакету так званих «Диктаторських законів», які підірвали легітимність режиму, виникла необхідність звернутися до змісту цих законів⁸⁷.

Складнішою виявилася ситуація із доступом до документів, матеріалів розслідування, яке ведеться з 2015 року і виділено в окрему кримінальну справу № 759/3498/15-к. Ця справа наразі слухається в Святошинському районному суді міста Києва. На жаль, крапку в Справі про розстріли на Майдані не поставлено, а тому в нас немає можливості опрацювати документи, які б «пролили світ» на специфіку організації придушення режимом Януковича протестів та визначення ключових фігурантів тих трагічних подій. Незважаючи на відсутність у нашому розпорядженні всього комплексу документів по цій справі, ми звернулися до публікацій у ЗМІ, які займаються висвітленням ходу розслідування, а також до офіційних заяв уповноважених органів, які періодично випускають офіційні заяви з приводу ходу розслідування та деяких його деталей. Також нами були проаналізовані відеозаписи судових засідань у справі за звинуваченням у державній зраді В. Януковича.

Важливим завданням нашого дослідження є відновлення і аналіз утворення неформальних зв'язків «донецького клану» і «сім'ї В. Януковича». Відповідно, постає необхідність реконструкції біографій ключових фігур цих неформальних груп. Для реалізації цього

---

⁸⁷ Поіменне голосування про проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян (№ 3879) – за основу та в цілому. 16.01.2014 р. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_arh_golos?g_id=361107&n_skl=7.

завдання використано біографічні довідники і словники. Цей вид джерел має свою специфіку, що наближує їх до вузькоспеціалізованих історичних досліджень. Враховуючи те, що більшість із використаних нами біографічних довідників і словників є основою для реконструкції патрон-клієнтських взаємозв'язків між членами цих неформальних структур, їх віднесено до джерельної бази дослідження. Причому, їхній зміст порівнювався зі змістом газетних публікацій, анкетних даних, автобіографій. До зазначеної умовної групи джерел ми включаємо також роботи з серії «Хто є хто», окремі випуски якої присвячені донеччанам⁸⁸.

Як відомо, найвище керівництво Партії регіонів для просування свого кандидата на посаду Президента України у 2010 році зверталося до різних лобістів, піарників, які б збільшили шанси на перемогу в цій передвиборчій гонці. Найбільш відомим лобістом Партії регіонів і безпосередньо «сім'ї Януковича» був Пол Манафорт. У 2017 р. у США йому було висунуто обвинувачення в незаконному лобізмі, відмиванні коштів, несплаті податків та інших серйозних злочинах. Частина документів по цьому судовому процесу була оприлюднена американською юстицією. Вони є цінним джерелом відомостей про роль П. Манафорта в політичному «відбіленні» Віктора Януковича після Помаранчевої революції⁸⁹.

Для верифікації архівних даних, електронних джерел, інтерв'ю про соціально-економічну ситуацію загалом в Україні і по окремих регіонах, зокрема по Донеччині, а також для оцінки змінюваності економічної ваги Донеччини як базового електорального регіону «донецького клану» ми використали статистичні джерела. До цього виду джерел ми відносимо офіційні дані, які були опубліковані у виданнях «Статистичний щорічник України», «Україна у цифрах», статистичний збірник «Регіони України» та ін.

⁸⁸ Кто есть кто в Донецке : биограф. справ. Донецк : Интерхоббиэкспо, 2000. 264 с. ; Кто есть кто в Донецке 2009 : биограф. справ. 3-е изд., доп. и перераб. Донецк : Интерхоббиэкспо, 2010. 381 с. ; Кто есть кто в московском землячестве «Донбасс». Москва : Рус. биограф. ин-т, 2001. 327 с.

⁸⁹ United States of America v. Paul J. Manafort, Jr. and Richard W. Gates III : Indictment. URL: <https://assets.documentcloud.org/documents/4163372/Paul-Manafort-Rick-Gates-Indictment.pdf>.

Не можна оминати увагою публікації, які видавалися під авторством лідера «донецького клану» В. Януковича. Це, зокрема, його виступи, програмні статті та агітаційний матеріал (програма кандидата в Президенти України): «Год в оппозиции. В политике не бывает окончательных побед и поражений», «Правительство Украины: первые 100 дней», «...І рік при владі: від кризи – до економічного зростання», «Україна для людей»⁹⁰. Ці матеріали цікаві насамперед тим, що передають публічний образ, який намагалися сконструювати для Віктора Януковича – «харизматичного лідера» і «талановитого управлінця». Вважати їх відображенням власних поглядів представників донецького клану на стратегію розвитку України напевно чи можна. Також ці матеріали можуть слугувати основою для аналізу стратегій піару, лобізму і підходів до оформлення виборчих кампаній.

Українськими інформативними для дослідження виявилися наративні джерела. До цієї групи ми віднесли мемуари, щоденники, інтерв'ю з ключовими акторами «донецького клану». Цей вид джерел є одним із найбільш суб'єктивних порівняно зі згаданими. Вони є віддзеркаленням суб'єктивних оцінок, інтерпретацій та несуть відбиток життєвого досвіду їхніх авторів.

Неможливо недооцінити інтерв'ю та спогади очевидців режиму. Найбільш інформативними з них стали тексти власне Віктора Януковича, Миколи Азарова, Віктора Балого, Нестора Шуфрича, Андрія Ключева, Сергія Львочкина, Юрія Колобова, Сергія Курченка тощо. Усі ці автори були ключовими гравцями неформальної групи, а тому їхні свідчення про інших осіб і «внутрішню кухню» призначень, вироблення спільної стратегії дій, розподілу повноважень і т. ін., закритої для зовнішнього спостерігача інформації, є вкрай інформативними для пояснення логіки і специфіки функціонування «донецького клану», Партії регіонів та «Сім'ї В. Януковича».

---

⁹⁰ Янукович В. Ф. Год в оппозиции. В политике не бывает окончательных побед и поражений : статьи, интервью, выступления, 2005 год. [Б. м. : б. и., 2006]. 233 с. ; Янукович В. Ф. ...І рік при владі: від кризи – до економічного зростання. Київ : Д. Бураго, 2007. 112 с. ; Янукович В. Ф. Україна для людей. [Б. м.] : Новий Друк, 2010. 28 с.

Безумовно, кожне інтерв'ю має на меті не стільки надати об'єктивну характеристику владної вертикалі 2010-2014 рр., як переконати читача в позитивних якостях опитуваного та його заслугах перед державою та нацією. Особливо це помітно під час порівняння інтерв'ю, записаних до Революції Гідності та після неї. До 2014 р. для більшості спогадів представників владної верхівки є характерним підкреслення власної ролі в приході до влади Віктора Януковича.

Непересічним джерелом для аналізу подій Революції Гідності стали спогади учасників протестних акцій, що відбувалися в Україні з 21 листопада 2013 року до 22 лютого 2014 року. У своєму дослідженні ми звертаємося до інтерв'ю, які були зібрані та опубліковані Українським інститутом національної пам'яті в межах проекту «Майдан: усна історія»⁹¹.

Одним із значущих джерел роботи є періодичні видання 2000-х рр. Зокрема, це видання «Українська правда», «Дзеркало тижня», «LB.ua», «УНІАН», «Zaxid.net», «Цензор.нет», «BBC», «Раїдо Свобода», «Сегодня» та ін. Вони представляли точки зору противників режиму, а також його прихильників.

Кожне із перерахованих видань містить різні типи публікацій, що умовно можна поділити на інформаційні та аналітичні. Більшу частину аналітичних матеріалів нами було виявлено у «Дзеркалі тижня», «Лівий берег (LB.ua)», «Українська правда», «Радіо Свобода» та «День». Видання, які слугували для нас джерелом «сухої» емпіричної інформації, були «BBC News», «УНІАН», «Укрінформ», «Цензор.нет», «РБК-Україна». При аналізі інформації, використаної для нашої роботи, була проведена верифікація каналів інформації. Уся інформація цих видань проходила критичний аналіз і, зокрема, були враховані чинники, які могли вплинути на аналітичний зміст розміщених у виданнях публікацій. Зокрема це такі чинники: хто засновник і власник? Чи підтримувало видання своїми публікаціями режим Януковича чи, навпаки, всіляко критикувало? Якою була специфіка та тип інформації цих видань у період розквіту режиму та після його краху?

⁹¹ Майдан від першої особи. 45 історій Революції Гідності / упоряд.: Т. Ковтунович, Т. Привалко. Київ : К.І.С., 2015. 320 с.

У зв'язку з тим, що в тексті ми використовуємо матеріали із журналістських розслідувань, аналітичні публікації соціально-економічного та політико-правового характеру, вважаємо за необхідне подати стисло характеристику найбільш цитованих у дослідженні видань.

Найчастіше у своєму дослідженні ми звертаємося до публікацій, що були розміщені в українському суспільно-політичному інтернет-виданні «Українська правда». Засновник цього видання – Георгій Гонгадзе, якого було вбито у вересні 2000 року. За офіційною інформацією, «Українська правда» належить Олені Притулі. Як відомо, Олена Притула з 1996 по 1999 рік активно висвітлювала діяльність другого Президента України Леоніда Кучми для «Інтерфаксу». Головний редактор цього видання – Севгіль Мусаєва-Боровик. Найбільш цікавими публікаціями для нашої роботи стали її розслідування про Сергія Курченка, Нестора Шуфрича, Юрія Іванющенка та їхній нафтовий бізнес. Варто згадати про публікації документів щодо корупційної діяльності В. Януковича та його оточення під авторством Сергія Лещенка та Мустафи Найєма.

Ще одним виданням, до матеріалів якого ми звертаємося доволі часто, є «Дзеркало тижня». «Дзеркало тижня» вважається одним із найвпливовіших видань і є спільним проектом родини Мостових і американця Юрія Орлікова. За деякими даними, свого часу Орлікову належали 60%, Володимирі Мостовому – 20%, а його доньці Юлії Мостовій – 20% акцій цього видання. Політику цього видання визначає його головний редактор Юлія Мостова. Більшість авторів «Дзеркала тижня» займали помірковані позиції стосовно режиму Віктора Януковича, висвітлюючи механізми його влади та внутрішні суперечності.

Газета «Сегодня», власником якої є олігарх Рінат Ахметов, протягом 2000-2010 рр. публікувала переважно компліментарні матеріали стосовно діяльності Віктора Януковича та Партії регіонів. Вона є типовим прикладом видання з прорегіоналістською позицією, а також одним із головних каналів трансляції позиції «донецького клану» з питань внутрішньої та зовнішньої політики України, намагалася сформувати в суспільній думці образ лідера «регіоналів» як

«міцного господарника» та «вихідця з народу». Водночас серед її матеріалів можна знайти чимало ексклюзивних фактів про діяльність оточення четвертого Президента України.

У роботі використано дані конкретно-соціологічних досліджень, оприлюднені Інститутом соціології НАН України, соціологічною групою «Рейтинг», рейтинговим агентством Fitch та іншими провідними соціологічними службами, які унаочнюють рівень електоральної підтримки провідних політичних сил і характеризують динаміку політичних процесів в Україні досліджуваного періоду.

Отже, під час дослідницької роботи та її написання були залучені різновидові та різнопланові джерела, переважно – законодавчі акти, нормативні та розпорядчі документи, матеріали діловодства, статистики, судочинства і слідства, періодика та наративи. Велику частину необхідних для дослідження даних було взято із особистого архіву автора. Великий масив джерел, які лягли в основу нашого дослідження, опубліковано. Значну частку актуалізованої джерельної бази складають документи центральних державних архівів України та поточних архівів вищих органів державної влади та управління України. Деякі елементи неформальних практик, які були характерні для неформальної управлінської мережі часів перебування при владі В. Януковича, ми віднайшли в інтерв'ю ключових акторів «донецького клану».

Для відомого сегменту потенційної джерельної бази розробки теми доступ залишається утрудненим і, навіть, неможливим через принципи і формальні обставини. Проте авторові вдалося подолати «закритість» значної частини джерел інформації завдяки своєму фаху та професійній діяльності, що була безпосередньо пов'язана з вивченням правових аспектів діяльності В. Януковича та його оточення.

Унаслідок виявлення, нагромадження та критичного опрацювання репрезентативного масиву унікальних, інформативно насичених джерел, авторові вдалося суттєво розширити існуючі уявлення про генезу і природу особистої влади В. Януковича, детально та цілісно реконструювати картину формування його політичного режиму.

РОЗДІЛ 2

ВІКТОР ЯНУКОВИЧ ТА ДОНЕЦЬКИЙ

СИРОВИННИЙ КЛАН

(кінець 1980-х – 2000-ні роки)

2.1. Генеза еліт Донбасу в пізньорадянський період

Формування донецьких еліт неможливо дослідити без розуміння особливостей Донбасу як історичного регіону. Гіроакі Куромія влучно описав край у другій половині XIX – XX ст. як територію «свободи та терору». Колишнє Дике Поле приваблювало шукачів свободи, щастя можливістю розпочати життя з «чистого аркуша». Однак поряд з відчуттям свободи на них чекали також жорстока економічна експлуатація, міжнаціональна напруга та насильство як норма повсякденного життя⁹².

Адміністративно-територіальне виокремлення Донбасу відбувається після захоплення краю більшовиками під час Української національно-демократичної революції. Першою спробою оформити регіон як самостійну одиницю стало проголошення місцевими більшовиками Донецько-Криворізької Республіки в лютому 1918 р. ДКР мала створити ґрунт для збереження контролю радянської Росії бодай над частиною українських територій та для невиконання умов Брест-Литовського мирного договору з країнами Четвертного союзу. Після наступу німецьких та австрійських військ потреба у квазіреспубліці зникла⁹³. Тож питання про її відновлення надалі не порушувалося.

У 1919 р. радянська Росія знову захоплює Донбас. Утворюється Донецька губернія, межі якої охоплювали територію сучасних Донецької та Луганської областей України. Більшовицька еліта відводила вугіллю та металу з регіону важливу роль у радянській модернізації. Тож індустріальне виробництво на Донбасі отримує значні

⁹² Гіроакі К. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки / пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеев. Київ : Основи, 2002. С. 475–477.

⁹³ Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. Київ : Ін-т історії України, 2015. С. 73–75.

преференції у виділенні ресурсів. На тлі катастрофічного падіння життєвого рівня після «великого перелому» шахти та заводи приваблюють величезну кількість переселенців з українських регіонів, а також з інших республік СРСР. Міграція покривала навіть втрати місцевих жителів від розкуркулення, Голодомору 1932-1933 рр. та масових репресій. Переписи 1926 та 1937 рр. зафіксували збільшення чисельності населення на 154%, зокрема міського на 342%⁹⁴. Донбас стрімко заселявся та урбанізувався, особливо під час проведення сталінської індустріалізації та всебічної модернізації.

Підтвердженням ролі краю в планах радянської верхівки стало виділення його в окрему область у 1932 р. Окрім суто економічних показників, Донбас слугував керівникам ВКП(б) «вітриною» нового радянського способу життя. Саме на Донеччині започаткувалися стаханівський та ізотівський рухи як імітація нових заохочень до праці на благо «робітничо-селянської влади». Це стало центром пропагандистської кампанії більшовиків, а люди, пов'язані з початком цих рухів, – Олексій Стаханов та Микита Ізотов, – стали першими представниками «робітничої аристократії» в СРСР.

У вирі «Великого Терору» 1937-1938 рр. було знищено місцеві еліти, що виконували завдання Москви з модернізації регіону. Найбільш відомими представниками донецької номенклатури, репресованими наприкінці 1930-х рр., стали секретарі обкому КП(б)У Саркіс Саркісов, Едуард Прамнек, Антон Вайнов, Олександр Холохолок, Олександр Осипов, Іван Пиндюк, голови облвиконкому Микола Іванов та Володимир Всеволожський, директори заводів Георгій Гвахарія, Микола Радін, Зиновій Фалькович та ін. Винищення місцевих керівників збіглося в часі з адміністративними змінами. У 1938 р. виділяють окрему Ворошиловградську (Луганську) область, а Донецька область символічно стає Сталінською⁹⁵. Центральна влада намагалася зменшити вплив регіональних еліт шляхом розукрупнення великих областей.

⁹⁴ Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи : (аналіт. доп.). Київ : Ін-т історії України, 2016. С. 93–94.

⁹⁵ Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи / авт. кол.: В. С. Куйбіда, В. П. Павленко, В. А. Яцюк та ін. Київ : Геопринт, 2009. С. 53–54.

Повноцінне відновлення донецької верхівки відбувається після Другої світової війни. Ключову роль у цьому відіграв перший секретар Донецького обкому КП(б)У Леонід Мельников. До регіону вперше він потрапив у 1931 р., вступивши до Донецького індустріального інституту. Близько року пропрацював на шахті, швидко помінявши її на партійну посаду. У 1937 р. Леонід Мельников стає завідувачем промислово-транспортного відділу Сталінського міського комітету КП(б)У. «Великий терор» з тотальним винищенням місцевих керівників відкрив для нього можливості швидкого кар'єрного злету. Уже через рік він опиняється на посаді завідувача відділом вугільної промисловості, а у 1939 р. – секретаря Сталінського обласного комітету КП(б)У. Після відновлення радянської влади на Донбасі Леонід Мельников очолює партійну вертикаль Сталінської області, ставши найбільш впливовим керівником у регіоні. Протягом 1944-1947 рр. він керує конструюванням донецьких еліт.

Нові представники регіональної верхівки, як і Леонід Мельников, мали особливі моменти в біографії. Їхня стрімка політична кар'єра була тісно пов'язана з «Великим Терором», а відсутність досвіду компенсувалася готовністю виконувати розпорядження центральної влади. Британські історики Еван Моудслі та Стівен Вайт охарактеризували це покоління радянських управлінців як «нову сталінську еліту»⁹⁶. На відміну від попередніх поколінь радянської верхівки – професійних революціонерів та висуванців 1920-х рр. – ця генерація була продуктом сталінської «революції згори» і не знала альтернатив сформованому тоталітарному режиму.

У цей період до складу донецької верхівки потрапляють Олександр Струєв (голова Сталінського облвиконкому, потім перший секретар Сталінського обкому КП(б)У), секретарі Сталінського обкому КП(б)У Семен Бережний, Павло Волков, Василь Клименко, Іван Дядик. За таким самим принципом поповнювалася радянська вертикаль області. До неї включають керівництво облвиконкому Миколу Алишева, Марка Співака, Віктора Кременицького та ін.

---

⁹⁶ Моудсли Э. Советская элита от Ленина до Горбачева: Центральный Комитет и его члены, 1917–1991 гг. Москва : РОССПЭН, 2011. С. 138–140.

Паралельно відбувалося становлення луганської номенклатури. Посади в місцевих партійному та радянському апаратах заповнювалися зазвичай донецькими посадовцями другого плану. Ворошиловградський обком КП(б)У в повоєнні роки очолювали Антон Гайовий (1943-1951 рр., до призначення в область працював другим секретарем Сталінського обкому)⁹⁷, Василь Клименко (1951-1961 рр., так само попереднім місцем роботи була посада другого секретаря Сталінського обкому)⁹⁸. Таке передавання посад «у спадок» є маркером формування неформальної групи серед політичних еліт, пов'язаної з Донбасом.

Зростанню впливу донецької номенклатури сприяла конкуренція серед центральних еліт СРСР. У 1946 р. в Україні розпочався голодомор, спричинений викачуванням ресурсів із села на тлі повоєнної розрухи. Неодноразові звернення Микити Хрущова до Москви з проханням переглянути плани хлібозаготівель та виділити продовольство для змушених голодувати викликали незадоволення Сталіна. «Сталін надіслав мені грубу, образливу телеграму, – згадував пізніше Микита Хрущов у своїх мемуарах, – де говорилося, що я сумнівна людина: пишу записки, у яких доводжу, що Україна не може виконати держзаготівель, і прошу величезну кількість карток для прогодування людей»⁹⁹. Першим секретарем ЦК КП(б)У призначають Лазаря Кагановича, а за Микитою Хрущовим залишають лише посаду голови Ради Міністрів УРСР.

Новий очільник республіки звернув увагу на донецьку номенклатуру як на ресурс для посилення власних позицій та ослаблення впливу Хрущова. Леоніда Мельникова обирають на посаду секретаря з кадрів і одночасно начальником Управління з перевірки партійних органів ЦК КП(б)У. За твердженням Івана Кожукала, головним завданням цього управління стало виконання окремих вказівок та розпоряджень

⁹⁷ Гаевой Антон Иванович. *Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898–1991*. URL: <http://www.knowbysight.info/GGG/00088.asp>.

⁹⁸ Клименко Василий Константинович. *Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898–1991*. URL: <http://www.knowbysight.info/KKK/03197.asp>.

⁹⁹ Хрущев Н. С. *Время. Люди. Власть: воспоминания* : в 4 кн. Кн. 2. Москва : Московские Новости, 1999. С. 10.

Лазаря Кагановича¹⁰⁰. Це підтверджує активна позиція Леоніда Мельникова щодо підтримки нового партійного лідера УРСР у питанні викачування продовольства з українського селянства. «Лазар Мойсейович говорить, – наголошував він на нараді 1947 р., – що ми вступили в такий період, коли хліб потрібно брати, а для цього потрібно займатися кожним колгоспом, кожним радгоспом. Лазар Мойсейович виділив 100 відстаючих районів, які закріплюються за кожним членом ЦК, кожним міністром і вони будуть відповідати за стан справ у цих районах. Питання постає так, що той серйозний опір, який є у ряді колгоспів, зламати і у вересні виконати план хлібозаготівель»¹⁰¹.

У грудні 1947 р. Лазаря Кагановича повертають до Москви, а Микиту Хрущова знову призначають першим секретарем ЦК КП(б) У. За спостереженнями Володимира Лозицького, Лазар Каганович сприяв призначенню Мельникова другим секретарем ЦК КП(б)У в грудні 1947 р.¹⁰². Представник донецької номенклатури, пов'язаний безпосередньо зі Сталіним та Кагановичем, мав створити противагу Микиті Хрущову та посилити контроль над республікою з боку Москви. У 1949 р. Леонід Мельников очолює українську компартію. У своїй промові першого секретаря ЦК КП(б)У він підкреслив роль Сталіна у власному призначенні, неоднозначно давши зрозуміти, що є його протеже¹⁰³. Водночас, на нашу думку, Леонід Мельников та донецькі керівники, швидше за все, були пов'язані не безпосередньо зі Сталіним, а з Лазарем Кагановичем. Журнали прийому відвідувачів диктатором за 1949–1953 рр. не зафіксували окремих візитів партійного очільника України¹⁰⁴.

Боротьба за владу після смерті Сталіна стала фіналом політичної кар'єри Леоніда Мельникова. Опинившись без покровителів серед

¹⁰⁰ Кожукало І. П. Л. Г. Мельников: нарис політичної діяльності. *Український історичний журнал*. 1989. № 9. С. 96.

¹⁰¹ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 46. Спр. 3059. Арк. 15.

¹⁰² Лозицький В. С. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991). Київ : Генеза, 2005. С. 85.

¹⁰³ Там само. С. 87.

¹⁰⁴ На приєме у Сталина. Тетради (журнали) записей лиц, принятых И. В. Сталиным (1924–1953 гг.): справочник / науч. ред. А. А. Чернобаев. Москва : Новый хронограф, 2008. С. 527–553.

союзної верхівки, він намагався налагодити стосунки з Георгієм Маленковим. Але спільними зусиллями Микити Хрущова та Лаврентія Берії він був звільнений з посади першого секретаря ЦК КПУ і вираджений у почесне заслання – послом до Румунії¹⁰⁵.

Втрата впливового лідера стала потужним ударом по позиціях донецького клану серед радянських політичних еліт. В УРСР лідерські позиції отримує «харківський клан», представлений Миколою Підгорним, Петром Шелестом, Миколою Собоєм та іншими керівниками з «першої столиці» радянської України. Також набирає сили «дніпропетровська партійна група», сконсолідована навколо Леоніда Брежнєва. Як наслідок, донецька номенклатура втрачає можливість сформувати власну неформальну групу, яка б претендувала на першість у республіці.

Водночас зберігалися необхідні передумови для потенційного відродження місцевих еліт як окремого клану. Донбас значно випереджав інші регіони за чисельністю населення. Згідно з переписом 1959 р., у Сталінській області мешкало майже 4,3 млн, у Луганській – 2,5 млн людей¹⁰⁶. Це вдвічі перевищувало чисельність жителів інших індустріальних центрів України – головних конкурентів у боротьбі за владу. Так само Донецьк і Луганськ залишали далеко позаду інші області за чисельністю місцевих комуністів і, відповідно, вагою в керівній партії. Станом на 1968 р. на Донбасі перебувало на обліку 392 тис. комуністів – 18% від усієї їх кількості в Компартії України¹⁰⁷.

Економічна вага Донбасу також давала поживний ґрунт для посилення місцевої верхівки. Регіон забезпечував виробництво 20% сталі, чавуну, кам'яного вугілля, 25% коксу в СРСР, мав розвинене машинобудування. Бюджет Сталінської області на 1961 р. складав 381 млн крб. (13% від усіх коштів місцевих бюджетів УРСР), Луган-

¹⁰⁵ Кожукало І. П. Л. Г. Мельников: нарис політичної діяльності. *Український історичний журнал*. 1989. № 9. С. 101–104.

¹⁰⁶ Численность наличного населения городов и других поселений, районов, районных центров и крупных сельских населенных мест на 15 января 1959 года по регионам союзных республик (кроме РСФСР). *Демоскоп weekly*. URL: http://demoscope.ru/weekly/ssp/ussr59_reg1.php.

¹⁰⁷ Комуністична партія України в цифрах. Київ : Політвидав України, 1988. С. 13–15.

ської – 211 млн крб. (7,5 %). Для порівняння, найбільші конкуренти «донецьких» – Харківська та Дніпропетровська області – розпоряджалися 166 млн і 198 млн крб відповідно¹⁰⁸.

Крім того, незважаючи на ослаблення донецьких керівників всередині УРСР, вихідці з регіону зберігали позиції в загальносоюзних структурах. Протягом 1947-1962 рр. із незначними перервами працював міністром вугільної промисловості СРСР Олександр Засядько, який лобював притік капіталовкладень у видобуток вугілля на території Донецької та Луганської областей¹⁰⁹. Із 1958 по 1983 р. питаннями торгівлі в уряді СРСР опікувався Олександр Струєв (уродженець Донеччини, перший секретар Сталінського обкому КП(б) У в повоєнні роки)¹¹⁰. Майже 20 років (1965-1985 рр.) міністром чорної металургії СРСР пропрацював Іван Казанець¹¹¹. У 1953-1981 рр. генеральним прокурором СРСР був Роман Руденко – колишній прокурор Сталінської області¹¹².

Тож місцеві еліти Донбасу, незважаючи на відставку Леоніда Мельникова, зберігали потужні лобі в Москві та розпоряджалися величезними матеріальними, людськими, символічними ресурсами. Головним чинником, що обмежував їх експансію в республіці, були укорінені позиції «брежнєвського» клану, представленого Володимиром Щербицьким, Олексієм Ватченком, Валентиною Шевченко та іншими представниками «космічної столиці» України.

Відновлення позицій донецької номенклатури в УРСР тісно пов'язане з діяльністю перших секретарів Донецького обкому КПУ Олександра Ляшка (1960-1963 рр.) та Володимира Дегтярьова (1963-1976 рр.). На думку співробітника Інституту історії України НАНУ Валерія Васильєва, Олександр Ляшко був неформальним лідером доне-

¹⁰⁸ Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. 1961. № 1. С. 6.

¹⁰⁹ Єфіменко Г. Г. Засядько Олександр Федорович. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2005. Т. 3. С. 286.

¹¹⁰ Годы и люди Донетчины / авт.-сост. В. И. Ляшко. 2-е изд., дополн. Киев : Изд-во Европейского ун-та, 2004. С. 91.

¹¹¹ Там само. С. 184–185.

¹¹² Звягинцев А. Г., Орлов Ю. Г. Прокуроры двух эпох: Андрей Вышинский и Роман Руденко. Москва : Олма-Пресс, 2001. С. 372.

цького клану серед політичних еліт УРСР. Він народився, виріс, розпочав трудову діяльність на території станції Родакове (сучасна Луганська область). Із 1935 р. працював на Кадіївському коксохімічному заводі, згодом змінив місце роботи на обласну школу автомеханіків у м. Артемівськ (сучасний Бахмут Донецької обл.). У 1937 р. вступив до Донецького індустріального інституту, який закінчив лише через 10 років. Партийна кар'єра Ляшка розпочалася на посаді партійного організатора ЦК ВКП(б) на Новокраматорському машинобудівному заводі 1951 р. Далі він стрімко рухається вгору по владній вертикалі: перший секретар Краматорського міського комітету, секретар, другий секретар, перший секретар Донецького обкому КПУ. Можна констатувати, що Олександр Ляшко був тісно пов'язаний з Донбасом особисто та політично. Із 1963 р. його забирають на роботу до Києва: спочатку секретарем ЦК КПУ, потім головою Президії Верховної Ради УРСР. Із 1972 по 1986 рр. він очолював Раду Міністрів УРСР.

На нашу думку, твердження про лідерські позиції Олександра Ляшка серед «донецьких» є радше припущенням. У власних спогадах він не виявляє особливої уваги до Донбасу, хоча й неодноразово згадує про регіон. Деякі риси «земляцтва» прослідковуються в описі стосунків з Іваном Казанцем та іншими вихідцями з Донбасу¹¹³. Однак на лідерство Олександра Ляшка ці факти аж ніяк не вказують.

Іншою впливовою фігурою серед донецької номенклатури став «господар області», перший секретар Донецького обкому КПУ Володимир Дегтярьов. Уродженець Ставропольського краю РРФСР потрапив на Донбас у 1948 р. двадцятивосьмирічним фахівцем з досвідом роботи на шахтах Красноярська та Ростова. Наприкінці 1940-х – 1950-х рр. Володимир Дегтярьов набув досвіду керівництва шахтою «Центральна» та трестом «Торезантрацит». У 1957 р. починається його партійна кар'єра: спочатку – секретар обкому, згодом – голова Донецького раднаргоспу та другий секретар обкому КПУ. Із 1963 р. він очолює партійну вертикаль Донецької області¹¹⁴.

¹¹³ Ляшко А. П. Груз памяти : трилогія : воспоминания. Кн. 3, ч. 2 : На ступенях власти. Киев : Деловая Украина, 2001. С. 33–36.

¹¹⁴ Федюк О. І., Темірова Н. Р. Володимир Іванович Дегтярьов: особа у владі. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2012. Т. 1, № 4. С. 184–187.

У реаліях 1960-х – початку 1980-х рр. перший секретар обкому КПУ мав величезні повноваження для впливу на життя регіону. Разом з політикою «стабільності кадрів», що практикувалася після приходу до влади Леоніда Брежнєва, це створювало сприятливі умови для формування консолідованих груп номенклатури в областях. Новий керівник сприймав область як власну територію, любляючи виділення ресурсів задля збільшення її економічної, кадрової та символічної ваги. У регіоні розгортається масове будівництво житла та соціальних об'єктів. Відбувається знаменита реконструкція центру Донецька зі створенням зелених зон та квітників. Із руки Володимира Дегтярьова в обласному центрі відкриваються відділення Академії наук УРСР, державний університет, політехнічний інститут, із Харкова переводять Інститут торгівлі. Особливу увагу донецька номенклатура приділяла місцевому футбольному клубу «Шахтар», докладаючи чималих зусиль для його популяризації¹¹⁵. За правління «господаря» формується нова версія донецького регіонального міфу, центральними образами якого стали шахтарська праця, «місто троянд» та футбол.

Посилення позицій Володимира Дегтярьова викликало занепокоєння «дніпропетровського клану». У 1972 р. він претендував на посаду секретаря ЦК КПРС з промисловості, однак внаслідок боротьби всередині союзної верхівки впливовий пост дістався керівнику Красноярського крайкому КПРС Володимиру Долгіх. Через чотири роки лідер донецької регіональної еліти був змушений перейти на роботу до Державного комітету з безпеки робіт у гірничій промисловості¹¹⁶. За номенклатурними канонами ця посада означала поступовий відхід від управління напередодні виходу на пенсію.

Першим секретарем обкому КПУ стає Борис Качура – колишній партійний керівник м. Жданів (зараз Маріуполь). Особливості його кар'єри вказують на тісний зв'язок з Володимиром Щербицьким. Ще в 1974 р. він отримав призначення другим секретарем Донецько-

---

¹¹⁵ Там само.

¹¹⁶ Постаті : нариси про видатних людей Донбасу. Донецьк : Східний видавничий дім, 2011. С. 113–114.

го обкому, що могло означати створення противаги авторитетному Володимир Дегтярьову. У 1977 р. йому доручили вкрай важливе для «дніпропетровців» завдання – ініціювати відставку з посади голови Президії Верховної Ради СРСР колишнього лідера «харківського» клану Миколи Підгорного. Під час обговорення проекту Конституції СРСР він несподівано вніс пропозицію об'єднати посади Генерального секретаря ЦК КПРС та голови радянського парламенту. Як наслідок, колишній «президент СРСР» вийшов на політичну пенсію. Після шести років роботи в Донецькій області Борис Качура стає секретарем ЦК КПУ і працює безпосередньо з Володимиром Щербицьким аж до його відставки в 1989 р.

Паралельно з донецьким, окреслювалися обриси місцевого клану луганської номенклатури. Із 1961 р. його лідером став Володимир Шевченко – уродженець Антрацитівського району сучасної Луганської області. Історик за освітою, він повернувся на «малу батьківщину» в листопаді 1940 р. як партійний організатор шахти № 23-25 тресту «Боково-Антрацит». Із початком радянсько-німецької війни евакуюється, але вже в липні 1942 р. знову повертається на територію краю в складі партизанського загону. Від моменту вигнання нацистів розпочинається його кар'єра як професійного партійного працівника. Він обіймає посади другого секретаря Боково-Антрацитівського райкому, протягом 1948-1952 рр. – першого секретаря Краснодонського райкому, а в 1952-1956 рр. – Кадіївського міського комітету, з 1956 по 1961 рр. – другого секретаря Луганського (Ворошиловградського) обкому КПУ¹¹⁷. Новий очільник енергійно брав участь у вибиванні ресурсів для власного регіону. За його ініціативою відбувається масове руйнування старого житла та формування нових житлових масивів в обласному центрі, з'являються цирк, драматичний театр, авто- та залізничний вокзали, аеропорт. Не оминули луганську номенклатуру й спроби створити місцеві спортивні бренди, задля чого величезні кошти виділялися на будівництво інфраструктури, залучення професійних тренерів, мотивацію спортс-

---

¹¹⁷ Шевченко Владимир Васильевич. *Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898–1991*. URL: <http://www.knowbysight.info/ShSS/04805.asp>.

менів. Кульмінацією луганського спортивного міфу стала перемога футбольного клубу «Зоря» на чемпіонаті СРСР 1972 р.

Харизматичний керівник Луганщини привернув увагу союзних та республіканських еліт. У 1973 р. його знімають з посади першого секретаря Ворошиловградського обкому КПУ і у віці 55 років відправляють на пенсію. За версією сина Володимира Шевченка, ініціатором цього кадрового рішення був Володимир Щербицький, який боявся конкуренції¹¹⁸. Новим очільником області стає Борис Гончаренко – уродженець Харкова, завідувач відділом машинобудування ЦК КПУ, який до того ніколи не працював на Луганщині.

Отже, посилення луганської номенклатури як окремої групи було придушене, так само як і в Донецьку. Компартійно-радянська верхівка намагалася сформувати лояльний для себе склад місцевого істеблішменту, проводячи окремі призначення на ключові посади в регіоні та залучаючи регіональну номенклатуру до власних неформальних мереж. Головною перепоною до зростання регіональної еліти Донбасу були міцні позиції в УРСР дніпропетровського клану на чолі з Володимиром Щербицьким.

Розпад радянської системи спричинив процеси трансформації місцевих еліт. Частина консервативної номенклатури втрачає свої позиції в регіоні. У 1987 р. з посади звільняють першого секретаря Ворошиловградського обкому КПУ Бориса Гончаренка. Приводом до його відставки стала надрукована в газеті «Правда» стаття «За останньою межею», де його звинуватили у створенні «мінікульту особи» в регіоні, зловживанні службовим становищем та покровительстві низки корумпованих керівників області¹¹⁹. Наступник Гончаренка – Іван Ляхов – у березні 1989 р. програв вибори до парламенту СРСР, що було нечуваним для радянської політичної системи.

Ще потужнішим ударом по регіональній номенклатурі стали шахтарські протести 1989-1991 рр. Економічна та політична криза в

---

¹¹⁸ Сын Владимира Шевченко: «Отец считал «незалежність» трагедией для государства» (фото). *ЛуганскИнформЦентр*. 2018. 20 сентября. URL: <http://lug-info.com/news/one/syn-vladimira-shevchenko-otets-schital-nezalezhnst-tragediei-dlyag-osudarstva-foto-38473>.

¹¹⁹ Одинец М., Полторанин М. За последней чертой. *Правда*. 1987. 4 января.

СРСР наприкінці «перебудови» не могла не стосуватися найбільшого індустріального краю УРСР. Різке зростання товарного дефіциту та відсутність належних дотацій з боку союзних відомств призвели до початку масових страйків шахтарів у липні 1989 р. Припинили роботу понад 220 тисяч гірників на 173 шахтах із 225 існуючих. До Донбасу прибуває комісія на чолі із заступником голови Ради міністрів СРСР Львом Ряб'євим, щоб заспокоїти шахтарів. Михайло Горбачов був змушений особисто зустрітися з лідерами мітингарів.

Найбільша критика протестувальників спрямовувалася на місцеву номенклатуру, яку звинувачували в незадовільній роботі щодо благоустрою робітників. Недовіру висловили першому секретарю райкому КПУ в м. Первомайськ, вимагали відставки міської влади – у Ровеньках, Дзержинську (зараз м. Торецьк Донецької обл.), Торезі (із 2016 р. – м. Чистякове Донецької обл.), Сніжному, Кіровську (зараз м. Голубівка Луганської обл.) та Брянці¹²⁰. На День шахтаря – 27 серпня 1989 р. – донецькі мітингарі висунули вимоги відставки керівництва УРСР: першого секретаря ЦК КПУ Володимира Щербицького та голови Президії Верховної Ради УРСР Валентини Шевченко.

Особливе занепокоєння місцевого керівництва викликало формування альтернативних еліт з числа лідерів протестного руху. Саме на хвилі масових протестів розпочалася політична кар'єра Михайла Волинця (засновника незалежної профспілки шахтарів України) та Юрія Болдирева (одного із засновників Громадянського конгресу України та народного депутата від Партії регіонів). У довідці прокуратури УРСР (жовтень 1989 р.) наводилися факти про перетворення страйкових комітетів на конкурентів офіційних профспілкових органів, втручання до кадрової політики на окремих шахтах, висунення політичних вимог до місцевої номенклатури. Створювалися «народні дружини» задля забезпечення порядку в населених пунктах на заміну міліції¹²¹. Партійне керівництво Донецької області намагалось відвести масове незадоволення від себе, звинувачуючи в причинах соціально-економічної кризи союзу владу та поши-

¹²⁰ Лихолобова З. Липневі страйки 1989 року в шахтарських містах Донбасу. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2009. Вип. 15 (1). С. 167–168.

¹²¹ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2676. Арк. 120–123.

рюючи думку, що саме її недостатня увага до регіону спровокувала протести. Наслідком стала відставка першого секретаря Донецького обкому КПУ Анатолія Вінника 9 лютого 1990 р.¹²².

Новий вибух протестів стався в березні 1991 р. Йому передувало поглиблення соціально-економічної кризи та спроби союзного уряду використати силові методи для відновлення керованості. Тепер лунали не лише економічні, але й радикальні політичні вимоги, зокрема про відставку Михайла Горбачова до 11 березня 1991 р. та припинення відрахувань з України до союзного бюджету. На тлі тотального дефіциту товарів серед мешканців Донбасу поширюється думка про «розкішне життя партійного апарату», розрив між забезпеченням керівників та пересічних громадян¹²³. Місцева номенклатура гне власну лінію щодо перекладення відповідальності винятково на союзне та республіканське керівництво.

Загалом шахтарські протести на Донбасі 1989-1991 рр. стали потужним чинником розпаду СРСР. Вони виявили глибоку кризу радянської системи, яка не спромоглася втримати під контролем ситуацію навіть у регіоні, що традиційно вважався «хартлендом» комуністичної влади. Не менше значення мав страйковий рух для еволюції місцевих еліт. По-перше, на їх тлі втрачає владу найбільш консервативна частина місцевого істеблішменту, пов'язана з дніпропетровським кланом. Контроль центральної влади над регіональними елітами різко зменшується. По-друге, протести довели, що вони є потужним інструментом тиску на центральне керівництво і вкрай необхідним механізмом збільшення політичної ваги для місцевих владних еліт і неформальних лідерів.

Отже, адміністративне оформлення Донбасу як окремого регіону відбувається після його захоплення більшовиками. Місцеві еліти, що проводили форсовану модернізацію в кінці 1920 – 1930-х рр., були знищені у вирі «Великого терору» і замінені новим поколінням керівників, рекрутованих сталінською системою. Величезні економічні, кадрові та символічні ресурси дозволяли Донбасу претенду-

---

¹²² Вінник Анатолій Яковлевич. URL: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/ukrregions/data/176.html>.

¹²³ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2907. Арк. 77–78.

вати на першість і в УРСР, і взагалі в Радянському Союзі. На заваді стали конкуруючі групи номенклатури, які щонайменше двічі зупиняли зростання донецьких керівників: політичним знищенням Леоніда Мельникова на початку 1950-х рр. та усуненням Володимира Дегтярьова та Володимира Шевченка на початку 1970-х рр. Занепад та зникнення радянської системи в 1989-1991 рр. призвели до ослаблення механізмів контролю за регіональними елітами Донбасу з боку центральної еліти та створили сприятливі умови для їх трансформації у впливову фінансово-політичну групу.

2.2. Консолідація донецьких фінансово-промислових груп у 1990-х – 2000-х роках

На початку 1990-х років на Донеччині утворилися одразу дві суспільно-політичні течії, які уособлювалися різними громадськими організаціями, партіями та об'єднаннями і домагалися протилежних речей. Одні підтримували проголошення незалежності України, а інші в будь-який спосіб намагалися цьому запобігти.

Однією із впливових сил, що сприяла розпаду Радянського Союзу та процесам демократизації на Донбасі, були об'єднання шахтарів. Саме за їх ініціативи 1 березня 1991 року розпочався страйк донецьких шахтарів, до якого долучилися робітники з інших регіонів України. Окрім економічних вимог, вони підтримали Декларацію про державний суверенітет України, вимагали відставки Михайла Горбачова та відверто заявляли про необхідність проголошення державного суверенітету України. Повсюдно лунали думки про те, що «як це не дивно, але сьогодні шахтарські колективи стали головними носіями ідеї нашої незалежності. За кілька тижнів Донбас українізувався так, що львів'яни, на мою думку, ризикують втратити пальму першості у національно-визвольному русі»¹²⁴. Фактично шахтарський рух виявився рушійною силою, яка стала «голосом

---

¹²⁴ Адамович С. В. Діяльність Народного Руху України в Донбасі в умовах здобуття Україною незалежності. *Народний Рух України: місце в історії та політиці* : матеріали VII Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 28–29 травня 2009 р.) / редкол.: Г. І. Гончарук (голова). Одеса, 2009. С. 12–16.

Донеччини» на підтримку демократизації та суверенітету України. Але водночас існували й сили, які всіляко гальмували процес суверенізації України, підбурюючи місцеве населення до сепаратизму: від проголошення автономії Донецької області в складі УРСР (28 серпня 1991 р. «Інтеррух Донбасу») та федералізації України («Рух на захист інтересів російськомовного населення Донбасу», «Демократичний Донбас», Народний рух Луганщини, луганське історико-культурне товариство «Відродження» та ін.) до закликів лідера «Демократичний Донбас» Г. Литвака створити республіку Малоросію (Донецька і Луганська області з центром в м. Луганськ)¹²⁵. Однак такі сепаратистські заклики не отримали на той час підтримки. Певним підсумком цього протистояння стали результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року, на якому мешканці Донеччини та Луганщини, відповідаючи на питання референдуму «Чи підтверджуєте Ви «Акт проголошення незалежності України»?» переважно відповіли – «Так» (Донецька область – 83,90%, Луганська область – 83,86%)¹²⁶.

Таку широку підтримку мешканцями Донбасу незалежності України почасти можна пояснити намаганням шахтарів і їхніх сімей у будь-який спосіб зберегти вугільну промисловість регіону, а «вирішення цього питання вони пов'язували із унезалежненням від союзного керівництва, всерйоз налаштованого на згортання галузі в Донбасі»¹²⁷, а також переважанням українців серед загальної чисельності населення Донбасу (51,3% у 1989 р.)¹²⁸. Але, як справедливо зазначає Микола Рябчук, «те, що було для одних абсолютним благом (екзистенційною цінністю), для других було лишень меншим злом; те, що для несовєтських українців було сповненням їхніх мрій,

¹²⁵ Адамович С. В. Діалог між Галичиною і Донбасом у період розпаду СРСР. *Стосунки Сходу та Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності* : зб. наук. пр. / наук. ред. І. Ф. Кононов. Луганськ, 2007. С. 10–20.

¹²⁶ ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 28. Спр. 144. Арк. 6.

¹²⁷ Кульчицький С., Якубова Л. Донеччина і Луганщина у XVII–XXI ст.: історичні фактори й політичні технології формування особливого та загального у регіональному просторі / відп. ред. В. Смолій. Київ : Ін-т історії України, 2015. С. 723.

¹²⁸ Донбас в етнополітичному вимірі. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. С. 173.

для їхніх советизованих співвітчизників було тільки прагматичною реакцією на певну історичну випадковість»¹²⁹.

Після проголошення Україною незалежності, статус Донбасу виріс у зв'язку із концентрацією в цьому регіоні паливних ресурсів, необхідних для забезпечення держави паливно-енергетичними ресурсами, яких тут було вдосталь. Питома вага Донецької та Луганської областей у загальнодержавній паливно-енергетичній системі України становила: Донецька – 30,8%, Луганська – 32,8%¹³⁰. Варто зазначити, що більшість підприємств цього комплексу були економічно неефективними, технологічно застарілими, потребували значних дотацій із державного бюджету, а цього, в умовах кризи 1990-х років Україна собі не могла дозволити.

У процесі переходу від командно-адміністративної системи управління до ринкових принципів регулювання економіки необхідно було «позбутися» цього «тягаря». У 1995 році, за ініціативи Кабінету Міністрів України, розпочалася масова реструктуризація підприємств регіону, що спричинило закриття частини підприємств та скорочення працівників без перспективи подальшого працевлаштування. Це породжувало соціальну напругу та штовхало населення в тенета криміналітету, а доведені до банкрутства підприємства поступово почали переходити до рук нової економічної еліти – кланово-олігархічних груп. Ці групи являли такий собі конгломерат представників колишньої партійно-радянської еліти, яка мала політичну владу, підприємців та ділків нової формації та криміналітету, який займався силовим захопленням підприємств, вимаганням коштів з підприємців і т. ін. Основну відповідальність український дослідник Станіслав Кульчицький покладає на тогочасні політичні еліти, які не спромоглися законодавчо відрегулювати ці процеси: «Невідповідність між новим законодавством і економічною практикою призвела до істотного послаблення, а подекуди й фактичного усунення впливу держави на розвиток економіки. Таким чином, в Україні ство-

---

¹²⁹ Рябчук М. Дві України: кінець амбівалентності? *Критика*. 2015. Чис. 1–2. С. 7.

¹³⁰ Кононов І. Ф., Кононова Н. Б., Денщик В. А. Кризис и самоорганизация: шахтерские города Донбасса в период реструктуризации угольной промышленности: социальное и экологическое измерения : монография. Луганск : Альма-матер, 2001. С. 6.

ривалася легітимна основа для криміналізації народногосподарського життя. Дрібні і великі функціонери могли цілком безперешкодно привласнювати «нічийну» власність, користуючись здійснюваною ними владою»¹³¹. Описані процеси створювали поживний ґрунт для формування в Україні кланово-олігархічних груп у тих регіонах із високою концентрацією промислових підприємств, які не отримували захисту від держави. Таким регіоном, безперечно, був і Донбас.

Український історик Володимир Головка виділяє чотири етапи становлення великого промислового капіталу в Україні:

1. Фрагментація виробничих комплексів радянського типу і накопичення первинного капіталу (1991-1998 рр.).
2. Створення фінансово-промислових конгломератів (1999-2004 рр.).
3. Формування спеціалізованих галузевих компаній (2005-2009 рр.).
4. Монополізація і розширення присутності іноземного капіталу (2009-2013)¹³².

Формування великого промислового капіталу на Донбасі збіглося із загальноукраїнськими процесами.

Перехід від першого етапу до другого доволі вдало описав Денис Казанський: «Вагони з нелегальним вугіллям тягли з забутих станцій у різні куточки країни і навіть за кордон, але бюджети шахтарських міст і селищ не отримували нічого з цього потоку. За традицією податків ніхто нікому не платив, і тому, незважаючи на зростання доходів населення і деяке пожвавлення торгівлі та сфери послуг, інфраструктура депресивних територій далі деградувала і вмирала. Міста, які в буквальному сенсі слова стояли на золоті, ще більше занепадали, ставали непридатними для життя, поки тисячі відбійних молотків і кирок щодня стукали в їхніх надрах, видаючи на-гора цінну копалину»¹³³. Гроші, які отримували власники підпри-

¹³¹ Кульчицький С. В. Закономірності державотворчого процесу у незалежній Україні. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2001. С. 65.

¹³² Головка В. Олигархи из города роз. Становление и развитие крупного капитала Донбасса (1991–2014 гг.). Киев : Ин-т истории Украины НАН Украины, 2012. С. 10.

¹³³ Казанський Д. Чорна лихоманка: нелегальний видобуток вугілля на Донбасі. Київ : Темпора, 2015. С. 214.

ємств, не потрапляли до кишень гірників, позаяк видобута шахтарями сировина продавалася закордон, а прибуток від продажу власники отримували готівкою у валюті, оминаючи фіксацію більшості надходжень у фінансовій документації підприємств. Такі схеми ставали нормою, а місцевий бізнес все більше йшов до «тіні». Щоб хоч якось легалізувати новопридбану власність, колишні партійні функціонери, «червоні директори» та «нові бізнесмени» «протягнули» через Верховну Раду України закон «Про оренду державного та комунального майна»¹³⁴. Цей закон фактично наділив пріоритетним правом на оренду підприємств і їх обладнання трудові колективи підприємств, які були повністю підконтрольні «червоним директорам». За оцінкою доктора економічних наук Степана Давимуки: «в Донецькій області через оренду з викупом було приватизовано понад 300 підприємств, в Харківській – 223, Луганській – 202, Київській – 180, Дніпропетровській – 172 і т.д.»¹³⁵.

На початку 90-х виникло кілька груп впливу, які де-факто стали основою для створення майбутнього так званого «донецького клану». Загалом можна виділити три головні групи: перша, очолювана директором шахти імені Засядька, а потім міським головою Донецька Юхимом Звягільським. Друга – тандем Євгена та Володимира Щербанів, які політично оформилися в Ліберальну партію, та група Індустріального союзу Донбасу, де головні ролі відігравали Віталій Гайдук, Сергій Тарута та, з певного моменту, Рінат Ахметов.

У 1992-1993 рр. починається експансія донеччан до Києва. Ключова формула ідеології «донецького клану», яку приписують Віталію Гайдуку, лунала так: «гроші робляться на Донбасі, а політика в Києві». Інша характерна риса «донецьких» зводилася до формули: «Ми не допустимо в регіон чужих і якщо ми тут між собою сваримося – це наша проблема, назовні ми будемо монолітними».

Якщо стисло охарактеризувати етапи політичного становлення

¹³⁴Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 10.04.1992 р. № 2269-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 30. Ст. 416.

¹³⁵ Носарева Л. Степан Давымука: «Легальная приватизация – это реальный путь борьбы с коррупцией». *Зеркало недели*. 2000. 7–14 апреля (№ 14). URL: https://zn.ua/property/stepan_davymuka_legalnaya_privatizatsiya_eto_realnyy_put_borby_s_korruptsiyey.html.

донецького клану, то пунктирно можна виділити такі його вагомі події:

1992-1993 рр. – поява в уряді Кучми першого віцепрем'єра Юхи-ма Звягільського і виконання ним обов'язків прем'єр-міністра.

1994-1995 рр. – вихід на перший план Євгена Щербаня, який зробив все для перемоги Володимира Щербаня на виборах голови Донецької обласної адміністрації, консолідація головних гравців регіону, створення в парламенті групи «Соціально-ринковий вибір», яка стала основою підтримки Євгена Марчука як прем'єра, а потім, після приходу в прем'єрське крісло Павла Лазаренка, – опозиції до нього.

1996-1997 рр. – убивство Євгена Щербаня і перегрупування сил всередині клану, коли поступово головувати починають представники групи ІСД (Рінат Ахметов де-факто на той момент був представником цієї групи).

1998-2002 рр. – поступово представники донецьких еліт починають налагоджувати тісну співпрацю з Леонідом Кучмою, витісняючи з політичного поля Компартію та прогресивних Соціалістів Наталі Вітренко. У 2002 році, вони де-факто виходять на всеукраїнський рівень, висуваючи свого прем'єра з імовірним прицілом на президентство.

2003-2010 рр. – регіональна політична еліта оформлюється в політичну силу загальноукраїнського рівня (Партія регіонів), яка виходить далеко за межі регіону і стає одним із головних гравців українського політикуму.

Для того, щоб краще зрозуміти історію донецького клану, потрібно детально зупинитися на кількох ключових персонажах.

Одним із найбільш помітних представників місцевої еліти, яка заробляла свої перші великі статки, був Юхим Звягільський. Юхим Звягільський народився 20 лютого 1933 року в м. Сталіно (нині – Донецьк). Вищу освіту здобув у Донецькому індустріальному інституті. Після навчання в інституті влаштувався на «Куйбишеввугілля». На цьому підприємстві швидко пройшов шлях від помічника начальника дільниці до директора тресту № 13 «Куйбишеввугілля». У 1975 році очолив шахтоуправління «Куйбишевське» виробничо-

го об'єднання «Донецьквугілля», а вже в 1979 році обійняв посаду директора шахти ім. О. Засядька¹³⁶. У 1991 році Звягільський разом із директором «Азовсталі» Олександром Буляндюю та керівником «Азовського морського пароплавства» Анатолієм Бандурою організували Перший український міжнародний банк (ПУМБ), який мав обслуговувати всі фінансові операції підконтрольних їм донецьких підприємств¹³⁷. Справжня капіталізація попередніх здобутків Звягільського відбулася в 1992 році. За роки роботи у вугільній галузі Донбасу йому вдалося налагодити необхідні зв'язки у середовищі партійно-радянської еліти і в 1992 році стати головою Донецької міськради та головою міськвиконкому.

Отже, на 1992 рік Звягільський уже мав значні статки та авторитет серед місцевої еліти, щоб перейти до вищої ліги української влади. Звягільський, об'єднавшись із головою корпорації «Дон» Віктором Нусенкінсом та керівником «Укрвуглемашу» Олександром Астраханем, де-факто взяв під контроль всю вугільну галузь Донбасу.

Для забезпечення контролю над таким складним бізнесом у пострадянських умовах Донбасу та постійних війн кримінальних кланів, довкола цих осіб поступово почала формуватися неформальна група, яка пізніше стане основою донецького клану.

Однією із важливих причин запізнілого включення донеччан у боротьбу за перерозподіл фінансово-економічних ринків та політичної влади в Україні була довготривала боротьба в середовищі фінансово-промислових груп регіону і доволі довгі пошуки, «на кого поставити». Суттєвим виявився і вплив на ці процеси кримінальних структур Донбасу.

Першим сигналом про те, що донеччани повертаються до «великої гри», було призначення президентом Леонідом Кравчуком в.о. прем'єр-міністра України Юхима Звягільського. Вихід Звягіль-

¹³⁶ Головка В. В. Звягільський Юхим Леонідович. *Енциклопедія історії України* / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2005. Т. 3 : Е–Ї. С. 320.

¹³⁷ Кошкина С. Звягільський: Не треба вибори проводити в зоні активних бойових дій. *LB.ua*. 2014. 7 листопада. URL: https://lb.ua/news/2014/11/07/285282_zvyagilskiy.html.

ського на республіканський рівень пов'язаний із низкою шахтарських страйків 1993 року. Ці страйки, судячи з усього, ініціювалися самими «червоними» директорами, і їх метою було висунення свого прем'єра. Спершу Звягільський потрапив до Уряду Кучми як перший віцепрем'єр, а після відставки Леоніда Кучми з посади прем'єр-міністра України посів вакантне місце, але в статусі в.о. прем'єр-міністра України. Фактично призначення Ю. Звягільського, одного з найбільш впливових представників донецького клану, було намаганням Кравчука послабити вплив «дніпропетровців» на владні структури в Києві.

Юхим Звягільський (зліва) і Леонід Кучма (справа)

Прихід Звягільського до Кабміну був нетривалим і мав вкрай негативні наслідки. У серпні 1994 року дніпропетровці взяли реванш – на дострокових виборах Президентом України став дніпропетровець Кучма. У жовтні 1994 року, ймовірно, за ініціативи Кучми, Генеральна прокуратура України порушила проти Юхима Звягільського кримінальну справу, його підозрювали в перевищенні службових повноважень і розкраданні в особливо великих розмірах. Не чекаючи арешту, Звягільський змушений був переховуватися від кримінального переслідування в Ізраїлі до 1997 року. У 1997 році

звинувачення по цій справі з нього були зняті, і він зміг повернутися в Україну¹³⁸.

Після втечі Звягільського до Ізраїлю Донбас почали контролювати «молоді комерсанти», яких у 1992 році опікав Звягільський. До когорти нових хазяїв Донбасу того часу можна віднести Євгена Щербаня, Віталія Гайдука, Сергія Таруту, Ахатя Брагіна, Ріната Ахметова та ін.

Початок 90-х став часом найкривавіших кримінальних проявів на території Донбасу у ХХ столітті. І все ж, для розуміння становлення клану потрібно розглянути два ключові вбивства, які багато в чому змінили всю історію: це вбивства Ахатя Брагіна та Євгена Щербаня.

За різними оцінками, середньомісячна статистика нерозкритих убивств у Донецькому регіоні складала 25-30 осіб на місяць. Убивство А. Брагіна в багатьох дослідженнях намагаються звести до елементарної боротьби з бандою Кушніра (на Брагіна було скоєно, щонайменше, два замаху, перш ніж його підірвали на стадіоні). Напевне, не слід все настільки спрощувати, бо відбувалася боротьба за контроль над регіоном. На момент убивства А. Брагін був не просто помітною фігурою в донецькому істеблішменті, а входив до переліку найвпливовіших людей регіону.

Після вбивства Брагіна 15 жовтня 1995 року на стадіоні в Донецьку Донецький міський банк майже одразу перейшов до Ахметова, а ще через рік Ахметов став власником ФК «Шахтар», а Віктор Янукович став віцегубернатором¹³⁹. Рінат Ахметов, де-факто, став правонаступником значного обсягу власності А. Брагіна.

У 1996 році убито ще одного донецького лідера – Євгена Щербаня. Євген Щербань народився 18 січня 1946 року в с. Костянтинівка

¹³⁸ Гусев Г., Лашук Т. Из парламента уходит Ефим Звягильский – старейшина «донецкого клана» и депутат всех восьми созывов Верховной Рады. theБабель вспоминает, как он менял страну и как страна менялась вместе с ним. Бабель. 2019. 11 июля. URL: <https://babel.ua/ru/texts/32863-iz-parlamenta-uhodit-efim-zvyagilskiy-stareyshina-doneckogo-klana-i-deputat-vseh-vosmi-sozyvov-verhovnoy-rady-thebabel-vspominaet-kak-on-menyal-stranu-i-kak-strana-menyalas-vmeste-s-nim>.

¹³⁹ Орлов А. Парни из донецкой группировки. Ч. 1. *Украина криминальная*. 2003. 13 января. URL: <https://cripo.com.ua/investigations/p-1150/>.

Краснокутського району Харківської області. У 1977 році закінчив Донецький політехнічний інститут. Після навчання влаштувався працювати на шахту «Кіровська». Відпрацювавши 10 років (1977-1988 рр.) на цій шахті, зайнявся підприємницькою діяльністю – організував кооператив «Прогрес» (1988 р.), а ще через рік зорганізував Донецьке регіональне виробниче об'єднання «Центр». У 1994 році заснував корпорацію «АТОН»¹⁴⁰.

Поряд із підприємницькою діяльністю після проголошення незалежності України активно почав розбудовувати свою політичну кар'єру (один із перших у регіоні почав розуміти важливість зв'язків у столиці). Уже в 1994 році, після відставки Звягільського, Євген Щербань став позаштатним радником прем'єр-міністра України Віталія Масола. І того ж року його обрано депутатом ВР України¹⁴¹.

Володимир Щербань

У 1994 році відбуваються вибори голови Донецької облради, на яких впевнено перемагає Володимир Щербань, стаючи компромісною фігурою для всього навколополітичного бомонду регіону. У Києві Євген Щербань створює у Верховній Раді фракцію «Соціально-ринковий вибір», яка переважно об'єднувала вихідців з Донеччини. Водночас, у Євгена Щербаня так і не налагодилися стосунки з Леонідом

Кучмою, і він зробив свою ставку на прем'єра Євгена Марчука.

¹⁴⁰ Жизнь и смерть Евгения Щербаня: загадки первого миллиардера Украины. Bigmir.net. 2013. 15 июля. URL: <http://finance.bigmir.net/business/36633-Zhizn--i-smert--Evgenija-Csherbanja--zagadki-pervogo-millardera-Ukrainy>.

¹⁴¹ Щербань Евгений. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/shcherban-evgeniy>.

Маючи значний фінансовий капітал та політичний вплив, Євген Щербань став однією із найвпливовіших фігур Донбасу. За однією із версій, дуумвірат Євгена та Володимира Щербанів (В. Щербань не мав жодних родинних зв'язків із Є. Щербанем) вважався на той час ядром донецького фінансово-промислового клану. Саме Щербані намагалися консолідувати місцевих впливових і успішних діячів довкола інтересів Донбасу, а значить, і власних фінансових інтересів. Про ці процеси у своїх спогадах «Сповідь перед сном» доволі детально пише сам Володимир Щербань. Зокрема, він наводить оцінку тогочасної ситуації його партнером Євгеном Щербанем: «Стає очевидним, що під гаслами боротьби з мафією і корупцією відбувається планомірне ослаблення провідних комерційних структур, усунення політичних і економічних лідерів у Донецькому регіоні з метою оволодіння ринком збуту газу, електроенергії, нафтопродуктів. Коротше кажучи, йде прихована інтервенція в політичному і економічному аспектах»¹⁴².

На нашу думку, такими конкурентами на той час для донеччан могли бути лише представники двох найбільш потужних регіональних кланів – «дніпропетровці» і «кияни». Це була настільки серйозна загроза, що Євген Щербань, не криючись, говорив про це своїм однодумцям: «Пройде зовсім небагато часу, і всі ключові пости в області (в силових структурах і держадміністрації) будуть зайняті представниками інших регіонів, а головними постачальниками енергоносіїв та імпортерами високоліквідних товарів будуть, природно, фірми, що представляють їх інтереси, а вам, нинішнім підприємцям, і вашим дітям доведеться стояти в черзі за дозволом стати багатим, і далі намету вас не пустять»¹⁴³.

У 1996 році Кучма позбувається всіх обраних голів облрад і знімає прем'єр-міністра Є. К. Марчука. На довиборах Марчука обирають депутатом від Кіровоградщини, і він очолює групу «Соціально-ринковий вибір» з руки саме Євгена Щербаня. На той момент

---

¹⁴² Куш Л. Донбасс 90-х: распределение бизнеса и кровавые последствия. *BBC Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/01/130124_ru_s_donbass_shcherban_business_90_years.

¹⁴³ Там само.

вважалося, що саме Є. К. Марчук може стати серйозною протиположною Леоніду Кучмі на майбутніх президентських виборах і стане головним центром його протистояння.

За офіційною версією українських правоохоронців замовником вбивства був Павло Лазаренко, хоча сам він категорично це спростовував¹⁴⁴.

Після вбивства Щербаня парламентська група «Соціально-ринковий вибір» почала занепадати і в 1998 році по суті перетворилася на фракцію партії Регіонального відродження (пізніше на її основі була утворена Партія регіонів), а головні гравці краю поступово починають налагоджувати контакти з Леонідом Кучмою та стають його опорою в регіоні. Власне, після вбивства Щербаня, донеччани повністю переходять на бік Леоніда Кучми і працюють на його перемогу. Водночас, після низки поділів і розбіжностей серед місцевих бізнесменів створюється ситуація, за якої на момент приходу Януковича на посаду прем'єр-міністра у 2002 році центральною фігурою в Донецьку стає Рінат Ахметов, який на той момент був головним спонсором Партії регіонів.

Щодо політичної еволюції клану, то як зазначалося, у 1998 році фракція Верховної Ради Соціально-ринковий вибір припинила існування. По суті це означало кінець Ліберальної партії двох Щербанів і повну зміну керівництва донецьким кланом. Місце лібералів зайняла фракція Партії регіонального відродження України (ПРВУ). Цю партію було офіційно засновано 26 жовтня 1997 року. Першим її головою став міський голова Донецька Володимир Рибак. 17 листопада 2000 року відбулося розширення ПРВУ, так, до її лав увійшли: Партія праці, Політична партія «За красиву Україну», Партія Солідарності України та Всеукраїнська партія пенсіонерів. А через рік, 3 березня 2001 року, ПРВУ реорганізовано у Партію регіонів з новим головою Миколою Азаровим¹⁴⁵.

---

¹⁴⁴ Лещенко С. Убивство Євгена Щербаня. Офіційна версія. *Українська правда*. 2011. 9 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2011/12/9/6826576/>.

¹⁴⁵ Історія Партії Регіонів. *Офіційний сайт Партії регіонів України*. URL: <https://partyofregions.org/history/>.

Основна електоральна база цієї партії зосереджена в Південно-Східних регіонах України. На початку свого становлення ПРВУ орієнтувалася на підтримку Леоніда Кучми. У 1999 році ПРВУ офіційно підтримала на президентських виборах саме його. А на наступних, уже парламентських виборах 2002 року, ПР об'єдналася з президентським блоком «За єдину Україну!», що офіційно дало змогу ПР висунути свого кандидата Віктора Януковича на посаду прем'єр-міністра України.

Щодо виходу на перші ролі Ріната Ахметова, варто зазначити, що приблизно до 2000 року найбільшою кампанією регіону (та й України) був Індустріальний союз Донбасу (ІСД), заснований 1995 року в Донецьку. Головними акціонерами компанії були Віталій Гайдук, Сергій Тарута та Рінат Ахметов. Фактично заснування цієї компанії пов'язане із намаганням консолідувати і систематизувати всі можливі активи. Інша причина створення компанії – протистояння спробам захоплення дніпропетровцями (ЄЕСУ) енергетичного сектора Донбасу. Як стверджує Сергій Тарута, окрім захисту від експансії дніпропетровців, метою організації цієї ФПГ було: «оживити промисловий потенціал всієї області. А це означало створення умов

для постачання газу всім підприємствам області без преференцій. Тоді і з'явився Індустріальний союз Донбасу – ІСД, це був Держпостач і Держплан в одній особі. Ідеологія полягала в тому, щоб забезпечити розрахунки за газ товарною продукцією для всіх підприємств в області, так як коштів у підприємств не було»¹⁴⁶.

Виконавчим директором після створення ІСД було призначено Сергія Таруту, який за рік до цього створив зовнішньоторговельну фірму «Азовімпекс», а отже, мав необхідний досвід. Із новоствореною корпорацією тісно пов'язані й інші бізнес-структури – «Данко» (Олександр Мамот), Донгорбанк (Рінат Ахметов) та компанії Євгена Щербаня.

Відповідно до розпорядження тодішнього губернатора Донецчини Володимира Щербаня ІСД почав займатися постачанням газу у регіон. Але ІСД так і не змогла реалізувати задум губернатора Щербаня, довелося домовлятися з ЄЕСУ та купувати газ для регіону в них, а потім – перепродувати. Незважаючи на таку невдачу, ІСД продовжив збільшувати свій вплив у регіоні. А після налагодження стосунків із оточенням Кучми ІСД поступово вибудував прибутковий ланцюжок – «вугілля-кокс-метал» і «штрипс-труба-газ». Завдяки новим зв'язкам з дніпропетровцями ІСД отримав можливість купувати газ у російської «Ітери» і продавати його підприємствам регіону.

Тісна співпраця між ІСД і Ахметовим тривала до 2000 року¹⁴⁷. Тоді було прийняте рішення про мирний і поступовий розподіл активів. Не слід забувати, що час для розподілу був більш ніж сприятливим, адже саме вийшов Указ Президента України Кучми «Про заходи щодо розвитку базових галузей економіки в Дніпропетровській та Донецькій областях»¹⁴⁸. На думку історика Головка, цей Указ

---

¹⁴⁶ Лещенко С., Найем М. Сергій Тарута: Коли вбили Щербаня, у нас не було проблем з ЄЕСУ. *Українська правда*. 2013. 8 лютого. URL: <https://www.prawda.com.ua/articles/2013/02/8/6983135/>.

¹⁴⁷ Гужва И., Аксенов Ю. Дети газа и стали. *Эксперт*. 2004. № 38. URL: https://expert.ru/expert/2004/38/38ex-fpg_28421/.

¹⁴⁸ Про заходи щодо розвитку базових галузей економіки в Дніпропетровській та Донецькій областях : Указ Президента від 27.01.2000 р. № 100/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100/2000#Text>.

вмикав «зелене світло» для тіньового переходу енергогенеруючих та енергопостачальних компаній під контроль місцевих еліт¹⁴⁹. У будь-якому випадку, які б мотиви не були в Ахметова, головним наслідком цього розриву стало те, що він вивів всі свої активи з ІСД і почав розбудову СКМ.

Для розуміння специфіки ведення тогочасного бізнесу та для кращого розуміння специфіки відносин між партнерами ІСД слід навести цитату з інтерв'ю Сергія Тарути: «І ось Женя Щербань запросив мене на зустріч – «поговорити про металургію». А мені кажуть: «Куди ти їдеш – це ж осине гніздо». Але поїхав. Там був Рінат – рудий такий, молоденький. Був там і Алік Грек. І вже тоді я побачив величезну різницю в підходах. Щербаня вже тягнуло у політику – він зрозумів, що можна конвертувати політичний вплив у гроші. Алік Грек мислив ще категоріями заправок, баз, магазинів. А Рінат мислив глобально: а як зв'язати шахти з заводами, а як вибудувати виробничий ланцюжок. Я йому говорив про необхідність злиття двох меткомбінатів в Маріуполі для синергії. Ми говорили про такі речі, про які багато хто ще й не замислювалися...»¹⁵⁰.

На 2000 рік ІСД за деякими оцінками був найпотужнішим в Україні. «Індустріальний Союз Донбасу» за підсумками 1999 року очолював рейтинг найприбутковіших компаній України із обсягом валового доходу – 3,8 млрд грн.¹⁵¹

«Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ, System Capital Management, SCM) – найбільша багатогалузева фінансово-промислова група України, яка також представлена в 7 країнах Європи і Північної Америки¹⁵². Основні сфери інтересів та діяльність СКМ зосереджені на таких галузях, як металургія і видобуток вугілля, виробництво електроенергії, банківська справа і страхування, телекомунікації та ін.

¹⁴⁹ Головки В. Олигархи из города роз. Становление и развитие крупного капитала Донбасса (1991–2014 гг.). Киев : Институт истории Украины НАН Украины, 2012. С. 16.

¹⁵⁰ Швець Е. Сергій Тарута: «Рінат більше не олігарх. А я – банкрут». *LB.ua*. 2015. 5 січня. URL: https://lb.ua/news/2015/01/05/290927_sergey_taruta_rinat_bolshe.html.

¹⁵¹ «Донецкий клан» уверенно входит во власть. *Украинская правда*. 2001. 15 августа. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2001/08/15/4362400/>.

¹⁵² SCM : медіа-портал. URL: <https://www.scm.com.ua/about>.

Компанія СКМ заснована у 2000 році. Головний офіс компанії розташований у м. Донецьку. Генеральним директором став Олег Попов. Основний акціонер компанії – Рінат Ахметов. Під його контролем в різні періоди перебувало від 90% до 100% акцій цієї компанії.

Ще однією ФПГ, яка була зорганізована донеччанами у 2000 році, є «Альтком». За офіційними даними, засновниками цієї групи були Олександр Тисленко і Сергій Павлічев¹⁵³. За деякими даними ця група перебуває під контролем близького соратника Ахметова Бориса Колеснікова, але сам Колесніков цей зв'язок заперечує.

Отже, після розпаду Радянського Союзу відбулося розбалансування економічних зв'язків між найбільшими підприємствами Донбасу і колишніми республіками, які були постачальниками сировини або споживачами товарів, що виготовлялися місцевими виробниками. Відсутність законодавчої бази для переходу від планової економіки до ринкової спричинила хаос та «захоплення» підприємств довкола мафіозними структурами, яких не могли або не хотіли взяти під контроль місцеві правоохоронні органи. Для стабільного функціонування підприємств нові власники залучали представників колишньої партійно-радянської еліти, яка мала хоч якийсь досвід управління такими підприємствами.

Із поступовим виробленням законодавчої бази приватизації та налагодженням роботи правоохоронних органів нові власники захоплених на початку 1990-х років підприємств починають процес власної легалізації і своїх статків. Одним із шляхів такої легалізації було створення фінансово-промислових груп, і саме ним пішли представники молодшого покоління донецького клану – Рінат Ахметов, Володимир та Євген Щербані, Сергій Тарута, Віталій Гайдук, Віктор Нусенкіс, Борис Колесніков, Віктор Янукович.

Важливим елементом, за допомогою якого донецькому клану вдалося не тільки втриматися на плаву в середині 1990-х, а й вийти на загальнореспубліканський рівень, була їхня, доволі вдала, ставка на створення власної політичної партії – Партії регіонів, яка мала

---

¹⁵³ «Альтком» – одна з найбільших українських фінансово-промислових груп. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/tag/altkom-4a001f4e638a9>.

стати носієм їхньої ідеології і орієнтуватися на електоральне поле південно-східних регіонів України.

Також можна говорити про три етапи, які пройшов донецький клан з 1991 року і до початку 2000-х років: 1. Хаос, кримінальні війни (перша половина 90-х). 2. Консолідація і витіснення «старої гвардії» із політичного та економічного поля регіону (1995-1999 рр.). 3. Оформлення ФПГ із власними економічними і політичними інтересами (початок 2000-х рр.).

2.3. Віктор Янукович: життєвий шлях голови українського уряду

Віктор Федорович Янукович народився 9 липня 1950 р. у селищі Жуківка поблизу м. Єнакієве Сталінської (зараз Донецької) області. Батько – Федір Володимирович – походив із села Януки Вітебської області Білоруської РСР та переселився на Донбас після вигнання нацистів з території України. Згідно з документами, оприлюдненими народним депутатом України Володимиром Яворівським, причиною зміни місця проживання стала співпраця з нацистськими окупантами протягом 1941-1944 рр.¹⁵⁴ Працював машиністом паровоза. Мати – Ольга Семенівна Леонінова – працювала медсестрою на шахті «Юнком» у селищі Юнокомунарівськ (зараз Бунге) поблизу м. Єнакієве. Померла у 1952 р. У інтерв'ю 2005 р. Віктор Янукович розповідав, що його виховувала бабуся¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Яворівський оприлюднив документи НКВС про те, що батько і дядько Януковича були «пособниками фашистів». *Корреспондент*. 2010. 25 січня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1039747-yavorivskij-oprilyudniv-dokumenty-nkvs-pro-te-shcho-batko-i-dyadko-yanukovicha-buli-posobnikami-fashisti>.

¹⁵⁵ Янукович розповів, які пісні йому співала бабуся. *Українська правда*. 2005. 21 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/12/21/3037072/>.

Першу версію історії шкільних років Януковича можна знайти в агітаційній брошурі Валентина Чемериса «Загадка Віктора Януковича», що побачила світ напередодні Помаранчевої революції, у 2004 р., шаленим накладом – 1200000 примірників. Автор вважає, що четвертий український президент змінив три школи. Спочатку провчився рік у селищі Зарудне (5 км від Жуківки), через рік перейшов до школи селища Тернівка, куди переїхав батько, а згодом – до школи селища Роздолівка, яке пізніше стало частиною Єнакієвого¹⁵⁶.

Більш вірогідну версію озвучили журналісти видання «КП в Україні», які у 2010 р. розшукали низку документів про середню освіту Януковича та кількох очевидців. За ними, першим навчальним закладом майбутнього президента стала школа №16 м. Єнакієвого. У 1959 р. родина Януковичів переїхала з Жуківки до Роздолівки (нині район Єнакієвого). Як наслідок, його перевели до школи №34, яку він закінчив у 1965 р. На користь своєї версії журналісти навели книгу обліку учнів та книгу наказів школи №16, а також свідчення працівників навчального закладу¹⁵⁷.

Отримавши атестат, Янукович вступив до Єнакієвського гірничого технікуму на відділення «Гірнична електромеханіка». Під час навчання був засуджений до трьох років позбавлення волі за участь у пограбуванні. За амністією строк зменшили до 1 року та 7 місяців. Із них Янукович відбув 7 місяців та був звільнений достроково за зразкову поведінку. На думку колишнього арештанта Єнакієвської колонії №52 Миколи Московченка, молодий ув'язнений співпрацював з адміністрацією в'язниці, і це допомогло йому вийти з колонії раніше¹⁵⁸.

Нетривалий час на волі Янукович працював електрогазозварювальником на Єнакіївському металургійному заводі, де познайо-

---

¹⁵⁶ Чемерис В. Загадка Віктора Януковича: спроба дослідження. Київ : [б. в.], 2004. 96 с.

¹⁵⁷ Коник А. Как учился и вел себя Янукович в первом классе. *КП в Украине*. 2010. 1 сентября. URL: <https://kr.ua/politics/241795-kak-uchylsia-y-vel-sebia-yanukovych-v-pervom-klasse>.

¹⁵⁸ Викторович Я. «Премьер-министр» Янукович, или Неофициальная биография для тех, кто позабыл. *Украинская правда*. 2006. 4 августа. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/08/4/4403419/>.

мився зі своєю майбутньою дружиною Людмилою Настенко. Однак уже 8 червня 1970 р. був вдруге засуджений до 2 років позбавлення волі за завдання тілесних ушкоджень середньої тяжкості. Друге покарання відбував протягом двох років у Єнакіївській виправній колонії № 52.

Після другого звільнення життєва траєкторія Януковича різко змінюється. У 1972 р. він влаштовується на роботу автоелектриком та одружується з Людмилою Настенко. За рік народний суд м. Єнакієве, який на той час очолював дядько дружини Януковича, знімає з нього обидві судимості.

«Очищений» перед радянською владою майбутній донецький політик розпочинає робити серйозні кроки вгору кар'єрними сходами. Влаштовується механіком на Єнакіївське автотранспортне підприємство № 04113. У липні 1974 р. з першої спроби стає студентом заочного відділення Донецького політехнічного інституту. Через два роки студент другого курсу з двома судимостями – директор автобази виробничого об'єднання «Орджонікідзевугілля».

Різкий поворот у житті Януковича суперечив логіці функціонування радянської системи, яка ретельно фільтрувала і претендентів

на керівні посади, і майбутніх студентів. Ще незвичайнішими виявилися подальші віхи біографії колишнього арештанта. У 1978 р. до Донецького обласного суду начебто звертається депутат Верховної Ради СРСР, льотчик-космонавт Георгій Береговий з проханням реабілітувати Віктора Януковича. Несподіване прохання пізніше створило кілька легенд. За однією з них, батько Януковича дружив з легендарним космонавтом і в скрутний час той допоміг непуцящому синові друга. Це видається неможливим, адже Береговий займався в Єнакіївському аероклубі наприкінці 1930-х рр., а Федір Янукович за архівними документами потрапив на Донбас не раніше 1945 р.

Георгій Береговий і Віктор Янукович

Ці легенди почали поширюватися в публічному просторі після розголошення відомостей про судимості прем'єр-міністра України 2002-2005 рр. Вони скидаються більше на спроби незграбного пояснення ролі Берегового у «відмиванні» Януковича. Власне сам факт звернення та скасування судимостей у 1978 р. також сумнівний. 11 липня 2005 р. прокуратура відкрила кримінальне провадження щодо підробки документів. Експертиза архівної справи №386 Р-3410 Донецького обласного суду виявила:

- 1) аркуші з постановами про відміну вироків Януковичу були підшиті до справи після розшивання інших аркушів;
- 2) постанови надруковані на іншому папері та на іншій друкарській машинці, аніж решта аркушів у справі;
- 3) підписи судді-доповідача Віталія Хованського були виконані іншою особою¹⁵⁹.

З архіву Єнакієвського міського суду зникли обвинувальні вирокі щодо Януковича 1967 та 1970 рр. начебто через відсутність належної охорони протягом 1989-2000 рр., тому кримінальна справа 2005 р. була закрита через відсутність достатніх доказів та через закінчення строків притягнення до кримінальної відповідальності. Сам факт підробки не був спростований. На нашу думку, найбільш вірогідною на цей момент версією є фальсифікація реабілітації Януковича наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. задля створення позитивного іміджу впливового донецького політика.

Тим не менш, темні плями на біографії четвертого українського президента не вичерпуються таємничою реабілітацією 1978 р. Ще більш дивним виглядає його вступ до КПРС у 1980 р. На цей факт варто звернути особливу увагу. Нагадаємо, що отримання партійного квитка за доби СРСР було необхідною умовою для успішного кар'єрного зростання. Члени партії проходили ретельну перевірку. Відповідно до статуту КПРС у редакції 1971 р., що діяв на момент вступу Януковича, претендент на звання комуніста мав набути кандидатського стажу протягом одного року, надати рекомендації трьох членів партії зі стажем не менше п'яти років. Партійна організація перевіряла «політичні, ділові та моральні якості» кандидата. Про вплив кримінальних справ на перспективи перебування у складі КПРС неоднозначно вказує п.12 статуту: «Якщо член партії зробив проступки, що караються в кримінальному порядку, він виключається з партії і притягується до відповідальності відповідно до Закону»¹⁶⁰.

---

¹⁵⁹ Лещенко С. Як скасували судимості Януковича. Документи публікуються вперше. *Українська правда*. 2010. 14 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/01/14/4618441/>.

¹⁶⁰ Устав Коммунистической партии Советского Союза : утвержден XXII съездом,

Пояснити факт надзвичайно лояльного ставлення до Януковича з боку радянської системи неможливо без гіпотези про його співпрацю з органами державної безпеки.

Далі в біографії Януковича – швидкий кар’єрний злет колишнього в’язня. У 1982 р. його обирають депутатом Карло-Марксівської сільської ради м. Єнакієве. Через два роки він стає директором центральної автобази тресту «Донбастрасремонт». У вересні 1987 р. його призначають заступником директора з матеріально-технічного забезпечення та транспорту державного виробничого об’єднання «Донецькдержвуглепром», 1989 р. – в.о. директора виробничого об’єднання «Донбастрасремонт», а у 1991 р. – генеральним директором цього підприємства¹⁶¹. Цілком імовірно, що роль у такому стрімкому зростанні неоднозначного управлінця відіграв Юрій Іванюченко (детальніше про нього див. параграф 4.5).

Розпад радянської системи та проголошення незалежності України Віктор Янукович зустрів молодим енергійним керівником (у 1991 р. йому виповнився 41 рік) на чолі одного з потужних підприємств Донецької області. «Донбастрасремонт» мав у розпорядженні дефіцитні на початку 1990-х рр. автозапчастини та паливо, що надавало його очільникам значної ресурсної ваги. Його можна віднести до тієї генерації господарських керівників, що з ентузіазмом зустріли перехід від планової до ринкової економіки. Для них відкривалася можливість конвертувати адміністративні повноваження у більш надійну приватну власність та якісно інший спосіб життя. Якщо керівна посада поєднувалася з широкою мережею неформальних зв’язків, то керівник отримував можливість здійснити різкий стрибок у соціальному статусі.

Про період у житті Януковича з 1991 до 1997 рр. відомо вкрай мало. Достовірним є лише те, що він керував одним із найбільших підприємств Донецька у галузі автотранспорту, а в 1994 р. його призначають генеральним директором Донецького територіаль-

---

частичные изменения внесены XXIII и XXIV съездами КПСС. Москва : Политиздат, 1976. 128 с.

¹⁶¹ Офіційна біографія Януковича. Що він написав депутатам. *Українська правда*. 2006. 4 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2006/08/4/3141215/>.

*Віктор Янукович
з дружиною, сином і батьком*

но-виробничого об'єднання автотранспорту. Воно було створене ще 1988 р. під час спроб реорганізації планової економіки і діяло вже в незалежній Україні.

У серпні 1996 р. розпочався новий етап у політичній кар'єрі Віктора Януковича. Його призначають заступником голови Донецької обласної державної адміністрації, а вже за місяць він стає першим заступником голови. На той момент в Україні точилася гостра боротьба між донецькими фінансово-промисловими колами та новим прем'єр-міністром Павлом Лазаренком.

Головною причиною була конкуренція за газовий ринок регіону: Лазаренко любивав інтереси корпорації «Єдині енергетичні системи України», а донецькі еліти підтримували «Індустріальний союз Донбасу». Під час протистояння посаду втратив голова облдержадміністрації Володимир Щербань, а його місце посів близький до Лазаренка колишній міністр вугільної промисловості Сергій Поляков¹⁶².

Новий очільник президентської вертикалі в регіоні шукав місцеві кадри для налагодження контактів з місцевою верхівкою. Одним із них став Віктор Янукович. За спогадами останнього, на роботу до держадміністрації його запросив сам голова з проханням про допомогу¹⁶³. Звідси випливає важливий момент. Янукович пішов на

¹⁶² Поляков Сергей Васильевич. URL: <https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/ukrregions/data/185.html>.

¹⁶³ Янукович каже, що на роботу в органи влади його запросив не Лазаренко. *Радіо Свобода*. 2013. 1 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24916682.html>.

співпрацю з представником ворожої фінансово-промислової групи, що намагалася поширити свій вплив на Донбас. Це свідчить або про його слабкі зв'язки з донецькою верхівкою (що є малоімовірним з огляду на попередні та подальші взаємини з донецькими фінансово-промисловими групами), або про делегування його місцевими кланами для контролю за діями нового «губернатора». На нашу думку, більш вірогідним є другий варіант.

Ослаблення позицій Лазаренка підірвало підтримку Сергія Полякова. Уже у травні 1997 р. він втрачає посаду голови облдержадміністрації і його місце автоматично посідає Віктор Янукович¹⁶⁴. Його перебування на чолі області стало періодом політичної консолідації та подальшого посилення донецьких еліт. За джерелами політолога Костянтина Бондаренка, регіональні еліти Донбасу шукали виразника своїх інтересів і зупинили свій вибір на Януковичі. Тож від початку він не був самостійним політичним гравцем. Представники донецького клану, зокрема Віталій Гайдук, уникали відповідей на питання, хто ж лобював призначення нового голови обласної державної адміністрації¹⁶⁵.

У будь-якому разі протягом 1997-2002 рр. регіональні еліти зміцнили свій вплив. Віктор Янукович стає депутатом Донецької обласної ради в 1998 р. і після відставки голови ради Івана Пономарьова обіймає його посаду¹⁶⁶. Йшлося про зосередження повноважень президентської вертикалі та місцевого самоврядування в одних руках. До адміністративного ресурсу додавалися також фінансові потужності місцевих фінансово-промислових груп та мережа не-

---

¹⁶⁴ Про призначення В. Януковича головою Донецької обласної державної адміністрації : Указ Президента України від 14.05.1997 р. № 435/97. *Урядовий кур'єр*. 1997. 17 травня.

¹⁶⁵ Бондаренко К., Мусафирова О. «Доны» или «Бригада Януковича» : в интервью собственному корреспонденту «Новой» Ольге Мусафировой ведущий украинский политолог Константин Бондаренко называет ключевые фигуры из команды экс-президента, накрывшей собой страну. *Новая газета*. 2014. 12 марта (№ 26). URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2014/03/12/58700-171-dony-187-ili-171-brigada-yanukovicha-187>.

¹⁶⁶ Хоменко Л. Обирали голову. В голові – вибори. *День*. 1999. 20 травня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/obirali-golovu-v-golovi-vibori>.

формальних зв'язків з організованою злочинністю. Усе це забезпечувало донецькому клану практично повний контроль над своїм базовим регіоном.

Ступінь контролю відображали результати виборів на території Донеччини. Зокрема 1999 р. відбулися чергові вибори Президента України. Згідно із соціологічними опитуваннями жителі Донбасу віддавали перевагу кандидатам від лівих сил: Петру Симоненку (Комуністична партія України), Наталі Вітренко (Прогресивна соціалістична партія України) та Олександрю Морозу (Соціалістична партія України). Їхній сукупний електорат складав 34% на тлі 12% у чинного Президента Леоніда Кучми¹⁶⁷. Однак за результатами другого туру в області впевнено переміг Леонід Кучма (майже 53% голосів виборців). Досить несподівано на Донеччині він отримав понад 1,5 млн голосів виборців, що стало суттєвим внеском у його перемогу¹⁶⁸. Це було б неможливим без співпраці між донецькими фінансово-промисловими групами та Леонідом Кучмою.

¹⁶⁷ Політичний портрет України. № 22 : Вибори-1999. 114 с. URL: <https://dif.org.ua/article/vibori-99>.

¹⁶⁸ Вибори Президента України 1999 : інформ.-аналіт. вид. / редкол.: М. М. Рябець (голова) та ін. Київ : Преса України, 2000. С. 298.

На чолі Донецької облдержадміністрації Віктор Янукович підтримував ініціативи місцевого істеблїшменту зі збереження та розширення своєї сфери впливу. За його каденції пролобїйовано високі мита на імпортований кокс, що дозволило усунути конкуренцію для донецьких виробників. Найбільшим викликом для нього та його оточення стали плани прем'єр-міністра Віктора Ющенка та віцепрем'єр-міністра Юлії Тимошенко провести реформу вугільної галузі. У другій половині 1990-х рр. виявилось очевидним, що існуюча модель функціонування видобутку вугілля перебуває в глибокій кризі. Про це свідчили низька продуктивність праці шахтарів, висока собівартість вугілля, монополізація поставок сировини кількома фінансово-промисловими групами. Донецькі еліти були зацікавлені в збереженні «статус-кво». На тлі активізації спроб змін у вугільній сфері у відставку зі скандалом йде міністр палива та енергетики Сергій Тулуб, тісно пов'язаний з Донбасом¹⁶⁹. У листопаді 2000 р. Тимошенко виступила з ініціативою реформування галузі. Вона передбачала введення повної передплати за відвантажену продукцію, перехід до аукціонів з продажу вугілля, зміну керівництва шахт та їх часткову приватизацію¹⁷⁰. Такий підхід стосувався інтересів великих донецьких підприємців, які активно використовували систему державних дотацій та перепродажу вугілля з державних шахт для власного збагачення. Розпочалося гостре протистояння між урядом та регіональним керівництвом. Наслідком стало порушення кримінальної справи й відставка Тимошенко з посади віцепрем'єр-міністра¹⁷¹ та домовленості Леоніда Кучми з донецьким кланом.

На нашу думку, результат домовленостей продемонстрували вибори до Верховної Ради 2002 р. На них виявився різкий контраст між соціологічними опитуваннями та результатом виборів, порівняно з президентськими перегонами 1999 р. Донеччина віддала про-

---

¹⁶⁹ Тулуб поступився Тимошенко у боротьбі за ПЕК. *Українська правда*. 2000. 15 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2000/06/15/2980718/>.

¹⁷⁰ Тимошенко оголосила про початок реформи вугільної галузі України. *Корреспондент*. 2000. 21 листопада. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/230232-timoshenko-ogolosila-pro-pochatok-reformi-vugilnoyi-galuzi-ukrayini>.

¹⁷¹ Тимошенко звільнено. *Українська правда*. 2001. 19 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2001/01/19/2981698/>.

президентському блоку «За єдину Україну» майже 37% голосів. У решті, без винятку, регіонів підтримка цього політичного об'єднання не перевищувала 18%, а в близькій за вподобаннями Луганщині складала скромні 14%¹⁷². Тож є всі підстави говорити про масштабне використання донецькими елітами адміністративного ресурсу для підвищення результату «партії влади».

Того ж року розпочинається новий етап у політичній кар'єрі Віктора Януковича. 16 листопада 2002 р. Леонід Кучма відправляє у відставку Кабінет Міністрів на чолі з Анатолієм Кінахом¹⁷³, а 21 листопада підписує указ про призначення Віктора Януковича прем'єр-міністром України та дає завдання сформувати новий уряд¹⁷⁴.

Рішення Кучми стало несподіванкою для частини суспільства та експертного середовища. Адже «донецькі» були ключовими конкурентами близького до другого президента «дніпропетровського клану». Численні свідчення вказують, що Леонід Кучма аргумен-

¹⁷² Парламентські вибори 2002 р. : результати голосування у багатомандатному виборчому окрузі. *Datatowel.in.ua : демографія, економіка, електоральна географія України*. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2002>.

¹⁷³ Про відставку Кабінету Міністрів : Указ Президента України від 16.11.2002 р. № 1050/2002. *Офіційний вісник України*. 2002. № 47. С. 76.

¹⁷⁴ Про призначення В. Януковича Прем'єр-міністром України : Указ Президента України від 21.11.2002 р. № 1051/2002. *Урядовий кур'єр*. 2002. 23 листопада.

товано побоювався їх посилення та вживав заходів для обмеження впливу. Остаточні мотиви призначення Віктора Януковича головою уряду у 2002 р. не є однозначно зрозумілими. За версією головного редактора видання «Дзеркало тижня» Юлії Мостової, Кучма потребував жорсткого виконавця, якого він буде здатним контролювати і який зможе гарантувати йому безпечне майбутнє¹⁷⁵. Згідно з іншим підходом, Кучма був змушений поступитися амбіціям донецьких еліт, які забезпечили провладному блоку результат на парламентських виборах 2002 р. В умовах потенційного союзу «донецьких» та Віктора Ющенка проти чинного президента він був змушений пожертвувати посадою прем'єр-міністра задля збереження бодай частини своїх позицій¹⁷⁶.

Ще за однією версією, Кучма вибудував особистісні стосунки з лідерами більшості ФПП і фактично власноруч вирішив всі можливі конфліктні ситуації. Янукович мав вигляд компромісної фігури. Азаров, який посів місце першого віцепрем'єра, був більше людиною Кучми, ніж «донецьких». Призначивши Януковича, Кучма зробив пас донеччанам, які дійсно отримали багато преференцій, але залишив повне управління всім винятково за собою.

Цікавою була конфігурація нового уряду під керівництвом Віктора Януковича. Віцепрем'єр-міністрами стали Микола Азаров (перший віцепрем'єр та міністр фінансів, ексголова Податкової адміністрації України), Віталій Гайдук (опікувався питаннями паливно-енергетичного сектора, колишній заступник Януковича під час роботи в Донецькій облдержадміністрації), Дмитро Табачник (відповідав за гуманітарний напрям, колишній голова Адміністрації Президента України) та Іван Кириленко (займався питаннями сільського господарства, раніше працював у Дніпропетровській облдержадміністрації та міністром аграрної політики України)¹⁷⁷. Варто зазначити, що на той момент усі віцепрем'єри орієнтувалися насамперед на президента.

---

¹⁷⁵ Мостова Ю. Ігри в Януковича. *Дзеркало тижня*. 2002. 15 листопада (№ 44). URL: https://zn.ua/ukr/politics_archive/igri_v_yanukovicha.html.

¹⁷⁶ 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / Г. В. Боряк (кер. авт. кол.). Київ : Ніка-Центр, 2016. С. 280–281.

¹⁷⁷ Команда Януковича. *Українська правда*. 2002. 30 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2002/11/30/2991825/>.

За квотою Президента України до уряду було призначено міністра внутрішніх справ Юрія Смирнова (протягом 1990-х – на початку 2000-х очолював УМВС Луганської, Дніпропетровської областей, м. Києва), міністра оборони Володимира Шкідченка (у минулому командувача Одеським військовим округом та начальника Генерального штабу Збройних сил України), міністра юстиції Олександра Лавриновича (колишній в.о. голови Центральної виборчої комісії та голова міжфракційної депутатської групи з розробки Конституції України) та міністра закордонних справ Анатолія Зленка (досвідченого дипломата, який уже очолював міністерство у 1990-1994 рр. та з 2000 р.)¹⁷⁸. Також за цією самою квотою зайняв посаду секретаря уряду Володимир Яцуба.

Деякі міністри були пов'язані з партійними структурами Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) – політичним проектом, яким опікувався голова Адміністрації Президента України Віктор Медведчук. До них належали міністр праці та соціальної політики Михайло Папієв (відомий функціонер СДПУ(о) та раніше заступник голови Чернівецької облдержадміністрації), міністр транспорту Георгій Кирпа (генеральний директор Державної адміністрації залізничного транспорту) та міністр освіти і науки Василь Кремень (президент Національної академії педагогічних наук України, на посаді міністра з 1999 р.)¹⁷⁹.

Міністром охорони здоров'я став Андрій Підаєв, який у 1995-2002 рр. очолював медичну систему Автономної Республіки Крим. Міністром аграрної політики – представник житомирської партійної номенклатури Сергій Рижук, який з 1997 р. працював на різних посадах у цьому міністерстві. На посаду міністра промислової політики був призначений «червоний директор» та колишній перший секретар обкому КПУ з Харкова Анатолій М'ялиця (протягом 1990-х рр. він керував Харківським державним авіаційним виробничим підприємством). У спадок від урядів Віктора Ющенка та Анатолія Кінаха Кабміну Януковича дістався міністр палива та енергетики Сергій Ермілов (у минулому директор «Крименерго», людина

---

¹⁷⁸ Там само.

¹⁷⁹ Там само.

Віталія Гайдука). Василь Шевчук (у 1990-ті рр. заступник міністра та міністр охорони навколишнього середовища) став на чолі міністерства екології та природних ресурсів. Міністром культури та мистецтв був призначений Юрій Богуцький, який понад 20 років пропрацював на керівних посадах у культурній галузі. Міністром з питань надзвичайних ситуацій та в справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи став Григорій Рева (раніше начальник Державного департаменту пожежної безпеки МВС України)¹⁸⁰.

Наймолодший член Кабміну Януковича – 33-річний бізнесмен Валерій Хорошковський, якому доручили опікуватися питаннями економіки та європейської інтеграції¹⁸¹.

Аналіз персонального складу першого уряду Януковича вказує на його компромісний характер. І хоча ключові посади у ньому формально отримали представники донецького клану (прем'єр-міністр та 2 віцепрем'єри), віцепрем'єри, як уже зазначалося, орієнтувалися насамперед на Леоніда Кучму. Водночас свою частку впливу в Кабміні мали Віктор Медведчук та окремі фінансово-промислові групи. Це дає всі підстави стверджувати, що формування уряду 21 листопада 2002 р. стало результатом підклимних домовленостей основних груп впливу в оточенні другого Президента України та донецького істеблішменту.

Уряд Януковича продовжив різновекторну політику попередніх Кабмінів. З одного боку, виконавча влада декларувала прихильність ідеям євроатлантичної інтеграції. У 2003 р. було прийнято закон України «Про основи національної безпеки України», що визначав членство в ЄС та НАТО як один з основних напрямів зовнішньої політики України. Того ж року українські військові підрозділи взяли участь у місії в Іраку. Також розвивався напрям співпраці з ЄС у форматі програм ядерної безпеки (ліквідація наслідків Чорнобильської катастрофи), ТАСІС (підтримка дрібного бізнесу, освіти, наукових досліджень), політики європейського сусідства.

З іншого боку, уряд Януковича не міг ігнорувати наростаючу

¹⁸⁰ Там само.

¹⁸¹ Хорошковский Валерий. *ЛПА. Досьє*. URL: <https://file.liga.net/persons/valerii-horoshkovskii>.

Прем'єр-міністр України В. Ф. Янукович (праворуч) під час зустрічі з Генеральним секретарем НАТО Джорджем Робертсоном. 2003 р.

ізоляцію режиму Леоніда Кучми на тлі «касетного»¹⁸² та «кольчужного»¹⁸³ скандалів з боку західних партнерів. Це виражалося в підтримці ініціатив Кучми щодо активізації українсько-російських відносин. У вересні 2003 р. в Ялті укладено угоду про приєднання до Єдиного економічного простору з Росією, Білоруссю та Казахстаном, а сам рік було оголошено «Роком Росії в Україні»¹⁸⁴.

---

¹⁸² Касетний скандал 2000 р. – оприлюднення записів з Адміністрації Президента Кучми співробітником служби охорони Президента Миколою Мельниченком, які свідчили про причетність Леоніда Кучми та його оточення до викрадення та вбивства журналіста Георгія Гонгадзе.

¹⁸³ Кольчужний скандал 2000 р. – оприлюднення інформації про ймовірний продаж Україною Іраку в обхід ембарго радарів «Кольчуга» під виглядом вантажівок.

¹⁸⁴ Касьянов Г. Украина 1991–2007: очерки новейшей истории. Київ : Наш час, 2008. С. 317–325.

Документи Кабінету Міністрів України за листопад 2002 – січень 2005 рр. проливають світло на реальний статус Януковича у вертикалі виконавчої влади. У перші тижні роботи нового уряду була прийнята постанова, що регулювала розподіл обов'язків між головою Кабміну та його заступниками. За нею, на Віктора Януковича покладалися, насамперед, номінальні функції на зразок підписання вже погоджених міжнародних документів, контроль над силовими структурами (які залежали від Президента), Міністерством юстиції та деякими, менш значними, державними органами. Натомість заступники Януковича отримали значно більше важелів впливу на ситуацію в країні. Миколі Азарову дісталася опіка над економічним блоком, Віталію Гайдуку – паливно-енергетичним комплексом та транспортом, Івану Кириленку – агропромисловим комплексом, Дмитру Табачнику – увесь гуманітарний блок¹⁸⁵.

І якщо розподіл обов'язків можна було б списати на просту бюрократичну тяганину, то поточні документи уряду свідчать саме про обмежену роль Януковича у власному Кабміні. Цікаву статистику демонструє довідка про стан виконання розпоряджень уряду, підготовлена в червні 2003 р. Згідно з нею, із 45 доручень, виданих Кабміном за кілька місяців поточного року, Януковичу належало аж 2: аналіз співпраці України з НАТО та стан приватизації об'єктів Міністерства оборони України. Ці завдання не можна віднести до стратегічних чи вкрай важливих для діяльності виконавчої влади. Мало того, вони справляють враження доручень, сформульованих «під Януковича» для імітації його управлінської діяльності. Натомість найактивнішим у роздаванні завдань виявлялися Микола Азаров (20 доручень), Дмитро Табачник (12) та Віталій Гайдук (9)¹⁸⁶.

Тож є всі підстави говорити про те, що протягом 2002-2005 рр. Янукович відігравав роль компромісного керівника, уособлюючи інтереси донецького клану та готуючись до можливої боротьби за

---

¹⁸⁵ Про функціональні повноваження Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра і віце-прем'єр-міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2002 р. № 1904. Офіційний вісник України. 2002. № 51. С. 85.

¹⁸⁶ Копія довідки про стан виконання розпоряджень КМУ від 11.06.2003 р. № 327-р. *Особистий архів Денисенка В.І.*

посаду Президента України у 2004 р. Реальні рішення в уряді відпрацьовували його більш досвідчені колеги. Опосередкованим свідченням цього є також активність урядових структур. Відсутність прем'єр-міністра жодним чином не впливала на активність Кабміну. Наприклад, 28 травня 2003 р. Віктор Янукович не брав участі в засіданні уряду. Головував Азаров, який ініціював розгляд 67 нормативних документів, зокрема проектів законів «Про Фонд державного майна України», про зміну обліку податку на додану вартість, Бюджетного та Житлового кодексів, прийняття програми адаптації законодавства України до законів ЄС, обговорення проблем вступу до Світової організації торгівлі¹⁸⁷.

І, навпаки, відсутність Азарова одразу впливала на інтенсивність роботи Кабміну. Зокрема, 10 вересня 2003 р. перший віцепрем'єр-міністр поїхав у відрядження. Головував Віктор Янукович. Уряд спромігся опрацювати вдвічі менше документів – 35, причому без жодних серйозних рішень¹⁸⁸.

Ці факти ставлять під сумнів надзвичайні менеджерські таланти Віктора Януковича, що начебто стали причиною призначення його спочатку головою Донецької облдержадміністрації, а згодом прем'єр-міністром. Натомість ми спостерігаємо картину діяльності типової залежної особи, яка втілює рішення власних опікунів чи патронів.

2.4. Політична активність Януковича під час Помаранчевої революції та за президентства Віктора Ющенка (2004-2009 рр.)

Неофіційно президентська кампанія стартувала у 2003 році із вибору наступника Леоніда Кучми і підготовки політичної реформи. Після себе на посаді Президента України Леонід Кучма бачив Януковича. Вірогідно, такий вибір Кучми був зумовлений його нама-

---

¹⁸⁷ Копія протоколу засідання КМУ від 28.05.2003 р. № 16. *Особистий архів Денисенка В.І.*

¹⁸⁸ Копія протоколу засідання КМУ від 10.09.2003 р. № 28. *Особистий архів Денисенка В.І.*

ганням залишитися при владі та забезпечити собі гарантії безпеки та недоторканності. Щоб це реалізувати, команда Кучми намагалася провести так звану «політичну реформу», основним завданням якої був перерозподіл влади на користь майбутнього прем'єр-міністра. Крісло нового прем'єр-міністра, з величезним обсягом повноважень і влади, мало відійти до Л. Кучми або до того, на кого він вкаже, а сам Кучма залишиться таким собі регентом. Ця «реформа» вкладалася у вже апробований у Російській Федерації прийом – «операція преемник». Для реалізації цього задуму Верховна Рада прийняла закон, згідно з яким у 2006 році вибори до парламенту повинні пройти на пропорційній основі.

Паралельно з підклимною грою Адміністрації Президента відбулися ротації в керівництві Партії регіонів, яка планувала взяти участь у майбутніх виборах президента, висунувши свого кандидата. На V з'їзді Партії регіонів 19 квітня 2003 року головою партії обрали Віктора Януковича. Це дало змогу не лише формально контролювати весь партійний апарат, але й розпочати переговори з іншими партіями для досягнення консенсусу відносно майбутніх президентських виборів (тим більше, що головним переговорником був не стільки Янукович, скільки Леонід Кучма), і такого консенсусу доволі швидко досягли. У серпні 2003 року Аграрна партія, Народно-демократична партія, Партія промисловців і підприємців, Партія «Регіони України», Соціал-демократична партія України (об'єднана) і партія «Трудова Україна», що сформували більшість у Верховній Раді і коаліційний Кабінет Міністрів, уклали міжпартійну політичну угоду. Цей документ, серед іншого, передбачав, що ці партії висунуть єдиного кандидата на вибори Президента України у 2004 році. Така міжпартійна угода запрацювала 14 квітня 2004 року. Цього дня всі лідери перелічених партій, груп, фракцій та чинний президент Кучма ухвалили рішення, що єдиним кандидатом у Президенти України буде діючий прем'єр-міністр В. Янукович¹⁸⁹.

---

¹⁸⁹ Влада висунула єдиним кандидатом на президентські вибори Віктора Януковича. *Радіо Свобода*. 2004. 15 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/914859.html>.

В з'їзд Партії регіонів. 2003 р.

Основним опонентом прем'єр-міністра В. Януковича на президентських виборах 2004 року став Віктор Ющенко. Його включення у передвиборчі перегони відбулося 4 липня 2004 року в Києві. На Співочому полі В. Ющенко оголосив, що висуває свою кандидатуру на пост Президента України¹⁹⁰.

Отже, обидва кандидати належали до двох протилежних таборів: провладні сили – Янукович та опозиційні сили – Ющенко.

Передвиборча кампанія проходила із застосуванням недоброчесних засобів агітації. Найбільші медіахолдинги України зайняли провладну позицію, майже не допускаючи на етери спікерів, які представляли В. Ющенка. Дискредитували Ющенка «технічні кандидати» у політичній рекламі та виступах на політичних токшоу. Одним із яскравих прикладів такої поведінки є розкручування історії щодо американського походження дружини Ющенка¹⁹¹. Але ключовим посиленням Партії регіонів стали борди по всій країні з поділом українців на три сорти: перший – Західна Україна, другий – центр і Закарпаття та третій – Південний Схід. Автором цієї ідеї,

¹⁹⁰ Ющенко піде в президенти зі Співочого поля. *Українська правда*. 2004. 30 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/06/30/3000844/>.

¹⁹¹ Тищенко Ю. Перебіг року президентських виборів. Далі буде... *Українська правда*. 2005. 5 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/5/3005972/>.

за твердженням журналіста Сергія Лещенка, був російський політтехнолог Володимир Грановський (пізніше змінив прізвище на Грановскі)¹⁹².

Загалом, уся виборча кампанія Януковича була побудована на роздмухуванні міфічного протистояння Західної України та Східної України. Щоб зіграти на цих міжрегіональних суперечностях, у рекламних роликах та агітаційних матеріалах Януковича навмисно позиціювали як кандидата від Сходу та Півдня, а Ющенко – від Заходу. Це був продукт діяльності російських політтехнологів, яких залучив передвиборчий штаб Януковича. Де-факто, головним технологом виступив росіянин, радник глави адміністрації російського президента Гліб Павловський¹⁹³. Але ідея поділу України виявилася, з одного боку, головною причиною повної мобілізації проукраїнського електорату 2004 році і призвела до поразки Януковича, а з іншого, на жаль, стала однією з міфологем, яка випереджала події 2014 року із анексією Криму і війною на Донбасі.

Кульмінаційним моментом у протистоянні влади і опозиції стало отруєння В. Ющенко у вересні 2004 року (на жаль, досі ми не маємо відповіді на питання, що це було і хто в цьому винен). У вересні ж стався і курйоз з В. Януковичем – так званий теракт з яйцем: «в момент виходу кандидата з автобуса 17-річний студент-економіст Дмитро Романюк кинув у Януковича яйце, влучивши в груди. Віктор Федорович демонстративно впав, а охорона кинулася його рятувати і вивозити геть». Провладні ЗМІ намагалися подати цю історію, як «напад націоналістів»¹⁹⁴. Але саме тоді навіть прихильники Януковича почали сумніватися в мужності Януковича.

---

¹⁹² Автор ідеї про поділ України та зятятий єврокритик Грановскі мешкає у Лондоні, – Лещенко. ZIK. URL: https://zik.ua/news/2014/05/13/avtor_idei_pro_podil_ukrainy_ta_zatyatyu_ievrokrytyk_meshkaie_u_londoni_leshchenko_487649.

¹⁹³ Російські політологи зі штабу Януковича не виключають перемоги Ющенко на виборах. *Радіо Свободи*. 2004. 15 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/922831.html>.

¹⁹⁴ Кравчук О. Політична реклама в Україні: президентські вибори-2004 – три сорти українців, розкол та «нашизм». *24 канал*. 2018. 12 вересня. URL: https://news.24tv.ua/politichna_reklama_v_ukrayini_prezidentski_vibori_2004_tri_sorti_ukrayintsiv_rozkol_ta_nashizm_n1029351.

У першому турі виборів Президента України, які відбулися 31 жовтня 2004 року, узяли участь 24 кандидати. За підсумками, найбільше голосів виборників набрали В. Ющенко – 39,9% та В. Янукович – 39,26% голосів виборників¹⁹⁵. Отже, у другий тур виборів вийшли два кандидати – В. Ющенко та В. Янукович. Між ними розгорнулася запекла боротьба, яка супроводжувалася масовими фальсифікаціями та підкупом виборців.

За підрахунками ЦВК у другому турі (21 листопада 2004 р.) перемогу здобув В. Янукович. За нього віддали свої голоси – 49,46 % виборців, а за В. Ющенка проголосувало – 46,61% виборців¹⁹⁶. Оголошені ЦВК результати не корелювалися з проведеним Національним екзитполом. За даними цього опитування перемогу здобув В. Ющенко з відривом від В. Януковича у 9% (2 млн 746 тис.) голосів виборців. Отже, різниця між даними ЦВК та результатами екзитполу щодо набраних кандидатами голосів складає близько 12%, або понад 3,5 млн голосів¹⁹⁷.

Невизнання результатів другого туру президентських виборів спровокували соціально-політичну кризу, яка супроводжувалася кампанією публічних протестів проти фальсифікації виборів: мітингів, демонстрацій, пікетів, страйків, виступів у ЗМІ, звернень до урядів і громадськості іноземних країн, блокування будівель Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Центральної виборчої комісії України¹⁹⁸. Усі ці події згодом отримали назву «Помаранчева революція». Ця назва закріпилася у ЗМІ після листопада 2004 року «як стисла характе-

---

¹⁹⁵ Підсумки голосування по регіонах України. Порівняння : Вибори Президента України. Повторне голосування 26.12.2004. *Центральна виборча комісія*. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp3332e3e.html>.

¹⁹⁶ Там само.

¹⁹⁷ Остаточні результати Національного екзит-полу 2004 у другому турі виборів Президента України (за даними обробки оригіналів анкет опитування). *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. 2004. 27 листопада. URL: <https://dif.org.ua/article/ostatochni-rezultati-natsionalnogo-ekzit-polu2004-u-drugomu-turi-vivoriv-prezidenta-ukraini-za-danimi-obrobki-originaliv-anket-opituvannya>.

¹⁹⁸ Кульчицький С. В. Помаранчева Революція 2004. URL: http://www.history.org.ua/?termin=pomarancheva_revolyucija_2004.

ристика тих бурхливих подій, як символ соціальних очікувань та як візуальне сприйняття домінування, в першу чергу на майдані Незалежності, помаранчевої символіки прихильників В. Ющенка»¹⁹⁹.

Мітингувальники не визнавали законності результатів ЦВК, говорили про фальсифікацію, вимагали переголосування. На ранок 22 листопада 2004 р. кількість мітингарів зростає, за приблизними оцінками їх було вже близько 100 тис. Наступного дня на Хрещатику почало виростати ціле наметове містечко (близько 400 наметів). Для організації протестів та боротьби за невизнання результатів другого туру президентських виборів 25 листопада 2004 року був створений Комітет національного порятунку, а згодом представник В. Ющенко Микола Катеринчук подав до Верховного Суду України позов відносно рішення ЦВК. Верховний Суд України заборонив ЦВК офіційну публікацію виборів та унеможливив прийняття присяги новим Президентом до моменту винесення рішення за позовом Катеринчука.

Водночас в Україні почала працювати міжнародна місія по врегулюванню ситуації. Головними міжнародними посередниками в переговорах були президенти Литви та Польщі Валдас Адамкус та Олександр Квасневський, верховний представник Європейського Союзу зі спільної зовнішньої політики і політики безпеки Солана і спікер Державної думи Росії Борис Гризлов²⁰⁰.

26 листопада 2004 року протестувальники заблокували адміністративні будівлі: Кабінет Міністрів України, Адміністрацію Президента України та Верховну Раду України. Цього ж дня у Маріїнському палаці відбувся круглий стіл, zorganizований з ініціативи Президента Польщі Олександра Квасневського. У його засіданні взяли участь В. Янукович, В. Ющенко та Л. Кучма. Під тиском керівників ЄС Президент РФ В. Путін погодився взяти участь у «круглому столі» і доручив це голові Державної думи РФ Б. Гризлову. «Круглий стіл» не прийняв жодних рішень²⁰¹. Але саме він «зламав ситу-

---

¹⁹⁹ Мацієвський Ю. «Помаранчева революція» крізь призму міждисциплінарних соціальних досліджень. *Політичний менеджмент*. 2005. № 6. С. 7–22.

²⁰⁰ Квасневський пишається своїм внеском у «помаранчеву революцію». *Корреспондент*. 2005. 24 листопада. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/263444-kvasnevsckij-pishaetsya-svoym-vneskom-u-pomaranchevu-revoluciyu>.

²⁰¹ Кульчицький С. В. Помаранчева Революція 2004. URL: <http://www.history.org>.

ацію». Судячи з усього, росіяни дали мовчазне добро на проведення третього туру.

В. Ющенко, Л. Кучма, В. Янукович. 2004 р.

Очевидно, саме тому вже наступного дня, 27 листопада, ВРУ 323 голосами не визнала результатів другого туру виборів та 270 голосами висловила недовіру членам ЦВК, а вже 1 грудня парламентарі змушені були відправити у відставку весь склад уряду Януковича.

Третього грудня 2004 року Верховний Суд України прийняв рішення «Визнати недійсними результати повторного голосування з виборів Президента України 21 листопада 2004 року у єдиному загальнодержавному виборчому окрузі по виборах Президента України»²⁰² і провести третій тур виборів.

Через три дні після оголошення рішення Верховного Суду в Маріїнському палаці розпочався третій раунд переговорів між зацікавленими сторонами. На перемовинах було погоджено внести змі-

---

ua/?termin=pomarancheva_revolutcija_2004.

²⁰² Щодо справи за скаргю на рішення, дії та бездіяльність Центральної виборчої комісії по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України 21 листопада 2004 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0090700-04#Text>.

ни до виборчого закону, змінити склад ЦВК. Також було досягнуто компромісу відносно послаблення президентської влади і посилення парламенту та уряду. Уже 8 грудня 2004 Верховна Рада України проголосувала за всі ці домовленості, перетворюючи своїм голосуванням Україну на парламентсько-президентську республіку.

Двадцять шостого грудня 2004 року відбувся третій тур президентських виборів. За результатами цього туру перемогу здобув В. Ющенко, за нього віддали свої голоси 51,99 % виборців²⁰³. Перемога В. Ющенка поклала край суспільно-політичній кризі.

Після поразки на президентських виборах 2004 року виникла необхідність проведення «ребрендингу» Януковича і «очищення» його іміджу в очах світового співтовариства та українців. На роль лобіста інтересів Януковича і очолюваної ним Партії регіонів було запрошено відомого американського лобіста Пола Джона Манафорта-молодшого (англ. Paul John Manafort)²⁰⁴. За деякими даними його роботу в Україні профінансував олігарх Рінат Ахметов²⁰⁵. Утримання лобіста такого рівня вимагало великих коштів, перші 6 місяців консультацій коштували Партії регіонів 63 тис. 750 доларів²⁰⁶.

В одному із перших звітів, який Манафорт відправив своєму наймачу, говорилося, що «призначення Януковича кандидатом від попередньої адміністрації (Леоніда Кучми) отруїло його привабливість в тій же мірі, в якій діоксин отруював тіло Віктора Ющенка»²⁰⁷.

---

²⁰³ Остаточні результати Національного екзит-полу'2004 у другому турі виборів Президента України (за даними обробки оригіналів анкет опитування). Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2004. 27 листопада. URL: <https://dif.org.ua/article/ostatochni-rezultati-natsionalnogo-ekzit-polu2004-u-drugomu-turivboriv-prezidenta-ukraini-za-danimi-obrobki-originaliv-anket-opituvannya>.

²⁰⁴ Paul Manafort's indictment in federal court in Alexandria. *The Washington Post* URL: <https://apps.washingtonpost.com/g/documents/local/paul-manaforts-indictment-in-federal-court-in-alexandria/3114/>.

²⁰⁵ Манафорт Пол : американский лоббист и политический консультант. *LB.ua*. URL: https://rus.lb.ua/file/person/3909_manafort_pol.html.

²⁰⁶ Там само.

²⁰⁷ Miller C., Eckel M. On The Eve Of His Trial, A Deeper Look Into How Paul Manafort Elected Ukraine's President. *Radio Free Europe / Radio Liberty*. 2018. July 27. URL: <https://www.rferl.org/a/on-eve-of-trial-a-deeper-glimpse-into-how-paul-manafort-elected-ukraine-s-president/29394601.html>.

Пол Манафорт

На його думку, Януковича потрібно усунути з ролі очільника Партії регіонів. І справді, на той момент існувала думка про можливу зміну Януковича, який одразу після Помаранчевої революції, по суті, майже випав з політики. Серед причин, чому донеччани не попросилися з Януковичем, можна вважати такі: насамперед, у цьому середовищі так і не з'явилося жодного політичного лідера, якого б можна було висунути на перші ролі. Усі, хто мав такі амбіції, або викликали запитання з приводу того, що можуть вийти з-під контролю, або ж їхні біографії викликали ще більше запитань, ніж минуле Януковича. Друга причина полягала у витрачених на Януковича ресурсах, які шкода було ось так просто «викинути». І, нарешті, третя причина криється в самій кампанії 2004 року, яка базувалася на розколі країни на дві частини. Подальші політичні дії партія Регіонів будувала лише на модифікації цього протистояння і тому, за великим рахунком, Янукович годився для цементування своєї частини електорату. Зрештою, у Партії регіонів було надто мало часу для зміни лідера напередодні виборів до парламенту та місцевих виборів, які відбулися у 2006 році. Ці чинники дозволили Януковичу повернутися до великої політики.

У 2006 році Манафорт подав свій план перемоги Партії регіонів на майбутніх парламентських виборах (ця сама стратегія була основою для місцевих виборів). В основі стратегії – зближення з Росією, яка вела на той час «газову війну» з Україною: «Головний акцент потрібно зробити на те, що нинішній уряд приймає неправильні рішення, які погано впливають не тільки на українську економіку, але безпосередньо на інтереси українського народу... Ця думка підкреслить той факт, що Янукович не допустив би таких колосальних помилок і що у нього є хороші відносини з Росією, необхідні для вирішення проблем, створених Ющенко і його командою»²⁰⁸.

Однією із важливих ідей Манафорта щодо зміни образу Януковича була ідея створення іміджу такого собі хлопця з тяжкою долею, який вибився з «низів», завжди всього досягав тяжкою працею, розраховуючи лише на власні сили. Ці складові майбутнього образу Януковича вперше озвучив Тарас Чорновіл на одному зі з'їздів Партії регіонів²⁰⁹. Сконструйований Манафортом міф доволі довго експлуатувався ЗМІ. В основі таки була правда – Янукович дійсно уродженець невеличкого шахтарського містечка Єнакієво, зі скромним достатком, двічі засуджений за крадіжки, але пізніше ці судимості були з нього зняті²¹⁰.

Однією із серйозних вад Януковича як політика було його невміння публічно виступати. Манафорт розробив цілу систему, де б найбільш складні елементи виступів начитувалися заздалегідь і видавалися в ефір закадровим голосом від імені кандидата²¹¹.

---

²⁰⁸ Там само.

²⁰⁹ Marone J. Taras Chornovil, son of late nationalist hero, changes sides again and offers inside look at how Party of Regions is run. *Kyiv Post*. 2010. January 28. URL: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/taras-chornovil-son-of-late-nationalist-hero-chang-58203.html>.

²¹⁰ Лещенко С. Як скасували судимості Януковича. Документи публікуються вперше. *Українська правда*. 2010/ 14 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/01/14/4618441/>.

²¹¹ Gorchinskaya K. A brief history of corruption in Ukraine: the Yanukovich era. *Eurasianet*. 2020. June 3. URL: <https://eurasianet.org/a-brief-history-of-corruption-in-ukraine-the-yanukovich-era>.

Сконструйований Манафортом і його командою образ Януковича доволі вдало спрацював. Найкращим результатом роботи Манафорта з Януковичем можна вважати перемогу останнього на президентських виборах 2010 року.

Поки Манафорт конструював новий образ, Янукович продовжував вести активну політичну боротьбу, але вже не як провладний політик, а як опозиціонер до президента Віктора Ющенка та прем'єр-міністра Юлії Тимошенко.

У 2005 році на діяльність Януковича звернула увагу Генеральна прокуратура України. Слідчі групи вели перевірки у справах незаконного виділення коштів із державного бюджету призерам Олімпійських ігор в Афінах; незаконного виділення коштів із держбюджету Донецькому аеропорту для закупівлі обладнання; та незаконного виділення Януковичу земельних ділянок одним із губернаторів у 2000 році. Також порушувалося питання про незаконне зняття судимостей проти Януковича²¹², але якихось серйозних наслідків для його подальшої політичної кар'єри всі ці історії не мали. Уже наприкінці 2005 року зникає страх перед президентською вертикаллю Ющенка, який поступово перетворювався на слабку фігуру (починаючи з 2006 року, набували чинності зміни до Конституції, які робили головною фігурою у виконавчій гілці влади прем'єр-міністра).

Водночас розгорталася протистояння між президентом Ющенком та прем'єр-міністром Тимошенко, яке закінчилося відставкою Уряду Юлії Тимошенко і призначенням нового прем'єр-міністра – Юрія Єханурова. Наприкінці 2005 року відбулася так звана «Перша газова війна», внаслідок якої були укладені нові газові угоди з РФ, що закріпили домінуюче становище групи «РосУкрЕнерго» Дмитра Фірташа на українському газовому ринку²¹³. У політичному сенсі це відразу підняло групу Фірташа-Львовочкина-Бойка на найвищий щабель політичної ієрархії і, по суті, не залишало жодних шансів

---

²¹² Прокуратура Донецької області возбудила уголовное дело по факту подделки документов в деле Виктора Януковича. *Радио Свобода*. 2005. 12 июля. URL: <https://www.svoboda.org/a/107634.html>.

²¹³ Лук'янчук С. Газова війна 2006 року. Сповідь учасника: день другий, третій та четвертий. *Texty.org.ua*. 2010. 4 січня. URL: https://texty.org.ua/articles/13037/Gazova_vijna_2006_roku_Spovid_uchasnyka_den-13037/.

донецчанам самостійно будувати проросійську політику в Україні без допомоги цієї групи.

Рішення про домінування групи «РосУкрЕнерго» на газовому ринку викликало нищівну критику з боку Тимошенко (часто критика базувалася на вигаданих фактах). Саме війна Тимошенко з Ющенком почала нищити рейтинг самого Ющенка, а найбільший зиск від цього протистояння мала Партія регіонів, яка перемогла в парламентських виборах 2006 р.

Окремо слід зазначити, що у 2005 році вийшла друком книжка В. Януковича «Рік в опозиції». За підрахунками «Дзеркала тижня» за написані з 2005 по 2011 роки чотири книги: «Рік в опозиції. У політиці не буває остаточних перемог і поразок», «...І рік при владі. Від кризи – до економічного зростання», «Здолати шлях» та «Як Україні далі жити» він отримав у 2012 році від видавництва «Новий світ» (м. Донецьк) близько 15,5 млн грн.²¹⁴ Щодо ринку книговидавництва України важко уявити, якими мали бути тиражі цих книг, щоб непопулярний автор міг отримувати такі гонорари. Можна лише висловити припущення, що це є лише одним із способів відмивання коштів.

²¹⁴ Трегубов В. Непечатный Янукович. *Зеркало недели*. 2013. 12 апреля (№ 14). URL: <https://zn.ua/internal/nepechatnyy-yanukovich-.html>.

26 березня 2006 року відбулися вибори до Верховної Ради України за пропорційною системою. За підсумками цих виборів до ВРУ пройшли п'ять партій: Партія регіонів (186 депутатів), Блок Юлії Тимошенко (129 депутатів), Народний союз «Наша Україна» (81 депутат), Соціалістична партія України (33 депутати), Комуністична партія України (21 депутат)²¹⁵. Завівши у парламент 186 депутатів, Партія регіонів могла розраховувати на висування від своєї політичної сили кандидата на посаду прем'єр-міністра. Для створення більшості в парламенті, ПР не вистачало 40 депутатів. Інші партії, які пройшли до парламенту, спершу намагалися створити власну коаліцію, без ПР.

Двадцять другого червня 2006 року була підписана угода – «Коаліції демократичних сил» між партіями («Наша Україна», Блок Юлії Тимошенко, Соціалістична партія) і надіслана президентові Віктору Ющенкові, який мав подати на призначення прем'єр-міністром Юлію Тимошенко. Маючи «золоту акцію», Олександр Мороз вирішив реалізувати свої амбіції на посаду голови українського парламенту. Проти цього виступи інші члени коаліції. Неузгодженістю позицій серед новоствореної коаліції скористалася Партія регіонів. Шостого липня 2006 року Партія регіонів та КПУ погодилися підтримати кандидатуру О. Мороза на посаду спікера ВРУ²¹⁶.

Наступного дня коаліція між трьома партіями (ПР, КПУ, СПУ) була сформована. Нова «Антикризова коаліція» доволі швидко домовилася про розподіл посад. Також було досягнуто домовленостей з президентом Ющенком, який мав подати до парламенту кандидатуру прем'єр-міністра, узгоджену з «антикризовою коаліцією». Ющенко «виторгував» у коаліціантів кілька посад у майбутньому Уряді для своїх однопартійців, ухваливши з представниками коаліції так званий «Універсал національної єдності»²¹⁷. Незабаром

---

²¹⁵ Про результати виборів народних депутатів України : протокол Центральної Вибірчої Комісії. *Центральна виборча комісія : офіційний вебсайт*. URL: https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/protokol_cvk_2006.pdf.

²¹⁶ Хоменко С. Спроба номер сім: історія коаліцій по-українськи. *BBC News Україна*. 2014. 7 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141106_coalition_history_sx.

²¹⁷ Універсал національної єдності від 03.08.2006 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010100-06#Text>.

В. Ющенко оголосив Верховній Раді подання про посаду прем'єр-міністра України. Цю посаду, вже вдруге, обійняв голова Партії регіонів В. Янукович.

Четвертого серпня 2006 року «антикризова коаліція» затвердила склад «другого уряду Януковича». До нього увійшли: В. Янукович – прем'єр-міністр (ПР), М. Азаров – перший віцепрем'єр та міністр фінансів (ПР), А. Ключев – віцепрем'єр (ПР), Д. Табачник – віцепрем'єр (ПР) та ще 14 посад голів відповідних міністерств належали представникам Партії регіонів.

Представники СПУ та КПУ також отримали посади в новому уряді. Від СПУ: Станіслав Ніколаєнко – міністр освіти і науки та Микола Рудьковський – міністр транспорту та зв'язку. По «квоті» від КПУ до уряду потрапили Анатолій Головка (міністр промислової політики, який орієнтувався на регіоналів) та Юрій Мельник (міністр аграрної політики, який вважається ставлеником власника компанії МХП Юрія Косюка). Слід зазначити, ані Мельник, ані Головка не мали жодного стосунку до КПУ²¹⁸.

За попередньою домовленістю до нового уряду ввійшли лояльні до президента люди: Анатолій Гриценко – міністр оборони, Юрій Луценко – міністр МВС, Віктор Балога – міністр надзвичайних ситуацій, Роман Зварич – міністр юстиції, Борис Тарасюк – міністр закордонних справ, Юрій Поляченко – міністр охорони здоров'я, Ігор Ліховий – міністр культури і туризму, Юрій Павленко – міністр у справах сім'ї, молоді та спорту. Але протриматися в Уряді Януковича представникам президента довго не вдалося. Починаючи з жовтня 2006 року і закінчуючи січнем 2007 року, із «другого уряду Януковича» були поступово виведені всі представники від «Нашої України», що лише розкриває роль Віктора Ющенко у вирішенні тих чи інших процесів.

Після формування нового складу Кабінету Міністрів України і так званої «антикризової коаліції» вплив на політичні процеси в Україні президента В. Ющенка значно ослаб. У вересні 2006 року для посилення президентського впливу В. Ющенко зробив спробу

---

²¹⁸ Колосс на глиняних ногах. Друге прищестя. *ЛВ.ua*. 2009. 1 серпня. URL: https://lb.ua/news/2009/08/01/14700_koloss_na_glinyanih_nogah_druge_.html.

реорганізувати свій секретаріат. Із посади звільнили голову секретаріату Олега Рибачука, а його місце зайняв Віктор Балоба, який очолював МНС України. Своєю чергою, на вакантну посаду міністра НС призначили регіонала Нестора Шуфрича. Відтоді розпочалася відверта конфронтація між Урядом і Президентом, адже новий голова секретаріату Президента вважав, що керівник держави – Президент, а не прем'єр.

Саме тоді Віктор Янукович починає робити перші кроки в «самостійній» зовнішній політиці. Як і очікувалося, уряд В. Януковича орієнтувався на Москву. Так, перебуваючи 14 вересня 2006 року з офіційним візитом у Брюсселі, В. Янукович заявив, що приєднання до Плану дій щодо членства в НАТО є питанням часу: «Сьогодні, коли в суспільстві українському немає підтримки в цьому питанні, тут можна сперечатись – є підтримка на рівні 12 чи 25 відсотків. Цього замало, щоб робити такі кроки»²¹⁹. Цією заявою Віктор Янукович де-факто дав зрозуміти, що його політична сила і парламентська більшість не припускає навіть обговорення курсу на зближення з НАТО.

А вже за тиждень після цього, 21 вересня 2006 року, у Москві відбулася зустріч Януковича з Путіним. Під час цієї зустрічі було

²¹⁹ Україна не готова до Плану дій щодо членства в НАТО. *Радіо Свобода*. 2006. 14 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/951339.html>.

досягнуто домовленостей про те, що ЗАТ «УкрГаз-Енерго» з 1 липня 2006 р. продовжує імпортувати газ за контрактною ціною 95 доларів за 1000 м³²²⁰.

Не додавало впевненості і протистояння в трикутнику Президент-Уряд-Парламент відносно майбутніх зовнішньополітичних кроків України. Зокрема, різне бачення Президентом, Урядом та Парламентом таких питань: 1) вступ України до СОТ; 2) установлення термінів перебування ЧФ РФ на території України (Янукович наполягав на пролонгації терміну дії договору про перебування ЧФ РФ у Криму); 3) набуття членства в НАТО та ін. Фактично, виникло політичне протистояння між Кабміном, ВРУ, президентом відносно реалізації зовнішньополітичного курсу України²²¹.

Протистояння між Президентом і Урядом досягло апогею в грудні 2006 року, коли у відставку було відправлено ющенківських міністрів: міністра закордонних справ Бориса Тарасюка та міністра внутрішніх справ Юрія Луценка. На їхнє місце В. Ющенко запропонував Арсенія Яценюка (квота Ющенко) та Василя Цушка (квота СПУ)²²². Після цих відставок В. Ющенко наклав вето на запропонований Урядом Януковича проєкт Закону «Про державний бюджет на 2007 рік». Така позиція викликала обурення у прем'єр-міністра Януковича, який розцінив повернення Закону «Про Державний бюджет на 2007 рік» у парламент як дії, «направлені на політичну дестабілізацію в державі, й спровоковані ілюзією можливого розпуску Верховної Ради України й призначення дострокових парламентських виборів»²²³. Пізніше, 22 грудня 2006

---

²²⁰ «УКРГАЗ-ЕНЕРГО» імпортуватиме природний газ за ціною \$95/1,000 куб м. *Міністерство енергетики та вугільної промисловості України*. 2006. 30 червня. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=99902 ; Текст соглашения между «Нафтогазом» и «Газпромом». *Украинская правда*. 2006. 5 января. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/01/5/4395629/>.

²²¹ Робочі матеріали до громадських слухань «100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів». Київ : [б. в.], 2006. С. 45–60.

²²² Колосс на глиняних ногах. Друге пришествя. *LB.ua*. 2009. 1 серпня. URL: https://lb.ua/news/2009/08/01/14700_koloss_na_glinyanih_nogah_druge.html.

²²³ Кабмін відповів Президенту. *День*. 2006. 14 грудня. URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/politinformaciya-53>.

року, президент все ж таки підписав Закону «Про державний бюджет на 2007 рік».

Новий виток протистояння між Президентом та Урядом розпочався після прийняття ВРУ закону «Про Кабінет Міністрів України». Під час голосування ПР скористалася голосами депутатів від «Батьківщини», щоб подолати раніше накладене на цей закон президентське вето.

Новий, 2007 рік, не зменшив напруги між президентом та прем'єр-міністром. Спершу, частина депутатів з БЮТ та «Нашої України» переходять у коаліцію, що значно послаблює вплив президента на ВРУ. Такі переходи були пов'язані не зі зміною ідеологічних підходів депутатів, а з банальним підкупом (тоді ж з'явився термін парламентські «тушки»).

У Кабінеті Міністрів відбуваються ротації, спрямовані на послаблення впливу Президента на Уряд. Зокрема, втрачають свої портфелі представники «Нашої України», а на їхні місця приходять Юрій Гайдаєв, Олександр Попов, Володимир Яцуба²²⁴. У відповідь 2 квітня 2007 року президент виступає із зверненням, де заявляє про розпуск Верховної Ради України, яка, на його думку порушує, Конституцію України²²⁵. Парламент ігнорує указ президента про розпуск ВРУ.

Для подолання відкритого протистояння між прем'єр-міністром України В. Януковичем і Президентом України В. Ющенком підприємець Рінат Ахметов організовує в м. Донецьку зустріч прем'єр-міністра та президента. На цій зустрічі було досягнуто домовленостей про те, що 30 вересня 2007 року відбудуться позачергові вибори до Верховної Ради²²⁶.

У нових виборчих перегонях, що розпочалися після оголошення старту виборчої кампанії, взяли участь 20 політичних партій і блоків. За підсумками, до Верховної Ради України VI скликання

²²⁴ Колосс на глиняних ногах. Друге пришествя. *ЛВ.иа*. 2009. 1 серпня. URL: https://lv.ua/news/2009/08/01/14700_koloss_na_glinyanih_nogah_druge_.html.

²²⁵ Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України : Указ Президента України від 02.04.2007 р. № 264. *Офіційний вісник Президента України*. 2007. № 1. Ст. 1.

²²⁶ Колосс на глиняних ногах. Друге пришествя. *ЛВ.иа*. 2009. 1 серпня. URL: https://lv.ua/news/2009/08/01/14700_koloss_na_glinyanih_nogah_druge_.html.

Віктор Ющенко і Юлія Тимошенко

потрапили п'ять політичних сил – Партія регіонів – 175 депутатів (34,37%), Блок Юлії Тимошенко – 156 депутатів (30,71%), Блок «Наша Україна – Народна Самооборона» – 72 депутати (14,15%), Комуністична партія України – 27 депутатів (5,39%), «Блок Литвина» – 20 депутатів (3,96%)²²⁷. На основі вказаного розподілу депутатських мандатів сформувалася парламентська коаліція. Більшість у парламенті цього скликання отримали Блок Юлії Тимошенко й блок «Наша Україна-Народна самооборона». Саме ці два політичні об'єднання сформували парламентську коаліцію за назвою «Коаліція демократичних сил»²²⁸.

Партія регіонів перейшла в опозицію з іншими партіями ВРУ, які не увійшли до коаліції, а новим прем'єром стала Юлія Тимошенко.

2007-2010 роки можна вважати часом доволі серйозної політичної турбулентності, коли президент Ющенко практично втратив головні важелі управління державою, а все політичне життя вирувало переважно навколо протистояння Ющенко – Тимошенко та про-

²²⁷ Позачергові вибори народних депутатів України 2007 року : інформ.-довідк. вид. Київ : Фенікс, 2008. С. 479–480, 509.

²²⁸ Про створення Коаліції демократичних сил у Верховній Раді України VI скликання : повідомлення Верховної Ради України від 29.11.2007 р. *Голос України*. 2007. 1 грудня (№ 223).

тистояння Тимошенко – регіонали і особливо Тимошенко – група Фірташа-Львовчкіна в Партії регіонів. У 2008 році ці протистояння досягають апогею. Так, 11 липня 2008 року відбувається спроба відправити уряд у відставку, але «за» проголосували лише 174 депутати з потрібних 226²²⁹. Позбавитись Уряду Тимошенко несподівано для регіоналів через кілька місяців допомогли депутати від партії «Наша Україна». Другого вересня 2008 «Наша Україна – Народна самооборона» вийшла з нещодавно створеної «Коаліції демократичних сил». Для створення нової коаліції парламентарі не змогли набрати необхідної кількості голосів, тому президент В. Ющенко своїм Указом від 9 жовтня 2008 року розпустив Верховну Раду України²³⁰. Реалізувати цей Указ так і не вдалося, бо за позовом депутатів від БЮТ Київський адміністративний суд призупинив дію цього Указу.

Після довготривалого протистояння та «судових війн» все ж таки утворилася нова коаліція, до якої увійшли БЮТ, НУНС і Блок Литвина. За участь у цьому об'єднанні Володимир Литвин отримав посаду спікера ВРУ²³¹.

Удруге Партія регіонів спробувала зібрати голоси у Верховній Раді України за відставку Уряду Тимошенко 5 липня 2009 року. За словами Миколи Томенка, це «була ідея групи депутатів РосУкрЕнерго, які сказали, що не буде за що фінансувати Партію регіонів, якщо зараз уряд залишиться і повністю РосУкрЕнерго відійде від схем в газовій сфері»²³². Щоправда, тезу про гроші на вибори варто поставити під сумнів, хоча ініціатива боротьби з Тимошенко виходила передусім від цієї групи. Ця спроба знову не мала успіху, адже її підтримали лише 203 депутати: «За резолюцію, ініціатором якої був лідер Партії

²²⁹ Чивокуня В. Зняти Тимошенко не допомогли навіть прорахунки з «навозом». *Українська правда*. 2008. 12 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2008/07/12/4444968/>.

²³⁰ Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України VI скликання та призначення позачергових виборів : Указ Президента України від 09.10.2008 р. № 911. *Офіційний вісник України*. 2008. № 77. С. 29.

²³¹ В Раді знову створена коаліція. *Українська правда*. 2008. 9 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/12/9/3630880/>.

²³² БЮТ знає, що у регіоналів не все гаразд. *Українська правда*. 2009. 5 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/02/5/3715262/>.

регіонів Віктор Янукович, голосували депутати від Партії регіонів – 172, БЮТ – 1, НУНС – 10, Компартія – 20»²³³. Лише через рік, після перемоги на виборах президента, депутатам від Партії регіонів вдалося зібрати необхідну кількість голосів за відставку уряду Тимошенко.

За весь цей період Янукович практично нічим не запам'ятався, окрім кількох важливих моментів. Насамперед слід звернути увагу на те, що у 2008 році, після російсько-грузинської війни, він закликав визнати незалежність Абхазії та Осетії. «Визнання Російською Федерацією незалежності Південної Осетії та Абхазії – це логічне продовження процесу, який був започаткований західними країнами стосовно визнання незалежності краю Косово, – йдеться в заяві Януковича. – Ще в лютому цього року я публічно висловлював свої тривоги з приводу того, що такий крок Заходу неодмінно потягне за собою ланцюгову реакцію. І ми попереджали світ про небезпеку використання подвійних стандартів у ситуації з визнанням незалежності Косово»²³⁴.

Забігаючи наперед, варто зазначити, що вже будучи президентом, у квітні 2010 року Янукович спробував уникнути прямої відповіді на питання, яке йому поставили після зустрічі з генеральним секретарем Ради Європи Торбйорном Ягландом. У Януковича запитали, чи визнає Україна незалежність цих двох самопроголошених держав. «Україна готова підтримувати процес рівності цінностей демократії, прав народів на територіях заморожених конфліктів», – сказав Янукович. Він додав, що виступає «категорично проти застосування практики подвійних стандартів». «Настав час розглянути в ситуації, що склалася, критерії надання незалежності на території заморожених конфліктів, а також підходи до локалізації цих конфліктів»²³⁵.

---

²³³ Янукович не зміг позбутися Тимошенко. *Українська правда*. 2009. 5 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/02/5/3714265/>.

²³⁴ Янукович: Україна повинна визнати незалежність Абхазії і Південної Осетії. *Українська правда*. 2008. 26 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/08/26/3535078/>.

²³⁵ Янукович не відповів на запитання про визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yanukovich-ne-vidpoviv-na-zapitannya-pro-viznannya-nezalezhnosti-abhaziyi-i-pivdennoyi-osestiyi.html>.

Також слід зауважити, що в усіх політичних перипетіях тих років Янукович виступав таким собі фронтменом, який озвучував ті чи інші тези, але не мав власної гри. Він був частиною команди, де йому відводилася роль швидше представницька, ніж вирішальна. Певним переламним моментом стало обговорення створення у 2009 році широкої коаліції з БЮТ.

Ця угода передбачала розподіл сфер впливу між політичними силами в Україні. Так, 2 червня 2009 року, виступаючи з трибуни парламента, Дмитро Табачник заявив наступне: «Сьогодні у нас є історичний шанс перервати нагнітання напруженості між сходом і заходом України. У нас є ліки від небезпечної хвороби. Ім'я їм – велика коаліція». Табачник зазначив, що одним із завдань їх об'єднання є внесення змін до Конституції. Лідер фракції БЮТ Іван Кириленко підтвердив, що зараз триває робота над зміною політичної системи, і закликав українців «не боятися змови, зради, заколоту, перевороту, узурпації влади та інших страшилок»²³⁶.

Варто зупинитися на положеннях, які пропонувалися в змінах до Конституції. Так, Україна в разі прийняття нової Конституції, підготовленої Партією регіонів і БЮТ, стає повністю парламентською республікою. Для обрання президента потрібні голоси 300 депутатів із 450. Президент залишається Верховним головнокомандувачем. Він вносить у парламент для призначення кандидатури генпрокурора, міністра оборони і міністра закордонних справ, глави Нацбанку, голови судової адміністрації. Президент також самостійно призначає керівництво СБУ, Служби зовнішньої розвідки та Прикордонної служби.

Президент очолює Раду нацбезпеки і оборони. Але повноваження цього органу влади істотно обмежуються. Так, Рада зможе збиратися у виняткових випадках – стихійне лихо, загроза державній незалежності і територіальній цілісності. Проектом вводяться двотурові вибори в парламент. Згідно із запропонованою схемою, у другий тур виходять дві партії, які набрали більше за інших голосів

---

²³⁶ Юлія Тимошенко и Виктор Янукович сколачивают конституцию против Виктора Ющенко. *Коммерсантъ*. 2009. 3 июня (№ 98). URL: <https://www.kommersant.ru/doc/1181475>.

виборців. Переможець другого туру отримує 226 голосів депутатів, 224 голоси, що залишилися, діляться між іншими партіями, що подолали 3% -й бар'єр.

Другий тур не проводиться в разі, якщо партія отримала право на 226 депутатів за підсумками першого туру. Партія-переможець отримує право формувати уряд. Кабмін, крім наявних повноважень, отримує право призначати глав місцевих держадміністрацій, які, проте, виконують лише контрольні функції.

Парламентська опозиція отримує право призначати першого заступника голови Верховної Ради, голів комітетів з питань бюджету, регламенту, свободи слова і ЗМІ. Виконавча влада в містах, районах і областях належить виконкомам місцевих рад, які обираються за пропорційною системою. При цьому зберігаються прямі вибори міських голів, керівників сіл і селищ. Проектом запроваджується жорсткий імперативний мандат і для депутатів парламенту, і для депутатів місцевих рад. Згідно з перехідними положеннями, наступні вибори парламенту відбудуться восени 2014 року²³⁷.

Юлія Тимошенко і Віктор Янукович

²³⁷ Как выглядит Конституция Тимошенко-Януковича. *Delo.ua*. 2009. 5 июня. URL:<https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/kak-vygljadit-konstitucija-tim-107408/>.

Отже, в разі утворення такої коаліції Тимошенко залишилася б у кріслі прем'єра до 2014 року (повноваження ради закінчувалися у 2012 р.), а Янукович ставав би президентом з дуже урізаними повноваженнями.

Як влучно коментували журналісти інформагенства «УНІАН», «Віктор Федорович все менше стає схожим на самостійного політика. Схоже, Янукович готовий підписувати будь-які папери, йти на будь-які альянси, лише б позбавитися некомфортного для себе статусу лідера опозиції. Навряд чи навіть успіх «сердечно»-регіональної витівки з подальшим обранням Великого Дона Президентом України в парламенті принесе йому моральне задоволення – в 2004 році вибори ж були всенародними. Для політика з такими рейтинговими показниками грати другим номером у питанні конституційних змін в будь-якій цивілізованій країні було б рівносильно політичній смерті, але Україна, як нам намагаються довести, не Європа»²³⁸.

Четвертого червня 2009 року відбулося засідання фракції Партії регіонів, на якому деталі можливої угоди пояснили Сергій Ківалов, Володимир Лавринович та Андрій Ключев і, як повідомляли ЗМІ, фракція готова була підтримати цю ідею, хоча й не було прийнято жодного рішення²³⁹.

Після цього, судячи з усього, у гру вступив Віктор Ющенко. Сам він, описуючи ті події, говорив, що для того, щоб упередити ці події, готовий був добровільно дочасно піти у відставку (зміни до Конституції передбачають голосування на двох сесіях Ради, а це могло зайняти не менше кількох місяців). І ця погроза, в разі її виконання, просто ставила б хрест на всій цій ідеї. Ющенко заявив, що попросив секретаря РНБО Івана Плюща донести свою позицію Януковичу. «Головне, що я просив передати Януковичу: незалежно від того, чим завершиться їх діалог із Тимошенко, я не допущу розгортання сце-

²³⁸ Магда Є. Широка коаліція: Медведчук затіяв фокус у стилі Копперфільда. УНІАН. 2009. 3 червня. URL: <https://www.unian.ua/politics/228558-shiroka-koalitsiya-medvedchuk-zatyav-fokus-u-stili-kopperfilda.html>.

²³⁹ Партія регіонів хоче ще «5 хвилин» подумати. Українська правда. 2009. 4 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/06/4/3996832/>.

нарію конституційних змін і виборів нового президента в Парламенті. Якщо не буде почута моя позиція зараз, я маю дієвий інструмент, щоб учасники цього таємного союзу пішли на публічні, всенародні вибори і в конкуренції виборювали своє місце. У мене залишається право добровільно піти у відставку і тим самим запустити механізм дострокових виборів президента. Я не допущу виборів президента у Парламенті, поки я президент, – це був головний посил.

Після того, як до Януковича була відправлена неофіційна «місія Плюща», наступного дня я мав кілька зустрічей із «ходоками» від Януковича.

Мушу сказати, що за декілька днів до цього я відправив іще кілька переговорників як до оточення Януковича, так і до оточення Тимошенко з одним і тим самим посланням: не робіть дурну справу! Тільки-но процедура набуває офіційного характеру – ви відразу отримуєте команду «стоп», і то у найжорсткіший спосіб!»²⁴⁰.

Восьмого червня 2009 року в цій історії було поставлено крапку, коли Віктор Янукович абсолютно несподівано для своїх візаві зробив заяву з-під стін Лаври, у якій він, де-факто, оголосив про старт передвиборчої кампанії. У святковий день Трійці головний регіонал звернувся до телеглядачів зі свого улюбленого «майданчика» – території Києво-Печерської Лаври. Як заявив Янукович, він свій вибір зробив: Президент України має бути обраний всенародно.

При цьому лідер опозиції підтвердив те, що раніше замовчувалося. На коаліційних переговорах ПР і БЮТ справді розглядався варіант конституційних змін щодо виборів президента в парламенті та продовження терміну повноважень нинішньої Верховної Ради. За словами Януковича, його не влаштовувало те, що зміни належало внести швидко, а отже, відмовитись від відкритого обговорення.

«А такий шлях – це крок назад від демократії. Треба завжди радитися з народом», – зауважив лідер Партії регіонів. І додав: «прискорювати реформи необхідно, але не коштом обмеження прав громадян».

«Я заявляв завжди і заявляю зараз – президент держави повинен

---

²⁴⁰ Ющенко В. Як і чому була зруйнована «Ширка» між БЮТ і ПР. *Історична правда*. 2014. 22 травня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2014/05/22/142975/>.

бути обраний на прямих всенародних виборах... Я приймаю це рішення однозначно», – наголосив політик²⁴¹.

Як бачимо, такий крок лідера регіоналів став цілковитою несподіванкою для потенційних партнерів із БЮТ. Юлія Тимошенко поспішила виголосити заяву у відповідь і недільного вечора з телеекранів звернулася до народу. Лідерка БЮТ констатувала: Віктор Янукович поставив крапку на коаліційних переговорах.

«Він в односторонньому порядку, нікого не попередивши, вийшов з переговорного процесу, зробив гучну політичну заяву, поставивши, власне кажучи, хрест на об'єднанні, на шансі для України», – заявила Тимошенко.

При цьому прем'єрка наголосила: планувалося об'єднати всі політичні сили України, а не лише ПР і БЮТ. Закиди ж опонентів щодо намірів «поділити країну на двох» назвала «чорною пропагандою»²⁴².

Тимошенко заперечила, що переговірники домовлялися внести одіозні зміни до Конституції. Як вона запевнила, «мова не йшла ані про продовження повноважень парламенту, ані про однозначне обрання президента у парламенті, ані про будь-які заходи щодо обмежень свободи слова».

Натомість, за її словами, «екзотичну» норму Конституції намагався запровадити сам Віктор Янукович. Він буцімто хотів обмежити нижній віковий поріг кандидатів на президентство 50-ма роками, проте отримав категоричну відмову БЮТ²⁴³.

Важливо також зауважити, що одна з важливих ролей у цих переговорах на той момент відводилася Віктору Медведчуку. Віктор Ющенко у своїй книзі «Недержавні таємниці» відверто говорить, що саме Медведчук був «консультантом» Тимошенко²⁴⁴. З іншого

---

²⁴¹ Януковичу «серце підказало», що вибори Президента мають бути всенародними. Коаліції не буде? *Радіо Свобода*. 2009. 7 червня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1748622.html>.

²⁴² Широка коаліція Партії регіонів і БЮТ не відбулася. *Голос Америки*. 2009. 8 червня. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2009-06-08-voa4-87095812/228966.html>.

²⁴³ Там само.

²⁴⁴ Ющенко В. Як і чому була зруйнована «Ширка» між БЮТ і ПР. *Історична правда*. 2014. 22 травня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2014/05/22/142975/>.

боку, головними переговорниками були насамперед Андрій Клюєв як політична фігура та Володимир Лавринович і Сергій Ківалов як юристи. І з великою долею імовірності можна стверджувати, що ці переговори та їх затягування прямо залежали від Віктора Януковича, який довго був не готовий прийняти будь-яке рішення. Він розумів, що в такій конфігурації він стає розмінною монетою і, за бажання, за новою Конституцією його могли просто обдурити і запропонувати крісло президента комусь іншому. З одного боку, він дуже хотів мати хоч якусь відносно вагому посаду, але водночас боявся, що його можуть використати і просто усунути від будь-яких владних важелів. Власне цей страх і допоміг йому утвердити, чи не вперше за багато років, відносно-самостійну позицію. А зустріч з Плющем стала для нього тією соломинкою, за яку він готовий був ухопитися, бо в Партії регіонів не могли не зрозуміти, що Ющенко не жартує. Для нього єдиним завданням на той момент було недопущення до влади Юлії Тимошенко. Відтоді Віктор Ющенко, по суті, став головним союзником Віктора Януковича.

Віктор Ющенко і Юлія Тимошенко

Ключову роль в поразці Тимошенко на президентських виборах у 2010 році відіграли голоси тих, хто голосував «проти всіх», а головним апологетом руху «противісіхів» був саме Віктор Ющенко. Юлія

Тимошенко заклик Ющенка голосувати проти всіх назвала зрадою України: «Гасло Віктора Андрійовича: голосуйте проти всіх або не ходіть на вибори, бо два кандидати однакові, – це найбрутальніша, найцинічніша технологія, яка, по суті, є зрадою України»²⁴⁵.

Хоча це було не стільки зрадою України, скільки глибинною ненавистю Ющенка до Тимошенко і бажанням «втопити» її будь-якою ціною. Як результат, Янукович набрав 48,95% голосів, Тимошенко – 45,47%, а проти всіх проголосувало 4,36% українців. Якби не заклик Ющенка, цілком реально, що результат міг бути дещо іншим.

Отже, В. Янукович – виходець з так званого «донецького клану», який утворився ще в далекі радянські часи. Саме завдяки зв'язкам, фінансам і впливу, які цей клан отримав під кінець 1990-х років, В. Янукович зміг обійняти у 2002 році посаду прем'єр-міністра України. Значного управлінського досвіду він набув до цього призначення, очолюючи обласну державну адміністрацію Донецької області.

Кримінальна юність і не менш страшні кримінальні роки боротьби за сфери впливу на Донбасі у 1990-х роках перетворили його на доволі амбітну і цілеспрямовану особистість, але він звик перебувати під чийось протекторатом. Одним із головних опікунів і творців політичної кар'єри Януковича був український олігарх, також із Донеччини, Рінат Ахметов. Саме Ахметов, маючи у своєму розпорядженні ресурси потужної донецької фінансово-промислової групи, інвестував великі кошти в політика Януковича. Навіть після поразки на президентських виборах 2004 року свого протеже, Ахметов не закрив цього проєкта. Для підвищення іміджу Януковича було запрошено відомого лобіста із США та його команду. Вершиною успіху Пола Манафорта було обрання Віктора Януковича у 2010 році Президентом України.

Просуваючись кар'єрними сходами до посади Президента України, В. Янукович не гребував жодним шансом, щоб для збагатити «донецький клан», а відповідно і себе. Водночас, до обрання Президентом України В. Янукович неодноразово підтверджував свою

²⁴⁵ Тимошенко: заклик Ющенка голосувати проти всіх – це «зрада України». *Радіо Свобода*. 2010. 23 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1937568.html>.

репутацію як командного гравця. Він не робив будь-яких відомих спроб виходу з-під впливу Р. Ахметова та верхівки «донецького клану». Янукович позиціонував себе як лідера Партії регіонів, але не ставив вище партії та її амбіцій. Це сприяло консолідації Партії регіонів, формуванню авторитету та довіри до її очільника з боку розгалуженого апарату та активістів партії. Ця довіра підживлювалась регулярним фінансуванням та системною агітаційною роботою.

Можливо, саме такі «чесноти» дозволяли Партії регіонів і її лідерам перемагати в політичних перегонах і процесах до 2014 року менш організованих і консолідованих навколо своїх лідерів БЮТ і «Нашу Україну».

РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ 2010-2011 рр.

3.1. Отримання контролю над законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади (лютий-вересень 2010 р.)

Переломним моментом у політичній кар'єрі Віктора Януковича стали вибори Президента України 2010 р. Згідно з соціологічними опитуваннями кандидат від донецького клану був фаворитом політичного змагання, випереджаючи головних конкурентів, – Юлію Тимошенко, Сергія Тігіпка та Арсенія Яценюка²⁴⁶. За результатами першого туру 17 січня 2010 р. він здобув майже 8,7 млн голосів виборців (35,32%), а його головна опонентка – Ю. Тимошенко – 6,2 млн (25,05%). У другому турі розрив між ними скоротився, але це не мало значення для загального результату волевиявлення українських громадян. За його підсумками Віктор Янукович зумів отримати 12,5 млн голосів (48,95%). Спроби Юлії Тимошенко оскаржити власну поразку у Вищому адміністративному суді України виявилися невдалими і не змогли змінити ситуації. 25 лютого 2010 р. відбулася інавгурація. Віктор Янукович став четвертим Президентом України.

На думку дослідників, головними причинами поразки представників «помаранчевого табору» на виборах 2010 р. стали:

1) наслідки світової економічної кризи 2008-2009 рр., які призвели до падіння виробництва і рівня життя населення. У масовій свідомості ця ситуація конвертувалася в персональну відповідальність чинної влади (президента Віктора Ющенка та прем'єр-міністра Юлії Тимошенко);

2) розчарування частини населення через відсутність ключових реформ протягом 2005-2009 рр.;

3) тривале політичне протистояння всередині «помаранчевих» сил, що сприймалося як прояв хаосу та безвладдя;

²⁴⁶ Президентські вибори-2010: останні рейтинги. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2009. 29 грудня. URL: <https://dif.org.ua/article/prezidentski-vibori-2010-ostanni-reytingi>.

Інавгурація В. Януковича. 2010 р.

3) мобілізація базового електорату в ключових для Партії регіонів областях;

4) заклик Віктора Ющенка голосувати “проти всіх”, який зупинив значну кількість виборців, що теоретично могли б підтримати Юлію Тимошенко.

Однак обсяг отриманих повноважень внаслідок перемоги на виборах навряд чи міг задовольнити Віктора Януковича та інших представників «донецького клану». Згідно з положеннями політичної реформи 2004 р., в існуючій системі управління державою головні важелі влади зосереджувалися в руках Верховної Ради та Кабінету Міністрів України. Теоретично у віданні президента були питання зовнішньої політики та оборони, а також керівництво головами обласних і районних державних адміністрацій. На практиці ж призначення прем'єр-міністра, міністра оборони, міністра закордонних справ, голови Служби безпеки України, голови Національного банку та генерального прокурора України було неможливим без згоди парламентської коаліції²⁴⁷. Президент міг ускладнити життя уряду та парламенту, ветуючи подані на підпис законопроекти,

²⁴⁷ Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 08.12.2004 р. № 2222-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 2. С. 65.

але радикально впливати на прийняття рішень без потужної власної фракції не міг. Справжня влада належала тій політичній силі, що контролювала Верховну Раду України та уряд.

Тож головні зусилля команди Януковича одразу після перемоги на президентських виборах 2010 р. були спрямовані на отримання контролю над парламентом. На той момент продовжував працювати склад Верховної Ради шостого скликання, обраний на позачергових виборах 2007 р. Найбільшими фракціями були представники Партії регіонів (175 місць з 450, 34,37% голосів виборців), Блок Юлії Тимошенко (156 місць, 30,72%), «Наша Україна – Народна самооборона» (72 місця, 14,16%), Комуністична партія України (27 місць, 5,39%), Блок Литвина (20 місць, 3,97%). Формально існувала коаліція «національного розвитку, стабільності та порядку», створена БЮТ, НУНС та Блоком Литвина 17 грудня 2008 р., яка на початку 2010 р. існувала радше на папері, аніж у реальному житті²⁴⁸

На думку експертів аналітичного центру «Пента», ще до перемоги Віктора Януковича в парламенті склалася ситуативна коаліція з «регіоналів», комуністів, членів фракції Литвина та окремих депутатів БЮТ і НУНС. У публічній сфері лідери «донецьких» не приховували, що працюють над створенням нової коаліції²⁴⁹. Регіонали розглядали варіант створення нової «широкої коаліції» з ПР, КПУ, Блоку Литвина та НУНС²⁵⁰. Однак невдовзі перевага була віддана варіанту із залученням окремих депутатів-«перебіжчиків». Ця схема отримала у медіасфері влучну назву «коаліція тушок». Для Віктора Януковича вона мала низку переваг:

1) ціна створення – залучення окремих депутатів як заміна цілої фракції передбачало можливість не ділитися ключовими сферами впливу в уряді, силових структурах та парламенті. Для «тушок» вистачало лояльності з боку керівної команди, окремих лобістських поступок та неформального фінансування;

²⁴⁸ Угода про створення Коаліції «Національного розвитку, стабільності та порядку» від 17.12.2008 р. *Голос України*. 2008. 17 грудня (№ 241).

²⁴⁹ Регіони не приховують, що вже «кують» нову коаліцію. *Українська правда*. 2010. 10 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/02/10/4749935/>.

²⁵⁰ Фесенко В., Попов І., Новакова Н., Леонов О. Перший місяць президентства Віктора Януковича : аналіт. доп. URL: <http://penta.org.ua/research/1382/>.

2) ідеологічне забарвлення – у новій коаліції домінували Партія регіонів та Компартія України. Ключові ідеологічні антагоністи – БЮТ та НУНС – залишалися в опозиції, що сприяло збереженню електорального ядра «регіоналів» – патерналістськи налаштованих виборців Півдня та Сходу України. Також зберігалася можливість для подальшого використання протиставлення «біло-блакитні» – «помаранчеві» у подальших політичних кампаніях;

3) швидкість отримання результату – нові коаліційні переговори з НУНС або ж перевибори вимагали тривалого часу (щонайменше кілька місяців), протягом якого уряд залишався би під контролем Юлії Тимошенко – ключового опонента нового президента. «Коаліція тушок» дозволяла максимально швидко отримати контроль над парламентом.

Володимир Литвин і Віктор Янукович

За даними журналістського розслідування Євгена Магди, головними архітекторами схеми формування «коаліції тушок» були Андрій Ключев (заступник голови Партії регіонів) та Сергій Львовчкін (з 25 лютого 2010 р. голова Адміністрації Президента України)²⁵¹.

²⁵¹ Магда Є. Тушки. Особливості національного полювання. УНІАН. 2010. 16 квітня. URL: <https://www.unian.ua/common/347937-tushki-osoblivosti-natsionalnogo-polyuvannya.html>.

Велику роль у встановленні контролю регіоналів над парламентом відіграв голова Верховної Ради та лідер однойменного блоку Володимир Литвин. Уже 26 лютого 2010 р. (наступного дня після інавгурації Віктора Януковича) він дав розлоге інтерв'ю телеканалу «Рада», у якому заявив, що оголосить про припинення існування існуючої коаліції БЮТ, НУНС та Блок Литвина, якщо не буде подано 226 підписів народних депутатів на її підтримку²⁵².

Головною перепоною для реалізації цієї схеми мала стати позиція Конституційного Суду України. 17 вересня 2008 р. він уже розглядав схоже подання від народних депутатів України і ухвалив рішення про те, що коаліція формується винятково парламентськими фракціями та не передбачає індивідуального членства²⁵³. Однак нова верхівка заздалегідь розпочала підготовку до боротьби, щоб оминати рішення Конституційного Суду. Найважливішим кроком щодо цього стало внесення змін до щойно прийнятого регламенту Верховної Ради України з можливістю індивідуального членства в коаліції. Ключовою поправкою була можливість індивідуального членства в парламентській коаліції²⁵⁴. Проти регламенту категорично виступали фракції НУНС та БЮТ. 9 березня 2010 р. закон про зміни до регламенту був схвалений парламентом, підписаний головою Верховної Ради Володимиром Литвином та переданий на розгляд президенту.

Віктор Янукович підписав закон про зміни до регламенту Верховної Ради увечері 10 березня 2010 р. Уже зранку 11 березня він був опублікований у офіційних виданнях «Голос України» та «Урядовий кур'єр» і набув чинності. А за годину нова коаліція під назвою

---

²⁵² В. Литвин: Для мене питання коаліції – це питання результату. *Верховна Рада України*. <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/28945.html>.

²⁵³ Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) від 17.09.2008 р. № 6-рп/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 72. С. 109.

²⁵⁴ Про внесення зміни до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»: Закон України від 09.03.2010 р. № 1952-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 16–17. Ст. 134.

«Стабільність та реформи» була представлена у Верховній Раді. До її складу увійшли 172 народні депутати від фракції Партії регіонів, 27 комуністів, 20 представників Блоку Литвина, 7 депутатів від БЮТ, 5 – від НУНС та 4 позафракційні (Інна Богословська, Василь Кисельов, Ігор Рибаків, Тарас Чорновіл)²⁵⁵. Загальна чисельність нової коаліції склала 235 народних обранців.

Микола Азаров

Новостворена коаліція в перші години свого існування радикально змінила виконавчу владу в країні. Уряд Юлії Тимошенко дістав відставку. Новим прем'єр-міністром став Микола Азаров, який представив власний Кабінет Міністрів. На нашу думку, при виборі кандидатури нового голови уряду Віктор Янукович та його оточення керувалися такою логікою. По-перше, їм потрібна була людина з достатнім досвідом управління в економіці, яка добре знала механізми функціонування Кабінету Міністрів і була здатна організува-

---

²⁵⁵ Повідомлення про формування Коаліції депутатських фракцій «Стабільність і реформи» у Верховній Раді України шостого скликання від 11.03.2010 р. *Голос України*. 2010. 16 березня (№ 46).

ти його роботу. По-друге, Азаров мав тісні контакти з Януковичем і успішний досвід співпраці в уряді протягом 2002-2005 та 2006-2007 рр. Також важливим був вік нового очільника уряду та відсутність чітко виражених президентських амбіцій²⁵⁶.

Новий Кабінет Міністрів уособлював компроміс між різними групами впливу всередині донецького клану та їхніми партнерами по коаліції. Його аж ніяк не можна було назвати командою Миколи Азарова, адже до орбіти новопризначеного прем'єр-міністра належала вкрай невелика група урядовців. Міністра фінансів Федора Ярошенка поєднувала з Миколою Азаровим спільна робота в Державній податковій адміністрації України наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. Зіновій Митник, призначений міністром охорони здоров'я несподівано для більшості політичного істеблішменту України, був рекомендований особисто головою уряду. Умовно до близьких Миколі Азарову людей можна віднести й віцепрем'єр-міністра з гуманітарних питань Володимира Семиноженка. Під час ребрендингу Партії регіонів на початку 2000-х рр. він виступав як тимчасовий очільник партії, отримавши цю посаду від майбутнього голови уряду. Також до близьких людей нового керівника уряду, на нашу думку, можна віднести Анатолія Толстоухова, який протягом 2002-2005 та 2006-2007 рр. допомагав Миколі Азарову організовувати роботу Кабміну. Хоча насправді у Толстоухова були добрі відносини і з самим Януковичем, який не міг не запам'ятати позицію Толстоухова під час Помаранчевої революції. Тоді він останнім залишив приміщення уряду і був єдиним міністром, який в той час приходив у будинок на вулиці Грушевського, 12. Також у 2004 р. він підписав до друку макет газети «Урядовий кур'єр» №226, у якому оголошувалася перемога Віктора Януковича на президентських виборах. Наступного року прокуратура порушила кримінальну справу проти нього, звинувативши у перевищенні службових повноважень²⁵⁷.

²⁵⁶ Руденко С. Микола Азаров – родом із Росії, духом із Донецька. *Радіо Свобода*. 2010. 11 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1981147.html>.

²⁵⁷ Міністр Януковича скаржиться, що його кидають на революційну сковорідку. *Українська правда*. 2005. 5 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/08/5/3012200/>.

Окрема група в урядових кабінетах сформувалася навколо постаті Андрія Клюєва. За джерелами політолога Тараса Березовця, останній виступав одним з ключових комунікаторів у Партії регіонів та був одним з архітекторів нової парламентської коаліції²⁵⁸. Такий внесок був винагороджений посадою першого віцепрем'єр-міністра з широкою сферою повноважень і, відповідно, значними можливостями для лобювання власних і кланових інтересів²⁵⁹. Віцепрем'єром з питань силових структур став Володимир Сівкович – колишній співробітник КДБ та СБУ, якого в експертному середовищі неодноразово пов'язували з Андрієм Клюєвим²⁶⁰. Міністром надзвичайних ситуацій був призначений Нестор Шуфрич, який публічно визнавав тісний зв'язок з братами Клюєвими і активно конфліктував з їхніми опонентами²⁶¹. Також до «обойми» нового першого віцепрем'єра можна віднести міністра вугільної промисловості Юрія Яценка, який у 1990-х працював у Донецькій обласній раді та обласній державній адміністрації разом із Андрієм Клюєвим.

Близькими до найбагатшої людини України – Ріната Ахметова – дослідники називають Бориса Колеснікова, Равіля Сафіулліна та Дмитра Колеснікова. Борис Колесніков – співвласник (разом із Ахметовим) ТОВ «Восток Проджект»²⁶² – отримав посаду віцепрем'єра з питань інфраструктури з опікою над підготовкою до Євро-2012, екологією, Антимонопольним комітетом та Фондом державного

---

²⁵⁸ Політекономія. Тарас Березовець. *Еспресо ТВ*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Zq2MxIqhfqA>.

²⁵⁹ Про визначення питань, що належать до компетенції Першого віцепрем'єр-міністра України, віцепрем'єр-міністрів та Міністра Кабінету Міністрів України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.03.2010 р. № 456-р. *Урядовий кур'єр*. 2010. 23 березня (№ 53).

²⁶⁰ Кошкіна С. Майдан. Нерозказана історія. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2015. С. 15.

²⁶¹ Чивокуня В. «Закритий перелом» : Шуфрич і Львовчкін побилися за лаштунками Партії регіонів. *Українська правда*. 2009. 8 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/07/8/4078795/>; Інна Богословская: Клюев является другом и соратником Медведчука, а Медведчук в Украине является руками и ногами Путина. *iPress.ua*. 2013. 21 грудня. URL: https://ipress.ua/ru/mainmedia/ynna_bogoslovskaya_klyuev_yavlyaetsya_drugom_y_soratnykom_medvedchuka_a_medvedchuk_v_ukrayne_yavlyayutsya_rukamy_y_nogamy_putyna_42606.html.

²⁶² ТОВ «Восток Проджект». *Опендатабот*. URL: <https://opendatabot.ua/c/35126925>.

майна. Усі ці сфери були вкрай цікавими для бізнес-інтересів фінансово-промислової групи «Систем Кепітал Менеджмент». Його тезко Дмитро Колесніков обійняв посаду міністра промислової політики. Згідно з офіційною біографією, він понад 10 років пропрацював на підприємствах Центрального та Північного гірничо-збагачувального комбінатів, які контролювалися СКМ²⁶³. Також тісний контакт з Рінатом Ахметовим підтримував новопризначений міністр молоді та спорту Равіль Сафіуллін, який з середини 1990-х був першим віцепрезидентом футбольного клубу «Шахтар»²⁶⁴.

Спільним знаменником для частини урядовців були тісні зв'язки з впливовим українським олігархом Дмитром Фірташем та його бізнес-імперією. Найбільш вагомий пост – міністр палива та енергетики – отримав кум та близький друг Фірташа Юрій Бойко²⁶⁵. Міністерство праці та соціальної політики очолив «литвинівець» Василь Надрага, пов'язаний з Фірташем та Бойком спільною роботою у Федерації роботодавців України²⁶⁶.

Власне представництво в уряді отримав Віктор Янукович. Його найближче оточення в медіа та публіцистичній сфері 2010-х рр. назвали «Сім'я», адже формувалося воно навколо постаті самого четвертого Президента України та його старшого сина Олександра. Віцепрем'єр-міністром з питань аграрної політики став Віктор Слута – багаторічний заступник Віктора Януковича за часів роботи в Донецькій обласній державній адміністрації. Міністерство юстиції отримав Олександр Лавринович, який протягом 2000-х рр. став доволі близькою людиною до Януковича та розглядався як одна з головних кандидатур на посаду голови Адміністрації Президента України²⁶⁷. Його місце першого заступника голови Верховної Ради

²⁶³ Колесніков Дмитрий. *ЛІГА. Досьє*. URL: <https://file.liga.net/persons/dmitrii-kolesnikov>.

²⁶⁴ Сафіуллін Равіль Сафович. *Національний олімпійський комітет України*. URL: <http://noc-ukr.org/persons/safullin/>.

²⁶⁵ Найем М. Семья RosUkrEnergo. Тайна отношений Фирташа и Бойко раскрыта. *Украинская правда*. 2007. 5 июля. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2007/07/5/4420882/>.

²⁶⁶ Надрага Василий. *ЛІГА. Досьє*. URL: <https://file.liga.net/persons/vasilii-nadraga>

²⁶⁷ Джерело: СП очолить Львовчкін або Лавринович. *Українські новини*. 2010. 23 лютого. URL: <https://ukranews.com/ua/news/29080-dzherelo-sp-ocholyt-lovochkin-abo-lavrynovych>.

України обійняв комуніст Адам Мартинюк. Давній знайомий ще з часів роботи на підприємстві «Орджонікідзевугілля», бізнес-партнер та кум новообраного Президента Микола Присяжнюк став міністром аграрної політики та продовольства. Михайло Кулиняк – близький знайомий особистого «завгоспа» Януковича Миколи Дем'янка – посів місце міністра культури та туризму.

Частка урядових крісел відійшла партнерам «регіоналів» по новій парламентській коаліції. Найбільшу кількість посад отримали однопартійці Володимира Литвина. Віктор Бойко – колишній голова Державного комітету України з державного матеріального резерву – очолив Міністерство охорони навколишнього природного середовища, що давало змогу контролювати видачу ліцензій для розробки надр. Новим міністром транспорту та зв'язку став Костянтин Єфименко, якого вважали близькою людиною до основного спонсору «литвинівців» олігарха Василя Хмельницького. До квоти Блоку Литвина належала і посада вже згаданого Василя Надраги з оточення Дмитра Фірташа.

Сергій Тігіпко – лідер партії «Сильна Україна» та третій за популярністю кандидат у Президенти України на виборах 2010 р. – став віцепрем'єр-міністром з економічних питань. На думку аналітика Володимира Фесенка, головними мотивами його призначення були іміджеві та лобістські міркування²⁶⁸, тобто в уряді Миколи Азарова з'явився політик в образі реформатора, що також надавало сигнал для великого бізнесу про врівноваження консервативних ідей прем'єр-міністра більш ліберальним віцепрем'єром. На нашу думку, не можна нехтувати й політичними мотивами цього призначення. Залучення популярного «нового обличчя» до владної вертикалі Януковича додавало їй кілька відсотків прихильників та нівелювало перспективи самого Тігіпка перетворитися на альтернативну політичну силу.

Квота комуністів в уряді виявилася вкрай низькою. Близькою до них людиною можна вважати лише нового міністра економіки Василя Цушка, який тривалий час працював у Соціалістичній пар-

---

²⁶⁸ Тігіпко в уряді Азарова: для реформ чи для іміджу. *Радіо Свобода*. 2010. 13 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1982268.html>.

тії України. Головним їхнім активом стала посада голови Державної митної служби України, яку обійняв Ігор Калетнік – син відомого вінницького «регіонала» Григорія Калетніка.

Луганський клан в особі організатора сепаратистського з'їзду у Северодонецьку у 2004 році Віктора Тихонова отримав посаду віцепрем'єра з регіональної політики. Це цілком відображало статус луганчан як сателітів донецького клану.

Група урядовців не мала вагомих патронів серед керівників донецького клану. Водночас їхнє призначення лобював особисто президент. Він був зацікавлений, насамперед, у контролі над гуманітарною та оборонною галузями, що відкривало йому можливості для розширення впливу всередині України. Отже, міністром освіти та науки стає Дмитро Табачник. Попри відсутність міцних зв'язків серед донецьких, ба, навіть відверті конфлікти з окремими впливовими регіоналами на зразок Бориса Колеснікова, він зберігав свої позиції в уряді. Міністром оборони України був призначений Михайло Єжель – колишній командувач Військово-морських сил України, який мав досвід налагодження стосунків із росіянами²⁶⁹.

За версією народного депутата України Володимира Стретовича, Костянтина Грищенка як нового міністра закордонних справ теж підтримували у Кремлі, хоча спочатку розглядалися інші кандидатури на цей пост²⁷⁰. Костянтин Грищенко – професійний дипломат, дуже тісно пов'язаний з групою Львовчкіна-Фірташа. Попри публічну позицію самого К. Грищенка, який заперечував вступ України до Єдиного економічного простору з Росією, нейтрально ставився до членства в НАТО та різко виступав проти тверджень про росіян та українців як один народ²⁷¹, його можна охарактеризувати як поміркованого, професійного дипломата. А саме призначення Грищен-

²⁶⁹ Найєм М., Лещенко С. Орбіти уряду Миколи Азарова. *Українська правда*. 2010. 13 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/13/4859050/>.

²⁷⁰ Стретович розповів – як Грищенко став міністром у Януковича. *5 канал*. 2012. 12 квітня. URL: <https://www.5.ua/polityka/stretovych-rozpoviv-ia-k-hryshchenko-stav-ministrom-u-yanukovycha-video-30136.html>.

²⁷¹ Грищенко К. Украина – Россия: человек и государство. *Релігія в Україні*. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/2352-ukraina-rossiya-chelovek-i-gosudarstvo.html.

ка міністром відбулося внаслідок позитивного досвіду співпраці з Януковичем та Азаровим протягом 2003–2005 рр. та його прагматичного ставлення до співпраці з Російською Федерацією.

Схожі мотиви – спільна робота з Януковичем та Азаровим у Кабінеті Міністрів України, ймовірно, вплинули і на призначення інших урядовців. Це, насамперед, Володимир Яцуба – людина, близька до колишнього президента Леоніда Кучми. Він повернувся на посаду, яку займав в уряді Віктора Януковича 2006–2007 рр. Олександр Попов – новопризначений міністр житлово-комунального господарства – протягом березня-грудня 2007 р. також працював у другому уряді Януковича, знайшовши спільну мову з головою Кабміну та його першим заступником.

Легалізувати схему з коаліцією «тушок» мало звернення до Конституційного суду групи з 68 народних депутатів із фракції Партії регіонів. У поданні вони просили дати оцінку «щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України»²⁷². 6 квітня 2010 р. Конституційний Суд визнав новий порядок формування коаліції відповідним Конституції України.

Не менше уваги нова влада приділила захопленню керівництва в силових структурах та правоохоронній сфері. На момент інавгурації Віктора Януковича донецький клан фактично контролював Генеральну прокуратуру. Її очільник Олександр Медведько побудував власну кар'єру на посадах у прокуратурах Донецької та Луганської областей протягом 1980–2002 рр. Без сумніву, добре знайомий з оточенням Януковича, він не був особисто близьким з останнім. Про готовність співпрацювати з «регіоналами» у випадку їхньої перемоги свідчила пресконференція генерального прокурора напередодні

---

²⁷²Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України : від 06.04.2010. *Офіційний вісник України*. 2010. № 27. С. 34.

другого туру президентських виборів 2010 р. Він озвучив вигідні для донецького кандидата тези: про законність володіння маєтком «Межигір'я» та про несправедливе засудження в 1967 і 1970 рр.²⁷³. Заступниками генерального прокурора вже працювали близькі до «регіоналів» Віктор Пшонка та Ренат Кузьмін. Така конфігурація була тимчасово прийнятною для новообраного президента, про що свідчила відсутність радикальних кадрових змін у прокуратурі протягом перших місяців 2010 р. Водночас влітку 2010 р. оточення Януковича посилює свій вплив у Генеральній прокуратурі. Ренат Кузьмін стає куратором Управління з розслідування особливо важливих справ Генпрокуратури, отримавши контроль над ключовими кримінальними справами. 4 листопада 2010 р. Олександр Медведько залишає посаду генерального прокурора, а на його місце призначають Віктора Пшонку – близьку до Януковича людину²⁷⁴.

Анатолій Могильов, близький до макіївського міського голови і друга Януковича Василя Джарти та Рената Кузьміна, став міністром внутрішніх справ. Його призначенню сприяли широка мережа зв'язків серед макіївської групи «регіоналів» та досвід роботи на керівних посадах в українській міліції.

Головою Служби безпеки України 11 березня 2010 р. став Валерій Хорошковський. Він мав тривалі партнерські відносини з групою «РосУкрЕнерго» та її лідером Дмитром Фірташем. Їх об'єднували спільне управління телеканалом «Інтер», а також лобіювання газового бізнесу²⁷⁵. Сам Хорошковський публічно заперечував приналежність до цієї фінансово-промислової групи, хоча й визнавав добрі особисті стосунки з Фірташем²⁷⁶.

---

²⁷³ Медведько сказав, кому належить «Межигір'я». *Українська правда*. 2010. 29 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/01/29/4687092/>; Генпрокуратура: судимості Януковича недійсні. *Zaxid.net*. 2010. 29 січня. URL: https://zaxid.net/genprokuratura_sudimosti_yanukovicha_nediysni_n1094805.

²⁷⁴ В Україні новий генпрокурор. *Українська правда*. 2010. 4 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/4/5542069/>.

²⁷⁵ Найем М., Лещенко С. Олігархічні війни. Хорошковський як маска Фірташа? *Українська правда*. 2008. 30 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2008/07/30/3505053/>.

²⁷⁶ Хорошковський: Групи РУЕ ніколи не існувало – це міф. *ЛІГА. Новості*. 2013. 28 лютого. URL: https://ua-news.liga.net/politics/news/khoroshkovskiy_grupi_rue_n_koli_ne_snuvalo_tse_m_f.

Служба зовнішньої розвідки отримала нового керівника 18 червня 2010 р. – уродженця м. Сватове Луганської області Григорія Ілляшова²⁷⁷. Із кінця 1980-х по 2005 рр. він зробив кар'єру в органах КДБ та СБУ, дійшовши до посади голови Луганського управління СБУ. У 2006 р. був обраний народним депутатом від Партії регіонів. Його призначенню головою української розвідки сприяли родинні зв'язки з Оленою Лукаш – на той момент першим заступником голови Адміністрації Президента України та представником Януковича в Конституційному суді.

Прикордонна служба залишилася під керівництвом Миколи Литвина (брат спікера Верховної Ради Володимира Литвина – партнер «донецьких» по новоствореній коаліції), який очолював її з 2001 р.²⁷⁸.

Посаду секретаря Ради національної безпеки та оборони з 2007 р. посідала Раїса Богатирьова, людина, близька до Ріната Ахметова²⁷⁹. За великим рахунком, на той момент посада секретаря РНБО була номінальною і малозначимою.

Система судочинства у 2010 р. залишалася автономною від виконавчої влади. Спроби попереднього президента Віктора Ющенка посилити контроль над нею виявилися невдалими, зокрема через опір у парламенті. Для оточення Віктора Януковича посилення впливу на суддівський корпус стало одним із ключових пріоритетів. Уже 2 березня 2010 р. новообраний президент провів зустріч з головами Конституційного, Верховного та Вищого господарського судів, на якій ініціював створення робочої групи з проведення суддівської реформи²⁸⁰. 24 березня робоча група була створена на чолі з міністром юстиції Олександром Лавриновичем у складі 26 суддів, 15 представників вищих юридичних навчальних закладів, 5 народ-

---

²⁷⁷ Про призначення Г. Ілляшова Головою Служби зовнішньої розвідки України : Указ Президента України від 18.06.2010 р. № 703/2010. *Офіційний вісник Президента України*. 2010. № 21. С. 11.

²⁷⁸ Литвин Николай Михайлович. *LB.ua*. URL: https://ukr.lb.ua/file/person/2399_litvin_nikolay_mihaylovich.html.

²⁷⁹ Ахметов Ринат Леонидович. *UBR*. URL: <https://bp.ubr.ua/profile/ahmetov-rinat-leonidovich-81>.

²⁸⁰ Янукович мав розмову з трьома суддями. *УНІАН*. 2010. 2 березня. URL: <https://www.unian.ua/politics/331111-yanukovich-mav-rozmovu-z-troma-suddyami.html>.

Рінат Ахметов і Раїса Богатирьова

них депутатів та 5 представників юридичних громадських організацій. Генераторами ключових ідей судової реформи експерти називали Сергія Ківалова та Андрія Портнова²⁸¹. Самі члени робочої групи визнавали, що вони слугували лише для легалізації вже розробленого проекту, створеного в стінах Адміністрації Президента України, і не мали реального впливу на зміст судової реформи²⁸².

Двадцятого травня 2010 р. робоча група подала законопроект «Про судоустрій та статус суддів», текст якого викликав полярні реакції в суспільстві. Згідно із заповненнями влади, судова реформа

мала наблизити українську Феміду до міжнародних стандартів, спростити доступ до правосуддя, підвищити статус суддів у суспільстві та гарантувати їх незалежність²⁸³. Однак, на думку більшості експертів та суддів, головною метою нового законопроекту було підпорядкування усїєї судової системи президентській вертикалі, що надавало колосальні можливості для зловживання владою. Новації реформи змінювали баланси всередині системи правосуддя:

²⁸¹ Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи. Київ, 2013. С. 19.

²⁸² Козюбра М. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 30–63.

²⁸³ Портнов А. Судова реформа розпочалася. *Дзеркало тижня*. 2010. 4 червня. С. 6.

1) фактично нівелювалася роль Верховного Суду України – найменш лояльного до новообраного Президента;

2) створювався Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ (ВССУ), не передбачений Конституцією і з величезними повноваженнями;

3) зросли повноваження підконтрольної «регіоналам» Вищої ради юстиції, що отримала можливість призначати окремі категорії суддів;

4) змінилися принципи формування органів суддівського самоврядування, зокрема з'їзду суддів та Ради суддів України, що робило їх залежними від виконавчої влади;

5) оновлювалися принципи добору суддів, згідно з якими ліквідувалися територіальні кваліфікаційні комісії, а їх повноваження передавалися до центру – Вищій кваліфікаційній комісії суддів України.

Василь Онопенко – голова Верховного суду України 2006-2011 рр. – чітко вказав на головні наміри ініціаторів судової реформи: «Взагалі, ті, хто закладає в судову реформу політико-бізнесову ідеологію, прагнуть одного – під її виглядом знайти спосіб керувати судами ззовні. Для цього їм потрібно: ліквідувати ВСУ, який на сьогодні є найбільш незалежним, об'єктивним і компетентним судовим органом у державі; взяти суди під контроль через призначення голів судів; «приручити» незалежну РСУ, яка у відстоюванні інтересів правосуддя займає принципову позицію. Оце і вся їхня реформа!»²⁸⁴.

Придушення незадоволення серед суддівського корпусу відбувалося репресивними методами. Тринадцятого травня 2010 р. набув чинності закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження»²⁸⁵. Він надав Вищій раді юстиції широкі повноваження для

---

²⁸⁴ Онопенко В., Примаченко О. Голова Верховного Суду України Василь Онопенко: «Судова система завмерла в очікуванні вироку». *Дзеркало тижня*. 2010. 15 травня. С. 6.

²⁸⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження : Закон України від 13.05.2010 р. № 2181-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 26. Ст. 272.

контролю діяльності суддів (наприклад, отримання копії незавершеної судової справи; штрафи за ненадання інформації) та можливість звільняти суддів на вкрай розмитих підставах. Венеціанська комісія оприлюднила висновок щодо цього закону 18 жовтня 2010 р. і однозначно вказала на підрив незалежності судів, їх політизацію та відсутність гарантій захисту для суддів²⁸⁶. Протягом 2010–2011 рр. на основі положень цього закону відбулося звільнення низки суддів: суддів Окружного адміністративного суду м. Києва Олега Бачуна та Петра Ковзеля, судді Шевченківського районного суду м. Києва Кирила Кормушина, судді Київського апеляційного адміністративного суду Ігоря Бараненка, судді Верховного суду Олександра Волкова та ін.²⁸⁷ Проти доньки та зятя головного опонента та критика реформи голови Верховного суду Василя Онопенка порушили кримінальні справи²⁸⁸, які згодом закрили в обмін на його відмову від посади²⁸⁹.

Як наслідок, судова система України опинилася під контролем оточення Віктора Януковича. Від її відносної незалежності часів Віктора Ющенка залишилися лише формальні процедури та формулювання, тоді як вирішальний вплив на неї отримала Адміністрація Президента України.

Отже, протягом лютого–травня 2010 р. Віктор Янукович та його оточення зуміли захопити контроль над законодавчою, виконавчою та судовою владою. За допомогою маніпуляцій з регламентом Верховної Ради їм вдалося оперативно створити нову коаліцію «Стабільність та реформи» із залученням депутатів-«перебіжчиків». Нова більшість відправила у відставку Юлію Тимошенко та

---

²⁸⁶ Спільний висновок № 588/2010 щодо Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження» від 07.10.2010 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a31.

²⁸⁷ Чи відповідатиме міністр юстиції за неналежне представництво держави у Європейському суді? *Резонанс*. 2017. 27 лютого. URL: <https://resonance.ua/chivdpovidatime-ministr-yusticii-za-n/>.

²⁸⁸ ГПУ завела справу на доньку Онопенка. *Українська правда*. 2011. 3 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/02/3/5879369/>.

²⁸⁹ Корнійчука амністували в обмін на посаду Онопенка – ЗМІ. *Українська правда*. 2011. 12 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/12/12/6830338/>.

затвердила уряд Миколи Азарова. Аналіз призначень показує, що нова вертикаль формувалася за квотним принципом і була по суті розподілом сфер впливу між головними групами всередині «регіоналів». Важливу роль у формуванні нової системи управління відіграла судова реформа 2010 р., яка зруйнувала баланс між гілками влади та створила передумови для авторитарного повороту.

3.2. Конституційні зміни 2010-2011 рр.

Формування режиму Віктора Януковича відбувалося шляхом маніпуляцій або відвертої руйнації обмежень, накладених Конституцією України, зокрема її положеннями після політичної реформи 2004 р. Установлення контролю над Верховною Радою за допомогою «коаліції тушок» – тимчасове рішення. Головні його недоліки для четвертого Президента: залежність від інших груп впливу й наближення парламентських виборів 2012 року за пропорційною системою, що легко могли нівелювати успіхи 2010 року. Тож особлива увага нового керівництва країни зверталася на орган, сфера компетенції якого дозволяла визначати повноваження органів державної влади і баланс між ними. Йдеться про Конституційний Суд України.

Згідно з чинною на 2010 рік версією Основного Закону України Конституційний Суд складався з 18 суддів. Третину призначав президент, третину – Верховна Рада, третину – з'їзд суддів України. Судді обиралися на 9-річний термін без права обрання на повторний строк²⁹⁰.

За президентською квотою на початку 2010 року до складу Конституційного Суду входили Юрій Баулін (набув повноважень у 2008 р., склав повноваження у 2017 р.), Сергій Вдовіченко (2008-2017 рр.), Володимир Кампо (2006-2013 рр.), Дмитро Лилак (2006-2013 рр.), Віктор Шишкін (2006-2015 рр.) та Юрій Нікітін (2008-2010 рр.). Від Верховної Ради України судьями були обрані Анатолій Головін (2006-2014 рр.), Михайло Колос (2006-2014 рр.), Марія Маркуш

---

²⁹⁰ Конституція України : редакція від 01.01.2006 р. *Верховна Рада України*. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20060101#Text>.

(2006-2014 рр.), В'ячеслав Овчаренко (2006-2014 рр.), Петро Стецюк (2006-2016 рр.) та Павло Ткачук (2002-2011 рр.). Представниками суддівської вертикалі були Андрій Стрижак (2006-2013 рр.), В'ячеслав Джунь (2006-2010 рр.), Анатолій Дідківський (2006-2010 рр.), Іван Домбровський (2006-2010 рр.), Ярослава Мачужак (2006-2010 рр.) та Василь Бринцев (2006-2015 рр.). Головою суду працював з 2007 по 2010 рр. уродженець Закарпаття Андрій Стрижак.

Оскільки склад суду формувался за президентства Віктора Ющенка, очікувати лояльності до його опонента щонайменше від третини суддів було б нелогічно. Однак уже перше вагоме питання, внесене до Конституційного Суду щодо можливості формування коаліції з окремих депутатів, а не фракцій політичних партій (іншими словами, легалізація «коаліції тушок»), продемонструвало, що нова влада знайшла підхід до суддів. У засіданні 6 квітня 2010 року, присвяченому цьому питанню, взяли участь 14 суддів. Одинадцять із них підтримали варіант рішення, вигідний Віктору Януковичу, незважаючи на те, що він був прямо протилежним попереднім рішенням Конституційного суду щодо членства окремих депутатів у коаліції у 2008-2009 рр. Лише 3 суддів висловили власні думки з критикою рішення (В. Шишкін, П. Стецюк та І. Домбровський)²⁹¹.

Ефективність роботи із суддівською ланкою на свою користь, з боку президента В. Януковича та його оточення, багато дослідників та аналітиків пов'язують з переходом на його позиції молодого та амбітного, фахового юриста і політика Андрія Портнова.

Андрій Портнов народився 1973 р. у м. Луганськ. Там закінчив середню школу в 1990 р. Наступні 2 роки проходив строкову службу в армії СРСР та України. Після повернення до цивільного життя працював юристом, паралельно навчаючись на заочному відділенні Східноукраїнського державного університету (спеціальність «правознавство»).

²⁹¹ Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України від 6.04.2010 р. № 11-рп/2010. *Офіційний вісник України*. 2010. № 27. С. 34.

У вересні 1997 р. починає працювати в Державній комісії із цінних паперів та фондового ринку, де робить стрімку кар'єру: помічник голови – начальник управління корпоративних фінансів – керівник групи помічників і радників голови – начальник управління корпоративних фінансів. У 2002 р. відкриває власну юридичну компанію «Портнов і партнери» у Києві. Фірма спеціалізувалася на послугах у сфері інвестиційного бізнесу, корпоративного управління, приватизації, операцій з цінними паперами. Наступного року повертається до Державної комісії із цінних паперів та фондового ринку на посаду першого заступника виконавчого секретаря, а згодом – члена комісії. Через кілька років Андрій Портнов полишає роботу в комісії й займається адвокатською діяльністю.

Віктор Янукович і Андрій Портнов

У 2006 р. Портнов розпочинає політичну кар'єру – його обирають народним депутатом України за списками «Блоку Юлії Тимошенко». Він доволі швидко стає впливовою людиною в оточенні експрем'єрки, відповідаючи за юридичний департамент блоку, зокрема за судові позови проти Віктора Ющенка. Із ним пов'язують окрему групу депутатів серед БЮТ у складі Валерія Писаренка, Святослава Олійника та Володимира Пилипенка.

Ще одним напрямом кар'єрного зростання Портнова стало входження до складу освітянської та наукової верхівки. У 2001 р. він

захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук на тему «Діяльність іноземних інвесторів на фондовому ринку України (мотивація і регулювання)» у Київському національному економічному університеті. У 2009 р. він здобув науковий ступінь доктора юридичних наук з дослідженням «Становлення і розвиток конституційного судочинства в Україні: теоретичні та практичні проблеми». Того ж року став професором кафедри конституційного та адміністративного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка і був обраний на шестирічний термін членом Вищої ради юстиції України за квотою вищих навчальних закладів²⁹². Можна констатувати, що його зусилля в науковій сфері цілком себе виправдали, адже він став членом органу, який міг впливати на обрання та звільнення суддів. Це відкривало значні можливості для Портнова.

На президентських виборах 2010 р. він надавав юридичний супровід Юлії Тимошенко, навіть підготував судові позови про визнання результатів голосування недійсними через порушення. Однак подальші події засвідчили, що Портнов уже був готовий до зміни політичної команди. За місяць після інавгурації Віктор Янукович видає указ про призначення Андрія Портнова заступником Глави Адміністрації Президента України – Керівником Головного управління з питань судової реформи та судоустрою²⁹³. За версією самого призначеного це рішення було спонтанним і виникло буквально за кілька днів до видання указу²⁹⁴. Колишні його соратники по Блоку Юлії Тимошенко стверджували, що він заздалегідь готувався до переходу до лав переможців²⁹⁵.

²⁹² Портнов Андрій Володимирович. URL: https://archive.is/20121222071112/www.president.gov.ua/content/secretariat_control.html#selection-627.154-627.206.

²⁹³ Про призначення А. Портнова заступником Глави Адміністрації Президента України – Керівником Головного управління з питань судової реформи та судоустрою : Указ Президента України від 02.04.2010 р. № 472/2010. *Офіційний вісник Президента України*. 2010. № 13. С. 20.

²⁹⁴ Лещенко С., Найем М. Андрей Портнов: У нас началась новая история. Если кто-то это не поймет, будет искать себе более легкую работу. *Украинская правда*. 2010. 7 апреля. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2010/04/7/4915840/>.

²⁹⁵ У Тимошенко підозрюють, що «зраду» Портнов задумав давно. *УНІАН*. 2010. 6 квітня. URL: <https://www.unian.ua/politics/343849-u-timoshenko-pidozryuyut-scho-zradu-portnov-zadumav-davno.html>.

У будь-якому разі Андрій Портнов став частиною вертикалі донецького клану та, за образним висловом Ганни Герман, «поклав мозок до банку Януковича»²⁹⁶. На нього покладалася відповідальність за проведення судової реформи та взаємодію з органами судової влади. Ключовим завданням стало повернення Віктору Януковичу повноважень президента доби Леоніда Кучми. Варіант вирішення цієї проблеми через зміни до чинної Конституції був малоімовірним, адже вимагав пошуку 300 голосів у Верховній Раді України і тривалого часу для голосування та імплементації. Натомість з'явилася інша ідея – скасування політичної реформи 2004 р. через Конституційний Суд. Для її реалізації необхідно було лише забезпечити прихильність більшості суддів.

Для впливу на членів Конституційного Суду застосовувалося поєднання різних засобів впливу. У 2010 р. пропонувалися значні суми виплат суддям, що полишали роботу. За оцінкою голови Верховної Ради України Володимира Литвина, йшлося про «суми, розміри яких приблизні до вимірення шістьма нулями»²⁹⁷. Водночас, відбувався процес витіснення найменш лояльних членів Конституційного Суду. 15 червня 2010 р. було звільнено Юрія Нікітіна згідно з його заявою про відставку²⁹⁸. У вересні 2010 р. одразу четверо суддів – представників судової гілки – подали у відставку за власним бажанням: В'ячеслав Джунь, Анатолій Дідківський, Іван Домбровський та Ярослава Мачужак. Від прямого запитання щодо політичного тиску звільнені ухилилися²⁹⁹.

На місце звільнених прийшли більш надійні для Януковича кадри. 15 червня 2010 р. В. Янукович призначив за своєю квотою

---

²⁹⁶ Герман каже, що Портнов поклав мозок у банк Януковича. *Українська правда*. 2010. 9 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/04/9/4923730/>.

²⁹⁷ Литвин: звільнені судді КС самі загнали себе у пастку. *Українська правда*. 2010. 10 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/09/10/5373442/>.

²⁹⁸ Про звільнення Ю. Нікітіна з посади судді Конституційного Суду України : Указ Президента України від 15.06.2010 р. № 687/2010. *Офіційний вісник Президента України*. 2010. № 20–21. С. 26.

²⁹⁹ Звільнений суддя КС побажав колегам ненависті сильних світу цього. *УНІАН*. 2010. 16 вересня. URL: <https://www.unian.ua/politics/402152-zvilneniy-suddya-ks-pobajav-kolegam-nenavisti-silnih-svitu-tsogo.html>.

суддею першого заступника генерального прокурора України Сергія Винокурова³⁰⁰. 21 вересня 2010 р. з'їзд суддів обрав до складу Конституційного суду вихідця з м. Севастополь Олега Сергійчука, Михайла Гультая (м. Харків), Михайла Запорожця (м. Луганськ) та Наталю Шапталу (м. Донецьк)³⁰¹.

Буквально за тиждень після оновлення складу Конституційний суд почав розгляд подання 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції Закону України про внесення змін до Конституції України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. Згідно з поданням, при проведенні політичної реформи під час Помаранчевої революції були допущені процедурні порушення, тож прийнятий закон про перерозподіл повноважень між Президентом та Верховною Радою України є неконституційним. Сімнадцять з вісімнадцяти суддів підтримали думку керівної коаліції й прийняли рішення «покласти на органи державної влади обов'язок щодо невідкладного виконання цього Рішення стосовно приведення нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України від 28 червня 1996 року в редакції, що існувала до внесення до неї змін Законом України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV»³⁰². Цим рішенням суд продовжив традиції прийняття кардинально протилежних рішень щодо однієї проблеми, започаткованої легалізацією «коаліції тушок». До того ж, згідно з розслідуванням доктора юридичних наук, судді Конституційного суду 2014–2019 рр. Миколи Мельника, у вересні 2010 р. сталася конституційна фальсифікація. Саме рішення, що вигадало новий спосіб

---

³⁰⁰ Про призначення С. Винокурова суддею Конституційного Суду України : Указ Президента України від 15.06.2010 р. № 688/2010. *Офіційний вісник Президента України*. 2010. № 20–21. С. 26.

³⁰¹ Конституційний суд укомплектували представниками сходу. *Українська правда*. 2010. 16 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/09/16/5389498/>.

³⁰² Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30.09.2010 р. № 20-рп/2010. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 5. С. 36.

зміни Конституції, не мало прецедентів у вітчизняній та зарубіжній практиці³⁰³. Про суперечливість рішення висловлювалися також іноземні правознавці³⁰⁴.

Рішення Конституційного Суду мало величезні юридичні та політичні наслідки. Насамперед, було фактично зруйновано систему балансів та противаг, закладених у версії Конституції 2004 р. Президент отримав повний контроль над силовим блоком, можливість призначати і звільняти голову та членів уряду, скасовувати будь-які акти Кабінету Міністрів України, розпускати Верховну Раду, якщо немає пленарних засідань протягом 30 днів однієї сесії тощо. По-друге, рішення спричинило цілу низку юридичних колізій, що потребували негайного вирішення, інакше загрожували паралічем діяльності органів державної влади. Відсутність однозначного тлумачення змін створювала для владної верхівки оптимальну ситуацію невизначеності, за якої можна було змінювати правила функціонування органів державної влади на власну користь.

Першим «каменем спотикання» стала імплементація нових реалій щодо Верховної Ради України. Конституція 1996 р. передбачала чергові вибори в «останню неділю березня четвертого року повноважень Верховної Ради України»³⁰⁵. За цією логікою, нові вибори мали відбутися вже в березні 2011 р. – на півтора року раніше. Проти такого сценарію активно виступала більшість депутатів керівної коаліції, для яких матеріалізувалася загроза передчасної втрати статусу народних депутатів. Володимир Литвин наступного дня після оприлюднення рішення Конституційного Суду активно агітував за внесення до перехідних положень норм про п'ятирічний термін повноважень парламенту та Президента³⁰⁶. «Донецькі» також віддава-

---

³⁰³ Мельник М. Конституційна афера. *Дзеркало тижня*. 2014. 14 лютого (№ 5). URL: https://zn.ua/ukr/internal/konstituciyna-afera-_html.

³⁰⁴ Футей Б. Зауваження до рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року. *Харківська правозахисна група : інформаційний портал «Права людини в Україні»*. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1289922329>.

³⁰⁵ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628#Text>.

³⁰⁶ Литвин вже торгується з Януковичем за тривалість їхнього життя. *Українська правда*. 2010. 2 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/10/2/5438507/>.

ли перевагу варіанту з максимальними строками повноважень. Тож, 19 жовтня 2010 р. коаліція схвалила проєкт закону «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», що встановлював для згаданих органів 5-річний термін. Після цього Конституційний суд підтвердив його відповідність Основному Закону, і вже 1 лютого 2011 р. ці зміни стали реальністю³⁰⁷.

У жовтні 2010 р. був схвалений також закон про зміни до регламенту Верховної Ради України. Він повернув принципи взаємин між президентом та парламентом до реалій 1996-2004 рр. та суттєво обмежив можливості опозиції впливати на ситуацію в законодавчій владі, набувши чинності синхронно з новими правилами виборів³⁰⁸. Важливо, що разом з фіксацією нових норм відносин між гілками влади, було цементовано контроль керівної команди над Конституційним Судом. Із регламенту Верховної Ради України видалили алгоритм звільнення суддів цієї інституції і зробили процес їх відкликання максимально розмитим. Фактично можна говорити про те, що кожен суб'єкт делегування суддів до Конституційного Суду (президент, парламент, з'їзд суддів) міг на власний розсуд встановлювати правила звільнення своїх делегатів. На думку експерта Центру політико-правових реформ та Реанімаційного пакета реформ Юлії Кириченко, це остаточно знищило інституційну незалежність суду³⁰⁹.

---

³⁰⁷ Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 01.02.2011 р. № 2952-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 10. Ст. 68.

³⁰⁸ Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України : Закон України від 08.10.2010 № 2600-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 10. Ст. 64.

³⁰⁹ Кириченко Ю. Що слід пам'ятати змінюючи Закон про Конституційний Суд України, або Методи приручення КСУ. *Реанімаційний пакет реформ*. URL: <https://rpr.org.ua/news/yuliya-kyrychenko-scho-slid-pam-yataty-zminyuyuchy-zakon-pro-konstytutsijnyj-sud-ukrajiny-abo-metody-pryruchennya-ksu/>.

Відносини президента та уряду переформатував новий закон «Про Кабінет Міністрів України» від 7 жовтня 2010 р. Оскільки зміни були масштабними, то влада пішла шляхом написання нового закону, а не внесення змін до старої версії 2008 р. Однією з причин такого рішення було значне розширення повноважень президента в питанні контролю над силовими структурами і відповідно звуження сфери контролю Верховної Ради України. Можна констатувати, що оточення Віктора Януковича не задовольнилося простим відновленням норм 1996 р., а закріпило за президентською вертикаллю нові функції. Тож оцінка змін 2010-2011 рр. як «реставрація Конституції 1996 р.» не є коректною. Більш доцільно говорити про масштабний авторитарний поворот, що перетворив президента на найбільш впливового політичного гравця в державі.

У Кабінеті Міністрів зразка 1996 р. передбачалися посади лише трьох віцепрем'єр-міністрів. Жертвами скорочення стали Віктор Слаута (в уряді опікувався питаннями агропромислового комплексу) та Володимир Сівкович (займався взаємодією з силовими структурами). Звільнені урядовці отримали символічні посади: Слаута став радником Президента України (залишався ним до березня 2014 р.), Сівкович – за даними ЗМІ, близька до Андрія Ключева людина, – став заступником секретаря РНБО (працював до грудня 2013 р., коли отримав підозру від Генеральної прокуратури через перевищення службових повноважень під час розгону студентського протесту 30 листопада 2013 р.)³¹⁰.

Того ж дня парламент схвалив правки до Бюджетного та Господарського кодексів, до законів України «Про міліцію», «Про прокуратуру», «Про Службу безпеки України», «Про державну таємницю», «Про правовий режим воєнного стану», «Про інформацію», «Про Антимонопольний комітет України», «Про державну службу», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про Конституційний Суд України», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про природні монополії», «Про фінансові послуги та дер-

---

³¹⁰ Уряд поменшав на двох віцепрем'єрів. *BBC News Україна*. 2010. 13 жовтня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2010/10/101013_vice_prime_ministers_dt.

жавне регулювання ринків фінансових послуг», «Про боротьбу з тероризмом» та ін. Усього було змінено понад 30 законів³¹¹.

Отже, упроваджені під тиском «донеччан» конституційні зміни скасовували політичну реформу 2004 року та фактично перетворювали Україну на президентсько-парламентську республіку. Усі ці зміни набули чинності в березні 2011 р. На думку багатьох експертів, прийняті норми порушували баланс влади між різними гілками влади на користь президента. Фактично відбулася узурпація влади, що можна вважати завершальним етапом авторитарного повороту і початком повноцінного функціонування режиму Віктора Януковича.

3.3. Спроби приборкання опозиції

Важливою складовою формування нового гібридного режиму на чолі з четвертим Президентом України стало впровадження в життя нових реалій взаємовідносин з опозицією. Модель, обрана В. Януковичем та його оточенням, включала класичний набір з «батога та пряника» з явним переважанням першого. Для найбільш незручних та активних противників готувалися кримінальні справи, для готових таємно співпрацювати – матеріальна підтримка, для більшості – витіснення з публічного простору та маргіналізація.

Головна увага серед політичних противників Януковича приділялася основній конкурентці на президентських виборах 2010 р. – Юлії Тимошенко. Очільники донецького клану одразу після інавгурації нового президента озвучували наміри провести детальний аудит діяльності уряду протягом 2007-2010 рр.³¹² Для уникнення звинувачень у політичних репресіях до виконання цієї «брудної роботи» було залучено невелику американську компанію «Trout Cachet». Як неодноразово підкреслювали захисники експрем'єр-

³¹¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність із Конституцією України : Закон України від 7.10.2010 р. № 2592-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 10. Ст. 63.

³¹² Партія регіонів перевірить, куди Тимошенко витратила гроші. *Українська правда*. 2010. 3 березня. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2010/03/3/4827170/>.

ки, ця організація спеціалізувалася на судових процесах і не мала досвіду в аудиті. Вона, своєю чергою, оголосила про залучення до перевірки ще двох компаній: агентство розслідувань «Kroll, Inc.» та міжнародна юридична фірма «Akin Gump Strauss Hauer & Feld, LLP». Попри заяви уряду Азарова про їх повну нейтральність та відсутність зв'язку з українськими олігархами чи політиками, вони вже мали досвід такої співпраці. «Kroll, Inc.» у 2001 р. виконувала замовлення Віктора Пінчука та оприлюднила звіт про непричетність Леоніда Кучми до вбивства Георгія Гонгадзе. «Akin Gump Strauss Hauer & Feld, LLP» захищала інтереси Ріната Ахметова в справах проти видань «Обозреватель» та «Le Figaro»³¹³. Ці факти підтверджують тезу, що насправді аудит був спробою знайти привід для переслідування Тимошенко.

Висновки роботи комісії були оприлюднені 14 жовтня 2010 р. Згідно з ними, ревізори оголосили про шість фактів зловживань уряду Тимошенко:

1) закупівля 27 автомобілів «Рено Мастер» Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи у листопаді 2009 р. з переплатою щонайменше у 15 млн грн;

2) закупівля цукру Державним комітетом України з державного матеріального резерву в лютому 2010 р. з повною передплатою без поставки товару;

3) нецільове використання коштів, отриманих після продажу частини квоти викидів парникових газів України Японії;

4) закупівля 1000 автомобілів «Опель Комбо» Міністерством охорони здоров'я України з обмеженим медичним призначенням;

5) закупівля ліків та медичного обладнання Міністерством охорони здоров'я України у 2008 та 2009 рр. через фірми-посередники;

6) фінансування програми реєстрації прав на землю з коштів Стабілізаційного фонду³¹⁴.

---

³¹³ Школяренко Ю. Trout Cacheris. Чтoб никтo не дoгaдaлcя. *Глaвкoм*. 2010. 13 мaя. URL: <https://glavcom.ua/publications/17366-trout-cacheris.-chtob-nikto-ne-dogadalsja.html>.

³¹⁴ Рeзyльтaти aудитy дiяльнoстi yрyдy Тимoшeнкo. *Укрaїнськa прaвдa*. 2010. 14 жoвтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/10/14/5476113/>.

Генеральна прокуратура за даними аудиту порушила дві кримінальні справи: за фактом нецільового використання 320 млн євро, отриманих Україною в межах Кіотського протоколу (частина 3 статті 365 Кримінального кодексу України – «перевищення влади, яке спричинило тяжкі наслідки») та за фактом закупівлі начебто непридатних до використання автомобілів «Опель Комбо» (частина 3 статті 365, частина 2 статті 364, частина 2 статті 210 Кримінального кодексу України – «перевищення службових повноважень», «порушення бюджетного законодавства», «зловживання службовим становищем, що призвело до тяжких наслідків»)³¹⁵.

У грудні 2010 р. Юлію Тимошенко почали викликати на допити, обрали запобіжним заходом підписку про невиїзд та висунули обвинувачення в першій справі. У відповідь експрем'єрка залучила американську юридичну компанію «Covington & Burling» та аудиторську фірму «BDO USA» для формування альтернативних висновків щодо законності її дій. У червні 2011 р. вони представили результати власного розслідування, які були вигідними для лідерки «Батьківщини» і підтверджували безпідставність кримінального переслідування³¹⁶.

«Кіотські гроші» та справа «Опель Комбо» не гарантували засудження основної конкурентки Віктора Януковича. Тому 17 березня 2011 р. була створена Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України з питань розслідування обставин підписання газових угод між НАК «Нафтогаз України» та ВАТ «Газпром». Її очолила народний депутат від Партії регіонів Інна Богословська. Офіційною метою комісії було виявлення обставин виникнення боргів корпорації «Єдині енергетичні системи України» перед Міністерством оборони РФ та ВАТ «Газпром» (Тимошенко та її чоловік очолювали ЄЕСУ у 1990-х – на початку 2000-х рр.) та розслідування обставин переговорів та підписання контрактів щодо купівлі-продажу та транзиту

³¹⁵ Тимошенко звинувачують у закупівлі «швидких допомог» за завищеною ціною. *Український тиждень*. 2010. 24 грудня. URL: <https://tyzhden.ua/News/5929>.

³¹⁶ Спільна заява Covington & Burling LLP та BDO щодо звинувачень на адресу Тимошенко. *Українська правда*. 2011. 18 червня. URL: <https://www.prawda.com.ua/articles/2011/06/18/6308683/>.

природного газу між НАК «Нафтогаз України» та ВАТ «Газпром» від 19 січня 2009 року³¹⁷.

На підставі заяв комісії про порушення під час укладання українсько-російських газових контрактів Генеральна прокуратура України відкрила ще одну справу проти Тимошенко за частиною 3 статті 365 Кримінального кодексу України – «перевищення влади або службових повноважень». За версією слідства, Юлія Тимошенко, перебуваючи на посаді прем'єр-міністра України у 2009 р., незаконно доручила голові НАК «Нафтогаз» підписати невідповідні для України газові контракти.

Судовий процес над Юлією Тимошенко

Цього разу влада діяла значно рішучіше. Уже 25 травня 2011 р. слідство було офіційно завершено, і матеріали справи загальним обсягом 4000 сторінок у 15 томах передано для ознайомлення захисникам Тимошенко. 17 червня 2020 р. розпочався процес над Тимошенко в Печерському районному суді м. Києва. Під час судових засідань суддя Родіон Кіреєв доволі несподівано заарештував експрем'єрку через суперечку з Миколою Азаровим, тож два місяці

³¹⁷ Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин підписання газових угод між НАК «Нафтогаз України» та ВАТ «Газпром» щодо наявності ознак державної зради в сфері економічної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 17.03.2011 р. № 3145-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 259.

до оголошення вироку вона перебувала в слідчому ізоляторі. На тлі цього судового процесу також було реанімовано старі кримінальні справи про борги корпорації ЄЕСУ та про реприватизацію заводу «Криворіжсталь».

17 жовтня 2011 р. Юлію Тимошенко було засуджено до максимально суворого покарання за статтею 365 Кримінального кодексу України: сім років ув'язнення, три роки позбавлення права займати державні посади, виплата 1,5 млрд гривень компенсації збитків НАК «Нафтогаз» та 4,5 тис. гривень Київському інституту судових експертиз за проведення експертизи. Спроби апеляції захисту лідерки «Батьківщини» в апеляційному суді м. Києва (грудень 2011 р.) та у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ (серпень 2012 р.) виявилися невдалими. Головна конкурентка Віктора Януковича була вилучена з активного політичного життя.

На нашу думку, форсування справи про газові контракти зумовлене кількома чинниками. Насамперед, оточення Януковича прагнуло виправдати підвищення комунальних тарифів протягом 2010-2011 рр. як спадок попереднього уряду. По-друге, засудження Тимошенко посилювало позиції уряду Азарова в перемовинах з росіянами щодо перегляду чинного контракту з постачання газу (детальніше див. у параграфі 7.1). Проте, безумовно, головною метою прискорення розгляду справи був намір нейтралізувати Тимошенко до парламентських виборів 2012 р.

Іншою знаковою фігурою серед «помаранчевої верхівки», яка зазнала переслідувань, став Юрій Луценко – міністр внутрішніх справ України протягом 2005-2006 та 2007-2010 рр. Першу кримінальну справу проти нього порушили 2 листопада 2010 р. з обвинуваченням у сприянні незаконним виплатам власному водію. Через місяць до неї додали ще одну – щодо незаконного отримання згаданим водієм однокімнатної квартири в м. Київ. Ці справи були об'єднані в єдине провадження. Також Генеральна прокуратура порушила проти Луценка справу за частиною третьою статті 364 Кримінального кодексу України («зловживання владою або службовим становищем») щодо незаконного дозволу на стеження за фізичною особою.

26 грудня 2010 р. спецпризначенці СБУ затримали Луценка під час прогулянки. Наступного дня Печерський районний суд м. Києва запроторив його до слідчого ізолятора. Увесь судовий процес ексміністр перебував під вартою. На знак протесту у квітні 2011 р. він оголосив голодування, яке тривало місяць. Урешті-решт 27 лютого 2012 р. суд визнав його винним і призначив покарання у вигляді позбавлення волі на чотири роки з конфіскацією майна³¹⁸.

Юрій Луценко

Кримінальні справи були відкриті щодо інших державних службовців, близьких до Юлії Тимошенко. Колишнього міністра економіки Богдана Данилишина звинуватили в перевищенні службових повноважень та завданні збитків державі під час закупівель. За тиждень до відкриття справи він встиг виїхати до Чехії, де отримав політичний притулок³¹⁹. Валерій Іващенко – в.о. міністра оборони 2009-2010 рр. – отримав підозру в незаконному розпродажу майна Феодосійського судномеханічного заводу. Судовий процес над ним тривав півтора року і завершився засудженням до п'яти років позбавлення волі. Через кілька місяців строк замінено на умовний,

³¹⁸ Справа «Луценко проти України»: (заява № 6492/11). *Офіційний вісник України*. 2013. № 11. С. 165.

³¹⁹ Данилишин Богдан. *ЛІГА. Досьє*. URL: <https://file.liga.net/persons/bogdan-danilishin>.

тож Іващенко вдалося вийти з-під варту й отримати політичний притулок у Данії³²⁰. У справі про видобуток газу на чорноморському шельфі компанією «Vanco International ltd.» фігурував міністр навколишнього середовища Георгій Філіпчук, якому інкримінувалося зловживання службовим становищем. Його взято під арешт 14 грудня 2010 р. і у квітні 2012 р. засуджено до трьох років позбавлення волі³²¹. Василю Куйбіді (міністру регіонального розвитку та будівництва) приписували незаконне призначення голови Державного архітектурно-будівельного контролю в Рівненській області. На думку чиновника, головною метою переслідування було недопущення його балотування на посаду мера Львова. Після завершення місцевих виборів Шевченківський районний суд м. Київ закрав це провадження за відсутністю складу злочину³²².

Кримінальна справа про розтрату газу компанії «Росукренерго» торкнулася колишнього керівництва НАК «Нафтогаз» та митниці. Приводом до її порушення стало рішення Стокгольмського арбітражу 8 червня 2010 р. щодо повернення «Росукренерго» 11 млрд кубометрів газу, вилученого урядом Тимошенко 2009 р., та сплати товарного штрафу в розмірі 1,1 млрд кубометрів газу. Після цього СБУ порушила справу проти колишніх голови Державної митної служби України Анатолія Макаренка, першого заступника голови «Нафтогазу» Ігоря Діденка, заступника начальника відділу Енергетичної регіональної митниці Тараса Шепітька та заступника головного бухгалтера «Нафтогазу» Марії Кушнір. Їх звинуватили в незаконному розмитненні та розтраті вилученого газу³²³. Ігор Діденко отримав умовний строк і був звільнений з-під варту у 2011 р., Макаренко – у 2012 р.

³²⁰ Іващенко Валерий. *ЛИГА. Досьє*. URL: <https://file.liga.net/persons/ivashchenko-valeriy>.

³²¹ Філіпчук Георгий Георгиевич. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/file/person/3200_filipchuk_georgiy_georgievich.html.

³²² Куйбіда вважає, що справу йому чіпляли через місцеві вибори. *Українська правда*. 2011. 14 січня. <https://www.pravda.com.ua/news/2011/01/14/5784287/>.

³²³ В Україні поновлюється суд у справі про розтрату газу «Росукренерго». *Deutsche Welle*. 2012. 16 січня. URL: <https://www.dw.com/uk/в-україні-поновлюється-суд-у-справі-про-розтрату-газу-росукренерго/a-15670250>.

У Державному казначействі України під загрозою ув'язнення опинилися голова установи Тетяна Слюз (за перевищення службових повноважень у справі «кіотських грошей») та її перша заступниця Тетяна Грицун (за «зловживання владою» під час неповернення застав учасникам приватизаційного конкурсу по Одеському припортовому заводу). Перша виїхала за кордон і змогла повернутися тільки після набуття недоторканності (обрана народним депутатом від партії «Батьківщина» у 2012 р.)³²⁴. Друга фігурантка, пробувши понад рік у слідчому ізоляторі, була звільнена після виправдального вироку. Суд встановив, що вона не була суб'єктом злочину, отже, її дії не підпадають під санкцію частини 2 статті 364 Кримінального Кодексу України³²⁵.

Загалом кримінальні справи були порушені майже до 20 діячів з оточення Юлії Тимошенко. Загроза переслідування відволікала їхній час від політичної діяльності та значно ослабила можливості «Батьківщини» конкурувати за владу на майбутніх парламентських виборах. Також це давало чіткий сигнал для інших представників опозиції, що нова влада має в арсеналі можливість та рішучість боротися з ними за допомогою правоохоронної системи.

Опір формуванню режиму Януковича не обмежувався лише табором прибічників Юлії Тимошенко. Перші кроки нової влади, що демонстрували її справжні, а не декларовані наміри, викликали широке незадоволення. Найбільш гострою в перші роки правління Януковича виявилася реакція на проєкт податкової реформи від уряду Азарова. У 2010 р. Микола Азаров висунув ідею ухвалення єдиного Податкового кодексу, що узагальнив би окремі нормативні акти у фіскальній сфері. У червні того ж року законопроект з цього питання надійшов до Верховної Ради України та був прийнятий за основу. Однак урядова версія податкової реформи не зводилася лише до уніфікації та спрощення існуючих норм. Кабінет Міністрів пропонував такі зміни:

---

³²⁴ Слюз Т., Кошкина С. Тетяна Слюз: «Мої справи фабрикувалися акурат до мого дня народження». *LB.ua*. 2013. 11 березня. URL: https://lb.ua/news/2013/03/11/192095_tetyana_slyuz_moi_spravi.html.

³²⁵ Протів экс-главы Госказначейства возбудили уголовное дело. *LB.ua*. 2010. 23 июля. URL: https://lb.ua/news/2010/07/23/57741_protiv_eksglavi_goskaznacheystva.html.

1) різке звуження кола осіб, які можуть працювати за спрощеною системою оподаткування. До них могли входити лише підприємці з річним обсягом доходу до 300 тис. грн та не більше ніж з 2 найманими працівниками (включаючи членів родини). Ряд галузей, наприклад, ювелірна, взагалі позбавлялися можливості працювати за спрощеною системою;

2) вводився податок на нерухомість – 10 грн для будівель з площею понад 100 м² та понад 30 м² на людину (у сільській місцевості відповідно 200 м² та 40 м² на людину);

3) збільшувався податок на доходи громадян з 15 до 17%;

4) вводився 5% податок на доходи від депозитів (для заощаджень сумою понад 200 тис. грн);

5) пропонувалися податкові пільги для крупних підприємств³²⁶.

Перспективи схвалення Податкового кодексу в такій редакції обурили дрібний та середній бізнес, що широко використовував спрощену систему оподаткування. Як зазначали критики кодексу, він створював преференції для олігархічного бізнесу (представленого бенефіціарами Партії регіонів) за рахунок збільшення тиску на колишніх «спрощенців». 16 листопада 2010 р. – у день другого читання законопроекту щодо схвалення Податкового кодексу – біля Верховної Ради відбулася перша масова акція протесту чисельністю від 10 до 30 тисяч учасників. Обурені мітингувальники перекрили проїжджу частину та пригрозили пікетуванням парламенту.

Незважаючи на протести, Верховна Рада підтримала новий Податковий кодекс. Того ж дня був затриманий один з організаторів мітингу Сергій Мельниченко³²⁷. Віктор Янукович та Сергій Тігіпко (співавтор кодексу) показово відмовилися від виконання вимог протестувальників, заявивши про відсутність конструктиву в їх-

---

³²⁶ Крюкова С. Кодекс імені Азарова: обмеження спрощенців та новації. *Економічна правда*. 2010. 6 вересня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2010/09/6/247200/>.

³²⁷ Міліція заарештувала організатора «податкової» акції. *Українська правда*. 2010. 16 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/16/5577290/>.

ніх пропозиціях та про намагання обдурити державу³²⁸. 18 листопада 2010 р. кодекс було остаточно прийнято.

У відповідь протести почали набирати масштабу: 22 листопада на майдані Незалежності відбувся новий масовий мітинг та було зведене наметове містечко. Створена Координаційна рада взяла на себе організацію постійного протесту та висунула консолідовані вимоги до влади. Виступи підприємців відбулися в усіх великих обласних центрах. У деяких на знак підтримки Податкового майдану тимчасово закрилися ринки.

Розгортання протестів стало неприємною несподіванкою для Януковича та його оточення. Вони були змушені різко змінити риторику щодо податкової реформи. 27 листопада 2010 р. президент та Микола Азаров відвідали наметове містечко та поспілкувалися з підприємцями. Віктор Янукович пообіцяв детально переглянути пропонувану версію Податкового кодексу та навіть зробити кадрові рішення у випадку порушень його розробників. 30 листопада він ветоував закон про схвалення кодексу³²⁹.

Водночас подальші події засвідчили, що влада не полишила ідей податкової реформи. Для придушення протесту було використано цілий арсенал заходів. Насамперед, проти окремих мітингувальників було порушено кримінальні справи через перешкоди дорожньому руху, пошкодження автомобілів та гранітного покриття на майдані Незалежності. Спільним знаменником для більшості обвинувачених була наявність попередніх судимостей. На думку представників Громадського комітету захисту від політичних репресій в Україні, головною метою цих справ було залякування інших протестувальників та формування негативного образу Податкового майдану в суспільній свідомості – мовляв, «мітинг влаштували кримінальні елементи»³³⁰.

---

³²⁸ Тігіпко не почув від мітингувальників конструктиву. *Українська правда*. 2010. 16 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/17/5581182/>; Янукович: незадоволені підприємці хочуть зберегти дірки в законах. *Українська правда*. 2010. 17 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/17/5580153/>.

³²⁹ Янукович обіцяє почистити ряди через податкову «біблію». *Українська правда*. 2010. 27 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/27/5618862/>.

³³⁰ Політичні переслідування в сучасній Україні 2010–2011. 81 с. URL: <http://khp.org/files/docs/1321886057.pdf>.

По-друге, влада вдалася до розколу протесту. До складу координаторів мітингу увійшли близькі до режиму люди: Сергій Доротич, Денис Шевчук та Володимир Левін. Як виявило журналістське розслідування Петра Нека та Михайлини Скорик, вони брали активну участь у спробах розпустити протести і 2010, і 2013 рр. Окремі факти свідчили про їхні контакти з оточенням Януковича³³¹. До них приєдналася частина помірковано налаштованих підприємців, які не підтримували вимог вогнутвання кодексу, відставки уряду та Верховної Ради, а були згодні обговорювати внесення правок до поточного документа. Як наслідок, 1 грудня 2010 р. ця частина мітингувальників підписала меморандум з владою про порозуміння. За ним, до Податкового кодексу мали внести незначні правки, а протест повинен припинитися. Наступного дня прихильники сепаратних переговорів з владою провели на територію наметового містечка людей з охоронних структур Партії регіонів, що взяли під контроль сцену. Сергій Доротич зачитав текст меморандуму та оголосив про «перемогу» протесту. Ця спроба розвалити протест з обуренням сприйняла радикально налаштована частина підприємців. Однак вночі силами спецпідрозділу «Беркут» та комунальних служб майдан Незалежності було зачищено від залишків протесту³³².

Для профілактики майбутніх протестів влада спробувала нівелювати символічне значення Майдану як місця опору. Усю зиму 2010-2011 рр. центральна площа країни була зайнята розважальними заходами, які унеможливлювали масові мітинги. «Майдан – це певний символічний капітал, – дав оцінку цим ініціативам відомий український соціолог Євген Головаха. – Влада хоче переформатувати простір, наповнивши його новим змістом, протилежним тому, чим він був»³³³.

---

³³¹ Нек П., Скорик М. Хроніка провокацій: Євромайдан і Податковий майдан «зливали» ті самі люди. *Українська правда*. 2013. 20 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2013/12/20/7007758/>.

³³² В Центральному штабі порятунку українського підприємництва вважають, що підприємців зрадили. *Дзеркало тижня*. 2011. 14 січня. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/v_tsentralnomu_shtabi_poryatunku_ukrayinskogo_pidpriemnitstva_vvazhayut_scho_pidpriemstiv_zradili.html.

³³³ Всеукраїнська гулянка у Великий піст: влада забула про свою набожність? *УНІАН*. 2011. 21 березня. URL: <https://www.unian.ua/politics/473751-vseukrajinska-gulyanka-u-velikiy-pist-vlada-zabula-pro-svoyu-nabojnist.html>.

Особливе місце в планах режиму Віктора Януковича щодо придушення опозиції займав праворадикальний рух. В умовах переслідування прихильників Юлії Тимошенко та нейтралізації Податкового майдану саме націоналісти мали найбільший потенціал для силового опору владі. Крім того, борючись з українськими праворадикалами, Янукович мав змогу укріпити свій образ як «захисника стабільності та порядку», на які зазіхають «екстремістськи налаштовані елементи».

Пам'ятник Сталіну у Запоріжжі. 2010 р.

У травні 2010 р. у м. Запоріжжя місцевий обком Комуністичної партії України відкрив пам'ятник Сталіну на території своєї резиденції. Ця подія викликала величезний резонанс у суспільстві і різко негативну реакцію праворадикальних рухів. Заступник обласної організації ВО «Свобода» Юрій Гудименко на знак протесту того ж дня обмалював фарбою пам'ятник іншого комуністичного діяча – Фелікса Дзержинського. Проти нього одразу було порушено кримінальну справу за частиною 2 статті 296 Кримінального кодексу

України («хуліганство, здійснене групою осіб»), однак суд не побачив у його діях складу злочину.

28 грудня 2010 р. зловісний пам'ятник Сталіну обезголовили члени організації «Тризуб», які взяли на себе відповідальність. За кілька днів невідомі підірвали монумент за допомогою вибухового пристрою. СБУ кваліфікувала цю подію як «терористичний акт» та розпочала активно шукати винних. 1 січня 2011 р. були затримані голова Запорізької обласної організації ВО «Свобода» Віталій Поддубніков та вже згадуваний Юрій Гудименко. Вони категорично заперечували причетність до підривання пам'ятника. Для тиску на запорізьких свободівців була поновлена справа 2010 р. про облиття фарбою пам'ятника Дзержинському. За нею Юрія Гудименка було засуджено до 2 років позбавлення волі умовно³³⁴.

Під час пошуку винуватців у підриві погруддя Сталіна відбулися масові арешти членів організації «Тризуб». Вони опинилися в слідчому ізоляторі м. Запоріжжя. Затримані націоналісти повідомляли про фізичний та моральний тиск з боку правоохоронців, ненадання правової допомоги. Головним питанням кримінальної справи, у межах якої їх заарештували, був мотив – навіщо їм було повертатися до вже понівеченого пам'ятника та підривати його? За версією запорізьких свободівців, цей вибух влаштували самі комуністи для приховання фінансових маніпуляцій та отримання додаткової підтримки³³⁵. Ці аргументи не зацікавили правоохоронців. Попри заперечення тризубівців, суд визнав їх винними у підриві погруддя диктатора та засудив до умовних строків.

У серпні 2011 р. СБУ заарештувала кількох членів організації «Патріот України» у м. Василькові Київської області. Їм закидали підготовку до теракту – спроби підриву місцевого пам'ятника Леніну та погрози вбити Віктора Януковича. За твердженнями самих націоналістів, вилучені під час обшуку докази (вибуховий пристрій та

³³⁴ Політичні переслідування в сучасній Україні 2010–2011. 81 с. URL: <http://khp.org/files/docs/1321886057.pdf>.

³³⁵ Пам'ятник Сталіну подорвали сами комуністи – «Свобода». *Zaxid.net*. 2011. 4 січня. URL: https://zaxid.net/pamyatnik_stalinu_podorvali_sami_kommunistyi_quotstvobodaquot_n1214629.

листівки), підкинули співробітники СБУ. Через кілька годин затриманих відпустили без пояснень та обвинувачень. 23 серпня 2011 р. представники «Патріота України» та Соціал-Національної Асамблеї провели пресконференцію в інформаційному агентстві «УНІАН», де виклали власну позицію. Після виступу за ними закріпилася назва «васильківські терористи», яка поширилася в засобах масової інформації та соціальних мережах. Увечері того ж дня соціал-націоналісти були знову затримані, а в їхніх будинках проведені обшуки з вилученням зброї та набоїв³³⁶. Захист обвинувачених оприлюднив численні факти фізичного та морального тиску співробітників СБУ, фальшування доказів та свідчень. Судовий процес по суті тривав протягом 2012–2013 рр. 10 січня 2014 р. у розпал Революції Гідності «васильківські терористи» були засуджені до 6 років ув'язнення³³⁷.

Приборкання опозиційних сил виявлялося не лише в тисковій правоохоронних органів. Лояльність частини політиків з табору опозиції можна було купити за допомогою фінансових вливань або ж державних преференцій. З'ясувати повною мірою, хто з опозиційних політиків за часів правління Януковича отримав виплати регіоналів, дуже складно через брак надійних джерел. На тлі гострої політичної боротьби з 2010 р. у медіасфері циркулювало чимало інформаційних вкидань для дискредитації політичних конкурентів без жодних доказів. Сприймати їх без належної критики, означає свідомо відтворювати ймовірні вигадані факти та спотворювати суспільне уявлення.

Під час Революції Гідності частина внутрішніх документів Партії регіонів потрапила до рук журналістів та антикорупційних активістів. Йдеться про комплекс документів, відомих як «чорна каса» або «амбарна книга» Партії регіонів. За їх допомогою можна скласти загальне уявлення про коруптування власних політичних опонентів оточенням Януковича.

Цей комплекс джерел був оприлюднений колишнім першим за-

---

³³⁶ СБУ знову затримала васильківських «терористів». УНІАН. 2011. 24 серпня. URL: <https://www.unian.ua/politics/533878-sbu-znovu-zatrimala-vasilkivskih-teroristiv.html>.

³³⁷ «Васильківські терористи» отримали по 6 років. Радіо Свобода. 2014. 10 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25226292.html>.

ступником голови СБУ генералом Віктором Трепаком у травні 2016 р. Водночас схожі копії матеріалів оприлюднив журналіст Сергій Лещенко. Переважна більшість – відомості неофіційних виплат, здійснених представниками «регіоналів», що надходили працівникам засобів масової інформації, соціологам, народним депутатам, чиновникам тощо. За оцінкою Віктора Трепака, загальний обсяг «тіньових» виплат з нелегальної каси Партії регіонів протягом 2008-2012 рр. сягав 2 млрд доларів³³⁸. Ці матеріали були передані до Національного антикорупційного бюро України. Детективи НАБУ перевірили частину записів і також встановили відповідність у надходженні коштів на рахунки окремих осіб із відомостей. Почеркознавча експертиза підтвердила справжність підписів фігурантів документа³³⁹.

Серед численних записів про виплату хабарів «регіоналами» фігурують також представники опозиційних сил, які активно критикували режим Януковича. Зокрема, значні кошти отримав Юрій Костенко – народний депутат від партії «Наша Україна – Народна самооборона». Згідно з документами «амбарної книги», йому було сплачено понад 1,6 млн доларів. Дослідники пов'язують ці виплати зі співпрацею НУНС з регіоналами під час виборчої кампанії 2012 р. Факти такого співробітництва оприлюднили представники партії у 2013 р., що стало поштовхом до її розколу. За ними, НУНС відіграла роль технічної партії для «регіоналів», давши їм змогу замінити членів дільничних комісій та спостерігачів на коритях лояльних до режиму Януковича людей³⁴⁰. Сам Костенко факти виплат заперечу-

³³⁸ Денисова О. Віктор Трепак: «Я передав до НАБУ докази тотальної корупційності влади». *Дзеркало тижня*. 2016. 28 травня (№ 19). URL: <https://zn.ua/ukr/internal/viktor-trepak-ya-peredav-do-nabu-dokazi-totalnoyi-korumpovanosti-vladi-.html>.

³³⁹ Закиди на адресу НАБУ про безпідставність обвинувачень у справі «чорної бухгалтерії» – маніпулятивні. *Національне антикорупційне бюро України*. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/zakydy-na-adresu-nabu-pro-bezpidstavnist-obvynuvachen-u-spravi-chornoyi-buhgalteriyi>.

³⁴⁰ Ющенко – зрадник, бо виборчу кампанію «Нашої України» фінансувала Партія регіонів – Зікеєв. *Gazeta.ua*. 2013. 26 січня. URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_uschenko-zradnik-bo-viborchu-kampaniyu-nashoyi-ukrayini-finansovala-partiya-regioniv-zikejev/479269.

вав і стверджував, що НУНС брала гроші від великого бізнесу для реалізації програмних засад партії³⁴¹. Інший народний депутат від НУНС – Андрій Давиденко – згідно із записами отримав від «регіоналів» 395 тис. доларів. Зафіксовано також запис без вказання контактної особи «Наша Україна – борг 2009» у сумі 288,5 тис. доларів³⁴².

У записах фігурувало також ВО «Свобода». Четвертим листопада 2010 р. датовано платіж у сумі 200 тис. доларів за підписом регіонала Віталія Калюжного і описом «ВО Свобода (комісії)». Представники об'єднання категорично заперечували факт отримання грошей³⁴³.

Серед членів «Батьківщини» фігурує Михайло Апостол з 1,4 млн доларів з позначкою «коаліція». Виплата припала на період важливого для Партії регіонів голосування за перепризначення Миколи Азарова прем'єр-міністром, а Володимира Рибачака – спікером³⁴⁴. Цікаві свідчення щодо корупції в партії Юлії Тимошенко у 2016 р. надав колишній народний депутат від Партії регіонів Тарас Чорновіл. За ним, подібних «тіньових кас» було кілька, тож оприлюднені факти про підкуп опозиційних політиків є верхівкою айсберга. Він підтвердив справжність записів і заявив, що сам отримував схожі виплати і готовий дати свідчення НАБУ. За ним, Андрій Ключев щорічно сплачував за присутність певних людей у списках «Батьківщини»³⁴⁵.

Отже, після перемоги на президентських виборах 2010 р. Віктор Янукович розпочав активну діяльність зі збільшення власних повноважень та можливостей впливати на систему державного управ-

³⁴¹ Один із лідерів НУНС заперечує отримання грошей від ПР. *LB.ua*. 2016. 31 травня. URL: https://lb.ua/news/2016/05/31/336528_liderov_nuns_otritsuet.html.

³⁴² Бердинських Х., Верстюк І. Оплачено Януковичем. Десять найдивовижніших історій зі справи про чорну касу Партії регіонів. *НВ*. 2016. № 20. URL: <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/2628-20-3-cherivnyya-2016/oplacheno-yanukovichem.html>.

³⁴³ «Свобода» фігурує в «чорній касі» ПР – партія заперечує зв'язок. *Українська правда*. 2016. 19 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/08/19/7118148/>.

³⁴⁴ Бердинських Х., Верстюк І. Оплачено Януковичем. Десять найдивовижніших історій зі справи про чорну касу Партії регіонів. *НВ*. 2016. № 20. URL: <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/2628-20-3-cherivnyya-2016/oplacheno-yanukovichem.html>.

³⁴⁵ Чорновіл заявляє, що в «амбарних книгах» ПР є й «Батьківщина». *Новинарня*. 2016. 30 травня. URL: <https://novynarnia.com/2016/05/30/chornovil-zayavlyaye-shho-v-ambarniy-knizi-pr-bude-y-batkivshhina/>.

ління. Першим кроком до захоплення всієї повноти влади стало формування «коаліції тушок» за допомогою депутатів-перебіжчиків та фракцій Партії регіонів, Блоку Литвина та комуністів. Новостворена коаліція за лічені дні відправила у відставку уряд Юлії Тимошенко, призначила новий Кабмін на чолі з Миколою Азаровим та здійснила ключові призначення на керівні посади у державних структурах. Закріпити перемогу мала судова реформа, яка суттєво вплинула на обмеження незалежності судової гілки влади.

Другим кроком до посилення позицій Януковича стало відновлення дії Конституції 1996 р. за допомогою Конституційного суду. Правовий хаос був сповна використаний верхівкою Партії регіонів для перетворення президента на найбільш впливову особу в державі.

Зцементувати основи нового режиму мало приборкання опозиційних сил: прихильників Тимошенко, Податкового майдану, праворадикальних організацій та інших осередків спротиву. Оточенням Януковича використовувалося поєднання тиску з боку правоохоронної системи, а також відвертий підкуп опозиціонерів.

Загалом, на кінець 2011 р. Україна вже перебувала в цілком іншій політичній реальності, аніж на момент перемоги Віктора Януковича. Сукупність змін протягом 2010-2011 рр. дає підстави говорити про державний переворот. Очільник донецького клану зосередив у власних руках величезні формальні та неформальні важелі впливу, фактично мінімізував демократичні запобіжники до встановлення авторитарного режиму. Хоча завершений авторитаризм так і не був побудований, однак єдиним засобом для знищення побудованої Януковичем вертикалі залишились спротив громадянського суспільства або революція. Говорячи мовою метафор, четвертий президент «міцно закрав кришку чайника і увімкнув газ».

РОЗДІЛ 4. НАЙБЛИЖЧЕ ОТОЧЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА

4.1. Олександр Янукович та зміцнення «Сім'ї»

2011-2013 рр. стали періодом повноцінного переходу до системи управління країною так званою групою «Сім'ї». Варто зазначити, що у 2010 р., відразу після перемоги Януковича, було проведено повний розподіл сфер впливу між головними акціонерами Партії регіонів (так званими «старорегіоналами») з чіткими домовленостями правил гри, серед яких головним було обмеження «виключних економічних територій впливу», який затвердить існуючий стан речей. Гарантом цих домовленостей був особисто Віктор Янукович. Але при цьому, до системи домовленостей не входили державні посади і взагалі все те, що можна окреслити як інституційні можливості держави. Так, деякі «акціонери» отримали відповідні посади (Микола Азаров, Андрій Ключев, Борис Колесніков), але ці посади були виключно компетенцією Віктора Януковича, який міг або дати ту чи іншу посаду, або відібрати її. І подальші події показали, що насправді більшість так званих «старорегіоналів» недооцінили на початку саме такий розподіл нових повноважень у державі.

Чи можемо ми стверджувати, що існував чіткий план щодо того, якою має бути нова вертикаль влади? Судячи з усього, ні. Але укріплення позицій «Сім'ї» і при повному неспротиві «старорегіоналів» та регіональних еліт, вималювався план того, як має функціонувати нова модель управління країною. Ця модель зводилася до кількох важливих постулатів:

1. «Сім'я» має контролювати всі державні фінанси (Нацбанк, податкову та митницю).

2. «Сім'я» має контролювати весь силовий блок (крім СБУ та Міноборони, які були в безпосередньому підпорядкуванні Віктора Януковича) та суддівську систему (останнє не вдалося реалізувати повною мірою).

3. «Сім'я» не переступає «червоні лінії» щодо наданих у 2010 році гарантій і не тисне на «акціонерів» Партії регіонів.

4. Уся міжнародна політика зосереджена в руках Віктора Януковича. Але зовнішня економічна діяльність контролюється «Сім'єю» (не вдалося втілити навіть частково).

5. Поява нових серйозних бізнесів контролюється і погоджується саме «Сім'єю» (насправді, нових великих інвестицій в країні не з'явилося). До того ж, головним спонсором нових бізнесів є держава через механізми державного кредитування членів «Сім'ї».

6. Саме «Сім'я» повинна контролювати медіаринок країни (ця ідея виникла у 2013 р. і частково почала втілюватися в життя).

Саме виходячи з цієї логіки, потрібно розглядати все те, що відбувалося в економічному та навколополітичному житті України того періоду.

Слід також зазначити, що саме поняття «Сім'ї» не було чимось сталим. Зрозуміло, що її очільником був сам В. Янукович. На початку ми можемо говорити про те, що «Сім'я», де-факто складалася лише з шести людей (Олександр Янукович, Сергій Арбузов, Юрій Іванющенко, Артем та Віктор Пшонки і Віталій Захарченко). Потім сюди приєднався Олександр Клименко та ще пізніше – Сергій Курченко. Тому, коли ми говоримо про «Сім'ю», треба мати на увазі, що до її складу входили не тільки рідні брати Олександр і Віктор Януковичі, найбільш впливові члени групи, але також і «бідніші родичі» (персонажі другого та третього планів).

Де-факто говорити про оформлення «Сім'ї» як такої ми можемо після виборів 2012 р., коли в другому уряді Азарова остаточно закріпилася група, що інституційно утримувала всі найголовніші бюджетні потоки та матеріальні ресурси. Ця урядова група мала такий вигляд: перший віцепрем'єр Сергій Арбузов, міністр доходів та зборів Олександр Клименко, міністр внутрішніх справ Віталій Захарченко, міністр енергетики Едуард Ставицький, міністр екології Олег Проскуряков, міністр фінансів Юрій Колобов.

Також саме в цей період починає формуватися медіаімперія «Сім'ї», що так до кінця і не була створена, але на початок 2014 р. до неї входили: 112 телеканал (орієнтований на Захарченка), канал БТБ та газета «Капітал» (орієнтувалися на Сергія Арбузова), медіахолдинг УМХ (Сергій Курченко).

Після створення другого Кабміну Азарова стали зрозумілими кілька наступних тенденцій:

По суті, модель «екстенсивного розширення бізнесів» через захоплення державного майна і через дешеві ресурси державних банків практично стала закритою для всіх груп, окрім «Сім'ї».

Групи Р. Ахметова і С. Львовчкіна зберігали певний вплив у базових для себе напрямках, але де-юре, їхні ключові ставленики в державних інституціях залежали від «сімейних міністрів». Це не призвело до створення серйозних конфліктів, але потенційно несло загрози, за умови подальшого посилення «Сім'ї». Поява «свого» міністра внутрішніх справ, який співпрацював з генпрокурором, обов'язково рано чи пізно мала призвести до певних конфліктів з іншими «регіоналами».

Головним ідеологом становлення і розвитку групи був Олександр Янукович, який, де-факто, визначив коло цієї самої «Сім'ї», повноваження кожного з членів і напрями розвитку³⁴⁶. Старший син Віктора Януковича ніколи не хотів іти в публічну політику. Це була його принципова позиція. Він вважав, що перебуваючи в тіні, йому буде набагато легше заробляти гроші, особливо, зважаючи на те, що навіть до 2010 року він за своїми статками був далеко за межею топ-100 найбагатших українців. І саме цей статус «середньої руки бізнесмена» дозволяв йому не підпадати під зацікавленість ЗМІ і не заважав батькові просуватися політичними щаблями. Головні зацікавленості його бізнесу зосереджувалися у сфері будівництва та частково енергетики (корпорація «Менеджмент ассетс компанії» «МАКО»).

У 2010 році, відразу після перемоги Януковича, у кулуарах парламента та адміністрації президента багато хто говорив, що головна мета Віктора Януковича стати багатшим за найбагатшого українця і, багато років, «покровителя Віктора Януковича» Ріната Ахметова. Чи справді вже у 2010 році Янукович мав такі наміри, дати однозначну відповідь просто неможливо.

---

³⁴⁶ Бойко: Без Александра Януковича кадровые вопросы не решались. *Гордон*. 2014. 30 апреля. URL: <https://gordonua.com/news/politics/boyko-bez-aleksandra-yanukovicha-kadrovyye-voprosy-ne-reshalis-20495.html>.

Якщо говорити про «еволюцію поглядів» Олександра Януковича щодо ролі й місця «Сім'ї» в політичному ландшафті України, то її можна розділити на кілька умовних етапів. Перший – 2010-2011 рр., особисте вмонтування в процеси і частковий контроль над головними фінансовими інституціями держави. 2011-2012 рр. – розширення сфер впливу на все, що не було заборонено «угодою акціонерів Партії регіонів». І нарешті, після виборів 2012 року – тотальний контроль над всіма впливовими і фінансовими інституціями в державі. І саме в цей період Олександр Янукович перетворюється із представника Віктора Януковича на самостійного гравця, якому дали право вирішувати великий обсяг політичних і економічних питань. Саме про той час, один із ключових гравців Партії регіонів віцепрем'єр Юрій Бойко сказав: «Без Олександра Януковича кадрові питання взагалі не вирішувалися»³⁴⁷.

Насправді, саме після виборів 2012 року ми можемо говорити про реальне оформлення «Сім'ї» як найпотужнішого клану всередині країни, який почав контролювати і впливати на всі сфери життєдіяльності країни. І безумовним лідером та ідеологом тут виступав Олександр Янукович. До того ж, у 2010-2012 рр. це була впливова група, яка мала великі можливості, але не домінувала в системі політичних координат України. У цей період позиції «старих» регіоналів були ще домінуючими.

Власне вибори 2012 року стали Рубіконом для «Сім'ї», яка вважала, що зміцніла настільки, що готова кинути виклик головним гравцям Партії регіонів – Ахметову та Фірташу-Львовочкіну. Представники цих груп, по суті, втратили всі серйозні посади в уряді і мали винятково другорядні портфелі. До того ж, вони не зробили жодних демаршів (виняток – позиція представника групи Фірташа-Львовочкіна Валерія Хорошковського, який відмовився від посади весільного генерала – віцепрем'єра по силовому блоку). І Ахметов, і Фірташ з Львовочкіним прийняли рішення не вступати в конфлікт і не робити жодних різких кроків заради збереження бізнесів. Тут важко сказати, чи прораховували саме таку реакцію Віктор та Олександр Януковичі, але факт залишається фактом: у 2012 році

---

³⁴⁷ Там само.

всі найбагатші та найбільш впливові люди України відступили на крок назад і публічно (своєю бездіяльністю у політичній площині) визнали тотальне право Віктора Януковича бути повноправним і необмеженим господарем у країні, а за його сином закріпилася роль людини, яка має розглядати та затверджувати всі ключові для економіки держави рішення. Але це не означає, що олігархи в Україні назавжди погодились з таким станом речей. Ця ситуація для них була принципово новою і треба було визначитися з позицією і планом дій.

Із цього моменту питання, коли буде зламана «партійна угода 2010 року», стало винятково питанням часу. Це розуміли абсолютно всі гравці і насамперед, це розумів Олександр Янукович. Він не міг не здогадуватися, що його наступна битва відбуватиметься на полі одного з акціонерів Партії регіонів, бо іншої можливості розширити бізнес-імперію просто не було. Йому потрібен був той, хто стане його основним союзником у цій і наступних битвах. Саме в цей момент відбувається пошук такого союзника-захисника, і ним могли стати винятково партнери з Російської Федерації, яких повністю влаштовувало те, що до них звертаються як до арбітрів у внутрішньоукраїнських суперечках. Як завжди у таких випадках, головну роль почала відігравати тема газу та можлива приватизація української ГТС. Важливо зазначити, що інтереси Януковича в цьому питанні представляв Сергій Курченко, який всередині 2013 року почав претендувати на прокачування 5 млрд кубів газу (досить незначний об'єм), але тоді ж його представники вже офіційно почали коментувати, що Газпром не повинен виставляти Україні штрафних санкцій за невивбраний газ³⁴⁸.

Через високу токсичність у суспільстві та ЗМІ газової теми Олександр Янукович перебував у тіні цих переговорів і навіть після втечі намагався всіма можливими засобами демонструвати, що з росіянами він не мав справ. Так, варто звернути увагу на покази ексдепутата Держдуми РФ Іллі Пономарьова, який стверджував, що син Януковича причетний до переговорів з РФ по викупу українських

---

³⁴⁸ Щербина С. «Газпром» затягує зашморг. *Економічна правда*. 2013. 28 червня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2013/06/28/382655/>.

облігацій зовнішньої позики на 1 млрд дол., в обмін на відмову від асоціації з ЄС. Адвокати Олександра Януковича заявили, що будуть судитися, але за два роки нічого так і не відбулося³⁴⁹.

Для того, щоб зрозуміти логіку «Сім'ї», потрібно спробувати відповісти на запитання: «Яку державу хотів побудувати Олександр Янукович?». Дати відповідь дуже складно, бо якихось чітких, артикульованих концепцій ні сам Олександр Янукович, ні його найближче оточення, ніколи не давали. Але можна з великою часткою імовірності припустити, що головна ідея держави Олександра Януковича зводиться до простої формули: «Я вирішую тут все». Про модель економіки, інвестиції, інновації тут не йдеться, а йдеться винятково про утримання влади, щоб вирішувати все.

Отже, можна говорити про те, що Олександр Янукович «вийшов із тіні» лише після 2010 року і одразу ж зайняв головне місце в клані, поступово підпорядкувавши собі питання ідеології та кадрів «Сім'ї». Усе це відбувалося за підтримки його батька Віктора Януковича, Президента України.

4.2. Правоохоронний блок: Віктор та Артем Пшонки, Віталій Захарченко

Віктор Пшонка та його син Артем входили до найближчого оточення Віктора та Олександра Януковичів. Із легкої руки Юлії Тимошенко була навіть поширена інформація, що Віктор Пшонка є кумом Януковича, але пізніше сам Пшонка змушений був відхрещуватися від цього і заявив, що познайомився з Януковичем у 1997 році, коли очолив прокуратуру Донецької області³⁵⁰.

Але навіть якщо відкинути питання кумівства, можна стверджувати, що Віктор Пшонка був людиною, на яку Янукович готовий був покластися і вважав, що кращого кандидата на посаду Генпрокурора в нього немає. І тому, коли він став президентом, без будь-яких

³⁴⁹ Сын Януковича подаст в суд на Илью Пономарева за его показания в суде. РБК. 2018. 14 февраля. URL: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5a8486079a7947f8546ceb4b>.

³⁵⁰ Я не кум Януковича – Пшонка. *Zaxid.net*. 2010. 12 листопада. URL: https://zaxid.net/ya_ne_kum_yanukovicha__pshonka_n1212926.

Віктор Пшонка в образі Цезаря

Артем Пшонка

альтернативних варіантів прийняв рішення про призначення Віктора Пшонки генеральним прокурором.

Ця посада, безумовно, була однією з найважливіших при вибудовуванні вертикалі Януковича. Річ у тім, що в Україні тоді діяв кримінально-процесуальний кодекс 1960 року, який передбачав, що саме за прокуратурою закріплено поняття «нагляду за дотриманням законності». По суті, прокурор мав майже необмежені можливості по впливу на всі силові органи.

Варто зазначити, що Пшонка був яскравим прикладом людини системи. Усе життя пропрацював у прокуратурі: з 1997 по 2003 рр. був прокурором Донецької області, а з листопада 2003 року став заступником генпрокурора. Під час роботи в ГПУ до сфери його повноважень входив нагляд за дотриманням законодавства в силових структурах, зокрема МВС, СБУ, податковій та прикордонній службах.

На початку президентства Віктора Януковича було прийнято рішення про зміни КПК. Точилася дискусія про те, щоб забрати в прокуратури саме функцію «загального нагляду». В адміністрації президента був схвалений варіант написання нового КПК, який би позитивно сприйнявся у ЄС. Прокуратура номінально втратила функцію нагляду. Натомість, прокуратура отримала інші, не менші можливості впливу на силовиків. Слід також віддати належне піар-складовій команди, яка підтримувала цей КПК. Їм вдалося добитися позитивних відгуків від представників ЄС щодо цього кодексу³⁵¹.

Отже, що змінилося в житті прокуратури з новим кодексом? У КПК 2012 року повноваження прокуратури розписані ширше, відбувається отождоження понять «нагляд» та «процесуальне керівництво», і тепер це має назву «нагляд у формі процесуального керівництва», що призводить до підміни понять учасниками процесу.

До повноваження прокуратури увійшли початок досудового розслідування; доступ до матеріалів та документів, що стосуються досудового розслідування; надання доручень органу досудового розслідування; надання органам слідства доручення проводити

---

351 Євросоюз схвалює новий КПК в Україні. *Zaxid.net*. 2012. 15 травня. URL: https://zaxid.net/yevrosoyuz_shvalyuye_noviy_kpk_v_ukrayini_n1255015/amp.

слідчі дії (з дозволу слідчого судді, за винятком випадків існуючої загрози життю та здоров'ю людей); доручення проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, давати вказівки щодо їх проведення та брати участь в них тощо³⁵².

Серед основних змін, що відбулися в системі прокуратури – це втрата функції слідства та передача проваджень іншому спеціальному органу. Але цей, інший, орган був створений значно пізніше і, поки при владі був Янукович, жодних перетворень прокуратура не зазнала. Отже, формально виконавши вимоги ЄС, генпрокурор практично не втратив жодного із своїх повноважень і можливостей.

Паралельно в ЗМІ почала циркулювати інформація, що де-факто в Україні існує дві прокуратури: одна під керівництвом Віктора Пшонки, а друга – в офісі на вулиці Гончара в Києві під керівництвом його сина Артема Пшонки. І нібито саме в «другій прокуратурі» приймалися найважливіші рішення про кадрові призначення та про порушення й припинення кримінальних проваджень³⁵³.

Де-факто прокуратура відігравала роль структури, яка мала можливість контролювати всі силові органи і через контроль над можливістю порушення чи припинення тих чи інших кримінальних проваджень створювала проблеми, а потім вирішувала ці самі проблеми практично для всіх видів бізнесу і особливо для бізнесу, який допомагав чи потенційно міг допомагати опозиції.

Те саме стосувалося і політиків, яких або шантажували, або підкуповували³⁵⁴. І це все відбувалося за абсолютної мовчазної згоди або підтримки Генеральної прокуратури.

У 2010 році, після перемоги Віктора Януковича, Віталій Захарченко стає заступником керівника податкової адміністрації, але вже через кілька місяців його призначають на посаду голови ДПА.

³⁵² Сущенко В. Прокуратура у пошуках себе: нагляд чи процесуальне керівництво? *LB.ua*. 2017. 24 листопада. URL: https://lb.ua/blog/volodymyr_suschenko/382849_prokuratura_poshukah_sebe_naglyad_chi.html.

³⁵³ Как работала тайная прокуратура Пшонки. *Фокус*. 2014. 7 мая. URL: <https://focus.ua/politics/305387>.

³⁵⁴ Оробець Л. Формування більшості: анатомія тиску. *Українська правда*. 2013. 25 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2013/03/25/6986377/>.

Заради цього посувають давнього знайомого Віктора Януковича Олександра Папаїку (протягом 1996-2003 рр. керував податковою в Донецькій області). Цікаво, що призначення Папаїки на посаду керівника ДПА було де-факто спільним рішенням старшого і молодшого Януковичів та Миколи Азарова, а порадив обрати Папаїку Сергій Арбузов. Річ у тім, що з 2005 по 2010 рік Папаїка був керівником наглядової Ради Укрбізнесбанку, яким тоді керував саме Сергій Арбузов. Але головну роль в призначенні відіграв саме Азаров, який вважав податкову адміністрацію своєю вотчиною³⁵⁵.

Папаїка обіймав посаду керівника ДПА лише з березня по грудень 2010 року і вже перед новим 2011 роком його було звільнено. А його місце посів Віталій Захарченко. Причин звільнення було кілька. Передусім – вік Папаїки. Він явно не вписувався в нові реалії і не готовий був грати у великі ігри. Окрім того, контролювати цю посаду хотів Микола Азаров, що взагалі не відповідало логіці побудови «сімейної вертикалі». Саме тому Папаїку було звільнено, попри супротив Миколи Азарова (після звільнення Азаров взяв Папаїку до себе радником, і він пробув у цьому статусі практично до кінця каденції Азарова)³⁵⁶.

Головою податкової Захарченко пробув майже рік і після парламентських виборів 2012 року став міністром внутрішніх справ, змінивши на цій посаді Анатолія Могильова, близького друга одного із найпотужніших «старорегіоналів» Василя Джарти. Слід зазначити, що в Януковича не було жодних причин сумніватися у відданості Василя Джарти та Анатолія Могильова. І логіка такої зміни мала лише одне пояснення: Олександр Януковичу потрібен був свій головний міліціонер. І головним «ворогом» тут були не опозиціонери (про Революцію Гідності тоді ніхто навіть теоретично не міг подумати). Його головними потенційними опонентами були «старорегіонали», з якими він неодмінно мав зіштовхнутися при розростанні

³⁵⁵ Папаїка Александр Алексеевич. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/file/person/4484_papaika_aleksandr_alekseevich.html.

³⁵⁶ Колишньому головному податківцю дали посаду в Азарова. *УНІАН*. 2010. 27 грудня. URL: <https://www.unian.ua/politics/442668-kolishnomu-golovnomu-podatkivtsyu-dali-posadu-v-azarova.html>.

своєї «імперії». Саме тому було вирішено поставити на Віталія Захарченка, який був зрозумілим для Олександра Януковича.

Щодо команди самого Захарченка, то її важко назвати власне його командою. Це люди, відомі Олександрові та Віктору Януковичам, і готові грати в командну гру, не граючи в політику. Так, першим заступником міністра був призначений Віктор Дубовик, який до цього два роки очолював донецьку міліцію, а з 2006 по 2011 рр. керував міським управлінням міліції в Донецьку³⁵⁷.

Заступник міністра, начальник міліції громадської безпеки Віктор Ратушняк, який пізніше був засуджений по справі Майдану, був призначений ще у 2010 році А. Могильовим³⁵⁸.

Керівником головного слідчого управління був призначений Микола Чинчин, який всю свою кар'єру будував в прокуратурі Донецької області, де обіймав посади в середній ланці, аж поки у 2013 році доля не завела його до Києва³⁵⁹.

Чи не єдиним «своїм» у команді Захарченка був керівник його апарату, заступник міністра Сергій Лікар, якого він запросив із податкової адміністрації³⁶⁰.

Загалом ми можемо констатувати, що Віталій Захарченко де-факто не мав власної міліцейської команди і будував свої кадрову політику на тому, що ставив на відносно «зрозумілих» собі чи комусь із «Сім'ї» кандидатів. Як результат, структури МВС припинили виконувати свою головну функцію: забезпечувати захист громадян. Після трагічних подій у столичному СІЗО, де був по-звірячому убитий Ігор Инділо, та особливо після трагічних подій у Врадіївці, де працівник міліції згвалтував жінку і потім убив її, по всій країні починаються протести громадян.

Цілком очікувано соціологи в той період фіксують найнижчі рейтинги довіри громадян до міліції. Так, лише 8% респондентів відповіли, що швидше за все довіряють МВС і тільки 1% опитаних

---

³⁵⁷ Дубовик Віктор. *ЛІГА. Досьє*. URL: <https://file.liga.net/persons/dubovik-viktor>.

³⁵⁸ Ратушняк Віктор Іванович. *Vgorode*. URL: <https://kiev.vgorode.ua/refperson/6900-ratushniak-vyktor-yvanovych>.

³⁵⁹ Чинчин Николай Николаевич. *Политрада*. URL: <http://politrada.com/dossier/Nikolaj-Nikolaevich-Chinchin/>.

³⁶⁰ Лекарь Сергей. *ЛІГА. Досьє*. URL: <https://file.liga.net/persons/sergei-lekar>.

визначився, що повністю довіряють правоохоронцям³⁶¹.

Водночас у країні загострюється політична ситуація і розпочинається рух «Вставай, Україно». Керівництво Партії регіонів за повної підтримки Міністерства внутрішніх справ приймає рішення про створення штурмових загонів спортсменів і асоціальних елементів, які займатимуться насамперед провокаціями. Іншими словами, створюється паралельна парамілітарна мережа бойовиків, які працюють під прикриттям міліції і часто замінюють її. Уперше все це наочно було продемонстровано 18 травня на мітингу «Вставай, Україно», після якого навіть з'явилася назва «тітушки», що походить від прізвища такого бойовика – Вадима Тітушка³⁶².

Саме з цього моменту міліція, по суті, самоусунулася від своїх прямих обов'язків і почала створювати квазімодель правопорядку, яка передбачала паралельне існування і міліції, і «бойовиків». Це спричинило створення контрструктур, які пізніше вилилися в сотні Майдану. Як результат, на початок 2014 року міліцейські структури були глибоко деморалізовані і просто боялися виконувати свої безпосередні обов'язки.

Водночас міліцейський апарат разом з прокуратурою продовжував працювати над створенням економічних проблем для цілої низки бізнесів. Варто зазначити, що з 2010 року було прийняте рішення «засекретити» статистику економічних злочинів, або якщо бути більш політкоректним, економічні злочини більше не виділяються окремим рядком у звітах правоохоронних структур (раніше існував рядок «злочини у сфері економіки»). А після зміни КПК у 2012 році дуже важко говорити про порівняльну статистику в принципі, бо низку статей було «гуманізовано». Але щодо кількості кримінальних проваджень за економічними статтями, то статистика просто вражає, особливо зважаючи на зміни до КПК і пом'якшення законодавства, а також абсолютну відсутність прогресу в боротьбі з корупцією. Так, у «2010 р. – 8601, 2011 р. – 10246 (+19%), 2013 р. – 11104

³⁶¹ 99% українців не довіряють міліції. *Український тиждень*. 2013. 3 квітня. URL: <https://tyzhden.ua/News/76331>.

³⁶² Куришко О. Милицейский взгляд на вещи. *Главком*. 2013. 22 травня. URL: <https://glavcom.ua/publications/120935-militsejskij-vzglyad-na-veshchi.html>.

(+8% відносно 2011 року), 2014 р. – 8418 (–24% відносно 2013 року), 2015 р. – 7631 злочин; привласнення, розтрати майна шляхом зловживання службовим становищем: 2010 р. – 8240, 2011р. – 7977 (–3%), 2013 р. – 13193 (+65% відносно 2011 року), 2014 р. – 10397 (–21% відносно 2013 року), 2015 р. – 10211 злочинів³⁶³.

Ця статистика свідчить про різке збільшення кількості відкритих справ. Опосередковано це означає різке збільшення ступеня вимагання тих чи інших преференцій від власників бізнесу, адже жодних серйозних гучних засуджень тоді не було.

На цьому тлі цікаво простежити, як змінювалися погляди Віталія Захарченка на реформування міністерства. На початку свого перебування на посаді (березень 2013 р.) він заявив, що збирається модернізувати міліцію, правда, жодної конкретики не пролунало. «...сьогодні відбувається модернізація МВС, – стверджував він в інтерв'ю, – пов'язана зі змінами держслужби взагалі. Як орієнтир для змін взято європейську модель. Насамперед, ми хочемо підвищувати соціальну направленість міністерства. Воно надаватиме все більше і більше соціальних послуг»³⁶⁴.

А вже у вересні 2013 року він вирішив круто повернути на Схід і провів спільну колегію з російським МВС в Одесі. На цій колегії Захарченко прямо заявляє, що «хоче вивчити досвід реформування російської міліції в поліцію»³⁶⁵.

Проте далі слів Захарченко не пішов, не в останню чергу через те, що розпочалася Революція Гідності. Але сам факт проведення спільної колегії і заяви про реформування за російськими зразками дозволяють припустити, що за інших обставин ми мали всі шанси отримати російський варіант поліції.

Окремо варто зупинитися на звинуваченнях Віталія Захарченка

³⁶³ Мельничук Т. В. Кількісно-якісний аналіз економічної злочинності в Україні. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 142–148.

³⁶⁴ МВД ожидает не реформа, а модернизация, – Захарченко. *LB.ua*. 2013. 7 березня. URL: https://lb.ua/news/2013/03/07/191994_mvd_ozhidaet_reforma.html.

³⁶⁵ Захарченко признал необходимость реформ МВД: Можно переименоваться в полицию. *Цензор.нет*. 2013. 24 вересня. URL: https://censor.net.ua/news/254381/zaharchenko_priznal_neobhodimost_reform_mvd_mojno_pereimenovatsya_v_politsiyu.

в економічних злочинах. Так, народний депутат і колишній заступник міністра внутрішніх справ звинувачував Захарченка та першого заступника начальника податкової міліції Юрія Атаманюка, а також бізнесмена Олексія Чеботарьова в тому, що вони організували виготовлення контрафактних горілчаних виробів на території дійсних та нелегальних лікєро-горілчаних заводів. Угрупування контролювало майже всі спиртові заводи в Україні, на яких керівництво змушувало виготовляти нелегальне спиртне, яке потім використовувалося для контрафактних напоїв. Заводи, які не бажали працювати на таких умовах, ставали об'єктами постійних перевірок і тиску. Якщо й цього було замало, до заводу відряджалися силові структури³⁶⁶. «За моїми оцінками, з якими погоджуються експерти, в тіньовому секторі економіки підакцизних товарів щороку гуляє майже 120 мільярдів гривень, які обслуговують горілчаний та тютюновий бізнес. До речі, сума цих коштів дорівнює річному утриманню охорони здоров'я, освіти, армії та міліції України», – зазначав Геннадій Москаль³⁶⁷. Ця справа не була розслідувана, проте і Захарченко не судився з Москалем за наклеп.

Загалом слід зазначити, що Віталій Захарченко був доволі слабким міністром, і в професійному, і в політичному сенсі. І поставивши на вірного, але обмеженого виконавця, «Сім'я» програла.

Отже, для витіснення «старорегіоналів», представники «сімі» провели низку ротаций у вищих ешелонах силових структур. На посаду генерального прокурора було призначено Віктора Пшонку, а на посаду міністра внутрішніх справ із посади очільника Державної податкової адміністрації переводять Віталія Захарченка. «Сім'я», призначивши на ці посади відданих людей, повністю бере під свій контроль «силовиків».

---

³⁶⁶ Захарченко «контролював» майже всі спиртові заводи в Україні, – Москаль. 24 канал. 2014. 21 березня. URL: https://24tv.ua/zaharchenko_kontrolyuvav_mayzhe_vsi_spirtovi_zavodi_v_ukrayini_moskal_n423807.

³⁶⁷ Москаль викрив ще один бізнес Захарченка – горілчаний. Слово і діло : аналітичний портал. 2014. 21 березня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/news/1608/2014-03-21/moskal-razoblachil-tenevoj-spirit-zaharchenko.html>.

4.3. Сергій Арбузов

Через кілька місяців після перемоги Віктора Януковича Арбузова було призначено керівником Національного банку України, де він пропрацював аж до січня 2013 року. На це вплинули дружні стосунки сім'ї Віктора Януковича з матір'ю Сергія Валентиною Арбузовою. Із 2009 року вона очолювала «Всеукраїнський банк розвитку», власником якого був Олександр Янукович. Цікаво, що сам Олександр Янукович заперечував свої зв'язки з Сергієм Арбузовим: «Якщо вже так цікавить Арбузов, то я можу сказати, що коли створював свій банк (Всеукраїнський банк розвитку, – С.К.), потрібна була людина, ефективний управлінець, який має хорошу репутацію

Сергій Арбузов (зліва)

в банківських колах. Так я познайомився з Валентиною Іванівною Арбузовою. Ми поговорили, швидко порозумілися і почали працювати. У цей час її син, Сергій Геннадійович Арбузов, будував кар'єру, рухався власним шляхом. І я до його просування не маю жодного стосунку»³⁶⁸.

³⁶⁸ Олександр Янукович отрицает свою связь с Сергеем Арбузовым. *LB.ua*. 2014. 7 липня. URL: https://lb.ua/news/2014/07/07/272114_aleksandr_yanukovich_otritsaet.html.

Сам Арбузов на той час, про який говорить Олександр Янукович, керував відділенням «Приватбанка» в Костянтинівці Донецької області (доти там працювала його мати), а потім отримав керівні посади в банку «Донетчина», який пов'язують з одним із наближених до Януковича – Едуардом Прутником. Останній працював заступником у голови Донецької ОДА Віктора Януковича, а потім став депутатом Верховної Ради від Партії регіонів³⁶⁹.

Попри заяви Олександра Януковича, можна не сумніватися, що син Януковича та Сергій Арбузов були добре знайомі і не без участі Януковича-молодшого він був призначений на пост голови Нацбанку.

Забігаючи наперед, треба вказати на те, що після переходу в Кабмін Сергій Арбузов на посаді голови НБУ залишив близького друга своєї сім'ї Ігоря Соркіна (з 2001 р. працював начальником відділу банківського нагляду Управління НБУ по Донецькій області, а з 2010 року – заступник голови правління Нацбанку). Сам Арбузов перейшов в уряд на посаду першого віцепрем'єра, а з 28 січня 2014 року протягом місяця виконував обов'язки керівника уряду.

Саме в період правління Арбузова як керівника НБУ була створена модель, за якою велика кількість банків перетворилися на структури по відмиванню грошей та видачі пов'язаних кредитів, що вилилося в банкопад 2015-2016 років. Це, звичайно, тема окремого дослідження, адже низка банків була виведена з ринку штучно і з політичних мотивів, але водночас низка банків справді була побудована, як «пральні машинки» або піраміди, які роздавали кредити пов'язаним особам.

Спрощуючи, схема мала такий вигляд: банк підвищував ставки за депозитами, брав у людей гроші, а потім роздавав гроші пов'язаним юридичним особам. Як результат, за даними рейтингового агентства Fitch на осінь 2013 року поганими кредитами вважалося 44%³⁷⁰.

³⁶⁹ Прутник Едуард Анатольевич. *Генштабъ*. URL: https://genshtab.info/Прутник,_Эдуард_Анатольевич.

³⁷⁰ Fitch назвал количество проблемных кредитов в украинских банках. *LB.ua*. 2013. 31 жовтня. URL: https://lb.ua/economics/2013/10/31/237436_fitch_nazval_kolichestvo_problemnih.html.

Віктор Янукович, Сергій Арбузов, Андрій Ключев

Найгірше, що така схема застосовувалася і до державних банків, які по суті почали виступати спонсорами купівлі тих чи інших об'єктів чи бізнесів. Класичний приклад – купівля Сергієм Курченком «Українського медіахолдингу» Бориса Ложкіна за 440 млн дол. 160 млн дол. надав у кредит державний «Укресімбанк», але потім Сергій Курченко просто не обслуговував цей кредит, а застава по ньому навряд коли-небудь дозволить повернути ці кошти. І таких операцій відбувалися десятки³⁷¹.

Отже, протягом перебування Сергія Арбузова та Ігоря Соркіна на чолі НБУ в країні функціонувала нежиттєздатна фінансова система, яка пізніше, стала однією з причин обвалу банківської системи всієї країни.

Після парламентських виборів 2012 року було зроблене повне перезавантаження уряду. Арбузова обрали першим віцепрем'єром, але формально парламент мав звільнити його з посади голови НБУ. Але депутати від провладної більшості спершу не хотіли відпускати його в уряд. Причина – небажання «старорегіоналів» посилювати позиції «Сім'ї». Але вже з другої спроби, після дзвінків з Адміністрації Президента, Арбузов повністю перейшов до Кабміну³⁷².

³⁷¹ Война за наследство Курченко. *УкрРудПром*. 2019. 24 сентября. URL: https://www.ukrtrudprom.com/digest/Voyna_zh_nasledstvo_Kurchenko.html.

³⁷² Рада не змогла звільнити Арбузова з посади голови НБУ. *Українська правда*. 2013. 10 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/01/10/6981221/>.

У Кабміні Арбузов концентрується на кількох напрямках. Насамперед, він стає куратором фінансового блоку і безпосередньо «керує» міністром доходів і зборів Олександром Клименком. Також він дуже активно коментує теми агропромислового комплексу (АПК), хоча до самого АПК він дістатися так і не встиг. Саме він лобіює створення Земельного банку, а керівником Держкомзему є ставленик «Сім'ї» Сергій Тимченко. Тоді він по суті починає замикати на собі питання економічної співпраці з Китаєм та СНД³⁷³.

Паралельно Арбузов очолює урядову антирейдерську комісію (за іронією долі, найбільше в рейдерстві звинувачували саме представників «Сім'ї»). Якихось видимих здобутків у цієї комісії не було.

Судячи з його висловів і кола зацікавлень, ми можемо припустити, що до сфери інтересів «Сім'ї» на той час потрапляє сільське господарство, і вони готувалися до продажу державних земель (близько 8 мільйонів га). Саме для цього планувалося створення земельного банку³⁷⁴. Також «Сім'я» планувала налагодити кредитні лінії з Китаю (вдалося тільки по ПЗКУ) і намагалася перетягнути на себе всю зовнішньоекономічну діяльність у межах СНД³⁷⁵. Але це так і не вдалося через брак часу і відсутність серйозної стратегії в цьому напрямі.

Отже, щоб взяти під контроль «сім'ї» фінансові потоки Олександр Янукович вивів на найвищі державні посади Сергія Арбузова, який зробив доволі успішну кар'єру в банківській сфері, мав відповідний досвід і входив до близького кола Януковичів.

---

³⁷³ Арбузова призначили координатором роботи в рамках СНД. *Економічна правда*. 2013. 25 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/03/25/367647/>.

³⁷⁴ Сергій Арбузов: Сільське господарство є стратегічною галуззю для України. *Урядовий портал*. 2013. 13 червня. URL: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246428604&cat_id=248439752.

³⁷⁵ Арбузов поехал в Китай привлечь инвестиции. *Delo.ua*. 2013. 23 сентября. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/arbuzov-poehal-v-kitaj-privlekat-investicii-215588/>.

4.4. Олександр Клименко, Едуард Ставицький та Сергій Тимченко

Олександр Клименко до 2010 року жодних особливих кар'єрних злетів не мав і рухався по кар'єрних сходах податкової Донецької області. Але з приходом Януковича до влади починається його стрімкий ріст у вертикалі управління. Протягом 2010-2011 рр. він змінив чотири посади: перший заступник керівника Донецької податкової адміністрації, керівник податкової в Донецькій області, заступник керівника Державної податкової адміністрації (його начальником був Віталій Захарченко) і нарешті, керівник цього відомства (коли Захарченко перейшов до МВС). І потім, у 2012 році, за його ініціативи було створене Міністерство доходів та зборів, коли об'єднали податкову і митницю та підняли ці центральні органи влади до рівня міністерства, а сам Клименко став міністром і просидів у цьому кріслі аж до втечі в Росію у 2014 році.

Олександр Клименко з'явився в Києві майже через рік після приходу до влади Януковича. Існує кілька версій, як він потрапив до найближчого оточення Олександра Януковича. Найбільш вірогідна, пов'язана з його рідним братом Антоном, який хоч і був, за донецькими мірками бізнесменом середньої руки (група компаній «Анталекс», які займалися гофротарою, орендою приміщень та низкою інших бізнесів), але постійно намагався грати в політику. І у 2004 році саме він очолював партію майбутнього президента Віктора Ющенка «Наша Україна»³⁷⁶. До цієї самої партії тоді вступив і Сергій Арбузов, а сам Олександр Клименко у віці 25 років очолив офіс великих платників податків Донецької податкової адміністрації. Власне дружба старшого брата з Сергієм Арбузовим стала однією з причин такого стрімкого злету Олександра Клименка у 2011 році. Інша причина – дуже мала лавиця запасних «Сім'ї». Але тут слід віддати належне самому Олександрові Клименкові: отримавши шанс потрапити до вищої ліги, він ним скористався на всі 100% і в стислий термін став «абсолютно своїм» для Олександра Януковича та Сергія Арбузова.

---

³⁷⁶ Лещенко С. Любі друзі Олександра Януковича. *Українська правда*. 2011. 7 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/11/7/6738086/>.

*Сергій Арбузов (зліва)
і Олександр Клименко (праворуч)*

Варто зазначити, що саме Олександр Клименко, очоливши податкову адміністрацію, став головним ідеологом створення міністерства доходів та зборів, яке об'єднало податкову та митницю. Логіка цього проста: через малу лавицю запасних і повне небажання розширити коло учасників сім'ї, а також, прикриваючись міжнародним досвідом, було запропоновано сконцентрувати в одних руках всю дохідну частину бюджету. Таке міністерство було створене одразу після парламентських виборів 2012 року. Задля позитивного іміджу до розробки концепції його функціонування залучили іноземних фахівців³⁷⁷.

До 2012 року митницю контролював Ігор Калетник, син близького товариша Віктора Януковича Григорія Калетника. Але у 2012 році Ігор Калетник, розуміючи, що йому не вдасться зберегти контроль над митницею, пішов у Раду за списком Комуністичної партії і отримав пост першого заступника голови Верховної Ради. За даними депутатів Верховної Ради сьомого скликання, він зберіг частковий контроль над митницею³⁷⁷. Опосередковано це

³⁷⁷ Міркувати над концепцією для новоствореного Міністерства доходів і зборів запросили іноземців / підгот. Є. Гаврилов. *Дзеркало тижня*. 2013. 9 січня. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/mirkuvati-nad-konceptsiyeyu-dlya-novostvorenogo-ministerstva-dohodiv-i-zboriv-zaprosili-inozemciv.html>.

підтверджується тим, що Клименко не робив жодних різких рухів у цій частині свого відомства і, як тоді говорилося в приватних розмовах деякими учасниками ринку, «навіщо ламати схеми, які і так приносять прибутки»³⁷⁸.

Попри концентрацію всієї повноти влади в цій сфері в руках «Сім'ї», все ж приклад Ігоря Калетника демонструє, що вибудовувалася дуже складна система протизваг, яка дозволяла іншим учасникам ринку знати, що існують певні понятійні правила гри і свої «справедливі» тарифи на ті чи інші послуги. Простіше кажучи, члени «Сім'ї» розуміли, що генерування тих чи інших потоків неможливе без системної роботи з чіткими правилами, зрозумілими для всіх. При цьому решта учасників цієї гри завжди мала можливість апелювати до членів «Сім'ї» і могла розраховувати на встановлення певної справедливості по відношенню до їхніх інтересів.

Повертаючись до Олександра Клименка і результатів його діяльності на посаді керівника Міністерства доходів, зазначимо, що найкращим показником тут є кінець епохи Януковича і той факт, що на казначейському рахунку залишалось 108 тис. грн.³⁷⁹

Досі немає жодних судових рішень по справі Клименка, складно говорити про тіньову сторону діяльності цього політика. Ми можемо лише констатувати, що справи в бізнесі його брата різко пішли вгору. Так, у червні 2013 року було заявлено, що «Юнісон груп» (компанія зареєстрована в офшорах, але вважалася власністю братів Клименків) збиралася побудувати в промзоні Донецька великий логістичний центр з торговельним центром «Анталекс». Тоді ж Антон Клименко анонсував, що займатиметься реконструкцією Донецького ЦУМу, а інвестиції складуть 15 млн дол. Для цього відкрили кредитну лінію «Альфа банку» на 30 млн дол.³⁸⁰

Станом на 2020 рік відомо, що слідство має докази про втрату державою 104 млрд грн (майже 4 млрд дол.) через махінації з ПДВ.

---

³⁷⁸ На митницю претендують комуністи, син Януковича і Ахметов – ЗМІ. *Українська правда*. 2012. 1 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/12/1/6978562/>.

379 Посилання!!!

³⁸⁰ Слюз Т. У лютому 2014 року у сховищах України було 108 тисяч гривень. *TCH*. 2016. 31 липня. URL: <https://tsn.ua/interview/u-lyutomu-2014-roku-u-shovischah-ukrayini-bulo-108-tisyach-griven-707431.html>.

За оцінками слідства, чиновники Міністерства доходів і зборів за керівництва Клименка завдали державі збитків через ненадходження до бюджету податків на серйозну суму – понад 104 млрд грн. Фіктивні підприємства формували податковий кредит, на підставі якого інші фіктивні фірми надсилали в податкові служби декларації про право на компенсацію ПДВ з бюджету³⁸¹.

Податківці підписували необхідні документи на повернення ПДВ без проведення належних перевірок. Відтак підприємства недоплачували кошти в держбюджет, і гроші розподілялися між підконтрольними особами, податківцями та іншими зацікавленими³⁸².

Едуард Ставицький і Віктор Янукович

Едуарда Ставицького лише умовно можна називати членом «Сім'ї». Але, зловивши кон'юнктуру, він зумів стати майже незамінним і для Віктора, і для Олександра Януковичів.

Едуард Ставицький з'явився в оточенні Януковича завдяки давньому другу експрезидента Миколі Присяжнюку (очолював Житомирську обласну організацію Партії регіонів, із 2010 по 2014 рр.

³⁸¹ Не тот брат: вся правда о бизнес-империи Антона и Александра Клименко. *УкрРудПром*. 2019. 11 октября. URL: https://www.ukrudprom.com/digest/Ne_tot_brat_vsyapravda_o_biznesimperii_Antona_i_Aleksandra_Klim.html.

³⁸² Прокуратура завершила слідство у справі 30 «податківців Клименка». *Укрінформ*. 2018. 15 серпня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2518523-prokuratura-zaversila-slidstvo-u-spravi-30-podatkivciv-klimenka.html>.

був міністром АПК). Ставицький, депутат Житомирської облради від Партії регіонів, за сприяння ексміністра АПК потрапив до Києва. У 2007 році Ставицький стає керівником НАК «Надра України».

Крім того, його залучають до вкрай важливої для Віктора Януковича схеми по відчуженню «Межигір'я» із Державного управління справами. Пізніше розслідування виявило, що у 2007 році співучасники злочину заволоділи цим майном через ухвалення нормативно-правових актів, які передбачали передачу об'єктів комплексу відпочинку «Пуща-Водиця» урочища «Межигір'я» від Держуправління справами до статутного капіталу.

Після перемоги на виборах Янукович призначає Присяжнюка міністром АПК, а Едуарда Ставицького поновлює на посаді керівника НАК «Надра України». Формально ця компанія підпорядковується міністерству екології, але доволі швидко Ставицький стає набагато впливовішим за міністра екології Миколу Злочевського. Наприкінці 2010 року змінюється положення про Державну службу геології та надр України, що вивело її з-під контролю Міністерства екології та перетворило на впливовий орган державної влади³⁸². Очолив оновлену службу Едуард Ставицький. Наступного року постановою Кабміну Держгеонадра отримала право розпоряджатися державними корпоративними правами НАК «Надра України»³⁸³.

Уважалося, що секрет впливовості Ставицького полягав у його дружніх стосунках з тодішнім главою Мінагрополітики Миколою Присяжнюком, який був бізнес-партнером Юрія Іванющенка. Іванющенко мав статус товариша Віктора Януковича. Однак джерела «Економічної правди» пояснюють успіх Ставицького інакше. «Едик (Едуард Ставицький – В.Д.) став безпосередньо спілкуватися з Сашком (Олександром Януковичем. – *Економічна правда*), оминаючи Присяжнюка. Саша дав йому карт-бланш», – повідомляє джерело в СБУ³⁸⁴. За джерелами видання «Українська правда», Ставицький зу-

³⁸³ Мільярди збитків, мільйонні застави і Bentley в лікарню. Як просувається справа «податківців Клименка». *Українська правда*. 2018. 15 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/08/15/7189207/>.

³⁸⁴ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 р. № 1085. *Офіційний вісник України*. 2010. № 94. С. 15.

мів налагодити продуктивні стосунки з Олександром Януковичем завдяки спеціальному проєкту для компанії «Голден Деррік». Згідно з цим, вона отримала 30 газових родовищ у Полтавській області в обхід конкурсу. Це стало можливим у межах створеного Ставицьким та його оточенням порядку видачі спецдозволів, затвердженого Кабінетом Міністрів України у 2011 році³⁸⁵.

Надалі тандем Ставицького та Януковича-молодшого продовжив експансію на ринку видобутку газу. 2011 року компанія «Укрнафтобуріння» – спільна власність Миколи Злочевського та Ігоря Коломойського – опинилася перед загрозою втрати ліцензії на видобуток природного газу на Сахалінському родовищі (найбільшому в Харківській області). Держгеонадра виявили порушення в здійсненні видобутку. Зберегти родовище не вдалося навіть після втручання Андрія Ключова, давнього друга Злочевського³⁸⁶. Як наслідок, Злочевський був змушений продати свою частку в «Укрнафтобурінні» Ставицькому. У 2012 році Злочевський втратив посаду, віддавши її Ставицькому.

Отже, газ став однією з головних зацікавленостей «Сім'ї». До того ж, у 2012 році, після парламентських виборів, де-факто відбувся енергетичний переворот, коли Едуард Ставицький став міністром енергетики, а крісло міністра екології віддали близькому другові Ставицького Олегу Проскуракову. Отже, і група Ріната Ахметова, і група Бойка-Фірташа-Львовочкіна різко послабили свої позиції у сфері доступу до державних важелів впливу на енергетику і надра. Можна лише здогадуватися, що могло б пізніше статися з активами цих груп, якби Янукович протримався на своїй посаді довше. Інституційно і, поступово фінансово, у 2013 році «Сім'я» готувалася до можливого великого переділу.

Сергій Тимченко також лише формально був членом «Сім'ї». Насправді, його правильніше називати топменеджером. Він дово-

³⁸⁵ Деякі питання Національної акціонерної компанії «Надра України»: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 р. № 912. *Офіційний вісник України*. 2011. № 67. С. 26.

³⁸⁶ Рясний Д. Харасмент по-українськи: як товариш Кононенко пристав до газового бізнесу Іванющенка. *Економічна правда*. 2018. 29 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/03/29/635427/>.

лі довго бував у середовищі «регіоналів», був помічником кількох маловпливових народних депутатів від цієї партії, радником секретаря РНБО Раїси Богатирьової. У червні 2011 року отримав посаду керівника Державного агентства земельних ресурсів. Його призначення особисто схвалив Олександр Янукович, надалі орієнтуючись передусім на нього.

Сергій Тимченко

Щодо земельного ринку України Тимченко запропонував Земельний кодекс, розроблений під його безпосереднім головуванням. Основні пропоновані зміни – дозвіл на продаж землі, але тільки українцям та безпосередньо державі в особі земельного банку. «Така політика, – пояснював він, – дозволить вивести українське село з деградації за рахунок розвитку дрібного і середнього бізнесу. Це також дозволить державі утримувати необхідний масив земель у своїй власності для забезпечення продовольчої безпеки». За словами Тимченка, висока земельна рента має бути перерозподілена на користь суспільства³⁸⁷.

---

³⁸⁷ Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2011 р. № 615. *Офіційний вісник України*. 2011. № 45. С. 49.

Водночас внесені до Земельного кодексу зміни дозволили Держземагенству розпоряджатися землями сільгосппризначення за межами населених пунктів, що створило величезні корупційні можливості для його керівників³⁸⁸.

Якщо аналізувати земельні ініціативи «Сім'ї», то вони зводяться до простої двокрокової стратегії: спочатку держава скуповує великі масиви землі, а потім створюються відповідні земельні кластери, під які беруться кредити в арабських країнах та Китаї. Забезпеченням цих кредитів є майбутній врожай. Саме така схема працювала в Продовольчій зерновій корпорації України (ПЗКУ), яка досі вважається одним із найбільших прикладів державної корупції.

Щодо фізосіб пропонувалися певні обмеження (до 3-4 тис. га), і це було потрібно лише для того, щоб не почався спротив населення.

Реформа не була втілена в життя, бо у 2013 році, коли все було підготоване для розгляду в парламенті, політична ситуація почала загострюватися, і в адміністрації президента побоялися оголошувати ще одну дратівливу тему для суспільства.

Отже, для контролю митниці та податкової «Сім'я» створила у 2012 році Міністерство доходів і зборів, яке об'єднало функції митниці та податкової, а також надавало додаткові бізнесові можливості для них. Новостворене міністерство очолив донецчанин Олександр Клименко. Окрім цього, Янукович-молодший мав інтереси у газовій сфері та приглядався до земельних ресурсів. Щоб відтіснити конкурентів у газовій сфері, головою НАК «Надра України» призначили Євгена Ставицького, а на посаду голови Держземагенства – Сергія Тимченка. Обоє лише формально можуть вважатися частиною «Сім'ї».

---

³⁸⁸ ЗМІ: енергетичні активи оточення Януковича купує не лише Фукс, але і Злочевський. *Finbalance: фінанси та економіка*. 2018. 29 березня. URL: <http://finbalance.com.ua/news/ZMI-enerhetichni-aktivi-otochennya-Yanukovicha-kupu-nelish-Fuks-ale-i-Zlochevskiy>.

4.5. Юрій Іванющенко

Юрій Володимирович Іванющенко – виходець із Єнакієвого, як і Віктор Янукович. У інтерв'ю він свого часу сказав, що «на ньому це місто трималося». Там він і здружилася з майбутнім лідером Партії регіонів³⁸⁹.

Бізнес Іванющенка розпочався на початку 1990-х років з коксохімічного заводу в Єнакієвому (2012 року проданий Рінату Ахметову)³⁹⁰. На ньому він працював протягом 1981-1996 років після повернення з армії, зробивши кар'єру від майстра до заступника директора з економіки. Цікаво, що високу посаду він зміг обійняти, не маючи вищої освіти взагалі. У 1994 році з'являється компанія «Алві-Інвест» з ліцензією на оптову торгівлю харчовими товарами і тютюном, діяльністю кафе та вантажними перевезеннями³⁹¹. У 1996 році Іванющенко переходить сюди на посаду директора з економіки і згодом стає директором компанії.

³⁸⁹ Іванющенко: «Все Єнакієво держитися на мне». *LB.ua*. 2012. 12 грудня. URL: https://lb.ua/news/2012/12/12/182266_ivanyushchenko_vse_enukiievo_derzhitsya.html.

³⁹⁰ Гармаш С. Этот загадочный Юра Енакиевский. Портрет с иллюстрациями. *ОстроВ*. URL: <https://www.ostro.org/articles/article-133661/>.

³⁹¹ Мале приватне підприємство фірма «Алві Інвест». *YouControl*. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/22031171/.

Наступний крок у розвитку бізнесу Юрія Іванющенка – поява компанії «УГК-2000» у 2004 році. Її види діяльності засвідчили ключові інтереси власника: машини для видобувної промисловості, будівництво, оптова торгівля паливом та хімічною продукцією³⁹². Однак найбільший прибуток, згідно із журналістськими розслідуваннями, бізнесу Іванющенка приносили нелегальні шахти-«копанки» та транспортування видобутого вугілля³⁹³. Цілком очікувано, він виявляв інтерес і до контролю над транспортною інфраструктурою для вивезення сировини. 2012 року його фірми взяли за залізничні колії державної компанії «Стахановпромтранс»³⁹⁴. Урешті-решт більшість компаній Іванющенка увійшли до ПАТ «Закритий недиверсифікований венчурний корпоративний інвестиційний фонд «Нові технології»»³⁹⁵.

Роль Юрія Іванющенка у формуванні «Сім'ї» важко переоцінити, адже він був тією людиною, яка вводила Олександра Януковича в курс справ про те, що можна робити, якщо ти маєш можливість керувати державою. Більше того, цю роль доручив Юрію Іванющенку Віктор Янукович³⁹⁶.

Варто зазначити, що Янукович за своєю натурою був людиною підозрілою і недовірливою. І приставити до свого сина когось означало, що він повністю довіряв цій людині. Не секрет, що на цю роль могли претендувати і Андрій Ключев, і Сергій Львовичкін і навіть Рінат Ахметов. Але з першого дня перебування в кріслі президента Віктор Янукович розумів (можливо, правильніше сказати, відчував),

³⁹² ТОВ УГК-2000. *YouControl*. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/33127749/.

³⁹³ Ільїн А. З яким бізнесом Юрій Іванющенко повернувся в Топ-100 найбагатших українців. *НВ*. 2020. 24 лютого. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/top-100-bogatyh/yuriy-ivanyushchenko-dosye-biografiya-statki-2019-skilki-groshey-u-ivanyushchenka-50070211.html>.

³⁹⁴ Forbes.ua: Іванющенко приватизував залізничну дорогу. *Центр транспортних стратегій*. 2012. 3 грудня. URL: <https://cfts.org.ua/digest/49740>.

³⁹⁵ Публічне акціонерне товариство «Закритий недиверсифікований венчурний корпоративний інвестиційний фонд «Нові технології». *PEP*. URL: <https://pep.org.ua/uk/company/3333>.

³⁹⁶ О власти: Краткий курс семейной мифологии Президента. *Житомир.info*. 2011. 28 березня. URL: https://www.zhitomir.info/news_82653.html.

що на роль “дядька” потрібна інша людина – не така багата і не обтяжена зобов’язаннями в Києві перед іншими політичними гравцями. Потрібен той, хто зможе розкрити нові горизонти, які не вписуються у вже відомі способи заробляння грошей (побудови схем). І головне, не претендуватиме на перетягування Олександра Януковича на бік того чи іншого угруповання керівної партії³⁹⁷.

Іншу точку зору на роль Юрія Іванющенка запропонувала журналістка-розслідувачка Соня Кошкіна. На її думку, Юрій Іванющенко після перемоги Віктора Януковича на виборах 2010 року став для останнього противагою щодо впливу Ріната Ахметова. На Іванющенка покладалися питання тіньових фінансів та контролю над організованою злочинністю³⁹⁸.

Чи прагнув Юрій Іванющенко публічної ролі? Судячи з усього, ні. У 2007 році, маючи чудові стосунки з Віктором Януковичем, він задовольнився 111 номером у списку Партії регіонів. Простіше кажучи, до 2010 року Юрій Іванющенко був впливовим у своєму місті бізнесменом, якого знали в Донецьку, але про якого практично ніхто нічого не чув за межами Донецької області.

Після 2010 року його вплив та статки значно зростають. У Одеській області під контроль Іванющенка та його бізнес-партнера Тельмана Ісмаїлова переходить найбільший ринок «Сьомий кілометр»³⁹⁹. Наступного року компанія «Фріланс-Транс» (zareestrovana v Єнакієвому за тією самою адресою, що й фірма «Юри Єнакіївського» «УГК-2000»), увійшла до кола співвласників Міжнародного аеропорту «Київ» («Жуляни») ⁴⁰⁰. Давній партнер Іванющенка Іван Аврамов в інтерв’ю журналу «Forbes» 2012 року оголосив список підприємств, якими прямо чи опосередковано володів Іванющенко. За оцінками журналу, сукупна вартість цих активів склала 214

---

³⁹⁷ Там само.

³⁹⁸ Кошкіна С. Україна vs Дмитрий Фирташ. «Юра поставил на Диме крест». *LB.ua*. 2010. 11 листопада. URL: https://lb.ua/news/2010/11/11/73592_yura_postavil_na_dime_krest.html.

³⁹⁹ Чорновол Т. «Сьомий кілометр» став «єнакіївський». *LB.ua*. 2010. 24 листопада. URL: https://lb.ua/news/2010/11/24/75423_somiy_kilometr_stav_ienakiiv.html.

⁴⁰⁰ Іванющенко купил пол-«Жулян»? *LB.ua*. 2011. 6 червня. URL: https://lb.ua/economics/2011/06/06/99935_ivanyushchenko_kupil_polzhulyan.html.

млн дол., що підносило їхнього власника на 48-му позицію у списку найбагатших людей України. Найбільш цінними серед підприємств були «Азовмаш», «Родовід банк», Західкомбанк, газо- та вугледобувні компанії⁴⁰¹. Приріст порівняно з минулим, 2011 роком, склав 120 млн дол. (128%). Звісно, частину цього приросту дало не фізичне збагачення Іванющенка, а зростання його публічності та, як наслідок, більша обізнаність журналістів про його статки. Але сам факт зростання його фінансової і медійної ваги є очевидним.

Близькість до «Сім'ї» дозволяла Іванющенку швидко нарощувати власні активи. За даними «Нового часу», у 2013 році його син Арсен увійшов до кола співзасновників компанії «Євро Фінанс Лтд», що займалася металобрухтом і планувала звести новий металургійний завод у Київській області⁴⁰². Також Іванющенко фігурував у тінювих схемах у спиртовій галузі в Україні. За даними журналіста Юрія Бутусова, він разом з міністром АПК Миколою Присяжнюком та кримінальним авторитетом Олексієм Чеботарьовим контролював нелегальний продаж спирту державного монополіста⁴⁰³. Підконтрольні їм структури отримували спирт для виробництва біоетанолу, що не обкладався акцизним податком. Натомість його використовували у виробництві лікєро-горілчанних виробів. За підрахунками заступника міністра доходів і зборів Володимира Хоменка, лише на цих маніпуляціях бюджет втрачав 3,5 млрд грн⁴⁰⁴.

Цікаво, що поступово Іванющенко зник з числа власників своїх ключових активів: «Азовмашу», аеропорту «Жуляни», «Євро Фінанс

⁴⁰¹ Forbes розказав о неметных богатствах донецкого бизнесмена Юрия Иванющенко. *Vgorode*. 2012. 26 марта. URL: <https://dn.vgorode.ua/news/sobytyia/106459> ; Винничук Ю. Мільйонери Forbes: олігархи, міністри, депутати та син Януковича. *Економічна правда*. 2012. 5 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2012/04/5/320733/>.

⁴⁰² З яким бізнесом Юрій Іванющенко повернувся в Топ-100 найбагатших українців. *НВ*. 2020. 24 лютого. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/top-100-bogatyh/yuriy-ivanyushchenko-dosye-biografiya-statki-2019-skilki-groshey-u-ivanyushchenka-50070211.html>.

⁴⁰³ Бутусов Ю. Убийство Панкова. *Цензор.нет*. 2017. 30 мая. URL: https://censor.net.ua/resonance/441998/ubiystvo_pankova.

⁴⁰⁴ Павленчук Д. Убийство Панкова: кому заважав экс-керівник «Укрспирту». *Український інтерес*. 2017. 30 травня. URL: <https://uain.press/news/accents/ubuystvo-pankova-komu-zavazhav-eks-kerivnyk-ukrspyrtu-149105>.

Лтд» тощо. Існує два варіанти інтерпретації цього факту. Перший – він насправді не був повноцінним власником, а відігравав роль «страховки» або захисту цих активів від зазіхань інших фінансово-промислових груп. Другий варіант – таким чином він намагався зменшити увагу до себе. На користь такої інтерпретації говорить і та обставина, що зміна власників відбулася і у фірмах, що повністю належали Іванющенку та Аврамову.

Отже, Юрій Іванющенко – типовий представник донецьких еліт, які почали формуватися в кінці 1980-х – початку 1990-х рр. Його бізнес будувався, насамперед, на продажу нелегально видобутого вугілля. Перехід до «вищої ліги» був зумовлений особистими зв'язками з Віктором Януковичем. У системі розподілу влади «Сім'ї» він був противагою Ахметову, а також контролював тіньові фінансові потоки і організовану злочинність, представників якої нерідко використовували для боротьби з конкурентами.

4.6. Сергій Курченко

Сергій Курченко – один із найталановитіших членів «Сім'ї», який зумів отримати найбільше дивідендів зі свого становища. Авантюрист за натурою, дуже молодий за віком, він не соромився ставити

неймовірні цілі і, забігаючи наперед, варто сказати, що після 2014 року він не просто не загубився, а зумів розширити свої можливості.

До 2010-2011 рр. Сергій Курченко був бізнесменом середньої руки, який займався нерухомістю та скрапленням газом. Його трудова діяльність розпочалася у компанії «Експогаз», де він швидко піднявся від кур'єра до заступника комерційного директора. У дев'ятнадцять років він започатковує власний бізнес у сфері нерухомості. У 2009 році з'являється компанія «ГазУкраїна-2009», головним напрямом її діяльності стає продаж палива, зокрема скрапленого газу та нафтопродуктів. Журналісти видання «Forbes.ua» з'ясували, що попри публічні заперечення пресслужби компанії, вона пов'язана з Сергієм Курченком, а також має значну мережу з 55 дотичних фірм, зареєстрованих переважно в Харкові та АРК⁴⁰⁵.

Після 2011 року справи «ГазУкраїна-2009» значно покращилися. Протягом 2011-2012 років компанії з її орбіти виграли державні тендери на загальну суму понад 4,5 млрд грн. Буквально за рік Курченко став впливовим гравцем на ринку скрапленого газу, а далі фактично монополізував його. Цьому сприяла схема викупу газу державних «Укргазвидобування» та «Укрнафти» на спеціальних аукціонах для населення. Як наслідок, компанія купувала газ за пільговою ціною, а продавала на заправні станції за ринковою, до того ж доволі часто за готівкові кошти. Ще одним напрямом посилення «ГазУкраїна-2009» стала контрабанда бензину. За загальними підрахунками народного депутата Юрія Сиротюка, державний бюджет України втратив щонайменше 3 млрд грн податків⁴⁰⁶.

Поштовхом для розвитку компаній Сергія Курченка стало знайомство з «молодими регіоналами» Олександром Януковичем та Артемом Пшонкою (орієнтовно у 2011 році). Після цього в пресі з'являються звинувачення в монополізації ринку скрапленого газу і натяки на вказану схему з купівлею газу за пільговою ціною і про-

⁴⁰⁵ Мусаєва С., Акименко А. Газовий король всея України. *Інститут розвитку регіональної преси*. 2012. 12 ноября. URL: <https://irrp.org.ua/gazovyy-korol-vseya-ukrainy/>.

⁴⁰⁶ Щербина С. Хто такий Сергій Курченко? *Економічна правда*. 2013. 14 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2013/02/14/361568/>.

даж за завищеною. Для повного розуміння того, як цей бізнес будувався, варто звернути увагу на заяву журналіста Мустафи Наєма, який оприлюднив документ, знайдений у маєтку Віктора Пшонки. Невідомий адресат пише генеральному прокуророві Пшонці: «За погодженням з Вами, починаючи з 2011 року, разом з Курченко С.В. нами підтримувалась програма «Скраплений газ». З жовтня 2012 року і до квітня 2013 року включно утворилася заборгованість в розмірі 95 млн грн. Курченко відмовляється погасити заборгованість, посилаючись на Ваші вказівки. Зараз програма зупинена», – вказано в записці⁴⁰⁷. Одна з найбільш імовірних інтерпретацій цих джерел: компанії Курченка спочатку працювали з родиною Пшонок через посередника, а потім просто викинули його зі схеми.

У лютому 2013 року Курченко створює нову компанію з більш «солідною назвою» – Східно-європейська паливно-енергетична компанія (СЄПЕК)⁴⁰⁸. Надалі відбуваються чотири знакові події в розвитку бізнес-структур молодого регіонала: купівля Брокбізнесбанку, футбольного клубу «Металіст», медіахолдингу УМХ та Одеського НПЗ. Кожна із цих знакових обладок мала свою логіку і свою економічну історію. Але на цьому прикладі стає зрозуміло, як «гра у створення штучного олігарха» несподівано створила цього олігарха, який після розвалу режиму Януковича «переплюнув» колишніх хазяїв.

На нашу думку, всередині «Сім'ї» Сергій Курченко спочатку був проєктним менеджером, який показав, «як правильно працювати» на ринку скрапленого газу. Потім сформувалася позиція, що «Сім'ї» для легалізації низки бізнесів та доходів варто створити власного олігарха, включаючи два найважливіші атрибути українського олігарха: футбольний клуб та власні ЗМІ. Виходячи з логіки мислення Олександра і Віктора Януковичів, вони вважали, що постійно триматимуть його під контролем, але прорахувалися.

---

⁴⁰⁷ СМІ: Пшонка учавствовав в газових схемах Курченко. *Гордон*. 2014. 24 февраля. URL: <https://gordonua.com/news/money/smi-pshonka-uchastvoval-v-gazovyh-shemah-kurchenko-11395>.

⁴⁰⁸ Російською вона звучала «ВЕТЕК», що відразу ж обросло жартами пов'язаними із співзвучністю цієї назви з простозвучним іменем Президента – «Витек».

Брокбізнесбанк Курченко отримав практично безкоштовно. За оцінкою «Дзеркала тижня», Курченко шукав дешевий банк з пристойною репутацією. Брокбізнесбанк тривалий час мав проблеми, однак ззовні зберігав ознаки стабільності. У серпні 2013 року за банк було заплачено 2,5 млрд грн. Однак ця сума не затрималася на його рахунках. Колишні власники закрили свої кредити, а вже восени ці гроші було видано в кредит компаніям групи «СЄПЕК»⁴⁰⁹.

Для розуміння того, як використовувався банк, варто зупинитися на одному з найбільших скандалів, пов'язаних з 2 млрд грн Аграрного фонду. Учасниками схеми були «Брокбізнесбанк» Курченка, Аграрний фонд, Нацбанк і ТОВ «Інвестиційний Капітал Україна» (ICU). У лютому 2014 року Аграрний фонд підготував операції РЕПО (продаж цінних паперів банку з подальшим їх викупом за нижчою ціною). 12 лютого фонд передав «Брокбізнесбанку» облігації внутрішньої державної позики на суму 2,069 млрд грн. У травні мало відбутися повернення цінних паперів за 2,067 млрд грн. Загалом за три місяці фонд мав заробити 2 млн грн, що складало 0,4% річних. Враховуючи дохідність ОВДП в 14,3% річних, успішність цієї операції була вкрай сумнівною, тому фонд вирішив покласти кошти на короткостроковий депозит до банку. Однак схема цим не обмежилася. Брокбізнесбанк провів ідентичну операцію РЕПО з облігаціями від Аграрного фонду, передавши їх НБУ на три місяці. І найголовніше – банк не збирався повертати отримані депозитні кошти. Як наслідок, держава в особі Аграрного фонду втратила 2 млрд грн. Керівництво фонду намагалося перекласти провину на ТОВ «Інвестиційний Капітал Україна», що згідно з договором мала перевірити та попередити про ризики. Однак брокери змогли виграти суд, який визнав, що ТОВ не зобов'язувалося попереджати про ризики саме за РЕПО. Як наслідок, винуватців не було знайдено⁴¹⁰.

Наступний крок у зростанні «молодого олігарха» – купівля Українського медіахолдингу (УМХ) Бориса Ложкіна. «Сім'я» потребува-

⁴⁰⁹ Дубинський О. Брокбізнесбанк: історія падіння. *Дзеркало тижня*. 2014. 28 березня (№ 11). URL: https://zn.ua/ukr/finances/brokbiznesbank-istoriya-padinnya_.html.

⁴¹⁰ Шалайський О. Вкрадено два мільярди. Ніхто не винен. *Наші гроші*. 2014. 28 серпня. URL: <http://nashigroshi.org/2014/08/28/vkradeno-dva-milyardy-nihto-ne-vynen/>.

ла розширення своїх медійних потужностей. УМХ контролював відомі видання: «Кореспондент», «Комсомольська правда в Україні», «Аргументи і факти», «Forbes.ua», радіостанції «Авторадіо», «Ретро FM», «Радіо П'ятниця» тощо. Ця операція, за образним висловом «Дзеркала тижня», стала «ударом нижче пояса» для Брокбізнесбанку. Із нього було виведено щонайменше 620 млн грн на рахунки банку «Реал», ймовірно, для обслуговування цієї купівлі⁴¹¹.

Ще одним символічним надбанням у бізнес-імперії Курченка став харківський футбольний клуб «Металіст». На початку 2010-х років цей клуб зусиллями олігарха Олександра Ярославського перетворився на один із найкращих у країні, конкуруючи на рівних правах з «Динамо» (Київ) та «Шахтар» (Донецьк). У розпал сезону Ярославський оголошує про продаж «Металіста» через тиск з боку міської влади Харкова⁴¹². За словами самого Курченка, клуб обійшовся йому в 70 млн дол. Мета придбання – символічний статус та налагодження відносин з бізнес-партнерами⁴¹³. На нашу думку, показовий примус Ярославського до продажу – це класичний приклад публічного знуцання над «староолігархом» і попередження щодо наслідків конфліктів із «Сім'єю».

Помітним явищем в економіці України стали прагнення «СЄПЕК» придбати Одеський та Лисичанський нафтопереробні заводи. Логіка цієї купівлі, судячи з усього, полягала в бажанні, окрім ринку скрапленого газу, почати контролювати і ринок нафтопродуктів. Варіантів такого «контролю» могло бути два: витіснення Ігоря Коломойського з Укрнафти або/та шлях Олександра Лукашенка (дешева російська нафта в обмін на лояльність). Але де-факто, Одеський НПЗ так і не запрацював, а Генеральна прокуратура пізні-

---

⁴¹¹ Дубинський О. Брокбізнесбанк: історія падіння. *Дзеркало тижня*. 2014. 28 березня (№ 11). URL: <https://zn.ua/ukr/finances/brokbiznesbank-istoriya-padinnya-.html>.

⁴¹² Ярославський склав із себе повноваження президента «Металіста». *Champion.com.ua*. 2012. 24 грудня. URL: <https://champion.com.ua/football/2012/12/24/519633/>.

⁴¹³ Курченко: «Я купил Металлист меньше, чем за \$100 миллионов». *Sport.ua*. 2013. 1 июля. URL: <https://sport.ua/news/193977-kurchenko-ya-kupil-metallist-menshechem-za-100-millionov>.

ше висунула підозру про заволодіння нафтопродуктами⁴¹⁴.

У контексті підозр, дуже цікаво порівняти цифри, які фігурують у справах Генеральної прокуратури та цифри, які озвучив сам Курченко ще до втечі з України. «За версією слідства олігарх-утікач причетний до таких злочинів:

- заволодіння газом «Укрнафти» та «Укргазвидобування» разом з посадовцями кількох міністерств, державних підприємств та обласних адміністрацій, що завдало збитків майже на 2,2 млрд грн;
- заволодіння 5,1 млрд грн «Нафтогаз України»;
- заволодіння грошима кількох банків з подальшим відмиванням цих коштів: 787,4 млн грн Національного банку, 4,7 млн грн «Реал Банку», 2,3 млрд грн «Брокбізнесбанку», 502 млн «Укргазбанк»;
- заволодіння понад 2 млрд грн «Аграрного фонду»;
- фіктивне підприємництво, тобто створення фірм для прикриття незаконної діяльності»⁴¹⁵.

Сам Курченко в інтерв'ю про купівлю своїх активів говорить так: «УМН близько 170 млн дол. Друге – клуб – менше 100 млн доларів. Третє – Одеський НПЗ. «Лукойл» зупинив цей завод, тому, що він збитковий. Скільки по-вашому може коштувати збитковий завод? На жаль, згідно з умовами контракту, я не маю права розголошувати суму. Всього: 100 + 175 + одеський завод. Виходить 400 млн доларів. Підкреслю – це максимум», – заявив Курченко⁴¹⁶. Розбіжності складають щонайменше 300-400 млн дол. Це доволі показово, адже демонструє співвідношення легального та тіншового бізнесу в структурах Курченка. Але йдеться лише про найбільш помітні та зареєстровані факти.

Отже, основу режиму Віктора Януковича становила «Сім'я» – група близьких людей із оточення його старшого сина Олександра Януковича. Говорити про її оформлення можна станом на 2012 рік,

⁴¹⁴ Генпрокуратура звинуватила Сергія Курченка у заволодінні \$18,1 млрд. *Zaxid.net*. 2017. 28 червня. URL: https://zaxid.net/genprokuratura_zvinuvatila_sergiya_kurchenka_u_zavolodinni_181_mlrd_n1429875.

⁴¹⁵ Генпрокуратура завершила розслідування проти олігарха Курченка. *Українська правда*. 2019. 28 березня. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2019/03/28/7210525/>.

⁴¹⁶ Курченко каже, що купив Одеський НПЗ за 125 мільйонів. *Економічна правда*. 2013. 1 липня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/07/1/383009/>.

коли відбувається низка ключових перестановок в уряді та стрімке зростання бізнес-структур Януковича-молодшого. Ключові ролі в «Сім'ї», окрім представників родини Януковичів, відігравали Віктор та Артем Пшонки, Віталій Захарченко (контроль над прокуратурою та міліцією) та Сергій Арбузов (контроль над Нацбанком та поступове усунення Азарова від керівництва економікою). Топменеджери Олександр Клименко, Едуард Ставицький та Сергій Тимченко відповідали за схеми на митниці та податковій, розподіл ліцензій на видобуток корисних копалин та привласнення землі. Юрій Іванющенко, на нашу думку, опікувався Олександром Януковичем, слідкував за інтересами «Сім'ї» в АПК та «тіньовим» бізнесом. Бізнес-імперія Сергія Курченка мала монополізувати ринок газу та нафтопродуктів, а також легалізувати вкрадені на схемах кошти у вигляді респектабельного європейського бізнесу.

РОЗДІЛ 5. ВЛАДНА ВЕРТИКАЛЬ ВІКТОРА ЯНУКОВИЧА 2011-2013 рр.

5.1. Фінансовий базис режиму

За Януковича керівництво Міністерства фінансів змінювалося тричі, стільки ж – керівництво фіскального відомства. Керівництво Національного банку – двічі. Логіка цих змін практично не залежала від стану державних фінансів. Вона підпорядковувалася завданню поетапної концентрації влади і контролю над фінансовими потоками в руках Януковича і «Сім'ї» за рахунок зменшення впливу Азарова та інших «старих регіоналів».

Федір Ярошенко

У першому уряді Миколи Азарова, сформованому 11 березня 2010 р., посаду міністра фінансів отримав Федір Ярошенко. До того він уже мав тривалий досвід роботи під керівництвом Азарова.

Трампліном для кар'єри Ярошенка стало Єнакієве – рідне місто Януковича. Із листопада 1994 р. Ярошенко працював там генеральним директором виробничого об'єднання «Донецькптахопром»⁴¹⁷.

⁴¹⁷ Міністр фінансів Федір Ярошенко. *Укрінформ*. URL: <http://photo.ukrinform.ua/ukr/photosets/photo.php?id=316920>.

Дев'ятого грудня 1996 р. указом Леоніда Кучми Ярошенко був призначений першим заступником Азарова на посаді голови Державної податкової адміністрації (ДПА) України⁴¹⁸. 21 листопада 2002 р. Янукович отримав пост прем'єр-міністра, 26 листопада Азаров став першим віцепрем'єром – міністром фінансів, після чого Ярошенко, слідом за Азаровим, теж перейшов з ДПАУ в Мінфін. 27 грудня 2002 р. Кучма звільнив Ярошенка з посади голови ДПАУ⁴¹⁹, а 31 січня 2003 р. призначив його державним секретарем Мінфіну⁴²⁰. 15 липня 2003 р. Кучма звільнив Ярошенка з посади держсекретаря Мінфіну «у зв'язку з ліквідацією посади»⁴²¹ і призначив першим заступником міністра фінансів⁴²². 11 червня 2004 р. Кучма звільнив Ярошенка з цієї посади⁴²³ і призначив головою ДПАУ⁴²⁴. Звідти його звільнив 3 березня 2005 р. вже президент Віктор Ющенко⁴²⁵. Загалом Ярошенко пропрацював під безпосереднім керівництвом та контролем Азарова понад вісім років поспіль.

---

⁴¹⁸ Про призначення Ф. Ярошенка першим заступником Голови Державної податкової адміністрації України : Указ Президента України від 09.12.1996 р. № 1177/96. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1177/96>.

⁴¹⁹ Про звільнення Ф. Ярошенка з посади першого заступника Голови Державної податкової адміністрації України : Указ Президента України від 27.12.2002 р. № 1231/2002. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1231/2002>.

⁴²⁰ Про призначення Ф. Ярошенка Державним секретарем Міністерства фінансів України : Указ Президента України від 31.01.2003 р. № 53/2003. *Урядовий кур'єр*. 2003. 4 лютого (№ 21).

⁴²¹ Про звільнення Ф. Ярошенка з посади Державного секретаря Міністерства фінансів України : Указ Президента України від 15.07.2003 р. № 675/2003. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675/2003>.

⁴²² Про призначення Ф. Ярошенка першим заступником Міністра фінансів України : Указ Президента України від 15.07.2003 р. № 678/2003. *Урядовий кур'єр*. 2003. 19 липня (№ 132).

⁴²³ Про звільнення Ф. Ярошенка з посади першого заступника Міністра фінансів України : Указ Президента України від 11.06.2004 р. № 644/2004. *Урядовий кур'єр*. 2004. 15 червня (№ 110).

⁴²⁴ Про призначення Ф. Ярошенка Головою Державної податкової адміністрації України : Указ Президента України від 11.06.2004 р. № 645/2004. *Урядовий кур'єр*. 2004. 15 червня (№ 110).

⁴²⁵ Про звільнення Ф. Ярошенка з посади Голови Державної податкової адміністрації України : Указ Президента України від 03.03.2005 р. № 411/2005. *Урядовий кур'єр*. 2005. 5 березня (№ 42).

Через три роки після звільнення з ДПАУ Ярошенко туди повернувся. Річ у тім, що другий уряд Юлії Тимошенко 24 грудня 2007 р. призначив головою ДПАУ народного депутата від БЮТ Сергія Буряка, який мав багатий досвід роботи в банківській сфері, однак у фіскальній системі ніколи не працював. І от 19 березня 2008 р. уряд призначив Ярошенка заступником голови ДПАУ⁴²⁶, щоб він допоміг Буряку взяти під контроль фіскальну систему.

Пізніше неодноразово з'являлася інформація про можливе підвищення Ярошенка. Так, 9 грудня 2008 р. видання «Коммерсант-Україна» повідомило, з посиланням на свої джерела в керівництві ДПАУ, що БЮТ почав готувати перелік посад, якими він має намір поділитися з Партією регіонів у випадку створення спільної парламентської коаліції, при цьому Ярошенко називався серед кандидатів від ПР на посаду голови ДПАУ⁴²⁷. 13 лютого 2009 р. це саме видання повідомило, посилаючись на свої джерела в Мінфіні, що Ярошенко є одним із кандидатів на посаду міністра фінансів замість Віктора Пинзенника⁴²⁸ (Пинзенник подав у відставку 12 лютого і був звільнений Парламентом 17 лютого⁴²⁹). 16 березня Тимошенко під час зустрічі з радою блоку «Наша Україна – Народна самооборона» (НУНС) назвала Ярошенка кандидатом за квотою БЮТ на посаду міністра фінансів⁴³⁰. 18 березня лідер фракції БЮТ Іван Кириленко підтвердив журналістам, що кандидатура Ярошенка розглядається на посаду міністра фінансів⁴³¹. Восьмого квітня уряд поклав вико-

⁴²⁶ Про призначення Ярошенка Ф. О. заступником Голови Державної податкової адміністрації України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.03.2008 р. № 446-р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2008-%D1%80>.

⁴²⁷ Тимошенко віддасть Януковичу митницю і податкову? *Економічна правда*. 2008. 9 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2008/12/9/171966/>.

⁴²⁸ Турчинов може зайняти місце Пинзенника? *Економічна правда*. 2009. 13 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2009/02/13/181540/>.

⁴²⁹ ВР відправила Пинзенника у відставку. *УНІАН*. 2009. 17 лютого. URL: <https://www.unian.ua/politics/191614-vr-vidpravila-pinzenika-u-vidstavku.html>.

⁴³⁰ Тимошенко визначилася з наступником Пинзенника? *Українська правда*. 2009. 17 березня. URL: <https://www.ppravda.com.ua/articles/2009/03/17/3811584/>.

⁴³¹ В БЮТ назвали того, хто може стати новим Пинзенником. *Економічна правда*. 2009. 18 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2009/03/18/185881/>.

нання обов'язків міністра фінансів на першого заступника міністра фінансів Ігоря Уманського⁴³², але Тимошенко продовжувала вести з різними групами впливу всередині НУНС переговори щодо призначення міністром фінансів Ярошенка⁴³³ і 26 червня внесла до Верховної Ради відповідне подання⁴³⁴. Восьмого жовтня, коли до президентських виборів лишалося 100 днів, вона знову внесла до парламентського подання про призначення Ярошенка на посаду міністра фінансів⁴³⁵.

Однак усі ці спроби виявилися невдалими. І Ярошенко так і просидів майже два роки в кріслі заступника голови ДПАУ, утримуючись від публічних виступів. Можливо, якби він став міністром в уряді Тимошенко, це зменшило б його шанси на продовження кар'єри після переходу влади до рук «регіоналів». Тож він спокійно, без зайвих питань отримав посаду міністра фінансів в уряді Азарова. Януковичу, як і всім «регіоналам», було достатньо, що за Ярошенка поручився Азаров.

24 березня 2010 р. уряд Азарова призначив головою ДПАУ Олександра Папаїку⁴³⁶. Із 1990 р. Папаїка працював начальником державної податкової інспекції в Донецькій області. У 1996 р., коли Азаров очолив засновану з його ініціативи ДПАУ, Папаїка став головою ДПА в Донецькій області. На цій посаді він пропрацював до 2003 р., а потім очолив наглядову раду акціонерного банку «УкрБізнесБанк» («Український Бізнес Банк»), головою правління якого був Сергій Арбузов. Утім, коли Папаїку призначили головою ДПАУ, у самій ДПАУ його називали «стовідсотковою людиною Азарова»⁴³⁷.

---

⁴³² Ігор Уманський призначений в.о. міністра фінансів. *Finance.ua*. 2009. 13 квітня. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/157570/igor-umanskyj-pryznachenyj-vo-ministra-finansiv>.

⁴³³ Чивокуня В. Юлія Тимошенко готує кадровий пиріг. *Українська правда*. 2009. 24 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/06/24/4048097/>.

⁴³⁴ Шурхало Д. Нові призначення в уряді: кадрове рівняння з багатьма відомими. *Радіо Свобода*. 2009. 26 червня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1763712.html>.

⁴³⁵ Міністром оборони може стати Литвин. *Obozrevatel*. 2009. 8 жовтня. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/27015-ministrom-oboroni-mozhe-stati-litvin.htm>.

⁴³⁶ Про призначення Папаїки О. О. Головою Державної податкової адміністрації України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.03.2010 р. № 589-р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/589-2010-%D1%80>.

⁴³⁷ Главой ГНАУ стал донецкий бизнесмен Папаика. *LB.ua*. 2010. 24 березня. URL: https://lb.ua/news/2010/03/24/33768_glavoy_gnau_stal_donetskiy_biznes.html.

У ст. 99 Конституції України записано, що забезпечення стабільності гривні є основною функцією Національного банку України. Посаду голови НБУ з 16 грудня 2004 р. обіймав Володимир Стельмах⁴³⁸. П'ятирічний термін його повноважень на цій посаді закінчився 16 грудня 2009 р., наприкінці президентства Віктора Ющенка. Сам Ющенко тоді вирішив не вносити до Верховної Ради подання про звільнення Стельмаха, пояснивши це небажанням піддавати ризику фінансову систему України у складний для держави час⁴³⁹.

Янукович, ставши президентом, теж не поспішав призначати нового голову НБУ. Він мав дві причини зволікати зі звільненням Стельмаха. По-перше, Стельмах на той час свою роботу виконував добре, гривня трималася стабільно, тож нагальної потреби у кадрових змінах в НБУ не було. А по-друге, Янукович не доходив згоди з Азаровим щодо кандидатури на заміну Стельмаха.

Про ці розбіжності стало відомо одразу ж, як тільки сформувався уряд Азарова. 11 березня 2010 р. Верховна Рада призначила Азарова прем'єр-міністром і затвердила новий склад уряду. На брифінгу після засідання парламенту Азаров розповів, що вони з Януковичем обговорювали зміну керівництва НБУ. «Розмова така із президентом була, і неодноразово. Ми обговорювали можливі варіанти. Зараз я не можу назвати... але кандидатур кілька», – сказав Азаров. Він зауважив, що «зараз наше завдання не в тому, щоб змінити негайно голову Нацбанку, а в тому, щоб разом з керівництвом Нацбанку виробити оптимальну грошово-кредитну політику в 2010 році. Без такої взаємодії ми не зможемо в дуже короткий термін представити в парламент бюджет»⁴⁴⁰.

Наступного дня Янукович провів на Банковій зустріч з міністрами нового уряду і заявив, що не збирається звільняти Стельмаха.

---

⁴³⁸ Про призначення Стельмаха В. С. на посаду Голови Національного банку України : Постанова Верховної Ради України від 16.12.2004 р. № 2244-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 2. С. 96.

⁴³⁹ Ющенко відклав звільнення Стельмаха на невизначений термін. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yushchenko-vidklav-zviltennya-stelmaha-na-nevznachenii-termin.html>.

⁴⁴⁰ Азаров: на посаду голови НБУ є кілька кандидатур. *Українська правда*. 2010. 11 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/03/11/4852941/>.

«Микола Янович вчора налякав, сказав, що у нас дві-три кандидатури вже є на цю посаду. Я хотів би попередити, щоб ви не кидалися такими словами, а, по-друге, рахувалися з моєю точкою зору, – наголосив Янукович, звертаючись до Азарова. – Я хочу трошки поправити прем'єр-міністра і сказати, що в мої плани не входить на цьому етапі заміна голови Національного банку. Стельмах повинен працювати, і ми створимо такий механізм співпраці, який задовольнить український народ»⁴⁴¹.

Кандидатурою від Азарова вважався тодішній перший заступник Стельмаха Анатолій Шаповалов. Із липня 2003 р. до лютого 2005 р. Шаповалов був заступником самого Азарова на посаді міністра фінансів у першому уряді Януковича. Однак Янукович мав іншу кандидатуру на заміну Стельмаху – Сергія Арбузова. Той був надто молодим (24 березня 2010 р. йому виповнилося лише 34 роки) і недосвідченим як для головного банкіра країни, але близьким до родини Януковича.

Як повідомляла в грудні 2010 р. «Українська правда», Сергій Арбузов у жовтні 2003 р. очолив правління акціонерного банку «УкрБізнесБанк»⁴⁴². Цей банк належав Едуарду Прутніку, раднику Януковича на посаді прем'єр-міністра. А неофіційно цей банк був спільним бізнесом Прутніка та родини Януковича в пропорції 50% на 50%. Фактично всі активи Прутніка на той час були неофіційно навіпіл поділені з Віктором Януковичем, який мав забезпечувати політичний «дах». Уже пізніше справи батька перебрав на себе старший син Віктора Януковича Олександр, який почав представляти його інтереси. Прутнік був керівником у цих спільних проектах. Однак із часом Прутнік та Віктор Янукович віддалилися один від одного. У середині 2009 р. люди Прутніка повністю вийшли з числа акціонерів «УкрБізнесБанку», і його монопольним власником стали структури Олександра Януковича. Разом з усім у «спадок» Олександр Януковичу перейшов і керівник банку Сергій Арбузов. Тільки

⁴⁴¹ Янукович не буде звільняти Стельмаха з посади голови НБУ. *ТСН*. 2010. 12 березня. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/yanukovich-ne-bude-zvilnyati-stelmaha-z-posadi-golovi-nbu.html>.

⁴⁴² Лещенко С. Новий глава Нацбанку Арбузов: во имя отца, и сына, и донецкого духа... *Українська правда*. 2010. 23 декабря. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2010/12/23/5707956>.

посада називалася вже скромніше: з голови правління він перетворився на радника голови правління.

«УкрБізнесБанк» був маленьким банком. Станом на 1 жовтня 2009 р. за обсягом активів він займав 69-те місце. Через рік, на 1 жовтня 2010 р., піднявся до 63-го місця, але все одно входив до останньої, четвертої групи. «Фактично, це – казначейство бізнес-імперії Януковичів, права власності на яку оформлено на різні структури. В “УкрБізнесБанку” відкриті рахунки всіх підприємств, які задіяні в схемах відчуження, обслуговування та забудови “Межигір’я”», – повідомляла «Українська правда», додаючи, що «крім того, в “УкрБізнесБанку” має рахунок фешенебельний донецький фітнес- і спра-центр Le Maree, який належить дружині старшого сина президента Олександра Януковича Олені Янукович»⁴⁴³.

Зв’язок Сергія Арбузова з родиною Януковичів цим не обмежувався. Мати Сергія Арбузова Валентина Арбузова на той час очолювала правління ПАТ «Всеукраїнський Банк Розвитку», старший син Вадим Багола був її заступником на посаді голови правління⁴⁴⁴, а єдиним власником цього банку, зареєстрованого НБУ у квітні 2009 р., був Олександр Янукович⁴⁴⁵. Коли Віктор Янукович став президентом України, у банку почали з’являтися клієнти. Якщо на 1 жовтня 2009 р. він посідав 180-те місце за обсягом активів (80 млн грн), то на 1 жовтня 2010 р. був уже на 138-й позиції (348 млн грн).

Перш ніж призначати Арбузова замість Стельмаха, слід було зробити йому кар’єру в державній банківській сфері. Початок цьому поклав уряд 26 травня 2010 р., призначивши Арбузова членом наглядової ради ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України» («Укрексімбанк»)⁴⁴⁶. Невдовзі наглядова рада «Укрексімбанку»

---

⁴⁴³ Там само.

⁴⁴⁴ Гриньков Д. Родичі гарбузові. *Finance.ua*. 2011. 8 лютого. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/226948/rodychi-garbuzov>.

⁴⁴⁵ Син Януковича хоче на пряму володіти своїм банком. *Економічна правда*. 2010. 20 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2010/12/20/262777/>.

⁴⁴⁶ Питання наглядової ради відкритого акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» та публічного акціонерного товариства «Державний експортно-імпорتنний банк України»: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.05.2010 р. № 359. *Офіційний вісник України*. 2010 № 39. С. 176.

обрала Арбузова головою, і 24 червня Азаров рекомендував Арбузова колективу «Укрексімбанку». «Прем'єр підкреслив, що в банку нарешті сформовано дієздатну наглядову раду, а її голові Сергію Арбузову довіряють уряд і Мінфін», – повідомила пресслужба Кабміну. Азаров також висловив переконання, що взаємодія між наглядовою радою і правлінням «Укрексімбанку» розвиватиметься конструктивно: «Я сподіваюся, що тепер “Укрексімбанк” працюватиме злагоджено. Наглядова рада розроблятиме основні рішення, а виконавцем цих рішень буде голова правління»⁴⁴⁷. Можливо, Азаров сподівався, що Арбузов зосередиться на роботі в наглядовій раді «Укрексімбанку», але вийшло інакше.

Першого вересня на засіданні правління НБУ Володимир Стельмах несподівано оголосив, що відтепер його першим заступником на посаді голови НБУ є Сергій Арбузов; після цього Анатолію Шаповалову довелося написати заяву про звільнення за власним бажанням⁴⁴⁸. Газета «Ділова столиця» спрогнозувала тоді, що «Арбузов недовго засидиться в заступниках і вже на початку 2011 р. очолить НБУ»⁴⁴⁹.

Той прогноз справдився достроково. 23 грудня 2010 р. Верховна Рада за пропозицією Януковича звільнила Стельмаха, який подав заяву про відставку, і призначила замість нього на посаду голови НБУ Арбузова⁴⁵⁰. Того ж дня Янукович призначив Стельмаха сво-

⁴⁴⁷ Соратник сина Януковича отримав під нагляд державний банк. *Українська правда*. 2010. 24 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/06/24/5171349/>.

⁴⁴⁸ Вместо Шаповалова первым заместителем Стельмаха стал Арбузов. *Delo.ua*. 2010. 1 сентября. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/vmestoshapovalova-pervym-zame-144329/>.

⁴⁴⁹ Стельмаху подготовили смену. 34-летний выходец из Донецка Сергей Арбузов, ставший на прошлой неделе первым зампредом Нацбанка, в 2011 г. может возглавить НБУ. *Dsnews.ua*. 2010. 6 сентября. URL: <http://www.dsnews.ua/politics/art44475>.

⁴⁵⁰ Про звільнення Стельмаха В. С. з посади Голови Національного банку України : Постанова Верховної Ради України від 23.12.2010 р. № 2853-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 17. С. 1011 ; Президент України вніс до парламенту подання на звільнення Володимира Стельмаха з посади Голови Нацбанку і призначення Сергія Арбузова. *Президент України Віктор Янукович : офіційне інтернет-представництво*. 2010. 21 грудня. URL: <https://archive.is/20120805183128/www.president.gov.ua/news/19009.html> ; Про призначення Арбузова С. Г. на посаду Голови Національного банку України : Постанова Верховної Ради України від 23.12.2010 р. № 2854-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 17. С. 1011.

їм радником⁴⁵¹ (від виконання цих обов'язків Стельмаха звільнив 24 лютого 2014 р., вже після революції, в.о. президента Олександр Турчинов⁴⁵²).

Про причини раптового звільнення Стельмаха довідалося видання «Коммерсант-Україна». За його даними, тижнем раніше Янукович запевнив Стельмаха, що той залишиться на посаді ще на два роки, але 20 грудня змінив своє рішення. Як повідомило джерело видання в НБУ, того дня Янукович викликав до себе Стельмаха і мав з ним «дуже жорстку розмову». «Ціна питання – 15-16 млрд грн у бюджет, які президент просив знайти. Стельмах сказав, що таких грошей знайти не зможе й останній мільярд із прибутку НБУ вже перерахований. Тоді президент і прийняв нове рішення», – розповіло джерело⁴⁵³. Хоча можна не сумніватися, що це був лише привід для звільнення.

Одразу ж по цьому настала черга кадрових змін у Державній податковій службі України (ДПСУ), яку Янукович створив 9 грудня, реорганізувавши ДПАУ⁴⁵⁴. 25 грудня Янукович звільнив Папаїку з посади голови ДПАУ⁴⁵⁵ і призначив головою ДПСУ Віталія Захарченка⁴⁵⁶, якого добре знав відтоді, коли обидва робили кар'єру на Донеччині.

Захарченко народився 1963 р. у Костянтинівці Донецької області,

---

⁴⁵¹ Про призначення В. Стельмаха Радником Президента України : Указ Президента України від 23.12.2010 р. № 1162/2010. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 1. С. 19.

⁴⁵² Про увільнення В. Стельмаха від виконання обов'язків Радника Президента України : Указ Президента України від 24.02.2014 р. № 135/2014. *Офіційний вісник Президента України*. 2014. № 7. С. 18.

⁴⁵³ Янукович звільнив Стельмаха через жорстку розмову. *Економічна правда*. 2010. 23 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2010/12/23/263401/>.

⁴⁵⁴ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 р. № 1085/2010. *Офіційний вісник України*. 2010. № 94. С. 15.

⁴⁵⁵ Про звільнення О. Папаїки з посади Голови Державної податкової адміністрації України : Указ Президента України від 25.12.2010 р. № 1236/2010. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 1. С. 43.

⁴⁵⁶ Про призначення В. Захарченка Головою Державної податкової служби України : Указ Президента України від 25.12.2010 р. № 1239/2010. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 1. С. 44.

понад 24 роки – з січня 1984 р. по березень 2008 р. – прослужив в органах внутрішніх справ. Починав службу в Латвійській РСР, а з 1990 р. служив у міському відділі міліції в рідній Костянтинівці. Кар'єра Захарченка помітно прискорилося в часи, коли Донецьку обласну держадміністрацію очолював Янукович. Із 1998 р. Захарченко служив в управлінні по боротьбі з організованою злочинністю УМВС України в Донецькій області, у 1999-2001 рр. очолював інспекцію по особовому складу управління по роботі з особовим складом УМВС України в Донецькій області. Після цього був призначений на посаду начальника управління державної служби боротьби з економічною злочинністю УМВС України в Донецькій області, а у 2003 р., невдовзі після призначення Януковича на посаду прем'єр-міністра, отримав посаду першого заступника начальника УМВС України в Донецькій області.

Після Помаранчевої революції і поразки Януковича на виборах президента Захарченко втратив впливову посаду в Донецьку. У 2005-2006 рр. він виконував обов'язки начальника Маріупольського вищого професійного училища МВС України. Під час другого прем'єрства Януковича службове становище Захарченка поліпшилося. На початку 2007 р. його перевели до Києва на посаду заступника начальника Головного штабу МВС – начальника департаменту стратегічного аналізу і прогнозування. А невдовзі після звільнення Януковича з прем'єрської посади служба Захарченка в органах внутрішніх справ завершилася. Він був звільнений за віком у званні генерал-майора міліції.

Після цього Захарченко вирішив стати фіскалом: з травня 2008 р. був заступником голови ДПА у Полтавській області, з липня 2009 р. – першим заступником голови – начальником управління податкової міліції ДПА у Полтавській області. У червні 2010 р. повернувся до столиці, де отримав посаду першого заступника начальника податкової міліції ДПАУ, у липні став першим заступником голови ДПАУ Папаїки – і вже менше ніж через півроку зайняв його крісло.

Саме після призначення Арбузова головою НБУ, а Захарченка – головою ДПСУ набув поширення термін «сім'я Януковича». Він охопив не лише власне родину Януковичів, а й осіб, тісно пов'язаних особисто із Віктором Януковичем чи Олександром Януковичем.

Віталій Захарченко і Віктор Янукович

7 листопада 2011 р. Янукович звільнив Захарченка з посади голови ДПСУ⁴⁵⁷ і призначив його міністром внутрішніх справ⁴⁵⁸, а на посаду голови ДПСУ призначив Олександра Клименка, якому на той момент ще не виповнилося 31 року⁴⁵⁹. Він теж належав до «сім'ї» Януковича і через свого старшого брата Антона Клименка був пов'язаний із Сергієм Арбузовим.

Після Помаранчевої революції, на початку президентства Віктора Ющенка, було створено партію «Наша Україна», яка обрала Ющенка своїм почесним лідером, і саме Антон Клименко очолив Донецьку обласну організацію цієї партії. Він затягнув до неї

---

⁴⁵⁷ Про звільнення В. Захарченка з посади Голови Державної податкової служби України : Указ Президента України від 07.11.2011 р. № 1023/2011. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 30. С. 21.

⁴⁵⁸ Про призначення В. Захарченка Міністром внутрішніх справ України : Указ Президента України від 07.11.2011 р. № 1024/2011. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 30. С. 21.

⁴⁵⁹ Про призначення О. Клименка Головою Державної податкової служби України : Указ Президента України від 07.11.2011 р. № 1026/2011. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 30. С. 22.

Арбузова, який шукав захисту для «УкрБізнесБанку»⁴⁶⁰. У 2006 р. Арбузов балотувався до Донецької облради за списком «Нашої України», у якому значився під № 6, однак партія не пододала на Донеччині 3%-й бар'єр і до облради не потрапила⁴⁶¹. Тим часом Олександр Клименко у 2005 р. почав кар'єру на державній службі, обійнявши посаду заступника начальника спеціалізованої державної податкової інспекції по роботі з великими платниками податків міста Донецька.

Юрій Гримчак, який належав до помаранчевої команди і з липня 2005 р. по серпень 2006 р. був заступником голови Донецької облдержадміністрації, пізніше згадував про братів Клименків: «Ми були переможцями, і Антон заходив до губернатора і просив посаду для молодшого брата». Саме після того, за словами Гримчака, і дісталася Олександрю Клименку впливова посада в податковій інспекції. Далі він міг би піднятися кар'єрними сходами ще вище. Як стверджує Гримчак, у 2005 р. кандидатуру Олександра Клименка висували на посаду заступника голови Донецької облдержадміністрації. І він би її отримав, якби не одне «але», про яке Гримчак розповів із посмішкою: коли в адміністрації Ющенка відбулося обговорення кандидата, головним аргументом «проти» став зовнішній вигляд чиновника. «Нехай зніме золотий годинник, золотий браслет та ланцюг, – ну, щоб не бути настільки схожим на бандита», – переказав Гримчак слова одного з високопоставлених чиновників помаранчевої команди, сказані тоді щодо Клименка⁴⁶².

У 2010 р., коли президентський пост перейшов до Януковича, Клименко був призначений першим заступником голови і згодом – головою ДПА у Донецькій області. 18 лютого 2011 р. Янукович призначив його заступником голови ДПСУ⁴⁶³.

---

⁴⁶⁰ Лещенко С. Любі друзі Олександра Януковича. *Українська правда*. 2011. 7 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/11/7/6738086/>.

⁴⁶¹ Арбузов оказался членом «Нашей Украины». *Українські новини*. 2010. 23 декабря. URL: <https://ukranews.com/news/70397-arbuzov-okazalsya-chlenom-nashey-ukraynu>.

⁴⁶² Історія однієї Сім'ї. Корреспондент з'ясував секрет стрімкого кар'єрного росту оточення сина Януковича. *Корреспондент*. 2013. 8 лютого. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1497615-istoriya-odniefi-simyi-korrespondent-zyasuvav-sekret-strimkogo-karernogo-rostu-otochennya-sina-yanukovi>.

⁴⁶³ Про призначення О. Клименка заступником Голови Державної податкової

Невдовзі розповсюдилися чутки, що Захарченко хоче піти з ДПСУ в МВС, і тоді Клименко отримає посаду голови ДПСУ. У липні Клименко все це спростував: «Я вважаю це абсурдним. Знову-таки, це спроба щось розхитати. Та команда, яку створив президент, здатна виконувати поставлені завдання. Сьогодні багато спроб за допомогою чуток, нав'язаних ззовні, спровокувати якісь надумані конфлікти. Однак крім домислів, в реальності нічого немає», – заявив Клименко⁴⁶⁴. Проте через чотири місяці сталося саме те, що він назвав «абсурдним»: він очолив ДПСУ, а Захарченко – МВС.

Арбузова і Клименка згодом почали називати «младореформаторами» – з огляду не лише на їхній молодий вік, а й на те, що вони намагалися збільшити свій вплив за рахунок зменшення впливу «старих регіоналів» на чолі з Азаровим. Цим вони забезпечували концентрацію контролю над фінансовими потоками в руках Олександра Януковича.

Але для повного впливу «младореформаторів» залишалося вивести з-під контролю Азарова Мінфін. Азаров вважав це міністерство стовідсотково своїм і тому чинив особливо сильний спротив намаганням Олександра Януковича перебрати контроль над Мінфіном на себе. Тож боротьба за це ключове міністерство була тривалою і виснажливою.

Протягом 2011 р. В. Янукович неодноразово виказував своє невдоволення міністром фінансів Федором Ярошенком, причому висловлювався не натяками, а прямо. Наприклад, 7 квітня на засіданні Ради регіонів В. Янукович зажадав від Ярошенка забезпечення належної взаємодії із регіонами у фінансово-бюджетній сфері. «Федоре Олексійовичу... Я дуже часто про вас нагадую з різних сторін, як кажуть. Але ви не показуйте пальцем на прем'єр-міністра – що він усі питання вирішує. Ви несете відповідальність, ви міністр, і якщо ви не побудуєте належним чином роботу з регіонами, то у вас ніякої

служби України : Указ Президента України від 18.02.2011 р. № 221/2011. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 5. С. 7.

⁴⁶⁴ Лямець С., Шпитко Є. Олександр Клименко: малий бізнес масово не закривається. *Економічна правда*. 2011. 13 липня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2011/07/13/291684/>.

перспективи немає», – попередив Янукович. «Беріть на себе відповідальність, не перекладайте її на прем'єр-міністра і не показуйте пальцем. Зрозуміло це чи ні?» – запитав Янукович у Ярошенка, на що той відповів: «Зрозумів»⁴⁶⁵.

17 травня на засіданні регіонального комітету з економічних реформ у Миколаївській обласній держадміністрації Янукович зауважив Ярошенку про важливість безперервного фінансування кораблебудування. «Федоре Олексійовичу, враховуючи, що я сокиру вже підняв над вами, думайте весь час, щоб я її не опустив. Я серйозно вам кажу. Такі програми беріть під свою опіку, – заявив Янукович. – На крок тільки відійдете – вважайте, що ви зробили помилку, яку будуть виправляти інші». Ярошенко вислухав цю заяву з кам'яним обличчям⁴⁶⁶.

Шостого вересня на засіданні Комітету з економічних реформ Янукович пригрозив звільнити міністрів, які гальмують реалізацію економічних реформ. «Висновки будуть зроблені найближчим часом. Буде дана оцінка, хто і скільки приділяє часу реформуванню», – сказав Янукович. Про те, що його критика насамперед спрямована на міністра фінансів, стало зрозуміло, коли він звернувся до Ярошенка: «Не грайтеся зі мною, я вас багато разів попереджав»⁴⁶⁷.

Менш ніж через місяць після цих слів у Ярошенка виникли справді великі проблеми. Як стало відомо «Дзеркалу тижня» від високопоставленого джерела в Кабінеті Міністрів, 3 жовтня після засідання Комітету з економічних реформ Янукович попросив Ярошенка залишитися і додав: «Я вже втомився вам робити зауваження». Водночас у Мінфіні за дорученням Януковича розпочала-

---

⁴⁶⁵ Янукович пригрозив міністру туманними перспективами. *Українська правда*. 2011. 7 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/04/7/6086846/>; Янукович заборонив міністру показувати пальцем на Азарова. *УНІАН*. 2011. 7 квітня. URL: <https://www.unian.ua/politics/480943-yanukovich-zaboroniv-ministru-pokazuvati-paltsem-na-azarova.html>.

⁴⁶⁶ Янукович міністру фінансов: «Я подняв над вами топор!». *Цензор.нет*. 2011. 18 мая. URL: <https://censor.net.ua/n168736>.

⁴⁶⁷ Янукович пригрозил министрам увольнением. Первым на вылет – министр финансов. *Delo.ua*. 2011. 6 сентября. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/janukovich-prigrozil-ministram-uvolnieniem-pervym-na-vylet-mini-163962/>.

я безпрецедентна за своїми масштабами комплексна перевірка із залученням близько 70 представників Держфінінспекції, Мінекономіки, ДПСУ, Рахункової палати, Держказначейства, Мін'юсту, Контрольно-ревізійного управління Адміністрації президента та інших структур. Також у перевірці брали участь співробітники СБУ, які з'ясували адекватність реагування керівництва Мінфіну на сигнали нецільового використання бюджетних коштів та інших зловживань. При цьому Держфінінспекція, за словами джерела газети, вперше отримала доступ у Мінфіні до документів, пов'язаних із рефінансуванням і рекапіталізацією банків, а також розміщенням облігацій. Ніколи раніше Мінфін ці документи ревізорам не передавав, бо завжди прикривався держтаємницею. Але цього разу таке прикриття не спрацювало⁴⁶⁸.

Про безпрецедентну перевірку в Мінфіні повідомило і видання «Коммерсант-Україна». Посилаючись на своє джерело в уряді, видання повідомило, що перевірка триватиме понад півмісяця і призведе до звільнення Ярошенка. Це «розчистить» місце для глави СБУ Валерія Хорошковського, який стане новим віцепрем'єром і очолить Мінфін. При цьому зазначалося, Мінфін перетвориться на «мегаміністерство»: за словами джерела, Хорошковський повинен буде закінчити податково-митну реформу, об'єднавши і податкову службу, і митницю в структурі Мінфіну. Тож ревізори мали дуже серйозне завдання. «Перевіряється абсолютно все – від того, як Мінфін реагує на факти нецільового використання бюджетних грошей, до витрачання коштів резервного фонду бюджету. На Ярошенку обличчя немає, він-то розуміє, з чим пов'язана перевірка», – розповіло джерело видання в уряді⁴⁶⁹.

Одинадцятого жовтня на захист Ярошенка став Азаров. Він за-

---

⁴⁶⁸ У Міністерстві фінансів за дорученням Януковича проходить безпрецедентна перевірка. *Дзеркало тижня*. 2011. 6 жовтня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/u_ministerstvi_finansiv_za_doruchennyam_yanukovicha_prohodit_bezpretsedentna_perevirka.html.

⁴⁶⁹ ЗМІ: відставка міністра фінансів дозволить Хорошковському створити мегаміністерство. *Дзеркало тижня*. 2011. 7 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/zmi_vidstavka_ministra_finansiv_dozvolit_horoshkovskomu_stvoriti_megaministerstvo.html.

явив на пресконференції, що зараз не час звільнити міністра фінансів. «У країні йде бюджетний процес. 24 жовтня до України приїжджає місія МВФ. Подивіться, що відбувається на фінансових ринках. Постійно відбуваються спекуляції, того замінити, цього замінити, але хто займається такими речами?» – сказав Азаров, коментуючи чутки про можливу відставку Ярошенка. Азаров наголосив, що сьогодні більш важливе завдання – забезпечити стійкість країни, виживання фінансової системи, а для цього потрібна «вивірена і чітка фінансова політика – наразі вона є»⁴⁷⁰.

28 жовтня «Дзеркало тижня» повідомило, посилаючись на своє джерело в уряді, що 2 листопада Янукович може прийняти низку кадрових рішень, зокрема, звільнити Ярошенка, перевірка діяльності якого триває вже другий місяць⁴⁷¹. Першого листопада інтернет-видання «Цензор» розповіло, теж із посиланням на джерело в Кабміні, що Азаров поставив ультиматум Януковичу: «Якщо звільнять Ярошенка, то я піду!» – але Янукович поки не прийняв рішення. «Азаров відстоює свого міністра, оскільки знає, що після масштабної перевірки, яка нещодавно була в міністерстві, СБУ готується порушити ряд кримінальних справ проти Ярошенка. А це може торкнутися і самого Азарова», – зазначило видання⁴⁷².

Того разу Ярошенку вдалося зберегти свою посаду, хоча було зрозуміло, що це тимчасово – поки триває бюджетний процес. Нарешті 22 грудня закон про держбюджет-2012 було прийнято⁴⁷³. Серед тих, хто його критикував, був і Янукович, попри те, що він цей закон підписав. «Критикувати цей бюджет можна як завгодно сьогодні», – заявив Янукович на засіданні Комітету з економічних

---

⁴⁷⁰ Азаров став на захист Ярошенка. *Дзеркало тижня*. 2011. 11 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/azarov_stav_na_zahist_yaroshenka.html.

⁴⁷¹ Янукович 2 ноября примет участие в заседании Кабмина. Пять министров под угрозой увольнения. *Зеркало недели*. 2011. 28 октября. URL: https://zn.ua/POLITICS/yanukovich_2_noyabrya_primet_uchastie_v_zasedanii_kabmina_ne_isklyucheny_kadrovye_resheniya.html.

⁴⁷² Азаров поставил Януковичу ультиматум: «Если уволят Ярошенко, то я уйду!». *Цензор.нет*. 2011. 1 ноября. URL: <https://censor.net.ua/n186676>.

⁴⁷³ Про Державний бюджет України на 2012 рік : Закон України від 22.12.2011 р. № 4282-VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 100. С. 9.

реформ 11 січня 2012 р. Як на найбільший недолік він указав на непропорційний розподіл фонду регіонального розвитку. «Я вимагаю, Микола Яновичу, від вас, і міністра фінансів, і всього уряду, щоб протягом січня разом з регіонами ви розглянули ці питання, і аби всі ресурси, які є для регіонального розвитку, які ми передбачили, були розподілені справедливо, щоб ніяких перекосів не було», – зажадав Янукович⁴⁷⁴.

А через тиждень, 18 січня, він звільнив Ярошенка з посади міністра фінансів⁴⁷⁵. Пресслужба Януковича повідомила, що це відбулося після особистої зустрічі президента і міністра. У повідомленні стверджується, що Ярошенко, порадившись з Азаровим, написав заяву про звільнення з посади міністра за власним бажанням, а Янукович прийняв його відставку. Ярошенко запевнив, що після звільнення він, як і раніше, залишається прихильником «реформаторського курсу Януковича». «Я хотів би побажати новому міністру фінансів менше припускатись помилок і більш ефективно працювати», – сказав він⁴⁷⁶.

Невдовзі у ЗМІ з'явилася інформація, що Азаров після відставки Ярошенка також написав заяву про звільнення за власним бажанням. 24 січня це спростував пресекретар Азарова Віталій Лук'яненко. «Такі статті – це абсурд. Це не перша і не остання провокація стосовно прем'єр-міністра», – сказав він журналістам⁴⁷⁷.

Але політичні позиції Азарова після відставки Ярошенка очевидно послабшали. На місце, звільнене 18 січня Ярошенко, Янукович того ж дня призначив представника так званої групи «газови-

---

⁴⁷⁴ Янукович потребував у Азарова пересмотреть бюджет уже в январе. *Цензор.нет*. 2012. 11 января. URL: https://censor.net.ua/news/193729/yanukovich_potreboval_u_azarova_peresmotret_byudjet_uje_v_yanvare.

⁴⁷⁵ Про звільнення Ф. Ярошенка з посади Міністра фінансів України : Указ Президента України від 18.01.2012 р. № 15/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 3. С. 3.

⁴⁷⁶ Янукович звільнив Ярошенка. *Дзеркало тижня*. 2012. 18 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_zvilniv_yaroshenka.html.

⁴⁷⁷ Азаров слідом за Ярошенко у відставку не піде. *Дзеркало тижня*. 2012. 24 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/azarov_slidom_za_yaroshenkom_u_vidstavku_ne_pide.html.

ків» Валерія Хорошковського⁴⁷⁸, якого перед тим звільнив з посади голови СБУ⁴⁷⁹. Хорошковський вирішив вести фінансову політику, максимально незалежну від Азарова. Наочною демонстрацією цього став переїзд Мінфіну за новою адресою менш ніж через місяць після призначення нового міністра. Раніше Міністерство фінансів розташовувалося на двох верхніх поверхах будівлі Кабінету Міністрів на вул. Грушевського. Усього за два вихідні дні – 11-12 лютого – воно переїхало до будинку по вул. Межигірській, 11 (там воно розташовується і дотепер). «Дзеркало тижня» повідомляло: «Зараз пройти за посвідченням Кабміну або Секретаріату КМУ у новий офіс Міністерства фінансів неможливо, – для цього необхідно замовляти окрему перепустку. Така система дає можливість моніторити комунікації співробітників і відвідувачів відомства, контролюючи питання, що піднімаються “ходаками”»⁴⁸⁰.

Утім, Хорошковський не встиг більше нічим себе проявити на цій посаді – невдовзі, 22 лютого, Янукович звільнив його і призначив першим віцепрем'єр-міністром⁴⁸¹. Місце першого заступника Азарова було вакантним з 14 лютого, коли Янукович звільнив з посади першого віцепрем'єра – міністра економічного розвитку і торгівлі Андрія Ключєва і призначив його секретарем РНБО.

Формально пост другої людини в уряді був підвищенням для Хорошковського, реально ж ця заміна позбавила його контролю над Мінфіном. Хоча, як зазначалося, раніше йшлося про те, що

---

⁴⁷⁸ Про призначення В. Хорошковського Міністром фінансів України : Указ Президента України від 18.01.2012 р. № 17/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 3. С. 4.

⁴⁷⁹ Про звільнення В. Хорошковського з посади Голови Служби безпеки України : Указ Президента України від 18.01.2012 р. № 16/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 3. С. 3.

⁴⁸⁰ Хорошковський виводить Мінфін з-під контролю прем'єра Азарова. *Дзеркало тижня*. 2012. 15 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/horoshkovskiy_vivodit_minfin_pid_kontrolyu_premera_azarova.html.

⁴⁸¹ Про звільнення В. Хорошковського з посади Міністра фінансів України : Указ Президента України від 22.02.2012 р. № 135/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 7. С. 4 ; Про призначення В. Хорошковського Першим віцепрем'єр-міністром України : Указ Президента України від 22.02.2012 р. № 136/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 7. С. 4.

Хорошковський стане віцепрем'єром і при цьому не лише збереже за собою посаду міністра фінансів, а й зробить з Мінфіну «мегаміністерство», об'єднавши в його структурі податкову службу і митницю. І Хорошковський, либонь, був упевнений, що саме так і станеться і що він прийшов у Мінфін усерйоз і надовго, коли влаштував переїзд міністерства на нову адресу.

Однак виявилось, що допомагаючи Януковичу позбутися Ярошенка і вивести Мінфін з-під контролю Азарова, він лише розчищав місце для іншої людини. 28 лютого Янукович призначив на посаду міністра фінансів Юрія Колобова⁴⁸². Те саме стосувалося і посади голови СБУ, Янукович просто переграв групу «газовиків», які втратили і посаду голови Служби безпеки, і Міністерство фінансів.

Юрія Колобова пролобіював Сергій Арбузов. Із квітня 2010 р. Колобов працював заступником, потім першим заступником голови правління «Укрексімбанку». Наглядову раду цього банку в червні 2010 р. очолив Арбузов. Співробітники банку відзначали, що саме Колобов був «зв'язковим» між правлінням банку і Арбузовим – доповідав йому про все, вводив його в курс справ і взагалі всіляко йому допомагав⁴⁸³. У вересні 2010 р. Арбузов перейшов працювати в НБУ першим заступником голови, 23 грудня отримав посаду голови НБУ, а вже 29 грудня призначив Колобова своїм першим заступником⁴⁸⁴. Протягом 2011 р., коли Арбузов і Колобов у тандемі працювали у НБУ, їхні стосунки ще більше зміцнилися.

18 січня 2012 р., щойно стало відомо про відставку Ярошенка з посади міністра фінансів, пішли чутки про те, що на його місце Арбузов просуває Колобова⁴⁸⁵. Тоді цього не сталося, на чолі Мінфіну

---

⁴⁸² Про призначення Ю. Колобова Міністром фінансів України : Указ Президента України від 28.02.2012 р. № 156/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 8. С. 3.

⁴⁸³ Правый А. Юрий Колобов – черный бухгалтер «семьи» и поделник Саши Януковича. *Антикор*. 2014. 10 марта. URL: https://antikor.com.ua/articles/3528-jurij_kolobov_chernyj_buhgalter_semji_i_podelnik_sashi_janukovicha.

⁴⁸⁴ Арбузов забирає в Нацбанк старих знайомих. *Український тиждень*. 2010. 29 грудня. URL: <https://tyzhden.ua/News/6106>.

⁴⁸⁵ Минфин возглавит первый зам Арбузова, – СМИ. *Цензор.нет*. 2012. 18 января. URL: https://censor.net.ua/news/194400/minfin_vozglavit_pervyyi_zam_arbuzova_smi.

Янукович того дня поставив Хорошковського. Але вже 28 лютого Янукович замінив Хорошковського на Колобова.

Із кріслом першого віцепрем'єра, яке отримав Хорошковський замість крісла міністра фінансів, трапилася аналогічна історія. Сам Хорошковський сподівався, що його посада стане трампліном до посади голови уряду. Вирішальні події відбулися після парламентських виборів 28 жовтня 2012 р., які стали приводом для формування нового уряду. Третього грудня Янукович прийняв відставку прем'єра Азарова, що мало наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів, прийняв відставку Кабміну і доручив Кабміну продовжувати виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабміну⁴⁸⁶. Хорошковський тоді, за свідченням джерел «Економічної правди», плевав надії замінити Азарова і мав у цьому підтримку лідерів так званої «газової» групи – Юрія Бойка, Сергія Львовичкіна, Дмитра Фірташа⁴⁸⁷. Однак 9 грудня Янукович звернувся до Верховної Ради з поданням про надання згоди на призначення прем'єр-міністром Азарова⁴⁸⁸. Тринадцятого грудня парламент задовольнив це прохання, і того ж дня Янукович призначив Азарова прем'єром⁴⁸⁹. Чотирнадцятого грудня пресслужба Хорошковського повідомила, що він подав Януковичу заяву про відставку у зв'язку з незгодою щодо повторного призначення Азарова на посаду прем'єра⁴⁹⁰. 28 грудня Хорошковський залишив Україну (і не повертався, поки при владі залишався Янукович)⁴⁹¹. Невдовзі він продав свій медіахолдинг

---

⁴⁸⁶ Про відставку Прем'єр-міністра України та Кабінету Міністрів України : Указ Президента України від 03.12.2012 р. № 673/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 91. С. 18.

⁴⁸⁷ Щербина С. Перший закон Фірташа-Хорошковського. *Економічна правда*. 2013. 8 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2013/02/8/360669/>.

⁴⁸⁸ Проект Постанови про надання згоди на призначення Президентом України Прем'єр-міністром України Азарова М. Я. від 13.12.2012 р. № 1007. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1007&skl=8.

⁴⁸⁹ Про призначення М. Азарова Прем'єр-міністром України : Указ Президента України від 13.12.2012 р. № 696/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 34. С. 24.

⁴⁹⁰ Хорошковський іде у відставку через Азарова. *Українська правда*. 2012. 14 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/12/14/6979742/>.

⁴⁹¹ Лещенко С. Вимагаємо скасувати реєстрацію Хорошковського. *Українська правда*. 2014. 29 вересня. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/leschenko/5429b945da782/page_4/.

(телеканали «Інтер» та низку інших) Фірташу⁴⁹². Тоді вважалося, що схема продажу телеканалів за мільярд доларів була нічим іншим, як схемою з легалізації і виведення капіталів з України.

24 грудня Янукович своїми указами затвердив персональний склад другого уряду Азарова. Зокрема, призначив першим віцепрем'єр-міністром Арбузова⁴⁹³ – ось для кого, як виявилось, «грів крісло» на цій посаді Хорошковський. Того ж дня Янукович утворив Міністерство доходів і зборів, реорганізувавши Державну митну службу України та ДПСУ⁴⁹⁴, а також звільнив Клименка з посади голови ДПСУ⁴⁹⁵ і призначив його міністром доходів і зборів⁴⁹⁶.

Із переходом Арбузова в уряд утворилася вакансія в НБУ. 11 січня 2013 р. Верховна Рада звільнила Арбузова з посади голови НБУ і призначила на цю посаду Ігоря Соркіна⁴⁹⁷. Внесення Януковичем цієї кандидатури дало опозиції черговий привід заявити, що відбувається «тотальне формування владної команди за земляцьким принципом»⁴⁹⁸.

Соркіну на той момент виповнилося 45 років, він народився 3 березня 1967 р. у Донецьку, з вересня 1996 р. працював у відділі банків-

---

⁴⁹² Фірташ став власником «Інтера». *Українська правда*. 2012. 14 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/02/1/6982690/>.

⁴⁹³ Про призначення С. Арбузова Першим віцепрем'єр-міністром України : Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 727/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 35. С. 10.

⁴⁹⁴ Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 726/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 99. С. 13.

⁴⁹⁵ Про звільнення О. Клименка з посади Голови Державної податкової служби України : Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 717/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 35. С. 5.

⁴⁹⁶ Про призначення О. Клименка Міністром доходів і зборів України : Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 739/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 35. С. 14.

⁴⁹⁷ Про звільнення Арбузова С. Г. з посади Голови Національного банку України : Постанова Верховної Ради України від 11.01.2013 р. № 17-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 38. С. 2069 ; Про призначення Соркіна І. В. на посаду Голови Національного банку України : Постанова Верховної Ради України від 11.01.2013 р. № 18-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 38. С. 2069.

⁴⁹⁸ Фаріон І. «Регіоналам» «тяжело стало работать»... *Високий замок*. 2013. 10 січня. URL: <https://wz.lviv.ua/article/121770-rehionalam-tiazhelo-stalo-rabotat>.

ського нагляду Донецького обласного управління НБУ економістом першої категорії, провідним, головним економістом, завідувачем сектору, заступником начальника відділу, з липня 2002 р. – начальником відділу банківського нагляду управління НБУ в Донецькій області. 15 липня 2010 р. був призначений на посаду заступника голови НБУ, з 25 грудня 2012 р. виконував обов'язки голови НБУ замість Арбузова. Експерти та ЗМІ називали Соркіна людиною Арбузова, а отже, менеджером, який не зможе вести самостійну політику і натомість лобіюватиме інтереси «Сім'ї» Януковича⁴⁹⁹.

Зокрема, «Українська правда», коментуючи призначення Соркіна головою НБУ, повідомила: «Його дружина Анжела Соркіна, в минулому лікар-стоматолог (як і син президента!), з березня 2011 р. працює заступником голови правління в «УкрБізнесБанку», що належить Януковичу-молодшому та яким керував Арбузов до перемоги Януковича-старшого. Крім того, на Януковича-молодшого в «УкрБізнесБанку» працюють експідлеглі Ігоря Соркіна. Так, до спостережної ради банку входить Ольга Єрьоміна, в минулому головний економіст відділу банківського нагляду Донецького обласного управління НБУ. І ще один факт – син Соркіна працює в аудиторській фірмі «Укр-ВостокАудит», що обслуговує «УкрБізнесБанк» сина Януковича»⁵⁰⁰.

28 січня 2014 р. Азаров подав у відставку з поста прем'єр-міністра⁵⁰¹. Того ж дня Янукович прийняв її, що мало наслідком відставки всього складу Кабінету Міністрів, прийняв відставку Кабміну і доручив Кабміну продовжувати виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабміну⁵⁰². Виконання обов'язків прем'єра перебрав на себе Арбузов.

---

⁴⁹⁹ Глава Національного банку України Ігор Соркін. Біографія. *Корреспондент*. 2013. 11 січня. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/financial/1474975-glava-nacionalnogo-banku-ukrayini-igor-sorkin-biografiya>.

⁵⁰⁰ Лещенко С. Соркін призначений в Нацбанк. Сім'я дотисла олігархів. *Українська правда*. 2013. 11 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2013/01/11/6981269/>.

⁵⁰¹ Микола Азаров подав у відставку з поста Прем'єр-міністра України. *Урядовий портал*. 2014. 28 січня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247006336>.

⁵⁰² Про відставку Прем'єр-міністра України та Кабінету Міністрів України : Указ Президента України від 28.01.2014 р. № 52/2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 10. С. 21.

24 лютого 2014 р., після втечі Януковича, Верховна Рада звільнила Соркіна з посади голови НБУ, а 27 лютого звільнила всіх членів уряду, зокрема Арбузова – з посади першого віцепрем'єр-міністра, Клименка – з посади міністра доходів і зборів, Колобова – з посади міністра фінансів [94; 95].

Отже, за правління Віктора Януковича відбувалася перманентна боротьба за контроль над сферою державних фінансів між різними групами впливу серед «регіоналів». Менше ніж за три роки після інавгурації він зумів сконцентрувати в руках своєї «Сім'ї» цілковитий контроль над фінансовими потоками в Україні. Представники «Сім'ї» отримали всі ключові посади у сфері державних фінансів: Юрій Колобов – міністра фінансів, Олександр Клименко – міністра доходів і зборів, Ігор Соркін – голови НБУ, а координував і контролював їхню діяльність Сергій Арбузов на посаді першого віцепрем'єра. Прем'єр Микола Азаров контроль над цією сферою фактично втратив.

5.2. Роль Партії регіонів у владній вертикалі

5.2.1. Виникнення Партії регіонів

У становленні і зміцненні режиму Януковича велику роль відіграла Партія регіонів. Власне ця партія стала однією з головних політичних технологій, які забезпечили прихід В. Януковича до влади. Партія регіонів була важливою ланкою у формуванні владної вертикалі, поширення режиму влади президента В. Януковича на всю територію країни, добору кадрів у центрі і на місцевому рівні.

За офіційними даними Міністерства юстиції України, Партія регіонів зареєстрована 6 листопада 1997 р.⁵⁰³ і заснована на установчому з'їзді у Києві 26 жовтня 1997 р. як Партія регіонального відродження України (ПРВУ). Від моменту створення її очолював Володимир Рибак, який з вересня 1993 р. по квітень 2002 р. був міським головою Донецька. І спершу впливовість ПРВУ обмежувалася Донецьком.

⁵⁰³ Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 01.01.2021 року. *Міністерство юстиції*. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4561>.

22 травня 1999 р. II з'їзд ПРВУ поповнив політраду партії Юхимом Звягільським і Миколою Азаровим⁵⁰⁴. Обидва вони, представники Донецька, були відомими в усій Україні. Звягільський із вересня 1993 р. по червень 1994 р. виконував обов'язки прем'єр-міністра України. Він залишався однією із найвпливовіших осіб на Донеччині. Своєю чергою, Азаров з жовтня 1996 р. очолював новостворену Державну податкову адміністрацію України. Ця посада давала йому чималий адміністративний ресурс.

Саме Азаров взявся зробити ПРВУ потужною силою. Він був диригентом об'єднавчого процесу, кульмінацією якого стало оголошення в листопаді 2000 р. про приєднання до ПРВУ чотирьох партій. 16 листопада відбулася пресконференція, на якій голова ПРВУ Володимир Рибак, голова Партії Праці Валентин Ландик, голова Партії Солідарності України Петро Порошенко, голова партії «За красиву Україну» Леонід Черновецький і голова Всеукраїнської партії пенсіонерів Геннадій Самофалов сповістили про намір своїх партій об'єднатися в єдину політичну силу⁵⁰⁵. 17 листопада це рішення затвердив позачерговий з'їзд ПРВУ, а 18 листопада – об'єднавчий з'їзд п'яти партій. Об'єднана партія отримала довгу назву – Партія регіонального відродження «Трудова солідарність України» – і трьох співголів: Ландика, Порошенка і Рибак. До президії партії увійшли також Азаров, Звягільський, Самофалов і Черновецький⁵⁰⁶. Серед названих семи осіб п'ятеро були представниками Донеччини. Зокрема Звягільський був обраний на Донеччині народним депутатом України у 1990, 1994, 1998 рр., Азаров, Ландик, Самофалов – у 1994 р., Рибак – у 1998 р. І лише двоє представляли інші регіони: Черновецький був обраний народним депутатом України в Києві у 1994 і 1998 рр., Порошенко – на Вінниччині у 1998 р.

---

⁵⁰⁴ Про Партію регіонів. *Вибір народу України*. URL: http://vybory.osp-ua.info/ch-2-fl-partiya_regioniv.html.

⁵⁰⁵ П'ять українських партій об'єднуються в єдину політичну силу. *Укрінформ*. URL: <http://photo.ukrinform.ua/ukr/current/photo.php?id=4680>.

⁵⁰⁶ Партія Регіонів. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/vyboru2012/party/p1>.

Володимир Рибак

Об'єднавчий процес завершився з'їздом 3 березня 2001 р., де було затверджено нову назву партії – Партія регіонів (ПР) – і скасовано інститут співголів. Головою ПР було обрано Азарова, його заступниками – Ландика, Порошенка, Рибака, Самофалова, а також народного депутата від Харкова Володимира Семиноженка⁵⁰⁷. Уже через кілька днів у Верховній Раді утворилася депутатська група «Регіони України», яку очолив Рибак. У листопаді 2001 р. цю групу було перетворено на фракцію «Регіони України», тобто вона стала партійною структурою ПР.

Утім, організаційні зусилля Азарова і Рибака можна визнати успішними лише частково. ПР порівняно з початковим станом ПРВУ справді мала вигляд більш потужної. Але це сталося передусім завдяки тому, що цю партію, яка мала виразно донецьке походження і обличчя, вирішили підтримати провідні бізнесмени Донеччини. Проте в інших регіонах позиції ПР залишилися слаб-

---

⁵⁰⁷ Партія регіонів. Лідери. *Партія регіонів*. URL: <https://web.archive.org/web/20010721183916/http://www.partyofregions.org.ua/leaders.html>.

кими. Домінування «донецьких» (тобто представників Донеччини та інших діячів з донецьким корінням) відштовхнуло спочатку Порошенка, а потім і Черновецького. Вони повернулися до розбудови власних партійних проектів.

Зі свого боку, донецький клан вже тоді почав націлюватися на здобуття влади в Україні, тому прагнув зберегти повний контроль над ПР як своїм зняряддям у боротьбі за владу. Щоправда, його представники тоді ще не були надто самовпевненими і прагнули якось пом'якшити імідж ПР. Коли Азаров очолив ПР, лунало багато звинувачень, що він використовуватиме податкові органи для тиску на бізнесменів, щоб вони підтримували ПР. Тому було вирішено шукати заміну Азарову – і не з числа «донецьких».

14 грудня 2001 р. відбувся IV з'їзд ПР, який підтримав створення виборчого блоку «За Єдину Україну!» на парламентських виборах. На з'їзді Азаров заявив, що він призупинив членство в ПР і склав із себе повноваження голови партії. Він пояснив це бажанням уникнути «різних спекуляцій і обвинувачень у використанні адмінресурсів» під час передвиборчої кампанії⁵⁰⁸. З'їзд обрав головою ПР Семиноженка, який з 30 травня обіймав посаду віцепрем'єр-міністра з гуманітарних питань. Першим заступником голови ПР з'їзд обрав Андрія Ключова – тодішнього першого заступника Януковича на посаді голови Донецької облдержадміністрації. Посади заступників голови ПР зберегли Ландик, Рибак і Самофалов. Також заступником голови ПР став Володимир Пехота, який з листопада 2000 р. керував центральним апаратом партії.

Семиноженко на чолі ПР фактично був лише декоративною заміною Азарову. Реальні керівні важелі в партії отримав Ключов, хоча і сам Азаров, звісно, зберіг чималий вплив на всі аспекти партійного життя. Також міцні позиції в партії мав Рибак, який очолював Донецьку (найбільшу) обласну організацію ПР.

Парламентські вибори 31 березня 2002 р. дали донецькому клану підстави претендувати на провідні позиції в уряді. ПР тоді мала

---

⁵⁰⁸ Азаров пішов з посади голови Партії регіонів. новий лідер – Семиноженко. *Українська правда*. 2001. 14 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2001/12/14/2985803/>.

владу лише на Донеччині. І тільки в цій області блок «За Єдину Україну!» посів на виборах перше місце (а загалом по Україні був лише третім). Результат блоку на Донеччині (36,83%) більш як утричі перевищив середній результат по Україні (11,77%)⁵⁰⁹. І майже в усіх мажоритарних округах на Донеччині перемогли кандидати, яких підтримувала ПР. Серед них – Звягільський, Ключев, Ландик, Рибак тощо.

Першочерговим завданням для «донецьких» був контроль над урядом. Цієї мети було досягнуто 21 листопада 2002 р., коли за пропозицією ПР Янукович отримав пост прем'єр-міністра, а першим віцепрем'єром – міністром фінансів було призначено Азарова. Після того Азаров, Ключев і Рибак, не кваплячись, почали готувати Януковича до ролі партійного лідера.

17 квітня 2003 р. Верховна Рада 335-ма голосами, тобто конституційною більшістю, схвалила програму діяльності уряду Януковича⁵¹⁰. Фактично це означало, що ПР прийшла до влади всерйоз і надовго. І вже 19 квітня відбувся V з'їзд ПР, на якому Януковича обрали головою ПР. Сама партія на той час залишалася переважно донецькою: вона налічувала 561 тисячу членів, з яких 286 тисяч, тобто понад половину, мешкали на території Донецької області. З'їзд вніс деякі зміни до статуту ПР. Відтепер всі оперативні питання мав вирішувати новоутворений політвиконком партії, а вирішення політичних питань перекладалося на політраду ПР⁵¹¹.

Головою політради було обрано Азарова, секретарем політради – Ключева, головою політвиконкому – Рибак. Цей тріумвірат продовжував контролювати ПР. А функція Януковича на посаді голови ПР полягала здебільшого в тому, щоб бути символом впливовості партії. Утім, це мало свою логіку: «донецькі» планували зроби-

⁵⁰⁹ Чергові вибори народних депутатів України 2002. *Центральна виборча комісія*. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2002/webproc0v.html>.

⁵¹⁰ Стенограма пленарного засідання. Засідання № 37 (ранкове) : опублік. 17.04.2003 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1618.html>.

⁵¹¹ Партія регіонів України взяла орієнтир на парламентські вибори 2006 року. *Укрінформ*. 2003. 19 квітня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/125743-partya_regonv_ukrani_vzjala_orntir_na_parlamentsk_vibori_2006_roku_95368.html.

ти Януковича президентом, а за Конституцією президент не може обіймати посаду в об'єднаннях громадян (зокрема в партіях), тож у разі перемоги на президентських виборах він мав би піти з посади голови партії.

Паралельно ПР нарощувала і консолідувала свої сили в парламенті. Фракція «Єдина Україна» в новообраній Верховній Раді, створена 15 травня 2002 р. на базі представників блоку «За Єдину Україну!», проіснувала недовго. Фактично вона стала інструментом розподілу керівних посад у парламенті. Зокрема, 28 травня представник «донецьких» Геннадій Васильєв отримав посаду першого заступника голови Верховної Ради. Уже 20 червня фракція «Єдина Україна» розпалася на кілька фракцій і депутатських груп⁵¹². При цьому ПР створила одразу дві власні структури – фракцію «Регіони України» і групу «Європейський вибір».

До фракції «Регіони України» увійшли 35 народних депутатів⁵¹³. Очолила фракцію Раїса Богатирьова (обрана до Верховної Ради України на Донеччині). Разом із нею уповноваженими представниками фракції стали Іван Курас і Володимир Наконечний (обидва обрані за списком блоку «За Єдину Україну!»), Іван Бастрига (обраний у Запорізькій області), Леонід Клімов (обраний на Одещині) і Олег Царьов (обраний на Дніпропетровщині).

До групи «Європейський вибір» увійшли 15 народних депутатів. Цю групу обрали переважно «люди Азарова», харківські мажоритарники та купка бізнесменів», – зазначило щодо складу цієї групи видання «Українська правда»⁵¹⁴. Уповноваженими представниками групи стали Василь Потапов (обраний на Харківщині) і Валентин Савицький (обраний на Житомирщині). Фактично це був такий собі «лайт-варіант» «Регіонів України», тобто притулок для тих нардепів, які вважали за корисне для свого бізнесу засвідчити лояльність до ПР, але поки що остерігалися міцно зв'язувати себе з цією партією.

---

⁵¹² Нове обличчя Верховної Ради. *Українська правда*. 2002. 20 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2002/06/20/2989455/>.

⁵¹³ Фракція Регіони України. *Українська правда*. 2002. 20 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2002/06/20/2989447/>.

⁵¹⁴ Депутатська група «Європейський вибір». *Українська правда*. 2002. 20 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2002/06/20/2989452/>.

Показово, що до складу групи увійшли заступники голови ПР Самофалов і Пехота (обидва обрані до парламенту за списком блоку «За Єдину Україну!»). Це підтвердило, що «Європейський вибір» – проект ПР. У вересні 2002 р. Пехота очолив цю групу, а у квітні 2003 р. став заступником Рибака на посаді голови політвиконкому ПР.

На момент свого створення фракція «Регіони України» та група «Європейський вибір» налічували 50 народних депутатів. Поступово вони розширювали свої лави за рахунок перебіжчиків з інших фракцій та позафракційних мажоритарників, застосовуючи для цього класичне поєднання методів «батого» і «пряника». «Батогом» слугували можливі проблеми для бізнесу нелояльних депутатів, а «пряником» – різні бонуси для бізнесу (пільги, ліцензії, вигідні замовлення тощо) та інші принади, які мали забезпечити належність до «партії влади».

У листопаді 2002 р. фракція «Регіони України» та група «Європейський вибір» спільно висунули кандидатуру Януковича на посаду прем'єр-міністра України⁵¹⁵. А через рік, 19 листопада 2003 р., «Регіони України» і «Європейський вибір» на спільному засіданні ухвалили рішення об'єднатися в єдину фракцію. Наступного дня було оголошено, що об'єднана фракція «Регіони України» нараховує 64 депутати, а її співголовами стали Богатирьова та Пехота⁵¹⁶. Коментуючи цю подію, Пехота заявив, що утворення об'єднаної фракції «Регіони України» стимулюватиме парламентську більшість до більш злагодженої та результативної роботи, щоб підтримати уряд Януковича⁵¹⁷.

Напередодні, 18 листопада, владні позиції «донецьких» ще більш зміцнилися – Геннадій Васильєв пересів з крісла першого заступ-

⁵¹⁵ Україна офіційна. Президент України Віктор Янукович. *Укрінформ*. URL: <http://photo.ukrinform.ua/ukr/rubrics/photo.php?id=129647>.

⁵¹⁶ Фракція «Регіони України» і депутатська група «Європейський вибір» ухвалили рішення об'єднатися в єдину фракцію. *Радіо Свобода*. 2003. 20 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/909898.html>.

⁵¹⁷ Нова фракція в Верховній Раді – друга за чисельністю. *BBC Україна*. 2003. 20 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2003/11/031120_ukraine_factions_unite.shtml.

ника голови Верховної Ради в крісло генерального прокурора. А в грудні 2003 р. відбулася ще одна подія, яка засвідчила посилення ПР: Володимир Рибак передав пост керівника Донецької обласної парторганізації тодішньому голові Донецької облради Борису Колеснікову. Відтоді ПР відкрито і потужно підтримувалася і самим Колесніковим, і його давнім другом, одним із найвпливовіших бізнесменів Донеччини Рінатом Ахметовим.

Водночас ПР почала активно розбудовувати структури по всій Україні у старий спосіб, випробуваний на Донеччині ще перед парламентськими виборами 2002 р. До лав партії, шляхом адміністративного тиску, заганяли держслужбовців, бюджетників і працівників підприємств, очолюваних «регіоналами»⁵¹⁸.

16 березня 2004 р. Верховна Рада 239-ма голосами затвердила постанову, якою визнала задовільною роботу уряду щодо виконання програми діяльності Кабміну «Відкритість, дієвість, результативність» і схвалила нову програму діяльності Кабміну «Послідовність, ефективність, відповідальність»⁵¹⁹. Це підтвердило, що ПР вже фактично має статус «партії влади».

14 квітня лідери депутатських фракцій і груп, а також політичних партій, що входять до парламентсько-урядової коаліції, на засіданні за участю президента Кучми одноставно ухвалили рішення про висунення Януковича єдиним кандидатом на посаду президента. Про це повідомив журналістам координатор парламентської більшості Степан Гавриш. За його словами, на засіданні був присутній і сам Янукович. У зустрічі взяли участь лідери фракцій і партій – Аграрної партії України, Народно-демократичної партії, Партії регіонів, політичних партій промисловців і підприємців України і «Трудова Україна», Соціал-демократичної партії України (об'єднаної), депутатських груп «Демократичні ініціативи», «Народний вибір» і «Народовладдя»⁵²⁰.

---

⁵¹⁸ Джувага В. Історія Партії регіонів (короткий курс). Київ, 2014. С. 10–13.

⁵¹⁹ Стенограма пленарного засідання. Засідання № 19 (ранкове) : опублік. 16.03.2004 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1717.html>.

⁵²⁰ Кучмісти разом з Кучмою висунули Януковича в президенти. В обмін на політреформу. *Українська правда*. 2004. 14 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/04/14/2999254/>.

А четвертого липня в Запоріжжі відбувся VI з'їзд ПР, який офіційно висунув Януковича кандидатом на посаду Президента України⁵²¹. Вибір місця з'їзду засвідчив, що владні політтехнологи вирішили позиціонувати Януковича як кандидата передусім східних і південних регіонів.

Офіційним штабом Януковича, розташованим у кінотеатрі «Зоряний», керував Сергій Тігіпко, який тоді очолював Нацбанк і партію «Трудова Україна». А тінювим штабом Януковича у Музейному провулку, буд. 10 керував Андрій Ключев. Він же фактично керував і діяльністю ПР, оскільки Янукович переважно займався публічними заходами в межах передвиборчої кампанії, а Азаров був вимушений концентруватися на вирішенні поточних проблем уряду. Щоправда, сам Андрій Ключев теж мав певні державні обов'язки – з 10 грудня 2003 р. він обіймав посаду віцепрем'єр-міністра, але на час виборчої кампанії він зосередився саме на непублічній роботі в штабі.

Керівні діячі всіх ланок структурної вертикалі ПР були налаштовані забезпечити перемогу Януковича в будь-який спосіб. А після перемоги, у якій вони були твердо впевнені, очікували різноманітної віддяки у вигляді посад у виконавчій владі, гарантованих депутатських мандатів, привілеїв для бізнесу тощо. Вони сподівались отримати у своє розпорядження всі ресурси держави та її власність.

Помаранчева революція зламала плани ПР, але все ж і дала «регіоналам» підстави сподіватися на реванш. Однією з головних складових політичного компромісу, який відкрив шлях до «третього» (тобто повторного, другого) туру президентських виборів і перемоги Віктора Ющенка, стала конституційна реформа, ухвалена Верховною Радою 8 грудня 2004 р. Вона передбачала перехід до парламентсько-президентської республіки з 1 січня 2006 р. Тож, оголосившись від поразки Віктора Януковича на президентських виборах, ПР почала готуватися до реваншу на виборах до парламенту.

Показово, що кількість членів фракції ПР за проміжок часу між

---

⁵²¹ Прем'єр-міністр України В. Ф. Янукович 4 липня відвідав з робочим візитом Запорізьку область. *Запорізька обласна державна адміністрація*. 2004. 5 липня. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/1063/premier-ministr-ukrajini-v.f.yanukovich-4-lipnya-vidvidav-z-robochim-vizitom-zaporizku-oblast.html>.

першим туром президентських виборів (31 жовтня 2004 р.) і останнім пленарним днем Верховної Ради IV скликання (4 квітня 2006 р.) скоротилася лише на 4 – з 64 до 60. Тобто діяли потужні чинники, які цементували «регіоналів» попри поразку їхнього лідера. Одним із таких чинників було очікування швидкого реваншу на парламентських виборах. Ще одним чинником став перехід на суто пропорційну виборчу систему замість змішаної (наполовину пропорційної, наполовину мажоритарної). Можливість потрапити до парламенту через одномандатні виборчі округи зникла. Лишилися відчиненими тільки одні двері – партійні списки. І це примножило політичну вагу партій, здатних подолати 3%-й бар'єр на виборах.

У таких умовах ПР стала центром тяжіння для дрібніших політичних проектів. Зокрема, Євген Кушнар'єв, втративши посаду голови Харківської ОДА, заснував 15 січня 2005 р. партію «Нова демократія», але вже 19 листопада 2005 р. вона на своєму ІІ з'їзді вирішила влитися в ПР.

Саме Кушнар'єв став офіційним керівником виборчої кампанії ПР, водночас офіційним штабом ПР керував Василь Джарти, а тіньовим штабом – той самий Ключев⁵²². Слід зазначити, що Джарти з травня 1999 р. очолював Макіївку, потім з листопада 2002 р. по лютий 2005 р. був першим заступником голови Донецької ОДА, після відставки перебрався до Києва, де працював першим заступником Рибака на посаді голови політвиконкому ПР. Очевидно, він ще тільки вчився навичкам діяча всеукраїнського рівня. При цьому Кушнар'єв, як і Янукович з Азаровим, був задіяний передусім у публічних передвиборчих заходах. Тому найбільшу (хоча й не афішовану) роль у керівництві виборчою кампанією і всією діяльністю ПР відігравав Андрій Ключев.

Ключев відповідав також за два взаємопов'язані питання: формування виборчого списку партії і фінансове забезпечення виборчої кампанії. Список складався з трьох частин. Перша частина – це особиста квота Януковича. Як коментували журналісти, «Янукович

---

⁵²² В. Карасьов: тіньовий штаб ПР буде там, де А.Ключев, і це логічно. *Українські національні новини*. 2012. 28 лютого. URL: <https://www.unn.com.ua/ru/exclusive/628439-v.karasyov-tinovyiy-shtab-pr-bude-tam,-de-a.klyuev,-i-tse-logichno>.

зібрав туди, як в рукавичку, всіх, хто так чи інакше допоміг йому в боротьбі за президентство чи працював з ним в Кабміні»⁵²³. Також він включив туди свого молодшого сина – Віктора Вікторовича Януковича. Друга частина – це місця для представників місцевих організацій ПР. Кількість місць і їхні номери залежали від кількості голосів, які було віддано за Януковича на президентських виборах. І третя частина – це місця для бізнесменів та інших діячів (зокрема, народних депутатів IV скликання), здатних зробити відповідний внесок у фінансування кампанії. Найбільше місць отримав Р. Ахметов – він сам посів сьомий номер у списку, записавшись як президент футбольного клубу «Шахтар» (Донецьк) і взяв із собою ще чотирьох керівників цього клубу, а також із десяток керівників своїх підприємств та кількох особистих помічників. Кількох осіб заніс у список і Борис Колесніков, який отримав десятий номер.

Звісно, вирішальне слово залишалося за Януковичем – він особисто схвалив список, після цього політграда ПР подала його на затвердження VIII з'їзду партії, який відбувся 3 грудня 2005 р. Прямо на з'їзді Янукович вніс у список важливу корективу: усі кандидати, починаючи з 88-го номера, опустилися на одну сходинку вниз⁵²⁴. А під 88-м номером було записано Дмитра Саламатіна, який потім, уже за часів президентства Януковича, очолював «Укроборонпром» і Міноборони, а згодом виявився російським агентом впливу.

Виборча кампанія виявилася для ПР досить успішною. За підсумками голосування 26 березня 2006 р. партія посіла перше місце, отримавши 32,14% голосів і 186 мандатів⁵²⁵. Зокрема, знову стали народними депутатами всі 52 члени фракції «Регіони України» у Верховній Раді IV скликання, яких було включено до списку ПР.

Ще важливішим результатом стало те, що ПР спромоглася обіграти БЮТ і «Нашу Україну» під час «коаліціади» і 7 липня ство-

⁵²³ Николаєнко Т. Список Януковича: син, Ахметов, сепаратисти, Ківалов і Пісун. *Українська правда*. 2005. 5 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/12/5/3027306/>.

⁵²⁴ Янукович поведе на вибори Ахметова, Піскуна, Ківалова й сина. *Українська правда*. 2005. 3 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/12/3/3026773/>.

⁵²⁵ Вибори народних депутатів України 2006 р. *Центральна виборча комісія*. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001.html>.

рила Антикризову коаліцію з СПУ і КПУ, завдяки чому 4 серпня сформувався уряд на чолі з Януковичем. Азаров знову отримав посаду першого віцепрем'єра – міністра фінансів, а Ключев – посаду віцепрем'єра. Рибак був призначений віцепрем'єром – міністром будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства, Джарти – міністром охорони навколишнього природного середовища, і т. ін. Загалом понад 20 членів фракції ПР отримали посади в уряді та інших органах виконавчої влади. За рахунок цього межа прохідної частини списку ПР посунулася із 186-го до 211-го номеру.

Отже, надії ПР на реванш реалізувалися. Усі групи впливу всередині ПР отримали жадані бонуси під час розподілу посад і сфер відповідальності. У таких умовах члени фракції ПР мали достатні мотивації для дотримання внутрішньофракційної дисципліни. Усі звичайні члени були поділені між кураторами – заступниками голови фракції, які доводили до них вказівки керівництва партії.

Спочатку головою фракції був обраний Янукович, його заступниками – Азаров, Богатирьова, Джарти, Ключев, Колесніков, Кушнар'єв, Рибак, а також Олександр Єфремов (голова Луганської об'єднаної організації ПР, очолював Луганську ОДА з квітня 1998 р. по січень 2005 р.), Володимир Макеєнко (народний депутат I, III і IV скликань) і Олександр Пеклушенко (народний депутат IV скликання від Запорізької області)⁵²⁶.

Після складання депутатських повноважень Януковичем, Азаровим, Джарти, Ключевим, Рибак (після їхнього переходу на роботу в уряд) фракцію очолила Богатирьова, її першим заступником став Василь Кисельов (голова Кримської організації ПР, до виборів був першим віцеспікером Верховної Ради АР Крим), заступниками – Єфремов, Колесніков, Кушнар'єв, Макеєнко, Пеклушенко, а також Михайло Мироненко (уродженець Макіївки, до виборів – депутат Сумської облради), Віктор Слаута (заступник Януковича на посаді голови Донецької ОДА, потім народний депутат IV скликання від Донеччини), Василь Хара (голова Донецької обласної ради профспілок, народний депутат III і IV скликань) і Михайло Чететов

---

⁵²⁶ Стенограма пленарного засідання. Засідання перше. 25 травня 2006 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1296.html>.

*Прем'єр-міністр України В. Ф. Янукович (праворуч)
під час зустрічі з головою Луганської облдержадміністрації
О. С. Єфремовим. 2003 р.*

(народний депутат II скликання від Донецчини, очолював Фонд держмайна з квітня 2003 р. по квітень 2005 р.). 17 січня 2007 р. помер Кушнар'єв після поранення на полюванні, 8 лютого Слаута був призначений віцепрем'єром, але нових заступників голови фракції ПР їм на заміну обрано не було.

Успіхи, досягнуті ПР на виборах і потім у новообраному парламенті під час коаліціади, ще більше зміцнили позиції Андрія Ключєва всередині ПР і посилили його вплив на Януковича. Ключєв зажив слави майстра політичних технологій, комбінацій і переговорів, який здатен забезпечити потрібний результат у будь-який спосіб. Наступними перемогами Ключєва стали кілька хвиль переходів депутатів з БЮТ і «Нашої України» до лав керівної коаліції. Але зрештою це спричинило навесні 2007 р. політичну кризу, наслідком якої стало призначення дострокових парламентських виборів на 30 вересня 2007 р. І це все послабило позиції Ключєва.

Як повідомляла «Українська правда», ПР після цих подій почала поступово переходити під контроль Ахметова і Колеснікова. Спочатку від впливу на процеси в партії усунули Ключєва, визнаного винним у тому, що ініційоване ним переманювання в коаліцію депутатів від опозиції призвело до розпуску парламенту. Після

2 квітня 2007 р., коли президент Ющенко підписав указ «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України», Борис Колесніков був призначений спочатку начальником антикризового, а потім і виборчого штабу ПР. Відповідно, і вертикаль начальників обласних штабів ПР була сформована вже під Колеснікова⁵²⁷.

31 липня 2007 р. в «Українській правді» детально розповідалося про те, як «Партія регіонів провела повзучу зміну менеджменту». Наведемо уривок цієї публікації, у якому аналізується «внутрішній розкол у Партії регіонів»: «Головна лінія конфлікту пролягає між керівником штабу на виборах-2007 Борисом Колесніковим і керівником тіншового штабу-2004 Андрієм Ключевим. Зараз однією з ключових втрат Ключова стало усунення від фінансових потоків Партії регіонів. За словами джерел у таборі його опонентів, було виявлено не завжди коректне поводження з грошима партії. Конкуренція між Ключевим і Колесніковим зрозуміла, оскільки начальник штабу – це не лише касир, але і людина, яка перебуває в постійному тандемі з Віктором Януковичем. Посада штабного керівника є потужним трампліном для підвищення після виборів. Як розповідають джерела в секретаріаті президента, Ключова вони не бачили давно, бо півроку тому він втратив мандат на переговори від імені Партії регіонів. Тоді як Колесніков, наприклад, приїжджає не тільки на Банкову, але навіть у “Бориспіль”, коли там відбуваються зустрічі Ющенко і Януковича. Як розповідають свідки, бували випадки, коли прем’єр брав паузу в розмові тет-а-тет із президентом і виходив порадитися з постпредом Ріната Ахметова». Видання повідомляло, що конкуренція Ключова і Колеснікова – не єдина причина розбрату в ПР. Зокрема, «нові менеджери штабу Партії регіонів невдоволені виконкомом рідної структури. На їхню думку, Володимир Рибак, який очолює цей орган, просто не може впоратися із завданнями, оскільки одночасно працює в уряді. Питання заміни Рибак відклали на післявиборчий період, щоб зараз не породжувати внутрішні конфлікти в партії»⁵²⁸.

⁵²⁷ Чивокуня В. Список Партії регіонів: команда молодості Ріната Ахметова. *Українська правда*. 2007. 10 серпня. URL: <https://www.prawda.com.ua/articles/2007/08/10/3268679/>.

⁵²⁸ Чивокуня В. Партія регіонів провела повзучу зміну менеджменту. *Українська правда*. 2007. 31 липня. URL: <https://www.prawda.com.ua/articles/2007/07/31/3264313/>.

*Перша п'ятірка «Партії регіонів» – Н.Шуфрич, І.Богословська,
Т.Чорновіл, Р.Богатирьова і В.Янукович*

Четвертого серпня відбувся X з'їзд ПР, який затвердив виборчий список партії. Список був укладений за активної участі нових менеджерів партії та остаточно зацементував тенденцію переходу ПР під контроль Ахметова і Колеснікова. «До числа кандидатів у депутати не потрапила значна частина перебіжчиків, які переходили до Антикризової коаліції з “Нашої України” та БЮТ під обіцянку отримати місце в прохідній частині Партії регіонів. Сам Колесніков у відповідь на невиконані зобов'язання перед цими людьми каже, що переговори з ним ніхто не вів, і, відповідно, він нікому нічого не винен. Левову частку витрат на виборчу кампанію-2007 взяв на себе Рінат Ахметов, сам Колесніков та частина менших бізнесменів. Із тих депутатів, які платили за місця в списку на виборах 2006 року, як правило, нових грошей не просили. Натомість внесок у виборчу касу зробили дебютанти списку», – оприлюднила інформацію «Українська правда»⁵²⁹.

⁵²⁹ Чивокуня В. Список Партії регіонів: команда молодості Ріната Ахметова. *Українська правда*. 2007. 10 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/08/10/3268679/>.

Усім було зрозуміло, що після дострокових виборів у новому парламенті буквально від кількох депутатських голосів залежатиме, який табір сформує керівну коаліцію, а який опиниться в опозиції. Тому перед виборами боротьба точилася навіть не за відсотки народної підтримки, а за десятки і соті частки відсотка. Для ПР було дуже важливо уникнути конкуренції з боку дрібніших партій і, навпаки, перетягнути до себе їхніх прихильників. Для цього було проведено переговори з партіями, які грали на тому самому електоральному полі, і домовлено про занесення їхніх представників до списку ПР, взамін на відмову цих партій від самостійної участі у виборах.

Зокрема №4 у списку ПР отримала голова партії «Віче», заступник міністра юстиції, народний депутат III скликання Інна Богословська, №5 – перший заступник голови СДПУ(о), міністр з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, народний депутат III і IV скликань Нестор Шуфрич, №49 – голова Республіканської партії України, міністр палива та енергетики Юрій Бойко, №53 – голова Партії промисловців і підприємців України, міністр економіки, народний депутат I, III і V скликань Анатолій Кінах, №84 – голова партії «Трудова Україна», народний депутат III і IV скликань Валерій Коновалюк. У списку ПР Богословська, Шуфрич, Бойко фігурували як члени ПР, а Кінах і Коновалюк – як безпартійні.

Ця консолідація мала певний ефект: за підсумками голосування 30 вересня 2007 р. ПР посіла перше місце з найліпшим результатом за всю свою історію – 34,37%, що на 2,23 відсоткового пункту більше, ніж 26 березня 2006 р. Але при цьому партія отримала тільки 175 мандатів (на 11 менше, ніж після минулих виборів), тоді як БЮТ і блок «Наша Україна – Народна самооборона» сумарно здобули 228 мандатів⁵³⁰. ПР навіть разом з Блоком Литвина і КПУ мала тільки 222 мандати, а отже, мусила йти в опозицію.

23 листопада на першому засіданні Верховної Ради VI скликання було оголошено, що уповноваженими представниками фракції ПР обрано Богатирьову, Єфремова, Кисельова, Сергія Ключова (брат

---

⁵³⁰ Вибори народних депутатів України 2007 р. *Центральна виборча комісія*. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001.html>.

Андрія Ключова, народний депутат V скликання за списком ПР), Колеснікова, Макеєнка, Мироненка, Пеклушенка, Хару, Чететова⁵³¹. Усі вони, окрім Сергія Ключова, були членами керівництва фракції ПР також і у Верховній Раді V скликання.

Але невдовзі в керівництві фракції відбулися суттєві зміни. 10 грудня на засіданні фракції було вирішено замість уповноважених представників обрати голову фракції і 12 його заступників. Головою фракції став Віктор Янукович, його заступниками – Раїса Богатирьова, Ганна Герман (з серпня 2006 р. працювала радником Януковича на посаді прем'єр-міністра), Василь Джарти, Олександр Єфремов, Андрій і Сергій Ключови, Борис Колесніков, Олександр Лавринович (міністр юстиції в другому уряді Януковича), Сергій Львовчкін (керівник апарату прем'єра Януковича), Володимир Макеєнко, Олександр Пеклушенко та Володимир Рибак⁵³².

Показово, що Азаров, який був першим заступником Януковича в уряді, жодної посади в керівництві фракції не отримав. Це свідчило не лише про невдоволення Януковича Азаровим, а й про бажання перекласти на нього провину за те, що ПР не спромоглася набрати більше голосів і тепер змушена віддати виконавчу владу.

Повноваження другого уряду Януковича припинилися 18 грудня. Але одне крило «регіоналів», а саме ахметівське, все ж зуміло забезпечити собі певні позиції у владі. 24 грудня указом президента Ющенка секретарем Ради національної безпеки і оборони (РНБО) було призначено Раїсу Богатирьову. Про те, що це призначення не було політичною зрадою з боку Богатирьової, а лише результатом домовленостей, свідчить те, що вона не втратила це крісло в лютому 2010 р. (коли Ющенко на посаді президента змінив Янукович) і просиділа в ньому ще два роки – до лютого 2012 р.

Степан Гавриш, перший заступник Богатирьової на посаді секретаря РНБО з січня 2008 р. по листопад 2011 р., пізніше в інтерв'ю

⁵³¹ Стенограма пленарного засідання. Засідання перше. 23 листопада 2007 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/12.html>.

⁵³² Стенограма пленарного засідання. Засідання чотирнадцяте. 25 грудня 2007 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/26.html>.

сайту «Главком» відніс Богатирьову до того «типу людей, які грають представницьку роль і потрібні для представництва певних фінансово-промислових груп». «Призначення Богатирьової в РНБО свого часу пов'язували з якимись домовленостями між Віктором Ющенком і одним великим олігархом, до якого близька Раїса Василівна. Цей зв'язок простежувався в роботі РНБО?» – запитали журналісти Гавриша. «Так, – відповів той. – Але є речі, які я не хотів би робити публічними». Також він згадав, що сказав йому Ющенко про Богатирьову на посаді секретаря РНБО. «Секретар, за словами Ющенка, повинен був займатися політичною роботою, якої цілком достатньо в цих умовах. Так воно і було», – розповів Гавриш⁵³³.

Шостого лютого та 7 квітня 2008 р. на засіданнях фракції ПР було здійснено кілька важливих кадрових змін. Першим заступником голови фракції обрано Єфремова, заступником голови – Кінаха; крім того, заступниками голови замість Богатирьової і Рибака обрано Мироненка і Віктора Тихонова⁵³⁴. Рішення щодо Богатирьової було очікуваним (адже вона мала втратити депутатські повноваження, що і сталося невдовзі – 23 травня), а от позбавлення Рибака статусу заступника голови фракції стало очевидним приниженням. Водночас очевидним було посилення луганського угруповання Єфремова – сам Єфремов став першим заступником і провів у заступники свого давнього політичного партнера Тихонова (з квітня 1998 р. по квітень 2006 р. він очолював Луганську облраду, потім був народним депутатом V скликання за списком ПР).

19 квітня 2008 р., більше як через півроку після парламентських виборів, відбувся XI з'їзд ПР, який оновив склад керівних органів партії. Зокрема, з'їзд обрав політраду партії в складі 182 осіб з числа членів парламентської фракції ПР і керівників регіональних органі-

---

⁵³³ Степан Гавриш: «И Клюев, и Богатырева узнали о своем увольнении за несколько часов до указа». *Главком*. 2012. 17 февраля. URL: <https://glavcom.ua/interviews/116805-stepan-gavrish-%C2%ABi-kljuev-i-bogatyreva-uznali-o-svoem-uvolnenii-za-neskolko-chasov-do-ukaza%C2%BB.html>.

⁵³⁴ Стенограма пленарного засідання. Засідання двадцять сьоме. 16 травня 2008 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/403.html>.

зацій⁵³⁵. Також з'їзд обрав президію політради, переобрав Януковича головою партії і обрав 12 його заступників на цій посаді.

Василь Джарти і Борис Колесніков

Сім осіб удостоїлися бути заступниками Януковича одночасно в партії і фракції. Це Ганна Герман, Василь Джарти, Олександр Єфремов, Андрій Ключев, Борис Колесніков, Олександр Лавринович і Сергій Львовичкін. А ще п'ятьох партійних заступників Янукович взяв собі з рядових членів фракції ПР. Це Андрій Кравець, Олена Лукаш, Антон Пригодський, Володимир Рибак і Володимир Яцуба. Під час другого прем'єрства Януковича Кравець і Лукаш були відповідно заступником і першим заступником міністра Кабінету Міністрів; Яцуба – спочатку радником Януковича, потім міністром регіонального розвитку і будівництва. Пригодський був відомий як давній товариш Януковича з полювання та гольфу і «сірий кардинал» у його оточенні⁵³⁶. А от призначення Рибака мало вигляд утішливого

⁵³⁵ Богатирьова увійшла до складу президії політради ПР. *Корреспондент*. 2008. 19 квітня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/438959-bogatirova-uvijshla-do-skladu-prezidiyi-politradi-pr>.

⁵³⁶ Найем М., Лещенко С. Антон Пригодский: Я понял, что мы с Януковичем друзья, когда возникли отношения на семейном уровне. *Украинская правда*. 2007. 12 февраля. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/02/12/3208713/>.

призу за втрачений ним реальний вплив і у фракції, і в партії, про що ще йтиметься нижче.

Важливі деталі кадрових рішень XI з'їзду ПР з'ясувала «Українська правда». «Як розповідають джерела в Партії регіонів, за кожним із заступників буде закріплено ділянку роботи. Так, частина з них стане кураторами територіальних департаментів. Колесніков відповідатиме за ідеологічне наповнення партії, Лукаш – за правовий супровід. Серед дюжини заступників Януковича привертає увагу прізвище маловідомої особи – Андрія Кравця. 34-річний регіонал, який досі спеціалізувався на делікатних питаннях життєдіяльності Януковича, зараз очолив секретаріат Партії регіонів. Кілька років тому ця людина була директором кінотеатру “Зоряний”, потім – заступником міністра Кабінету Міністрів. Кравець є людиною Януковича і вважається близьким до Прутніка і Львовчкіна», – повідомило видання.

Також розповідалося і про президію політради – найвищий колективний орган управління партією у період між з'їздами. «Цікаво, що після закінчення з'їзду список членів президії був... доповнений. Обрання його складу відбувалося з голосу – Янукович заявив перед делегатами, що до керівного органу потрапить 27 осіб і назвав усі прізвища. А вже ввечері на сайті партії з'явився інший список – з 28 осіб, до яких було додано... Едуарда Прутніка», – зазначила «Українська правда». Тут слід додати, що з 14 вересня 2006 р. по 23 травня 2008 р. Прутнік очолював Державний комітет телебачення і радіомовлення України, останні півроку суміщаючи це з мандатом народного депутата.

Загалом з'їзд засвідчив дуже сильну, хоча й підкилимну, внутрішньопартійну боротьбу. За підсумками з'їзду найбільше послабилися позиції тріумвірату Азаров – Ключев – Рибак, який керував партією ще до того, як туди прийшов Янукович.

«Під акомпанемент тез про необхідність модернізації партії, і Янукович, і Ахметов прибрали з керівних посад людей, які вже віджили свій політичний вік. У резолюції, яка була винесена на з'їзд, єдиний абзац критики стосувався політради, яку очолював Микола Азаров: “Політрада, регіональні відділення, депутатський кор-

пус Партії регіонів у радах усіх рівнів не використали в повному обсязі потенціал партії. ... Політрада партії не забезпечила належної співпраці зі ЗМІ на центральному рівні та в регіонах". Зрештою, саме Азаров зазнав найбільших втрат за підсумками суботнього з'їзду. Колись в часи Кучми Азаров як голова податкової адміністрації своїми власними руками створював Партію регіонів і фактично керував нею. ... Азаров, будучи головою політради партії, формально вважався другою особою регіоналів. Тепер же Азаров навіть не потрапив у число заступників Януковича. Він очолюватиме Центральну контрольну комісію партії. ... Щоб не викликати в старого соратника почуття образи, посаду голови Центральної контрольної комісії, яку обійняв Азаров, віднесли до параграфу "керівні особи партії". Окрім Азарова, свої позиції в партії втратив Андрій Ключев. Впливати на поточну діяльність регіоналів він міг, обіймаючи посаду секретаря політради. Зараз вона ліквідується, і Ключев буде просто одним з 12 заступників Януковича. Не буде більше в регіоналів політвиконкому, а разом з цим і посади у Володимира Рибак, який фактично був засновником структури, що в підсумку перетворилася на Партію регіонів. Як компенсацію і на вшанування заслуг перед партією, Рибак зробили одним із заступників Януковича», – поділилася спостереженнями «Українська правда».

Зазначалося також, що найбільший виграв дістався не ахметівському крилу, а фірташевському: «Загалом за підсумками з'їзду відбулося значне посилення групи людей, які являють собою альтернативу грошам Ріната Ахметова. Якщо розкласти їх прізвища як ланцюг, то на його початку буде стояти прізвище Дмитра Фірташа. Сам співвласник РосУкрЕнерго до партії не вступав, однак до президії потрапили одразу дві особи з його найближчого оточення – Юрій Бойко та Сергій Львовчкін. Під керівництвом останнього відбувалася організація цього з'їзду... Кумом Львовчкіна є згаданий вже Едуард Прутник, до їх умовного крила також можна віднести Кравця, Лавриновича і Лукаш, яка готувала новий статут Партії регіонів».

Стосовно ахметівського крила в «Українській правді» слушно зазначалося, що якби це був з'їзд переможців, то Ахметов нарощу-

вав би свій вплив на внутрішні процеси в партії. Однак, оскільки за підсумками виборів ПР не змогла отримати владу, то Колесніков як керівник штабу втратив карт-бланш на те, щоб його бачення було в партії домінуючим. На з'їзді Янукович демонополізував впливи в партії, поставивши поруч з собою потужний арсенал прихильників Фірташа. Утім, вплив групи Ахметова залишився сильним. Хоча вона не отримала суттєвого розширення в керівних органах партії, однак це свідчить не про втрату нею позицій, а про високу вагу присутніх там представників: Колеснікова як заступника голови партії та Ахметова як члена президії.

«Крім того, на вплив Ахметова вказує і те, що “казус Богатирьової” взагалі не обговорювався на з'їзді. Більше того, Богатирьова була обрана до політради Партії регіонів. ... Зрештою, Богатирьова без струсів пережила партійний форум, що вказує на табу, яке було накладено на обговорення даної теми», – констатувала «Українська правда»⁵³⁷.

Така розстановка сил в керівних органах партії, зафіксована на XI з'їзді, зберігалася два роки, включно з періодом президентської виборчої кампанії, яка цього разу принесла Януковичу впевнену перемогу. Але вже в червні 2009 р. утворився ґрунт для майбутніх змін. 7 червня Янукович публічно відмовився від проекту широкої коаліції між ПР і БЮТ⁵³⁸. А 9 червня на засіданні президії політради ПР на пропозицію Януковича було затверджено керівництво його виборчої кампанії.

Як повідомила Ганна Герман, главою кампанії було призначено Азарова, також затверджено його заступників за напрямками. За креатив та ідеологію відповідатиме Колесніков, який одночасно контролюватиме виборчі штаби на Сході України. Лавринович (з 2 вересня 2008 р. обіймав посаду першого віцеспікера парламенту) займатиметься юридичним супроводом кампанії. Львовчкін супроводжуватиме Януковича в передвиборчих поїздках. Рибак займа-

⁵³⁷ Найем М., Лещенко С. Хто «танцює» Януковича і кого «танцює» Янукович? *Українська правда*. 2008. 21 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2008/04/21/3422336/>.

⁵³⁸ Широка коаліція Партії регіонів і БЮТ не відбулася. *Голос Америки*. 2009. 8 червня. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2009-06-08-voa4-87095812/228966.html>.

тиметься оргпитаннями, а Ганна Герман контролюватиме зв'язки з громадськістю і медіа⁵³⁹.

Борис Колесніков і Андрій Ключев

Сам Азаров в інтерв'ю «Дзеркалу тижня» повідомив, що ключові пости в штабі Януковича посіли Ключев, Рибак і Колесніков. «Організаційний напрям очолив Андрій Ключев. Роботу з регіональними штабами і координацію діяльності місцевих організацій узяв на себе Володимир Рибак. Ідеологічний і креативний напрям кампанії забезпечуватиме Борис Колесніков», – розповів Азаров. За його словами, займатися питаннями, пов'язаними з фінансуванням кампанії, буде також Колесніков. Азаров повідомив, що сам він координуватиме всі напрями кампанії, а чутки про існування в Януковича двох паралельних штабів назвав неправдивими. «Очолює всю роботу сам лідер. Та оскільки він часто буде в роз'їздах, функція координації всіх напрямків кампанії лежить на мені. І жодного дублювання повноважень тут не буде. Ніяких двох паралельних штабів, про які говорять у ЗМІ, – теж», – заявив Азаров⁵⁴⁰.

⁵³⁹ У Януковича уже все роли распределены. *Преступности.нет*. 2009. 10 июня. URL: <https://news.pn/ru/politics/13766>.

⁵⁴⁰ Азаров розповів, хто чим керуватиме у виборчому штабі Януковича. *Дзеркало тижня*. 2009. 19 червня (№ 22). URL: https://zn.ua/ukr/internal/azarov_rozповiv_hto_chim_keruvatime_u_viborchomu_shtabi_yanukovicha.html.

Азаров був головним супротивником проекту широкої коаліції (адже в разі комбінації Янукович-президент – Тимошенко-прем'єр місця Азарову просто не знайшлося б). І це стало одним з основних чинників, чому Янукович вирішив довірити свою кампанію саме Азарову. Крім того, Азаров був потрібен Януковичу як фігура, рівновіддалена від ахметівської, ключевської і фірташевської груп впливу, при тому що всі три ці групи активно долучилися до кампанії Януковича і організаційно, і фінансово.

Тепер Азаров міг взяти регіональні штаби під свій жорсткий контроль, тим більше що його заступником по роботі з регіональними штабами і місцевими парторганізаціями став його давній соратник Рибак. За твердженням «Української правди», організаційну роботу штабу мав взяти на себе Джарти, але цьому завадили «чисельні переломи та травми, отримані депутатом в результаті бурхливого відпочинку в Криму»⁵⁴¹. І тому ця сфера відповідальності дісталася Рибаку.

5.2.2. Зміни в партії після 2010 р.

Зрештою президентська кампанія Януковича виявилася успішною, він переміг – і почав віддячувати керівникам свого штабу посадами в партії, уряді та президентській адміністрації. Найбільші призи – в партії та уряді – дісталися Азарову.

Інавгурація Януковича відбулася 25 лютого 2010 р. Того ж дня він призначив Сергія Львовичкіна главою своєї адміністрації, а Ганну Герман – його заступницею. Третього березня 2010 р. Янукович повідомив, що призупинив членство в ПР, яку очолював до обрання главою держави. «Я зробив це з двох причин. Перша – я за законом зобов'язаний був це зробити, це в Конституції записано. А по-друге, я не хочу нині заважати моїм товаришам, моїм однопартійцям проводити ефективну політику, – пояснив він в інтерв'ю агентству «Інтерфакс-Україна». – Я своїм рішенням поклав обов'язки голови на Азарова і в партії, і у фракції»⁵⁴².

⁵⁴¹ Лещенко С. Широкая коалиция. Послесловие. *Украинская правда*. 2009. 10 июня. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2009/06/10/4489149/>.

⁵⁴² Янукович призупинив членство в Партії регіонів. *Радіо Свобода*. 2010. 27 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1973901.html>.

Одинадцятого березня було сформовано уряд на чолі з Азаровим. Ключев отримав посаду першого віцепрем'єра, Колесніков – віцепрем'єра, Лавринович – міністра юстиції. Також отримали посади у виконавчій владі ще два заступники голови парламентської фракції ПР: Тихонов став віцепрем'єром, а 17 березня Джарти був призначений головою Ради міністрів АР Крим. Пішов на підвищення Єфремов: 11 березня на засіданні фракції ПР його було обрано головою фракції⁵⁴³. Це, як і віцепрем'єрство Тихонова, було віддякою за внесок луганських «регіоналів» у перемогу Януковича.

Віктор Янукович і Ганна Герман

Загалом після перемоги Януковича отримали посади в інших органах влади близько півсотні народних депутатів від ПР. За рахунок цього межа прохідної частини списку ПР посунулася із 175-го до 230-го номера.

Дев'ятнадцятого травня фракція ПР провела засідання, на якому поповнила своє керівництво. Першим заступником Єфремова на посаді голови фракції був обраний Чечетов, заступниками – Коновалюк і Рибак, а також Григорій Ілляшов (із серпня 2004 р. по березень 2005 р. начальник управління СБУ в Луганській області,

⁵⁴³ Стенограма пленарного засідання. Засідання двадцять третє. 12 березня 2010 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/911.html>.

народний депутат V і VI скликань), Вадим Колесніченко (представник Севастополя, народний депутат V і VI скликань), Микола Комар (представник Донеччини, народний депутат IV, V і VI скликань) і Юрій Самойленко (у 1996–2001 рр. – начальник управління СБУ в Донецькій області, у 2001–2002 рр. – заступник голови Донецької ОДА з політико-правових питань, у 2002–2004 рр. – начальник управління СБУ в Дніпропетровській області, народний депутат V і VI скликань)⁵⁴⁴.

Для повноти інформації варто описати подальші зміни в керівництві фракції ПР у Верховній Раді VI скликання. 18 червня 2010 р. Ілляшов отримав посаду голови Служби зовнішньої розвідки України. 2 березня 2011 р. на засіданні фракції ПР було обрано двох нових заступників голови фракції: місце Ілляшова зайняв Самофалов; крім того, Володимира Макеєнка замінив Володимир Зубанов (представник Донеччини, народний депутат IV, V і VI скликань)⁵⁴⁵. 2 листопада 2011 р. Олександр Пеклушенко був призначений головою Запорізької ОДА. Замість нього заступником голови фракції ПР став Олександр Козуб (теж представник Запоріжжя, народний депутат V і VI скликань).

Важливі зміни відбулися і в партійному керівництві. 23 квітня 2010 р. пройшов другий етап XII з'їзду ПР. На пропозицію Януковича з'їзд обрав головою ПР Азарова. Першим заступником голови ПР став Рибак, заступниками: з питань ідеології – Володимир Демидко, у зв'язках з Верховною Радою – Олександр Єфремов, з питань роботи з регіонами – Дмитро Шенцев⁵⁴⁶. Демидко, Єфремов і Шенцев – народні депутати V і VI скликань за списками ПР, при цьому Демидко представляв Донецьк, Єфремов – Луганськ, а Шенцев – Харків.

Деякі важливі подробиці зазначено в репортажі зі з'їзду «Укра-

---

⁵⁴⁴ Стенограма пленарного засідання. Засідання сорок четверте. 20 травня 2010 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/932.html>.

⁵⁴⁵ Стенограма пленарного засідання. Засідання тринадцяте. 3 березня 2011 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1115.html>.

⁵⁴⁶ У Партії регіонів – новий голова. *УНІАН*. 2010. 23 квітня. URL: <https://www.unian.ua/politics/350958-u-partiji-regioniv-noviy-golova.html>.

їнською правдою»: «Віктор Янукович ще раз довів, що його довіра до Микола Азарова – безмірна. За результатами з'їзду Азаров окрім посади голови партії отримав ще декілька вірних йому людей у керівництві. Свою посаду голови Центральної контрольної комісії Азаров передав вірній собі людині – Миколі Білоблоцькому. Заступником з питань ідеології Партії регіонів стала ще одна близька до прем'єра людина – Володимир Демидко. Заступником з питань зв'язків з Верховною Радою став Олександр Єфремов. Це – подача луганському крилу «регіоналів», які у внутрішньопартійній конкуренції тримаються того ж самого Азарова. ... Найбільш красномовним стала відсутність у партійному керівництві людей Ріната Ахметова. Серед заступників не виявилось жодної близької до нього людини. Залишається лише гадати: це усунення від влади чи самоусунення? Найбагатша людина країни і головний спонсор Партії регіонів проігнорував з'їзд. Не з'явився й його близький товариш Борис Колесніков – кажуть, все ще не видужав після операції»⁵⁴⁷.

Пояснення полягає в тому, що партії і парламент (не одна лише ПР і її фракція, а всі партії і весь парламент) після обрання Януковича почали втрачати політичну вагу. Політична вага перетікала від них до уряду і президентської адміністрації. Своя партія, своя фракція, парламентська більшість ніколи не були для донецького клану самоціллю, а лише інструментом отримання контролю над виконавчою владою. І коли після перемоги Януковича основні групи впливу всередині ПР поділили посади у виконавчій владі, то важливість посад у партії і у фракції для цих груп знизилася.

Крім того, утримання партії – недешева справа. І якщо вплив ахметівської групи всередині ПР зменшився – це напевно означало, що зменшився також і обсяг фінансових зобов'язань цієї групи перед партією.

Саме тоді обласні осередки ПР почали активно шукати джерела фінансування на місцях, користуючись своїм статусом «партії влади». І тоді ж покотилася нова хвиля штучного нарощування членства в ПР.

⁵⁴⁷ Лещенко С., Ніколаєнко Т., Найем М. Машина часу Віктора Януковича – назад у «совок». *Українська правда*. 2010. 25 квітня. URL: <https://www.ppravda.com.ua/articles/2010/04/25/4969640/>.

Політолог Тарас Плахтій зазначав у листопаді 2010 р.: «Партія регіонів почала інтенсивно чисельно зростати, причому її будівничі так захопилися цим процесом, що темпи зростання давно перевищили критичні значення, за яких можлива нормальна адаптація та включення в партійну роботу нових членів. Хто ж рекрутується у ПР? В першу чергу, це пристосованці всіх мастей, які роками не виходять з владних коридорів і періодично перефарбовуються у будь-який колір, що його набуває центральна влада. Вони небезпечні своєю спроможністю вибиратися на найвищі щаблі місцевої владної чи партійної ієрархії, витісняючи відданих партійців та компетентних фахівців, а також своєю здатністю дискредитувати будь-які найкращі починання чи прогресивні реформи. В другу чергу, це цілком порядні місцеві авторитетні лідери громадської думки – керівники підприємств, установ та релігійних організацій, бізнесмени, вчителі, лікарі, яких силою адміністративного впливу змушують вступати в ПР»⁵⁴⁸.

Усі ці негативні для ПР тенденції посилилися після 30 вересня 2010 р., коли було скасовано конституційну реформу. Політичні повноваження президента значно розширилися за рахунок звуження повноважень парламенту. При цьому сам Янукович дедалі тяжів до одноосібного правління. Якщо в перші два роки він ділився владою з групами впливу, які допомогли йому здобути президентський пост, то потім почав відсувати їх від влади, а на їхнє місце прийшла «Сім'я».

Ось як про це згадувала Інна Богословська: «На свій день народження 9 липня 2012-го Віктор Янукович фактично оголосив однопартійцям, що відтепер правити в країні буде Сім'я. До цього він вів свою команду багато років, став досить успішним. Але коли після успішного Євро-2012 йому сказали "ви вже цар", він вирішив розплатитися з дітьми та допустив їх до управління країною. Ті стали "істи як не в себе", і полетіло все. До кінця 2013 року Янукович вже був повністю обмежений в отриманні інформації та абсолютно неадекватний»⁵⁴⁹.

---

⁵⁴⁸ Плахтій Т. Партія регіонів: упевнена хода по історичних граблях. *Українська правда*. 2010. 9 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/11/9/5556086/>.

⁵⁴⁹ Горчинська О., Лукаш І. «Регіонали» у владі. Як у 2006 році партія Віктора Януковича перемогла на виборах до Верховної Ради. *НВ*. 2019. 19 серпня. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/vspomnit-vse/partiya-regioniv-yanukovicha-peremogla-na-viborah-do-verhovnoji-radi-2006-roku-yak-ce-stalosya-novini-ukrajini-50038108.html>.

Роль партії в цих умовах стала фактично другорядною. Про її внутрішнє життя протягом років президентства Януковича було мало чути, та й навряд чи рішення керівних органів ПР мали велике значення для країни. Азаров своїми обов'язками голови партії займався «за залишковим принципом», а головну увагу мусив приділяти справам уряду, тобто партійні справи тягнула четвірка заступників Азарова в керівництві ПР: Рибак, Демидко, Єфремов, Шенцев.

Своєю чергою, Рибак, будучи першим заступником голови ПР, мав пріоритетом свої обов'язки в парламенті. У Верховній Раді VI скликання він очолював комітет з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства та регіональної політики. А в наступному парламенті він взагалі отримав посаду спікера, і часу на партійні справи в нього стало ще менше.

3-поміж звичайних заступників голови ПР Єфремов був завантажений передусім своїми обов'язками керівника фракції – він очолював фракцію ПР у парламенті і VI, і VII скликання. Та і його обов'язки як заступника голови ПР полягали, власне, у зв'язках з Верховною Радою, а решта партійних справ його прямо не стосувалася. Він міцно тримав у руках Луганську обласну парторганізацію, але не брав на себе відповідальності за партійні справи в інших регіонах. До речі, так само Колесніков дбав про Донецьку обласну парторганізацію, але, втрапивши посаду заступника голови партії, він вже не бачив потреби допомагати розвиткові партійних структур в інших областях.

Демидко як заступник голови ПР з ідеології займався продукуванням паперів. В апараті ПР він керував департаментом ідеологічного та комунікаційного забезпечення, який раз на два дні розсилав членам фракції ПР в парламенті листи з оглядом ключових подій дня і тезами, які депутатам рекомендують озвучувати в публічних виступах. Кілька таких листів, датованих 21 січня, 18 та 19 червня 2013 р., потрапили в розпорядження Forbes. У січевих тезах головний наголос пропонували робити на рейтинги. Серед головних досягнень влади – 137-ме місце в рейтингу Світового банку за легкістю ведення бізнесу та 73-тє – у рейтингу Всесвітнього економічного форуму. У червні головним козирем партії мала стати «соціалка».

Щоправда, досягнення уряду в цьому напрямі були скромними – зниження офіційного рівня безробіття на 0,1% і чемпіонат Європи з баскетболу, який Україна мала приймати тільки у 2015 році⁵⁵⁰.

Отже, усю реальну організаційну роботу, включаючи роботу з регіонами, мусив тягнути на собі заступник голови ПР Шенцев. Формально він і Демидко посіли в партійній ієрархії такі самі місця, які раніше посідали Ключев і Колесніков. Але навряд чи він міг зрівнятися хоч з одним із них за своїм впливом на місцеві парторганізації, як і за своєю здатністю допомогти партійним осередкам, коли у них виникали якісь проблеми.

Утім, слід уточнити, що за час між XII з'їздом ПР і Євромайданом склад керівництва ПР все ж зазнав деяких змін. Передусім, вже у вересні 2010 р. політрада партії обрала заступником голови ПР з питань міжнародної політики народного депутата Леоніда Кожару. Далі, 17 березня 2012 р. на XIII з'їзді ПР голова партії «Сильна Україна», віце-прем'єр – міністр соціальної політики Сергій Тігіпко уклав з Азаровим як головою ПР угоду про злиття «Сильної України» з ПР і за це був включений до політради ПР і призначений заступником голови ПР⁵⁵¹. У другому уряді Азарова, сформованому наприкінці грудня 2012 р., Кожара отримав портфель міністра закордонних справ, а Тігіпко, навпаки, не отримав жодного крісла. Але це ніяк не позначилося на їхньому впливі всередині ПР: цей вплив як був, так і залишився майже нульовим. Хоча кооптація їх до складу керівництва ПР все ж спричинила певне пожвавлення іміджу ПР всередині країни і на міжнародному рівні.

Значно важливішим було рішення, прийняте політрадою ПР 18 вересня 2013 р. Як повідомив офіційний партійний сайт, заступниками голови ПР стали Андрій Ключев і Борис Колесніков, а Демидко відкликаний з посади заступника голови ПР за власним бажанням⁵⁵². Член фракції ПР Володимир Олійник повідомив, що нові за-

---

⁵⁵⁰ Балита В. Ідеологи ПР рекомендують регіоналам, як правильно критикувати опозицію. *Zaxid.net*. 2013. 30 липня. URL: https://zaxid.net/ideologi_pr_rekomenduyut_regionalam_yak_pravilno_kritikuvati_opozitsiyu_n1290379.

⁵⁵¹ Тігіпко став заступником голови ПР. *Українформ*. 2012. 17 березня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1328731-tigipko_stav_zastupnikom_golovi_pr.html.

⁵⁵² Балита В. Партія регіонів провела кадрові перестановки у керівництві.

ступники голови партії «будуть займатися організаційними та ідеологічними питаннями». Він наголосив, що в них уже є «хороший досвід роботи на минулих виборах – парламентських і президентських. Тому ми одногосно підтримали їх призначення». Також він зазначив, що в Україні вже фактично йде президентська кампанія. «Так що в цих рокировках немає нічого дивного», – пояснив Олійник⁵⁵³. Колесніков у коментарі сайту LB.ua повідомив: «У зв'язку з обранням мене на посаду заступника голови Партії регіонів я повертаюся до активного виконання тих обов'язків, які раніше були доручені мені партією, – ідеологія і розробка можливих стратегій розвитку партії»⁵⁵⁴.

Повернення Ключова і Колеснікова означало дві речі. По-перше, протягом трьох попередніх років партія організаційно занепадала, і це було настільки явно, що для виправлення ситуації довелося терміново звертатися за допомогою до Ключова і Колеснікова. По-друге, рішення про організаційне підсилення ПР було прийнято спільно Януковичем і Ахметовим. Справді, Андрій Ключов на той момент був секретарем РНБО і ніяк не міг би займатися партійними справами без доручення Януковича. А Колесніков, навпаки, на той момент був просто народним депутатом, від Януковича не залежав і міг би зайнятися партійними справами лише за домовленістю з Ахметовим.

Рішення про організаційне підсилення ПР, швидше за все, справді мотивувалося необхідністю підготовки до чергових президентських виборів, які мали відбутися на початку 2015 р. Для Ключова і Колеснікова було цілком здійсненним завданням залучити необхідні фінансові ресурси і за рік серйозно підвищити дієздатність партійної вертикалі ПР. Однак Євромайдан значно прискорив темп розвитку подій, і ПР не встигла до цього підготуватися.

Інша справа – парламентська фракція ПР. Вона весь час залиша-

---

Zaxid.net. 2013. 18 вересня. URL: https://zaxid.net/partiya_regioniv_provela_kadrovi_perestanovki_u_kerivnitstvi_n1293761.

⁵⁵³ Ключов і Колесніков стали заступниками Азарова по партії. *ЛІГА. Новості*. 2013. 18 вересня. URL: https://ua-news.liga.net/politics/news/klyu_v_kolesn_kov_stali_zastupnikami_azarova.

⁵⁵⁴ Колесніков займеться ідеологією ПР. *LB.ua*. 2013. 18 вересня. URL: https://lb.ua/news/2013/09/18/227440_kolesnikov_zaymetsya_ideologiy_pr.html.

лася цілком дієздатною і боездатною, якщо мати на увазі активну участь у політичній боротьбі з опозицією, хоча була вже зовсім не самостійною. Після скасування конституційної реформи фракція вже не могла нічого вимагати від президента чи уряду. Янукович і Азаров не вважали за необхідне про щось домовлятися з нею. І дуже швидко фракція стала цілком слухняною, виконуючи всі вказівки з президентської адміністрації щодо політичних питань і з уряду щодо питань економічних.

Сказане стосується фракції ПР у Верховній Раді і VI, і VII скликання, хоча за якісним складом вони суттєво відрізнялися. Вибори 2012 року детальніше досліджено нижче (див. п. 5.2.3), а зараз розглянемо їхній продукт, тобто фракцію ПР у новому парламенті.

Олександр Єфремов

12 грудня 2012 р., першого дня роботи Верховної Ради VII скликання, було оголошено, що кількісний склад фракції ПР становить 210 народних депутатів. Головою фракції обрано Олександра Єфремова (№5 виборчого списку ПР), першим заступником голови – Михайла Чечетова (№21 списку), заступниками голови – Володимира Бандурова (виборчий округ №79, Запорізька область), Юрія Воропаєва (№26 списку), Сергія Ключова (округ №46, Донецька область),

Олексія Кунченка (округ №106, Луганська область), Михайла Мироненка (№63 списку), Юрія Самойленка (округ №39, Дніпропетровська область), Сергія Тігіпка (№3 списку)⁵⁵⁵. Наступного дня було обрано керівництво Парламенту; спікером став Володимир Рибак (№10 списку ПР).

На відміну від парламентів V і VI скликань, парламент VII скликання (як і III і IV) обирався не за пропорційною виборчою системою, а за змішаною – наполовину пропорційною, наполовину мажоритарною. За партійним списком пройшли до парламенту 72 «регіонали», ще 113 висуванців ПР були обрані депутатами в одномандатних округах. Крім них, до складу фракції ПР увійшли 25 мажоритарників, які були самовисуванцями. Таким чином чисельність фракції було доведено до 210 депутатів. Але, щоб мати більшість, потрібно щонайменше 226 депутатів, тому для ухвалення парламентом постанови про надання згоди на призначення Азарова прем'єром «регіонали» були змушені скористатися допомогою комуністів. А надалі менеджери «регіоналів» доклали чималих зусиль для переманювання депутатів з опозиційних фракцій і позафракційних до складу слухняної більшості.

У парламентах V і VI скликань, обраних суто за пропорційною системою, фракція ПР складалася з двох основних категорій депутатів. Перша – це фінансово самостійні депутати, які самі оплатили свою участь у партійному спискові. Найвпливовіші з них мали під своїм контролем ще кількох (або й кільканадцять) депутатів. Друга категорія – це де-факто наймані політичні працівники, які, окрім офіційної зарплати, отримують також неофіційну винагороду від тих впливових осіб, чий інтереси вони представляють.

У парламенті VII скликання до цих двох категорій додалася третя – депутати-мажоритарники. Якщо проаналізувати керівництво фракції ПР у цьому Парламенті, то чітко видно, що склад заступників Єфремова формувався з міркувань технології контролю над депутатами. Воропаєв (у 2003–2005 рр. – керівник юридичного департаменту групи «Систем кепітал менеджмент» Ахметова) кон-

⁵⁵⁵ Стенограма пленарного засідання. Засідання друге. 12 грудня 2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/4115.html>.

тролював депутатів з ахметівського крила, Сергій Ключев – представників Донеччини (окрім ахметівських), Кунченко координував мажоритарників з Луганщини, Самойленко – з Дніпропетровщини, Бандуров – із Запорізької області, Тігіпко відповідав за свою квоту в списку, Мироненко – за решту фракції.

Михайло Чететов

А Чететов виконував специфічну функцію диригента в сесійній залі. Сама процедура голосування у Верховній Раді перетворилася на формальність. Воля адміністрації президента доводилася до Єфремова, який передавав Чететову аркуш паперу з позначками «+» або «-» біля питань порядку денного. Роль Чететова була технічною – він просто віддавав рукою команди в сесійній залі. Залежно від цих сигналів відбувалося голосування членів фракції ПР. Зазвичай у залі залишалися самі кнопкодави, які тиснули одночасно на три-чотири кнопки. Як усе це відбувалося в Парламенті, одного разу зблизька зняв на телефон депутат від НУНС Володимир Ар'єв та виклав на сайті Youtube. На відео зафіксовано голосування за Податковий кодекс 18 листопада 2010 р. Після команди Чететова «регіонали» покірно виконують його вказівку⁵⁵⁶.

⁵⁵⁶ Парламент підкоряється дресуванню Чететова. *Українська правда*. 2010. 18 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/11/18/5584885/>.

Лояльність членів фракції ПР до вищого керівництва, їхня покірність вказівкам із президентської адміністрації забезпечувалася в кілька способів. Тим депутатам, які були найманими представниками впливових осіб, було достатньо регулярних грошових виплат від своїх поважних наймачів. А для підтримки лояльності фінансово самостійних депутатів-«регіоналів», як і для переманювання депутатів з інших фракцій, існували набори «пряників» і «батоги».

Ці методи системно застосовувалися менеджерами «регіоналів» ще в парламенті V скликання, під час роботи другого ряду Януковича, і відтоді стали традиційними. Як на практиці відбувалося переманювання, ще в березні 2007 р. описала «Українська правда». «Пряниками» слугувало надання преференцій у бізнесі або можливості брати участь у державних програмах. «Як розповів один депутат, який достатньо близько спілкується з Андрієм Ключевим, з осені технологія співбесід з перебіжчиками набула зовсім іншого характеру – депутатам пропонують не “тупий перехід”, а “співробітництво”. – Кличуть до себе, поважно запрошують за стіл, секретарка приносить гостю чай або каву – і починають йому потихеньку розказувати, що країна прямує до об’єднання, в коаліції все вже стало на свої місця – “сам бачиш”. “Просто допоможи нам! Так сталося, що ми не просимо тебе виходити з партії або з фракції... Просто в деяких ключових питаннях нам потрібна твоя підтримка. А ми тобі теж допоможемо”. Той, звісно починає нервувати, а його заспокоюють. “Ні, не грошима! Ми знаємо, що ти людина принципова і поважаємо в тобі це. Ні! Чому ти про нас так погано подумав? Це ж життя! Все може статися – може, й тобі треба якісь питання вирішити. Приходь! Сам знаєш, як буває, зараз ми в цих кабінетах, завтра – ти. Треба співпрацювати”. Далі щасливому претенденту на членство в коаліції натякають на той чи інший бізнес, в якому він зацікавлений».

А найвпливовіший «батіг» – це тиск на бізнес-інтереси. «Зараз найбільш ефективним інструментом для переманювання є не гроші, а дозвіл можновладців на їх заробляння. Як казав Сталін, «щоб зробити людину щасливою, треба спочатку все відібрати, а потім повернути половину». Найбільшому тиску піддаються підприємства депутатів фракції БЮТ. І, за іронією долі, згідно з рішенням уряду,

підтримувати контакти з фракцією Тимошенко закріплений саме Андрій Клюєв. ... За інформацією «Української правди», продовжує поповнюватися список депутатів, які вже попередили лідерів БЮТ про те, що на їх бізнес або бізнес їх родичів чиниться тиск з метою змусити перейти до більшості. ... – Ми не здивуємось, якщо через деякий час ці депутати прийдуть і відверто скажуть, що в них немає іншого виходу, як перейти до коаліції, – розповів «Українській правді» один із лідерів БЮТ. – У нас вже був такий приклад. Василь Хмельницький ще восени тихесенько підійшов до Юлії Володимирівни і відверто сказав, що його душать, що в нього з'явилися великі проблеми, і він більше не буде ходити на засідання фракції, а свою карточку віддає коаліції»⁵⁵⁷.

Ці та подібні «пряники» та «батоги» допомагали підтримувати дисципліну всередині фракції ПР. Утім, у парламенті VII скликання арсенал цих методів збагатився. Тепер майже дві третини фракції ПР склали депутати-мажоритарники. Кожен з них тією чи іншою мірою дбав про свій округ, бо планував там переобратися на наступних виборах. А виділення бюджетних коштів на округ залежало від політичної позиції депутата.

Як приклад можна навести прийняття закону «Про Державний бюджет України на 2014 рік» під час Євромайдану. Голосування в другому читанні та взагалі відбулося 16 січня 2014 р. на ранковому засіданні перед прийняттям сумнозвісних «диктаторських законів 16 січня». Категорично проти проєкту бюджету виступила опозиція, яка заявила, що на засіданні бюджетного комітету було проігноровано усі поправки і пропозиції її депутатів. За бюджет проголосували 249 депутатів – «регіонали», комуністи і 25 позафракційних, тоді як «Батьківщина», УДАР і «Свобода» не дали жодного голосу⁵⁵⁸. Серед позафракційних депутатів, які підтримали бюджет,

---

⁵⁵⁷ Лещенко С., Найем М. Від опозиції до Януковича. Технологія поповнення більшості. *Українська правда*. 2007. 29 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/03/29/3221481/>.

⁵⁵⁸ Поіменне голосування про проєкт Закону про Державний бюджет України на 2014 рік (№ 3000) – у другому читанні та в цілому. 16.01.2014 р. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_arh_golos?g_id=360907&n_skl=7.

був і Олесь Доній (у жовтні 1990 р. він був лідером Студентської революції на граніті, а зараз представляв у парламенті округ №88, що на Прикарпатті), який відносив себе до опозиціонерів.

«Я не зменшую свою опозиційну політичну діяльність. Є і буду активним учасником Майдану. Однак при цьому компроміс можливий в економічних питаннях, які допомагають мешканцям мого округу», – заявив Доній. Він пояснив, що проголосував за бюджет тільки тому, що в документі були враховані його поправки: «Я подав пропозиції по виділенню коштів на свій округ. В результаті для Коломиї, Коломиїщини і Городенківщини було виділено близько 30 млн грн. Це кошти для потреб шкіл, дитячих садків тощо»⁵⁵⁹. За словами Донія, він опинився перед вибором: «невдалий бюджет і відсутність 30 мільйонів для округу або невдалий бюджет і 30 мільйонів», – і вибрав другий варіант⁵⁶⁰.

Якщо на це спокусився Доній, то зрозуміло, що ще легше спокуситися тим мажоритарникам, які були більш лояльними до тодішньої влади. Власне, щорічною роздачою «мільйонів на округи» якраз і купувалася лояльність. І навпаки, загроза відмови у «мільйонах на округи» була «батоном», який заганяв мажоритарників у слухняну більшість і тримав їх у покорі.

Отже, Партія регіонів була однією з головних політичних технологій, які використовувалися впливовими діячами Донеччини, щоб здобути владу в усій Україні. Найвищу ефективність ця технологія продемонструвала 2006 року, коли донецьке бізнес-політичне угруповання взяло реванш за болючу поразку, отриману під час Помаранчевої революції. Хоча 2004 рік завершився тим, що Віктор Ющенко святкував перемогу над протеже донецького угруповання Віктором Януковичем, однак уже через два роки, наприкінці 2006-го, це угруповання за допомогою ПР просунуло Януковича на пост прем'єра і отримало контроль над виконавчою владою.

⁵⁵⁹ О. Доній пояснив, чому голосував за Держбюджет. *Українські національні новини*. 2014. 16 січня. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/exclusive/1293906-o-doniy-roysaniv-chomu-golosuvav-za-derzhbyudzhel>.

⁵⁶⁰ Доній проголосував за бюджет, бо його округу дали 30 мільйонів. *Українська правда*. 2014. 16 січня. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2014/01/16/7009723/>.

Коли через рік після позачергових парламентських виборів Янукович і його уряд були відправлені у відставку, саме ПР була тією структурою, яка допомогла донецькому угрупованню акумулювати сили для нового раунду боротьби за владу. А потім ПР стала одним із головних інструментів, які на початку 2010 р. піднесли Януковича на посаду президента.

Запорукою високої ефективності ПР була конституційна реформа, ухвалена під час Помаранчевої революції. Вона зробила партію ключовим учасником політичного процесу. Без партійної підтримки стало неможливо потрапити ані в Парламент, ані в уряд, ані на посаду президента. Однак уже в перший рік президентства Януковича конституційну реформу було скасовано, і це спричинило занепад ПР. Що більше влади концентрувалося в руках президента, то менше її залишалося в руках партії, яка привела Януковича до влади. Впливові діячі Донеччини теж втрачали інтерес до ПР, яка раніше була їхнім зняряддям в боротьбі за владу, а тепер, коли цієї мети було досягнуто, виявилася зайвим тягарем.

Щоправда, у вересні 2013 р., за два місяці до початку Євромайдану, цей інтерес відновився, свідченням чого стало повернення до складу керівництва ПР Андрія Клюєва і Бориса Колеснікова. Однак якогось серйозного покращення дієздатності партійної вертикалі ПР не відбулося. І справа тут не лише в тому, що Клюєву і Колеснікову забракло часу. Для реального відновлення ефективності ПР необхідно було повернути скасовану конституційну реформу, але для Януковича такий варіант був абсолютно неприйнятним.

Окрім самої ПР, від скасування конституційної реформи постраждала і парламентська фракція ПР. Сенс її існування тепер полягав лише в тому, щоб бути ядром слухняної більшості, яка штампує закони, необхідні президентській адміністрації та уряду. Активна роль фракції фактично повністю знівельовалася, тобто депутати-«регіонали» вже ніяк не могли впливати на «свого» президента і «свій» уряд. Водночас пасивна роль фракції стала гіпертрофованою: депутати-«регіонали» перманентно піддавалися тиску з боку президентської адміністрації та уряду, які вимагали цілковитої слухняності.

Зрештою ця депутатська слухняність, видресувана за допомогою різних «пряників» і «батоїв», призвела до того, що фракція ПР і вся провладна більшість парламенту не спромоглися під час Євромайдану стати механізмом випускання пари із суспільного казана. Навпаки, бездумно виконуючи вказівки президентської адміністрації, вони загвинчували гайки на кришці цього казана (зокрема, приймаючи «диктаторські закони 16 січня»), аж поки він не вибухнув.

5.2.3. Вибори 2012 року

Першого лютого 2011 р. Верховна Рада прийняла закон «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів»⁵⁶¹, яким збільшила терміни повноважень усіх цих осіб з чотирьох до п'яти років. Закон набрав чинності 4 лютого 2011 р. Стаття 77 Конституції тепер визначала, що «чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України». Оскільки вибори Верховної Ради VI скликання відбулися 30 вересня 2007 р., то датою наступних чергових парламентських виборів стало 28 жовтня 2012 р.

17 листопада 2011 р. Верховна Рада прийняла закон «Про вибори народних депутатів України»⁵⁶². Він запровадив 5%-й прохідний бар'єр і змішану виборчу систему: 225 депутатів обираються в загальнодержавному багатомандатному окрузі за виборчими списками від політичних партій, а інші 225 – за мажоритарною системою в одномандатних округах. Участь у виборах беруть тільки політичні

---

⁵⁶¹ Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 01.02.2011 р. № 2952-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 10. Ст. 68.

⁵⁶² Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 10–11. Ст. 73.

партії; участь партійних блоків не передбачено. Закон визначив, що виборчий процес чергових виборів депутатів розпочинається за 90 днів до дня голосування. Отже, офіційна виборча кампанія розпочалася 30 липня 2012 р.

Однак Партія регіонів розпочала підготовку до виборів задовго до цієї дати. Першим підготовчим кроком став XIII з'їзд ПР 17 березня 2012 р., на якому ПР прийняла пропозицію партії «Сильна Україна» про припинення її діяльності (саморозпуск) і злиття з ПР шляхом індивідуального вступу членів «Сильної України» до ПР. Лідер «Сильної України» віцепрем'єр – міністр соціальної політики Сергій Тігіпко був обраний членом політради і заступником Миколи Азарова на посаді голови ПР⁵⁶³.

*XIII з'їзд Партії Регіонів. 17 березня 2012 р.
Сергій Тігіпко, Віктор Янукович, Микола Азаров*

17 січня 2010 р. у першому турі президентських виборів Тігіпко здобув третє місце з результатом 13,05% голосів⁵⁶⁴. І зараз у ПР роз-

⁵⁶³ Сильна Україна об'єдналася з Партією регіонів. *BBC News Україна*. 2012. 17 березня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/03/120317_sylna_ukraina_merger_pr_ek.

⁵⁶⁴ Вибори Президента України 17 січня 2010 р. Повторне голосування виборів Президента України 07.02.2010. *Центральна виборча комісія*. URL: <https://cvk.gov.ua/pls/vp2010/wp300f0d8.html?PT001F01=700>.

раховували, що залучення Тігіпка до числа головних облич парламентської кампанії «регіоналів» допоможе ПР підвищити свій електоральний врожай.

Інтернет-видання «Українська правда» в репортажі з XIII з'їзду ПР навело почуті розмірковування першого заступника голови ПР Володимира Рибак про подальше використання новоявленого «регіонала»: «Ну, Тігіпко може стати керівником публічної виборчої кампанії – як у 2004 р. Не плутайте з начальником штабу». Також видання поділилося інформацією про те, що «Тігіпка на роль нового обличчя регіоналів лобіює група Сергія Львовичкіна. Саме вони, втративши надію протягнути Юрія Бойка, тепер просувають Тігіпка в прем'єри. Вони навіть погоджуються, що Азаров залишатиметься сторожем престолу до виборів. Після яких Тігіпко, за їхніми планами, і має замінити застарілого “реформатора”. Проблема лише в тому, що прихильників у цього плану набагато менше, ніж тих, хто не хоче чергового посилення “газового лобі” у команді Януковича»⁵⁶⁵.

Наступний підготовчий крок зроблено 23 квітня. На спільному засіданні політради ПР і парламентської фракції ПР було затверджено керівництво виборчого штабу партії. Очолив штаб Андрій Ключев, який з 14 лютого обіймав посаду секретаря Ради національної безпеки і оборони. «Андрій Петрович Ключев, який очолив Центральний виборчий штаб, – сьогодні найбільш підготовлена людина в партії», – наголосив Володимир Рибак. За його словами, до роботи у виборчому штабі також буде залучено «команду професіоналів, яка проводила не одні вибори. Керівником публічної виборчої кампанії Партії регіонів затверджено Сергія Тігіпка, заступником з ідеології – Бориса Колеснікова, заступником з координації діяльності Партії регіонів і роботи з громадськими організаціями та іншими політичними партіями – Володимира Рибак, заступником з роботи з VIP-агітаторами і взаємодії з Верховною Радою – Олександра Єфремова»⁵⁶⁶.

---

⁵⁶⁵ Лещенко С., Найем М. Партія регіонів усиновила Сергія Тігіпка. *Українська правда*. 2012. 18 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2012/03/18/6960874/>.

⁵⁶⁶ Ключев очолив виборчий штаб Партії регіонів. *УНІАН*. 2012. 23 квітня. URL: <https://www.unian.ua/politics/640478-klyuev-ocholiv-viborchiy-shtab-partiji-regioniv.html>.

Отже, формально, всі головні групи впливу, крім “Сім’ї”, отримали ключові посади у виборчому штабі. Це один із найцікавіших моментів цих виборів, адже в результаті, усі ці групи впливу різко ослабили свої позиції, а “Сім’я” – навпаки, стала домінуючою групою, яка виявилася головним бенефіціаром влади саме після виборів-2012.

Розробкою самої кампанії займався незмінний вже багато років політтехнолог із США Пол Манафорт, який продовжив стару лінію “стабільності” та мови, додавши модну на той час в інтелектуальному світі Заходу ідею про успішну країну, де живуть успішні люди.

Передвиборча піаркампанія ПР стартувала на початку червня 2012 р. І дуже важливу роль у ній було відведено закону «Про засади державної мовної політики», розробленому членами фракції ПР Сергієм Ківаловим і Вадимом Колесніченком. Цей закон було прийнято в першому читанні 5 червня, у другому читанні та загалом – 3 липня.

Шостого липня «Українська правда» оприлюднила внутрішні документи ПР щодо її агітаційної кампанії. Із цих документів, зокрема, випливає, що закон «Про засади державної мовної політики» фактично став частиною передвиборчих технологій ПР. Того ж дня пресслужба ПР визнала автентичність опублікованих «Українською правдою» документів⁵⁶⁷. Тож варто навести найважливіші фрагменти цієї публікації.

«Українській правді» вдалося отримати повний пакет документів, які розсилаються штабом ПР народним депутатам – членам політради ПР напередодні виборчих перегонів. За словами джерела, такий пакет отримали також керівники усіх передвиборчих штабів партії. Головними темами майбутньої кампанії стануть успішне проведення Євро-2012 (фінальна частина чемпіонату Європи з футболу 2012 року відбулася в Україні та Польщі з 8 червня по 1 липня), соціальні ініціативи Януковича та мовна політика. Попри публічні заяви «регіоналів», що мовне питання виникло само по собі, аналіз отриманих документів доводить, що це одна з ключових тем агітаційної кампанії.

---

⁵⁶⁷ «Регіони» визнали, що закон про мови – виборча технологія. *Українська правда*. 2012. 6 липня. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2012/07/6/6968275/>.

Розсилка цих документів проводилася згідно з листом Рибака. Цей лист також є в «Української правди». Лист Рибака датовано 3 липня – як раз того дня Верховна Рада прийняла закон «Про засади державної мовної політики». За інформацією джерел, саме того дня штаб ПР почав розсилати пакет документів адресатам.

Серед 11 файлів, які потрапили в розпорядження редакції, найважливішими виявилися два ключові документи, у яких викладено всі етапи, пріоритети та ідеологічні засади майбутньої парламентської кампанії ПР. Перший документ називається «Пріоритетні напрямки роботи народних депутатів України в рамках ідеологічного забезпечення парламентської виборчої кампанії 2012 р.». На 12 аркушах ретельно виписано всі обов'язки в межах агітаційної роботи, зокрема теми та ключові тези під час публічних виступів. Згідно з документом, протягом кампанії на електронні адреси депутатів-«регіоналів» щодня надсилатимуться додаткові матеріали та меседжі.

Другий документ – це графічна презентація «Тематические направления избирательной кампании 2012», спеціально російськомовна. Усю парламентську кампанію ПР поділено на чотири хвили: перша – червень, друга – липень-серпень, третя – вересень-жовтень, четверта (післявиборча) – листопад. Кожній хвилі присвячено окремий слайд з головними меседжами на цей період.

Перша хвиля припала на червень і відбулася під гаслом «Хаос преодолён. Стабильность достигнута!». Головні теми – нова соціальна політика, Євро-2012 та мовна політика: «Государство обеспечит конституционное право гражданам говорить на родном языке». Попри публічні заяви «регіоналів», що тема мови не має передвиборчого характеру, згідно з внутрішніми документами ПР, питання мови має найвищий пріоритет на загальнонаціональному рівні і повинно підкреслити конкурентні переваги ПР. Тому мовна політика – пріоритетна тема агітаційної кампанії не лише в цій хвилі, а й у двох наступних.

Щодо чемпіонату з футболу, виборці мають знати, що лише завдяки новій владі вдалося (цитати з документа): «повернути в країну практично втрачене Євро-2012», «провести Євро-2012 на високому організаційному рівні» та «подарувати мільйонам вітчизняних та

іноземних уболівальників незабутнє свято футболу» (зауважимо, що це абсолютна неправда – *В.Д.*).

Однією з ключових дат цієї хвилі було 22 червня – «начало Великой Отечественной войны». Ця подія мала висвітлюватися під гаслом «Не дадим переписать историю!». І справді, публікації під таким заголовком з'явилися того дня на офіційних сайтах ПР та її обласних осередків. Варто зазначити, що теза про переписування історії – наріжний камінь саме російської пропагандистської машини, і тут ми бачимо абсолютну російську ідеологічну кальку.

Друга хвиля кампанії ПР припадає на липень-серпень. Її головний пріоритет – нові соціальні ініціативи Януковича. Згідно з інструкцією, «президентська тисяча» має стати фундаментом добробуту, а стабільність неодмінно вести до благополуччя. Крім того, найближчі два місяці виборців очікують численні інтерв'ю та ефіри, під час яких їм мають довести, що Євро-2012 – це успіх України та інвестиції в її майбутнє. Також уперше з'являється теза (вона повторюється і в наступній хвилі) щодо чесних виборів, які мають зберегти в країні стабільність.

У цю і наступну хвилю народні депутати мають донести до виборця результати «конструктивної та результативної роботи висококваліфікованої владної команди», якій вдалося (цитата з документа): «подолати руйнівні наслідки помаранчевого “правління” та забезпечити економічну стабільність, низьку інфляцію, зростання показників ВВП та промислового виробництва».

Теза про мову залишається в арсеналі агітаторів. У другій і третій хвилях вона має лунати так: «Мы хотим говорить на родном языке!».

Третя хвиля кампанії триватиме протягом вересня-жовтня під гаслом «Результаты достойны доверия!». В останні дні до голосування виборцям доводитимуть, що в Україні престижно працювати і взагалі-то вони живуть «в успішній країні успішних громадян». 26 жовтня святкуватимуть 15-річчя ПР, а самі вибори відбудуться 28 жовтня в день визволення України від фашистських загарбників.

Утім, на виборах інформаційна кампанія ПР не закінчується. Попереду – остання хвиля, головна мета якої – викликати у виборців

довіру до результатів виборів. Головне, що впадає в очі на слайді про цю хилу, – відсутність тез про мову. Наче після виборів у штабівців ПР зникне потреба «говорить на родном языке», зазначала «Українська правда»⁵⁶⁸.

У липні одночасно з піаркампанією ПР верхівка «регіоналів» була зайнята абсолютно неpubлічним процесом відбору кандидатів до парламенту. Офіційну версію того, як це відбувалося, повідомив 27 липня в інтерв'ю «BBC Україна» Володимир Рибак. «В Партії регіонів – півтора мільйона людей, вона існує 15 років. Тому за ці 15 років система відбору кандидатів у депутати вже відлагоджена. Ми увесь рік проводили дослідження, вивчали соціологію в усіх 27 регіонах, визначали найбільш авторитетних людей, яких би ми могли рекомендувати кандидатами у депутати. Три-чотири рази за рік такі дослідження були проведені. Таким чином були складені попередні списки людей, котрих на місцях найбільше підтримують», – розповів він⁵⁶⁹.

30 липня, тобто першого ж дня офіційної виборчої кампанії, відбувся перший етап XIV з'їзду ПР. Українська редакція радіо Deutsche Welle у репортажі розповіла, що партійний форум у велетенській залі київського Міжнародного виставкового центру відбувся помпезно й велелюдно. Організатори з'їзду заявили, що на ньому присутні шість тисяч делегатів та запрошених. Журналістів серед запрошених не було. Їм відвели окрему кімнату, де вони спостерігали за перебігом подій на телеекрані. Відкриваючи з'їзд, почесний голова ПР Янукович назвав головну місію партії – «збереження політичної стабільності в державі». Президент заявив, що кандидати в депутати від ПР мають «втілювати тип сучасного європейського політика». Усі рішення на з'їзді ухвалювалися одностайно. Одностайним було і схвалення партійного виборчого списку. Азаров сказав, що список роздали всім. Але на екрані було видно, що його отрима-

⁵⁶⁸ Найем М. Внутрішня кухня Партії регіонів. *Українська правда*. 2012. 6 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2012/07/6/6968257/>.

⁵⁶⁹ Дорощ С. Володимир Рибак: список Партії регіонів оновиться на третину. *BBC News Україна*. 2012. 27 липня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/07/120727_rybak_interview_party_of_regions_elections_sd.shtml.

ли тільки ті, хто сидів на перших від трибуни рядах⁵⁷⁰.

Українську редакцію радіо ВВС вразило те, що першу п'ятірку списку не називали до останнього моменту. І лише перед самим закриттям форуму Володимир Рибак сказав: «Ну, а тепер давайте запросимо на сцену тих лідерів, які поведуть партію на вибори!». На сцену вийшли прем'єр Микола Азаров, естрадна співачка Таїсія Повалій, віцепрем'єр Сергій Тігіпко, секретар РНБО Андрій Клюєв та голова фракції ПР у парламенті Олександр Єфремов⁵⁷¹.

Восьмого серпня «Українська правда» повідомила, що ПР подала до Центрвиборчкому список кандидатів, який відрізняється від затвердженого з'їздом. Зміни відбулися у 78-й та 79-й позиціях списку. Так, з'їзд затвердив на 78-му місці народного депутата Олександра Горошкевича. Натомість ЦВК затвердила кандидатом під №78 Юрія Благодира – радника голови Верховної Ради Володимира Литвина. У списку, затвердженому з'їздом, Благодир посідав 106-ту позицію. Тепер на цьому місці опинився сам Горошкевич. Під №79 з'їзд затвердив народного депутата Петра Цюрка. Але в списку ПР, уже затвердженому ЦВК, під №79 значиться народний депутат Іван Мирний, який є начальником охорони Дмитра Фірташа. У списку, затвердженому з'їздом, Мирний обіймав 108-му позицію. Тепер під №108 у списку значиться Цюрко⁵⁷².

Згодом «Українська правда» опублікувала детальний аналіз виборчого списку ПР. Головний висновок полягає в тому, що цей список – «це пантеон збитих льотчиків. Чинovníки, які не впоралися на відведених ділянках, замість звільнення через профнепридатність отримують мандат народного депутата».

Також в аналізі зазначається, що список ПР – це наочне спростування міфів про те, що «між Януковичем і Ахметовим пробіг-

---

⁵⁷⁰ З'їзд Партії регіонів: старі обличчя та курс на відсутність змін. *Deutsche Welle*. 2012. 31 липня. URL: <https://www.dw.com/uk/зїзд-партії-регіонів-старі-обличчя-та-курс-на-відсутність-змін/a-16133306>.

⁵⁷¹ Кур'ята Н. Від Повалій до Ху Цзиньтао: з'їзд Партії регіонів. *BBC News Україна*. 2012. 30 липня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/07/120730_party_regions_assembly_nk.

⁵⁷² Партія регіонів переписала список заради Фірташа і Литвина. *Українська правда*. 2012. 8 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/08/8/6970473/>.

ла чорна кішка» або «Ахметов не підтримує політику Януковича». Щонайменше чверть прохідної частини списку склали люди з групи Ахметова, куди автори аналізу зарахували також і Колеснікова та Ключєва разом з їхніми сателітами. Хоча на цей момент Ключєв відігравав окрему роль і називати його людиною Ахметова було некоректно.

Водночас група Львовчкіна – Фірташа отримала лише чотирьох представників у прохідній частині. Останньому з них – керівнику охорони Фірташа Івану Мирному – прохідне місце дісталось внаслідок маніпуляцій зі списком.

Приніс втрати союз з «регіоналами» Сергієві Тігіпку, який два роки тому мав третій рейтинг у країні – понад 13%. Якби Тігіпко не пішов працювати в уряд, а згодом не розмив «Сильну Україну» всередині Партії регіонів – у гонитві за ефемерним прем'єрством, то зараз він мав би всі шанси завести свою фракцію в новий парламент. Натомість він отримав у прохідній частині списку ПР, окрім власної персони, аж трьох осіб. Повністю дискредитований Литвин – і той зміг домовитися за чотирьох. Щоправда, четвертий, Юрій Благодир, потрапив до списку внаслідок таких самих маніпуляцій, що й Іван Мирний.

Перша п'ятірка списку ПР – Азаров, Повалій, Тігіпко, Ключєв та Єфремов – мала бути дещо іншою. За словами джерел «Української правди», на четвертій позиції була запланована Акімова, а на шостій – Ключєв, але Ключєв зробив усе можливе, щоб позбутися цього порядкового номеру, який у певних колах викликає неприємні асоціації. І що не менш важливо – Ключєв розумів, що випадання з першої п'ятірки для нього означатиме серйозний іміджевий програш у внутрішньопартійній боротьбі. Також слід окремо зупинитися на «видавлюванні» стовідсоткової людини Ахметова Ірини Акімової з першої п'ятірки. Проти неї об'єдналися Азаров, Ключєв, Львовчкін та Єфремов, які розуміли, що перше місце в списку може стати трампліном для подальшого прем'єрства. Усі ці політики не хотіли бачити новим прем'єром людину Ахметова. Вибираючи між посиленням Ахметова та, як їм здавалося, майже вічним і зрозумілим Азаровим, було обрано саме Азарова. І це при тому, що Пол Мана-

форт наполягав на тому, що Азаров не може бути першим номером списку і треба його змінити на когось більш «сучасного».

Ще до старту виборчої кампанії всередині ПР відбувся схожий конфлікт, оскільки група Львовочкіна – Фірташа відстоювала ідею про те, що Азаров поступово відходить від влади, не балотується до парламенту, список очолює Тігіпко, а «регіонали» ідуть на вибори під гаслами «перезавантаження», «людського обличчя», «початку реформ та відлиги» тощо. Проти сценарію Тігіпка повстали «донецькі». Тоді ж виникла ідея з Акімовою, яка також виявилася невдалою, і було прийняте рішення (рішення прийняв особисто Віктор Янукович) про збереження статус-кво.

Загалом список відобразив процес нарощування м'язів двома головними конкуруючими центрами всередині ПР: групою Ахметова, і групою Львовочкіна – Фірташа. Мета – не тільки вплив на Януковича через фракцію та доступ до державного бюджету, але і створення персональних «подушок безпеки» в разі катастрофічного сценарію на президентських виборах 2015 р. Маючи за спиною кілька десятків депутатів, завжди легше домовлятися.

Група Ахметова, окрім ядра – близько 20 депутатів у списку, мала дві базові області, Донецьку і Дніпропетровську, де представників групи було висунуто в одномандатних округах. За вибори в Донецькій області відповідав Колесніков, а в Дніпропетровській – молодий висуванець групи Ахметова, голова ОДА Олександр Вілкул.

Група Львовочкіна – Фірташа отримала невеличке представництво в списку. Водночас до її потенційних союзників належать Тігіпко та Литвин. Крім того, приростити свою філію вона могла за рахунок мажоритарників у Києві та Київській області. У деяких інших регіонах також балотувалися її люди.

Прохідною частиною списку в ПР вважали перші 80 місць. При цьому перехід із прохідної частини на роботу в уряд не мав стати масовим явищем – сам принцип формування списку полягав у тому, що не повинні балотуватися ті міністри, яких Янукович прагне зберегти на своїх посадах, розповіла «Українська правда»⁵⁷³.

---

⁵⁷³ Лещенко С. Список регіоналів. Партія застою. *Українська правда*. 2012. 10 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2012/08/10/6970604/>.

Реально ж ПР за підсумками голосування 28 жовтня отримала 30% голосів і 72 мандати. Протягом грудня 2012 р. – березня 2013 р. межа прохідної частини посунулася до 80-го рядка (завдяки цьому Благодир і Мирний таки отримали мандати за свої 78-ме і 79-те місця). Посади в уряді дісталися тільки чотирьом фігурантам списку: Азаров (№1) знову став прем'єром, Дмитро Табачник (№11) – міністром освіти, науки, молоді і спорту, Олександр Лавринович (№12) – міністром юстиції, а Леонід Кожара (№9) був призначений міністром закордонних справ.

Крім того, висуванці ПР здобули перемогу в більш як половині одномандатних округів – у 113 із 225. Сумарно за списком і в округах ПР виборола 185 мандатів. До них додалися ще 25 лояльних до Януковича мажоритарників-самовисуванців, так що фракція ПР в новому парламенті від початку налічувала 210 членів.

Але насправді перед виборами центральний штаб ПР прагнув отримати фракцію, яка мала б не менше 226 членів, тобто понад половину всього складу парламенту. А оскільки досягти цього в чесній боротьбі – нездійсненне завдання, то місцеві штаби ПР з відома і за підтримки центрального штабу намагалися підвищити партійні результати (відсотки за партію в багатомандатному окрузі та відсотки за провладних кандидатів в одномандатних округах) у будь-який спосіб.

Як зазначалося, центральний штаб ПР планував, що в другій і третій хвилях піаркампанії ПР, присвяченої парламентським виборам, буде експлуатуватися теза про чесні вибори, які мають зберегти в країні стабільність. А протягом місяця після виборів мала тривати четверта хвиля, головна мета якої – викликати у виборців довіру до результатів виборів. Меседжем цієї хвилі мало стати «Честные выборы – демократическая власть», і передбачалися гасла «Результатам доверяем!», «Власть обеспечила проведение честных и прозрачных выборов!»⁵⁷⁴.

Схоже, у штабі ПР здогадувалися, що вибори будуть не дуже чистими і що міжнародні спостерігачі висловлять критику. Четверта хвиля була потрібна саме для того, щоб нав'язати суспільству тезу

⁵⁷⁴ Найем М. Внутрішня кухня Партії регіонів. *Українська правда*. 2012. 6 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2012/07/6/6968257/>.

про те, що «недоліки поодинокі і дрібні, а загалом світ визнав результати наших виборів, і ми можемо спокійно рухатися далі під проводом ПР». Одначе дійсність перевершила очікування. Місцеві штаби ПР (не всі, але чимала їх частина) у своєму прагненні досягти максимальних результатів вийшли далеко за межі традиційного арсеналу адміністративного ресурсу. Як наслідок, обурення висловили не лише міжнародні спостерігачі, а й західні уряди.

Так, Держдепартамент США 29 жовтня виступив із заявою, у якій наголосив: «Уряд Сполучених Штатів стурбований тим, що проведення парламентських виборів у неділю являло собою крок назад від прогресу, досягнутого під час попередніх парламентських виборів і президентських виборів 2010 року – виборів, які знаменували важливі кроки вперед для демократії в Україні. Ми поділяємо занепокоєння, висловлене у сьогоднішній доповіді спостережних місій Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, Парламентської асамблеї ОБСЄ, Парламентської асамблеї Ради Європи, Європарламенту та Парламентської асамблеї НАТО». Зокрема, в заяві вказано на такі недоліки, як «використання державних ресурсів на користь кандидатів від правлячої партії, втручання стосовно доступу до ЗМІ, а також утиски опозиційних кандидатів. У той час, як день виборів був загалом мирним і відстежувався великою кількістю місцевих і міжнародних спостерігачів, ми стурбовані звинуваченнями в шахрайстві і фальсифікації у процесі голосування і підбитті підсумків, невідповідності між попередніми результатами Центральної виборчої комісії і паралельних підрахунків голосів, а також рішенням Центральної виборчої комісії не оприлюднювати результати за виборчими дільницями»⁵⁷⁵.

Тридцятого жовтня держсекретар США Гілларі Клінтон заявила, що проведення парламентських виборів в Україні не дозволяє говорити про те, що країна просувається шляхом зміцнення демокра-

---

⁵⁷⁵ Держдеп США: Вибори в Україні – крок назад. *Укрінформ*. 2012. 30 жовтня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/1415390-dergdep_ssha_vibori_v_ukraini_krok_nazad_1767327.html ; Госдепартамент США о выборах в Украине. *Голос Америки*. 2012. 30 октября. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/us-state-department-ukraine-election/1535752.html>.

тичних інституцій і поваги до верховенства права. Клінтон закликала керівництво України «зупинити сповзання назад» і знову жити «у відповідності з прагненнями українського народу»⁵⁷⁶.

Зі свого боку, в Європейському Союзі 29 жовтня наголосили на важливості того, щоб українська влада належно здійснила подальші етапи виборчого процесу, зокрема, підрахунок решти голосів, визначення результатів і розгляд можливих скарг. Остаточна оцінка виборів в Україні залежатиме і від цих післявиборчих подій, за якими в Євросоюзі теж уважно спостерігатимуть, як спостерігали й за передвиборчим процесом і перебігом голосування, – зазначили у спільній заяві верховний представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки Кетрін Ештон і комісар ЄС з питань розширення та європейської політики сусідства Штефан Фюле. Вони також висловили сподівання, що новообрана Верховна Рада «повною мірою відобразить волю українських виборців, висловлену на виборах»⁵⁷⁷.

Місія Європейської мережі організацій спостереження за виборами (ENEMO) виступила 5 листопада із заявою про те, що вона зафіксувала велику кількість порушень і зловживань під час підбивання підсумків голосування. Зокрема, зафіксовано «численні випадки псування бюлетенів, незаконного вилучення протоколів дільничних виборчих комісій, перешкоджання роботі комісій і обмеження доступу ЗМІ до дільниць тощо». «З багатьох джерел відомо, що існують невідповідності між протоколами, які заповнюються в дільничних виборчих комісіях, і результатами, опублікованими на веб-сайті Центральної виборчої комісії», – наголосила ENEMO і констатувала, що інциденти відбуваються в основному в одномандатних виборчих округах, де різниця в голосах між опозиційними і провладними кандидатами дуже несуттєва⁵⁷⁸.

⁵⁷⁶ Держдепартамент США критично оцінює вибори в Україні. *Укрінформ*. 2012. 31 жовтня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1415988-klinton_pro_vibori_narod_ukraini_zaslugovue_nabagato_krashchogo_1767689.html.

⁵⁷⁷ У ЄС закликали владу України належно завершити виборчий процес. *Радіо Свобода*. 2012. 29 жовтня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24754722.html>.

⁵⁷⁸ Євронаблюдатели сомневаются в честности выборов Рады. *Подробности*. 2012. 5 ноября. URL: <https://podrobnosti.ua/868593-evronabljudateli-somnevajutsja-v-chestnosti-vyborov-rady.html>.

Українська влада після низки телефонних переговорів із західними столицями була змушена піти на поступки. П'ятого листопада ЦВК ухвалила безпрецедентну постанову «Про неможливість достовірного встановлення підсумків голосування та результатів виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року в одномандатних виборчих округах № 94, 132, 194, 197 та 223». В постанові визнавалося: «За результатами перевірок фактів, викладених у зверненнях, поданих до Центральної виборчої комісії, вбачається неможливим достовірно встановити результати волевиявлення виборців у частині обрання народних депутатів України в одномандатних виборчих округах № 94, 132, 194, 197, 223 та необхідно констатувати, що вибори у вказаних одномандатних виборчих округах проведені без дотримання передбачених Конституцією України та Законом принципів і засад виборчого процесу»⁵⁷⁹. Фактично це було офіційне визнання, що режим Януковича виявився неспроможним забезпечити чесні вибори.

Сьомого листопада з таким зізнанням фактично виступив і сам Янукович. Його пресслужба повідомила, що він доручив генеральному прокурору Віктору Пшонці проаналізувати факти порушень законодавства під час виборчого процесу в одномандатних виборчих округах; за результатами проведеного аналізу Генпрокуратура має вжити заходів реагування згідно з чинним законодавством⁵⁸⁰. А 14 листопада пресслужба Януковича повідомила, що він у телефонній розмові запевнив віцепрезидента США Джозефа Байдена, «що влада України робить усе для забезпечення завершення чесного та відкритого виборчого процесу»⁵⁸¹.

---

⁵⁷⁹ Про неможливість достовірного встановлення підсумків голосування та результатів виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року в одномандатних виборчих округах № 94, 132, 194, 197 та 223: Постанова Центральної виборчої комісії від 05.11.2012 р. № 1931. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v1931359-12>.

⁵⁸⁰ Президент доручив Генпрокурору проаналізувати факти порушень. *Голос України*. 2012. 9 листопада. URL: <http://www.golos.com.ua/article/66700>.

⁵⁸¹ Президент України провів телефонну розмову з віце-президентом США. *Укрінформ*. 2012. 14 листопада. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1421301-prezident_ukraini_proviv_telefonnu_rozmovu_z_vitse-prezidentom_ssha_1771036.html.

Надалі Янукович зробив п'ять проблемних округів предметом політичних торгів з опозицією і Заходом. Лише 5 вересня 2013 р. Верховна Рада прийняла закон, яким призначила повторні вибори народних депутатів України в одномандатних виборчих округах №№ 94, 132, 194, 197, 223 на 15 грудня 2013 р.⁵⁸² І лише в одному з цих округів переміг кандидат від опозиції.

Але в будь-якому разі можна констатувати, що Янукович і штаб ПР не впоралися із тим завданням, яке вони самі собі запланували: викликати у виборців довіру до результатів виборів, переконати народ, що «влада забезпечила проведення чесних і прозорих виборів». Натомість українці побачили: порушення на виборах були настільки значними і систематичними, що західні країни поставилися до результатів цих виборів із великим сумнівом. Саме тоді в українському суспільстві та в західних столицях зміцніло переконання, що режим Януковича прямує до диктатури.

Тож на виборах 2012 року владна верхівка намагалася вирішити одразу два завдання. Першим, звичайним, завданням було отримання якомога чисельнішої фракції ПР у новому парламенті, бажано – щоб вона налічувала понад 225 депутатів. Але в тодішній політичній ситуації мета отримати власну більшість була для «регіоналів» практично недосяжною.

З іншого боку, в умовах президентської республіки парламентська більшість не мала жодних конституційних повноважень, зокрема, не могла формувати уряд – це було прерогативою президента. Тому відсутність власної більшості не створювала Януковичу якихось серйозних проблем. До того ж, як засвідчив досвід Верховної Ради VI скликання, ПР майже завжди могла розраховувати на голоси комуністів і багатьох позафракційних депутатів.

Інакше кажучи, ПР на тих виборах не впоралася (та й навряд чи могла впоратися) із завданням-максимумом – отримати власну більшість. Однак вона цілком впоралася із своїм завданням-мінімумом – не віддати більшості мандатів трьом опозиційним силам

---

⁵⁸²Про повторні вибори народних депутатів України в одномандатних виборчих округах №№ 94, 132, 194, 197, 223 : Закон України від 05.09.2013 р. № 457-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 20–21. Ст. 729.

(«Батьківщина», УДАР, «Свобода»). Тож парламент як був, так і залишився після виборів під контролем президентської адміністрації.

Ось чому лише самим прагненням отримати максимальний результат не можна пояснити ту брутальність, із якою центральний і місцеві штаби ПР порушували виборче законодавство, особливо під час підрахунку голосів – навіть тоді, коли загальна картина підсумків виборів вже була відомою, і її не могли кардинально змінити кілька чи навіть десятків округів. Янукович цілком міг зупинити ці брутальні порушення, поки вони ще не встигли зганьбити українську владу на весь світ. Однак він цього не зробив. І навіть під тиском західних партнерів він не погодився визнати перемогу опозиції в проблемних округах, а погодився тільки на те, щоб перемога там не дісталася нікому, – хоча таким чином він фактично визнав свою неспроможність забезпечити чесні вибори.

Пояснення полягає в тому, що на тих виборах владна верхівка вирішувала не тільки звичайне завдання – здобути якомога більше депутатських мандатів, а й дещо інше, а саме: «регіонали» прагнули переконати усіх своїх політичних конкурентів у марності і безперспективності спротиву. Тобто в тому, що влада перебуває в міцних руках, які її не випустять ніколи. Брутальність порушень мала наочно продемонструвати, що «регіонали» забезпечуватимуть собі перемогу в будь-який спосіб, а отже, на наступних президентських виборах опозиція не має жодних шансів. Це мало деморалізувати опозицію і зцементувати владний режим. Частково це вдалося. Саме під час виборів 2012 року Андрій Клюєв, керуючи штабом ПР, набув іміджу «людини, яка здатна на все».

Але був і зворотний ефект. Багаторазово і в Україні, і на Заході лунала оцінка тих виборів як репетиції майбутніх президентських виборів. Для української опозиції, як і для західних урядів, це було сигналом, що в боротьбі з режимом Януковича можуть знадобитися різні методи, включно із силовим тиском (з боку українців) і санкціями (з боку Заходу).

Певно, Янукович хотів убезпечитися від нового Майдану. А насправді лише наблизив його.

Отже, Партія регіонів відіграла ключову роль у формуванні і

функціонуванні режиму Януковича. Саме завдяки цій політичній силі Віктору Януковичу і його клану вдалося вийти на загальнодержавний рівень влади та тривалий час контролювати найвищі державні посади, забезпечуючи фінансове процвітання своєї «Сім'ї» та донецького клану взагалі.

Партія регіонів пройшла у своєму розвитку шлях від партії регіонального масштабу (1991-2000 рр.) до політичної партії, із членів якої формувався Уряд, а також партії, яка спромоглася привести до перемоги на президентських виборах 2010 року власного кандидата – Віктора Януковича.

У різний час Партію регіонів очолювали такі впливові фігури, як Володимир Рибак, Микола Азаров, Віктор Янукович. Приблизно до 2008 року найвпливовішими особами в партії були: Азаров – Ключев – Рибак, але згодом цю роль перебрав на себе Віктор Янукович. Окрім офіційних керівників партії, досить впливовими особами тривалий час були Андрій Ключев та Колесніков. Зміна балансу сил на користь одного чи другого залежала від того, які результати показувала партія на виборах, і хто з цих двох очолював партійний штаб.

Партія регіонів була однією з головних політичних технологій, які використовувалися донеччанами, щоб здобути владу в усій Україні. Найвищу ефективність ця технологія продемонструвала 2006 року, коли донецьке бізнес-політичне угруповання взяло реванш за болючу поразку, отриману під час Помаранчевої революції. Хоча 2004 рік завершився тим, що Віктор Ющенко святкував перемогу над протезе донецького угруповання Віктором Януковичем, однак уже через два роки, наприкінці 2006-го, це угруповання за допомогою ПР просунуло Януковича на пост прем'єра і отримало контроль над виконавчою владою.

У 2010 році, після перемоги Януковича, близько 50 депутатів Партії регіонів отримали посади в різних органах влади. На цей час припало і штучне розширення лав партії за рахунок регіональних осередків, до яких почали вступати регіональні бізнесмени. Але після скасування конституційної реформи вплив Парламенту почав слабшати, а отже, і вага самої Партії регіонів у донецькому клані почала стрімко обвалюватися. Про її внутрішнє життя протягом років президент-

ства Януковича було мало чути, та й навряд чи рішення керівних органів ПР мали велике значення для країни. Рутинну роботу в партії було перекладено на четвірку – Рибак, Демидко, Єфремов, Шенцев.

До «послуг» партії «донеччани» вимушені були звернутися у вересні 2013 року, за два місяці до початку Євромайдану, свідченням чого стало повернення до складу керівництва ПР Андрія Ключова і Бориса Колеснікова. Однак якогось серйозного підвищення дієздатності партійної вертикалі ПР не відбулося.

5.3. Кураторство над силовими структурами

5.3.1. Збройні сили України

Ще 13 червня 2007 р., під час другого прем'єрства, Янукович призначив своїм радником на громадських засадах адмірала запасу Михайла Єжеля, який тоді був пенсіонером (утім, він на два роки молодший за Януковича)⁵⁸³. За часів президентства Леоніда Кучми Єжель шість з половиною років командував українським військовим флотом: з 28 жовтня 1996 р. обіймав посаду заступника міністра оборони – командувача Військово-морськими силами України⁵⁸⁴, з 20 серпня 2001 р. – посаду головнокомандувача Військово-морських сил Збройних сил України⁵⁸⁵, але 25 квітня 2003 р. Кучма звільнив його з цієї посади⁵⁸⁶, а 6 жовтня 2003 р. звільнив з військової служби в запас за станом здоров'я⁵⁸⁷.

---

⁵⁸³ Про призначення Єжеля М. Б. радником Прем'єр-міністра України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.06.2007 р. № 389-р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-2007-%D1%80>.

⁵⁸⁴ Про призначення М. Єжеля заступником Міністра оборони України – командувачем Військово-Морськими Силами України : Указ Президента України від 28.10.1996 р. № 997/96. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997/96>.

⁵⁸⁵ Про призначення М. Єжеля Головнокомандувачем Військово-Морських Сил Збройних Сил України : Указ Президента України від 20.08.2001 р. № 648/2001. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2001>.

⁵⁸⁶ Про звільнення М. Єжеля з посади Головнокомандувача Військово-Морських Сил Збройних Сил України : Указ Президента України від 25.04.2003 р. № 371/2003. *Урядовий кур'єр*. 2003. 30 квітня (№ 80).

⁵⁸⁷ Про звільнення М. Єжеля з військової служби : Указ Президента України від

Народився Єжель на Вінниччині, проте на його поглядах незворотно позначилися кліше радянської пропаганди на кшталт «росіяни та українці – брати, а бандерівці – вороги». Закінчивши 1975 р. Чорноморське вище військово-морське училище імені П.С. Нахімова у Севастополі, Єжель майже 18 років (із серпня 1975 р. по квітень 1993 р.) прослужив на Тихоокеанському флоті, з дворічною перервою (з вересня 1985 р. по серпень 1987 р.) на навчання на командному факультеті Військово-морської академії імені маршала Радянського Союзу А.А. Гречка у Ленінграді (зараз м. Санкт-Петербург РФ). Очолити ВМС України, Єжель почав налагоджувати тісні зв'язки українського флоту із Чорноморським флотом РФ, що вилилося, зокрема, у започаткування спільних українсько-російських військово-морських навчань «Фарватер миру». Перші такі навчання відбулися в жовтні 1997 р. Показово, що росіяни відверто пропонували назвати ті навчання «Братство по оружию», а тодішній командувач Чорноморським флотом РФ адмірал Віктор Кравченко заявив, що «навчання покажуть, що третім країнам у Чорному морі робити нічого» і що проведення навчань допоможе «вирвати Україну з об'ємів НАТО»⁵⁸⁸.

Про погляди Єжеля на посаді командувача ВМС України свідчить епізод, про який розповів інший уродженець Вінниччини – віцеадмірал, Герой Радянського Союзу Володимир Пилипенко (1918-2005 рр.). Як керівник Севастопольської організації Всеукраїнського об'єднання ветеранів Другої світової війни, Пилипенко докладав багато зусиль для примирення всіх учасників війни, незалежно від того, на чиему боці вони воювали. Після його поїздки до Львова і зустрічі з лідером Братства воїнів УПА Михайлом Зеленчуком севастопольські комуністи оголосили віцеадмірала Пилипенка «зрадником військової присяги і своїх бойових товаришів» і організували справжнє цькування його через підконтрольні ЗМІ⁵⁸⁹. Пилипенко

06.10.2003 р. № 1154/2003. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1154/2003>.

⁵⁸⁸ Притула В. Приказано крепить морскую дружбу. Зеркало недели. 1997. 31 октября (№ 44). URL: https://zn.ua/POLITICS/prikazano_krepit_morskuyu_druzhbu.html.

⁵⁸⁹ Романов Р. В Севастополе удовлетворен иск, предъявленный газете «Севастопольская правда». Харківська правозахисна група : інформаційний портал «Права людини в Україні». 2000. 27 грудня. URL: <http://khp.org/index.php?id=977937662>.

вирішив звернутися за захистом до Єжеля – і про результат розповів так: «Я щойно був у командувача ВМС адмірала Єжеля, земляка свого. Кажу йому: допоможи мені, ти ж маєш вплив у місті. Бо не лише в газетах брешуть на мене, але й додому дзвонять і ганьблять мене й дружину ті, хто живого гітлерівця і в очі ніколи не бачив». І почув ветеран війни від свого командувача-земляка: «А ти чого туди поїхав? Хто тебе посилав до тих бандерівців? Вони тобі треба? Я тобі нічим зарадити не можу», – промовивши це, Єжель випроводив героя війни з кабінету⁵⁹⁰.

Як радник прем'єр-міністра Януковича Єжель опікувався питаннями ВМС і Севастополя. Публічно він відзначився заявою про необхідність розробки і прийняття закону про морську політику України⁵⁹¹.

Юлія Тимошенко, відібравши у Януковича посаду голови уряду, 19 грудня 2007 р. звільнила Єжеля від виконання обов'язків радника прем'єр-міністра⁵⁹². Але досвід Єжеля виявився потрібним Юрію Єханурову, який тоді освоювався на посаді міністра оборони. П'ятого лютого 2008 р. на нараді керівного складу Міноборони та Збройних сил України Єхануров представив Єжеля як новопризначеного головного інспектора Міноборони⁵⁹³. 18 травня 2009 р. указом президента Віктора Ющенка Єжель був затверджений членом колегії Міноборони⁵⁹⁴.

Після президентських виборів і зміни влади в Україні Єжелю не довелося йти з Міноборони. Навпаки, він його очолив. 11 березня

⁵⁹⁰ За честь героя. URL: <http://vspm.od.ua/za-chest-geroia/>.

⁵⁹¹ Кому и зачем нужен Закон о морской политике. Объясняет Михаил Ежель. УНИАН. 2007. 1 июля. URL: <https://www.unian.net/society/51959-komu-i-zachem-nujen-zakon-o-morskoj-politike.html>.

⁵⁹² Про звільнення Єжеля М. Б. від виконання обов'язків радника Прем'єр-міністра України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.12.2007 р. № 1157-р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1157-2007-%D1%80>.

⁵⁹³ Єхануров представив генералам нового Головного інспектора Міноборони. Хрещатик. 2008. 4 лютого (№ 19). URL: <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/3235/news/1202207951.html>.

⁵⁹⁴ Про членів колегії Міністерства оборони України : Указ Президента України від 18.05.2009 р. № 332/2009. Офіційний вісник Президента України. 2009. № 15. С. 8.

Міністр оборони України Михайло Єжель, президент Віктор Янукович і начальник Генерального штабу, головнокомандувач Збройних сил України, генерал армії Іван Свида під час військового параду. Київ 9 травня 2010 р.

2010 р., коли Верховна Рада формувала новий уряд, Янукович звернувся з поданням про призначення Єжеля міністром оборони⁵⁹⁵, і вона задовольнила це прохання⁵⁹⁶. Вибір Януковичем кандидатури Єжеля виявився несподіваним не лише для оглядачів, а й для керівництва Партії регіонів і оточення Януковича.

Інтернет-газета «Українська правда» повідомляла, посилаючись на інформацію з власних джерел, що кандидатури на цю посаду змінювалися тричі. Спочатку головним претендентом вважався брат тодішнього голови Верховної Ради Володимира Литвина Микола

⁵⁹⁵ Стенограма пленарного засідання. Засідання двадцять друге. 11 березня 2010 р. Верховна Рада України. URL: <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/910.html>.

⁵⁹⁶ Про призначення Єжеля М. Б. Міністром оборони України : Постанова Верховної Ради України від 11.03.2010 р. № 1970-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 19. С. 595.

Литвин, який очолював Державну прикордонну службу. Потім усі були переконані у поверненні ексміністра оборони Олександра Кузьмука, народного депутата України від ПР і очільника підкомітету з питань воєнної безпеки та оборони парламентського комітету з питань національної безпеки і оборони. Вранці 11 березня особиста справа Кузьмука була роздана на руки народним депутатам⁵⁹⁷, і всі чекали, що Янукович назве це прізвище. Але, виступаючи з трибуни Парламенту, Янукович висунув на посаду міністра оборони Єжеля. Рішення Януковича не призначати Кузьмука пояснювали різними причинами, зокрема лояльністю Кузьмука до НАТО. Джерела «Української правди» натякали, що Єжель став міністром оборони після рекомендації з Москви, де його пам'ятали по спільній роботі в Севастополі (саме там, поряд із базою Чорноморського флоту РФ, базувалися ВМС України до окупації Криму Росією)⁵⁹⁸. Проте головним лобістом Єжеля в оточенні Януковича був керівник Кабміну Микола Азаров, який давно був знайомий з Єжелем і виступив таким собі гарантом того, що Єжель не ухилиться від лінії партії.

Своєю чергою, газета «Дзеркало тижня» нагадала, що Єжель «запам'ятався севастопольцям спільними з російським Чорноморським флотом парадами, бурхливими застіллями і балами з російськими друзями». Газета припустила, що призначення Єжеля на посаду міністра оборони пролобійоване під час візиту Януковича до РФ 5 березня «заради зняття напруженості, що зроста останніми роками, навколо перебування на території України Чорноморського флоту РФ і нормалізації відносин флотів двох держав». «Не виключено також, – додала газета, – що на новопризначеного міністра буде покладено завдання з підготовки суспільної думки про пролонгацію перебування російського флоту у Криму після 2017 року». Крім того, видання зазначило «бізнес-інтереси новопризначеного міністра оборони» і висловило припущення, що «основним напрямком удару» для Єжеля «стане сфера державних закупівель продоволь-

⁵⁹⁷ Наєм М., Лещенко С. Команда молодості Віктора Януковича. Українська правда. 2010. 12 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/12/4855815/>.

⁵⁹⁸ Найем М., Лещенко С. Орбіти уряду Миколи Азарова. Українська правда. 2010. 13 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/13/4859050/>.

ства для харчування солдатів, якою він сильно-сильно “цікавився”, перебуваючи на посаді головного інспектора Міноборони, квартир, палива і речового забезпечення для Збройних сил, розпродажу військового майна і майна держпідприємств Міноборони»⁵⁹⁹.

23 березня Янукович включив Єжеля до складу Координаційної ради з питань відзначення 65-ї річниці перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років⁶⁰⁰, а також до складу української частини Українсько-Російської міждержавної комісії, призначивши його головою української частини підкомітету з питань безпеки⁶⁰¹. Шостого квітня Янукович увів Єжеля до складу Ради національної безпеки і оборони⁶⁰².

Єжель відіграв значну роль у підготовці так званих Харківських угод. Мається на увазі підписана в Харкові 21 квітня 2010 р. Януковичем та тодішнім Президентом Росії Дмитром Медведевим угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України. Цією угодою було подовжено дію трьох укладених у 1997 р. угод, що регламентують перебування Чорноморського флоту РФ у Севастополі, з 2017-го до 2042 р. («з наступним автоматичним подовженням на наступні п'ятирічні періоди, якщо жодна зі Сторін не повідомить письмово іншу Сторону про припинення їх дії не пізніше, ніж за один рік до завершення терміну дії») та встановлено орендну плату, яка, згідно з текстом угоди, «складається з платежів Російської Федерації Україні в розмірі сто мільйонів доларів США на рік, а також з додаткових коштів, які отримуються за рахунок зниження з дати набрання чинності цієї Угодою ціни в розмірі до ста доларів США від встановленої

⁵⁹⁹ Back to U\$SR / А. Еременко, И. Маскалевич, Ю. Мостовая и др. Зеркало недели. 2010. 12 марта (№ 10). URL: https://zn.ua/POLITICS/back_to_ur.html.

⁶⁰⁰ Про додаткові заходи щодо відзначення 65-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років : Указ Президента України від 23.03.2010 р. № 403/2010. Офіційний вісник України. 2010. № 22. С. 7.

⁶⁰¹ Про оновлення складу Української частини Українсько-Російської міждержавної комісії : Указ Президента України від 23.03.2010 р. № 438/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 12. С. 39.

⁶⁰² Янукович залишив собі Богатирьову. Українська правда. 2010. 6 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/04/6/4913545/>.

чинним контрактом між НАК «Нафтогаз України» і ВАТ «Газпром», на кожну тисячу кубометрів газу, що поставляється в Україну, виходячи з пільгового погодженого обсягу поставок, передбаченого згаданим контрактом, за такою формулою: при ціні триста тридцять три долари США і вище за тисячу кубометрів газу зниження складе сто доларів США, при ціні нижче триста тридцять три долари США зниження складе тридцять відсотків від такої ціни»⁶⁰³. «Українська правда» зазначала, що підготовка до підписання угоди відбувалася «протягом кількох днів у цілковитій секретності», а в Харкові «заходи з ізоляції преси від будь-якого доступу до інформації під час зустрічі двох президентів були безпрецедентними». І все ж «попередні висновки про результат зустрічі можна було зробити зі складу делегації переговорів у вузькому колі. Тінь Чорноморського флоту проглядалася досить чітко. Крім Сергія Львовича, глави МЗС Костянтина Грищенка і міністра палива і енергетики Юрія Бойка, на переговорах у вузькому форматі Януковича супроводжував також міністр оборони Михайло Єжель»⁶⁰⁴. Судячи з усього, Бойко відповідав за підготовку газової складової Харківських угод, а Єжель – військово-морської.

Слід зазначити, що з перших місяців президентства Януковича і перебування Єжеля на посаді міністра оборони українське військо було втягнуте в демонстрацію «бойового братерства» з російським військом. Приводом для цього стало святкування 65-ї річниці Перемоги. Кораблі Чорноморського флоту РФ вирушили в три українські порти для участі в спільних парадах з українськими військовими у Миколаєві, Одесі і Керчі⁶⁰⁵. Також 9 травня спільні паради відбулися в Києві (за участю українських, російських і білоруських військових) і Севастополі⁶⁰⁶.

---

⁶⁰³ Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України : ратифіковано Законом України від 21.04.2010 р. № 2153-VI. Урядовий кур'єр. 2010. 30 квітня (№ 80).

⁶⁰⁴ Наем М., Лещенко С. Виктор Янукович провернул бартер исторического масштаба. Украинская правда. 2010. 22 апреля. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2010/04/22/4954993/>.

⁶⁰⁵ На Хрещатик вийшли солдати і танки. Кораблі ЧФ РФ йдуть в Одесу. Українська правда. 2010. 4 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/05/4/5007435/>.

⁶⁰⁶ Перший парад Януковича. Українська правда. 2010. 9 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/05/9/5007435/>.

31 травня Янукович своїм указом призначив начальником Генерального штабу – головнокомандувачем Збройних сил генерал-лейтенанта Григорія Педченка, активного діяча Партії регіонів. За часів Кучми Педченко дослужився до посади командувача військ Південного оперативного командування (призначений 17 листопада 2003 р.), управління якого знаходилося в Одесі⁶⁰⁷. Сьомого липня 2005 р. президент Віктор Ющенко звільнив Педченка з цієї посади і зарахував у розпорядження міністра оборони⁶⁰⁸. 26 березня 2006 р. Педченко був обраний депутатом Одеської обласної ради за списком ПР. Одеська інтернет-газета «Думская» писала, що Янукович тоді домагався (але не вдало) обрання Педченка головою облради⁶⁰⁹. П'ятого листопада 2009 р. Центральна виборча комісія зареєструвала Педченка довіреною особою Януковича у виборчому окрузі №138 (Суворівський район Одеси) на виборах президента⁶¹⁰. А 31 березня 2010 р., трохи більше ніж через місяць після інавгурації Януковича, Педченко постановою уряду Азарова був призначений першим заступником міністра оборони⁶¹¹. 27 квітня Янукович увів Педченка до складу української частини підкомітету з питань безпеки Українсько-Російської міждержавної комісії, призначивши його заступником Єжеля як голови української частини цього підкомі-

---

pravda.com.ua/photo-video/2010/05/9/5023472/.

⁶⁰⁷ Про призначення Г. Педченка командувачем військ Південного оперативного командування : Указ Президента України від 17.11.2003 р. № 1310/2003. Урядовий кур'єр. 2003. 21 листопада (№ 220).

⁶⁰⁸ Про звільнення Г. Педченка з посади командувача військ Південного оперативного командування : Указ Президента України від 07.07.2005 р. № 1062/2005. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062/2005>.

⁶⁰⁹ Правоохоронителі зацікавились финансовой «дружбой» Одесского облсовета и «Имэксбанка». Думская. 2015. 9 апреля. URL: <http://dumskaya.net/news/istoriya-odnogo-parazita-ili-kak-imeksbank-oblas-045488/>.

⁶¹⁰ Про реєстрацію довірених осіб кандидата на пост Президента України Януковича В. Ф. у територіальних виборчих округах для проведення виборів Президента України 17 січня 2010 року : Постанова Центральної виборчої комісії від 05.11.2009 р. № 256. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0256359-09>.

⁶¹¹ Про призначення Педченка Г. М. першим заступником Міністра оборони України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.03.2010 р. № 727-р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727-2010-%D1%80>.

тету⁶¹². Другого червня Педченко постановою уряду був звільнений з посади першого заступника міністра оборони у зв'язку з переходом на роботу до Генштабу⁶¹³. 20 серпня Янукович надав Педченку військового звання генерал-полковника⁶¹⁴. На місцевих виборах, що відбулися 31 жовтня, Педченко увійшов до першої трійки списку ПР до Одеської облради і був обраний депутатом⁶¹⁵.

Першого липня Верховна Рада затвердила запропонований Януковичем закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»⁶¹⁶. Він визначив, зокрема, що основними засадами внутрішньої політики у сфері національної безпеки і оборони є забезпечення життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у зовнішньополітичній, оборонній, соціально-економічній, енергетичній, продовольчій, екологічній та інформаційній сферах; зміцнення обороноздатності держави, посилення відповідальності органів державної влади всіх рівнів за неналежну підготовку і забезпечення безпеки держави; реформування Збройних сил України та інших військових формувань для забезпечення їх максимальної ефективності та здатності оперативно реагувати на потенційні загрози Україні, надання особливої уваги прикриттю повітряного і морського простору держа-

⁶¹² Про оновлення складу українських частин робочих органів Українсько-Російської міждержавної комісії та Робочої групи (Секретаріату) з організаційного забезпечення діяльності Українсько-Російської міждержавної комісії : Указ Президента України від 27.04.2010 р. № 573/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 15. С. 22.

⁶¹³ Про звільнення Педченка Г. М. з посади першого заступника Міністра оборони України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.06.2010 р. № 1142-р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1142-2010-%D1%80>.

⁶¹⁴ Про присвоєння військових звань : Указ Президента України від 20.08.2010 р. № 841/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 25. С. 44.

⁶¹⁵ До списку кандидатів ПР Одеської облради увійшли начальник Генштабу ЗСУ та син Костусева. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/do_spisku_kandidativ_pr_odeskoyi_oblradi_uviyshli_nachalnik_genshtabu_zsu_ta_sin_kostuseva.html.

⁶¹⁶ ВР ухвалила засади внутрішньої та зовнішньої політики. УНІАН. 2010. 2 липня. URL: <https://www.unian.ua/politics/375230-vr-uhvalila-zasadi-vnutrishnoji-ta-zovnishnoji-politiki.html>.

ви, всебічному забезпеченню Збройних сил України; забезпечення поступового переходу до комплектування Збройних сил України на контрактній основі, насамперед за спеціальностями, що визначають боездатність підрозділів, тощо.

Законом передбачено, що Україна як європейська позаблокова держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма зацікавленими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур. Основними засадами зовнішньої політики є забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права; забезпечення дипломатичними та іншими засобами і методами, передбаченими міжнародним правом, захисту суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів України, її політичних, економічних, енергетичних та інших інтересів. Також передбачено дотримання Україною політики позаблоковості, що означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства НАТО та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес та забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір для набуття членства в Європейському Союзі.

Цей закон, який ЗМІ називали «законом про відмову від НАТО», був підписаний Януковичем 15 липня і набув чинності 20 липня 2010 р.⁶¹⁷ Міноборони і Генштаб Збройних сил повинні були керуватися цим законом. Жодних розбіжностей між Януковичем, Єжемем і Педченком з питання доцільності позаблокового статусу України не було, оскільки і Єжель, і Педченко мали проросійську орієнтацію.

Однак це зовсім не означає, що в трикутнику Янукович – Єжель

---

⁶¹⁷ Янукович підписав закон, що передбачає відмову України від вступу в НАТО. Радіо Свобода. 2010. 15 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2100417.html> ; Закон про відмову України від НАТО набув чинності. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/zakon-pro-vidmovu-ukrayini-vid-nato-nabuv-chinnosti.html>.

– Педченко взагалі не було жодних суперечностей. Досить швидко Янукович почав виказувати незадоволення Єжелем і шукати нагоди для його відставки.

Шостого липня «Дзеркало тижня» повідомило, що відбудеться позачергове засідання РНБО, на якому розглядатиметься ситуація, що склалася в Збройних силах. За інформацією газети, результатом засідання має стати відставка Єжеля. Приводом для цього, як повідомили джерела видання в адміністрації Януковича, стало невдоволення Януковича станом справ у Збройних силах за підсумками візиту до Криму 2-4 липня 2010 р. Зокрема під час відвідин севастопольського аеродрому «Бельбек» Янукович поцікавився, яка кількість наявних літаків піднімається в повітря. У відповідь Януковичу повідомили, що із 20 винищувачів у повітря зможе здійснитися лише один. За даними видання, до проекту рішення РНБО увійшов пункт, де йдеться про незадовільні результати роботи Єжеля, і у зв'язку з цим рекомендується звільнити його з посади. Газета розповіла, що, за її інформацією, на засіданні РНБО буде присутнім і виступить із доповіддю народний депутат Олександр Кузьмук, який і змінить Єжеля на посаді міністра оборони. Але, сповістила газета, Єжель вже знає про підготовку відсторонення його від займаної посади і навіть звернувся за допомогою до прем'єр-міністра Миколи Азарова – їхня позапланова зустріч відбулася 6 липня⁶¹⁸.

Засідання РНБО, присвячене питанню Збройних сил, відбулося 8 липня 2010 р. «У мене є відчуття, що треба приймати радикальні заходи і по кадрових питаннях, і з питань фінансування, – заявив Янукович, відкриваючи засідання. – Я не збираюся чекати, коли півень прокукує. Будемо приймати рішення сьогодні». За словами Януковича, він прийняв рішення про скликання РНБО після відвідин минулої неділі, 4 липня, аеропорту «Бельбек» у Криму для перевірки підготовки до святкування 1 серпня (теж у неділю) Дня Військово-морських сил Збройних сил України. «Я почав питати керівника військової частини: “Як ви виконуєте завдання бойові, як ви чергуєте?” Він сказав, що ситуація дуже складна, ми не готові до

---

⁶¹⁸ Голову Мініборони відправлять у відставку? Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/golovu_minoboroni_vidpravlyat_u_vidstavku_.html

виконання завдань. Це я кажу про те, що я маю право сказати на камери», – відзначив Янукович. Він обурився, що Єжель збирався прилетіти до аеропорту безпосередньо у день святкування. «І я сам собі задав питання: “Міністр, як весільний генерал, приїде у неділю до Криму”. Коли приймається рішення проводити такі заходи, міністр їде задалегідь і їх готує», – наголосив Янукович. Він також нагадав, що це вже друге за три місяці засідання РНБО, присвячене питанню Збройних сил. «Перший раз ми розглядали питання у квітні. Ми визначилися, що почнемо працювати, але я не почув, не побачив ініціативи. Я не побачив того хвилювання, яке повинне бути у відповідальних людей, тим паче тих, хто носить генеральську форму, хто повинен дбати про державу, про її захист, – зазначив Янукович. – Тому я прийняв рішення розглянути це питання на РНБО таким складом, щоб ми з вами зробили відповідні висновки, що будемо робити далі»⁶¹⁹.

Однак жодних кадрових рішень на тому засіданні не було затверджено. Один з учасників засідання розповів «Дзеркалу тижня»: «Індюльгенцію Єжелю випросив прем’єр Микола Азаров. На один місяць. Вирішено, що в середині серпня РНБО ще раз заслухає міністра оборони, якому за місяць доручено розробити план невідкладних дій»⁶²⁰. Тут слід зазначити, що це був ранній період правління Януковича, який тоді ще мав певні бажання робити певні зміни, зокрема в армії. Схоже, Янукович дійсно був невдоволений Єжелем з двох причин: по-перше, той не відповідав займаній посаді і не виправдовував покладених на нього сподівань, а по-друге, Янукович не вважав Єжеля «своїм» міністром, сприймав його як нав’язану ззовні кандидатуру, тому й хотів замінити його на когось, більш «свого» і більш адекватного. Однак ті самі зовнішні сили, які нав’язали Єжеля, потім не дозволяли позбутися його. Про те, що це був тиск із Кремля, можна міркувати з подальших дій Єжеля, який на-

⁶¹⁹ Янукович має намір радикально покарати міністра оборони. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/yanukovich_mae_namir_radikalno_pokarati_ministra_oboroni.html.

⁶²⁰ Менделеев Д. Армия: вопрос с баней решен — бани не будет... Зеркало недели. 2010. 9 июля. URL: https://zn.ua/POLITICS/armiya_vopros_s_baney_reshen_bani_ne_budet.html.

полегливо зміцнював зв'язки між Збройними силами України і Росії та, зокрема, між українськими ВМС і Чорноморським флотом РФ.

21 жовтня посол РФ в Україні Михайло Зурабов заявив, що Україна і Росія найближчим часом підпишуть близько п'яти угод щодо перебування Чорноморського флоту РФ в Криму. Посол нагадав, що підкомісія щодо ЧФ російсько-української міждержавної комісії існує вже давно, проте тільки останнім часом її робота активізувалася⁶²¹.

16 листопада оприлюднили інтерв'ю Єжеля, у якому він розповів, що Україна і Росія відновлюють проведення спільних військових навчань. «Співпраця з Російською Федерацією покращилася і розширилася. Ми відновили проведення тих навчань і програм, які з різних причин були тимчасово припинені», – сказав міністр. Зокрема, за його словами, йдеться про українсько-російські навчання «Фарватер миру», проведення яких припинено у 2005 р. Єжель додав, що сторони планують зробити ці навчання більш масштабними і насиченими, «з відпрацюванням таких завдань, як підняття сил по тривозі з їхнім виходом в зазначений район, з виконанням завдань протичовнової, протидесантної та протиповітряної оборони, конвоювання суден, забезпечення висадки десанту». Міністр зазначив, що у 2011 р. заплановано проведення трьох українсько-російських навчань: «Фарватер миру», навчання чергових сил протиповітряної оборони і навчання механізованих підрозділів у тристоронньому форматі спільно з білоруською стороною. Крім того, додав Єжель, Україна отримала запрошення від російської сторони взяти участь у навчаннях сил протиповітряної оборони на полігоні «Ашулук» в Астраханській області Росії⁶²².

Щодо співпраці з російськими військовими Єжель не мав розбіжностей з Педченком. 16 лютого 2011 р. Педченко повідомив, що українські та російські військові на цей рік запланували понад 80

---

⁶²¹ ЧФ РФ почав виплачувати борги до бюджету України. РБК-Україна. 2010. 23 жовтня. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/chf-rf-nachal-vyplachivat-dolgi-v-byudzhet-ukrainy-23102010144800>.

⁶²² Єжель збирається вчитися воювати разом з Росією. Українська правда. 2010. 16 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/16/5573477/>.

спільних українсько-російських заходів. Педченко висловив сподівання, що всі заплановані заходи вдасться виконати. Зокрема провести спільні українсько-російсько-білоруські навчання «Козацький степ» на полігоні Широкий лан у Миколаївській області. Говорячи про відносини між Збройними силами України і Росії, Педченко висловив переконання в тому, що вони повинні бути якомога більш дружніми, взаємовигідними, ґрунтуватися на довірі. Педченко наголосив, що сьогодні перспективні плани розвитку двостороннього співробітництва розглядаються українською стороною вже з урахуванням не тільки можливості обміну досвідом на рівні генеральних штабів, видів і родів збройних сил, але і практичної роботи на рівні молодших командирів і солдатів⁶²³.

24-27 лютого 2011 р. Єжель здійснив візит до Росії, безпрецедентний тим, що його маршрут досяг аж Камчатки. Разом із російським міністром оборони Анатолієм Сердюковим Єжель відвідав декілька віддалених гарнізонів Тихоокеанського флоту, де колись сам служив. Єжель не тільки оглядав бойові кораблі та військові частини, але й бачив, яке житло будують для російських військових. 27 лютого 2011 р. в Оренбурзі, вже на зворотному шляху, Сердюков і Єжель розповіли про можливу співпрацю в майбутньому. Зокрема, Єжель заявив, що українські Військово-морські сили можуть провести спільний збір-похід з кораблями Чорноморського флоту Росії. Спільний збір-похід кораблів, зазначив Єжель, полегшує вирішення завдань для українського і російського флотів, насамперед у засобах забезпечення. «Ми можемо допомагати один одному закривати райони і проводити інші дії, які можуть бути елементами підготовки до великих навчань типу “Фарватер миру”», – сказав Єжель. Своєю чергою Сердюков зазначив: «З нашого боку є пропозиція провести спільні військові навчання з Україною в будь-якому форматі: на землі, в повітрі, на морі»⁶²⁴.

⁶²³ Українські та російські військові на 2011 рік запланували більше 80 спільних заходів. Дзеркало тижня. 2011. 16 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/ukrayinski_ta_rosiyski_viyskovi_na_2011_rik_zaplanuvali_bilshe_80_spilnih_zahodiv.html.

⁶²⁴ Українська армія збирається піти російським шляхом. Українська правда. 2011. 27 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/02/27/5965078/>.

Крім того, Сердюков розповів журналістам, що вони з Єжелем обговорили хід військової реформи в Росії та вирішення соціальних питань військовослужбовців. А Єжель повідомив про свій намір використовувати російський досвід⁶²⁵. У зв'язку з цим директор військових програм Центру Разумкова Микола Сунгуровський скептично оцінив ефективність візиту Єжеля на Далекий Схід Росії. «Я думаю, що спроба Міністерства оборони України копіювати досвід Росії свідчить швидше не про те, що нема грошей, а що нема ідеї, як реформувати. Копіювання досвіду Росії – більш ніж під знаком питання. Оскільки Росія й Україна ні територіально, ні ресурсно не співставні. По-друге, різний статус. Якщо Росія – блокова держава, то Україна – позаблокова держава. Як можна урівняти моделі будівництва збройних сил?» – зазначив експерт⁶²⁶.

20 квітня 2011 р. Єжель приймав Сердюкова в Києві. Вони провели спільну пресконференцію на держпідприємстві «Антонов». Там Єжель заявив, що Міноборони України планує почати підготовку українських військових фахівців в російських вищих військових навчальних закладах: «...в Академії Генерального штабу Російської Федерації, інших вищих навчальних закладах різних родів військ, а також на офіцерських курсах»⁶²⁷.

Водночас розгортався ще один сюжет – Росія отримувала дедалі більший вплив на українські державні компанії, що займаються експортом і виробництвом продукції військового призначення. Перший важливий крок у цьому напрямі було зроблено 10 червня 2010 р., коли Янукович своїм указом призначив генеральним директором державної компанії з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення «Укрспецекспорт» Дмитра Саламатіна⁶²⁸. Важливість цього кроку Янукович посилив тим,

⁶²⁵ Шудря А. Дрейф України на захід привів на Схід. BBC News Україна. 2011. 1 березня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/03/110301_army_russia_it.

⁶²⁶ Українських військових навчатимуть у російському Генштабі. Дзеркало тижня. 2011. 20 квітня. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/ukrayinskikh_viyskovih_navchatimut_u_rosiyskomu_genshtabi.html.

⁶²⁷ Там само.

⁶²⁸ Про призначення Д. Саламатіна генеральним директором Державної компанії з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення :

що 2 листопада 2010 р. увів Саламатіна до складу української частини Українсько-Російської міждержавної комісії⁶²⁹.

Дмитро Саламатін до 1991 р. працював у Казахстані, потім переїхав до Москви. Його батько Альберт Саламатін у 1992-1994 рр. був міністром промисловості Казахстану, згодом теж переїхав до Росії і в 1998-2000 рр. очолював комітет вугільної промисловості при Мінпаливенерго РФ.

Як дослідила газета «Ділова столиця», на початку 1990-х Дмитро Саламатін, який працював тоді гірничим майстром на одній із шахт Караганди, взяв шлюб з Наталею Сосковець, чий батько, Олег Сосковець, займав впливову посаду гендиректора Карагандинського металургійного комбінату (зараз – «Міттал Стіл Теміртау»). У 1991 р. Олег Сосковець очолив Міністерство металургії СРСР, і за ним до Москви переїхав зять, влаштувавшись консультантом в одну з перших приватних компаній того часу – СП «СИТЭК». Після розвалу СРСР Олег Сосковець працював президентом корпорації «Росчермет», першим віцепрем'єром – міністром промисловості Казахстану, президентом Казахстанського союзу промисловців і підприємців, у жовтні 1992 р. обійняв посаду голови комітету РФ з металургії, а у квітні 1993 р. пішов на підвищення, ставши першим заступником голови уряду РФ. І вже через місяць Дмитро Саламатін сів у крісло комерційного директора в московському ЗАТ «Русское топливо», що спеціалізувалося на торгівлі обладнанням для металургії. У червні 1996 р. Олег Сосковець втратив свою впливову посаду через скандал, пов'язаний з винесенням з Будинку уряду РФ в коробці з-під паперу 500 тис. дол. готівкою. Невдовзі Дмитро Саламатін вирішив переїхати до України. Офіційно з 1998 р. він працював у Москві радником президента Міжнародного гірничого конгресу з питань взаємодії з Україною, але джерела «ДС» стверджують, що тоді він активно займався бізнесом в Україні. Першою фірмою, яку Саламатін заснував в Україні (у 1998 р.), ста-

---

Указ Президента України від 10.06.2010 р. № 678/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 20. С. 19.

⁶²⁹ Питання Української частини Українсько-Російської міждержавної комісії : Указ Президента України від 02.11.2010 р. № 1005/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 30. С. 18.

ло ТОВ «Українська енергетична компанія». За даними «ДС», цьому підприємству належали ТОВ «Медпрепарати» (продавало ліки через власну мережу аптек) і ЗАТ «Українська енергетична компанія» (реалізовувало електроенергію за нерегульованим тарифом). У 1999 р. Саламатін створив фірму «Хмельницькийгазавтоматика», яка також заробляла на поставках електроенергії, а через рік його бізнес-імперія збагатилася ще двома енерготрейдерами: ТОВ «Торговий дім “Кузбас-Україна”» (поставляло природний газ) і ТОВ «Схід-енерго» (займалося постачанням електроенергії)⁶³⁰.

У квітні 1999 р. Дмитро Саламатін переїхав до України, 6 грудня 2005 р. отримав українське громадянство, а вже через 10 діб, 16 грудня, був зареєстрований кандидатом у народні депутати України під №88 у списку ПР (про себе зазначив «тимчасово не працює»)⁶³¹. За підсумками виборів 26 березня 2006 р. став народним депутатом, у Верховній Раді отримав посаду першого заступника голови комітету з питань науки і освіти. На позачергових виборах парламенту, які відбулися 30 вересня 2007 р., знову був обраний від ПР (№86 у списку). У Верховній Раді увійшов до складу комітету з питань бюджету, запам'ятався хіба що бійками (зокрема, член фракції НУНС Юрій Кармазін заявив, що 13 березня 2008 р. Саламатін розбив голову одному з членів фракції БЮТ⁶³². Також Саламатін брав участь у бійці 12 листопада 2008 р. перед звільненням Арсенія Яценюка з посади голови Верховної Ради⁶³³, а 27 квітня 2010 р. під час ратифікації у Верховній Раді Харківських угод він у запалі парламентської боротьби зламав ніс члену фракції НУНС Володимирі Карпуку)⁶³⁴.

---

⁶³⁰ Украинский ВПК сменит приоритеты. Dsnews.ua. 2010. 5 июля. URL: <http://www.dsnews.ua/politics/art44041>.

⁶³¹ Скандальний міністр оборони став українцем лише 6 років тому. Українська правда. 2012. 11 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/04/11/6962527/>.

⁶³² Регіонал у Раді розбив голову БЮТівцю? Українська правда. 2008. 15 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/02/15/3374825/>.

⁶³³ У Раді сталася бійка. Ламали двері, били скло. Українська правда. 2008. 12 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/11/12/3608636>.

⁶³⁴ Лещенко С. Янукович поставив торгувати зброєю костолома з московським корінням. Українська правда. 2010. 10 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/10/5128653/>.

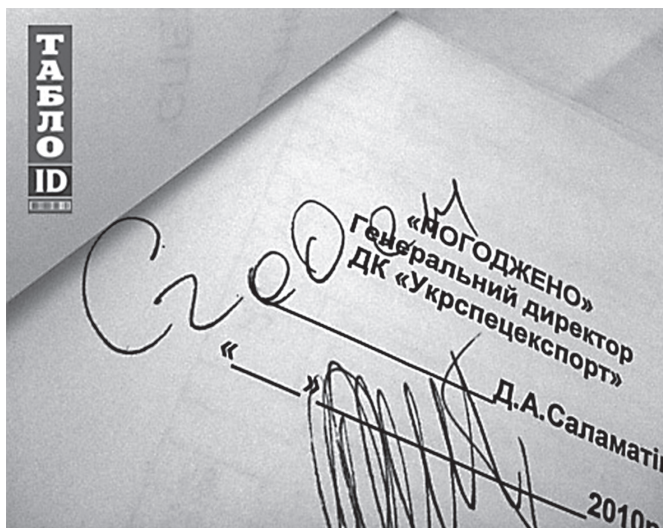
Дмитро Саламатін (в центрі)

Жодного відношення до оборонної сфери Саламатін раніше не мав, тому раптове отримання посади гендиректора «Укрспецекспорту» мало вигляд здобуття росіянами контролю над українським експортом та імпортом озброєнь. У такому разі це кадрове рішення мало бути нав'язане Януковичу з Кремля. Утім, «Українська правда» повідомила іншу версію: «Державну компанію «Укрспецекспорт», яка займається торгівлею зброєю, очолив персональний друг Бориса Колеснікова Дмитро Саламатін. Льовочкін не зміг переламати ситуацію. У підсумку Саламатін замінив на цій посаді Сергія Бондарчука, який є товаришем Льовочкіна, кумом його сестри Юлії Новикової та братом дружини Юрія Ладного – заступника Льовочкіна в адміністрації президента»⁶³⁵.

Перейшовши на роботу до «Укрспецекспорту», Саламатін не одразу склав депутатський мандат – іноді він з'являвся у Верховній Раді. 16 грудня 2010 р. він ще раз прославився участю в побитті депутатів від опозиції, після цього кількох членів фракції БЮТ відвезли до лікарні. Народний депутат Анатолій Гриценко заявляв тоді, що Саламатіна викликали в парламент для участі в бійці навмисно. «Його викликали в парламент для мордобою, тобто бійка була спланованою», – стверджував Гриценко⁶³⁶.

⁶³⁵ Лещенко С. Розкол команди Януковича: «Донецькі» проти групи «РосУкрЕнерго». Українська правда. 2010. 24 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/09/24/5409700/>.

⁶³⁶ Гриценко: Бійка в Раді була спланованою, і правових наслідків не буде. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/gritsenko_biyka_v_radi_bula_splanovanoyu_i_pravovih_naslidkiv_ne_bude_.html.

Зокрема, член фракції БЮТ Володимир Бондаренко повідомив після побиття: «Травму руки я отримав після удару стільцем, який наніс Саламатін»⁶³⁷. У своїй заяві до Генпрокуратури Бондаренко зазначив: «Депутат Саламатін здійснив спробу нанести мені удар стільцем по голові. Мене врятувало лише те, що я встиг підставити під удар руку...»⁶³⁸. То був «фірмовий стиль» Саламатіна. Незадовго до того, 11 серпня, Саламатін прямо в службовому приміщенні «Укрспецекспорту» подібним чином побив директора державного науково-виробничого підприємства «Термохолод» Юрія Кисельова, з яким у нього був господарський конфлікт. За словами Кисельова, Саламатін почав йому нецензурно погрожувати. «Потім він схопив офісне крісло, яке там стояло, і з усього маху вдарив мене по голові», – розповів Кисельов⁶³⁹. 24 вересня перший віцепікер парламен-

⁶³⁷ Нічне побійще в парламенті між Партією регіонів і БЮТ. Фото. Відео. Українська правда. 2010. 16 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/12/16/5683100/>.

⁶³⁸ БЮТівці розписали, як їх били регіонали. Українська правда. 2010. 18 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/12/18/5690879/>.

⁶³⁹ Щербина С. Методи влади: депутат-регіонал побив людину офісним кріслом. Українська правда. 2010. 18 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/09/21/5400880/>.

ту Адам Мартинюк оголосив про запит члена фракції БЮТ Андрія Павловського до генпрокурора щодо перевірки фактів побиття народним депутатом, керівником «Укрспецекспорту» Саламатіним директора державного науково-виробничого підприємства «Термохолод»⁶⁴⁰.

30 вересня 2010 р. Конституційний Суд скасував конституційну реформу, прийняту Верховною Радою 8 грудня 2004 р. Після цього Янукович затіяв масштабне переформатування виконавчої влади, яке стосувалося і оборонної сфери. Дев'ятого грудня він видав указ «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», яким, зокрема, ліквідував Міністерство промислової політики і доручив Кабінету Міністрів «здійснити у місячний строк заходи щодо створення державного господарського об'єднання «Укроборонекспорт» з державних підприємств, які здійснюють господарську діяльність у сфері розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової і спеціальної техніки та боєприпасів, беруть участь у військово-технічному співробітництві з іноземними державами»⁶⁴¹.

28 грудня Янукович видав указ «Про заходи щодо підвищення ефективності діяльності оборонно-промислового комплексу України», яким змінив назву створюваного державного господарського об'єднання з «Укроборонекспорт» на «Укроборонпром» і установив, що генеральний директор «Укроборонпрому» призначається на посаду за поданням прем'єр-міністра та звільняється з посади Президентом України. Також цим указом Янукович доручив Кабінету Міністрів здійснити у місячний строк після створення «Укроборонпрому» заходи щодо передачі в управління «Укроборонпрому» пакетів акцій, що належать державі у статутних фондах акціонерних товариств, які здійснюють господарську діяльність у сфері розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утиліза-

⁶⁴⁰ Стенограма пленарного засідання. Засідання одинадцятье. 24 вересня 2010 р. Верховна Рада України. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/988.html>.

⁶⁴¹ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 р. № 1085/2010. Офіційний вісник України. 2010. № 94. С. 15.

ції озброєння, військової і спеціальної техніки та боєприпасів, беруть участь у військово-технічному співробітництві з іноземними державами; крім того, визначити разом із Міністерством оборони, Фондом державного майна, Державним агентством з управління державними корпоративними правами та майном, Державним космічним агентством перелік акціонерних товариств, пакети акцій яких перебувають у державній власності та можуть бути передані в управління «Укроборонпрому»⁶⁴².

Наступного дня, 29 грудня, уряд своєю постановою утворив державний концерн «Укроборонпром», включивши до нього державну компанію «Укрспецекспорт» та шість її дочірніх підприємств⁶⁴³. Але це був лише початковий етап виконання указів Януковича. 19 січня 2011 р. уряд додав до складу «Укроборонпрому» ще шість держпідприємств⁶⁴⁴, 6 квітня 2011 р. – ще 111 держпідприємств, зокрема 16 підприємств Міністерства оборони⁶⁴⁵, 13 червня 2012 р. – ще одне держпідприємство Міноборони⁶⁴⁶. Після Майдану концерн поповнився (згідно з постановами уряду від 31 березня і 15 червня 2015 р.) трьома авіабудівними підприємствами, але й без цього він мав дуже великі виробничі потужності, ставши однією з найбільших промислових компаній України⁶⁴⁷.

---

⁶⁴² Про заходи щодо підвищення ефективності діяльності оборонно-промислового комплексу України : Указ Президента України від 28.12.2010 р. № 1245/2010. Офіційний вісник України. 2010. № 101. С. 99.

⁶⁴³ Про утворення Державного концерну «Укроборонпром» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2010 р. № 1221. Офіційний вісник України. 2011. № 1. С. 38 ; Кабмін створив «Укроборонпром». Економічна правда. 2010. 30 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2010/12/30/264360/>.

⁶⁴⁴ Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2010 р. № 1221 : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.2011 р. № 53. Офіційний вісник України. 2011. № 7. С. 19.

⁶⁴⁵ Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2010 р. № 1221 : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.2011 р. № 374. Офіційний вісник України. 2011. № 27. С. 40.

⁶⁴⁶ Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2010 р. № 1221 і від 31 серпня 2011 р. № 993 : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2012 № 531. Офіційний вісник України. 2012. № 45. С. 147.

⁶⁴⁷ Деякі питання державного підприємства «Антонов» : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 р. № 269. Офіційний вісник України. 2015. № 38.

Цей величезний концерн від початку створювався «під Саламатіна». Четвертого січня 2011 р. Янукович своїми указами звільнив Саламатіна з посади гендиректора «Укрспецекспорту» і призначив його на посаду гендиректора «Укроборонпрому»⁶⁴⁸. Четвертого лютого Верховна Рада припинила достроково повноваження народного депутата Саламатіна «у зв'язку з особистою заявою про складення ним депутатських повноважень»⁶⁴⁹. Восьмого червня 2011 р. Янукович своїм указом увів Саламатіна до складу Ради експертів з питань українсько-російських відносин⁶⁵⁰.

Звісно, самотужки Саламатін не зміг би впоратися із створенням концерну. Максимальну організаційну допомогу йому надавав тодішній перший віцепрем'єр – міністр економічного розвитку і торгівлі Андрій Клюєв. Він фактично був куратором і, очевидно, ідеологом «Укроборонпрому» в уряді.

До складу концерну увійшли всі підприємства оборонних галузей промисловості ліквідованого Мінпромполітики, а також ремонтні підприємства Міноборони, які виконують особливо важливу функцію підтримання боєздатності Збройних сил під час ведення бойових дій. Міністр оборони Єжель не зміг чи, радше, не захотів чинити цьому спротив – на відміну від тодішнього керівництва Державного космічного агентства, яке попри шалений тиск Клюєва, під

С. 104 ; Деякі питання Харківського державного авіаційного орденів Жовтневої революції та Трудового Червоного прапору виробничого підприємства і державного підприємства «Завод 410 ЦА» : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.2015 р. № 393. Офіційний вісник України. 2015. № 49. С. 23.

⁶⁴⁸ Про звільнення Д. Саламатіна з посади генерального директора Державної компанії з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення : Указ Президента України від 04.01.2011 р. № 1/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 2. С. 6 ; Про призначення Д. Саламатіна генеральним директором Державного концерну «Укроборонпром» : Указ Президента України від 04.01.2011 р. № 2/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 2. С. 6.

⁶⁴⁹ Про дострокове припинення повноважень народного депутата України Саламатіна Д. А. : Постанова Верховної Ради України від 04.02.2011 р. № 3007-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 24. С. 1247.

⁶⁵⁰ Про зміни у складі Ради експертів з питань українсько-російських відносин : Указ Президента України від 08.06.2011 р. № 658/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 45. С. 31.

різними приводами, до останнього гальмувало вирішення питання передавання і не передало жодного підприємства під управління «Укроборонпрому». Так само вчинило Міністерство внутрішніх справ, залишивши в себе казенне науково-виробниче підприємство «Форт»⁶⁵¹.

Постало питання, як керувати концерном, якщо в Саламатіна відсутній будь-який досвід роботи в оборонній промисловості (хоч українській, хоч казахстанській чи російській). Уряд знайшов вихід, прийнявши 9 червня 2011 р. постанову, якою створив Міжвідомчу комісію з реструктуризації підприємств оборонно-промислового комплексу. Головою комісії призначено Ключева, а заступником – Саламатіна⁶⁵². Андрій Ключев, який мав особисті контакти високого рівня в Москві (саме він був ідеологом фактичної передачі одного з ключових гравців фінансової сфери України «Промінвестбанка» російському ВЕБу, «улюбленому дітищу» Путіна), хотів стати людиною, яка буде курувати один з ключових напрямів українсько-російських стосунків. І йому це вдалося на першому етапі.

Важливо зазначити, що спеціально під «Укроборонпром» був прийнятий окремий закон, який дозволив виписати статут концерну так, що генеральний директор концерну зокрема призначає на посаду та звільняє з посади керівників учасників концерну, укладає і розриває з ними контракти без погодження Уряду (31 серпня постановою уряду було затверджено статут концерну)⁶⁵³. Згідно зі статутом, генеральний директор концерну призначає та звільняє з посади керівників учасників концерну, укладає і розриває з ними контракти. Уряд на ці рішення жодного впливу не має.

---

⁶⁵¹ Як створювався Укроборонпром. Цензор.нет. 2018. 24 квітня. URL: https://sensor.net.ua/forum/3063017/yak_stvoryuvavsya_ukroboronprom.

⁶⁵² Про Міжвідомчу комісію з реструктуризації підприємств оборонно-промислового комплексу : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2011 р. № 654. Офіційний вісник України. 2011. № 46. С. 124 ; Кабінет Міністрів України утворив Міжвідомчу комісію з реструктуризації підприємств ОПК. URL: <http://www.ukrspesexport.com/index/view/page/343/lang/ua/id/420>.

⁶⁵³ Деякі питання Державного концерну «Укроборонпром» : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 р. № 993. Офіційний вісник України. 2011. № 74. С. 11.

Тоді як позиції Саламатіна зміцнювалися, загострилися стосунки між міністром оборони і начальником Генштабу, які не поділили повноваження. 16 вересня газета «Дзеркало тижня» повідомила, що конфлікт між Міноборони та Генштабом «виник на ґрунті майнових відносин». «Щоб прискорити процес поліпшення свого добробуту і взяти всі фінансові та майнові потоки в Збройних силах в одні руки, у надрах Міноборони недавно народився лист на ім'я Верховного Головнокомандувача. У цьому опусі пропонують узагалі ліквідувати Генеральний штаб як зайву ланку, а війська і сам Генштаб підпорядкувати особисто міністру, при цьому “позбавити ГШ командних функцій і виконавчих повноважень, – розповіла газета. – В цьому багатосторінковому документі не забуто й начальника Генерального штабу, якому запропоновано скромну посаду “головного військового радника міністра оборони”. Ну, якщо розвивати подібний сценарій, то вже треба було робити Г. Педченка й зовсім ад'ютантом його превосходительства міністра. Звичайно ж, неважко здогадатися, що М. Єжель пропонує президенту створити аж ніяк не оригінальну структуру управління Збройними силами – практично всі диктаторські режими використовували подібний підхід. Не хотілося б пов'язувати дії М. Єжеля та його пропозиції главі держави із задумом з реалізації реформи в армії. Ним, скоріш за все, рухає лише бажання охопити неохоплені фінансові потоки та продати непродане військово майно»⁶⁵⁴. Зрештою скандали навколо Міноборони призвели до того, що Єжель знову опинився в списку кандидатів на відставку і при цьому втратив підтримку Азарова⁶⁵⁵.

Другого листопада 2011 р. Азаров на розширеному засіданні уряду за участі Януковича розкритикував роботу Єжеля і наголосив, що до Кабінету Міністрів надходить багато тривожних сигналів щодо ситуації у Міноборони. «Стан справ у армії не покращився. Житло для військовослужбовців не будується, оборонні замовлен-

⁶⁵⁴ Товстиженко А. «Продажна» реформа армії. Дзеркало тижня. 2011. 16 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/prodazhna_reforma_armiyi.html.

⁶⁵⁵ Янукович прийде на серйозну розмову до Азарова і К°. Українська правда. 2011. 28 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/28/6712821/>; Кабмін ждет большая чистка. Сегодня. 2011. 31 октября. URL: <https://www.segodnya.ua/politics/kabmin-zhdet-bolshaja-chictka.html>.

ня не виконуються. А міністр всю енергію витрачає на скандали: то тендери зриває, то не може налагодити питання з харчуванням солдат, то з'ясовує з начальником Генштабу, хто головніший», – обурився прем'єр і сказав, що дуже шкодує про те, що Єжель не зробив висновків з критики, яка лунала в його бік на засіданні РНБО 8 липня 2010 р.⁶⁵⁶

Після цього повідомлення про очікувану відставку Єжеля з'являлися регулярно щомісяця. Нарешті 8 лютого 2012 р. Янукович своїм указом звільнив Єжеля з посади міністра оборони⁶⁵⁷. Невдовзі, 24 лютого, Янукович призначив Єжеля своїм радником⁶⁵⁸.

Пізніше, 3 квітня 2013 р., Янукович звільнив Єжеля з посади свого радника і призначив послом у Республіці Білорусь⁶⁵⁹. З останньої посади Єжеля звільнив уже президент Петро Порошенко 11 травня 2015 р.⁶⁶⁰

Через рік після відставки Єжеля з посади міністра оборони його діяльністю зацікавилася Генпрокуратура. Четвертого лютого 2013 р. було відкрито кримінальне провадження №4201300000000042, однак ГПУ тоді не оприлюднила цієї інформації⁶⁶¹.

---

⁶⁵⁶ Янукович досі міркує, кого б завтра звільнити. Дзеркало тижня. 2011. 1 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_dosi_mirkue_kogo_b_zavtra_zvilniti.html ; М. Єжель всю енергію витрачає на скандали – М. Азаров. Українські національні новини. 2011. 2 листопада. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/514610-m.egeel-vsyu-energiyu-vitrachae-na-skandali--m.azarov>.

⁶⁵⁷ Про звільнення М. Єжеля з посади Міністра оборони України : Указ Президента України від 08.02.2012 р. № 70/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 6. С. 11.

⁶⁵⁸ Про призначення М. Єжеля Радником Президента України : Указ Президента України від 24.02.2012 р. № 151/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 9. С. 42.

⁶⁵⁹ Про звільнення М. Єжеля з посади Радника Президента України : Указ Президента України від 03.04.2013 р. № 183/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 11. С. 10; Про призначення М. Єжеля Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Білорусь : Указ Президента України від 03.04.2013 р. № 184/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 11. С. 10.

⁶⁶⁰ Про звільнення М. Єжеля з посади Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Білорусь : Указ Президента України від 11.05.2015 р. № 262/2015. Офіційний вісник Президента України. 2015. № 12. С. 8.

⁶⁶¹ Генпрокуратура України викликає на допит экс-міністра оборони Єжеля. Interfax-Україна. 2016. 25 вересня. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/365684.html>.

Про справу проти Єжеля стало відомо лише 13 листопада 2013 р., коли газета «Дзеркало тижня» повідомила, посилаючись на своє джерело в ГПУ, що співробітники ГПУ вилучили в Міноборони документи, пов'язані з діяльністю Єжеля. Як розповіло джерело газети, правоохоронців цікавили стосунки ексміністра з комерційними компаніями, які забезпечували харчування солдатів у 2011-2012 рр. За даними джерела, дорученнями міністра від 2011 і 2012 рр. всі ці комерційні структури були звільнені від сплати комунальних платежів – за світло, газ і тепло. Як наслідок, Міноборони, за попередніми даними слідства, заплатило за комунальні послуги двічі: уперше при оплаті за бюджетні кошти утримання інфраструктури підрозділів Збройних сил, а вдруге – коли розраховувалося за послуги компаній, які забезпечували харчування. Адже, за даними слідства, після доручень Єжеля про звільнення цих компаній від сплати комунальних платежів договірна ціна послуг цих компаній не була переглянута сторонами і, відповідно, не була знижена на суму витрат на комунальні послуги. У ГПУ оцінили можливий збиток від розпоряджень ексміністра у 46,7 млн грн.⁶⁶²

22 травня 2014 р. ГПУ підтвердила, що її головним управлінням нагляду за додержанням законів у військовій галузі відкрито кримінальне провадження щодо того, що Міноборони за вказівкою Єжеля відшкодувало за фіктивними угодами 40 млн грн комерсантам на комунальні потреби, тобто комерційні структури користувалися водою, електроенергією, приміщеннями Збройних сил і ще отримували за це компенсацію. Отже, вказану суму їм було просто «подаровано»⁶⁶³.

Восьмого серпня 2014 р. у межах здійснення досудового розслідування в кримінальному провадженні №4201300000000042, відкритому 4 лютого 2013 р., Єжелю було повідомлено про підозру у

⁶⁶² ГПУ провела в Міноборони вилучення документів, пов'язаних із діяльністю Єжеля. Дзеркало тижня. 2013. 13 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/gpu-provela-v-minoboroni-viyimku-dokumentiv-pov-yazanih-z-diyalnistyu-yezhehlya-131826_.html.

⁶⁶³ ГПУ розслідує діяльність Гриценка, Лебедева та Саламатіна як міністрів оборони. Укрінформ. 2014. 22 травня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1665760-gpu_rozslidue__diyalnist_gritsenka_lebede_va_i_salamatina_yak_ministriv_oboroni_1941165.html.

вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 364 Кримінального кодексу (зловживання владою або службовим становищем, яке спричинило тяжкі наслідки) з максимальним покаранням до шести років позбавлення волі. 13 серпня про це оголосив тодішній генпрокурор Віталій Ярема⁶⁶⁴.

11 березня 2016 р. ГПУ поінформувала, що Головною військовою прокуратурою ГПУ складено повідомлення про підозру Єжелю за неналежне виконання службових обов'язків під час погодження у 2011 р. Переліку військового майна Збройних сил України, що підлягає відчуженню. «У подальшому це рішення надало можливість Міністерству оборони України здійснити неправомірне відчуження двох важких стратегічних бомбардувальників ТУ-95МС суб'єкту підприємництва, що спричинило тяжкі наслідки у вигляді матеріальних збитків державі в особливо великому розмірі на суму понад 24 млн грн. Під час досудового розслідування встановлено місцезнаходження повітряних суден та їх комплектуючих, на них накладено арешт, чим попереджено подальшу реалізацію літаків та їх комплектуючих до Російської Федерації. Досудове слідство у провадженні триває», – зазначалося в повідомленні ГПУ. За інформацією ГПУ, Єжелю інкримінується скоєння кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК (службова недбалість, яка спричинила тяжкі наслідки) з максимальним покаранням до п'яти років позбавлення волі⁶⁶⁵.

Невдовзі, 14 березня, головний військовий прокурор Анатолій Матіос повідомив, що ексміністр оборони Єжелю оголошений у розшук. Матіос додав, що, за його даними, Єжелю переховується в Біло-

---

⁶⁶⁴ Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 05.07.2018 р. № 1-кп\760\364\18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75266710> ; Генпрокуратура пред'явила підозру экс-міністру оборони Єжелю. Дзеркало тижня. 2014. 13 серпня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/genprokuratura-pred-yavila-pidozru-eks-ministru-oboroni-vezhelyu-148647_.html.

⁶⁶⁵ Генеральною прокуратурою України повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення колишньому Міністру оборони України. Генеральна прокуратура України. 2016. 11 березня. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=170580&fp=5060&s=print.

русі⁶⁶⁶. Незабаром це підтвердив сам Єжель, запевнивши, що повернеться в Україну тоді, коли будуть гарантії його безпеки і буде знято висунуті проти нього звинувачення⁶⁶⁷.

22 серпня 2016 р. Печерський районний суд Києва задовольнив клопотання військової прокуратури, надавши дозвіл на проведення спеціального (заочного) досудового розслідування стосовно ексміністра оборони Єжеля, якого підозрюють у злочинах, передбачених ч. 2 ст. 364 КК. За даними слідства, протягом 2011-2012 рр. ексміністр видав чотири доручення, згідно з якими оплата комунальних послуг приватних компаній була здійснена за рахунок коштів держбюджету без подальшої компенсації. Цими діями ексміністр завдав державі збитків на суму близько 43 млн грн. Суд видав дозвіл на затримання і примусову доставку ексміністра в суд для обрання йому запобіжного заходу⁶⁶⁸. Йдеться про кримінальне провадження, відкрите 4 лютого 2013 р.

27 вересня 2016 р. ГПУ поінформувала, що Головною військовою прокуратурою завершено спеціальне досудове розслідування в кримінальному провадженні за підозрою ексміністра оборони Єжеля у скоєнні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 364 КК. У ГПУ зазначили, що захисту Єжеля повідомлено про завершення досудового розслідування, а також наголосили, що підозрюваний у будь-який час може відвідати слідчого для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження⁶⁶⁹.

---

⁶⁶⁶ Україна оголосила в розшук колишніх глав Міноборони Лебедева і Єжеля, а також екс-начальника Генштабу Ільїна. Дзеркало тижня. 2016. 14 березня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/ukrayina-ogolosila-v-rozshuk-kolishnih-glav-minoboroni-lebedyeva-i-yezhehly-a-takozh-eks-nachalnika-genshtabu-ilyina-202402_.html.

⁶⁶⁷ Екс-міністр Єжель переховується в Білорусі і отримує українську пенсію. Дзеркало тижня. 2016. 15 березня. URL: https://dt.ua/POLITICS/eks-ministr-yezhehly-perehovuyetsya-v-bilorusi-i-otrimuye-ukrayinsku-pensiyu-202521_.html.

⁶⁶⁸ Суд дозволив прокуратурі провести заочне розслідування стосовно ексміністра оборони Єжеля. Дзеркало тижня. 2016. 22 серпня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/sud-dozvoliv-prokuraturi-provesti-zaochne-rozsliduvannya-stosovno-eks-ministra-oboroni-yezhehly-216911_.html.

⁶⁶⁹ ГПУ завершила заочне розслідування стосовно ексміністра оборони Єжеля. Дзеркало тижня. 2016. 27 вересня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/gpu-zavershila-zaochne-rozsliduvannya-stosovno-eks-ministra-oboroni-yezhehly-220070_.html.

Дев'ятого грудня 2016 р. у Солом'янський районний суд Києва направлено обвинувальний акт для здійснення заочного засудження екміністра оборони Єжеля. Про це 20 грудня повідомив генпрокурор Юрій Луценко, наголосивши, що це «перший заочний процес над міністром Януковича»⁶⁷⁰. 11 липня 2017 р. суд провів перше підготовче засідання в межах розгляду кримінального провадження щодо Єжеля. Після засідання прессекретар генпрокурора Лариса Сарган повідомила, що Солом'янський райсуд викликає Єжеля на десяту годину 18 серпня. Вона зазначила, що «якщо Єжель не з'явиться на засідання, судді зможуть почати розгляд справи у заочному порядку»⁶⁷¹.

Єжель на суд так і не з'явився. П'ятого липня 2018 р. Солом'янський райсуд ухвалив задовольнити клопотання прокурора і здійснювати спеціальне судове провадження в кримінальному провадженні з обвинувачення Єжеля у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 364 КК. Суд мотивував свою ухвалу тим, що Єжель «переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і оголошений у розшук та наявні фактичні дані, що він перебуває за межами території України понад 6 місяців». Також у мотивувальній частині ухвали згадується довідка Головного управління військової контррозвідки за 16 травня 2017 р., якою встановлено, що Єжелю в Республіці Білорусь надано статус біженця, і що він, за оперативними даними, мешкає з родиною в Мінську, де винаймає квартиру⁶⁷².

Отже, протягом 2010-2012 рр. над українськими Збройними силами та ВПК було встановлено контроль представниками клану Віктора Януковича. Провідну роль у цьому відіграли міністр оборони

⁶⁷⁰ Юрій Луценко. Перший заочний процес над міністром Януковича. Facebook. 2016. 20 грудня. URL: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=610151939183985&set=a.139021569630360&type=3&theater>.

⁶⁷¹ Лариса Сарган. АПД. Наступне засідання суду перенесено на 18 серпня. Причина – захисник колинього міністра оборони Єжеля не може ознайомитися з матеріалами. Facebook. 2017. 11 липня. URL: <https://www.facebook.com/LarysaSargan/posts/1555084087898443>.

⁶⁷² Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 05.07.2018 р. № 1-кп\760\364\18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75266710>.

України Михайло Єжель та голова «Укроборонпрому» Дмитро Саламатін. Вони були пов'язані з російською політичною та економічною елітами діловими та особистими зв'язками.

Бажання прибрати Михайла Єжеля з посади міністра оборони прослідковувалося ще з липня 2010 р. Янукович хотів бачити на цій посаді когось більш «свого» і більш компетентного. «За довгий період часу чуток про відставку Єжеля “дозрівали” два кандидати на цю посаду – ексміністр оборони Олександр Кузьмук і нинішній начальник Генштабу Григорій Педченко», – зазначав інформаційно-аналітичний портал «Хвиля»⁶⁷³. Після скасування конституційної реформи 2004 р. і повернення до Конституції 1996 р. Янукович міг звільнити будь-якого міністра і, зокрема, міністра оборони в будь-який момент самостійно, не потребуючи згоди Верховної Ради. Однак своє бажання позбутися Єжеля Янукович реалізував лише 8 лютого 2012 р. І одразу ж призначив міністром оборони Дмитра Саламатіна⁶⁷⁴, попередньо звільнивши його з посади гендиректора «Укроборонпрому»⁶⁷⁵. Скидалося на те, що Янукович замінив Єжеля не на когось більш «свого» і більш компетентного, а навпаки, на ще більш «чужого» (тобто кремлівського) і ще менш компетентного.

Призначення Саламатіна обурило опозиційних політиків і експертів. Зокрема, народний депутат Олег Ляшко назвав рішення Януковича про призначення Саламатіна помилкою і загрозою для держави. «Ця людина до недавнього часу була громадянином Російської Федерації. Саламатін є зятем колишнього першого віцепрем'єра Росії Олега Сосковця і за роки проживання в Москві співпрацював з Головним розвідувальним управлінням Генштабу Росії, – заявив він. – Це кричущий факт, що в Україні такій людині

---

⁶⁷³ Что стоит за «министерской ротацией» в Минобороны Украины. Хвиля. 2012. 8 февраля. URL: <http://hvylya.net/analytics/politics/chto-stoit-za-ministerskoj-rotatsiej-v-minoborony-ukrainy.html>.

⁶⁷⁴ Про призначення Д. Саламатіна Міністром оборони України : Указ Президента України від 08.02.2012 р. № 72/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 6. С. 11.

⁶⁷⁵ Про звільнення Д. Саламатіна з посади генерального директора Державного концерну «Укроборонпром» : Указ Президента України від 08.02.2012 р. № 71/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 6. С. 11.

спочатку довірили держкомпанію з торгівлі продукцією військового та спеціального призначення. Тепер йому віддали ще й оборону держави». Ляшко додав, що Саламатіна слід було перед призначенням перевірити на причетність до російських спецслужб і психічне здоров'я. «Всім відомо про неадекватність Саламатіна. Відчайдушно захищаючи ратифікацію Харківських угод зі здачі Криму, саме він стільцем побив депутата Володимира Карпука, зламавши тому ніс», – наголосив Ляшко⁶⁷⁶.

Версія про співпрацю Саламатіна з російським ГРУ мала багатьох прибічників. Десятого лютого перший віцеспікер парламенту Адам Мартинюк оголосив про запит члена фракції НУНС Андрія Парубія до голови Служби безпеки України щодо перевірки інформації про співпрацю новопризначеного міністра оборони Саламатіна з Головним розвідувальним управлінням Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації⁶⁷⁷. Член фракції БЮТ Василь Кравчук розповів: «Генерали з Партії регіонів, які є народними депутатами, – всі просто шоковані! Адже Саламатін був громадянином іншої держави»⁶⁷⁸.

Заступник голови фракції НУНС Тарас Стецьків виступив із заявою, у якій, зокрема, наголосив, що «призначення міністром оборони України особи, яка лише 5 років була громадянином України, а перед тим працювала у російських бізнес-структурах, є яскравим свідченням або некомпетентності президента Януковича, або, що більш вірогідно, прямим і свідомим нехтуванням ним інтересів національної безпеки і оборони. ... Зрозуміло, чиї інтереси буде захищати такий міністр оборони. Опозиція не здивується, коли уже в найближчий час Україна почне втрачати ринки озброєнь, коли і далі продовжиться деградація українського ВПК, а й без того розвалена

---

⁶⁷⁶ Ляшко назвав нового міністра оборони «психом і агентом російської військової розвідки». Bigmir.net. 2012. 9 лютого. URL: <http://news.bigmir.net/ukraine/529075-Lyashko-nazvav-novogo-ministra-oboroni-psihom-i-agentom-rosiiskoi-viiskovoi-rozvidki>.

⁶⁷⁷ Стенограма пленарного засідання. Засідання шосте. 10 лютого 2012 р. Верховна Рада України. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1244.html>.

⁶⁷⁸ БЮТівець: генерали з Партії регіонів у шоці від Саламатіна. Українська правда. 2012. 26 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/02/26/6959483/>.

українська армія опиниться в стані агонії», – резюмував Стецьків⁶⁷⁹.

Директор Центру досліджень армії, конверсії і роззброєння Валентин Бадрак заявив, що наразі немає ані підстав, ані передумов стверджувати, що з приходом Саламатіна на посаду міністра оборони ставлення чинної української влади до армії зміниться і почнеться її активна модернізація. Експерт зазначив, що робота Саламатіна як керівника «Укроборонпрому» не дає відповіді на питання про його менеджерські якості. Також Бадрак наголосив, що на «Укроборонпром» покладено функції розвитку оборонної промисловості та зміцнення обороноздатності країни, але жодних ініціатив у цьому напрямі від керівництва держконцерну поки не надходило. «Більше того, українська оборонна промисловість у даний час все ще перебуває у стані хаосу. Тому, якщо брати цей аспект діяльності «Укроборонпрому», то призначення Саламатіна навряд чи слід розглядати як нагороду за успіхи в якості чиновника», – констатував експерт. Стосовно особистості Саламатіна Бадрак зазначив, що в очах Януковича Саламатін встиг виявити себе дисциплінованим членом партії влади з високим рівнем амбіцій, «однак в очах громадськості проявив себе малопередбачуваним та імпульсивним чиновником, якому, до того ж, сходять з рук ексцентричні вчинки, мало сумісні з соціальним статусом». Єдиним припущенням, що пояснює мотивацію новоявленого міністра, на думку Бадрака, може бути намір довести до логічного завершення створення моделі управління оборонною промисловістю, військово-технічним співробітництвом і самою армією «з єдиного пульта управління»⁶⁸⁰.

На посаду гендиректора «Укроборонпрому», звільнену Саламатіним, Янукович призначив Дмитра Перегудова, який вважався фаховим спеціалістом і одночасно людиною, близькою до Саламатіна. Він киянин, його батько, Олександр Перегудов, із 1990-х рр. керував київським заводом «Маяк» (пішов на пенсію у січні

⁶⁷⁹ Скандальний міністр оборони став українцем лише 6 років тому. Українська правда. 2012. 11 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/04/11/6962527/>.

⁶⁸⁰ Призначення Саламатіна міністром оборони навряд чи спричинить активне реформування армії, – експерт. Дзеркало тижня. 2012. 9 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/priznachennya_salamatina_ministrom_oboroni_navryad_chi_sprichinit_aktivne_reformuvannya_armiyi,-_ek.html.

2018 р.)⁶⁸¹. У 1997 р. Дмитро Перегудов закінчив Київський національний торговельно-економічний університет і влаштувався на роботу в державну компанію «Укрспецекспорт». У 2002 р. заочно закінчив Національний авіаційний університет за спеціальністю «виробництво, технічне обслуговування, ремонт повітряних суден і двигунів», у 2003 р. захистив дисертацію і здобув наукове звання кандидата технічних наук. Із 2005 р. був директором державної госпрозрахункової зовнішньоторговельної та інвестиційної фірми «Укрінмаш» – дочірнього підприємства державної компанії «Укрспецекспорт». Четвертого січня 2011 р. Янукович, підвищивши Саламатіна з посади гендиректора «Укрспецекспорту» до посади гендиректора «Укроборонпрому», призначив Дмитра Перегудова виконувачем обов'язків гендиректора «Укрспецекспорту»⁶⁸², а 9 лютого – гендиректором цієї держкомпанії⁶⁸³. І ось тепер, коли Саламатін піднявся кар'єрними сходами на посаду міністра оборони, Перегудов теж піднявся на щабель вище і посів посаду гендиректора «Укроборонпрому».

Однак Саламатін, ставши міністром оборони, залишив за собою контроль над «Укроборонпромом». Зроблено це було шляхом підпорядкування Саламатіну Міжвідомчої комісії з реструктуризації підприємств оборонно-промислового комплексу. Як уже згадувалося, цю комісію було створено 9 червня 2011 р. постановою Кабінету Міністрів. У постанові було записано, що головою комісії є перший віцепрем'єр – міністр економічного розвитку і торгівлі, а заступником – гендиректор «Укроборонпрому». Восьмого лютого 2012 р. Саламатін отримав посаду міністра оборони, 14 лютого Янукович звільнив Ан-

---

⁶⁸¹ Борг виробника «Молота» перед банком Януковича продали в 5 разів дешевше. Українська правда. 2018. 16 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/08/16/7189417/>.

⁶⁸² Про призначення Д. Перегудова виконуючим обов'язки генерального директора Державної компанії з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення : Указ Президента України від 04.01.2011 р. № 4/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 2. С. 7.

⁶⁸³ Про призначення Д. Перегудова генеральним директором Державної компанії з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення : Указ Президента України від 09.02.2011 р. № 182/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 4. С. 7.

дрія Ключева з посади першого віцепрем'єра – міністра економічного розвитку і торгівлі та призначив його секретарем РНБО, а 12 березня вийшла постанова Кабінету Міністрів «Питання діяльності деяких консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом міністрів України», один з пунктів якої визначив, що відтепер головою Міжвідомчої комісії з реструктуризації підприємств оборонно-промислового комплексу є не перший віцепрем'єр – міністр економічного розвитку і торгівлі, а міністр оборони⁶⁸⁴. Отже, Саламатін став головою цієї комісії, а Перегудов – його заступником.

27 квітня газета «Дзеркало тижня» повідомила про спробу Саламатіна ще міцніше прив'язати до себе «Укроборонпром». Спроба виявилася невдалою через те, що прямо порушувала Конституцію. «Д. Саламатін спробував нещодавно обійняти ще одну “хлібну” посаду, яка дала б йому змогу зберегти за собою пост міністра та ще й контролювати концерн “Укроборонпром”, – розповіла газета. – Треба віддати належне величезному законотворчому досвіду роботи нинішнього міністра оборони у Верховній Раді, без нього навряд чи Д. Саламатін витворив проєкт розпорядження Кабінету Міністрів про своє призначення членом наглядової ради концерну “Укроборонпром”! Анітрохи не соромлячись, Дмитро Альбертович подав цей документ на розгляд уряду, оскільки, мабуть, вважав, що члени Кабінету Міністрів і прем'єр-міністр теж не дуже добре знайомі зі статтею 120 Конституції України, яка прямо забороняє міністрам входити до наглядових рад підприємств»⁶⁸⁵.

26 червня Янукович звільнив Перегудова з посади гендиректора «Укроборонпрому»⁶⁸⁶ і призначив на цю посаду Сергія Громова⁶⁸⁷

---

⁶⁸⁴ Питання діяльності деяких консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2012 р. № 230. Офіційний вісник України. 2012. № 22. С. 250.

⁶⁸⁵ 2012-й: рік деградування збройних сил? Дзеркало тижня. 2012. 27 квітня. URL: https://dt.ua/POLITICS/2012-y_rik_degraduvannya_zbroynih_sil_.html.

⁶⁸⁶ Про звільнення Д. Перегудова з посади генерального директора Державного концерну «Укроборонпром»: Указ Президента України від 26.06.2012 р. № 415/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 21. С. 19.

⁶⁸⁷ Про призначення С. Громова генеральним директором Державного концерну «Укроборонпром»: Указ Президента України від 26.06.2012 р. № 416/2012.

(він був звільнений уже після революції – 7 березня 2014 р. указом в.о. президента Олександра Турчинова⁶⁸⁸). Сергій Громов із січня 1996 р. працював на різних посадах в АТ «Перший Український Міжнародний Банк», з жовтня 2002 р. – фінансовим директором металургійного комбінату «Азовсталь», з червня 2003 р. – фінансовим директором, т.в.о. генерального директора ВАТ «Харцизький трубний завод», з квітня 2008 р. – першим заступником генерального директора – фінансовим директором ЗАТ «АзовЕлектроСталь», з вересня 2008 р. – заступником фінансового директора дивізіону сталі та прокату, директором з розвитку бізнесу в Болгарії ТОВ «Метінвест Холдинг», головою ради директорів, виконавчим директором АТ «Промет Стіл» (прокатний завод, який належить холдингу «Метінвест» і розташований у місті Бургасі в Болгарії). Отже, на чолі «Укроборонпрому» Янукович поставив людину з команди Ріната Ахметова, однак це не звільняло концерн від впливу з боку Саламатіна. Перегудов при цьому знову очолив «Укрспецекспорт» – із 3 липня на посаді в.о. гендиректора⁶⁸⁹, а з 16 жовтня – на посаді гендиректора⁶⁹⁰ (звільнений з посади 8 липня 2013 р.⁶⁹¹).

Четвертого липня 2012 р. Кабінет Міністрів прийняв постанову «Деякі питання управління Державним концерном “Укроборонпром” корпоративними правами держави»⁶⁹². Ця постанова переда-

---

Офіційний вісник Президента України. 2012. № 21. С. 19.

⁶⁸⁸ Про звільнення С. Громова з посади генерального директора Державного концерну «Укроборонпром»: Указ Президента України від 07.03.2014 р. № 272/2014. Офіційний вісник Президента України. 2014. №. 10. С. 33.

⁶⁸⁹ Колишній глава Укроборонпрому очолив Укрспецекспорт. Корреспондент. 2012. 7 липня. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/companies/1369131-kolishnij-glava-ukroboronpromu-ocholiv-ukrspeceksport>.

⁶⁹⁰ Дмитрий Перегудов опять стал гендиректором Укрспецэкспорта. Dsnews.ua. 2012. 19 октября. URL: <http://www.dsnews.ua/politics/dmitrii-peregudov-opjat-stal-gendirektorom-ukrspeceksporta>.

⁶⁹¹ Гендиректор «Укрспецэкспорта» Дмитрий Перегудов уволен. Зеркало недели. 2013. 12 июля. URL: https://zn.ua/POLITICS/gendirektor-ukrspeceksporta-uvolen-125561_.html.

⁶⁹² Деякі питання управління Державним концерном «Укроборонпром» корпоративними правами держави: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2012 р. № 716. Офіційний вісник України. 2012. № 59. С. 141.

ла «Укроборонпрому», який на той час уже об'єднав у своєму складі 125 державних підприємств, повноваження з управління корпоративними правами держави щодо дев'яти акціонерних товариств, зокрема щодо ПАТ «Завод «Маяк»» (той самий завод, яким керував Олександр Перегудов – батько Дмитра Перегудова). Перелік цих акціонерних товариств наведено в таблиці.

Перелік акціонерних товариств, переданих у управління державному концерну «Укроборонпром» 4 липня 2012 р.

Код згідно з ЄДРПОУ	Найменування товариства	Обсяг пакета акцій, що належить державі у статутному капіталі товариства
14307274	ПАТ «Київський завод «Радар»»	100%
14307423	ПАТ «Завод «Маяк»»	100%
14307699	Державна акціонерна холдингова компанія «Артем»	100%
14308552	ПАТ «Український науково-дослідний інститут авіаційної технології»	50% + одна акція
14309008	ВАТ «Феодосійська суднобудівна компанія «Море»»	100%
14309356	ПАТ «Науково-виробниче об'єднання «Київський завод автоматики ім. Г. І. Петровського»»	93,0739%
14309586	ВАТ «Завод «Фіолент»»	50% + одна акція
14309866	ВАТ «Завод «Квант»»	73,2784%
14312973	ВАТ «Меридіан» ім. С. П. Корольова	50% + одна акція

Свою діяльність на посаді міністра оборони Саламатін координував із секретарем РНБО Андрієм Ключевим, який раніше на посаді першого віцепрем'єра – міністра економічного розвитку і торгівлі був куратором Саламатіна на посаді гендиректора «Укроборонпрому». 17 лютого 2012 р. Янукович призначив Саламатіна членом РНБО замість Єжеля⁶⁹³.

Напередодні, 16 лютого, з'явилася інформація про відставку Педченка з посади начальника Генерального штабу – головнокомандувача Збройних сил⁶⁹⁴. Агентство «Інтерфакс-Україна» навело слова свого джерела в Генштабі: «Інформація про звільнення Педченка з'явилася в Міноборони відразу ж після призначення нового міністра Дмитра Саламатіна». Співрозмовник агентства спрогнозував, що указ Януковича з цього приводу з'явиться найближчим часом, і послався на той факт, що на останніх заходах за участі нового міністра оборони начальник Генштабу не був присутній, хоча зазвичай такі події відбуваються за його участі. Серед найбільш вірогідних кандидатур на посаду нового начальника Генштабу, за словами співрозмовника агентства, розглядаються перший заступник начальника Генштабу Володимир Замана та командувач Сухопутних військ Геннадій Воробйов⁶⁹⁵.

17 лютого Педченко в інтерв'ю інтернет-газеті «Думская» підтвердив: «Я дійсно прийняв особисте рішення піти з Генштабу. Вчора я доповів про нього президентові. При цьому ніяких рапортів про відставку я не писав. Коли президент розбереться в питанні і прийме рішення, можна буде говорити більш конкретно». Він зазначив, що не має наміру залишати політику і, зокрема, збирається продовжити депутатську діяльність в Одеській облраді⁶⁹⁶. Директор

---

⁶⁹³ Про внесення змін до Указу Президента України від 6 квітня 2010 року № 506 : Указ Президента України від 17.02.2012 р. № 103/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 15. С. 16.

⁶⁹⁴ Одесский депутат уходит с должности начальника Генштаба? Думская. 2012. 16 февраля. URL: <https://dumskaya.net/news/pedchenko-017569/>.

⁶⁹⁵ Начальник Генштаба Украины Педченко может быть уволен в ближайшее время. Интерфакс-Украина. 2012. 17 февраля. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/94975.html>.

⁶⁹⁶ Григорий Педченко: «Я принял решение покинуть Генштаб, но из Одесского

інформаційно-консалтингової компанії Defense Express Сергій Згурець підтвердив, що начальник Генштабу незабаром піде в запас. «За два роки Генштаб нічого не зробив для розвитку Збройних сил, навпаки, було протистояння між Єжелем і Педченком, його відставка не за горами», – зазначив експерт і спрогнозував, що на посаду начальника Генштабу, найімовірніше, призначать першого заступника Педченка Заману⁶⁹⁷.

18 лютого 2012 р. пресслужба Януковича повідомила, що секретар РНБО Ключев, міністр оборони Саламатін та перший заступник начальника Генштабу Замана відвідали резиденцію Януковича у с. Нова Петрівка. «Ми сьогодні обговоримо наші плани стосовно модернізації Збройних сил в частині співпраці з РНБО», – наголосив Янукович. Звертаючись до Саламатіна, Янукович сказав: «Вам треба буде разом з секретарем РНБО найближчим часом спільно розглянути всі документи, які стосуються оборонного комплексу, і доповісти мені». Янукович також висловився щодо необхідності оптимізувати структури Міноборони та Генштабу: «...як нам прибрати дублювання, те, що заважало раніше ефективно працювати». За словами Януковича, це питання має бути предметом уваги зазначених відомств. Міністр оборони та перший заступник начальника Генштабу доповіли Януковичу про план першочергових заходів у межах реформування української армії⁶⁹⁸.

Того ж дня Янукович своїми указами звільнив Педченка з посади начальника Генерального штабу – головнокомандувача Збройних сил⁶⁹⁹ і призначив на цю посаду Заману⁷⁰⁰. Володимир Замана, закін-

---

облсовета не уйду». Думская. 2012. 17 февраля. URL: <https://dumskaya.net/news/grigorij-pedchenko-ya-prinyal-reshenie-pokinut-g-017573/>.

⁶⁹⁷ Панченко А. Главкома ВСУ просят красиво уйти: ему якобы уже готовят замену. Сегодня. 2012. 18 февраля. URL: <https://www.segodnya.ua/politics/hlavkomavcu-procjat-kracivo-ujti-emu-jakoby-uzhe-hotovjat-zamenu-288866.html>.

⁶⁹⁸ Президент зустрівся із Ключевим та Саламатіним. Українські національні новини. 2012. 18 лютого. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/617348-prezident-zustrivsvya-iz-klyuevim-ta-salamatinim>.

⁶⁹⁹ Про звільнення Г. Педченка з посади начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України : Указ Президента України від 18.02.2012 р. № 127/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 9. С. 16.

⁷⁰⁰ Про призначення В. Замани начальником Генерального штабу –

чивши 2004 р. Національну академію оборони України, зробив досить стрімку кар'єру: отримав посаду заступника командувача корпусу, із липня 2005 р. по травень 2007 р. був командувачем 6-го армійського корпусу, далі служив начальником територіального управління Західного оперативного командування, із 2009 р. був заступником командувача Сухопутних військ з бойової підготовки – начальником управління бойової підготовки⁷⁰¹. У січні 2010 р., наприкінці президентства Віктора Ющенка, був призначений на посаду начальника штабу – першого заступника командувача Сухопутних військ⁷⁰², а в серпні 2010 р., уже за президентства Януковича, став першим заступником начальника Генштабу. І ось тепер він піднявся на посаду начальника Генштабу. 24 серпня 2012 р. Янукович надав генерал-лейтенанту Замані військове звання генерал-полковника⁷⁰³.

Сьомого березня Саламатін здійснив свій перший закордонний візит у статусі міністра оборони – до Москви. За підсумками зустрічі з російським колегою Сердюковим він заявив: «Ми, безумовно, будемо дотримуватися позаблокового статусу і, виходячи з нашого позаблокового статусу, будемо будувати відносини з державами світу»⁷⁰⁴.

16 березня Янукович своїм указом створив Комітет з реформування і розвитку Збройних сил України та оборонно-промислового комплексу. В указі записано, що комітет утворюється в складі голови, виконавчого секретаря, його заступника та інших членів Комітету; головою Комітету є Президент України. Виконавчим секретарем

Головнокомандувачем Збройних Сил України : Указ Президента України від 18.02.2012 р. № 128/2012. Офіційний вісник Президента України. 2019. № 9. С. 16.

⁷⁰¹ Генерал-лейтенант Замана Володимир Михайлович. Військо України. 2009. № 12. С. 67.

⁷⁰² Ющенко призначив посадовців Генштабу та Міноборони. Zaxid.net. 2010. 4 січня. URL: https://zaxid.net/yushhenko_priznachiv_posadovtsiv_genshtabu_ta_minoboroni_n1092958; У Міністерстві оборони України та Збройних Силах України відбулися призначення керівного складу. Український мілітарний портал. 2010. 14 січня. URL: <https://mil.in.ua/y-ministerstvi-oboroni-ukraini-ta-zbr/>.

⁷⁰³ Про присвоєння військових звань : Указ Президента України від 24.08.2012 р. № 506/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 26. С. 21.

⁷⁰⁴ Україна пообіцяла Росії не вступати до НАТО. Дзеркало тижня. 2012. 7 березня. URL: https://dt.ua/POLITICS/ukrayina_poobitsyala_rosiyi_ne_vstupati_do_nato.html.

Комітету призначено секретаря РНБО Клюєва. До складу Комітету увійшли, зокрема, міністр оборони Саламатін, начальник Генштабу – головнокомандувач Збройних сил Замана, гендиректор «Укроборонпрому» Перегудов⁷⁰⁵.

20 квітня відбулося перше засідання Комітету, на якому Саламатін презентував розроблену ним концепцію реформування Збройних сил, але стосовно неї Комітет жодного вердикту не виніс. Газета «Дзеркало тижня» звернула увагу на деякі знакові моменти, зокрема, порівняла цифри скорочення Збройних сил, запропоновані концепцією Саламатіна та концепціями його попередників на посаді міністра оборони – Юрія Єханурова і Михайла Єжеля. «Ю. Єхануров і М. Єжель пропонували встановити чисельність армії відповідно у 212 тисяч і 160 тисяч осіб, а от Д. Саламатін пропонує скоротити Збройні сили до 100 тисяч осіб, з яких лише 75 тисяч будуть військовослужбовцями. От і з військовою авіацією в Дмитра Альбертовича свої рахунки: він планує залишити в армії лише 100 одиниць військової техніки. При тому, що в армії зразка Ю. Єханурова передбачалася наявність 600 літальних апаратів, а в М. Єжеля – 475 одиниць. І танковою державою Україна більше не буде, оскільки Д. Саламатін планує скоротити кількість танків до 270 штук – з 780 й 620 у Ю. Єханурова та М. Єжеля відповідно. Із трьох армійських корпусів Ю. Єханурова й двох М. Єжеля Д. Саламатін запропонував не залишати жодного, – констатувала газета. – Виникає запитання, а може, наш міністр оборони й не планує створювати боєздатну армію? Імовірно, набагато цікавіше під приводом скорочення Збройних сил вивести з бойового складу техніку та озброєння, які можна спокійно розпродати на зовнішніх ринках?»⁷⁰⁶.

30 травня Янукович затвердив новий склад Української частини Українсько-Російської міждержавної комісії, увівши до нього Саламатіна і поклавши на нього виконання обов'язків голови україн-

---

705 Про Комітет з реформування і розвитку Збройних Сил України та оборонно-промислового комплексу : Указ Президента України від 16.03.2012 р. № 202/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 22. С. 200.

706 2012-й: рік деградації збройних сил? Дзеркало тижня. 2012. 27 квітня. URL: https://dt.ua/POLITICS/2012-y_rik_degraduvannya_zbroynih_sil_.html.

ської частини підкомітету з питань безпеки⁷⁰⁷. Це була підготовка до пожвавлення роботи міждержавної комісії у зв'язку із змінами у вищому керівництві РФ.

7 травня 2012 р. на посаду президента Російської Федерації повернувся Володимир Путін. За два місяці до того директор програм зовнішньої політики і міжнародної безпеки Центру Разумкова Олексій Мельник попереджав: «На Україну чекає нова хвиля тиску після приходу на президентську посаду у Росії Володимира Путіна. Було б логічно, щоб Україна хоча б формально затвердила основні стратегічні документи, які б демонстрували світовій спільноті і тій же Росії, як Україна має намір захищати свої національні інтереси. Зараз Україна живе без стратегії у сфері безпеки. Тобто, армія витрачає бюджет на повсякденну діяльність, а не на рух у чітко визначеному стратегічному напрямі розвитку»⁷⁰⁸.

Ще 7 квітня 2011 р. Янукович, представляючи з парламентської трибуни своє послання до Верховної Ради, зазначив: «У 2010 році нами була підготовлена оновлена Стратегія національної безпеки України. Вже опрацьовано якісно нову Воєнну доктрину, яка враховує зміни військово-політичної обстановки і виходить із позаблокової політики нашої держави»⁷⁰⁹. Нову редакцію Воєнної доктрини Кабінет Міністрів схвалив ще 13 квітня 2011 р.⁷¹⁰ і потім удруге, з правками, 22 червня 2011 р.⁷¹¹ Проте Янукович тривалий час зволікав з уведенням цих документів у дію.

Нарешті 8 червня 2012 р. РНБО схвалила, а Янукович затвердив

---

⁷⁰⁷ Питання Української частини Українсько-Російської міждержавної комісії : Указ Президента України від 30.05.2012 р. № 364/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 19. С. 55.

⁷⁰⁸ Дорощ С. Чому Янукович зволікає із військовою доктриною? BBC Україна. 2012. 6 березня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/03/120306_ukraine_army_military_doctrine_sd.shtml.

⁷⁰⁹ Янукович закликає українців не жаліться і не принижуватись: виступ Президента у Верховній Раді. УНІАН. 2011. 7 квітня. URL: <https://www.unian.ua/politics/480853-yanukovich-zaklikae-ukrajintsiv-ne-jalitis-i-ne-prinjuvatis.html>.

⁷¹⁰ Азаров затвердив військовою доктрину з новими внутрішніми загрозами. Український тиждень. 2011. 14 квітня. URL: <https://tyzhden.ua/News/20671>.

⁷¹¹ Азаров знову затвердив воєнну доктрину. 3 поправками Богатирьової. Український тиждень. 2011. 23 червня. URL: <https://tyzhden.ua/News/25208>.

нові редакції Стратегії національної безпеки України⁷¹² і Воєнної доктрини України⁷¹³. Із критичним аналізом цих документів виступив директор міжнародних програм аналітичного центру «Номос» (Севастополь) Дмитро Штибліков⁷¹⁴ (у 2014 р. цей центр був закритий російськими окупантами, а Штибліков 16 листопада 2017 р. засуджений до п'яти років позбавлення волі в колонії суворого режиму за так звану справу «кримських диверсантів»⁷¹⁵).

«Якщо говорити в цілому про Доктрину і Стратегію, то документи носять багато в чому декларативний характер протоколу про наміри, далекого від чіткого плану дій. Відсутні чіткі терміни вирішення завдань, не визначені рамки дії Стратегії і Доктрини. Документи не містять ніяких часових вимірів їх реалізації, не мають реалістичного аналізу і принципів розподілу бюджетних ресурсів, механізмів реалізації стратегічних цілей», – зазначив експерт. Також він зауважив, що нова Стратегія нацбезпеки мала б чітко відповісти, який арсенал наших політичних і економічних способів дій у діалозі із стратегічними партнерами та сусідами, передусім з Росією. Однак про це в документі не йшлося, крім слів про «формування нової моделі відносин стратегічного партнерства між Україною і Російською Федерацією на основі збалансованості національних інтересів, розширення діалогу з питань протидії новим викликам і загрозам безпеки, пошук спільних підходів до формування нової за-

⁷¹² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України»: Указ Президента України від 08.06.2012 р. № 389/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 45. С. 104.

⁷¹³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 08.06.2012 р. № 390/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 45. С. 116.

⁷¹⁴ Штибліков Д. Военная доктрина и стратегия национальной безопасности: участие в чужих войнах за «спасибо» и курс на ЕС. УНІАН. 2012. 25 июня. URL: <https://www.unian.net/society/666176-voennaya-doktrina-i-strategiya-natsbezopasnosti-uchastie-v-chuzhijh-voynah-za-spasibo-i-kurs-na-es.html>.

⁷¹⁵ Осужденный по так называемому делу «крымских диверсантов» Штибліков просит осуществить его экстрадицию в Украину. УНІАН. 2018. 16 июня. URL: <https://www.unian.net/politics/10155092-osuzhdennyu-po-tak-nazyvaemomu-delu-krymskih-diversantov-shtyblikov-prosit-osushchestvit-ego-ekstradiciyu-v-ukrainu.html>.

гальноєвропейської системи колективної безпеки». «І ані слова про те, якими будуть наші кроки в разі раптового охолодження політичних відносин (не тільки з Росією)», – наголосив експерт⁷¹⁶.

Слід додати, що декларована позаблоковість дедалі більше підмінялася фактичними (хоча й не юридичними) стосунками військового союзу з РФ. Красномовним проявом цього став прийнятий 30 грудня 2011 р. указ, яким Янукович переніс святкування Дня флоту України з першої неділі липня на останню неділю липня, об'єднавши його в часі зі святкуванням Дня Військово-морського флоту Російської Федерації⁷¹⁷ (святкування Дня флоту України скасовано 12 червня 2015 р. указом Петра Порошенка, який натомість установив святкування Дня Військово-морських сил Збройних сил України у першу неділю липня⁷¹⁸). І ось 29 липня 2012 р., у неділю, у Севастополі відбулося спільне з Чорноморським флотом РФ святкування Дня флоту. Глава Севастопольської міськдержадміністрації Володимир Яцуба заявив журналістам, що святкування відбулося на вищому рівні, ніж у попередні роки. «І ось – різниця між тим, що було, і тим, що стало... Журналісти, які пам'ятають, як було в минулому році, то це зовсім інший рівень, і ми його будемо нарощувати», – сказав Яцуба. Своєю чергою Саламатін зазначив, що його «переповнюють почуття, тому що це чудове свято»⁷¹⁹.

Тим часом спалахнув скандал навколо іракського контракту. Передумови скандалу детально описала газета «Дзеркало тижня» 31 серпня: «Наприкінці вересня 2009 року Україні вдалося практично вирвати з рук конкурентів перший збройовий контракт із

---

⁷¹⁶ Штыбликов Д. Военная доктрина и стратегия нацбезопасности: участие в чужих войнах за «спасибо» и курс на ЕС. УНИАН. 2012. 25 июня. URL: <https://www.unian.net/society/666176-voennaya-doktrina-i-strategiya-natsbezopasnosti-uchastie-v-chужих-voynah-za-spasibo-i-kurs-na-es.html>.

⁷¹⁷ Янукович переніс День українського флоту на російську дату. ТСН. 2011. 30 грудня. URL: <https://tsn.ua/politika/yanukovich-perenis-den-ukrayinskogo-flotu-narosiysku-datu.html>.

⁷¹⁸ Про День Військово-Морських Сил Збройних Сил України : Указ Президента України від 12.06.2015 р. № 331/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 48. С. 12.

⁷¹⁹ Яцубі й Саламатіну сподобалося святкувати День флоту разом з Росією. Українська правда. 2012. 29 липня. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2012/07/29/6969729/>.

Іраком. Багато хто вважає, що це була плата за багатолітню військову присутність у цій країні українського контингенту. Люди, причетні до укладання контракту, не особливо приховували того факту, що адресне виділення міністерству оборони Іраку коштів на закупівлю в Україні літаків Ан-32 і бронетранспортерів БТР-4Е вдалося організувати з допомогою якихось високих посередників зі США. Саме ці посередники та військові чини Іраку погодили програму співпраці з Україною на п'ять років зі стартовим бюджетом \$2,5 млрд. Було зазначено, що поставка наших літаків і БТР стане своєрідним «обкатуванням» відносин замовника, постачальника та посередника. У разі успіху – з перспективою нарощування поставок військової техніки на багато років наперед, загальним обсягом до \$14 млрд. Для України це був прорив, що розсовує обрії відродження вітчизняної оборонки. Перші прикросці почалися через запізнення з постачанням першої партії БТР – на шість місяців. Замість листопада 2010 року перші вироби прибули до замовника лише в березні 2011-го. Іракські військові відразу «включили лічильник» штрафних санкцій за кожен несвоєчасно відвантажену партію БТР. Україна почала зазнавати втрат: за першу ж партію техніки ми недоотримали близько \$2 млн. Як стверджують наші джерела в «Укроборонпромі», саме на цей період припадає бурхлива діяльність двох керівників збройового бізнесу, двох Дмитрів – Саламатіна і керівника «Укрспецекспорту» Перегудова – з вибудовування нової схеми реалізації іракського контракту. Ключовим моментом стало усунення американського посередника, якого українські чиновники «послали» далеко за океан «разом із його вонючими корупційними сенаторськими схемами». І залучили як посередника іншого персонажа зі збройового бізнесу. При цьому фінансові інтереси посередника звузили, зате комісійні для української сторони збільшили істотно»⁷²⁰.

Через тиждень у «Дзеркалі тижня» з'явилося продовження цієї історії – про рішення суду в США на користь усунутого американського посередника. «Суд Сан-Антоніо (Західний Техас, США) виніс вирок із виплати техаському бізнесменові Говарду Лоурі (Howard

720 Інтернаціональний борг Саламатіна. Дзеркало тижня. 2012. 31 серпня. URL: https://dt.ua/POLITICS/internatsionalniy_borg_salamatina.html.

Lowry) \$61,75 млн від українсько-американських брокерів, які вирішили не виплачувати йому комісійні за участь в угоді з Іраком щодо поставок озброєнь. Висловлюючись сленгом, характерним для учасників цього проекту, – техасця просто “кинули”. Стенограма судового засідання, котру нам пощастило взяти на сайті судових рішень, – яскраве свідчення того, як пливають до рук ділків збройового бізнесу колосальні кошти, що цілком могли б потрапити в українську скарбницю. Чи можна собі уявити, що комісійні платежі для українських, іракських та американських посередників і учасників становлять майже \$120 млн, тоді як загальна сума угоди – \$560 млн!» – наголосила газета.

Згідно з її даними, з української сторони угоду здійснювало державне підприємство «Спеціалізована зовнішньоторговельна фірма “Прогрес”» – дочірнє підприємство державної компанії «Укрспецекспорт». «Під час слухань було відзначено, що в процесі переговорів із компанією “Прогрес” іракська влада зажадала відкат у вигляді восьми відсотків від загальної суми угоди, і за посередництва американських учасників така домовленість з компанією була досягнута. При цьому й українська сторона про свої інтереси не забула. Судячи з усього, вже після першого авансового платежу з боку Іраку – \$112 млн – на офшорні рахунки українських учасників угоди вирушили близько \$12 млн комісійних. Аналіз стенограми та рішення американського суду свідчить про те, що, даючи показання під присягою, американські й українські учасники судового засідання надали вдосталь свідчень для того, аби українські чиновники починали “сушити сухарі”. Під час процесу було повністю розкрито схему здійснення посередницьких угод із використанням великої кількості офшорних компаній. Адвокат американського позивача на суді прямо заявив, що офшори використовувалися для передачі хабарів українським чиновникам. Судячи з усього, ця інформація вже потрапила в поле зору американських спецслужб, оскільки пов’язана з відмиванням величезних сум в американській валюті», – зазначило «Дзеркало тижня»⁷²¹.

---

⁷²¹ Геометрія іракської оборудки. Дзеркало тижня. 2012. 7 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/geometriya_irakskoyi_oborudki.html.

Це саме видання 5 жовтня надрукувало ще одну статтю з цієї теми⁷²². У статті доводиться, що проблеми з іракським контрактом – це не поодинокий випадок, а прояв системного явища. «Цілком очевидно, що тут ми маємо справу з банальним виведенням значної частини валютного виторгу в процесі реалізації зовнішньоекономічних контрактів із продажу озброєнь Україною. Автори і покровителі тіньових схем не потрудилися поміркувати над тим, що вони створюють загрозу дестабілізації фінансово-економічної ситуації в оборонно-промисловому комплексі країни, а підприємства концерну “Укроборонпром”, які виробляють продукцію на експорт, ними поставлені на межу банкрутства. Однак таємне з часом стає явним. І рано чи пізно комусь доведеться відповісти за багатомільйонні втрати. Очевидно, саме з цієї причини екскерівник “Укроборонпрому” Саламатін щосили намагається зберегти контроль над діяльністю концерну і на своїй новій посаді міністра оборони», – зазначила газета.

Також вона змалювала деякі наслідки існування такої системи. «Намагання торговців зброєю отримати у своїх особистих інтересах якнайбільші суми за посередницькі послуги створюють реальну загрозу зриву виконання самих контрактів. Загальний обсяг таких проблемних контрактів сьогодні перевищує \$2 млрд – це 55% від загальної суми діючих зовнішньоекономічних контрактів України у сфері поставок зброї. Прикметно, що при зменшенні валютного виторгу від контрактів агентська винагорода анітрохи не зменшилася, навпаки – вона зросла майже удвічі. Так, у 2011–2012 роках витрати на виплату винагород посередникам зросли з 11% до 19% від загальної суми виторгу (у 2002–2010 роках цей показник перебував у межах 5–8%). При цьому збільшення виплат за агентськими угодами жодним чином не посприяло зменшенню проблем із виконанням контрактів. Невтримне прагнення до особистого збагачення учасників тіньових схем швидко руйнує налагоджену раніше систему роботи спецекспортерів із закордонними партнерами, чимало яких упродовж 10–15 років активно співпрацювали з Україною, рухаючи

⁷²² Багдадські злодюжки. Дзеркало тижня. 2012. 5 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/bagdadski_zlodyuzhki.html.

продукцію наших підприємств на світовий ринок. Іноземні посередники, яких витіснили зі збройового бізнесу, переорієнтувалися на інші країни, зокрема на Росію. Україна вже втратила ринки Лівії, Перу, Сирії, Ємену, Єгипту та Конго. Під загрозою подальша співпраця з Азербайджаном, Іраком, Ефіопією та Китаєм», – говориться у статті⁷²³.

28 жовтня 2012 р. відбулися чергові вибори до Верховної Ради. Саламатін не увійшов до виборчого списку ПР. Було прийняте рішення поступово «видавити» його з «великої політики». Із цього моменту де-факто почалися переговори з російською стороною про можливу заміну Саламатіна на когось іншого. Третього грудня у зв'язку з обранням нової Верховної Ради прем'єр Азаров подав у відставку, що мало наслідком відставку всього складу Кабінету міністрів. Янукович прийняв відставку Азарова і Кабінету Міністрів і доручив Кабінету Міністрів продовжувати виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів. 24 грудня Янукович звільнив Саламатіна з посади міністра оборони «у зв'язку з відставкою Кабінету Міністрів України»⁷²⁴, а наступного дня призначив його своїм радником (штатним)⁷²⁵. Із цієї посади Саламатіна звільнив 24 лютого 2014 р., одразу ж після революції, в.о. президента Олександр Турчинов⁷²⁶.

Скандал навколо іракського контракту мав вкрай неприємне для України завершення: зрештою Ірак відмовився від українських бронетранспортерів. У лютому 2013 р. іракська сторона звинуватила українських виробників у зривах терміну поставок та низькій якості продукції (Україна поставила до Іраку 88 одиниць техніки з

---

⁷²³ Там само.

⁷²⁴ Про звільнення Д. Саламатіна з посади Міністра оборони України : Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 718/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 35. С. 5.

⁷²⁵ Про призначення Д. Саламатіна Радником Президента України : Указ Президента України від 25.12.2012 р. № 754/2012. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 1. С. 14.

⁷²⁶ Про звільнення Д. Саламатіна з посади Радника Президента України : Указ Президента України від 24.12.2014 р. № 107/2014. Офіційний вісник Президента України. 2014. № 7. С. 8.

передбачених контрактом 420). У січні 2014 р. іракська сторона повернула Україні партію з 42 БТР-4, доставлену на базу в місті Таджї під Багдадом, мотивуючи це наявністю тріщин у броньованих корпусах техніки⁷²⁷.

Після Майдану Саламатін втік до Росії. Дев'ятого лютого 2015 р. російська газета «Ведомости» розповіла, що Саламатін володіє елітним будинком у Москві. Про це свідчать дані про клієнтів швейцарського банку групи HSBC, отримані французькою газетою Le Monde і міжнародним консорціумом журналістів-розслідувачів від джерел в уряді Франції, повідомила газета. «Саламатін, який тримав на рахунках у HSBC у 2006–2007 рр. \$11,4 млн, занесений в списки як російський клієнт. Це тому, що своєю адресою він указав будинок в найдорожчому селищі Москви – Срібному Бору, по сусідству з колишніми керівниками ФСБ», – констатувало видання⁷²⁸.

Десятого червня 2016 р. слідчий суддя Печерського районного суду Києва задовольнив клопотання прокурора відділу Головної військової прокуратури ГПУ і наклав арешт на грошові кошти, які знаходяться на банківському рахунку Саламатіна в КБ «Інвестбанк». У мотивувальній частині ухвали суду говориться, що Головною військовою прокуратурою ГПУ здійснюється досудове розслідування в кримінальному провадженні №4201300000000396, відомості про яке внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань 8 листопада 2013 р. за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5 ст. 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою, максимальне покарання – позбавлення волі на строк до 12 років з конфіскацією майна), ч. 2 ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем, яке спричинило тяжкі наслідки, максимальне покарання – позбавлення

⁷²⁷ З 88 поставлених до Іраку українських БТР-4 завести вдалося лише 56 машин. Дзеркало тижня. 2017. 20 травня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/z-88-postavlenih-doiraku-ukrayinskih-btr-4-zavesti-vdalosya-lishe-56-mashin-243054_.html.

⁷²⁸ У кого из российских чиновников и госменеджеров были счета в HSBC: расследование «Ведомостей», Международного консорциума журналистов-расследователей и Le Monde. Ведомости. 2015. 9 февраля. URL: <https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2015/02/09/chinovniki-millionery>.

волі на строк до шести років), ч. 2 ст. 366 (службове підроблення, яке спричинило тяжкі наслідки, максимальне покарання – позбавлення волі на строк до п'яти років), ч. 3 ст. 209 (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, вчинена організованою групою або в особливо великих розмірах, максимальне покарання – позбавлення волі на строк до 15 років з конфіскацією майна) КК⁷²⁹.

Як зазначається в тексті ухвали, досудовим розслідуванням встановлено, що 25 вересня 2009 р. держпідприємство «Спеціалізована зовнішньоторговельна фірма «Прогрес»» уклало з Міністерством оборони Республіки Ірак два контракти: на поставку шести транспортних літаків АН-32Б на загальну суму \$99 млн і на поставку 420 одиниць колісних бронетранспортерів БТР-4Е і машин на його базі на суму \$457,5 млн. За вказаними контрактами фірма «Прогрес» отримала \$258,039 млн. Після цього іноземному замовнику було виготовлено шість літаків АН-32Б та 128 одиниць БТР-4Е, із яких 88 доставлено, а решта залишилася без передачі. Із вказаних сум контрактів, укладених з Міноборони Іраку, близько \$82 млн посадовими особами фірми «Прогрес» планувалося витратити за межами митної території України для оплати юридичних та консультативних послуг іноземних компаній, які забезпечували укладення та виконання зовнішньоекономічних контрактів. Однак керівники «Укрспецекспорту» та «Укроборонпрому», зокрема Саламатін упродовж 2011–2013 рр., отримавши повноваження щодо контролю за виконанням зовнішньоекономічних контрактів, укладених між фірмою «Прогрес» та Міноборони Іраку, зловживаючи своїм службовим становищем, безпідставно перерахував \$29,25 млн компаніям-нерезидентам, які не мали відношення до обслуговування цих контрактів. Водночас упродовж 2011–2013 рр. Саламатін придбав будинок, три земельні ділянки загальною площею 0,425 га та автомобілі Bentley Continental GT 2012 р. випуску і Land Rover 2011 р. випуску⁷³⁰.

Підсумовуючи «період Саламатіна», слід зазначити, що він втра-

---

⁷²⁹ Ухвала Печерського районного суда м. Києва від 11.08.2016 р. Справа № 757/28342/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59641537>.

⁷³⁰ Там само.

тив свою посаду не через те, що був неефективним менеджером, а насамперед через те, що з певного моменту почав вважати, що може стати самостійним гравцем на українському політичному полі. Він увірував, що покровительство з Москви дозволяє йому бути незамінною фігурою. Водночас він не врахував, що все більшої сили набирає син Януковича Олександр, який перетворився на головного переговорника з українського питання з РФ. Він і його оточення почали не лише витіснити стару гвардію Партії регіонів, він став людиною, яка мала можливість відкривати практично всі кабінети в Москві. І саме він ставав гарантом найрізноманітніших домовленостей між Україною та Росією. Саламатін з певного моменту не влаштовував не лише самого Януковича, який вважав Саламатіна нав'язаною фігурою, а й Олександра Януковича, який вважав, що віддавати такий ласий шмат, як армія і Укроборонпром комусь, немає жодного сенсу. Тому Саламатін був звільнений, а його місце зайняв інший ставленик РФ, друг Олександра Януковича Павло Лебедев.

Десятого грудня 2012 р., через тиждень після відставки Кабінету Міністрів, агентство «Інтерфакс-Україна» повідомило, що в Міністерстві оборони називають кілька кандидатур на посаду міністра оборони, зокрема чинного міністра Дмитра Саламатіна, колишнього начальника Генштабу – головнокомандувача Збройних сил Григорія Педченка, народного депутата від ПР, ексміністра оборони Олександра Кузьмука і заступника секретаря РНБО Володимира Сівковича⁷³¹. Однак Янукович знову обрав кандидатуру, якої ніхто не очікував. 24 грудня 2012 р., формуючи своїми указами персональний склад другого уряду Азарова, він призначив міністром оборони Павла Лебедева⁷³².

Уже після Майдану з'ясувалося достеменно, що Лебедев на момент призначення міністром оборони України мав, окрім українського, також і російське громадянство. Той факт, що Лебедев, обій-

⁷³¹ Саламатіна можуть прибрати з Міноборони. Українська правда. 2012. 10 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/12/10/6979152/>.

⁷³² Про призначення П. Лебедева Міністром оборони України : Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 740/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 35. С. 15.

маючи посаду міністра оборони України, був громадянином Росії, констатував, наприклад, міністр оборони України Степан Полторак в інтерв'ю українській редакції ВВС 24 квітня 2018 р.⁷³³

Павло Лебедев – уродженець Краснодарського краю Росії. Закінчивши 1984 р. в Росії Ярославське вище військово-фінансове училище, отримав направлення в Україну до Чернівецького військового гарнізону, де й проходив військову службу до 1992 р. Потім займався бізнесом. 26 березня 2006 р. був обраний народним депутатом від Блоку Юлії Тимошенко (№73 у списку), на позачергових виборах 30 вересня 2007 р. – народним депутатом від Партії регіонів (№121 у списку).

Павло Лебедев

Лебедева називали «комерційним уповноваженим» Олександра Януковича – сина Віктора Януковича (саме Олександр Янукович опікувався створенням сімейної бізнес-імперії)⁷³⁴. «У 2010 р. Янукович ледь не призначив Лебедева головою Севастопольської міської

⁷³³ Тороп О., Шрамович В. Польорак: в армії досі є люди, які вважають Росію братом. ВВС News Україна. 2018. 24 квітня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43851256>.

⁷³⁴ Павел Лебедев назначен новым главой Министерства обороны вместо Саламатина. Зеркало недели. 2012. 21 декабря. URL: https://zn.ua/POLITICS/yanukovich_naznachil_lebedeva_vmesto_salamatina_na_postu_minoborony.html.

держадміністрації. Крім цього, Лебедев зарекомендував себе в місті бізнесменом і меценатом, – зазначала «Економічна правда». – Після президентських виборів 2010 року Павло Лебедев став офіційним і неофіційним уповноваженим Віктора Януковича в Севастополі. Він зумів швидко “віджати” бютівця Андрія Сенченка та інших місцевих підприємців від їх володінь в районі Балаклавської бухти. Лебедев допоміг Олександрю Януковичу почати в цьому місці будівельно-рекреаційний бізнес»⁷³⁵.

Після місцевих виборів 31 жовтня 2010 р. Лебедев отримав міцні позиції в Севастопольській міськраді. «У Лебедева в Севастополі маса активів, в тому числі – масштабних будівельних проєктів. Пан Лебедев мало того, що сам обирався до міськради – №6 у списку ПР, після обрання відмовився від мандата, – так ще й провів туди свою дружину Людмилу Петрівну і двох керуючих своїми активами», – зазначала «Українська правда»⁷³⁶.

На парламентських виборах 28 жовтня 2012 р. Лебедев балотувався в одномандатному окрузі №224 у Севастополі від ПР, здобув 42,64% голосів і був обраний народним депутатом. 22 березня 2013 р. Верховна Рада припинила достроково повноваження народного депутата Лебедева «у зв’язку з особистою заявою про складення ним депутатських повноважень»⁷³⁷. В окрузі №224, звільненому Лебедевим, 7 липня 2013 р. було проведено довибори народного депутата. Переміг Вадим Новинський – уродженець Новгородської області Росії, який отримав громадянство України 29 травня 2012 р.

Директор військових програм Центру Разумкова Микола Сунгуровський заявив, що навряд чи завдання Лебедева на посаді міністра оборони – кардинальні зміни у Збройних силах, а надто, про Лебедева як військового фахівця не чули ані в армії, ані в екс-

⁷³⁵ Ларцев В. Міністр оборони чи продажив? Економічна правда. 2013. 3 січня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2013/01/3/354090/>.

⁷³⁶ Копытько А. Севастополь: застройщики против ЧФ РФ. Украинская правда. 2010. 20 ноября. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2010/11/20/5588434/>.

⁷³⁷ Про дострокове припинення повноважень народного депутата України Лебедева П. В. : Постанова Верховної Ради України від 22.03.2012 р. № 156-VII. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 51. С. 2767.

пертному середовищі. «Особистість міністра має бути, по-перше, авторитетною, по-друге, відповідати тим завданням, які перед ним ставлять. Якщо ставиться питання реформування Збройних сил, то людина повинна мати уявлення про це. Якщо параметри, передбачені концепцією скорочення Збройних сил, збережуться, то буде серйозне скорочення майна та військових містечок, а це все треба реалізовувати. Тому йде проста консолідація цих потоків та майна», – зазначив експерт⁷³⁸.

Стосовно консолідації слід зауважити, що Лебедев фактично об'єднав під своїм керівництвом два міністерства – оборони і надзвичайних ситуацій. Річ у тім, що Янукович 24 грудня 2012 р. (того самого дня, коли він своїми указами призначав членів другого уряду Азарова, зокрема Лебедева) підписав указ «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади», яким, зокрема, утворив Державну службу України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), реорганізувавши Міністерство надзвичайних ситуацій України та Державну інспекцію техногенної безпеки України, і підпорядкував її Міністерству оборони⁷³⁹. (Після Майдану підпорядкування ДСНС було змінено: 25 квітня 2014 р. уряд Арсенія Яценюка ухвалив постанову, якою установив, що діяльність ДСНС спрямовується та координується Кабінетом Міністрів через міністра внутрішніх справ⁷⁴⁰.)

18 січня 2013 р. Янукович увів Лебедева до складу РНБО замість Саламатіна⁷⁴¹. 11 березня Янукович оновив склад Комітету з реформування і розвитку Збройних сил України та оборонно-промислового комплексу, зокрема, увів туди міністра оборо-

---

⁷³⁸ Баркар Д. Новий міністр оборони розпродаватиме армію для Януковича? Радіо Свобода. 2012. 25 грудня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24807870.html>.

⁷³⁹ Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 726/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 99. С. 13.

⁷⁴⁰ Питання спрямування та координації діяльності Державної служби з надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2014 р. № 120. Офіційний вісник України. 2014. № 35. С. 11.

⁷⁴¹ Про склад Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 18.01.2013 р. № 33/2013. Офіційний вісник України. 2013. № 6. С. 61.

ни Лебедева і гендиректора «Укроборонпрому» Громова замість звільнених Саламатіна і Перегудова⁷⁴². 2 квітня Янукович увів Лебедева до складу Української частини Українсько-Російської міждержавної комісії і поклав на нього виконання обов'язків голови української частини підкомітету з питань безпеки замість Саламатіна⁷⁴³.

29 грудня 2012 р. РНБО запропонувала, а Янукович схвалив Стратегічний оборонний бюлетень України⁷⁴⁴ і затвердив (із грифом «для службового користування») Концепцію реформування і розвитку Збройних сил України на період до 2017 р.⁷⁴⁵ Ці документи було розроблено для розвитку положень нових редакцій Воєнної доктрини та Стратегії національної безпеки України, затверджених 8 червня 2012 р. У рішенні РНБО доручалося Кабінету Міністрів завершити розроблення та внести у тримісячний строк на розгляд РНБО проект Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних сил України⁷⁴⁶.

На розробку цього проекту довелося витратити дещо більше часу – не три, а п'ять місяців. 29 травня 2013 р. уряд схвалив проект Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних сил України на період до 2017 р. Минуло ще трохи більше ніж три місяці – і 2 вересня цю програму було розглянуто на РНБО і затвердже-

---

⁷⁴² Про зміни у складі Комітету з реформування і розвитку Збройних Сил України та оборонно-промислового комплексу : Указ Президента України від 11.03.2013 р. № 123/2013. Офіційний вісник України. 2013. № 20. С. 8.

⁷⁴³ Про внесення змін до Указу Президента України від 30 травня 2012 року № 364 : Указ Президента України від 02.04.2013 р. № 181/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 11. С. 9.

⁷⁴⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України від 29.12.2012 р. № 771/2012. Офіційний вісник України. 2013. № 10. С. 9.

⁷⁴⁵ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року «Про Концепцію реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року» : Указ Президента України від 29.12.2012 р. № 772/2012. Офіційний вісник України. 2013. № 9. С. 18.

⁷⁴⁶ Про Концепцію реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29.12.2012 р. Офіційний вісник України. 2013. № 9. С. 19.

но указом Януковича⁷⁴⁷. Програма, як і рішення РНБО щодо неї, – під грифом «цілком таємно».

Але Лебедев дещо розповів про неї одразу після засідання уряду 29 травня, де розглядався її проєкт. Міністр зазначив, що програма передбачає фінансування Міноборони упродовж п'яти років в обсязі 131 млрд гривень, як і пропонувало Міноборони. За словами Лебедева, програма буде фінансуватися за рахунок коштів держбюджету, а також за рахунок реалізації міністерством надлишкового майна. Програма передбачає скорочення чисельності особового складу і перехід на професійну армію⁷⁴⁸.

Про програму Лебедев розповідав і на брифінгу 26 червня 2013 р. За словами міністра, її довго розробляли Міноборони, Генштаб та інші профільні інституції. Лебедев нагадав про військові містечка, які втратили своє значення внаслідок реформування Збройних сил за період незалежності, а також про те, що існує близько тисячі одиниць бойової техніки в законсервованому стані, вік якої – понад 25 років. Усе це майно передбачається реалізувати, повідомив Лебедев⁷⁴⁹.

Газета «Дзеркало тижня» розповіла деякі подробиці засідання уряду 29 травня. Зокрема, як Лебедев домігся суми в розмірі 131 млрд грн на п'ять років. Початково заплановані урядом видатки Міноборони на 2013–2017 рр. склали 100 млрд грн, із яких майже 90% мали витратитися грошового забезпечення військовим, решта залишалася на підготовку армії, закупівлю і ремонт озброєнь. Але Лебедев на додаток до запланованих 100 млрд грн попросив ще 31 млрд грн. І заявив, що ці додаткові мільярди він заробить у процесі реалізації надлишків військового майна: на торги буде виставлено

---

⁷⁴⁷ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2013 року «Про Державну комплексну програму реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року»: Указ Президента України від 02.09.2013 р. № 479/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 22. С. 27.

⁷⁴⁸ На реформирование украинской армии уйдет 5 лет и 131 млрд грн. Зеркало недели. 2013. 29 мая. URL: https://zn.ua/UKRAINE/na-reformirovanie-ukrainskoj-armii-uydet-pyat-let-i-131-mlrd-grn-123074_.html.

⁷⁴⁹ Будкевич Д. Оптимізація не означає послаблення. Урядовий кур'єр. 2013. 27 червня. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/optimizaciya-ne-oznachaye-poslablennya/>.

майже 56 тис. га земель оборони та понад 30 тисяч одиниць військової техніки. У реалістичності планів Лебедева засумнівався Азаров, але останнє слово залишилося за Януковичем. Тим часом практично ніхто із членів уряду не звернув уваги на те, що міністр планує скоротити армію на 60 тис. осіб: близько 36 тис. військових і 24 тис. службовців. При цьому половину Лебедев запланував звільнити в перший рік реформи⁷⁵⁰.

Невдовзі Лебедев в інтерв'ю виданню «КоммерсантЪ-Україна» підтвердив, що планується скорочення армії на 60 тис. осіб – із 182 тис. до 122 тис. осіб, тобто майже на третину. Міністр висловив упевненість у тому, що 122-тисячної армії Україні цілком вистачить. «За оцінками експертів, у найближчі сім років територіальній цілісності України ніщо не загрожує. Проте можливі територіальні конфлікти, продиктовані економічними мотивами. Втім, мені не хотілося б називати конкретні держави, здатні розв'язати такий конфлікт», – сказав Лебедев. «Міністерство оборони, РНБО, президент як верховний головнокомандувач уважно відстежують геополітичну ситуацію, в якій перебуває наша країна. Ми також користуємося напрацюваннями науково-дослідних інститутів. Ми розуміємо, в якому оточенні знаходимося. З одного боку – країни НАТО, а з іншого – ядерна держава Росія. Виходячи з цих оцінок, було прийнято рішення, що чисельність армії повинна складати 122 тис. осіб», – розповів Лебедев⁷⁵¹.

Яка саме держава здатна розв'язати територіальний конфлікт з Україною, продиктований економічними мотивами, Лебедев конкретизував раніше – ще 24 лютого в інтерв'ю програмі «Події тижня» на телеканалі «Україна». Відповідаючи на питання про конфліктні ситуації, потенційно небезпечні для України, Лебедев назвав економічні конфлікти з Румунією, «пов'язані з Чорноморським шельфом, з островом Зміїним». «Я як міністр оборони бажаю і хочу, щоб це

⁷⁵⁰ Менделеев Д. Є така професія: Батьківщину зачищати. Дзеркало тижня. 2013. 26 червня. URL: <https://dt.ua/internal/ye-taka-profesiya-batkivsчину-zachischati-.html>.

⁷⁵¹ Лебедев попередив, що в Україні можливі територіальні конфлікти. Дзеркало тижня. 2013. 1 липня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/lebedev-poperediv-scho-v-ukrayini-mozhlivi-teritorialni-konflikti-124365_.html.

все вирішувалося в площині Міністерства закордонних справ, а не в площині Збройних сил», – сказав Лебедєв. А про відносини з Росією і ситуацію з Чорноморським флотом Лебедєв заявив: «Дружність двох країн у Севастополі, де є об'єднання військовослужбовців України та Росії, вона показова. Дружні, теплі стосунки. Всі дружать, сусіди, земляки, їздять на пляж, на природу. ... На сьогодні наші взаємини будуються на дружніх відносинах. І коли росіяни піднімають якісь питання, головна наша умова – це щоб з нашою територією не було якогось збройного конфлікту. Це наша позиція. І якщо це буде виконуватися, то, звичайно, наші відносини так і залишаться дружніми», – сказав він⁷⁵².

Загалом, говорячи про міністра Лебедєва, слід зазначити, що вся його діяльність була спрямована на значне ослаблення української армії як такої. При цьому, окрім політичного аспекту, є ще економічний – Лебедєв планував заробити величезні кошти від оборудок з майном армії.

5.3.2. Служба безпеки України

На посаді президента Янукович чималу увагу приділяв Службі безпеки України (СБУ). Найважливішими є два питання: які кадри він підбирав на керівні посади в СБУ, і для яких завдань він їх підбирав?

Кому Янукович довірить очолити СБУ, можна було здогадатися ще 21 лютого 2010 р., в останню неділю перед інавгурацією новообраного президента. Того недільного ранку Янукович взяв участь у богослужінні в Києво-Печерській лаврі. Після служби предстоятель УПЦ МП митрополит Володимир благословив Януковича на виконання обов'язків глави держави і подарував йому сучасну копію Пересопницького Євангелія та ікону Іверської Афонської Божої матері. Сергій Львович пояснив, що церемонія інавгурації відбудеться 25 лютого – у день, коли православні вшановуватимуть цю ікону. «Це дуже символічно, адже це є одна із найулюбленіших ікон

---

⁷⁵² Міністр оборони розповів про головну умову дружби з Росією. Українська правда. 2013. 24 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/02/24/6984224/>.

Януковича», – сказав він. Отже, це відвідання Лаври було дуже важливим для Януковича. За повідомленням агентства «Інтерфакс-Україна», «Януковича в Лавру супроводжували, зокрема, депутати Сергій Львовочкін, Юрій Бойко, Василь Горбаль, Сергій Ківалов, Василь Джарти, Ганна Герман, Олександр Лавринович, а також перший заступник глави СБУ Валерій Хорошковський»⁷⁵³.

Звісно, Янукович мав і чимало інших кандидатур на посаду голови СБУ, окрім кандидатури Хорошковського. 28 лютого член парламентської фракції ПР Нестор Шуфрич заявив в ефірі програми «Чорне та біле»: «Я впевнений, що при Вікторі Януковичі СБУ керуватиме кадровий офіцер. Я не виключаю, що це буде хтось із генералів, представлених у Партії регіонів і її фракції. Але це точно буде кадровий офіцер». Коментуючи інформацію про те, що службу може очолити перший заступник глави СБУ Хорошковський, Шуфрич сказав: «Я не уявляю, щоб людина, яку призначав Ющенко своїм указом, залишилася в системі за Януковича. Валера непоганий хлопець, непоганий бізнесмен, але хороший хлопець – це не професія. Службою має керувати професіонал... Я не уявляю собі, щоб мільярдер керував СБУ»⁷⁵⁴.

Але Янукович зробив вибір саме на користь Хорошковського. До такого рішення спонукали різні мотиви, які враховували наявні в Хорошковського політичні (член групи Фірташа-Львовочкіна-Бойка), фінансові (мільярдер) та медіаресурси (зокрема, телеканал «Інтер»). Але були й аргументи, які стосувалися безпосередньо можливостей Хорошковського в СБУ. З одного боку, він залишався абсолютно чужим для цієї структури, а з іншого – він уже добре знав її зсередини (посаду першого заступника голови СБУ він обіймав з 28 січня 2009 р.⁷⁵⁵). Тому він був вагомою кандидатурою для того, щоб переформатувати СБУ під нові завдання. Хоча, напевне, ключові

⁷⁵³ Януковича благословили на царство. Українська правда. 2010. 21 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/02/21/4795270/>.

⁷⁵⁴ Регіонал сказав, хто очолить СБУ. Українська правда. 2010. 28 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/02/28/4819913/>.

⁷⁵⁵ Про призначення В. Хорошковського першим заступником Голови Служби безпеки України : Указ Президента України від 28.01.2009 р. № 42/2009. Офіційний вісник Президента України. 2009. № 4. С. 52.

човою залишалася політична складова – він представляв абсолютно зрозумілу для самого Януковича політичну групу, був зрозумілий росіянам, але формально не був їхнім ставлеником. На той момент Янукович ще вважав, що буде самостійним гравцем.

Першого березня 2010 р. Ганна Герман, пославшись на відповідне рішення президента, повідомила, що Хорошковський вже виконує обов'язки голови СБУ. Цю інформацію підтвердив сам Хорошковський: «Я виконую обов'язки відповідно до наказу, у зв'язку з відпусткою голови СБУ»⁷⁵⁶.

П'ятого березня Віктор Янукович вирушив до Росії з офіційним візитом для зустрічі з тодішнім президентом РФ Дмитром Медведевим. До складу своєї делегації він включив і Хорошковського⁷⁵⁷. Це дало підстави припустити, що Янукович напевно зупинився на кандидатурі Хорошковського.

Після конституційної реформи, ухваленої парламентом 8 грудня 2004 р. під час Помаранчевої революції, до переліку повноважень Верховної Ради увійшло «призначення на посаду та звільнення з

Валерій Хорошковський (у центрі)

⁷⁵⁶ Хорошковський вже виконує обов'язки голови СБУ. Українська правда. 2010. 1 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/03/1/4821441/>.

⁷⁵⁷ Янукович узяв із собою в Москву потужну «групу підтримки». Українська правда. 2010. 5 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/03/5/4834306/>.

посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України». І ось 11 березня 2010 р. Верховна Рада розглянула подання Януковича про звільнення Валентина Наливайченка з посади голови СБУ і про призначення на цю посаду Хорошковського.

Виступив голова профільного парламентського комітету з питань національної безпеки і оборони Анатолій Гриценко. «У засіданні комітету взяли участь десять членів комітету. Рішення: відхилити кандидатуру Валерія Хорошковського. За призначення проголосували чотири члени комітету. Я голосував проти і поясню чому. Я вважаю, що на чолі правоохоронного органу спецслужби не може бути людина, навіть якщо вона має прекрасні менеджерські здібності, людина, яка є крупним бізнесменом, яка володіє надпотужним медійним ресурсом. Це абсолютно очевидний конфлікт інтересів і не така людина повинна очолювати правоохоронні органи, і спецслужбу. Там має бути людина, яка має бачення перспективи розвитку, яка професійно розуміє цю сферу і яка не створить конфлікту етичних стандартів, корпоративних стандартів, які повинні шануватися в цій спеціальній службі. Тому пропозиція комітету – відхилити цю кандидатуру», – доповів Гриценко. Тим не менше, парламент пішов назустріч побажанням Януковича. За відставку Наливайченка проголосували 230 народних депутатів, за призначення Хорошковського – 238⁷⁵⁸.

Протягом 11-23 березня 2010 р. Янукович провів у СБУ повномасштабну кадрову чистку. Згідно з його указами звільнено 11 і стільки ж призначено в керівному складі центрального апарату СБУ (повністю змінився склад перших заступників і заступників голови СБУ, отримали нових начальників Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління СБУ, Головне слідче управління СБУ та сім департаментів СБУ: архівного забезпечення; господарського забезпечення; захисту національної державності; контррозвідки; контррозвідувального захисту економіки держави; оперативно-технічних заходів; охорони державної таємниці та ліцензування), а також 20 звільнень

⁷⁵⁸ Стенограма пленарного засідання. Засідання 22 : опублік. 11.03.2010 р. Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/910.html>.

і 16 призначень начальників регіональних управлінь СБУ. Загалом це 58 кадрових указів. Протягом квітня-травня були ще дві хвилі указів (20–22 квітня і 14 травня), якими Янукович здійснив ще два звільнення і вісім призначень начальників обласних управлінь СБУ.

Фактичним автором майже усіх цих рішень був Хорошковський. Зрозуміло, що він підбирав кадри, які були б лояльними до нього самого та до Януковича. Але водночас це було селекція кадрів за ідеологічною ознакою: Янукович і Хорошковський разом позбавлялися тих, хто дратував Москву.

Серед тих, кого Янукович звільнив з посад своїми указами 11 березня, був директор департаменту архівного забезпечення СБУ Володимир В'ятрович⁷⁵⁹. Його звільнення стало показовим прикладом для всієї СБУ. Того ж дня, 11 березня, Янукович офіційно представив Хорошковського колективу СБУ, після чого Хорошковський заявив журналістам, що спецслужбі слід скоротити роботу з архівами і зосередитися на своїх основних завданнях. «Турбота спецслужби перш за все в тому, щоб охороняти свої секрети, охороняти закони, які ці секрети створювали», – наголосив він⁷⁶⁰.

Наступного дня В'ятрович виступив з відповіддю. «Ніхто, незалежно від звань чи посад, не вправі вирішувати, яку і скільки доносити правди. Бо лише в повному обсязі і повністю відкритою для людей вона буде правдою», – заявив він агентству УНІАН. Він наголосив, що відкриття архівів – не данина політичній кон'юктурі, а приведення практики архівної роботи у відповідність до чинного законодавства та загальносвітової практики. «Держава не може ховати таємниці тоталітарних режимів і покривати злочини проти людства. Історична наука повинна мати доступ до архівів», – зазначив В'ятрович. Також він нагадав, що, згідно з чинним законодавством, матеріали, про які йдеться, не можуть бути кваліфіковані як державна таємниця. «Тому розсекречення, якщо СБУ хоче перебу-

---

⁷⁵⁹ Про звільнення В. В'ятровича з посади директора Департаменту архівного забезпечення Служби безпеки України : Указ Президента України від 11.03.2010 р. № 312/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 10. С. 25.

⁷⁶⁰ Хорошковський вважає, що СБУ повинна уделити менше уваги архівам. Коментарі. 2010. 11 марта. URL: <https://comments.ua/politics/179503-Horoshkovskiy-schitaet-SBU.html>.

вати в правовому полі, повинно бути продовжено», – резюмував звільнений директор департаменту⁷⁶¹.

15 березня 2010 р. з відповіддю Хорошковському виступив співголова Харківської правозахисної групи Євген Захаров. «Ніхто не заперечує, що українська держава має свої таємниці. І служба безпеки їх повинна охороняти відповідно до закону. Але ж корпус архівних матеріалів СБУ, створених до 1991 року в іншій державі, СРСР, до цих таємниць не належить!» – наголосив він. Також він уточнив, про які, власне, документи йдеться. «Системний процес розсекречування документів про політичні репресії радянського періоду – а саме вони складають більшу частину архівного фонду СБУ – був розпочатий тільки у 2009 році. Як було сказано керівництвом СБУ 24 грудня в День архівіста, протягом року розсекречено 16 тисяч архівних документів. Але це складає лише декілька відсотків від загальної кількості документів, які підлягають розсекреченню... Основний корпус документів, які стосуються злочинів радянського режиму проти українського народу – досі закритий»⁷⁶².

Припинення розсекречування цих документів, звісно, суперечило інтересам України – але відповідало інтересам Кремля. Невдовзі Хорошковський зробив ще кілька кроків назустріч побажанням Москви. Зокрема, відмовився від тієї позиції, яку зайняв його попередник Наливайченко щодо діяльності ФСБ РФ у Севастополі.

17 червня 2009 р. Наливайченко заявив, що після 13 грудня 2009 р. усі співробітники ФСБ на Чорноморському флоті РФ повинні залишити територію України, і що про цю вимогу російській стороні повідомили офіційними каналами. За його даними, на Чорноморському флоті РФ тоді працювало 19 офіцерів ФСБ, які займалися контррозвідальною діяльністю. Першого грудня 2009 р. російське інформангентство «Новости» повідомило, що співробітники контр-

---

⁷⁶¹ Звільнений з СБУ: Ніхто не вправі вирішувати, яку і скільки доносити правди. *Українська правда*. 2010. 12 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/03/12/4855960/>.

⁷⁶² Захаров С. Пане Хорошковський, які закони і секрети ви збираєтеся охороняти? *Українська правда*. 2010. 15 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2010/03/15/4863280/>.

розвідки Чорноморського флоту РФ залишають Севастополь і переводяться до Новоросійська⁷⁶³.

І ось 19 травня 2010 р. агентство «Українські новини» повідомило, з посиланням на представника управління СБУ в Одеській області, що СБУ і ФСБ домовилися про повернення співробітників російської спецслужби до Криму для забезпечення безпеки Чорноморського флоту РФ. За словами джерела, відповідний протокол до угоди про співпрацю між спецслужбами 19 травня підписали в Одесі глава СБУ Валерій Хорошковський і директор ФСБ Олександр Бортніков⁷⁶⁴.

Наприкінці травня це підтвердив сам Хорошковський в інтерв'ю газеті «Коммерсант-Україна»⁷⁶⁵. При цьому він намагався запевнити, що повернення до Криму співробітників ФСБ РФ не загрожує безпеці України. На запитання, чи отримав він від Бортнікова гарантії того, що співробітники російської спецслужби в Криму не здійснюватимуть недружню діяльність, Хорошковський відповів: «Я прочитав масу матеріалів з цього приводу і побачив, що в основному це риторика, політичні розмови, у яких абсолютно відсутні професійні судження». І він навіть спробував виправдати те, що вони здійснюватимуть розвідувальну діяльність на українській території. «Усім відомо, що в рамках посольств працюють реальні офіцери розвідки, але ніхто ж не обурюється з цього приводу?!» – заявив він.

У тому самому інтерв'ю він намагався спростувати думку Наливайченка про наявність загрози сепаратизму в Криму. «Я вважаю, що Криму сепаратизм не загрожує, на даному етапі – так точно», – заявив він і запевнив: «Більше того, саме зі зміною внутрішньої

---

⁷⁶³ Контррозвідка Чорноморського флоту Росії залишає Севастополь? УНІ-АН. 2009. 1 грудня. URL: <https://www.unian.ua/politics/295737-kontrozvidka-chornomorskogo-flotu-rosiji-zalishae-sevastopol.html>.

⁷⁶⁴ Хорошковский подписал протокол о возвращении сотрудников ФСБ в Крым. Комментарии. 2010. 20 мая. URL: <https://comments.ua/politics/186612-Horoshkovskiy-podpisal-protokol.html>.

⁷⁶⁵ Валерий Хорошковский: с настроениями в обществе нужно обходиться очень тонко. Українські новини. 2010. 31 мая. URL: <https://ukranews.com/interview/253-valeryy-khoroshkovskyy>.

політики в Україні – зміною ставлення до тієї ж російської мови, російської культури тощо – ті сепаратистські настрої, які спостерігалися раніше, вщухнуть, бо втратиться сенс».

Це була не тільки його особиста думка. Фактично він висловив ту позицію, якої дотримувався Янукович, сподіваючись таким чином задобрити Кремль. «Дзеркало тижня» 28 травня повідомило, що, за її даними, в СБУ «як жест доброї волі і для демонстрації нового політичного курсу всю роботу департаменту контррозвідки з питань російських спецслужб в Україні повністю припинено! Замість американського вектору СБУ цілком орієнтується на Москву»⁷⁶⁶.

Своє чергою, газета «Коммерсант-Украина» 4 червня повідомила, що СБУ змінила пріоритети контррозвідувальної роботи. Тепер головний напрям у департаменті контррозвідки – захист від діяльності не російських, а американських спецслужб. За інформацією видання, ще в березні, після призначення Хорошковського головою СБУ, відбулися структурні зміни: реорганізовано департамент контррозвідки, зокрема одне з його управлінь – з захисту інтересів України від іноземних спецслужб. Так, переформатовано «Перший відділ» (нумерація відділів відображує пріоритети СБУ у контррозвідувальній роботі). Раніше він займався захистом інтересів України від російських спецслужб, тепер – протидією американській розвідці на території України. Саме цей напрям тепер є ключовим для контррозвідки, пише газета. А за російським напрямком число курючих співробітників СБУ скорочено майже на чверть, захистом інтересів країни від російських спецслужб зараз займається «Четвертий відділ» управління з захисту інтересів України від іноземних спецслужб⁷⁶⁷.

Шостого липня програма «Телевізійна служба новин» телеканалу «1+1» повідомила, що співробітникам управління СБУ в Севастополі заборонили проводити спецзаходи, зокрема стежити, за

⁷⁶⁶ Бутусов Ю. СБУ: так кується «каральний меч Януковича». Дзеркало тижня. 2010. 28 травня. URL: https://zn.ua/ukr/internal/sbu_tak_kuetsya_karalniy_mech_yanukovicha.html.

⁷⁶⁷ СБУ перерозподілила сили контррозвідки з Росії на США? Українська правда. 2010. 4 червня. URL: <https://www.ppravda.com.ua/news/2010/06/4/5107285/>.

офіцерами Чорноморського флоту РФ і оперуповноваженими ФСБ. За словами джерела в силових структурах Севастополя, відповідна вказівка надійшла з Києва наприкінці червня⁷⁶⁸.

Усі ці події засвідчили, що вже протягом перших кількох місяців президентства Віктора Януковича діяльність СБУ зазнала принципових змін. Без перебільшення можна стверджувати, що СБУ фактично припинила протидію будь-яким загрозам з боку Росії та, зокрема, з боку ФСБ РФ і водночас згорнула діяльність за усіма напрямками, які викликали невдоволення у Кремлі й у ФСБ. Саме це було завданням, яке окреслив Янукович перед Хорошковським як головою СБУ. Це можна стверджувати напевно – адже неймовірно, щоб Хорошковський здійснив усі ці зміни з власного бажання, без санкції Януковича, а надто, всі кадрові укази підписував саме Янукович.

Надалі ця принципова позиція не змінилася, і СБУ аж до самого кінця режиму Януковича перебувала в стані цілковитої лояльності до Кремля. Ця лояльність включала різні аспекти. Утім, це не означало, що роль СБУ зменшилася. Навпаки, вона збільшилася – бо основною функцією СБУ стала боротьба з «внутрішнім ворогом», а точніше, з політичними опонентами режиму Януковича.

Зокрема, СБУ долучилася до кримінального переслідування Юлії Тимошенко. Головне слідче управління СБУ 5 липня 2011 р. порушило кримінальну справу «за фактом вчинення колишніми службовими особами Кабінету Міністрів, корпорації «Єдині Енергетичні Системи України» та компанії United Energy International Limited «за попередньою змовою групою осіб шляхом зловживання службовим становищем замаху на розтрату коштів державного бюджету України в особливо великих розмірах на загальну суму 405 млн дол. США, за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч. 5 ст. 191 КК України»⁷⁶⁹. 12 жовтня 2011 р. цю справу, відкриту «за фактом», було перекваліфіковано у справу проти конкретної особи –

---

⁷⁶⁸ СМІ: власть запретила контррозведке СБУ контролювать спецслужбы ФСБ в Крыму. Українські новини. 2010. 6 июля. URL: <https://ukranews.com/news/47466-smu-vlast-zapretyla-kontrrazvedke-sbu-kontrolyrovat-specsluzhby-fsb-v-krymu>.

⁷⁶⁹ СБУ порушила справу через борги Тимошенко. Українська правда. 2011. 5 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/07/5/6358986/>.

Юлії Тимошенко, якій того ж дня було висунуто звинувачення. Про це повідомив начальник Головного слідчого управління СБУ Іван Дерев'янка на пресконференції 13 жовтня⁷⁷⁰.

Хорошковський старанно усе це забезпечував. І Янукович був задоволений. 12 серпня 2011 р. він надав йому військове звання генерала армії України⁷⁷¹. Єдине, що не влаштувало Януковича, – це те, що Хорошковський був для нього чужим, не цілком підконтрольним, а отже, здатним на власну політичну гру.

Ще в жовтні 2011 р. газета «Коммерсант-Україна» з посиланням на джерело в уряді повідомила, що Хорошковський стане віцепрем'єром і очолить Міністерство фінансів⁷⁷². Цей прогноз справдився частково. 18 січня 2012 р. Янукович звільнив Хорошковського з посади голови СБУ⁷⁷³ і призначив міністром фінансів, 22 лютого – звільнив з посади міністра і призначив першим віцепрем'єром (у грудні 2012 р. Хорошковський прийняв рішення піти з уряду, оскільки його посада не передбачала жодних серйозних впливів і була синекурою, а після цього взагалі виїхав з України).

Щоб поставити віддану собі людину на посаду голови СБУ, Януковичу вже не потрібно було проводити це кадрове рішення через Верховну Раду. 30 вересня 2010 р. Конституційний Суд визнав неконституційною реформу Конституції, ухвалену парламентом 8 грудня 2004 р.; відтоді офіційно вважалася відновленою дія старої редакції Конституції, згідно з якою призначення голови СБУ належало до повноважень президента.

«Правою рукою» Хорошковського в СБУ був Володимир Рокитський. Він із 12 березня 2010 р. (тобто з наступного дня після

---

⁷⁷⁰ СБУ таки порушила проти Тимошенко справу за ЄЕСУ. Українська правда. 2011. 13 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/13/6664696/>.

⁷⁷¹ Про присвоєння військових та спеціальних звань : Указ Президента України від 12.08.2011 р. № 815/2011. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815/2011#Text>.

⁷⁷² Міністерство фінансів віддадуть Хорошковському? Українська правда. 2011. 7 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/7/6645553/>.

⁷⁷³ Про звільнення В. Хорошковського з посади Голови Служби безпеки України : Указ Президента України від 18.01.2012 р. № 16/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 3. С. 3.

призначення Хорошковського головою СБУ) обіймав посаду першого заступника голови СБУ – начальника Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління СБУ⁷⁷⁴. Саме Хорошковський просунув його на цю посаду.

19 січня 2012 р., наступного дня після переведення Хорошковського з СБУ в Мінфін, Янукович доручив Рокитському тимчасово виконувати обов'язки голови СБУ⁷⁷⁵. 20 січня Хорошковський заявив в ефірі телеканалу «Інтер», що інтриги в тому, хто очолить СБУ, немає. «Мені здається, що тут вже ніяких інтриг немає, з простої причини, тому що виконуючий указом президента призначений, і ви знаєте, що сьогодні було його представлення. Це мій перший заступник Рокитський Володимир Георгійович», – сказав він і наголосив, що в Рокитського 30 років досвіду роботи в СБУ. «З боку призначати людей – це погана традиція», – додав він⁷⁷⁶.

Але Янукович волів бачити на чолі СБУ не людину Хорошковського, а свою людину. Він перебирав кандидатури півмісяця – і нарешті 3 лютого видав указ про призначення головою СБУ Ігоря Калініна⁷⁷⁷.

Про Калініна відомо, що він народився 1959 р. під Москвою, 1981 р. закінчив Московське вище командне училище дорожніх та інженерних військ, з 1984 р. служив у КДБ СРСР. У 1992–2002 рр. займався викладацькою та науковою діяльністю в Національній академії СБУ, у 2002–2005 рр. був начальником Центру спеціальної підготовки

---

⁷⁷⁴ Про призначення В. Рокитського першим заступником Голови Служби безпеки України – начальником Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління Служби безпеки України : Указ Президента України від 12.03.2010 р. № 347/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 10. С. 37.

⁷⁷⁵ Про тимчасове виконання обов'язків Голови Служби безпеки України : Указ Президента України від 19.01.2012 р. № 22/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 3. С. 6.

⁷⁷⁶ Екс-глава СБУ: інтриги з новим главою відомства немає. Українська правда. 2012. 20 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/01/20/6923035/>.

⁷⁷⁷ Про призначення І. Калініна Головою Служби безпеки України : Указ Президента України від 03.02.2012 р. № 69/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 6. С. 10.

Головного управління «А» СБУ⁷⁷⁸. Головними завданнями бійців Головного управління «А» вважаються протидія терористам, звільнення заручників та, за необхідності, захист перших осіб держави. Підготовкою таких бійців Калінін і керував до перемоги Помаранчевої революції⁷⁷⁹.

Після революції Калінін свою посаду втратив. «У його офіційній біографії бачимо прогалину на п'ять років. Чим він займався, складно сказати, – зазначав сайт «Главком». – В Інтернеті можна знайти інформацію, що він в цей час проводив якісь тренінги з безпеки, виступаючи в ролі кандидата військових наук, члена Міжнародної асоціації ветеранів підрозділів антитерору “Альфа”. Працював він у якійсь Українській економічній студії, серед клієнтів якої значиться безліч різних донецьких структур»⁷⁸⁰.

Ставши президентом, Янукович 20 квітня 2010 р. призначив Калініна начальником Управління державної охорони⁷⁸¹, 20 серпня 2010 р. надав йому військове звання генерал-майора⁷⁸², а 23 серпня 2011 р. – генерал-лейтенанта⁷⁸³. Наступне призначення на посаду голови СБУ саме по собі було для Калініна великим кар'єрним стрибком, а після нього відбулося ще одне підвищення – 24 серпня 2012 р. Янукович надав йому військове звання генерал-полковника⁷⁸⁴.

Утім, Янукович готував Калініну заміну з-поміж донецьких ка-

⁷⁷⁸ Новий голова СБУ – Ігор Калінін. BBC News Україна. 2012. 3 лютого. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/02/120203_new_head_security_services_sd.shtml.

⁷⁷⁹ Михельсон О. Супер-охоронець Януковича: СБУ очолив генерал, якому президент довіряє особисто. Український тиждень. 2012. 3 лютого. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/41336>.

⁷⁸⁰ Червоненко В. Настоящий чекист Януковича. Главком. 2012. 3 февраля. URL: <https://glavcom.ua/publications/116648-nastojashchij-chekist-janukovicha.html>.

⁷⁸¹ Про призначення І. Калініна начальником Управління державної охорони України : Указ Президента України від 20.04.2010 р. № 549/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 15. С. 12.

⁷⁸² Про присвоєння військового звання : Указ Президента України від 20.08.2010 р. № 842/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 25. С. 45.

⁷⁸³ Про присвоєння військових звань : Указ Президента України від 23.08.2011 р. № 867/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 25. С. 29.

⁷⁸⁴ Про присвоєння військових звань : Указ Президента України від 24.08.2012 р. № 507/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 26. С. 21.

дрів. Дев'ятого січня 2013 р. він звільнив Калініна з посади голови СБУ⁷⁸⁵ і призначив його своїм радником⁷⁸⁶, а на посаду голови СБУ призначив Олександра Якименка⁷⁸⁷.

Про Якименка відомо, що він народився 1964 р. в Естонії, 1986 р. закінчив Єйське вище військово-авіаційне училище льотчиків (Краснодарський край РФ), після випуску проходив службу в Збройних силах СРСР – спочатку в 43-му авіаційному полку винищувачів у Монголії (місто Чойбалсан), а після виведення полку – у Криму (селище Гвардійське під Сімферополем). Протягом 1991–1998 рр. проходив службу у військово-повітряних силах Чорноморського флоту РФ, 1997 р. закінчив Військово-повітряну академію ім. Гагаріна (Московська область РФ), 1998 р. звільнився з лав Збройних сил РФ.

Після того почався донецький період його життя. У його офіційній біографії, опублікованій на сайті СБУ, зазначалося: «1998–1999 рр. – працівник воєнізованої охорони Донецької ДАК “Донбас – Східні авіалінії України”. 1999–2007 рр. – служба на оперативних та керівних посадах в СБ України. 2007–2008 рр. – спеціаліст управління внутрішньої безпеки корпорації “МПС”, м. Донецьк. 2008–2010 рр. – працював на тимчасових роботах без укладення трудових угод». «Українська правда» уточнила: «За скромною аббревіатурою “МПС” ховається корпорація “Міжрегіональний промисловий союз”, власником якої на 99% є компанія “Лемтранс”, найбільший приватний вантажний залізничний перевізник України. А “Лемтранс”, починаючи з червня 2007-го та до кінця минулого року, був спільною власністю Ріната Ахметова та Віктора Януковича»⁷⁸⁸.

---

⁷⁸⁵ Про звільнення І. Калініна з посади Голови Служби безпеки України : Указ Президента України від 09.01.2013 р. № 6/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 2. С. 7.

⁷⁸⁶ Про призначення І. Калініна Радником Президента України : Указ Президента України від 09.01.2013 р. № 10/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 2. С. 9.

⁷⁸⁷ Про призначення О. Якименка Головою Служби безпеки України : Указ Президента України від 09.01.2013 р. № 9/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 2. С. 8.

⁷⁸⁸ Новий глава СБУ курирував охорону на фірмі Януковича. Українська правда. 2013. 11 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/01/11/6981334/>.

Ставши президентом, Янукович 17 березня 2010 р. призначив Якименка начальником управління СБУ в Севастополі⁷⁸⁹. Судячи з усього, цю кандидатуру підібрав він сам, а не Хорошковський. 24 березня 2011 р. Янукович надав Якименку військове звання генерал-майора⁷⁹⁰, 5 серпня 2011 р. перевів його на посаду начальника управління СБУ в Донецькій області⁷⁹¹, а 5 липня 2012 р. – призначив першим заступником голови СБУ – начальником Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління СБУ⁷⁹².

Десятого січня 2013 р. Янукович представив Якименка керівному складу СБУ як нового керівника СБУ. Розповідаючи про нового главу Служби, Янукович заявив, що, працюючи на посаді першого заступника голови СБУ, Якименко встиг «показати себе відповідальним спеціалістом». Янукович також подякував ексголови СБУ Ігорю Калініну за його роботу на цій посаді та повідомив, що на своїй новій посаді радника президента Калінін координуватиме роботу між Адміністрацією президента, РНБО, правоохоронними органами та Міністерством оборони⁷⁹³.

Після призначення Якименка головою СБУ на радіо «Свобода» пролунала думка політолога Ігоря Лосева, який розцінив це кадрове рішення як захист інтересів родини Януковичів і прояв впливу

---

⁷⁸⁹ Про призначення О. Якименка начальником Управління Служби безпеки України у м. Севастополі : Указ Президента України від 17.03.2010 р. № 362/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 11 (спец. вип.). С. 7.

⁷⁹⁰ Про присвоєння військових звань : Указ Президента України від 24.03.2011 р. № 333/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 8. С. 16.

⁷⁹¹ Про призначення О. Якименка начальником Управління Служби безпеки України в Донецькій області : Указ Президента України від 05.08.2011 р. № 807/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 24. С. 10.

⁷⁹² Про призначення О. Якименка першим заступником Голови Служби безпеки України – начальником Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління Служби безпеки України : Указ Президента України від 05.07.2012 р. № 440/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 22. С. 27.

⁷⁹³ Янукович пообіцяв «рахуватися з думкою професіоналів» при реформуванні СБУ. Дзеркало тижня. 2013. 10 січня. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/yanukovich-robochuyav-rahuvatisya-z-dumkoju-profesionaliv-pri-reformuvanni-sbu.html>.

старшого сина президента. «Головним кадровиком України нині є Олександр Янукович», – наголосив він⁷⁹⁴.

Справді, інтереси «Сім'ї», тобто угруповання Януковичів, були односторонньо пріоритетними для Якименка під час його роботи на посаді голови СБУ. Максимально це виявилось під час Євромайдану.

Саме Якименко 19 лютого 2014 р., коли Революція Гідності увійшла в найгострішу фазу, оголосив, що СБУ та Антитерористичний центр СБУ прийняли рішення «про початок проведення на території України антитерористичної операції» із залученням «усіх суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом»⁷⁹⁵. Фактично в терористи було записано усіх учасників Євромайдану по всій Україні.

Щоправда, через кілька годин пресслужба СБУ поширила уточнення: «Ми уточнюємо, що йдеться не про початок проведення антитерористичної спецоперації, а про підготовку до її проведення». Того ж дня заява Якименка просто зникла з сайту СБУ⁷⁹⁶.

Після перемоги Революції Гідності на посаду голови СБУ повернувся Валентин Наливайченко (він обіймав її до 18 червня 2015 р.). У березні 2015 р. в інтерв'ю газеті «День»⁷⁹⁷ він розповів зокрема про те, на що перетворилася СБУ за президентства Януковича.

«Щодо ситуації 2012–2014 рр. у СБУ і, думаю, в більшості інших правоохоронних органів, то треба чітко розуміти, що керівництво в цих структурах на 100% складалося з людей, які тепер проходять за статтями “державна зрада”, – наголосив він. – На 90% потенціал СБУ було спрямовано на боротьбу з опозицією, на боротьбу з активістами і на придушення громадських протестів. Незаконне про-

---

⁷⁹⁴ Костюк Б. Новий голова СБУ – колишній офіцер російської армії, який не любить ЗМІ. Радіо Свобода. 2013. 10 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24820634.html>.

⁷⁹⁵ СБУ починає антитерористичну операцію. Янукович – в курсі. Українська правда. 2014. 19 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/19/7014845/>.

⁷⁹⁶ В СБУ дали задню: антитерористичну операцію ще готують. Українська правда. 2014. 19 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/19/7014880/>.

⁷⁹⁷ Наливайченко В., Капсамун І. Валентин Наливайченко: «Усі злочини Кремля та їхніх терористів на території України ми документуємо для трибуналу в Гаазі». День. 2015. 1 квітня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/sbu-proty-fsb>.

слуховування, стеження, бандитські акції проти мітингувальників по всій державі – все це було в злочинному арсеналі, зокрема СБУ, тих часів».

Також він розповів про роль у тих подіях ФСБ РФ і про тісну співпрацю з ФСБ таких провідних діячів СБУ, як Олександр Якименко (очолював СБУ з 9 січня 2013 р. по 24 лютого 2014 р.), Володимир Бік (із 13 квітня 2012 р. по 5 лютого 2014 р. був начальником департаменту контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки СБУ, з 5 по 26 лютого 2014 р. був начальником департаменту контррозвідки СБУ), Сергій Ганжа (з 3 квітня 2013 р. по 26 лютого 2014 р. був начальником департаменту захисту національної державності СБУ).

«Державне зрадництво полягало і в тому, що тричі до Києва приїздили високопоставлені представники ФСБ – офіцери і генерали, якими особисто опікувалося колишнє керівництво СБУ. Воно – Якименко, Бік, Ганжа – не просто співпрацювало з росіянами, а забезпечило їм проживання на спеціальних об'єктах СБУ, надало спецзв'язок та доступ до спеціальних полігонів і навіть до центральних приміщень Служби. Були такі випадки, коли на день-два цілі блоки центрального приміщення СБУ закривали для українських співробітників, тому що туди заходили співробітники ФСБ. Координував росіян – радник президента Росії Сурков. Кожен приїзд такого ворожого “десанту” під час Майдану співпадав із найбільш агресивними і незаконними діями тодішньої влади проти протестувальників та опозиції», – розповів Наливайченко.

Утім, така співпраця з ФСБ не була самодіяльністю Якименка. Без згоди Януковича вона була б неможливою. Сам Якименко двічі письмово попереджав Януковича про загрози з боку Росії. Але Янукович все ж сподівався на допомогу Кремля.

18 квітня 2018 р. Оболонський райсуд Києва за клопотанням прокурора долучив до справи про державну зраду Януковича листи Якименка, які інформували Януковича про антиукраїнські наміри Росії. Прокурор Руслан Кравченко зазначив, що захист намагався переконати, що Янукович не знав про численні загрози національній безпеці України, пов'язані з агресивною експансією Російської

Федерації, кінцевою метою якої було поглинання української держави, і що загроз не було до «перевороту». «Сторона обвинувачення має документи, які спростовують ці твердження. Вони були розсекречені Службою безпеки лише 19 березня 2018 р., надійшли до сторони обвинувачення 20 березня – і 17 квітня відкриті сторони захисту», – сказав він. Суд клопотання прокурора задовольнив і приєднав до справи ці документи – лист голови СБУ Якименка особисто президенту Януковичу від 15 січня 2013 р. «Щодо російської експансії в Україну» та лист голови СБУ Якименка главі адміністрації Януковича Андрію Ключеву від 17 лютого 2014 р. «Щодо ролі урядових та недержавних структур РФ у консолідації вітчизняних проросійських сил»⁷⁹⁸.

У першому листі, від 15 січня 2013 р., йдеться про те, що при президенті РФ створено міжвідомчу групу, яка мала забезпечити економічну, гуманітарну та політичну інтервенцію в Україну. Координували цю групу, за даними СБУ, голова АП РФ Сергій Іванов, віцепрем'єр-міністр Владислав Сурков і голова Служби зовнішньої розвідки РФ Михайло Фрадков. Більше ніж на 50 сторінках описується діяльність фінансово-промислових груп та громадських організацій, які були підконтрольні спецслужбам РФ, які вже у 2013 році становили загрозу нацбезпеці України. Янукович знав про це, але не відреагував, сказав Кравченко.

Лист містить дані розвідки про загрози від агресивної експансії російського капіталу та про стратегію російської влади щодо поновлення контролю РФ над Україною для експансії на євразійському напрямку. Так, російські компанії вже домінували у сфері газу та енергопостачання, нафтопереробки, оптово-роздрібною реалізацією нафтопродуктів, безпроводного зв'язку; зростала їхня частка у суднобудівній і машинобудівній галузях, фінансово-банківській сфері, страховому ринку та ринку цінних паперів, морегосподарському

---

⁷⁹⁸ Голови СБУ повідомляли Януковичу про загрози з боку Росії – прокурор. Українська правда. 2018. 18 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/18/7178023/>; Обнародовані письма экс-главы СБУ к Януковичу об угрозе со стороны России. Dsnews.ua. 2018. 18 апреля. URL: <https://www.dsnews.ua/politics/obnarodovany-pisma-eks-glavy-sbu-k-yanukovichu-ob-ugroze-18042018172200>.

комплексі; вони прагнули заволодіти землями сільськогосподарського та рекреаційного призначення в Україні.

Передбачалася, що ця група створить базу для тиску на Україну в питанні вступу до Митного союзу і створення українсько-російських компаній на базі державних монополій України, щоб не допустити прихід західних інвесторів у них. У гуманітарній сфері передбачалася активізація роботи з росіянами за кордоном, консолідація проросійських неурядових організацій для міждержавного об'єднання України й РФ за координації Федерального агентства у справах СНД, вивчення слабких сторін України, розширення мережі російських центрів, поширення російської мови й освіти. Також ішлося про збір підписів за проведення референдуму щодо конфедеративного міждержавного об'єднання України й РФ.

У другому листі, від 17 лютого 2014 р., констатується, що РФ активізує урядові та неурядові зусилля, аби інспірувати сепаратистські настрої та нав'язати думку про необхідність втручання Росії у внутрішні справи України, пропагує ідеї автономії для сходу та півдня, федералізації України та звернення по допомогу до РФ. Так, 12 лютого в Ялті відбувся форум місцевих влад щодо децентралізації влади в Україні і конституційної реформи, а в Сімферополі – конференція, на якій ішлося і про відновлення Конституції АРК 1992 року.

Наприкінці 2013 – на початку 2014 р. Крим відвідав десант російських політиків та «експертів» – зокрема, Лебедев, Журавльов, Саблін, Сурков, Затулін, Мінгальов. У результаті було створено т. зв. «Слов'янський антифашистський фронт», який закликав Путіна захистити російськомовне населення. Затулін у Севастополі запропонував для «допомоги в протидії Євромайдану» надіслати кілька сотень волгоградського козацтва. Були й інші події, які свідчили, що РФ хоче використати кризу в Україні у своїх інтересах.

Прокурор використав ці документи як доказ того, що Янукович розумів загрози з боку РФ. Але листи Якименка розкривають також ще один важливий аспект: зрада України і українських інтересів керівництвом СБУ була фактично виконанням прагнень Януковича, який думав і дбав не про Україну, а лише про себе і свою «Сім'ю».

Водночас, варто звернути увагу на те, що ці листи, навряд чи були призначені для того, щоб попередити Януковича про небезпеку. Якби так було, то справжній патріот-офіцер, мав би, щонайменше, вийти у відставку вже після того, як перший раз Янукович проігнорував лист. Але Якименко навіть не збирався робити якісь демарші, а лист йому потрібен був виключно для того, щоб прикрити самого себе. Він не міг не розуміти, що ситуація може вийти з-під контролю в будь-який момент, а тому підстрахував себе.

Отже, Янукович розглядав Службу безпеки України не як інструмент захисту від зовнішніх загроз, передусім російської, а як інструмент зміцнення своєї влади. А оскільки він сподівався, що політика лояльності Росії допоможе йому зміцнити свою владу, то з самого початку свого президентства Янукович спрямував діяльність СБУ. Уже навесні 2010 р. СБУ фактично припинила протидію будь-яким загрозам з боку Росії та зокрема з боку ФСБ РФ, і водночас згорнула діяльність за усіма напрямками, які викликали невдоволення в Кремлі й у ФСБ. І аж до самого кінця режиму Януковича СБУ перебувала в стані цілковитої лояльності до Кремля, що означало і слухняність, і беззахисність. Натомість основною функцією СБУ стала боротьба з «внутрішнім ворогом», а точніше, з політичними опонентами режиму Януковича. Зокрема, СБУ взяла пряму участь у переслідуванні Юлії Тимошенко шляхом відкриття кримінальних справ проти неї.

Для того, щоб переформатувати СБУ під нові завдання, Янукович використав Валерія Хорошковського, який із січня 2009 р. обіймав посаду першого заступника голови СБУ. З одного боку, він залишався абсолютно чужим для цієї структури, а з іншого – він вже добре знав її зсередини. Тому, отримавши від Януковича посаду голови СБУ, він зміг одразу ж, без розкачування, провести в СБУ повномасштабне кадрове чищення і переорієнтувати всю Службу на нові пріоритети.

Наступним етапом стало переведення СБУ під контроль «Сім'ї», тобто угруповання Януковичів. Це робилося кількома кроками. У січні 2012 р. Хорошковський отримав посаду в уряді; у лютому Янукович призначив головою СБУ Ігоря Калініна, який до того був начальником Управління державної охорони; у липні Янукович при-

значив першим заступником голови СБУ людину «Сім'ї» – Олександра Якименка, який до того був начальником управління СБУ в Донецькій області; нарешті в січні 2013 р. Янукович призначив Якименка головою СБУ, а Калініна зробив своїм радником.

Цим завершився найголовніший етап переформатування влади в інтересах Януковича, який розпочався після відновлення дії старої редакції Конституції. А саме: «несімейні» люди (тобто ті, хто не належав до «Сім'ї») були витіснені з силових структур. Проблема Хорошковського полягала не в тому, що він на посаді голови СБУ чимось не догодив Януковичу. Жодних приводів для президентського невдоволення Хорошковський не давав. Але Янукович вибудував таку модель влади, при якій 100% довіру заслуговує тільки «сімейна» людина.

Перехід силових структур і, зокрема, СБУ під контроль «Сім'ї» мав наслідки для усього суспільства. По-перше, сформувалась система цінностей, яку очолює таке почуття, як страх. Янукович любив, щоб усі робили вигляд, що бояться його. Саме страх став ідеологічним фундаментом тієї держави, яку будував Янукович. Причому, страх існував тільки в одній парадигмі: страх перед Президентом. Не перед законом і не перед народом, а саме перед Президентом. Завершення формування команди своїх силовиків мало зміцнити це відчуття. При цьому на складне питання державного будівництва «Чому ми повинні боятися Президента?» відповіді не існувало. І це було найголовнішою проблемою всіх громадян, а особливо наляканих чиновників – адже страх, що не підживлений ідеологією, передбачає відсутність правил гри. А в питання ідеології Янукович не ліз, навіть дружбу з Росією він подавав не як ідеологію, а як прагматичний підхід.

Другим найважливішим моментом переформатування влади стало те, що відтепер в Україні більше не було олігархів в прямому сенсі цього слова. Мільярдери перестали бути серйозними політичними гравцями. Їхня роль – спонсорство, передача ресурсів у потрібні руки, розваги та обслуговування. Те саме стосується членів уряду, глав місцевих держадміністрацій тощо. У країні не могло бути людей, здатних бути впливовішими, ніж Президент. Навіть в

окремо взятих регіонах. Підконтрольна «Сім'ї» СБУ була одним із головних інструментів, які це забезпечували.

Третій наслідок – це ослаблення всіх, хто не став «сімейною» людиною. Це ослаблення відчули на собі депутати усіх рівнів (від них уже мало залежало), бізнесмени і чиновники, весь середній клас. Саме тому крах цієї моделі управління був передбачуваним. І тиск, політичний і економічний, на громадянське суспільство і на бізнес з боку «сімейної» СБУ лише пришвидшував наближення цього краху.

І ще одним, дуже важливим, наслідком було те, що Янукович, перетворивши СБУ на інструмент захисту інтересів «Сім'ї», свідомо нехтував національними і державними інтересами, якщо вони не збігалися з «сімейними». Зрештою це призвело до державної зради і самого Януковича, і керівництва СБУ.

РОЗДІЛ 6. ВЗАЄМИНИ З РЕГІОНАЛЬНИМИ ЕЛІТАМИ

6.1. Місто Київ та Київська область

Столиця традиційно вороже ставилася до Януковича і Партії регіонів. Водночас міським головою Києва на той момент був опонент Юлії Тимошенко ексцентричний Леонід Черновецький. Він став об'єктом тиску з боку Януковича та його оточення після перемоги на президентських виборах. Після кількомісячних переговорів, які можна звести до формули: «...я поступово віддаю владу, а ви дозволяєте мені і моїй команді зберегти бізнес», 17 червня 2010 року першим заступником голови Київської міської державної адміністрації був призначений Олександр Попов, який поступово почав перебирати на себе повноваження міського голови. Водночас варто зазначити, що міська рада, як і в більшості регіонів України, попри певні політичні заяви, доволі швидко знайшла «конструктивні моделі» з новою владою і стала відносно лояльною до Олександра Попова. У вересні 2010 року були внесені зміни до закону про столицю, які остаточно очистили шлях Попову до посади голови Київської міської державної адміністрації.

«Від часу прийняття 9 вересня 2010 року підконтрольною Партії регіонів парламентською більшістю Закону «про внесення змін до Закону «Про столицю України – місто-герой Київ» міський голова утратив реальні повноваження основної посадової особи в громаді. Якщо до змін лише обраний киянами мер міг бути призначений очолювати Київську міську державну адміністрацію (орган виконавчої влади й виконавчого органу Київради), то після ухвалення згаданого вище документа посади голови КМДА й міського голови «розщепили». Тепер на першу з них може бути призначена будь-яка особа, яку затвердить президент за поданням Кабміну, і саме ця «будь-яка особа» очолюватиме виконавчу владу в столиці»⁷⁹⁹.

У листопаді 2010 року, Олександр Попов став головою міської

⁷⁹⁹ Скумін А. Столицю знову ставлять на коліна. Український тиждень. 2012. 15 червня. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/52940>.

державної адміністрації. Слід зазначити, що на відміну від всієї країни у 2010 році вибори до міськради не відбулися через те, що команда Януковича боялася програти столицю і було прийняте рішення вибори не проводити. Юридично це мало такий вигляд: у Києві відбулися позачергові вибори у 2008 році і тому закінчення каденції цієї ради – 2012 рік.

У 2011 році, коли Адміністрація Президента вважала, що Партія регіонів закріпилась у столиці, було прийняте рішення щодо подальшого «електорального завоювання» Києва. І тут регіонали не винайшли нічого іншого, як поставити в основу свого «завоювання» симпатій киян – будівництво низки інфраструктурних проєктів, які мали увінчатися проведенням фіналу футбольного Євро-2012 саме в Києві. Уже в 2011 році уряд ініціював виділення додаткових 1,5 млрд грн на інфраструктурні об'єкти⁸⁰⁰.

Водночас уряд почав активно виділяти кошти на будівництво мосту через Дніпро, який дозволив би запустити метро на мікрорайон Троєщина, де мешкало понад 300 тисяч киян (десята частина всіх мешканців столиці). Метро на Троєщину є однією з головних обіцянок всіх міських голів Києва, починаючи з 1991 року, і регіонали вважали, що зможуть завоювати серця киян, якщо побудують метро.

«У травні 2010 року, після одержання фінансування, будівництво моста було відновлено, на вересень того ж року планувалося встановлення головної арки над русловою частиною Дніпра, яка має монтуватися з шести сегментів. Встановлення арки почалося влітку 2011 року. Для монтування сегментів застосовано унікальний плавучий кран «Захарій LK-600» виробництва суднобудівного заводу «Ленінська кузня». 18 листопада 2011 року він впав у Дніпро та розламався в місці кріплення вантажної стріли, що вивело його з ладу. Всього у 2011 році до аварії крану було змонтовано 4 з 6 сегментів арки. Останні два сегменти було встановлено у 2014 році»⁸⁰¹. Через падіння крану різко сповільнилися темпи будівництва мосту.

⁸⁰⁰ Азаров хоче дати Києву 1,5 млрд. грн. ЛІГА. Новини. 2011. 14 червня. URL: <https://ua-news.liga.net/amp/kyiv/news/azarov-khoche-dati-ki-vu-1-5-mlrd-grn>.

⁸⁰¹ Крига скресла: Подольсько-Воскресенський міст «підірве» Бомба. Вечірній Київ. 2016. 11 липня. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/kryha-skresla-podolsko-voskresenskyu-mist-pidirve-bomba>.

А саме це будівництво, замість триумфу регіоналів перетворилося на символ невиконаних обіцянок.

Паралельно було запущено низку інших інфраструктурних об'єктів. Найвідоміші – новий стадіон до Євро-2012 і транспортна розв'язка біля моста Патона.

«Вартість будівництва транспортної розв'язки біля мосту Патона складає 280 млн грн. Про це представникам ЗМІ розповів голова Київської міської державної адміністрації Олександр Попов, під час візної наради з питань реконструкції інфраструктурних об'єктів столиці, передає кореспондент УНН. Саме цей об'єкт коштує 280 млн грн. Вони будуть профінансовані в першому кварталі поточного року», – зазначив О. Попов⁸⁰². Розв'язка була помпезно відкрита, але не вирішила проблем із заторами в цьому місці. До того ж, вона викликала нарікання водіїв через неймовірну складність і відсутність логічних дорожніх знаків.

Щодо стадіону, то його будівництво супроводжувалося гучними корупційними скандалами. До того ж, за час будівництва кошторис стадіону збільшився на 100 млн грн.⁸⁰³

У 2012 році в Києві мали відбутися вибори міського голови, а вибори до Київради – у 2013 році. Але влада боялася на них програти і придумала схему, як уникнути виборів. За нею, чинний міський голова Леонід Черновецький за 2 дні до закінчення строку своїх повноважень подав у відставку. Закон України «Про місцеве самоврядування» не встановлював чітких строків проведення виборів у випадку завчасної відставки очільника міста. Тож влада отримала змогу максимально відтягувати момент виборів у пошуках сприятливої кон'юнктури⁸⁰⁴. Забігаючи наперед, можемо сказати, що вибори міського голови і Київради адміністрація Януковича так і не наважилася провести.

⁸⁰² Будівництво розв'язки біля мосту Патона коштуватиме 280 млн грн. Українські національні новини. 2012. 20 січня. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/587186-budivnitstvo-rozvyazki-bilya-mostu-patona-koshtuvatime-280-mln-grn>.

⁸⁰³ Каплюк К., Лещенко С. Євро-2012: бездонна бочка бюджетних коштів. Українська правда. 2010. 6 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/12/6/5648714/>.

⁸⁰⁴ Скумін А. Столицю знову ставлять на коліна. Український тиждень. 2012. 15 червня. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/52940>.

У 2012 році відбулися чергові парламентські вибори, і в усіх столичних округах перемогла опозиція (виняток – округ у Шевченківському районі столиці, де після низки гучних скандалів центральна виборча комісія не змогла встановити результати виборів). Отже, уся стратегія Партії регіонів у столиці виявилася невдалою. Показово, що з цього моменту Київ перестав отримувати додаткові кошти з держбюджету.

2013 рік позначався гучним скандалом навколо Гостинного двору, однієї із символічних будівель столичного Подолу. Протистояння між активістами, які вимагали заборонити приватизацію цього об'єкта і перетворення його на черговий торгово-розважальний центр та столичною владою, тягнулося з 2011 року. І нарешті, 18 лютого 2013 р. влада пішла в наступ. Під час чергової сутички між активістами та представниками забудовника співробітники спецподділду «Беркут» жорстко розігнали захисників Гостинного двору. Частина з них було затримано, зокрема й народного депутата від ВО «Свобода» Андрія Міщенко⁸⁰⁵.

Власне це протистояння стало символом боротьби активних киян проти «донецьких», і це протистояння відбувалося під гаслом: «не дамо захопити наше місто». Правління «донецьких» розглядалося політично активними киянами саме як захоплення міста інтервентами. Одним із символів цього протистояння, окрім Гостинного двору, стала «кричалка» фанатів київського «Динамо», яка набула надпопулярності у 2012 році, у розпал Євро-2012: «Спасибо жителям Донбасса за президента п...са».

Варто зупинитися на тому, хто із регіоналів відповідав за владу в Києві. Формально, Олександр Попов входив до групи Сергія Львовичкіна, і ключові питання щодо Києва секретар Київради Олесь Довгий вирішував саме з ними. Водночас, впливати на Попова сподівався Андрій Ключев, насамперед, через заступника голови РНБО Володимира Сівковича. Спершу на всіх будівництвах пробував піаритися Микола Азаров. За Євро-2012 відповідав і піарився на цьому Борис Колесніков, який входив до групи Ріната Ахметова. Сам Ах-

---

⁸⁰⁵ Побоїще під Гостиним двором: Міліція «пакує» депутатів і активістів. Українська правда. 2013. 18 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/02/18/6983742/>.

метов, який купив Київенерго через фонд «Ефективного управління», розробив програму розвитку Києва і прославився скандалом зі знесенням фабрики на Андріївському узвозі, що призвело до масових акцій протесту у 2012 році⁸⁰⁶.

Традиційно Київська область голосувала за Юлію Тимошенко і вважалася її «вотчиною». Так, у другому турі виборів Президента у 2010 році Тимошенко отримала 69,71% виборців столичної області⁸⁰⁷.

Київську область після президентських виборів віддали групі Фірташа-Львовчкіна-Бойка. І головою обласної державної адміністрації призначили Анатолія Присяжнюка, який до того очолював «Чорноморнафтогаз» (2006-2009 рр.), а потім був заступником голови СБУ. Його головне завдання – перебрати контроль над обласною

Юрій Бойко і Дмитро Фірташ

⁸⁰⁶ У п'ятницю на Андріївському відновлять знесення фабрики «Юність». ТСН. 2012. 3 травня. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-p-yatnicyu-na-andriyivskomu-vidnovlyat-znesennya-fabriki-yunist.html>.

⁸⁰⁷ Чергові вибори Президента України 17.01.2010. Повторне голосування з виборів Президента України 07 лютого 2010 року. Підсумки голосування, Київська область. Центральна виборча комісія. URL: https://cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP3131c0e4.html?PT001F01=701&PT00_T001F01=700&PID100=32.

радою і потім, на місцевих виборах, вирішити питання ослаблення партії Юлії Тимошенко.

Із першою проблемою Присяжнюку вдалося впоратися дуже просто: керівництво обласної Батьківщини, де-факто, здалося «на милість переможцю». 30 березня 2010 р. на сесії Київської обласної ради було імітовано розкол у фракції БЮТ, яка мала більшість мандатів в обласній раді. Володимир Майбоженко – голова ради від БЮТ – подав у відставку, а на його місце було обрано соціаліста Олександра Качного. Це стало можливим завдяки кулуарним домовленостям Богдана Губського (народного депутата України від БЮТ і куратора області) та Анатолія Присяжнюка. Для першого колаборація з регіоналами давала змогу продовжити переділ землі на Київщині, для другого – підконтрольну обласну раду. Як результат, частина фракції БЮТ співпрацювала з владою, а решта показово протестувала задля збереження голосів електорату⁸⁰⁸.

Саме така схема дозволила Анатолію Присяжнюку повністю контролювати в майбутньому обласну раду. До того ж, він повністю контролював і керівництво обласної «Батьківщини». Це потрібно було Присяжнюку, щоб потім провести на місцевих виборах контрольовану фракцію «Батьківщини». Зокрема 26 червня 2010 р. на засіданні Київської партійної обласної конференції «Батьківщини» було змінено керівництво організації: Володимира Майбоженка замінив Костянтин Бондарев. Майбоженка було виключено з БЮТ за «розкольніцтво». Однак він продовжив діяльність від імені партії. 15 вересня 2010 р. Центральна виборча комісія сформувала кадровий склад територіальних виборчих комісій на вибори до органів місцевого самоврядування 31 жовтня 2010 р. До київської обласної ТВК були затверджені кандидати від Майбоженка, тоді як представники офіційної організації були позбавлені можливості брати участь у виборах⁸⁰⁹.

---

⁸⁰⁸ У Київській облраді сьогодні розіграють спектакль? УНІАН. 2010. 30 березня. URL: <https://www.unian.ua/politics/341756-u-kijivskiy-oblradi-sogodni-rozigrayut-spektakl.html>.

⁸⁰⁹ Вигнанець з Батьківщини ще доведе Тимошенко, що працював на її імідж. УНІАН. 2010. 21 жовтня. URL: <https://www.unian.ua/politics/415575-vignanets-z-batkivschini-sche-dovede-timoshenko-scho-pratsyuvav-na-jiyi-imidj.html>.

Унаслідок низки скандалів було прийняте рішення зняти з реєстрації «лжеБатьківщину» на чолі з Майбоженком, а «справжня» «Батьківщина» також не потрапила до списку партій, які беруть участь у виборах. І таким чином Партія регіонів, яка паралельно записала у свої списки всіх найвпливовіших політиків та бізнесменів регіону, одноосібно домінувала на місцевих виборах. Отже, Партія регіонів отримала абсолютну більшість в Раді, набравши 26,3% (36 депутатів пройшло за списком і ще виграла 59 мажоритарних округів). «Фронт змін» набрав 9,91% (14 за списком і 2 мажоритарні), «Удар» – 8,18% (11 за списком і 5 мажоритарних округів)⁸¹⁰.

Після цього, протягом всього правління Януковича, де-факто, як такої опозиції до Партії регіонів в Київській області не було. Керівник Батьківщини Бондарев, по суті, окрім певних політичних заяв, не займався серйозною політичною діяльністю. Як результат, без особливих проблем Партія регіонів виграла в області парламентські вибори 2012 р. По мажоритарці пройшли регіонали Сергій Кацуба, Олександр Онищенко та Ярослав Москаленко. Ще два депутати пройшли як самовисуванці: Сергій Міщенко та Віталій Чудновський⁸¹¹.

Варто зазначити, що Міщенко заручився підтримкою генпрокурора Пшонки, а про Віталія Чудновського ще 15 червня 2011 р. у пресі з'явився матеріал про його романтичну історію з Юлією Львовочкіною (Партія регіонів), сестрою глави адміністрації президента Сергія Львовочкіна. Журналісти сфотографували екран мобільного телефону Львовочкіної з любовними текстовими повідомленнями від Чудновського (на той момент депутат «Батьківщини»). Пізніше у ЗМІ з'явилася інформація, що Чудновський та Львовочкіна хочуть побратися⁸¹².

⁸¹⁰ У Київській області за «регіоналів» на місцевих виборах проголосували 26,3% виборців. URL: <https://archive.is/20120721073001/news.dt.ua/news/55757#selecton-213.0-216.0>.

⁸¹¹ Самовисуванці й мажоритарники від партій, які не подолали 5-відсотковий бар'єр. Радіо Свобода. 2012. 1 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24758106.html>.

⁸¹² Сестра Львовочкіна виходить заміж і планує дітей. Українська правда. Таблоїд. 2012. 17 грудня. URL: <https://tabloid.pravda.com.ua/focus/50cefe9510bf9/>.

Загалом можемо говорити, що попри величезну роль Києва в політичному житті країни, у Януковича просто не було відповідального за столицю. Олександр Попов, будучи слабким і нехаризматичним керівником, просто не міг стати центром прийняття рішень. Користуючись цим, усі інші групи впливу регіоналів намагалися захопити свою частину влади в місті. Унаслідок цього до початку Революції Гідності Київ був містом, у якому Янукович не контролював значні сегменти влади і бізнесу і значну опозицію серед киян. Натомість, Партія регіонів повністю отримала контроль над Київською областю і по суті, не мала жодної опозиції в системі місцевого самоврядування.

6.2. Донецька область

В історії режиму президента Віктора Януковича одним із головних питань, які вимагають відповіді, є пошук очевидних фактів ослаблення впливу «регіоналів» на Донбасі. Це стало однією з причин окупації частини регіону російськими військовими та місцевими колаборантами у 2014 р. Натомість місцева верхівка, разом із правоохоронцями та СБУ, практично без бою здала свої позиції. Щодо її впливу на події дискусія не припиняється. Відповідь на причини такої поведінки можна знайти в особливостях управління Донбасом Януковичем та його оточенням у 2010-2014 рр.

Свою вотчину – Донецьку область – регіонали втратили через низку причин, але найголовніших можна виділити чотири: 1) керували регіоном делеговані менеджери, а не політики, хоча б регіонального масштабу; 2) ментальність донеччан завжди орієнтується на сильного керівника, а втеча Януковича призвела до того, що сильними в очах місцевого населення стали не місцеві еліти, а росіяни; і, нарешті, 3) бажання торгуватися до останнього, і з київською, і з владою РФ, призвело до того, що старі донецькі еліти просто самі себе переграли; 4) слабкість столичної влади після Майдану та масова зрада правоохоронців. Стара донецька еліта не зрозуміла, що РФ вже розпочала агресію проти України засобами гібридної війни.

Як відомо, вся верхівка Партії регіонів складалася з представни-

ків Донеччини, які, починаючи з 2003 року, коли Янукович уперше став прем'єром, поступово почала переїжджати до Києва і ключовим завданням для них стало отримання загальнодержавної влади. На початок 2010 року всіх головних донецьких гравців з Донбасом поєднували лише дві речі – бізнес і виборець, який мав за них головувати. Але, починаючи з 2010 року, як би це парадоксально не було, ключові політичні та економічні гравці Донбасу починають поступово втрачати зв'язок із реальністю в регіоні (виборцем). Вони все більше відходять від оперативного керування процесами, замість них це роблять найняті менеджери. Притому, на відміну від столиці, всі внутрішні війни кланів тут відбуваються дуже тихо, їх ніхто особливо не помічає і складається враження повної стабільності.

Отже, хто ці головні менеджери? 18 травня 2010 р. головою Донецької облдержадміністрації призначено Анатолія Близнюка, давнього знайомого Віктора Януковича, але вже через рік він піде на підвищення і стане міністром регіонального розвитку в Києві, а його місце посяде менеджер Ріната Ахметова Андрій Шишацький⁸¹³. Миським головою Донецька з 2002 року був Олександр Лук'янченко, який влаштував всі групи впливу в Донецьку. Водночас варто зазначити, що Лук'янченко займався переважно господарськими справами і намагався практично не цікавитися політичними темами. Натомість головним політичним спікером тоді стає ще один представник місцевої влади Микола Левченко, який з 2006 по 2012 рік був секретарем міськради, а у 2012 році був обраний народним депутатом. Експлуатуючи тему російської мови (заявив ще у 2007 році, що російська має бути державною), Левченко мав проросійську позицію і відігравав роль такого собі політичного глашатая всіх ідей, які могли б сподобатися виборцю Донецька.

Варто зупинитися ще на двох ключових гравцях: керівником управління МВС в області було призначено ставленика Олександра Януковича Віктора Дубовика, якого у 2013 році переводять до Києва на посаду першого заступника міністра внутрішніх справ з подальшим прицілом на те, щоб він став міністром. А його місце

⁸¹³ Янукович віддав Донеччину людині Ахметова. Українська правда. 2011. 12 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/07/12/6379496/>.

займає Роман Романов, людина, близька до Дубовика, який у 2014 році повністю перейшов на бік бойовиків та російських окупантів.

Прокурором області у 2011 році призначають людину, дуже близьку до Віктора Пшонки, – Володимира Вишинського, а у 2013 році його також переводять на підвищення до Києва, і його місце займає Олег Сюсяйло – заступник Вишинського в області. Де-факто, область була поділена між двома групами впливу: «Сім'єю» та ставлениками Р. Ахметова.

Для розуміння процесів, які відбувалися в Донецькій області в той період, варто процитувати дослідження «Андрій Шишацький. 2 роки. Підсумки». проведеному «Донецьким інститутом інформації» «Media for Good Governance». Про Шишацького і строк його правління сказано: «Шишацький – виходець з корпорації «Систем Кепітел Менеджмент», що належить Рінату Ахметову. Там Шишацький працював виконавчим директором, генеральним директором ВАТ «Харцизький трубний завод», директором ТОВ «Фармація Донбасу» (це підприємство увійшло в СКМ у вересні 2010 р.)»⁸¹⁴.

У команді губернатора були й інші менеджери бізнес-імперії Ріната Ахметова, причому, і на найвищому рівні (Фоменко), а також залучені до процесу безпосереднього виконання наказів губернатора – колишній головний редактор газети «Донецкие новости» Римма Філь виконує функцію пресекретаря глави Донецької області. Тут виникає питання: що ж перспективніше, і в цьому випадку – важливіше: бути наближеним до будь-якої неформальної групи (Ріната Ахметова або до «Сім'ї»), чи працювати державним службовцем і, збудувавши кар'єру, прагнути зайняти посаду губернатора? Як свідчить практика, на прикладі інших представників вищих гілок державної влади, саме приналежність до певної індустріально-фінансової групи і наближеність до неформальних центрів прийняття рішень, забезпечує більш ефективне просування по кар'єрних сходах державної влади»⁸¹⁵.

---

⁸¹⁴ Доповідь «Андрій Шишацький. 2 роки. Підсумки». Донецький інститут інформації. 2013. 23 липня. URL: <https://dii.dn.ua/analytics/72-dopovid-andriy-shyshackyy-2-roky-pidsumky>.

⁸¹⁵ Там само.

Іншими словами, все, що відбувалося в області в той період, потрібно розглядати винятково з точки зору взаємодії двох ключових груп впливу в місцевій владі. Але якщо голова ОДА займав переважно виважену позицію, у межах “спущених з адміністрації Президента директив”, то куди цікавіше розглянути позицію головного політичного спікера ахметівської групи в Донецьку Миколи Левченка.

Микола Левченко і Рінат Ахметов

Для розуміння того, що відбувалося з поглядами Левченка, варто зацитувати його інтерв'ю виданню УНІАН 2007 року, коли він ще говорив те, що хотів, не озираючись на «старших товаришів». «Я українець, у мене українське прізвище, але поки російська мова не буде державною, я її відстоюватиму всюди. І коли кажуть «незалежність», я не розумію, від кого. Брежнев був українцем, Хрущов у вишиванці ходив, Черненко – чисто українське прізвище. І всі ці люди сиділи в Кремлі, правлячи величезною імперією. А ми замикаємося на маленькому. У світі є європейська, буддійська, африканська, північноамериканська цивілізації. У нас східнослов'янська, і всі три східнослов'янські країни мають возз'єднатися»⁸¹⁶.

⁸¹⁶ Секретар Донецької міськради Левченко – про мову, Шевченка і сифіліс. УНІАН. 2007. 2 березня. URL: <https://www.unian.ua/politics/35871-sekretar-donetskoji-miskradi-levchenko-pro-movu-shevchenka-i-sifilis.html>.

Трохи пізніше, у 2009 році, за рік до президентських виборів Микола Левченко потрапив іще в один скандал. Він став одним із героїв фільму «Інший Челсі», німецького режисера Якоба Пройса. Режисер після революції 2004 року вирішив зняти стрічку про Донбас, показавши його кризу призму ФК «Шахтар», оскільки, на думку режисера, саме футбол є одним із головних єднальних чинників для Донецька. Ось як у рецензії на цей кінофільм журналісти коментували слова Левченка, які він промовляє в стрічці: «Перше, що кидається у вічі – це невміння та небажання героїв картини відстоювати власну думку. Складається враження, що вона взагалі у них відсутня. Партійний функціонер Коля зізнається, що позиція Ахметова є вирішальною для нього... Коля також осмислює життя з позиції сили. Він досить відверто каже, що в Україні правоохоронці захищають лише тих, хто керує державою, а на опозицію чекатимуть в'язниці. Також він стверджує, що вороги Партії Регіонів будуть покарані»⁸¹⁷.

Як не дивно, але Левченко не був покараний за свою відвертість, до того ж, у 2012 році його підвищили, і він став народним депутатом.

Щодо керівника МВС області, Віктор Дубовик не запам'ятовується майже нічим, крім заяви про те, що підняв рівень розкриття вбивств до 100%, що є просто фантастичною цифрою в будь-якій країні світу, і тим, що розігнав мітинг протестувальників проти будівництва в центрі обласного центру, яке здійснювала компанія сина Януковича «МАКО». 18 травня 2013 р. Дубовик стає першим заступником міністра внутрішніх справ⁸¹⁸.

А вже наприкінці 2013 року, коли Сергій Львовчкін написав заяву про звільнення з посади голови президентської адміністрації, з'явилися чутки, що замість Сергія Львовчкіна Адміністрацію Президента очолить глава МВС України Віталій Захарченко. Місце міністра внутрішніх справ, своєю чергою, отримає перший заступник міністра Віктор Дубовик⁸¹⁹.

---

⁸¹⁷ Купінська А. «Інший Челсі»: донецькі реалії німецькими очима. Українська правда. 2011. 18 травня. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2011/05/18/78826/>.

⁸¹⁸ Дубовик Віктор. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/dubovik-viktor>.

⁸¹⁹ АП очолить міністр внутрішніх справ Віталій Захарченко, – джерело. 112.ua.tv. 2013. 30 листопада. URL: <https://ua.112ua.tv/golovni-novyni/ap-ocholit-ministr-vnutrishnih-sprav-vitaliy-zaharchenko-dzherelo-1546.html>.

Щодо донецьких прокурорів, це були виконавці із вертикалі, які розуміли “систему координат” і готові були вірою і правдою служити системі влади президента Януковича.

У нашому контексті більш важливо розглянути кінець епохи Януковича і те, як повелися донецькі еліти після втечі експрезидента.

Під час Революції Гідності в Донецьку було відносно спокійно. Влада намагалася домовлятися з усіма гравцями, щоб жодних серйозних вуличних акцій не було. Якщо ж мітинги відбувалися, то представники влади робили заяви, які цілком підтримують тезу «за все хороше і проти всього поганого». Класичним прикладом є заява голови ОДА Андрія Шишацького після акції донецького євромайдану 1 грудня 2013 р., де зібралося приблизно 3 тисячі мітингувальників: «Ми не повинні піддаватися на провокації. Давайте в цей складний історичний момент будемо монолітні та єдині, і будемо надійною опорою рідній Україні і нашому Президенту!», – заявив Шишацький⁸²⁰.

Загалом, до втечі Януковича нічого не віщувало загострення. І проукраїнські, і проросійські акції не збирали великих мас людей. А надто, судячи з подальших подій, можна з великою долею імовірності говорити, що представники Партії регіонів не вважали всі ці протести чимось загрозливим для себе. Вони бачили перед собою купку проросійських маргіналів, яких можна було або ігнорувати або купити. І власне, так би напевне і сталося, якби не російський чинник і не поява російських спецслужбистів на керівних посадах у так званій «Донецькій народній республіці».

Водночас, регіонали припустилися фатальної помилки: вони бездумно ретранслявали всі меседжі Антимайдану в Києві, що не могло не вплинути на масовий страх та психоз у регіоні. Усе це дозволило посилити сепаратистські процеси і настрої в регіоні.

Можливо, одну з найкращих характеристик того, що тоді відбувалося, подано на сайті ОРД в статті «Донецький сепаратизм: все дуже непросто»: «Нескінченне залякування мирних громадян Майданом і якимись міфічними ешелонами, заповненими бойовиками

---

⁸²⁰ Донецький губернатор призвал земляков быть надежной опорой родной Украине и Януковичу. LB.ua. 2013. 1 декабря. URL: https://lb.ua/news/2013/12/01/243642_donetskiy_gubernator_prizval.html.

«Правого сектора», зіграло з «донецькими» дурний жарт: народ дійсно повірив і, по-перше, почав серйозно боятися західноукраїнських бойовиків, по-друге, приступив до створення загонів самооборони, а, по-третє, вперше за всю історію України, надовго задумався, а чи потрібна така Україна?»⁸²¹.

Після втечі Януковича і появи російських військ у Криму регіонали Донецька вирішили взяти паузу і замість того, щоб в зародку задушити сепаратизм своїми ресурсами, було прийняте рішення «потягнути час» і спробувати подивитися, що буде далі, щоб потім почати торгуватися з Києвом. Було б нелогічно і нерозумно говорити, що лідери донецьких регіоналів хотіли будувати сепаратистські республіки, точніше сказати, вони діяли за аналогією до Помаранчевої революції 2004 року, коли після певних торгів із Києвом вдалося домовитися про преференції для бізнесу і не допустити в область жодної іншої політичної сили і, що не менш важливо, «чужих силовиків». Власне решту й слід розглядати саме крізь призму цього підходу. Інший бік медалі – слабкість держави на той момент, яка не змогла в зародку придушити сепаратистські рухи.

Для того, щоб краще розуміти, що насправді відбувалося, розглянемо хронологію подій:

28 лютого 2014 р. відбулася сесія Донецької міської ради, на якій дозволили виступити так званому народному губернатору Павлу Губареву, який зачитав «Ультиматум Народного ополчення Донбасу депутатам Донецької міської ради», де висунув вимоги до міської ради. Слід зазначити: на виступі Губарева на поліг Микола Левченко. Як результат, Павло Губарев зачитав ультиматум до міської влади:

«- визнати Верховну Раду України як таку, що втратила легітимність;

- визнати нелегітимними уряд України і Донецьку обласну державну адміністрацію;

- оголосити, що міська рада Донецька є єдиним легітимним органом державної влади в Донецьку;

---

⁸²¹ Валериев И. Донецкий сепаратизм: все очень непросто. IPress.ua. 2014. 11 марта. URL: https://ipress.ua/ru/mainmedia/donetskyy_separatyzm_vse_ochen_neprosto_53471.html.

- звільнити державних чиновників, зокрема міського і обласного прокурорів; кандидатів на ці посади призначати тільки за погодженням з Народним ополченням Донбасу;

- ліквідувати державне казначейство в Донецьку, а всі кошти перераховувати тільки на рахунки Донецької міської ради в державних банках;

- визнати легітимною «народну владу» Севастополя і встановити з нею «політичне, економічне і військове співробітництво»⁸²².

Зв'язки Губарева, за даними джерела Тиждень.ua в Донецьку, тягнуться до Миколи Левченка (колишній секретар Донецької міськради і українофоб, нині депутат Верховної Ради) і Партії регіонів, організовував для них платні мітинги, піар тощо. «Він – не самостійна фігура, завжди виконував чийсь доручення. Зараз судячи з усього отримує гроші від «Сім'ї». Багато грошей», – зазначив співрозмовник⁸²³.

Павло Губарєв

⁸²² Виступлення «ополченця» Губарева продовжилось, депутата Левченко вытолкали со сцены. «Он угрожал мне автоматом». ОстроВ. 2014. 1 марта. URL: <https://www.ostro.org/general/politics/news/438869/>.

⁸²³ Самопроголошений губернатор Донеччини Павло Губарєв: еполети, сталінізм та «еллінські традиції». Тиждень.ua. 2014. 7 березня. URL: <https://m.tyzhden.ua/publication/104308>.

Фігура Губарева – не тема цього дослідження, але його карикатурність (до того, як стати видатним сепаратистом, працював «Дідом Морозом» на корпоративах) і те, як його «завели за руку» до міськради, опосередковано вказує, на логіку дій тодішніх донецьких еліт. Судячи з усього, представники донецьких еліт прийняли рішення, що вони, контролюючи таких персонажів, як Губарев, зможуть очолити сепаратистські процеси в області і потім зможуть розторговувати впливами на цих політиків у Києві. Хочеться наголосити ще раз – регіональні гравці виходили з логіки 2004 року, коли після певних загострень вдалося сісти за стіл переговорів і «передати» офіційний Київ. Але доволі швидко ситуація вийшла з-під контролю, насамперед через те, що на Донбас почали масово заходити озброєні диверсійні групи з РФ, а також у Москві було прийняте рішення про те, що довіряти місцевим сепаратистам не можна і їх мають очолити представники саме РФ.

Першого березня 2014 р. відбулося екстрене засідання Донецької міськради, яке прийняло рішення про проведення референдуму в області. Так, у рішенні ради говорилося: «Підтримати ініціативу мешканців Донецької області, висловлену на мітингах, ... підтримати ініціативу про проведення референдуму на території Донецької області про подальшу долю Донбасу і звернутися до депутатів донецької обласної ради про негайне призначення даного референдуму»⁸²⁴.

Саме це рішення наводить на думку, що поява Губарева напередодні була не випадковою і не випадково лунало в його зверненні, що єдиною легітимною структурою в області має стати міськрада. Судячи з усього, «ляльководи» цієї історії вирішили пограти в референдум для того, щоб мати кращі переговорні позиції в Києві.

Другого березня 2014 р. на посаду нового керівника Донецької обласної державної адміністрації призначено Сергія Таруги⁸²⁵. Важ-

---

⁸²⁴ Донецкий горсовет рассмотрел вопрос проведения референдума. ЛІГА. Новости. 2014. 1 марта. URL: https://news.liga.net/politics/news/donetskiy_gorsovot_rassmotrel_vopros_provedeniya_referenduma_.

⁸²⁵ Таруга: Я розраховую на плече Ахметова. Українська правда. 2014. 3 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/3/7017353/>.

ливо зазначити, що цю посаду пропонували і Ахметову, і Борису Колеснікову, але вони відмовилися, підтримавши, натомість, Сергія Таруту, у якого можливості по управлінню регіоном були набагато меншими (головні активи корпорації ІСД, якою керував Тарута, зосереджувалися в Луганську та Дніпродзержинську, а в Донецькій області головні активи – будівельні – були зосереджені в Маріуполі).

Сергій Тарута

Третього березня 2014 р. відбулася позачергова сесія облради, після якої Губарев та його прибічники ввірвалися до приміщення і захопили його. А проросійські мітингувальники напали на голову Донецької ОДА Андрія Шишацького, який намагався залишити будівлю обласної державної адміністрації⁸²⁶. Натомість сепаратист Павло Губарев виступив перед присутніми: у своєму виступі він назвав себе «народним» губернатором та наказав повідомити представникам російських ЗМІ, що обласна влада в його особі не визнає центральної влади в Києві. Крім того, самопроголошений губернатор заявив, що планується утворення «тимчасового уряду Донбасу»

⁸²⁶ На экс-губернатора Шишацького напали проросійські активісти. LB.ua. 2014. 3 березня. URL: https://lb.ua/news/2014/03/03/258027_eksgubernatora_shishatskogo_napali.html.

та створення сил самооборони, а також схилив СБУ області скласти присягу «народній владі»⁸²⁷.

Увечері того самого дня міліція мирно і тихо вивела прихильників «Новоросії» з будівлі (надійшов дзвінок про замінування, і «проросійські революціонери» злякалися). А потім, 5 березня 2014 р., вони знову захопили приміщення обладміністрації, але і після цього приміщення вдалося звільнити. Усі ці дивні події свідчать про те, що насправді – це не були серйозно сплановані акції. Більшість подій відбувалися спонтанно і, не виключено, що весь час тривали кулуарні домовленості, зокрема і з правоохоронцями. До того ж, керівник донецької міліції де-факто перейшов на бік сепаратистів, про що свідчать матеріали прокуратури: «Прокуратурою встановлено, що громадянин Романов, 1968 року народження, уродженець м. Донецька, у період з лютого по березень 2014 року, знаходячись на посаді начальника Головного управління МВС України в Донецькій області, не організував належну роботу відомства щодо запобігання проведенню антиукраїнських мітингів у м. Донецьку та притягнення до кримінальної відповідальності радикально налаштованих прихильників так званого «референдуму» про відокремлення території Донецької області від України. Крім того, під час захоплення адміністративної будівлі Донецької обласної державної адміністрації очільник міліцейського главку особисто виступив перед учасниками громадських безладів та пообіцяв їм співпрацю з боку міліції»⁸²⁸.

Після цього протягом місяця ситуація начебто ущухла, відбулися певні арешти, органи державної влади працювали, але це був лише удаваний спокій: росіяни готувалися до активніших дій, місцеві еліти тримали паузу, а Київ просто не мав сил для того, щоб повністю змінити особовий склад правоохоронців. 6 квітня 2014 р. близько 2 тис. проросійських мітингувальників пішли на штурм Донецької

---

⁸²⁷ Річниця захоплення сепаратистами Донецької ОДА: як це було. 5 канал. 2017. 3 березня. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/zakhoplennia-donetskoj-oblderzhadministratsii-139985.html>.

⁸²⁸ Колишнього начальника Головного управління МВС України в Донецькій області Романа Романова судитимуть заочно. Донецька обласна прокуратура. 2016. 25 серпня. URL: https://don.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=191286.

обласної державної адміністрації. Після захоплення будівлі поліція відступила, а сепаратисти оголосили резолюцію про позачергову сесію Донецької обласної ради з питання референдуму про приєднання до Росії. 7 квітня 2014 р. у сесійній залі ОДА сепаратисти проголосили «декларацію про суверенітет Донецької народної республіки»⁸²⁹.

12 квітня 2014 р. російські спецпризначенці захоплюють Слов'янськ, і розпочинається масове захоплення будівель по всьому Донбасу. «У Слов'янську сепаратисти утримують будівлі міського відділку міліції та СБУ. Понад 20 добре озброєних людей зайшли туди, вивісили російський прапор та роздають захоплену зброю учасникам проросійської демонстрації, що відбувається поряд. У черговій частині було 20 автоматів та понад 400 пістолетів Макарова. На в'їзді до міста озброєні автоматами люди встановили блокпост і не пускають в Слов'янськ автобус з міліцією»⁸³⁰.

Власне з цього моменту де-факто розпочинається війна, а ситуація в Донецькій області поступово переходить під повний контроль росі-

⁸²⁹ Сепаратисти проголосили «Донецьку народну республіку». 24 канал. 2014. 7 квітня. URL: https://news.24tv.ua/separatisti_progolosili_donetsku_narodnu_respubliku_n430007.

⁸³⁰ Донбас: кількість нападів на адміністративні будівлі зростає. Euronews. URL: <https://ua.euronews.com/2014/04/12/ukraine-pro-russian-militants-seize-second-building-in-slavyansk>.

ян. 16 травня 2014 р. «прем'єр-міністром ДНР» обрали громадянина Росії, представника російських спецслужб Олександра Бородая, який став повноправним керівником сепаратистської структури⁸³¹. 11 травня 2014 р. відбувається так званий «референдум». Його було проведено всупереч законодавству України та з численними правопорушеннями. Результати «референдуму» не визнав цивілізований світ⁸³².

19 травня вночі Рінат Ахметов робить екстрену заяву про те, що в Маріуполі планувалася мирна акція протесту, але в місті з'явилися кулемети і, з точки зору безпеки, він звернувся до керівників заводів не проводити цієї акції⁸³³. А вже 20 травня в Донецьку розпочинається акція «гудок Ахметова», коли заводи і автомобілісти гудять на підтримку територіальної цілісності країни. Але вже було пізно. До Донецької та Луганської області зайшли росіяни зі зброєю.

Варто зазначити, що саме на початку травня оформлюється батальйон «Восток», яким керує колишній керівник спецпідрозділу СБУ «Альфа» в Донецькій області Олександр Ходаковський, який 16 травня 2014 р. займає посаду міністра держбезпеки ДНР. Згідно із твердженнями Олександра Бородая, їм вдалося дуже швидко нівелювати вплив Ахметова в регіоні. «Я вважаю своїм, можливо головним, досягнення на посту керівника першої «Донецької народної республіки», саме те, що мені цю республіку вдалося віджати у одного з її основних творців – Ріната Леонідовича Ахметова. І ні в які альянси з Ахметовим я категорично не вступав, хоча переговори з ахметовськими людьми я звичайно вів. Вони були неминучі. І організовував ці переговори безпосередньо Ходаковський Олександр Сергійович. Який ніяк не міг стати моїм спадкоємцем, на відміну від Захарченко... Я прекрасно розумів, що Олександр Сергійович Ходаковський, на той момент, є, скажімо так, офіцером подвійного

---

⁸³¹ В Донецкой народной республике выбрали премьер-министра. Lenta.ru. 2014. 16 мая. URL: <https://lenta.ru/news/2014/05/16/dnr1/>.

⁸³² Голосування на «референдумі» на Донбасі завершилося. BBC News Україна. 2014. 11 травня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/05/140511_donbass_referendum_upd_ko.

⁸³³ Ахметов призвал Донбасс к миру и выступил против «Донецкой республики». Гордон. 2014. 20 мая. URL: <https://gordonua.com/news/separatism/ahmetov-prizval-donbass-k-protestu-za-mir-i-protiv-doneckoy-respubliki-23334.html>.

підпорядкування». «Він ніби і наш, і в той же час дуже сильно ахметовський. І в який бік він вирішить в певний момент повернутися, я поняття не мав», – заявив ексватажок бойовиків⁸³⁴. Звісно, ці твердження потребують більш глибокої перевірки щодо дезінформації.

Початок агресії РФ проти України – тема окремого дослідження, але в контексті поведінки еліт Донбасу в період 2010-2014 рр. варто наголосити на такому: звичайно, говорити, що є якась одна причина того, що відбулося у 2014 році, – нелогічно і неможливо. Але водночас, окрім слабкості центральної влади, слід виділити бажання донецьких еліт використати сепаратистські рухи собі на користь, для подальших торгів із Києвом. Це свідчить, зокрема, про повний відрив цих самих еліт від жителів регіону. Маючи у своїх руках повноту влади та інформації, вони просто не до кінця розуміли, що відбувається. Агресія РФ проти України засобами гібридної війни поставила на хрест на пануванні донецького клану на рідній землі.

Отже, можна говорити про те, що для донецького клану Донечина була базовим регіоном і в електоральному сенсі, і в економічному. Починаючи з 2003 року, представники цього клану поступово почали перебиратися до столиці, втрачаючи цікавість до проблем регіону. Контроль за регіоном вони тримають через своїх топменеджерів, які представляють їхні інтереси на місцях.

6.3. Луганська область

Остаточне затвердження влади команди комсомольців Олександра Єфремова на Луганщині відбулося задовго до президентської перемоги Віктора Януковича. На місцевих виборах у березні 2006 року Партія регіонів отримала 100 мандатів із 120 і сформувала монобільшість в Луганській обласній раді, а також переважну більшість у радах всіх рівнів⁸³⁵.

⁸³⁴ Бородай: Ахметов один з головних творців «ДНР», Ходаковський на нього працював. InfoResist. 2019. 16 березня. URL: <https://inforesist.org/ua/borodaj-ahmetov-odin-z-golovnih-tvortsiv-dnr-hodakovskij-na-nogo-pratsyuvav/>.

⁸³⁵ 100 днів нової влади : моніторинг діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у період після виборів 26 березня 2006 року / упоряд. А. В. Дуда. Київ : ЛАТ & К, 2006. С. 6.

Організатори «сепаратистського» з'їзду у Северодонецьку, під час якого була порушена тема створення «Південно-Східної Української Автономної Республіки», – Віктор Тихонов (голова обласної ради, 1998-2006 рр.) та Олександр Єфремов (голова обласної адміністрації, 1998-2005 рр.) пройшли до парламенту за списками Партії регіонів, отримали депутатську недоторканність і вже могли не хвилюватися через кримінальне переслідування. Головою облради став ще один комсомольський товариш Єфремова – Валерій Голенко. Уже за місяць, 25 квітня, під час другої сесії обласної ради, яку сміливо можна назвати сесією-сатисфакцією, депутати-регіонали проголосували низку скандальних рішень, які, м'яко кажучи, не входили до компетенції цього органу. Очікувано, що одним із перших було надання російській мові статусу регіональної⁸³⁶. Також депутати без належного мотивування висловили недовіру тодішньому голові ОДА Геннадію Москалю⁸³⁷ (попри те, що він написав заяву за

Олександр Єфремов і Віктор Тихонов

⁸³⁶ Депутаты Луганского облсовета приняли решение придать русскому языку в области статус регионального. Ирта-Факс. 2006. 25 апреля. URL: <http://irtafax.com.ua/news/2006/04/2006-04-25-6.html>.

⁸³⁷ Луганские депутаты выразили недоверие губернатору. Коммерсантъ Украина. 2006. 25 апреля. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/1697269>.

кілька днів до славнозвісної сесії) та подали на нього позов до суду через його інтерв'ю для ЗМІ, де він необережно висловлювався на адресу депутатського корпусу. Зокрема, депутатів обурило, що він називав їх лохами, сутенерами та контрабандистами⁸³⁸. Пізніше недовіру було висловлено також десяти головам районних державних адміністрацій в Новоайдарському, Біловодському, Сватовському, Краснодонському, Троїцькому, Меловському, Станично-Луганському, Словоносербському, Лутугинському, Кременському районах.

На тій самій сесії було проголосоване звернення до Президента України Віктора Ющенка щодо оцінки політичної та професійної діяльності міністра внутрішніх справ Юрія Луценка. Причиною стали його висловлювання про можливість порушення кримінальних справ проти депутатів Луганської обласної ради⁸³⁹.

«Помаранчева революція» стала холодним душем для Єфремова та його команди. Удруте отримавши владу в регіоні, луганські регіонали не мали наміру її втрачати. І призначення «свого» голови ОДА було принципово важливим для Єфремова. Після нетривалого протистояння (за місяць почалася судова тяганина щодо оголошення недовіри голові Харківської ОДА Арсену Авакову), у Ющенка таки вирішили здати Луганську область, обмінявши її на Харківську. У вересні 2006 року головою ОДА був призначений колишній голова Державної податкової адміністрації в Луганській області Олександр Антипов, якого називали компромісною фігурою через його віддаленість від Єфремова. Тим не менш, Антипов був своїм, луганським. І Єфремов міг покласти це призначення у «скарбничку» своїх перемог.

До того ж, луганські регіонали зрозуміли, що відстоювати особисті інтереси та остаточно не розчинитись серед «донецьких» можливо, лише маючи вагому підтримку в Москві. Спочатку Валерій Голєнко, а потім і новий голова ОДА Олександр Антипов починають все частіше навідуватися до російської столиці. Саме 2006-2007 роки

⁸³⁸ На второй сессии облсовета депутаты требовали от Геннадия Москаля юридической сатисфакции и рассказывали о нем анекдоты. Ирта-Факс. 2006. 25 апреля. URL: <http://irtafax.com.ua/news/2006/04/2006-04-25-3.html>.

⁸³⁹ Луганские депутаты просят Ющенко разобраться с Москалем и Луценко. Украинская правда. 2006. 25 апреля. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2006/04/25/4399138/index.amp>.

можна вважати точкою відліку впровадження ідеології «руського міра» на Луганщині⁸⁴⁰. У цей період налагоджується тісне співробітництво луганських еліт з окремими політичними, культурними та релігійними діячами, а також на рівні партійних структур – ПР та ЄР (Єдина Росія) в Москві, Ростові та інших містах. Посилюється роль Луганського земляцтва в Москві⁸⁴¹.

Багато уваги на Луганщині приділялося саме ідеологічній складовій. Проблеми мови, федералізації, невдоволення гуманітарною політикою Києва стали головними темами круглих столів, конференцій та семінарів. Учасниками таких антиукраїнських заходів, зокрема, часто були скандально відомі політики РФ Костянтин Затулін, Сергій Марков, а також представник «Інституту країн СНД» в Україні Володимир Корнілов. Обласна влада всіляко підтримувала ностальгічні настрої жителів регіону нескінченними покладаннями квітів до радянських пам'ятників, вшануванням радянських героїв, відзначенням пам'ятних дат, пов'язаних з Другою світовою війною. У межах обласної програми «Патріот Луганщини», затвердженої в листопаді 2006 року, темі війни присвячувалася низка заходів⁸⁴².

Акції «65 днів до Великої Перемоги: пам'ятаємо минуле заради майбутнього», «Вахта пам'яті» (спільно з громадською організацією «Каскад»), відзначення 65-річчя молодіжної підпільної організації «Молода гвардія», мітинги на честь вшанування Героїв Радянського Союзу, а також День слов'янської писемності і культури – калька російського свята, яке фактично стало «днем дружби слов'янських народів», це заходи, які все частіше відвідували делегації з РФ та Білорусі, і постійно популяризувалися в суспільстві⁸⁴³.

---

⁸⁴⁰ Добрый день, уважаемые Луганчане! Lugansk.info. URL: <http://news.lugansk.info/2007/lugansk/03/231005.shtml>.

⁸⁴¹ Морозова И. Константину Затулину пришло время. Луганский облсовет подарил невъездному российскому депутату именные часы. Коммерсантъ Украина. 2007. № 47. С. 4.

⁸⁴² Робаева Г. О. Органи місцевого самоврядування як суб'єкт соціально-педагогічної роботи з громадянської соціалізації молоді у територіальній громаді. Науковий вісник Донбасу. 2010. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2010_4_12.

⁸⁴³ Учебные заведения области готовятся к юбилею «Молодой гвардии». Луганська обласна державна адміністрація. 2007. 9 липня. URL: <http://old.loga.gov.ua/oda/>

Із 2007 року росіяни починають залучати до спільних проєктів українські громадські організації і частково фінансувати ці структури. Зокрема, на сайті вже згаданого військово-патріотичного об'єднання «Каскад», яке займалося пошуком та перепохованням солдатів Другої світової, йдеться про те, що з 2007 року їхня акція «Вахта Пам'яті» має статус міжнародної та проводить «розкопки курганів» разом з пошуковими групами з Астрахані, Ростова-на-Дону, Мурманської області, Тули та Калузької області. А з 2008 року вони стали учасниками Міжнародного проєкту «Наша Перемога», у межах якого об'єднання працювало з матеріалами Центрального архіву Міністерства Оборони Російської Федерації щодо пошуку раніше невідомих місць загибелі та поховань солдатів і офіцерів на території Луганської області⁸⁴⁴.

Під патронатом обласної ради створюється обласна, міська та районні молодіжні ради, до яких входять молодіжні громадські організації, засновані на основі різних партій, більшість із них – сателіти «молодих регіоналів»⁸⁴⁵. Ці молодіжні структури активно співпрацюють з молодіжною політсилою Путіна – «Молодою гвардією Єдиної Росії» та освоюють бюджетні кошти в межах єдиної ідеологічної лінії⁸⁴⁶.

Також серйозну увагу росіяни приділяли і козацькому руху. Станом на жовтень 2008 року на Луганщині на обласному рівні було зареєстровано 10 громадських об'єднань українських козаків і 6 організацій донських козаків⁸⁴⁷.

---

press/archive/archive_9039.html?template=33 ; День славянської письменності продовжується на улицах Луганска. Бел.ru. 2007. 19 июня. URL: <https://bel.ru/news/culture/19-06-2007/den-slavyanskoj-pismennosti-prodolzhaetsya-na-ulitsah-luganska>.

⁸⁴⁴ Военно-патриотическое объединение «КАСКАД». Книга памяти Украины : электронная база данных 1941-1945. URL: https://memory-book.ua/squads/61/32-voennopatrioticheskoe_obedinenie_kaskad.

⁸⁴⁵ Молодіжний рух та студентське самоврядування: регіональний зріз / ред.-упоряд.: Л. Кудіна, Н. Демчук, О. Кузьмич. Київ : Молодіжна альтернатива, 2007. 80 с.

⁸⁴⁶ В Луганске в 4 часа утра 22 июня прошла вахта памяти. СХІD.info. 2011. 22 июня. URL: https://cxid.info/84353_v-luganske-v-chasa-utra-iyunya-proshla-vaxta-pamyati.html.

⁸⁴⁷ У Луганську відзначили День українського козацтва. УНІАН. 2008. 14 жовтня. URL: <https://www.unian.ua/society/153495-u-lugansku-vidznachili-den-ukrajinskogo-kozatstva.html>.

У цьому контексті варто відзначити співпрацю «Молодих регіонів» і козаків Луганського округу Всевеликого війська Донського. Цікаво, що козаки, які були переважно вихідцями з небагатих сіл, за кілька років завели власні стайні, уніформу і почали брати активну участь у житті громади, тісно співпрацювати з місцевими церквами московського патріархату⁸⁴⁸. Забігаючи наперед, варто зазначити, що саме ці організації виявилися головною рушійною силою Москви під час подій 2014 року в Луганській області.

Ще одним елементом ідеологічної боротьби стає пропагандистська література, яка друкується величезними накладками. Так, Віктор Тихонов за чотири роки видав аж три власні книги: «Манифест федералізма, или Путь к демократическому государству» (2004 рік), «Как нас судили» (2005 рік, 10 тисяч примірників), «Северодонецк: точки не будет», де описані події Северодонецького з'їзду-2 (2008 рік, 20 тисяч примірників). Луганський екснардеп Микола Пісоцький – автор семи книг: «Социализм без романтики», «У нас нет другой страны», «Разъединенные Штаты, или Американская трагедия», «Познание нации», «Бог и Отечество», «Разлом», «Украденная страна». У 2009 році в Москві він був відзначений Міжнародною літературною премією імені А.П. Чехова з врученням Золотої медалі лауреата за великий внесок у зміцнення духовної єдності народів Росії і України⁸⁴⁹.

Російський пропагандист з луганським корінням Гліб Бобров у своїй книзі «Эпоха Мертворожденных», що вийшла друком у 2008 році, розмірковує про «громадянську війну в Україні». У 2011 році світ побачив «виплід» ще одного ідеолога «русского мира» – директора української філії Інституту країн СНД Володимира Корнілова «Донецко-Криворожская Республика: расстрелянная мечта». Варто зазначити, що популяризація міфу про ДКР прекрасно лягала в парадигму створення в Південно-Східній Україні нової федеративної держави, яку вже тоді пропагували на Луганщині. Власне це лише невелика кількість витворів пропагандистської машини, якими забивали голови луганського плебса.

---

⁸⁴⁸ Не умирает дух казачий. Козак Донбасса. 2012. № 7 (31). С. 5.

⁸⁴⁹ Луганские политики – акулы пера. Восточный вариант. 2010. 26 мая. URL: <https://v-variant.com.ua/article/luhanskye-polytyku-akul-pera/>.

Після перемоги Віктора Януковича на президентських виборах у 2010 році Олександр Єфремов стає найвпливовішим політиком Луганщини. Уже в березні його обирають головою фракції Партії регіонів. Одразу ж Валерія Голенка призначають головою Луганської облдержадміністрації. Але не надовго – в листопаді Єфремов ставити головою ОДА Луганщини Володимира Пристюка (заступник голови ОДА у 2002-2005 роках, коли її очолював Єфремов), а Голенко повертається на посаду голови облради. Водночас зірка Віктора Тихонова поступово згасає. У грудні 2010 року його призначають віцепрем'єр-міністром – міністром регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. А вже за півроку звільняють та відправляють у заслання – послом України в республіці Білорусь.

Утім такі розклади мало що змінили в житті луганських еліт, хіба що проросійська ідеологія почала трансляватися на всю країну, а «победобесіє» стає державною політикою в Україні⁸⁵⁰.

Єдину спробу похитнути політичну монополію Єфремова в Луганській області здійснив бізнесмен зі Стаханова Сергій Шахов. Спочатку під час місцевих перегонів у 2010 році Шахову вдалося посадити в крісло міського голови Стаханова Юрія Борисова замість кандидата від ПР Сергія Жевлакова. Така рокіровка викликала неабияке невдоволення Олександра Єфремова. А під час парламентської кампанії 2012 року так звана «команда Шахова» заявила про претензії вже на 5 мандатів у мажоритарних округах в Луганській області. Така зухвала поведінка Шахова була зумовлена його орієнтацією на «Сім'ю» та товариськими стосунками з Віктором Януковичем-молодшим⁸⁵¹. Подейкують, Єфремову довелося обговорювати цю ситуацію на найвищому рівні. Після цього адмінресурс проти «команди Шахова» був запущений у повному обсязі, а сам Шахов

⁸⁵⁰ Наши губернаторы договорились с российскими отмечать все праздники вместе. Сегодня. 2010. 21 апреля. URL: <https://politics.segodnya.ua/politics/nashi-hubernatory-dohovorilic-c-roccijckimi-otmechat-vce-prazdniki-vmecte-195521.html>.

⁸⁵¹ Обнаружен центр «отмывания» денег семьи Януковича: Портреты Сталина и омары в аквариуме. Сын Пшонки собирал дань. Цензор.нет. 2014. 24 февраля. URL: https://censor.net/ru/news/272629/obnaryjen_tsentr_otmyvaniya_deneg_semi_yanukovicha_portrety_stalina_i_omary_v_akvariume_syn_pshonki.

змушений був тікати до Москви⁸⁵². І хоча атаку Шахова регіоналам вдалося відбити, два округи Єфремов таки втратив під час парламентських виборів. Це виборчий округ № 104, що охоплює територію Артемівського та Кам'янобрідського районів, м. Луганськ, частину Лутугинського району, де міський голова Ювілейного Володимир Струк, який ішов як самовисуванець, переміг кандидата від Партії регіонів Володимира Гончарова. Другою проблемою став 108 округ (м. Красний Луч та Перевальський район), у якому, незважаючи на шалений адмінресурс, переміг кандидат-самовисуванець Валерій Мошенський, випередивши опонента від Партії регіонів Юрія Тернікова. Але хоч ці народні депутати від Луганщини і пройшли в парламент без згоди Єфремова, Струк одразу увійшов до фракції Партії регіонів, а позафракційний Мошенський голосував в унісон з генеральною лінією партії. Тож цей укол не був аж занадто болючим для Олександра Сергійовича⁸⁵³.

Говорити про якусь економічну стратегію Партії регіонів на Луганщині не має сенсу. Ось як характеризував область колишній губернатор Геннадій Москаль, якому довелося ліквідувати наслідки техногенної катастрофи в Алчевську у 2006 році: «Більш занедбаного регіону в Україні, напевно, немає. Після ознайомлення з областю складається враження, що час тут зупинився наприкінці 80-х і відтоді не було ніякого розвитку. Дороги – найгірші в Україні, придорожньої інфраструктури немає взагалі, маса депресивних міст із порожніми будинками та забитими вікнами, звідки виїхало 30-40 відсотків населення. Особливо в тяжкому стані маленькі міста, де колись була хоч якась промисловість, а тепер немає навіть її. Сімдесят відсотків ліфтового господарства не працює, і людям доводиться підніматися пішки на 12-й чи 16-й поверх, що абсолютно неприродно. Тепломережі зношені на 100 відсотків. В області майже пандемія туберкульозу і страхітливі цифри щодо хворих на СНІД. На 2,4 мільйона

⁸⁵² «Команда Шахова»: ничего, кроме полтинника. Восточный вариант. 2012. 19 ноября. URL: <https://v-variant.com.ua/article/komanda-shakhova-nycheho-krome-poltynnyka/>.

⁸⁵³ Кормілецький О. Аналіз результатів виборів в округах Луганської області. Опора. 2012. 9 листопада. URL: <https://www.oporaua.org/article/vybori/3519-analiz-rezultativ-vyboriv-v-okrugah-luganskoji-oblasti>.

населення майже мільйон пенсіонерів, на яких припадає всього 600 тисяч працюючих. Такі показники не вписуються в жодні економічні стандарти. Мені доводилося працювати в багатьох регіонах України, але такої гнітючої картини я ще не бачив. Складається враження, що попереднє керівництво, яке перебувало при владі майже десять років, абсолютно нічим не займалося, полишивши область саму на себе»⁸⁵⁴.

Ще один голова Луганської ОДА Олексій Данілов (з 4 лютого по 11 листопада 2005 року) в інтерв'ю неодноразово наголошував, що росіяни багато років готували підґрунтя для майбутньої інтервенції. За його словами, вже 10 років тому майбутні сепаратистські «схрони» на Луганщині закладалися російськими спецслужбами на основі контрабандистських баз – уздовж існуючого лише на папері державного кордону⁸⁵⁵.

Підбиваючи підсумки, можна говорити, що Олександр Єфремов безроздільно господарював на території Луганської області впродовж 15 років. Депресивність регіону, війна та створення «ЛНР» є наслідком політики, яка упродовжувалася ним та його командою. Скандальне рішення 25-ї сесії Луганської облради від 23 травня 2014 року, де депутати висунули черговий ультиматум Києву – припинити АТО, де лунали заклики звернутися до Євросоюзу і Російської Федерації, було ще одним елементом торгу з Києвом⁸⁵⁶. Команда Єфремова була впевнена, що зможе втримати ситуацію. Сьогодні люди, які так довго насаджували ідеологію «руського мира» на Луганщині, живуть у Києві, у Москві, або в Ростові, подалі від цього самого «руського мира».

⁸⁵⁴ Мартин В. Екс-губернатор Луганської області Геннадій Москаль: «Результати виборів на Луганщині були визначені наперед. І це є сигналом для центру, що зі сходом треба працювати набагато більше...». Дзеркало тижня. 2006. 19 травня. URL: https://zn.ua/ukr/politics_archive/eks-gubernator_luganskoyi_oblasti_gennadiy_moskal_rezultati_vivoriv_na_luganschini_buli_viznacheni_n.html.

⁸⁵⁵ Дихтяренко А., Данилов А. Алексей Данилов: Война в Украине закончится развалом России. Obozrevatel. 2014. 7 августа. URL: <https://www.obozrevatel.com/interview/41326-aleksej-danilov-vojna-v-ukraine-zakonchitsya-razvalom-rossii.htm?fbclid=IwAR0h8reVqYJE7kYWhDgLETixoaFM6eRaS4lz0hdcRB2v9XX8BN6RetVwvPE>.

⁸⁵⁶ Ганкевич Р. Луганська облрада вимагає припинення АТО на Донбасі. Zaxid.net. 2014. 23 травня. URL: https://zaxid.net/luganska_oblrada_vimagaye_pripinennya_ato_na_donbasi_n1309309.

6.4. Автономна Республіка Крим

Одразу після перемоги на виборах Віктор Янукович новим керівником Ради міністрів Криму призначає свого давнього друга, ексміністра екології Василя Джарти і водночас змінює голову парламенту Криму регіонала Анатолія Гриценка на місцевого забудовника, власника компанії «Консоль» Володимира Костянтинова.

Причина зміни нібито «свого» спікера Гриценка була доволі простою. Гриценко за часів Ющенка, де-факто, керував Кримом, а номінальний голова Ради міністрів АРК Віктор Плакіда, як тоді жартували в Криму, працював водієм у Гриценка. Джарти та Гриценко на одній території навряд чи могли ужитися, особливо зважаючи на талант інтригана в Гриценка і дуже крутий норів Василя Джарти⁸⁵⁷.

Василь Джарти і Віктор Янукович

Спочатку Анатолію Гриценку, своєму однопартійцю, Янукович як «компенсацію» дає посаду губернатора Херсонської області, де

⁸⁵⁷ Спікер і прем'єр Криму подали у відставку. Корреспондент. 2010. 15 березня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1057020-spiker-i-prem-er-krimu-podali-u-vidstavku>.

він пробує з березня по червень 2010 р.⁸⁵⁸ Потім Гриценко повертається до Криму і стає головним опозиціонером Джарти, за що потім постраждає і проведе один рік в СІЗО (з 2011 по 2012 рік) за звинуваченням в земельних махінаціях.

За даними Юрія Луценка, у 1980-х – 1990-х рр. Василь Джарти очолював Макиївську ОЗГ і мав прізвисько Вася «Бита»⁸⁵⁹. Потім він, як і багато інших, хто мав зв'язок з криміналом і вижив у ті роки, поступово перетворюється на бізнесмена і політика. Стає депутатом парламенту по квоті Віктора Януковича, забезпечує результати Партії регіонів у рідній 300-тисячній Макиївці, а в другому уряді Януковича стає міністром екології. Будучи людиною доволі жорсткою, після призначення в Крим одразу почав «ламати через коліно» всі місцеві еліти, зокрема і представників власної партії. І це йому вдалося зробити в досить стислий термін. На початку він мав конфлікт з кримськими татарами, які активно виступали проти Віктора Януковича. Головна тема зіткнень з кримськими татарами – земельні питання і самозахоплення земель. Навколо Сімферополя і на південному березі Криму вирости цілі квартали незаконних забудов. Також існували величезні самозахоплені території, які називалися «галявинами протесту» і мали своїх «штатних лідерів». Джарти починає кримінальні переслідування цих людей і намагається не допустити появи нових подібних галявин. Це, звичайно ж призводить до зростання серйозної напруги в суспільстві⁸⁶⁰.

Але поступово Василь Джарти починає усвідомлювати, що ситуація в регіоні більш ніж складна і що лише репресивними методами нічого добитися не вдасться. Уже з серпня-липня 2010 р. він починає більш глибоко аналізувати всі процеси і робить висновок, що для того, щоб розвивати далі Крим, потрібні кардинальні зміни. Саме тому в нього виникає ідея розробити реалістичну програму розвит-

⁸⁵⁸ Гриценко Анатолий Павлович. Виртуальный проект «Краеведение Таврии» ХОУНБ им. О. Гончара. URL: <https://krai.lib.kherson.ua/ru-g4-peopl-2.htm>.

⁸⁵⁹ Джарты, Василий Георгиевич. Генштабъ. URL: https://genshtab.info/Джарты,_Василий_Георгиевич.

⁸⁶⁰ Джарти у суперечці про землю з татарами. BBC News Україна. 2010. 13 серпня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2010/08/100813_crimea_land_chubarov_ie_is.

ку півострова, яку можна було б виконати. Ось що повідомляли ЗМІ про перші узагальнення Джарти щодо розвитку регіону: «Регіон необхідно розвивати за основними кластерними пріоритетами – такими як санаторно-курортне оздоровлення, туризм, агропромисловий комплекс, транспортна інфраструктура, паливно-енергетичний комплекс і промисловість. А в основу концепції розвитку Криму доцільно закласти тривекторну модель економічного, екологічного та соціального напрямів і економіко-математичні розрахунки стабільного розвитку регіону. На думку прем'єра АРК, кластерний підхід відкриває можливість переходу від галузевої моделі управління до територіальної, що активно використовується сьогодні в європейській практиці»⁸⁶¹.

Водночас він іде на примирення з кримськими татарами, що важливо, робить це всупереч настроям більшості найвпливовіших представників Партії регіонів, які традиційно не любили кримських татар як представників проукраїнського політичного табору. Як зазначалося, головною проблемою було земельне питання. І тут Василь Джарти також пропонує комплексне рішення:

1) реалізувати земельні ділянки через аукціони з ескізними проєктами, на яких чітко зазначалося, що може бути збудовано на ділянці;

2) створити генеральні плани розвитку територій для всіх міст та районів республіки;

3) боротьба із самозахопленням землі⁸⁶².

До того ж, Василь Джарти вирішив одну з найбільших проблем кримськотатарського народу і змусив Сімферопольську міську раду, де абсолютна більшість депутатів були представниками Партії регіонів, виділити землю для будівництва Соборної мечеті. Це пи-

---

⁸⁶¹ Для розвитку Криму необхідні комплексні радикальні рішення – прем'єр АРК Василь Джарти. Укрінформ. 2010. 3 серпня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/1018498-dlya_rozvitku_krimu_neobhdn_kompleksn_radikaln_rshennya___premr_ark_vasil_dgarti_923611.html.

⁸⁶² Джарти В., Притула В., Бортняк О. Земельна проблема в Криму існувала завжди. Це вакханалія – Василь Джарти. Главком. 2011. 19 лютого. URL: <https://glavcom.ua/publications/113571-zemelna-problema-v-krimu-isnuvala-zavzhdi.-tse-vakhanalija-%E2%80%93-vasil-dzharti.html>.

тання постійно порушувалося з кінця 1980-х рр., але гальмувалося представниками проросійської більшості в міськраді⁸⁶³.

На початку 2011 року у Василя Джарти діагностовано рак. А коли він обстежувався в Криму, йому сказали, що в нього виразка. Зробивши діагностику в Німеччині і отримавши курс хіміотерапії, він повернувся до Криму і звільнив міністра охорони здоров'я АРК (ходили чутки, що Джарти вважав, що йому спеціально поставили неправильний діагноз)⁸⁶⁴. До того ж, саме в цей момент йому з невідомого номера надіслали смс з побажанням смерті. Після нетривалого розслідування Джарти зрозумів, що повідомлення відправлено з номера водія Анатолія Гриценка. Саме після того розпочалося кримінальне переслідування Гриценка, яке завершилося затриманням⁸⁶⁵.

Протягом останніх кількох місяців життя Василь Джарти зумів зробити низку важливих для Криму речей: здобув гроші на модернізацію тролейбусної лінії до Ялти, на ремонт доріг і, що для нього було найважливішим, затвердив у Києві програму розвитку Криму до 2020 року.

17 серпня Джарти помер, і посада була вакантною до листопада. Янукович нікому з кримської еліти не довіряв і довго вагався з призначенням нового керівника уряду Криму. І тоді в Києві було прийняте рішення, що потрібно підвищити Віталія Захарченка і віддати йому МВС. Натомість Анатолія Могильова – давнього соратника Василя Джарти ще по Макіївці – вирішили відправити до Криму (у 2007 році Могильов уже керував кримською міліцією, а на президентських виборах 2010 року керував штабом Януковича в Криму)⁸⁶⁶.

---

⁸⁶³ Мусульманам дозволили будувати головну кримську мечеть, де вони хочуть. УНІАН. 2011. 15 лютого. URL: <https://religions.unian.ua/islam/460747-musulmanam-dozvolili-buduvati-golovnu-krimsku-mechet-de-voni-hochut.html>.

⁸⁶⁴ Кримські медики переплутали рак у Джарти з виразкою шлунка, – ЗМІ. ЗІК.ua. 2011. 25 серпня. URL: https://zik.ua/news/2011/08/25/krymski_medyky_pereplutaly_rak_u_dzharty_z_vyrazkoyu_shlunka_zmi_305385.

⁸⁶⁵ Джемілев: Арештований Гриценко має давню ворожнечу з Джарти. Українська правда. 2011. 28 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/01/28/5845375/>.

⁸⁶⁶ Могілев Анатолій. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/anatolii-mogilev>.

При цьому говорити, що Могильов був своїм для півострова, точно не можна. Він був варягом для місцевої еліти Партії регіонів, а для кримських татар і проукраїнськи налаштованого населення був опонентом. Річ у тім, що у 2008 році в газеті «Кримська правда» Анатолій Могильов видрукував статтю «В Криму назриває конфлікт за косовським сценарієм», де прирівняв кримських татар до фашистів. Після призначення Могильова міністром внутрішніх справ лідер Меджлісу кримськотатарського народу Мустафа Джемільов заявив: «Ми зажадаємо від Генпрокуратури дати оцінку деяким висловленням Могильова, які ми вважаємо фашистськими і шовіністськими.

«Ця абсолютно неприпустима риторика сталінських часів обрадила всіх татар півострова. Сумно для країни, що люди з таким мисленням займають високі посади», – заявив Джемільов⁸⁶⁷.

А вже у 2011 році, після того, як Могильов став керівником уряду Криму, Мустафа Джемільов виголосив: «Із усіх можливих кандидатів найдурніше – призначити прем'єром Криму Могильова»⁸⁶⁸.

Ставши прем'єром Криму, Могильов не запам'ятався взагалі нічим, крім перманентних сварок з кримськими татарами. Чого варта публічна сварка в присутності Штефана Фюлле у 2013 році, коли він де-факто відмовився співпрацювати з Меджлісом⁸⁶⁹.

Саме тоді починає набирати оберті антиукраїнська риторика і створюється мережа проросійських організацій. Могильов відіграє роль абсолютного статиста. Жодних публічних висловлювань чи офіційних доповідних з приводу критичної ситуації він не робив. Про це можна впевнено говорити.

Звичайно стверджувати, що в анексії винен виключно Могильов, некоректно і неправильно. Але кадрова політика Януковича в Криму була одним із вагомих чинників анексії.

---

⁸⁶⁷ У Криму хочуть порушити справу проти нового голови МВС. Українська правда. 2010. 12 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/03/12/4857067/>.

⁸⁶⁸ Джемилев назвал решение Януковича о назначении Могилева «самым глупым». Українські новини. 2011. 7 листопада. URL: <https://ukranews.com/news/116561-dzhemylev-nazval-reshenye-yanukovycha-o-naznacheniy-mogyleva-samym-glupym>.

⁸⁶⁹ Могилев поскандалил с крымскими татарами при Еврокомиссаре. АТР. 2013. 19 серпня. URL: <https://atr.ua/news/20320-mogilev-poskandalil-s-krymskimi-tatarami-pri-evrokomissare-2013-09-19-14-38>.

Отже, після перемоги на президентських виборах 2010 року Янукович робить кілька спроб взяти під свій контроль керівну еліту автономної республіки Крим. Із 2010 по 2014 рік керівниками уряду Криму були «варяги», яким довіряв Янукович, – Василь Джарти та Анатолій Могильов. Обидва мали перманентний конфлікт з місцевим корінним населенням – кримськими татарами та потуралі русифікації півострова. Така недалекоглядна політика, особливо останнього очільника кримського уряду Могильова посприяла окупації Криму російськими військами.

6.5. Дніпропетровська область

Традиційно за Дніпропетровську область в Партії регіонів відповідав Рінат Ахметов, або якщо бути більш точним – родина Юрія та Олександра Вілкулів. Вотчиною Вілкулів було інше місто в області – Кривий Ріг, де Юрій Вілкул багато років працював міським головою.

Олександр та Юрій Вілкули

Із 30 серпня 2006 по 3 червня 2010 року головою Дніпропетровської облради був Юрій Вілкул, який пішов з цієї посади у зв'язку з тим, що його син Олександр був призначений головою Дніпропе-

тровської обладміністрації. Юрій Вілкул після цього повертається до Кривого Рогу на своє попереднє місце роботи – ректора Криворізького технічного університету⁸⁷⁰.

Відтоді Вілкул-старший готується до місцевих виборів міського голови Кривого Рогу. На той час незмінним з 1992 року керівником міста був Юрій Любоненко. Але у 2010 році Любоненко оголошує, що більше не має наміру балотуватися в міські голови і піде в Дніпропетровську облраду⁸⁷¹.

Головна причина небажання балотуватися – домовленості з сімейством Вілкулів. Сам Любоненко про це відкрито не говорив, але всі подальші події показують, що це були саме домовленості, де кожна сторона виконала свої обіцянки. Так, 12 квітня 2010 року щойно призначений голова обласної державної адміністрації Олександр Вілкул вручив Юрію Любоненку знак «Почесний громадянин Кривого Рогу». У вітальній промові він сказав: «В Кривому Розі ніколи не було міжусобиць, Юрій Любоненко зміг згуртувати навкруги себе керівників підприємств, політичні партії і інші структури, і всі вони працювали на одну справу під назвою Кривий Ріг. І саме завдяки цьому місто дуже динамічно рухається вперед, показує одні з найкращих темпів розвитку в Україні»⁸⁷².

Під час виборчої кампанії Любоненко хоч і не став віпагітатором, але вся машина мерії працювала на Вілкула. Сам Любоненко дуже мирно перейшов із статусу мера в статус депутата облради саме від Партії регіонів, а потім, у 2012 році, був висунутий цією партією по мажоритарному округу в Кривому Розі і став нардепом. До того ж, ніколи і ніде не спливали чутки про те, що Вілкули заважали бізнесу Любоненка (офіційно він сам говорив лише про підприємство ТОВ «Нара», яке займалося продажем та ремонтом автомобілів)⁸⁷³.

Водночас Вілкули досить просто вирішили питання із керівниц-

---

⁸⁷⁰ Вілкул Юрій Григорьевич. LB.ua. URL: https://lb.ua/file/person/31103_vilkul_yuriy_grigorevich.html.

⁸⁷¹ Любоненко Юрій. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/urii-lubonenko>.

⁸⁷² Юрій Любоненко получил награду «Почетный гражданин г. Кривой Рог». Gorod.dp.ua. 2010. 13 апреля. URL: <https://web.gorod.dp.ua/news/53641>.

⁸⁷³ Любоненко Юрій Викторович. LB.ua. URL: https://lb.ua/file/person/785_lyubonenko_yuriy_viktorovich.html.

твом обласного центру. Із 1999 року міським головою Дніпропетровська був Іван Куліченко, доволі компромісна людина, популярна в місті. У 2010 році він приймає рішення вступити в Партію регіонів, Вілкули його підтримують, і Куліченко вчетверте обирається міським головою⁸⁷⁴.

Цьому передувала невелика залаштункова боротьба, коли одна із впливових у місті груп (так звана група «Алеф») спробувала висунути від регіоналів свого ставленика Ігоря Циркіна. Але дружні стосунки Івана Куліченка і Юрія Вілкула відіграли ключову роль у виборі кандидата. Куліченко став кандидатом і міським головою, а в серпні 2010 року першим заступником Куліченка був призначений Ігор Циркін⁸⁷⁵. Причому варто зазначити, що надалі жодних серйозних конфліктів це не спричиняло.

У 2012 році Олександр Вілкул отримує в Києві посаду віцепрем'єра. Головою ОДА став ще один виходець із Кривого Рогу Дмитро Колесніков, який залишався керівником області до повалення режиму Януковича⁸⁷⁶.

Загалом, із 2010 по 2014 рік областю керувала група Ахметова, але слід віддати належне, що всі проблемні питання вони намагалися вирішити максимально безконфліктно. При цьому за весь цей час всередині Партії регіонів у них просто не було конкурентів, які б вирішили, що можуть претендувати на те, щоб дорівнятися до сімейства Вілкулів.

Говорячи про Дніпропетровськ, не можна оминати увагою позицію Ігоря Коломойського. У часи президенства Януковича він переважно перебував у Швейцарії. Але варто зазначити, що жоден із його бізнесів не постраждав. Попри чутки про бажання захопити «Укрнафту» та «Приватбанк» реальних дій команда Януковича не здійснювала. До того ж, медіагрупа Коломойського повністю координувала свою інформаційну політику з адміністрацією президен-

⁸⁷⁴ Куліченко Іван. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/ivan-kylichenko>.

⁸⁷⁵ Мэр Днепропетровска себя усилил. LB.ua. 2010. 27 августа. URL: https://lb.ua/news/2010/08/27/62641_mer_dnepropetrovska_kulichenko_se.html

⁸⁷⁶ Колесніков Дмитро Валерійович. Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/persony/koliesnikov-dmytro-valeriiovych>.

та. Про це свідчить запис телефонної розмови Януковича і Коломойського, викладений у мережі⁸⁷⁷.

Значно пізніше в одному зі своїх інтерв'ю Ігор Коломойський, розповідаючи про часи правління Януковича, напевне, відверто висловив своє бачення того періоду: «На жаль, все наприкінці змавав. А так був не гіршим і не кращим. Так, були симпатії до певних олігархів, продовжував олігархічну модель, але це в наших реаліях нормально. Петро Олексійович продовжує це і нічого не змінює. Кінцівка була змазаною, на жаль, і на жаль ми опинились у цій ситуації», – поділився бізнесмен. Втім на запитання, чи потиснув би Януковичу руку при зустрічі, якщо б зустрів у найближчі 5-10 років, відповів «краще б нам не зустрічатись»⁸⁷⁸.

Ігор Коломойський

---

⁸⁷⁷ Янукович – Коломойському после начала Евромайдана: Это все полезно, мы выйдем из этой ситуации более сильными. Аудио. Гордон. 2015. 10 ноября. URL: <https://gordonua.com/news/maidan/yanukovich-kolomoyskomu-o-evromaydane-eto-polezno-my-vyydem-iz-etoy-situacii-bolee-silnymi-audio-105980.html>.

⁸⁷⁸ Коломойський розказав про ставлення до Януковича та як умовляв його підписати Асоціацію з ЄС. ТСН. 2019. 4 липня. URL: <https://tsn.ua/ru/politika/kolomoyskiy-rasskazal-ob-otnoshenii-k-yanukovichu-i-kak-ugovarival-ego-podpisat-associaciyu-s-es-1372746.html>.

Отже, Дніпропетровщина в роки правління Януковича стала надійною «вотчиною» Партії регіонів, де найбільш міцні позиції мали структури Ріната Ахметова та близької до нього родини Вілкулів.

6.6. Львівщина

Львів входив до переліку тих міст, де люди чи не найгірше ставилися до Віктора Януковича, і в команди Януковича практично не було кадрів, які б сприймалися адекватно в регіоні. Узагалі, на Західній Україні такої проблеми в Януковича не було лише на Франківщині, де губернатор Михайло Вишиванюк позитивно сприймався всіма елітами. За три роки Янукович змінив п'ять голів обладміністрації, і жодна з цих змін не може вважатися вдалою.

Після перемоги на виборах Янукович приїхав до Львова 28 травня 2010 р., і цей візит журналісти охрестили зустріччю із самим собою. «Візит Януковича був організований за найбільш сприятливих для нього умов. Фактично, жодного контакту з львівською громадськістю. Майже всіх, з ким Президент спілкувався у Львові, він привіз з собою»⁸⁷⁹.

Щодо антуражу того візиту, то заходи безпеки були настільки безглуздими, що викликали лише здивування: «...вперше журналістів в автобусі супроводжував працівник спецслужби. Він одразу заявив, що працює нова президентська охорона, відмінна від попередньої, тобто сувора і конкретна. Порадив представникам ЗМІ не відходити нікуди з місця. У цьому могли переконатись журналісти, які майже дві години в негоду на вулиці очікували на Президента на стадіоні і охорона не пропускала до туалету. Американську журналістку міліціонер супроводжував у вбиральню»⁸⁸⁰.

У Львові тоді Янукович провів Раду регіонів (зібрав голів обласних державних адміністрацій), подивився на будівництво стадіону до Євро-2012 і практично без будь-яких тривалих контактів з пресою поїхав назад.

---

⁸⁷⁹ Янукович не став їсти у Львові. LB.ua. 2010. 27 травня. URL: https://lb.ua/news/2010/05/27/46972_yanukovich_ne_stav_isti_u_lvovi.html.

⁸⁸⁰ Віктор Янукович у Львові: хліб-сіль, пікети і всемогутня охорона. Радіо Свобода. 2010. 28 травня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2054723.html>.

Наступного разу Янукович відвідав Львів майже через рік, 11 квітня 2011 р. І другий візит відбувся набагато спокійніше. Річ у тім, що Янукович уже впевненіше почував себе в кріслі Президента, а головна тема його приїзду – інспекція об'єктів до Євро-2012, дозволяла йому бути хазяїном ситуації. Хай там як, Янукович уже тоді чітко розумів, що для Галичини він своїм не стане і, схоже, просто вже не рефлексував із цього приводу⁸⁸¹.

Єдина група впливу в Партії регіонів, яка реально цікавилася Львівщиною, була група Ріната Ахметова. З одного боку, сам Ахметов у 2011 році купив «Західенерго»⁸⁸² і розумів, що йому потрібна підтримка місцевих еліт, з іншого, за Євро-2012 відповідав близький до нього Борис Колесніков. Власне на цьому тлі відбулося помітне зближення Колеснікова з міським головою Львова Андрієм Садовим. І з певного моменту Садовий почав відігравати роль такого собі буфера між «ахметівцями» та регіональними елітами, вороже налаштованими до Партії регіонів.

Ще до президентських виборів 26 травня 2009 р. фонд Ріната Ахметова «Ефективне управління» спільно із компанією «Monitor Group» та Львівською міськрадою розробили стратегію економічного розвитку Львова. «26 травня, її презентували у Львівській бізнес-школі УКУ. У стратегії пріоритетними визнано такі два кластери, як туризм і бізнес-послуги (консалтингові послуги, управління базами даних та інформацією, послуги програмного забезпечення тощо). Розвиток цих напрямків, як найбільш перспективних на сьогодні, вважає директор фонду «Ефективного управління» Наталія Ізосімова, підвищить конкурентоспроможність економіки Львова і забезпечить місту сталі прибутки у найближчі 5-10 років», – характеризували спроби Ахметова закріпитися в регіоні місцеві ЗМІ⁸⁸³.

---

⁸⁸¹ Янукович обіцяє вирішити проблему з коштами на дороги Львова. Zaxid.net. 2011. 11 квітня. URL: https://zaxid.net/yanukovich_obitsyaye_virishiti_problemu_z_koshtami_na_dorogi_lvova_n1126809.

⁸⁸² Віннічук Ю. Ахметов без конкуренції взяв «Західенерго». На черзі – «Київенерго». Економічна правда. 2011. 25 листопада. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2011/11/25/307010/>.

⁸⁸³ Усі напрацювання фонду «Ефективне управління» по Львову Садовий передасть Інституту розвитку міста. Galinfo. 2009. 26 травня. URL: <https://galinfo>.

Це був початок співпраці Садового з Ахметовим. При цьому слід віддати належне міському голові Львова. Він не викинув цієї програми, а почав втілювати її в життя, ставши одним із небагатьох міських голів України, хто реально, на основі плану розвитку міста створив не лише новий міф про Львів як туристичну столицю України, але й зумів пустити в дію низку нових бізнесів.

Уже у 2011 році, за словами Андрія Садового, «співпраця впродовж двох років із фондом «Ефективне управління» дала дуже відчутний ефект, визначилися рушійні кластери розвитку економіки міста – сфера туризму та бізнес-послуг, зокрема ІТ, які дають поштовх для розвитку дотичним сферам – освіті, телефонії, інфраструктурі. «Процес, який ми пройшли – запорука успіху Львова. Якщо подивитися на опитування українців про те, де люди більше почувуються щасливими, то більш щасливі у Західній Україні, особливо молодь. Ми молоді даємо імпульси, що вони мають майбутнє у Львові, дякуючи ІТ, дякуючи туризму»⁸⁸⁴.

Показовою є співпраця Андрія Садового та Бориса Колеснікова і те, як Колесніков «підігрував» Садовому. У серпні 2011 року назрівав скандал, адже мерія міста заборгувала підрядникам з будівництва доріг півмільярда гривень. І, судячи зі слів Бориса Колеснікова, все це робилося під чесне слово когось із уряду: «Уряд погасить борг Львівської міської влади перед підрядником з виконання ремонту міських доріг», – повідомив 30 серпня під час робочого візиту до Львова віцепрем'єр-міністр України – міністр інфраструктури Борис Колесніков. Відповідаючи на запитання, чому уряд досі не надав Львову обіцяних 500 млн грн на ремонт доріг і чи не є ця ситуація спробою його підставити, віцепрем'єр зазначив: «Підставити ви можете тільки свого мера. Уряд йому нічого не винен, це було його прохання». Борис Колесніков зазначив, що для сплачення боргу місцевої влади перед компанією «Онур» обсягом 250 млн грн уряд уже

---

com.ua/news/usi_napratsyuvannya_fondu_efektyvne_upravlinnya_po_lvovu_sadovyy_peredast_instytutu_rozvytku_mista_50789.html.

⁸⁸⁴ Стратегія економічного розвитку допомагає приваблювати у Львів інвестиції. Zaxid.net. 2011. 17 березня. URL: https://zaxid.net/strategiya_ekonomichnogo_rozvytku_dopomagaye_privablyuvati_u_lviv_investitsiyi_n1124994.

виділив 180 млн грн. «Ще 70, я думаю, ми знайдемо. Андрій Іванович взяв на себе сміливість авансовим методом будувати. Ми не дозволимо образити мера Львова», – додав Колесніков⁸⁸⁵. Виходячи з цієї заяви, ми можемо тільки уявити рівень стосунків Колеснікова та Садового.

Ще показовішим був скандал із муніципальними облигаціями, випущеними під будівництво стадіону, гроші від яких використали на будівництво доріг. Так, 8 червня 2010 р. начальник ГУ МВС України у Львівській області Михайло Цимбалюк повідомив, що гроші, виділені на будівництво стадіону у Львові до Євро-2012, використали на інші цілі і що з цього приводу УБОЗ порушив кримінальну справу. Натомість міський голова Львова Андрій Садовий зазначив, що кошти, отримані від облигацій, які були випущені для фінансування будівництва стадіону, пішли на ремонт доріг у Львові. До зриву фінансування будівництва стадіону, за його словами, це не призвело, оскільки тоді будівельники затримували роботи. Ось як на це зреагував Борис Колесніков: «Сьогодні я дам доручення міністру внутрішніх справ з'ясувати ситуацію, але вважаю, що ніякого криміналу тут нема. Думаю вже завтра будуть результати», – сказав Борис Колесніков. Уявити собі, що за день можна зробити таку перевірку без адмінресурсу просто нереалістично. До того ж, формально це було більш ніж грубим порушенням⁸⁸⁶.

Ця ситуація ставить масу запитань, адже віцепрем'єр Колесніков не мав жодного права давати доручення міністру внутрішніх справ, але хай там як, справу було закрито в максимально стислі терміни.

Можна припустити, що співпраця Садового і Колеснікова була взаємовигідною: обидва піарилися на Євро-2012, обидва освоювали величезні кошти на будівництві інфраструктурних об'єктів, Колесніков міг козиряти в Києві тим, що міський голова Львова не може політично виступати проти Януковича, а Садовий своєю чергою говорив про нові робочі місця та інвестиції під Євро-2012, уникаючи критики влади.

---

⁸⁸⁵ Колесніков: Ми не дозволимо образити мера Львова. Zaxid.net. 2011. 30 серпня. URL: https://zaxid.net/kolesnikov_mi_ne_dozvolimo_obraziti_mera_lvova_n1234939.

⁸⁸⁶ Колесніков вважає, що Садовий поза криміналом. Galinfo. 2010. 9 червня. URL: https://galinfo.com.ua/news/kolesnikov_vvazhaie_shcho_sadovyy_poza_kryminalom_69533.html.

Борис Колесніков і Андрій Садовий

У 2013 році, коли почалася Революція Гідності, Садовий зайняв нішу дуже поміркованого політика, який не стільки критикував владу, скільки говорив про «все хороше і проти всього поганого». Показово, що він так і не був на Майдані в Києві, хоча на Львівському Майдані виступав кілька разів.

Отже, з початку 1991 року донецький клан і його політичний проект «Партія регіонів» ніколи не мали в цьому регіоні серйозної електоральної підтримки, що заважало їм розширити свою бізнес-імперію, використовуючи цей регіон. Можна говорити про Ахметова і Колеснікова, які намагалися зав'язати партнерські відносини з місцевими елітами через посередника – Андрія Садового, але ці спроби не мали серйозних успіхів.

6.7. Харків

Після перемоги Януковича у 2010 році головою Харківської облдержадміністрації став міський голова обласного центру Михайло Добкін⁸⁸⁷, а виконувати обов'язки міського голови Харкова почав

⁸⁸⁷ Про призначення М. Добкіна головою Харківської обласної державної адміністрації : Указ Президента України від 18.03.2010 р. № 379/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 12. С. 16.

секретар міськради Геннадій Кернес. Власне цей тандем і став основою всієї регіональної політики Харківщини періоду правління Януковича (Добкін залишався головою ОДА до повалення режиму Януковича, а Геннадій Кернес – міським головою Харкова). В області після смерті Євгена Кушнарєва було лише два діячі, які могли скласти конкуренцію – це керівник групи «ДСН» Олександр Ярославський та керівник Харківської ОДА часів Ющенка Арсен Аваков.

Михайло Добкін і Геннадій Кернес

Олександр Ярославський, хоч і мав конфлікт з Геннадієм Кернесом, все ж публічно намагався уникати протистояння з тандемом Кернес-Добкін. Причиною конфлікту Ярославського та Добкіна була публічна сварка Кернеса та брата Ярославського Олексія. Олексій «звернувся до Кернеса з проханням, яке стосувалося бізнесу. У відповідь пролунала різка відмова і Ярославський-старший зайняв сторону брата»⁸⁸⁸.

⁸⁸⁸ Снова вместе. Семь лет молчания. Кернес и Ярославский помирились после многолетней вражды. ЛІГА.net. 2020. 21 января. URL: <https://www.liga.net/politics/articles/sem-let-molchaniya-kernes-i-yaroslavskiy-pomirilis-posle-mnogoletney-vrajdy>.

На виборах 2010 року Ярославський номінально нікого не підтримав, але доволі різко висловився проти Кернеса: «Особисто я не хочу голосувати за тих, хто замість реальної роботи роздає свій номер телефону (одна з передвиборчих технологій Кернеса, що до нього особисто може подзвонити кожен харків'янин – В.Д.)»⁸⁸⁹. А вже через рік Кернес називав Ярославського «людиною з нереалізованими амбіціями»⁸⁹⁰.

Ярославський добре розумів, що перемогти Кернеса та Добкіна в Харкові політично він не може, тому власне в політику і не грав. Винятком можуть бути хіба що вибори 2012 року, коли Ярославський підтримав Василя Салигіна по 173 мажоритарному округу, який ішов проти представника Партії регіонів і висуванця Кернеса Анатолія Денисенка⁸⁹¹.

Але ці історії можна вважати такими собі незначними випадками. Для Ярославського найважливішими були контракти, пов'язані з будівництвом футбольної інфраструктури в Харкові до Євро-2012. І ці контракти йому могли забезпечити не Кернес та Добкін, а уряд у Києві. Або, якщо бути більш конкретним, профільний віцепрем'єр Борис Колесніков, який входив до орбіти впливів Ріната Ахметова. І тут важливо зазначити, що Ярославський та Ахметов мали давні дружні стосунки і навіть об'єднувалися в спільній футбольній «боротьбі» проти братів Суркісів⁸⁹².

Якщо стисло підсумувати, то Олександр Ярославський демонстрував позицію невтручання у внутрішньохарківську політику, а зосередився на бізнесових завданнях, які йому допомагали вирішу-

⁸⁸⁹ Ярославський підозрює, що після виборів Кернес буде «поза зоною». УНІАН. 2010. 21 вересня. URL: <https://www.unian.ua/politics/403747-yaroslavskiy-pidozryuescho-pislya-vivoriv-kernes-bude-pozazonoyu.html>.

⁸⁹⁰ Снова вместе. Семь лет молчания. Кернес и Ярославский помирились после многолетней вражды. ЛІГА.net. 2020. 21 января. URL: <https://www.liga.net/politics/articles/sem-let-molchaniya-kernes-i-yaroslavskiy-pomirilis-posle-mnogoletney-vrajdy>.

⁸⁹¹ Ярославский считает, что Салыгин будет работать в Верховной Раде на пользу Харьковщины. АТН. 2012. 15 октября. URL: <https://atn.ua/politika/yaroslavskiy-schitaet-chto-salygin-budet-rabotat-v-verhovnoy-rade-na-polzu-harkovshchiny>.

⁸⁹² Ринат Ахметов: «Я верил Суркису 5 лет, а Ярославский – 3 года». UA-Футбол. 2010. 8 апреля. URL: <https://www.ua-football.com/ukrainian/news/1270707584-rinat-ahmetov-ya-veril-surkisu-5-let-a-yaroslavskiy-3-goda.html>.

вати зокрема і представники Ріната Ахметова і сам Ахметов у Києві. І до 2013 року, коли він був змушений продати свій футбольний клуб «Металіст» Сергію Курченку, за великим рахунком, Ярославський і тандем Кернес-Добкін існували майже в паралельних світах. При продажу «Металіста» Геннадій Кернес та Михайло Добкін підтримали повністю «антиярославську» позицію, максимально швидко провівши всі необхідні рішення через органи місцевої влади. У цьому випадку вони просто підігрували «Сім'ї», можливо аж надто жваво, але це була лише технічна роль, яку тандем виконав аж надто радісно. Але навіть після продажу «Металіста» Ярославський вирішив не заходити в місцеву політику.

Другий серйозний опонент Кернеса-Добкіна – Арсен Аваков, навпаки, пішов у відкрите протистояння з тандемом і вже у 2010 році балотується в мери обласного центру. Слід одразу зазначити, що в Партії регіонів були певні сумніви щодо самого Кернеса, адже він мав більш ніж складну репутацію, але зрештою було прийняте рішення його висувати. Вибори були доволі брудними, і особливо багато запитань викликали результати: з мінімальним відривом перемагає Геннадій Кернес 30,09% проти 29,46% у його суперника Арсена Авакова⁸⁹³. Тоді навіть російські сайти писали про сумнівність перемоги Кернеса і натякали на фальсифікації⁸⁹⁴.

Водночас за кількістю мандатів у міській раді регіонали отримали монобільшість (68 мандатів зі 100). В обласній раді Партія регіонів отримала тотальну більшість: 93 мандати із 136⁸⁹⁵.

Відразу після цього розпочалася підготовка до переслідувань Авакова як єдиного реального опонента не лише тандему Кернес-Добкін, але й Партії регіонів як такої. Так, 31 січня 2011 р. прокуратура оголосила Авакова в розшук, його звинувачували в перевищенні службових повноважень. На думку слідства, у 2009 році

---

⁸⁹³ Кернес победил на выборах мэра Харькова. Корреспондент. 2010. 4 ноября. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/1134538-kernes-pobedil-na-vyborah-mera-harkova>.

⁸⁹⁴ Яковина И. Приключения Допы и Гепы. *Главное*. 2010. 4 ноября. URL: <https://glavnoe.ua/articles/a4297>.

⁸⁹⁵ Місцеві вибори 2010: Харківська область. *Фонд Місцевої Демократії*. URL: <http://fmd.kh.ua/publishing/mistsevi-vibori-2010-harkivs-ka-oblast.html>.

було нібито незаконно виділено 55 га в одному з приміських селищ Харкова. Сам Аваков потім говорив, що підписи на актах про землю були фальшивими⁸⁹⁶.

У 2011 році Арсен Аваков вже перебував в Італії (за офіційною версією його пресслужби займався справами власного фонду і презентував фільм «Вірменська спадщина в Європі»). Влада подала Авакова в міжнародний розшук, 27 березня 2012 року його затримали⁸⁹⁷. Після цього влада вимагає екстрадиції Авакова до України, але їм цього не вдалося домогтися⁸⁹⁸.

Водночас відбувається атака на підприємства Авакова. Показовою стала історія з газовим бізнесом. «Газовим бізнесом я займався з 1992 року. Закінчив займатися в 2004. Остаточна тема газу вийшла з орбіти інтересів моєї компанії “Інвестор” в 2010 році, коли товариш Янукович атакував всі наші активи і забрав», – заявив Аваков у 2018 р.⁸⁹⁹

Так, у 2012 році компанія Авакова, яка займалася газовим бізнесом, змінює власників. Засновниками «Енергії-95» замість компаній Авакова – ТОВ «Інвестор-Нафтогаз» та ПП «Компанія технологічних інвестицій» – стали офшорні компанії «D-tech Gaz Energy Limited» (Кіпр), «Energy Ditek Limited» (Британські Віргінські острови), «Boston Industrial Corporation L.P.» (Шотландія), а також Марьям Сафіуліна – дочка близького до Ріната Ахметова регіонала Равіля Сафіуліна. Як стверджує видання «Ліга», повернути свої активи Аваков зумів лише у 2015 році⁹⁰⁰.

⁸⁹⁶ Аваков стверджує, що його підпис під держактами, через які стосовно нього порушили справу, – підrobка. *Interfax-Україна*. 2012. 17 квітня. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/101425.html>.

⁸⁹⁷ Авакова затримали в Італії. Чи доправлять його в Україну? *Радіо Свобода*. 2012. 27 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24528957.html>.

⁸⁹⁸ Екс-губернатор Харківщини намагається залишитися в Італії. Хоча б під домашнім арештом. *Закон і Бізнес*. 2012. 14–20 квітня. URL: https://zib.com.ua/ua/9187-avakov_namagaetsya_zalishititsya_v_italii.html.

⁸⁹⁹ Аваков розповів про «віджим» газового бізнесу у оточення Януковича. *Економічна правда*. 2018. 4 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2018/04/4/635678/>.

⁹⁰⁰ Как Арсен Аваков вернул отобранный при Януковиче газовый бизнес. *ЛИГА. Бизнес*. 2015. 10 июня. URL: <https://biz.liga.net/all/tek/article/kak-arsen-avakov-vernul-otobrannyy-pri-yanukoviche-gazovyy-biznes>.

Одночасно в Харкові зачищається інформаційне поле. У 2011 році припиняє мовлення канал Авакова «АТН» (на той момент єдиний опозиційний канал у місті). У Києві була влаштована ціла комедія – створена міжвідомча група, але результат був абсолютно прогнозованим – канал не відновив мовлення. Тоді «АТН» звинуватив мерію в причетності до закриття каналу⁹⁰¹.

У 2012 році розпочинається парламентська виборча кампанія, і Аваков, перебуваючи в Італії, потрапляє до виборчого списку «Батьківщини», де отримує 24-те місце⁹⁰². 13 листопада 2012 року ЦВК оголосила результати парламентських виборів, згідно з якими ВО «Батьківщина» набрала 25,54% (5209090 голосів) і Арсен Аваков став народним депутатом. Після цього він повертається до України⁹⁰³.

Але загалом після виборів 2012 року тандем Кернес-Добкін повністю керує Харківщиною. Попри це в Києві не було жодної групи впливу, яка навіть теоретично могла б зазіхнути на їхню монополію в регіоні. Із цього моменту ми можемо говорити про практичне оформлення окремої, взагалі незалежної, харківської групи впливу в середині Партії регіонів. І важливо зазначити, що ні Добкін, ні Кернес не мали великого бажання поширювати свій вплив на інші регіони і не мали амбіцій обійняти якісь посади в Києві. Вони намагалися максимально укріпитися у своєму регіоні і налагоджували персональні стосунки з росіянами, обминаючи Київ.

Варто окремо зупинитися на питанні: а хто ж у тандемі Кернес-Добкін був головнішим? Однозначної відповіді, напевне, немає. Але вся кар’єрна історія цього тандему показує, що з точки зору “політичної презентабельності” першу скрипку тоді грав саме Добкін, який, може, й не був першим у питаннях управління процесами, але в такому важливому для політики аспекті, як піар, був номером

---

⁹⁰¹ Чому «АТН» без ефіра? Генпрокуратура отчиталась перед Президентом. *MediaPort*. 2011. 5 октября. URL: https://www.mediaport.ua/news/city/78855/pochemu_atn_bez_efira_genprokuratura_otchitalas_pered_prezidentom_.

⁹⁰² Аваков Арсен Борисович. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/mps/info/expage/15650/8>.

⁹⁰³ Результати виборів до Верховної Ради оприлюднені офіційно. *Радіо Свобода*. 2012. 13 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24769283.html>.

один. Кримінальне минуле Кернеса тяжіло над ним, а манера поведінки і абсолютне публічне хамство, яке досягло піку у 2013-2014 рр., не додавало балів Кернесу.

У партійній і політичній вертикалі Михайло Добкін стояв вище від Кернеса, хоча складалося враження, що в процесах управління регіоном і, особливо, Харковом, він все більше поступався Геннадію Кернесу. Показовим є також список українських політиків, яких вітав куратор України Владислав Сурков з днем народження: Добкін був у цьому списку, а Кернеса не було⁹⁰⁴.

Зрештою, цікавий факт. Як відомо, весь український напрям у Кремлі за президентства Януковича курував Владислав Сурков. І, окрім загального кураторства над певними глобальними процесами, він також вибудовував персональні стосунки з різними політиками. Стосунки Добкіна з Сурковим пояснила свого часу депутат-регіонал Інна Богословська: «Добкін – політичний протезе Дмитра Табачника, а той – друг радника Путіна Владислава Суркова»⁹⁰⁵.

Говорити про те, що Добкін чи Кернес претендували на якесь лідерство в проросійському русі 2012-2013 рр., досить складно, адже вони всього лише проросійські політики регіонального масштабу. Та й стосунки їхні з росіянами будувалися не стільки напряму, скільки через посередників з Києва. Ситуація змінилася у 2013 році з початком Майдану. Пости у твітері і одного, й другого ставали все агресивнішими і різкішими. Піком став харківський з'їзд депутатів від Партії регіонів всіх рівнів 1 лютого 2014 р., на якому було створено так званий «Український фронт».

За словами Михайла Добкіна, «назва «Український фронт» особливо символічна. Наш фронт почне зачищати і очищати українську землю від тих, хто прийшов сюди з окупаційними планами».

⁹⁰⁴ Сурков вітає з днем народження Добкіна, Мураєва та Львовчкіна. *Dsnews.ua*. 2016. 3 листопада. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/politics/surkov-pozdravlyayet-sdnem-rozhdeniya-dobkina-muraeva-i-levochkina-03112016155100>.

⁹⁰⁵ Кернес и Добкин – основные поставщики криминала для борьбы с Майданом – Богословская. *Bigmir.net*. 2014. 1 февраля. URL: <http://news.bigmir.net/ukraine/790150-Kernes-i-Dobkin---osnovnie-postavshiki-kriminala-dlya-borbi-s-Maidanom---Bogoslovskaya>.

Водночас, Добкін закликав скористатися «навіть мінімальним і примарним шансом», щоб не допустити громадянської війни. «Поки є можливість мирно вирішити сьогоденне протистояння в суспільстві, ми маємо скористатися навіть мінімальним і примарним шансом, щоб зберегти мир і не допустити громадянської війни і кровопролиття», – зазначав Добкін. При цьому він припустив використання та інших «методів наведення порядку», коли всі мирні варіанти врегулювання кризи будуть вичерпані. «Терпіння наше не безмежне. Коли ми зрозуміємо, що мирний спосіб наведення порядку в нашій країні вичерпаний, ми будемо це робити по-іншому», – додав Добкін. Також він назвав те, що відбувається в країні, «поганою п'єскою», сценарій якої «написаний не в Україні». «Дійові особи цієї поганої п'єски виявилися доморощеними, мають посвідчення депутатів всіляких рад, в тому числі і Верховної. Купка оскажених націоналістів, спустившись з Говерли, озброївшись не лише сценарієм, але і кийками, вирішила, що вони і є той єдиний український демос, який здатний продукувати національну ідею і проголошувати її від імені всього українського народу», – заявив Добкін⁹⁰⁶.

А вже 22 лютого 2014 р. на ще одному з'їзді в Харкові взагалі було прийнято резолюцію, яка де-факто розколювала країну. Депутати з'їзду в Харкові заявили, що перебирають на себе всю повноту влади «до забезпечення конституційного порядку в Києві». «Ми, органи місцевого самоврядування всіх рівнів, Верховна Рада автономної республіки Крим, Севастопольська область вирішили взяти на себе відповідальність за забезпечення конституційного ладу, виконання закону та прав громадян на своїй території», – йдеться в резолюції з'їзду, зачитаної одіозним Вадимом Колесніченком⁹⁰⁷.

На з'їзді депутатів Сходу та Півдня України були присутні делегації з Херсона, Криму, Донецька, Луганська, Дніпропетровська і Харкова. Зокрема, участь у з'їзді взяли голови Луганської, Дніпропетровської, Донецької та Харківської обласних адміністрацій, міський го-

---

⁹⁰⁶ Регіонали створили фронт для «зачистки країни від окупантів». *Українська правда*. 2014. 1 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/1/7012328/>.

⁹⁰⁷ З'їзд у Харкові: владу на місцях беруть органи місцевого самоуправління. *Радіо Свобода*. 2014. 22 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25273393.html>.

лова Севастополя, а також губернатори Ростова-на-Дону, Воронежа і Белгорода⁹⁰⁸.

Можна з високою часткою вірогідності припустити, що починаючи з 2013 року, розуміючи, що політика Януковича веде до розколу країни, тандем Добкін-Кернес почав замислюватися над тим, що саме Харків може стати новою столицею однієї з частин розколотої країни. І всі їхні дії були спрямовані на утвердження саме Харкова в цьому статусі. 22 лютого 2014 р. всі чекали, що на з'їзді Янукович зробить якусь різку заяву і розпочнеться реальний розкол країни, а тоді, за логікою, той, хто контролює нову столицю, міг би й контролювати політику в новому сепаратистському утворенні.

Для вичерпності картини, варто зупинитися на парамілітарному угрупованні «Оплот», яке очолював колишній співробітник МВС Євген Жилін. Сам Жилін не приховував своїх проросійських настроїв і в інтерв'ю того періоду стверджував, що в Харкові в нього є приблизно 500 бійців, по Україні – до 2 тисяч⁹⁰⁹.

Згідно з даними правоохоронців, Євген Жилін був одним із тих, хто постачав так званих «тітушок» на Антимайдан у Києві. «Оголошені підозри стосуються тітушок, які вбили журналіста В'ячеслава Веремія й ученого Юрія Вербицького, намагалися вбити журналістку Тетяну Чорновол, викрадали і катували відеооператора Владислава Іваненка і журналіста Ігоря Луценка. У справах фігурують представники угруповання «Оплот» та його вбитий ватажок Євген Жилін⁹¹⁰.

Настрої Жиліна пояснює його заява від 17 січня 2014 р.: «Ми будемо вимагати від президента і від усіх правоохоронних органів жорсткого розгону Майдану. Я хочу, щоб всі правопорушники сиді-

---

⁹⁰⁸ Харківський з'їзд оголосив про контроль над частиною Півдня і Сходу. *BBC News Україна*. 2014. 22 лютого. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/02/140222_kharkiv_nk.

⁹⁰⁹ Азар І. «Я вас победю и передам милиции». *Главное*. 2014. 4 февраля. URL: <https://glavnoe.ua/articles/a8797>.

⁹¹⁰ ГПУ повідомила про підозру 45 тітушкам за тортури й убивства журналістів та активістів під час Євромайдану. *Гордон*. 2018. 23 лютого. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/maidan/gpu-povidomila-pro-pidozru-45-titushkam-za-torturi-i-vbivstva-zhurnalistiv-ta-aktivistiv-pid-chas-evromajdana-233173.html>.

ли у в'язниці, і вважаю, що незаконно проводити такі акції. Не можна незаконними методами домагатися законності»⁹¹¹. А на з'їзді в Харкові він взагалі заявив: «Я закликаю вас, депутати місцевих рад, створіть в кожному регіоні за рахунок бюджетних коштів народні дружини. Озбройте нас чим можете»⁹¹².

Пізніше сам Жилін разом зі своїми бойовиками опинився в Донецьку і брав безпосередню участь у захопленні міськради. «Тоді всі щось захоплювали, всі сподівалися, що буде, як в Криму. Звернемося до Росії – і все буде добре. «Оплот» була чи не єдина громадська організація, яка мала силовий блок. І ми захопили приміщення міської адміністрації. І захистили його, щоб ніхто не грабував. Велика доля прийняття рішень була за Захарченком. Він розумів куди він веде людей, навіщо і, що він буде робити далі», – розповідав пізніше Жилін⁹¹³.

Щодо цього нам важливо зрозуміти стосунки Жиліна та Кернеса-Добкіна. Сам Кернес пізніше відхрещувався від прямої співпраці з Жиліним. Для того, щоб пояснити його позицію, наведемо фрагмент розмови Кернеса з журналістом Дмитром Гордоном:

«Гордон: Коли в Києві стояв Майдан, місто раптом наповнили люди, яких називали тітушками – справжні молоді жлоби, які взяли казна-звідки. Неотесані, одурманені, обдובані юні бовдури, готові на все, що їм скажуть, які били людей з особливою жорстокістю. Я досі не можу гуляти в Маріїнському парку в центрі Києва, де я любив гуляти, бо перед очима сцени, як добивають людей поважного віку, луплять по голові, ногами в живіт... Мені доводилося чути, що тітушок спонсорував ти. Це правда?

Кернес: Це маячня. По-перше, я хочу сказати, що в мою роботу входить спілкування з будь-яким контингентом населення, але я ні-

---

⁹¹¹ Громадська організація «Оплот» вимагає від Януковича жорсткого розгону Євромайдану. *Факти*. 2014. 17 січня. URL: <https://fakty.com.ua/ua/index/read-news/id/1500452/>.

⁹¹² Лідер «Оплоту», який напад на Майдан у Харкові, просив депутатів озброїти тітушків. *Українська правда*. 2014. 23 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/23/7015914/>.

⁹¹³ Глава «Оплота» розказав о лоббировании кандидатуры Захарченко на пост главы «ДНР». *Дождь*. 2014. 4 ноября. URL: https://tvrain.ru/news/glava_oplota_rasskazal_o_lobbировanii_kandidatury_zaharchenko_na_post_glavy_dnr-377583/.

коли не спілкувався з тими, хто думав погано або чинив жорстоко щодо інших людей. Я не маю права на це, і це не від мого серця, не від моєї душі. Тому коли кажуть, що Кернес спонсорував тітушок або щось робив стосовно Євромайдану в Харкові, я можу відповісти, що всі можливості, які були в Євромайдану, було створено міською владою. Ніколи їх не ганяли, цей Євромайдан збирався щодня біля пам'ятника Тарасу Григоровичу Шевченку і виконував свої завдання. Що стосується самих тітушок, я хочу сказати, що їх було досить як із боку Антимайдану, так і з боку Євромайдану. І тут зіграло для мене фатальну роль те, що одну людину, яка в моєму розумінні є злодієм із великої дороги, Арсена Авакова, призначили міністром внутрішніх справ. А потім він сформував мій імідж: спочатку демонізував, зв'язав якимись своїми нитками з різними організаціями, такими як «Оплот», і це прозвучало в ЗМІ, тому що преса дуже хотіла дізнатися що-небудь, що відбувається в країні. Аваков якраз був одним зі спікерів групи людей, що захопила владу після Януковича...»⁹¹⁴.

До того ж, у березні 2015 року Арсен Аваков, на той момент уже міністр внутрішніх справ, зробив сенсаційну заяву, що Кернес особисто бив і знущався над активістами Євромайдану⁹¹⁵. Ця справа кілька років розглядалася в різних судах і остаточної юридичної крапки поставлено не було. Смерть Кернеса юридично закрила цю тему.

Водночас, виходячи з усього того, що відомо про систему управління Харковом періоду Добкіна-Кернеса, дуже складно уявити собі, що Жилін міг побудувати парамілітарну напівкримінальну структуру без згоди керівників регіону. Зрештою, утворити армію з 2 тисяч людей можна лише за сприяння якогось владного посадовця. Про інші серйозні політичні контакти, крім Добкіна та Кернеса, щодо Жиліна ніхто ніколи не згадував.

⁹¹⁴ Кернес: Янукович не збожеволів – просто йому на яйця сів комар. *Гордон*. 2017. 29 серпня. URL: <https://gordonua.com/ukr/publications/kernes-janukovich-ne-soshel-s-uma-prosto-emu-na-jajtsa-sel-komar-203853.html>.

⁹¹⁵ Кернес лично избивал активистов Евромайдана – Аваков. *НВ*. 2015. 27 марта. URL: <https://nv.ua/ukraine/events/kernes-lichno-izbival-aktivistov-evromaydana-avakov-41049.html>.

Правління Кернеса в Харкові тривало до початку 2021 року і припинилося через його смерть після хвороби. Але це потребує окремого дослідження.

Отже, з 2010 року тандем Михайло Добкін – Геннадій Кернес був виразником інтересів харківської еліти в середовищі Партії регіонів. Цей тандем зробив усе, щоб жодних політичних конкурентів не залишилося в області. У 2014 році вони здійснили спробу зробити Харків виразником інтересів південно-східних регіонів України, але вчасно відступили від цих планів і залишившись у форваторі загальнодержавних процесів.

6.8. Запоріжжя

Одразу після виборів Віктор Янукович призначає главою Запорізької ОДА Бориса Петрова, одного з найвпливовіших бізнесменів області (компанія «Укрграфіт») і керівника партійного осередку Партії регіонів.

Цю посаду Борис Петров обіймав з 19 березня 2010 по 2 листопада 2011 рр., після чого його відправили в почесне заслання – на посаду радника Януковича⁹¹⁶. Петрова запорожці як голову облдержадміністрації не запам'ятали, оскільки він не був ані лідером, ані ефективним управлінцем.

Злет Петрова пов'язаний із тим, що він досить довго приятелював з Віктором Януковичем, а початок падіння – з повною поразкою регіонала Володимира Кальцева як кандидата на посаду міського голови Запоріжжя восени 2010 року. На місцевих виборах кандидатом в міські голови Запоріжжя, Партія регіонів вирішила висунути Володимира Кальцева, а чинного міського голову, на той момент позапартійного Євгена Карташова, викликали в Київ і запропонували піти з посади. За чутками, Карташову навіть запропонували синектуру у вигляді посади якогось посла, від якої він відмовився, але з посади міського голови пішов.

Після повернення з Києва 22 вересня 2010 р. (за місяць до місцевих виборів) на апаратній нараді в міськраді Карташов сказав, що

---

⁹¹⁶ Петров Борис. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/boris-petrov>.

Борис Петров

«винесе питання про свою відставку на позачерговій сесії міськради, яка відбудеться в найближчу п'ятницю, 24 вересня. На цій же нараді пан Карташов повідомив, що вже довів цю інформацію до відома глави Запорізької облдержадміністрації Бориса Петрова, а своє рішення пояснив «переходом на іншу роботу»»⁹¹⁷.

24 вересня 2010 р. на позачерговій сесії міськради контрольовані Партією регіонів депутати відправили у відставку не лише Євгена Карташова, але і секретаря міськради Юрія Каптюха, а секретарем міськради і в.о. мера став Володимир Кальцев. Відразу після голосування депутатів міськради за відставку Карташова, представники фракції КПУ в міськраді офіційно запропонували йому обиратися в міськраду за списком комуністів. Але далі розмов це питання не просунулось.

Це була фатальна для Петрова та Кальцева помилка, бо вони вважали, що рейтингу Януковича та Партії регіонів буде достатньо для того, щоб мешканці Запоріжжя проголосували за Володимира

---

⁹¹⁷ Мер Запоріжжя йде на посаду посла? *Українська правда*. 2010. 22 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/09/22/5405674/>.

Кальцева. Але сталося те, чого не чекав ніхто – Кальцев програв, і міським головою став представник партії «Батьківщина» Олександр Сін. Сін був відомим топдержслужбовцем у місті та області, а головне, не мав такого великого особистого антирейтингу, як Володимир Кальцев.

Олександр Сін

Коментуючи цю подію, запорізький політолог Володимир Глазунов заявив: «Перемога Сіна занадто явна. Причин кілька. По-перше, не зовсім легітимний відхід Євгена Карташова з посади міського голови. По-друге, не легітимний прихід Кальцева на посаду виконуючого обов'язки міського голови. Це місце мав зайняти Каптюх». Однак, на думку Глазунова, головною причиною «провалу» Кальцева є те, що запоріжці йшли голосувати не за Сіна, а проти Кальцева⁹¹⁸. Значна частина запоріжців пам'ятала брудну кампанію Кальцева проти О. Поляка, колишнього міського голови, який мав і має неабиякий авторитет серед запоріжців.

Водночас регіонали отримали абсолютну більшість у міській раді (61 з 90), на другому місці йшла «Батьківщина» (13 мандатів).

⁹¹⁸ Політолог: победа Александра Сина – протест жителей Запорожья. *Vgorode*. 2010. 1 ноября. URL: <https://zp.vgorode.ua/news/sobytyia/28152>.

Як результат, після недовгих переговорів, Олександр Сін запропонував Володимира Кальцева на посаду секретаря міськради, і за нього проголосували 73 депутати. Сін не був харизматичним лідером, мав схильність до компромісу та в критичних ситуаціях виявляв слабкодухість. Водночас, ця ситуація, де-факто вартувала Борису Петрову посади, і 3 березня 2011 р. в області з'явився новий голова ОДА – Олександр Пеклушенко. А разом із ним змінилися і правила гри в області. Річ у тім, що група Петрова-Кальцева поступово втрачала владу, незважаючи на посаду секретаря Запорізької міськради і на те, що регулярно відбувалися «перепозиціонування» в міській раді⁹¹⁹.

Інший потужний гравець – керівник горілчаного концерну «Хортиця» Євген Черняк – опинився в кількамисячній облозі силовиків. Група «Запоріжсталь», чий кандидат Євген Карташов програв, поступово втрачала вплив і у 2012 році продала 50% акцій Рінату Ахметову⁹²⁰.

Що стосується так званої групи «моторівців» на чолі з почесним президентом і власником концерну «Мотор Січ» В'ячеславом Богуслаєвим, то всі головні питання він вирішував у Києві і намагався балансувати між різними групами впливу в Запоріжжі.

Натомість у місті з'явилася нова група, яку раніше навряд чи хтось готовий був сприймати всерйоз – це група Євгена Анісімова, якого практично відразу ж назвали «смотрящим» за областю і Запоріжжям. Це була креатура донецького клану.

Тож після поразки на місцевих виборах Борис Петров був відправлений в почесне заслання на посаду радника Президента, а новим керівником області став Олександр Пеклушенко, який прийшов в область не стільки як самостійний гравець, скільки як партнер Євгена Анісімова. Пеклушенко мав яскраву політичну біографію, але не входив до жодної із вказаних груп впливу, хоча мав авторитет серед

⁹¹⁹ Дубченко И. Пеклушенко опять сделает Сина «британской королевой». *УкрРудПром*. 2011. 9 ноября. URL: https://www.ukrrudprom.com/digest/Peklushenko_opyat_sделаet_Sina_britanskoy_korolevoy.html.

⁹²⁰ Как «Метинвест» покупал «Запорожсталь»: история трудного поглощения. *Delo.ua*. 2012. 31 июля. URL: <https://delo.ua/business/kak-metinvest-pokupal-zaporozhstal-istorija-trudnogo-poglosche-182250/>.

регіональної еліти. Зрештою, сам Пеклушенко особливо не ховався зі своїми «політичними орієнтирами» і регулярно давав зрозуміти, що він орієнтується на президента Януковича і «Сім'ю». А «Сім'я» зорієнтувала його на співпрацю з Євгеном Анісімовим. «Починаючи з моменту свого вступу на посаду, на початку 2011 року, губернатор Запорізької області Олександр Миколайович Пеклушенко із завидною періодичністю дякував, тоді ще широко відомому у вузьких колах, бізнесмену Євгену Анісімову за меценатство»⁹²¹.

Голова правління ВАТ «Мотор-Січ» В. О. Богуслаєв (1-й справа) знайомить урядову делегацію на чолі з Прем'єр-міністром України В. Ф. Януковичем (у центрі) з виробництвом. 2003 р.

Варто наголосити, що Запорізька область унікальна, оскільки це єдиний регіон, де реальними керівниками регіону певний проміжок часу були не формальні представники влади, а людина з боку. Перш

⁹²¹ Запорожские «соловьи» «смотрящего» Анисимова. *StopCor*. 2020. 5 февраля. URL: <https://stopcor.org/zaporozhskye-solovy-smotryashhego-anysymova/>.

ніж описати цю систему управління, варто пояснити, на чому тривав вплив Анісімова. Насамперед – це неформальні стосунки з Олександром Януковичем та Юрієм Іванющенком. Євген Анісімов зумів запевнити своїх київських «партнерів», що він зможе зробити кілька речей:

- повністю контролювати мера Запоріжжя Сіна, і той працюватиме лише на благо Партії регіонів. Забігаючи наперед, варто зазначити, що 21 березня 2012 р. Сін вступив до Партії регіонів⁹²²;
- повністю контролювати весь бізнес;
- забезпечити стабільність у регіоні, його лояльність і підпорядкування Януковичу і «Сім'ї».

За даними видання «Антикор», Юрій Іванющенко призначив Анісімова представником інтересів «Сім'ї» в Запорізькій області. Анісімов побудував унікальну систему «оподаткування», намагаючись контролювати весь оборот і діяльність запорізького бізнесу. До неї входили:

- 1) плата за відсутність «наїздів» з боку криміналітету для бізнесу;
- 2) повернення ПДВ лише через фірми, підконтрольні Анісімову, за умови 25% «відкату»;
- 3) обов'язкові платежі тільки через посередників від Анісімова;
- 4) контроль над тіншовим оборотом ринків, кіосків, маршрутних перевезень, місць для паркування тощо;
- 5) власні конвертаційні центри⁹²³.

Функціонування системи «смотрящего» забезпечували підконтрольні йому голова ОДА, міський голова Запоріжжя, обласний прокурор та керівник МВС, які де-факто координувалися саме Анісімовим. Усе це призвело до того, що протягом 2011-2013 рр. у Запоріжжі та області сталася низка публічних скандалів, пов'язаних із тим, що бізнесменів змушували віддавати свої справи, накладали колосальні побори. Про тиск та спроби відібрати бізнес публіч-

⁹²² Мэр Запорожья вступил в Партию регионов. *Репортер Запорожья*. 2012. 21 марта. URL: <https://www.webcitation.org/69sD1FCUj?url=http://reporter-ua.com/2012/03/21/mer-zaporozhya-vstupil-v-partiyu-regionov>.

⁹²³ Самофалов Д. Евгений Анисимов. Криминальный «Смотрящий» Запорожья возвращается. *Антикор*. 2016. 4 марта. URL: https://antikor.com.ua/articles/90934-evgenij_anisimov_kriminalnyj_smotrjashchij_zaporohija_vozvrashchaetsja.

но заявляли Євген Черняк («Хортиця»), Юрій Комісаров («Запоріжзв'язоксервіс»), Юрій Чекальський («Хлібодар») та ін.⁹²⁴

Загалом можна констатувати, що в середині 2013 р. в області склалася ситуація, коли ані голова облдержадміністрації, ані правоохоронці не могли практично нічого робити без Анісімова як представника «Сім'ї».

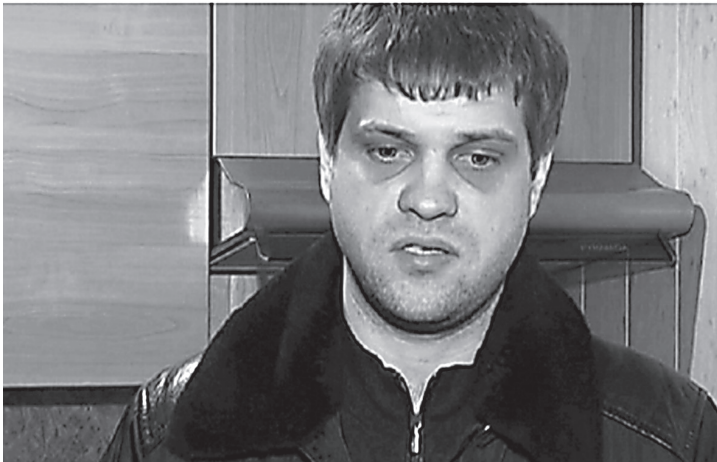
Із середини 2013 року Євген Анісімов не те що перестав бути корисним для «Сім'ї» (усі його схеми були більш ніж примітивними, і з ними міг впоратися і будь-хто інший). Він став політичним тягарем для Партії регіонів в області. Занадто багато в ЗМІ приділялося уваги Анісімову як «смотрящому». Він став занадто публічним, щоб виконувати специфічні завдання. Окрім того, можна не сумніватися, що керівники області та міста регулярно скаржилися в Києві на те, що не можуть нічого робити в регіоні корисного для іміджу Віктора Януковича саме через Анісімова. Той потрапив у мережу інтриг і скарг, заяв образених і непокірних.

Саме тому в Києві було прийняте рішення про його арешт, і 22 жовтня 2013 р. Євген Анісімов був затриманий правоохоронцями в аеропорту «Бориспіль» за обвинуваченнями у здирництві. Важливо зауважити, що затримання відбулося в Києві, це неможливо було б лише за умови одного бажання запорізьких еліт, тобто арешт погоджувався в столиці на найвищому рівні. Також варто зазначити, що на своїх посадах після цього залишилися головні фігуранти скандалів з Анісімовим: голова ОДА Олександр Пеклушенко, керівник МВС Володимир Серб і обласний прокурор. А це опосередковано підтверджує версію, що авторами цього «палацового перевороту» були саме ці особи, за повної підтримки керівництва МВС та Генпрокуратури (без санкції прокурора неможливо було б провести затримання).

Цікаво, що Анісімова випустили із СІЗО в розпал Майдану в кінці січня 2014 року, але його кримінальне переслідування продовжувала вже нова влада. І він був змушений багато років перехо-

---

⁹²⁴ Назарова Є. «Наглядач» у Запоріжжі часів Януковича. Історія злету і падіння Євгена Анісімова. Радіо Свобода. 2020. 26 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30454755.html>.

Євген Анісімов

вуватися. Нарешті він знову опинився в СІЗО. Але це вже окрема історія, яка має продовження.

Протест громадськості, молоді, бізнесу та ЗМІ проти панування в Запорізькій області, особливо в Запоріжжі, тандему Пеклушенко-Анісімов, сформував в обласному центрі вже восени 2013 року численний і надзвичайно активний у своїй опозиційності місцевий Майдан. Зловживання та корупційність місцевої влади та діяльність «смотрящего» Анісімова підірвали довіру запоріжців до президента Януковича та Партії регіонів. Усі спроби голови облдержадміністрації Олександра Пеклушенка та місцевих очільників Партії регіонів організувати антимайдан не мали успіху.

26 січня 2014 року запорізький Майдан був жорстко розігнаний міліцією та «тітушками». Але це було не поразкою майданівців, а початком кінця влади Януковича в Запорізькій області.

Крах цієї влади мав трагічні наслідки для тих, хто в Запоріжжі її уособлював: Пеклушенко покінчив життя самогубством, а Анісімов чекає вирок.

Отже, представником «Сім'ї» в Запоріжжі був Євген Анісімов, який мав тісні зв'язки з Олександром Януковичем та Юрієм Іванющенком. Офіційний представник влади в регіоні, призначений пре-

зидентом Януковичем, – це Пеклушенко, повністю підконтрольний Анісімову.

Отже, говорити про якусь цілеспрямовану регіональну політику періоду Віктора Януковича просто неможливо, оскільки стосунки з регіонами зводилися до примітивної формули: «всі мають бути в жорсткій виконавчій вертикалі». Насправді в команді Януковича не було жодного політика, який міг би стати ідеологом регіональної політики. Традиційно за цей напрям відповідали двоє людей: Володимир Рибак та Олександр Попов. Але перший взагалі був далеким від будь-якого поняття реформ, а другий був успішним головою маленького містечка Комсомольськ, у якому працювало велике підприємство. І саме це підприємство дозволяло місту бути відносно успішним. У Попова не було досвіду і розуміння реформ у цій галузі. До цього варто додати ще один важливий факт: регіональні еліти здалися без бою і просто перефарбувалися в кольори Партії регіонів в обмін на збереження бізнесів. За великим рахунком Януковичу не потрібно було докладати якихось надзусиль: регіональні еліти практично відразу сприйняли нові правила гри і почали за ними грати.

РОЗДІЛ 7.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ВЕКТОРИ РЕЖИМУ

7.1. Стосунки з Росією

Стосунки України з Російською Федерацією у 2010-2014 роках зводяться до кількох моментів: по-перше, це глибинний примітивізм команди Януковича, яка щиро вважала, що росіянам треба віддати те, що вони хочуть (базу Чорноморського флоту в Севастополі), і росіяни не будуть висувати Україні якісь додаткові політичні вимоги; по-друге, це бажання росіян отримати контроль над ключовими галузями української економіки через кредити, видані російськими банками в Україні; по-третє, це газ як головний важіль впливу на Україну. І, нарешті, по-четверте, це масова експансія «руського мира» в гуманітарній галузі.

Після свого обрання Віктор Янукович вважав, що зможе побудувати власну багатовекторну зовнішню політику в трикутнику Росія-ЄС-Китай, взагалі не розуміючи природи мислення РФ, не винісши жодного уроку з російсько-грузинської війни і взагалі, не розуміючи, яким бачить світ Володимир Путін. Нагадаємо, що часи правління Віктора Ющенка виявилися на той момент найгіршими в стосунках Україна-РФ і практично, на дипломатичному рівні, були заморожені. Водночас прихід проросійського президента автоматично означав, що стосунки мають потеплішати. Хоча головною проблемою цих стосунків, як показав час, стало те, що росіяни мали чіткі й зрозумілі цілі щодо України, тоді як у Януковича просто не розуміли, як поводитися з росіянами.

Після обрання Януковича президентом Міжнародний центр перспективних досліджень та Інститут світової політики оприлюднили дослідження «Нова зовнішня політика України», у якому зокрема було питання: «Чи зацікавлена Росія в дружніх відносинах з Україною?» І далі наводяться два можливі сценарії: «Перший – збереження статус-кво. Існує думка про те, що російському керівництву вигідне створення зовнішніх ворогів, щоб таким чином відволікати увагу громадян РФ від внутрішніх проблем. Кремлівська

пропагандистська машина Росії досягла своєї мети. У середньому до 40% росіян вбачають в Україні ворога. Після того, як світова фінансова криза сильно вдарила по Росії, внутрішніх проблем у країні стало ще більше. Таким чином, потреба в наявності віртуальних зовнішніх ворогів залишатиметься. Отож російські ЗМІ можуть продовжувати висвітлювати події в Україні в зневажливому, прилизливому тоні⁹²⁵.

Другий – шантаж дружбою. Тональність висвітлюваних в Україні подій може й змінитися. Однак очевидно, що російське керівництво ухвалюватиме рішення щодо зміни інформаційної політики стосовно Києва залежно від налаштованості нової влади в Україні. Проте дуже схоже, що Росія може виставити своєрідний рахунок новому Президенту: ви хочете дружби, тому маєте піти на певні поступки. З огляду на те, яку вагу окремі українські політики надають своєму статусу проросійських діячів, поступки видаються не такими вже й нереальними. Хоча не варто виключати, що інформаційні підходи до України зміняться авансом – мовляв, якщо для вас важливе підтримання неконфліктних відносин, то ви не повинні йти на ухвалення кроків, які контрастували б з баченням Кремля»⁹²⁶.

На жаль, в адміністрації президента ніхто не читав подібних досліджень про «шантаж дружбою», який став основою всієї зовнішньої політики РФ щодо України надалі.

Першу велику дипломатичну перемогу росіяни здобули 21 квітня 2010 р., коли були підписані так звані «Харківські угоди», які давали Україні знижку на газ 100 доларів, а натомість Україна продовжила термін перебування російського флоту в Севастополі до 2042 року⁹²⁷.

29 травня 2017 р. мав скінчитися термін перебування Чорноморського флоту в Севастополі. І росіяни доволі нервово ставилися до того, що Україна не погоджувалася довгий час на перегляд цих умов.

---

⁹²⁵ Нова зовнішня політика України. Погляди аналітиків. Київ, 2010. С. 30–31.

⁹²⁶ Там само.

⁹²⁷ Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України : ратифіковано Законом України від 21.04.2010 р. № 2153-VI. *Урядовий кур'єр*. 2010. 30 квітня (№ 80).

До того ж, у РФ було прийняте рішення про початок будівництва запасної бази в Новоросійську. Це питання було доволі болючим для РФ, і тому команда Януковича прийняла рішення піти на поступки росіянам. Але ціна, за яку було продовжено на 25 років перебування флоту на території України, була неадекватно низькою. Річ у тім, що газовий контракт з РФ, підписаний у 2009 році прем'єрами Юлією Тимошенко та Володимиром Путіним, був не вигідним для України, а ціна на газ для нашої промисловості була однією з найвищих у Європі. Логічно було б домагатися підписання нового контракту в обмін на чи не єдиний серйозний важіль впливу на росіян. Але Янукович пішов найбезглуздішим шляхом і підписав лише знижку на газ. Чому? Насамперед тому, що йому хотілося швидких перемог. По-друге, він вважав, що після цього він без проблем підпише новий контракт, і приблизно ще рік він жив із цією упевненістю. Судячи з усього, через свій примітивізм і любов до одноходових комбінацій, він просто не міг зрозуміти, що його розіграли, як малу дитину, а він «повівся» на гарну картинку (перший візит Президента Росії в Україну за кілька років, повна увага російських ЗМІ і т. ін.). Насправді, ця угода стала початком кінця не лише режиму Януковича як такого, але й першопричиною початку українсько-російської війни 2014 року.

Тоді, одразу після підписання угод, політологи та експерти насамперед говорили про нелогічність обміну територій та статусу на сумнівні фінансові вигоди. «Нееквівалентний обмін відбувся. Статус обміняли на гроші. В українській історії так вже неодноразово бувало. Коли відмовилися від ядерної зброї. Тоді також обміняли статус ядерної держави на гроші, які дуже швидко закінчилися. Так само й цього разу гроші дуже швидко закінчаться, а статус незалежної держави вже не відновиш. Фактично Україна буде російським протекторатом з довготривалим розміщенням іноземних сил на своїй території для контролю над цією територією»⁹²⁸.

Варто зазначити, що ця угода була черговою для Російської Фе-

⁹²⁸ Експерти про харківські угоди щодо Чорноморського флоту і газу. *Голос Америки*. 2010. 22 квітня. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/experts-gas-2010-04-22-91826884/230150.html>.

дерації в сенсі отримання дозволів на перебування їхніх військових за кордоном, що ще раз підкреслює важливість такої політики для Кремля і неймовірну низьку ціну, яку заплатили росіяни за це. «Українська ситуація неунікальна. Тоді ж, 2010 року, Росія дійшла згоди з вірменською стороною про пролонгацію угоди про перебування російського контингенту в місті Гюмрі у Вірменії до 2044-го. У вересні 2011-го президент Росії Дмитрій Медведєв під час свого візиту до Душанбе домовився з Емомалі Рахмоном про пролонгацію угоди щодо перебування російських військових у Таджикистані ще на 49 років. Ще раніше, 2009-го, Росія достроково пролонгувала договір із Киргизією на 49 років щодо розміщення на авіабазі в Канті (2 км від міста Кант в Чуйській області) авіаційного підрозділу в рамках Колективних сил швидкого розгортання ОДКБ. Тобто «дострокове» укладення договорів про пролонгацію перебування російських військ на території колишнього СРСР – загальна тенденція російської зовнішньої політики щодо збереження свого впливу на просторах СНД в найближчі 30–50 років. Досвід російсько-грузинської війни 2008-го наочно продемонстрував, що важила для імперських амбіцій Росії ліквідація двох її військових баз на території Грузії – в Батумі й Ахалкалакі і якого значення (насамперед політичного) набув «миротворчий» контингент росіян у Південній Осетії»⁹²⁹.

Важливо також зазначити, що попри отримання дозволу на перебування флоту в Севастополі, росіяни не призупинили будівництво бази в Новоросійську. До того ж, вони його форсували ударними темпами і практично завершили у 2020 році. «І 2010-го, і 2011-го графік фінансування програми зберігався, а обсяги виділення коштів планомірно зростали: 2010 року – 2,765 млрд руб., 2011-го – 4,722 млрд руб. Представники Спецстрою (компанія, яка зводить об'єкти під військову базу в Новоросійську) заявляють, що за цією програмою до 2014 року з Федерального бюджету заплановано виділити 9 млрд руб. щорічно. Тобто за три останні роки сума сягне близько 1 млрд. дол.»⁹³⁰.

---

⁹²⁹ Дуда А. Політика Росії щодо ЧФ: Севастополю – славу, Новоросійську – кошти. *Український тиждень*. 2012. 4 березня. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/43993>.

⁹³⁰ Там само.

Забігаючи наперед, слід зазначити, що Новоросійськ знадобився росіянам під час операції в Сирії. Отже, ми можемо говорити про те, що отримавши Севастополь, росіяни розширили військові можливості на Чорному морі, отримали офіційний ключ до Криму і водночас практично нічого не втратили економічно.

Вирішивши головне геополітичне питання з базуванням російського флоту, росіяни приділили надвелику увагу кредитуванню української економіки і експансії на її банківський ринок. «У вересні 2015 року сумарна доля російських банків склала майже 15% активів банків України. За період з 2010 р. по 2014 р. активи російських банків в Україні вирости майже на 45%, При цьому, ріст спричинено перш за все прискореним розвитком саме державних банків та їх філіалів, у першу чергу Сбербанка Росії та Промінвестбанка. Не менш вражаючими є успіхи російських банків у відборі грошових коштів на місцевому ринку. Обсяг депозитів у російських банках у 2010-2014 роках збільшується більше ніж у два рази, і склав на початок 2014 року 68,5 млрд гривень. Валютні зобов'язання банків з російським капіталом збільшилися майже на 40% за період 2010-2014 років, і склали близько 20% валютних зобов'язань банківської системи України в 2014-2015 роках. За період 2014-2015 років російські банки збільшили валютні зобов'язання на 55%, в той час як валютні зобов'язання банківської системи в ціні збільшилися на 33%. Найбільш активно нараховували валютні акти Сбербанка Росії – на 72,6%, Промінвестбанку – на 71%, а також Альфа-Банку – на 66%. Валютні зобов'язання ВТБ зросли лише на 4,5%»⁹³¹.

Для того, щоб зрозуміти масштаби залежності української економіки від банківських кредитів російських банків, варто зупинитися на кількох моментах. «На сьогодні (2014 рік – В.Д.) чотири провідні російські банки мають кредитні зобов'язання в Києві на суму 25 млрд доларів», – заявив голова адміністрації президента РФ Сергій Іванов⁹³².

⁹³¹ Ратовохери Т. Осторожно, российские банки работают «во благо Украины»! *Главком*. 2016. 25 лютого. URL: <https://glavcom.ua/publications/331361-ostorozhno-rossiiskie-banki-rabotajut-vo-bлаго-ukrainy>.html.

⁹³² Чотири російські банки мають в Україні кредитні зобов'язання на \$25 млрд. *Український тиждень*. 2014. 23 жовтня. URL: <https://tyzhden.ua/News/121970>.

Класичним прикладом «затягування» стратегічного підприємства до боргової ями стала Укрзалізниця (УЗ). Основна частина її боргу сформувалася у 2011-2013 рр., коли вона брала кредити в банках з російським капіталом (Сбербанк, ВТБ, Промінвест, Альфа-банк), а також у Всеукраїнського банку розвитку (ВБР) Олександра Януковича, та державних банках – Ощад та Укргаз. Загалом борг перед російськими банками складав майже 17 млрд грн.⁹³³

І така ситуація була не лише на залізниці, але й в газовій сфері, Укравтодорі, низці енергетичних компаній. По суті, всі великі державні компанії тією чи іншою мірою залежали від російських кредитів.

Після Революції Гідності захист національних інтересів саме в банківській галузі став одним із найважливіших в роботі СБУ. Так, радник голови СБУ Маркіян Лубківський, коментуючи ситуацію в банківській сфері, заявляв: «Очевидно, що питання функціонування російських банків і обслуговування в них громадян і установ є питанням національної безпеки. І, напевно, це питання має бути розглянуте в рамках одного із засідань Ради національної безпеки і оборони України, як питання, яке становить стратегічний інтерес для нашої держави». Чинивник зазначив, що упродовж 2010-2014 років була поширена практика вибору банків для обслуговування держпідприємств не за принципом економічної обґрунтованості і безпеки, а за принципом лояльності до діючої влади. «Життєво важливі галузі економіки держави опинилися у фінансовій залежності від російських банків, це ми постійно фіксуємо. Служба безпеки України кілька разів сигналізувала про це Кабінету Міністрів України, кажучи про необхідність переведення підприємств державного сектору економіки на обслуговування у державні банки»⁹³⁴.

Загалом, якби не відбулося Революції Гідності, можна з великою долею ймовірності говорити, що низка стратегічних підприємств

---

⁹³³ Долги «Укрзалізнички»: кому из кредиторів долг будет платежом красен? *Тарасова правда*. URL: <https://tp0372.in.ua/novosti-ukrainy/item/6749-dolgi-ukrzaliznytsi-komu-iz-kreditorov-dolg-budet-platezhom-krasen?>

⁹³⁴ СБУ: робота російських банків в Україні є питанням нацбезпеки. *Український тиждень*. 2014. 11 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/News/123424>.

опинилися б в руках росіян за борги. Саме таку тактику РФ застосовувала в інших країнах, насамперед це стосується Білорусі та особливо Вірменії. Отримавши в управління ключові інфраструктурні об'єкти, росіянам набагато простіше виконувати функції «політичного нагляду» за тими чи іншими територіями.

Після підписання Харківських угод офіційна пропаганда режиму Януковича говорила про те, як ці угоди допоможуть українській економіці. Але, як зазначалося, ціна на газ, попри знижку, залишалася однією з найвищих у Європі – у середньому близько 400 дол. за тис м³ (це не стосувалося населення, яке отримувало український газ за пільговими цінами, але завдавало удару по українській промисловості).

За результатами навіть 2010 року стало зрозуміло, наскільки нездарною була стратегія Януковича і його команди обміняти базування російського флоту на газову знижку. «Країни ЄС примудрилися отримати дешевший газ, ніж Україна, навіть згідно з формулою. Наразі відомо, що німецькі E.ON Ruhrgas, Wingas і Wintershall у 2010 році отримували 16% від усього обсягу палива «Газпрому» за ціною спотового ринку. Французька GDF-Suez у другому півріччі 2010 року теж купувала 16% російського газу за спотовою ціною, а дружина для РФ Італія отримала від монополії, керованої Олексієм Міллером, «просто знижку» – 40 доларів за кожну тисячу кубометрів. До цього Австрія і Туреччина також домоглися зменшення середньорічної ціни до 304 і 328 доларів за тисячу кубометрів відповідно»⁹³⁵. Отже, знижка на газ за харківськими угодами – це знижка, якої не було.

При цьому, Нафтогаз продовжував накопичувати борги насамперед перед російськими банками. За 2010-2011 рр. його структури залучили 1,3 млрд доларів від Промінвестбанку (власник – російський державний Внешнекономбанк), банку «ВТБ Україна» (власник – російський державний банк «ВТБ»), VTB Capital PLC (дочірній банк «ВТБ» у Великій Британії). За підсумками року радикально зріс борг Нафтогазу перед російськими структурами⁹³⁶.

⁹³⁵ Корольчук Ю. Російський газ: знижка, якої не було. *Економічна правда*. 2011. 5 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2011/04/5/281211/>.

⁹³⁶ Там само.

У 2011 році Янукович не зміг домогтися знижки на газ, і у 2012 році ситуація стала особливо критичною, адже всі наші сусіди отримували газ за ціною, нижчою, ніж Україна, і це з урахуванням набагато довшого транспортного плеча. Тоді навіть представники української влади почали різко висловлюватися проти росіян, але далі слів вони, звичайно ж, не йшли. На цьому тлі для нас важливо те, що представники влади, де-факто заговорили про те, що Харківські угоди жодної знижки не дали. Так, прем'єр-міністр України Микола Азаров 16 травня на конференції у Європарламенті на тему «Україна та ЄС – яке майбутнє?» заявив: «Насправді ніякого зниження не було, це була орендна плата за перебування Чорноморського флоту... Але це була передишка»⁹³⁷.

Але перш ніж дійти таких висновків, минуло майже два роки в бравурних заявах про те, як швидко Україна зможе підписати новий газовий контракт з росіянами. Команда Януковича, погодившись на знижку 100 доларів, судячи з усього, щиро вірила, що після цього росіяни відразу ж сядуть з ними за стіл переговорів і про все можна буде швидко домовитися. Натомість росіяни на всіх можливих рівнях трансливали дві прості думки: Україна має вступити до Митного союзу, і тоді буде нова ціна на газ, або (та) дати можливість росіянам зайти в управління українським енергетичним і особливо газовим сектором. Тоді Янукович робив вигляд, що не розуміє цього і спробував доволі недолуго будувати власну багатовекторність.

17 травня 2010 р. відбувся візит Медведєва до Києва, який не мав якихось особливих результатів, окрім демонстрації безмежної дружби та взаєморозуміння. В офіційному повідомленні українського МЗС сказано: «Важливо, щоб сьогоднішня зустріч стала відправною точкою у періоді, відколи Ви буватимете у Києві часто», – сказав президент⁹³⁸.

---

⁹³⁷ Азаров: харківські угоди не дали знижки на газ. *ЛБ.ua*. 2012. 16 травня. URL: https://lb.ua/news/2012/05/16/151185_azarov_nazval_skidki_gaz_arendnoy.html.

⁹³⁸ В. Янукович сподівається, що візит президента РФ Д. Медведєва в Україну стане продовженням конструктивного діалогу. *Укрінформ*. 2010. 17 травня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/967033-vyanukovich_spodvatsya_shcho_vzit_prezidenta_rf_dmedvedva_v_ukranu_stane_prodivgennyam_konstruktivnogo_dalogu_895413.html.

Віктор Янукович та Дмитро Медведєв під час покладання вінків до пам'ятника невідомому солдату Другої світової війни. Київ, 17 травня 2010 р.

Говорячи про цю подію та відносини, що складаються між Україною і Росією останнім часом, Віктор Янукович зазначив: «За цей короткий період часу ми змогли знайти взаємовигідні рішення, які відповідають не лише національним інтересам наших країн, а й інтересам та сподіванням українського і російського народів. Люди давно чекали, коли наші держави знімуть незрозумілу та складну тональність у відносинах».

Віктор Янукович висловив сподівання, що візит Дмитра Медведєва в Україну стане продовженням конструктивного, плідного, дружнього діалогу, «який дозволить робити кроки, що відповідають нинішньому етапу розвитку обох країн»⁹³⁹.

Глава держави підкреслив, що під час переговорів передусім варто розглянути питання боротьби з кризою, наслідки якої ще спо-

⁹³⁹ Відбулася зустріч Президента України Віктора Януковича та Президента Російської Федерації Дмитра Медведєва у вузькому колі. *Міністерство закордонних справ України*. 2010. 17 травня. URL: <https://mfa.gov.ua/news/3458-vidbulasya-zustrich-prezidenta-ukrajini-viktora-janukovicha-ta-prezidenta-rosijsykoji-federaciji-dmitra-medvedeva-u-vuzьkomu-koli>.

стерігаються і в Україні, і в Росії. Окрім цього, на думку Віктора Януковича, слід приділити увагу питанням, пов'язаним із різними напрямками життєдіяльності обох країн, функціонуванню різних галузей промисловості і, звичайно, торгово-економічним відносинам, у яких, за словами Президента України, вже спостерігається позитивна динаміка. «Товаровиробники вже відчули, що фактично зняті бар'єри, і товарообіг почав зростати. За останні чотири місяці товарообіг вже збільшився у 1,5 раза і становить близько семи мільярдів доларів. А це говорить про те, що на кінець року ми вийдемо за 35 мільярдів, і навіть наблизимося до 40. Це дуже добре», – зазначив він⁹⁴⁰.

Віктор Янукович також висловив надію, що під час завтрашньої зустрічі з представниками ділових кіл двох країн він разом із російським колегою «дадуть добрий сигнал і для бізнесу», який працюватиме задля добробуту громадян, динамічного зростання економіки і України, і Росії. «На мою думку, ми створюватимемо добрі умови з обох сторін», – резюмував президент⁹⁴¹.

Своєю чергою Дмитро Медведев зазначив, що дійсно давно не був у Києві і цей візит для нього – довгоочікуваний. Щодо відновлення добросусідських, щирих відносин між Росією та Україною, Президент РФ сказав, що їх новий етап треба починати з «чистого аркуша», а тому висловив сподівання, що сьогоднішній дощ «змив весь негатив попереднього періоду і залишив чисту основу для розвитку добросердечних, дружніх відносин між нашими країнами»⁹⁴².

Але після цих гарних слів не було жодних реальних дій і поступок з російської сторони. Уперше доволі грубо росіяни почали «показувати зуби» влітку 2011 року. Саме тоді зустріч Медведева та Януковича кілька разів переносилася і планувалося, що президенти зустрінуться в Севастополі. Проте Медведев вирішив їхати до Балтійська (звичайно ж, це було неприйнятно для Януковича). Потім, після переговорів, було домовлено, що зустріч відбудеться в Сочі. У дослідженні «Зустріч Віктора Януковича та Дмитра Мед-

---

⁹⁴⁰ Там само.

⁹⁴¹ Там само.

⁹⁴² Там само.

ведева: тиша перед бурєю?», яке провели «Демократичні ініціативи», зауважено низку важливих деталей. Найперше звернімо увагу на дату призначення самої зустрічі. «Дату зустрічі було підтверджено 6 серпня. Характерно, що це сталося на наступний день після арешту колишнього прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко, на який Росія відреагувала досить різко. Зокрема, уже в день арешту Міністерство закордонних справ Росії опублікувало заяву, в якій наголосило на тому, що газовий контракт 2009 року, за перевищення повноважень під час підписання якого судять Юлію Тимошенко, було укладено в суворій відповідності до національного законодавства обох країн і міжнародного права, а також закликала український суд бути справедливим. Причина такої реакції Москви була зрозумілою: російська сторона розцінює суд над Юлією Тимошенко як спробу України переглянути підписану у 2009 році газову угоду, яку остання вважає невідповідною. Водночас, можна припустити, що арешт лідера найбільшої української опозиційної партії зіграв на руку Росії, адже він призвів до одностайної негативної реакції країн Європейського Союзу (ЄС), курс на зближення з якими для України є пріоритетним. Відповідно, в умовах погіршення стосунків України з країнами ЄС Росія дістала додаткові важелі впливу на неї. Очевидно, зустріч 11 серпня стала спробою Росії використати їх задля отримання поступок від України в газовій сфері та щодо її можливої інтеграції в Митний союз (МС). Віктор Янукович, у свою чергу, намагався відстояти заявлені раніше позиції, а саме відмову від об'єднання «Газпрому» та «Нафтогазу» і перегляд газового контракту 2009 року»⁹⁴³.

Зустріч Януковича та Медведева, на якій мало б вирішитися газове питання, відбулася за закритими дверима, і після неї не було підходу до преси, що свідчить про те, що жодних домовленостей не було досягнуто. До того ж, саме відтоді стало остаточно зрозуміло, що росіяни не збираються йти на будь-які поступки в газовому контракті без чітких політичних рішень про приєднання Нафтогазу до Газпрому або через більш плавну модель «анексії» Нафтогазу через входження України до Митного союзу в обмін на газову знижку.

⁹⁴³ Там само.

На жаль, у Києві цього ніхто не зрозумів і, що не менш важливо, побоювання Кремля, що справа Тимошенко може стати певним інструментом для шантажу росіян, виявилися даремними. Забігаючи наперед, варто зазначити, що ніколи у своїй риторичі Янукович і його команда не виходили з цієї темою в геополітичні розклади. Тимошенко була винятково внутрішньою історією для Януковича.

Наступна зустріч президентів відбулася 24 вересня 2011 р. в російському Завидово (хоча попередньо говорилося, що така зустріч може відбутися в Києві). На цій зустрічі з російського боку був не лише Медведєв, але й Володимир Путін. Напередодні переговорів в Україні доволі багато і оптимістично говорили про зміни газового контракту, просто не розуміючи, що росіяни не збираються йти на жодні поступки. Коментуючи цей візит, журналісти ВВС вказували на ці моменти, але офіційний Київ робив вигляд, ніби подібних вимог зі сторони росіян просто немає. Янукович планував озвучити пропозицію про створення тристороннього газотранспортного консорціуму Україна–ЄС–Росія. Однак росіяни негативно ставилися до присутності європейців у цьому сенсі. Потенційно російську верхівку могла зацікавити реструктуризація «Нафтогазу» і створення на його місці трьох нових компаній, зокрема газовидобувної. Але найголовнішим питанням, що хотіла обговорити Росія, був вступ України до Митного союзу⁹⁴⁴.

Символічно, що зустріч в Завидово була призначена на день проведення з'їзду «Єдиної Росії», на якому Медведєв запропонував висунути в Президенти Росії Володимира Путіна. І не менш символічно те, що Путін дозволив собі запізнитися на зустріч Президентів на 20 хвилин⁹⁴⁵.

Чим завершилися ці переговори, не зрозумів майже ніхто. Чого вартим є те, що Микола Азаров через два дні після зустрічі, 26 вересня 2011 р., на малому Кабміні оголосив, що президенти домови-

---

⁹⁴⁴ Зустріч Віктора Януковича та Дмитра Медведєва в Сочі: тиша перед бурею? Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2011. 15 серпня. URL: <https://dif.org.ua/article/zustrich-viktora-yanukovicha-ta-dmitra-medvedeva-v-sochi-tishapered-bureyu>.

⁹⁴⁵ Дорощ С. Зустріч Януковича і Медведєва: де межа компромісів? BBC News Україна. 2011. 23 вересня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2011/09/110923_yanukovich_medvedev_talks_sd.

лися про знижку для росіян на транзит для українців на газ, а вже за кілька годин міністр енергетики Юрій Бойко зробив заяву, що ні про яку знижку не йшлося⁹⁴⁶.

Але на поверхню вийшла історія про те, що росіяни погодилися на створення тристороннього газового консорціуму Україна-Росія-ЄС. Річ у тім, що доволі довго українська сторона пропонувала саме такий консорціум, але головним каменем спотикання була роль України в цьому трикутнику: яка доля залишиться за українською державою і яка європейська компанія стане «третьою». На думку низки українських ЗМІ, тоді росіяни запропонували Україні включити до цього консорціуму якусь зрозумілу саме для них компанію. «У Завидово мова йшла про те, що ЄС може бути представлена конкретними німецькими, французькими чи італійськими газотранспортними компаніями. Звичайно, давніми та перевіреними партнерами «Газпрома». Це означає, що, при збереженні формального розкладу «40-40-20», на практиці він перетворюється в «60-40». Не на користь України»⁹⁴⁷.

Але попри заяви про тристоронній газовий консорціум, можна стверджувати, що на практиці ця зустріч завершилася також нічим. Жодної знижки Янукович досягти не зміг через звичайну причину: росіяни не збиралися йти на жодні поступки, поки українці не зроблять те, чого від них вимагала РФ (а в тристоронній формат вони, судячи з усього, не дуже поспішали вірити). Водночас, можна припустити, що росіяни домоглися того, що Україна де-факто, відмовилася від звернення до Стокгольмського арбітражу, підтвердивши, крім того, що справа Тимошенко має виключно політичний характер для режиму Януковича. І з цього моменту остаточно закінчився «цукерково-букетний період» у стосунках Януковича та РФ. Уже наступна зустріч президентів показала, що росіяни не збиралися панькатися з Януковичем, а висували жорсткі умови, чекаючи, коли він сам прийде до них і здасться.

---

⁹⁴⁶ Путін запізнівся до Януковича і Медведева. *Українська правда*. 2011. 24 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2011/09/24/6613795/>.

⁹⁴⁷ Мостовая Ю. Об уговоре и приговоре. *Зеркало недели*. 2011. 30 сентября (№ 35). URL: https://zn.ua/internal/ob_ugovore_i_prigovore.html.

20-21 грудня 2011 р. відбувся неформальний саміт СНД. У Києві, як і перед всіма попередніми зустрічами Янукович-Медведев, підігрівалася «переможна атмосфера», і вкотре говорилося про те, що саме на цьому саміті буде підписана нова двостороння угода щодо газу. Але росіяни достатньо жорстко «опустили Януковича на землю» і 20 грудня відмінили зустріч президентів України та РФ⁹⁴⁸.

Після цього, через добу, все-таки відбулася зустріч, яка не дала жодних результатів, крім чергових завірянь у необхідності продовжити конструктивні діалоги, а пресслужба Президента вирішила зберегти красиву міну при поганій грі, заявивши, що в Президентів «пішло порозуміння». Що означає цей фразеологічний зворот, якого досі не існувало в українській мові, сказати дуже складно. У виступах Віктора Януковича щодо цієї зустрічі тема газу проходила «червоною лінією». Він неодноразово підкреслював, що необхідно прийняти стратегічні рішення по газових контрактах⁹⁴⁹.

Узагалі, 2011 рік завершився повним крахом українсько-російських стосунків, адже жодних вагомих зрушень по жодному з болювих напрямів не відбулося. Натомість, росіяни чітко накреслили свої червоні лінії, після яких вони були готові йти на якісь поступки. 2012 рік став ще гіршим для України. Офіційний Київ «зав'яз» у темі Тимошенко, не зміг вирішити питання ціни на газ і почав публічно огризатися, не роблячи нічого для того, щоб вирватися із газового зашморгу. До того ж, ціна на газ для України стала чи не найвищою в Європі. Ціна природного газу у другому кварталі 2012 року зросла на 2,2% – до \$425 за тис. м³ із \$416 у першому кварталі⁹⁵⁰. І це тоді, як в ЄС ціни були мінімум на 100 доларів нижчими⁹⁵¹.

27 червня 2012 р. відбувся візит Дмитра Медведева до Києва, під час якого обговорювалося питання заявки на купівлю російського газу

---

⁹⁴⁸ Там само.

⁹⁴⁹ Медведев відмінив зустріч з Януковичем. УНІАН. 2011. 20 грудня. URL: <https://www.unian.ua/politics/585229-medvedev-vidminiv-zustrich-z-yanukovичem.html>.

⁹⁵⁰ Янукович про зустріч з Медведевим: У нас пішло взаєморозуміння. Zaxid.net. 2011. 21 грудня. URL: https://zaxid.net/yanukovich_pro_zustrich_z_medvedyevim_u_nas_pishlo_vzayemorozuminnya_n1243888.

⁹⁵¹ Азаров: харківські угоди не дали знижки на газ. LB.ua. 2012. 16 травня. URL: https://lb.ua/news/2012/05/16/151185_azarov_nazval_skidki_gazarendnoy.html.

у 2013 році. І, як завжди, щось пішло не так, і українська та російські сторони зробили діаметрально протилежні заяви. Міністр палива та енергетики України Юрій Бойко заявив, що Україна планує купувати менше ніж 27 мільярдів кубометрів газу – об'єм, що є значно меншим від зазначеного в контрактах 2009 року. Згідно з цими домовленостями Україна має щорічно закуповувати в Росії 52 мільярди кубометрів, або ж мінімум – за формулою «бери або плати» – 41,6 мільярда кубометрів газу. Натомість голова «Газпрому» Олексій Міллер заперечив заяву української сторони, що вона узгодила з його компанією зменшення обсягу закупівлі російського газу на наступний рік⁹⁵².

Після цього, новий-старий Президент РФ Володимир Путін уже навіть не робив вигляд, що стосунки Україна-РФ є рівноправними. 12 липня 2012 року відбулося засідання російсько-української міжурядової комісії в Ялті, на яку Путін запізнився на чотири години. «Виявилось, що Володимир Путін не лише затримався з вильотом до Криму, але й ще заїхав у Севастополь до байкерів, які там проводять свій зліт. Тож після 4-годинної затримки Віктору Януковичу також довелося хвилин 15 чекати на свого російського колегу, прогулюючись з главою своєї адміністрації на ганку Лівадійського палацу»⁹⁵³.

Результатом цієї комісії стало підписання документа про делімітацію морського кордону та шельфу, що стверджував: «Росія та Україна вважають важливим провести делімітації морських просторів в Азовському та Чорному морях, а також у Керченській протоці в дусі дружби, добросусідського співробітництва та стратегічного партнерства, з урахуванням законних інтересів обох держав. Вони вітають суттєвий прогрес у переговорному процесі, перш за все в тому, що стосується Керченської протоки, розглядаючи його у якості основоположного фактора для комплексного урегулювання в цьому районі. Відповідним відомствам двох країн доручено підготувати такий договір для підписання»⁹⁵⁴.

⁹⁵² Только в Македонии цена газа из РФ выше, чем в Украине. *Интерфакс-Украина*. 2013. 8 апреля. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/148552.html>.

⁹⁵³ Зустріч Януковича і Медведєва: газове питання найголовніше. *Радіо Свобода*. 2012. 27 червня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24627675.html>.

⁹⁵⁴ Притула В. Зустріч Януковича і Путіна у Криму: без газу, але з «тероризмом». *Радіо Свобода*. 2012. 12 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24643378.html>.

Простіше кажучи, був підписаний протокольний документ про наміри. Україні потрібно було показати хоч якийсь прорив у стосунках з Росією, і росіяни погодилися підписати документ, який ні до чого їх не зобов'язував.

Підсумовуючи події 2012 року, можна говорити не лише про те, що росіяни поставили стосунки з Україною на паузу, чекаючи, коли Янукович нарешті сам прийде до них з проханням щодо Митного союзу. РФ нікуди не поспішала, розуміючи, що Янукович остаточно заплутається у своїй метушні і пошуках, куди вести Україну. При цьому Путін все більше демонстрував абсолютну зверхність до Януковича.

У 2013 році росіяни заявили про зниження ціни на газ до 370-380 доларів, але це були не поступки Україні, а світова тенденція: ціни на газ були прив'язані до цін на нафти, а нафта почала потроху падати в ціні. «Перейти до зниження цін російського постачальника газу змусило падіння цін на нафту, а також «ряд переговорів за переглядом цін, право на які використовували іноземні партнери», – заявив керівник «Газпром-експорт» Олександр Медведєв»⁹⁵⁵. Але попри це, ціна на газ для України залишалася однією з найвищих у Європі.

Водночас активісти вирішили спробувати через суд домогтися відміни газових угод, щоб потім подати на Газпром у Стокгольмський арбітраж, але зазнали поразки. Окружний адміністративний суд Києва відмовився визнати протиправною бездіяльність органів державної влади з питань розторгнення газових контрактів. Хоча шанси на перемогу в Стокгольмському арбітражі були надто високими⁹⁵⁶.

На цьому тлі не менш промовистий вигляд мала демонстративна позиція РФ і особисто Путіна щодо Януковича. Квінтесенцією цього став візит Путіна до Києва та Севастополя на святкування

---

⁹⁵⁵ Совместное заявление Президентов России и Украины по вопросам делимитации морских пространств в Азовском и Черном морях, а также в Керченском проливе. *Президент России*. 2012. 12 июля. URL: <http://kremlin.ru/supplement/1259>.

⁹⁵⁶ Зануда А. Пересмотр соглашений с Газпромом: Германии можно, Украине – нет. *BBC News Україна*. 2013. 6 июня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/06/130606_ru_s_gasprom_ukraine_eu_arbitrage.

*Володимир Путін і Віктор Янукович під час святкування
1025-річчя хрещення Київської Русі*

1025-ліття хрещення Русі та на спільне святкування Дня флоту ВМС України та Чорноморським флотом РФ. Зустріч президентів у Києві тривала всього 15 хв (!), після цього Путін поїхав на круглий стіл, організований «Українським вибором» Медведчука⁹⁵⁷.

Якихось вагомих результатів всі ці урочистості не мали, окрім психологічного: Путін вказав у доволі грубій формі місце Януковичу. Більшого приниження, ніж зустріч на своїй території, яка триває 15 хвилин, тяжко навіть уявити, тим більше, що потім, «переговори» продовжилися на полюванні. Судячи з усього, ця демонстративна поведінка була останнім попередженням Януковичу: або ти йдеш в Митний союз і (чи) віддаєш газону трубу та забуваєш про асоціацію з ЄС, або ми починаємо повномасштабні дії проти тебе та України.

У серпні 2013 р. росіяни прийняли рішення про початок торговельної війни з Україною, і практично всі українські товари, які імпортуються до РФ, були переведені в розряд ризикових. «Б'ючи по найбільших українських товаровиробниках, які експортують продукцію в Росію, Москва має намір створити значні проблеми

⁹⁵⁷ Там само.

їхньому бізнесу, тим самим примусивши власників приструнити свої знахабнілі ЗМІ і вимагати від керівництва України відмовитися від асоціації з ЄС на користь Митного союзу. Але й без тиску олігархів українська влада, за задумом, невдовзі мала відчутти подих війни навіть у глибокому тилу». Це коштувало Україні 20% експорту до Росії. Головною метою росіян було провокування масового незадоволення в південних та східних областях України, де зосереджувалася основна електоральна база Януковича.

Важливо зазначити, що сама ідея торгової блокади виникла аж ніяк не спонтанно і до неї можна було б, щонайменше, підготуватися. Але навіть тоді, коли стали зрозумілими масштаби торговельної війни, команда Януковича робила вигляд, ніби нічого не відбувається. Офіційно Україна рухалася в бік євроасоціації, але паралельно Янукович продовжував говорити про дружбу з росіянами.

За даними журналістів «Дзеркала тижня», стратегія примусу України до інтеграції в російські проекти була підготовлена у червні 2013 р. У відповідь на непоступливість Януковича розпочалася повномасштабна торгова війна. Першими під удар потрапили компанії Віктора Пінчука («Інтерпайп») та Сергія Тарути («Індустріальний союз Донбасу»), а згодом і Петро Порошенко з «Рошеном». Із 14 серпня 2013 р. усі українські експортери потрапили до категорії ризикованих. Це означало, що вони автоматично мали ретельно перевірятися на кордоні з численними відмовами на подальший рух товарів. Для вітчизняних виробників ціна недружніх дій Росії склала близько 2-2,5 млрд дол. тільки в другому півріччі 2013 р.

Звичайно, головна причина цієї війни – можливість підписання асоціації з ЄС, але Янукович, який продовжував вести подвійну гру (і вступ до асоціації, і дружба з РФ), виявився взагалі не готовим до такого розвитку подій. Жодного плану «Б» ні в кого не було, що свідчить лише про одне: у країні ніхто серйозно не займався не лише прогнозуванням. Усі рішення приймалися спонтанно і з коліс. А єдина стратегія, яка була в Януковича, – «пропетляти». Якоїсь багатогодової гри просто не існувало. Це й підтвердили подальші події, коли Янукович зробив найгірше, що можна було вигадати: він зробив вигляд, що виставляє і себе, і державу на торги, сказавши, що

поверне в той бік, де дадуть йому більше грошей, не висуваючи додаткових вимог. Торгова війна тривала майже три місяці, але влада не робила нічого, щоб або почати відходити від росіян, допомагаючи українським виробникам з новими ринками збуту, або остаточно перейти на бік ЄС.

25 жовтня 2013 р. відбувся саміт СНД у Мінську, але в межах саміту Янукович не зміг зустрітися з Путіним. У перекладі на людську мову, це означає, що Путін просто не захотів зустрічатися з Януковичем, поки той не дасть йому конкретних обіцянок, а саме відмовитися від асоціації з ЄС. Далі, перед Вільнюським самітом (29 листопада 2013 р.), на якому мало відбутися підписання угоди про асоціацію з ЄС, було, щонайменше, дві зустрічі з Путіним. Одна відбулася через два дні після саміту СНД. 27 жовтня 2013 р. Янукович зустрівся з Путіним у Сочі. «Президенти продовжили обговорення тем, які були на порядку денному недавніх самітів, що відбулися в Мінську», – заявив пресекретар Путіна Дмитро Песков. Під час зустрічі в Мінську пролунали заяви про те, що країни Митного союзу захищатимуть свій ринок, якщо Україна підпише Угоду про асоціацію та вільну торгівлю з ЄС. «Для того, щоб захистити свій ринок, ми будемо змушені використовувати протокол №6 Договору про зону вільної торгівлі. Це не означає, що ми будемо забороняти ввезення на російський ринок українських товарів. Це означає, що ці товари не будуть користуватися пільговим режимом у рамках ЗВТ», – стверджувала російська сторона⁹⁵⁸.

Тоді ж у Києві з'явилися чутки про зміну політичного вектору України із Заходу на Схід. 9 листопада 2013 р. Янукович ще раз відвідав Путіна. За заявою Д. Пескова предметом розмови стали торгово-економічні стосунки між Україною та Росією в комплексі⁹⁵⁹.

Судячи з усього, саме на цих зустрічах обговорювалися деталі того, як Янукович відмовиться від Асоціації з ЄС, отримавши на-

⁹⁵⁸ Швейц М. Флотская дружба. *Газета.ru*. 2013. 28 июля. URL: https://www.gazeta.ru/politics/2013/07/26_a_5512133.shtml.

⁹⁵⁹ Мостова Ю., Силіна Т. Російський план, осмислений і нещадний. *Дзеркало тижня*. 2013. 16 серпня (№ 29). URL: https://zn.ua/ukr/internal/rosiyskiy-plan-osmisleniy-i-neschadny-_html.

томість кредит від Російської Федерації в обсязі 15 млрд доларів. Як відомо, Янукович відмовився підписувати асоціацію у Вільнюсі, мотивуючи це тим, що для України євроінтеграція буде коштувати надто дорого – 20 млрд дол. на рік⁹⁶⁰.

Де-факто, Віктор Янукович доволі неоднозначно запропонував європейцям надати йому кошти в обмін на можливе підписання угоди з ЄС. Нагадаємо, що у 2015 році мали відбутися Президентські вибори, і країні потрібні були кошти на соціальні та передвиборчі проекти. Ось як про це говорив політолог Віталій Бала: «Чому не підписали угоду з Євросоюзом і зараз взяли ці гроші – в нас все заточено на 2015 рік. Щоб виграти вибори, потрібно вести соціальну політику таку, щоб люди відчували, що влада дбає про громадян, навіть тоді, коли в країні криза. Коли почали вести перемови з Євросоюзом і Росія оголосила нам реальний ультиматум, тоді сказали – Європа, дайте нам грошей, бо нам потрібно людям виплатити зарплату, бо в нас виборчий 2014 рік, ті відповіли - чому ми маємо вкладати у вашу виборчу кампанію. І тоді домовились з Росією»⁹⁶¹.

Коментуючи дії Януковича, доктор Таня Берцель – відома у Німеччині дослідниця проблем європейської інтеграції та питань належного урядування, професорка Вільного університету Берліна заявила, що заяви Януковича про тиск Росії та гроші в обмін на асоціацію є лише приводом для відмови від євроінтеграції. Адже боротьба з корупцією – неодмінна складова інтеграції з ЄС – була не вигідна людям, інтереси яких представляє Янукович, тому й торгуватися з ним немає сенсу⁹⁶².

Важливо зазначити, що Путін домігся свого: Янукович відмовився від євроасоціації за місяць до того, як отримав обіцяний перший транш російського кредиту. Іншими словами, перед європейцями Путін був чесним і чистим: він нібито не купував Януковича, а давав кредит уже після того, як той офіційно відмовився від курсу на ЄС.

---

⁹⁶⁰ Там само.

⁹⁶¹ У Путіна підтвердили зустріч з Януковичем. *BBC News Україна*. 2013. 11 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/11/131111_yanukovych_moscow_vc.

⁹⁶² Там само.

Опосередковано цей факт не міг не вплинути на перші реакції представників ЄС щодо анексії Криму та бойових дій на Донбасі. Винним був Янукович, а не Путін, адже формально, Путін не купив Януковича до Вільнюса. Звичайно, говорити про пряму кореляцію між першими реакціями політиків ЄС на події на Південному Сході України, коли доволі довго не визнавався сам конфлікт (по суті до збитого голандського літака МН-17) та тим, що Путін дав кредит лише через місяць після Вільнюса, доволі складно. Але те, що вона була одним із пазлів, який працював, – це, безумовно, так. Окрім того, для свого виборця, а тоді, не забуваймо, Україна масово дивилася російське ТБ, це теж відіграло певну роль по відбілюванню Путіна.

Російська гуманітарна політика щодо України періоду Віктора Януковича вкладається в три глобальні теми: експансія російської мови, максимальне розповсюдження впливу Російської православної церкви та утвердження культу Перемоги в Другій світовій війні як цементувального чинника для всього пострадянського простору. При цьому, росіяни нав'язали Януковичу гру, при якій він сам вважав, що просування цих трьох ідеологем вигідне йому, бо не лише об'єднує його електорат, але, що не менш важливо, розширяє його. Він і його оточення зовсім не розуміли, що йдучи повністю в цьому фарватері, він не лише не розширяє своєї електоральної бази, але й відриває частину України від власне України. Подальші події показали всю згубність такого підходу до гуманітарної політики.

Свій перший день на посаді президента Янукович розпочав зі спільної молитви з московським патріархом, проігнорувавши решту конфесій України. Також у заході брав участь одіозний російський депутат Держдуми Костянтин Затулін⁹⁶³.

Цим Янукович виявив свою церковно-політичну орієнтацію. Точніше, ніхто не сумнівався в тому, що він прихильник Московського патріархату, але демонстративний молебень разом з російським патріархом показав всім: навіть ставши президентом, Янукович не збирається гратися в показову релігійну демократію: він був, є і буде прихильником виключно однієї конфесії: УПЦ МП.

⁹⁶³ Фаляхов Р., Топалов А. День исполнения желаний. *Газета.ru*. 2013. 17 декабря. URL: <https://www.gazeta.ru/business/2013/12/17/5808597.shtml>.

Далі з'ясувалося, що Віктор Янукович прийняв для себе рішення (тоді багато хто говорив, що це рішення було нав'язане його духівником старцем Зосимою), домогтися максимального розширення «канонічного православ'я» і мінімізувати можливі впливи «розкольників з УПЦ Київського патріархату» та греко-католиків.

Одразу після обрання Януковича президентом з'являється ціла низка скандалів, пов'язаних із боротьбою УПЦ МП проти Київського патріархату. Так, уже 22 серпня 2010 р. від представників УПЦ МП пролунала пропозиція ліквідувати УПЦ КП. Пресаташе Одеської єпархії УПЦ МП отець Сергій (Лебедев) запропонував ліквідувати реєстрацію Української православної церкви Київського патріархату. Як приклад, наводилася ситуація в Болгарії, де державна влада втрутилася в церковне протистояння⁹⁶⁴. На щастя, у влади вистачило здорового глузду, залишити цю пропозицію без розгляду.

24 січня 2011 р. відбувся позачерговий архієрейський собор УПЦ КП, який постановив «висловити глибоке занепокоєння сучасним станом та перспективами розвитку в Україні державно-церковних відносин загалом та відносин між державою та Київським Патріархатом зокрема».

Члени собору вказали кілька причин такого занепокоєння:

1) «відсутність зустрічей керівництва держави з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій, які раніше були традиційними, – незважаючи на неодноразові письмові пропозиції щодо проведення таких зустрічей»;

2) публічна прихильність офіційної влади лише до однієї конфесії, попри декларовану рівність церков;3

3) відсутність відповідей на неодноразові письмові звернення до Президента України Священного Синоду УПЦ Київського Патріархату (від 14 травня та 13 грудня 2010 р.) та Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета (від 29 червня 2010 р.);

---

⁹⁶⁴ Янукович відмовився від підписання асоціації з ЄС, тому що європейці відмовились фінансувати його передвиборчу кампанію, – експерт. URL: <https://ua.112.ua/polityka/yanukovich-vidmovivsya-vid-pidpisannya-asociaciyi-z-yes-tomu-scho-yevropeyci-vidmovilis-finansuvati-yogo-peredviborchu-kompaniyu-ekspert-5818.html>

4) зростання кількості фактів безпосереднього втручання представників «регіоналів» у діяльність організацій УПЦ КП;

5) ліквідація Держкомнацрелігій та доручення до 1 лютого 2011 р. внести на розгляд Кабінету Міністрів України нової редакцію Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» без консультацій з конфесіями⁹⁶⁵.

Але це звернення залишилося поза увагою (формально перед Великоднем Янукович зустрівся з представниками церков, але це була виключно протокольна зустріч). Для того, щоб зрозуміти, що реально відбувалося в церковному житті того періоду, варто звернути увагу на той факт, що за 2011 рік московський патріарх Кирил чотири (!) рази відвідував Україну. До того ж, настоятель УПЦ КП Філарет на той час переходить до певної конфронтації з чинною владою: «На мою думку, Росія використовує церкву в політичних цілях. Адже, коли патріарх Кирил приїжджає в Україну, він не стільки говорить про духовні цінності, про покаяння людей в своїх гріхах, скільки говорить про російський мир. Що таке російський мир? Це та ж Російська імперія в якомусь новому вигляді. Політика це чи ні? Звичайно, політика. Це використання церкви з наміром створити нову державу під керівництвом Москви. Коли патріарх Кирил приїжджає сюди і говорить про вступ України до Митного союзу – а ми знаємо, що про це він говорив під час літнього візиту, – хіба це духовність? Тому, коли він вперше приїхав до України, і його тут і президент добре прийняв, і уряд, то громадськість і ЗМІ оцінили його як політичного діяча. Він займався більше політикою, ніж духовними справами»⁹⁶⁶.

Тоді ж УПЦ КП виступає на захист Юлії Тимошенко та Юрія Луценка (надсилаються звернення до суддів та Януковича, патріарх просить Луценка припинити голодування), хоча водночас Філарет роздає і певні компліменти Віктору Януковичу⁹⁶⁷.

⁹⁶⁵ УПЦ КП просить Бога примножити мудрість Януковича. УНІАН. 2011. 24 січня. URL: <https://www.unian.ua/politics/451608-upts-kp-prosit-boga-primnojiti-mudrist-yanukovicha.html>.

⁹⁶⁶ Філарет: Янукович побачив, куди патріарх Кирил тягне Україну. ЛІГА. *Новости*. 2011. 15 вересня. URL: <https://ua-news.liga.net/politics/interview/f-laret-yanukovich-pobachiv-kudi-patr-arkh-kiril-tyagne-ukra-nu>.

⁹⁶⁷ Там само.

Тобто весь цей період, перебуваючи в певній «ізоляції» щодо влади, Філарет все ж не хоче переходити до прямої конфронтації і намагається балансувати. Хоча у відповідь він отримує не просто мовчанку, а чітко висловлену позицію: я (президент) буду повністю вас ігнорувати, бо вас для мене просто не існує; є лише російська церква, яка має повну підтримку влади.

Патріарх Кирил і Віктор Янукович

Значно пізніше, у 2019 році, у своєму інтерв'ю патріарх Філарет трохи більше розповів про події того часу і наголосив, що Віктор Янукович – єдиний із всіх Президентів, хто так і не зустрівся з ним сам на сам. «Негативно до нас ставився Янукович. Він дав команду по районах переводити парафії Київського патріархату до Московського. І, коли місцева влада почала виконувати це розпорядження, ми підняли шум на весь світ і цей процес зупинили», – розповів патріарх. Філарет розповів, що розмовляв із Януковичем. «Він спочатку не хотів мене приймати. А потім приймав разом із Всеукраїнською радою церков, віч-на-віч мене приймати не хотів. Інші президенти – [Леонід] Кравчук, [Леонід] Кучма, [Віктор] Ющенко, [Петро] Порошенко – всі підтримували. Кучма спочатку не підтри-

мував, але згодом побачив, що наша церква корисна державі»⁹⁶⁸.

Натомість греко-католики зайняли більш жорстку позицію, очевидно розуміючи, що їхня паства чекає від них саме розумної конфронтації. Із 5 по 11 вересня відбувся синод УГКЦ, на якому було прийнято ряд жорстких заяв щодо мовної політики Януковича та політичних репресій. Окрім того, настоятель Святослав (Шевчук) звернувся з окремим листом до судді Кіреєва, який вів справу Юлії Тимошенко⁹⁶⁹. Так само, як і Філарет, Святослав не міг добитися окремої аудієнції у Януковича, який просто ігнорував всі звернення УГКЦ⁹⁷⁰.

На той момент в УПЦ МП існувало два крила: одне, представлене поміркованими кліриками, у деяких питаннях могло мати свою проукраїнську позицію. Лідером цього крила був настоятель УПЦ МП Володимир (Сабодан). Тут, у жодному разі не йшлося про автокефалію чи розширення свобод церкви. Просто в певних дражливих моментах київський митрополит міг промовчати, або навіть піти проти загальної лінії РПЦ, як це було в питанні визнання Голодомору як геноциду українців⁹⁷¹.

З іншого боку існувала агресивно-проросійська група ієрархів, серед яких особливо виділялися Донецький, Одеський та Харківський митрополити, які не готові були підтримувати навіть такі «легкі» вольності Володимира.

У 2012 році починаються дуже складні процеси в УПЦ МП, які деякі дослідники навіть порівнюють з путчем. Користуючись тяж-

⁹⁶⁸ Філарет: Негативно до УПЦ КП ставився Янукович. Усі інші президенти України нас підтримували. *Гордон*. 2019. 20 січня. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/society/-filaret-negativno-do-upts-kp-stavivsja-janukovich-vsi-inshi-prezidenti-ukrajini-nas-pidtrimovali-675746.html>.

⁹⁶⁹ Єпископи УГКЦ жорстко розкритикували Януковича. *Zaxid.net*. 2011. 4 жовтня. URL: https://zaxid.net/yepiskopi_ugkts_zhorstko_rozkritikuvali_yanukovicha_n1237714.

⁹⁷⁰ Зубрицька Н. Глава УГКЦ: Янукович не відповів на жодне звернення Синоду. *Zaxid.net*. 2011. 8 листопада. URL: https://zaxid.net/glava_ugkts_yanukovich_ne_vidpoviv_na_zhodne_zvernennya_sinodu_n1240660.

⁹⁷¹ У Сабодана настаивают, что Голодомор для Московского патриархата – все-таки геноцид. Еще с 2003 года. *ОБКМ*. 2008. 18 ноября. URL: <http://obkom.net.ua/news/2008-11-18/1205.shtml>.

кою хворобою керівника церкви Володимира, низка ієрархів вирішують, не очікуючи його смерті, поділити київський престол ще при живому настоятелі. Йшлося про митрополитів Донецького Іларіона та Одеського Агафангела. Священний Синод УПЦ на засіданні 23 грудня 2011 р. запропонував начебто компромісні правила гри на час хвороби митрополита Володимира. За ними, головувати в Синоді мав найстарший за хіротонією митрополит Агафангел, а керівництво Київською єпархією було довірено колеґії київських вікаріїв під головуванням архієпископа Олександра – особистого секретаря та найближчого помічника Митрополита Володимира. Але вже на наступному засіданні Синоду компроміс порушується. До «заколотників» приєднується намісник Києво-Печерської лаври Павло, якому дають посаду керівника Київської єпархії на час хвороби Володимира (Сабодана). Для Павла відкривалися великі можливості з опанування фінансових потоків у столичній єпархії та можливість здобути досвід управління окремою єпархією (за статутом УПЦ МП – обов'язкова вимога для претензій на місце предстоятеля церкви). Іншими рішеннями Синоду було усунення з посад архієпископа Олександра та протоєрея Георгія Коваленка – найближчого оточення хворого митрополита Володимира. У відповідь на пропозиції Володимира обговорити ситуацію в церкві нова більшість у церковній верхівці УПЦ МП відмовилася⁹⁷².

Ситуація загострювалася і, по суті, на певний період часу Володимир, де-факто втратив контроль над управлінням церквою, а головні рішення приймалися промосковським крилом у церкві: «Лікарня стала для нього (Володимира, – В.Д.) місцем «домашнього арешту». Фактичне відсторонення Предстоятеля УПЦ від влади відбулося за мовчання і скоріш за все, згоди РПЦ... Президент України подарував Путіну один із головних ідеологічних інструментів – Церкву»⁹⁷³.

Проте, коли переворот вже майже відбувся і навіть Володимир

---

⁹⁷² Чорноморець Ю. В УПЦ відбувається спроба усунути Митрополита Володимира від влади. *РІСУ*. 2012. 3 лютого. URL: https://risu.ua/v-upc-vidbuvayetsya-sproba-usunuti-mitropolita-volodimira-vid-vladi_n54248.

⁹⁷³ Довженко М. Конфлікт в УПЦ не дає спокою світським ЗМІ. *РІСУ*. 2012. 15 березня. URL: https://risu.ua/konflikt-v-upc-ne-daye-spokeyu-svitskim-zmi_n55326.

в останній момент благословив розкольніцький Синод УПЦ МП, який відсторонив його головного помічника і секретаря архієпископа Олександра (Драбинка), було прийнято рішення повернути ситуацію. Судячи з усього, відіграв роль неймовірний резонанс у ЗМІ всієї цієї історії, а також, дуже слабкий стан здоров'я Сабодана. Очевидно, на Банковій вирішили, що піти на остаточний переворот і поставити когось із найбільш проросійських ієрархів на чолі УПЦ МП, особливо напередодні парламентських виборів, недоречно. Саме тому ситуацію повернули назад, а сам Сабодан зумів частково повернути собі управління церквою. Правда, лише частково.

У 2013 р. на день святкування 1025-ліття Хрещення Русі формально нібито об'їдалися всі християнські церкви. Але, щоб уникнути спільного богослужіння предстоятелів УПЦ МП, УПЦ КП і УГКЦ, було прийнято рішення провести не богослужіння, а «спільну академію» в палаці Україна. А вже наступного дня Янукович відвідав разом із патріархом московським Кирилом Володимирську гірку в столиці (головне місце святкування). Коментуючи цю подію, політологи вказали на типово радянський підхід до свята: «Це свято Хрещення, як його, мабуть, задумував Ющенко, в принципі можна було б наситити українським змістом, і він у цьому календарі міг би зайняти місце нового українського свята, який би трішки врівноважував ту велику кількість радянських свят, які дісталися нам у спадщину від СРСР. Але прихід до влади Януковича призвів до того, що це свято стає ще одним святом такого радянського змісту, радянсько-російського змісту. І воно все більше починає щось таке нагадувати, як День Перемоги, за рівнем апеляції до спільних радянсько-російських цінностей», – зазначив в ефірі Радіо Свобода політолог Олег Медведєв⁹⁷⁴.

Загалом до початку Майдану нічого особливо й не відбувалося в стосунках держава-церква.

Другою визначальною ідеологічною темою для росіян та Партії регіонів стало питання закону про мови. Після першої спроби 2010

---

⁹⁷⁴ Солонина Є. Хрещення-1025: Янукович проти іноземного впливу через церкви. *Радіо Свобода*. 2013. 26 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25058116.html>.

року (закон Колесніченка-Єфремова, який був негативного оцінений Венеціанською комісією та єврокомісаром з питань нацменшин і був відхилений парламентом 1 лютого 2011 р.) через рік, 7 лютого 2012 р., з'явився практично такий самий законопроект, більш відомий, як законопроект Колесніченка-Ківалова. Поява цього проекту саме тоді була зумовлена наступними парламентськими виборами 2012 року, на яких ключову роль мало відіграти саме мовне питання. Після низки гучних скандалів, включно з димовими шашками в стінах парламенту під час розгляду, закон було прийнято.

Сергій Ківалов і Вадим Колесніченко

Основні новели цього закону можна звести до кількох норм: введення так званої «регіональної мови», якщо на конкретній території є 10% носіїв цієї мови (тобто, де-факто вводиться друга державна російська мова по всій території України); розширюється вживання російської на телебаченні, радіо та в рекламі, а також в освіті. Попри це, були і просто безглузді норми, які ще більше підкреслювали його спрямованість виключно на підтримку російської мови: під захист

цього закону були взяті на той момент абсолютно мертва кримчацька та фактично мертва караїмська мови. Окрім того, цим законом уперше в історії незалежної України була визнана русинська мова, що трактувалося як можливий крок до сепаратизму, особливо зважаючи на тісні стосунки росіян саме з русинськими організаціями.

Причому, на відміну від 2010 року, коли було відхилено попередній законопроект через негативні відгуки європейців, цього разу було прийняте рішення не звертати на це увагу. «Ґрунтуючись на цій оцінці, Верховний комісар у справах національних меншин відповідно рекомендує органам української влади утриматися від розгляду проекту Закону в його нинішньому вигляді. Як і Венеціанська комісія, Верховний комісар у справах національних меншин дотримується думки щодо необхідності подальшого поліпшення, підвищення гарантій і внесення більш істотних змін в проект Закону, дотримуючись Конституції України та її міжнародних зобов'язань», – йдеться у висновку Верховного комісара у справах національних меншин Організації з безпеки і співробітництва в Європі⁹⁷⁵.

Але, незважаючи на це, Партія регіонів протиснула цей закон, який де-факто ввів російську мову як другу державну. А разом з діями Міністерства освіти з розширення використання російської мови та Міністерства культури, яке на той час фактично заморозило програми підтримки українського кіно й книги та створило умови, за яких мовникам було вигідніше купувати іноземну і неперекладену українською медіапродукцію. У нас почався глобальний наступ на функціонування української мови.

І, нарешті, третій наріжний камінь гуманітарної політики періоду Януковича – культ Дня Перемоги та переписування історії в потрібному для росіян руслі.

Другого квітня 2010 р. Донецький окружний суд прийняв рішення про відміну указу Ющенка про присвоєння звання Героя Украї-

⁹⁷⁵ ОБСЕ та Венеціанська комісія рекомендують українській владі утриматися від розгляду законопроектів «Про засади державної мовної політики». *Майдан*. 2012. 23 травня. URL: <https://maidan.org.ua/2012/05/obse-ta-venetsianska-komisiya-rekomenduyut-ukrajinskij-vladi-utrymatysya-vid-rozhlyadu-zakonoproektu-pro-zasady-derzhavnoji-movnoji-polityky/>.

ни Степанові Бандері. Від цього моменту активно розпочалася офіційна боротьба режиму Віктора Януковича проти «бандерівців» і за ключове російське гасло щодо Другої світової війни – «не дадим переписать историю».

Дмитро Табачник

Одну з головних ролей у цій війні за історію відігравав міністр освіти Дмитро Табачник, який відразу після свого призначення почав активно втілювати всі свої ідеї в життя. Видання «Український тиждень» зібрало найголовніші ідеї Табачника, які він почав втілювати в життя за перші шість місяців свого перебування на посаді міністра. Вони пояснюють, як на думку головного освітянина Януковича, потрібно було «не дати переписати історію»⁹⁷⁶.

Повертаючись до спільного українсько-російського підручника, за рік Дмитру Табачнику не вдалося особливо просунутися вперед, і у 2011 році було заявлено, що вчені лише обговорюють можливість написання такої праці. Водночас, один з найавторитетніших укра-

⁹⁷⁶ Місія Табачника. *Український тиждень*. 2010. 3 вересня. URL: <https://tyzhden.ua/Publication/1581>.

їнських істориків та культурологів Ярослав Грицак прямо вказав на те, що серед залучених до написання цього посібника вчених з українського боку він не бачить істориків, які могли б висловлювати незалежну думку: «Ми мусимо мати українсько-польські, російсько-українські посібники, – сказав у коментарі для Радіо Свобода Ярослав Грицак. – Що мене дивує і викликає скепсис, то це форма того, як це робиться. Бо якщо за цю справу береться Міністерство освіти та Академія Наук, то для роботи над посібниками наберуть істориків, які завжди заглядають в очі владі і очікують, щоб та сказала, як саме їм слід писати. Ні з російського, ні з українського боку я не бачу у цій групі істориків, які мають незалежні позиції, і можуть ставитися критично і до своєї, і до чужої історії. Тобто, у підсумку це буде черговий зручний для влади підручник, створений для певних прихованих пропагандистських цілей, які, як ми знаємо, ідуть із Кремля»⁹⁷⁷. У вересні 2012 року цей посібник було презентовано в Києві, але його апробація мала проходити в Переяславі-Хмельницькому (місце вибране було, звичайно ж, із символічним підтекстом)⁹⁷⁸. Цей посібник не став (не встиг стати) головним для вчителів історії в Україні.

Водночас, в Україні почали активно переписувати підручники. Один із головних скандалів спалахнув навколо посібника «Історія українського права», який позбавили статусу навчального посібника через констатацію фактів відмінностей між українцями та росіянами, а також твердження, що Росія ніколи не була правовою державою⁹⁷⁹. Ще більший скандал виник у 2013, коли міністр освіти визнав особистий внесок у переписування підручників. Він констатував, що йому вдалося змінити формулювання щодо подій Другої

---

⁹⁷⁷ Василів М. Ідею Табачника про спільні українсько-російські посібники лише обговорюють. *Радіо Свобода*. 2011. 10 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2305222.html>.

⁹⁷⁸ Створити спільний з Росією навчальний посібник для вчителів історії і суспільствознавства. *Слово і діло*. 2010. 13 травня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/promise/384.html>.

⁹⁷⁹ Табачник заборонив підручник, де розділяють українців і росіян. *Zaxid.net*. 2010. 15 листопада. URL: https://zaxid.net/tabachnik_zaboroniv_pidruchnik_de_rozdilyayut_ukrayintsiv_i_rosiyan_n1116121.

світової війни на території України, зокрема воскресити радянський пропагандистський термін «Велика Вітчизняна війна»⁹⁸⁰.

27 квітня 2011 р. Верховна рада прийняла закон про застосування червоного прапора на рівні з державним під час святкувань Дня Перемоги 9 травня. Янукович пообіцяв підписати цей закон ще до свята. Він заявив, що «прапор, який майорів на Рейхстазі у 1945 році, є символом Перемоги»⁹⁸¹. Такий самий закон було прийнято в Росії ще 25 квітня 2007 р., і його калькування в колишніх республіках СРСР було однією з важливих ідеологем побудови «русского мира». Хоча український закон набув чинності лише 25 травня 2011 р., але вже 9 травня Янукович вітав ветеранів під червоним прапором. Якщо бути більш точним, на чолі святкової колони рухався БТР з червоним прапором, а вже потім несли державний прапор України⁹⁸².

Того ж дня найбільш гарячі події відбувалися у Львові. Як влучно зазначило видання «УНІАН», «Закон про червоні прапори приймався під заготовлену провокацію... Гарматним м'ясом у ній мали стати люди похилого віку... Ролі розписані й розподілені на Печерських пагорбах...»⁹⁸³.

Напередодні Львівська облрада ухвалила рішення про встановлення поминальних днів 8 і 9 травня та про заборону радянської символіки. Львівська «Свобода» 9 травня заблокувала Марсове поле і Пагорб Слави. Місцева адміністрація отримала завдання провести показову акцію з кримськими і одеськими депутатами. Проросійські організації показово розгорнули червоне полотнище та дали

---

⁹⁸⁰ Табачник оголосив про «повернення правди» про війну в підручники історії. *Дзеркало тижня*. 2013. 7 травня. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/tabachnik-ogolosiv-pro-povernennya-pravdi-pro-viynu-v-pidruchniki-istoriyi-121572_.html.

⁹⁸¹ Янукович підпише закон про червоні прапори, щойно його побачить. *Історична правда*. 2011. 4 травня. URL: http://www.istpravda.com.ua/ukr/short/4dc120558c44f/view_columns/.

⁹⁸² По Крещатику красный флаг пронесли впереди сине-желтого. *LB.ua*. 2011. 9 мая. URL: https://lb.ua/news/2011/05/09/95337_po_kreshchatiku_krasniy_flag_prones.html.

⁹⁸³ 9 травня у Львові: технологія класичної провокації. *УНІАН*. 2011. 10 травня. URL: <https://www.unian.ua/politics/492776-9-travnya-u-lvovi-tehnologiya-klasichnoji-provokatsiji.html>.

коментарі ЗМІ. На спроби місцевих свободівців припинити акцію міліція відповіла масовими затриманнями⁹⁸⁴.

Можна не сумніватися, що вся ця історія була навмисно спланована владою для того, щоб продемонструвати, «хто в домі хазяїн», і показати, що влада не збирається «прогинатися під бандерівців», які «нав'язують своїх героїв». Організаторам акції (російські організації при повній підтримці силовиків, і це не могло бути неузгодженим з найвищим керівництвом держави) було важливо продемонструвати, що вони можуть робити все, що їм заманеться, у «бандерівській столиці». Чому це було важливо? Насамперед, щоб продемонструвати силу, адже це повністю лягало в концепцію могутності Партії регіонів, яка є єдиною силою, яка може все в цій державі. По-друге, росіяни потребували телевізійної картинки: є старі ветерани, яких атакують «фашисти». І, по-третє, ця історія у 2011 році викликала шалене «насолодження владою і всездозволеністю», яка тоді була домінуючою для Януковича і його найближчого оточення (до виборів було далеко, зважати на якісь умовності не потрібно, силовики готові до будь-яких наказів, опозиція деморалізована і т.ін.).

Власне з цього моменту 9 Травня стає одним із найбільш драматичних і скандальних свят в Україні, а тема війни стає ключовою для Януковича і Партії регіонів. Багато патріотичних і парамілітарних організацій починають активно освоювати бюджетні гроші в регіонах і готувати активних захисників «русского мира».

Водночас, на противагу 9 Травня з'являється свято Покрови (14 жовтня) як день покровительства козацтва. Цього дня починають проводитися марші слави героїв, які попри сутички з поліцією, стають одними з головних проукраїнських мобілізуючих чинників.

По суті, складається ситуація, коли є два дні в році, які передбачають серйозну напругу в суспільстві – 9 травня та 14 жовтня. Остання серйозна сутичка відбулася 9 травня 2013 р. в Тернополі, коли під час акції прихильників Компартії «Парад переможців» відбулася бійка між правоохоронцями та народними депутатами від ВО «Свобода» Олексієм Кайдою, Михайлом Головком та Олегом Сиротюком. Комуністи провели власну акцію в Парку слави і в

⁹⁸⁴ Там само.

оточенні правоохоронців залишили місце⁹⁸⁵. Того ж року відбувся наймасштабніший за всі роки незалежності парад 14 жовтня, який уперше за роки Януковича пройшов Хрещатиком і в якому взяли участь понад 25 тисяч учасників⁹⁸⁶.

Власне, якщо забігати наперед і говорити про Майдан, то ми можемо говорити про те, що своїми діями влада сама підігрівала і гуртувала людей до масових акцій протесту. Завдяки бажанню загнати в гето проукраїнські сили, режим Януковича вже підготував ґрунт для створення не лише праворадикальних утворень (з великою домінантою «Свободи»), але й вибудував великий прошарок людей, готових до активних дій проти влади, яка сприймала цю частину населення як сторонній елемент. Власне це і стало причиною того, що після першого побиття студентів на мітинг у Києві вийшло близько 100 тисяч киян.

3–6 грудня 2013 р. Янукович перебував з офіційним візитом у Китаї, але за результатами поїздки жодних фінансових угод не було підписано. Китай, де-факто, відмовив Януковичу у фінансовій підтримці, хоча напередодні говорилося про інвестиції у вісім мільярдів (більш докладно про це див. у підрозділі 7.3)⁹⁸⁷.

І відразу після поїздки до Китаю, 6 грудня 2013 р., Янукович вирушає з візитом до Москви, де, судячи з усього, остаточно погоджує з росіянами формулу майбутньої допомоги Кремля. Було підписано 14 угод, серед яких дві ключові – про кредит 15 млрд дол. та про знижку на газ (росіяни знизили ціну до 268 дол. майже з 410)⁹⁸⁸. 20 грудня Україна випустила єврооблігації на суму 3 млрд дол., які

---

⁹⁸⁵ Червоні прапори і сучічки. 9 травня у Львові, Тернополі та Івано-Франківську. *Zaxid.net*. 2013. 9 травня. URL: https://zaxid.net/chervoni_prapori_i_sutichki_9_travnnya_lvovi_ternopoli_ta_ivanofrankivsku_n1284663.

⁹⁸⁶ Марш УПА у Києві зібрав рекордну кількість учасників. *Корреспондент*. 2013. 15 жовтня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1614818-marsh-upa-u-kyevi-zibrav-rekordnu-kilkist-uchasnikiv>.

⁹⁸⁷ Візит до Китаю: Янукович каже про мільярдні інвестиції. *BBC News Україна*. 2013. 5 грудня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/12/131205_yanukovych_china_ek.

⁹⁸⁸ Фаляхов Р., Топалов А. День исполнення желаний. *Газета.ru*. 2013. 17 декабрія. URL: <https://www.gazeta.ru/business/2013/12/17/5808597.shtml>.

викупив російський Фонд національного добробуту. Одразу після цього ці гроші були перераховані в РФ на оплату боргу за газ⁹⁸⁹.

Отже, те, чого Путін домагався три роки, сталося. Янукович здався на його ласку і втратив будь-які варіанти для маневрів. Для ЄС і США він перетворився на ворога, Китай вирішив подивитися збоку, як будуть розвиватися події, особливо зважаючи на те, що в Пекіні добре пам'ятали, як у 2004 році вони завчасно привітали Януковича з перемогою на президентських виборах.

Головне питання, на яке потрібно було б дати відповідь, – чи справді Янукович настільки примітивно мислив, коли почав виставляти Україну на торги? Судячи з усього, він дійсно до останнього вірив, що йому вдасться одночасно і отримати асоціацію, і не посваритися з росіянами. Але, коли ми говоримо про мотиви Януковича, потрібно пам'ятати, що в його ієрархії страхів і цінностей були дві, які перекреслювали решту – це страх фізичного знищення і бажання багатства. На перший погляд, немає жодного зв'язку між євроасоціацією і страхом за життя Януковича, але в його свідомості посилення торгової блокади, страх перед росіянами та власним оточенням, яке по-різному сприймало погіршення стосунків з росіянами і, нарешті, бажання європейців формувати певні правила гри, впевнили Януковича в тому, що краще піти на погіршення стосунків з ЄС. Вибираючи між власним багатством та ЄС і між теоретично можливим фізичним знищенням і погіршенням стосунків з ЄС, Янукович обрав свій умовний добробут. Попри це, підписуючи кредит на 15 млрд дол., він навряд чи розумів, у яку гру він вилутується. До того ж, ми можемо чітко сказати, що саме після Вільнюського саміту Янукович де-факто починає віддавати частину управління державою росіянам.

---

⁹⁸⁹ Глава НБУ отчитался, куда делись 3 миллиарда долларов российского кредита. *Зеркало недели*. 2014. 8 апреля. URL: https://zn.ua/ECONOMICS/glava-nbu-otchitalsya-kuda-delis-3-milliarda-dollarov-rossiyskogo-kredita-142869_.html.

7.2. Янукович та західні демократії

Українсько-американські стосунки, так само, як і стосунки з Росією, розпочалися з примітивного і безглузлого ходу: 13 квітня 2010 р. Україна добровільно відмовилася від 90 кілограмів збагаченого урану, із яких теоретично можна було б зробити кілька ядерних зарядів, натомість не попросила взагалі нічого. Точніше США пообіцяли виділити 250 млн \$ на Чорнобильську АЕС та 25 млн на створення наукового ядерного центру. Простіше кажучи, Янукович подарував військовий уран, позбавивши Україну навіть теоретичної можливості повернутися до військового ядерного клубу. Уся ця «історична подія» відбулася під час першої зустрічі Януковича з Обамою у Вашингтоні: «У спільній заяві глав держав, яку оприлюднили за результатами зустрічі, зазначено, що Обама позитивно оцінює рішення України позбавитися усіх запасів високозбагаченого урану „в обмін на технічну і фінансову допомогу в цьому питанні“»⁹⁹⁰.

Варто нагадати, що після відмови України від ядерної зброї та підписання Будапештського меморандуму кілька разів з уст високопоставлених українських чиновників мовилося про те, що Україна може виробляти ядерну зброю. І це, звичайно, непокоїло і РФ, і США. Це чудово розуміли і Кучма, і Ющенко, тому навіть у найскладніші моменти кольчужного скандалу, і в найтепліші періоди українсько-американських стосунків правління Ющенка, питання передачі урану ніколи не виносилося в публічну площину. Але Віктор Янукович вчинив по-своєму: він вирішив віддати військовий уран, сподіваючись, що натомість отримає «довічну вдячність» Білого дому.

Наприкінці 2010 року в межах згаданої угоди з України було вивезено майже 50 кг урану до Росії, «вивезення урану, якого досить для створення двох атомних бомб, було завершено у четвер»⁹⁹¹.

У вересні 2011 р. Обама, як повідомила пресслужба Президента

---

⁹⁹⁰ Обама похвалив Януковича, що той віддає збагачений уран. *Економічна правда*. 2010. 13 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2010/04/13/232552/>.

⁹⁹¹ Україна вивезла понад 50 кг урану до Росії. *BBC News Україна*. 2010. 31 грудня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2010/12/101231_uranium_ukr_is.

України, написав листа Януковичу, у якому висловлював бажання зустрітися в березні 2012 року на саміті, присвяченому ядерному роззброєнню, у Сеулі: «Я з нетерпінням чекаю своєї участі у Саміті і сподіваюся, що ми з Вами там побачимося». Обама наголошував, що «працюючи разом, ми можемо забезпечити успіх саміту в Сеулі і краще захистити світ від ядерного тероризму. Після нашої історичної зустрічі у Вашингтоні в квітні 2010 року ми стали свідками багатьох кроків, спрямованих на посилення безпеки ядерних матеріалів в усьому світі і зміцнення наших спільних зусиль щодо запобігання контрабанди ядерних матеріалів»⁹⁹².

Важливо зазначити, що листа написано за місяць до арешту Юлії Тимошенко (11 жовтня 2011 р.) і тоді багато хто вважав, що США заплющать очі на цю справу, очікуючи військовий уран.

До того ж, після рішення Печерського суду щодо арешту Тимошенко, у своїй офіційній заяві Білий дім висловив «глибоку стурбованість» і вказав на «політичні переслідування» та пообіцяв «підтримку українському народу»⁹⁹³.

Варто зазначити, що назвати цю заяву жорсткою можна було додати умовно, тобто переважно план Януковича – «я вам уран, а ви мене не чіпаєте», спрацьовував.

Першого лютого 2012 р. експосол США Пайфер, виступаючи в сенатському комітеті з міжнародних відносин, закликав керівництво США не зустрічатися з Януковичем через порушення демократичних норм: «Посадові особи США повинні проінформувати українську владу, що, поки Київ буде тримати в ув'язненні лідерів опозиції і погіршувати демократію, ніякі зустрічі на найвищому рівні не будуть можливі»⁹⁹⁴.

---

⁹⁹² Обама чекає зустрічі з Януковичем. *Корреспондент*. 2011. 16 вересня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1262115-obama-chekae-zustrichi-z-yanukovichem>.

⁹⁹³ Statement by the Press Secretary on Ukraine. *The White House. President Barack Obama*. 2011. October 11. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/10/11/statement-press-secretary-ukraine>.

⁹⁹⁴ Екс-посол США призвал Обаму объявить Януковичу бойкот. *LB.ua*. 2012. 2 февраля. URL: https://lb.ua/news/2012/02/02/134983_eksposol_ssha_prizval_obamu_obyavit.html.

*Віктор Янукович і Барак Обама
на Сеульському саміті. 2012 р.*

Цей виступ відбувся напередодні Сеульського саміту, на якому українська сторона прагнула зустрічі Янукович-Обама. Звідси, 27 березня 2012 р. у Сеулі, в межах саміту з питань ядерної безпеки, відбулася надкоротка зустріч Обами та Януковича. Президент США в тій політичній ситуації просто не міг мати класичної двосторонньої зустрічі з Президентом України, якого звинувачували в політичних переслідуваннях. Тоді, саме в березні 2012 року, Україна відправила останню партію військового урану до Росії⁹⁹⁵.

І ось чому було обрано формат, який влаштував усіх: «фото і обмін кількома фразами». Власне зустріччю це назвати було важко, але Януковичу було потрібне фото, щоб показати, що він «рукоподаємий» у США, а США, попри все, ще не готові були до різких контрдій проти України, і можна припустити, що це потискання рук було частиною домовленості щодо останньої передачі військового урану: «Б. Обама висловив вдячність В. Януковичу та українському народу за те, що Україна повністю позбулася високозбагаченого

⁹⁹⁵ Україна уникнула небезпеки, позбувшись запасів урану – Обама. *Українська правда*. 2016. 2 квітня. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2016/04/2/7104182/>.

урану, що є символом продовження політики України із встановлення ядерної безпеки»⁹⁹⁶.

Водночас, згідно з повідомленням, Б. Обама підкреслив важливість демонстрації життєздатності української демократії шляхом забезпечення вільних, справедливих та прозорих парламентських виборів у жовтні цього року. «Президент також висловив занепокоєність США з приводу вибіркового переслідування політичної опозиції»⁹⁹⁷.

Пізніше сам В. Янукович розповів журналістам, що обговорив з Обамою питання ядерної безпеки у світі. За словами глави Української держави, під час розмови йшлося про те, що Україна вже зробила в питанні відмови від високозбагаченого урану, а також про перспективи відносин двох країн у питаннях ядерної безпеки.

Підсумовуючи історію з передачею збагаченого урану, можна говорити про те, що Янукович нічого не домігся ні для України, ні для себе особисто. Ми фактично за безцінь віддали військовий уран, який за участі інших учасників перемовин можна було поміняти на значно важливіші речі для держави (якщо взагалі потрібно було б робити щось таке).

У 2012 р. команда Віктора Януковича за посередництва головного піарника партії регіонів Пола Манафорта починає компанію з відбілювання від вибіркового правосуддя українського президента. Для цього залучається впливова американська юридична фірма Skadden та відомий юрист, який багато років пропрацював в адміністраціях Клінтона та Обами – Грег Крейг. Офіційним замовником дослідження законності арешту і тюремного ув'язнення Тимошенко виступав Мін'юст, хоча пізніше виявилось, що з міністром юстиції Володимиром Лавриновичем юристи зустрічалися всього кілька разів, тоді як із генеральним прокурором Віктором Пшонкою та його заступником Рінатом Кузьмінім – ледь щоразу, коли бували в Україні (протягом семи місяців американські юристи практично

⁹⁹⁶ Обама подякував Януковичу за уран, але дорікнув за Тимошенко. УНІАН. 2012. 28 березня. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/628530-obama-podyakuvav-yanukovichu-za-uran-ale-doriknuv-za-timoshenko.html>.

⁹⁹⁷ Там само.

щотижня відвідували Україну). Пізніше, під час судових процесів, одним з головних звинувачень проти Крейґа стане те, що він не був зареєстрований як іноземний агент, але тоді, у 2012 р., його компанія виконала колосальну роботу для підготовки звіту про «справедливість рішення проти Тимошенко».

Рік Ґейтс разом із Манафортом намагалися зробити все, щоб в основному висновкові звіту фірми Skadden було вказано, що: «Суд був законним, Юлія Тимошенко скоїла злочин, і вирок був належним». Саме таке формулювання неодноразово згадувалось у робочому листуванні політтехнологів. І, на переконання Ріка Ґейтса, у звіті такий висновок був. Американські юристи відвідували офіс генпрокурора майже під час кожної поїздки до Києва. Саме Пшонці звітували про роботу, йому надсилали переклад звіту. Міністр юстиції Олександр Лавринович не мав такої честі – згідно з документами, з ним бачилися лише кілька разів. Після першої зустрічі з прокурором Крейґ у листі своїм партнерам написав: «Генпрокурор Пшонка – сильна людина. Він, схоже, захоплений нашими проектами»⁹⁹⁸.

Головною проблемою для Skadden була відсутність свідчень Юлії Тимошенко: «Сергій Власенко ставився підозріло до юристів Skadden через незрозумілі джерела їхнього фінансування. Під час допиту на суді Крейґ признався: якби Власенко також дізнався про те, що Skadden допомагала прокуратурі в другому суді над Тимошенко, то зустрічі б не відбулось. Більше того: тоді б про додаткову співпрацю взнали ЗМІ, і весь проект «Veritas» опинився б під загрозою, адже стало б зрозуміло про конфлікт інтересів. Але згодом про зустріч таки вдалось домовитись в обхід Власенка – цьому посприяли лобісти Тимошенко в США. Зрештою, як влада, так і опозиція були вислухані. Це дозволило закінчити звіт»⁹⁹⁹.

Водночас сам Манафорт розробив велику піаркампанію по «імплементации» цього звіту серед європейського та американського істеблішменту. Усе почалося з публікації звіту в *New York Times*,

---

⁹⁹⁸ V означає «Veritas»: хто і як відбілював Януковича на Заході. Частина перша. *Радіо Свобода*. 2019. 6 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/v-means-veritas-part-one/30146860.html>.

⁹⁹⁹ Там само.

причому Крейг сам передав цей звіт журналістам за день до офіційного оприлюднення.

Від самого звіту не було б такого ефекту, якби не величезна піаркампанія, яка розгорталася паралельно із його написанням. Для цього Манафорт найняв лондонську фірму FTI на чолі з Джонатаном Гокером – на співпраці з ними наполог сам Грег Крейг¹⁰⁰⁰.

Водночас були розроблені методичні рекомендації, що і як говорити, як коментувати звіт. Як результат – і Мініюст і генпрокуратура дослівно повторили те, що їм написали британсько-американські піарники. Те, що піаракція вдалася, свідчать слова самого Крейга: «На мою думку, західні медіа неправильно подали наш звіт. Вони сказали, що Skadden не знайшла ніяких порушень»¹⁰⁰¹.

П'ятого вересня 2019 р. суд присяжних у федеральному суді у Вашингтоні виправдав Крейга.

У рішенні американського правосуддя відносно Пола Манафорта, який діяв з 2006 до 2015 року як незареєстрований у США представник та лобіст уряду України, Партії регіонів, Віктора Януковича та Опозиційного блоку зазначено, що під час роботи в Україні він та Гейтс отримали десятки мільйонів доларів, а щоб ухилитися від податків у США вони «відмивали гроші через американські та іноземні корпорації, партнерів та банківські рахунки»¹⁰⁰².

Під тиском обставин Манафорт змушений був піти на угоду зі слідством і отримав 7,5 років в'язниці.

Водночас із справи Манафорта ми довідалися про низку деталей піаркампаній команди Януковича. Найбільший резонанс викликала антисемітська історія, коли Манафорт пропонував Януковичу застосовувати саме цю карту, говорячи про антисемітизм опозиції. «Ми активно промотували концепцію антисемітизму як частини політики (української) опозиції. Ми робили це з часів укладення пакту між Об'єднаною Опозицією та ГО «Свобода». Це наша ключова стратегія у Вашингтоні, яка будується на заявах, що з'явилися ще в

---

¹⁰⁰⁰ Там само.

¹⁰⁰¹ Там само.

¹⁰⁰² Червоненко В. Справа Манафорта та Україна: деталі звинувачення ФБР. *BBC News Україна*. 2017. 31 жовтня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-41819259>.

часи виборів в Тель-Авіві, в тому числі і на тих думках, які доносили єврейські лобісти і представники уряду Ізраїлю у Вашингтоні ключовим представникам конгресу США, які, в свою чергу, є єврейським лобі. У нас також є набір ініціатив, які ми обговорили з важливими членами конгресу – євреями за походженням»¹⁰⁰³. Але водночас Манафорт вимагав, щоб Янукович публічно засуджував «Свободу», антисемітські дії опозиції, а також схвалював політику Ізраїлю.

Окремо варто вказати на те, що в межах кампанії по відбілюванню Януковича та очорнення опозиції в Брюсселі було створено «Європейський центр сучасної України»: «Цей центр Манафорт та Гейтс використали для лобіювання та проведення публічної кампанії у США та Європі від імені тодішньої влади України. Центр успішно працював до падіння Януковича в 2014 році»¹⁰⁰⁴.

Але для нас не такі важливі рішення судів по Крейгу та Манафорту, як ті деталі, які на ньому відкрилися: а саме величезна піар-робота Пола Манафорта щодо відбілювання Віктора Януковича від вибіркового правосуддя та по очорненню опозиції. І якби Янукович та його прибічники повелися інакше у Вільнюсі та, особливо, при побитті студентів на столичному Майдані, справа Тимошенко могла б поступово відійти на другий план, а Янукович міг би існувати як відносно респектабельний політик. Треба віддати належне роботі команди під керівництвом Манафорта – їм частково вдалося відсунути на другий план справу Юлії Тимошенко. Реанімація цієї справи як однієї з ключових проти Януковича для Заходу, де-факто, розпочалася з початком Майдану (як тут не згадати, що питання підписання асоціації, попри все, прямо не було пов'язане з Тимошенко, і ЄС весь час шукав квазірішення цього питання, до прикладу, вивезення Тимошенко на лікування в Німеччину).

У 2010 році, у перший рік перебування на посаді президента Віктора Януковича, здавалося, що ЄС і Янукович знайшли спільну

---

¹⁰⁰³ Суд у справі Манафорта: політтехнолог радив Януковичу активно промотувати політику антисемітизму опозиції. УНІАН. 2018. 5 серпня. URL: <https://www.unian.ua/politics/10213784-sud-u-spravi-manaforta-polittechnolog-radiv-yanukovichu-aktivno-promotuvati-politiku-antisemitizmu-opoziciji.html>.

¹⁰⁰⁴ Дело Манафорта и Украина: детали обвинения ФБР. НВ. 2017. 1 ноября. URL: <https://nv.ua/bbc/sprava-manaforta-ta-ukrajina-detali-zvinuvachennja-fbr-2123480.html>.

мову. Правда, кожен це розумів по-своєму. Віктор Янукович вважав, що прості і примітивні кроки дозволять йому всидіти одразу на двох стільцях (і з ЄС дружити, і з Росією бути в найближчих стосунках). Європейці вважали, що перед ними дуже прагматичний партнер, який нібито тримає слово і розуміє лише мову цифр. Насправді, Віктор Янукович і його найближче оточення в цей період до кінця не розуміли, навіщо їм потрібен ЄС, і зі всього пакета домовленостей обрали за мету лише один пункт: безвізовий режим, бо саме цей пункт давав великі електоральні перспективи. Решта домовленостей з ЄС були для Януковича швидше необхідним, але непринциповим додатком. І вже наприкінці першого року правління Януковича стало зрозуміло, що ні він, ні його команда не усвідомлюють, а що ж вони насправді роблять на європейському напрямі. Грати в довгу гру, пробираючися крізь лабіринти євробюрократії, ніхто з оточення Януковича не хотів. Принцип коротких примітивних ходів уже на кінець 2010 року було майже вичерпано і сторони, попри дуже привітні і позитивні публічні відгуки, почали часом не розуміти один одного. Хоча зовні, все мало досить оптимістичний вигляд.

25 лютого 2010 р., у день інавгурації Януковича, Європейський парламент прийняв резолюцію щодо ситуації в Україні. Цей документ містить чимало оптимістичних для двосторонніх взаємин пунктів. Найважливішим є визнання права України претендувати на членство у ЄС: «Україна – це європейська держава, і відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз вона може подати заяву на членство у ЄС, як будь-яка інша європейська країна, яка дотримується принципів свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод, а також верховенства права». Також у резолюції записано, що Європарламент «визнає, що Україна як європейська країна має спільну історію та спільні цінності з країнами Європейського Союзу, і визнає європейські устремління України», а разом з тим «очікує, що Україна підтвердить свою рішучість продовжувати йти шляхом європейської інтеграції»¹⁰⁰⁵.

1005 Резолюція Європейського Парламенту щодо ситуації в Україні від 25 лютого 2010 р. УНІАН. 2010. 26 лютого. URL: <https://www.unian.ua/world/330010-rezolyutsiya-evroparlamentu-schodo-situatsiji-v-ukrajini-povnij-tekst.html>.

Крім того, резолюція констатувала, що «приєднання України до Світової Організації Торгівлі позначає важливий крок на шляху прийняття міжнародних та європейських економічних стандартів та посилення торговельних зв'язків з ЄС, пришвидшення переговорів з впровадження поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі як невід'ємної частини Угоди про асоціацію» і що «Угода про асоціацію між ЄС та Україною має стати інструментом процесу реформ та відіграти важливу роль у суспільстві». Також у резолюції записано, що Європарламент «підкреслює той факт, що, незважаючи на досягнутий прогрес, нинішня угода про спрощення візового режиму має бути переглянута із урахуванням довгострокових цілей, і закликає Раду Європейського Союзу надати мандат Єврокомісії переглянути цю угоду з українським керівництвом задля роботи над дорожньою картою про безвізові подорожі, включно з середньостроковою метою скасувати нинішні візові збори». Далі в тексті Європарламент «підкреслює, що поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі може забезпечити поступову інтеграцію України у внутрішній ринок ЄС, включно з поширенням чотирьох свобод на Україну»¹⁰⁰⁶.

Тим часом сам Янукович у своїй передвиборчій програмі «Україна для людей!» приділив європейській тематиці не дуже багато уваги. Зокрема, він пообіцяв «запровадження європейських стандартів соціального захисту», «поетапне збільшення обсягів бюджетного фінансування системи охорони здоров'я до загальноєвропейського рівня (10% ВВП)», «реальне утвердження в Україні європейських стандартів демократії» та стратегічне партнерство з ЄС¹⁰⁰⁷. Однак про плани євроінтеграції в програмі не йшлося.

Утім, перші ж дії новообраного президента засвідчили, що він має намір втілити в життя те, що було започатковано в попередні роки. Свій перший закордонний візит у статусі Президента України

---

¹⁰⁰⁶ Там само.

¹⁰⁰⁷ «Україна – для людей!» : передвиборна програма кандидата на пост Президента України Віктора Януковича. *Сьогодні*. 2009. 5 ноября. URL: <https://politics.segodnya.ua/politics/ukrajina-%E2%80%93-dlja-ljudej-16-05-11-2009-359316.html>.

Президент Європейської ради Герман Ван Ромпей і Президент України Віктор Янукович в Брюсселі. 1 березня 2010 р.

Янукович здійснив 1 березня 2010 р. – на четвертий день після інавгурації. Він вирушив до столиці Бельгії – Брюсселя. Під час візиту Янукович зустрівся з керівництвом ЄС: президентом Європейської Комісії Жозе Мануелем Баррозу, президентом Європейської Ради Германом Ван Ромпеем, президентом Європейського парламенту Єжи Бузеком та верховним представником ЄС із закордонних справ і політики безпеки, першим віцепрезидентом Єврокомісії Кетрін Ештон¹⁰⁰⁸.

Під час зустрічей узгоджувалися питання щодо скасування візового режиму для громадян України, а також підготовки Угоди про асоціацію України з ЄС. На спільній пресконференції з Баррозу Янукович повідомив, що відбувся конструктивний обмін думками щодо актуальних питань у розвитку відносин України та ЄС. «Для України європейська інтеграція – це пріоритет зовнішньої політики та стратегії здійснення соціальних реформ», – наголосив він і додав, що сьогодні пріоритетним питанням у відносинах України з ЄС залишається проведення переговорів щодо Угоди про асоціацію од-

1008 Янукович полетів із першим президентським візитом. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yanukovich-vidbuv-do-bryusselya.html><https://tsn.ua/ukrayina/yanukovich-vidbuv-do-bryusselya.html>.

ночасно зі створенням ЗВТ. Однак, за словами Януковича, говорити про строки вступу України до ЄС передчасно, а найголовнішим на шляху європейської інтеграції для України є проведення реформ у всіх сферах життя. Своєю чергою, Баррозу заявив, що Україна та ЄС «визначили індикативний період в один рік» для завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію¹⁰⁰⁹.

Також на пресконференції йшлося про безвізовий режим. Янукович висловив сподівання, що вже цього року буде підписана і реалізована дорожня карта стосовно безвізового режиму між Україною та країнами ЄС, тобто комплекс конкретних заходів для скасування візового режиму. Янукович наголосив, що запровадження безвізового режиму між Україною та ЄС є пріоритетом у зовнішній політиці України. Зі свого боку, Баррозу наголосив, що запровадження безвізового режиму між Україною та ЄС «залежатиме і від ЄС, і від України». Він не назвав жодних можливих дат введення безвізового режиму¹⁰¹⁰.

Загалом підсумки візиту Януковича до Брюсселя викликали оптимізм і навіть ентузіазм в обох сторін. 11 березня Янукович під час представлення нового міністра закордонних справ України Костянтина Грищенка заявив, що євроінтеграція займає в Україні найвище місце. «Безумовно, трикутник Росія – ЄС – США ми завжди будемо тримати в полі зору. Серед основних завдань: європейська інтеграція, яка займатиме у нас найвище місце, відновлення відносин з Росією і побудова стратегічних відносин із США», – наголосив Янукович¹⁰¹¹. Зі свого боку, Єврокомісія вирішила не чекати пропозицій від Києва і взяти ініціативу у справі євроінтеграції України у свої руки.

21–23 квітня Україну відвідав єврокомісар з питань розширення та європейської політики сусідства Штефан Фюле. Але в перший

---

¹⁰⁰⁹ Там само.

¹⁰¹⁰ Європейська інтеграція – ключовий пріоритет, а співпраця з НАТО триватиме – Віктор Янукович. Радіо Свобода. 2010. 1 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1971301.html>.

¹⁰¹¹ В. Янукович: Євроінтеграція є основним завданням України. РБК-Україна. 2010. 11 березня. URL: https://daily.rbc.ua/ukr/show/v_yanukovich_evrointegratsiya_yavlyaetsya_osnovnoy_zadachey_ukrainy11032010.

день візиту Фюле Янукович був у Харкові – підписував Харківські угоди з президентом Росії Дмитром Медведевим. А вже наступного дня Янукович у Києві зустрівся з Фюле і запевнив його, що домовленості з Росією дадуть позитивний ефект. «Ви, мабуть, знаєте про рішення, що ми прийняли з Дмитром Медведевим. Це рішення дозволяє скоротити дефіцит бюджету України і збалансувати бюджет «Нафтогазу України», що, крім іншого, дозволить НАК починати повертати борги своїм кредиторам, – пояснив він. – У такій ситуації наш Комітет економічних реформ працюватиме більш впевнено, і вже цього року ми зробимо перші кроки для реформ в економіці України»¹⁰¹².

Також Янукович висловив надію, що найближчим часом вдасться завершити переговори з низки питань, які стосуються взаємин України та ЄС. «Звичайно, ми сподіваємося, що цього року нам вдасться завершити процес створення зони вільної торгівлі з ЄС, отримати дорожню карту щодо безвізового режиму між Україною та країнами Євросоюзу. І, звичайно, ми працюватимемо над тим, щоб вже нинішнього року укласти з ЄС Угоду про асоціацію», – зазначив він і наголосив, що нині в Україні триває активна робота щодо гармонізації українського законодавства з європейським¹⁰¹³.

28 квітня незалежне інтернет-видання «EUobserver», яке базується в Брюсселі і фокусується на політиці ЄС, повідомило важливі подробиці візиту Фюле до Києва. А саме з'ясувалося, що через Фюле Єврокомісія передала українському уряду перелік з 18 реформ, виконання яких дозволить Україні залучити додаткову фінансову допомогу від ЄС. Про це виданню повідомив сам Фюле. «Я представив українській стороні перелік ключових реформ, які Україна має терміново розробити, разом з можливими стимулами та відповідями з боку ЄС», – сказав єврокомісар¹⁰¹⁴.

Хоча EUobserver не оприлюднив самого переліку реформ, приве-

---

¹⁰¹² Янукович надавав обіцянок єврокомісару. *Українська правда*. 2010. 22 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/04/22/4957237/>.

¹⁰¹³ Там само.

¹⁰¹⁴ Pop V. EU gives Ukraine fresh blueprint for reforms. *EUObserver*. 2010. April 28. URL: <https://euobserver.com/foreign/29962>.

зеного Фюле до Києва, але на сайті Кабміну України можна знайти файл з неофіційним перекладом цього документа¹⁰¹⁵. Ми наводимо його в повному обсязі, для зручності додавши нумерацію реформ.

Таблиця 1.

Пріоритетні заходи України у реформуванні та підтримка ЄС

Питання	Пріоритетні заходи України	Необхідні кроки	Часові межі*	Можлива підтримка / допомога ЄС
Політичні реформи	1. Активізувати процес проведення всеохоплюючої конституційної реформи	Потреба у міжпартійній підтримці процесу проведення реформи	СС	Можлива підтримка ТАІЕХ** конституційної реформи (за потреби, можливе залучення Венеціанської комісії)
	2. Забезпечити ефективність виборчого законодавства (рекомендації Міжнародної місії спостерігачів за виборами від ОБСЄ/БДПЛ***)	Остаточні рекомендації від Міжнародної місії спостерігачів за виборами від ОБСЄ/БДПЛ очікуються незабаром. У подальшому потрібна підтримка Верховної Ради запропонованих законодавчих змін	СС	Продовження підтримки реформи виборчої системи шляхом використання Європейського інструменту сусідства і партнерства (ЄІСП)****

¹⁰¹⁵ Дорожня карта щодо підтримки з боку ЄС короткотермінових пріоритетів співробітництва з Україною («Європейський порядок денний реформ для України»). URL: https://www.kmu.gov.ua/document/243877903/2%20Fule%20Matrix_ukr.doc.

Питання	Пріоритетні заходи України	Необхідні кроки	Часові межі*	Можлива підтримка / допомога ЄС
	3. Здійснення реформи судової системи для забезпечення її незалежності та ефективності судів	Досягнення політичної згоди щодо моделі судової реформи та достатніх ресурсів для її виконання	СС	Програма дій широкої підтримки судової реформи на 2010 р. (10 млн євро) ЄІСП
	4. Ратифікація Конвенції Ради Європи 1981 р. «Про захист осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних» (та Додаткового протоколу до неї). Після ратифікації, розробка відповідно до європейських стандартів системи захисту персональних даних в Україні, зокрема шляхом створення уповноваженого державного органу у сфері захисту персональних даних	Потребує ратифікації Парламентом	КС	Прогрес у процесі укладення угод із Європолом та Євроюстом. Надання технічної і експертної допомоги ЄС для розвитку системи захисту персональних даних у контексті підтримки системи інтегрованого управління

Питання	Пріоритетні заходи України	Необхідні кроки	Часові межі*	Можлива підтримка / допомога ЄС
Макро-фінансова ста-біль-ність	5. Повернутися до виконання угоди Stand-by з МВФ	Ведення пере-говорів з МВФ. Головними пи-таннями мають стати розробка практичного бюджету на 2010 р. та про-зоре фіскальне планування	КС	Макрофінансо-ва допомога у розмірі 610 млн євро та збіль-шення нецільо-вої допомоги
Торгівля та бізнес-сере-довище	6. Вжиття заходів для забезпечення наближення законодавства і відповідних стандартів у торгівлі до стандартів і законодавства ЄС. Покращен-ня інвестицій-ного клімату, зокрема шля-хом вирішення проблеми з відшкодуван-ням ПДВ	Після досяг-нення згоди щодо розділів, пов'язаних зі створенням поглибленої зони вільної торгівлі, Угоди про асоціацію, потрібно вжити суттєвих кроків у наближенні законодавства та стандартів до норм ЄС	СС – ДС	Набуття чин-ності частини Угоди про асоціацію між Україною і ЄС щодо створен-ня поглибленої зони вільної торгівлі. Під-тримка шля-хом суттєвого технічного та фінансового співробітни-цтва, включаю-чи секторальну бюджетну під-тримку ЄІСП, ТАІЕХ та Програми всеохоплюючої інституційної розбудови*****

Питання	Пріоритетні заходи України	Необхідні кроки	Часові межі*	Можлива підтримка / допомога ЄС
	7. Прийняття Закону України «Про державні закупівлі», який би відповідав acquis ЄС (зокрема шляхом створення незалежного наглядового органу згідно з Директивами 89/665 та 2007/66)	Необхідний перегляд закону Парламентом. Президент В. Ф. Янукович заветував попередній, схвалений Верховною Радою закон, який не відповідав acquis ЄС	КС	Покращення інвестиційного клімату, необхідного для збільшення прямих іноземних інвестицій. Поновлення пакета підтримки МФО для України від 31 липня 2009 р. (необхідно для виконання інших умов, пов'язаних з реформуванням газового сектору). Це питання також є передумовою для отримання секторальної бюджетної підтримки ЄСП в енергетичному секторі

Питання	Пріоритетні заходи України	Необхідні кроки	Часові межі*	Можлива підтримка / допомога ЄС
	<p>8. Вжиття заходів щодо подолання корупції, включаючи: прийняття законів щодо впровадження Конвенції Ради Європи про корупцію у контексті кримінального права та Конвенції ООН проти корупції; досягнення прогресу у вжитті заходів, спрямованих на боротьбу з відмиванням з метою виконання рекомендацій FATF щодо боротьби з відмиванням грошей</p>	<p>Різні законопроекти з цього питання були або заветовані, або призупинені колишнім президентом В. А. Ющенком</p>	<p>КС – СС</p>	<p>Наявність значної фінансової і технічної допомоги в рамках ЄІСП</p>

Питання	Пріоритетні заходи України	Необхідні кроки	Часові межі*	Можлива підтримка / допомога ЄС	
Мобільність	Попередні кроки, необхідні для розробки дорожньої карти:			Сприяння процесові спрощення візового режиму	
	9. Заповнення анкети, що базується на результатах експертного аналізу, проведеного в листопаді 2009 р.	Надати детальні відповіді на питання анкети	КС		
	10. Зупинення видачі паспортів, що не відповідають вимогам Міжнародної організації цивільної авіації, та організувати їх вилучення	Міністерські інструкції МЗС та МВС	КС		
	11. Рагіфікація Конвенції Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми» від 2005 р.	Прийняття Закону України «Про протидію торгівлі людьми»	КС		
	12. Прийняття нової Національної стратегічної програми щодо боротьби з наркотиками, яка б визначала конкретні цілі, види діяльності, результати та показники успішності	Схвалення Національної стратегічної програми Урядом України	КС		

Питання	Пріоритетні заходи України	Необхідні кроки	Часові межі*	Можлива підтримка / допомога ЄС
Енергетичний сектор	13. Забезпечити прийняття закону щодо регулювання ринку газу відповідно до вимог ЄС	Необхідно повторно винести на розгляд Парламенту законопроект без внесення до нього змін, а також схвалити його в Парламенті	КС	Україна приєднається до Договору про Енергетичне Співтовариство (що потенційно приведе до суттєвих інвестицій у цей сектор)
	14. Виконання в повному обсязі Спільної заяви щодо модернізації газотранспортної системи України від 23 березня 2009 р.	Продовжувати активне співробітництво із Групою технічної координації; впровадження реформ щодо прозорості та газового ринку	КС – СС	Вагомі інвестиції МФО у модернізацію газотранспортної системи (потреби на модернізацію об'єктів становлять у 2,5 млрд євро). Зростання ефективності за рахунок модернізації

Питання	Пріоритетні заходи України	Необхідні кроки	Часові межі*	Можлива підтримка / допомога ЄС
	<p>15. Здійснення оцінки модальностей об'єднаної енергетичної системи України та Молдови для визначення можливості її інтеграції до Центральної європейської електричної мережі</p>	<p>Провести дослідження щодо правового, технічного та фінансового контекстів можливого об'єднання енергосистем</p>	<p>КС (для запро-вадження досліджень), СС – ДС</p>	<p>У випадку остаточної інтеграції з ENTSO-E***** збільшиться можливість прямого постачання електроенергії на ринок ЄС. Збільшення прямих іноземних інвестицій в енергетичний сектор України. Залежно від результатів дослідження, за потреби можлива підтримка ЄС, зокрема позики Європейського Інвестиційного Банку (ЄІБ)</p>

Питання	Пріоритетні заходи України	Необхідні кроки	Часові межі*	Можлива підтримка / допомога ЄС
	<p>16. Виконання зобов'язань, визначених Декларацією Європейської Комісії та МФО щодо реформування газового сектору (включаючи зростання тарифів на газ та реструктуризацію «Нафтогазу») від 31 липня 2009 р.</p>	<p>Коротко- та середньострокові зобов'язання здебільшого охоплюються іншими пунктами цієї таблиці, але включають: зростання тарифів на газ і покращення зборів оплати за газ; реструктуризацію «Нафтогазу»</p>	<p>КС – СС</p>	<p>Відновлення пакета підтримки МФО Україні щодо модернізації газотранспортної системи та можливої закупівлі газосховищ, включаючи ЄС, ЄБРР, Світовий Банк та ЄІБ. ЄС надаватиме бюджетну підтримку ЄІСП в секторі енергетики та енергоефективності для усіх пріоритетних заходів, наведених вище</p>
<p>Навколишнє середовище</p>	<p>17. Прийняття Національної стратегії охорони навколишнього середовища до 2020 р.</p>	<p>Законопроект знаходиться в Парламенті</p>		<p>Секторальна бюджетна підтримка ЄІСП на стадії розробки. Вона становитиме 35 млн євро внеску ЄС та 10 млн євро внеску ШАМР***** (Швеція)</p>

Питання	Пріоритетні заходи України	Необхідні кроки	Часові межі*	Можлива підтримка / допомога ЄС
Цивільна авіація	18. Укладення Угоди про цивільну авіацію (САА)			Метою укладення угоди САА буде поступове відкриття внутрішнього авіаційного ринку ЄС для України

* КС = короткостроковий (у межах 6 місяців). СС = середньостроковий (у межах 6–18 місяців). ДС = довгостроковий (18 місяців і більше).

** ТАІЕХ (*Technical Assistance Information Exchange*) – це інструмент зовнішньої допомоги, що надається Європейською Комісією стосовно обміну інформацією для розбудови інституціональної спроможності, необхідної для адаптації національного законодавства до *acquis communautaire*¹⁰¹⁶.

*** ОБСЄ/БДІПЛ (*OSCE/ODIHR*) – Бюро демократичних інститутів та прав людини (*Office for Democratic Institutions and Human Rights*) Організації з безпеки і співробітництва в Європі (*Organization for Security and Co-operation in Europe*)¹⁰¹⁷.

**** ЄІСП (*European Neighbourhood and Partnership Instrument*) – фінансовий інструмент ЄС, що діяв у 2007–2013 рр. для країн, які охоплюються Європейською політикою сусідства¹⁰¹⁸.

***** Програма всеохоплюючої інституційної розбудови (*Comprehensive Institution Building Programme*) є складовою частиною

¹⁰¹⁶ ТАІЕХ. Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. URL: <http://www.center.gov.ua/pro-tsentr/proekti/taix>.

¹⁰¹⁷ OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. OSCE. URL: <https://www.osce.org/odihr>.

¹⁰¹⁸ ENPI – European Neighbourhood And Partnership Instrument. Welcome Europe. URL: <https://www.welcomeurope.com/european-funds/enpi-european-neighbourhood-partnership-instrument-588+488.html>.

*Східного партнерства*¹⁰¹⁹.

***** *ENTSO-E – Європейська мережа операторів системи передачі електричної енергії (European Network of Transmission System Operators for Electricity)*¹⁰²⁰.

***** *ШАМП (Шведське агентство міжнародного розвитку), або Sida (Swedish International Development Cooperation Agency), є урядовим органом, що працює від імені парламенту та уряду Швеції, з місією зменшення бідності у світі*¹⁰²¹.

Як зазначив EUobserver, деякі «внески» ЄС якраз і включено в таблицю. До них входили пакет фінансової допомоги з 610 млн євро, 10 млн євро на судову реформу, інвестиції в модернізацію газотранспортної системи тощо¹⁰²².

Справді, таблиця від ЄС, яку Фюле привіз до Києва, відрізнялася своєю конкретністю. На неї не можна було відповідати словами. Відповіддю могли бути дії – або ж відсутність дій. За дії пропонувалася винагорода – і не лише у вигляді «реальних внесків», а й у вигляді реального наближення до Угоди про асоціацію та до безвізового режиму. Янукович вирішив, що вигідніше діяти.

Невдовзі Київ почав демонструвати Брюсселю своє прагнення виконати побажання з таблички Фюле. 19 травня уряд Азарова затвердив план першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС на 2010 р.¹⁰²³ Повідомивши про це журналістам, віцепрем'єр Сергій Тігіпко наголосив: «Україна має декілька програм з євроінтеграції, які йдуть практично паралельно. Ми відпрацьовуємо Угоду про

---

¹⁰¹⁹ Програма всеохоплюючої інституційної розбудови (CIB). Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. URL: <http://www.center.gov.ua/blog/item/748-програма-всєохоплюючої-їнституційної-розбудови>.

¹⁰²⁰ Термін «ENTSO-E». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/41331>.

¹⁰²¹ SIDA. URL: <https://www.sida.se/English/>.

¹⁰²² Pop V. EU gives Ukraine fresh blueprint for reforms. EUObserver. 2010. April 28. URL: <https://euobserver.com/foreign/29962>.

¹⁰²³ Про затвердження плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2010 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.05.2010 р. № 1073-р. Урядовий кур'єр. 2010. 27 травня. (№ 94).

асоціацію, у складі якої буде зона вільної торгівлі, і ми повинні цю угоду відпрацювати до кінця року. Ми відпрацьовуємо угоду про безвізовий режим»¹⁰²⁴.

27 травня відбулася телефонна розмова Януковича та Баррозу. Обговоривши порядок денний співробітництва України та ЄС, вони відзначили прогрес у співпраці з питань підготовки до підписання Угоди про асоціацію, створення ЗВТ без винятків та обмежень, запровадження безвізового режиму для громадян України, а також в інших питаннях порядку денного. Янукович і Баррозу домовилися й надалі спрямовувати зусилля на інтенсифікацію діалогу України та ЄС¹⁰²⁵.

Уже наступного дня Янукович скликав засідання Комітету з питань європейської інтеграції – децю віртуального органу, статус якого не було формалізовано президентським указом. На засіданні Янукович доручив МЗС і уряду завершити підготовку до підписання угод про асоціацію та про безвізовий режим з ЄС до 15 жовтня. На цю дату планувався черговий саміт Україна – ЄС. «До 15 жовтня ми практично маємо завершити по всіх цих напрямках роботу, і під час саміту ми повинні по суті отримати конкретні відповіді», – сказав Янукович.

Він наголосив, що ще раніше, до червня, Україна повинна вжити всіх необхідних заходів для того, щоб бути готовою розглядати план дій Україна – ЄС щодо лібералізації візового режиму. За словами Януковича, зараз цей план готує Єврокомісія. «Під час телефонної розмови з Жозе Мануелем Баррозу ми визначилися, що цей план буде реальним для виконання Україною, але нам ще треба буде багато чого зробити, щоб отримати безвізовий режим», – розповів він¹⁰²⁶.

---

¹⁰²⁴ Кабмін затвердив план першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС на 2010 р. РБК-Україна. 2010. 19 травня. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/kabmin-utverdil-plan-pervoocherednyh-meropriyatiy-po-integratsii-19052010140400>.

¹⁰²⁵ В. Янукович та Ж. М. Барозу відзначили прогрес у співпраці з питання запровадження безвізового режиму з ЄС для громадян України. РБК-Україна. 2010. 27 травня. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/v-yanukovich-i-zh-m-barozu-otmetili-progress-v-sotrudnichestve-27052010203300>.

¹⁰²⁶ Янукович сказав до середини осені приготувати безвізовий режим з ЄС. Українська правда. 2010. 28 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/05/28/5085080/>.

Із цих слів можна зробити висновок, що з усього почутого від Баррозу найбільше Януковича вразила саме обіцянка надати план дій щодо лібералізації візового режиму. І саме це спонукало його негайно скликати всіх урядовців, причетних до євроінтеграції.

Схоже, після розмови з Баррозу Янукович по-справжньому перейнявся євроінтеграційною ідеєю – і загорівся нею. Учасникам засідання він втовкмачував, як міг, що євроінтеграція – це серйозно і назавжди.

За останні роки, зазначав Янукович, у темі європейської інтеграції України робилося багато гучних, але в основному порожніх заяв. Тепер метою влади є наповнення декларацій реальним змістом. «Це – пріоритет нашої державної політики і спосіб модернізації українського суспільства. Нам у жодному разі не можна допустити, щоб у суспільстві були будь-які розчарування від невиконаних обіцянок і нереальних вимог наших європейських партнерів. Тому нам треба підходити до цих питань дуже і дуже виважено, – застеріг він. – Ми хочемо перевести у практичну, прагматичну площину відносини України з Європейським Союзом, і нам у жодному разі не можна видавати бажане за дійсне. Треба завжди відповідати за кожен наш крок. Якщо щось обіцяємо, обов'язково потрібно це робити»¹⁰²⁷.

Після цього попередження Янукович наголосив на важливості запровадження механізму персональної відповідальності за той чи інший напрям євроінтеграційної роботи. «Це мої вимоги до Міністерства закордонних справ, до Кабінету Міністрів, щоб за кожною програмою, де ми працюємо, стояли відповідальні співробітники», – вказав він учасникам засідання¹⁰²⁸.

Свою налаштованість на досягнення конкретних результатів Янукович продемонстрував також у кадрових рішеннях. 12 травня він звільнив Андрія Веселовського з посади представника України при ЄС¹⁰²⁹, а 29 червня призначив на цю посаду Костянтина

---

¹⁰²⁷ Янукович хоче перевести відносини України з Євросоюзом у практичну площину. ГолосUA. 2010. 28 травня. URL: <https://golos.ua/i/49216>.

¹⁰²⁸ Там само.

¹⁰²⁹ Про звільнення А. Веселовського з посади Представника України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу) : Указ Президента України від 12.05.2010 р. № 605/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 17. С. 25.

Єлісеєва¹⁰³⁰, який останні шість з половиною років опікувався винятково взаєминами з ЄС. Із січня 2004 р. по жовтень 2007 р. Єлісеєв працював заступником Романа Шпека на посаді представника України при ЄС, після цього отримав посаду заступника міністра закордонних справ – і в цьому статусі з 30 листопада 2007 р. очолював делегацію України на переговорах з ЄС щодо укладення нового базового договору¹⁰³¹. Янукович мав усі підстави сподіватися, що на посаді представника України при ЄС Єлісеєв забезпечить належну комунікацію між Києвом і Брюсселем.

Десятого серпня 2010 р. Янукович видав указ «Про деякі питання переговорів з Європейським Союзом щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом»¹⁰³², яким перейменував делегацію України для участі в переговорах з ЄС щодо укладення нового базового договору на делегацію України для участі в переговорах з ЄС щодо укладення Угоди про асоціацію, затвердив нові таємні директиви їй та її новий персональний склад. Єлісеєв залишився членом делегації, а головою став Павло Клімкін, який з 21 квітня 2010 р. обіймав посаду заступника міністра закордонних справ¹⁰³³, з березня 2008 р. працював у МЗС директором департаменту ЄС і, зокрема, опікувався діалогом з країнами ЄС щодо безвізового режиму¹⁰³⁴.

¹⁰³⁰ Про призначення К. Єлісеєва Представником України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзі) : Указ Президента України від 29.06.2010 р. № 741/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 21. С. 46.

¹⁰³¹ Питання делегації України для участі у переговорах з Європейським Союзом щодо укладення нового базового договору між Україною та Європейським Союзом : Указ Президента України від 30.11.2007 р. № 1172/2007. Офіційний вісник Президента України. 2007. № 38. С. 15.

¹⁰³² Про деякі питання переговорів з Європейським Союзом щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом : Указ Президента України від 10.08.2010 р. № 804/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 24. С. 15.

¹⁰³³ Про призначення Клімкіна П.А. заступником Міністра закордонних справ України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2010 р. № 950-р. Урядовий кур'єр. 2010. 22 жовтня (№ 197).

¹⁰³⁴ Україна просить ЄС скасувати плату за візи, але це нічого не означає. Українська правда. 2009. 11 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/09/11/4181659/>.

Також слід згадати про прийняття 1 липня Верховною Радою закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». У ньому серед основних засад зовнішньої політики названо «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі»¹⁰³⁵.

Дев'ятого липня Україну відвідав президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей. На спільній із Януковичем пресконференції він оголосив, що Україна і ЄС переходять до нового етапу в переговорах щодо надання безвізового режиму для громадян України. «Ми маємо значний прогрес, і нині беремося за розробку двоетапного плану дій. Ця програма включатиме в себе комплексний перелік заходів, які повинна здійснити Україна, щоб домогтися запровадження безвізового режиму», – повідомив він¹⁰³⁶. Але він не відповів на питання про можливу дату надання Україні безвізового режиму. За його словами, «важливою є не дата, а результат діалогу». Окрім того, він зазначив, що досягнуто прогресу у переговорах щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Попри це Ван Ромпей привітав зобов'язання української влади щодо реформування країни. «Особливу, ключову важливість для наших відносин мають реформи. Я з великим задоволенням хочу привітати те зобов'язання, яке висловив під час сьогоднішньої зустрічі президент України щодо здійснення широкого спектру реформ, що дасть можливість Україні зробити крок уперед», – сказав він. Також він зазначив, що надання Євросоюзом обіцяної макрофінансової допомоги Україні в обсязі 610 млн євро залежить від продовження співпраці Києва з МВФ.

Своєю чергою, Янукович погодився, що виконання плану дій щодо безвізового режиму, безумовно, вимагатиме «великої роботи МЗС України із країнами ЄС». «Але ми цю роботу проводимо і будемо проводити. Сподіваюся, що термін виконання плану дій буде коротким і, безперечно, ефективним. Ми до цього готові», – сказав

---

¹⁰³⁵ ВР ухвалила засади внутрішньої та зовнішньої політики. УНІАН. 2010. 2 липня. URL: <https://www.unian.ua/politics/375230-vr-uhvalila-zasadi-vnutrishnoji-ta-zovnishnoji-politiki.html>.

¹⁰³⁶ Ремовська О. ЄС має намір надати Україні 610 мільйонів євро допомоги. Радіо Свобода. 2010. 9 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2095678.html>.

він. Також він повідомив, що на переговорах щодо укладення Угоди про асоціацію сторони мають намір досягти «значних зрушень» до листопада, коли проведитиметься саміт Україна – ЄС. Він також наголосив, що для України головне не терміни, а результат¹⁰³⁷, і заявив, що вимагатиме «значної динаміки» і персональної відповідальності від відповідних відомств і конкретних чиновників, що контролюють цей напрям¹⁰³⁸.

30 серпня Янукович здійснив візит до Берліна для переговорів із канцлером ФРН Ангелою Меркель. На пресконференції він заявив, що введення безвізового режиму між Україною та країнами ЄС – «це питання найближчого майбутнього» і що Україна крок за кроком просувається до цієї мети. Також Янукович оголосив: «Ми зараз стоїмо вже на порозі прийняття дуже важливих рішень. Це – підписання Угоди про асоціацію. Ця робота зараз іде успішно, ми співпрацюємо з Європейським союзом, і це рішення, я сподіваюся, буде прийнято найближчим часом»¹⁰³⁹.

Але невдовзі міністри закордонних справ Польщі, Чехії та Швеції Радослав Сікорський, Карел Шварценберг і Карл Більдт визнали факт існування значних проблем на переговорах з Україною щодо поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ). «Глухий кут у переговорах щодо ПВЗВТ, – зазначили дипломати в листі своєму українському колезі Костянтину Грищенку, – завдає шкоди нашій позиції у бесідах з партнерами із ЄС щодо співпраці Євросоюзу з Україною». Вони наголосили, що ПВЗВТ не має розглядатися як окрема угода, оскільки вона є невід’ємною частиною Угоди про

---

¹⁰³⁷ Україна та ЄС переходять до нового етапу у переговорах про безвізовий режим. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/ukrayina_ta_es_perehodyat_do_novogo_etapu_u_peregovorah_pro_bezvizoviy_rezhim.html.

¹⁰³⁸ Президент ЄС про безвізовий режим з Україною: Важливими є не терміни, а результат. Корреспондент. 2010. 9 липня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1094759-prezident-es-pro-bezvizovij-rezhim-z-ukrayinoyu-vazhlivimi-e-netermini-a-rezultat>.

¹⁰³⁹ Янукович вважає введення безвізового режиму між Україною та ЄС питанням найближчого майбутнього. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_vvazhae_vvedennya_bezvizovogo_rezhimu_mizh_ukrayinoyu_ta_es_pitanniam_nayblizhchogo_maybu.html.

асоціацію України з ЄС. «До ПВЗВТ слід ставитися як до пакету необхідного законодавства та реформ, який Україна повинна прийняти, а не вести з цього приводу переговори», – заявили автори листа. Газета «Дзеркало тижня» повідомила, що, за інформацією її джерел, під час наступного візиту Януковича до Брюсселя однією з головних тем буде пошук компромісу в питанні про ПВЗВТ, оскільки для продовження роботи дипломатам необхідні «імпульс і політична воля керівництва»¹⁰⁴⁰.

Візит Януковича до Брюсселя відбувся 13 вересня. Президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей після зустрічі з Януковичем повідомив, що саміт Україна – ЄС відбудеться 22 листопада в Брюсселі. Ван Ромпей розповів, що обговорив з Януковичем питання порядку денного майбутнього саміту. «Ми обговорили питання, які мають фундаментальну важливість для наших відносин, включаючи Угоду про асоціацію та зону вільної торгівлі. Обговорили питання подальшого просування України на шляху реформ», – сказав Ван Ромпей. За його словами, зараз «Україна виглядає як країна із політичною стабільністю, що базується на співпраці президента, уряду і парламентської коаліції. ... Це дозволить Україні просуватися вперед на шляху важливих реформ», – зазначив він¹⁰⁴¹.

Окрім того, Ван Ромпей висловив думку, що угода між урядом України та МВФ, досягнута наприкінці липня, «демонструє бажання керівництва знаходити рішення». У зв'язку з цим він висловив надію, що виконання Україною критеріїв угоди з МВФ дозволить ЄС «просунутися вперед» у сенсі надання макрофінансової допомоги Україні.

Янукович, своєю чергою, відзначив «практичний результат безвізового діалогу – розпочато підготовку плану дій щодо безвізового режиму, який, як ми сподіваємося, буде підготовлений до саміту». За його словами, проведення системних реформ за під-

---

¹⁰⁴⁰ Європейські міністри визнають, що переговори щодо зони вільної торгівлі з Україною зайшли в глухий кут. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evropeyski_ministri_viznayut_scho_peregovori_schodo_zoni_vilnoyi_torgivli_z_ukrayinoyu_zayshli_v_gl.html.

¹⁰⁴¹ Саміт Україна – ЄС відбудеться 22 листопада. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/samit_ukrayina_-_es_vidbudetsya_22_listopada.html.

тримки ЄС дозволить Україні розраховувати на підписання Угоди про асоціацію, створення зони вільної торгівлі та впровадження безвізового режиму. «Я особливо хотів би наголосити: для нас поняття європейської інтеграції означає перш за все реалізацію внутрішніх структурних реформ, покликаних змінити якість життя в Україні, підняти його на європейський рівень», – сказав Янукович. Він також висловив подяку ЄС за підтримку і надання практичної допомоги і повідомив, що ключовими питаннями на переговорах з Ван Ромпеєм були інтеграція України в ЄС і підписання Угоди про асоціацію. «Ми намагаємося підготувати такий документ, аналога якого не було б в практиці Європейського союзу. Тому дуже важливо змістовне наповнення положення про зону вільної торгівлі. Ми виступаємо за таку зону вільної торгівлі, яка передбачає поступову інтеграцію економіки України в спільний європейський ринок. Ми погодилися йти шляхом компромісів і взаємних поступок», – розповів Янукович¹⁰⁴².

За тиждень, 20 вересня, глава адміністрації Януковича Сергій Льовочкін повідомив журналістам, що Угода про асоціацію Україна – ЄС може бути підписана на саміті Україна – ЄС 22 листопада в Брюсселі. «Ви знаєте, що відбудеться саміт Україна – ЄС, на якому буде підписано Угоду про асоціацію. Є всі підстави говорити про те, що Угода буде підписана», – сказав він. За його словами, зараз допрацьовуються деталі документа. «Ми сповнені оптимізму щодо перспектив підписання угоди в поточному році», – наголосив Льовочкін¹⁰⁴³.

Однак його заяву спростувала представниця Єврокомісії Анжела Філоте. «На нинішньому етапі ми не вважаємо, що можливо підписати Угоду про асоціацію у листопаді нинішнього року. Ми вже погодилися, що нам потрібен як мінімум ще рік», – повідомила вона. За її словами, саміт з Україною «дасть нам можливість подивитися, де саме ми перебуваємо у питанні Угоди про асоціацію з Україною,

---

¹⁰⁴² Там само.

¹⁰⁴³ Льовочкін: Угода про асоціацію Україна-ЄС може бути підписана 22 листопада. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/lovochkin_ugoda_pro_asotsiatsiyu_ukrayina-es_mozhe_buti_pidpisana_22_listopada.html.

але зараз занадто рано говорити про те, коли Угоду буде підписано». «Про що раніше домовилися президент Європейської Комісії Жозе Мануел Баррозу і президент України Віктор Янукович, так це те, що підписання можливе в 2011 р., якщо є прогрес стосовно Угоди і якщо є відповідний рівень залучення обох сторін», – наголосила Філоте¹⁰⁴⁴. Важливість її заяви полягає в тому, що на той час ЄС уважав можливим підписання Угоди про асоціацію з Україною у 2011 р.

7-8 жовтня Янукович перебував з візитом у Франції. 8 жовтня на зустрічі в Парижі з представниками французьких політичних та наукових кіл він розповів про прагнення України в стосунках з ЄС: «Ми не прагнемо всього і відразу. Але вважаємо, що вже сьогодні можна говорити про укладення Угоди про асоціацію та підготовку до початку безвізового режиму». Він запевнив, що Україна готова виконувати всі «домашні завдання» в тому самому обсязі, що й інші східно-європейські та балканські країни. При цьому він висловив надію, що країни ЄС, зокрема Франція, поставляться до цього переговорного процесу як до питання політичного, а не бюрократичного. «Україна має право більшого чекати від ЄС, а Європейський Союз має право очікувати більшого від України. Наполягав і наполягаю – Україна ніколи не відступить ані від політики європейської інтеграції, ані від амбіцій стати членом ЄС», – заявив Янукович. При цьому він зазначив, що з цією ідеєю Україна пов'язує не лише своє майбутнє, але й сьогоднішнє. Водночас Янукович зазначив, що Україна враховує специфіку ситуації, у якій опинився ЄС після першої та другої хвиль свого розширення, і не буде заважати «роздумам» ЄС про майбутнє України. «Навпаки, вона спробує їм допомогти. А саме – шляхом власного успішного просування на шляху реформ», – сказав він¹⁰⁴⁵.

Серед успіхів першого року президентства Януковича окремо

---

¹⁰⁴⁴ Єврокомісія: Угода про асоціацію Україна-ЄС може бути підписана мінімум через рік. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evrokomisiya_ugoda_pro_asotsiatsiyu_ukrayina-es_mozhe_buti_pidpisana_minimum_cherez_rik.html.

¹⁰⁴⁵ Янукович не буде вимагати від ЄС «всього і відразу». Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_ne_bude_vimagati_vid_es_vsogo_i_vidrazu.html.

слід наголосити на розвитку співпраці з ЄС в енергетичній галузі. Одним із найважливіших кроків Києва для виконання вимог Брюсселя, зафіксованих ще в таблиці Фюле, стало внесення урядом Азарова проекту закону «Про засади функціонування ринку природного газу». Проект було зареєстровано 21 червня; Верховна Рада прийняла його напрочуд швидко – уже 8 липня.

24 вересня в межах восьмого засідання Міністерської Ради Енергетичного Співтовариства, яке відбулося в столиці Македонії Скоп'є, було підписано протокол, згідно з яким Україна стала членом цієї організації¹⁰⁴⁶. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства набрав чинності для України 1 лютого 2011 р. і був опублікований в «Офіційному віснику України» 6 травня 2011 р.¹⁰⁴⁷ Членство України в Енергетичному Співтоваристві можна визнати найбільшою доведеною до цілковитого завершення євроінтеграційною справою Януковича за перший рік його президентства (та й загалом за весь час його перебування при владі).

4-8 жовтня у Києві відбувся черговий раунд переговорів щодо ЗВТ між Україною та ЄС в межах Угоди про асоціацію. Це був 13-й раунд переговорів щодо ЗВТ за час з 18 лютого 2008 р., коли Україна та ЄС розпочали переговори стосовно поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ як ключового елементу Угоди про асоціацію.

Голова делегації ЄС Єва Синовець в інтерв'ю газеті «Коммерсант-Украина» повідомила: «Нинішній раунд був 13-м за рахунком, і ми переживали, що число “13” стане для нас нещасливим. Як не дивно, раунд виявився успішним». Вона додала, що за останній рік – і до президентських виборів, і після них – вдалося домогтися лише незначного прогресу в переговорах. «Ми, звичайно, не очікували, що робота піде швидко, але на ділі темп виявився до розчарування низьким. Після 13-го раунду я можу з радістю оголосити, що ми нарешті увійшли у свою колію», – зазначила Синовець. Вона розповіла, що минулого тижня «ми обговорили вісім важливих

¹⁰⁴⁶ Україна стала членом Європейського енергетичного співтовариства. Радіо Свобода. 2010. 24 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2167090.html>.

¹⁰⁴⁷ Договір про заснування Енергетичного Співтовариства від 25.10.2005 р. Офіційний вісник України. 2011. № 32. С. 136.

розділів, у кожному з них можна констатувати хороший результат, а за деякими ми навіть змогли підготувати ґрунт для того, щоб на наступному раунді, на початку грудня, завершити їхнє попереднє узгодження». При цьому голова делегації ЄС зазначила, що не може сказати нічого певного щодо графіка на майбутнє. «Ми не обговорювали жодних дат. Але ми бачимо, що українська сторона дійсно готова до прогресу. Це дуже важливо, адже після президентських виборів у нас не було такої впевненості», – повідомила вона. «Загалом не так важливо, яку дату називають ваші політики. Для мене і для мого керівництва важливо, що Київ підтверджує європейські устремління. І якщо буде політична воля обох сторін (а я побачила, що така воля є), то ми зможемо завершити переговори щодо ЗВТ і підписати Угоду про асоціацію в наступному році та почати імплементацію цього документа, шойно він буде ратифікований», – резюмувала Синовець¹⁰⁴⁸.

Також 8 жовтня в Києві завершився черговий раунд переговорів щодо Угоди про асоціацію. Це був 17-й раунд переговорів за час з 5 березня 2007 р., коли розпочалися переговори щодо укладення Угоди про асоціацію. Починаючи з березня 2009 р., переговори були доповнені інтенсивним графіком відеоконференцій, що уможливило безперервність та пришвидшення переговорного процесу з питань економічного і секторального співробітництва за участю широкого кола експертів.

Під час 17-го раунду сторони погодили низку положень розділів Угоди про асоціацію стосовно преамбули, юстиції, свободи і безпеки, а також інституційних, загальних і прикінцевих положень. Крім того, Україна та ЄС узгодили текст четвертого спільного звіту про серйозний прогрес у переговорах стосовно Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Цей звіт було підготовлено для 14-го саміту Україна – ЄС, який мав відбутися 22 листопада в Брюсселі. Наступний, 18-й раунд переговорів щодо Угоди про асоціацію, було запланова-

---

¹⁰⁴⁸ В ЄС задоволені новим раундом переговорів з Україною щодо створення зони вільної торгівлі. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/v_es_zadovoleni_novim_raundom_peregovoriv_z_ukrayinoyu_schodo_stvorenniya_zoni_vilnoyi_torgivli.html.

но провести вже після саміту, наприкінці січня – на початку лютого 2011 р. у Брюсселі¹⁰⁴⁹.

Четвертий спільний звіт висноував: «Завдяки конструктивному підходу сторін, переговори щодо Угоди про асоціацію протягом 2010 р. добре просунулися вперед. Завдяки цьому Сторонам вдалося досягнути порозуміння стосовно більшості розділів Угоди та попередньо погодити на експертному рівні тексти преамбули, розділів про політичний діалог, юстицію, свободу і безпеку, а також секторальне та економічне співробітництво. Незначна кількість питань залишається для подальшого обговорення на більш пізньому етапі. Україна та ЄС розглядають завершення переговорів своїм ключовим завданням на короткострокову перспективу. Вони підтверджують налаштованість закласти нову основу для подальших відносин на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції, яка буде підтримана потужними інституціями і відповідає європейським устремлінням України»¹⁰⁵⁰.

Позитивні висновки звіту сприяли успіхові 14-го саміту Україна – ЄС в Брюсселі 22 листопада 2010 р. Під час саміту Євросоюз надав Україні План дій з лібералізації візового режиму¹⁰⁵¹. Це дозволило сторонам перейти до предметної та цілеспрямованої роботи з чіткою перспективою запровадження безвізового режиму поїздок громадян України до країн ЄС. План дій було розроблено Європейською Комісією відповідно до раніше наданих балканським державам дорожніх карт, успішне виконання яких привело до встановлення безвізового режиму для громадян Сербії, Македонії, Чорногорії, Албанії та Боснії і Герцеговини. План дій для Украї-

¹⁰⁴⁹ МЗС: Україна і ЄС погодили спільний звіт про підготовку угоди про асоціацію. РБК-Україна. 2010. 8 листопада. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/mid-ukraine-i-es-soglasovali-sovmestnyy-otchet-o-podgotovke-08112010180800>.

¹⁰⁵⁰ Третій спільний звіт про прогрес у переговорах стосовно Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <http://old.mfa.gov.ua/ua/page/open/id/781>.

¹⁰⁵¹ Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму : схвалено на саміті Україна – Європейський Союз (22 листопада 2010 року, м. Брюссель, Королівство Бельгія). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001.

ни охоплював чотири блоки питань безвізового діалогу: 1) безпека документів, включаючи біометрику; 2) нелегальна міграція, включаючи реадмісію; 3) громадський порядок та безпека; 4) зовнішні зносини та фундаментальні права. Виконання умов документа мало здійснюватися за дві фази. Під час першої Україна мала забезпечити ухвалення необхідного законодавства та державних програм у сферах, охоплених безвізовим діалогом, під час другої – імplementувати ухвалене законодавство¹⁰⁵².

Звісно, лідери ЄС не могли оминати увагою внутрішньополітичну ситуацію в Україні. Адже українська опозиція стверджувала про згортання демократії і розгортання репресій. Зокрема, починаючи з травня 2010 р., було відкрито низку кримінальних справ проти Юлії Тимошенко та її соратників. Дехто з посадовців її уряду був заарештований та перебував у СІЗО; в основному їм інкримінувалося перевищення службових повноважень¹⁰⁵³. 30 вересня 2010 р. Конституційний суд скасував дію конституційної реформи, ухваленої 8 грудня 2004 р. як компроміс під час Помаранчевої революції. Skorиставшись цим рішенням Конституційного суду, Янукович повернув собі повноваження, які мав Кучма за Конституцією 1996 р. На місцевих виборах 31 жовтня 2010 р. влада виграла боротьбу за контроль над суспільством, і ця перемога не була чесною: змінивши законодавство, влада створила правові основи для фальсифікації результатів виборів, а перебіг виборчої кампанії продемонстрував, що в практику повернулося широке застосування брудних технологій допомаранчевого періоду¹⁰⁵⁴.

Перед самітом керівництво ЄС неодноразово звертало увагу на ці негативні явища в українській політиці. Зокрема, 25 жовтня ситуація в Україні обговорювалася на засіданні Ради ЄС у закордонних

---

¹⁰⁵² План дій з лібералізації візового режиму : схвалено на саміті Україна – Європейський Союз (22 листопада 2010 року, м. Брюссель, Королівство Бельгія). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/16/f401732n5.pdf>.

¹⁰⁵³ Все, кто сидит, и только готовится. Главком. 2011. 10 января. URL: <https://glavcom.ua/publications/107227-vse-kto-sidit-i-tolko-gotovitsja.html>.

¹⁰⁵⁴ Місцеві вибори-2010. Український тиждень. 2010. 29 жовтня. URL: <https://tyzhden.ua/Publication/7481>.

справах. Після засідання єврокомісар Штефан Фюле заявив, що ЄС готовий до компромісів з Україною щодо всіх питань, крім порушення демократичних свобод¹⁰⁵⁵. Наступного дня глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон в Брюсселі зустрічалася з міністром закордонних справ України Костянтином Грищенком. Після переговорів Ештон повідомила, що вони обговорили рішення Конституційного суду України, яким була скасована конституційна реформа 2004 року. «Продовження конституційної реформи – ключовий пріоритет... з метою встановлення стійкого механізму контролю та перевірки, який би відповідав європейським стандартам», – заявила Ештон¹⁰⁵⁶. 29 жовтня в Брюсселі після дводенного засідання Європейської Ради її президент Герман Ван Ромпей повідомив, що ЄС на саміті з Україною порушить питання про стан демократії в Україні. «Будемо, звичайно, говорити про ситуацію з громадянськими свободами і свободою преси», – наголосив він¹⁰⁵⁷.

Однак у спільній заяві за підсумками саміту знайшлося місце лише для дуже обережних натяків на занепокоєння ЄС політичною ситуацією в Україні: «Сторони обговорили питання поваги до прав людини, основних свобод, демократичних цінностей та верховенства права, яке засноване на незалежному та неупередженому судочинстві. Вони наголосили, зокрема, на важливості вільних ЗМІ. За результатами останніх місцевих виборів лідери підтвердили потребу в подальшому зміцненні демократичного розвитку в Україні, зокрема виборчих рамок»; «Лідери взяли до уваги останні конституційні процеси в Україні. Сторона ЄС закликала українську владу здійснити конституційну реформу широким та всеохоплюючим

---

¹⁰⁵⁵ Комісар ЄС назвав питання, щодо якого в Європі не може бути компромісів з українською владою. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/komisar_es_nazvav_pitannya,_schodo_yakogo_v_evropi_ne_mozhe_buti_kompromisiv_z_ukrayinskoju_vladoyu.html.

¹⁰⁵⁶ ЄС чекає від України продовження конституційної реформи. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/es_chekae_vid_ukrayini_prodozhennya_konstitutsiyanoi_reformi.html.

¹⁰⁵⁷ ЄС має намір підняти питання про стан демократії в Україні. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/es_mae_namir_pidnyati_pitannya_pro_stan_demokratyi_v_ukrayini.html.

способом у тісній співпраці з Венеціанською комісією Ради Європи».

25 листопада, на третій день після саміту Україна – ЄС, Європарламент прийняв резолюцію щодо України. Цей документ містив дещо більше критики. Зокрема, констатувалося, що «після президентських виборів у січні 2010 р. посилюються тенденції, які викликають стурбованість, щодо зниження поваги до демократії та плюралізму», висловив жаль з приводу негативних явищ під час проведення місцевих виборів, а також стурбованість «з приводу останніх подій, які можуть підірвати свободу та плюралізм ЗМІ», тощо.

Однак загалом для Києва це був позитивний документ. Резолюція від 25 листопада ще виразніше, ніж резолюція від 25 лютого, підтримала євроінтеграційні наміри України. У тексті документа Європарламент «підкреслює, що, відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз, Україна може подати заявку на членство в ЄС, як і будь-яка європейська держава, яка дотримується принципів свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод і верховенства права»; «наголошує, що Україна має європейську перспективу як держава з міцними історичними, культурними та економічними зв'язками з ЄС, а також тому, що Україна є одним з ключових партнерів Союзу у його східному сусідстві та здійснює важливий вплив на безпеку, стабільність і процвітання всього континенту»; «вітає консолідовану позицію українського уряду та політичної опозиції стосовно євроінтеграційних прагнень України, а також її довгострокову мету стати державою-членом Європейського Союзу».

Тобто Європарламент тоді вважав реалістичним завданням досягнення остаточних домовленостей щодо Угоди про асоціацію вже в першій половині 2011 р. І це було офіційно визнано в резолюції Європарламенту. Схоже, лідери ЄС разом з Єврокомісією і Європарламентом на той момент були схильні вірити запевненням Януковича про наміри здійснювати демократичні реформи у внутрішній політиці, як і ринкові реформи в економіці. І керівництво ЄС сподівалося, що цьому сприятиме успішне просування України шляхом євроінтеграції.

Зі свого боку, Янукович завершував 2010 рік з великим оптимізмом щодо швидких темпів євроінтеграції. 14 грудня він заявив на зустрічі з українським дипломатичним корпусом, що «першим і головним завданням української дипломатії залишається європейська інтеграція», і наголосив, що зусилля вітчизняних дипломатів мають бути зосереджені на підписанні найближчим часом Угоди про асоціацію. При цьому він зазначив, що підписання такого документа для України матиме «історичну вагу» і створить «плацдарм для подальшої євроінтеграції», тобто для набуття членства в ЄС. Янукович також заявив, що членство України в Євросоюзі зможе стати гарантією безпеки України, і що у своїй зовнішній політиці Україна повинна розглядати і співпрацю з кожною країною-членом ЄС як стратегічну, оскільки від кожної країни залежить питання вступу України до ЄС. «Ми бачимо Європейський Союз як оптимальну модель суспільного розвитку економіки, публічних інститутів, а в перспективі – як наш спільний дім», – резюмував Янукович¹⁰⁵⁸.

У 2011-2012 рр. виявилось, що Віктор Янукович і його оточення з Партії регіонів ніколи не зможуть бути тією політичною силою, яка будуватиме складні міжнародні конструкції. Вся міжнародна політика була принесена в жертву внутрішньому комфорту і фобіям. Для того, щоб підписати асоціацію з ЄС, потрібно було лише декриміналізувати статтю, за якою ув'язнили Тимошенко.

Саме тоді Янукович отримав контроль над більшістю ЗМІ і фактично контролював частину опозиції, особливо в регіонах, але замість того, щоб маргіналізувати опозицію і створювати ручних опозиціонерів, як це робив Путін, Янукович вважав, що нові «посадки» Тимошенко і Луценка при тотальному знищенні ЗМІ дозволять йому вирішити всі внутрішні проблеми. Зараз два протилежні табори – групи Львовичкіна і Ключова розповідають, що саме вони були проти «посадок», а їхні опоненти наполягали на більш жорстких сценаріях. Насправді, обидві групи, а також група Олександра

---

¹⁰⁵⁸ Янукович запевняє, що головним завданням української дипломатії залишається євроінтеграція. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_zapevnyae_scho_golovnim_zavdanniam_ukrayinskoyi_diplomatiyi_zalishaetsya_evrointegratsiy.html.

Януковича однаково винні в тому, що сталося: ніхто із них не наполягав на неправильності підходів, а всі свої «пацифістські» настрої вони демонстрували не в кабінеті Януковича, а в розмовах з європейськими дипломатами, топлячи конкурентів.

Саме тому слід зазначити, що всі три головні групи впливу в оточенні Януковича однаково відповідальні, і саме вони стали авторами другого Майдану і відкочування України на роки назад.

Після саміту в Брюсселі очікувалося, що час до наступного саміту, який мав відбутися в Києві, стане визначальним для взаємин України і ЄС: за цей рік буде підготовлено Угоду про асоціацію в остаточному вигляді, тож на саміті в Києві можна буде урочисто підписати її, започаткувавши новий, значно триваліший етап взаємного зближення, кінцевою точкою якого стане вступ України до ЄС.

Щоб ці очікування справдилися, Київ мав здійснити усю необхідну підготовчу роботу, зокрема, виконати пункти Порядку денного асоціації, завершити переговори з Брюсселем. Але, окрім цього, була й інша умова: розвиток політичної ситуації в Україні мав справляти позитивне враження на партнерів з ЄС. Саме цю, другу, умову Янукович виконати не зміг і не захотів.

Причина полягала в тому, що будь-які реформи, включаючи і євроінтеграцію, Янукович розглядав як спосіб зміцнення своїх позицій. У разі ж, якщо ці два завдання – проведення реформ і зміцнення власних позицій – починали суперечити одне одному, то Янукович, безумовно, волів жертвувати реформами.

Лідери ЄС, зі свого боку, вбачали в євроінтеграції України важіль впливу на внутрішньополітичну ситуацію в Україні та запобіжник встановлення в Україні авторитарного режиму. Ось чому вони підтримували зближення України з ЄС навіть в умовах згортання демократії в Україні, – щоб мати можливість використовувати Угоду про асоціацію як «пряник» для Януковича, а затягування її підписання – як «батіг».

Якщо лідери ЄС сподівалися, що після саміту в Брюсселі розгортання політичних репресій в Україні припиниться, то вони помилилися. Уже 26 грудня 2010 р. співробітники спецпідрозділу СБУ «Альфа» затримали одного з найяскравіших представників пома-

ранчевої команди, ексміністра внутрішніх справ Юрія Луценка, і доставили до слідчого ізолятора СБУ в Аскольдовому провулку в Києві.

11 квітня 2011 р. Генпрокуратура повідомила про порушення проти Юлії Тимошенко справи за звинуваченням у перевищенні влади та службових повноважень під час укладання газових контрактів із Росією 19 січня 2009 р. Уже 24 червня 2011 р. в Печерському районному суді Києва розпочався суд у цій справі.

Але спершу ЄС реагував лише надсиланням Києву сигналів занепокоєння. Підготовка до підписання Угоди про асоціацію відбувалася за планом. Другого березня в Брюсселі провели переговори єврокомісар Штефан Фюле і перший віцепрем'єр України Андрій Клюєв. Після закінчення зустрічі вони повідомили, що Брюссель і Київ підтверджують плани завершити переговори щодо Угоди про асоціацію, яка передбачає створення зони вільної торгівлі, до кінця поточного року. «У нас є спільні амбіції – завершити ці переговори до кінця року», – сказав єврокомісар. «Ми близькі до того, щоб погоджувати Угоду про асоціацію і зону вільної торгівлі, і домовилися, що на рівні експертів будуть відпрацьовуватися всі проблемні питання, які залишилися, щоб в цьому півріччі парафувати цей документ», – додав Клюєв¹⁰⁵⁹.

Отже, на той момент сторони розраховували на такий графік: червень – парафування, грудень – підписання Угоди про асоціацію. Звісно, у центрі суспільної уваги перебувало підписання як гучний публічний захід за участі лідерів ЄС і України, тоді як парафування розглядалося як технічний підготовчий захід.

18 квітня до Києва прибув президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу. «Ми стоїмо за крок до підписання Угоди про асоціацію, яка передбачає створення зони вільної торгівлі», – наголосив Янукович¹⁰⁶⁰.

¹⁰⁵⁹ Україна і ЄС домовляться про асоціацію до кінця року. Дзеркало тижня. 2011. 2 березня. URL: https://dt.ua/POLITICS/_ukrayina_i_es_domovlyatsya_pro_asotsiatsiyu_do_kintsya_roku.html.

¹⁰⁶⁰ Янукович: Ми за крок від підписання договору про асоціацію з ЄС. Дзеркало тижня. 2011. 18 квітня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_mi_za_krok_vid_pidpisannya_dogovoru_pro_asotsiatsiyu_z_es.html.

Після зустрічі з Баррозу Янукович підтвердив, що Угоду про асоціацію може бути підписано вже поточного року. «При збереженні існуючої динаміки в переговорах ми зможемо погодити документ до наступного саміту Україна – ЄС, який заплановано на грудень цього року в Києві, – сказав він. – Хочу підтвердити чітку політичну волю завершити переговорний процес щодо укладання Угоди про асоціацію в 2011 р. Про це ми сьогодні дуже добре поговорили з президентом Баррозу». Янукович позитивно оцінив хід переговорів стосовно всіх частин Угоди про асоціацію, включаючи створення поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ. Також він зазначив, що Україна вживає «активних та всебічних» заходів для виконання наданого Євросоюзом Плану дій з лібералізації візового режиму¹⁰⁶¹.

Невдовзі Янукович вирішив посилити активність у безвізовому напрямі. 22 квітня своїм указом він затвердив Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Євросоюзом візового режиму для України¹⁰⁶².

У травні українське керівництво продовжувало розповідати, що Угоду про асоціацію планується підписати на саміті Україна – ЄС у Києві в грудні. Зокрема, 16 травня про це заявив міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко на спільній пресконференції у Львові зі своїм польським колегою Радославом Сікорським¹⁰⁶³. 19 травня це підтвердила секретар РНБО Раїса Богатирьова на брифінгу в Києві після зустрічі з керівником Бюро національної безпеки Польщі Станіславом Козеєм¹⁰⁶⁴.

25 травня Янукович в інтерв'ю агентству «Bloomberg» заявив:

---

¹⁰⁶¹ Янукович підтвердив, що впорається з угодою про асоціацію з ЄС до грудня. Дзеркало тижня. 2011. 18 квітня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_pidtverdiv_scho_vporaetsya_z_ugodoyu_pro_asotsiatsiyu_z_es_do_grudnya.html

¹⁰⁶² Янукович затвердив план заходів щодо лібералізації візового режиму з ЄС. Finance.ua. 2011. 22 квітня. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/236100/yanukovich-zatverdiv-plan-zahodiv-shhodo-liberalizatsiyi-vizovogo-rezhymu-z-yes>.

¹⁰⁶³ Грищенко обіцяє асоціацію з ЄС до кінця року. Дзеркало тижня. 2011. 16 травня. URL: https://dt.ua/POLITICS/grischenko_obitsya_e_asotsiatsiyu_z_es_do_kintsya_roku.html.

¹⁰⁶⁴ Україна сподівається на підписання угоди про асоціацію з ЄС у грудні. Дзеркало тижня. 2011. 19 травня. URL: https://dt.ua/POLITICS/ukrayina_spodivaetsya_na_pidpisannya_ugodi_pro_asotsiatsiyu_z_es_u_grudni.html.

«Наш головний пріоритет – інтеграція в ЄС. Ми готові підписати Угоду про асоціацію цього року. Ми хотіли б, щоб перспективи вступу України до ЄС були виписані в цій угоді, щоб угода не була порожньою»¹⁰⁶⁵. Утім, остання пропозиція – щодо закріплення в Угоді про асоціацію перспектив членства України в ЄС – не мала підтримки у керівництва ЄС і була потрібна Януковичу радше як предмет для політичного торгу з Брюсселем та гарне гасло для внутрішньополітичного тиску.

Трохи пізніше (наприкінці червня) мотиви принципового небажання ЄС закріплювати в Угоді про асоціацію перспективи українського членства детально пояснив посол Польщі в Україні Генрик Літвін. «Для України це щось на зразок політичного гасла, мовляв, ми – в Європі. І у Києві багато хто вважає, що Європі дуже легко сказати – так, у вас є така перспектива. Але зрозумійте, в Євросоюзі слова, записані в документах і ті, що прозвучали в офіційних заявах, мають величезне значення, у тому числі правове. У багатьох країнах ЄС декларацію перспективи сприймають не як політичну заяву, а як етап юридичної процедури. А до цього етапу, на думку більшості членів ЄС, переходити поки рано. Хоча насправді в Європі ні в кого немає сумнівів, що в Україні є європейська перспектива, що членство країни в ЄС можливо», – заявив посол в інтерв'ю газеті «Коммерсантъ-Україна»¹⁰⁶⁶.

Однак уже в червні стало цілком зрозуміло, що процес євроінтеграції України, який 2010 року помітно прискорився, уповільнюється. Найбільш показовим у цьому сенсі став зсув графіка підписання Угоди про асоціацію. 22 червня в Києві під час круглого столу «Відносини України і Росії після підписання Україною угоди про ЗВТ з ЄС» адміністратор департаменту політики Європарламенту Інна Кірш розповіла, що на саміті Україна – ЄС у грудні відбудеться лише «ініціація» (тобто парафування) майбутньої Угоди про асоціацію, а

¹⁰⁶⁵ Янукович: Інтеграція в ЄС залишається нашим пріоритетом. Interfax-Україна. 2011. 25 травня. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/69530.html>.

¹⁰⁶⁶ Польща вважає, що угоду про асоціацію України з ЄС підпишуть не раніше другої половини 2012-го. Дзеркало тижня. 2011. 1 липня. URL: https://dt.ua/POLITICS/polscha_vvazhae_scho_ugodu_pro_asotsiatsiyu_ukrayini_z_es_pidpishut_ne_ranishe_drugoyi_polovini_201.html.

підписати цей документ з Україною ЄС планує влітку 2012 р. Після того у 2013 р. Угоду спробує ратифікувати Європарламент, а потім – ще всі 27 національних парламентів країн-членів ЄС¹⁰⁶⁷.

Тобто фактично графік зсунувся на півроку: парафування – з червня на грудень, а підписання – з грудня 2011 на червень 2012 р. Проте це не нівелювало важливість саміту Україна – ЄС, запланованого на грудень 2011 р. у Києві. Адже процедуру парафування можна було провести так само урочисто, як і процедуру підписання. Інакше кажучи, замість однієї урочистої події з Євросоюзом Україна отримувала дві. Ось чому цей зсув графіка і заміна підписання на парафування в порядку денному грудневого саміту залишилися майже непоміченими в українському інформпросторі, та й у суспільній свідомості.

Що ж до причин гальмування євроінтеграції, то вони були і технічними, і політичними. Технічні причини полягали в тому, що переговори щодо Угоди про асоціацію та щодо ЗВТ затягнулися. З офісу Кетрін Ештон у ЗМІ просочилася інформація про те, що в разі успішного завершення запланованого на червень раунду переговорів можна буде парафувати Угоду про асоціацію у вересні. Але 20 червня 2011 року таку можливість заперечив глава представництва ЄС в Україні Жозе Мануел Пінту Тейшейра, який пояснив, що «до вересня залишається дуже мало часу і залишається декілька моментів, які ще не були остаточно вирішені». «З різних компонентів, включаючи зону вільної торгівлі та інші елементи, які ми називаємо політичною угодою, питання співпраці, залишилися дуже незначні невирішені моменти, які у великій мірі залежать від політичної волі в Україні і бажання виконувати певні умови», – обережно сформулював проблему дипломат¹⁰⁶⁸.

Політичні причини гальмування євроінтеграції України полягали в зростанні невдоволення Брюсселя авторитарними тенденціями

---

¹⁰⁶⁷ Відмова від приєднання до ЗВТ закряє для України двері до Євросоюзу – Інна Кірш. УНІАН. 2011. 22 червня. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/509958-vidmova-vid-priednannya-do-zvt-zakrie-dlya-ukrajini-dveri-do-evrosoyuzu-inna-kirsh.html>.

¹⁰⁶⁸ Євровичовник: Зони вільної торгівлі з ЄС не буде до жовтня. Дзеркало тижня. 2011. 20 червня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/evrochinovnik_zoni_vilnoyi_torgivli_z_es_ne_bude_do_zhovtnya.html.

ми у Києві. Дев'ятого червня Європарламент прийняв резолюцію по Україні щодо справ Юлії Тимошенко та інших членів колишнього уряду. «ЄС продовжує наголошувати на необхідності поваги до верховенства права, яке передбачає справедливі, неупереджені і незалежні судові процеси при одночасному уникненні небезпеки спровокувати відчуття, що заходи правосуддя застосовуються вибірково, оскільки ЄС вважає ці принципи особливо важливими для країни, яка бажає вступити у глибші договірні відносини, основані на політичній асоціації», – констатовалося у документі¹⁰⁶⁹. Утім, далі обережних поміркованих оцінок резолюція не просунулася.

27 червня 2011 року президент Європарламенту Єжи Бузек, оцінюючи останні події в Україні, виділив дві новини. Гарна, за його словами, полягає в тому, що в Україні з'явилася стабільність. Погана ж стосується того, що в керівництва ЄС виникли сумніви, чи справді діють в Україні демократичні принципи, зокрема, вільно функціонує судова система, чи можуть вільно, без тиску, працювати ЗМІ. Поряд з тим Бузек підтвердив свої сподівання, що роботу над Угодою про асоціацію вдасться завершити до кінця поточного року¹⁰⁷⁰.

Водночас Київ демонстрував політичну волю рухатися шляхом євроінтеграції. 29 червня 2011 року уряд Азарова затвердив план першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС на 2011 рік¹⁰⁷¹.

11 липня президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу провів телефонну розмову з Януковичем і запросив його відвідати Брюссель 20 жовтня. Пресслужба Януковича повідомила, що, за його словами, метою візиту є досягнення політичних домовленостей, необхідних

¹⁰⁶⁹ Ukraine: the cases of Yulia Tymoshenko and other members of the former government. European Parliament. 2011. June 9. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2011-0272&language=EN> ; Резолюція Європарламенту про справу проти Тимошенко та інших екс-чиновників. Українська правда. 2011. 9 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/06/9/6284088/>.

¹⁰⁷⁰ Європарламент сподівається на завершення роботи щодо угоди про асоціацію з Україною до кінця року. Дзеркало тижня. 2011. 28 червня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evroparlament_spodivaetsya_na_zavershennya_roboti_schodo_ugodi_pro_asotsiatsiyu_z_ukrayinoyu_do_kint.html.

¹⁰⁷¹ Про затвердження плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2011 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.06.2011 р. № 612-р. Урядовий кур'єр. 2011. 29 липня (№ 137).

для завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Янукович висловив сподівання, що за результатами наступних раундів переговорів у липні-вересні вдасться завершити переговори щодо всього тексту Угоди, і заявив, що буде й надалі застосовувати конструктивні підходи для віднайдення компромісів з питань, які поки що залишаються невирішеними.

Принагідно Янукович повідомив, що 6 червня 2011 року українська сторона передала на розгляд Єврокомісії звіт про прогрес у реалізації законодавчої фази Плану дій з візової лібералізації. «Сподіваємося на позитивні висновки з боку Європейської комісії щодо виконання українською стороною першої фази документа. Розраховуємо також на ухвалення державами-членами ЄС політичного рішення щодо переходу до другої, імплементаційної фази Плану дій до кінця цього року», – наголосив він. Також Янукович підтвердив свій намір взяти участь у другому саміті Східного партнерства 29–30 вересня у Варшаві¹⁰⁷².

Водночас речник Єврокомісії Майкл Карнітшніг повідомив, що Баррозу в розмові з Януковичем пов'язав прогрес у відносинах України і ЄС з внутрішньою ситуацією в Україні. «Президент Баррозу зазначив, як він робив це вже кілька разів за різних випадків, важливість уникати будь-якої політизації судової системи, уникати використання вибіркового правосуддя, тому що очевидно, що політичні реформи, незалежність судової системи, дотримання прав людини є умовами для прогресу відносин між ЄС і Україною», – сказав речник. Він зазначив, що для завершення перемовин щодо Угоди про асоціацію «нам також необхідно бачити прогрес у політичних реформах». За його словами, Баррозу в розмові з Януковичем відзначив, зокрема, важливість конституційної реформи та підготовки нового виборчого кодексу із залученням усіх політичних сил і на основі міжнародних стандартів¹⁰⁷³.

---

¹⁰⁷² Янукович 20 жовтня на запрошення Баррозу відвідає Брюссель з метою завершення переговорів про асоціацію між Україною та ЄС. РБК-Україна. 2011. 11 липня. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/yanukovich-20-oktyabrya-po-priglasheniyu-barrozu-posetit-bryussel-11072011143400>.

¹⁰⁷³ Баррозу нагадав Януковичу про права людини. Дзеркало тижня. 2011. 12 липня. URL: https://dt.ua/POLITICS/barrozu_nagadav_yanukovichu_pro_prava_

П'ятого серпня 2011 року Юлію Тимошенко було заарештовано в залі суду. Це посилило тривогу з боку ЄС, але ще не змусило його вдатися до погроз про відмову від Угоди про асоціацію. Власне, від цього застерігала сама Тимошенко. «Я хочу звернутися до країн Європейського Союзу, щоб вони максимально прискорили Угоду про асоціацію. Я просто благаю їх: не допустити відстрочку. І ні на день не відкладати цю велику подію для України», – заявила вона у зверненні, яке оприлюднила її пресслужба 9 серпня. Тимошенко назвала євроінтеграцію одним «з небагатьох сильних запобіжників, які у нас ще збереглися». «Більше того, зараз не можна зупиняти цей процес і висувати якісь умови у зв'язку з політичними репресіями в Україні. Навпаки: саме внаслідок того, що зараз відбувається з демократією та свободами у країні, треба прискорити підписання Угоди про асоціацію», – наголосила Тимошенко¹⁰⁷⁴.

Цю позицію врахували в ЄС. Наприкінці серпня депутати Європарламенту зійшлися на думці, що Угоду про асоціацію необхідно підписати якнайшвидше, незважаючи на арешт Тимошенко. «Враховуючи нестачу демократії в Україні, найкращим виходом буде якомога швидше укладення Угоди, адже цей документ містить зобов'язуючі норми про прийняття Україною європейських стандартів», – пояснив колегам депутат Європарламенту Павел Залевські. Його підтримав запрошений на засідання директор генерального директорату «Торгівля» Єврокомісії Руперт Шлегельмільх. «Хоча ситуація з Тимошенко і не є предметом переговорів, ми погоджуємося, що підписання Угоди про асоціацію допоможе Україні в тій ситуації, в якій вона перебуває», – сказав він. Під час подальшого обговорення жоден із депутатів не висловився на користь уведення санкцій щодо України. За підсумками дискусії в Європарламенті якогось формального рішення не приймалося, однак на ньому з порядку денного було фактично знято питання про можливе

---

lyudini_.html.

¹⁰⁷⁴ Тимошенко просить ЄС не гальмувати підписання угоди про асоціацію. Дзеркало тижня. 2011. 10 серпня. URL: https://dt.ua/POLITICS/timoshenko_prosit_es_ne_galmuvati_pidpisannya_ugodi_pro_asotsiatsiyu.html.

блокування завершення переговорів між Києвом і Брюсселем¹⁰⁷⁵.

Водночас Київ робив вигляд, що нічого особливого не сталося, і демонстрував рішучість просуватися шляхом євроінтеграції максимально далеко. 19 серпня 2011 року в газеті «Дзеркало тижня» вийшла стаття Януковича, яка закінчувалася словами: «За років десять Україна буде в Європейському Союзі, ввійде в коло розвинених країн. Я в цьому переконаний»¹⁰⁷⁶.

25 серпня «The Wall Street Journal» надрукував статтю Януковича «Майбутнє України – з Європейським Союзом». «Моя мета – забезпечити Україні гідне місце серед членів Європейського Союзу», – заявив він і далі зазначив: «Наше майбутнє залежить від зміцнення зв'язків з ЄС, і сподіваюся, це врешті-решт приведе нашу країну до повноправного членства в Євросоюзі». Він також висловив сподівання, що «у наступні 10 років... Україна знову об'єднається зі своєю європейською родиною», і закликав «європейських друзів» підтримати ці зусилля¹⁰⁷⁷.

17 вересня в Ялті на форумі «Ялтинської європейської стратегії» Азаров наголосив, що його уряд дотримується європейських цінностей і «твердо налаштований» на інтеграцію України з Євросоюзом¹⁰⁷⁸. Як зазначила пресслужба Кабміну, Азаров заявив, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС повинна включати чітку перспективу приєднання України до ЄС. «Чи включати в Угоду про асоціацію перспективу європейської інтеграції України? – запитав

¹⁰⁷⁵ Європарламент приносить в жертву Тимошенко заради демократії в Україні. Дзеркало тижня. 2011. 1 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evroparlament_prinosit_v_zhertvu_timoshenko_zaradi_demokratiyi_v_ukrayini.html.

¹⁰⁷⁶ Янукович В. Двадцять років України: Наш шлях лише починається. Кіровоградська обласна державна адміністрація. URL: https://zn.ua/ukr/internal/dvadtysat_rokiv_ukrayini_nash_shlyah_lishe_pochinaetsya.html.

¹⁰⁷⁷ Yanukovich V. Ukraine's Future Is With the European Union. The Wall Street Journal. 2011. August 25. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424053111903461304576524672209158138>; Янукович: Дружити з Росією дуже важливо, але Україна обирає Європу. Дзеркало тижня. 2011. 25 серпня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_druzhiti_z_rosieyu_duzhe_vazhливо_ale_ukrayina_obirae_evropu.html.

¹⁰⁷⁸ Азаров вважає неоднозначною, але гідною угоду про ЗВТ та асоціацію з ЄС. УНІАН. 2011. 17 вересня. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/543426-azarov-vvajaє-neodnoznachnoyu-ale-gidnoyu-ugodu-pro-zvt-ta-asotsiatsiyu-z-es.html>.

Азаров. – Однозначно, потрібно включати. Якщо ми думаємо про майбутнє»¹⁰⁷⁹.

ЄС не був готовий зайти в стосунках з Україною настільки далеко. В інтерв'ю газеті «Коммерсантъ-Україна», опублікованому 20 вересня, єврокомісар Штефан Фюле дав чітку відповідь на питання, чи увійде в Угоду про асоціацію згодка про перспективу членства України в ЄС або про статтю 49 Договору про Європейський Союз, яка гарантує таку перспективу. «Не увійде. Я сподіваюся, що цей факт не стане проблемою, яка виявиться перешкодою для підписання українською стороною Угоди про асоціацію», – відповів Фюле.

При цьому він зазначив, що ЄС дуже рішуче налаштований завершити переговори щодо Угоди про асоціацію. Однак перед цим Україна, за словами Фюле, мусить вирішити низку проблем, зокрема провести декриміналізацію економічних злочинів. «Ми ніколи не говорили, що умовою підписання Угоди є виконання Україною всіх зобов'язань на 120%. У нас немає папки з 23 або 145 сторінок, де розписаний чіткий перелік технічних вимог, виконання яких є умовою для укладення Угоди. Ми повинні побачити наміри з вашого боку!» – зазначив єврокомісар. Він також наголосив, що всі представники опозиції повинні мати можливість брати участь у виборах¹⁰⁸⁰.

29-30 вересня 2011 року у Варшаві відбувся другий саміт Східного партнерства. Формально він був успішний для України. У спільній заяві саміту¹⁰⁸¹ говорилося зокрема, що його учасники чекають можливого завершення переговорів між ЄС і Україною щодо Угоди про асоціацію із поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі до саміту Україна – ЄС у грудні 2011 р. Але для Януковича ці два дні у Варшаві мали чимало неприємних моментів.

---

¹⁰⁷⁹ Азаров: Угода про асоціацію має включати перспективу інтеграції в ЄС. Finance.ua. 2011. 18 вересня. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/252155/azarov-ugoda-pro-asotsiatsiyu-maye-vklyuchaty-perspektyvu-integratsiyi-v-yes>.

¹⁰⁸⁰ Европа отказалась обещать Украине вступление в ЕС. Українські новини. 2011. 20 вересня. URL: <https://ukranews.com/news/108848-evropa-otkazalas-obeshhat-ukrayne-vstuplenye-v-es>.

¹⁰⁸¹ Другий саміт «Східного партнерства». Міністерство закордонних справ України. 2011. 4 жовтня. URL: <https://mfa.gov.ua/news/333-drugij-samit-skhidnogo-partnerstva>.

Перед початком саміту у Януковича були переговори з керівниками Польщі. Президент Польщі Броніслав Коморовський на спільному брифінгу з Януковичем привітав Україну із досягненнями на шляху євроінтеграції. Прем'єр-міністр Польщі Дональд Туск після зустрічі з Януковичем зазначив: «Уся Європа, а також ми тут, у Варшаві, добре оцінюємо рішучість української влади в її стараннях інтегрувати Україну з рештою Європи». «Сьогодні можна сказати, що багато складних питань вдалося вирішити швидше, ніж ми могли собі уявити ще півроку тому», – заявив він і висловив сподівання на парафування Угоди про асоціацію України з ЄС до кінця поточного року. «Здається, що цей великий успіх є на відстані витягнутої руки», – наголосив Туск. Також він повідомив, що в його розмові з Януковичем попри все інше йшлося про внутрішню ситуацію в Україні. «Я сказав панові президенту свою думку з цього приводу, а також думку моїх партнерів із ЄС, – зауважив Туск. – Відносини влади й опозиції, демократичні стандарти матимуть, звісно, вплив на процес інтеграції. Очікування щодо держав, які прагнуть у Європейський Союз, у сфері стандартів демократії та прав людини дуже високі. Я задоволений, що пан президент це розуміє»¹⁰⁸².

Утім, сам Янукович, підбиваючи підсумки своєї зустрічі з Туском, акцентував на іншому. «Угода про асоціацію є для нашої держави дуже важливою, і ми наполягали і будемо наполягати на тому, щоб в цій угоді була відображена перспектива України вступу до Європейського Союзу», – заявив він¹⁰⁸³.

Тобто інерція подій (та й інерція мислення Януковича) була такою, що Янукович тоді ще не вважав суттєвими свої проблеми в стосунках з Брюсселем через справу Тимошенко. Натомість він пе-

---

¹⁰⁸² Савицький Ю. На саміті «Східного партнерства» у Варшаві Україну вітають і застерігають. Радіо Свобода. 2011. 29 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24344293.html> ; В Польщі вже бачать успіх України на відстані витягнутої руки. Економічна правда. 2011. 29 вересня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/09/29/300091/>.

¹⁰⁸³ Янукович настаивает на перспективе членства Украины в ЕС в Соглашении об ассоциации. Українські новини. 2011. 29 вересня. URL: <https://ukranews.com/news/110513-yanukovych-nastayvaet-na-perspektyve-chlenstva-ukrainy-v-es-v-soglasheniy-ob-associaciyu>.

реймався тим, як домогтися від ЄС більшого, ніж той був готовий дати (зокрема, закріплення в Угоді про асоціацію перспективи повноправного членства). А всілякі політичні претензії з боку ЄС він сприймав як формальність, до якої слід публічно виказувати повагу – але не більше.

Події на самому саміті показали, що Янукович недооцінив серйозність ситуації, яка виникла після арешту його головної конкурентки на минулих президентських виборах. Тимошенко стала «заочною зіркою» саміту. 29 вересня на урочистій вечері, якою відкрився саміт, Янукович опинився під вогнем критики з приводу судового процесу над Тимошенко¹⁰⁸⁴.

Зранку другого дня саміту Янукович провів зустрічі спочатку з керівниками ЄС Жозе Мануелем Баррозу та Германом Ван Ромпеєм, а потім – з канцлером Німеччини Ангелою Меркель. І кожен співрозмовник Януковича торкався теми Тимошенко. Далі Янукович взяв участь у пленарних засіданнях саміту. «Українські новини» повідомили, що, за словами джерел у делегації, Янукович не залишився на урочистий обід для керівників делегацій та полетів до України.

На брифінгу за підсумками саміту президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей повідомив, що провідні посадові особи ЄС висловили Януковичу свою стурбованість долею Тимошенко. «Тема Юлії Тимошенко порушувалась на вечері вчора вночі, на пленарних сесіях і на двосторонніх зустрічах з паном Януковичем, у тому числі на якій я був присутнім, – сказав Ван Ромпей. – Ми передали нашу стурбованість долею колишнього прем'єр-міністра й наше неприйняття можливого вибіркового використання правосуддя у відношенні колишніх членів уряду». Президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу підтвердив: «Ми висловили серйозну стурбованість справою Тимошенко».

Польський прем'єр Дональд Туск, своєю чергою, заявив, що справа Тимошенко може ускладнити завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію між Україною і ЄС. «Шлях України до Європи

---

¹⁰⁸⁴ Савицький Ю. Заочною зіркою саміту «Східного партнерства» була Юлія Тимошенко. Радіо Свобода. 2011. 30 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24345428.html>.

почався при прем'єрі Тимошенко. Ми не сумніваємося, що загалом мета пана Януковича і пані Тимошенко, як і більшості громадян України, – це рух у Європу. І ми дуже чітко передали керівництву України позицію ЄС взагалі й кожного з нас окремо – утиск опозиції, порушення прав людини дуже серйозно ускладнює реалізацію таких устремлінь і може кинути тінь на фінал переговорів про Угоду про асоціацію», – сказав Туск. Він додав, що «існують певні сигнали доброї волі з боку керівництва України»¹⁰⁸⁵.

Отже, на Варшавському саміті Східного партнерства Янукович чи не вперше почув з боку представників ЄС виразну погрозу скасувати парафування (про підписання тоді вже не йшлося) Угоди про асоціацію на саміті Україна – ЄС у Києві в грудні 2011 року, якщо Юлію Тимошенко буде засуджено до позбавлення волі. Але була й інша прикра несподіванка для Януковича. Він побачив, що Тимошенко стала «заочною зіркою» саміту у Варшаві. Незавжди було передбачити, що в разі звільнення Тимошенко саме до неї, а не до Януковича буде прикута увага українського суспільства і світових ЗМІ під час парафування Угоди про асоціацію на саміті в Києві. А це аж ніяк не входило в плани Януковича. У разі ж, якщо Тимошенко сидітиме у в'язниці, а Угода про асоціацію все одно буде парафувана, переможцем був би Янукович: він домігся укладення Угоди навіть попри закиди про ув'язнену політичну суперницю. До того ж, найближче оточення Януковича запевняло його, що європейці «переступлять» через Тимошенко і змушені будуть підписати договір про асоціацію. І тут дуже важливо зазначити, що такої думки дотримувалися всі, без винятку, групи впливу: і група Андрія Ключова, і група Сергія Львовичкіна і, що не менш важливо, група, до якої входив син Януковича Олександр.

Одинадцятого жовтня 2011 року Печерський районний суд Києва визнав Тимошенко винною у перевищенні влади та службових повноважень і призначив їй покарання у вигляді позбавлення волі на строк сім років з позбавленням права обіймати посади в органах державної

---

¹⁰⁸⁵ Справа Тимошенко стала головною темою на саміті Східного партнерства. Українські новини. 2011. 30 вересня. URL: <https://ukranews.com/ua/amp/news/110686-sprava-tymoshenko-stala-golovnoyu-temoyu-na-samiti-skhidnoho-partnerstva>.

влади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, на строк три роки. Суд також задовольнив цивільний позов НАК «Нафтогаз України», який вимагав від Тимошенко компенсації збитків, завданих цій компанії внаслідок підписання газових контрактів із Росією, в обсязі 1,516 млрд грн (за тодішнім курсом НБУ – 190,2 млн дол.) та судових витрат¹⁰⁸⁶.

На це рішення суду миттєво відреагував ЄС. Того ж дня, 11 жовтня, глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон від імені ЄС виступила з декларацією, у якій попередила Київ про «серйозні наслідки»: «ЄС глибоко розчарований рішенням Печерського районного суду в Україні у справі пані Юлії Тимошенко. Вирок винесено після судового розгляду, який не відповідав міжнародним стандартам щодо справедливого, прозорого та незалежного судового процесу, про який я неодноразово закликала у своїх попередніх заявах. Це, на жаль, підтверджує, що правосуддя вибірково застосовується в політично мотивованих кримінальних переслідуваннях лідерів опозиції та членів колишнього уряду», – констатувала Ештон. І далі сформулювала висновки: «ЄС закликає компетентні органи влади України забезпечити справедливий, прозорий і неупереджений процес у будь-якій апеляції у справі пані Тимошенко та інших судових процесах, пов'язаних з членами колишнього уряду. Право на оскарження не повинно бути порушене, накладаючи обмеження на здатність підсудних виступати на майбутніх виборах в Україні, включаючи парламентські вибори, заплановані на наступний рік. ЄС розглядатиме свою політику щодо України. Те, як українська влада загалом поважатиме універсальні цінності та верховенство права, зокрема, як вони будуть вирішувати ці справи, може мати серйозні наслідки для двосторонніх відносин між Україною та ЄС, у тому числі для укладення Угоди про асоціацію, нашого політичного діалогу та нашого ширшого співробітництва»¹⁰⁸⁷.

¹⁰⁸⁶ Вирок Юлії Тимошенко. Українська правда. 2011. 13 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/13/6665346/>.

¹⁰⁸⁷ Declaration by the High Representative Catherine Ashton on behalf of the European Union on the verdict in the case of Ms Yulia Tymoshenko. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/cfsp/125033.pdf.

Водночас президент Європарламенту Єжи Бузек висловив глибокий жаль щодо вироку, винесеного Тимошенко, а також сподівання, що вирок буде переглянуто під час процесу оскарження, а до Кримінального кодексу буде внесено поправки, які декриміналізують статтю, за якою засуджено Тимошенко¹⁰⁸⁸. Президент Європейської народної партії Вільфред Мартенс взагалі заявив про необхідність припинити з Україною перемовини щодо Угоди про асоціацію¹⁰⁸⁹.

Того дня в Україну прибув із візитом президент Словенії Данило Тюрк. На спільній пресконференції Янукович розповів, що під час переговорів вони приділили багато уваги питанню про засудження Тимошенко. «По-перше, я хотів би сказати, що це, безумовно, прикрий випадок, який сьогодні перешкоджає питанню європейської інтеграції України», – визнав Янукович. Також він визнав, що це питання викликає стурбованість у ЄС. «І я хочу сказати, що ми добре розуміємо, чому це так», – додав він.

Далі він спробував знайти виправдання цьому випадку. «Україна, яку ми отримали в 2010 р., мала багато проблем з модернізацією та гармонізацією українського законодавства до європейських стандартів», – сказав Янукович і зазначив, що Україна успадкувала цю проблему ще з радянських часів. За його словами, сьогодні Україна активно працює над реформуванням законодавства, і насамперед це стосується Кримінально-процесуального кодексу, який діє з 1960 р. Робота над новою редакцією кодексу почалася ще торік, наголосив Янукович, і проект уже надіслано для висновку Венеціанській комісії. «Це дуже великий законопроект, який, безумовно, буде розглядатися в українському парламенті і буде прийнятий», – запевнив він і зазначив, що з прийняттям нового кодексу Україна отримає

---

¹⁰⁸⁸ Президент Європарламенту сподівається, що до КК внесуть поправки і Тимошенко відпустять. Дзеркало тижня. 2011. 11 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/prezident_evroparlamentu_spodivaetsya_scho_do_kk_vnesut_popravki_i_timoshenko_vidpustyat.html.

¹⁰⁸⁹ Голова Європейської народної партії закликав припинити перемовини з Україною про асоціацію. Дзеркало тижня. 2011. 11 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/golova_evropeyskoyi_narodnoyi_partiyi_zaklikav_pripiniti_peremovini_z_ukrayinoyu_pro_asotsiatsiyu.html.

європейські стандарти в таких питаннях, як права людини, свобода тощо. Далі Янукович підтвердив, що сьогодні питання євроінтеграції безпосередньо залежать від виконання Україною зобов'язань, які вона взяла на себе, зокрема при вступі до Ради Європи; одне з них – прийняття нового Кримінального процесуального кодексу. Але це, повторив Янукович, вимагає часу¹⁰⁹⁰.

Утім, Янукович мав спосіб звільнити Тимошенко. Для цього було потрібно декриміналізувати статтю 365 Кримінального кодексу, за якою було засуджено Тимошенко. На той час уже існував проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності)». Він був внесений самим Януковичем 27 вересня 2011 р. і прийнятий у першому читанні 6 жовтня¹⁰⁹¹. Але він стосувався лише представників бізнесу; представники опозиції підготували до другого читання поправки, які поширювали скасування кримінальної відповідальності за статтею 365 КК на членів Кабінету Міністрів¹⁰⁹². Опозиція сподівалася, що законопроект разом із цими поправками буде прийнято вже 18 жовтня.

Такі самі сподівання мали керівники ЄС з огляду на те, що на 20 жовтня була запланована їхня зустріч у Брюсселі з Януковичем. Очікувалося, що під час цієї зустрічі сторони остаточно узгодять Угоду про асоціацію й оголосять намір парафувати її в грудні в Києві на черговому щорічному саміті Україна – ЄС. 14 жовтня речниця Єврокомісії Піа Аренкільде-Хансен повідомила, що лідери ЄС «найближчими днями» приймуть остаточне рішення, чи відбудеться

---

¹⁰⁹⁰ Янукович о приговоре Тимошенко: Это досадный случай, препятствующий евроинтеграции. Корреспондент. 2011. 11 октября. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/1270994-yanukovich-o-prigovore-timoshenko-eto-dosadnyj-sluchaj-prepyatstvuyushchij-evrointegracii>.

¹⁰⁹¹ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності) від 27.09.2011 р. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=41271.

¹⁰⁹² Бютівці намагаються прискорити декриміналізацію статті Тимошенко. УНІАН. 2011. 13 жовтня. URL: <https://www.unian.ua/politics/554002-byutivtsi-namagayutsya-priskoriti-dekriminalizatsiyu-statti-timoshenko.html>.

візит Януковича до Брюсселя 20 жовтня¹⁰⁹³. Фактично той візит було поставлено у пряму залежність від вирішення питання Тимошенко.

17 жовтня 2011 року Янукович дав інтерв'ю представникам західних ЗМІ, таких як агентство Bloomberg, видання Corriere della Sera, Frankfurter Allgemeine Zeitung, The Times, The New York Times, The Wall Street Journal. Як повідомила пресслужба Януковича, він наголосив, що європейська інтеграція України є незмінним пріоритетом державної політики України. «Європейський вибір – це вибір українського народу. Інтеграція України в Європейський Союз продовжується вже багато років. І дуже багато зроблено, щоб наблизити цю мету, тому що це питання має для нас велике значення», – заявив він¹⁰⁹⁴.

Але західні видання, що висвітлювали ту зустріч, акцентували увагу на інших моментах. Журналістів цікавила передусім справа Тимошенко¹⁰⁹⁵. Але, як повідомив «The Wall Street Journal», Янукович назвав неприйнятним звільнення Тимошенко з ув'язнення. «Який сигнал ми даємо суспільству? Що, щоб скоювати злочини, треба бути членом опозиції?» – запитав Янукович під час розмови. «Підвищуючи голос, Янукович закликав Захід поважати його країну, сказавши, що складається враження, що “вони не хочуть слухати” його заяви про те, що він не втручається в роботу судів та правоохоронних органів», – розповів The Wall Street Journal¹⁰⁹⁶.

Своєю чергою, газета The New York Times повідомила, що попри міжнародний тиск, Янукович не схильний звільнити Тимошенко. Він заперечив, що під час обговорення справи Тимошенко з європейськими лідерами давав їм якісь обіцянки. «Ці дискусії в жодному разі не повинні подаватися як зобов'язання», – наголосив він. «І

¹⁰⁹³ Лідери ЄС найближчими днями вирішать, чи запрошувати Януковича в Брюссель. Дзеркало тижня. 2011. 14 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/lideri_es_nayblizhchimi_dnyami_virishat_chi_zaprosuvati_yanukovicha_v_bryussel.html.

¹⁰⁹⁴ Янукович знову підтверджує європейський вибір. Радіо Свобода. 2011. 17 жовтня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24362686.html>.

¹⁰⁹⁵ Янукович відмовився випустити Тимошенко. Українська правда. 2011. 18 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/18/6679010/>.

¹⁰⁹⁶ Marson J. Ukraine's President Takes Defiant Stance. The Wall Street Journal. 2011. October 18. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052970203658804576637223482284498>.

він висловив думку, що Україна готова піти від угод з Європейським Союзом, які мали б бути завершені в грудні і ратифіковані наступного літа», – розповіла газета. «Якщо ЄС не готовий з тієї чи іншої причини, або Україна не готова, рішення може бути прийняте не зараз, а пізніше, коли ми будемо готові, – процитувала Януковича The New York Times. – Ми відкриті для обговорення, але я не маю права тиснути на український суд. Суд є незалежним і приймає власні рішення. І ми не можемо дуже швидко змінити закони, які діють в Україні вже більше 50 років»¹⁰⁹⁷.

Агентство Bloomberg теж повідомило, що Київ готовий відкласти укладання Угоди про асоціацію України з ЄС, і процитувало Януковича: «Якщо з якихось причин Європа або Україна не готові, то угода може бути укладена пізніше». Янукович також наголосив, що «кримінальні справи проти Тимошенко повинні бути відділені від української інтеграції з Євросоюзом», зазначило агентство¹⁰⁹⁸.

Уранці 18 жовтня 2011 року криза в стосунках Києва і Брюсселя увійшла в гостру фазу. Речниця Єврокомісії заявила агентству «Інтерфакс-Україна», що візит Януковича до Брюсселя 20 жовтня не відбудеться. «Ухвалено рішення перенести цей візит на більш зручний момент у наших двосторонніх відносинах», – сказала вона. Як пояснила агентству офіційний представник Європейської служби зовнішніх справ Майя Кочьянчич, візит перенесено через необхідність поліпшення обставин для досягнення прогресу у двосторонніх відносинах. «Обставини, які ми згадуємо, – це необхідність для України досягти прогресу в таких сферах, як верховенство права й незалежність судової системи. Це – ключові принципи для Європейського Союзу й відносин із партнерами в рамках Східного партнерства», – сказала Кочьянчич¹⁰⁹⁹.

Того ж ранку голова парламентської фракції Партії регіонів Олек-

¹⁰⁹⁷ Barry E. Leader Hints Quick Release of Tymoshenko Is Unlikely. The New York Times. 2011. October 17. URL: <https://www.nytimes.com/2011/10/18/world/europe/ukraine-president-viktor-yanukovich-taking-hard-line-against-his-rival-yulia-tymoshenko.html>.

¹⁰⁹⁸ Янукович заявив Європі, що не поспішає з угодою про асоціацію. Українська правда. 2011. 18 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/18/6679948/>.

¹⁰⁹⁹ Євросоюз відклав візит Януковича до Брюсселя. Українська правда. 2011. 18 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/18/6680577/>.

сандр Єфремов провів пресконференцію, де оголосив, що фракція ПР не вважає за можливе підтримати декриміналізацію статті 365 КК, за якою засуджено Тимошенко¹¹⁰⁰. Верховна Рада взагалі відмовилася розглядати це питання.

Тим часом пресслужба Європейської Ради повідомила, що президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей та президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу переносять свої зустрічі з Януковичем. Перед тим Ван Ромпей сповістив через Twitter, що його зустріч з Януковичем перенесена на «пізнішу дату, коли умови будуть більш сприятливими для прогресу у двосторонніх відносинах». Глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон в інтерв'ю Reuters повідомила, що рішення про перенесення візиту Януковича прийняли Баррозу і Ван Ромпей¹¹⁰¹.

Слід зауважити, що Янукович підготувався до такого розвитку подій. Якщо ЄС, щоб домогтися звільнення Тимошенко з ув'язнення, шантажував Януковича відтермінуванням парафування Угоди про асоціацію, то Янукович у відповідь почав шантажувати ЄС відмовою від євроінтеграції і входженням України до Митного союзу Білорусі, Казахстану і Росії, який діяв з 1 січня 2010 р.

Уранці 18 жовтня в газеті «День» вийшло інтерв'ю віцепрем'єра Сергія Тігіпка. На запитання, якою є вірогідність того, що Україна переорієнтується з європейського курсу на членство у Митному союзі, він відповів, що «якщо від Європейського Союзу пролунають абсолютно чіткі сигнали «ні», то вірогідність переорієнтації на Митний союз достатньо велика. Люди, які сьогодні хочуть бачити Україну в Митному союзі, можуть отримати дуже серйозний аргумент на користь тези про те, що треба рухатися в цей союз»¹¹⁰².

Сам Янукович того дня був не в Києві, а в Донецьку, де разом із

---

¹¹⁰⁰ Єфремов: Декриміналізації статті Тимошенко не буде. Дзеркало тижня. 2011. 18 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/efremov_dekriminalizatsiyi_statti_timoshenko_ne_bude.html.

¹¹⁰¹ Євросоюз схвалив відмову Януковича приїжджати до Брюсселя. Економічна правда. 2011. 18 жовтня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/10/18/302312/>.

¹¹⁰² Тігіпко називає високовірогідною переорієнтацію України на Митний союз. УНІАН. 2011. 18 жовтня. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/556039-tigipko-nazivae-visokovirogidnoyu-pereorientatsiyu-ukrajini-na-mitniy-soyuz.html>.

президентом Росії Дмитром Медведевим проводив II Міжнародний українсько-російський економічний форум. Там Янукович заявив, що Україна і Росія найближчим часом оголосять про результати переговорів щодо перегляду газових контрактів¹¹⁰³.

Щоправда, наступного дня газета «Коммерсант-Украина» повідомила, що під час переговорів Янукович і Медведев поки не досягли консенсусу щодо газового питання. Про це газеті розповіло джерело в російському «Газпромі». «Повідомляти нема чого – ми ні про що не домовилися», – заявив співрозмовник видання. Водночас у газетному матеріалі зазначалося, що російські переговорники після звістки про скасування візиту Януковича до Брюсселя «відверто повеселішали, передчуваючи перспективи, які відкриває для Москви сварка Києва й Брюсселя». «Янукович не випустить Тимошенко на волю, – припустив високопоставлений російський дипломат. – А Євросоюз не поступиться своїми принципами. Відповідно, Януковичу доведеться йти до нас». Під формулюванням «йти до нас», вочевидь, він мав на увазі приєднання Києва до Митного союзу¹¹⁰⁴.

Простіше кажучи, примітивізм команди Януковича знову зіграв з ними злий жарт. Замість того, що балансувати між двома векторами і продовжувати грати в багатовекторність, Янукович вирішив, що найкращий захист від європейців – це шантаж. Але, як тільки він зробив реальний крок від ЄС, виявилось, що Росія не поспішає віддавати все і відразу. Поворот від ЄС був абсолютно непередбачуваним і непродуманим.

Утім, на той час Брюссель і Київ лише шантажували одне одного і ще не збиралися всерйоз розривати стосунки, хоча скидалося на те, що Янукович не зрозумів головного, – тиск Брюсселя це не більше ніж гра, а оточення штовхало його до непродуманих і кроків, які були не потрібні ні Україні, ні ЄС, але стали ідеєю-фікс для Януковича. Показово, що 19 жовтня, повернувшись з Донецька до Києва, Янукович в ефірі Першого національного телеканалу продо-

---

¹¹⁰³ Янукович анонсує нові газові умови з Росією. Економічна правда. 2011. 18 жовтня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/10/18/302315/>.

¹¹⁰⁴ Росіяни радіють: Януковичу доведеться йти у Митний союз. Економічна правда. 2011. 19 жовтня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/10/19/302385/>.

вжив наполягати на необхідності закріплення в Угоді про асоціацію перспективи повноправного членства України в ЄС. «Ми ставимо питання, щоб в цій угоді була відображена перспектива входження України до Європейського Союзу. Якщо цієї перспективи не буде, вона буде пуста. Вона навіть, ну я скажу, буде негативно впливати на процес євроінтеграційний. Тобто мотивації немає в цій угоді», – заявив Янукович. Далі він розкритикував позицію ЄС. «Безумовно, вони не хочуть сьогодні брати будь-які зобов'язання на себе, тому що вони не впевнені, що вони будуть розширяться. Ми це чуємо. Є держави, які категорично проти розширення ЄС, – зазначив Янукович. – Складається таке враження, що ми, як бідні родичі, просимось, а нас не пускають. Я цього не хочу. Я не хочу, щоб в нас були порушені наші права партнерські. І я хочу, щоб ми мали таку угоду, яка потрібна нам»¹¹⁰⁵.

Тут слід зазначити, тоді всі три головні групи впливу біля Януковича (група Львовчкіна, Ключова і Олександра Януковича) збіглися в думці, що питання набуття членства в ЄС – це ключове питання, яке має педалювати Янукович. Логіка кожної із цих груп була схожою: якщо ЄС погодиться, то це буде перемога президента, якщо не погодиться, значить, можна буде пояснити громадянам України поворот до Росії. Водночас, можна не сумніватися, що саме тоді вже ніхто із здатних мислити людей в оточенні Януковича не вірив у реалістичність сценарію підписання угоди з ЄС. Саме тоді різко змінилася риторика спікерів Партії регіонів, лейтмотивом стала теза, що ЄС хоче далі «гратись» з Україною, а РФ чекає на нас.

20 жовтня єврокомісар з торгівлі Карел Де Гюхт повідомив, що Київ і Брюссель завершили перемовини щодо поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. За його словами, відтепер тільки «від політичної волі українського керівництва залежить втілення даної домовленості»¹¹⁰⁶.

¹¹⁰⁵ Янукович про ЄС: ми як бідні родичі. Економічна правда. 2011. 19 жовтня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/10/19/302530/>.

¹¹⁰⁶ Україна та ЄС завершили перемовини щодо ЗВТ. Дзеркало тижня. 2011. 20 жовтня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/ukrayina_ta_es_zavershili_peremovini_schodo_zvt.html.

24 жовтня Тимошенко подала апеляцію на рішення Печерського райсуду Києва в «газовій» справі в Апеляційний суд Києва. Отже, подальшу долю Угоди про асоціацію лідери ЄС поставили в залежність від того, як вирішиться доля Тимошенко в апеляційній інстанції.

27 жовтня Європарламент прийняв резолюцію щодо поточної ситуації в Україні. У документі констатується, що «рішення Печерського районного суду в Україні від 11 жовтня 2011 р., яким колишнього прем'єр-міністра Юлію Тимошенко було засуджено до семи років ув'язнення, було заборонено їй ще протягом трьох років займатись політичною діяльністю, стягнуто штраф у розмірі \$200 млн та конфісковано все її майно, широко вважається актом помсти або спробою за допомогою кримінальної судимості та ув'язнення членів опозиції завадити їхній участі в парламентських виборах наступного року та президентських виборах 2015 року».

Європарламент також попередив: якщо не буде переглянуто вирок Юлії Тимошенко, це поставить під загрозу підписання Угоди про асоціацію та її ратифікацію, ще більше віддаляючи країну від реалізації її європейської перспективи». В іншому пункті документа Європарламент, згадуючи скасовану зустріч президентів Європейської Ради та Європейської Комісії з Януковичем, «вважає, що нещодавно перенесена зустріч з президентом Януковичем могла б стати чудовою можливістю вирішити серйозні проблеми, озвучені українській владі, а також відновити конструктивний діалог, який міг би привести до парафування Угоди про асоціацію за умови, що буде досягнуто значного прогресу щодо усунення існуючих технічних та політичних перешкод; закликає Раду та Комісію заново призначити перенесену зустріч з Президентом Януковичем так, щоб вона відбулась до запланованого на грудень 2011 р. Саміту Україна – ЄС»¹¹⁰⁷.

На той час ЄС ще не визначився, коли парафувати Угоду про асоціацію. Звісно, парафування є менш важливою подією, ніж підпи-

---

¹¹⁰⁷ European Parliament resolution of 27 October 2011 on the current developments in Ukraine. European Parliament. 2011. October 27. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2011-0472&language=EN> ; Резолюція щодо поточної ситуації в Україні. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a51.

сання. Але і парафування можна здійснити по-різному: урочисто в Києві за участю перших осіб України та ЄС – або ж в робочому порядку в якомусь кабінеті в Брюсселі без запрошення телекамер.

Янукович досить позитивно відреагував на резолюцію Європарламенту, запевнивши, що Київ працює над тими проблемними питаннями, про які в ній йдеться. Він наголосив, що один з найважливіших пунктів резолюції – той, який залишає можливість парафування Угоди про асоціацію в грудні поточного року¹¹⁰⁸. На той момент оточення Януковича і насамперед тодішній керівник МЗС Костянтин Грищенко запевняв Януковича, що якщо і далі дотримуватися обраної тактики, ЄС нікуди не подінеться і підпише угоду, навіть якщо Тимошенко буде сидіти в в'язниці.

Другого листопада стало відомо, що Тимошенко звернулася до керівництва ЄС з проханням «ігнорувати дії української злочинної влади» і укласти Угоду про асоціацію. У своєму листі, який поширила її пресслужба англійською мовою, експрем'єрка наголосила, що скасування Угоди «було б трагедією, яка затемнила б українське майбутнє на найближчі десятиліття». «Я б не хотіла, щоб європейська перспектива моєї країни постраждала з якоїсь причини, а особливо через мене», – наголосила Тимошенко¹¹⁰⁹.

Одинадцятого листопада 2011 року в Брюсселі відбувся завершальний 21-й раунд переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію, під час якого було узгоджено всі положення тексту Угоди. Тобто відтоді Угода вже була повністю готовою до парафування. Кореспондентові УНІАН в Брюсселі це підтвердив представник Єврокомісії Пітер Стано. Він зазначив, що «лише одне питання з тексту Угоди залишається відкритим для вирішення на найвищому полі-

---

¹¹⁰⁸ Янукович про резолюцію Європарламенту: Проблеми є, і Україна над ними «працює». Дзеркало тижня. 2011. 28 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_pro_rezolyutsiyu_evroparlamentu_problemi_e_i_ukrayina_nad_nimi_pratsyue.html.

¹¹⁰⁹ Тимошенко просить лідерів ЄС не закривати Україні двері в Європу. Дзеркало тижня. 2011. 2 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/timoshenko_prosit_lideriv_es_ne_zakrivati_ukrayini_dveri_v_evropu.html.

тичному рівні»¹¹¹⁰. Як тоді ж повідомив Азаров, цим питанням було те, що «Україна наполягає на зазначенні в тексті щодо своєї європейської перспективи»¹¹¹¹. І це при тому, що напередодні переговори завершилися успішно, і Україна готова була зняти це питання. Але, як потім виявилось, зняти це питання команда Януковича була готова виключно в обмін на зняття питання Тимошенко європейцями.

Газета «Коммерсантъ-Украина» дізналася, що своїм успіхом завершальний раунд переговорів був зобов'язаний першому віцепрем'єрові України Андрію Ключеву, який під час візиту до Брюсселя запропонував ЄС компромісний пакет з усіх суперечних положень Угоди про асоціацію, після чого було досягнуто домовленостей про швидке проведення формальних перемовин. Незважаючи на те, що учасники перемовин оголосили про відсутність домовленостей з приводу європейської перспективи України, газеті стало відомо, що компромісу було досягнуто і щодо цього пункту, однак Київ прийняв рішення не фіксувати його документально. Як стверджують співрозмовники видання в обох переговорних командах, українська сторона відмовилася від вимоги записати європейську перспективу України в преамбулі Угоди, натомість погодилася зробити односторонню заяву про свою «європейську ідентичність» і про те, що «кінцевою метою Угоди про асоціацію є повноцінне членство України в ЄС». «Україна нарешті висловила готовність до односторонньої заяви про свою перспективу, і ми дуже цьому тішимся. Це вихід з нинішньої ситуації. ЄС не буде перешкоджати такій заяві України», – заявив співрозмовник видання у зовнішньополітичній службі ЄС¹¹¹².

---

¹¹¹⁰ ЄС готовий до ратифікації угоди з Україною після усунення політичних перешкод. Дзеркало тижня. 2011. 12 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/es_gotoviy_do_ratifikatsiyi_ugodi_z_ukrayinoyu_pislya_usunennya_politichnih_pereshkod.html.

¹¹¹¹ Азаров: Угода про ЗВТ з Євросоюзом практично готова. Дзеркало тижня. 2011. 11 листопада. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/azarov_ugoda_pro_zvt_z_evrosoyuzom_praktichno_gotova.html.

¹¹¹² Київ пішов на поступки Брюсселю у питанні угоди про асоціацію. Дзеркало тижня. 2011. 14 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/kiyiv_pishov_na_postupki_bryusselyu_u_pitanni_ugodi_pro_asotsiatsiyu.html.

Судячи зі швидкої і демонстративної поступливості української сторони, Янукович дуже розраховував на парафування Угоди про асоціацію на грудневому саміті в Києві. До цього схилилися лідери ЄС, тим більше що їх про це просила Тимошенко. Але все ж вони хотіли побачити поступливість Януковича також і в питанні звільнення Тимошенко. А це для Януковича було неприйнятним. Він не бажав мати вигляд слабкого президента, на якого можна тиснути.

П'ятнадцятого листопада Верховна Рада прийняла в другому читанні і загалом президентський законопроект про декриміналізацію злочинів у сфері господарської діяльності. Проте парламент не підтримав запропонованої опозицією поправки, завдяки якій Тимошенко вийшла б на волю¹¹¹³.

Янукович того дня відвідав Польщу, де разом із президентом Броніславом Коморовським і федеральним президентом Німеччини Крістіаном Вульфом взяв участь у святкуванні 200-річчя Вроцлавського університету. Янукович знову запевнив європейських співрозмовників у незалежності судової влади та розповів їм про неприпустимість втручання влади в судовий процес: «І наші партнери це добре розуміють». Проте газета «Коммерсантъ-Україна» повідомила, що її джерела в структурах ЄС набагато песимістичніші в оцінці ситуації. Європейські дипломати називали зустріч у Вроцлаві «останньою спробою переконати Януковича» змінити ситуацію в країні напередодні грудневого саміту. Але спроба виявилася невдалою, і тепер особливих надій на успіх саміту немає: «Схоже, саміт буде порожнім, а Угоду про асоціацію так і не буде парафровано в 2011 році. Можливо, потім», – зазначив один зі співрозмовників газети¹¹¹⁴.

Першого грудня Європарламент прийняв резолюцію з рекомендаціями для Європейської Ради, Європейської Комісії та Європейської служби зовнішніх справ стосовно переговорів щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Зокрема, Європарламент реко-

---

¹¹¹³ Рада підтримала декриміналізацію економічних злочинів без «статті Тимошенко». BBC News Україна. 2011. 15 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2011/11/111115_ek_rada_tymoshenko_criminal.

¹¹¹⁴ Сидоренко С. Виктор Янукович заставляет себя ждать. Политическая ситуация в Украине вызывает беспокойство президентов Польши и Германии. Коммерсантъ Украина. 2011 № 189. С. 2.

мендував вважати, що поглиблення відносин між ЄС та Україною та факт надання Україні європейської перспективи мають велике значення в інтересах обох сторін; визнати прагнення України згідно зі статтею 49 Договору про Європейський Союз за умови, що всі критерії, включаючи повагу до принципів демократії, прав людини, основних свобод та верховенства права, виконуються; здійснити необхідний прогрес для досягнення швидкого парафування Угоди про асоціацію між Україною та ЄС бажано до кінця 2011 р., якщо це можливо; одночасно забезпечити, відповідно до вимог резолюції Європарламенту від 27 жовтня 2011 р., щоб ця важлива ініціатива в межах Східного партнерства виконувалася разом із зобов'язаннями України щодо здійснення необхідних реформ і зміцнення демократичних цінностей, прав людини та верховенства права; а також прагнути, щоб угода була підписана Європейською Радою протягом першої половини 2012 р., і щоб усі документи, що стосуються процесу ратифікації, були доступні Європарламенту та національним парламентам не пізніше кінця 2012 р. за умови, що буде виконано вимогу поваги до верховенства права та інші вимоги, викладені в резолюції Європарламенту від 27 жовтня 2011 р.¹¹¹⁵

Євродепутат Павел Залевські пояснив, що таким чином Європарламент не висуває жодних умов до парафування Угоди, а от її підписання залежатиме від покращення ситуації з демократією в Україні. Залевські висловив сподівання, що парафування покладе початок позитивним процесам в Україні: «Ми також думаємо, що парафування Угоди допоможе вирішити проблему Тимошенко і сприятиме звільненню інших ув'язнених, але підписання Угоди буде можливе тільки тоді, коли ми зможемо побачити позитивний розвиток української демократії»¹¹¹⁶.

---

¹¹¹⁵ European Parliament resolution of 1 December 2011 containing the European Parliament's recommendations to the Council, the Commission and the EEAS on the negotiations of the EU-Ukraine Association Agreement. European Parliament. URL: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0545+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN#def_1_6.

¹¹¹⁶ Європарламент зробив крок до зближення з Україною. Дзеркало тижня. 2011. 1 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evroparlament_zrobiv_krok_do_zblizhennya_z_ukrayinoyu.html.

Янукович заявив журналістам, що вітає резолюцію Європарламенту: «Прийняття рішення Європарламентом – це, безумовно, гарна новина для України. Дуже важливо, що там відображено перспективу вступу відповідно до Лісабонської угоди, 49-та стаття»¹¹¹⁷. Також він зазначив, що в резолюції згадано проблеми, які існують в Україні: «Ми добре про них знаємо, ми над ними працюємо, ми також зацікавлені в тому, щоб їх якомога швидше вирішити»¹¹¹⁸. Він також наголосив на необхідності парафування Угоди про асоціацію.

Того ж дня, 1 грудня 2011 року, Апеляційний суд Києва почав розгляд апеляції Тимошенко в «газовій» справі. Але це була не єдина справа, порушена проти експрем'єрки. У жовтні проти Тимошенко було порушено низку справ, пов'язаних з її діяльністю на посаді керівника ЄЕСУ у 1995–1996 рр. Згодом кримінальні справи проти Тимошенко щодо ЄЕСУ були об'єднані в одне провадження. Восьмого грудня Шевченківський райсуд Києва провів у справі ЄЕСУ виїзне засідання в приміщенні медсанчастини Лук'янівського СІЗО, де перебувала Тимошенко, і ухвалив рішення обрати для неї запобіжний захід у вигляді арешту, попри те, що вона вже була позбавлена волі за «газовою» справою¹¹¹⁹.

Дванадцятого грудня єврокомісар Штефан Фюле прибув до Києва, зустрівся з Януковичем, після чого відвідав Тимошенко у Лук'янівському СІЗО¹¹²⁰. Пресслужба єврокомісара повідомила, що Тимошенко закликала Фюле до якнайшвидшого укладення Угоди про асоціацію Україна – ЄС. Своєю чергою, Фюле пообіцяв Тимошенко, що ЄС уважно стежитиме за розглядом її апеляції. Сторони також обговорили перспективу довгострокової політичної асоціації Укра-

---

¹¹¹⁷ Янукович привітав резолюцію Європарламенту по Україні. Дзеркало тижня. 2011. 1 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_privitav_rezolyutsiyu-evroparlamentu_po_ukrayini.html.

¹¹¹⁸ Там само.

¹¹¹⁹ Тимошенко вдруге арештували. Українська правда. 2011. 8 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/12/8/6823683/>.

¹¹²⁰ Фюле вночі відвідав Тимошенко в СІЗО. Дзеркало тижня. 2011. 13 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/fyule_vnochi_vidvidav_timoshenko_v_sizo.html ; Тимошенко не прийшла до суду. Українська правда. 2011. 13 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/12/13/6833222/>.

їна – ЄС, для якої «життєво важливий і необхідний широкий консенсус серед українців», зазначила пресслужба Фюле¹¹²¹.

Янукович прокоментував візит Фюле на спільній пресконференції з президентом Таджикистану Емомалі Рахмоном 15 грудня. «Візит єврокомісара Штефана Фюле до України був дуже важливим»¹¹²², – заявив Янукович. За його словами, він передав єврокомісару позицію України: «Наша позиція дуже проста. Виконано величезну роботу для підготовки двох документів – підписання асоціації з ЄС і створення зони вільної торгівлі. Зі слів єврокомісара, які я почув, до України немає ніяких зауважень, окрім зауваження, що стосується Тимошенко». Він висловив сподівання, що на саміті Україна – ЄС 19 грудня Київ отримає «позитивне рішення, яке призведе до підписання Угоди про асоціацію та створення зони вільної торгівлі з ЄС»¹¹²³.

Саме того дня, 15 грудня, коли Янукович розповідав про свої сподівання щодо візиту Фюле, відбулася зустріч послів країн ЄС у Брюсселі, на якій, як повідомила Польська інформаційна агенція (РАР), не було досягнуто домовленості про парафування Угоди про асоціацію на саміті Україна – ЄС в Києві 19 грудня. За інформацією РАР, проти парафування виступили деякі західні столиці, передусім Берлін, стурбований розвитком ситуації в Україні у зв'язку з вироками Тимошенко та іншим представникам колишньої влади. «Парафування може створити враження, що Угоду підписано, а справа саме в тому, щоб не створити враження, що ЄС легітимізує поточну ситуацію. Навіть у разі вирішення останніх технічних проблем я не думаю, що країни ЄС хочуть парафувати угоду, тому що лінія, яку ми прийняли, це те, що ми не будемо вести business as usual (“бізнес як звичайно”)), – пояснив агенції один із дипломатів ЄС. Він наго-

---

¹¹²¹ Тимошенко просить комісара ЄС Фюле не зволікати з укладанням асоціації з Україною. Дзеркало тижня. 2011. 13 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/timoshenko_prosit_komisara_es_fyule_ne_zvolikati_z_ukladannjam_asotsiatsiyi_z_ukrayinoyu.html.

¹¹²² Янукович: Перед самітом Україна-ЄС гострим залишається «питання Тимошенко». Interfax-Україна. 2011. 15 грудня. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/88985.html>.

¹¹²³ Там само.

лосив, що країни ЄС обумовлюють нормалізацію відносин з Києвом вимогою, щоб українська влада припинила зловживати системою правосуддя¹¹²⁴.

Коментуючи цю новину Польському публічному телебаченню TVP, міністр Польщі з європейських питань Миколай Довгелєвіч сказав, що Угоду може бути парафровано невдовзі після саміту Україна – ЄС у Києві 19 грудня. Це означає, що парафування може відбутися, але не у світлі прожекторів на урочистій церемонії, як це було б на саміті, резюмувало TVP.

Замість парафування було винайдено іншу формулу: на саміті оголосять про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію. Уже 16 грудня це фактично визнав Янукович, виступаючи на традиційній зустрічі з керівниками дипломатичних представництв іноземних держав та міжнародних організацій, акредитованих в Україні. За словами Януковича, після чотирьох років складної, кропіткої внутрішньої і зовнішньої роботи Україна практично завершила переговори з Євросоюзом щодо Угоди про асоціацію, включно зі створенням поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі: «Тому ми впевнені в успішності саміту Україна – ЄС, який відбудеться в Києві 19 грудня», зробивши парафування Угоди фігурою умовчання. Він пообіцяв, що 2012 рік для України також «буде європейським»: «Ми налаштовані на підписання Угоди з Європейським Союзом, на визнання за Україною права набуття повноправного членства в ЄС»¹¹²⁵.

Сімнадцятого грудня президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей у письмовому інтерв'ю агентству «Інтерфакс-Україна» анонсував, чого можна очікувати на саміті: «Ми хотіли б мати можливість оголосити про те, що переговори завершено». За його словами, це дозволить почати інформувати і громадян України, і жителів країн ЄС про Угоду, «оскільки вона потребує демократичної

---

¹¹²⁴ UE nie parafuje umowy o stowarzyszeniu z Ukrainą. Forbes. URL: <https://www.forbes.pl/wiadomosci/umowa-stowarzyszeniowa-ukraina-ue-w-zawieszeniu/qdqd012>.

¹¹²⁵ Янукович вірить в успішність саміту Україна-ЄС. Дзеркало тижня. 2011. 16 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_virit_v_uspishnist_samitu_ukrayina-es.html.

підтримки, перш ніж документ зможе коли-небудь набути чинності»¹¹²⁶.

Справді, 19 грудня в Києві відбувся 15-й саміт Україна – ЄС, але Угоду про асоціацію там парафовано не було. Під час саміту Герман Ван Ромпей оголосив: «Сьогодні ми можемо публічно заявити про те, що перемовини щодо Угоди про асоціацію завершено». Також він зазначив, що європейська сторона хотіла б підписати Угоду «якмога швидше», однак це залежатиме від внутрішніх політичних подій в Україні¹¹²⁷.

Україну на саміті представляв Янукович, ЄС – Герман Ван Ромпей і президент Європейської Комісії Жозе Мануел Баррозу. Їхня спільна заява для преси¹¹²⁸ стосувалася переважно пояснення ситуації з Угодою про асоціацію.

Передусім лідери із задоволенням відзначили, що головні переговірники досягли спільного розуміння щодо повного тексту Угоди про асоціацію, яка визначить майбутню договірно-правову основу відносин Україна – ЄС. Наразі відкритий шлях для технічної підготовки остаточної консолідованої версії Угоди, зокрема в частині поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ, для її якнайшвидшого парафування.

Фактично лідери ЄС запевнили українців, що все в них буде: і асоціація, і ЗВТ, і безвізовий режим з ЄС, – треба тільки, щоб українська влада дотримувалася європейських цінностей та верховенства права, звільнила із в'язниць і СІЗО репресованих політиків та здійснила спільно з опозицією конституційну, виборчу та судову реформи. Однак, судячи з подальших подій, Янукович вирішив, що така ціна – завелика.

---

¹¹²⁶ В ЄС хотіли б заявити на київському саміті про завершення переговорів про асоціацію. Дзеркало тижня. 2011. 17 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/v_es_hotili_b_zayaviti_na_kiyivskomu_samiti_pro_zavershennya_peregovoriv_pro_asotsiatsiyu.html.

¹¹²⁷ Перемовини між Україною та ЄС щодо Угоди про асоціацію завершено. Дзеркало тижня. 2011. 19 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/peremovini_mizh_ukrayinoyu_ta_es_schodo_ugodi_pro_asotsiatsiyu_zaversheno.html.

¹¹²⁸ Спільна заява XVI Саміту Україна – ЄС. Представництво України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/10442-spilyna-zajava-khvi-samitu-ukrajinajes>.

Уже 23 грудня, на четвертий день після саміту, було оприлюднено рішення Апеляційного суду Києва, згідно з яким вирок Печерського райсуду щодо Тимошенко залишився чинним. Судді не знайшли порушень під час досудового та судового слідства в «газовій» справі та відхилили низку клопотань захисників експрем'єрки. Ухвалу суду було оголошено за відсутності Тимошенко та її захисників. 26 січня 2012 р. захист Тимошенко подав до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу на вирок у «газовій» справі.

Невдовзі отримав вирок Юрій Луценко. 27 лютого 2012 р. Печерський райсуд Києва засудив його до чотирьох років позбавлення волі з конфіскацією майна, а також позбавив його першого рангу державного службовця і заборонив йому обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та організаційно-виконавчими функціями підприємств, організацій та установ усіх форм власності, упродовж двох років¹¹²⁹.

19 квітня відбулося підготовче засідання Київського районного суду Харкова за справою проти Тимошенко щодо ЄЕСУ. Захист Тимошенко не виключав, що вирок у цій справі може бути «приплюсований» до вироку в «газовій» справі¹¹³⁰.

27 квітня 2012 року лікарі берлінської клініки Charité, які обстежили Тимошенко в Качанівській колонії, повідомили її діагноз: хронічна грижа міжхребцевого диска. Німецькі фахівці заявили, що успішне лікування експрем'єрки неможливе в Україні, де клініки не мають необхідного оснащення і методики¹¹³¹. Але українська влада з цим не погодилася, дозволивши лише перевезти Тимошенко з Качанівської колонії до центральної клінічної лікарні № 5 «Укрзалізниця» в Харкові. Там вона перебувала з 9 травня¹¹³².

---

¹¹²⁹ Суд засудив Юрія Луценка до 4 років позбавлення волі. Радіо Свобода. 2012. 27 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24497308.html>.

¹¹³⁰ Власенко не виключає, що молодий суддя дасть Тимошенко 19 років. Українська правда. 2012. 19 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/04/19/6963047/>.

¹¹³¹ Лікарі берлінської клініки Charité назвали діагноз Тимошенко. Радіо Свобода. 2012. 27 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24562802.html>.

¹¹³² Тимошенко привезли до лікарні. Українська правда. 2012. 9 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/05/9/6964161/>.

Ці події разом із загальною тенденцією до згортання демократії в Україні фактично поставили на паузу взаємини Києва та Брюсселя. Щоправда, навіть і за цих умов технічна підготовка до підписання Угоди про асоціацію тривала. 30 березня буденно, без будь-яких урочистостей, у робочому порядку (на рівні глав переговорних делегацій, а не високопоставлених осіб) відбулося парафування Угоди про асоціацію за винятком розділу про ЗВТ. У спільному пресрелізі голови переговорних делегацій України та ЄС зазначили стосовно розділу про ЗВТ, що необхідно ще «завершити правову експертизу тексту, включаючи технічні додатки та протоколи»¹¹³³. П'ятого квітня Кабмін затвердив план першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС на 2012 р.¹¹³⁴ Але перспективи підписання Угоди залежали передусім не від цієї підготовчої роботи, а від політичної ситуації в Україні.

Зрештою паузу у взаєминах з ЄС публічно визнав сам Янукович. «У нас підготовлені всі документи на підписання Угоди про асоціацію, про зону вільної торгівлі. Зараз, я б сказав так, Європейський Союз запропонував паузу. І я так розумію, що вона піде на користь, ця пауза, і Україні, і Європейському Союзу», – сказав він на зустрічі з президентом Молдови Ніколае Тімофті у Києві 11 травня¹¹³⁵. П'ятого червня на пленарній сесії «Майбутнє європейської інтеграції» регіонального саміту Всесвітнього економічного форуму в Стамбулі Янукович заявив: «Ми скористаємося цією паузою і будемо будувати Європу в Україні»; «Пауза, яка зараз є, можливо, вона піде на користь і Україні, і Європі»¹¹³⁶.

¹¹³³ Україна та ЄС парафували угоду про асоціацію. УНІАН. 2012. 30 березня. URL: <https://www.unian.ua/eunews/630002-ukrajina-ta-es-parafuvali-ugodu-pro-asotsiatsiyu.html>.

¹¹³⁴ Про затвердження плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2012 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 р. № 184-р. Урядовий кур'єр. 2012. 10 квітня. (№ 65).

¹¹³⁵ Янукович вважає корисною для України паузу у відносинах з Євросоюзом. Дзеркало тижня. 2012. 11 травня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_vvazhae_korisnoyu_dlya_ukrayini_pauzu_u_vidnosinah_z_evrosoюзом.html.

¹¹³⁶ Янукович пообіцяв скористатися паузою у відносинах з ЄС для «будівництва Європи всередині країни». Дзеркало тижня. 2012. 5 червня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_poobitsyav_skoristatsiya_pauzoju_u_vidnosinah_z_es_dlya_budivnitstva_evropi_vseredini_kraїni.html.

ЄС, зі свого боку, чітко дав зрозуміти, що пауза триватиме щонайменше до початку роботи нового складу Верховної Ради, і що вирішальним чинником для відновлення взаємин Києва та Брюсселя стануть парламентські вибори, призначені на 28 жовтня. Подання кандидатами документів на реєстрацію мало відбуватися з 30 липня по 13 серпня, і принциповою вимогою ЄС було те, щоб змогли балотуватися Тимошенко і Луценко.

Чотирнадцятого травня в Брюсселі відбулося засідання Ради ЄС у закордонних справах, під час якого обговорювалося українське питання. На пресконференції, присвяченій підсумкам засідання, глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон повідомила про подальшу долю Угоди про асоціацію: «Ми б хотіли підписати її, але Україна повинна продемонструвати, що вона поділяє дух політичної асоціації. Ми чекаємо, що Україна виправить проблеми політично мотивованих судів, вибіркового застосування закону, забезпечить незалежність судової системи». Ештон також заявила про необхідність звільнення Тимошенко й інших ув'язнених опозиційних лідерів, після чого зазначила, що Брюссель має намір «дуже пильно стежити за парламентськими виборами в жовтні». «Ми віримо, що всі кандидати, які захочуть, зможуть взяти у них участь. Стан виборчої кампанії і процесу голосування буде вкрай важливим для нашої оцінки цих виборів», – наголосила Ештон¹¹³⁷.

15–16 травня 2012 року Азаров перебував у Брюсселі для участі в засіданні Ради співробітництва Україна – ЄС. Глава представництва ЄС в Україні Жозе Мануел Пінту Тейшейра заявив, що Азаров мав намір під час візиту в Брюссель зустрітися з президентом Європейської Ради Германом Ван Ромпеем і президентом Єврокомісії Жозе Мануелем Баррозу, проте ці зустрічі не були підтверджені європейською стороною. Зривання цих зустрічей викликало оцінки візиту як «провального»¹¹³⁸.

---

¹¹³⁷ Рада закордонних справ ЄС не ухвалила рішення про бойкот Євро-2012 – Ештон. BBC News Україна. 2012. 14 травня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/05/120514_eu_boycott_tymoshenko_ukraine_ek.shtml ; ЄС хоче Угоди про асоціацію з Україною, але є ряд умов. Дзеркало тижня. 2012. 14 травня. URL: https://dt.ua/POLITICS/es_hoche_ugodi_pro_asotsiatsiyu_z_ukrayinoyu_ale_e_ryad_umov.html.

¹¹³⁸ Азаров і сам не хотів зустрічатися з ван Ромпеем і Баррозу. ТСН. 2012. 18 травня. URL: [https://tsn.ua/politika/azarov-i-sam-ne-hotiv-zustrichatisya-z-van-](https://tsn.ua/politika/azarov-i-sam-ne-hotiv-zustrichatisya-z-van-rompееm-i-barrozu)

Азаров розумів, що лідери ЄС таким чином подали Києву сигнал про необхідність йти на поступки в питанні Тимошенко. І він зробив одну таку поступку там, у Брюсселі, коли 16 травня з ним погодився зустрітися президент Європарламенту Мартін Шульц: «Ми обмінялися нашими різними точками зору... І ми дійшли певних спільних думок», – повідомив Шульц на спільній з Азаровим пресконференції після зустрічі. Він зазначив, що запропонував Азарову дати дозвіл на направлення до Тимошенко групи лікарів, яка буде сформована під егідою Європарламенту, а також дозволити групі представників високого рівня від Європарламенту приїхати в Україну і спостерігати за другим судовим процесом проти Тимошенко (у справі ЄЕСУ). Шульц сказав, що одразу після завершення пресконференції звернеться до осіб високого рівня, визнаних міжнародною спільнотою, можливо, з досвідом роботи в уряді, які б могли спостерігати за повним забезпеченням прав Тимошенко під час другого процесу, а також сприяти тому, щоб цей процес відповідав міжнародним стандартам. Президент Європарламенту заявив, що це «дуже далекоглядний крок» з боку Азарова, який «може сприяти відновленню довіри». Азаров підтвердив свою згоду з пропозиціями Шульца¹¹³⁹.

Невдовзі, 24 травня, Європарламент прийняв резолюцію, яка фактично стала переліком вимог до Києва. У тексті документа Європарламент «підкреслює, що підписання й ратифікація Угоди про асоціацію та її ефективне запровадження вимагатимуть покращення ситуації з правами людини, зокрема декриміналізації політичних рішень у реформованому кримінальному кодексі, в умовах верховенства права та глибшої демократії, припинення утисків політичної опозиції та з вільними, чесними і прозорими виборами»; «закликає до беззастережного негайного звільнення всіх в'язнів, засуджених за політичними мотивами, в тому числі лідерів опозиції»; «закликає українську владу вирішити ситуацію з в'язнями,

---

rompeyem-i-barrozu.html.

¹¹³⁹ Азаров погодився на пропозицію Європи направити до Тимошенко лікарів і юристів. УНІАН. 2012. 16 травня. URL: <https://www.unian.ua/politics/649801-azarov-pogodiv-sya-na-propozitsiyu-evropi-napraviti-do-timoshenko-likariv-i-yuristiv.html>.

ув'язненими за політичними мотивами, до початку виборчої кампанії»; «підкреслює вирішальне значення вільних, чесних та прозорих парламентських виборів в Україні, які передбачають право лідерів опозиції на участь у них».

Також у резолюції Європарламент «відмічає позитивні результати» зустрічі Шульца з Азаровим та «очікує, що українська влада відреагує на озвучену пропозицію, надавши приблизний план щодо її якнайшвидшої реалізації, щоб забезпечити, у співпраці з командою клініки Charité, належне лікування Юлії Тимошенко, а також ретельну судову перевірку авторитетною та компетентною особою з ЄС апеляційних та касаційних процесів та майбутніх судових процесів проти колишнього прем'єр-міністра України».

Шостого червня президент Європарламенту Мартін Шульц повідомив, що моніторингову місію Європарламенту, яка стежитиме за судовими процесами в Україні за участі Тимошенко, очолять експрезидент Європарламенту Пет Кокс та експрезидент Польщі Александр Квасневський. Шульц зазначив, що обидва вони мають високу міжнародну репутацію, заслужили на повагу за чудові досягнення в зовнішній та внутрішній політиці та мають підтримку усіх політичних сил Європарламенту. «Я сподіваюсь, що їхня місія стане проривом, який допоможе Україні звернутися до проблем верховенства права та незалежності судової системи. Я сподіваюсь, це сприятиме відновленню взаємної довіри у відносинах ЄС – Україна», – наголосив Шульц. Він також сказав, що Кокс та Квасневський матимуть доступ до всіх документів справ, а також зможуть спілкуватися з адвокатами, прокурорами та іншими чиновниками. Європарламент, своє чергою, надаватиме юридичну та логістичну підтримку їхній роботі¹¹⁴⁰.

Сьомого червня офіційний представник Європейської служби зовнішніх справ Майя Кочьянчич заявила газеті «Коммерсант-Украина»: «У нас є величезні сумніви з приводу того, чи можуть вибори бути визнані чесними і вільними, якщо Юлія Тимошенко

---

¹¹⁴⁰ Європарламент відрядив в Україну двох авторитетних політиків. УНІАН. 2012. 6 червня. URL: <https://www.unian.ua/politics/659001-evroparlament-vidryadiv-v-ukrajinu-dvoh-avtoritetnih-politikiv.html>.

та інші лідери опозиції не зможуть взяти в них участі. У цьому випадку буде дуже складно визнати їх такими, що відповідають європейським стандартам». Вона запевнила, що питання відповідності виборів очікуванням ЄС «буде мати критичне значення для майбутнього Угоди про асоціацію»¹¹⁴¹.

Уже 11 червня моніторингова місія Європарламенту прибула до Києва. Згодом мандат місії поширився також і на судові процеси в Україні за участі Луценка.

Третього липня 2012 р. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) визнав, що арешт і тримання під вартою Луценка відбувалися із порушеннями Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Як зазначено в пресрелізі ЄСПЛ, «суд постановив, зокрема: що арешт пана Луценка був свавільним; що не було надано вагомих причин для його затримання; що він не був належним чином поінформований про причини свого затримання; а також що законність його арешту та затримання не була належним чином переглянута»¹¹⁴². Однак попри це Луценко залишався в ув'язненні.

Тим часом тривав процес технічної підготовки Угоди про асоціацію до підписання. Як зазначалося, 30 березня відбулося парафування Угоди за винятком розділу про ЗВТ. Роботу над доопрацюванням цього розділу з українського боку очолив Петро Порошенко, який 23 березня 2012 р. був призначений на посаду міністра економічного розвитку і торгівлі. Він публічно визнавав, що подальша доля Угоди залежить від того, яку оцінку дасть ЄС парламентським виборам в Україні. Шостого червня він заявив: «Сто відсотків, що Угоду про асоціацію до виборів підписано не буде. Консенсусна позиція Європейського Союзу в тому, що проведення чесних і прозорих виборів є абсолютно необхідною умовою підписання Угоди про асоціацію. Сьогодні найбільш оптимістичні терміни – це одразу після виборів перейти до процедури підписання Угоди. І я думаю, що це буде

¹¹⁴¹ Сидоренко С. К. Украине относятся предосудительно. В Европе могут не признать грядущие выборы в Раду. Коммерсантъ Украина. 2012. № 89. С. 3.

¹¹⁴² Chamber judgment Lutsenko v. Ukraine 03.07.12. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre-press?i=003-4007722-4668562> ; Рішення у справі «Луценко проти України». Харківська правозахисна група : інформаційний портал «Права людини в Україні». URL: <http://khp.org/en/index.php?id=1398192020>.

добрим викликом для того, щоб мобілізувати всі сили суспільства і виконати цей план»¹¹⁴³. При цьому міністр зазначив, що роботу над остаточним узгодженням тексту розділу про ЗВТ заплановано завершити впродовж літа.

Але цю роботу вдалося пришвидшити. І вже 19 липня відбулося парафування розділу про ЗВТ. «Я вітаю успіх нашої команди, тому що на початку планувалося, що цей технічний процес йтиме довго й завершиться до кінця року. Потім передбачалося, що процес завершиться у вересні-жовтні після відпустки, – зазначив Порошенко. – І лише наша чітка організована робота, зокрема нашого міністерства, МЗС і місії в Брюсселі, дозволила прискорити результат»¹¹⁴⁴. Порошенко наголосив, що на цей момент парафовано повний текст Угоди про асоціацію, включаючи розділ про ЗВТ.

Повернувшись з Брюсселя до Києва, Порошенко провів брифінг, на якому наголосив, що Угода про асоціацію може бути підписана наприкінці 2012 чи на початку 2013 р. «Але має бути одна умова – політична воля, – сказав він. – Я – єврооптиміст, і я упевнений, що Україна на сьогодні спроможна виконати всі без винятку умови і зобов'язання, які вона взяла на себе при розробці і узгодженні Угоди про асоціацію. Йдеться про гармонізацію законодавства, гармонізацію рівня стандартів і про створення відповідних позицій інвестиційного клімату та відповідних стандартів демократії. Сьогодні це потрібно європейцям? Ні, це потрібно українцям. І якщо сьогодні все суспільство засукає рукави і працюватиме в цьому напрямку, я упевнений, що це можна буде зробити за досить короткий проміжок часу»¹¹⁴⁵.

---

¹¹⁴³ Підписання Угоди Україна–ЄС до виборів не буде. Дзеркало тижня. 2012. 6 червня. URL: https://dt.ua/POLITICS/pidpisannya_ugodi_ukrayina-es_do_viboriv_ne_bude.html.

¹¹⁴⁴ Україна та ЄС парафували угоду про зону вільної торгівлі. УНІАН. 2012. 19 липня. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/675373-ukrajina-ta-es-parafuvali-ugodu-pro-zonu-vilnoi-torgivli.html>.

¹¹⁴⁵ Порошенко: угода про Асоціацію з ЄС може бути підписана наприкінці 2012 – початку 2013 р. УНІАН. 2012. 20 липня. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/675705-poroshenko-ugoda-pro-asotsiatsiyu-z-es-moje-buti-pidpisana-naprikintsi-2012-pochatku-2013-r.html>.

Водночас президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу і глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон в інтерв'ю Центру Разумкова наголосили: «Будемо відверті: підписання та ратифікація Угоди про асоціацію та ЗВТ будуть неможливі, якщо Україна терміново не зверне уваги на таке різке погіршення демократії та верховенства права». Вони зазначили, що першочерговим завданням української влади є припинення випадків вибіркового правосуддя і політично мотивованих переслідувань. «Необхідно знайти рішення, які дозволили б пані Тимошенко, панові Луценку та іншим вийти на свободу і брати повноцінну участь у політичному житті. Те ж стосується важливості проведення в Україні парламентських виборів цієї осені у відповідності з міжнародними та європейськими стандартами демократичних виборів»¹¹⁴⁶, – заявили Баррозу і Ештон.

Серед кадрових рішень Януковича того часу слід відзначити зміну місця роботи Павла Клімкіна, який з 21 квітня 2010 р. працював заступником міністра закордонних справ, а 29 квітня 2011 р. указом Януковича був призначений заступником міністра закордонних справ – керівником апарату МЗС¹¹⁴⁷. 22 червня 2012 р. Янукович звільнив Клімкіна з цієї посади¹¹⁴⁸ і призначив послом України в Німеччині¹¹⁴⁹.

Німеччина на той час була одним із головних критиків Києва серед країн-членів ЄС. На початку травня канцлер Ангела Меркель заявила, що вважає українську владу «диктатурою». Головним завданням нового посла стало врегулювання кризи у відносинах Києва і

---

¹¹⁴⁶ Керівництво Євросоюзу вважає неможливим підписання угоди про асоціацію з Україною. Дзеркало тижня. 2012. 20 липня. URL: https://dt.ua/POLITICS/kerivnitstvo_evrosoyuzu_vvazhae_nemozhlyvim_pidpisannya_ugodi_pro_asotsiatsiyu_z_ukrayinoyu.html.

¹¹⁴⁷ Про призначення П. Клімкіна заступником Міністра закордонних справ України – керівником апарату : Указ Президента України від 29.04.2011 р. № 542/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 15. С. 15.

¹¹⁴⁸ Про звільнення П. Клімкіна з посади заступника Міністра закордонних справ України – керівника апарату : Указ Президента України від 22.06.2012 р. № 410/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 21. С. 15.

¹¹⁴⁹ Про призначення П. Клімкіна Надзвичайним і Повноважним Послом України у Федеративній Республіці Німеччина : Указ Президента України від 22.06.2012 р. № 411/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 21. С. 15.

Берліна. Сам Клімкін повідомив: «Три головні напрямки роботи – двосторонні відносини, євроінтеграція і підтримка (Німеччиною) реформ, що проводяться в Україні. На сьогодні потенціал у цих сферах не використовується або використовується недостатньо». Газета «Коммерсантъ-Україна» повідомила, що кандидатура Клімкіна обговорювалася ще з вересня 2011 р. «Минулого року Павло Клімкін відмовився від переїзду в Берлін, але потім Київ знову повернувся до його кандидатури. Агреман німецької сторони було отримано ще навесні», – переповіла газета слова свого джерела¹¹⁵⁰.

Отже, Київ продовжував демонструвати деякі зусилля для відновлення гарних взаємин з ЄС і його найвпливовішими країнами. Однак Брюссель так і не дочекався від Києва головного сигналу – звільнення Тимошенко і Луценка, щоб вони змогли взяти участь у парламентських виборах. Ось чому ЄС вирішив поки не робити остаточних висновків і зосередив свою увагу окремо на звільненні Тимошенко і Луценка і на дотриманні демократичних стандартів під час виборчої кампанії.

Шістнадцятого серпня колегія суддів Вищого спеціалізованого суду взялася до розгляду касаційної скарги захисту Тимошенко. На судових засіданнях були присутні Пет Кокс та Александр Квасневський, послы деяких держав¹¹⁵¹. 29 серпня було оголошено ухвалу суду, у якій зазначалося, що касаційна скарга задоволенню не підлягає.

Того ж дня із спільною заявою виступили глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон і єврокомісар з питань розширення та європейської політики сусідства Штефан Фюле. «Ми взяли до відома підсумки розгляду Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ вироку щодо экс-прем'єра Юлії Тимошенко. Ми шкодуємо, що наслідки нинішньої ситуації будуть перешкоджати двом важливим лідерам опозиції брати участь у майбутніх парламентських виборах», – заявили вони щодо ситуації навколо

---

¹¹⁵⁰ Павел Климкин пошел на Берлин. Он стал послом Украины в Германии. Коммерсантъ Украина. 2012. № 97. С. 2.

¹¹⁵¹ Суд завершив розгляд касації Тимошенко: хроніка. BBC Україна. 2012. 20 серпня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/08/120820_live_tymoshenko_court.shtml.

Тимошенко і Луценка та зазначили, що така ситуація виникла після судів, які не відповідали міжнародним стандартам стосовно справедливого, прозорого та незалежного судового процесу. «Ми наголошуємо на важливості для української влади ліквідувати наслідки вибіркового правосуддя у випадках Тимошенко, Луценка та інших. Це також вимагатиме подальших кроків для проведення судової реформи», – заявили Ештон і Фюле та попередили: «Ми продовжуватимемо уважно стежити за подіями, пов'язаними з судовими справами проти Тимошенко, Луценка та інших». Вони також віддали належне ролі Александра Квасневського і Пета Кокса¹¹⁵².

П'ятого вересня президент Європарламенту Мартін Шульц заявив: «Відносини між ЄС і Україною дуже важкі». Він додав, що ЄС чекає «вільних і справедливих виборів» в Україні¹¹⁵³.

Тринадцятого вересня в Ялті на форумі «Ялтинської європейської стратегії» еврокомісар Штефан Фюле зазначив: «Найближчі місяці дуже відповідальні: від того, як Україна впорається з вибірко-вим правосуддям, як вона буде рухатися шляхом реформи судової системи і органів прокуратури і, перш за все, чи зможе вона організувати майбутні вибори у відповідності з міжнародними стандартами, буде залежати її шлях». «Вибори – ключовий крок», – наголосив Фюле і нагадав, що слідування європейським цінностям в питаннях свободи зборів і слова, демократії, верховенства права є ключовою запорукою успіху на шляху європейської інтеграції України¹¹⁵⁴.

Спілкуючись із журналістами в кулуарах форуму, Фюле розповів про очікування після виборів. Майбутні парламентські вибори в Україні є найбільш значущою найближчою подією для визначення перспективи взаємин Києва з ЄС, однак в разі їхнього успішного проведення важливі будуть і подальші практичні кроки українсько-

¹¹⁵² ЄС побачив несправедливість щодо Тимошенко і К°. Українська правда. 2012. 29 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/08/29/6971670/>.

¹¹⁵³ Президент Європарламенту: Відносини з Україною дуже важкі. Дзеркало тижня. 2012. 5 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/prezident_evroparlamentu_vidnosini_z_ukrayinoyu_duzhe_vazhki.html.

¹¹⁵⁴ Євросоюз чекає виборів, щоб побачити, який шлях обере Україна. Дзеркало тижня. 2012. 14 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evrosoyuz_chekae_viboriv_schob_pobachiti_yakiy_shlyah_obere_ukrayina.html.

го уряду на шляху євроінтеграції, сказав єврокомісар. «Хотілося б мати уряд, який налаштований підштовхнути порядок відносин між Україною та Євросоюзом ще активніше і водночас вирішити деякі питання, які нам не дозволяють повністю виконати все, що пропонується», – пояснив він. Відповідаючи на запитання, чи відбудеться цього року саміт Україна – ЄС, Фюле нагадав, що зазвичай саміт проводиться щороку і минулого року відбувся в грудні. Єврокомісар зазначив, що проведення такого саміту є важливим з точки зору забезпечення комунікацій на найвищому рівні, особливо коли обидві сторони так близько підійшли до підписання Угоди про асоціацію, але наголосив, що проведення такого саміту має сенс лише тоді, коли він дасть позитивний поштовх, і навіть як зворотний приклад минулорічний саміт¹¹⁵⁵.

Янукович, виступаючи на форумі, запевнив, що хоча євроінтеграція України останнім часом сповільнилася через появу додаткових питань Євросоюзу до України, однак ці питання буде знято після парламентських виборів. «Переконали, що після парламентських виборів всі побоювання будуть зняті і шлях інтеграції з ЄС буде пройдений до кінця», – заявив він¹¹⁵⁶. А міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко розповів журналістам у кулуарах форуму, що «проведення саміту заплановано до кінця року». На уточнювальне запитання, відбудеться саміт чи ні, Грищенко відповів: «Сонце зійде чи не зійде? Обов'язково зійде»¹¹⁵⁷.

27 вересня в Єврокомісії повідомили, що саміт Україна – ЄС перенесено: «Ми очікуємо результатів виборів і формування нового уряду, щоб почати підготовку наступного саміту Україна – ЄС. У

---

¹¹⁵⁵ У Євросоюзі сподіваються, що після виборів в Україні буде уряд, який прискорить зближення. Дзеркало тижня. 2012. 14 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/u_evrosoyuzi_spodivayutsya,_scho_pislya_vivoriv_v_ukrayini_bude_uryad,_yakiy_priskorit_zblizhennya.html.

¹¹⁵⁶ Янукович має намір пройти шлях євроінтеграції до кінця, але тільки після виборів. Дзеркало тижня. 2012. 14 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_mae_namir_proyti_shlyah_evrointergatsiyi_do_kintsya,_ale_tilki_pislya_vivoriv.html.

¹¹⁵⁷ Грищенко впевнений, що саміт Україна-ЄС відбудеться до кінця року. Дзеркало тижня. 2012. 14 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/grischenko_vpevneniy,_scho_samit_ukrayina-es_vidbudetsya_do_kintsya_roku.html.

зв'язку з цим, найімовірніше, саміт буде проведений на початку 2013 р.»¹¹⁵⁸. Про це сповістило представництво ЄС в Україні.

Але дата саміту була другорядним питанням порівняно з іншим, значно важливішим: чи буде на саміті врешті-решт підписано Угоду про асоціацію. Із відповіддю на це питання ЄС зволікав, поки не відбулися вибори нової Верховної Ради України 28 жовтня 2012 року.

24 жовтня із спільною статтею в газеті *The New York Times* виступили держсекретар США Гілларі Клінтон та глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон. Вони заявили про тривожні тенденції в Україні напередодні парламентських виборів, які відбудуться без участі лідерів опозиції, і насамперед – без Юлії Тимошенко. «Ми шкодуємо через засудження лідерів опозиції під час судових процесів, які не відповідали міжнародним стандартам, та через ненадання їм права брати участь у виборах. Українська влада має вирішити питання використання вибіркового переслідування, включаючи справи колишнього прем'єр-міністра Юлії Тимошенко та інших колишніх високопосадовців»¹¹⁵⁹, – йдеться у статті.

«Зараз Україна стоїть на вирішальному роздоріжжі. Багато з її сусідів у Центральній та Східній Європі продемонстрували світові, чого можливо досягнути за умов демократизації та економічного процвітання. Україна має можливості зробити теж саме. Зараз українській владі потрібно здійснити важливі кроки, щоб реалізувати цей потенціал», – зазначили Клінтон та Ештон. За їх словами, особливо це стосується зміцнення демократичних інституцій для забезпечення поваги до основних свобод. «Парламентські вибори в Україні наприкінці цього місяця стануть важливим показником для цих інституцій. Зараз в країні існують тривожні тенденції, що підтверджується останньою проміжною доповіддю місії спостерігачів ОБСЄ/БДППЛ»¹¹⁶⁰, – констатували Клінтон та Ештон. Далі вони висловили сподівання, «що ці вибори призведуть до рішучих і

¹¹⁵⁸ У Єврокомісії підтвердили перенесення саміту Україна-ЄС на 2013 рік. Дзеркало тижня. 2012. 27 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/u_evrokomisiyi_pidtverdili_perenesennya_samitu_ukrayina-es_na_2013_rik.html.

¹¹⁵⁹ Клінтон і Ештон хочуть від Януковича гарантій. Українська правда. 2012. 24 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/10/24/6975343/>.

¹¹⁶⁰ Там само.

ефективних зусиль з боку лідерів країни щодо здійснення ключових реформ, в тому числі стосовно інвестиційного клімату та в енергетичному секторі»¹¹⁶¹, і наголосили, що підписання Угоди про асоціацію України з ЄС можливе лише за умови, якщо поважатимуться демократичні права українського народу, зокрема свобода слова, свобода участі в політичному житті, свобода зібрання та свобода преси, якщо буде досягнуто верховенства права та прогресу в загальному порядку денному реформ.

Перебіг виборчої кампанії та особливо процес підрахунку голосів викликали критику європейських спостерігачів. 29 жовтня віцепрезидент Парламентської асамблеї ОБСЄ Вальбурга Габсбург Дуглас заявила, що, за оцінкою місії спостерігачів ОБСЄ/БДПЛ, «деякі аспекти передвиборчого періоду стали кроком назад в порівнянні з останніми виборами». «У нашій спільній заяві ми можемо стверджувати, що вибори характеризувалися браком вільних умов для учасників виборів, зловживанням адмінресурсом, браком збалансованого висвітлення у ЗМІ», – зазначила вона¹¹⁶². Місія Європейської мережі організацій спостереження за виборами (ENEMO) зафіксувала велику кількість порушень і зловживань під час підбиття підсумків голосування. П'ятого листопада місія ENEMO виступила з офіційною заявою, де повідомила, що зафіксовано «численні випадки псування бюлетенів, незаконного вилучення протоколів дільничних виборчих комісій (ДВК), перешкоджання роботі комісій і обмеження доступу ЗМІ до дільниць тощо». «З багатьох джерел відомо, що існують невідповідності між протоколами, які заповнюються в ДВК, і результатами, опублікованими на веб-сайті Центральної виборчої комісії (ЦВК)»¹¹⁶³, – зазначила місія ENEMO.

У кількох одномандатних округах, де перемогу здобули представники опозиції, офіційні підсумки виборів стверджували про перемогу кандидатів від влади. Це спричинило чергову кризу в сто-

---

¹¹⁶¹ Там само.

¹¹⁶² ОБСЄ: ці вибори – крок назад у порівнянні з попередніми. Українська правда. 2012. 29 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/10/29/6976094/>.

¹¹⁶³ Євронаблюдатели сомневаются в честности выборов Рады. Подробности. 2012. 5 ноября. URL: <https://podrobnosti.ua/868593-evronabljudateli-somnevajutsja-v-chestnosti-vyborov-rady.html>.

сунках Януковича із ЄС: «Віктор Янукович провалює свій екзамєн перед Заходом. Напередодні виборів оточення переконало президента, що більш-менш чесні результати реанімують його стосунки із Європою і Америкою. Фактично, Янукович отримав унікальну можливість – залишивши Тимошенко в тюрмі, перезавантажити відносини з Вашингтоном та Брюсселем. До 29 жовтня все розвивалося за цим сценарієм – міжнародні спостерігачі назвали вибори кроком назад, брудними і брутальними, але жоден не поставив під сумнів їх легітимність», – повідомила «Українська правда» 9 листопада. За її інформацією, офіційний Київ навіть почав узгоджувати з офісом президента Єврокомісії Жозе Мануела Баррозу зміст вітального дзвінка. «Але далі почалися події, які вже протягом десяти днів руйнують надію на потепління. І на сьогодні усі контакти з Брюсселем припинені»¹¹⁶⁴, – констатувала «Українська правда».

П'ятого листопада ЦВК прийняла постанову «Про неможливість достовірного встановлення підсумків голосування та результатів виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року в одномандатних виборчих округах №№ 94, 132, 194, 197 та 223», у якій визнала неможливість достовірного встановлення підсумків голосування та результатів виборів у п'яти округах та необхідність проведення повторних виборів народних депутатів в цих округах, а також звернулася до Верховної Ради щодо прийняття рішень стосовно проведення у цих округах повторних виборів народних депутатів¹¹⁶⁵. У зв'язку з цим 13 листопада ЦВК офіційно оприлюднила в газеті «Голос України» результати чергових виборів народних депутатів, крім результатів у п'яти округах. Верховна Рада 6 листопада постановою «Про звернення Центральної виборчої комісії з приводу виборів народних депутатів України в одномандатних виборчих округах №№ 94, 132, 194, 197 і 223» рекомендувала ЦВК призначити

¹¹⁶⁴ Найєм М., Лещенко С. Таємний план для парламенту. Українська правда. 2012. 9 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2012/11/9/6977192/>.

¹¹⁶⁵ Про неможливість достовірного встановлення підсумків голосування та результатів виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року в одномандатних виборчих округах № 94, 132, 194, 197 та 223 : Постанова Центральної виборчої комісії від 05.11.2012 р. № 1931. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1931359-12>.

відповідно до частини другої статті 104 закону «Про вибори народних депутатів України» повторні вибори народних депутатів у п'яти округах та забезпечити їх проведення згідно із цим законом¹¹⁶⁶. У ЦВК від Верховної Ради чекали іншого рішення: комісія сподівалась, що депутати ухвалять зміни до цього закону¹¹⁶⁷, адже він не передбачав можливості невизнання результатів виборів в одномандатних округах, тому ЦВК відмовилася призначити повторні вибори в п'яти округах до врегулювання цієї проблеми в законодавчому порядку¹¹⁶⁸.

Усі ці події справили на керівництво ЄС гнітюче враження й остаточно знищили шанси на підписання Угоди про асоціацію на черговому саміті Україна – ЄС. Перспективи Угоди були однією з тем розмови прем'єра Польщі Дональда Туска з канцлером Німеччини Ангелою Меркель 14 листопада. Як повідомило Польське радіо, Туск висловив надію, що Угоду про асоціацію між Україною та ЄС буде підписано через рік – у листопаді 2013-го під час саміту Східного партнерства у Вільнюсі. Прем'єр Польщі наголосив, що має реалістичний погляд на дотримання в Україні демократичних стандартів, але додав: він і канцлер Німеччини згодні, що у взаємовідносинах з Києвом слід проявити терпеливість і розуміння геополітичного розташування України. Меркель, своєю чергою, сказала, що стосовно України існують конкретні очікування, а різні труднощі можна подолати завдяки діалогу. Вона заявила, що справа підписання Угоди про асоціацію – це певний процес, і ЄС планує далі вести з Києвом переговори¹¹⁶⁹.

---

¹¹⁶⁶ Про звернення Центральної виборчої комісії з приводу виборів народних депутатів України в одномандатних виборчих округах №№ 94, 132, 194, 197 і 223 : Постанова Верховної Ради України від 06.11.2012 р. № 5472-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 36. С. 1976.

¹¹⁶⁷ Рада відмовилась призначити вибори у 5-ти «проблемних» округах. 24 канал. 2012. 6 листопада. URL: https://24tv.ua/rada_vidmovilas_priznachati_vibori_u_5ti_problemnih_okrugah_n275526.

¹¹⁶⁸ ЦИК не может провести выборы в проблемных округах без специального закона. Зеркало недели. 2013. 14 февраля. URL: <https://zn.ua/POLITICS/cik-nemozhet-provesti-vybory-v-problemnyh-okrugah-bez-specialnogo-zakona.html>.

¹¹⁶⁹ Угоду про асоціацію Україна-ЄС підпишуть за рік? Польське радіо. 2012. 14 листопада. URL: <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/118423,Ugodu-pro-asociaciu-Ukraina-Es-pidpishut-za-rik>.

29 листопада єврокомісар Штефан Фюле підтвердив, що Угода про асоціацію може бути підписана в листопаді 2013 р. на саміті Східного партнерства у Вільнюсі. «Я вірю, що Вільнюський саміт може ознаменуватися підписанням Угоди про асоціацію з поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі з Україною»¹¹⁷⁰, – сказав він на форумі громадянського суспільства Східного партнерства в Стокгольмі.

14 грудня Янукович провів зустріч з керівниками дипломатичних представництв іноземних держав та міжнародних організацій, акредитованих в Україні. Він заявив, що Україна налаштована на якнайшвидше підписання Угоди про асоціацію з ЄС. «Україна розглядає цю Угоду перш за все як комплексну програму внутрішніх перетворень у всіх сферах політичного, економічного і соціального життя держави, а також як ефективний інструмент удосконалення національного законодавства», – сказав Янукович. За його словами, Україна готова до масштабної і копіткої роботи, щоб забезпечити ефективну імплементацію Угоди. «Цей шлях беззастережно підтримується представниками більшості політичних сил нашої держави та суспільством», – зазначив він і наголосив, що сьогодні до підписання Угоди про асоціацію залишився один крок. «Переконаний, що за наявності політичної волі обох сторін ми зможемо його якомога швидше зробити», – резюмував Янукович¹¹⁷¹.

Точна дата саміту Україна – ЄС тоді ще залишалася неузгодженою. Першим про неї сповістив українців Петро Порошенко, який 28 жовтня був обраний народним депутатом від округу № 12 у Вінниці, а 3 грудня був звільнений з посади міністра економічного розвитку і торгівлі. Він зберіг добрі контакти з Брюсселем і увечері 14 грудня в ефірі програми «Шустер Live» на Першому національному телеканалі заявив, що може поділитися секретом: 17 грудня у Брюсселі буде оголошено дату чергового саміту Україна – ЄС.

¹¹⁷⁰ В ЄС озвучили можливі терміни підписання угоди про асоціацію з Україною. Дзеркало тижня. 2012. 29 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/v_es_ozvuchili_mozhlivi_termini_pidpisannya_ugodi_pro_asotsiatsiyu_z_ukrayinoyu.html.

¹¹⁷¹ У Януковича до підписання асоціації з ЄС залишився один крок. Дзеркало тижня. 2012. 14 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/u_yanukovicha_do_pidpisannya_asotsiatsiyi_z_es_zalishivsya_odin_krok.html.

«Найбільш ймовірно, це буде 25 лютого»¹¹⁷², – сказав Порошенко.

Справді, 17 лютого пресслужба Януковича повідомила, що саміт Україна – ЄС, який планували провести в грудні 2012 р., відбудеться 25 лютого 2013 р. Такої домовленості дійшли Янукович і президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу під час телефонної розмови. Сторони також обговорили широке коло питань двостороннього співробітництва України та ЄС, відзначила пресслужба¹¹⁷³.

26 грудня Азаров, відкриваючи засідання уряду, висловив впевненість у тому, що наступного року Угоду про асоціацію буде підписано¹¹⁷⁴. Він мав рацію: ЄС справді був налаштований на підписання Угоди.

Але до Вільнюського саміту Східного партнерства залишалося ще 11 місяців. І від України залежало, чи буде використано цей час для того, щоб потенційну можливість підписання Угоди втілити в реальну дійсність.

Отже, стосунки України і Європейського Союзу пройшли за час президентства Януковича чотири фази: прискорене зближення, гальмування, тупцювання на місці і рух назад. Проте головними визначальними рисами в стосунках з ЄС слід визнати дві: європейці з перших днів перебування Януковича при владі запропонували просту і зрозумілу модель, при якій за «правильні кроки» Україна отримувала фінансові і політичні преференції. У відповідь, Віктор Янукович запропонував зовсім іншу модель, примітивістичну, яка полягала в тому, що він готовий був робити те, що подобалося йому і гальмував те, що йому не подобалося. А перший розрив стосунків з європейцями стався саме через цю брехню – ЄС чітко вказав на те, що треба робити всі кроки, а не займатися «вибірковою євроінтеграцією». Зрештою, вся зовнішня політика Януковича базувалася на одному принципі: я роблю все для посилення своєї влади в країні,

---

¹¹⁷² Саміт Україна-ЄС може відбутися в лютому. Дзеркало тижня. 2012. 15 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/samit_ukrayina-es_mozhe_vidbutisya_v_lyutomu.html.

¹¹⁷³ Саміт Україна-ЄС відбудеться 25 лютого. Дзеркало тижня. 2012. 17 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/samit_ukrayina-es_vidbudetsya_25_lyutogo.html.

¹¹⁷⁴ Азаров впевнений у підписанні асоціації з ЄС в 2013 році. Дзеркало тижня. 2012. 26 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/azarov_vpevneniy_u_pidpisanni_asotsiatsiyi_z_es_v_2013_rotsi.html.

а зовнішня політика або підпорядковується цьому принципу, або я її ігнорую. Саме цей примітивістичний підхід і став одним із наріжних каменів краху режиму: Янукович занадто багато говорив про Європу, і потім, коли він «кинув» європейців, українське суспільство просто було не готове до цього.

7.3. Китайський план

Зміну українсько-китайських відносин після переходу влади в Україні до Януковича ще 20 січня 2010 р., тобто на третій день після першого туру президентських виборів в Україні і за 18 днів до перемоги Януковича в другому турі, спрогнозував науковий співробітник Центру європейських студій Sciences Po у Парижі Флоран Пармент'є. У статті, надрукованій у швейцарській газеті *Le Temps*¹¹⁷⁵, він зазначив, що Китай включається в боротьбу за економічний потенціал України: «Хоча Україна перебуває в умовах жорсткої економічної та соціальної кризи, її традиційні партнери сьогодні не можуть задовольнити її фінансові потреби. Найближчим часом справжньою новиною може стати сильний вступ Китаю в місцеву гру»¹¹⁷⁶, – заявив французький експерт. Він нагадав, що Китай нарощує вплив в Африці та Латинській Америці, а також цікавиться європейською периферією. Для Китаю така експансія – це можливість експортувати свої ноу-хау в країни з найбільш дешевою інфраструктурою, зазначив автор статті і спрогнозував, що незабаром після виборів Україні буде надано вигідний китайський кредит, і відносини будуть розвиватися дедалі активніше: «Якщо ЄС пропонує невеликі гроші, ставлячи при цьому низку умов, то Китай пропонує більше і не вимагає натомість нічого, крім невизнання Тайваню. Права людини, природоохоронні і соціальні стандарти, «правильне» управління – йому немає діла до цього»¹¹⁷⁷, – зазначив політолог. На його думку, це може призвести до «зміцнення системи,

---

¹¹⁷⁵ Parmentier F. La Chine au chevet de l'Ukraine. *Le Temps*. URL: <https://www.letemps.ch/opinions/chine-chevet-lukraine>.

¹¹⁷⁶ Там само.

¹¹⁷⁷ Там само.

в якій економічні клани відіграють вирішальну роль у політичному житті країни»¹¹⁷⁸. «Надання капіталів без будь-яких вимог позбавляє економічні еліти почуття відповідальності і скорочує число стимулів для проведення реформ, потенційно здатних завдати шкоди їхньому бізнесу»¹¹⁷⁹, – наголосив Парментье.

Віктор Янукович і голова КНР Ху Цзіньтао

25 лютого 2010 р. відбулася інавгурація Януковича на посаді Президента України. А вже через півтора місяця, 12 квітня, він уперше зустрівся з головою КНР Ху Цзіньтао. Зустріч відбулася у Вашингтоні в межах Саміту з питань ядерної безпеки. Головним підсумком переговорів стала домовленість щодо виведення українсько-китайських відносин на якісно новий рівень.

Ініціатором змін виступила китайська сторона. Принаймні, такого висновку можна дійти з того, що розповів через рік тодішній посол України в КНР Юрій Костенко¹¹⁸⁰. За його словами, під час пе-

¹¹⁷⁸ Там само.

¹¹⁷⁹ Там само.

¹¹⁸⁰ Костенко Ю. Від відносин дружби і співробітництва до стратегічного партнерства. Україна дипломатична. 2011. Вип. 12. С. 385–408.

реговорів китайський лідер висунув такі пропозиції щодо напрямів подальшого розвитку двостороннього співробітництва:

1. Активізація взаємних візитів високого рівня, зміцнення політичної взаємодовіри (підтримання регулярних контактів на рівні глав держав, керівників урядів і парламентів КНР та України, своєчасне обговорення порядку денного двосторонніх відносин, а також актуальних міжнародних і регіональних проблем, підвищення взаєморозуміння).

2. Інтенсифікація практичного співробітництва на базі принципу «взаємної вигоди та обопільного виграшу» (реалізація чинних механізмів координації співпраці, пошук шляхів та способів розширення і поглиблення торговельно-економічного співробітництва; продовження роботи над масштабними спільними проектами в галузях інфраструктурного будівництва, телекомунікацій, виробництва автомобілів тощо; оптимізація структури взаємної торгівлі; розширення міжрегіональної співпраці; використання переваг взаємодоповнюваності економік двох країн).

3. Тісна взаємодія в межах багатосторонніх форумів та поглиблення координації з актуальних міжнародних питань (реформа Ради Безпеки ООН, подолання негативних наслідків глобальної фінансово-економічної кризи, кліматичних змін), а також захист спільних інтересів.

4. Розширення співпраці в галузі науки і техніки, а також гуманітарних обмінів. Активна реалізація вже досягнутих домовленостей, пошук нових перспективних сфер співпраці (розвиток різноманітних культурних контактів, заохочення співпраці між закладами освіти двох країн, розширення міжлюдських обмінів).

Ці пропозиції китайського лідера повністю підтримав Янукович, який відчув, що перед ним відкрилися нові перспективи. І вже 19 червня до Києва прибув з візитом міністр закордонних справ КНР Ян Цзечи. Янукович провів із ним бесіду, під час якої заявив, що Україна вітає посилення ролі Китаю як одного з впливових центрів сучасного багатопольярного світу¹¹⁸¹.

---

¹¹⁸¹ Янукович здійснив візит до Китаю. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yanukovich-zdiysnit-vizit-do-kitayu.html>

13 липня 2010 року до Пекіна прибув з візитом міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко. Під час переговорів з Ян Цзечи він заявив, що Україна виступає за вибудовування відносин з Китаєм на багаторічну перспективу. Головною темою зустрічі керівників зовнішньополітичних відомств двох країн стала підготовка державного візиту Президента України до КНР. Ян Цзечи зазначив, в Пекіні розраховують, що візит Януковича відкриє нову сторінку у двосторонніх відносинах і виведе їх на рівень повноцінного стратегічного партнерства на багато років уперед¹¹⁸².

Слід одразу зауважити, що в Китаї формулюванням щодо характеру і рівня відносин з іншими країнами надають дуже великого значення, тож словами про стратегічне партнерство не розкидаються. Раніше Китай не називав Україну своїм стратегічним партнером, а вживав обережніші формулювання. Так, у комюніке про встановлення дипломатичних відносин від 4 січня 1992 р. уряди двох держав погодилися розвивати відносини дружби і співробітництва. 31 жовтня 1992 р. у спільному комюніке зазначалося, що «між Україною і Китаєм успішно розвиваються відносини взаємовигідного співробітництва». У спільній декларації 6 вересня 1994 р. на додаток до вже зафіксованої до того формули, «висловлюючи глибоке задоволення дедалі глибшими і ширшими відносинами дружби та взаємовигідного співробітництва», уперше було зафіксовано прагнення двох «народів до подальшого поглиблення й розширення відносин дружби і партнерства». Після того в спільних документах неодноразово зазначалося про партнерство між двома країнами, іноді воно називалося довгостроковим або конструктивним, однак про стратегічне партнерство не йшлося¹¹⁸³.

Але на переговорах з Грищенком, обговорюючи планований візит Януковича до КНР, Ян Цзечи вперше заявив про перспективу повноцінного стратегічного партнерства. Це відповідало економіч-

---

¹¹⁸² Грищенко провів переговори з главою МЗС Китаю. Корреспондент. 2010. 13 липня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1096002-grishchenko-proviv-peregovori-z-glavoyu-mzs-kitayu>.

¹¹⁸³ Костенко Ю. Від відносин дружби і співробітництва до стратегічного партнерства. Україна дипломатична. 2011. Вип. 12. С. 385–408.

ним інтересам обох сторін. Керівництво КНР бачило в Україні потенціал для постачання продовольства до Китаю і водночас плацдарм для просування китайських технологій і товарів у Європі. Зі свого боку, Янукович сподівався на китайські кредити й інвестиції, завдяки яким можна було б послабити залежність і від Росії, і від МВФ, ЄС, інших західних кредиторів.

Ось чому Грищенко і Ян Цзечи велику увагу приділили економічним зв'язкам. Грищенко зазначив, що керівництво України розуміє, що відносини з КНР повинні вибудовуватися з розрахунком на довгострокову перспективу, оскільки взаємодія з Китаєм здатна на тривалий час стати одним із головних чинників модернізації української економіки та науки. Міністри закордонних справ України та Китаю також обговорили перспективи участі китайських компаній в реалізації масштабних інфраструктурних проєктів у контексті підготовки до проведення в чотирьох українських містах матчів фінальної частини Євро-2012. Ян Цзечи, своєю чергою, зазначив, що забезпечена новою українською владою стабілізація політичного життя та ведення послідовного економічного і зовнішньополітичного курсу відкрила великі можливості для приходу китайських інвесторів в Україну і реалізації амбітних спільних наукових і виробничих проєктів.

Під час візиту до КНР Грищенко зустрівся із представниками китайських наукових та експертних кіл, які професійно займаються українською темою. Китайські українознавці у своїх виступах наголошували, що нові політичні реалії в Україні дозволяють Києву і Пекіну стати справжніми стратегічними партнерами, які будуть спільно реалізовувати амбітні проєкти – від участі китайських компаній у видобутку вуглеводнів на шельфі Чорного моря до створення нового залізничного контейнерного маршруту від портів у Східному Китаї до Відня.

Невдовзі, 2–5 вересня, Янукович здійснив перший державний візит до КНР. Він відвідав Пекін, Гонконг, Шанхай. Візит відбувся на запрошення Ху Цзіньтао. «Офіційні особи КНР, включаючи керівництво держави, сприймають Україну як надійного друга і партнера китайського народу, – розповів за два тижні до початку візиту

посол України в КНР Юрій Костенко. – Високо цінують у Пекіні те, що наші позиції практично повністю збігаються з усіх головних міжнародних і чутливих для китайської сторони питань. Це дає підстави вірити, що після державного візиту до КНР президента України Віктора Януковича наші дружні відносини набудуть рівня стратегічного партнерства»¹¹⁸⁴.

Перед початком візиту глава адміністрації Януковича Сергій Львович повідомив, що українська делегація вирушить до Пекіна трьома літаками: один – державний Airbus-319, а два – коштом бізнесменів, які зацікавлені в розвитку стосунків з Китаєм і супроводжуватимуть Януковича під час візиту¹¹⁸⁵. Справді, у програмі візиту¹¹⁸⁶ головною була саме економічна складова.

2–3 вересня в Пекіні Янукович провів переговори з Ху Цзіньтао, головою Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників У Банго, та прем'єром Державної ради КНР Вень Цзябао. Також Янукович виступив на українсько-китайському бізнес-форумі, участь у якому взяли провідні представники ділових кіл України та Китаю.

Четвертого вересня Янукович відвідав спеціальний адміністративний район Сянган (Гонконг) і провів переговори з його керівником Дональдом Цангом. Крім того, Янукович взяв участь у бізнес-ланчі з провідними підприємцями Гонконгу, ознайомився з гонконгським портовим господарством, включаючи контейнерні термінали, а також відвідав Гонконгівську біржу.

П'ятого вересня Янукович прибув до Шанхая. Там він відвідав міжнародну виставку «Експо-2010», а також науково-дослідницький та конструкторський центри компанії Huawei Technologies (це

---

¹¹⁸⁴ Китайське радіо висвітлюватиме візит Януковича до КНР 61 мовою. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/kitayske-radio-visvitlyuvatime-vizit-yanukovicha-do-knr-61-movoyu.html>.

¹¹⁸⁵ Делегація Януковича полетить у Китай трьома літаками і без дружини Президента. Українські новини. 2010. 2 вересня. URL: <https://ukranews.com/ua/news/54931-delegaciya-yanukovycha-poletyt-u-kytay-troma-litakamy-i-bez-druzhyny-prezydenta>.

¹¹⁸⁶ Що Янукович робитиме у Китаї (програма візиту). ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/scho-yanukovich-robityme-u-kitayi-programa.html>.

одна з найбільших приватних китайських компаній у сфері телекомунікацій), де зустрічався із керівництвом компанії.

У межах візиту було підписано 13 двосторонніх українсько-китайських документів про співробітництво в різних галузях¹¹⁸⁷. Більшість підписано 2 вересня на церемонії в Будинку народних зборів в Пекіні після зустрічі Януковича і Ху Цзіньтао. Наприкінці церемонії Янукович повідомив, що в межах підписаних угод Україна може залучити інвестиції на суму не менше \$4 млрд.

Зокрема, Янукович і Ху Цзіньтао підписали спільну заяву України і КНР стосовно всебічного підвищення рівня українсько-китайських відносин дружби і співробітництва. У заяві сторони взяли на себе зобов'язання докласти «спільних зусиль щодо наповнення двосторонніх відносин стратегічним змістом з метою започаткування і розвитку відносин стратегічного партнерства».

Також було підписано Основні напрями розвитку відносин між Україною та КНР на 2010–2012 рр., міжурядову угоду про надання уряду України безоплатної допомоги, програму українсько-китайського співробітництва в галузі дослідження і використання космічного простору в мирних цілях на 2011–2015 рр. Як наголосило Національне космічне агентство України¹¹⁸⁸, до програми увійшло понад 50 першочергових і перспективних проєктів, які охоплюють кілька напрямів співпраці.

Між Державною митною службою України та Генеральною адміністрацією митниць КНР було підписано протокол щодо взаємної допомоги в перевірці достовірності задекларованої вартості товарів; між Торгово-промисловою палатою України та Китайським комітетом сприяння міжнародній торгівлі – угоду про створення спільної Ділової ради; між Міністерством вугільної промисловості України та Державним банком розвитку КНР – рамкову угоду з фінансового співробітництва; між Державним експортно-імпортним банком

¹¹⁸⁷ Візит Януковича до Китаю: підписано 13 двосторонніх документів на \$ 4 млрд. Корреспондент. 2010. 2 вересня. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/1112503-vizit-yanukovicha-do-kitayu-pidpisano-13-dvostoronnih-dokumentiv-na-4-mlrd>.

¹¹⁸⁸ Візит Януковича до Китаю дасть поштовх співпраці в космосі. УНІАН. 2010. 26 серпня. <https://www.unian.ua/science/394279-vizit-yanukovicha-do-kitayu-dast-poshtovh-spivpratsi-v-kosmosi.html>.

України та Державним експортно-імпортним банком КНР – угоду про співробітництво. Крім того, було підписано рамкову угоду про будівництво залізниці від міжнародного аеропорту «Бориспіль» до Києва і первинну угоду про будівництво парогазової електростанції в місті Щолкіному в Криму.

Янукович повідомив, що найближчим часом між Китаєм і Україною буде підготовлена стратегічна угода: «Перспектива розвитку стратегічних відносин між Україною і Китаєм – це тільки питання невеликого проміжку часу. Ми домовилися з головою Ху Цзіньтао про те, що ми виберемо зручний час і наші співробітники вже найближчим часом готуватимуть нову, стратегічну угоду, яка відкриє, фактично, новий період часу у відносинах між Україною та Китаєм»¹¹⁸⁹, – наголосив він.

Візиту до КНР Грищенка і Януковича спричинили неабияке зростання інтересу китайського бізнесу до України. Як зазначав посол України в КНР Юрій Костенко, раніше українсько-китайські відносини, передусім діалог на найвищому та високому рівнях, розвивалися без необхідного динамізму. Достатньо сказати, що до 2010 р. Президент України востаннє відвідував Піднебесну 2002 р., прем'єр-міністр – 1997 р., міністр закордонних справ – 2007 р. А особливості Китаю такі, що без візитів високого рівня, які розглядаються як найпоказовіший індикатор стану відносин із тією чи іншою країною, серйозні бізнесмени та впливові фінансисти вкрай обережно ставляться до участі у великих проєктах на її території. Отже, зрозуміло, що без високих візитів годі було й думати не лише про прорив, а й про скільки-небудь суттєве просування вперед в українсько-китайських взаєминах¹¹⁹⁰.

Під час візиту Януковича було домовлено про підвищення рівня українсько-китайської Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва до Комісії зі співробітництва (на рівні віцепрем'єрів урядів). Незабаром після майже 14річної пере-

¹¹⁸⁹ Пасова Т. Китай придивляється до пострадянського простору. *Голос України*. 2011. 8 червня. URL: <http://www.golos.com.ua/article/108837>.

¹¹⁹⁰ Костенко Ю. Від відносин дружби і співробітництва до стратегічного партнерства. *Україна дипломатична*. 2011. Вип. 12. С. 385–408.

рви було відновлено контакти на рівні керівників урядів України та КНР. 14–18 квітня 2011 р. відбувся офіційний візит прем'єр-міністра України Миколи Азарова до КНР. Азаров взяв участь у 10му щорічному засіданні Боаоського азійського форуму в провінції Хайнань, відвідав Шанхай і Пекін, провів переговори з головою КНР Ху Цзіньтао і прем'єром Державної ради КНР Вень Цзябао, мерами Пекіна і Шанхая, керівником спеціального адміністративного району Сянган (Гонконг) Дональдом Цангом.

Щойно Азаров повернувся до України, 20 квітня 2011 р. у Києві перший віцепрем'єр-міністр України Андрій Ключев та віцепрем'єр Державної ради КНР Чжан Децзян провели установче засідання українсько-китайської Комісії зі співробітництва, започаткувавши новий етап міжгалузевої співпраці організацій та відомств двох країн. Того ж дня було підписано угоду між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України і китайською державною компанією Tiandi Science & Technology про технічне переоснащення, модернізацію та підготовку гірничих робіт на державних вугільних шахтах України.

Цей інтенсивний обмін візитами, безперечно, різко контрастував з кволими українсько-китайськими стосунками в попередні п'ять років, коли президентом України був Віктор Ющенко. Але заслуга тут передусім не Януковича, а Ху Цзіньтао, який, як зазначалося, і був ініціатором поглиблення співпраці двох країн. Говорячи про мотиви його ініціативи, не можна не зазначити, що Китай цікавили лише міцні довготривалі стосунки. Із точки зору керівництва КНР, Ющенко не міг забезпечити таких стосунків. Він прийшов до влади завдяки Помаранчевій революції, і протягом усього часу його президентства політична ситуація в Україні була нестабільною та непередбачуваною. А от спокійний перехід влади до рук Януковича й очолюваної ним Партії регіонів давав підстави очікувати встановлення в Україні політичної стабільності і передбачуваності.

До того ж, завдяки концентрації влади в Україні в руках однієї партії українська політична система стала досить схожою на китайську, де посади в керівних органах КПК важать не менше (або й більше), ніж посади у виконавчій чи законодавчій владі. І не випадково

під час візиту Януковича до КНР було домовлено про налагодження прямих контактів між ПР і КПК.

Оскільки Янукович після здобуття посади Президента України формально склав із себе повноваження голови ПР і на партз'їзді 23 квітня 2010 р. передав їх Миколі Азарову, то саме Азаров і відповідав за співпрацю ПР із КПК. Уже 13 вересня 2010 р., тобто через тиждень після повернення Януковича з Пекіна, до Києва прибула китайська делегація на чолі з членом Політбюро ЦК КПК, секретарем комітету КПК провінції Гуандун Ван Яном. Із делегацією зустрівся Азаров, який зазначив, що провінція Гуандун є побратимом Донецької області, і наголосив, що Партія регіонів надає великого значення зміцненню партійних зв'язків із КПК. Він заявив, що китайський досвід розвитку економіки, а також китайські інвестиції дозволять істотно змінити Україну, і звернувся до гостей із закликом: «Ми вітаємо ваші інвестиції і пропонуємо вам участь у реалізації спільних проєктів»¹¹⁹¹. Азаров зазначив, що питання залучення китайських інвестицій обговорювалося під час візиту Януковича до Китаю – зокрема, це будівництво залізниці з міжнародного аеропорту «Бориспіль» до Києва, а також співпраця у сфері авіабудування. «Ми розраховуємо на спільну участь наших фахівців у галузі авіабудування. Тут і нові розробки, і серійне виробництво літаків»¹¹⁹², – сказав Азаров

У грудні 2010 р. відбувся візит до КНР делегації ПР на чолі із заступником голови ПР, народним депутатом України Леонідом Кожарою. А 18 квітня 2011 р. під час свого візиту до Пекіна Азаров зустрівся з членом постійного комітету Політбюро ЦК КПК Хе Гоцяном. Після цього в присутності Азарова було укладено угоду про співпрацю та обмін досвідом між ПР і КПК. Підписи під документом поставили Кожара та заступник завідувача відділу ЦК КПК Чень Фенсян¹¹⁹³.

---

¹¹⁹¹ Партія регіонів зміцнює зв'язки з Компартією Китаю. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/partiya-regioniv-zmicnyuye-zv-yazki-z-kompartiyeyu-kitayu.html>.

¹¹⁹² Там само.

¹¹⁹³ Партія регіонів «побраталася» з китайськими комуністами. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ru/bin/player/iframe/383417825>.

Кульмінацією процесу встановлення стратегічного партнерства між владами Китаю та України став державний візит Ху Цзіньтао до України 18–20 червня 2011 р. Львовчкін повідомив, що приїзд голови КНР має дати «імпульс для оптимізації і наповнення прагматичним змістом двосторонньої співпраці, насамперед, у торговельно-економічній, фінансово-інвестиційній і науково-технічній сферах»¹¹⁹⁴.

Свій візит голова КНР розпочав з відвідин Криму. На аеродромі Сімферополя китайських гостей зустріли Грищенко і голова Ради міністрів АР Крим Василь Джарти. Потім китайська делегація вирушила до Ялти, де для неї повністю було заброньовано готель «Ореанда». Янукович на одній із держдач у Криму дав дружній обід на честь Ху Цзіньтао і його дружини Лю. Перед обідом відбулася зустріч Януковича з лідером Китаю тет-а-тет.

Офіційна ж частина візиту відбулася 20 червня в Києві. Ху Цзіньтао і Янукович після переговорів підписали спільну декларацію про встановлення і розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною і КНР. У документі фіксується започаткування відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР, а також визначаються основні принципи, на яких ці взаємини базуються. Йдеться, зокрема, про взаємну підтримку державного суверенітету та територіальної цілісності; повагу шляху розвитку, обраного кожною з держав; взаємне незастосування сили чи загрози силою, економічного чи іншого тиску; активізацію міждержавного політичного діалогу на найвищому, високому та інших рівнях. Китайська сторона зобов'язується не застосовувати та не загрозувати застосуванням ядерної зброї проти України як держави, що не має такої зброї. У декларації також йдеться про діяльність двосторонньої Комісії зі співробітництва; пріоритетні сфери практичної співпраці; розширення взаємодії у межах ООН; спільні зусилля для забезпечення миру, стабільності і безпеки у світі та окремих регіонах тощо¹¹⁹⁵.

¹¹⁹⁴ Ху Цзіньтао розпочав візит до України з відвідин Криму. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/hu-czintao-pochinaye-visit-do-ukrayini-z-vidvidin-krimu.html>.

¹¹⁹⁵ Політичні відносини між Україною та Китаєм. Посольство України в Китайській Народній Республіці та в Монголії (за сумісництвом). URL: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/185-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem>.

Також у присутності Януковича і Ху Цзіньтао було підписано низку двосторонніх документів. Зокрема, це міжурядова угода про надання уряду України безоплатної допомоги. Між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Міністерством комерції КНР підписано протокол щодо періодичного обміну орієнтовним переліком експортно-імпортних товарів двосторонньої торгівлі. Це мало сприяти збалансованому розвитку двосторонньої торгівлі, збагаченню і вдосконаленню її структури. Між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України та Державною адміністрацією енергетики КНР підписано меморандум про взаєморозуміння в енергетичній галузі. У меморандумі основними напрямками співпраці визначено: спільну участь у реалізації проєктів у нафтогазовій галузі, обмін інформацією щодо енергетичних об'єктів, які заплановано побудувати чи модернізувати, співпрацю в галузі мирного використання ядерної енергії. Між Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України та Міністерством науки і техніки КНР підписано меморандум про взаєморозуміння щодо надання підтримки у створенні українсько-китайського Інституту зварювання ім. Є. О. Патона.

Надалі відбулося чимало обмінів візитами на галузевому рівні, під час яких підписувалися нові двосторонні документи. Водночас тривала підготовка до укладення стратегічної угоди, яку анонсував Янукович. Підписати її планувалося під час нового державного візиту Януковича до КНР.

Чотирнадцятого березня 2013 р. Всекитайські збори народних представників оголосили, що новим головою КНР став Сі Цзіньпін. Він замінив на цій посаді Ху Цзіньтао і сконцентрував у своїх руках керівництво державою і партією. Утім, ця заміна не позначилася негативно на китайсько-українських відносинах, – у Пекіні підтвердили плани прийняти Януковича з державним візитом.

Візит відбувся 3–6 грудня 2013 р., тобто вже під час Євромайдану, коли позиції Януковича в Україні значно похитнулися. Тим не менш, китайська сторона погодилася і на візит, і на підписання підготовлених засадничих документів.

Отже, 7-го грудня в Пекіні Янукович і Сі Цзіньпін підписали Договір про дружбу і співробітництво між Україною і КНР. У його

назви не згадується стратегічне партнерство, але це словосполучення тричі згадується в тексті документа. Зокрема, у преамбулі договору говориться, що сторони прагнуть «і надалі поглиблювати відносини стратегічного партнерства між Україною та Китайською Народною Республікою»; у статті 1 – що «Договірні Сторони на довгостроковій основі всебічно розвиватимуть відносини дружби, співпраці, рівноправного і довірливого стратегічного партнерства, відповідно до загально визнаних принципів і норм міжнародного права, на принципах взаємної поваги до суверенітету і територіальної цілісності, взаємного ненападу, невтручання у внутрішні справи одна одної, рівності та взаємної вигоди, а також мирного співіснування»; у статті 9 – що «Договірні Сторони зміцнюватимуть стратегічне партнерство, використовуючи і удосконалюючи механізм регулярних зустрічей на високому та інших рівнях, своєчасно проводитимуть обмін думками з питань двосторонніх відносин, важливих і актуальних проблем, що становлять обопільний інтерес»¹¹⁹⁶.

Пресслужба Януковича наголосила, що договір є головним політичним документом, що відображає основні засади та принципи розвитку українсько-китайських відносин стратегічного партнерства і співробітництва і на двосторонній основі, і в межах багатосторонніх механізмів. Документ також містить перелік пріоритетних сфер розбудови практичної співпраці. Крім того, глави держав підписали Спільну декларацію України і КНР про поглиблення відносин стратегічного партнерства. Вона відображає досягнуті сторонами основні домовленості стосовно розвитку співробітництва. Зокрема, йдеться про розвиток відносин стратегічного партнерства, активізацію міждержавного політичного діалогу на найвищому рівні, підтвердження позицій двох країн з найактуальніших питань міжнародного життя. Також у декларації зафіксовано факт затвердження главами двох держав Програми розвитку відносин страте-

---

1196 Про ратифікацію Договору про дружбу і співробітництво між Україною і Китайською Народною Республікою : Закон України від 15.05.2014 р. № 1271-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 27. Ст. 920.

гічного партнерства між Україною та КНР на 2014–2018 рр.¹¹⁹⁷

У межах візиту було підписано ще низку двосторонніх документів. Зокрема, це міжурядова угода про економіко-технічну співпрацю. Між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Генеральною адміністрацією нагляду за якістю, інспекції та карантину КНР підписано протоколи фітосанітарних та інспекційних вимог щодо експорту з України до КНР сої та ячменю (такий самий протокол щодо кукурудзи було підписано ще 9 листопада 2012 р.)¹¹⁹⁸. Між Державним агентством України з туризму та курортів та Національною туристичною адміністрацією КНР – меморандум про взаєморозуміння щодо сприяння груповим поїздкам китайських туристів до України¹¹⁹⁹. Між Міністерством охорони здоров'я України та Державною адміністрацією КНР з традиційної китайської медицини – меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в галузі традиційної китайської медицини. Між Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України та Китайською експортно-кредитною страховою корпорацією (Sinasure) – договір про співробітництво у сферах енергоефективності, енергозбереження та відновлюваних джерел енергії. Між акціонерним товариством «Мотор Січ», державним підприємством «Івченко-Прогрес» і китайською авіаційною корпорацією AVIC International Holding Corporation – угоду про стратегічну співпрацю. Між державним підприємством «Конструкторське бюро «Південне»» і китайською промисловою корпорацією «Велика стіна» – угоду про співробітництво щодо створення супутникової системи

---

¹¹⁹⁷ Лідери України і Китаю підписали Договір про дружбу і співробітництво. Укрінформ. 2013. 5 грудня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1586527-lideri_ukraïini_i_kitayu_pidpisali_dogovir_pro_drugbu_i_spivrobotnitstvo_1889296.html.

¹¹⁹⁸ Протокол фітосанітарних та інспекційних вимог щодо експорту ячменю з України до Китаю між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Генеральною адміністрацією нагляду за якістю, інспекції та карантину Китайської Народної Республіки від 05.12.2013 р. Офіційний вісник України. 2014. № 5. С. 208.

¹¹⁹⁹ Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством України з туризму та курортів та Національною туристичною адміністрацією Китайської Народної Республіки про сприяння груповим поїздкам китайських туристів до України від 05.12.2013 р. Офіційний вісник України. 2014. № 18. С. 328.

дистанційного зондування Землі для України. Між Українським союзом промисловців і підприємців та Китайською асоціацією міжнародних підрядників – угоду про співробітництво.

Коментуючи підсумки візиту, міністр економічного розвитку і торгівлі України Ігор Прасолов заявив, що «Україна отримала чіткі перспективи співпраці з китайською стороною в галузі розробки, виробництва та технічного обслуговування авіаційної техніки, залізничного рухомого складу (в рамках національного проекту «Повітряний експрес»), будівництва портової інфраструктури». Також він повідомив, що завдяки підписаному комерційному контракту Україна планує збільшити поставки до КНР продуктів харчування, зокрема олії¹²⁰⁰.

Сам Янукович спрогнозував, що за результатами досягнутих у Китаї домовленостей Україна зможе додатково залучити \$8 млрд інвестицій. За його словами, документи, які ще доопрацьовуються та будуть підписані найближчим часом, також значно збільшиться обсяг китайських інвестицій з китайської сторони в українську економіку. Янукович повідомив, що під час переговорів сторони обговорили питання активізації стратегічного партнерства і перехід до практичної реалізації низки спільних проектів у таких галузях, як авіа- і суднобудування, агропромисловий комплекс, енергетика, зокрема відновлювальна, будівництво низки інфраструктурних об'єктів. «Обговорення у вузькому колі було більш конкретним. Ми відзначили перехід роботи міжурядової українсько-китайської комісії на постійний контроль за виконанням доручень голів держав, перегляд і відновлення програми стратегічного партнерства з точки зору її розширення, зокрема договірно-правової бази, і значне розширення інвестиційних програм»¹²⁰¹, – поділився Янукович подробицями переговорів з китайським лідером.

Однак виправдалися не всі сподівання, що поклалися на візит

---

¹²⁰⁰Україна та Китай підписали договір про дружбу і співробітництво та низку інших документів. РБК-Україна. 2013. 5 грудня. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/mezhdu-ukrainoy-i-kitaem-segodnya-byli-podpisany-tri-memoranduma--05122013123500>.

¹²⁰¹ Янукович розраховує на 8 мільярдів доларів інвестицій з Китаю. Дзеркало тижня. 2013. 5 грудня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/yanukovich-rozrahovuye-na-8-milyardiv-dolariv-investiciy-z-kitayu-133270_.html.

керівництвом України. ЗМІ, близькі до ПР, повідомляли напередодні візиту, що «Янукович їде в Китай за кредитом в \$10 млрд»¹²⁰². І це були не чутки, адже Азаров перед візитом анонсував: «Ми в Китаї підпишемо програму співпраці. Там конкретний план з конкретними обсягами». Близький до тодішньої влади президент Українського аналітичного центру Олександр Охріменко повідомив деталі тих очікувань (щоправда, він не дбав про точність озвучених цифр): «Ми перед цим брали у них товарний кредит на \$2 млрд, тепер зможемо взяти на \$5 млрд. Крім того, Китай хоче інвестувати близько \$2 млрд в українські землі: вони беруть їх в оренду, відновлюють і використовують. У Криму планується побудувати парогозову електростанцію, це великий проєкт на \$1,7 млрд. Крім того, Китай планує побудувати автобан – кільцеву платну дорогу навколо Києва, у що вкляде \$3 млрд... Я бачив усі ці документи»¹²⁰³. А заступник голови фракції ПР Михайло Чечетов відверто визнав, що Янукович їде до Китаю саме за кредитами: «Це виключно економічний візит. Ходіння по Майдану країну не нагодує. А нам потрібні нові інвестиції і кредити»¹²⁰⁴.

Агентство Reuters четвертого грудня повідомило з Пекіна, що Китай не схильний фінансово допомогти Україні під час візиту Януковича. Речник МЗС КНР Хун Лей ухилився від прямої відповіді на запитання, чи хоче Китай надавати Україні більше допомоги. «Останніми роками Китай та Україна розвинули всебічне співробітництво у всіх сферах. Це співробітництво сприяє економічному та соціальному розвитку України, яке також має важливе значення для Китаю», – сказав китайський дипломат. «Отже, під час цього візиту лідери обох сторін обмінюються комплексними поглядами на теми взаємних інтересів», – додав він, не вдаючись у деталі. Також він заявив, що Китай стурбований протестами в Києві. «Ми приділяємо

¹²⁰² Захарова А. Янукович едет в Китай за кредитом в 10 млрд. долл. Сегодня. 2013. 3 декабря. URL: <https://www.segodnya.ua/politics/yanukovich-edet-v-kitay-za-10-mlrd-479451.html>.

¹²⁰³ Янукович полетів у Китай на 4 дні – за кредитом в \$10 млрд. Finance.ua. 2013. 3 грудня. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/314085/yanukovych-poletiv-u-kytjna-4-dni-za-kredytom-v-10-mlrd>.

¹²⁰⁴ Державний візит Президента України В. Януковича до Китайської Народної республіки. Резонанс. 2013. № 93. С. 5.

пильну увагу внутрішній ситуації в Україні, – сказав Хун Лей. – Ми сподіваємось та віримо, що всі партії в Україні можуть полагодили ці розбіжності шляхом обговорення, консультацій, забезпечення стабільності та єдності країни»¹²⁰⁵.

Після повернення Януковича з Пекіна російське агентство міжнародної інформації «РИА Новости» запитало заступника міністра зовнішніх справ КНР Чен Гопіна, чи було підписано якісь кредитні угоди під час візиту Януковича до Пекіна, і дипломат відповів: «Ні, не було»¹²⁰⁶. Він додав, що «сторони підтвердили необхідність виконувати вже чинні угоди, а також заявили про можливість проведення переговорів про подальшу співпрацю між фінансовими структурами Китаю та України», і зазначив, що Китай вважає, що українська влада може стабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в країні¹²⁰⁷. Оскільки сказано це було у відповідь на питання про кредити, то можна припустити, що попередня домовленість про кредити таки існувала, але вона зірвалася через внутрішньополітичні проблеми Януковича.

Справді, Янукович не виправдав сподівань, що за його президентства політичне становище в Україні буде стабільним і передбачуваним. І Пекін у тій ситуації вчинив далекоглядно, погодившись на підписання документів про стратегічне партнерство з Україною і водночас відмовивши Януковичу в кредитуванні. Це забезпечувало Пекіну можливість для насиченого і результативного діалогу з будь-якою владою України – хоч старою, хоч новою, – хай яким був би подальший розвиток подій у Києві.

Але у влади КНР була й інша причина утриматися від надання фінансового порятунку режиму Януковича. Це – невиконання Києвом своїх зобов'язань за вже укладеними угодами.

---

¹²⁰⁵ China noncommittal on aid for Ukraine during president's visit. Reuters. 2013. December 4. URL: <https://www.reuters.com/article/us-china-ukraine/china-noncommittal-on-aid-for-ukraine-during-presidents-visit-idUSBRE9B30BM20131204/>

¹²⁰⁶ Пекін не укладав кредитних угод з Україною, – МЗС КНР. URL: <https://ua.112.ua/polityka/pekin-ne-ukladav-kreditnih-ugod-z-ukrayinoyu-mzs-knr-2267.html>.

¹²⁰⁷ Візит до Китаю: Янукович каже про мільярдні інвестиції. BBC News Україна. 2013. 5 грудня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/12/131205_yanukovych_china_ek.

Серед укладених за часів Януковича українсько-китайських угод найбільшою за обсягом обіцяного кредиту стала підписана наприкінці 2012 р. публічним акціонерним товариством «Державна продовольчо-зернова корпорація України» (ДПЗКУ) кредитна угода з Експортно-імпортним банком Китаю на отримання \$3 млрд. Цей кредит мав досить тривалу передісторію.

Спочатку 28 червня 2012 р. було підписано меморандум про взаєморозуміння між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Ексімбанком Китаю щодо співробітництва в галузі пріоритетних проектів у сільському господарстві. Міністр аграрної політики та продовольства України Микола Присяжнюк повідомив тоді, що меморандум дозволить Україні залучити кошти в обсязі \$3 млрд на фінансування конкретних проектів у сільськогосподарському секторі¹²⁰⁸. Також міністр наголосив на ролі Януковича: «Підписання меморандуму про виділення \$3 млрд для розвитку аграрного сектора нашої країни – закономірне проміжне рішення в рамках співробітництва та домовленостей між керівниками наших країн»¹²⁰⁹.

Другого липня уряд подав законопроект про внесення змін до закону про держбюджет на 2012 р. Пропонувалося надати Кабінету Міністрів в особі міністра фінансів право здійснити додаткові державні запозичення до спеціального фонду держбюджету на суму до 24,3 млрд грн (еквівалент \$3 млрд). У пояснювальній записці зазначалося: «Законопроект розроблено з метою забезпечення реалізації проектів у сфері сільського господарства, а саме: закупка китайських засобів захисту рослин, насіння для сільськогосподарських культур, сільськогосподарського знаряддя та іншої сільгосппродукції в Україну або продаж українських злакових культур до Китаю, будівництво заводу засобів захисту рослин, переробки органіко-мінеральних добрив та інші будівельні проекти в Україні, культивування землі, висадка та ін.»¹²¹⁰.

---

¹²⁰⁸ Китай профінансує український аграрний сектор на 3 млрд дол. УНІАН. 2012. 2 липня. URL: <https://economics.unian.ua/agro/668436-kitay-profinansue-ukrajinskiy-agrarniy-sektor-na-3-mlrd-dol.html>.

¹²⁰⁹ Мінагропрод хоче позичити у Китаю три мільярди доларів. Економічна правда. 2012. 2 липня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2012/07/2/328116/>.

¹²¹⁰ Проект Закону про внесення зміни до Закону України «Про Державний бюджет

Четвертого липня Верховна Рада ухвалила цей закон. Перший заступник міністра фінансів Анатолій Мярковський, який представив законопроект у сесійній залі, повідомив фінансові деталі: умови запозичень, запропоновані Ексімбанком Китаю, досить позитивні для України, тому що ставка – шестимісячний Libor плюс 4,5%, термін погашення – до 15 років з п'ятирічним пільговим періодом. Мярковський пояснив, що запозичення вважатимуться здійсненими після підписання індивідуальних, так званих локальних кредитних угод протягом року. Згідно з рішенням уряду, сказав Мярковський, фінансування аграрного сектору здійснюватиметься шляхом безпосередньої державної підтримки, а також на кредитній поворотній основі¹²¹¹.

Наступного дня з'явилося інтерв'ю Миколи Присяжнюка, який повідомив, що підписаний меморандум передбачає виділення китайським Ексімбанком у 2013 р. \$3 млрд. «Деталі співпраці зараз погоджують. Але можу сказати, що гроші виділятимуть траншами, – зазначив міністр. – Але кредити треба повертати. Українські ж реалії свідчать, що на етапі розрахунків проектів вони прибуткові та швидкоокупні, але на практиці часто виникають проблеми. Тому за попередніми домовленостями з китайцями кредити буде спрямовано аграріям як обігові кошти. Тобто це короткострокові проекти. Натомість Україна зобов'язується щороку постачати кукурудзу до Китаю в обсязі 2–2,5 млн т». Далі Присяжнюк уточнив, що «загалом формат співпраці з Китаєм – форвардне фінансування аграріїв у пікові періоди (жнива, посівна кампанія) для задоволення їх потреби в обігових коштах». Водночас він визнав: «Китайська сторона хоче від нас також і гарантій. Що це буде конкретно – домовленості поки що немає»¹²¹².

України на 2012 рік» (щодо державних запозичень) від 02.07.2012 р. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43871.

¹²¹¹ ВР разрешила Кабмину привлечь до 3 млрд долл. от Эксимбанка Китая – закон. УНІАН. 2012. 4 липня. URL: <https://www.unian.net/economics/agro/669640-vr-razreshila-kabminu-privlech-do-3-mlrd-doll-ot-eksimbanka-kitaya-zakon.html>.

¹²¹² Білоусова Н. Як правильно розіграти «родючий» козир? *День*. 2012. 5 липня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/yak-pravilno-rozigrati-rodyuchiy-kozir>.

Зрештою китайська сторона наполягла, що Україна повинна надати державні гарантії за рахунок бюджетних коштів. Однак у законі, ухваленому четвертого липня, жодних державних гарантій з боку України не було передбачено. Тридцятого липня Верховна Рада скасувала цей закон¹²¹³ і ухвалила інший, який збільшив граничний обсяг надання державних гарантій у 2012 р. на 24,3 млрд грн (тобто на обсягну суму китайського кредиту) «для фінансування проектів у сфері сільського господарства з метою реалізації Меморандуму про взаєморозуміння щодо співробітництва в галузі пріоритетних проектів у сільському господарстві»¹²¹⁴.

Тринадцятого серпня Кабінет Міністрів України затвердив документ під назвою «Порядок та умови надання у 2012 році державних гарантій для фінансування проектів у сфері сільського господарства»¹²¹⁵. Цей документ регулював відносини, пов'язані з наданням державних гарантій для забезпечення виконання зобов'язань за запозиченнями, залученими ДПЗКУ від Ексімбанку Китаю під державні гарантії.

У вересні Микола Присяжнюк повідомив, що угода з Ексімбанком Китаю про кредит на \$3 млрд в обмін на постачання кукурудзи може бути підписана в жовтні¹²¹⁶, проте цього не сталося.

24 жовтня було укладено генеральний договір про співпрацю між ДПЗКУ та Китайською національною корпорацією машинобудівної індустрії та комплексних підприємств – China National Machinery Industry Complete Engineering Corporation (CMCEC). Необхідно

---

¹²¹³ Про скасування рішення Верховної Ради України про прийняття в цілому як закону проекту Закону України про внесення зміни до Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік»: Постанова Верховної Ради України від 30.07.2012 р. № 5197-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5197-17>.

¹²¹⁴ Про внесення змін до статті 6 Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік»: Закон України від 30.07.2012 р. № 5190-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 31. С. 1658.

¹²¹⁵ Питання надання у 2012 році державних гарантій для фінансування проектів у сфері сільського господарства: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.08.2012 р. № 857. Офіційний вісник України. 2012 № 70. С. 9.

¹²¹⁶ Угоду про китайські мільярди підпишуть в жовтні – Присяжнюк. Економічна правда. 2012. 20 вересня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2012/09/20/336225/>.

уточнити, що, за даними цієї корпорації, у 2011 р. вона була реформована в Китайську національну корпорацію комплексних підприємств – China National Complete Engineering Corporation (CCEC)¹²¹⁷. Але в українських повідомленнях про переговори, укладені угоди та інші взаємини з цією корпорацією вона ще довго називалася СМСЕС.

Саме цій корпорації Україна мала поставляти зерно на виконання умов майбутнього кредиту. Що ж до самого кредиту, то з переговорами зволікали. Нарешті, 26 грудня 2012 р. Ексімбанк Китаю і ДПЗКУ підписали два кредитні договори на суму \$1,5 млрд кожен: перший – щодо постачання зерна, другий – щодо імпорту китайських товарів чи послуг.

Пізніше (у березні 2014 р.) сайт «Економічна правда» поділився відомостями про те, що якби наприкінці 2012 р. делегація на чолі з Миколою Присяжнюком не підписала в Китаї ці кредитні договори, то Присяжнюк втратив би посаду – її зайняв би представник «Сім'ї» Януковича. «Саме в той момент відбувалася ротація в уряді – «зливання» старої гвардії. До влади прийшли переважно «сімейні» люди. На момент перебування аграрного міністра в Китаї наприкінці 2012 р. був готовий указ про його звільнення. Зрештою, все владналося, бо кредитні договори були підписані. А 28 грудня перший транш, \$1,5 млрд, надійшов на рахунки ДПЗКУ в Укрексімбанку», – розповіло видання. За його інформацією, ДПЗКУ поклала кошти на короткостроковий депозит в Укрексімбанку, звідти вони через Нацбанк і валютні облігації потрапили до Держказначейства. Більшу частину траншу уряд одразу витратив на забезпечення виплат Держказначейством. Так уряд закрив «дірку» в держбюджеті, яка утворилася в кінці 2012 р., і розрахувався з бюджетниками¹²¹⁸.

Шостого лютого 2013 р. Микола Присяжнюк повідомив, що ДПЗКУ отримала перший транш в обсязі \$1,5 млрд. За тодішнім курсом це складало 12 млрд грн. Міністр сказав, що в межах кредитної уго-

¹²¹⁷ Company profile. China National Complete Engineering Corporation. URL: http://en.cmcec.com/gsgk_6382/gsjj/.

¹²¹⁸ Денков Д. Десять фактів про китайський кредит. Українська правда. 2014. 27 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2014/03/27/7020517/>.

ди корпорація планує закупити 4 млн тонн зерна, із яких форвардні закупівлі складуть 2 млн тонн¹²¹⁹.

20 лютого Микола Присяжнюк повідомив, що перший транш кредиту Ексімбанку Китаю використано Україною відповідно до угоди з китайською стороною. «Ми отримали \$1,5 млрд. Усі ці кошти використано на підтримку аграрного сектора. 8 млрд грн ми направили на форвардні закупівлі зерна, а 4 млрд грн – на поставки кукурудзи. Це наші зобов'язання за угодою», – наголосив Присяжнюк. Він зазначив, що ДПЗКУ в межах угоди планує придбати у вітчизняних аграріїв 2 млн тонн зернових на умовах форвардних контрактів і ще 2 млн тонн – за спотовими (прямими) контрактами. «Закупівлю за форвардом ми починаємо на наступному тижні, а спотові поставки зараз узгоджуються з китайською стороною», – поінформував міністр¹²²⁰.

Коментуючи початок реалізації цієї угоди, «Економічна правда» повідомила, посилаючись на свого «співрозмовника в уряді», що перший транш позики надійшов ще 27–28 грудня 2012 р. «Навіщо це приховали? Мабуть, аби зайвий раз не хвилювати громадськість і не давати приводів для різноманітних гіпотез щодо використання цих коштів в кінці грудня, коли на казначейських рахунках було обмаль грошей», – зазначило видання. За твердженням джерела в уряді, «обнародування інформації про отриманий від китайців транш спричинило сварку між міністром і віцепрем'єром Сергієм Арбузовим». Чому це так розлютило Арбузова, співрозмовник сайту не уточнив¹²²¹.

Але в будь-якому разі можна стверджувати, що саме Арбузов був тією ланкою, через яку Янукович контролював усі справи, пов'язані з китайським кредитом. 26 квітня Арбузов прийняв делегацію СМСЕС. За повідомленням пресслужби Кабміну, обговорювала-

---

¹²¹⁹ Україна отримала транш «аграрного кредиту» від китайського банку. Економічна правда. 2013. 6 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/02/6/360320/>.

¹²²⁰ Присяжнюк розповів, куди пішли китайські мільярди. Економічна правда. 2013. 20 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/02/20/362428/>.

¹²²¹ Денков Д. Присяжнюк і кукурудза: хто заплатить за китайські мільярди. Економічна правда. 2013. 25 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2013/02/25/363052/>.

я підготовка до засідання комісії зі співробітництва між урядами України та КНР, інші двосторонні заходи, а також двосторонні інвестиційні проекти¹²²². А 30 квітня Янукович своїм указом призначив Арбузова головою Української частини Комісії зі співпраці між Україною та КНР¹²²³.

Окремо слід сказати про долю другого кредитного траншу в обсязі \$1,5 млрд. Китай обіцяв надати його на закупівлю Україною китайських товарів чи послуг. Були варіанти з будівництвом зрошувальних систем і придбанням засобів захисту рослин. Зокрема, 20 грудня 2012 р., незадовго до підписання кредитної угоди, директор департаменту землеробства Мінагрополітики Олександр Демидов повідомив: «Є напрацювання, щоб направити \$1,5 млрд кредиту Китаю на введення площ додаткового зрошення». За його словами, у результаті реалізації цієї програми площа зрошуваних земель в Україні збільшилася б на 550 тис. га. Крім того, Демидов уточнив, що \$100 млн витратилося б на закупівлю техніки для зрошення¹²²⁴.

Однак до конкретних домовленостей щодо використання другого траншу справа так і не дійшла, тож ці гроші до України не потрапили, а залишилися в китайському Ексімбанку. Пізніше (у березні 2014 р.) агентство УНІАН дізналося деякі подробиці переговорів між ССЕС (колишньою СМСЕС) і ДПЗКУ щодо другого траншу, тобто щодо товарної частини китайського кредиту: «У розпорядженні УНІАН опинилася копія угоди між ССЕС і ДПЗКУ про надання останній коштів на придбання китайських товарів, необхідних для сільгоспвиробництва. Згідно з документом, Ексімбанк Китаю погодився видати експортний кредит на \$1,5 млрд, які має бути використано виключно для експорту ССЕС в інтересах ДПЗКУ сільськогосподарських матеріалів, а також обладнання, систем меліорації земель тощо. Гарантом виконання зобов'язань з укра-

¹²²² Арбузов вирішив активно залучати інвестиції з Китаю. Економічна правда. 2013. 26 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/04/26/373087/>.

¹²²³ Про внесення зміни до Указу Президента України від 27 жовтня 2010 року № 979 : Указ Президента України від 30.04.2013 р. № 244/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 13. С. 4.

¹²²⁴ Мінагропрод пустить кредитні мільярди на зрошення земель. Економічна правда. 2012. 20 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2012/12/20/351883/>.

їнської сторони виступило Міністерство фінансів. Ці кошти мало бути надано українській корпорації протягом 5 років, але щороку ДПЗКУ мала витратити не менше \$300 млн. Оплату ж, згідно з контрактом, здійснювала ССЕС, тобто Ексімбанк перераховував кошти китайському оператору, а той самостійно проводив закупівлі товарів, перелік яких готувала ДПЗКУ. Тим часом, згідно з аналітичною запискою, підготовленою для Мінагрополітики (є в розпорядженні УНІАН), ССЕС практично на 40% завищувала ціни на вироблені в КНР техніку, обладнання, засоби захисту рослин тощо. «У приватних розмовах представники ССЕС відзначали, що зазначена ситуація з завищенням цін пов'язана з необхідністю компанії віддавати так звані грошові відкати українським високопоставленим чиновникам, які приймали рішення щодо залучення китайської компанії до співпраці з ДПЗКУ», – сказано в документі. З огляду на необґрунтовано високі ціни на китайську продукцію, українська корпорація досі так і не скористалася коштами товарної частини кредиту»¹²²⁵.

З осені 2013 р., за даними «Економічної правди»¹²²⁶, обговорювалася схема придбання китайських засобів захисту рослин. Хотіли купувати у ССЕС (колишньої СМСЕС) сировину і доводити її до кондиції в Україні. Планували задіяти хімзавод «Зоря» в Рубіжному, який належав до сфери впливу тодішнього віцепрем'єр-міністра Юрія Бойка (саме на тому хімзаводі Юрій Бойко розпочинав свою кар'єру, а згодом став його генеральним директором). Йшлося і про такі самі потужності в Ровеньках. Готували навіть законопроект, який підвищував мито на аналогічну імпорتنу продукцію. Це дозволяло усунути конкурентів під гаслом наповнення бюджету. За цією схемою 2014 р. з Китаю мало надійти до України засобів захисту рослин на \$300 млн (тобто саме на ту суму, яку щороку мала витратити ДПЗКУ з товарної частини китайського кредиту). Ці пла-

---

¹²²⁵ Брензей Я. Китайский аграрный кредит: сплошные риски и неустойка. УНІАН. 2014. 25 марта. URL: <https://economics.unian.net/agro/900422-kitayskiy-agrarniyi-kredit-sploshnyie-riski-i-neustoyka.html>.

¹²²⁶ Денков Д. Уряд монополізує ринок агрохімії. Економічна правда. 2014. 15 січня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2014/01/15/412197/>; Денков Д. Десять фактів про китайський кредит. Українська правда. 2-14. 27 березня. URL: <https://www.ppravda.com.ua/articles/2014/03/27/7020517/>.

ни теж залишилися нереалізованими і втратили актуальність після втечі Януковича.

Так чи інакше, але другий транш китайського кредиту не був «живими грошима», які опинилися б у розпорядженні позичальника. Оскільки китайська сторона наполягала на закупівлі за цей транш Україною китайських товарів чи послуг, то гроші цього траншу не можна було б «розікрасти» ні в якому сенсі. Можна було тільки отримати «відкати» від представників китайської сторони, а «розікрасти» можна було б хіба що китайські товари чи послуги, однак навряд чи така перспектива була дуже спокусливою, тобто використання другого траншу виявилось складним організаційно і малопривабливим фінансово. До того ж цей транш був розбитий на п'ять частин – по \$300 млн щороку. Можливо, саме тому тодішня влада України не поспішала з реалізацією цієї можливості, внаслідок цього жодні переговори щодо використання другого траншу не призвели до конкретних домовленостей, і Україна його так і не отримала.

Але з першим траншем ситуація була зовсім іншою. Україна одразу отримала \$1,5 млрд у вигляді «живих» грошей за дуже низький відсоток. І на додаток відкрила для своїх аграріїв китайський ринок зерна. За своєю важливістю цей успіх був сумірним із самим кредитом, адже пробитися на китайські ринки дуже важко, тому угода з Китаєм могла дати великий імпульс розвитку українського землеробства.

Необхідно уточнити, що на той момент діяв протокол фітосанітарних вимог щодо експорту кукурудзи з України до КНР, укладений між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Генеральною адміністрацією нагляду за якістю, інспекції та карантину КНР 9 листопада 2012 р. Такі самі протоколи щодо сої та ячменю було підписано набагато пізніше – 5 грудня 2013 р., під час останнього візиту Януковича до Пекіна. Микола Присяжнюк повідомив тоді, що «в наступному році триватиме підготовка протоколів фітосанітарних та інспекційних вимог щодо експорту ріпаку та пшениці з України до Китаю»¹²²⁷. Тобто майже до кінця 2013 р. ДПЗ-

---

¹²²⁷ Україна та Китай підписали протоколи на постачання вітчизняних сої та ячменю. Аграрний тиждень. Україна. URL: <http://a7d.com.ua/novini/14693-ukrayinata-kitay-pdpisali-protokoli-na-postachannya-vtchiznyanih-soyi-ta-yachmenyu.html>

КУ могла постачати до Китаю лише кукурудзу. Але за умовами кредиту українська корпорація мала право постачати, з відома та згоди ССЕС (колишньої СМСЕС), різні зернові до третіх країн, сплачуючи при цьому китайській корпорації винагороду в розмірі \$5 за тонну.

У березні 2013 р. почала діяти програма форвардних закупівель ДПЗКУ. Загалом корпорація мала закупити для Китаю продовольчу пшеницю та кукурудзу експортної якості в об'ємі 4 млн тонн, зокрема 2 млн тонн – на умовах форвардних контрактів. Однак плани виконання програми зривалися. У квітні цьому питанню присвятили селекторну нараду з аграріями за участі Арбузова. З'ясувалося, що бізнес не поспішає працювати з ДПЗКУ, оскільки умови форвардних закупівель надто здириницькі. «Корабель ДПЗКУ взяв на себе вантаж форвардних закупівель, але не розрахував своїх можливостей і почав тонути. З такими умовами контракту це не дивно», – розповів «Економічній правді» один із представників ринку. За його словами, за користування грошима треба платити по 100 грн з кожної контрактованої тонни. Ціни на зерно встановлюються на рівні «цін фіксингу» Аграрної біржі, а вони можуть бути нижчими від ринкових на 300–500 грн¹²²⁸.

Тим часом китайська сторона жадала сигналів, що умови контракту буде виконано вчасно й у повному обсязі. 19 червня Кабінет Міністрів України підсилив свої гарантії у згаданих «Порядку та умовах». Спочатку там було записано, що забезпеченням виконання зобов'язань позичальника є майнові права за контрактами, укладеними в межах генерального кредитного договору. Тепер додався ще один спосіб забезпечення виконання зобов'язань – «право договірною списання коштів з рахунків позичальника, відкритих в обслуговуючому банку»¹²²⁹. Під позичальником малася на увазі ДПЗКУ.

Однак і після цього ДПЗКУ виконувала свої зобов'язання дуже повільно. Пізніше (у березні 2014 р.) журналіст Володимир Чопен-

---

¹²²⁸ Денков Д. Чи заплатить Україна неустойку Китаю. Економічна правда. 2013. 29 травня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2013/05/29/377043/>.

¹²²⁹ Про внесення змін до пункту 3 Порядку та умов надання у 2012 році державних гарантій для фінансування проектів у сфері сільського господарства : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2013 р. № 432. Офіційний вісник України. 2013. № 48. С. 39.

ко, який спеціалізується на аграрній проблематиці, провів власне розслідування і обнародував цікаві цифри і документи¹²³⁰.

Зокрема, він зазначив: «Маршрути українського збіжжя легко простежити за даними митниці. Довідка про експортні операції ДПЗКУ за десять місяців 2013 р. з переліком покупців, найменуванням товару, країн призначення, кількості тонн і вартості рябих екзотичними покупцями, далекими від Китаю... За даними митниці, близько \$350 млн, отримані в рамках програми співробітництва у сфері АПК між Україною та КНР, ДПЗКУ використала не за цільовим призначенням, чим зірвала виконання програми. Важко було не помітити різкої зміни експортного вектору ДПЗКУ, яка за рахунок китайської позики відпрацьовувала давно накреслені «схеми» власного збагачення»¹²³¹.

23 жовтня президент ССЕС (колишньої СМСЕС) Сунь Бай надіслав листа міністрові Присяжнюку, у якому висловив стурбованість ситуацією. «Після того, як Україна одержала перший транш кредиту у розмірі \$1,5 млрд, ми зіткнулися з багатьма проблемами. Умови контракту передбачають експорт 4 млн т зерна. Враховуючи перший рік виконання контракту, ми пішли на поступки і підписали угоду про те, що експорт зернових у 2013 р. становитиме 2 млн т. Однак допоки обсяг поставок становив лише 180 тис. т», – скаржився Сунь Бай. Він нагадав Присяжнюку, що успіх чи провал цього проекту впливатиме на розвиток двосторонніх економічних та торговельних відносин: «Цей проект політично значущий. Коли виникають непередбачувані перешкоди, ССЕС шукає шляхи їх усунення. Однак непереборним бар'єром є те, що ДПЗКУ продовжує експортувати зерно до третіх країн, навіть не інформуючи нас». Наприкінці свого листа президент ССЕС попередив українського міністра: «Несумісне і свавільне невиконання зобов'язань ДПЗКУ серйозно впливає на виконання нашого проекту. Якщо ми почнемо шукати юридичні шляхи розв'язання проблеми, то це негативно вплине на здорові стосунки між нашими країнами»¹²³².

¹²³⁰ Чопенко В. Продовольча провінція Китаю. Економічна правда. 2014. 27 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2014/03/27/431747/>.

¹²³¹ Там само.

¹²³² Там само.

У листопаді 2013 р. МЗС Китаю надіслало ноту посольству України у КНР, зазначивши, що українсько-китайські проекти співпраці в аграрній сфері обсягом \$3 млрд є стратегічними проектами, схваленими урядами двох країн. Однак, сказано в ноті, ДПЗКУ порушила положення угоди й одноосібно торгувала зерном з третіми країнами поза ССЕС. «У результаті намітилося помітне відставання від погодженого сторонами графіка. Ці дії, найімовірніше, можуть спричинити негативний вплив на виплату ДПЗКУ капіталу і відсотків за кредитом Ексімбанку Китаю. Тому ми висловлюємо з цього приводу стурбованість»¹²³³, – зазначається в ноті. Китайська сторона нагадала, що аграрна співпраця повинна здійснюватися за суворого дотримання положень угод і контрактів. Кредит слід використовувати лише на реалізацію спільних проектів у межах відповідно укладених угод: «Сподіваємося, що українська сторона наполяже на забезпеченні з боку ДПЗКУ тісної координації і взаємодії із ССЕС, активного освоєння ринку, гарантуватиме високоефективну та високоякісну реалізацію проектів, виведе китайсько-українську сільськогосподарську співпрацю на новий рівень розвитку», – наголосило МЗС Китаю.

Далі Чопенко робить висновок, що «з Китаю майже одночасно пролунали два тривожні дзвоники. Один натякав, що у двері можуть постукати судові пристави, однак ані аграрний міністр, ані інші відомства навіть не поворушилися, аби грудневий офіційний візит президента Януковича до Китаю пройшов без несподіванок. А вони таки сталися»¹²³⁴. Несподіванкою, за його оцінкою, було те, що «крім десяти міждержавних угод сторони не підписали жодної кредитної. Китай лише підтвердив обов'язковість виконання діючих угод і готовність до подальших перемовин щодо співпраці між фінансовими структурами обох країн»¹²³⁵.

Про те, що Янукович мав під час візиту до КНР проблеми через невиконання ДПЗКУ умов китайського кредиту, свідчить і те, що 12 грудня 2013 р., невдовзі після повернення Януковича з Пекіна, було змінено наглядову раду ДПЗКУ. Передусім рада ухвалила рішення

---

¹²³³ Там само.

¹²³⁴ Там само.

¹²³⁵ Там само.

випустити облигації на 900 млн грн. Як зазначалося на сайті ДПЗКУ, мета випуску – «фінансування закупівлі зерна на внутрішньому ринку». Скидалося досить дивним, що позичити гроші хоче корпорація, яка вже має \$1,5 млрд китайської позики. Утім, ці облигації так і не було розміщено, як з'ясувала пізніше (у березні 2014 р.) «Економічна правда» у власному журналістському розслідуванні стосовно долі китайського кредиту¹²³⁶.

У розслідуванні повідомлялися деякі подробиці, як витрачалися китайські гроші: «Корпорація витратила на закупки, можливо, трохи більше третини позики. Правда, у ДПЗКУ стверджують, що китайський кредит також ішов на забезпечення експорту зерна – зберігання, логістику, перевалку – та на виплату відсотків. Рахунки державної корпорації обслуговуються в Укресімбанку. За даними джерел ЕП, на початку 2014 р. держбанк мав на своїх рахунках не більше \$500–600 млн. Чи всі гроші з рахунка ДПЗКУ – невідомо. Поділяють, що частина коштів китайського кредиту ще наприкінці 2012 р. через валютні облигації потрапила у Держказначейство, а якась частина «розчинилася» у самій корпорації. Учасники ринку розповідали, як менеджери корпорації «вимивали» кошти. Купували в окремих компаній кукурудзу по \$300 за тонну, коли її реальна ціна на ринку була \$180 за тонну. Різниця у вигляді «відкату» поверталася. Це нескладно перевірити за договорами закупівель»¹²³⁷.

Одразу після революції нова влада дізналася, що Китай має претензії до України за контрактом з ДПЗКУ. 25 лютого 2014 р. тодішній перший заступник голови комітету Верховної Ради з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією Геннадій Москаль повідомив, що Китай подав до Лондонського міжнародного арбітражного суду позов до України на відшкодування збитків на суму \$3 млрд за кредитною угодою з ДПЗКУ¹²³⁸. 27 лютого Арсе-

¹²³⁶ Денков Д. Китайський зерновий позов. Економічна правда. 2014. 11 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2014/03/11/425890/>.

¹²³⁷ Там само.

¹²³⁸ Китай судитиметься з Україною через невиконання контракту з постачання зерна на 3 млрд дол. УНІАН. 2014. 25 лютого. URL: <https://economics.unian.ua/agro/889776-kitay-suditimetsya-z-ukrajinoju-cherez-nevikonannya-kontraktu-z-postachannya-zerna-na-3-mlrd-dol.html>.

ній Яценюк, виступаючи у Верховній Раді як кандидат на посаду прем'єр-міністра, повідомив: «По відношенню до України заявлена низка позовів про відшкодування кредитів і повернення коштів, які отримував уряд Азарова – Януковича. Так, зараз в міжнародних судах розглядається позов про повернення \$3 млрд, які були отримані під державні гарантії від Китайської Народної Республіки. Місце знаходження \$3 млрд не встановлено»¹²³⁹.

Щоправда, швидко з'ясувалося, що інформація про суму позову була надто перебільшеною. Китайська компанія справді подала проти українського партнера в арбітраж, але на невелику суму. Повідомлення про \$3 млрд компанія назвала «неточними». Це пояснення було розміщено 28 лютого на сайті китайської газети «Женьмінь Жибао». «Неточність повідомлень сталася в результаті непорозуміння щодо деяких пунктів контракту між нами та українським партнером, між сторонами виникли деякі розбіжності, сума невелика, ці розбіжності зараз вирішуються в арбітражному суді»¹²⁴⁰, – стверджувалося на сайті газети. Поінформувачи про це, українське державне агентство «Укрінформ» поділилося власною інформацією: «Як стало відомо агентству, конфлікт почав назрівати ще кілька місяців тому і сягнув «апогею» в листопаді, при цьому сторони намагалися його врегулювати. Однак події на Майдані, а також прагнення не зіпсувати атмосферу державного візиту в Китай Віктора Януковича на початку грудня минулого року, затягнули з'ясування стосунків і завадили досягти консенсусу»¹²⁴¹.

Слід зауважити, що китайська сторона прагнула не роздмухувати скандал навколо кредиту, виданого ДПЗКУ китайським Ексімбанком. 26 лютого заступник міністра закордонних справ України Віктор Майко прийняв посла КНР в Україні Чжан Сіюня. У контексті повідомлень 25 лютого в окремих ЗМІ стосовно того, що КНР нібито вимагає повернення від України кредиту на \$3 млрд, посол

---

¹²³⁹ Стенограма пленарного засідання. Засідання сьоме. 27 лютого 2014 р. Верховна Рада України. URL: <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5179.html>.

¹²⁴⁰ Там само.

¹²⁴¹ Про що судити китайцєв з українцем? Укрінформ. 2014. 28 лютого. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1625188-pro_shcho_suditi_kitaytsevi_z_ukraintsem_1913106.html.

Китаю наголосив на відсутності з боку офіційного Пекіна претензій щодо ходу виконання цього контракту і заявив про налаштованість китайської сторони на його подальшу реалізацію. У зв'язку з цим Чжан Сіюнь повідомив про запланований ближчим часом візит до Києва президента компанії ССЕС для проведення чергового раунду переговорів з ДПЗКУ щодо стану виконання умов цього контракту¹²⁴².

Зі свого боку, ДПЗКУ 26 лютого запевнила, що в повному обсязі виконує зобов'язання перед Китаєм за кредитом: «Так, із запланованих для експорту на 2013–2014 рр. 4 млн т зерна вже відвантажено за торговими угодами з КНР 2,6 млн т. А після недавнього отримання Україною фітосанітарних протоколів на експорт ячменю і сої, поставки зернових ДПЗКУ в КНР протягом 2014 р. зростатимуть»¹²⁴³. Також ДПЗКУ заявила, що вона не діє «в обхід» кредитних і торговельних угод з КНР. «Адже відповідно до угод з китайським оператором ССЕС, ДПЗКУ може експортувати зерно як безпосередньо до КНР, так і на ринки інших країн. Корпорація не отримувала ніяких позовних вимог в Лондонський міжнародний арбітражний суд і не бачить підстав для їх подання»¹²⁴⁴, – зазначила ДПЗКУ. Уточнювалося, що постачання зерна в інші країни не суперечить двостороннім угодам і зумовлене об'єктивними причинами. Адаже до грудня 2013 р. з України на ринок КНР могла поставлятися виключно кукурудза, імпорт якої регламентований у цій країні за об'ємами і квотами: «Варто зауважити, що обидві сторони з самого початку домовилися уникати судових спорів. Рішення дискусійних і спірних питань

---

¹²⁴² Заступник Міністра закордонних справ України Віктор Майко прийняв Посла КНР в Україні Чжан Сіюня. Міністерство закордонних справ України. 2012. 12 січня. URL: <https://mfa.gov.ua/news/185-zastupnik-ministra-zakordonnih-sprav-ukrajini-viktor-majko-prijnyav-posla-kr-v-ukrajini-chzhan-sijunya>.

¹²⁴³ Держпродкорпорація спростовує інформацію про зрив поставок зерна до Китаю. УНІАН. 2014. 26 лютого. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/890056-derjprodkorporatsiya-sprostovue-informatsiyu-pro-zriv-postavok-zerna-do-kitayu.html>.

¹²⁴⁴ Мінагропрод спростував інформацію про зрив поставок зерна до Китаю. Економічна правда. 2014. 26 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2014/02/26/422322/>.

між ДПЗКУ і її китайськими партнерами відбувається шляхом переговорів, консультацій, укладення додаткових угод та меморандумів»¹²⁴⁵, – заявила ДПЗКУ і запевнила, що немає підстав говорити про ризики невиконання Україною кредитних і торговельних угод з КНР.

Одинадцятого березня новий міністр аграрної політики та продовольства України Ігор Швайка повідомив про звільнення голови правління ДПЗКУ Ігоря Якубовича, який обіймав цю посаду з січня 2013 р., і додав, що в ДПЗКУ проведено масштабну ревізію. Стосовно виконання корпорацією зобов'язань перед Китаєм щодо поставок зерна, Швайка заявив: «Позову немає. Є складні відносини, були складні переговори за багатьма напрямками»¹²⁴⁶.

21 березня Ігор Швайка повідомив, що аудитори провели перевірку діяльності ДПЗКУ і підтвердили наявність претензій з боку Китаю щодо виконання контракту про поставку зернових. «Вже є інформація не від ДПЗКУ, у складі Якубовича і його заступників, а вже від аудиторів, які перевіряють діяльність, аналізують документи, і вже новий голова правління спілкується з представниками китайської корпорації. У нас дійсно є спірна ситуація з китайською корпорацією, – сказав Швайка. – Ми домовилися прийняти наступного тижня представника китайської корпорації для можливості врегулювання мирно цієї суперечки, оскільки різночитання мають все одно знаходити своє логічне вирішення. Ми зі свого боку робитимемо ті кроки, щоб інша сторона або відкликала свою заяву, або ми знайшли якийсь інший спосіб мирного врегулювання». Міністр також додав, що наступного тижня відбудуться зустрічі, «щоб з'ясувати, куди поділися 500 млн грн, виведені в офшорні корпорації»¹²⁴⁷.

31 березня ДПЗКУ повідомила, що спірні питання між ДПЗКУ та ССЕС розглядає Міжнародна асоціація торгівлі зерном і кормами – Grain and Feed Trade Association (GAFTA). «Жодного позову Китаю

---

¹²⁴⁵ Там само.

¹²⁴⁶ У Держпродкорпорації провели кадрові ротації. УНІАН. 2014. 11 березня. URL: <https://economics.unian.ua/agro/895289-u-derjprodkorporatsiji-proveli-kadrovirotsiji.html>.

¹²⁴⁷ Кабмін підтвердив претензії Китаю щодо «зернового» контракту. Економічна правда. 2014. 21 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2014/03/21/430491/>.

до України на рівні держав не існує в природі. Є загальноприйнята в міжнародній торгівлі зерном процедура розгляду спірних питань між господарськими суб'єктами – ДПЗКУ та китайською корпорацією ССЕС», – стверджується в повідомленні. ДПЗКУ також наголосила, що недійсною є інформація про те, що нібито арбітраж розглядатиме претензії ССЕС до ДПЗКУ про нецільове використання китайського кредиту на постачання зерна. «GAFTA є організацією позасудового комерційного арбітражу, і справи про використання коштів лежать поза її компетенцією. До того ж, ставити подібне питання має право навіть не корпорація ССЕС, а виключно кредитор в особі Ексімбанку Китаю, який, наголошуємо, не має на сьогодні жодних претензій щодо використання кредитних коштів», – зазначається в повідомленні. ДПЗКУ пояснила, що предметом розгляду в GAFTA є «спірні моменти в тлумаченні контрактів, які виникли між ДПЗКУ та ССЕС навколо певних обсягів зерна, торгівля якими відбувалась у 2013 р.». Стосовно ціни питання в арбітражі ДПЗКУ повідомила: «Мова йде про спірну комісійну винагороду, максимальна сума якої може сягнути \$7 млн. Навіть у випадку негативного для ДПЗКУ розвитку подій, після проходження двох стадій арбітражу і гіпотетичного подальшого судового розгляду, ця сума покривається поточними прибутками від зовнішньоторгових операцій». Отже, наголосила ДПЗКУ, «не йде мова ні про які мільярдні претензії чи загрози державним гарантіям кредиту». Також ДПЗКУ запевнила, що існуючий комерційний арбітраж не зупиняє і не скасовує співпрацю між ДПЗКУ і ССЕС: «Він жодним чином не ставить під сумнів і не впливає на подальше виконання генерального договору з ССЕС, а також кредитного договору з Ексімбанком КНР. Ніхто і ніде не піднімає питання ані про припинення взаємної торгівлі зерном, ані про відкликання кредиту, ані про зупинку українсько-китайського проекту»¹²⁴⁸.

Подальші стосунки ДПЗКУ і ССЕС вже залежали від дій нової влади. Вона отримала у спадок від Януковича борг в обсязі \$1,5 млрд за китайським кредитом і зобов'язання перед ССЕС щодо що-

¹²⁴⁸ ДПЗКУ: претензії китайської сторони – це лише 7 мільйонів доларів. Економічна правда. 2014 31 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2014/03/31/432875/>.

річних поставок зернових, а також загрозу необхідності достроково сплатити борг у разі невиконання зобов'язань, оскільки кредит було надано під державні гарантії.

Куди поділися \$1,5 млрд, отримані ДПЗКУ наприкінці 2012 р., залишилося загадкою і через чотири роки після втечі Януковича. Третього липня 2018 р. заступник генпрокурора України Євген Єнін повідомив, що ГПУ у Пекіні домовилася про прискорене виконання пріоритетних запитів про міжнародно-правову допомогу в розслідуванні справи про розкрадання частини \$1,5 млрд кредиту, наданого ДПЗКУ китайським Ексімбанком. За словами Єніна, фігурантами цієї кримінальної справи є посадовці ДПЗКУ¹²⁴⁹.

У судовому порядку поки що доведено одну схему розкрадання китайського кредиту. Четвертого березня 2015 р. Господарський суд Запорізької області вирішив задовольнити позов ДПЗКУ і стягнути на її користь 162,32 млн грн з ПрАТ «Страхова компанія «Гарант Престиж». Як зазначається в рішенні суду, у квітні 2014 р. Державна фінансова інспекція за дорученням прем'єр-міністра Арсенія Яценюка провела перевірку ДПЗКУ та її 53 філій за 2013 р. і січень-березень 2014 р. Виявлено, що ДПЗКУ страхувала зерно від вогневих ризиків та стихійних явищ за ставкою 4,62% річних. За період з 20 травня 2013 р. по 7 березня 2014 р. страхувальнику – компанії «Гарант Престиж» – перераховано 177,08 млн грн. При цьому з'ясовано, що 162,32 млн грн, тобто 11/12 суми, ДПЗКУ переплатила. Схема виявилася дуже простою. «Гарант Престиж» щомісяця виставляв ДПЗКУ платіж в обсязі усього річного договору – на 14,76 млн грн. А ДПЗКУ щоразу сумлінно сплачувала річний платіж – замість щомісячного в обсязі 1,23 млн грн. І так 12 разів поспіль. Тобто протягом 12 місяців ДПЗКУ сплатила страхову суму не за 12 місяців, а за 12 років.

Звісно, можна припустити, що це була звичайна помилка, несвідомо повторена 12 разів. Але є підстави вважати, що помилка була

---

¹²⁴⁹ Розкрадання «зернового» кредиту: Єнін каже, що Китай допоможе з розслідуванням. Укрінформ. 2018. 3 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2491935-rozkradanna-zernovogo-kreditu-enin-kaze-so-kitaj-dopomoze-z-rozsliduvannam.html>

навмисною. СК «Гарант Престиж» зареєстрована в Донецьку. Після втечі Януковича газета «Дело» опублікувала розслідування «Страхова мафія», у якому віднесла «Гарант Престиж» до тих страхових компаній, які займалися не стільки страхуванням, скільки відмиванням грошей для «Сім'ї» Януковича¹²⁵⁰.

Ще одним великим проектом, профінансованим Китаєм, був «Повітряний експрес». Цей проект мав забезпечити залізничне пасажирське сполучення між Києвом та міжнародним аеропортом «Бориспіль». Для цього передбачалося прокладання нової залізничної гілки від існуючої залізничної магістралі Київ – Харків до МА «Бориспіль», будівництво залізничного комплексу в МА «Бориспіль», об'єднаного авіаційно-залізничного термінального комплексу на залізничній станції «Київ-Пасажирський» та організація прямого залізничного сполучення між ними. Планувалося, що цим залізничним маршрутом курсуватимуть 24 пари експресів на добу, тобто 1 пара на годину, тривалість поїздки складе 41 хвилину, вартість проїзду – 80 грн.

Цей проект був одним із десяти пріоритетних національних проєктів, презентованих на засіданні комітету з економічних реформ при президенті Януковичу 25 серпня 2010 р.¹²⁵¹ І вже другого вересня, під час першого візиту Януковича до Пекіна, у присутності Януковича і Ху Цзіньтао було підписано рамкову угоду про будівництво залізниці від МА «Бориспіль» до Києва. Цю угоду уклали МА «Бориспіль» як замовник і Китайська національна корпорація машинної індустрії та комплексних підрядів – China National Machinery Industry Complete Engineering Corporation (CMCEC) як генеральний підрядник будівництва. Це та сама китайська корпорація, якій пізніше, у 2012 р., зобов'язалася поставляти зерно ДПКЗУ на виконання умов кредиту від Ексімбанку Китаю.

Українська сторона сподівалася на завершення будівництва до початку червня 2012 р., щоб встигнути використати «Повітряний

¹²⁵⁰ Салій І. Злочинна «неуважність» аграріїв. Аграрний тиждень. Україна. URL: <https://a7d.com.ua/novini/20136-zlochinna-neuvazhnst-agrariyiv.html>.

¹²⁵¹ Крюкова С. Хто платить національні проєкти. Економічна правда. 2010. 31 серпня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2010/08/31/246465/>.

експрес» під час фінальної частини чемпіонату Європи з футболу, коли очікувалося прибуття до Києва уболівальників з багатьох країн. Але спочатку було потрібно отримати фінансування проекту, а китайські партнери не поспішали виділяти гроші, вимагаючи державних гарантій від України.

У грудні 2010 р. Янукович створив Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами (Держінвестпроект) і призначив його головою Владислава Каськіва. Саме на нього покладалася функція домовлятися з китайцями про гроші на «Повітряний експрес».

28 березня 2011 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову, якою схвалив подане МА «Бориспіль» техніко-економічне обґрунтування проекту організації залізничного пасажирського сполучення м. Київ – МА «Бориспіль», затвердив порядок та умови надання у 2011 р. державних гарантій щодо виконання боргових зобов'язань за запозиченнями для реалізації проекту і надав державну гарантію для реалізації проекту, еквівалентну \$372 млн. Постанова визначила, що тривалість будівництва – 28 місяців¹²⁵².

Отже, у найкращому випадку будівництво мало завершитися влітку 2014 р. Проте українські посадовці ще деякий час висловлювали надії, що можна встигнути до Євро-2012.

П'ятого квітня 2011 р. було зареєстровано державне підприємство «Дирекція з будівництва та управління національного проекту «Повітряний експрес» та інших інфраструктурних об'єктів Київського регіону», яке згідно з постановою Кабміну від 27 квітня 2011 р. отримало функції замовника реалізації проекту¹²⁵³.

Довга назва цього держпідприємства пояснюється бажанням Держінвестпроекту отримати китайське фінансування не лише на «Повітряний експрес», а ще й на проект «Інфраструктурні об'єкти Київського регіону», до складу якого постановою Кабміну від 19 ве-

---

¹²⁵² Деякі питання підготовки до реалізації проекту організації залізничного пасажирського сполучення м. Київ – міжнародний аеропорт «Бориспіль» : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2011 р. № 499. Офіційний вісник України. 2011. № 24. С. 61.

¹²⁵³ Там само.

ресня 2011 р. було включено два об'єкти, а саме: «міська кільцева автомобільна дорога навколо м. Києва від вул. Столичне шосе до автомобільної дороги М-03 Київ – Харків – Довжанський на ділянці Київ – Бориспіль; будівництво дороги від Подільського мостового переходу через р. Дніпро до просп. Ватутіна з будівництвом транспортної розв'язки на примиканні в урочищі Горбачиха до Подільського мостового переходу через р. Дніпро у м. Києві»¹²⁵⁴.

Восьмого квітня Каськів презентував нацпроект «Повітряний експрес» і повідомив, що 18 квітня в Пекіні буде підписано підсумкові документи, які дозволять уже в травні розпочати реалізацію цього проекту. Виділити гроші пообіцяв Ексімбанк Китаю. «Дуже вигідні умови фінансування. Йдеться про кредит на 15 років з канікулами терміном три роки і ставкою кредитування Libor плюс 3,5%», – сказав Каськів¹²⁵⁵.

І ось через 10 днів Каськів повідомив із китайської столиці: «Підписана сьогодні, 18 квітня, в Пекіні угода дозволить почати вже у травні практичну фазу будівництва швидкісної залізничної гілки між Києвом і МА «Бориспіль». Також для спорудження об'єктів інфраструктури Київської області було підписано угоду на суму \$2 млрд. Ці об'єкти будуть створені в процесі підготовки до будівництва Великої кільцевої дороги навколо Києва, а отже, підписання угоди означає, що скоро почнеться спорудження цього довгоочікуваного об'єкта»¹²⁵⁶.

Однак оптимістичний прогноз Каськіва щодо травня не справдився. Угоду, підписану в Пекіні, уклали держпідприємство «Дирекція з будівництва та управління національного проекту «Повітря-

¹²⁵⁴ Деякі питання реалізації проекту «Інфраструктурні об'єкти Київського регіону»: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2011 р. № 982. Офіційний вісник України. 2011. № 73. С. 40.

¹²⁵⁵ Будівництво залізничної колії між Києвом і аеропортом «Бориспіль» розпочнеться в травні. УНІАН. 2011. 8 квітня. URL: <https://economics.unian.ua/transport/481347-budivnitstvo-zaliznichnoji-koliji-mij-kievom-i-aeroportom-borispil-rozpochnetsya-v-travni.html>.

¹²⁵⁶ Україна і Китай підписали угоду щодо будівництва «Повітряного експреса». УНІАН. 2011. 18 квітня. URL: <https://economics.unian.ua/transport/485095-ukrajina-i-kitay-pidpisali-ugodu-schodo-budivnitstva-povitryanogo-ekspresa.html>.

ний експрес» та інших інфраструктурних об'єктів Київського регіону» як замовник і СМСЕС як генеральний підрядник будівництва, тобто це ще не було угодою про гроші. А кредитну угоду між цим українським держпідприємством і Ексімбанком Китаю було підписано лише за два місяці – 20 червня в Києві в присутності Януковича та Ху Цзіньтао, який прибув до України з державним візитом¹²⁵⁷.

Проте і після того чекати китайських грошей довелося дуже довго – аж два роки. Узгодження проекту між двома сторонами і всередині кожної зі сторін виявилось дуже складним процесом. Кожна сторона, цілком природно, домагалася для себе більш вигідних умов. Але слід зауважити два моменти. По-перше, значення цього проекту для української сторони знизилосся, коли стало зрозуміло, що його не можна встигнути реалізувати до Євро-2012. І сенс поспішати для української сторони втрапився. По-друге, цей проект мала реалізувати в Києві за китайські гроші китайська корпорація, а українські підприємства мали бути лише субпідрядниками. Це теж значно знижувало цінність проекту в очах Януковича і його оточення.

Двадцятого грудня 2011 р. Каськів повідомив: «Буквально вчора ми отримали листа від китайської компанії, яка є головним підрядником національного проекту «Повітряний експрес». Лист підтверджує підписання технічної угоди – останнього документа, який фактично розкриває нам початок будівництва швидкісного залізничного сполучення між Києвом і аеропортом «Бориспіль». І ми очікуємо, що 28 числа відбудеться офіційне відкриття будівництва»¹²⁵⁸.

Справді, 28 грудня відбулася церемонія відкриття будівництва нацпроекту «Повітряний експрес». Учасники поінформували, що під час перемовин у Києві 26–28 грудня між Держінвестпроектом та представниками генерального підрядника були погоджені головні умови технічного контракту щодо нацпроекту «Повітряний експрес» та шляхи його реалізації¹²⁵⁹.

---

¹²⁵⁷ Україна та Китай домовились про кредит на «Повітряний експрес». Економічна правда. 2011. 20 червня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/06/20/289593/>.

¹²⁵⁸ Каськів почне будувати залізницю до Борисполя під Новий рік. Економічна правда. 2011. 20 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/12/20/310399/>.

¹²⁵⁹ Каськів «відкрив ворота» для Китаю. Відео. Економічна правда. 2011. 28 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/12/28/311371/>.

Однак через місяць з'ясувалося, що будівництво ще не почалося. «Поки рано говорити, коли почнуть будувати. Швидше за все, навесні. Справа в тому, що китайці не підписали технічний контракт через деякі сумніви, а це означає, що кредитні гроші не надійдуть. Якщо міністр комерції Китаю його підпише, Україна повинна буде оплатити багатомільйонну страховку контракту»¹²⁶⁰, – пояснив співрозмовник газети «Сегодня» в Держінвестпроекті. Він також сказав, що немає ще навіть проекту будівництва. «Можливо, через пару місяців з'явиться його частина, щоб ми почали будувати», – додав він¹²⁶¹.

Одинадцятого травня 2012 р. Каськів повідомив, що за затримку з фінансуванням проекту відповідальна українська сторона, оскільки з китайського боку улагоджено всі формальності¹²⁶². А вже 25 травня він заявив: «Як тільки завершиться Євро-2012, розпочнеться будівництво «Повітряного експресу», минулого тижня ми завершили всі формальності»¹²⁶³. Але і цей його прогноз не справдився.

Четвертого липня Верховна Рада України, йдучи на поступки китайській стороні, звільнила учасників нацпроекту «Повітряний експрес» від сплати податку на додану вартість, податку на прибуток, земельного податку та ввізного мита¹²⁶⁴. Представники опозиції назвали цей закон корупційним. Зокрема, тодішній перший заступник голови комітету Верховної Ради з питань фінансів, банківської діяльності, податкової та митної політики Сергій Терьохін заявив, що цей законопроект «подано жадібними корупціонерами, які не хочуть втрачати темп заробляння грошей, набраний напередодні

¹²⁶⁰ У Каськіва знову відклали будівництво залізниці до Борисполя. Економічна правда. 2012. 1 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2012/02/1/314632/>.

¹²⁶¹ Там само.

¹²⁶² Держінвестицій хоче здешевити реалізацію нацпроекту «Повітряний експрес». УНІАН. 2012. 11 травня. URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/647953-derjinvestitsiy-hoche-zdesheviti-realizatsiyu-natsproektu-povitryaniy-ekspres.html>.

¹²⁶³ Китайці побудують електричку до Борисполя одразу після «Євро-2012». Реальна економіка. 2012. 25 травня. URL: <http://real-economy.com.ua/news/7885.html>.

¹²⁶⁴ Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо реалізації проекту будівництва інфраструктурних об'єктів Київського регіону від 04.07.2012 р. № 5043-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 25. С. 1341.

Євро–2012». Зазначивши, що прямі втрати держбюджету складуть близько 320 млн грн на рік, Терьохін наголосив: «Цей закон створено саме для зловживань великими компаніями або олігархами. Така природа його розробників. Бо вони не хочуть платити податки для забезпечення життя простих людей»¹²⁶⁵.

Шістнадцятого липня Каськів повідомив, що 13 липня уряд Китаю схвалив виділення українській стороні кредиту на \$372 млн під держгарантії для будівництва «Повітряного експресу». Тепер, сказав Каськів, Україна сплатить Китаю комісійний внесок за кредит, після чого Ексімбанк Китаю надасть перший транш в розмірі близько \$15 млн. «Процес узгодження був досить тривалим. Ми очікуємо перший транш протягом двох тижнів», – розповів Каськів¹²⁶⁶.

25 липня держпідприємство «Дирекція з будівництва та управління національного проекту «Повітряний експрес» та інших інфраструктурних об'єктів Київського регіону» уклало угоду з Китайською експортно-кредитною страховою корпорацією (Sinasure) на страхування кредиту. Вартість угоди склала \$36,39 млн, тобто майже 10% від розміру кредиту¹²⁶⁷.

Другого серпня директор названого держпідприємства Віктор Ястребов повідомив, що завершено останній етап формальних процедур для початку повномасштабного фінансування проекту «Повітряний експрес». Результатом робочого візиту делегації Держінвестпроєкту до КНР стало підписання угоди з Sinasure. «Підписано угоду про сплату страхової премії для страхування ризику неповернення кредиту та відсотків по кредиту, яка є необхідною попередньою умовою китайського Ексімбанку для надання коштів», – розповів Ястребов. За його словами, вже відкрито рахунок, на який мають переказува-

---

¹²⁶⁵ Терьохін С. Viva корупція! Замітка про «національний» «проект» «Повітряного» «експресу». Економічна правда. 2012. 2 липня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2012/07/2/328079/>.

¹²⁶⁶ Поезд тронулся. Китай профинансирует запуск экспресса между «Борисполем» и Киевом. Коммерсантъ Украина. 2012. № 110. С. 5.

¹²⁶⁷ Україна «відкотила» Китаю 10% від третини мільярда доларів, позичених на електричку в «Бориспіль». Наші гроші. 2012. 30 липня. URL: <http://nashigroshi.org/2012/07/30/ukrajina-vidkotyla-kytayu-10-vid-tretyny-milyarda-dolariv-pozychenyh-na-elektrychku-v-boryspil/>.

тися кошти. «Як тільки ми отримаємо першу частину кредиту, гроші одразу будуть відправлені до генерального підрядника – китайської корпорації СМСЕС. Генпідрядник готуватиме проєктно-робочу документацію та забезпечуватиме будівництво», – повідомив він¹²⁶⁸.

Двадцятого листопада Каськів повідомив, що реалізація проєкту «Повітряний експрес» гальмується через невідповідність технічного контракту, наданого китайською стороною, комерційному. «Ми одержали технічний контракт, який не відображає або не повністю відображає ті параметри, які в комерційному контракті були», – сказав Каськів. Він зазначив, що питання реалізації проєкту, зокрема параметри техконтракту, розглядається зараз на міждержавному рівні, і висловив надію, що найближчим часом проблемні моменти буде вирішено¹²⁶⁹.

Третього грудня Держінвестпроєкт повідомив, що 30 листопада підписано технічну угоду, яка усуває останні перешкоди для фінансування нацпроєкту «Повітряний експрес» Ексімбанком Китаю. Як зазначила пресслужба Держінвестпроєкту, відомство висловило низку зауважень до окремих положень проєкту технічної угоди, початковий текст якої містив пункти, що істотно погіршують умови реалізації проєкту. Однак після двосторонніх переговорів було підписано відповідний протокол щодо врегулювання цих пунктів, і зараз усі зауваження української сторони враховані повною мірою. «Підписання угоди фактично розблокувало подальшу реалізацію національного проєкту «Повітряний експрес». Найближчим часом Держінвестпроєкт очікує відкриття кредитної лінії Експортно-імпортним банком Китаю для фінансування проєкту», – наголошувалося в повідомленні¹²⁷⁰.

¹²⁶⁸ Перешкод для фінансування «Повітряного експресу» немає – Держінвестпроєкт. Укрінформ. 2012. 2 серпня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/1381272-pereshkod_dlya_finansuvannya_povitryanogo_ekspresu_nemaie___derginvestproekt_1745995.html.

¹²⁶⁹ «Повітряний експрес» до Борисполя заблокований через помилку китайської. УНІАН. 2012. 12 листопада. URL: <https://www.unian.ua/politics/718039-povitryaniy-ekspres-do-borispolya-zablokovaniy-cherez-pomilku-kitayskoji-storoni.html>.

¹²⁷⁰ Украина и Китай урегулировали финансовые разногласия по проєкту «Воздушный экспрес». Интерфакс-Украина. 2012. 3 декабря. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/129900.html>.

Але ще слід було виконати формальні процедури в Україні. 17 квітня 2013 р. держпідприємство «Дирекція з будівництва та управління національного проекту «Повітряний експрес» та інших інфраструктурних об'єктів Київського регіону» відібрало СМЕС для реалізації цього проекту. Згідно з повідомленням у «Віснику державних закупівель», акцепт договору відбувся за процедурою закупівлі в одного учасника, термін проведення робіт – 28 місяців, вартість – \$372 млн (без ПДВ)¹²⁷¹. 17 травня назване держпідприємство згідно з повідомленням у «Віснику державних закупівель» уклало з СМЕС цей договір¹²⁷².

І ось нарешті 19 червня Держінвестпроект отримав офіційне повідомлення від Ексімбанку Китаю про відкриття фінансування нацпроекту «Повітряний експрес». Керівник координаційної ради цього проекту Кирило Бондар заявив, що відкриття кредитної лінії дозволяє «вже зараз» розпочати активну стадію будівництва швидкісного залізничного пасажирського сполучення між Києвом і МА «Бориспіль»¹²⁷³.

Кредит в обсязі \$372 млн мав виділятися двома траншами. Перший, на \$52 млн, повинен використовуватися на підготовчі роботи: проведення проектних робіт, підготовку будівельного майданчика, перенесення мереж, виконання функцій замовника, технічний нагляд, отримання земель, необхідних для проходження траси. Решта, \$320 млн, мали піти безпосередньо на будівництво залізничної та іншої інфраструктури і закупівлю рухомого складу. Каськів зазначив, що виробник поїздів ще не визначений, але це будуть потяги, які нічим не відрізняються від експресів, що сполучають європей-

---

¹²⁷¹ «Повітряний експрес» до Борисполя будуватимуть китайці майже за \$400 млн. Finance.ua. 2013. 23 квітня. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/300888/povitryanj-ekspres-do-boryspolya-buduvatymut-kytajsi-majzhe-za-400-mln>.

¹²⁷² Україна лише через два роки уклала з китайцями угоду ціною \$372 млн на залізницю до Борисполя. Наші гроші. 2013. 24 травня. URL: <http://nashigroschi.org/2013/05/24/ukrajina-lyshe-cherez-dva-roky-uklala-z-kytajtsyamy-uhodu-tsinouy-372-mln-na-zaliznytsyu-do-boryspolya/>.

¹²⁷³ Каськів: Китайский банк начал финансирование «Воздушного экспреса». Телеграф. URL: <https://telegraf.com.ua/biznes/finansyi/617359-kaskiv-kitayskiy-bank-nachal-finansirovanie-vozdushnogo-ekspresa.html>.

ські аеропорти з містами. Кінцевим завданням реалізації проекту, заявив Каськів, є подальша передача його в концесію або приватизація¹²⁷⁴.

Першого липня Каськів повідомив, що Держінвестпроект розглядає можливість використання для реалізації нацпроектів «Повітряний експрес» поїздів виробництва ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» (КВБЗ) у Кременчуку. «Для національних проектів України пріоритетним завданням є використання кращих українських технологій і виробничих потужностей. Тільки такий підхід буде стимулювати економіку і забезпечить створення нових робочих місць в Україні. Тому ми в першу чергу розглядаємо можливість використання рухомого складу від національного виробника», – пояснив Каськів¹²⁷⁵.

Четвертого липня Кирило Бондар розповів, що передбачається купити для «Повітряного експресу» п'ять поїздів, чотири з яких будуть функціонуватимуть постійно, а один перебуватиме на стадії сервісу. Бондар зазначив, що вже ведуться переговори про можливу закупівлю рухомого складу, проте остаточне рішення про постачальника буде прийнято після проведення відкритого тендера. «Уже сьогодні ми ведемо переговори з українськими та європейськими виробниками рухомого складу, які мають досвід операційної діяльності та експлуатації поїздів в наших кліматичних умовах. Проектом зацікавилися ряд компаній, зокрема, українських, словацьких, польських, російських», – сказав Бондар. Він додав, що рухомий склад повинен відповідати українським нормам, для того щоб надалі, при експлуатації не виникало різних технічних нестикувань – починаючи від стандартів електроживлення і закінчуючи фізичними параметрами поїздів. «Для нас важливо, щоб це було на користь

---

¹²⁷⁴ Веремий В. Китайський банк дал денег на строительство электрички из Киева в «Борисполь». Vesti.ua. URL: <https://vesti-ukr.com/kiev/6474-kitajskij-bank-segodnjadal-kredit-na-stroitelstvo-jelektritchki-iz-kieva-v-borispol>.

¹²⁷⁵ Для Воздушного экспреса могут быть закуплены крьюковские поезда. ЛІГА. Бизнес. 2013. 1 июля. URL: <https://biz.liga.net/all/transport/novosti/dlya-vozdushnogo-ekspressa-mogut-byt-zakupleny-kryukovskie-poezda>.

українській економіці, тобто бажано, щоб це були українські потяги», – зазначив Бондар і наголосив, що кредитна угода з Ексімбанком Китаю не передбачає обов'язкової закупівлі саме китайських поїздів. Також він зауважив, що «сьогодні в Україні не сертифіковані і не експлуатуються китайські потяги» і додав, що кредитні кошти, виділені на реалізацію проєкту, повертатиме не держава, а залучений концесіонер¹²⁷⁶.

Тридцятого липня глава правління – директор КВБЗ Євген Хворост на брифінгу в Полтаві заявив, що його завод розраховує побудувати п'ять електропоїздів для проєкту «Повітряний експрес». Швидкісний міжрегіональний електропоїзд виробництва КВБЗ може розвивати швидкість близько 160 км/год. Це цілком відповідає умовам проєкту «Повітряний експрес», який вимагає, щоб максимальна швидкість руху поїзда сягала 140 км/год. Хворост наголосив, що використання кривківського поїзда дозволить скоротити час випробування рухомого складу для цього проєкту в три рази порівняно із зарубіжними аналогами. Крім того, рухомий склад виробництва КВБЗ адаптований до умов ремонту і експлуатації в Дарницькому депо Києва. У разі ж залучення рухомого складу зарубіжного виробництва, попередив Хворост, виникне проблема з його сертифікацією¹²⁷⁷.

На тому самому брифінгу виступив директор держпідприємства «Дирекція з будівництва та управління національного проєкту «Повітряний експрес» та інших інфраструктурних об'єктів Київського регіону» Андрій Галушак, який змінив на цій посаді Віктора Ястребова. Він розповів, що китайський Ексімбанк надав «Повітряному експресу» кредит \$372 млн на 15 років під 6,5% річних, з канікулами щодо повернення тіла кредиту на три роки. Генпідрядник, за словами Галушак, вже отримав у межах кредиту \$52 млн для проєктування. Також Галушак повідомив, що «Повітряний експрес» буде

---

¹²⁷⁶ На поезда для Воздушного экспресса потратят \$320 млн. ЛІГА. Бизнес. 2013. 4 июля. URL: <https://biz.liga.net/all/transport/novosti/na-poezda-dlya-vozdushnogo-ekspressa-potratyat-320-mln>.

¹²⁷⁷ Крюковский вагонзавод рассчитывает построить 5 поездов для проекта «Воздушный экспресс». Интерфакс-Украина. 2013. 30 июля. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/162424.html>.

введено в експлуатацію в І кварталі 2015 р., але зізнався, що в Держінвестпроекті поки не знають, у чиєму управлінні буде «Повітряний експрес». «Ми сьогодні розглядаємо різні варіанти, що може бути з цим об'єктом. Можливо, його буде експлуатувати державне агентство, або воно буде власністю держави. Ми працюємо над тим, щоб цей проєкт був цікавий з точки зору бізнесу, щоб його можна було передати в концесію і далі передати на концесіонера виконання кредитних зобов'язань», – зазначив Галушак¹²⁷⁸.

Стосовно найближчих планів він повідомив, що будівництво залізничної гілки між Києвом і МА «Бориспіль» почнеться в середині серпня. «Зараз закінчуються підготовчі роботи. Будівництво почнемо з робіт по залізничному полотну», – уточнив він¹²⁷⁹.

Але вже наступного дня, 31 липня, той самий Андрій Галушак повідомив дещо іншу інформацію. За його словами, до середини серпня Держінвестпроект передбачає лише підписати контракт з «Укрзалізницею» на будівництво залізничної розв'язки, яка з'єднає аеропорт з існуючою залізничною трасою Київ – Харків. Стосовно початку будівництва він заявив: «До кінця року ми розраховуємо завершити формальні процедури з розробки проєктної документації та розпочати фактичне будівництво, з тим, щоб його завершити до кінця 2014 р. і на початку 2015 р. розпочати експлуатацію нової лінії»¹²⁸⁰.

Будівництво залізничної гілки так і не почалося. Тринадцятого вересня з жорсткою критикою Каськіва виступив один з лідерів Партії регіонів, голова комітету Верховної Ради з питань транспорту і зв'язку Борис Колесніков, який з 11 березня 2010 р. був віцепрем'єр-міністром з питань Євро-2012, з 9 грудня 2010 р. до пере-

---

¹²⁷⁸ «Воздушный экспрес» начнет ездить из «Борисполя» через полтора года. Интерфакс-Украина. 2013. 30 июля. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/162424.html>.

¹²⁷⁹ Строительство железной дороги между Киевом и аэропортом «Борисполь» для «Воздушного экспреса» начнется в середине августа. Daily.net. 2013. 30 июля. URL: <http://www.24daily.net/?p=3614>.

¹²⁸⁰ Китай начал финансирование «Воздушного экспреса» – Госнацпроект. Транспортный бизнес. 2013. 31 июля. URL: http://tbu.com.ua/news/kitai_nachal_finansirovanie_vozdushnogo_ekspressa__gosnatsproekt_.html.

ходу на роботу в парламент обіймав посаду віцепрем'єр-міністра – міністра інфраструктури. «Каськів навіть собачої будки в своєму житті не побудував. Ну як можна доручати інвестиційні проекти людині, яка взагалі не розуміє, про що йде мова?! Чим закінчилося? Ми загнали під держгарантії Китаю \$300 млн, вже ми з вами розмовляємо у вересні 2013 року – «Повітряного експресу» немає», – обурився Борис Колесніков¹²⁸¹.

22 жовтня голова бюджетного комітету Верховної Ради Євгеній Геллер запропонував проект закону, що передбачав виділення Нацбанком додатково 212 млн грн для поповнення статутного фонду держпідприємства «Дирекція з будівництва та управління національного проекту «Повітряний експрес» та інших інфраструктурних об'єктів Київського регіону». Ці гроші мали бути використані на виконання зобов'язань перед китайською стороною щодо сплати другого траншу страхової премії, відсотків за користування кредитом, наданим Ексімбанком Китаю під державні гарантії України, а також банківської комісії. Однак Верховна Рада відмовилася виділити потрібну суму. Законопроект Геллера зібрав лише 212 голосів¹²⁸².

28 жовтня на сайті «Главком» з'явилося журналістське розслідування ситуації з будівництвом «Повітряного експресу». «Станом на сьогодні відомство Каськіва, як можна судити з його офіційного вебсайту, ще навіть не збрало повного комплекту необхідної документації», – зазначив автор статті Олексій Бик. Однією з причин гальмування виявилися проблеми з виплатою страховки. «Страховку забезпечила китайська компанія Sinosure, і обійшлося це задоволення в \$36,4 млн, – нагадав журналіст. – Бо хоча спочатку китайська сторона просила за страхування лише 7% від суми кредиту, але «завдяки» зусиллям Каськіва – вдалося досягнути компромісу і домовитися за 10%». Після провалу законопроекту Геллера невідомо, яким чином Україна розрахується з китайськими страховиками,

---

¹²⁸¹ Борис Колесніков: «Это неразумная, на мой взгляд, игра со стороны России». ОстроВ. 2013. 13 сентября. URL: <http://www.ostro.org/general/politics/articles/426848/>.

¹²⁸² Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» (щодо збільшення видатків Державному агентству з інвестицій та управління національними проектами України) від 22.10.2013 р. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48741.

зазначив Олексій Бик. «Це ставить під загрозу увесь проект «Повітряного експресу»: умовами кредитування передбачено страховку, але якщо її нема – нема і кредиту. Тобто у найкращому для України випадку будівництво «Повітряного експресу» буде відкладено до того часу, доки не знайдеться новий страхувальник, з яким потрібно буде провести нові переговори, узгодити усі формальності і підписати угоду. А у найгіршому з варіантів розвитку подій Україна не тільки муситиме повернути \$372 млн з відсотками, але й сплатити неустойку», – спрогнозував автор статті¹²⁸³.

Ці та решта проблем, що спіткали реалізацію проекту «Повітряного експресу», створили додаткове негативне тло для візиту Януковича до Пекіна на початку грудня 2013 р. Держінвестпроект сподівався, що під час того візиту буде підписано кредитну угоду з Ексімбанком Китаю про фінансування проекту «Інфраструктурні об'єкти Київського регіону». Пригадаймо слова політолога Охріменка напередодні візиту про те, що «Китай планує побудувати автобан – кільцеву платну дорогу навколо Києва, у що вкляде \$3 млрд», а також повідомлення Каськіва з Пекіна 18 квітня 2011 р. про те, що «для спорудження об'єктів інфраструктури Київської області було підписано угоду на суму \$2 млрд»¹²⁸⁴. Однак грошей на цей проект Китай під час візиту Януковича не дав.

Водночас Китай продовжував позитивно ставитися до «Повітряного експресу». До документів, підписаних під час візиту Януковича, увійшов меморандум про взаєморозуміння щодо співпраці зі створення рухомого складу в межах національного проекту «Повітряний експрес» між СМСЕС, держпідприємством «Дирекція з будівництва та управління національного проекту «Повітряний експрес» та інших інфраструктурних об'єктів Київського регіону» та ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод». Меморандум укладено для визначення напрямів співробітництва сторін щодо виробни-

¹²⁸³ Бик. О. «Повітряний експрес». Аварія на старті. Главком. 2013. 28 жовтня. URL: <https://glavcom.ua/publications/122597-%C2%ABpovitrjanij-ekspres%C2%BB.-avarijana-starti.html>.

¹²⁸⁴ Китай прокредитує будівництво кільцевої дороги навколо Києва на \$2 млрд. Український тиждень. 2011. 18 квітня. URL: <https://tyzhden.ua/News/20947?PageIndex=1>.

цтва, закупівлі, постачання двигунів та інших товарів і обладнання для виготовлення моторвагонного рухомого складу, необхідного для реалізації національного проекту «Повітряний експрес». Меморандум також окреслив домовленості сторін щодо визначення КВБЗ партнером проекту¹²⁸⁵.

Подальша доля цього проекту після революції перетворилася на проблему для нової влади України. У тому вигляді, як його розробив Держінвестпроект на чолі з Каськівим, проект виявився нереалістичним. «Був виділений китайський кредит у \$372 млн. Витратили \$50 млн. У результаті немає ані експресу, ані доларів», – лаконічно сформулював долю цього проекту заступник міністра інфраструктури України з питань європейської інтеграції Віктор Довгань у грудні 2017 р.¹²⁸⁶

У травні 2017 р. уряд України вирішив розробити інший проект залізничного сполучення між МА «Бориспіль» і Києвом¹²⁸⁷. Четвертого липня 2018 р. Кабмін затвердив техніко-економічні показники проекту «Організація залізничного пасажирського сполучення м. Київ – міжнародний аеропорт “Бориспіль”». Загальна кошторисна вартість будівництва – 583 млн грн, або менше ніж \$21 млн¹²⁸⁸.

Планувалося багато інших проектів з Китаєм у різних галузях. Усі вони з різних причин залишилися нереалізованими.

Наймасштабнішим був проект іпотечного кредитування. Дев'ятого грудня 2013 р., після останнього візиту Януковича до Пекіна, перший віцепрем'єр-міністр України Сергій Арбузов в інтерв'ю телерадіокомпанії «Україна» розповів, що в межах цього візиту Укра-

---

¹²⁸⁵ Китай інвестуватиме в Крюківський вагонобудівний завод. Полтавщина. 2013. 6 грудня. URL: <https://poltava.to/news/25485/>.

¹²⁸⁶ Мост и «бетонка». На что Украина потратит китайские миллионы. ЛІГА. Бізнес. 2017. 19 грудня. URL: <https://biz.liga.net/all/transport/interview/most-i-betonka-na-chto-ukraina-potratit-kitayskie-milliony>.

¹²⁸⁷ Ремажєвська Л. Як запускали Kyiv Boryspil Express, який міг обійтися Україні в 10 мільярдів гривень. Hromadske. URL: <https://hromadske.ua/posts/yak-zapuskali-ekspres-kiyiv-borispil>.

¹²⁸⁸ Про затвердження проекту «Організація залізничного пасажирського сполучення м. Київ — міжнародний аеропорт «Бориспіль» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.07.2018 р. № 618-р. Урядовий кур'єр. 2018. 6 вересня (№ 166).

їна і КНР підписали 22 угоди. «Найбільш цікаве – це спільне іпотечне кредитування на \$15 млрд на 15 років. Я вважаю, це небувала угода, – сказав Арбузов. – Ми добудуємо недобудови, які сьогодні залишилися по Україні, і вирішимо цю проблему»¹²⁸⁹.

Насправді ж була підписана не угода, а лише меморандум. Агентство «Укрінформ», посилаючись на «джерела, близькі до переговорного процесу», повідомило: «Це меморандум про взаємне співробітництво між двома компаніями – Державною іпотечною установою і будівельною компанією CITIC про те, що сторони працюватимуть у рамках отримання 15-мільярдного кредиту на розвиток іпотечного ринку в Україні». Співрозмовник агентства зазначив, що цей документ є першим кроком підготовки до підписання договору на надання українській стороні вказаних фінансів. «Шанси на отримання збільшуються, оскільки це одна з серйозних китайських будівельних компаній, яка буде по всьому світу і яка реально може зайти з грошима в український будівельний ринок», – сказав він¹²⁹⁰.

Певно, Арбузов дуже хотів переконати телеглядачів в успішності візиту Януковича. Однак кредитну угоду за іпотечним проектом так і не було підписано.

Також досить масштабним був проект відновлення зрошення на півдні України. Як зазначалося, наприкінці 2012 р. висловлювалися сподівання, що подібний проект буде реалізовано за кошти другого кредитного траншу в розмірі \$1,5 млрд, який мала отримати ДПЗКУ від Ексімбанку Китаю. Але такої домовленості так і не було досягнуто, а восени 2013 р. в уряді України сподівалися використати цей транш на придбання засобів захисту рослин. Проте зрошувальний проект не був відкинтий – для нього у вересні 2013 р. попросили в китайського Ексімбанку окремий кредит.

Першого жовтня 2013 р. міністр аграрної політики та продовольства Микола Присяжнюк заявив, що в середині 2014 р. розпочнуть-

¹²⁸⁹ Китай дасть Україні 15 мільярдів на іпотечне кредитування. Економічна правда. 2013. 9 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/12/9/407545/>.

¹²⁹⁰ Китай готовий інвестувати \$15 млрд в українську іпотечку. Укрінформ. 2013. 6 грудня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/1586944-kitay_gotoviy_investuvati_15_mlrd_v_ukraiinsku_ipoteku_1889558.html.

ся реалізація інвестиційного проекту з відновлення систем зрошення на півдні України. «Планується відновити постачання води з Каховського водоканалу. На початковому етапі буде відновлено зрошення на 800 тис. га. І поступово зрошувана територія буде розширюватися. Адже на сьогодні в Україні потрібно відновити зрошення 2,5 млн га земель», – зазначив міністр. Він повідомив, що Державне агентство водного господарства вже отримало від Кабінету Міністрів доручення щодо розробки необхідного техніко-економічного обґрунтування, а також наголосив, що питання фінансового забезпечення цього інвестиційного проекту розглядалося під час візиту української делегації до КНР у вересні. «Для відновлення зрошення на півдні Україна отримає кредит від Китаю в обсязі \$3 млрд. Половина цих коштів буде спрямована на закупівлю необхідного технічного обладнання та виробництво його в Україні. Інша частина надійде у вигляді коштів для проведення робіт у межах цього інвестиційного проекту та поповнення обігових коштів сільгоспвиробників», – поінформував Присяжнюк¹²⁹¹.

Він зазначив, що умови виділення кредиту аналогічні до умов позики, отриманої Україною наприкінці 2012 р. «Умови кредиту для нас прийнятні: 6,5% вартість кредиту, включає всі витрати та страхування, плюс п'ять років – канікули, і впродовж 10 років повернення тіла кредиту. Держгарантії обов'язкові», – уточнив міністр, додавши, що виділених коштів вистачить на відновлення систем зрошення на площі 1,2–1,4 млн га¹²⁹².

22 жовтня тодішній перший заступник міністра аграрної політики та продовольства Іван Бісюк повідомив, що вже почалося обговорення інвестиційного проекту та техніко-економічного обґрунтування відновлення зрошення з Головного Каховського та Північнокримського каналів. Завдяки їх реалізації планувалося відновити зрошення приблизно на 1 млн га в південних областях України

---

¹²⁹¹ Китай позичить Україні \$3 млрд, щоб оновити системи зрошення. iPress.ua. 2013. 1 жовтня. URL: https://ipress.ua/news/kytay_pozychyt_ukraini_3_mlrld_shchob_opovnyty_systemy_zroshennya_29418.html.

¹²⁹² Китай дасть Україні \$3 млрд. кредиту для зрошення земель. Відомості. 2013. 1 жовтня. URL: <https://vidomosti-ua.com/economics/75819>.

і Криму. Бісюк зазначив, що в разі відновлення зрошення Україна зможе наростити валовий збір зерна до 80 млн тонн, а експорт – до 50 млн тонн¹²⁹³.

Одинадцятого грудня 2013 р., уже після другого візиту Януковича до Пекіна, Присяжнюк повідомив, що переговори про надання Китаєм \$3 млрд на відновлення системи зрошення на півдні України перебувають на завершальному етапі. «Ми зараз завершуємо підписання угоду з Китаєм з фінансування зрошення», – сказав міністр. За його словами, ці домовленості не були підписані під час візиту Януковича в Китай 3–6 грудня лише з тієї причини, що керівництво китайської компанії, яке мало підписати угоду, в ті дні перебувало в Африці¹²⁹⁴.

Можна припустити, що китайська сторона навмисне унеможливила підписання кредитної угоди під час візиту Януковича, тому що керівництво КНР не бажало давати грошей тодішній владі України в умовах політичної нестабільності і революційної ситуації в Україні. Справді, анонсована Присяжнюком угода так і залишилася невідписаною.

Свої плани мав тодішній міністр енергетики та вугільної промисловості Едуард Ставицький. Влітку 2013 р. він обговорив з представниками китайської державної нафтової компанії PetroChina International співробітництво в нафтовій галузі. 25 грудня 2013 р. Ставицький повідомив, що PetroChina може виступити інвестором в будівництві нового нафтопереробного заводу в Україні. «Підготовлений і підписаний меморандум між PetroChina і Міненергугілля України, в якому якраз описане це питання», – сказав міністр. Він повідомив, що Міненергугілля має намір у першому півріччі 2014 р. підготувати попереднє техніко-економічне обґрунтування будівництва заводу і надати його китайській компанії¹²⁹⁵.

¹²⁹³ Інвестиційний проект для відновлення зрошення на Півдні проходить обговорення. Аграрний тиждень. Україна. URL: <https://a7d.com.ua/novini/13983-nvestitsiyu-proekt-dlya-vidnovlennya-zroshennya-na-pvdn-prohodit-obgovorennya.html>.

¹²⁹⁴ Підписання мільярдної угоди з Китаєм на фінальній стадії – Присяжнюк. Економічна правда. 2013. 11 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/12/11/407977/>.

¹²⁹⁵ Китайська компанія може інвестувати в будівництво нового НПЗ в Україні. Економічна правда. 2013. 25 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/12/25/411950/>.

15 січня 2014 р. Ставицький підтвердив, що переговори з китайськими інвесторами про будівництво нафтопереробного заводу тривають. «Зараз розглядають дві площадки – в Херсонській області на базі НПЗ, у якого вже є власник і з яким ми ведемо переговори, і в Одеській області на новому майданчику», – сказав міністр і додав, що очікуваний розмір інвестицій складе \$1,5–2 млрд¹²⁹⁶. Однак далі стадії намірів цей проект не просунувся.

Також були важливі проекти з Китаєм у газовій галузі. 13 липня 2012 р. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України та Банк розвитку КНР підписали протокол, що передбачав можливість відкриття для України спеціальної кредитної лінії на суму понад \$3,6 млрд для реалізації програми заміщення споживання природного газу українським вугіллям. У межах програми планувалося реалізувати низку проектів щодо переведення вітчизняних об'єктів теплоенергетики на використання водовугільного палива, а також будівництво заводів з газифікації бурого і кам'яного вугілля з використанням китайських технологій. «Ми починаємо практичну реалізацію домовленостей, досягнутих з керівництвом КНР під час візиту президента України Віктора Януковича до Китайської Народної Республіки. Ми вдячні китайським колегам за проведену в Україні роботу, які після ознайомлення з енергетичною структурою визначили найбільш ефективні проекти для впровадження за допомогою китайських технологій», – прокоментував подію тодішній міністр енергетики та вугільної промисловості України Юрій Бойко. Своєю чергою, уповноважений представник Банку розвитку КНР Лю Бо сказав, що найближчим часом під час візиту керівництва банку в Україну діалог з відкриття спеціальної кредитної лінії буде продовжено¹²⁹⁷.

Тридцятого липня 2012 р. Верховна Рада прийняла закон, яким

---

¹²⁹⁶ Ставицький хочет совместно с китайцами построить в Украине еще один НПЗ. Зеркало недели. 2014. 16 января. URL: https://zn.ua/ECONOMICS/stavickyi-hochet-sovmestno-s-kitaycami-postroit-v-ukraine-esche-odin-npz-136751_.html.

¹²⁹⁷ Україна залучить в Китаї кредит на 3,6 млрд дол. для заміщення газу вугіллям в теплоенергетиці. УНІАН. 2012. 16 липня. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/673761-ukrajina-zaluchit-v-kitaji-kredit-na-36-mlrd-dol-dlya-zamischennya-gazu-vugillyam-v-teploenergetitsi.html>.

надала Банку розвитку Китаю державні гарантії на суму 29,5 млрд грн (тобто понад \$3,6 млрд) за кредитом для реалізації проектів із заміщення природного газу вугіллям вітчизняного видобутку¹²⁹⁸. У пояснювальній записці до законопроекту Юрій Бойко уточнив, що кредит розрахований на п'ять інноваційних проектів, які будуть реалізовані в трьох областях України¹²⁹⁹.

24 грудня 2012 р. Бойка на посаді міністра змінив Ставицький. 25 грудня НАК «Нафтогаз України» підписала з Банком розвитку КНР кредитну угоду на загальну суму понад \$3,6 млрд. Щоправда, Янукович і Ставицький не поспішали скористатися цією можливістю і вхопилися за неї лише ближче до кінця 2013 р., шукаючи відповіді на російський газовий шантаж: «Ми відпрацьовуємо великий інвестиційний проект з Китаєм, який дасть можливість будівництва заводів з виробництва синтетичного газу – будемо переробляти вугілля на газ, – повідомив Янукович 27 листопада 2013 р. в інтерв'ю провідним телеканалам. – Швидше за все, ці документи будуть підписані під час мого візиту в Китай. Чотири заводи таких ми думаємо будувати»¹³⁰⁰. Член наглядової ради Інституту енергетичних стратегій Юрій Корольчук розповів тоді, що цей проект на \$3,6 млрд поки не зрушив з місця, бо китайська сторона чекає від України і Януковича гарантій виконання умов контракту. «Можна очікувати, що після китайського візиту будівництво заводів з газифікації вугілля буде реалізовано», – спрогнозував експерт¹³⁰¹.

Справді, четвертого грудня Міненерговугілля повідомило, що

¹²⁹⁸ Про внесення змін до статті 6 Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік»: Закон України від 30.07.2012 р. № 5190-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 31. С. 1658.

¹²⁹⁹ ВР надала держгарантії за кредитом Китаю на 29,5 млрд грн для заміщення газу вугіллям. УНІАН. 2012. 31 липня. URL: <https://economics.unian.ua/energetics/679102-vr-nadala-derjgarantiji-za-kreditom-kitayu-na-295-mlrd-grn-dlya-zamischennya-gazuvugillyam.html>.

¹³⁰⁰ Україна спільно з Китаєм планує побудувати 4 заводи синтетичного газу. Економічна правда. 2013. 27 листопада. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/11/27/405582/>.

¹³⁰¹ Думка експерта: Янукович поїхав до Китаю просити грошей на енергопроекти. Економічна правда. 2013. 4 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/12/4/406706/>.

Ставицький підписав з Китайською національною хімічною інжиніринговою корпорацією (CNCEC) та її дочірньою компанією Wuhan Engineering угоду про співробітництво з будівництва заводів з виробництва синтетичного газу в Україні. «Фактично, підписання цієї угоди – це старт практичної реалізації масштабного спільного проєкту, оскільки проєктна пропозиція також готувалася нашими китайськими партнерами», – зазначив Ставицький. За його словами, угодою визначено строки проведення підготовчих робіт для початку будівництва. Він додав, що реалізація цього проєкту дозволить Україні щорічно заощаджувати до 4 млрд кубометрів природного газу, створить понад 2 тис. нових робочих місць, забезпечить стабільний ринок збуту вітчизняного вугілля в об'ємі до 10 млн тонн щороку¹³⁰².

Після російського вторгнення на схід України реалізація цього проєкту в його початковому вигляді стала неможливою. Частина шахт, що мали забезпечувати сировиною заводи з газифікації вугілля, і деякі із заводів, що планувалося збудувати згідно з проєктом, опинилися під окупацією. 17 листопада 2017 р. НАК «Нафтогаз України» поінформувала про те, що Банк розвитку КНР повідомив про припинення генеральної кредитної угоди на суму понад \$3,6 млрд, укладеної 25 грудня 2012 р., та про готовність до подальшої співпраці з «Нафтогазом України» за новими проєктами¹³⁰³.

Слід згадати також деякі спільні українсько-китайські проєкти в Криму. Як зазначалося, під час візиту Януковича до КНР на початку вересня 2010 р. було підписано первинну угоду про будівництво парогазової електростанції в Щолкіному. Її підписали Міністерство палива та енергетики України, Китайська національна машинобудівна корпорація Sinomach та Ексімбанк Китаю. На початку листопада 2010 р. пресслужба Ради Міністрів АР Крим підтвердила, що Китай має намір побудувати на базі недобудованої атомної електростанції в

---

¹³⁰² Україна і Китай домовилися про будівництво заводів з виробництва газу. Економічна правда. 2013. 4 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/12/4/406753/>.

¹³⁰³ Банк розвитку КНР повідомив про завершення кредитної угоди 2012 року та про подальшу співпрацю з Нафтогазом. Нафтогаз. 2017. 17 листопада. URL: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/57D1F3E7F4303886C22581DB0039070D?>

Щолкіному парогазову електростанцію. Під її будівництво планували відвести земельну ділянку площею 25 га. Ця тема обговорювалася на зустрічі першого заступника міністра паливно-енергетичного комплексу АР Крим Ігоря Зосімова з представниками Sinomach та Китайської міжнародної машинобудівної корпорації – China Machine-Building International Corporation (СМІС). Зосімов заявив, що Рада міністрів АР Крим зацікавлена в реалізації цього проекту, оскільки він «дозволить дати потужний імпульс» для розвитку східного регіону півострова. Замовник проекту – Міністерство палива та енергетики України, китайська сторона – генеральний підрядник¹³⁰⁴.

18 червня 2011 р. Ху Цзіньтао прибув до України із зустрічним візитом, причому розпочав його з Криму. Газета «Сегодня» повідомляла, що головним пунктом у програмі перебування Ху Цзіньтао в Криму була поїздка до Щолкіного, де китайці збираються будувати електростанцію на базі кинуті АЕС¹³⁰⁵.

20 червня в Києві, під час перебування Ху Цзіньтао, було підписано рамкову угоду між Sinomach та держпідприємством «Кримські генеруючі системи» про початок погодження умов укладення договору на будівництво в Щолкіному парогазової електростанції орієнтовною встановленою потужністю 750–900 МВт. У межах проекту планувалося також побудувати підстанції видачі потужності і підводного газопроводу Джанкой – Щолкіне для забезпечення газопостачання майбутнього енергооб'єкта. Тодішній міністр енергетики і вугільної промисловості України Юрій Бойко повідомив, що в будівництво цієї парогазової електростанції, разом з підстанціями і високовольтними лініями, китайці інвестують близько \$1,5 млрд¹³⁰⁶.

---

¹³⁰⁴ Китай намерен построить в Крыму парогазовую электростанцию. УНИАН. 2010. 4 ноября. URL: <https://economics.unian.net/energetics/421304-kitay-nameren-postroit-v-kryimu-parogazovuyu-elektrostantsiyu.html>.

¹³⁰⁵ Рафал А. Самый влиятельный человек планеты любит Гоголя и поет «Подмосковные вечера». Сегодня. 2011. 16 июня. URL: <https://world.segodnya.ua/world/camyj-vlijatelnyj-chelovek-planety-ljubit-hoholja-i-poet-podmoskovnye-vechera-253188.html>.

¹³⁰⁶ Китай инвестирует в строительство ПГЭС в Щелкино (АР Крым). УНИАН. 2011. 23 июня. URL: <https://energy.unian.net/oilandgas/510543-kitay-investiruet-v-stroitelstvo-pges-v-schelkino-ar-kryim.html>.

П'ятнадцятого жовтня 2012 р. Кабінет Міністрів України схвалив подане Міністерством енергетики та вугільної промисловості техніко-економічне обґрунтування «Будівництво парогазової електростанції потужністю 750–800 МВт в м. Щолкіне з лініями електропередачі, підстанціями та газопроводом Джанкой – Щолкіне». Кошторисна вартість проекту склала 15,4 млрд грн, тобто понад \$1,9 млрд, тривалість будівництва першої черги – 24 місяці, другої черги – 27 місяців¹³⁰⁷.

П'ятого грудня 2013 р. у Пекіні, під час останнього візиту Януковича до КНР, китайська компанія VICIM і приватна компанія «Київгідроінвест» підписали меморандум про будівництво глибоководного порту біля селища Фрунзе в Сакському районі АР Крим. Генеральний директор компанії «Київгідроінвест», яка розробила проект будівництва порту, Олексій Мазюк повідомив, що проект буде реалізовано в режимі державно-приватного партнерства, при цьому держава отримує 50% побудованої інфраструктури, а фінансування забезпечуватиметься виключно коштом китайського інвестора і без держгарантій. Передбачалося, що акваторія порту матиме глибину 25 м, завдяки цьому можна буде приймати великі океанські судна з глибоким осіданням; також у ньому буде побудовано кілька терміналів, а саме контейнерний і зерновий потужністю до 10 млн тонн на рік. Будівельні роботи мали початися у 2014 р. Першу чергу планувалося закінчити через чотири-п'ять років. Для цього було потрібно близько \$3 млрд. Згідно з розрахунками Мазюка, загальна річна потужність порту мала скласти 140 млн тонн, а держава за рахунок портових та інших зборів отримувала б не менше \$1,5 млрд на рік¹³⁰⁸.

Після російської окупації Криму реалізацію усіх цих проектів було припинено і українською, і китайською стороною. Щодо будівництва електростанції в Щолкіному можна зазначити, що в цьому

---

¹³⁰⁷ Про схвалення техніко-економічного обґрунтування «Будівництво парогазової електростанції потужністю 750-800 МВт в м. Щолкіне з лініями електропередачі, підстанціями та газопроводом Джанкой – Щолкіне» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.10.2012 р. № 1079-р. Урядовий кур'єр. 2013. 6 лютого.

¹³⁰⁸ Китайці будуватимуть порт у Криму. Економічна правда. 2013. 6 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/12/6/407127/>.

випадку складно однозначно оцінити неквапливість тодішньої влади України в здійсненні проекту, який готові були профінансувати китайські партнери. З одного боку, якби станцію почали будувати в другому півріччі 2011 р., скориставшись позитивними враженнями Ху Цзіньтао від кримських мандрів для прискорення проекту, то до кінця 2013 р. перша черга електростанції вже була б введена в експлуатацію, що невдовзі виявилось б подарунком російським окупантам. Але з іншого боку, якби цей та інші українсько-китайські проекти в Криму (зокрема, з відновлення зрошення) перебували в активній фазі реалізації, то в керівництва КНР було б більше мотивів не допустити захоплення Криму Росією.

Велику зацікавленість у співпраці з Китаєм виявляв найбагатший український бізнесмен, власник групи SCM Рінат Ахметов, який був одним із головних спонсорів Партії регіонів і мав значний вплив на Януковича. Групі SCM належить компанія «Гірничі машини», яка в листопаді 2013 р. провела ребрендинг і з того часу називається Cogum Group. Ця компанія прагнула вийти на китайський ринок і майже досягла цієї мети, але всі плани зруйнувала Росія: половина заводів Cogum Group розташована в Донецьку та Горлівці, які з 2014 р. перебувають під російською окупацією.

Про можливості, які втратила Cogum Group, розповів журнал «Forbes Україна». У березні 2013 р. на зборах акціонерів компанії активно обговорювалися перспективи експансії на китайський ринок. Тоді китайська вугільна промисловість переживала значні трансформації. Уряд КНР був націлений на механізацію видобутку вугілля з тонких пластів, на які в країні припадає близько 20% розвіданих покладів. Зазвичай на шахтах розроблялися лише більш потужні пласти. Але, з огляду на швидкість скорочення ресурсів, уряд почав збільшувати коефіцієнт видобування вугілля, а державна інспекція почала стежити за тим, яка частина запасів видобута, а яка залишилася під землею.

Cogum Group якраз спеціалізувалася на обладнанні для роботи з тонкими пластами, що і зумовило рішення менеджменту про вихід на китайський ринок. Це була вузька спеціалізація, тому конкурувати компанії було ні з ким. Внаслідок цього компанія відібрала

партнера – корпорацію TZ-CMWE (Shanxi TZ Coal Mine Whole-set Equipment). Щоб надати підписанню контракту особливу урочистість, сторони вирішили приурочити його до виставки-ярмарки в Сіані, столиці провінції Шеньсі. І ось 3 травня 2014 р. у присутності офіційних осіб України та КНР українська Cogum Group і китайська TZ-CMWE підписали протокол про наміри створити спільне підприємство в Китаї¹³⁰⁹.

Інвестиції в проєкт повинні були скласти близько \$10 млн, українській компанії пропонувався безпрецедентний контрольний пакет. За умовами договору, за Cogum Group залишалося прибуткове сервісне обслуговування техніки, на чому наполягли українські менеджери, пояснюючи це зниженням ризику копіювання. Частина комплектуючих передбачалося постачати з інших країн, деякі виробляли в Україні, ще частину хотіли виробляти на потужностях спільного підприємства в Китаї.

Однак подальші події на Донбасі змусили призупинити виконання угоди. До кінця року Cogum Group втратила контроль над половиною своїх заводів, хоча і змогла вивести із зони бойових дій співробітників і документацію. Загальні втрати групи склали 850 млн грн, про інвестиції в КНР вже не йшлося.

Отже, Янукович, здобувши посаду Президента України, отримав такі стартові можливості в діалозі з керівництвом Китаю, яких не мав жоден інший президент України. На самому початку своєї президентської каденції Янукович почув від китайського лідера пропозицію вивести відносини між двома країнами на рівень стратегічного партнерства. Об'єктивно це відкривало для України нові, неймовірні варіанти зміцнення своїх позицій у стосунках і з Росією, і із Заходом.

Для китайського керівництва головний сенс цього стратегічного партнерства полягав у можливості просувати в Україні свої технології, обладнання, інші товари та послуги, отримуючи навзаєм зерно та інше продовольство. Обидва ці напрями Китай був готовий

---

¹³⁰⁹ Україна і Китай хочуть разом будувати вугледобувні машини. Укрінформ. 2014. 24 травня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1666280-ukraaina_i_kitay_hochut_razom_buduvati_vuglevidobuvni_mashini_1941505.html.

підкріпити великими (принаймні за українськими мірками) кредитами. У геополітичному вимірі сенс стратегічного партнерства з Україною для КНР полягав у можливості створити противагу Росії в Чорноморському регіоні і взагалі «прорубати собі коридор» в Європу за маршрутом Казахстан – Азербайджан – Грузія – Україна.

Проте Янукович цими можливостями скористався лише частково – тією мірою, якою вони відповідали його пріоритетам. Звичайно, він був дуже радий сам їздити до Китаю і приймати в Україні китайського лідера. Також він радів спільним документам, які фіксували стратегічне партнерство між двома країнами.

Але вже в питанні про китайські кредити позиція Януковича дисгармоніювала з позицією керівництва КНР. Це, власне, і стало причиною того, що було реалізовано лише невелику частину спільних планів, а решта їх залишилися на папері (у вигляді меморандумів, рамкових угод тощо) або, ще гірше, замість користі зробили додаткові дірки в бюджеті України.

Януковичу були потрібні передусім кредити, які давали «живі» гроші. У цьому сенсі навіть не дуже важливо, як він хотів ними скористатися – на «розкрадання» (через ті чи інші корупційні схеми) чи на «проїдання» (латання бюджетних дірок, якісь популістичні соціальні програми). Найважливіше те, що якраз такий спосіб допомоги найменше цікавив китайських партнерів.

Унаслідок цього одна за одною з'являлися програми, кінцеву мету яких два партнери бачили зовсім по-різному. Кредитор, тобто КНР, давав гроші на той результат, який було обіцяно в проєкті. А позичальник, тобто Янукович, волів «видіти» з проєкту якомога більше «живих» грошей, що не могло не шкодити досягненню обіцяного результату або й узагалі унеможлиблювало його.

Зрештою це спонукало керівництво КНР відмовити Януковичу в нових кредитах під час його другого візиту до Пекіна. І ця причина була, схоже, не менш важливою, ніж політична нестабільність в Україні під час того візиту.

Власне, з усіх спільних проєктів був реалізований лише один – кредит на \$1,5 млрд для ДПЗКУ. «Пощастило» саме йому, бо він єдиний на 100% склався із «живих» грошей, які одразу ж можна

було використати на власний розсуд. Інші проекти надовго застрягли на стадії підготовки, бо українська сторона намагалася штучно роздути їхні кошториси і «вдосконалити» китайські виробничі та управлінські технології власними схемами для «видоювання» «живих» грошей.

Слова про те, що чотири роки президентства Януковича стали роками втрачених можливостей, для китайського напряму українських інтересів особливо справедливі. За чотири роки ми могли отримати цілу мережу виробничих об'єктів (заводів, електростанцій, зрошувальних систем тощо), збудованих з використанням китайських технологій і на китайські гроші. При цьому масштабна реалізація таких проектів у південних і східних регіонах могла б стати спонукальним мотивом для керівництва КНР максимально задіяти свій вплив для недопущення російської окупації Криму і Донбасу.

РОЗДІЛ 8. КРАХ РЕЖИМУ

8.1. Боротьба навколо підписання Асоціації з ЄС

Кінець правління Януковича можна охарактеризувати однією фразою: усе що зробив Янукович у цей період, диктувалося однією емоцією – страхом за власне життя. Головна подія цього періоду – зовсім не Вільнюський саміт, де не було підписано жодного документа. Насправді головна подія цього періоду – сочинська зустріч Путіна та Януковича, яка відбулася за кілька тижнів до саміту. Ця зустріч тривала близько п'яти годин, і ніхто, крім Путіна і Януковича, не знає, що там обговорювалося. Але саме після цієї зустрічі Янукович остаточно вирішив розірвати стосунки з ЄС.

На відміну від Михайла Саакашвілі, який розповів, що свого часу Путін погрожував початком воєнних дій проти Грузії, ми, напевне, так і не дізнаємося, про що достеменно говорили Путін і Янукович. Ми можемо лише висловити кілька думок. Перша і найважливіша, росіяни не могли не знати про одну визначальну рису характеру Януковича – він боягуз. І найбільший із його страхів – це страх за власне життя. Янукович не міг не розуміти, що частина силовиків прямо чи опосередковано контролюється з Кремля, а тому питання особистої безпеки повністю (переважно) залежать від Путіна. Можна припустити, що розмова Путіна і Януковича розпочалася саме із залякування і попередження, що в разі невиконання вимог РФ, життя Януковича опиниться в небезпеці. Потім, наступні кілька годин, обговорювалися умови капітуляції, де для Януковича, ключовим питанням були гроші (які потім були названі “одіозним боргом”), а для Путіна була необхідна тристороння переговорна платформа Росія-ЄС-Україна, яка б дозволила Путіну одноосібно вести переговори з ЄС (українська сторона відігравала б роль маріонетки) щодо майбутнього України і відновлення нового прообразу СРСР. Як відомо, Янукович повністю погодився на роль маріонетки і, якби не початок Майдану, відновлений Союз вже міг би мати реальні обриси.

На початку 2013 р. підготовка до лютого саміту Україна – ЄС у Брюсселі та листопадового саміту Східного партнерства у Вільнюсі неодноразово обговорювалася під час двосторонніх зустрічей. Зокрема, Янукович мав бесіду на цю тему з президентом Європарламенту Мартіном Шульцом 24 січня під час відвідин засідання Всесвітнього економічного форуму у Давосі¹³¹⁰.

Тридцятого січня це саме обговорили в Брюсселі глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон та новий міністр зовнішніх справ України Леонід Кожара, призначений на цю посаду Януковичем 24 грудня 2012 р. Ештон закликала Україну прискорити виконання необхідних умов для підписання Угоди про асоціацію. «Підписання Угоди буде можливим, якщо прогрес буде достатнім. Тому я закликаю Україну використовувати цю можливість прориву в наших відносинах і зробити рішучі дії і досягти відчутного прогресу в орієнтирах, визначених Радою ЄС. Орієнтири досяжні, проте мало часу», – наголошується в заяві Ештон, поширеній після її зустрічі з Кожарою. Ештон нагадала, що в грудні Рада ЄС у закордонних справах встановила чіткі критерії та розклад підписання Угоди про асоціацію¹³¹¹.

Сам Кожара, розповідаючи про підсумки свого візиту до Брюсселя, зазначив: «Я чітко відчув: перспективи підписання Угоди про асоціацію в листопаді поточного року реальні». За його словами, спад у відносинах України з ЄС, який спостерігався минулого року, припинився: «Ми пройшли найнижчу точку, сподіваюся, що на завжди»¹³¹².

Сьомого лютого єврокомісар Штефан Фюле зустрічався в Києві з членами українського уряду. На пресконференції за підсумками зустрічі він назвав листопад останнім терміном виконання Україною умов, необхідних для підписання Угоди про асоціацію на саміті

---

¹³¹⁰ Янукович обговорив «підписання угоди про асоціацію на саміті в листопаді». Радіо Свобода. 2013. 24 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24883048.html>.

¹³¹¹ ЄС попередив Україну, що для «прориву» у відносинах часу залишилося мало. Дзеркало тижня. 2013. 30 січня. URL: <https://dt.ua/POLITICS/yes-poperediv-ukrayinu-scho-dlya-prorivu-u-vidnosinah-chasu-zalishilosya-malo.html>.

¹³¹² Кожара побачив «реальні перспективи» підписання асоціації України з ЄС. Дзеркало тижня. 2013. 4 лютого. URL: <https://dt.ua/POLITICS/kozgara-pobachiv-realni-perspektivi-pidpisannya-asociaciyi-ukrayini-z-yes.html>.

Східного партнерства у Вільнюсі. «Що стосується термінів, то вони чітко зрозумілі – це листопад 2013 р. Я сказав про те, що таких термінів, як грудень 2013-го або січень 2014-го, не існує», – сказав Фюле. Він зазначив, що ЄС чекає від України рішучих кроків на шляху виконання умов, сформульованих у висновках Ради ЄС у закордонних справах 10 грудня, і наголосив: «У нас є вікно можливостей для того, щоб рухатися вперед, проте час обмежений»¹³¹³.

Віктор Янукович з єврокомісаром Штефаном Фюле

Наступного дня з Фюле зустрівся Янукович. Він запевнив єврокомісара, що Київ працює над усуненням перешкод для підписання Угоди про асоціацію. «Підписання Угоди про асоціацію і зону вільної торгівлі залишається нашим пріоритетом і завданням на цей короткий період часу – до листопада 2013 р. Ми добре розуміємо, що за окремими питаннями нам потрібно знайти прогрес, набагато більший, ніж він є зараз», – сказав Янукович на зустрічі з Фюле. Янукович також наголосив, що розглядає візит єврокомісара в Україну

¹³¹³ Євросоюз дав Україні час до листопада на виконання необхідних для асоціації умов. Дзеркало тижня. 2013. 7 лютого. URL: <https://dt.ua/UKRAINE/yevrosoyuz-dav-ukrayini-chas-do-listopada-na-vikonannya-neobhidnih-dlya-asociaciyi-umov.html>.

як знаковий напередодні саміту Україна – ЄС. «Ми уважно вивчили сигнали ЄС з приводу перспектив подальшого розвитку наших відносин, ми продовжуємо роботи над реформами, які ми почали у 2010 році, серед яких і реформи, спрямовані на подолання тих недоліків, які були озвучені під час виборів», – запевнив Янукович¹³¹⁴.

22 лютого Верховна Рада України прийняла заяву «Про реалізацію євроінтеграційних прагнень України та укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом»¹³¹⁵. За неї проголосували 315 депутатів із 349 зареєстрованих у сесійній залі¹³¹⁶, тобто це була спільна позиція провладних та опозиційних депутатів.

Як зазначається в заяві, Верховна Рада прийняла її, «враховуючи, що європейська перспектива України має стати об'єднувальним чинником, довкола якого консолідується переважна більшість політичних сил; беручи до уваги важливість діяльності місії уповноважених представників Європейського Парламенту А. Квасневського та П. Кокса; очікуючи позитивних результатів чергового Саміту Україна – Європейський Союз, запланованого на 25 лютого 2013 року, та Саміту Східного Партнерства, запланованого на 28–29 листопада 2013 року».

Водночас, Верховна Рада закликала ЄС та його держави-члени: «щойно Українська сторона продемонструє рішучі дії та відчутний прогрес у трьох сферах, визначених у висновках Ради ЄС, та виконає необхідні внутрішні процедури, забезпечити невідкладне підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, передбачивши можливість попереднього, ще до завершення процесу її ратифікації усіма країнами-членами ЄС, застосування окремих її

---

¹³¹⁴ Янукович пообіцяв Фюле працювати над недоліками. Дзеркало тижня. 2013. 8 лютого. URL: <https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-poobicyav-fyule-pracyuvati-nad-nedolikami.html>.

¹³¹⁵ Про реалізацію євроінтеграційних прагнень України та укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом : заява Верховної Ради України від 22.02.2013 р. № 30-VII. Офіційний вісник України. 2013. № 16. С. 9.

¹³¹⁶ Рада, прийнявши зміни до регламенту і заяву про євроінтеграцію, закрилася до 5 березня. Дзеркало тижня. 2013. 22 лютого. URL: <https://dt.ua/POLITICS/rada-priynuvavshi-zmini-do-reglamentu-i-zayavu-pro-yevrointegraciyu-zakrilasya-do-5-berезnya.html>.

положень, зокрема щодо створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі; забезпечити неухильне та повне виконання Угоди між Україною та Європейським Союзом про спрощений порядок видачі віз з метою реалізації права громадян України на безперешкодне пересування територією Європейського Союзу, не принижуючи їхньої честі та гідності, ухвалення рішення про перехід України до заключної імплементаційної фази виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, а також запровадження для громадян України безвізового режиму, як тільки будуть виконані необхідні умови; надати адекватну експертну та фінансову підтримку Україні у процесі підготовки до впровадження Угоди про асоціацію, насамперед з метою адаптації економіки держави, регуляторного середовища до функціонування в умовах поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з Європейським Союзом».

Ця заява отримала схвалення від єврокомісара Штефана Фюле. «Радий бачити міжпартійну резолюцію, що підтримує проєвропейський порядок денний напередодні саміту Україна – ЄС», – повідомив він через Twitter¹³¹⁷.

І ось 25 лютого в Брюсселі відбувся 16-й саміт Україна – ЄС. Попри те, що на ньому не планувалося підписати Угоду про асоціацію, він був важливий для ЄС. Тоді ще ніхто не знав, що до кінця президентства Януковича залишилося менше ніж рік. Навпаки, після парламентських виборів, які відбулися 28 жовтня 2012 р., влада Януковича і Партії регіонів вважалася міцнішою, ніж будь-коли. І лідери ЄС вирішили скористатися самітом у Брюсселі для того, щоб досягти порозумітися з Януковичем і домовитися з ним про алгоритм подальших дій.

Саміт супроводжувався іншою важливою подією: того самого дня в Брюсселі міністр фінансів України Юрій Колобов і віцепрезидент Єврокомісії з економічних, монетарних справ та євро Оллі Рен підписали Меморандум про взаєморозуміння між Україною як

---

¹³¹⁷ Фюле привітав ухвалення розблокованою Радою заяви про євро устремління. Дзеркало тижня. 2013. 22 лютого. URL: <https://dt.ua/POLITICS/fyule-privitav-uhvalennya-rozblokovanoyu-radoyu-zayavi-pro-yevroustremlinnya.html>.

позичальником та ЄС як кредитором щодо макрофінансової допомоги Україні у вигляді кредитної лінії від ЄС на суму до 610 млн євро¹³¹⁸. Нагадаємо, що пакет макрофінансової допомоги Україні в обсязі 610 млн євро Єврокомісія затвердила ще в жовтні 2009 р., але відтоді вже понад три роки ця обіцянка залишалася нереалізованою. І от тепер ЄС вирішив приступити до виконання цієї обіцянки, щоб спонукати Януковича на саміті взяти на себе зобов'язання і після саміту виконати їх.

Україну на саміті представляв Янукович, ЄС – президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей та президент Європейської Комісії Жозе Мануел Баррозу. Спільна заява саміту¹³¹⁹ фактично виявилася переліком обіцянок Януковичем поступок, у разі виконання яких лідери ЄС гарантували урочисте підписання Угоди про асоціацію на саміті Східного партнерства у Вільнюсі 28–29 листопада 2013 р.

Передусім у спільній заяві максимально лаконічно формулювалася суть досягнутого компромісу: «Визнаючи європейські прагнення України та вітаючи її європейський вибір, лідери підтвердили свою взаємодію щодо політичної асоціації та економічної інтеграції України з Європейським Союзом на основі поваги до спільних цінностей та їхнього ефективного просування». Тобто ЄС обіцяє Угоду про асоціацію і ЗВТ, Янукович – ефективного просування в Україні європейських цінностей.

У наступному пункті сторони конкретизували взаємні зобов'язання: «Лідери підтвердили свою відданість підписанню вже парафорованої Угоди про асоціацію, включаючи поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі, щойно будуть продемонстровані рішучі дії та відчутний прогрес у трьох сферах, відзначених під час саміту Україна – ЄС у 2011 р., у разі можливості, до саміту Східного партнерства у Вільнюсі в листопаді 2013 р. Для досягнення цієї мети Україна налаштована діяти у відповідності до сфер/положень, ви-

---

¹³¹⁸ Меморандум про взаєморозуміння між Україною як Позичальником та Європейським Союзом як Кредитором : ратифіковано Законом України від 04.03.2014 р. № 848-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 41. С. 246.

¹³¹⁹ 16-й Саміт Україна – Європейський Союз. Спільна заява за результатами 16-го Саміту Україна – Європейський Союз. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/evropejska-integraciya/samiti-ukrayina-yes/2013-rik>.

значених у Висновках Ради Європейського Союзу у закордонних справах від 10 грудня 2012 р. Лідери погодилися зосередитися на цих питаннях як на пріоритетних. Підписання може супроводжуватися відкриттям тимчасового застосування частин Угоди»¹³²⁰.

Ці два пункти за своїм змістом відповідають висновкам №№ 1 і 6 Ради ЄС від 10 грудня 2012 р. Далі спільна заява містить низку пунктів, які фактично повторюють інші висновки з того переліку, тобто тепер ці висновки Ради ЄС отримали статус зобов'язань Януковича.

Зокрема, спільна заява відреагувала на нещодавні вибори до Верховної Ради: «Лідери взяли до уваги остаточний звіт ОБСЄ/БДПІЛ щодо парламентських виборів в Україні 28 жовтня 2012 р., визнаючи необхідність повного виконання його рекомендацій. Вони погодилися з важливістю вжиття заходів щодо недоліків у ході виборів, у т. ч. здійснення ближчим часом кроків з метою створення надійного виборчого законодавства, вивчивши доцільність підготовки Виборчого кодексу, та чітких правил для збалансованого доступу учасників виборів до ЗМІ у тісній взаємодії з ОБСЄ/БДПІЛ та Венеціанською комісією Ради Європи, а також розгляду питання щодо невизначених результатів виборів в деяких одномандатних округах»¹³²¹. Цей пункт відповідає висновку № 2 Ради ЄС.

Також спільна заява не оминула увагою проблему репресій: «Лідери висловили повну підтримку моніторинговій місії Європейського Парламенту до України на чолі з колишніми президентами П. Коксом і А. Квасневським, включаючи необхідність уваги до судових справ, які викликають особливе занепокоєння. Україна також висловила свою тверду відданість швидкому виконанню рішень Європейського суду з прав людини, а також рекомендацій Ради Європи щодо умов утримання ув'язнених осіб та медичної допомоги, що їм надається»¹³²². Цей пункт відповідає висновку № 3 Ради ЄС.

Далі черга дійшла до реформування системи правосуддя: «Лідери наголосили, що верховенство права та незалежна система правосуддя є ключовим принципом, на якому базується Угода про асоціа-

¹³²⁰ Там само.

¹³²¹ Там само.

¹³²² Там само.

цію, як це зазначено у їхній спільній заяві за підсумками грудневого саміту 2011 р. Вони обговорили ключові елементи судової реформи в Україні та привітали набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом, новим законодавством про адвокатуру, а також створення Національного превентивного механізму проти тортур. Вони наголосили на важливості їх ефективної імплементації та необхідності всеохоплюючого реформування системи правосуддя у відповідності до європейських стандартів. Вони очікують на швидке проведення глибокого перегляду законів та нормативних актів про функціонування прокуратури, про роль Вищої ради юстиції, про судоустрій та статус суддів, а також реформування Кримінального кодексу та міліції у тісній взаємодії з Венеціанською комісією Ради Європи. Вони привітали започаткування 6 лютого 2013 р. неформального діалогу з питань реформування системи правосуддя з метою сприяння прогресу України з цих питань»¹³²³. Цей пункт спільної заяви відповідає висновку № 4 Ради ЄС.

Наступний пункт нагадав про необхідність повного виконання ПДА: «Лідери відзначили третій спільний звіт про імплементацію Порядку денного асоціації Україна – ЄС. У світлі висновків звіту вони наголосили на важливості загального посилення його імплементації та швидкого оновлення. Вони підкреслили важливість всеохоплюючих реформ шляхом конструктивного залучення Уряду, більшості та опозиції у Верховній Раді і громадянського суспільства. Вони сподіваються на рішучі та своєчасні зусилля України щодо реалізації узгоджених реформ, зокрема, в рамках Порядку денного асоціації та Плану дій з візової лібералізації»¹³²⁴. Цей пункт відповідає політичній частині висновку № 5 Ради ЄС.

А от далі в спільній заяві з'явився окремий пункт про те, що лідери «визнали особливу важливість конституційної реформи для створення необхідної системи стримувань і противаг та продовження реформ у сферах свободи зібрань та засобів масової інформації». Такого розгорнутого формулювання у висновках Ради ЄС не було. Схоже, це була додаткова обіцянка, яку Ван Ромпей і Барро-

---

¹³²³ Там само.

¹³²⁴ Там само.

зу «видавили» з Януковича за підказкою української опозиції, яка наголошувала, що чинна Конституція не має системи стримувань і противаг, здатної слугувати запобіжником від авторитаризму.

Після цього спільна заява нагадала про умови створення ЗВТ: «Лідери погодилися з важливістю прогресу в реформах, необхідних для підготовки до створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) відповідно до Порядку денного асоціації, та необхідністю утримуватися від будь-яких заходів, що суперечать духу ПВЗВТ. Вони вкотре підтвердили свою повну відданість принципам заснованої на правилах двосторонньої лібералізації, втілених у ПВЗВТ, зокрема шляхом утримання від запровадження протекціоністських заходів. Вони підтвердили вірність принципам СОТ та готовність продовжувати докладати спільних зусиль для зміцнення багатосторонньої торговельної системи. Лідери також наголосили на пріоритетності, що надається поліпшенню ділового та інвестиційного клімату. У цьому контексті вони привітали укладення домовленості між Україною та ЄС щодо започаткування неформального діалогу з питань бізнес-клімату, що має на меті визначення першочергових заходів у контексті поліпшення бізнес-клімату»¹³²⁵. Цей пункт відповідає бізнес-частині висновку № 5 і враховує висновок № 7 Ради ЄС.

Далі настала черга фінансового «пряника» для Києва: «Лідери привітали підписання Меморандуму про взаєморозуміння та Кредитної угоди щодо макрофінансової допомоги ЄС Україні у розмірі до 610 млн євро, яка доповнить майбутню угоду між Україною та Міжнародним валютним фондом».

Також містив «пряники» і наступний пункт, який стосувався співпраці в енергетиці і був найдовшим у спільній заяві: «Лідери взяли до уваги сьомий спільний звіт про виконання Меморандуму про взаєморозуміння щодо співробітництва у сфері енергетики і підтвердили, що Україна як транзитна держава залишається надійним партнером ЄС, який прагне забезпечувати стабільне і безпечне постачання газу в Європу. Вони також наголосили на важливості газотранспортної системи (ГТС) України для тран-

¹³²⁵ Там само.

спортування газу в держави-члени ЄС. ЄС продовжуватиме свою підтримку модернізації української ГТС як ключової частини європейської мережі і підтримуватиме Україну в інтенсифікації діалогу з міжнародними фінансовими інституціями для надання першої позики на реалізацію першочергового проекту з транзиту газу «Реконструкція лінійних споруд газопроводу Уренгой – Помари – Ужгород (перша черга)». У цьому контексті будуть проведені спільні круглі столи високого рівня з метою просування розвитку регіонального ринку газу із залученням відповідних держав ЄС, фінансових інституцій і компаній. Лідери із задоволенням відзначили, що з листопада 2012 р. Україна поєднана з ринком газу ЄС завдяки ефективному постачанню газу в обох напрямках. Нещодавні інвестиції європейських енергетичних компаній в Україну були оцінені як позитивний факт у контексті поєднання України з європейським ринком. Лідери привітали прогрес України у виконанні зобов'язань згідно з Договором про заснування Енергетичного Співтовариства та визнали необхідність подальших зусиль для виконання всіх зобов'язань. Сторони погодилися надалі підтримувати енергетичне співробітництво, засноване на принципах солідарності та взаємної вигоди. Вони також привітали повноцінну участь України у проведенні ядерних “стрес-тестів” відповідно до стандартів ЄС і сподіваються на швидке остаточне погодження умов надання кредитів ЄБРР і Євратому на модернізацію атомних електростанцій в Україні».

Ще один пункт пообіцяв можливість нових фінансових «пряників»: «Лідери взяли до уваги прогрес України у сфері управління державними фінансами і сподіваються на подальший прогрес, який уможливить надання фінансової допомоги з боку ЄС у вигляді бюджетної підтримки. Вони домовилися започаткувати консультації щодо шляхів врахування у майбутній допомозі ЄС Угоди про асоціацію, включно із поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі між Україною та ЄС»¹³²⁶.

Ці три пункти з «пряниками» відповідають стислому висновку № 8 Ради ЄС, у якому не було жодних конкретних фінансових зо-

---

¹³²⁶ Там само.

бов'язань з боку ЄС. Очевидно, на саміті лідери ЄС пішли назустріч побажанням Януковича і намагалися його заохотити.

Традиційно окремий пункт було присвячено безвізу: «Лідери приділили особливу увагу мобільності громадян, підтверджуючи спільні зобов'язання просуватися до безвізового режиму у встановленому порядку, щойно будуть створені умови для добре керованого та безпечного пересування людей. Вони позитивно відзначили прогрес України у реалізації першої фази Плану дій з лібералізації візового режиму та активізацію зусиль з метою досягнення відповідних критеріїв. Вони сподіваються на швидке набрання чинності Угодою про внесення змін до Угоди про спрощення оформлення віз, що була підписана у липні 2012 р., з метою подальшого спрощення видачі віз українським громадянам». Цей пункт відповідає висновку № 9 Ради ЄС.

Нарешті, останній пункт спільної заяви відповідає висновку № 10 Ради ЄС і містить очікування від головування України в ОБСЄ у 2013 р.: «Лідери обмінялися думками з приводу міжнародних та регіональних питань, зокрема у контексті головування України в ОБСЄ. Україна має хороші можливості виступати об'єднуючою ланкою в ОБСЄ та спрямувати керівництво організацією у спосіб, що підтримуватиме та зміцнюватиме її інституційно»¹³²⁷.

Отже, можна констатувати, що на саміті в Брюсселі Янукович підписався практично під усіма вимогами, які висунула йому Рада ЄС кількома місяцями раніше, і навіть взяв деякі додаткові, як-от «конституційна реформа для створення необхідної системи стримувань і противаг». Навзаєм він отримав досить чіткі обіцянки підписання Угоди про асоціацію на Вільнюському саміті Східного партнерства з одночасним відкриттям тимчасового застосування частин Угоди (ще до набуття нею чинності), а також різних фінансових «пряників», зокрема макрофінансової допомоги в обсязі 610 млн євро, фінансування модернізації ГТС і фінансової допомоги у вигляді бюджетної підтримки.

Сам Янукович заявив журналістам у Брюсселі щодо підсумків саміту: «Ми розуміємо наші цілі, ми маємо чіткий план спільних дій.

¹³²⁷ Там само.

Я впевнено заявляю, що Україна докладе всіх зусиль, щоб завдання, які визначені, були виконані якісно та вчасно». Він висловив сподівання на такий відповідальний крок і з боку ЄС. «Упевнений, що сьогоднішня зустріч надасть потужний імпульс для досягнення наших спільних цілей. Моя розмова з керівництвом Євросоюзу дає мені підстави для оптимізму», – сказав він і вкотре наголосив, що питання євроінтеграції є стратегічним для України. За його словами, це не підлягає жодним ревізіям. «Це питання визначене», – резюмував Янукович¹³²⁸.

Четвертого березня Кабмін затвердив план першочергових заходів щодо удосконалення законодавства з питань проведення виборів, який передбачав урахування висновків і рекомендацій місії ОБСЄ/БДПЛ, що спостерігала за виборами до Верховної Ради¹³²⁹. 12 березня РНБО прийняла рішення «Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України»¹³³⁰, яке того ж дня Янукович ввів у дію своїм указом¹³³¹. У рішенні зазначено, що воно прийняте для забезпечення подальшого розвитку стратегічного партнерства України з ЄС, його державами-членами на засадах політичної асоціації та економічної інтеграції, завершення у 2013 р. процесу укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та її наступної імплементації, а також реалізації домовленостей, досягнутих під час 16-го саміту Україна – ЄС.

Своє чергою, Брюссель підкріпив свою обіцянку про 610 млн

---

¹³²⁸ Янукович пообіцяв Ромпею і Баррозу докласти максимум зусиль для виконання євроінтеграційних завдань. Дзеркало тижня. 2013. 25 лютого. URL: <https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-poobicyav-rompeyu-i-barrozu-doklasti-maksimum-zusil-dlya-vikonannya-yevrointegratsiynih-zavdan.html>.

¹³²⁹ Про затвердження плану першочергових заходів щодо удосконалення законодавства з питань проведення виборів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.03.2013 р. № 103-2013-р. Урядовий кур'єр. 2013. 27 березня (№ 57).

¹³³⁰ Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12.03.2013 р. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 8. С.16.

¹³³¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 березня 2013 року «Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України» : Указ Президента України від 12.03.2013 р. № 127/2013. Офіційний вісник України. 2013. № 21. С. 14.

євро відповідною Кредитною угодою між Україною як позичальником, Нацбанком України як агентом позичальника та ЄС як кредитором. Її було учинено в Києві 26 березня та в Люксембурзі 16 квітня¹³³².

Можна припустити, що Янукович не збирався виконувати всі свої зобов'язання в повному обсязі. Певно, він прагнув обійтися якимось мінімумом, який можна було б представити як серйозні кроки назустріч вимогам Ради ЄС. Брюссель, зі свого боку, був готовий задовольнитися такими мінімальними поступками Києва – головне, щоб вони засвідчували зміцнення демократії в Україні, бо інакше підписання Угоди про асоціацію виявилася б подарунком, який заохотить Януковича до зміцнення автократії.

Зокрема, представники ЄС вважали обов'язковою необхідною поступкою з боку Януковича звільнення з ув'язнення Тимошенко і Луценка. Виконати вимогу щодо Луценка виявилось для Януковича більш легкою справою. Сьомого квітня своїм указом «Про помилування засуджених» він звільнив Луценка від подальшого відбування основного покарання¹³³³. Однак випускати на волю Тимошенко, свого головного політичного конкурента, Янукович не захотів.

30 квітня ЄСПЛ визнав, що тримання під вартою Тимошенко відбувалося із порушеннями Конвенції про захист прав людини та основних свобод¹³³⁴. Як зазначено в пресрелізі ЄСПЛ, «суд постановив, зокрема: що досудове утримання під вартою пані Тимошенко було свавільним; що законність її тримання під вартою не було належним чином оцінено; і що у неї не було можливості вимагати відшкодування за незаконне позбавлення волі». Але попри це Тимошенко залишалася в ув'язненні. Перспектива того, що в такому разі ЄС відмовиться від підписання Угоди про асоціацію, не зму-

---

¹³³² Кредитна угода між Україною як Позичальником, Національним банком України як Агентом позичальника та Європейським Союзом як Кредитором : ратифіковано Законом України від 04.03.2014 р. № 848-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 23. С. 19.

¹³³³ Про помилування засуджених : Указ Президента України від 07.04.2013 р. № 197/2013. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/197/2013>.

¹³³⁴ Judgment Tymoshenko v. Ukraine. Communiqué de presse - Arrêts de chambre. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre-press?i=003-4343134-5208270>.

сила Януковича випустити Тимошенко на волю. Янукович вважав, що ЄС нікуди не подінеться і підпише угоду навіть із ув'язненою Тимошенко.

Тож загалом майже весь проміжок часу між Брюссельським самітом Україна – ЄС та Вільнюським самітом Східного партнерства відносини України і ЄС тупцювали на місці. І було неможливо передбачити, який напрям руху вони зрештою дістануть – до взаємного зближення чи, навпаки, до взаємного віддалення.

П'ятнадцятого травня Європейська Комісія схвалила проект рішення Ради ЄС щодо підписання Угоди про асоціацію з Україною. У своєму рішенні Єврокомісія наголосила, що воно є технічним і дозволить здійснити всі необхідні процедури для того, щоб Угода про асоціацію могла бути підписана на саміті Східного партнерства наприкінці листопада у Вільнюсі.

25 червня в Люксембурзі Рада співробітництва Україна – ЄС затвердила перелік та план виконання першочергових реформ, які потрібні для зближення України з ЄС. Азаров пообіцяв виконати всі зобов'язання перед ЄС. У відповідь на це єврокомісар Штефан Фюле зауважив, що для реалізації плану залишається мало часу, а тому потрібно зробити більше, ніж вже було зроблено¹³³⁵.

Третього липня в польській Віслі відбувся саміт країн Вишеградської четвірки (Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини) та України. Після засідання Янукович заявив, що Київ готовий виконати всі висунуті Брюсселем умови для підписання в листопаді Угоди про асоціацію¹³³⁶.

Одинадцятого липня президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу, який прибув з візитом до Варшави, сказав в інтерв'ю польському телеканалу TVP, що отримав запевнення керівництва України про намір виконати умови, висунуті Євросоюзом. «Думаю, що було б ідеально, якби нам вдалося на саміті у Вільнюсі підписати Угоду

---

¹³³⁵ Україна узгодила з Євросоюзом список необхідних реформ. Дзеркало тижня. 2013. 26 червня. URL: https://dt.ua/POLITICS/ukrayina-uzgodila-z-yevrosoyuzom-sписок-neobhidnih-reform-124148_.html.

¹³³⁶ Янукович пообіцяв виконати всі умови Євросоюзу для асоціації. Дзеркало тижня. 2013. 3 липня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-poobicyav-vikonati-vsi-umovi-yevrosoyuzu-dlya-asociaciyi-124507_.html.

про асоціацію і поглиблену зону вільної торгівлі», – сказав він¹³³⁷.

Уже 25 липня міністр зовнішніх справ України Леонід Кожара заявив, що план дій, необхідних для підписання Угоди про асоціацію, який було розроблено спільно з Єврокомісією, фактично реалізовано на 95%. За його словами, залишилося всього кілька законів, які будуть прийняті на початку осені¹³³⁸.

Сьомого серпня Янукович у телефонній розмові з президентом Європарламенту Мартіном Шульцом запевнив, що Київ зараз сконцентрований на вживанні заходів, необхідних для підписання Угоди про асоціацію¹³³⁹. Однією з поступок, на які пішов Янукович, виконуючи вимоги ЄС, стали перевибори в п'яти проблемних округах. Відповідний законопроект було розроблено парламентським комітетом з питань державного будівництва та місцевого самоврядування і зареєстровано п'ятого червня¹³⁴⁰. Закон було прийнято п'ятого вересня, він призначив повторні вибори народних депутатів у цих округах на п'ятнадцяте грудня¹³⁴¹.

Водночас посилювався політичний і економічний тиск на Київ з боку Російської Федерації, яка прагнула зірвати асоціацію Україна – ЄС. У липні близько 40 великих українських підприємств потрапили до «чорного переліку» російської митниці. Вона почала ретельно

---

¹³³⁷ Голова Єврокомісії вважає ідеальним підписання асоціації з Україною в листопаді. Дзеркало тижня. 2013. 11 липня. URL: https://dt.ua/POLITICS/golova-yevrokomisiyi-vvazhaye-idealnim-pidpisannya-asociaciyi-z-ukrayinoyu-v-listopadi-124956_.html.

¹³³⁸ У Києві пообіцяли «закрити» всі проблемні питання для асоціації з ЄС у вересні. Дзеркало тижня. 2013. 25 липня. URL: https://dt.ua/POLITICS/u-kiyevi-roobicyali-zakriti-vsi-problemni-pitannya-dlya-asociaciyi-z-yes-u-veresni-125711_.html.

¹³³⁹ Янукович запевнив голову Європарламенту, що сконцентрований на євроінтеграції. Дзеркало тижня. 2013. 7 серпня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-zapevniiv-golovu-yevroparlamentu-scho-skoncentrovaniy-na-yevrointegraciyi-126312_.html.

¹³⁴⁰ Проект Закону про повторні вибори народних депутатів України в одномандатних виборчих округах №№ 94, 132, 194, 197, 223 від 05.09.2013 р. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_1?pf3511=47288.

¹³⁴¹ Про повторні вибори народних депутатів України в одномандатних виборчих округах №№ 94, 132, 194, 197, 223 : Закон України від 05.09.2013 р. № 457-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 20–21. Ст. 729.

перевіряти їхні вантажі, затаюючи час постачання товарів замовникам¹³⁴².

У середині серпня радник президента РФ Сергій Глазьев прямо пов'язав ці дії Росії з євроінтеграційними намірами України. «Справа в тому, що російська митна служба проводила профілактичні заходи, пов'язані з підготовкою змін режиму митного адміністрування в разі, якщо Україна підпише Угоду про асоціацію з ЄС», – сказав він і попередив: «Ми про всяк випадок готуємося до посилення митного адміністрування, якщо раптом Україна здійснить цей самогубний крок». «На українському ринку з'явиться величезна кількість європейських, турецьких та інших товарів, які потім будуть перетікати до нас», – розповів він¹³⁴³.

Аргументи Глазьева спростував речник Єврокомісара з питань торгівлі Джон Кленсі. Він звернув увагу на Угоду про Правила визначення країни походження товарів у Співдружності Незалежних Держав¹³⁴⁴: згідно з цими Правилами, товари ЄС, які експортуватимуться в Україну через майбутню зону вільної торгівлі з ЄС, не зможуть претендувати на пільги при експорті з України в Росію. Отже, пояснив Кленсі, створення Україною зони вільної торгівлі з ЄС не може слугувати виправданням для посилення Росією митного режиму щодо України¹³⁴⁵.

Невдовзі в Кремля з'явилася інша версія, чому він погрожує Україні посиленням митного режиму. Цю версію озвучив сам Путін 22 серпня: «Якщо наші сусіди підуть на істотну лібералізацію митного режиму з ЄС, то на ринок України дійсно неминуче хлинуть то-

---

¹³⁴² Половецький М. Росія розв'язала торговельну війну проти України. Економічна правда. 2013. 12 серпня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publication/2013/08/12/389401/>.

¹³⁴³ Росія готується посилити митний контроль у відповідь на зближення України і ЄС. Дзеркало тижня. 2013. 18 серпня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/rosiya-gotuyetsya-posiliti-mitniy-kontrol-u-vidpovid-na-zblizhennya-ukrayini-i-yes-126953_.html.

¹³⁴⁴ Угода про Правила визначення країни походження товарів у Співдружності Незалежних Держав. Офіційний вісник України. 2011. № 77/59. С. 89.

¹³⁴⁵ Євросоюз засудив санкції Росії проти українських виробників. Дзеркало тижня. 2013. 20 серпня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/yevrosyuz-zasudiv-sankciyi-rosiyyi-proti-ukrayinskih-virobnikiv-127040_.html.

вари, досить непогані за якістю і за ціною. Але це призведе до того, що вони будуть видавлювати з власне українського ринку товари саме українського виробництва. І тоді країнам Митного союзу доведеться подумати про захисні заходи»¹³⁴⁶. Надалі Кремль об'єднав дві версії в одну: він хоче убезпечитися від напливу на ринок РФ і європейських, і українських товарів.

Попри тиск з боку Кремля, Київ продовжував підготовку до Вільнюського саміту. 18 вересня Кабмін прийняв рішення «Про підготовку до підписання проекту Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони», яким схвалив проект Угоди про асоціацію, даючи старт внутрішньодержавним процедурам підготовки документа до підписання на саміті у Вільнюсі. Голова представництва ЄС в Україні Ян Томбінський на пресконференції в Кабміні наголосив: «Це було одноголосно схвалено». Він нагадав, що з боку ЄС виконання цієї процедури також наближається до кінця. «Це дуже важливий і рішучий крок українського уряду», – зауважив Томбінський¹³⁴⁷.

Того ж дня відбулася зустріч Азарова з Януковичем. «Сьогодні головним питанням було, звичайно, розгляд урядом проекту Угоди, яку ми збираємося підписати у Вільнюсі, про асоціацію з Європейським Союзом. Президента цікавили можливі ризики і те, як уряд збирається попереджати ці ризики. Ми цю тему досить докладно обговорили», – повідомив Азаров після зустрічі¹³⁴⁸.

Після цього Москва посилила свій шантаж. 23 вересня прем'єр РФ Дмитро Медведев заявив, що для України в разі підписання нею Угоди про асоціацію з ЄС закінчиться «особливий режим, партнерський, який діяв досі» у торгівлі з Росією. «Так, ми будемо дружити,

¹³⁴⁶ Совещание о социально-экономическом развитии Ростовской области. Президент России. 2013. 22 августа. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/19063>.

¹³⁴⁷ Кабмін схвалив угоду із Європою. Українська правда. 2013. 18 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/09/18/6998172/>.

¹³⁴⁸ Янукович обговорив з Азаровим асоціацію з ЄС і подальшу долю відносин з Росією. Дзеркало тижня. 2013. 18 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-obgovoriv-z-azarovim-asociaciyu-z-yes-i-podalshu-dolyu-vidnosin-z-rosiyeyu-128649_.html.

торгувати, але це буде торгівля така сама, як ми її ведемо з нашими іншими партнерами, – без будь-яких привілеїв, навпаки, можливо, навіть з обмеженнями. Хай спробують продати свою продукцію в Європу», – сказав він.

При цьому він порадив Києву не ображатися на заходи, які Росія вживатиме для захисту свого ринку після підписання Україною угоди з ЄС. «Не треба ображатися на наслідки, а вони будуть, – пригрозив Медведев. – Договір про асоціацію має частково набути чинності ще до ратифікації. Якісні товари з Європи прийдуть на ринок України, а звідти – до нас. Ми будемо використовувати всі можливості, які в нас є в межах СОТ, щодо українських та європейських товарів»¹³⁴⁹.

Утім, цей шантаж з боку Москви створював для Януковича не лише економічні проблеми, а й нові можливості у сфері євроінтеграції. ЄС почав розглядати Україну як жертву економічної агресії Росії та, як наслідок, шукав можливості допомогти Україні. Зокрема, міністр закордонних справ Литви Лінас Лінкявічюс (його країна тоді головувала в ЄС і якраз готувалася до проведення Вільнюського саміту) повідомив, що 18 жовтня в Люксембурзі Рада ЄС з питань торгівлі назвала неприйнятним тиск Росії на країни Східного партнерства й у зв'язку з цим запропонувала «почати тимчасове застосування з Україною поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі якомога швидше»¹³⁵⁰.

Водночас ЄС дедалі більше був схильний пробачати Януковичу негативні явища у внутрішній політиці, якщо він проявлятиме себе національним лідером, здатним чинити спротив тиску Кремля. І деякий час Янукович мав вигляд такого лідера.

Щоправда, це не звільнило його від вимоги вирішити проблему з Тимошенко. На той час обговорювалися різні варіанти, але компромісу досягнуто не було.

---

¹³⁴⁹ Медведев: асоціація з ЄС завершить партнерський режим з Україною. BBCNews Україна. 2013 23 вересня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/09/130923_medvedev_ukraine_problems_vc.

¹³⁵⁰ ЄС форсує створення зони вільної торгівлі з Україною. Дзеркало тижня. 2013. 18 жовтня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/yes-forsuye-stvorennya-zoni-vilnoyi-torgivli-z-ukrayinoyu-130354_.html.

П'ятнадцятого жовтня Пет Кокс і Александр Квасневський виступили з усним звітом про роботу очолюваної ними моніторингової місії Європарламенту на позачерговому засіданні Конференції президентів Європарламенту (керівний орган Європарламенту, до складу якого входять президент Європарламенту і президенти політичних груп Європарламенту) у Брюсселі. Журналістам було представлено коротку письмову версію звіту¹³⁵¹.

«Вирішення питань вибіркового правосуддя є однією з ключових вимог, визначених Радою Європейського Союзу у закордонних справах у грудні 2012 р. для підписання Угоди про асоціацію з Україною, – зазначається в документі. – Нам було доручено Європейським Парламентом розглянути питання про вибіркоче правосуддя в Україні. Умови для підписання були встановлені Радою ЄС у закордонних справах, а не нашою місією. На нашу думку, ці умови, особливо щодо Юлії Тимошенко, ще залишаються невиконаними. Після 16 місяців і 22 місій ми дійшли висновку, що наразі необхідна подальша робота для забезпечення відповідності. У цьому контексті ми віримо, що ця місія повинна продовжувати свої зусилля для того, щоб сприяти реалізації взаємоприйняттого рішення до прийняття Радою Європейського Союзу рішення про можливе підписання Угоди про асоціацію»¹³⁵².

Президент Європарламенту Мартін Шульц повідомив журналістам, що Конференція президентів Європарламенту продовжила мандат моніторингової місії до середини листопада. «Ми продовжимо місію, тому що мета – вирішення справи Тимошенко – не досягнута, – зазначив Квасневський. – Ми обговорювали всі можливі сценарії, і ми близькі до знаходження реалістичного сценарію, який буде прийнятний для трьох сторін – ми говоримо про владу України, пані Тимошенко та Європейський Союз». Шульц повідомив, що звіт Кокса – Квасневського буде відправлений Януковичу і може

¹³⁵¹ Текст доповіді місії Кокса-Квасневського у Брюсселі. Дзеркало тижня. 2013. 15 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/tekst-dopovidi-misiyi-koksa-kvasnyevskogo-u-bryusseli-130114_.html.

¹³⁵² Cox P., Kwasniewski A. Cox-Kwasniewski mission report in the European Parliament. Kyiv Post. 2013. October 15. URL: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/cox-and-kwasniewskis-mission-report-in-the-european-parliament-330544.html/>.

стати «легальною основою» для знаходження рішення. «Все ще є шанс досягти рішення. Якби не було шансу, ми б не продовжували місію», – заявив Шульц¹³⁵³.

Невдовзі депутат Європарламенту від Польщі Марек Сівець розкрив подробиці можливого компромісу. За його словами, в усному звіті на Конференції президентів Європарламенту 15 жовтня Александр Квасневський озвучив такі умови звільнення Тимошенко, запропоновані українською владою: «Ґрунтуючись на чинному українському законодавстві, президент здійснює часткове помилування Тимошенко. Часткове помилування означає скорочення її вироку з семи років на половину. Оскільки експрем'єр відсиділа вже більше половини скороченого строку, з'являться підстави для умовно-дострокового звільнення. Водночас Тимошенко повинна заплатити штраф у розмірі близько \$200 млн і буде позбавлена громадянських прав на три роки»¹³⁵⁴.

Ця інформація важлива для розуміння того, що було найважливішим для Януковича: він погоджувався випустити Тимошенко на волю (у той чи інший спосіб) за умови, що вона не зможе балотуватися на чергових президентських виборах у 2015 р. Звідси й вимога про позбавлення її громадянських прав (мається на увазі право обіймати посади, зокрема виборні, у державній владі) на три роки.

На той момент ще не дали згоди на варіант часткового помилування опозиція та сама Тимошенко, тому водночас пророблявся інший варіант: прийняти закон, який дозволив би випустити Тимошенко на лікування за кордон. 17 жовтня, перебуваючи в Донецьку, Янукович заявив: «Зараз політичними силами, представленими в парламенті, підготовлено законопроект, який дозволить вирішити це завдання. Сьогодні в Україні немає закону, який дозволив би Тимошенко виїхати за кордон. Як тільки це питання у парламенті буде вирішено, і у мене на стіл ляже цей закон, тоді буде питання

---

¹³⁵³ Місію Кокса-Квасневського продовжено. Українська правда. 2013. 15 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/10/15/7000049/>.

¹³⁵⁴ Європейський депутат розповів, на яких умовах Янукович готовий відпустити Тимошенко. Дзеркало тижня. 2013. 16 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evropeyskiy-deputat-rozповiv-na-yakih-umovah-yanukovich-gotoviy-vidпустiti-timoshenko-130185_.html.

до президента. Звичайно, якщо парламент прийме цей закон, я його підпишу»¹³⁵⁵. Певно, що такий закон влаштував би Януковича, знову ж таки, лише в разі, якби Тимошенко не поновлювалась у громадянських правах і не могла стати його конкуренткою на виборах у 2015 р.

Тобто фактично і за першим, і за другим варіантом Тимошенко мала одразу ж виїхати до Берліна для лікування в клініці Charité. І далі залишатися в Німеччині та не брати участі в українському політичному житті принаймні три роки.

Однак такі умови викликали спротив з боку ЄС і його найвпливовіших членів. 16 жовтня польська газета Rzeczpospolita повідомила, з посиланням на джерело в оточенні президента Польщі Броніслава Коморовського, що доля Угоди про асоціацію між Україною і ЄС залежить від «партії покеру» між Януковичем і канцлером Німеччини Ангелою Меркель. «З одного боку, Янукович хоче вирішити проблему Тимошенко з найменшими витратами, побоюючись негативної реакції власного електорату і Юліної перемоги на президентських виборах через два роки, – розповіло джерело газети. – З іншого боку, Меркель відмовляється від підписання Угоди про асоціацію без звільнення Тимошенко, тому що дала таку публічну обіцянку і на це чекає німецька громадськість». Позиція Німеччини, зазначила газета, має вирішальне значення, тому що за нею послідує більшість країн Західної Європи. «У грі з Януковичем Меркель, здається, має сильніші карти. Результати Вільнюського саміту не загрожують її політичній кар'єрі. Результати переговорів з Брюсселем, однак, будуть вирішальними для політичного майбутнього українського президента», – припустила Rzeczpospolita¹³⁵⁶.

Визначальним став наступний тиждень, 21–27 жовтня. На його початку здавалося, що от-от буде досягнуто жаданого компромісу. Очікувалося, що щаслива розв'язка відбудеться 24 жовтня. Натомість той день, з огляду на подальший розвиток подій, виявився

¹³⁵⁵ Янукович пообіцяв підписати рішення Ради про можливість лікування Тимошенко за кордоном. *Дзеркало тижня*. 2013. 17 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-poobicyav-pidpisati-rishennya-radi-pro-mozhlyvist-likuvannya-timoshenko-za-kordonom-130234_.html.

¹³⁵⁶ Bielecki J. Poker Merkel z Janukowyczem. *Rzeczpospolita*. URL: <https://www.rp.pl/artykul/1057114-Poker-Merkel-z-Janukowyczem.html>.

точкою неповернення. І закінчився тиждень початком руху Януковича у зворотному напрямку – до Росії.

Спочатку зосередимось на подіях у ЄС. Того тижня українське питання розглядалося керівними органами ЄС тричі: спершу – на рівні міністрів закордонних справ, далі – у Європарламенті, а потім – на рівні перших осіб держав-членів ЄС.

21 жовтня в Люксембурзі відбулося засідання Ради ЄС у закордонних справах, на якому розглядалося питання виконання Україною критеріїв, необхідних для підписання Угоди про асоціацію. Після засідання міністр закордонних справ Польщі Радослав Сікорський визнав, що Київ продемонстрував успіхи в реалізації своїх зобов'язань перед ЄС. «У мене склалося серйозне враження, що шанс успіху саміту Східного партнерства у Вільнюсі є. Складається думка, що Україна досягла великого успіху, наганяючи в останні місяці і тижні щодо виконання реформ, яких вимагає ЄС. Насправді це – велика річ», – сказав Сікорський. Він нагадав, що в Україні стосовно європейського порядку денного «вдалося налагодити співпрацю між урядом, президентом і опозицією».

«Але я б хотів застерегти українську владу щодо голосів кількох важливих членів ЄС, які говорять про те, що без вирішення справи Тимошенко їх країни, швидше за все, позитивного рішення не приймуть», – попередив польський міністр українську сторону. Такими країнами він назвав Нідерланди, Велику Британію та Швецію. Відповідаючи на запитання, коли саме ЄС має намір прийняти остаточне рішення щодо підписання Угоди про асоціацію, Сікорський сказав: «Ми могли б прийняти його сьогодні, якби всі умови були б виконані. І це викликає жаль. Я закликаю українські власті не недооцінювати складність прийняття рішень в ЄС – вони потребують часу. Часу залишається мало, а Україною так багато було зроблено, стільки всього позитивного, що було б трагедією, якщо Україна провалиться, перебуваючи в ста метрах до фінішу марафону». Він зазначив, що дата прийняття Євросоюзом остаточного рішення «все ще є предметом для дискусії»¹³⁵⁷.

1357 Три країни ЄС не підпишуть угоду з Україною без вирішення справи Тимошенко. Українська правда. 2013. 21 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/>

Янукович поставився до того засідання Ради ЄС з великою увагою. Він навіть відрядив до Люксембурга міністра зовнішніх справ Леоніда Кожару, щоб той дочекався завершення зборів своїх колег з країн ЄС і довідався їхню думку.

Про підсумки засідання Кожарі повідомив єврокомісар Штефан Фюле. За твердженням департаменту інформполітики МЗС України, Фюле поінформував Кожару, що міністри закордонних справ держав-членів ЄС відзначили прогрес, досягнутий українською стороною в реалізації критеріїв, визначених у висновках Ради ЄС 10 грудня 2012 р. У зв'язку з цим Фюле закликав українську владу вжити додаткових зусиль для забезпечення того, щоб 18 листопада Рада ЄС ухвалила позитивне рішення щодо підписання Угоди про асоціацію. Кожара запевнив єврокомісара в рішучій готовності керівництва України забезпечити подальший відчутний прогрес у виконанні всіх визначених завдань для підписання і початку тимчасового застосування Угоди про асоціацію¹³⁵⁸.

Зі свого боку, Рада ЄС приділила велику увагу тому, щоб донести свою думку безпосередньо до Януковича, і відрядила з цією місією до Києва міністрів закордонних справ Польщі та Швеції Радослава Сікорського та Карла Більдта. Вони 22 жовтня зустрілися з Януковичем і, схоже, під час розмови з ним виконували ролі «доброго та поганого поліцейських».

Після зустрічі з Януковичем Сікорський розповів журналістам, що Київ повинен до 18 листопада вирішити всі проблемні питання для підписання Угоди про асоціацію з ЄС на саміті Східного партнерства у Вільнюсі. «Останній строк – це 18 листопада, коли відбудеться засідання Ради ЄС у закордонних справах. Часу для блефу у нас немає. Час активно діяти», – наголосив він. Яких саме дій від Києва чекає Брюссель, конкретизував Більдт. Він заявив, що Брюссель не підпише Угоду про асоціацію без позитивного сигналу з боку моніторингової місії Європарламенту на чолі з Петом Коксом та

---

news/2013/10/21/7000410

¹³⁵⁸ Євросоюз закликав Україну докласти додаткових зусиль для асоціації. Дзеркало тижня. 2013. 21 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrosoyuz-zaklikav-ukrayinu-doklasti-dodatkovih-zusil-dlya-asociaciyi-130458_.html.

Александром Квасневським, яка опікується долею Юлії Тимошенко. «Україна досягла великого прогресу у виконанні необхідних реформ. Залишилося одне питання, і рішення цього питання лежить у площині роботи місії Кокса і Квасневського. Без “зеленого світла” від них не буде “зеленого світла” від Європи... Годинник цокає, час іде, його залишилося мало», – сказав Більдт. На запитання журналіста про те, чи пролунав на зустрічі з Януковичем план дій української влади щодо вирішення проблеми Тимошенко, Більдт відповів: «Ми не хочемо чути планів – ми хочемо бачити результати»¹³⁵⁹.

Тепер розглянемо, як змінювалася того тижня позиція Януковича. Як зазначалося, раніше він запропонував Пету Коксу та Александру Квасневському варіант часткового помилування Юлії Тимошенко. Це питання мала розглядати Комісія при Президентові України в питаннях помилування на засіданні 24 жовтня.

Тривала робота і над варіантом ухвалення закону, який відпустив би Тимошенко на лікування до берлінської клініки Charité. 21 жовтня Янукович приймав у Києві президента Чехії Мілоша Земана і на спільній пресконференції розповів, що потрібен окремий закон, який би дозволив засудженим громадянам України в разі необхідності мати можливість лікуватися за кордоном. «Такий законопроект зараз розглядається політичними силами в Україні, і найближчим часом його буде внесено на розгляд парламенту», – сказав Янукович¹³⁶⁰.

Тим часом 21–22 жовтня в Україні знову перебувала місія Кокса та Квасневського. Вона прагнула переконати опозицію погодитися на умови Януковича щодо часткового помилування Тимошенко. І Коксу та Квасневському це вдалося.

Результатом роботи, проведеної місією в Києві, стала заява голови парламентської фракції партії «Батьківщина» Арсенія Яценюка про те, що інших шляхів, окрім часткового помилування Юлії Тим-

---

¹³⁵⁹ Євросоюзу набрид блеф української влади. *Дзеркало тижня*. 2013. 22 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrosoyuzu-nabrid-blef-ukrayinskoyi-vladi-130508_.html.

¹³⁶⁰ Янукович пообіцяв швидке внесення до Ради законопроекту про лікування засуджених за кордоном. *Дзеркало тижня*. 2013. 21 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-poobicyav-shvidke-vnesennya-do-radi-zakonoproektu-pro-likuvannya-zasudzhenih-za-kordonom-130429_.html.

ошенко, немає. «На сьогодні є пропозиція, яку оформлено нашими європейськими партнерами, щодо часткового помилування. Більше пропозицій немає», – сказав Яценюк. Він зазначив, що шлях вирішення цього питання має бути компромісним. «Це має бути компроміс між урядом України і нашими європейськими партнерами, на який погоджується Юлія Тимошенко», – наголосив він. Тоді ж фракція «Батьківщини» поширила заяву про те, що не подаватиме власних законопроектів про надання засудженим можливості лікуватися за кордоном. «Вирішення проблеми Тимошенко лежить виключно на президентові України Вікторі Януковичі, – говориться в заяві. – До адміністрації президента подано достатню кількість клопотань про звільнення лідера опозиції, зокрема, від голів українських церков, 172 народних депутатів і місії Кокса – Квасневського. Потрібна лише політична воля Януковича»¹³⁶¹.

Народна депутатка від «Батьківщини» Олександра Кужель в інтерв'ю радіо «ВВС Україна» повідомила: «Фракція сьогодні зранку ухвалила жорстке рішення, що ми нічого не подаємо. Жодних законопроектів. Бо ми продовжуємо працювати по місії Кокса – Квасневського... Наша позиція – це указ про помилування і нічого іншого»¹³⁶².

22 жовтня Кокс і Квасневський відвідали Харків. Дві години вони провели в Центральній клінічній лікарні № 5, де Тимошенко тоді приймала курс лікування. Вони покинули територію лікарні, як зазвичай, не зупиняючись біля журналістів, які чекали перед входом до лікарні¹³⁶³. Результатом цих відвідин стала згода Тимошенко на часткове помилування на умовах, визначених Януковичем.

¹³⁶¹ Яценюк вважає єдиним варіантом звільнення Тимошенко часткове помилування. *Дзеркало тижня*. 2013. 21 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yacenyuk-vvazhaye-yedinim-variantom-zvylnennya-timoshenko-chastkovepomiluvannya-130417_.html.

¹³⁶² «Батьківщина»: жодних проектів, потрібне лише помилування. *ВВС Україна*. 2013. 21 жовтня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/mobile/politics/2013/10/131021_tymoshenko_bill_rada_hk.shtml.

¹³⁶³ Кокс і Квасневський залишили лікарню Тимошенко без коментарів. *Дзеркало тижня*. 2013. 22 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/koks-i-kvasnyevskiy-zalishili-likarnyu-timoshenko-bez-komentariv-130517_.html.

Наступного дня захисник експрем'єрки Сергій Власенко заявив, що згода Тимошенко на часткове помилування не означає, що вона перестане боротися за відновлення своїх громадянських прав. За його словами, запропонований місією Кокса – Квасневського варіант часткового помилування є «мінімальним компромісом», який дозволить Тимошенко «стати вільною людиною». «А з усіма подальшими обтяженнями, які залишаються, ми будемо боротися юридичним шляхом у судових установах України та міжнародних судах», – повідомив Власенко. Як він пояснив, додаткове покарання у вигляді втрати права займати посади до трьох років ймовірно, але «це не означає, що Тимошенко і Євросоюз з цим змирилися». Якщо ця частина вироку формально юридично залишиться, Тимошенко продовжить боротися з цим у міжнародних та європейських інституціях, щоб відстояти своє право брати участь у президентських виборах, розповів Власенко¹³⁶⁴.

Звісно, заява Власенка не містила нічого нового для Януковича, який, певно, і сам добре розумів, що Тимошенко не вдовольниться роллю політичної біженки в Німеччині. Але заява Власенка важлива для розуміння того, що шанси Тимошенко позбутися вироку через міжнародні суди виглядали досить високими. Фактично Янукович тоді стояв перед вибором: або він здобуває лаври євроінтегратора, який домігся від ЄС підписання Угоди про асоціацію з Україною, і водночас отримує перспективу поразки на президентських виборах від Тимошенко – або ж він відмовляється і від звільнення Тимошенко, і від євроінтеграції.

24 жовтня Комісія при Президентові України в питаннях помилування провела засідання, але питання про помилування Тимошенко на нього не виносилося. Про це повідомила журналістам членкиня Комісії, перший заступник міністра юстиції Інна Ємельянова. Голова Державної пенітенціарної служби Олександр Лісіцков, теж член Комісії, підтвердив, що ані клопотання місії Кокса – Квасневського, ані інші прохання про помилування експрем'єра на засі-

---

¹³⁶⁴ Власенко підтвердив намір Тимошенко брати участь у президентських виборах. *Дзеркало тижня*. 2013. 23 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/vlasenko-pidтверdiv-namir-timoshenko-brati-uchast-u-prezidentskih-viborah-130560_.html.

данні не розглядалися. Члени Комісії відзначили, що наступне засідання відбудеться в листопаді, але точна дата поки що невідома¹³⁶⁵.

Із формальної точки зору, нічого особливого тоді не сталося. Просто Янукович віддав перевагу іншому варіанту вирішення проблеми Тимошенко – через закон про надання засудженим можливості лікуватися за кордоном. Однак насправді цей варіант не був принципово кращим для Януковича, бо не давав і не міг дати гарантій відмови Тимошенко від повернення в політичне життя України.

До того ж цей варіант потребував нового кола узгодження (з Коксом і Квасневським, із опозицією, з самою Тимошенко, зрештою з Радою ЄС) і проведення через два читання у Верховній Раді, тоді як варіант часткового помилування можна було здійснити миттєво. Судячи з усього, Янукович віддав перевагу варіанту ухвалення закону не для того, щоб його реалізувати, а для того, щоб виграти час для торування собі іншого шляху – в бік Росії. І це вже була не чергова спроба шантажувати ЄС, а свідомо відмова від євроінтеграції.

Ще увечері 23 жовтня подібну версію озвучив Арсеній Яценюк в ефірі «5 каналу». «Ми оголошуємо тристоронні переговори: ЄС, опозиція і Юлія Тимошенко, Віктор Янукович. Тільки це має бути не цинічна гра “хто винен”, а робота на результат, яка передбачає звільнення Юлії Тимошенко та підписання Угоди з ЄС», – сказав він. За його словами, якщо Янукович дійсно хоче звільнити Тимошенко, то «ми можемо прийняти будь-яке рішення у форматі тристоронніх політичних консультацій: Януковича, місії Кокса і Квасневського й опозиції. Якщо ми знаходимо цей компроміс, ми вирішуємо це за 24 години». Голова фракції «Батьківщини» нагадав, що Рада ЄС чітко заявила: без звільнення Тимошенко Угоди про асоціацію не буде¹³⁶⁶.

24 жовтня Янукович разом із президентами Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Таджикистану і Вірменії взяв участь у засіданні Вищої Євразійської економічної ради в Мінську. На полях

¹³⁶⁵ Комісія з помилування питання Тимошенко не розглядала. *Дзеркало тижня*. 2013. 24 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/komisiya-z-pomiluvannya-pitannya-timoshenko-ne-rozglyadala-130634_.html.

¹³⁶⁶ «Батьківщина» запропонувала Януковичу та ЄС переговори щодо Тимошенко. *Дзеркало тижня*. 2013. 24 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/batkivschina-zarproponovala-yanukovichu-ta-yes-peregovori-schodo-timoshenko-130591_.html.

спільної вечері глав держав Янукович мав розмову з Путіним¹³⁶⁷.

А завершився тиждень їх новою зустріччю. 27 жовтня Путін прийняв Януковича в Сочі. За інформацією газети «Коммерсантъ-Україна», їхня бесіда у форматі тет-а-тет, деталі якої тримаються в суворій таємниці, тривала понад п'ять годин. Увечері того ж дня делегації МЗС України та Росії на чолі з міністрами Леонідом Кожарою та Сергієм Лавровим зустрілися в Ростові-на-Дону. Дипломати поспілкувалися за вечерею, а потім, наступного дня, разом провели засідання підкомітету з міжнародного співробітництва українсько-російської міждержавної комісії. Лавров знову попередив Кожару, що Митний союз готується до підвищення мит для українських товарів у разі підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС¹³⁶⁸.

Пізніше (у квітні 2015 р.) Александр Квасневський згадував: «Після зустрічі в Сочі стало зрозуміло: щось йде не так. Ми багато разів запитували його, що там було з Путіним, і він щоразу відповідав – нічого особливого. Тут треба відчувати Януковича. Ми з ним за час роботи місії спілкувалися більше 20 разів і чудово знаємо, як він любить говорити. Він завжди говорить довго, детально. Те, що про цю зустріч з Путіним він відповідав дуже коротко, вже означало: тут щось не те. Ми вважали, що йому потрібно буде виправдання, причина, щоб не підписувати. Таким виправданням мала стати Тимошенко. І в цьому була наша стратегія – під кінець ми дали всім європейським лідерами інформацію, що Тимошенко погодилася сидіти, якщо буде підписана асоціація»¹³⁶⁹.

Насправді – ця розмова стала ключовою для всієї подальшої долі держави Україна. На відміну від Міхаїла Саакашвілі, який розпо-

---

¹³⁶⁷ Путін обговорить з Януковичем двосторонні відносини в ході спільної вечері. *Корреспондент*. 2013. 24 жовтня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1618836-putin-obgovorit-z-yanukovichem-dvostoronni-vidnosini-v-hodi-spilnoyi-vecheri>.

¹³⁶⁸ Черненко Е., Сидоренко С. Аргументы на столе. Россия вновь убеждает Украину отказать от евроинтеграции. *Коммерсантъ Украина*. 2013. № 175. С. 2.

¹³⁶⁹ Сидоренко С. Квасневський: ця війна, якщо станеться, буде страшною, в тому числі за кількістю жертв. *Європейська правда*. 2015. 9 квітня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2015/04/9/7032776/>.

вів, що, свого часу, Путін погрожував початком воєнних дій проти Грузії, ми напевне, так і не дізнаємося про що достеменно говорили Путін і Янукович.

Наступні два тижні тривала ситуація невизначеності. З одного боку, Верховна Рада так і не ухвалила закону про надання засудженим можливості лікуватися за кордоном. Формально причина полягала в тому, що не змогли домовитися Партія регіонів та опозиція, хоча насправді, якби Янукович дав вказівку фракції ПР, то компроміс було б знайдено швидко. З іншого боку, публічно Янукович не відмовлявся від євроінтеграції. І Київ продовжував демонструвати Брюсселю бажання якнайшвидше втілити в життя свої зобов'язання – усі, окрім тих, що стосувалися Тимошенко.

Протягом наступного тижня Янукович спільно з Азаровим фактично готував суспільну думку до розвороту зовнішньої політики на 180°. Але офіційно в діалозі з ЄС він запевняв у своїй відданості євроінтеграції і бажанні вирішити проблему Тимошенко.

Дванадцятого листопада Янукович провів зустріч із представниками Українського союзу промисловців і підприємців та Федерації профспілок України. «Я уважно прочитав ваші листи, звернення та пропозиції. Розділяю вашу стурбованість ситуацією, що склалася в країні», – сказав він на початку зустрічі, зазначивши, що особливу стурбованість викликає ситуація в економіці й, як наслідок, у соціальній сфері. Зі слів Януковича, найбільш гостра ситуація простежується, зокрема, в будівельній галузі, машинобудуванні. «Деякі заводи вже працюють неповний робочий день, і скорочується заробітна плата, є загроза втрати робочих місць», – зазначив він. На його думку, така ситуація неприпустима й потребує негайного вирішення. «Нам треба шукати вихід. Є різні підходи, є різні пропозиції», – сказав Янукович.

Далі власники заводів зі сходу України розповіли Януковичу, що українська продукція може стати неконкурентоспроможною після підписання Угоди про асоціацію з ЄС, і попросили відкласти підписання хоча б на рік. За результатами зустрічі Янукович заявив, що дасть доручення Кабміну відреагувати на ситуацію. «Ці доручення зараз уже підуть у Кабінет Міністрів, і я попередив Азарова, щоб

завтра вже на уряді все це було розглянуто. Завтра, негайно, – наголосив Янукович. – Ми проаналізуємо стан справ практично в усіх напрямках і щодо всіх тих галузей, у яких у нас сьогодні найбільша проблема. Якщо подивитися на спад виробництва, він більшою мірою відбувся в експортоорієнтованих галузях економіки»¹³⁷⁰.

Наступного дня на засіданні уряду Азаров заявив, що стурбованість підприємців ускладненнями в торговельних відносинах із Росією та газове питання змушують українську владу спрямувати першочергові зусилля на нормалізацію відносин із Москвою. «Росія все більше відгороджується від українських товарів захисними митами, які у них, відповідно до умов вступу до СОТ, вищі, ніж у нас, приблизно удвічі. Отже, звернення до СОТ у цій ситуації може не допомогти. Додайте до цього захмарні ціни на газ та нафту, і для кожної людини, яка відповідальна за долю України, стане зрозуміло, що питання номер один національної політики – це нормалізація відносин з Росією», – заявив він і зауважив, що така нормалізація є «наказом владі від реального сектору економіки».

Згадавши про зустріч, яку провів Янукович напередодні, Азаров повідомив, що президент поділяє стурбованість підприємців можливою втратою робочих місць та звуженням доступу українських товарів на російський ринок, збитки від втрати якого не будуть відшкодовані Україні. «Хочу, щоб усі в Україні усвідомили: нам ніхто не запропонує компенсації за втрату цього ринку. А ми не маємо права допустити, щоб закривалися підприємства, щоб наші люди залишилися без зарплат та пенсій», – наголосив Азаров¹³⁷¹.

Тим часом Верховна Рада зібралася на позачергове засідання, але не змогла прийняти жодних рішень. «Сьогодні ми зустрічалися зі спікером Верховної Ради, лідерами Партії регіонів і лідерами опозиції, і ми розуміємо, що сьогодні було неможливо прийняти ці зако-

---

¹³⁷⁰ Власники заводів зі Сходу України попросили Януковича відкласти асоціацію з ЄС. Українські новини. 2013. 12 листопада. URL: <https://ukranews.com/ua/news/218797-vlasnyky-zavodiv-zi-skhodu-ukrainy-poprosyly-yanukovycha-vidklasty-asociaciyu-z-yes>.

¹³⁷¹ Азаров: нормалізація відносин з Росією – питання №1. BBCNews Україна. 2013. 13 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/business/2013/11/131113_azarov_economy_ukraine_russia_eu_az.

ни, які потрібні для підписання Угоди про асоціацію України і Євро-союзу в кінці цього місяця», – заявив на брифінгу в Києві Александр Квасневський¹³⁷².

Того ж дня, 13 листопада, Пет Кокс та Александр Квасневський виступили із проміжною заявою, яка ще не була остаточним звітом моніторингової місії Європарламенту в Україні. Вони відзначили «досягнення значного прогресу» у виконанні умов, необхідних для підписання Угоди про асоціацію. «Водночас, ми з жалем спостерігаємо, що наразі ми ще не маємо можливості констатувати їх повне виконання. Станом на сьогодні два конкретних законопроекти та один потенційний законопроект, які необхідні для виконання умов, знаходяться на порядку денному Верховної Ради», – зазначили співголови місії. Під «двома конкретними законопроектами» вони мали на увазі ті, які вже були прийняті в першому читанні восьмого листопада; під «одним потенційним законопроектом» – той, який вирішив би проблему Тимошенко.

Вони наголосили, що останнім шансом врятувати Угоду про асоціацію стане наступний пленарний тиждень Верховної Ради 19–22 листопада: «Час для досягнення відповідності умовам, необхідним для підписання Угоди про асоціацію 29 листопада 2013 р., спливає. Остання парламентська сесія в Україні перед Вільнюсом буде проведена наступного тижня. Вона може стати вирішальною у врегулюванні ситуації, але також ризикує привести її у безвихідь та спровокувати непродуктивний пошук винуватих. Місія закликає всі причетні сторони конструктивно використати цей короткий проміжок часу для віднайдення історичного консенсусу, який забезпечить успішність саміту у Вільнюсі».

18–20 листопада в Києві перебував єврокомісар Штефан Фюле. 19 листопада він мав зустріч з Януковичем¹³⁷³. Наступного дня Фюле виступив із заявою за підсумками свого візиту, у якій зазначив, що

¹³⁷² Місія ЄС дала Україні час до 19 листопада. *Корреспондент*. 2013. 13 листопада. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3207292-misiia-yes-dala-ukraini-chas-do-19-lystopada>.

¹³⁷³ Янукович провів «таємну» зустріч з Фюле. *Український тиждень*. 2013. 19 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/News/94272>.

від імені Єврокомісії він поінформував Януковича про рішучість ЄС рухатися в напрямі підписання Угоди про асоціацію, щойно Україна продемонструє рішучі дії та відчутний прогрес у виконанні критеріїв, визначених у висновках Ради ЄС. «Я ціную суттєвий прогрес, досягнутий в останні місяці в цьому напрямку, я підтримую рішучість президента Віктора Януковича та голови Верховної Ради Володимира Рибака у співпраці з усіма парламентськими фракціями прийняти 21 листопада ключові закони, зокрема закон про парламентські вибори, про прокуратуру, про лікування засуджених за кордоном», – йдеться в заяві. Фюле запевнив, що прихильність ЄС ідеї надання відносинам з Україною нової якості є непохитною. «Двері для такого якісного кроку залишаються відчиненими, і ми очікуємо на впровадження урядом України свого рішення від 18 вересня щодо підписання Угоди про асоціацію у Вільнюсі 29 листопада», – наголошується в заяві¹³⁷⁴.

Водночас видання *Kyiv Post* поділилося песимістичною інформацією. «Президент Віктор Янукович, очевидно, сказав комісару Європейського Союзу Штефану Фюле, що він не має наміру підписати Угоду про асоціацію у Вільнюсі, Литва, під час саміту 28–29 листопада, повідомляє дипломатичне джерело в Києві. Інше джерело говорить, що міністр закордонних справ Леонід Кожара розповів щось подібне Яну Томбінському, послу ЄС в Україні», – зазначило видання. За його оцінкою, «явне небажання пропрезидентських сил у парламенті приймати законопроекти, які відкривають двері для тіснішої європейської інтеграції, разом із нещодавніми змінами риторики в проросійський бік та багатьма іншими негативними сигналами свідчать, що шанси на підписання дуже малі»¹³⁷⁵.

Окрім Штефана Фюле, 18 листопада до Києва знову прибула місія

---

¹³⁷⁴ Фюле підтримує рішучість української влади вчасно прийняти необхідні євроінтеграційні закони. *Український тиждень*. 2013. 20 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/News/94365> ; Фюле натхненний рішучістю Януковича щодо євроінтеграції. *Українська правда*. 2013. 20 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/20/7002561/>.

¹³⁷⁵ Gorchinskaya K. Snatching defeat from the jaws of victory. *KyivPost*. 2013. November 20. URL: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/snatching-defeat-from-the-jaws-of-victory-332163.html>.

Пета Кокса та Александра Квасневського. 20 листопада обидва співголови місії зустрілися з Януковичем. 28 листопада Пет Кокс розповів про цю зустріч, виступаючи у Вільнюсі на Парламентському форумі демократії, що передував відкриттю саміту Східного партнерства: «Вісім днів тому з президентом Квасневським ми пішли на Банкову зустрітися з Віктором Януковичем. На цій зустрічі вперше прозвучала пропозиція призупинення чи паузи. Це розчарувало, адже важко щось змінювати, коли вже так пізно. Наступного дня ми пішли до прем'єра Миколи Азарова й там зрозуміли, що рішення відкласти вже є частиною політики уряду»¹³⁷⁶.

20 листопада Азаров взяв участь у зустрічі голів урядів країн СНД у Санкт-Петербурзі. Відповідаючи на запитання під час спільної із російським та білоруським прем'єрами пресконференції за підсумками зустрічі, Азаров заявив, що євроінтеграційні плани України залишаються незмінними. «Ніякі плани у нас не змінюються. Планова підготовка до Вільнюського саміту здійснюється абсолютно нормально», – запевнив він. Своє чергою Медведєв заявив, що нині дуже складно оцінити, яким може бути вплив режиму вільної торгівлі між Україною та ЄС на сусідів України в разі, якщо Угоду про асоціацію Україна – ЄС таки буде підписано. Отже, за словами російського прем'єра, неможливо сказати, коли та в якому обсязі застосовуватимуться обмежувальні мита в торгівлі з Україною¹³⁷⁷.

Наступного дня, за тиждень до Вільнюського саміту, розвиток подій досяг кульмінації. До європейських столиць надходили з України вкрай суперечливі новини. З одного боку, Верховна Рада зробила ще один крок назустріч побажанням ЄС – прийняла закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань проведення виборів», який у першому читанні був прийнятий 8 листопада. З іншого боку, депутати не спромоглися проголосувати за інший законопроект,

¹³⁷⁶ Як Це Було. Перший день саміту Східного партнерства у Вільнюсі. *BBC Україна*. 2013. 28 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/mobile/politics/2013/11/131128_vilnius_28_nov.shtml.

¹³⁷⁷ Азаров – СНД: Україна готує асоціацію з ЄС. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/business/2013/11/131120_cis_azarov_medvedev_az.shtml.

прийнятий у першому читанні 8 листопада, – «Про прокуратуру». Також Верховна Рада не підтримала жодного із семи законопроектів щодо лікування ув'язнених за кордоном. Співатор одного з проектів Андрій Кожем'якін пояснював: «Сьогодні Європа чекає від влади, що вона перестане здійснювати кримінальне переслідування політичних опонентів. Ухвалення цього закону або будь-якого іншого про можливість лікування за кордоном має бути таким сигналом»¹³⁷⁸. Передусім це був спосіб звільнити з ув'язнення – для лікування за кордоном – Юлію Тимошенко, що усунуло б головну перешкоду на шляху підписання Угоди про асоціацію. Однак цього не було зроблено. А вже через кілька годин на урядовому порталі з'явилося розпорядження Кабміну¹³⁷⁹, яке дало процесові євроінтеграції задній хід.

Метою розпорядження було названо вжиття заходів щодо забезпечення національної безпеки України, більш детального вивчення та опрацювання комплексу заходів, які необхідно здійснити для відновлення втрачених обсягів виробництва та напрямів торговельно-економічних відносин з РФ та іншими державами-членами СНД, формування належного рівня внутрішнього ринку, який забезпечував би паритетні відносини між Україною та державами-членами ЄС. Далі йшли три пункти.

Перший пункт призупинив процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і дію рішення Кабміну України від 18 вересня 2013 р. про підготовку до підписання проекту Угоди про асоціацію.

Другий пункт наказав Міністерству закордонних справ разом з Міністерством економічного розвитку і торгівлі, Міністерством промислової політики: запропонувати ЄС та РФ утворити комісію на тристоронній основі для опрацювання комплексу питань, спрямованих на відновлення втрачених обсягів виробництва та напря-

---

¹³⁷⁸ ВР провалила всі проекти щодо лікування Тимошенко. Українська правда. 2013. 21 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/21/7002615/>.

¹³⁷⁹ Питання укладання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами - членами, з іншої сторони : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 р. № 905-2013-р.Офіційний вісник України. 2013. № 92. С. 56.

мів торговельно-економічних відносин, розширення та сприяння міжнародній торгівлі, подальшу лібералізацію ринку, узгодження регуляторної бази для покращення умов провадження підприємницької діяльності; відновити активний діалог з РФ та іншими країнами Митного союзу і державами-членами СНД щодо поживлення торговельно-економічних зв'язків для збереження та зміцнення спільними зусиллями економічного потенціалу держави.

Третій пункт наказав Міністерству економічного розвитку і торгівлі, Міністерству промислової політики, Міністерству аграрної політики та продовольства, Міністерству енергетики та вугільної промисловості, Міністерству інфраструктури вжити заходів щодо внесення до державних цільових, галузевих та регіональних програм змін, спрямованих на розвиток торгівлі, виробничої кооперації та обмін технологіями з державами-членами СНД для збереження робочих місць та вирішення інших соціальних питань на основі підвищення економічної стійкості держави.

І саме в цей час у Москві Путін заявив, що російська сторона готова брати участь у тристоронніх переговорах Росія – Україна – ЄС, однак вони повинні відбутися ще до встановлення асоційованих відносин України і ЄС¹³⁸⁰. Тобто Путін озвучив ту саму ідею, яка містилася в другому пункті розпорядження уряду Азарова. Раніше РФ таку пропозицію не висувала¹³⁸¹.

Янукович тоді був у Відні на українсько-австрійському бізнес-форумі. Президент Австрії Хайнц Фішер повідомив Януковичу, що чув про розпорядження Азарова щодо євроінтеграції, проте не уточнив, якого саме змісту. Янукович відповів, що «альтернативи реформам в Україні, альтернативи євроінтеграції не існує»¹³⁸². Але він зауважив, що на євроінтеграційному шляху України не виклю-

---

¹³⁸⁰ Путін не проти асоціації України з ЄС, але «реально» проти вступу її в НАТО. Українська правда. 2013. 21 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/21/7002659/>.

¹³⁸¹ Азаров відмовився від Угоди про асоціацію з ЄС. Українська правда. 2013. 21 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/21/7002657/>.

¹³⁸² Янукович: альтернативи євроінтеграції не існує. BBCNews Україна. 2013. 21 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/11/131121_yanukovych_austria_vc.

чені тимчасові складнощі. «Можливо, на якомусь етапі сходження до тієї вершини погода несприятлива, яка перешкоджає йти далі. Ми йдемо цим шляхом і не змінюємо напрямок маршруту», – запевнив він¹³⁸³.

Тим часом міністр закордонних справ Литви Лінас Лінкявічюс заявив, що Брюссель чекає підтвердження та роз'яснення рішення українського уряду. «Нам потрібно більше чіткості, перш ніж зробити остаточні висновки, – сказав міністр. – Якщо це правда, що ми чуємо, якщо це позиція України, це означає, що Угоду про асоціацію не буде підписано». Водночас Александр Квасневський повідомив польській агенції РАР як про доконаний факт, що «Угоду про асоціацію у Вільнюсі підписано не буде», і припустив, що це рішення українського уряду базується на домовленостях із Росією. Він додав, що їхня з Петом Коксом місія закінчилася. «Шкода, що вона закінчується без такого фіналу, як підписання Угоди про асоціацію», – зазначив він і наголосив, що це «рішення українського уряду, а не ЄС»¹³⁸⁴.

Увечері 21 листопада в Києві зібрався Євромайдан. Наступного ранку Азаров виступив у Верховній Раді з роз'ясненням рішення уряду. «Це рішення продиктоване виключно економічними причинами і має тактичний характер, анітрохи не змінюючи стратегічного напрямку розвитку країни, що закріплений в законі про засади внутрішньої і зовнішньої політики», – наголосив прем'єр. За словами Азарова, уряд і Янукович будуть і надалі проводити курс реформ, спрямований на євроінтеграцію, і розвиватимуть співпрацю зі стратегічними партнерами. Прем'єр також висловив сподівання на те, що переговори у тристоронньому форматі між Україною, Росією і ЄС дозволять уникнути суперечностей і продовжити просуватися певним стратегічним шляхом без катастрофічних втрат. Основною умовою російської сторони для проведення таких переговорів було їх проведення до підписання Угоди про асоціацію між Україною й ЄС, заявив Азаров¹³⁸⁵.

---

¹³⁸³ Альтернативи євроінтеграції не існує, – Янукович. 24 канал. 2013. 21 листопада. URL: https://24tv.ua/alternativi_yevrointegratsiyi_ne_isnyue_yanukovich_n385236.

¹³⁸⁴ Wstrzymano proces integracji Ukrainy z UE. RMF24. URL: <https://www.rmf24.pl/fakty/swiat/news-wstrzymano-proces-integracji-ukrainy-z-ue,nId,1061687>.

¹³⁸⁵ Азаров: рішення зупинити угоду з ЄС тактичне, стратегія не змінюється. Голос Америки. 2013. 22 листопада. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/azarov/1795436.html>.

Лінас Лінкявічус повідомив, що ЄС відкидає цю пропозицію Києва. «Пропозиція щодо проведення тристоронніх переговорів не є виходом із ситуації і не має прецедентів. Пропозиція ЄС щодо двосторонніх переговорів залишається в силі, і ми не бачимо ролі для третіх країн у цьому процесі, – заявив він. – Ми не віримо в будь-яке відкладення підписання Угоди. Це б усунуло шанси на підписання і відклало б вигоди, які Угода про асоціацію дала б у перспективі українцям. Європейський Союз завжди казав, що буде готовий підписати Угоду про асоціацію – найбільш амбітну з подібних документів, – якщо і коли Україна буде готова, і ЄС завжди наполягав, що остаточний вибір щодо проведення потрібних реформ лежить на українцях. Беручи до уваги, скільки вже було зроблено на цьому шляху, ми шкодуємо про рішення уряду України». Лінкявічус наголосив, що політичну ініціативу у свої руки нині має взяти Янукович для «втілення європейських прагнень українського народу»¹³⁸⁶.

Однак на той момент вже було зрозуміло, що рішення уряду Азарова – то є і рішення Януковича. Жодної невизначеності вже не було. Янукович почав рухати Україну від ЄС – назад до Росії.

Глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон заявила, що вважає рішення українського уряду розчаруванням і для ЄС, і для українського народу. «Підписання найбільш амбітної угоди, що її ЄС коли-небудь пропонував країні з-поза його меж, мало б і надалі зміцнювати курс реформ України та надіслати сигнал інвесторам по всьому світу, а також міжнародним фінансовим інституціям, про те, що Україна серйозно ставиться до своєї модернізації та про те, що країна стає передбачуваним і надійним співрозмовником для міжнародних ринків», – нагадала вона. А єврокомісар Штефан Фюле запевнив лідерів української опозиції в незмінності зобов'язань ЄС щодо України: «Двері для підписання Угоди про асоціацію залишаються відкритими у майбутньому, щойно буде створено відповідні умови»¹³⁸⁷.

¹³⁸⁶ У ЄС відкинули пропозицію Києва про тристоронні переговори за участю Росії. Українська правда. 2013. 22 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/22/7002724/>.

¹³⁸⁷ 10 днів, які змінили Україну: 22 листопада. BBCNews Україна. 2014. 22 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141121_10_days_in_november_2013_22_az.

27 листопада Юлія Тимошенко закликала лідерів об'єднаної Європи підписати Угоду про асоціацію з Україною, не висуваючи жодних умов, якщо Янукович все ж ухвалить таке рішення. Це звернення оприлюднила її донька Євгенія Тимошенко біля лікарні «Укрзалізниця» після зустрічі з матір'ю.

Експрем'єрка вважає, що для України, «яка сотні років блукала глухими кутами історичних лабіринтів, цей документ, який ми прагнемо зараз підписати, є значно більшим, ніж просто Угода. Для нас це одужання, це набуття вірного шляху, це своєрідна машина часу, яка здатна вихопити нас з минулого та перемістити в європейську реальність». «Якщо Янукович прийме позитивне рішення, я гаряче прошу вас підписати Угоду без будь-яких колівань та умов, у тому числі і щодо мого звільнення», – йдеться у заяві.

«Я добре розумію, що проблема не лише у свободі одного політ'язня, я добре розумію, що моє звільнення – це насамперед тест на здатність українського керівництва мислити та діяти по-європейськи. Тестом на щирість у сприйнятті європейських цінностей», – зазначила Тимошенко. На її думку, справжня мета непідписання Януковичем Угоди про асоціацію – «легітимізація його авторитарного режиму». Коли «європейська спільнота не дала йому шансів на подвійні стандарти, оголосивши критерії, які він мусив виконати, тоді він вирішив не підписувати взагалі».

«Для зриву підписання Угоди він використав штучні аргументи: непереборність тиску Росії, економічні втрати від асоціації з Європою. Так, Росія насправді здійснює тиск, але цей тиск не завадив би Януковичу підписати Угоду, якби він був впевнений, що вона забезпечить йому збереження влади», – заявила експрем'єрка.

За словами Тимошенко, «демократія, свобода слова, чесні вибори, справедливі суди, припинення корупції, політичних переслідувань» є несумісними із збереженням влади Януковича. І якщо у Вільнюсі Янукович не підпише Угоду, то вона вже ніколи не буде підписана ним, а «подальша віра в його європейську риторичку та очікування на його згоду підписати Угоду, колись в майбутньому, дасть йому лише час на встановлення новітньої диктатури».

У випадку зриву підписання Угоди з боку Януковича Тимошенко просить європейських політиків «не залишати диктатурі в Україні території для виживання». «Поневолення диктаторами своїх народів не може вважатися їх внутрішньополітичною справою. Таку монополію треба ліквідувати всіма можливими мирними міжнародними засобами, – наголосила Тимошенко. – Прошу не довіряти пустій проєвропейській риториці української влади, а задіяти усі інструменти для того, щоб у 2015 році в Україні могли пройти чесні вибори, які дадуть можливість замінити авторитарний режим на нову демократичну владу та відкриють українцям впевнений шлях до об'єднаної Європи»¹³⁸⁸.

Того ж дня лідери опозиції Арсеній Яценюк, Віталій Кличко та Олег Тягнибок вилетіли до Вільнюса¹³⁸⁹. Наступного дня, 28 листопада, з ними зустрівся єврокомісар Штефан Фюле. «Нас запевнили, що Європа ніколи не залишить українців, що співпраця європейських політиків з українською стороною триватиме», – заявив після зустрічі Тягнибок. За годину до відкриття саміту Східного партнерства президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей і президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу мали зустріч з Януковичем. Вони не коментували цю зустріч, а, як розповів кореспондент «Інтерфакс-Україна», мовчки пройшли повз представників преси, ігноруючи численні запитання. Пресслужба Януковича повідомила, що ця зустріч відбулася, але не навела жодних подробиць¹³⁹⁰.

Джерело в делегації однієї з країн ЄС повідомило агентству «Інтерфакс-Україна», що керівництво ЄС пропонувало Януковичу підписати Угоду про асоціацію прямо під час саміту Східного партнерства, навіть враховуючи той факт, що Київ не виконав всіх необхідних для цього умов. «Баррозу і Ван Ромпей сказали йому: “Давайте

¹³⁸⁸ Тимошенко закликала ЄС підписати Угоду без її звільнення. *Українська правда*. 2013. 27 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/27/7003305/>.

¹³⁸⁹ Сивачук О. А. Яценюк, В. Кличко та О. Тягнибок уже вилетіли до Вільнюса. *Українські національні новини*. 2013. 27 листопада. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1277175-a-yatsenyuk-v-klichko-ta-o-tyagnibok-uzhe-vileteli-do-vilnyusa>.

¹³⁹⁰ Як Це Було. Перший день саміту Східного партнерства у Вільнюсі. *BBC Україна*. 2013. 28 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/mobile/politics/2013/11/131128_vilnius_28_nov.shtml.

підписувати Угоду», – але Янукович запропонував дату: 2014 рік», – переповіло суть перемовин джерело. За його словами, пропозицію Януковича не було підтримано європейською стороною. «Якщо ви хочете підписувати, то підписуйте зараз – у вас студенти на вулиці стоять», – відреагували лідери ЄС. Як повідомило РІА «Новости» з посиланням на джерело в делегації однієї з країн Східного партнерства, керівництво ЄС навіть радилося з цього приводу з лідерами української опозиції, які прибули до Вільнюса. За словами джерела, Баррозу запитав їх: «Що нам робити, якщо уряд вирішить підписати без умови щодо Тимошенко?» І вони йому сказали: «Підписуйте». Тому лідери ЄС були готові підписати Угоду без умов, навіть без умови щодо Тимошенко, й у них від рішення Януковича «було велике розчарування», – сказав співрозмовник агентства¹³⁹¹.

Пізніше (у квітні 2015 р.) Александр Квасневський згадував, що на тій зустрічі Ван Ромпей і Баррозу «обіцяли Януковичу гроші й підтримку, коли він почав говорити, мовляв, ми не зможемо прожити без економічної підтримки Росії. Я був свідком цих переговорів у Вільнюсі, де обговорювалися величезні суми. Був запропонований пакет допомоги, який включав \$15 млрд від МВФ. Також була зустріч з Меркель, де вона також гарантувала підтримку. Але він не хотів навіть слухати. Янукович приїхав до Вільнюса, не допускаючи можливості підписання»¹³⁹².

Стосовно суми допомоги слід зазначити, що, згідно з внутрішніми підрахунками ЄС, Угода про асоціацію принесла б Україні близько 19 млрд євро (\$25,8 млрд за курсом на час Вільнюського саміту) протягом 2014–2020 рр. Про це з посиланням на документи, надані представниками ЄС, через три тижні після Вільнюського саміту повідомили агентство Reuters, британська газета Financial Times і аме-

---

¹³⁹¹ Януковичу на саміті пропонували підписати асоціацію з ЄС навіть без вирішення питання Тимошенко. *Дзеркало тижня*. 2013. 29 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovichu-na-samiti-proponovali-pidpisati-asociaciyu-z-yes-navit-bez-virishennya-pitannya-timoshenko-132835_.html.

¹³⁹² Сидоренко С. Квасневський: ця війна, якщо станеться, буде страшною, в тому числі за кількістю жертв. *Європейська правда*. 2015. 9 квітня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2015/04/9/7032776/>.

риканська *The Wall Street Journal*¹³⁹³. Зокрема, агентство Reuters з посиленням на джерело в ЄС розповіло, що ЄС був готовий сприяти надходженню грошей від МВФ та організувати конференцію дононів та інвесторів, які могли б вкладати гроші в українську економіку. Підрахунки про 19 млрд євро в ЄС назвали консервативними, припускаючи, що сума могла бути і більшою, повідомило агентство¹³⁹⁴.

Третій саміт Східного партнерства мав відкритися о 19:00 урочистою вечерею в Палаці Великих князів Литовських. Але почалася вона на дві години пізніше, коли нарешті Ван Ромпей, який мав головувати на вечері, та Баррозу приїхали після невдалих перемовин з Януковичем. Сам Янукович прибув останнім, на годину пізніше після Ван Ромпея та Баррозу¹³⁹⁵.

Але того дня відбулися також ще одні перемовини, на яких обговорювався інший варіант можливих домовленостей. Суть його полягала в тому, щоб замість Угоди про асоціацію підписати у Вільнюсі дорожню карту руху до підписання Угоди, а саму Угоду підписати на черговому саміті Україна – ЄС, який мав відбутися в Києві в березні 2014 р.

Як повідомило в репортажі з Вільнюса «Радіо Свобода», цей варіант пророблявся вдень 28 листопада єврокомісаром Штефаном Фюле та фінансовим блоком українського уряду на чолі з першим віцепрем'єром Сергієм Арбузовим. Це був план доволі реального, не декларативного продовження переговорів про євроінтеграцію. І українській стороні вдалося зайти доволі далеко – у документ, окрім майбутніх фінансових компенсацій, заклали навіть питання організації тристоронніх переговорів Україна – Росія – ЄС, щоправда, неформальних.

---

¹³⁹³ Асоціація дала бы Украине 19 млрд евро – оценки ЕС. *BBCNews Україна*. 2013. 19 декабря. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/12/131219_ru_s_loan_eu_19_ukraine.

¹³⁹⁴ Piper E. Special Report: Why Ukraine spurned the EU and embraced Russia. *Reuters*. 2013. December 19. URL: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-russia-deal-special-report/special-report-why-ukraine-spurned-the-eu-and-embraced-russia-idUSBRE9BI0DZ20131219>.

¹³⁹⁵ Малко Р. Віктор Янукович претендує на роль «десерту» на Вільнюському саміті. *Український тиждень*. 2013. 29 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/95177>; Вільнюс. 28 листопада. *LiveJournal*. URL: <https://ua.livejournal.com/836169.html>.

З урочистої вечери у Палаці Великих князів Литовських Янукович мав повернутися в п'ятизірковий готель «Кемпінські», де він зупинився. «Вже майже опівночі у лобі готелю вирувало активне життя – тут, окрім українських міністрів, перебували і європейські чиновники та дипломати в очікуванні на голів своїх держав, що також зупинилися в готелі “Кемпінські”. Нарешті приїхав Віктор Янукович. В оточенні охорони він мовчки пройшов до ліфта повз журналістів. Разом з ним до президентських апартаментів піднявся Сергій Арбузов», – розповіла авторка репортажу Наталія Седлецька.

За інформацією її джерел, Арбузов доповідав Януковичу про ключову домовленість, досягнуту з єврокомісаром Фюле, про можливість підписати дорожню карту замість Угоди про асоціацію. До другої ночі Арбузов переконував Януковича підписати хоч якийсь документ із ЄС. «У “сімейному” оточенні президента вважають, що деклараціями та дорожніми картами можна було б дотягнути ледь не до наступних президентських виборів, мовляв, збереження обличчя прагматичного євроінтегратора залишає Януковичу більше шансів обратися на другий термін», – зазначила журналістка.

Вона розповіла, що пресслужби Януковича та Арбузова до другої ночі перебували в холі готелю. Фюле просидів у компанії інших дипломатів та європейських журналістів у лобі-барі до другої ночі і пішов лише після того, як готель залишила пресслужба Арбузова. Наостанок Фюле сказав Седлецькій: «Ми сьогодні узгодили текст спільного документа з одним із українських очільників. Утім, ввечері приїхав президент України, і його заяви не мають нічого спільного з підготовленим до підпису альтернативним документом!»¹³⁹⁶

Насправді – це дуже показовий момент. Попри примітивістичне мислення, Янукович не міг не розуміти, що відмова від підписання будь-якого документа з ЄС – це обрубання всіх можливих ходів до відступу. І погодитися на такий однозначний крок він міг лише через одну річ – через страх. Тоді він смертельно боявся показати хоч який-небудь знак того, що він може піти не в фарватері домов-

---

¹³⁹⁶ СедлецькаН. Ніч у Вільнюсі: інтриги, блеф та зрада сподівань. *Радіо Свобода*. 2013. 29 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25184864.html>.

леностей з РФ. І це при тому, що росіяни ще не виділили йому 3 млрд доларів так званого, одіозного кредиту.

Уранці 29 листопада глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон заявила, що ЄС сподівається на підписання Угоди про асоціацію з Україною і розраховує на прогрес у переговорах з цього питання. «Звичайно, лише Україна вирішуватиме, що вона хоче робити. Але я скажу, що двері Європейського Союзу залишаються відкритими, тому що ми вважаємо, що це важливо для них і для нас», – сказала вона журналістам. Проте Янукович на саміті так і не підписав Угоду про асоціацію¹³⁹⁷.

Утім, він заявив про плани зробити це в майбутньому. Текст його виступу на пленарному засіданні саміту Східного партнерства у Вільнюсі 29 листопада було оприлюднено на офіційному сайті Президента України. «Я підтверджую наміри України у найближчій перспективі підписати Угоду про асоціацію... Вимушена пауза у процесі укладення Угоди не означає припинення вкрай необхідних Україні євроінтеграційних реформ», – заявив Янукович. За його словами, на цьому завершальному шляху залишилося зробити всього кілька вирішальних кроків – підготувати «передумови», які забезпечать максимальні результати від імплементації Угоди. Головним завданням має стати «здійснення програми спільних заходів, спрямованих на адаптацію економіки України до нових реалій».

Янукович зазначив, що останнім часом Україна опинилася сам на сам із серйозними фінансово-економічними проблемами. «Це вимагає нашої спільної роботи над програмою економічної допомоги Україні, яка дозволить нам здійснити підготовку до підписання Угоди. На нашу думку, така програма має стати результатом спільних зусиль України та ЄС, – поділився надіями Янукович. – Вже сьогодні ми потребуємо від наших європейських партнерів рішучих кроків назустріч Україні у питанні розробки та реалізації програми фінансово-економічної допомоги з використанням усіх наявних механізмів і ресурсів як інститутів, так і держав-членів ЄС».

¹³⁹⁷ Як Це Було. Саміт у Вільнюсі завершився без підписання. *BBCNews Україна*. 2013. 29 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/mobile/politics/2013/11/131129_vilnius_29_nov.shtml.

Він назвав п'ять пунктів такої програми: розморожування Євросоюзом макрофінансової допомоги Україні; якнайшвидше відновлення ефективної взаємодії на прийнятних умовах з МВФ і Світовим банком; перегляд Євросоюзом торговельних обмежень щодо окремих позицій українського експорту; участь ЄС і міжнародних фінансових інститутів в модернізації української ГТС; окремою важливою складовою цієї роботи має стати узгоджений план дій «з метою вирішення протиріч і врегулювання проблем у торговельно-економічній співпраці з Росією та іншими членами Митного союзу».

«У цьому зв'язку був би вдячний за вашу підтримку в питанні початку відповідного співробітництва у форматі Україна – ЄС – Росія», – сказав Янукович. «Упевнений, що в результаті цієї роботи буде знято існуючі суперечності, що дозволить підписати Угоду і рухатися певним стратегічним шляхом європейської інтеграції без серйозних втрат для економіки України», – резюмував він¹³⁹⁸.

Але ця пропозиція Януковича не знайшла підтримки з боку ЄС. Коли Янукович висловив бажання продовжити переговори з ЄС лише за участі у них третьої сторони – Росії, президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу на це відповів, що для двосторонньої Угоди про асоціацію між Україною та ЄС не може бути тристороннього формату. «Тристоронні переговори для нас неприйнятні. Ми провели переговори і парафували Угоду з Україною. А коли ти укладаєш двосторонні угоди, втручання третьої сторони є неприйнятним», – сказав він¹³⁹⁹.

Після закінчення саміту Янукович не з'явився на обіцяний нібито брифінг для журналістів. Тридцять операторів та репортерів розчаровано розійшлися, так і не дочекавшись Януковича¹⁴⁰⁰.

---

¹³⁹⁸ Янукович висунув Євросоюзу п'ять фінансових умов для підписання асоціації. *Дзеркало тижня*. 2013. 29 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-u-vilnyusi-zayaviv-scho-pidpishe-asociaciyu-tilki-pislya-otrimannya-dopomogi-vid-yes-132833_.html.

¹³⁹⁹ 10 днів, які змінили Україну: 29 листопада 2013. *BBCNews Україна*. 2014. 29 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141125_10_days_in_november_2013_29_az.

¹⁴⁰⁰ Журналісти: Янукович скасував прес-конференцію у Вільнюсі. *Радіо Свобода*. 2013. 29 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25184719.html>.

Натомість він дав коментар агентству «Інтерфакс-Україна». «Саміт Східного партнерства, безумовно, був для нас дуже важливим з точки зору розуміння, з точки зору представлення майбутнього для України. І ми отримали сьогодні одну відповідь – що двері до Євросоюзу відкриті, що у нас є час, який ми повинні використовувати для пошуку відповіді, на яких умовах Україна може зробити наступний крок»¹⁴⁰¹.

Отже, з огляду на те, що Янукович не захотів підписати на Вільнюському саміті ані Угоду про асоціацію, ані дорожню карту руху до підписання Угоди, навіть маючи обіцянку від ЄС великого пакету фінансової допомоги, слова Януковича про бажання подальших переговорів щодо умов підписання Угоди навряд чи могли викликати довіру в лідерів ЄС. І навряд чи сам Янукович цього не розумів. Схоже, його розповіді про нові переговори й очікувану допомогу були розраховані на українців. Він хотів запевнити їх, що у Вільнюсі він виграв, його побажання лідерами ЄС почуто і буде виконано.

У ніч на 30 листопада 2013 року спецзагін «Беркут» за наказом влади розігнав акцію протесту на майдані Незалежності¹⁴⁰². Після того Євромайдан відновився в значно більших масштабах. А шанси Януковича знайти порозуміння з ЄС стали ще мізернішими. Проте українців влада переконувала в тому, що от-от Київ і Брюссель про все домовляться.

8.2. Революція Гідності та падіння режиму Януковича

Останні три місяці правління Януковича стали апофеозом його обмеженого мислення, оскільки він потрапив у ту пастку, у яку мав загнати своїх супротивників.

---

¹⁴⁰¹ Янукович їздив у Вільнюс виграти час і нагадати ЄС про гроші. *Український тиждень*. 2013. 29 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/News/95240> ; Янукович після саміту у Вільнюсі зрозумів, що двері до ЄС відчинено. *Дзеркало тижня*. 2013. 29 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-pislya-samitu-u-vilnyusi-zrozumiv-scho-dveri-do-yes-vidchineno-132846_.html.

¹⁴⁰² «Беркут» розігнав протестувальників на Майдані. *BBCNews Україна*. 2013. 29 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/11/131130_maidan-riots_rl.

Окрім російського ультиматуму, ми маємо також наголосити на іншому, не менш важливому чиннику: асоціація з ЄС закривала йому шлях до побудови авторитарного режиму, він це зрозумів ще у 2013 році, але зайшов занадто далеко, а тому сам себе перегравав. Поки Янукович вважав, що йому вдасться водночас посилювати авторитарний режим і рухатися шляхом євроінтеграції, – він діяв в обох напрямках. Коли ж виявилось, що поєднати їх стало неможливо і потрібно обрати щось одне, він пожертвував євроінтеграцією. Бо вона була йому ні до чого, якщо через неї він ризикував втратити президентство у 2015 р.

Цей ризик не зводився до фігури Тимошенко, хоча вона й була уособленням цього ризику. Навіть якби вдалося підписати Угоду про асоціацію і при цьому залишити Тимошенко в ув'язненні, це не убезпечило б Януковича від поразки на чергових президентських виборах, за умови їх чесності і прозорості. Адже опозиція була цілком спроможна висунути єдиного кандидата, ба більше, він міг би виявитися для виборців більш прийнятним, ніж Тимошенко. А партнери з ЄС вимагали б саме чесних і прозорих виборів, загрожуючи в протилежному випадку заблокувати ратифікацію Угоди Європарламентом та національними парламентами країн-членів ЄС. У такому разі всі піарвігоди від підписання Угоди знівельовалися б.

Янукович прорахувався також у тому, що недооцінив Євромайдан. Намагання приборкати його спричинили масовість і затягтість у боротьбі. Але Янукович прорахувався також і в тому, що він недооцінив Євросоюз. Намагання обдурити його спричинили недовіру й бажання покарати. Коли після трагічних подій 18–20 лютого 2014 р. режим Януковича почав руйнуватися, певну роль у цьому відіграло й рішення ЄС у терміновому порядку запровадити цільові санкції, включаючи замороження активів та заборону на видачу віз, проти українських посадовців, які несуть відповідальність за порушення прав людини, насилля та надмірне використання сили. Відтоді ЄС почав ставитися до режиму Януковича як до злочинного. І це було одним із чинників, які змусили впливових «регіоналів», безпосередньо не причетних до спроб силового придушення Євромайдану, дистанціюватися від Януковича.

Увечері 1 грудня 2013 року Сергій Арбузов виступив в ефірі телеканалу ICTV. Він заявив, що в нього «настрій оптимістичний» і що «домовленість є про дорожню карту». «Зараз ми створимо цю карту, і коли карта буде відпрацьована, і кінець цієї карти – це буде початок вже Угоди про асоціацію», – пояснив він.

Також він висловив надію, що в дорожній карті буде закладено фінансову допомогу від ЄС. За його словами, приблизно у вересні він подавав розрахунки, і тоді достатньо було \$3–5 млрд для того, щоб запустити модернізацію української економіки. «Це були розрахунки на той час, сьогодні криза поглибилась, нам потрібно розрахунки зробити знову і вийти на якусь суму», – сказав він і додав: «Але це не ті суми, які сьогодні політиків лякають в Європі, це 10 мільярдів може бути».

Завершив свій виступ він словами про долю Угоди про асоціацію: «Я ще раз наголошую, нічого не трапилось такого, що ми не можемо повернути. Європа нас чекає, двері відкриті, ми знаємо, про що говорити. Ми повинні створити робочу групу, дорожню карту і підписати Угоду. Це однозначно, це слова президента»¹⁴⁰³.

Другого грудня Янукович та президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу провели телефонну розмову. Як наголошується в повідомленні Єврокомісії, під час телефонної розмови Янукович попросив Баррозу прийняти делегацію з України, щоб обговорити деякі аспекти Угоди про асоціацію, включаючи поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі. Баррозу підтвердив готовність прийняти делегацію на відповідному рівні. Водночас він наголосив, що Єврокомісія готова обговорювати з Києвом моменти, пов'язані з імплементацією Угоди про асоціацію, яку вже парафровано, а не знову починати переговори. У повідомленні також ідеться, що час та рівень таких переговорів буде погоджено за окремими каналами¹⁴⁰⁴.

Наступного дня Азаров, виступаючи на пленарному засіданні

¹⁴⁰³ Сергій Арбузов: «Створимо «дорожню карту» з ЄС». *Голос України*. 2013. 3 грудня. URL: <http://www.golos.com.ua/article/35860>.

¹⁴⁰⁴ Єврокомісія погодилася прийняти делегацію з України для обговорення Угоди про асоціацію. *Дзеркало тижня*. 2013. 2 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evrokomisiya-pogodilasya-priynaty-delegaciyu-z-ukrayini-dlya-obgovorennya-ugodi-pro-asociaciyu-133058_.html.

Верховної Ради, повідомив: «Вчора в моїй присутності президент України мав тривалу телефонну розмову з президентом Європейської Комісії Баррозу. Ми домовилися, що ми продовжимо переговори про умови укладення Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі. Повірте, в цьому доля України, її майбутнє, і ми повинні... І Європейська Комісія, Європейський Союз в цілому згоден розглянути питання про фінансові компенсації України, нам же треба вижити в цій складній боротьбі. Тому вже на наступному тижні відповідальна делегація уряду буде спрямована в Брюссель і проведе переговори. Вчора ж Баррозу дав вказівки голові постійного представництва пану Томбінському про організацію цієї поїздки»¹⁴⁰⁵.

Тим часом у Києві і по всій Україні набував сили Євромайдан. Першого грудня відбувся багатотисячний мітинг у Києві, попри те, що влада через Окружний адміністративний суд столиці заборонила проводити будь-які мітинги в центрі Києва¹⁴⁰⁶.

¹⁴⁰⁵ Стенограма пленарного засідання. Засідання тридцять четверте. 03 грудня 2013 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5124.html>.

¹⁴⁰⁶ Суд заборонив протестувати на Майдані, біля Кабміну та Ради. *BBCNews Україна*. 2013. 1 грудня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/12/131201_maydan_court_hk.

Водночас міністр внутрішніх справ Віталій Захарченко вирішив вибачитися перед мітингувальниками і навіть доручив своїм підлеглим доповісти йому про хід розслідування справ Майдану: «Я хотів би від себе особисто, від членів колегії принести вибачення за надмірне застосування сили стосовно учасників акції на Майдані... Я хотів би заявити, що активні дії не входили у плани МВС»¹⁴⁰⁷.

Це вибачення ніхто, звичайно, не сприймав всерйоз, щонайменше, через те, що довіри до того, що хтось робитиме якісь розслідування, не було. Захарченко сказав те, що йому доручили сказати, а далі він продовжував робити все, що й до того.

Також відбувалися спроби дипломатичного діалогу, хоча подальші телефонні розмови лідерів ЄС з Януковичем здебільшого зводилися до закликів шукати мирне вирішення і не застосовувати силу. А особисті контакти представників ЄС з Януковичем під час візитів до Києва мали на меті передусім посередницьку місію. Утім, сенс цих візитів полягав не лише в переговорах: як свідки подій вони хотіли застерегти Януковича від придушення акції.

Зокрема, у неділю, восьмого грудня, коли в Києві зібралися на «Марш мільйона» багато десятків тисяч українців, президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу в телефонній розмові з Януковичем повторив необхідність політичного рішення напруженої ситуації шляхом діалогу з опозицією та громадянським суспільством. «Він підкреслив необхідність шанувати громадянські свободи й дотримуватися максимальної стриманості. Він також повідомив, що верховний представник Кетрін Ештон на наступному тижні поїде в Київ підтримати у пошуку виходу із політичної кризи», – повідомила Єврокомісія¹⁴⁰⁸.

Власне восьмого грудня відбувся один із найчисельніших мітингів за всю історію України. Ось як ці події описує інформажентство

¹⁴⁰⁷ Захарченко вибачився за застосування сили на Майдані. *BBCNews Україна*. 2013. 1 грудня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2013/12/131201_hk_zakharchenko_maydan.

¹⁴⁰⁸ ЄС закликав Януковича до мирного діалогу і надсилає до Києва свого емісара. *Дзеркало тижня*. 2013. 8 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yes-zaklikav-yanukovicha-do-mirnogo-dialogu-i-nadsilaye-do-kiyeva-svogo-emisara-133476_.html.

«Укрінформ»: «8 грудня 2013 року, у Києві відбувся Марш мільйонів – один з найвселюдніших мітингів Революції Гідності.

На задалегідь оголошене віче на майдані Незалежності в Києві зібралися, за різними оцінками, декілька сотень тисяч людей. За офіційними даними Міністерства внутрішніх справ України, в акціях протесту взяли участь 100 тисяч осіб. За даними опозиції, на центральні вулиці столиці 8 грудня вийшли на мітинг від 500 тисяч до 1 мільйона людей.

Майдан. 8 грудня 2013 р.

Майдан був заповнений вщерть, і це без урахування інших центральних вулиць міста. Зі сцени виступали і політичні, і культурні та духовні діячі. Було оголошено про намір блокувати урядові будівлі та встановлювати наметові містечка на вулицях урядового кварталу. Опозиція дала тодішньому президенту Януковичу 48 годин для виконання вимоги Майдану і пообіцяла блокувати його резиденцію в Межигір'ї.

Після завершення офіційної частини заходу мітингувальники рушили на вулиці урядового кварталу, де створили і побудували кілька блокпостів і барикад, зокрема на вул. Грушевського, Лютеранській, Круглоуніверситетській та перехресті Шовковичної та Богомольця. Увечері активісти «Свободи» ручним способом із застосуванням тротилу повалили пам'ятник Леніну на бульварі Шев-

ченка. На постаменті встановили державний прапор України та червоно-чорний прапор ОУН-УПА.

До вечора 8 грудня із протестувальників на майдані Незалежності було сформовано як мінімум 15 загонів цивільної самооборони, які назвали «сотнями»¹⁴⁰⁹.

Власне з цього моменту, можна вважати, що Майдан перейшов у незворотну фазу – тут могло бути два виходи: або дуже жорсткий силовий розгін, або повалення режиму Януковича. І це дуже чітко відчули в адміністрації Віктора Януковича. Також варто звернути увагу на руйнування пам'ятника Леніну як символічний жест розриву не лише з радянським минулим, але й із Росією взагалі, адже, як зазначалося, – Революція Гідності, у своїй ідеологічній основі насамперед була завершенням референдуму 1991 року, який і став початком розриву з РФ. Забігаючи наперед, – саме з цього моменту почався процес декомунізації України.

Дев'ятого грудня, виступаючи в Мілані, Баррозу заявив: «Подивіться на Україну. Ті молоді люди, які борються на вулицях України у мерзлоті, пишуть нову повість для Європи». На цьому місці його промову перервали тривалими оплесками. Баррозу продовжив: «Коли ми бачимо на холодних вулицях Києва чоловіків і жінок з прапорами ЄС, що б'ються за цей європейський прапор, – то це тому, що вони також борються за Україну і за своє майбутнє. Тому що вони знають, що Європа – це не просто земля можливостей у плані економічного розвитку, але тому що вони бачили, що сталося це в Польщі, що сталося у Балканських країнах, і тому що Європа – це обіцянка надії і свободи». У цьому зв'язку президент Єврокомісії заявив: «Я думаю, що ЄС має право і обов'язок стояти на боці народу України у цей дуже важкий момент»¹⁴¹⁰.

Десятого грудня глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон прибула до Києва. Вона зустрілася з Януковичем, а потім вирушила на Майдан.

¹⁴⁰⁹ Революція Гідності: п'ять років тому в Києві відбувся Марш мільйона. *Укрінформ*. 2018. 8 грудня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2596810-revolucia-gidnosti-pat-rokiv-tomu-v-kiyevi-vidbuvsya-mars-miljona.html>.

¹⁴¹⁰ Баррозу: ЄС має право і зобов'язаний бути зараз на боці народу України. *Дзеркало тижня*. 2013. 9 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/barrozu-yes-maye-pravo-i-zobov-yazaniy-buti-zaraz-na-boci-narodu-ukrayini-133508_.html.

Гідом для неї виступив Арсеній Яценюк: він ознайомлював гостю з життям Євромайдану і показував їй побут учасників акції. «Зараз на Майдані – Кетрін Ештон. Майдан різними мовами кричить: дякуємо! І чекаємо справжньої підтримки від ЄС в боротьбі за демократію», – зазначила народна депутатка від партії «УДАР» Ірина Герашенко. «Це справжній привілей бути в Україні», – заявила Ештон зі сцени. Увечері вона провела зустріч з лідерами опозиції¹⁴¹¹.

А вночі силовики вчинили наступ на Євромайдан. Це шокувало Ештон, яка ночувала в сусідньому готелі¹⁴¹².

Уранці на сайті Єврокомісії з'явилася офіційна заява Ештон про останні події в Україні. «У довгій дискусії, яка була у мене з президентом, він запевнив мене, що він готовий до діалогу, і я закликаю його зробити це. Він також підтвердив своє бажання підписати Угоду про асоціацію», – йдеться в заяві. Ештон також заявила, що «глибоко стурбована діями, що відбулися минулої ночі». «Я була дуже вражена мирною і мужньою природою протестів на підтримку європейських устремлінь. Я засуджую застосування сили і насильства, які не можуть бути відповіддю на мирні демонстрації, і я закликаю до максимальної стриманості», – наголосила вона. «З розмов з представниками громадянського суспільства, опозиції і колишніми українськими президентами я розумію, що дії силовиків минулої ночі роблять початок політичного діалогу важчим, ніж раніше», – констатувала Ештон. Вона заявила, що в найближчі години «намагатиметься вивчити всі можливі шляхи, щоб гарантувати, що справжнє мирне рішення все ще досяжне»¹⁴¹³.

---

¹⁴¹¹ Глава європейської дипломатії кетрін Ештон прийшла на Майдан. *Дзеркало тижня*. 2013. 10 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/glava-yevropeyskoyi-diplomatiyi-kettrin-eshton-priyshla-na-maydan-133624_.html ; Верховний представник ЄС прийшла на Євромайдан. *iPress.ua*. 2013. 10 грудня. URL: https://ipress.ua/news/verhovnyu_predstavnyk_ys_priyshla_na_yevromaydan_35372.html.

¹⁴¹² Тягнибок не виключає, що силовики знову почнуть розгін Майдану. *Дзеркало тижня*. 2013. 11 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/tyagnibok-ne-viklyuchaye-schosiloviki-znovu-pochnut-rozgin-maydanu-133671_.html.

¹⁴¹³ Ештон: Янукович запевнив мене, що готовий до діалогу. *Дзеркало тижня*. 2013. 12 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/eshton-yanukovich-zapevнив-mene-scho-gotoviy-do-dialogu-133691_.html.

Після того вона знову мала зустріч з Януковичем. «Я чітко донесла нашу позицію, що так не можна рухатися далі, це неправильний спосіб і необхідно використовувати діалог, при якому люди зможуть використовувати своє право на мирні демонстрації, збори, а не провокувати ситуацію, яка буде спонукати людей до подальших протестів», – розповіла Ештон на пресконференції. «З того, що я почула від пана президента, протягом 24 годин має бути щось зроблено. Він дуже багато говорив про те, що він постійно хотів бачити сильні зв'язки з Європейським Союзом, тісні стосунки», – повідомила Ештон¹⁴¹⁴.

Але відразу після переговорів з Ештон було прийняте рішення про зачищення Майдану. Формальною причиною слугувало рішення суду про заборону будь-яких мітингів. «Близько опівночі судові виконавці зачитали рішення судді Горкавої, але протестувальники відмовилися звільняти вулиці. Через годину колони спецназівців почали оточувати Майдан. Тисячі бійців «Беркута» і внутрішніх військ у повному екіпіруванні рухалися до площі з усіх прилеглих вулиць: Інститутської, Михайлівської і з обох боків Хрещатика.

Зі сцени пролунав заклик до протестувальників прокидатися, виходити з наметів і захищати укріплення. Служителі Михайлівського собору, побачивши натовп силовиків, що рухаються до Майдану, почали бити в дзвони, скликаючи киян на площу.

Навпроти церкви розташовувався офіс київського управління МВС. Один із кабінетів займав начальник міліції безпеки столиці Петро Федчук, який, за версією прокуратури, був безпосереднім керівником операції із зачищення Майдану. Як пізніше з'ясує слідство, напередодні штурму він затвердив розрахунок сил правоохоронців, задіяних «для забезпечення громадського порядку» в ніч на 11 грудня. Відповідно до нього, в операції брали участь 5101 осіб.

Штурмувати Інститутську вирушили бійці «Беркута» з Харківської, Миколаївської та Дніпропетровської областей. Хрещатик атакували спецназівці з Києва, Криму і Донецької області, а Михайлів-

¹⁴¹⁴ Янукович пообіцяв Ештон протягом 24 годин прийняти рішення щодо врегулювання ситуації. *Дзеркало тижня*. 2013. 11 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-poobicyav-eshton-protiyagom-24-godin-priynyati-rishennya-schodo-vregulyuvannya-situaciyi-133702_.html.

ську – «Беркут» із Вінницької, Сумської та Тернопільської областей. Коли вони попрямували до Майдану, жінки й діти залишилися біля сцени, а чоловіки вишикувалися біля барикад. У перших рядах стали народні депутати від опозиції. Вони закликали силовиків відмовитися від штурму, але ті не прислухалися.

Першою впала барикада біля Українського дому. Її розібрали спецназівці, а чоловіки спортивної статури в костюмах комунальників закидали її рештки у вантажівки. Демонтуючи загородження і намети таким чином, «Беркут» усе ближче підходив до площі. Але біля останніх барикад у них виникли проблеми з подальшим просуванням. Там спецназівців зустріли щільні ряди протестувальників, які не підпускали силовиків далі.

«Беркут» не застосовував кийків і намагався відтіснити учасників Майдану щитами. Ті напірали у відповідь. Ця штовханина затягнулася на кілька годин. Час від часу спецназівці висмикували з лав протестувальників найактивніших, деяких били. До світанку силовики не наважилися застосовувати до протестувальників спецзасоби, і так і не змогли прорвати укріплення. Уранці на підмогу до протестувальників прибувало багато містян. Багато в ту ніч спостерігали за тим, що відбувається, по телебаченню і в інтернеті, де зіткнення трансливалися в прямому ефірі. До 7-ї ранку силовики змушені були відступити»¹⁴¹⁵.

Як результат, наступного дня до лікарень звернулися 42 особи, понад 20 були шпиталізовані. Але багато хто боявся йти до лікарень через можливі репресії силовиків.

По суті, така демонстративна позиція влади – почати розгін Майдану відразу після переговорів з Ештон не могла не вплинути на подальшу позицію ЄС щодо Януковича і його режиму. Водночас в адміністрації Януковича щиро вірили, що вони діють у межах закону, і саме до них європейці застосовують подвійні стандарти.

На загострення ситуації в Україні відреагував Європарламент. Дванадцятого грудня він прийняв резолюцію «Щодо результатів

1415 АрунянО. Зачистка Майдану 11 грудня. Нічний штурм і 42 поранених, за яких нікого не покарали. *Ірати*. 2019. 11 грудня. URL: <https://graty.me/uk/zachistka-majdana-11-dekabrya-nochnoj-shturm-i-42-ranenyh-za-kotoryh-nikogo-ne-nakazali/>.

Вільнюського саміту і майбутнього Східного партнерства, особливо стосовно України».

У документі Європарламент «засуджує рішення української влади, під проводом Президента Януковича, відмовитися від підписання Угоди про асоціацію з ЄС під час Саміту «Східного партнерства» у Вільнюсі, попри чітке бажання сторони ЄС продовжувати процес асоціації, у разі виконання умов; вважає це рішення великою втраченою нагодою у відносинах ЄС – Україна та для прагнень України; визнає європейські прагнення України, висловлені демонстраціями українського громадянського суспільства, що тривають, на Євромайдані у Києві та інших містах по всій Україні, які не вагалися вивести свою незгоду з рішенням Президента Януковича на вулиці, і підтверджує свою точку зору, що поглиблення відносин між ЄС та Україною і факт надання Україні європейської перспективи є вкрай важливими та відповідають інтересам обох сторін».

Також Європарламент «засуджує жорстокі події в ніч з 9 на 10 грудня 2013 р., коли сили безпеки штурмували офіси опозиційних партій та незалежних медіа-ресурсів, а також чинили тиск на протестуючих, і в ніч з 10 на 11 грудня, коли сили безпеки напали на мирних демонстрантів, намагаючись витиснути їх з Євромайдану та прилеглих вулиць і знести барикади; вказує, що ці події мали місце навіть під час візиту Віцепрезидента Комісії – Верховного Представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики К. Ештон і триваючих зусиль щодо сприяння проведенню круглого столу; побоюється, що вони можуть призвести до подальшої ескалації вже напруженої ситуації».

Крім того, Європарламент «підтверджує свою сильну підтримку якнайшвидшому підписанню Угоди про асоціацію за умови виконання відповідних вимог, визначених Радою ЄС у закордонних справах 10 грудня 2012 р. та підтриманих резолюцією Парламенту від 13 грудня 2012 р.; тому закликає Європейську Раду на грудневому засіданні 2013 року надати сильний політичний сигнал, що ЄС залишається готовим взаємодіяти з Україною».

При цьому Європарламент «висловлює свою повну солідарність з тими, хто бере участь у демонстраціях за європейське майбутнє; закликає українську владу повністю поважати громадянські права

і основоположну свободу зібрань та мирного протесту; сильно засуджує використання брутальної сили проти мирних демонстрантів, і наголошує на потребі швидкого, ефективного та незалежного розслідування і покарання тих, хто виявиться винним; закликає до негайного та безумовного звільнення мирних протестувальників, що були заарештовані протягом останніх кількох днів; підкреслює міжнародні зобов'язання України у цьому зв'язку».

Кроками назустріч Януковичу стали положення резолюції, у яких Європарламент «підкреслює необхідність для ЄС підтримати залучення міжнародних фінансових інституцій, таких як Міжнародний валютний фонд і Європейський банк реконструкції та розвитку, з метою надання фінансової допомоги Україні у подоланні її фінансової ситуації, яка погіршується»; «закликає ЄС провести переговори з українською владою щодо конкретної дорожньої карти для імплементації»¹⁴¹⁶.

Слід зазначити, що Ештон у розмові з Януковичем 11 грудня 2013 року обговорювала не лише внутрішню ситуацію в Україні, а й можливу фінансову допомогу від ЄС. Дванадцятого грудня Ештон розповіла журналістам у Брюсселі, що Янукович говорив їй про економічні проблеми, які постануть перед країною у короткостроковій перспективі. «З моєї точки зору, ці виклики, а вони – реальні, може бути вирішено підтримкою не тільки з боку інституцій Європейського Союзу, а також демонстрацією того, що у нього є серйозний економічний план для підписання Угоди про асоціацію. Це також допоможе залучити необхідні інвестиції»¹⁴¹⁷.

Одинадцятого грудня Азаров на засіданні уряду повідомив: «Ми запропонували Єврокомісії розглянути, в яких умовах буде

---

¹⁴¹⁶ Резолюція Європейського Парламенту щодо результатів Вільнюського саміту і майбутнього «Східного партнерства», особливо стосовно України. *Представництво України при Європейському Союзі*. 2013. 12 грудня. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/16902-rezolyucija-jevropejskogo-parlamentu-shhodo-rezulytativ-vilynyuskogo-samitu-i-majbutnyogo-skhidnogo-partnerstvo-osobливо-stosovno-ukrajini>.

¹⁴¹⁷ Євросоюз очікує від України «серйозного економічного плану». *Дзеркало тижня*. 2013. 12 грудня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/jevrosoyuz-ochikuye-vid-ukrayini-seryoznogo-ekonomichnogo-planu-133752_.html.

працювати наша промисловість і економіка в цілому. Ми пропонуємо вирішити питання про надання Україні фінансової допомоги. Ми визначили приблизний обсяг – 20 млрд євро». На це зреагував представник Єврокомісії Олів'є Бейлі. Він заявив, що Брюссель не виконає цієї вимоги Києва. «Матеріальне благополуччя і майбутнє України не повинні ставати предметом торгів, де перемогу отримує той, хто запропонує найвищу ціну», – наголосив він.

Дванадцятого грудня до Брюсселя прибула делегація на чолі з Арбузовим, згідно з домовленістю Януковича та Баррозу від другого грудня. Переговорників з боку ЄС очолив єврокомісар Штефан Фюле. Після перемовин Фюле в присутності Арбузова оголосив, що сторони досягли домовленості про кроки, які «приведуть до підписання і імплементації Угоди про асоціацію». Зокрема, як сказав єврокомісар, буде підготовлена дорожня карта щодо імплементації Угоди про асоціацію. Другим пунктом він назвав швидку допомогу і підтримку Україні в просуванні переговорів з МВФ для подальшої фінансової підтримки. Думки сторін також зійшлися на необхідності використання існуючого двостороннього механізму консультацій, «який буде спрямований на аналіз і перевірку всіх проблемних питань, пов'язаних з імплементацією Угоди про асоціацію». У межах цього консультативного механізму сторони будуть проводити роботу щодо «загальних вигод і інтересів». Фюле також наголосив на незмінній позиції ЄС щодо Угоди про асоціацію: «ЄС готовий підписати її так скоро, як тільки українська влада буде готова виконати необхідні критерії». За його словами, сьогоднішній діалог був спрямований на те, щоб «привести сторони до якнайшвидшого підписання й імплементації Угоди про асоціацію»¹⁴¹⁸.

Зі свого боку, Арбузов заявив: «Політична воля підписати Угоду про асоціацію є. Ми обговорювали, коли ми це зробимо – ми це зробимо найближчим часом, як тільки буде проведена необхідна робота»¹⁴¹⁹. Однак уже наступного дня Янукович на загальнонаці-

¹⁴¹⁸ Київ і Брюссель домовилися про подальші кроки для підписання асоціації. *Дзеркало тижня*. 2013. 12 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/kiyiv-i-bryussel-domovilisya-pro-podalshi-kroki-dlya-pidpisannya-asociaciyi-133793_.html.

¹⁴¹⁹ Арбузов в Брюсселі повідомив про політичну волю підписати асоціацію з ЄС.

ональному круглому столі фактично спростував наявність у нього політичної волі коли-небудь підписати Угоду про асоціацію.

«Ті умови, які запропоновані Україні для підписання Угоди про зону вільної торгівлі, вони порушують національні інтереси України», – заявив Янукович. За його словами, Україна має багато втрат, які практично неможливо компенсувати. «Прийняти рішення, яке б оптимізувало ці втрати, одна Україна не в змозі. Тому я запропонував відновити консультації з Європейським Союзом і залучити до цієї роботи нашого стратегічного партнера Росію, – сказав він. – Вчора відбулось перше засідання робочої групи, яка дасть відповідь на питання, які порушили і ми, і Європейський союз, і Росія»¹⁴²⁰.

Далі Янукович висловив незадоволення тим, як українські чиновники провели підготовку до підписання Угоди про асоціацію. «За результатами цієї роботи, яка була зроблена, я сказав би, не просто погано, а вона була зроблена з порушенням національних інтересів України, буде проведено розслідування цієї роботи. Працівники, які займалися підготовкою цієї Угоди, будуть, як мінімум, відсторонені від цієї роботи. Можливо, потім звільнені. Це моя принципова позиція», – наголосив він¹⁴²¹.

Ця заява Януковича, зроблена в п'ятницю, 13 грудня, викликала обурення Фюле. Уже в неділю, 15 грудня, він повідомив через Twitter, що ЄС відкладає роботу з українською владою щодо Угоди про асоціацію. «Слова і дії президента та уряду щодо Угоди про асоціацію розходяться все глибше і глибше. Їх аргументи не мають ніякого зв'язку з реальністю», – заявив єврокомісар і нагадав, що нещодавно він розмовляв з Арбузовим у Брюсселі. «Після цієї глибокої дискусії були обумовлені чіткі зобов'язання підписати. Робота відкладена,

---

Дзеркало тижня. 2013. 12 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/arbuzov-v-bryusseli-providomiv-pro-politichnu-volyu-pidpisati-asociaciyu-z-yes-133798_.html.

¹⁴²⁰ Янукович погрожує позвільнити тих, хто готував Угоду про асоціацію. *Українська правда*. 2013. 13 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/12/13/7006721/>.

¹⁴²¹ Янукович готов уволить чиновников, ответственных за подготовку ассоциации с ЕС. *Зеркало недели*. 2013. 13 декабря. URL: https://zn.ua/POLITICS/yanukovich-anonsiroval-uvolnenie-chinovnikov-otvetstvennyh-za-podgotovku-associacii-s-es-134972_.html.

немає ніяких відповідей», – зазначив Фюле¹⁴²².

Четвертого грудня на Європейській площі, яка розташована за кілька сотень метрів від Майдану, Партія Регіонів почала свій мітинг, який отримав назву Антимайдан, куди було привезено близько 15 тисяч людей. Але наступного дня – в неділю, регіонали вирішили перейти до Маріїнського парку, розуміючи, що міліція не зможе боротися з кількасоттисячним натовпом Майдану. 15 грудня на Майдані відбулося так зване третє народне віче, яке було назване «День гідності». Власне звідси і пішла назва революції 2013–2014рр. як Революція Гідності. «Народне віче ухвалило резолюцію. У тексті документа, який зачитав народний депутат «Батьківщини» Борис Тарасюк, від президента Януковича вимагають не підписувати угоду про вступ України до Митного союзу під час візиту до Москви 17 грудня. У резолюції наголошується, що Митний Союз – це не лише відсутність демократичних виборів, а й замовні суди, політичні репресії, нескінченна корупція, «совкова» економіка і низький рівень життя»¹⁴²³.

Відтоді ми можемо говорити, що єдиною ідеологією Майдану стало гасло «Геть від Москви, ми йдемо в Європу». І всі подальші події слід розглядати насамперед саме під цим кутом зору.

У понеділок, 16 грудня, Фюле пояснив журналістам свою позицію: «У п'ятницю з'явилася заява президента України, який на круглому столі сказав, що переговорники не просто провели погані переговори щодо Угоди – вони діяли проти національних інтересів України. Не можна говорити такі речі і одночасно хотіти підписати Угоду. Я попросив роз'яснень і в той же час повідомив, що призупиняю нашу спільну роботу, проінформовавши всіх своїх колег. А в неділю я використав Twitter, щоб поінформувати про це»¹⁴²⁴. На цьому

---

¹⁴²² Євросоюз вирішив призупинити роботу щодо Угоди про асоціацію з Україною. *Дзеркало тижня*. 2013. 13 декабля. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrosoyuz-virishiv-prizupiniti-robotu-schodo-ugodi-pro-asociaciju-z-ukrayinoyu-133955_.html.

¹⁴²³ ПочтаренкоЯ. Третє народне віче – День гідності. *ГУРТ*. 2013. 16 грудня. URL: <https://gurt.org.ua/news/recent/20502/>.

¹⁴²⁴ Єврокомісія призупинила переговори з Україною через слова Януковича. *Дзеркало тижня*. 2013. 16 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrokomisiya-prizupinila-peregovori-z-ukrayinoyu-cherez-sliv-yanukovicha-134051_.html.

перемовини Фюле з Арбузовим припинилися.

По суті, Янукович, у характерному для нього стилі примітивних кроків, вирішив переграти ЄС на їхньому ж полі. Суть його гри полягала в такому: він вважав, що європейці понад усе зацікавлені в підписанні угоди про асоціацію, і, якщо, вони не закрили перед ним двері після саміту у Вільнюсі, то вони не закриють їх і зараз. Тому на фронт було висунуто Арбузова, який мав підтримувати переговори і тягнути час, а тим часом піаркоманда Януковича мала спробувати створити в Києві ілюзію того, що саме ЄС не хоче допомагати Україні (саме через цю призму треба дивитися на непомірні апетити адміністрації Януковича, яка протягом місяця збільшила вимоги до ЄС із 10 до 20 млрд). Але вийшло так, що Янукович переграв сам себе.

19–20 грудня у Брюсселі відбувся саміт ЄС. На початку саміту президент Європарламенту Мартін Шульц у своїй промові заявив, що «двері ЄС залишаються відкритими для України». Того ж дня він пояснив на пресконференції: «Від ЄС опозиція в Україні чекає саме те, що я сказав на саміті ЄС – двері повинні бути відкриті». Він виключив можливість припинення діалогу з українським урядом, оскільки, якщо не спілкуватися з урядом, це може відризати відносини з Україною і зрештою зашкодити ідеї зближення України з ЄС. «Це те, чого очікує опозиція на Майдані, – орієнтації на Європу. Ви не можете чекати цього від Януковича», – сказав Шульц. Він наголосив, що якщо ЄС не буде продовжувати посилаати сигнал про «відкриті двері», це «розчарує людей, які піднялися проти Януковича»¹⁴²⁵.

На пресконференції після закінчення саміту президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей підтвердив позицію ЄС щодо України: Брюссель готовий підписати Угоду про асоціацію. «Від всього Європейського Союзу я хочу сказати, що наша пропозиція про політичну асоціацію і тісні економічні зв'язки залишається на столі.

---

¹⁴²⁵ Президент Європарламенту Шульц вже не чекає від Януковича просування до Європи. *Дзеркало тижня*. 2013. 19 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/prezident-yevroparlamentu-shulc-vzhe-ne-chekaye-vid-yanukovicha-prosuvannya-do-yevropi-134273_.html ; Шульц уже не жде от Януковича продвижения к Европе. *LB.ua*. 2013. 19 грудня. URL: https://lb.ua/news/2013/12/19/248644_shulcs_zhdet_yanukovicha.html.

Ми хочемо підписати, як тільки країна буде готовою, – сказав він. – Ми не можемо дозволити це скомпрометувати короткостроковими спекуляціями, зовнішнім тиском. Це має бути вільний вибір. З моєї точки зору, майбутнє України – у Європі. Навіть якщо це намагаються уповільнити, заблокувати, але в кінцевому результаті ніхто не може цьому запобігти». Ван Ромпей запевнив громадян України, які вийшли на Майдан, у «сильній підтримці» з боку лідерів країн ЄС. «Лідери дуже стурбовані ситуацією в Україні і пильно стежать за нею. Сьогодні всі ми підтвердили наше послання сильної підтримки. Громадяни України в ці дні підтвердили, що їм відомо про історичну природу європейської пропозиції про найбільш надійний шлях для сучасної відкритої і незалежної України», – сказав він¹⁴²⁶.

Святування Нового, 2014-го, року на Майдані, за твердженням Національного інституту пам'яті стало «наймасовішим святкуванням за всю історію цього свята на головній площі країни. Тоді учасники протестних акцій жили очікуванням реакції влади на свої вимоги»¹⁴²⁷.

Ось як описує святкування Нового року німецьке агентство DW: «За різними оцінками, у зустрічі Нового року на Майдані Незалежності в Києві взяли участь від 200 до півмільйона осіб. Остання година 2013 року була позначена потужним корком з автомобілів на прилеглих до Майдану вулицях. В метро більшість пасажирів була прикрашена синьо-жовтими стрічками та прапорцями і виходила з вагонів на станціях «Майдан Незалежності» та «Хрещатик».

Попри щільний натовп, що вщерть заповнив головну площу країни, тут не було тисняви, а люди залишалися доброзичливими та привітними одне до одного. Люди напідпитку ще траплялися в метро і на підступах до Майдану. Але охоронці, що стояли на проходах через барикади, які оточують Майдан, чемно, але наполегливо завертали таких назад. Бо «сухий закон» в епіцентрі протестів навіть на Новий рік ніхто не скасовував»¹⁴²⁸.

¹⁴²⁶ Президент ЄС ван Ромпей впевнений у європейському майбутньому України. *Дзеркало тижня*. 2013. 20 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/prezident-yes-van-rompey-vpevneniy-u-yevropeyskomu-maybutnomu-ukrayini-134322_.html.

¹⁴²⁷ Привалко Т.Яким був новий рік на Майдані. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/yakim-buv-novii-rik-na-maidani>.

¹⁴²⁸ Савицький О. Новий рік на Майдані: «Ще не бачила такої кількості тверезих

У січні 2014 р. ЄС продовжував надсилати сигнали солідарності українцям, які вийшли на Євромайдан. Четвертого січня президент Європарламенту Мартін Шульц знову заявив: «Воля до більш демократичної України повинна бути почута. Двері ЄС для підписання Угоди про асоціацію залишаються відкритими для України»¹⁴²⁹.

Водночас влада приймає рішення про розширення репресивної законодавчої бази, яка на думку силовиків, дозволила б їм ефективніше боротися з Майданом. Того дня було прийнято десять таких законів, причому голосування за ці закони стало абсолютною несподіванкою для опозиції (а значить, про це знала вкрай обмежена кількість депутатів від влади, бо інакше інформація б «протекла»). У четвер, 16 січня, у Раді мав розглядатися бюджет, і голова парламенту був заблокований у власному кабінеті. Сесію вів його перший заступник, комуніст, який орієнтувався на Януковича, Ігор Калетнік. Ось як описує ті події ВВС: «Представник керівництва «Батьківщини» на умовах анонімності розповів ВВС Україна, що, за його даними, напередодні між представниками влади та опозиції ішли переговори про те, яким саме чином відбуватиметься розгляд проекту бюджету. Співрозмовник ВВС Україна запевняв, що ранішнє блокування Володимира Рибака в його кабінеті не було несподіванкою для спікера, і що ухвалення бюджету під орудою Ігоря Калетніка планувалося заздалегідь.

Однак того, що перший віцеспікер почне ставити на голосування інші законопроекти – про деякі з них депутати взагалі почули вперше лише під час ухвалення, – не очікував ніхто»¹⁴³⁰.

Саме голосування відбувалося підняттям рук, що було порушенням регламенту, але це не завадило спікеру того ж дня підписати ці

і водночас веселих людей». *Deutsche Welle*. 2014. 1 січня. URL: <https://www.dw.com/uk/новий-рік-на-майдані-ще-не-бачила-такої-кількості-тверезих-і-водночас-веселих-людей/a-17336244>.

1429 Двері ЄС у 2014 році відкриті для України, заявив голова Європарламенту Мартін Шульц. *Дзеркало тижня*. 2014. 4 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/dveriyes-u-2014-roci-vidkriti-dlya-ukrayini-zayaviv-golova-yevroparlamentu-martin-shulc-135018_.html.

¹⁴³⁰ Хоменко С. «Ручні» закони: путч чи запорука благополуччя? *BBCNews Україна*. 2014. 16 січня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/01/140116-parliament_thursday_sx.

Ухвалення «диктаторських законів». 16 січня 2014 р.

закони і передати їх на підпис Президенту. Янукович вже в четвер підписав ці закони.

16 січня Рада прийняла 10 законодавчих актів, які умовно можна розділити на ті, які звужували права громадян на протести, і ті, які умовно можна віднести до черги впровадження «русского мира» в контексті боротьби з фашизмом (де-факто спрямовані проти глоризації учасників ОУН-УПА, як «посібників фашизму»). Останнє дуже важливо, бо саме Майдан 2013-14 рр., став одним із визначальних моментів для популяризації саме бандерівського руху.

Того дня були ухвалені такі закони:

- Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» (проект Закону №3879 від 14.01.2014 р.);

- «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо заочного кримінального провадження)» (проект Закону № 3587 від 08.11.2013 р.);

- «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень під час проведення футбольних матчів)» (проект Закону № 3837 від 27.12.2013 р.);

- «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері

забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматично-му режимі» (проект Закону № 3855 від 09.01.2014 р.);

- «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України» (проект Закону №3883 від 14.01.2014 р.);

- «Про внесення змін до статті 297 Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за осквернення або руйнування пам'ятників, споруджених в пам'ять, тих хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців)» (проект Закону № 2178а від 30.05.2013 р.);

- «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму» (проект Закону № 2179а від 30.05.2013 р.);

- «Про внесення зміни до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» (щодо відтермінування набрання чинності положень пункту 6 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення»)» (проект Закону № 3792 від 19.12.2013 р.);

- «Про внесення зміни до статті 197 Податкового кодексу України щодо звільнення від обкладення податком на додану вартість операцій із ввезення на митну територію України природного газу» (проект Закону № 3853-1 від 14.01.2014 р.);

- «Про внесення змін до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» (проект Закону № 3893 від 16.01.2014 р.).

Отже, що передбачали ці закони? Наведемо дані аналізу, який зробив Віктор Тимошук для ТСН, і який, на нашу думку, вичерпно пояснює, що було проголосовано Радою¹⁴³¹. Зокрема автор зазначає, що ці закони:

- порушують свободу мирних зібрань, гарантовану ст. 11 Європейської конвенції з прав людини;

---

¹⁴³¹ Тимошук В. Скандальні закони 16 січня: докладний аналіз. *ТСН*. 2014. 22 січня. URL: <https://tsn.ua/blogi/themes/law/zakoni-16-sichnya-scho-voni-zminyaty-dlya-kozhnogo-ukrayincy-a-330702.html>.

- передбачається необхідність отримувати дозвіл у міліції для використання наметів, конструкцій, що порушує права громадян на мирні зібрання;

- уведення адміністративних стягнень (до 15 діб адміністративного арешту) за використання під час мирних зібрань та інших масових заходів масок, шоломів та інших захисних засобів, що суперечить стандартам ОБСЄ щодо свободи мирних зібрань;

- змінами до законів організатори мирних зібрань позбавляються права на справедливий суд у справах про обмеження свободи мирних зібрань, оскільки передбачено 24-годинний строк розгляду;

- узаконюється практика автоматичних заборон проводити мирні зібрання будь-кому, на певній території, протягом певного часу.

- За рух у колоні з п'яти автомобілів передбачається стягнення у вигляді платного вилучення транспортного засобу. Але механізм виконання цього стягнення (лише часткове повернення вартості вилученого майна) суперечить гарантіям захисту приватної власності передбаченим ч. 5 ст. 41 Конституції.

Також прийняті норми обмежують право громадян на справедливий суд, право громадян на доступ до інформації, криміналізується наклеп, відбувається значне звуження прав громадян на свободу об'єднання (про «іноземних агентів»)

Тимощук доходить висновку, що «закони» від 16.01.2014 р. були «ухвалені з грубими порушеннями Конституції України і закріпленого у ній принципу верховенства права, спрямовані на звуження змісту та обсягу конституційних прав і свобод громадян України, і порушують, зокрема:

- вимоги ч. 2 ст. 8 Конституції, згідно з якою Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй;

- ч. 2 ст. 19 Конституції, згідно з якою органи державної влади, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

- ч. 2, 3 ст. 22 Конституції, згідно з якими конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті

ДИКТАТУРУ УЗАКОНЕНО

Рух у колонках
більше 5 авто —
вилучення прав
і автомобіля
на 2 роки

Дальність
Інформагентства без
держ. реєстрації —
конфіскація техніки і
продукції + великий штраф

Порушення порядку
мирних зібрань
встановлюватимуть
за 24 години

Участь у мирних
зібраннях у касці,
форменому одязі,
з вогнем —
до 10 днів

Встановлення
наметів, сценки
чи навіть звуку без
дозволу міліції —
до 15 днів

Неповага
до суду —
15 днів

Невиконання вимог
про обмеження
доступу до
Інтернету —
штраф 6800 грн.

Невиконання
«законних вимог»
СБУшників —
штраф понад
2 тис. грн

Протокол про адмін.
правопорушення можна
аже не вручати особі,
яку вважають порушником
(достатньо «свідків»)

Підтвердження
взучення поліцією
особі — тепер не лише
її підпис, а будь-які
інші дані

Блокування доступу
до житла (нова
кримінальна норма) —
6 років

Наказ
(повернуто до
до Кримінального
Кодексу) — 2 роки

Поширення
екстремістських
матеріалів —
3 роки

«Групове порушення
громадського
порядку» —
2 роки

«Масові
зворушення» —
10–15 років

Збирання
інформації про
беручиця чи
судове —
до 3 років

Погроза
міліціонеру —
7 років

«Іноземні агенти» —
ГО, що фінансуються
закордонними фондами,
платитимуть податок
на «прибуток»

ГО та церкви не
можуть займатись
екстремістською
діяльністю

Держава може
прийняти рішення про
ЗАБОРУДУ ДОСТУПУ
ДО ІНТЕРнету

Фінансування
«політичної діяльності»
ГО потребуватиме
обов'язкового дозволу
держави

Людину можуть
засудити заочно,
тобто у її відсутності на
суді (у т. ч. до багатьох
років поєми)

До відповідальності
за порушення ГДР
тепер можна замість
водія притягнути
власника авто

Нардепа можуть
позбавити недоторкан-
ності і дати згоду
на арешт на виємор-
ному засіданні ВР

«Беручи» та посадовці,
які вчинили злочини
проти активістів
майдану, звільняються
від покарання

Інфографіка руху «Чесно»

нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод;

- ч. 1 ст. 34 Конституції, згідно з якою кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань;

- ч. 1 та 4 ст. 36 Конституції, згідно з якими громадяни України мають право на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Усі об'єднання громадян рівні перед законом;

- ч. 1 ст. 39 Конституції, відповідно до якої громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації.

- Крім того, порушуються норми ст. 3, 15, 18, 23, 24, ч. 1 ст. 37, ч. 5 ст. 82, ч. 3 ст. 84, ч. 2 ст. 89, ст. 91, 92 та 93, 121, 129 Конституції»¹⁴³².

Щодо цього дуже важливо звернути увагу не лише на зміст цих законів, але й на контекст. Попри, нібито всесильність вертикалі влади, силовики в цей момент бояться брати на себе пряму відповідальність за розгон Майдану і вигадують різноманітні причини, чому вони не можуть піти на «остаточний штурм». Вертикаль – поняття досить розмите, а тому, дуже важливо розуміти, що кожен із учасників цієї самої вертикалі, включаючи Януковича, боявся дати остаточний наказ. Кожен хотів прикритися якимось «папірцем», і саме це стало причиною появи так званих диктаторських законів від 16 січня.

19 січня відбувається кількасоттисячне народне віче, яке завершується довготривалою сутичкою на вулиці Грушевського із застосуванням сльозогінного газу, світлошумових гранат та водометів у мінусову температуру (!) з однієї сторони та коктейлів Молотова. Як результат, було спалено автобус «Беркута». «Серед пошкодженої техніки – 4 службових автобуси внутрішніх військ МВС України та 2 вантажних автомобіля, повідомляє сайт МВС»¹⁴³³.

¹⁴³² Тимошук В. Скандальні закони 16 січня: докладний аналіз. *TCH*. 2014. 22 січня. URL: <https://tsn.ua/blogi/themes/law/zakoni-16-sichnya-scho-voni-zmynat-dlya-kozhnogo-ukrayincyu-330702.html>.

¹⁴³³ Сутички після Народного Віча у Києві. *BBCNews Україна*. 2014. 19 січня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/multimedia/2014/01/140119_kyiv_clashes_gallery.

Попри те, що бої не вщухали, 21 січня диктаторські закони були опубліковані, і більшість із них набула чинності з наступного дня після опублікування.

А 22 січня пролилася перша кров – було вбито майданівців Сергія Нігояна та Михайла Жизневського.

Причиною цих сутичок стало наростання незадоволення «лояльними» і «неагресивними» виступами лідерів Майдану та радикально налаштованою частиною Майдану, яку з певного моменту почав уособлювати дещо міфологізований «Правий сектор». Власне, за більше ніж місяць від спроби розгону Майдану з 11 грудня до 19 січня відбулася помітна радикалізація народного руху, було створено доволі потужну силу з майданівців, які вже вимагали від своїх лідерів радикальних дій, вони не готові були просто стояти – їм потрібен був рух вперед. 26 січня цей кривавий тиждень завершився вагомою перемогою майданівців – їм вдалося витіснити з Українського дому силовиків і забезпечити свій тил: «У ніч з 25 на 26 січня мітингувальники в центрі Києва пішли на штурм Українського дому і змусили бійців внутрішніх військ, що знаходилися всередині, покинути будівлю»¹⁴³⁴.

¹⁴³⁴ Мітингувальники витіснили внутрішні війська з Українського дому. *Українська*

Із цього моменту, де-факто, розпочалася найскладніша фаза Майдану, яка завершилася втечею Януковича.

Диктаторські закони викликали обурення в ЄС. Зокрема, глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон заявила, що вона «глибоко стурбована», і закликала Януковича «гарантувати, що ці рішення буде переглянуто та приведено у відповідність до міжнародних зобов'язань України»¹⁴³⁵. Президент Європарламенту Мартін Шульц також заявив, що він «глибоко стурбований», і нагадав, що для України двері в ЄС відкриті, але там хочуть бачити, що українська влада «має серйозні та щирі наміри» щодо вступу України до ЄС. «Останні події є не тільки неповагою до волі людей, які протестують на Майдані, але також можуть віддалити Україну від Європи і, фактично, цивілізованого світу», – наголосив Шульц¹⁴³⁶.

Двадцятого січня Рада ЄС у закордонних справах ухвалила висновки щодо України. У документі висловлено глибоку стурбованість прийнятим 16 січня пакетом законів. Рада ЄС закликала до загальнонаціонального діалогу для демократичного вирішення політичної кризи¹⁴³⁷.

У ніч на 22 січня під час протистояння протестувальників і «Беркута» на вулиці Грушевського загинули від вогнепальних поранень євромайданівці Сергій Нігоян та Михайло Живневський. Повідомлення про це викликали гнівну реакцію ЄС. Кетрін Ештон заявила: «Я суворо засуджую ескалацію насильства в Києві вночі, що призвела до жертв... Всі акти насильства має бути негайно припинено і ретельно розслідувано». Зупинити насильство закликав українську владу і Жозе Мануел Баррозу. «Я хотів би особливо підкреслити го-

---

правда. 2014. 26 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/01/26/7011356/>.

¹⁴³⁵ У ЄС закликали Януковича ветоувати антидемократичні закони. *Українська правда*. 2014. 17 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/01/17/7009796/>.

¹⁴³⁶ Шульц закликав Януковича «не віддаляти Україну від цивілізованого світу». *Українська правда*. 2014. 17 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/01/17/7009819/>.

¹⁴³⁷ Євросоюз закликав Україну до демократичного діалогу: рішення Ради міністрів ЄС. *Дзеркало тижня*. 2014. 20 січня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/yevrosoyuz-zaklikav-ukrayinu-do-demokratichnogo-dialogu-rishennya-radi-ministriv-yes-135773_.html.

ловну відповідальність української влади, яка повинна здійснити дії, щоб зняти ескалацію цієї кризи, і для цього залучити до діалогу опозицію, громадянське суспільство», – сказав він¹⁴³⁸.

Також Баррозу попередив українську владу про можливі наслідки. «Ми стурбовані розвитком подій в Україні і продовжимо відстежувати їхній розвиток, як і оцінювати можливі дії ЄС і наслідки для наших відносин», – заявив президент Єврокомісії¹⁴³⁹.

Уранці 23 січня Баррозу провів телефонну розмову з Януковичем. Про це повідомив офіційний речник Єврокомісії Олів'є Бейлі на брифінгу в Брюсселі. Баррозу висловив Януковичу «глибоку стурбованість ескалацією насильства щодо демонстрантів, а також стосовно журналістів, і повідомленнями про зниклих людей» і наголосив на необхідності негайного діалогу з опозицією на найвищому рівні, тобто за участі Януковича. Президент Єврокомісії також

¹⁴³⁸ ЄС припинить відносини з Україною, якщо підтвердиться використання міліцією вогнепальної зброї. *Дзеркало тижня*. 2014. 22 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yes-privinit-vidnosini-z-ukrayinoyu-yakscho-pidtvirditsya-vikoristannya-milicijeyu-vognepalnoyi-zbroyi-135953_.html.

¹⁴³⁹ Баррозу заявив про готовність ЄС розглянути дії Брюсселя щодо України. *Дзеркало тижня*. 2014. 22 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/barrozu-zayaviv-progotovnist-yes-rozglyanuti-diyi-bryusselya-schodo-ukrayini-135936_.html.

особисто повторив Януковичу, що якщо ситуація в Києві не буде стабілізована, то ЄС буде розглядати всі можливі наслідки для своїх відносин з Україною. «Янукович відповів, що він готовий до політичного діалогу, і наголосив, що надзвичайний стан в Україні вводити не передбачається», – сказав Бейлі¹⁴⁴⁰.

24–25 січня за дорученням Баррозу та Ештон у Києві побував Фюле. «Я провів переговори з президентом Віктором Януковичем, лідерами опозиційної партії «Батьківщина» Арсенієм Яценюком, партії «УДАР» Віталієм Кличком та партії «Свобода» Олегом Тягнибоком, а також з представниками громадянського суспільства. Я побував на Майдані і розмовляв з людьми», – розповів він про свій візит. «Мої переговори в Києві показали необхідність низки конкретних кроків, щоб спочатку почати відновлення довіри людей, зупинивши спіраль насильства і залякування, які потім на другому етапі повинні бути доповнені всеосяжним політичним процесом, що веде до стабільності в Україні», – зазначив єврокомісар¹⁴⁴¹.

25 січня Янукович виступив із несподіваною пропозицією до Яценюка і Кличка: першому запропонували пост прем'єра, а другому – віцепрем'єра з гуманітарних питань¹⁴⁴².

Пропозиція була, з одного боку, привабливою (особливо з точки зору самолюбства), а з іншого – пасткою для політиків. Вони не могли погодитися на це, як мінімум через Майдан, який би цього просто не прийняв, адже на цей момент вже стало зрозуміло, що це протистояння «або-або». Тут мав перемогти хтось один. Слід пам'ятати, що Янукович свідомо забув про третього лідера Майдану Олега Тягнибока, викреслюючи його з домовленостей. Важливо

¹⁴⁴⁰ Янукович по телефону Баррозу запевнив, що вводити НС в Україні не має наміру. *Дзеркало тижня*. 2014. 23 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-po-telefonu-barrozu-zapevнив-scho-vvoditi-ns-v-ukrayini-ne-maye-namiru-136010_.html.

¹⁴⁴¹ Єврокомісар Фюле назвав конкретні кроки для вирішення політичної кризи в Україні. *Дзеркало тижня*. 2014. 25 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrokomisar-fyule-nazvav-konkretni-kroki-dlya-virishennya-politichnoyi-krizi-v-ukrayini-136179_.html.

¹⁴⁴² Янукович запропонував Яценюку посаду прем'єр-міністра. *ТСН*. 2014. 25 січня. URL: <https://tsn.ua/politika/yanukovich-zaproponuvav-yacenyuku-posadu-premyer-ministra-331275.html>.

зазначити, що Янукович, пропонуючи прем'єрство, не давав Яценюку жодних кадрових карт-бланшів. Логіка була простою: потрібно втягнути Яценюка в переговорний процес, тим самим спробувати розколоти Майдан і затягнути в ці переговори європейців.

Наступного дня Яценюк виступив із заявою щодо цього, у якій висунув вимоги Януковичу, але не відкидаючи пропозиції очолити уряд. Судячи з тональності цієї заяви, Яценюк все ще сумнівався, як йому вчинити. «Ми не відкидаємо пропозицію, але ми її і не приймаємо. Ми проводимо серйозні консультації на рівні трьох опозиційних сил. Це наше спільне рішення. Ми прийmemo це рішення», – наголосив він.

Він підтвердив, що Янукович «запропонував опозиції взяти частину відповідальності і очолити уряд»: «Ми, м'яко кажучи, не в захваті від цієї пропозиції. Я чудово усвідомлюю, що зараз відбувається в Україні. Країна на межі банкрутства. Вони пограбували країну за останні 3,5 роки до того, що казна держави порожня, країна ними заведена в повний і тотальний хаос. І саме тому вони хочуть уникнути відповідальності і очікують від нас відповіді, чи прийmemo ми відповідальність, чи ні».

«Якщо ми скажемо, що ми відмовляємось від відповідальності, вони нас звинуватять в тому, що вони пропонували, щоб ми отримали владу і вели країну до Європи, але ми відмовились. Якщо ми приймаємо цю пропозицію, то вони і люди також звинуватять у тому, що відбувається зрада і таким чином люди не добились того, що хотіли», – зазначив він.

«Будь-яке рішення з цього приводу можуть ухвалюватись виключно фракціями і повинно отримати схвалення людей», – наголосив він.

«Будь-яка відповідь Януковича може лежати в наступній площині – у нас є наші умови, а не ваші. Для країни необхідне підписання Угоди з Європейським Союзом. Тому перша ключова вимога – підписання Угоди з ЄС. Друга – звільнення всіх політичних в'язнів, до яких зараз прираховуються тисячі людей, які незаконно утримують владою. І основним політичним в'язнем в країні є Юлія Тимошенко», – підкреслив Арсеній Яценюк.

Він пояснив, що під час переговорів для врегулювання кризи

стосовно частини ключових вимог опозиції було отримано позитивні відповіді.

Насамперед, за його словами, йдеться про звільнення з-під варту всіх активістів у найкоротші терміни, «незалежно від того, чи вони були заарештовані в Києві, чи в будь-якому іншому місті України».

Ще одна вимога стосується «закриття кримінальних справ щодо тисяч людей, по відношенню до яких цей режим порушив політичні справи»: «У парламенті у вівторок повинен бути проголосований закон про амністію, і всі люди повинні бути на свободі. По відношенню до кожної людини повинна бути закрита кримінальна справа без будь-яких правових наслідків».

Наступна вимога, за словами Арсенія Яценюка, стосується питання внесення змін до Конституції: «Ця умова прийнята, але ми хочемо чітко зрозуміти правовий механізм повернення до Конституції 2004 року. Сьогоднішня система влади, яка передбачає концентрацію влади в руках однієї особи, є неприйнятною для країни».

«Що стосується диктаторських законів, які були ганебно проголосовані в українському парламенті, ми наполягаємо на тому, щоб закони були скасовані в цілому. Будь-які пропозиції щодо внесення змін і доповнень до цих законів чи створення робочих груп, ми вважаємо неприйнятними»¹⁴⁴³, – підкреслив Арсеній Яценюк.

І нарешті, 27 січня, не очікуючи офіційної відповіді, Яценюк відмовився від пропозиції прем'єрства. Очевидно, зваживши всі «за» та «проти», Арсеній Яценюк не міг не зрозуміти, що ця пропозиція – це пастка для нього.

27 січня Фюлле повернувся до Києва¹⁴⁴⁴. Тиск з боку ЄС був одним із чинників, що змусили Януковича відступити. 28 січня диктаторські закони було скасовано. Фюлле заявив, що цим рішенням Верховна Рада «почала прокладати шлях вперед для всеосяжного політичного процесу, який приведе до виходу з кризи», і повідомив:

¹⁴⁴³ Пропозиція Януковича щодо уряду не прийнята, але й не відкинута. Рішення буде спільним, – Арсеній Яценюк на брифінгу. *Арсеній Яценюк : офіційна сторінка*. 2014. 26 січня. URL: <https://yatsenyuk.org.ua/ua/news/open/519>.

¹⁴⁴⁴ Фюлле терміново повертається до Києва. *Дзеркало тижня*. 2014. 27 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/fyule-terminovo-povertayetsya-do-kiyeva-136292_.html.

«Мої переговори з українськими партнерами тривають»¹⁴⁴⁵. Зокрема, він знову провів переговори з Януковичем¹⁴⁴⁶.

Президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу назвав скасування диктаторських законів «важливим кроком для зняття напруженості» і підтвердив політику відкритих дверей для України. «Ми готові йти далі, підписувати Угоду про асоціацію, якщо влада підтвердить, що вона прагне до розвитку демократії України», – наголосив він¹⁴⁴⁷. Також і президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей заявив, що ЄС, як і раніше, готовий підписати Угоду про асоціацію з Україною, якщо влада країни підтвердить прихильність демократії¹⁴⁴⁸.

Також 28 січня 2014 року Янукович прийняв відставку Азарова й усього уряду та доручив уряду виконувати обов'язки до формування нового уряду¹⁴⁴⁹, а Верховна Рада скасувала диктаторські закони. Виконувати обов'язки прем'єра почав перший віцепрем'єр Арбузов.

А 29 січня рада прийняла Закон про амністію під авторством представника Януковича в парламенті Юрія Мірошниченка. «Закон у його редакції зобов'язує правоохоронців звільнити від кримінальної відповідальності всіх затриманих учасників масових акцій протесту, однак за умови звільнення захоплених адміністративних будівель у Києві та регіонах і розблокування вулиці Грушевського впродовж 15 днів. Депутати від Партії регіонів вважають документ «компром'ісом». За закон віддали голоси 189 регіоналів із 204-х, усі комуністи (30 голосів) і 11 з 43-х позафракційних депутатів.

---

¹⁴⁴⁵ Фюле побачив початок виходу України з політичної кризи. *Дзеркало тижня*. 2014. 28 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/fyule-pobachiv-pochatok-vihodu-ukrayini-z-politichnoyi-krizi-136356_.html.

¹⁴⁴⁶ Янукович проводить зустріч із Фюле. *Дзеркало тижня*. 2014. 28 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-provodit-zustrich-iz-fyule-136369_.html.

¹⁴⁴⁷ Баррозу вважає, що скасування законів про диктатуру зніме напругу в Україні. *Українська правда*. 2014. 28 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/01/28/7011757/>.

¹⁴⁴⁸ У ЄС вітають скасування «законів від 16 січня». *Дзеркало тижня*. 2014. 28 січня. URL: https://dt.ua/WORLD/u-yes-vitayut-skasuvannya-zakoniv-vid-16-sichnya-136384_.html.

¹⁴⁴⁹ Янукович підписав указ про відставку Азарова та міністрів. *УНІАН*. 2014. 28 січня. URL: <https://www.unian.ua/politics/877624-yanukovich-pidpisav-ukaz-pro-vidstavku-azarova-ta-ministriv.html>.

Опозиція заявила, що ухвалений варіант закону про амністію не відповідає умовам протестувальників. На Майдані наполягають на звільненні учасників акцій без жодних умов і кажуть, що не збираються покидати жодної із зайнятих будівель і територій»¹⁴⁵⁰ (2 лютого, на мітингу в столиці було оголошено, що звільнено 122 активісти, але 116 ще знаходяться за ґратами). Саме тоді протягом кількох діб у столиці було спалено 40 автомобілів, які належали переважно учасникам Євромайдану. «При цьому жодного підпалювача досі не було знайдено, а ДАІ всіляко ігнорує розслідування цих злочинів та ставиться до їхнього викриття абсолютно формально. Напрошується висновок, що саме міліція та даїшники покривають підпалювачів, або навіть стоять за підпалами автівок громадян, які незгодні з діями влади. Все це, на наше переконання, є нічим іншим, як чітко спланованою помстою передусім учасникам Автомайдану, які неодноразово влаштували акції під резиденцією Януковича «Межигір'я» та під маєтком Захарченка», заявляють у Штабі національного спротиву і додають, що сьогодні (31/01 – В.Д.) о 10.30 Майдан прийде під Київське міське управління ДАІ (вул. Хмельницького, 54) та вимагатиме знайти винних у підпалах автомобілів, що належать євромайданівцям»¹⁴⁵¹. Іншими словами, влада, з одного боку, ніби йшла на поступки, а з іншого – продовжувала нагнітати репресії.

Тут ми маємо окремо зупинитися на тому, які настрої панували серед керівної еліти, яка все більше розуміла, що Янукович штовхає її до прірви, з якої їм буде дуже важко вирватися. Не слід забувати, що паралельно з човниковою дипломатією керівництва ЄС, свою роботу виконували посольства, які весь час вели діалог з головними спонсорами ПР і пояснювали всю загрозливість можливої санкційної політики, якщо буде перейдена межа. Аналізуючи події тих днів, фонд «Демократичні ініціативи» писав таке: «В самій ПР

¹⁴⁵⁰ Відставка уряду Миколи Азарова: олігархи на марші. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2014. 3 лютого. URL: <https://dif.org.ua/article/vidstavka-uryadu-mikoli-azarova-oligarkhi-na-marshi>.

¹⁴⁵¹ Спалені вчора в Києві автомобілі належали учасникам Євромайдану – Штаб нацспротиву. УНІАН. 2014. 31 січня. URL: <https://www.unian.ua/politics/878930-spaleni-vchora-v-kyievi-avtomobili-nalejali-uchasnikam-evromaydanu-shtab-natssprotivu.html>.

і владній команді загалом почали посилюватися дезінтеграційні процеси. Пояснити їх можна було передусім активізацією ключових провладних олігархів Ріната Ахметова та Дмитра Фірташа, які разом контролюють кількадесят депутатів ПР. Саме вони, скоріше за все, й вплинули на Президента Януковича, аби той погодився піти на поступку та пожертвувати Прем'єр-міністром Азаровим. Водночас навряд чи такий хід став результатом щирого бажання олігархів умиропорити протестувальників і знайти компромісний вихід із конфліктної ситуації. Цілком імовірно, що його причиною могли стати конкретні фінансові санкції чи достовірні загрози їх застосування проти бізнес-структур Ахметова і Фірташа, які почали втілювати в життя західні держави.

Острах перед санкціями так само міг спонукати олігархів вплинути на депутатів ПР, аби ті підтримали скасування найбільш одіозних законів 16 січня, яке три дні потому було підписано Президентом. В іншому ж Янукович не відступився від лінії поведінки, якої він намагається дотримуватися останнім часом: максимально затягувати час, погоджуючись на дрібні поступки, однак продовжуючи наступ на своїх опонентів на інших фронтах. Відставка Азарова у цьому контексті дещо вибивається із загальної картини, однак поточна ситуація з урядом, який продовжує функціонувати у звичному режимі на чолі з новим виконувачем обов'язки – віцепрем'єр-міністром Сергієм Арбузовим – також вказує на ілюзорний характер поступок Януковича»¹⁴⁵².

Водночас, як влучно зазначено в цьому дослідженні, подальші дії ПР так чи інакше будуть хитатися разом із позицією ключових спонсорів партії (насамперед Фірташа-Львовичкіна та Ахметова). «Мінливість їхньої поведінки стала очевидною вже 29 січня, коли Президент зумів переконати їх натиснути на своїх депутатів, аби ті підтримали законопроект про амністію, розроблений президентським представником у парламенті Юрієм Мірошниченком. Практично одноголосна підтримка цього закону, який категорично не

---

¹⁴⁵² Відставка уряду Миколи Азарова: олігархи на марші. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Льва Кучеріва. 2014. 3 лютого. URL: <https://dif.org.ua/article/vidstavka-uryadu-mikoli-azarova-oligarkhi-na-marshi>.

влаштовував опозицію і цілком очікувано викликав обурення учасників Майдану, в стані ПР засвідчила, що Ахметов і Фірташ дали вказівки своїм депутатам підтримати його. Причини того, що олігархи знову де-факто стали на шлях війни з протестувальниками, вочевидь, були того самого гатунку, що й раніше – страх за долю свого бізнесу і статків. Цього разу, однак, джерелом страху, скоріше за все, стала Росія, яка одразу ж після відставки Азарова почала знову штучно створювати проблеми українським експортерам на митниці та погрожувати припиненням фінансової допомоги українському урядові.

Відповідно, можна припустити, що позиції ключових олігархів і в подальшому визначатимуть поведінку правлячої команди. Дії Януковича, вочевидь, і надалі відповідатимуть єдиній меті – збереження влади будь-якою ціною, що в нинішній ситуації означає використання всього арсеналу для придушення акцій протесту в Києві та регіонах. Однак простір маневру глави держави визначатиметься, мабуть, саме інтересами і поведінкою олігархів, які можуть обмежити або, навпаки, розширити його. Самі ж олігархи з високим ступенем вірогідності керуватимуться інтересами власного бізнесу і визначатимуть свої наступні кроки відповідно до конкретних дій і погроз США і ЄС, з одного боку, та Росії, з іншого боку. Яка з цих сторін зможе сильніше вплинути на олігархів, можливо, й визначить поведінку влади в поточному конфлікті – а отже, і вірогідні шляхи його вирішення»¹⁴⁵³.

29 січня в Києві побувала Кетрін Ештон. Вона обговорила внутрішньополітичну ситуацію в Україні з Януковичем, лідерами парламентської опозиції, а також з активістами Майдану¹⁴⁵⁴.

Першого лютого Ван Ромпей на конференції з питань безпеки в Мюнхені заявив, що пропозиція про більш тісну співпрацю ЄС та України, як і раніше, актуальна. «Пропозиція залишається в силі. Ми

¹⁴⁵³ Там само.

¹⁴⁵⁴ Ештон прибула до України для переговорів з Януковичем та опозицією. *Дзеркало тижня*. 2014. 29 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/eshton-pribula-do-ukrayini-dlya-peregovoriv-z-yanukovichem-ta-opoziciyeyu-136422_.html ; Янукович зустрівся зі спецпосланцем генсека ООН та головою дипломатії ЄС Кетрін Ештон. *Дзеркало тижня*. 2014. 29 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-zustrivsyazi-specposlancem-genseka-oon-ta-golovoyu-diplomatiyi-yes-ketrin-eshton-136444_.html.

знаємо, що час працює на нас. Майбутнє України – в Європейському Союзі», – наголосив він. Але при цьому від досить прозоро дав зрозуміти, що спроби Януковича обдурити ЄС будуть марними. Деякі думають, сказав Ван Ромпей, що «європейці наївні і волюють проводити політику пряника, а не батога». «Іноді ми можемо виявляти і більшу жорсткість. Помилкою було б дозволити, щоб нечесна гра підривала силу нашого привабливого прикладу. Наш пряник – це спосіб життя, а батіг – зачинені двері»¹⁴⁵⁵, – пояснив президент Європейської Ради.

На тій самій конференції єврокомісар Штефан Фюле висловив думку, що ЄС повинен пообіцяти Україні перспективу вступу. «Якщо ми серйозно маємо намір допомогти Україні та іншим країнам колишнього Радянського Союзу перетворитися, то Угода про асоціацію має бути лише першим кроком з нашого боку, – сказав він. – Ми не зможемо допомогти цим країнам без використання найбільш потужного інструменту – розширення. Не можна просто запропонувати їм Угоду про асоціацію з ЄС і сказати при цьому, що вона ніколи не дасть їм можливість стати членом Євросоюзу. ЄС має бути більш рішучим»¹⁴⁵⁶. Таку саму думку він висловив 5 лютого в Страсбурзі, виступаючи під час обговорення ситуації в Україні на пленарному засіданні Європарламенту. «Якщо ми серйозні стосовно трансформації цієї частини Європи, давайте бути серйозними і щодо вибору найсильнішого інструменту, який у нас є. А це – європейська перспектива»¹⁴⁵⁷, – наголосив він.

4–5 лютого в Києві знову побувала Кетрін Ештон. Пізно ввечері четвертого лютого вона зустрілася з лідерами опозиції, наступного дня мала тривалу зустріч з Януковичем, після цього знову зустрілася з лідерами опозиції¹⁴⁵⁸.

---

¹⁴⁵⁵ Ромпей: Майбутнє України – в Євросоюзі. *Дзеркало тижня*. 2014. 1 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/rompey-maybutnye-ukrayini-v-yevrosoyuzi-136654_.html.

¹⁴⁵⁶ Фюле вважає, що Євросоюз повинен пообіцяти Україні перспективу вступу. *Дзеркало тижня*. 2014. 3 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/fyule-vvazhaye-scho-yevrosoyuz-povinen-poobicyati-ukrayini-perspektivu-vstupu-136696_.html.

¹⁴⁵⁷ Єврокомісар Фюле запропонував дати Україні перспективу членства в ЄС. *Дзеркало тижня*. 2014. 5 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrokomisar-fyule-zarporopuvav-dati-ukrayini-perspektivu-chlenstva-v-yes-136898_.html.

¹⁴⁵⁸ ЄС готовий виступити третьою стороною у переговорах між опозицією та

Шостого лютого Європарламент прийняв резолюцію «Про ситуацію в Україні». Цей документ важливий передусім тим, що в ньому Європарламент «закликає інституції ЄС, країни-члени вжити негайних дій, включаючи збільшення дипломатичного тиску і підготовку персональних цілеспрямованих заходів та санкцій щодо поїздов, активів і нерухомості тих українських чиновників, правників і їхніх бізнес-спонсорів (олігархів), які відповідальні за застосування суворих заходів і смерть протестувальників, та активізувати зусилля для того, щоб зупинити відмивання грошей і ухилення від сплати податків українськими компаніями і бізнесменами у європейських банках»¹⁴⁵⁹.

Водночас Європарламент закликав ЄС, США, МВФ, Світовий банк, Європейський банк реконструкції і розвитку, Європейський інвестиційний банк «продовжувати готувати довгостроковий пакет конкретної фінансової підтримки, щоб допомогти Україні впоратися з погіршенням фінансової та соціальної ситуації та надати економічну підтримку, щоб уряд почав проводити необхідні глибокі та всеохоплюючі реформи для української економіки»¹⁴⁶⁰.

Десятого лютого Рада ЄС у закордонних справах ухвалила висновки щодо України, у яких, зокрема, зазначила: «ЄС з глибокою

владою. *Дзеркало тижня*. 2014. 5 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/yes-gotoviyyvistupiti-tretoyu-storonoyu-u-peregovorah-mizh-opoziciyeyu-ta-vladoyu-136833_.html ; Ештон після зустрічі з Януковичем ще раз зустрінеться з опозицією. *Дзеркало тижня*. 2014. 5 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/eshton-pislya-zustrichi-z-yanukovichem-sche-raz-zustrinetsya-z-opoziciyeyu-136857_.html ; Ештон зустрічається з Януковичем. Прес-служба президента мовчить. *Дзеркало тижня*. 2014. 5 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/eshton-zustrichayetsya-z-yanukovichem-pres-sluzhba-prezidentamovchit-136885_.html ; Янукович обговорив з Ештон перспективи проведення конституційної реформи. *Дзеркало тижня*. 2014. 5 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-obgovoriv-z-eshton-perspektivi-provedennya-konstituciynoyireformi-136886_.html.

¹⁴⁵⁹ Європарламент закликав керівництво ЄС готувати санкції проти українських чиновників. *Дзеркало тижня*. 2014. 6 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/evroparlament-zaklikav-kerivnictvo-yes-gotuvati-sankciyi-proti-ukrayinskih-chinovnikiv-136937_.html.

¹⁴⁶⁰ Там само.

стурбованістю спостерігає за ситуацією і триваючою політичною кризою в Україні та залишається готовим швидко відреагувати на будь-яке погіршення ситуації на місці. Рада стривожена ситуацією з правами людини, включаючи насилля, випадки зникнення людей, катувань та залякувань і засуджує смерті та травми, яких зазнали всі сторони. Рада закликає всіх учасників утримуватися від насильства та відмежуватися від радикальних дій. Влада повинна вжити всіх необхідних заходів для забезпечення дотримання та захисту основоположних прав громадян України. Будь-які демонстрації повинні здійснюватися мирним шляхом. Триваючі випадки навмисних цілеспрямованих дій проти організаторів та учасників мирних протестів, а також проти журналістів, повинні бути негайно припинені. Рада продовжує закликати владу до належного розслідування всіх актів насильства у прозорий та неупереджений спосіб і притягнення винних до відповідальності. Слід негайно відреагувати на нинішню атмосферу безкарності, яка дозволяє вчиняти такі дії»¹⁴⁶¹.

Також Рада ЄС пообіцяла Україні фінансову допомогу в разі досягнення нею внутрішнього компромісу: «ЄС залишається відданим підтримці курсу реформ України. На основі проведення новим українським Урядом економічних та політичних реформ, ЄС готовий продовжити свої зусилля разом з міжнародною спільнотою та міжнародними фінансовими інституціями, щоб допомогти Україні, відповідно до обґрунтованих умов, у пошуку сталого вирішення її складної економічної ситуації»¹⁴⁶².

В останньому пункті висновків Рада ЄС «підтверджує свою відданість підписанню Угоди про асоціацію, включаючи поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі, щойно Україна буде готова»; «наголошує на праві всіх суверенних держав приймати їхні власні зовнішньополітичні рішення без неналежного зовнішнього тиску»; «висловлює своє переконання, що ця Угода не становить кінцевої

---

¹⁴⁶¹ Висновки Ради ЄС у закордонних справах щодо України від 10 лютого 2014 року. *Представництво України при Європейському Союзі*. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/17884-visnovki-radi-jes-u-zakordonnih-spravah-shhodo-ukrajini-vid-10-lyutogo-2014-roku>.

¹⁴⁶² Там само.

мети у відносинах між Україною та ЄС»¹⁴⁶³.

Формулювання «Угода не становить кінцевої мети» можна було зрозуміти як обіцянку, що кінцевою метою стане повноправне членство. Але ЄС волів залишати це питання невизначеним. «Позиція Європейського Союзу та країн-членів – просуватися крок за кроком. Ми не виключаємо цю мету, повноправне членство в Євросоюзі, але на цьому етапі те, що ми запропонували Україні, зокрема тому, що Україна не готова до вступу в Євросоюз, – це політична асоціація та економічна інтеграція, – сказав президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу 14 лютого, виступаючи в Лондонській школі економіки. – На даний момент ми з реалістичної точки зору не можемо надати перспективу членства Україні та іншим країнам у найближчому майбутньому. Ще не час, але ми не виключаємо цю перспективу»¹⁴⁶⁴.

Що ж стосується спроб ЄС підштовхнути Януковича до компромісу з опозицією, то вони базувалися на тактиці багата і пряника. Про це розповіла Кетрін Ештон 11 лютого на засіданні комітету Європарламенту з питань закордонних справ. «Тиск і підтримка – дві сторони підходу, який у нас є», – наголосила вона. «В першу чергу, для просування вперед ми хочемо робити позитивні дії, якщо це можливо. І по-друге, під час обговорення з урядом, президентом я дала чітко зрозуміти про нашу стурбованість, і про те, що ми розглядаємо всі наші варіанти. Я думаю, що це було добре зрозуміло», – зазначила Ештон. Вона також повідомила, що предметом численних обговорень з державами-членами ЄС і з лідерами української опозиції було питання санкцій¹⁴⁶⁵.

12–13 лютого 2014 року в Києві перебував єврокомісар Штефан Фюле. Він двічі зустрівся з Януковичем. Першого разу пресслужба

---

¹⁴⁶³ Там само.

¹⁴⁶⁴ Євросоюз поки не готовий надати Україні перспективу членства. *Дзеркало тижня*. 2014. 14 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrosoyuz-poki-ne-gotovi-nadati-ukrayini-perspektivu-chlenstva-137490_.html.

¹⁴⁶⁵ Ештон сподівається, що в Києві добре зрозуміли, як Євросоюз може натиснути на Україну. *Дзеркало тижня*. 2014. 11 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/eshton-spodivayetsya-scho-v-kiyevi-dobre-zrozumili-yak-yevrosoyuz-mozhe-natisnuti-na-ukrayinu-137230_.html.

Януковича повідомила, що обговорювалися питання врегулювання політичної кризи в Україні шляхом відкритого діалогу між владою, опозицією та громадянським суспільством, утримання від насильницьких та екстремістських дій, дотримання прав людини¹⁴⁶⁶. Другого разу – що було продовжено обговорення питань демократичного і мирного врегулювання політичної кризи в Україні, перспектив конституційної реформи та надання фінансово-економічної допомоги Україні з боку ЄС та міжнародних фінансових організацій¹⁴⁶⁷.

Того ж дня, 12 лютого, представники партії Регіонів заявили, що готові до створення коаліційного уряду: «Президент Віктор Янукович погоджується на створення коаліційного уряду, але його склад має бути аполітичним»¹⁴⁶⁸. Володимир Рибак зазначив також, що вимоги опозиції щодо надання права формувати Кабмін є «ультиматумом і диктатом»¹⁴⁶⁹.

Щодо позицій європейців у ці дні, то 13 лютого Фюле розповів на пресконференції, що ЄС готовий підтримувати «новий інклюзивний Кабінет міністрів», і назвав умови надання йому фінансової допомоги. «Ці умови такі: реформи, реформи, реформи», – сказав він. «Ми хочемо, щоб ця фінансова допомога стала можливою або у формі грантів, або у формі кредиту для посилення розвитку країни та зміцнення її суверенітету», – повідомив єврокомісар. Відповідаючи на питання, чи пов'язане надання фіндопомоги з майбутнім підписанням Угоди про асоціацію, Фюле наголосив, що «фінансова допомога пов'язана з реформами, а не з Угодою про асоціацію», але далі уточнив, що ЗВТ між Україною та ЄС створила б додаткову

---

¹⁴⁶⁶ Янукович і Фюле обговорили важливість об'єктивної та неупередженої оцінки внутрішньополітичних процесів в Україні. *Дзеркало тижня*. 2014. 12 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-i-fyule-obgovorili-vazhlyvist-ob-yektivnoyi-ta-neuperedzhenoyi-ocinki-vnutrishnopolitichnih-procesiv-v-ukrayini-137286_.html.

¹⁴⁶⁷ Янукович вдруге за два дні зустрівся з Фюле. *Дзеркало тижня*. 2014. 13 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-vdruge-za-dva-dni-zustrivsyaz-fyule-137356_.html.

¹⁴⁶⁸ Янукович згоден на формування коаліційного аполітичного уряду – Рибак. *Радіо Свобода*. 2014. 12 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25261760.html>.

¹⁴⁶⁹ Там само.

платформу для проведення реформ в Україні¹⁴⁷⁰.

Водночас загальмувався процес звільнення всіх арештованих майданівців через додаткові умови від столичного прокурора: «Прокурор Києва Микола Бескишкий заявив, що обов'язковою умовою амністії заарештованих протестувальників є звільнення будівлі Київської міської державної адміністрації»¹⁴⁷¹, а також, що «необхідно звільнити від барикад і забезпечити проїзд транспорту, то це: Грушевського, Городецького, Хрещатик, Інститутська, Трьохсвятительська, Володимирський узвіз, Прорізна, Заньковецької та Майдан Незалежності»¹⁴⁷².

П'ятнадцятого лютого, опозиція частково прийняла озвучені прокурором умови. Було звільнено приміщення КМДА та ще чотири приміщення ОДА по всій Україні, а також було переобладнано барикади на вул. Грушевського¹⁴⁷³.

До ранку 16 лютого ці вимоги були виконані, і того ж дня генпрокурор Віктор Пшонка заявив, що жодних перешкод для виконання закону про амністію немає¹⁴⁷⁴.

Але зрештою намагання ЄС спонукати і заохотити Януковича до компромісу виявилися безрезультатними. 18 лютого розпочалася найгостріша фаза силового протистояння між силовиками та протестувальниками, яка стала завершальним етапом Революції Гідності. У зв'язку з важливістю тих подій, спробуємо хронологічно в щоденному режимі розглянути, що відбувалося в ті дні.

На 18 лютого було заплановано мирний наступ на Верховну Раду, коли майданівці закликали всіх іти до парламенту з вимогою повер-

¹⁴⁷⁰ Фюле розповів про допомогу ЄС для України: або грант, або кредит. *Дзеркало тижня*. 2014. 13 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/fyule-rozproviv-pro-dopomogu-yes-dlya-ukrayini-abo-grant-abo-kredit-137336_.html.

¹⁴⁷¹ У Штабі нацспротиву назвали провокацією вимоги київського прокурора. *Українська правда*. 2014. 13 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/13/7013789/>.

¹⁴⁷² Там само.

¹⁴⁷³ Аваков: До ранку Майдан переобладнає Грушевського, звільнить КМДА та 4 ОДА. *Українська правда*. 2014. 15 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/15/7013993/>

¹⁴⁷⁴ Закон «про амністію» вступить у дію 17 лютого – генпрокурор. *Радіо Свобода*. 2014. 16 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25265970.html>.

нення до Конституції 2004 року. О 8.00 починається акція майданівців, колона, на чолі якої ідуть народні депутати від опозиції, вирушає від верхнього виходу станції метро Хрещатик до Ради. Водночас, о 9.50, півсотні народних депутатів блокують трибуну, через те, що секретаріат Ради не реєструє постанову про повернення до Конституції 2004 року (за наказом спікера Рибачака цей відділ секретаріату просто зачинений). О 10.15 розпочалися сутички. «На розі Інститутської та Шовковичної починаються зіткнення учасників акції з силовиками, що блокують підхід до Верховної Ради. Спецпризначенці застосовують світло-шумові гранати, слізогінний газ, гумові кулі». Протестувальники в сторону кордонів силовиків кидають бруківку, петарди, запускають феєрверки, згодом пляшки з горючою сумішшю. На даху будинків на Шовковичній знаходяться спецпризначенці «Беркута». 10:50 – На вул. Шовковична учасники протестів підпалили два вантажних автомобіля «КамАЗ», які блокували проїжджу частину. Горять кабіни і передні колеса автомобілів. З боку правоохоронців вже підїхала пожежна машина, яка буде гасити полум'я. 11:00 – В Маріїнському парку почалися сутички між протестувальниками з одного боку і військовими ВВ, а також прихильниками президента («тітушками») – з іншого. Зі сцени мітингу ПР закликають чоловіків «дати відсіч екстремістам». Протестувальники застосовують петарди. Учасники провладного мітингу кидають каміння з-за спин бійців ВВ, багато з них екіпіровані як Самооборона Майдану (щити, каски, палки)»¹⁴⁷⁵.

Дещо іншу версію тих подій дає головний редактор видання «Цензор» Юрій Бутусов: «18 лютого 2014 року. Мирна демонстрація біля Верховної Ради в Маріїнському парку і на Інститутській атакована підрозділами збройних бандитів, організованих в Харкові нинішнім мером Харкова Геннадієм Кернесом і ватажком бандформування «Оплот» Євгеном Жилінім – організатором конверт-центрів і одним з ділків тіньового фінансового ринку»¹⁴⁷⁶.

¹⁴⁷⁵ Між неволею і незалежністю. 18-22 лютого 2014 року / підгот. П. Вишебаба. *Історична правда*. 2015. 18 лютого. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/02/18/147385/>.

¹⁴⁷⁶ Список загиблих 18 лютого 2014 та обставини смерті (фото). *Texty.org.ua*. 2016. 18 лютого. URL: https://texty.org.ua/fragments/65393/SPYSOK_ZAGYBLYh_18_lutogo_2014_ta_obstavyny-65393/.

«Бандити спровокували зіткнення, вони зробили свої перші постріли на ураження. Підрозділи «Беркут» і внутрішніх військ закидали демонстрантів світло-шумовими гранатами російського виробництва «Зоря-2», обстріляли гумовими кулями і почали жорсткий силовий розгін. Розгін був проведений з показною жорстокістю – людей без всяких законних підстав жорстко били, навмисно наносячи тяжкі травми. Бандити стріляли з бойової зброї на ураження, міліція біла дробом і картечцю нарівні з гумовими кулями»¹⁴⁷⁷.

«Мета розгону була придушити готовність Майдану до опору і тероризувати людей застосуванням вогнепальної зброї, убитими і пораненими»¹⁴⁷⁸.

Водночас мітингувальники закидують коктейлями Молотова штаб Партії регіонів, де спалахує пожежа (потім виявиться, що від чадного газу загинула одна людина). А міліція з дахів будинків стріляє гумовими кулями по мітингувальниках.

Напевне, найбільш точну реконструкцію (сьогодні) запропонували учасники «Jus Talionis Reconstruction Lab». Вони «зазначають, що з 12:30 до 13:00 загинув технічний працівник офісу «Партії регіонів» Захаров: отруївся чадним газом при підпалі. Далі до 15:00 правоохоронці та «тітушки» вбили чи завдали смертельних поранень 6-м майданівцям.

До 15:39 ходу мітингувальників відтіснили до перехрестя Шовковичної та Інститутської, повністю зачистивши Маріїнський парк, Кріпосний провулок та частково Інститутську. Вже о 15:46 силовики пішли у наступ Інститутською – люди тікали до Майдану. Багатьох тоді побили, внаслідок чого двоє загинули від травм, а один – від серцевої недостатності.

Близько 16:20-16:25 було смертельно поранено двох правоохоронців, проте «немає підтвердження тому, що вогонь по правоохоронцях відкрили саме мітингувальники», зазначають дослідники. Тих, хто стріляв у правоохоронців, не ідентифікували.

Дослідники зазначають, що на Шовковичній і Липській, у Кріпосному провулку та Маріїнському парку не було вбито жодного пра-

---

¹⁴⁷⁷ Там само.

¹⁴⁷⁸ Там само.

воохоронця. А поблизу Майдану ввечері 18-го та у ніч на 19 лютого було вбито 9 правоохоронців.

У «Jus Talionis Reconstruction Lab» припускають, що серед «майданівців» могли затесатися агенти правоохоронних органів. Після вбивств правоохоронців МВС та СБУ отримали підставу для «антитерористичної операції» проти Майдану.

Станом на 17:30 (до початку основного штурму Майдану – В.Д.) співвідношення вбитих за увесь час протестних акцій мітингувальників і силовиків становило 15 до 4-х (спочатку 15 майданівців – і вже після них 4 правоохоронці)¹⁴⁷⁹.

Пізніше ми повернемося до цього питання, яке є одним з найголовніших: «Хто перший почав стріляти», але зараз треба зазначити, що жодних причин говорити про те, що першими застосували бойову зброю майданівці, просто немає.

«Близько 12.00 в Раді нарешті зареєстрували постанову про повернення до Конституції 2004 року і в кабінеті голови ради йде нарада керівників фракцій. В той же час силовики разом з тітушками відтісняють мітингувальників від офісу партії регіонів»¹⁴⁸⁰.

«Близько 13 години «Беркут» почав відтісняти протестувальників по вулиці Інститутській у бік Майдану Незалежності, перекривши вулицю Інститутську також зі сторони вулиці Липської. Під час вуличного протистояння на розі вулиць Інститутської та Шовковичної демонстранти захопили у полон чотирьох співробітників міліції»¹⁴⁸¹.

«13:20 - Бійці «Беркуту» з вулиці Шовковичної перейшли у наступ на вулицю Інститутську. Протестувальники відходять в протилежні сторони: частина до вул. Садової, інші – в бік вул. Липської».

«Беркут» стріляє в натовп і добиває гумовими кийками тих, хто

---

¹⁴⁷⁹ Активісти реконструювали події 18 лютого 2014 року у відео. *Українська правда*. 2018. 12 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/12/7171381/>.

¹⁴⁸⁰ Революція Гідності: що стало «червоною лінією» для влади Януковича. *5 канал*. 2020. 18 лютого. <https://www.5.ua/suspilstvo/18-liutoho-revoliutsiia-hidnosti-shcho-stalo-chervonoiu-liniieiu-dlia-vlady-yanukovycha-208463.html>.

¹⁴⁸¹ Хроніки Революції Гідності: Початок кривавої атаки на Євромайдан. *Depo.ua*. 2019. 18 лютого. <https://www.depo.ua/ukr/life/hroniki-revolutsiyi-gidnosti--18022016100000>.

затримується. Протестувальники кидають каміння та петарди. 13:30 – У зверненні Центрального штабу «Правого сектора» на офіційній сторінці у мережі «Вконтакте», організація закликає власників вогнепальної зброї вийти на Майдан через високу ймовірність силового розгону. 14:00 – У МВС України заявляють про вогнепальні поранення п'яти військовослужбовців внутрішніх військ, і всього 37-х постраждалих правоохоронців. Медслужба Майдану повідомляє, що з боку протестувальників – десятки постраждалих, більшість отримала поранення середньої тяжкості від світло-шумових гранат.

14:20 – Лідер фракції «Батьківщина» Арсеній Яценюк заявляє, чого домагається опозиція в Раді: «Чіткий конкретний пакет: реєструємо постанову [про відновлення Конституції 2004 р.], включаємо до порядку денного, відновлюємо конституційний лад, починаємо негайні політичні переговори про формування уряду народної довіри». Він підкреслює, що шанс на вирішення кризи залишається, якщо президент дасть вказівку своїй фракції повернутися в стіни парламенту, зареєструвати постанову і розглядати її.

14:50 – На прохання голів фракцій парламенту та інших колег, начальник Штабу національного спротиву, народний депутат від опозиції Олександр Турчинов вирушає з Верховної Ради до Адміністрації президента на зустріч з президентом Януковичем. За словами Турчинова, депутат від Партії регіонів Вадим Новинський подзвонив в АП і погодив зустріч.

15:00 – У медпункті в Будинку офіцерів знаходяться тіла трьох протестувальників загиблих під час сутичок. Також надається допомога близько сотні постраждалим, семеро – у критичному стані.

15:10 – За словами Олександра Турчинова, вони домовляються з Віктором Януковичем про таке: для того, щоб зупинити кровопролиття, бійці спецпідрозділів припиняють вогонь, а протестувальники відходять назад на Майдан¹⁴⁸².

О 16.20 з'являється заява керівників МВС та СБУ. Наведемо її повністю: «Екстремісти з опозиції перейшли межу – вони вбивають

---

¹⁴⁸² Між неволею і незалежністю. 18–22 лютого 2014 року / підгот. П. Вишебаба. *Історична правда*. 2015. 18 лютого. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/02/18/147385/>.

на вулицях столиці України ні в чому невинних людей, знущаються над жінками, палять і підривають будинки та автомобілі. У центрі Києва розпочинається хаос. При цьому лідери опозиції по телефону здійснюють режисуру цих злочинів. Їхня мета одна – навіть ціною людської крові дістатися до владних крісел.

Ми не можемо допустити подальшого нагнітання конфлікту. Пересічні громадяни звертаються до влади із закликами навести порядок, повернути стабільність і мир в Україну.

Ми закликаємо лідерів опозиції негайно заспокоїти протестуючих, припинити збройне протистояння і повернутися за стіл переговорів.

Застерігаємо гарячі безвідповідальні голови опозиції – у влади є сили, щоб навести порядок. І ми, якщо буде продовжуватися безлад, будемо змушені вдатися до жорстких дій. Треба дати режисерам безпорядку рівно годину часу. У разі, якщо о 18.00 безчинства не припиняться, ми будемо зобов'язані навести порядок всіма засобами, передбаченими Законом»¹⁴⁸³.

Що перше кидається у вічі – так це істеричність та брехливість заяви (вбивства, знуцання над жінками і підірвані будинки). З великою долею імовірності можна припустити, що це була «домашня заготовка». На цей момент, цілком імовірно, що в Києві і справді мали б статися якісь вибухи і мало б бути куди більше смертей. Інша можлива версія – серед силовиків в цей момент почалася паніка, не треба забувати, що в МВС не могли не розуміти – лояльність вкрай стомленого і морально виснаженого «Беркута» і взагалі всієї системи залежить від рішучості керівництва. І тому було прийняте рішення зробити таку заяву і дати добро на остаточний штурм Майдану. Проте події ранку того дня все ж роблять першу версію більш вірогідною. Хай там як, о 16.20 цією заявою саме Віктор Янукович погодив штурм Майдану. Хоча і тут він формально залишив собі шляхи до відступу: заяву опублікували на сайті КМУ, а не адміністрації Президента. Простіше кажучи, всю повноту відповідальності за подальші дії Янукович переклав на уряд і в.о. прем'єра Сергія

---

¹⁴⁸³ Спільна заява Голови Служби безпеки України Олександра Якименка та Міністра внутрішніх справ Віталія Захарченка. *Урядовий портал*. 2014. 18 лютого. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/247049565>.

Арбузова та керівників СБУ та МВС.

«Близько 16 години міліція відтіснила мітингарів до Жовтневого палацу поблизу Майдану Незалежності, де розпочали атаку проти учасників акції протесту. Після успішного захоплення барикади на вулиці Грушевського, в районі стадіону Динамо, «беркутівці» зібралися на Європейській площі та вулиці Трьохсвятительській, оточивши Український дім, зайнятий протестувальниками»¹⁴⁸⁴.

«17:30 – Пресслужба метрополітену повідомляє, що рух метро зупинено постановою голови КМДА Володимира Макеєнка через «загрозу терактів».

17:30 – ДАІ обмежила в'їзд автотранспорту до Києва.

17:45 – Генеральний прокурор України Віктор Пшонка заявляє, що відповідальність за зіткнення в центрі Києва мають взяти на себе лідери опозиції. ГПУ, за його словами, вимагатиме «найсуворішого покарання як для тих, хто підбурював людей на сьогоднішню акцію, так і для тих, хто організовував і керував ними».

18:00 – Зі сцени Олександр Турчинов просить протестувальників вивести за периметр Майдану всіх неповнолітніх.

18:00 – Сотні невідомих у цивільному перебувають разом із спецпризначенцями на вул. Липський. Очевидці стверджують, що їм роздають пляшки з горючою сумішшю»¹⁴⁸⁵.

Де-факто, в цей час міліція почала озброювати бандитів, які були привезені з регіонів України, щоб провести гібридну операцію: в авангарді мали йти силовіки, а підчищати “захоплену” територію і зустрічати тих, хто втікає, мали бандити, одягнуті, приблизно так, як і майданівці. Пізніше була б запропонована версія, що майданівці в паніці самі себе перестріляли.

«Близько 19:00 години у ході антитерористичної операції з усіх боків на Майдан Незалежності розпочався наступ силовиків. Демонстрантів на Майдані перебувало близько 20 тисяч. Сутички

---

¹⁴⁸⁴ Хроніки Революції Гідності: Початок кривавої атаки на Євромайдан. *Depo.ua*. 2019. 18 лютого. URL: <https://www.depo.ua/ukr/life/hroniki-revolyutsiyi-gidnosti--18022016100000>.

¹⁴⁸⁵ Між неволею і незалежністю. 18–22 лютого 2014 року / підгот. П. Вишебаба. *Історична правда*. 2015. 18 лютого. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/02/18/147385/>.

відбувалися як з боку вулиці Інститутської так і з боку Європейської площі – протестувальникам вдалося стримати навалу силовиків. У ході протистоянь міліція зайняла частину Майдану з боку Будинку профспілок, прорвавши барикаду з боку Європейської площі за участі підкріплення, що надійшло від Жовтневого палацу. Штурмом передбачалося витіснити протестувальників на Михайлівську площу, а там вже стояли «тітушки», облаштовані засобами і зброєю»¹⁴⁸⁶.

«19:45 – Силовики почали штурмувати Майдан. Спецпризначенці наступають в бік протестувальників з Інститутської під прикриттям водомету. Водночас на Хрещатику зі сторони Європейської площі силовики намагаються ламати барикаду, на якій стоять люди. У відповідь учасники протестів використовують каміння і феєрверки.

20:00 – Протестувальники закидали пляшками з бензином БТР, який намагався протаранити барикаду з боку Європейської площі.

21:30 – Групи силовиків, які спустилися з боку Жовтневого палацу, відтіснили протестувальників і вже частково ступили на сам Майдан Незалежності.

23:00 – У пресслужбах політсил повідомляють, що лідери опозиційних фракцій Яценюк та Кличко пішли на зустріч з президентом Януковичем (їм доведеться чекати не менше двох годин, перед зустріччю до них приєднається Олег Тягнибок).

23:20 – На Майдані Незалежності, а також на Софіївській та Михайлівській площах згасло світло.

23:40 – Голова КМДА повідомив про створення міського оперативного штабу із забезпечення життєдіяльності міста, який працюватиме цілодобово до врегулювання конфлікту.

23:45 – Бійці спецпідрозділу «Беркут» проводять чергову атаку з боку Європейської площі під прикриттям водомету. Самооборона Майдану змогла стримати наступ і затримала одного силовика, його повели до сцени.

23:59 – За інформацією Міністерства охорони здоров'я, під час протистояння загинуло 11 цивільних осіб, за медичною допомогою звер-

---

¹⁴⁸⁶ Хроніки Революції Гідності: Початок кривавої атаки на Євромайдан. *Depo.ua*. 2019. 18 лютого. URL: <https://www.depo.ua/ukr/life/hroniki-revolutsiyi-gidnosti--18022016100000>.

нулася 221 людина, 114 госпіталізували. За інформацією МВС, кількість правоохоронців, загиблих у вівторок, зростає до семи осіб. За медичною допомогою звернулися 298 співробітників силових відомств.

Загалом госпіталізовано 272 правоохоронця, вогнепальні поранення отримали 59 силовиків. Водночас, Медична служба Майдану повідомляє загалом про 20-х загиблих і близько 500 людей з пораненнями різного ступеня тяжкості. Правоохоронці цього дня затримали щонайменше 50 протестувальників»¹⁴⁸⁷.

По суті, у Києві введено, без оголошення, надзвичайний стан – не працює метро, центр весь перекрито, 5 канал не працює в столиці). Близько півночі почалася пожежа в Будинку профспілок, який був головним штабом Майдану. За даними деяких ЗМІ каністри із запалювальною сумішшю в будинок занесли беркутівці¹⁴⁸⁸. Через пожежу будинок дуже постраждав, а перекриття між четвертим та п'ятим поверхами обвалилися.

«Після 0:00 «Беркут» і ВВ перейшли в наступ, спробувавши провратися через вогнища ближче до сцени Майдану, але наразилися на жорсткий опір Самооборони й змушені були відступити. Кількох «беркутівців» вичепили з лави повстанці. В одного силовика — відірвана рука від гранати, кинуті з боку «Беркута».

На Майдані заявили про 14 загиблих з початку штурму. Міліція оприлюднила дані про сім смертей у своїх лавах.

Серед десятків пораних майданівців — заступник голови «Батьківщини» Олександр Турчинов, якого зачепило на сцені.

Після 1:00

Зі сцени Майдану майже безперервно звучать молитви священників, духовні гімни, патріотичні пісні, національний гімн — з усіма куплетами, включно зі «Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону». Раз по раз вмикають пісню «Горіла шина, палала» на мотив відомих народної.

¹⁴⁸⁷ Між неволею і незалежністю. 18–22 лютого 2014 року / підгот. П. Вишебаба. *Історична правда*. 2015. 18 лютого. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/02/18/147385/>.

¹⁴⁸⁸ У Будинку профспілок – сильна пожежа. На 9-му поверсі перебувають заблоковані активісти. *Український тиждень*. 2014. 19 лютого. URL: <https://tyzhden.ua/News/102299>.

Після 2:00

Віталій Кличко після переговорів у Віктора Януковича заявив, що Президент не пропонує інших рішень, крім того, щоб «люди розійшлися по хатах».

Горить уже вся будівля «Профспілок», крім першого поверху.

Пожежники за допомогою крана зняли з дев'ятого поверху заблокованих там пожежею чотирьох людей, дівчат із телекомпанії «Еспресо ТВ», яка безперервно веде репортаж із центру Києва в інтернеті. Дівчата живі й здорові вийшли на сцену Майдану й подякували за підтримку та порятунок, Майдан подякував пожежникам.

Після 3:00

Аби підтримувати лінію вогню, яка не дає «Беркуту» й ВВ атакувати мітингувальників, на Майдан підвозять нові автопокришки. Для вогнищ збирають також ужитий пластиковий посуд, старі ковдри, зрубують ялини під Київрадою, розпилюють останні дерев'яні будиночки, що стояли в центрі Майдану ще з часу приготувань комунальної влади до новорічних свят наприкінці листопада.

Палаючий Будинок профспілок ніхто не гасить — пожежна машина не має води. Зі сцени Майдану силовиків звинувачують у тому, що вони не дають пожежникам доступу до кранів.

Надходять повідомлення про те, що в районі вулиці Володимирської розосереджені кілька сотень озброєних бандитів у цивільному – молодиків «спортивної зовнішності» з битками, арматурою та бойовою вогнепальною зброєю. Очевидно, що їхнє завдання – чинити розправу в разі відступу опозиціонерів із Майдану. Надходять повідомлення про те, що ці «тітушки» побили й обстріляли кількох людей, що рухалися від Майдану. Один із обстріляних помер. Згодом на вулиці знайдуть гільзи від бойової зброї — автоматів Калашникова та ін.

Після 4:00

Після кількох годин відносного затишшя на майдані Незалежності відновилися вибухи гранат та постріли з боку міліції — повстанці відповідають шматками бруківки й коктейлями Молотова. Також на опозиційному боці барикад помічені бійці із рушницями.

Попри ніч, непрацюючий транспорт і бойові дії, на центральній

площі залишаються близько 15 тисяч повстанців та мітингувальників, серед них багато жінок. Кияни потроху прибувають, чуючи в інтернеті заклики зі сцени Майдану.

Чути, як у Будинку профспілок обвалюються перекриття.

Зі сцени повідомляють, що протистояння триває на Житомирській трасі, по якій до Києва прориваються протестувальники із західних областей.

Після 5:00

Вогнища палають, зате частину Будинку профспілок й консерваторію вдалося загасити.

Після 6:00

Стало відомо, що влада й у середу не збирається відкривати в Києві метрополітен. Оприлюднено звернення Президента Віктора Януковича, в якому той закликав опозицію припинити насильство, заявивши, що «жодна влада не варта й краплі пролитої за неї крові».

Після 7:00

До Майдану дісталися перші два великі автобуси зі Львова. На Хрещатику їх зустріли оваціями. Ще раніше вночі до Києва із Західної України прибули декілька мікроавтобусів із прибічниками опозиції.

Після 8:00

МОЗ заявило про смерть 25 людей із початку бойових дій у Києві у вівторок. Священники переконали «беркутівців» відійти з Михайлівської площі, де в Золотоверхому соборі УПЦ КП розгорнуто шпиталь для потерпілих повстанців.

Після 9:00

Активні дії на Майдані вщухли. «Беркут» і ВВ контролюють більшу частину площі, зокрема під стелою Незалежності та «греблею» ТРЦ «Глобус». Усі намети мітингувальників у цих секторах згоріли, зокрема комп'ютерний IT-намет біля консерваторії. Опозиціонери утримують барикади на Хрещатику біля Будинку профспілок, на розі з Інститутською та перед сценою, а також решту Хрещатика в бік КМДА.

У радіусі 2 км навколо Майдану стоять пости ДАІ — по три й більше машини. Дороги не перекриті, але навіть у невеликих вуличках в автомобілістів оглядають салон та багажник на предмет по-

кришок та зброї. На Майдані близько 20 тисяч мітингувальників та повстанців»¹⁴⁸⁹.

Того ж дня глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон виступила із заявою: «Я надзвичайно стурбована у зв'язку з новою жахливою ескалацією ситуації в Києві та повідомленнями про жертви. Я засуджую будь-яке застосування насильства, включаючи те, яке спрямоване проти громадських і партійних будівель. Я закликаю керівництво України вирішити основні причини кризи. У Верховній Раді повинні бути прийняті політичні рішення; Україна повинна негайно повернутися до парламентського процесу. Зараз політичні лідери повинні усвідомити загальну відповідальність для того, щоб відновити довіру і створити умови для ефективного розв'язання політичної кризи»¹⁴⁹⁰. Це вирішення, зазначила Ештон, має включати формування нового уряду, прогрес у конституційній реформі і підготовку до прозорих і демократичних президентських виборів¹⁴⁹¹.

Підсумовуючи криваве протистояння 18 січня та ночі з 18 на 19 січня, варто зазначити, що всі ці події, судячи з усього, були заздалегідь сплановані на Банковій. Саме Банкова мала вже 19 січня диктувати умови капітуляції. Простіше кажучи, всі трагічні події 18 січня були заплановані заздалегідь, єдине, чого не чекали силовики, так це того, що майданівці зможуть їх переграти, та й то, складно сказати, як би розвивалися події, якби в силовиків вночі не закінчилися набой¹⁴⁹², а всю ніч до центру столиці не підвозили шини, які утворили кількасотметрове вогнище). Аналізуючи події цього дня, можна сказати, що план був таким: дозволити майданівцям пройти майже

---

¹⁴⁸⁹ Кривавий вечір і ніч на 19 лютого. *Україна молода*. 2014. 20 лютого. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2418/283/86040/>.

¹⁴⁹⁰ Ештон: Україна повинна повернутися до парламентського процесу, політичні лідери – усвідомити загальну відповідальність. *Дзеркало тижня*. 2014. 18 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/eshton-ukrayina-povinna-povernutisya-do-parlamentskogo-procesu-politichni-lideri-usvidomiti-zagalnu-vidpovidalnist-137676_.html.

¹⁴⁹¹ Там само.

¹⁴⁹² 18 лютого – початок розстрілів на Євромайдані: Як (не) рухається розслідування. *ZIK*. 2020. 18 лютого. URL: https://zikua.tv/article/18_liutoho_pochatok_rozstriliv_na_yevromaidani_yak_ne_rukhaetsia_rozsliduvannia_959213.

до підступів Ради, створити жорсткі сутички в Маріїнському парку і біля нього (окремо варто наголосити на тому, що, знаючи про це, було, як мінімум підло виводити людей на роботу в офіс партії Регіонів і залишити його без охорони), потім, очевидно, мав відбутися один чи кілька вибухів, які дозволили б зробити заяву про «знущання над жінками і підриви будинків» (проте заява і без цього з'явилася), а потім силовики мали швидко зробити зачистку Майдану.

Окремо треба зупинитися на тому, що близько 19.00 з'явилася інформація, що на 19 січня об 11.00 запланована зустріч опозиції та Януковича¹⁴⁹³. І можна припустити, що така зустріч потрібна була Януковичу, щоб з точки зору сили (після розгону Майдану) диктувати свої вимоги. Чому відбулася зустріч ще ввечері? Причин було кілька: по-перше, судячи з усього, в цей момент на Банковій вважали, що опозиція деморалізована і Майдан ось-ось впаде. Зустріч з лідерами опозиції була потрібна для того, щоб потім показати і європейцям, і своїм виборцям, що переговори весь час тривали, а опозиція налаштувала своїх «бойовиків» на протистояння і смерті. Але на Банковій недооцінили майданівців і явно переоцінили свої сили. До того ж, версія про те, що саме майданівці першими напали і призвели до жертв серед силовиків, на той момент була настільки неправдоподібною, що в неї не вірив ніхто: ні в Україні, ні за її межами (наступного дня міністр МВС навіть зробив спеціальну заяву про те, що вогнепальної зброї силовикам не видавали¹⁴⁹⁴). Власне з цього моменту почалася агонія режиму.

19 лютого

10:05 – В.о. прем'єр-міністра України Сергій Арбузов відкрив засідання уряду. Він заявив, що події в Києві – «це не прояв громадської позиції людей», а «спроба силового захоплення влади».

10:45 – Глава МВС України Віталій Захарченко заявляє, що правоохоронці не використовували вогнепальної зброї, а під час сутичок були озброєні «лише спецзасобами для відстрілу еластичних

¹⁴⁹³ Між неволею і незалежністю. 18–22 лютого 2014 року / підгот. П. Вишебаба. *Історична правда*. 2015. 18 лютого. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/02/18/147385/>.

¹⁴⁹⁴ Там само.

куль»¹⁴⁹⁵, а вже за дві години в.о. директора департаменту охорони здоров'я КМДА Алла Арешкович повідомляє, що з 25 загиблих (включно з представниками міліції), 19 загинули від вогнепальних поранень. «Станом на 6-ту ранку до бюро судмедекспертизи було доправлено 25 людей, з яких 7 – працівники міліції. У 19 було виявлено вогнепальні поранення», – сказала вона на брифінгу в середу в Києві.

За її словами, ще двоє людей померли від серцевого нападу, двоє – від проникаючих поранень, одна людина отруїлася чадним газом, ще одній людині машина переїхала голову.

А.Арешкович уточнила, що восьмеро постраждалих померли на момент доправлення до лікарні, інших лікарі намагалися врятувати.

Заступник голови Київської міськдержадміністрації Віктор Корж зазначив, що нині в комунальних медзакладах Києва перебувають 166 людей у важкому та вкрай важкому стані, із них 35 – із вогнепальними пораненнями»¹⁴⁹⁶.

Водночас, наступного дня – 20 січня Янукович оголошує днем жалоби «у зв'язку з людськими жертвами»¹⁴⁹⁷.

Удень комунальники розібрали барикади по вулиці Грушевсько-го, а внизу самої вулиці спорудили бетонні перекриття, які дозволяли рухатися лише однією смугою (це робилося, очевидно, для того, щоб забезпечити периметр біля Кабміну). І весь день горить Будинок профспілок.

Близько 16 години майже одночасно з'являються дві заяви. Опозиція вимагає від Януковича «ввести повне перемир'я. Також наголошується на необхідності зробити все можливе, щоб запобігти подальшому кровопролиттю, і підкреслюється, що опозиційні фракції ніколи не закликали і не закликатимуть людей до збройної форми протесту»¹⁴⁹⁸.

---

¹⁴⁹⁵ Там само.

¹⁴⁹⁶ Серед загиблих у Києві під час сутичок 19 померли від вогнепальних поранень – столичні медики. *Interfax-Україна*. 2014. 19 лютого. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/191031.html>.

¹⁴⁹⁷ Янукович оголосив 20 лютого Днем жалоби. *Радіо Свобода*. 2014. 19 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25269211.html>.

¹⁴⁹⁸ Між неволею і незалежністю. 18–22 лютого 2014 року / підгот. П.

Водночас голова СБУ Якименко оголошує про початок антитерористичної операції по всій країні. «Службою безпеки та Анти-терористичним центром України сьогодні прийнято рішення про початок проведення на території України антитерористичної операції»¹⁴⁹⁹.

Про це йдеться в заяві глави СБУ Олександра Якименка, поширеній в середу: «Події останньої доби в Україні засвідчили наростаючу ескалацію силових протистоянь та масове застосування зброї зі сторони екстремістсько налаштованих угруповань»¹⁵⁰⁰, – зазначає Якименко.

За його словами, «сьогодні відбувається свідоме, цілеспрямоване застосування насильства, шляхом підпалів, убивств, захоплення заручників, залякування населення з метою досягнення злочинних цілей»¹⁵⁰¹.

«Все це з використанням вогнепальної зброї. Це вже не прояви тероризму – це конкретні терористичні акти! Радикальні і екстремістські угруповання своїми діями несуть реальну загрозу життю мільйонам українців. У зв'язку з цим, Службою безпеки та Анти-терористичним центром України сьогодні прийнято рішення про початок проведення на території України антитерористичної операції»¹⁵⁰², – сказано в заяві голови СБУ.

Згідно із Законом України «Про боротьбу з тероризмом» до цієї роботи залучені: Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство оборони, Прикордонна служба України, центральні та місцеві органи влади.

З огляду на таке рішення в державі запроваджуються заходи

Вишебаба. *Історична правда*. 2015. 18 лютого. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/02/18/147385/>.

¹⁴⁹⁹ Заява Голови Служби безпеки України Олександра Якименка. *Деснянська районна в місті Києві державна адміністрація*. URL: <https://desn.kyivcity.gov.ua/news/540.html>

¹⁵⁰⁰ Там само.

¹⁵⁰¹ Там само.

¹⁵⁰² СБУ сьогодні почне «антитерористичну операцію» по всій Україні. *УНІАН*. 2014. 19 лютого. URL: <https://www.unian.ua/politics/886554-sbu-sogodni-pochne-antiteroristichnu-operatsiyu-po-vsiy-ukrajini.html>.

щодо посилення безпеки охорони громадського порядку та державного кордону: «Я звертаюсь до всіх громадян України з проханням зберігати спокій та дотримуватись у своїх діях законодавчих вимог. Я вже поінформував Президента держави про рішення щодо проведення антитерористичної операції»¹⁵⁰³, – додав Якименко.

«Відразу після наказу про початок «антитерористичної операції» проти Майдану, Якименко говорив по телефону з главою ФСБ РФ Олександром Бортніковим, пізніше з ним (Бортніковим – *В.Д.*) говорив і Янукович»¹⁵⁰⁴.

Слід зазначити, що законодавство давало дуже широкі повноваження силовикам під час цієї операції, хоча в законі ніде немає вказівки на те, що антитерористична операція може відбуватися на всій території країни, а не на обмеженій території. Згідно із законом «Про боротьбу з тероризмом» до антитерористичної операції залучені СБУ, Міноборони, Прикордонна служба й центральні органи влади.

При цьому функція Міноборони, за законом, полягає тільки в охороні об'єктів Міноборони та складів зброї від терактів, захисту від терактів у повітряному просторі та територіальних водах, а також захисту від зовнішніх посягань.

Проте 15 стаття закону надає дуже широкі повноваження всім «посадовим особам», залученим до антитерористичної операції.

Вони багато в чому схожі на повноваження силовиків у разі запровадження надзвичайного стану:

- застосовувати зброю і спеціальні засоби;
- затримувати і доставляти в органи внутрішніх справ осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення чи інші дії;
- перевіряти у громадян і посадових осіб документи, що посвідчують особу, а в разі відсутності документів – затримувати їх для встановлення особи;
- здійснювати в районі проведення антитерористичної операції

¹⁵⁰³ Там само.

¹⁵⁰⁴ Коптева О. У день розстрілів Майдану Янукович радився з Кремлем – ГПУ. *ЛІГА. Новости*. 20 лютого. URL: <https://ua-news.liga.net/politics/news/u-den-rozstriliv-maydanu-yanukovich-radivsy-a-z-kremlem---gpu>.

особистий догляд громадян, огляд речей, що при них знаходяться, транспортних засобів і речей, які ними перевозяться;

- тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів і пішоходів на вулицях та дорогах;

- проникати в житлові та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать громадянам, під час припинення терористичного акту та при переслідуванні осіб, які підозрюються у вчиненні такого акту;

- використовувати із службовою метою засоби зв'язку і транспортні засоби, у тому числі спеціальні, що належать громадянам (за їх згодою), підприємствам, установам та організаціям.

У законі прописано низку положень, які встановлюються у районі надзвичайного стану й які складно увявити в межах всієї України без надзвичайного стану.

Найперше, вимоги учасників антитерористичної операції є обов'язковими для громадян і посадових осіб. Також у районі проведення антитерористичної операції можуть встановлювати спеціальний порядок патрульної охоронної служби та виставити оточення. Перебування в районі проведення антитерористичної операції осіб, які не залучені до її проведення, допускається з дозволу керівника оперативного штабу. За погодженням з керівництвом підприємств, що розташовані в районі проведення антитерористичної операції, їх роботу може бути припинено, а їх фахівці залучені для забезпечення антитерористичної операції»¹⁵⁰⁵.

Тоді ж з'являється реакція ЄС. Так, Президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей заявив: «Ми засуджуємо необґрунтоване застосування надмірної сили з боку української влади... Влада повинна забезпечити, щоб осіб, винних у надмірному застосуванні сили, було притягнуто до відповідальності, а основні права поважалися і були захищені». Він попередив, що «ЄС буде швидко реагувати на погіршення, в тому числі через цільові санкції»¹⁵⁰⁶.

¹⁵⁰⁵ Червоненко В. Що таке «антитерористична операція». *BBCNews Україна*. 2014. 9 лютого. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/02/140219_terrorist_operation_vc.

¹⁵⁰⁶ Президент Євроради Ромпей не вірить, що влада України веде реальний діалог з опозицією. *Дзеркало тижня*. 2014. 19 лютого. URL: <https://dt.ua/POLITICS/prezident-yevroradi-rompey-ne-virit-scho-vlada-ukrayini-vede-realniy-dialog-z->

Зі свого боку, президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу в офіційній заяві, оприлюдненій на сайті Єврокомісії 19 лютого, наголосив, що для того, що відбувається в останні 24 години у Києві, «відсутні обставини, які могли б узаконити або виправдати такі сцени». «Саме політичне керівництво країни несе всю відповідальність, щоб забезпечувати необхідний захист основних прав і свобод», – зазначив він. «Ми дали зрозуміти, що ЄС реагуватиме на будь-яке погіршення ситуації в Україні. Тому ми очікуємо, що цілеспрямовані заходи щодо осіб, відповідальних за насильство і застосування надмірної сили, може бути узгоджено державами-членами ЄС якомога швидше»¹⁵⁰⁷, – йдеться в заяві.

Того ж дня відбулася телефонна розмова між Баррозу і Януковичем. Як повідомила Єврокомісія, Баррозу висловив своє «потрашення і тривогу у зв'язку з останніми сутічками в Україні, які призвели до загибелі і поранень багатьох людей». «Він закликав до негайного припинення насильства і рішуче засудив застосування сили для вирішення політичної кризи. Він нагадав про особливу відповідальність українського уряду уникати насильства і поважати права людини і основні свободи», – йдеться в повідомленні. Крім того, президент Єврокомісії наголосив на важливості ведення політичного процесу всіма суб'єктами «без попередніх умов у дусі спільної відповідальності». «Він послався на той факт, що в той час як ЄС готовий надати допомогу і сприяння цьому процесу, він також буде жорстко реагувати і на погіршення ситуації. Рада ЄС у закордонних справах розгляне цільові заходи щодо відповідальних за насильство»¹⁵⁰⁸, – поінформувала Єврокомісія про зміст розмови.

Ближче до вечора Янукович видає указ про звільнення началь-

---

opoziciyeyu-137781_.html.

¹⁵⁰⁷ Баррозу закликав країни ЄС ввести санкції до відповідальних за кровопролиття у Києві. *Дзеркало тижня*. 2014. 19 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/barrozu-zaklikav-krayini-yes-vvesti-sankciyi-do-vidpovidalnih-zakrovovroplittya-u-kiyevi-137756_.html.

¹⁵⁰⁸ Баррозу повідомив Януковичу про підготовку проти нього санкцій ЄС. *Дзеркало тижня*. 2014. 19 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/barrozu-povidomiv-yanukovichu-pro-pidgotovku-proti-nogo-sankciy-yes-137803_.html.

ника генерального штабу Володимира Замани¹⁵⁰⁹ і призначає на цей пост Юрія Ільїна (більш докладно про нього – в розділі про Збройні сили). Ця рокировка, як вважається, відбулася через відмову Замани застосувати армію проти Майдану (жодних публічних заяв 19 лютого і до повалення режиму Януковича Замана не робив, хоча така заява на той момент могла б перевернути ситуацію). «За неофіційною інформацією, під час зіткнень на Майдані він відмовився відправляти до Києва військових. «В історії нашої держави вже було достатньо випадків, коли в результаті внутрішніх протистоянь українці втрачали суверенітет і державність. Ми не маємо права сьогодні допустити цього, і Збройні сили в цій ситуації є цементуючою силою суспільства»¹⁵¹⁰, – заявляв Володимир Замана в січні 2014 року.

А вже після Майдану він свідчив на суді про держзраду Януковича: «Були неодноразові спроби вимагати підготовку наказу про використання Збройних сил, конкретних частин і підрозділів, у Києві. Це 25-та повітряно-десантна бригада, 79-та аеромобільна бригада, підрозділи морської піхоти Криму. Про застосування зброї не йшлося. Йшлося про те, щоб залучити ЗСУ до відновлення конституційного ладу»¹⁵¹¹.

«Він також відзначив, що ухвалити рішення про застосування армії проти Майдану від нього вимагали тодішні міністр оборони Лебедев, голова СБУ Якименко та генпрокурор Пшонка»¹⁵¹².

У 2019 році народний депутат Іван Вінник, голова тимчасової слідчої комісії Верховної Ради щодо проведення розслідування відомостей за фактами розкрадання в Збройних силах України та підриву обороноздатності держави в період з 2004 по 2017 роки поставив під сумнів цю версію. «Після втечі Януковича було зни-

---

¹⁵⁰⁹ Про звільнення В. Замани з посади начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України : Указ Президента України від 19.02.2014 р. № 83/2014. *Офіційний вісник Президента України*. 2014. № 6. С. 3.

¹⁵¹⁰ Шрамович В. Зрадник, який врятував Майдан? У чому звинувачують екс-начальника Генштабу Заману. *BBCNews Україна*. 2019. 26 лютого. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47375557>.

¹⁵¹¹ Там само.

¹⁵¹² Там само.

щено багато документів, що давало можливість Замані тиражувати брехню про свою «принципову позицію» і навіть стати на декілька днів Уповноваженим по контролю за діяльністю Міністерства оборони України. Але, попри все, зберглося кілька наказів та телеграм, підписаних начальником Генерального штабу Збройних сил України Володимиром Заманом та його заступниками, які викривають реальну картину незаконного використання майна, техніки та особового складу ЗСУ для боротьби з власним народом. Використання окремих десантних підрозділів генштабісти намагалися маскувати під військові навчання. Але правду приховати не вдалося. Наведу тільки 2 документи, які свідчать про реальне обличчя Замани. Таких документів значно більше і я дуже сподіваюсь, що слідство не буде підлаштовуватися під «ватну» кон'юнктуру останнього часу, а дасть правову оцінку антиконституційній діяльності таких заман проти власного народу. До речі, після провалу в ніч з 18 на 19 лютого 2014 року так званої «антитерористичної» операції проти власного народу, Замана попросив Януковича сховати його від відповідальності. Той підписав наказ про його призначення заступником Секретаря РНБО України, де Замана деякий час і переховувався після втечі свого господаря»¹⁵¹³, – підсумував він.

Проте якихось вагомих доказів слів Вінника так і не було надано.

Але в усій цій історії для нас важливо те, що Віктор Янукович справді збирався залучити армію до придушення Майдану, і подальші події підтвердили це.

Приблизно з 20.00 до 22.00 тривали перемовини влади та опозиції в різних форматах. Нарешті, близько 23.00 Арсеній Яценюк заявив, що було досягнуто перемир'я і штурму Майдану, який планувався на вечір, не буде. «Штурму Майдану, який сьогодні планувала влада, не буде. Оголошено перемир'я. Про це повідомив голова Політради ВО «Батьківщина» Арсеній Яценюк по завершенні зустрічі трьох лідерів опозиції з президентом для врегулювання суспільно-політич-

---

¹⁵¹³ Генерал Замана готував застосування армії проти Майдану в 2014 році. Документ. *Цензор.нет*. 2019. 17 липня. URL: https://censor.net/ua/news/3137951/general_zamana_gotuvav_zastosuvannya_armiyi_prot_y_maydanu_v_2014_rotsi_dokument.

ної кризи в Україні. Про це повідомляє пресслужба «Батьківщини».

«Є позитивна новина – штурм і зачистка, які планувалися, відмінені. Зараз оголошене перемир'я і початок переговорного процесу для стабілізації ситуації»¹⁵¹⁴, – наголосив він.

Арсеній Яценюк підкреслив, що влада планувала «введення надзвичайного стану і нічний штурм»: «Після сьогоднішньої зустрічі ми можемо чітко сказати – наш Майдан штурмувати не будуть». «Основне – зберегти людські життя. Ми зупинили штурм і зачистку»¹⁵¹⁵, – наголосив Арсеній Яценюк.

І саме 19 січня Янукович почав збирати речі в Межигір'ї. «Збирати і вивозити антикваріат й інші цінні речі з Межигір'я почали ще 19 лютого, коли ситуація на київському Майдані загострилася до межі, але між владою й опозицією ще тривали переговори про зупинку кровопролиття і пошук політичних шляхів виходу з кризи, без негайної відставки Януковича. Інтенсивна, але неметушлива евакуація цінностей почалася 21 лютого – за кілька годин до підписання опозицією та Януковичем угоди про мирне розв'язання кризи (зі зміною Конституції та виборами президента до грудня 2014 року). Завантаження і відправлення фургонів тривали до 4:00 ранку 22 лютого. Буквально через кілька годин після цього з'явилося перше повідомлення, що Межигір'я покинули всі його мешканці й обслуга. У резиденції залишилася лише пара беззбройних охоронців»¹⁵¹⁶.

Чітко стверджувати, що вже 19 лютого Янукович прийняв рішення втікати з Києва, ми не можемо, але, зважаючи на символічне значення Межигір'я для Януковича, можна, щонайменше, говорити про те, що Янукович боявся за своє майно і не вірив, що правоохоронці зможуть його зберегти. Хоча все скидається на те, що він готувався до можливого переїзду з Києва до Харкова (саме там 22 лютого відбувся

¹⁵¹⁴ Яценюк: штурму Майдану поки не буде, перемир'я. *Українська правда*. 2014. 19 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/19/7014958/>.

¹⁵¹⁵ Штурм і зачистка, які планувалися, відмінені, – Яценюк. *День*. 2014. 19 лютого. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/news/190214-shturm-i-zachistka-yaki-planuvalisya-vidmineni-yacenyuk>.

¹⁵¹⁶ Опубліковано відео вивезення цінностей Януковича з Межигір'я. *LB.ua*. 2014. 12 березня. URL: https://lb.ua/news/2014/03/12/259110_opublikovano_video_vivoza-tsennostey.html.

з'їзд, який мав узаконити розкол країни, щонайменше, на дві частини). Іншими словами, ми можемо припустити, що Янукович не лише не вірив у те, що його зможуть захистити силовики, але й, цілком імовірно, що готувався до проголошення розколу країни. За жодних інших обставин він не міг допустити своєї втечі з Межигір'я.

У ніч на 20 лютого в Києві було неспокійно. Фактично по всьому місту люди об'єднувалися в дружини по охороні будинків та прилеглих територій від банд тітушок, які були звезені до Києва. Цієї ж ночі бандити вбили журналіста: «У БСП помер журналіст «Газети Вести» В'ячеслав Веремій. Його біля Михайлівської витягнули з таксі. Побили і прострілили груди»¹⁵¹⁷.

20 лютого «5:30 ранку. Саме в цей час, за словами слідчого ГПУ Олександра Юрчука, який займається епізодом Майдану про вбивства і поранення саме силовиків, з мисливської рушниці було поранено першого беркутівця. Стріляли з консерваторії в бік барикади, зведеної на розі. Там стояли спецпризначенці з Дніпропетровська»¹⁵¹⁸.

А вже ближче до 9 ранку з'являється повідомлення міліції, що по них працює снайпер, який нібито засів у консерваторії. МВС заявляє про 23 поранених¹⁵¹⁹(усього того дня загинуло 4 правоохоронці¹⁵²⁰).

Після цього починає працювати так звана «чорна рота Беркута» і починаються масові вбивства. З 8.59.34 до 10.31.37 було вбито 45 людей, ще троє було вбито до 16.57¹⁵²¹.

¹⁵¹⁷ Під час протистояння в Києві вбили журналіста. *Блиц-інфо : громадська трибуна*. 2014. 19 лютого. URL: <https://www.blitz.if.ua/index.php/news/pid-chas-protystoyannya-v-kyevi-vbyly-zhurnalista.html>.

¹⁵¹⁸ Карякіна А., Станко А. Злам. Цикл розслідувань «Слідами революції». *Hromadske*. 2016. 20 лютого. URL: <https://hromadske.ua/posts/20-liutoho-zlam-tsykl-rozsliduvan-slidamy-revoliutsii>.

¹⁵¹⁹ Снайпер, вероятно, со здания киевской консерватории, стреляет по силовикам, ранены 23 правоохранителя. *Интерфакс-Украина*. 2014. 20 февраля. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/191221.html>.

¹⁵²⁰ Рощина В., Дмыtruk А. Кто такой Иван Бубенчик та чому його затримали. *Hromadske*. 2018. 4 квітня. URL: <https://hromadske.ua/posts/khto-takyy-ivan-bubenchyk>.

¹⁵²¹ 20 лютого 2014 року на Майдані було вбито 48 Героїв Небесної Сотні. Список імен та час смертельних поранень. *Еспресо*. 2018. 20 лютого. URL: https://espresso.tv/news/2018/02/20/20_lyutogo_2014_roku_na_maydani_bulo_vbyto_48_geroyiv_nebesnoyi_sotni_spysok_imen_ta_chas_smertelnykh_poranen.

«Чорна рота» – це представники «Беркута», які координувалися вищим керівництвом МВС. «У злочинах на Майдані підозрюють 26 представників так званої «чорної роти» Беркута. Серед них на лаві підсудних опинилися п'ятеро, іншим вдалося втекти у Росію»¹⁵²².

На жаль, у сучасній інтерпретації Майдану, весь складний комплекс проблем, ідеологи «руського мира» прагнуть звести до відповіді на одне запитання: «Хто ж стріляв із консерваторії 20 лютого», причому друге питання: «Які мотиви були у цієї людини (людей)», нікого не цікавить. Прикро, що інша сторона потрапила в цю пастку і зайняла найгіршу з усіх позицій: замовчування. І, що не менш важливо, в нинішній ідеологічній боротьбі фактично нав'язана думка про те, що все почалося саме 20, а не 18 лютого, коли пролунали перші постріли. Але повернімося до цього питання, яке стало, де-факто, існувати своїм окремим життям.

Щодо того, хто почав стріляти, напевне, варто погодитися з трьома імовірними версіями, які були оприлюднені ще в серпні 2014 року у звіті тимчасової слідчої комісії Верховної Ради щодо подій на Майдані, яку очолював Геннадій Москаль:

«1. Агентура МВС та СБУ, яка вдавала з себе активістів ЄвроМайдану (їм могли надати вилучену з незаконного обігу зброю, яка зберігалася на складах МВС та СБУ);

2. Штатні працівники оперативних служб МВС та СБУ, які вдавали з себе активістів ЄвроМайдану й ховали обличчя під масками;

3. Особи, які мали власні поняття соціальної справедливості й діяли на власний розсуд, або невідомі громадські організації»¹⁵²³.

Версії ТСК ВРУ на чолі з Геннадієм Москалем

Напевне, звіт ТСК і досі дає найповнішу картину того, що відбувалося в ті дні, тому дозволимо собі навести кілька великих уривків із цього звіту. «З 18 по 20 лютого 2014 року 196 працівників міліції та внутрішніх військ отримали вогнепальні поранення, з них було

¹⁵²² Рощина В., Карякіна А. «Чорна рота» Беркуту 5 років потому. *Hromadske*. 2019. 21 лютого. URL: <https://hromadske.ua/posts/chorna-rota-berkutu-5-rokiv-potomu>.

¹⁵²³ Москаль Г. Розстріл на Майдані. Оприлюднено звіт тимчасової слідчої комісії. *Главком*. 2014. 7 липня. URL: https://glavcom.ua/columns/genn_moskal/125445-rozstril-na-majdani-opriljudneno-zvit-timchasovoji-slidchoji-komisiji.html.

вбито 7 військовослужбовців внутрішніх військ та 10 працівників органів внутрішніх справ. Слід зазначити, що на момент отримання вогнепальних поранень працівники міліції та військовослужбовці внутрішніх військ були без табельної зброї.

Потерпілих від вогнепальних поранень військовослужбовців та працівників міліції направляли до Центрального госпіталю Міноборони, Центрального госпіталю МВС України та госпіталю Головного управління МВС України у м. Києві, де надавалася хірургічна допомога.

З незрозумілих причин оперативно-слідчі групи за даними фактами не виїжджали, тому вилучені з тіл поранених кулі залишилися в госпіталях. Під час операцій вилучені кулі склалися в одну ємкість, що унеможливило ідентифікувати, з якої конкретної зброї було здійснено поранення конкретного працівника міліції чи внутрішніх військ.

Хто саме стріляв у працівників правоохоронних органів, ані МВС України, ані Генеральна прокуратура України так і не встановили.

За дивними обставинами, всі матеріали за фактами отримання вогнепальних поранень та вбивств працівників міліції Генеральною прокуратурою України було передано на досудове розслідування в МВС України. Фактично ж розслідування не проводиться, а керівництво МВС від даної проблеми самоусунулося.

Комісією встановлено, що політичні партії ВО «Батьківщина», «Удар» та ВО «Свобода» не мали на Євромайдані озброєних формувань, більш того — за допомогою своїх активістів та народних депутатів вони виявляли осіб із вогнепальною зброєю й передавали їх працівникам МВС Києва. Всім, хто знаходився на Євромайдані в період масових протистоянь, було категорично заборонено мати вогнепальну зброю.

20 лютого 2014 року міністр внутрішніх справ України В. Захарченко в рамках Антитерористичної операції видає злочинний наказ щодо застосування вогнепальної зброї на ураження проти протестувальників. Даний наказ ланцюгом передавався від міністра МВС до заступника міністра внутрішніх справ В. Ратушняка, начальника ГУ МВС України у м. Києві В. Мазана, заступника начальника

ГУ МВС України у м. Києві П. Федчука, начальника Управління ГУ МВС України у м. Києві О. Мариненка, начальника спецпідрозділу «Беркут» ГУ МВС України у м. Києві С. Кусюка, який доручив виконати наказ одній із рот спецпідрозділу «Беркут».

Аналогічні накази отримали: керівник спецпідрозділу «Сокіл» ГУБОЗ МВС України, який мав у своєму розпорядженні снайперські групи; командуючий внутрішніми військами С. Шуляк; голова служби безпеки України О. Якименко, котрий віддав відповідний наказ своїм підлеглим: першому заступнику голови СБУ В.Тоцькому, начальнику спецпідрозділу «Альфа» О. Присяжному та керівнику Антитерористичного центру СБУ А. Меркулову щодо застосування вогнепальної зброї на ураження проти протестувальників.

З боку учасників акції мирного протесту було вбито 76 чоловік, ще 145 чоловік отримали вогнепальні поранення (частина з них у подальшому померла в лікарнях).

По частині учасників акції мирного протесту стріляли з автомата Калашникова, моделі АКМС, набої 7,62 x 39 мм.

З одного тіла загиблого вилучено кулю калібру 9 x 18 мм, яка ідентифікується, як куля від ПМ (пістолет Макарова).

Із 17 тіл загиблих вилучено снаряди (картеч), відстріляна з гладкоствольної зброї, найімовірніше з помпової рушниці «Форт-500», яка є на озброєнні підрозділів «Беркут».

Однак слід констатувати, що в 75 відсотках загиблих та поранених від вогнепальної зброї є наскрізні вогнепальні поранення, тобто кулі пішли навиліт, що характерно для пострілів зі снайперських гвинтівок.

Комісією встановлено, що автомати Калашникова калібру 5,45 x 39 мм на той час були на озброєнні тільки у внутрішніх військ, а автомати Калашникова калібру 9,62 x 39 мм – на озброєнні підрозділів «Беркуту».

Те, що снайперські підрозділи, які були в розпорядженні Внутрішніх військ МВС України (під керуванням полковника міліції С. Асавалюка); спецпідрозділу ГУБОЗ МВС України «Сокіл»; спецпідрозділу ГУ МВС України у м. Києві «Беркут», спецпідрозділу

СБУ «Альфа» 20 лютого 2014 року знаходилися на бойових позиціях, зафіксовано радіоперехопленням розмов між учасниками снайперських груп.

Встановлено, що основним перемовником був снайпер із позивним «Мирон», який ідентифікований, як начальник снайперського відділу Управління «Альфа» Служби безпеки України, підполковник СБУ Бичківський А.М.

Крім того, на позиціях були виставлені снайперські групи, що належать Управлінню державної охорони (місце розташування – дах будівлі Адміністрації Президента та дах Будинку з химерами).

Начальник Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України на неодноразове запрошення взяти участь у засіданні Комісії для дачі пояснення — куди зникли контрольні кулі та гільзи від вогнепальної зброї спецпідрозділу «Беркут», і чому вони не зберігалися, у відповідності до нормативних актів, в центральній кулегільзотеці, на засідання так і не з'явився й пояснень не дав.

Тільки 24 квітня 2014 року Головним управлінням МВС України у м. Києві було порушено клопотання перед МВС України про звільнення командира полку «Беркут», полковника міліції С. Кусюка, який, до речі, на той час уже працював у поліції Російської Федерації.

За даними Комісії, разом із полковником С.Кусюком за межі України виїхали 62 працівники спецпідрозділу «Беркут» ГУ МВС України у м. Києві, котрі можуть бути безпосередніми учасниками розстрілу учасників акцій протесту. На сьогодні частина з них працює в поліції Російської Федерації, інша частина бере участь у бойових діях в Донецькій та Луганській областях на стороні терористів.

Таким чином, через злочинно-халатне відношення до виконання службових обов'язків керівництвом МВС, усі речові докази, які мали лягти в основу обвинувального акту щодо участі спецпідрозділу «Беркут» (окремої роти, яка була одягнута в чорну уніформу), безповоротно втрачені й фактично відновленню не підлягають.

Зараз Генеральною прокуратурою України затримані два працівники цієї роти, відносно яких є докази, що 20 лютого 2014 року на вул.

Інститутській у Києві вони тримали в руках автомати Калашникова й стріляли з них. Але сама зброя – автомати Калашникова – відсутня.

Відсутність зброї, а також контрольних куль та гільз не дає балістичній експертизі можливості встановити факт приналежності автоматів АКМС, які на сьогодні залишилися на озброєнні спецпідрозділу «Беркут», до куль, що були вилучені з тіл поранених та загиблих від пострілів з автомата Калашникова.

Те, що дана рота мала в своєму розпорядженні автомати Калашникова та снайперські гвинтівки, підтверджується зйомками подій 20 лютого 2014 року по вул. Інститутській усіх провідних телеканалів України, які надали Комісії відеоматеріали.

Факт того, що затримані Генеральною прокуратурою України два співробітники «Беркута» стріляли і в зазначений час знаходилися на вул. Інститутській, підтверджено, але, на жаль, матеріалізувати ці факти сьогодні неможливо через втрату всіх речових доказів.

На думку Комісії, є кілька версій щодо використовуваної вогнепальної зброї:

– це могла бути не табельна зброя спецпідрозділу «Беркут», а вогнепальна зброя, яка зберігалася в Департаменті матеріально-технічного та ресурсного забезпечення МВС України, який, до речі, розташований неподалік від місця протистояння на Кріпосному провулку;

– або вогнепальна зброя, яка вилучалася з незаконного обігу й за актами визначалася, як знищена, а насправді могла була використана під час розстрілу мітингувальників.

На думку ТСК, без ідентифікації автоматів Калашникова та прив'язки їх застосування до затриманих працівників спецпідрозділу «Беркут» дана справа не має судової перспективи.

Також у Комісії є дані, що до розстрілу мітингувальників по вул. Інститутській та на Майдані Незалежності міг бути причетний спецпідрозділ «Беркут» ГУ МВС України у м. Севастополі, який у період зазначених подій зі зброєю знаходився в Києві. Команду на застосування вогнепальної зброї йому особисто давав заступник міністра внутрішніх справ В.Ратушняк.

Але перевірити дану інформацію ТСК не має можливості з огляду на те, що це можна здійснити тільки слідчим шляхом. Згідно

з п.4 статті 28 Кримінального Кодексу України, «злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп».

Комісія дійшла висновку, що керівником даної злочинної організації є колишній Президент України Віктор Янукович.

В злочинну організацію входили:

– весь склад Кабінету Міністрів України, який 22 січня 2014 року проголосував за протиправні постанови № 12,13,14 (які на сьогодні скасовані Окружним Адміністративним судом м. Києва);

– міністр МВС України В. Захарченко;

– командуючий внутрішніми військами України С. Шуляк;

– заступник міністра внутрішніх справ України В. Ратушняк;

– заступник начальника ГУ МВС України у м. Києві В. Мазан;

– заступник начальника ГУ МВС України у м. Києві П. Фетчук;

– начальник управління громадської безпеки ГУ МВС України у м. Києві О. Мариненко;

– начальник спецпідрозділу «Беркут» ГУ МВС України у м. Києві С. Кусюк;

– голова Служби безпеки України О. Якименко;

– перший заступник голови СБУ В. Тоцький;

– начальник спецпідрозділу «Альфа» СБУ О. Присяжний;

– начальник Антитерористичного центру СБУ А. Меркулов;

– перший заступник міністра Кабінету Міністрів України В. Забарський;

– весь склад оперативного штабу, який був створений наказом голови СБУ О. Якименком для проведення Антитерористичної операції;

– повний склад суддів Печерського районного суду м. Києва, якими було винесено завідомо неправосудну ухвалу № 757/27190/13-Ц від 09.12.2013 року;

– посадові особи Київської міської ради, які в порушення статті 33 Конституції України подали позов до Печерського районного суду м. Києва, на підставі якого була винесена ухвала № 757/27190/13-Ц від 09.12.2014 року.

Дії цих осіб підпадають під статтю 255 Кримінального Кодексу України – «Створення злочинної організації»¹⁵²⁴.

На жаль, на більшість запитань, які поставила ТСК, досі немає відповіді, і існує висока вірогідність, що їх ніколи не буде отримано. Але окремо слід зупинитися на дуже дивній поведінці силовиків, які не документували поранення своїх працівників. Це наводить на підозру, що це робилося для того, щоб потім наводити факти безчинств бойовиків Майдану, які прагнули здійснити державний переворот без будь-яких підтверджень. Не забуваймо, що саме тоді Янукович почав готувати свою втечу і, не можна виключати, що все це робилося, аби потім він міг виправдовувати цю втечу саме масовими вбивствами і пораненнями силовиків. Ось чому можна припустити, що однією з причин масових вбивств і поранень (не виключено, що саме «своїми») була лише підготовка до переїзду з Києва.

Версія Івана Бубенчика: Друга версія, яку озвучив імовірний стрілок – Іван Бубенчик – він сам першим почав стріляти. Його мотивація така: «Під час штурмів у лютому 2014 року разом з іншими ховався в консерваторії. Зранку 20 лютого невідома особа нібито принесла на Майдан автомат Калашникова і 75 набоїв. З нього, як свідчить Бубенчик, він і стріляв»¹⁵²⁵.

Сам Бубенчик цю подію коментував у 2016 році так: «Щоб створити ефект сарафанного радіо, треба вбити два – три командира. Я обрав для себе двох. А далі вже не треба вбивати було, далі я стріляв в ноги. Коли я вже дійшов до профспілок, — патрони в мене закінчились. Вже права сторона тікала, кидали все, що було, бо ніхто не хотів віддавати життя за того г***она Януковича»¹⁵²⁶.

¹⁵²⁴ Москаль Г. Розстріл на Майдані. Оприлюднено звіт тимчасової слідчої комісії. *Главком*. 2014. 7 липня. URL: https://glavcom.ua/columns/genn_moskal/125445-rozstril-na-majdani-oprijudneno-zvit-timchasovoji-slidchoji-komisiji.html.

¹⁵²⁵ Патрікеєва Н. П'ять запитань та відповідей про справу Івана Бубенчика. *Радіо Свобода*. 2018. 4 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29145554.html>.

¹⁵²⁶ Карякіна А., Станко А. Злам. Цикл розслідувань «Слідами революції».

«Згідно з даними слідства, зранку 20 лютого 2014 року на Майдані загинули 4 силовиків. Це прапорщик Внутрішніх Військ із Запоріжжя Сергій Спічак, старший сержант полку міліції особливого призначення «Беркут» з Чернігова Володимир Зубок, молодший лейтенант патрульно-постової служби міліції з Києва Сергій Михайлович та старший сержант спецроты полку міліції особливого призначення «Беркут» з Києва Микола Симисюк.

Слідство вважає, що двоє з них, а саме, Спічак та Зубок убиті зі зброї, яка була в Бубенчика — мисливської рушниці «Сайга»¹⁵²⁷.

Власне тут виникає логічний дисонанс, адже імовірно убиті Бубенчиком силовики були сержантом та прапорщиком відповідно. І тому логіка його дій, яку він озвучував була, щонайменше, дивною (вони не були командирами). До того ж, дуже дивним було саме це зізнання, адже зробив він його у 2016 році, і, будучи людиною, яка не справляє враження дурної, він не міг не розуміти, що підписує собі вирок. Важливо звернути увагу на те, що у 2018 році, коли його було затримано і його статус було змінено зі свідка на підозрюваного, він дещо відкоригував свої мотиви: «Я розцінюю цей судовий процес як злочин, бо прокуратура, яка не служить народові, інкримінує захисникові народу вбивства, які відбувалися на той момент, коли відбувалася Революція Гідності. Слідство не може осуджувати тих, хто захищає народ»¹⁵²⁸.

У серпні 2019 р. «Генеральна прокуратура зупинила розслідування кримінального провадження стосовно Бубенчика, підозрюваного в посяганні на життя міліціонерів на майдані Незалежності. Про це повідомляє агентство «Українські новини» з посиланням на дані Генпрокуратури. Досудове розслідування у вказаному кримінальному провадженні на цей момент зупинено на підставі п. 3 ч. 1 ст. 280 Кримінального процесуального кодексу (виконання процесу-

---

Hromadske. 20 лютого. URL: <https://hromadske.ua/posts/20-liutoho-zlam-tsykl-rozsliduvan-slidamy-revoliutsii>.

1527 Рощина В., Дмыtruk А. Хто такий Іван Бубенчик та чому його затримали. *Hromadske*. 2018. 4 квітня. URL: <https://hromadske.ua/posts/khto-takyi-ivan-bubenchyk>.

1528 Патрікеєва Н. П'ять запитань та відповідей про справу Івана Бубенчика. *Радіо Свобода*. 2018. 4 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29145554.html>.

альних дій у порядку міжнародного співробітництва)»¹⁵²⁹, – сказано в повідомленні.

Обвинувальний акт стосовно Бубенчика до суду не передавали, так само як і клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі закону «про амністію євромайданівців»¹⁵³⁰.

Поки не доведено, чи говорив Бубенчик правду, чи з якихось мотивів звів на себе наклеп. Але навіть, якщо припустити, що це все правда, слід виділити кілька важливих моментів. По-перше, реакція силовиків була явно неадекватною по жорстокості. Убивство такої кількості беззбройних людей тоді, коли обстріли зі сторони Майдану припинилися, нічим виправдати не можна. По-друге, щодо самого Бубенчика, то ми не можемо стверджувати напевне, чи був він провокатором, агентом силовиків, чи людиною зі своїми уявленнями про справедливість. На жаль, справа не була доведена до суду, і ми не можемо зрозуміти його справжні мотиви. Хай там як, дії силовиків виходили за межі здорового глузду, не кажучи вже про самооборону.

Власне сам розстріл лише прискорив всі подальші процеси, включно із втечею Януковича спочатку з Києва, а потім – і з країни.

Водночас об 11 годині розпочалася зустріч Віктора Януковича з міністрами закордонних справ Німеччини, Франції та Польщі Франком-Вальтером Штайнмайєром, Лораном Фабіусом та Радославом Сікорським, які діяли від імені Кетрін Ештон. Зустріч тривала шість годин, але після неї міністри відмовилися спілкуватися з пресою. Опозиція протягом дня пробує зібрати засідання парламенту, і лише о 22.30 зібрався кворум і Рада проголосувала Постанову «Про засудження застосування насильства, що призвело до загибелі людей». Результативна частина цієї постанови зупинила антитерористичну операцію, заборонила долучати армію до придушення Майдану і зобов'язала прокуратуру розслідувати всі злочини: «1. Категорично засудити усі вияви насильства, що призвели до загибелі, поранень та каліцтв людей, їх тортур і катування, що від-

¹⁵²⁹ Генпрокуратура призупинила розслідування проти активіста Майдану Бубенчика. *LB.ua*. 2019. 16 серпня. URL: https://lb.ua/news/2019/08/16/434866_genprokuratura_priostanovila.html.

¹⁵³⁰ Там само.

носяться до категорії тяжких та особливо тяжких злочинів.

2. Кабінету Міністрів України, Службі безпеки України, Міністерству внутрішніх справ України, Міністерству оборони України та підпорядкованим їм військовим та воєнізованим формуванням негайно припинити та не допускати надалі застосування сили. Заборонити використання будь-яких видів зброї та спеціальних засобів проти учасників акцій протесту.

3. Заборонити проведення антитерористичної операції, рішення про проведення якої оголошено Службою безпеки України та Антитерористичним центром України 19 лютого 2014 року, на всій території України чи в окремих її місцевостях.

4. Заборонити вищому військовому керівництву, командувачам з'єднань та підрозділів, посадовим особам, начальницькому та рядовому складу Міністерства оборони України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, посадовим особам прокуратури України та інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування України, об'єднанням громадян, установам і організаціям виконувати заходи, передбачені планом антитерористичної операції, як такі, що не відповідають Конституції України, законам України та спрямовані на незаконне обмеження прав і свобод громадян.

5. З метою реалізації пунктів 1-4 цієї Постанови: 1) Службі безпеки України невідкладно скасувати рішення про проведення на території України антитерористичної операції, яке оголошено Службою безпеки України та Антитерористичним центром України 19 лютого 2014 року; 2) Міністерству внутрішніх справ України невідкладно: припинити блокування співробітниками правоохоронних органів транспортних комунікацій, вулиць, площ, провулків, бульварів у місті Києві та інших населених пунктах України; вжити заходів для повернення особового складу, не задіяного в охороні державних установ, до місць постійної дислокації; 3) заборонити Міністерству оборони України використання Збройних сил України в антитерористичній операції, рішення про проведення якої оголошено Службою безпеки України та Антитерористичним центром України 19 лютого 2014 року, а також невідкладно забезпечити повернення

військовослужбовців до місць їх постійної дислокації; 4) Кабінету Міністрів України скасувати рішення про обмеження в'їзду транспортних засобів на територію міста Києва.

6. Кабінету Міністрів України, органам державної влади надати всю необхідну практичну допомогу сім'ям загиблих, а також забезпечити необхідне медичне лікування постраждалих і поранених.

7. Органам державної влади і місцевого самоврядування протягом п'яти днів з дня набрання чинності цією Постановою привести всі свої рішення у відповідність з Конституцією і законами України.

8. Службі безпеки України та Генеральній прокуратурі України негайно розслідувати усі факти закликів, заяв і діяльності осіб та формувань, які містять загрози територіальній цілісності Української держави. Про результати та заходи розслідування інформувати Верховну Раду України до 11 березня 2014 року.

9. Генеральній прокуратурі України: 1) провести повне розслідування фактів загибелі, поранень, травмування осіб – учасників подій в акціях з 30 листопада 2013 року. Двічі на місяць інформувати Верховну Раду України про хід таких розслідувань до повного їх завершення; 2) забезпечити негайне звернення до суду органами досудового слідства з клопотаннями про звільнення з під варти усіх арештованих учасників протестних акцій, крім тих, які вчинили вбивство, та закриття відповідних кримінальних проваджень.

10. Верховна Рада України бере на себе відповідальність за розв'язання громадянського конфлікту, закликає народних депутатів України до участі в пленарних засіданнях, прийняття вичерпних рішень для зупинення не правового розвитку подій та врегулювання протистоянь мирними засобами.

11. Ця Постанова набирає чинності з моменту її прийняття»¹⁵³¹.

Прийняття цієї постанови показало, що Янукович, практично втратив контроль над своєю фракцією, депутати «попливли» і не готові були до солідарної з ним відповідальності. Правда, спікер Володимир Рибак все ж вирішив взяти паузу і підписав постанову лише

¹⁵³¹ Про засудження застосування насильства, що призвело до загибелі людей : Постанова Верховної Ради України від 20.02.2014 р. № 740-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 17. С. 7.

вранці наступного дня, після того, як стало зрозуміло, що Янукович де-факто, капітулював.

Рада ЄС у закордонних справах того ж дня ухвалила висновки щодо України. З огляду на їх важливість наведемо їх повністю:

«1. Європейський Союз приголомшений та глибоко стривожений погіршенням ситуації в Україні. Жодні обставини не можуть виправдати репресії, які ми наразі спостерігаємо. Ми рішуче засуджуємо застосування будь-якого насильства. Винні за грубе порушення прав людини мають бути притягнуті до відповідальності. Ми подумки із родинами тих, хто втратив своє життя, та пораненими. Ми закликаємо до негайного припинення насильства, повної поваги до прав людини та основоположних свобод, включаючи право на доступ до медичної допомоги, а також до невідкладного проведення незалежних розслідувань порушень прав людини, а саме в рамках Міжнародної консультативної групи Ради Європи. Ми закликаємо Уряд продемонструвати максимальну стриманість та опозиційних лідерів відмежуватися від тих, хто здійснює радикальні дії, включаючи насильство. Рішуче закликаємо український Уряд дотримуватися своїх зобов'язань, які випливають з міжнародних інструментів стосовно прав людини, стороною яких є Україна. Слід уникати будь-якої подальшої ескалації, включаючи запровадження надзвичайного стану, чи застосування збройних сил проти протестувальників.

2. Ми закликаємо всі сторони без подальшої затримки залучитися до змістовного діалогу з метою реалізації легітимних демократичних прагнень українського народу. Нагадуючи про свої висновки від 10 лютого, а також заяви Президента Європейської Ради, Президента Європейської Комісії та Верховного представника ЄС, Рада залишається повністю відданою наданню допомоги з метою просування політичного діалогу між сторонами і сприяння деескалації ситуації. Ми очікуємо, що обрані представники України візьмуть на себе політичну відповідальність, у тому числі у Верховній Раді. Рада ЄС підкреслює, що основна відповідальність за нинішню ситуацію і за здійснення першого кроку до такого діалогу лежить безпосередньо на Президенті Януковичу та українській владі.

3. Європейський Союз продовжує вірити, що будь-яке стале

вирішення політичної кризи має включати проведення конституційної реформи, формування нового інклюзивного уряду та створення умов для демократичних виборів. Ми залишаємося готовими підтримати Україну в проведенні реформ з тим, щоб забезпечити стабільне, процвітаюче та демократичне майбутнє для її громадян. Наша пропозиція про політичну асоціацію та економічну інтеграцію залишається на столі. Рада нагадує, що Угода про асоціацію, включаючи ЗВТ, не є кінцевою метою співробітництва між Україною та ЄС. Більше того, Європейський Союз готовий запропонувати підтримку та допомогу гуманітарним організаціям для поповнення запасів ліків та медичного обладнання з метою лікування осіб, які постраждали від насильства.

4. У зв'язку з погіршенням ситуації, ЄС вирішив у терміновому порядку запровадити цільові санкції, включаючи замороження активів та заборону на видачу віз тим особам, які несуть відповідальність за порушення прав людини, насилля та надмірне використання сили. Держави-члени погодилися призупинити ліцензії на експорт обладнання, яке може використовуватися для внутрішніх репресій, а також переглянути експортні ліцензії обладнання, яке передбачене Спільною Позицією 2008/944/CFSP. Рада доручила відповідним робочим групам негайно здійснити необхідні приготування. Рішення про обсяг застосування буде прийматися в подальшому в залежності від розвитку подій в Україні.

5. Зіткнувшись з настільки глибокою кризою в Європі, ЄС продовжить працювати у тісній співпраці з міжнародною спільнотою, зокрема, за підтримки як ОБСЄ, так і Ради Європи, з метою пошуку тривалого, інклюзивного рішення, яке поважатиме права всіх українців.

6. Рада підкреслює важливість існування активного громадянського суспільства для забезпечення демократичного і процвітаючого майбутнього України. Вона підтверджує відданість посиленню міжлюдських контактів між ЄС та Україною, в тому числі через процес візової лібералізації у відповідності до погоджених умов у рамках Плану дій з візової лібералізації. Водночас, Рада заохочує держави-члени оптимально використовувати положення Угоди про спрощення оформ-

лення віз, а також можливості, передбачені Візовим кодексом»¹⁵³².

Рішення Ради ЄС запровадити цільові санкції проти українських посадовців, відповідальних за порушення прав людини, насилля та надмірне використання сили, свідчить про те, що режим Януковича в очах ЄС набув нового статусу: раніше він був просто невдалим партнером, який відмовився від Угоди про асоціацію, а відтепер став уособленням злочинного режиму, і його слід покарати.

Тим часом в Адміністрації президента всю ніч тривають переговори міністрів закордонних справ Німеччини, Франції та Польщі. Переговори розпочалися пізно увечері. Після 1:20 до учасників зустрічі приєднався посередник від Росії – Володимир Лукін¹⁵³³. Його направив Путін після телефонного дзвінка Януковича, який, як повідомив пресекретар Путіна Дмитро Песков, «попросив направити в Київ російського представника для участі в переговорному процесі з опозицією в якості посередника». Лукін раніше обіймав посаду омбудсмена, але його повноваження на цій посаді закінчилися 18 лютого¹⁵³⁴.

Тобто Лукін взагалі не мав ніякого дипломатичного статусу і жодної офіційної посади. Певно, Янукович сподівався на приїзд з Москви якоїсь більш вагової фігури, але Путін, судячи з усього, заздалегідь запланував, що його представник не ставитиме в Києві підписів під жодними домовленостями.

Переговори в адміністрації президента тривали вісім годин. Вночі їх залишив Лоран Фабіус у зв'язку з необхідністю вилетіти до Пекіна. Під ранок учасники зустрічі парафували Угоду про врегулювання кризи в Україні¹⁵³⁵. Сама Угода передбачала проведення дострокових

---

¹⁵³² Євросоюз вводить санкції проти режиму Януковича. *Українська правда*. 2014. 20 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2014/02/20/7015313/>.

¹⁵³³ Посол Росії та уповноважений Путіна прибув на переговори до АП. *Українська правда*. 2014. 21 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/02/21/7015367/>.

¹⁵³⁴ Путін направив у Київ в якості посередника омбудсмена з закінченими повноваженнями. *Дзеркало тижня*. 2014. 20 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/putin-napraviv-u-kiyiv-v-yakosti-poserednika-ombudsmena-z-zakinchennimi-povnovazhennyami-137900_.html.

¹⁵³⁵ У Януковича домовилися про парафування угоди щодо врегулювання кризи. *Дзеркало тижня*. 2014. 21 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/u-yanukovicha-domovilisya-pro-parafuvannya-ugodi-schodo-vregulyuvannya-krizi-137941_.html.

президентських виборів та повернення до Конституції 2004 року.

Удень Рада Майдану схвалила підписання Угоди¹⁵³⁶. Радослав Сікорський, умовляючи Раду Майдану підтримати Угоду, емоційно заявив: «Якщо ви не підтримуєте, у вас буде надзвичайний стан, буде армія. Ви всі помрете». Пізніше журналісти змогли уточнити в Сікорського, чи дійсно могло бути введено надзвичайний стан. Сікорський відповів: «Це була реальна можливість. Наскільки мені відомо, внутрішні війська були напоготові»¹⁵³⁷.

Після позитивного рішення Ради Майдану президент Віктор Янукович і лідери опозиції Віталій Кличко, Арсеній Яценюк, Олег Тягнибок підписали Угоду¹⁵³⁸. Це засвідчили міністри зовнішніх справ Німеччини і Польщі Франк-Вальтер Штайнмайер і Радослав Сікорський та керівник Департаменту континентальної Європи МЗС Франції Ерік Фурн'є, який прилетів на заміну Лорану Фабіусу. Володимир Лукін при підписанні був відсутній (такий сценарій розвитку був повним фіаско для росіян).

Зважаючи на важливість цієї угоди, наведемо її повністю: «Стурбовані трагічними випадками втрати життів в Україні, Прагнучи негайно припинити кровопролиття, Рішуче налаштовані прокласти шлях до політичного врегулювання кризи, Ми, сторони, що нижче підписалися, домовилися про таке:

«1. Протягом 48 годин після підписання цієї угоди буде прийнято, підписано і оприлюднено спеціальний закон, який відновить дію Конституції України 2004 року зі змінами, внесеними до цього часу. Підписанти заявляють про намір створити коаліцію та сформувати

---

¹⁵³⁶ Рада Майдану схвалила угоду з Януковичем з додатковими умовами. *Дзеркало тижня*. 2014. 21 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/rada-maydanu-shvalila-ugodu-z-yanukovichem-z-dodatkovimi-umovami-137979_.html.

¹⁵³⁷ Сікорський умовляв Раду Майдану підписати Угоду: Інакше ви всі помрете. *Дзеркало тижня*. 2014. 21 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/sikorskiy-umovlyavradu-maydanu-pidpisati-ugodu-inakshe-vi-vsi-pomrete-138051_.html.

¹⁵³⁸ Угода опозиції і Януковича про врегулювання кризи в Україні (повний текст). *Український тиждень*. 2014. 21 лютого. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/102780> ; Оприлюднено текст угоди про врегулювання кризи в Україні. *Дзеркало тижня*. 2014. 21 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/oprilyudneno-tekst-ugodi-pro-vregulyuvannya-krizi-v-ukrayini-137988_.html.

уряд національної єдності протягом 10 днів після цього.

2. Конституційна реформа, що зрівноважуватиме повноваження президента, уряду та парламенту, буде розпочата негайно і завершена у вересні 2014 року.

3. Президентські вибори будуть проведені одразу після прийняття нової Конституції України, але не пізніше грудня 2014 року. Буде прийнято нове виборче законодавство, а також сформовано новий склад Центральної виборчої комісії на пропорційній основі відповідно до правил ОБСЄ і Венеціанської комісії.

4. Розслідування нещодавніх актів насильства буде проведено під спільним моніторингом влади, опозиції та Ради Європи.

5. Влада не запроваджуватиме надзвичайний стан. Влада й опозиція утримаються від застосування силових заходів.

Верховна Рада України прийме третій закон про звільнення від відповідальності, який поширюватиметься на ті ж правопорушення, що й закон від 17 лютого 2014 року.

Обидві сторони докладатимуть серйозні зусилля для нормалізації життя в містах і селах шляхом звільнення адміністративних та громадських будівель й розблокування вулиць, скверів і площ.

Незаконна зброя має бути здана в органи Міністерства внутрішніх справ України протягом 24 годин з моменту набрання чинності вищезгаданим спеціальним законом (п.1 цієї Угоди).

Після зазначеного періоду всі випадки незаконного носіння та зберігання зброї підпадатимуть під чинне законодавство України. Сили опозиції та влади відійдуть від позицій протистояння. Влада використовуватиме сили правопорядку винятково для фізичного захисту будинків органів влади.

6. Міністри закордонних справ Франції, Німеччини, Польщі та Спеціальний представник Президента Російської Федерації закликають до негайного припинення всіх видів насильства та протистояння»¹⁵³⁹.

---

¹⁵³⁹ Угода опозиції і Януковича про врегулювання кризи в Україні (повний текст). *Український тиждень*. 2014. 21 лютого. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/102780> ; Оприлюднено текст угоди про врегулювання кризи в Україні. *Дзеркало тижня*. 2014. 21 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/oprilyudneno-tekst-ugodi-pro-vregulyuvannya-krizi-v-ukrayini-137988_.html.

Глава дипломатії ЄС Кетрін Ештон одразу ж привітала підписання Угоди і закликала до її негайної реалізації. При цьому Ештон констатувала, що ЄС доклав багато зусиль, які призвели до цього «важливого прориву»: «Я особливо наголошую важливу роботу від мого імені міністрів закордонних справ Франції, Німеччини та Польщі, які сприяли цій Угоді»¹⁵⁴⁰.

Крім того, Ештон висловилася за негайне припинення насильства. «Я закликаю до повної поваги до прав людини і основних свобод, а також проведення негайного і всебічного розслідування порушень прав людини. Винні мають бути притягнуті до відповідальності, і в зв'язку з цим ми прийняли рішучі висновки Ради ЄС»¹⁵⁴¹, – нагадала вона.

Зранку цього ж дня окрему заяву робить держсекретар США Джон Керрі, який говорить про кримінальну відповідальність тих, хто допустив кровопролиття на вулицях Києва, хоча і не вимагає відставки Януковича: «Уряд США попереджає українських чиновників про міжнародну відповідальність за смерті на вулицях Києва.

Про це ідеться в заяві держсекретаря США Джона Керрі: «Народ України і міжнародне співтовариство притягне до відповідальності тих, хто відповідальний за те, що сталося», – сказав Керрі. За його словами, насильство на вулицях Києва викликає в нього почуття «гніву та болю»: «Народ України заслуговує набагато кращого, ніж безглуздої смерті і страждань на вулицях одного з великих міст Європи... Насильство має припинитися. Ми однозначно засуджуємо застосування сили проти цивільних осіб з боку сил безпеки, і настійно закликаємо відкликати ці сили»¹⁵⁴², – сказав Керрі.

Керрі також зазначив, що протестувальники мають реалізовувати свої права мирним шляхом: «Це – єдиний спосіб почати важкі, але необхідні конституційні та економічні реформи, які потрібні Україні»¹⁵⁴³.

¹⁵⁴⁰ Ештон вітає київську угоду. *Дзеркало тижня*. 2014. 21 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/eshton-vitaye-kiyivsku-ugodu-138048_.html.

¹⁵⁴¹ Там само.

¹⁵⁴² Держсекретар Керрі каже, що команду Януковича притягнуть до міжнародної відповідальності. *Українська правда*. 2014. 21 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/21/7015387/>.

¹⁵⁴³ Там само.

Того ж дня практично по всій країні з вулиць фактично зникла міліція.

Парламент зібрався на засідання, на якому було прийнято рішення про звільнення з посади Захарченка, безумовну амністію всіх майданівців та про повернення до Конституції 2004 року¹⁵⁴⁴.

До вечора стає зрозуміло, що Янукович втратив контроль у Києві, а майданівці повністю контролюють столицю.

О 23.00 Янукович втік із Києва до Харкова. Наступного дня в інтерв'ю телеканалу UBR, яке знімалося у Харкові, Янукович заявив, що не буде підписувати рішень, які приймає Верховна Рада, і додав: «Я буду закликати всіх міжнародних спостерігачів, всіх посередників, які брали участь у цьому політичному конфлікті, щоб вони зупинили бандитів, це не опозиція, це бандити»¹⁵⁴⁵. По суті, він заявив, що відмовляється від підписаної напередодні угоди і не збирається іти на будь-які компроміси.

Для того, щоб зрозуміти логіку Януковича, слід зробити кілька зауважень. Де-факто, підписавши угоду з опозицією та європейцями, він капітулював. Якщо виходити з версії, що в планах росіян та Януковича було створення на Харківському з'їзді квазідержавного формування з умовною назвою «Південно-Східна Україна», яка, на думку ідеологів «руського мира», мала показати, що в Києві стався переворот, а легітимний президент змушений був після вбивств силовиків переїхати до Харкова, то «капітуляція» на переговорах з європейцями просто ламала всю цю логіку.

Причинами поведінки Януковича могли бути дві речі – страх і несамостійність як політика. Спочатку він не витримав переговорного натиску європейців, а поява «неформального переговорника» Лукаша не надавала йому підкріплення з боку Росії. Судячи з усього, він боявся «несподіванок» від західних спецслужб (з великою част-

---

¹⁵⁴⁴ Лоєнко К. Повернення до Конституції 2004 року : порівняльний аналіз. *ЛігаЗакон*. 2014. 22 лютого. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/105982_vozvrashchenie-k-konstitutsii-2004-goda-sravnitelnyy-analiz.

¹⁵⁴⁵ Глава МЗС Польщі: В Україні немає перевороту. У Януковича є 24 години, щоб підписати Конституцію-2004. *Дзеркало тижня*. 2014. 22 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/glava-mzs-polschi-v-ukrayini-nemaye-perevorota-u-yanukovicha-ye-24-godini-schob-pidpisati-konstituciyu-2004-138108_.html.

кою імовірності можна припустити, що його цим лякали всі роки його правління). Потім він злякався Путіна, якого зовсім не влаштував сценарій такої дивної «капітуляції». Також не варто забувати, що до своєї втечі Янукович готувався кілька днів. Тому ми можемо припустити, що в нього, з одного боку, був доволі неврівноважений психологічний стан. З іншого, – домінантою всіх його рішень був страх за власне життя (забігаючи наперед, рішення про втечу до РФ теж було пов'язане саме з цим). Що ж до заяви про те, що він відмовляється від підписаною ним угоди, то, очевидно, після втечі до Харкова, де від нього чекали рішучих дій на з'їзді, він вимушений був робити подібну заяву (цілком імовірно, під тиском росіян). І сам з'їзд, і виступи на ньому низки політиків свідчили, що всі були так чи інакше впевнені в тому, що Янукович очолить процес створення Південно-східної України. Власне це інтерв'ю потрібне було росіянам, щоб відрізати Януковичу шляхи до відступу і тримати в тонусі головних героїв харківського з'їзду. Але ніхто не зміг до кінця оцінити ступінь переляку і боягузтва Віктора Януковича.

Також окремо слід зупинитися на виступі Володимира Парасюка та його ролі в цій революції. Почнемо з того, що сам Парасюк заявляв, що був весь час на Майдані, хоча жодних відомостей про його майданну діяльність досі немає. У своєму виступі о 20.20 і він заявив: «у мене загинув товариш, а вони жмуть Януковичу руку. До 10 ранку має бути вимога про відставку Януковича – а інакше ми йдемо на штурм зі зброєю»¹⁵⁴⁶.

Після того з'явилася низка статей з пафосними заголовками про «людину, яка змінила хід історії». Насправді, виступ Парасюка посилив емоційне напруження подій, але не змінив їх перебігу. Влада Януковича на цей момент похитнулася і штурмувати Адміністрацію президента не було сенсу: там було всього два охоронці.

Символом падіння режиму стало те, що Межигір'я залишили без охорони, і журналісти з самого ранку змогли потрапити туди¹⁵⁴⁷.

¹⁵⁴⁶ Про роль Парасюка в історії. Хроніка останнього дня падіння Януковича. *Texty.org.ua*. 2015. 23 лютого. URL: https://texty.org.ua/fragments/58603/Pro_rol_Parasuka_v_istoriji_Khronika_ostannogo-58603/.

¹⁵⁴⁷ На президентську Хонку вчепили жовто-блакитний прапор і вигукнули «Слава

Резиденція В. Януковича «Межигір'я»

Водночас на засіданні Верховної Ради було зачитано заяви про звільнення спікера Володимира Рибак і його першого заступника Ігоря Калетника. Новим головою Ради було обрано Олександра Турчинова¹⁵⁴⁸, за нього проголосувало 288 народних депутатів. Було визначено, що новообраний Голова Верховної Ради Турчинов координуватиме роботу Кабміну до формування коаліційного уряду. Таке рішення було підтримане 314 депутатами¹⁵⁴⁹.

Одразу після обрання Голови Верховної Ради депутати проголосували за призначення міністром внутрішніх справ Арсена Авакова, а також ухвалили постанову, яка дозволила звільнити Юлію Тимошенко. Окремо Турчинов дав доручення розшукати президента Януковича, який не виходить на зв'язок і невідомо де знахо-

---

Україні». *Galinfo*. 2014. 22 лютого. URL: https://galinfo.com.ua/news/na_prezydentsku_honku_vchepyly_zhovtblakutnyy_prapor_i_vyguknuly_slava_ukraini_154825.html.

¹⁵⁴⁸ Про Голову Верховної Ради України : Постанова Верховної Ради України від 22.02.2014 р. № 748-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 10. С. 688.

¹⁵⁴⁹ Грабська А. Олександра Турчинова обрали головою Верховної Ради. *Deutsche Welle*. 2014. 22 лютого. URL: <https://www.dw.com/uk/олександра-турчинова-обрали-головою-верховной-ради/a-17450902>.

диться: «У зв'язку з відсутністю Президента України В. Януковича у Києві, Адміністрація Президента не інформує, де він знаходиться і з яких причин він відсутній, попросив негайно з'ясувати місце знаходження В. Януковича»¹⁵⁵⁰.

Головне питання, яке належало негайно вирішити парламентарям – юридична та політична оцінка діяльності Януковича: «Головуючий поінформував про те, що близько 14-ї години телефоном вдалося знайти В. Януковича. За його словами, з ним говорив керівник фракції «Батьківщина» А. Яценюк, який запропонував В. Януковичу негайно написати заяву про відставку. В. Янукович погодився, але згодом спростував свої слова. Але незважаючи на це, за наполяганням О. Турчинова було включено до порядку денного проект постанови про самоусунення Президента України В. Януковича від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України. У цій постанові, між іншим, йшлося про те, що «встановлено, що Президент України В. Янукович в неконституційний спосіб самоусунувся від виконання конституційних повноважень» та пропонувалося призначити позачергові вибори Президента України на 25 травня 2014 року. Верховна Рада 328 голосами «за» прийняла постанову»¹⁵⁵¹.

Постанову підтримали всі депутатські фракції, зокрема і колишні однопартійці экс-президента. Проголосували «за»: Партія регіонів – 36 голосів; ВО «Батьківщина» – 86 голосів; «УДАР» – 41 голос; ВО «Свобода» – 36 голосів; Комуністична партія України – 30 голосів; позафракційні – 99 голосів. Проголосували «проти», або утрималися – 0¹⁵⁵².

У зв'язку із неможливістю призначення Голови СБУ і Міністра оборони (кандидатури на ці посади вносяться Президентом України) було вирішено призначити уповноважених по контролю за діяльністю цих органів. Уповноваженим по контролю за діяльністю СБУ обрали Валентина Наливайченка, а уповноваженим по контролю за діяльністю Міністерства оборони – Володимира Заману. За

¹⁵⁵⁰ Пленарне засідання 22 лютого 2014 року. *Верховна Рада України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Plenarni_zasidannya/87986.html.

¹⁵⁵¹ Там само.

¹⁵⁵² Офіційне відсторонення Януковича від влади: хроніка подій. *5 канал*. 2014. 22 лютого. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/ofitsiine-vidstoronennia-yanukovycha-vid-vlady-165461.html>.

діяльністю прокуратури повинен був наглядати Олег Махницький¹⁵⁵³.

По суті, частина Партії регіонів прийняла рішення підтримати все, що пропонують майданівці, і зайняли “конструктивну” позицію. Які мотиви були в цих політиків? Очевидно, тут варто говорити про те, що домінуючу роль в “конструктивній позиції” відігравали депутати із так званої групи Львовочкіна-Фірташа, яких традиційно вважали союзниками Віталія Кличка. Подальші події неодноразово це підтверджували¹⁵⁵⁴.

Ця група справедливо вважала, що за будь-яких обставин потрібні будуть посередники між росіянами та київською владою, між умовною південно-східною Україною та Києвом. Саме цю роль вони собі і готували (і як показали подальші події, їм це вдалося). А стосунки з Кличком як одним із головних можливих бенефіціарів нової влади відкривали їм доволі широке поле для захисту власних інтересів, і політичних, і бізнесових. До того ж, звільнення Сергія Львовочкіна після побиття студентів давало цій групі широкий політичний маневр для можливої критики Віктора Януковича.

Щодо тих депутатів, які голосували в унісон з майданівцями, але не входили до групи Львовочкіна-Фірташа, то в кожного з них були свої мотиви – бажання пристосуватися, або точніше, тут діяв принцип: вчасно перебігти – означає не зрадити, а передбачити.

Тим часом у Харкові розпочався з'їзд, на який Віктор Янукович так і не з'явився. Як пізніше коментував ці події Олександр Турчинов, «На той момент очікувалося, що Янукович безпосередньо на з'їзді зробить заяву про те, що в Києві відбувається переворот і може закликати Путіна допомогти. «Це був би найнебезпечніший сценарій, який загрожував цілісності всієї країни. Такий сценарій відкрив би прямий шлях танкам [президента РФ Володимира] Путіна на Київ. І Путін би заявив, що на прохання Януковича вони заходять, щоб врятувати українців від хаосу і безвладдя»¹⁵⁵⁵.

---

¹⁵⁵³ Пленарне засідання 22 лютого 2014 року. *Верховна Рада України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Plenarni_zasidannya/87986.html.

¹⁵⁵⁴ Лещенко С. Порошенко – Кличко. Віденський альянс під патронатом Фірташа. *Українська правда*. 2014. 2 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2014/04/2/7021142/>.

¹⁵⁵⁵ Турчинов: Ми були настільки слабкі, що Янукович міг всидіти в Харкові.

Власне без Януковича цей з'їзд не мав сенсу, але було прийняте рішення його проводити. До того ж, те, що на цей з'їзд приїхали губернатори Белгорода, Ростова-на-Дону та Воронежа, свідчить про те, що дозвіл проводити з'їзд без Януковича, зокрема, надійшов із Москви (без дозволу Кремля губернатори не зважилися б на це збіговисько): «На з'їзді депутатів Сходу та Півдня України були присутні делегації Херсона, Криму, Донецька, Луганська, Дніпропетровська і Харкова.

Зокрема, участь у з'їзді беруть голови Луганської, Дніпропетровської, Донецької та Харківської обласних адміністрацій, міський голова Севастополя, а також губернатори Ростова-на-Дону, Воронежа і Белгорода»¹⁵⁵⁶.

Найактивнішими учасниками цього з'їзду були міський голова Харкова та голова Харківської ОДА Геннадій Кернес та Михайло Добкін, які відразу після з'їзду втекли з України.

Збруч. 2019. 25 лютого. URL: <https://zbruc.eu/node/87247>.

¹⁵⁵⁶ Харківський з'їзд оголосив про контроль над частиною Півдня і Сходу. BBCNews Україна. 2014. 22 лютого. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/02/140222_kharkiv_nk.

І хоча відсутність Януковича ламала сценарій створення Південно-східної України, дуже важливо ознайомитися з резолюцією цього з'їзду, бо саме вона стала основою для майбутніх заяв і дій росіян, зокрема і по анексії Криму. Наведемо повністю цю резолюцію, яку зачитав з трибуни нардеп від Севастополя Вадим Колесніченко: «Незаконні збройні формування зброю не здали. Продовжують захоплювати центральні органи влади, вбивати мирних людей і співробітників правоохоронних органів. Верховна Рада України працює в умовах терору, під загрозою зброї та вбивствами. Рішення українського Парламенту, прийняті в цих умовах, викликають сумніви в їх добровільності, легітимності і законності.

Центральні органи влади паралізовані. На період до відновлення конституційного порядку законності та забезпечення нормальних умов роботи народних депутатів без шантажу загроз їм і членам їх сімей, ми, органи місцевого самоврядування всіх рівнів, Верховна Рада АР Крим та Севастопольська міська рада вирішили взяти на себе відповідальність за забезпечення конституційного порядку, законності прав громадян та їх безпеки на своїх територіях.

До відновлення конституційного порядку і законності в країні, легітимацією роботи центральних органів влади, всю владу на місцях беруть на себе органи місцевого самоврядування.

Обласним, районним радам та Севастопольській міській раді, Верховній Раді АР Крим – відкликати делеговані органам державної виконавчої влади повноваження.

Кадрові призначення, в тому числі і виконуючих обов'язки, розглядати на сесіях обласних рад, Верховної ради АР Крим, Севастопольської міської ради.

Звертаємося до правоохоронних органів на місцях. Враховуючи відсутність координації в роботі центральних структур і можливості їх законної роботи, забезпечити тісну взаємодію з місцевими органами влади для забезпечення безпеки громадян у дотриманні законних прав та захисту Конституції законністю.

Рекомендуємо населенню самоорганізуватися для взаємодії з правоохоронними органами на місцях.

Звертаємося до Збройних сил України: залишатися на місцях дислокації, забезпечити збереження складів із зброєю і боєприпасами та військовою технікою. Не втручатися в протистояння і конфлікти.

Пропонуємо народним депутатам України повернутися у виборчі округи, для роботи з виборцями на місцях, до повного відновлення гарантованої безпеки та стабільності роботи вищого законодавчого органу влади.

Звертаємося до країн гарантів територіальної цілісності та безпеки України, – ваші зобов'язання не виконані. Територіальну цілісність і безпеку України поставлено під загрозу. П'ять атомних електростанцій, 15 ядерних реакторів стали об'єктами прямої загрози з боку екстремістів і терористів. Наслідки можуть бути непередбачуваними.

Вимагаємо забезпечити безпеку громадян і нормальну роботу органів місцевого самоврядування для відновлення Конституції і законності на території всієї України.

Дана резолюція є відкритою для приєднання всіх органів самоврядування, внесення змін і доповнень відповідно з політичною ситуацією»¹⁵⁵⁷.

Увечері відбулася телефонна розмова міністра закордонних справ РФ Лаврова та секретаря Держдепу США Керрі. Лавров заявив, що «після підписання 21 лютого угоди між урядом України та опозицією ситуація в цій країні різко деградувала через нездатність або небажання опозиційних сил поважати досягнуті домовленості, які були укладені за активної участі Німеччини, Польщі та Франції»¹⁵⁵⁸.

За словами Лаврова, «незаконні екстремістські угруповання відмовляються здати зброю і фактично беруть Київ під свій контроль при потуранні лідерів опозиції»¹⁵⁵⁹.

Російський міністр нагадав держсекретареві про те, що ця тема докладно обговорювалася у вчорашній телефонній розмові Путіна з Обамою.

¹⁵⁵⁷ Повний текст резолюції з'їзду у Харкові. *Zaxid.net*. 2014. 22 лютого. URL: https://zaxid.net/povniy_tekst_rezolyutsiyi_zyizdu_u_harkovi_n1303149.

¹⁵⁵⁸ Росія обриває телефони Держдепу США, кричачи про «українських екстремістів». *Українська правда*. 2014. 22 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/22/7015846/>.

¹⁵⁵⁹ Там само.

За повідомленням пресслужби МЗС РФ, «Керрі підтвердив прихильність США виконанню домовленостей від 21 лютого і обіцяв терміново використовувати наявні у Вашингтона важелі для впливу на опозицію»¹⁵⁶⁰.

Водночас з'явилася заява Білого дому, який повністю підтримав рішення українського парламенту: «В заяві сказано, що США підтримують деескалацію насилля, зміну Конституції, створення коаліційного уряду та проведення дострокових виборів. «Сьогоднішні зміни наблизили нас до цієї мети», – говорилося в заяві Білого дому.

Вашингтон наголосив, що непорушним принципом усіх змін має бути те, що український народ сам визначає своє майбутнє.

Також США привітали конструктивну роботу в Раді та зазначили, що чекають на створення технократичного уряду національної єдності.

Крім того, Білий дім привітав звільнення Юлії Тимошенко: «Йдучи вперед, український народ має знати, що США глибоко цінують тривалі зв'язки із Україною та будуть підтримувати його у прагненні рухатися шляхом демократії та економічного розвитку»¹⁵⁶¹.

У другій половині дня 22 лютого Янукович вирушив до аеропорту Харкова, звідки полетів до Донецька. Звідти він мав намір вилетіти до РФ, але безуспішно. Януковича відмовилися випустити українські прикордонники. З урахуванням зміни обставин тодішній президент поїхав на зустріч з олігархом Рінатом Ахметовим, після чого виїхав з міста.

Як пізніше розповіли в суді у справі про держраду ексохоронці Януковича, його кортеж доїхав до міста Бердянська Запорізької області. Там, у полі, Янукович пересів в один з трьох вертольотів, що чекали на нього. Згодом, із зупинкою в російській Анапі, Янукович опинився в Криму.

Під час нетривалого перебування в Ялті Янукович зупинився в одному з пансіонатів Чорноморського флоту РФ. Супроводжували його тодішні соратники, а також представники кримської влади.

---

¹⁵⁶⁰ Там само.

¹⁵⁶¹ Білий дім підтримав зміни в Україні та звільнення Тимошенко. *Українська правда*. 2014. 22 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/22/7015858/>.

Пізно ввечері 23 лютого експрезидент виїхав до Севастополя. Там його прийняла одна з військових частин, знову-таки, російського флоту. Перебуваючи на її території, Янукович написав заяву про відмову від державної охорони. Попри це, частина його охоронців залишилися працювати разом із ним. Після цього Янукович виїхав на територію Росії. Згідно з наявною інформацією, до РФ його доставив російський військовий корабель¹⁵⁶².

Головне запитання, яке потребує відповіді: чому Янукович не пішов на Харківський з'їзд? І відповідь тут може бути тільки одна. Він реально боявся, що його можуть вбити безпосередньо на трибуні. І після цього в Путіна будуть повністю розв'язані руки. І ось тут злий жарт з росіянами і їхнім імовірним (чи вигаданим самим Януковичем) сценарієм зіграла охорона Януковича. «Ексохоронець експрезидента України Віктора Януковича Сергій Бернацький, посилаючись на слова колишнього начальника штабу служби безпеки президента Володимира Павленка, сказав, що Януковича нібито хотіли вбити на з'їзді в Харкові 22 лютого 2014 року. «Години до 10.00 Павленко сказав, що є великі проблеми, і з доповіддю пішов до [ексначальника служби безпеки президента Костянтина] Кобзаря. Потім я бачив, що Кобзар розмовляв із [тодішнім головою Харківської ОДА Михайлом] Добкіним і вони разом зайшли в кімнату, де перебував президент. Після цього Павленко сказав мені, що до моменту його прибуття в Палац спорту в залі вже перебувало приблизно 200 людей, які зайшли без допуску. Хто вони, ніхто конкретно сказати не міг. Також він сказав, що серед цих людей є група, завданням якої була ліквідація президента під час участі в з'їзді. Він мені сказав, що друга така група була на вулиці, тобто якщо не спрацює основна, резервна група мала це завдання з ліквідації виконати. У який спосіб? Із застосуванням вогнепальної зброї, пляшок із запальною сумішшю, так званих коктейлів Молотова»¹⁵⁶³.

¹⁵⁶² Втеча экс-гаранта: як Янукович у 2014 році тікав з України. УНІАН. 2020. 21 лютого. URL: <https://www.unian.ua/politics/10883561-vtecha-eks-garanta-yak-yanukovich-u-2014-roci-tikav-z-ukrajini.html>.

¹⁵⁶³ Екс-охоронець Януковича заявив, що у 2014 році в Харкові экс-президента хотіли вбити. *Гордон*. 2018. 22 червня. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-eks-ohoronets-janukovicha-zajaviv-shcho-v-2014-rotsi-v-harkovi-eks-prezidenta-hotili>

Чи не боявся Янукович, що росіяни дадуть команду вбити його тоді, коли він опиниться у них в руках? Очевидно, боявся, але вважав, що живим він буде ще потрібен Путіну, щоб подати прохання на введення військ в Україну. Тому він обрав шлях втечі до Росії. Чи міг існувати варіант, коли росіяни могли б змусити Януковича ще в Бердянську написати прохання про введення військ і потім вбити? Малоімовірно, бо залишилися б сліди, і Путін виявився б причетним до вбивства напівлегітимного українського Президента.

Власне після Харківського з'їзду і втечі експрезидента росіяни вирішили догравати давно продуманий сценарій із створенням народних республік, але без парасолькового брэнда «Віктор Янукович».

28 лютого в Ростові-на-Дону Янукович дав пресконференцію, де спробував пояснити свою втечу тим, що його хотіли вбити: «Я хочу вибачитися насамперед перед ветеранами, перед українським народом, за те, що сталося в Україні, за те, що у мене не вистачило сил утримати стабільність», – сказав він. виправдовуючи свою втечу, Янукович розповів про те, що начебто його кортеж на підїзді до Харкова був обстріляний, а також, що начебто до Харкова почали прибувати радикально налаштовані групи людей. Незважаючи на те, що постфактум Янукович заявляв, що він не відчував ніякого страху, подальші його дії суперечать цьому твердженню: «Я прийняв рішення... Я їх (Рибак і Ключєва) попросив, щоб вони летіли в Донецьк і в Донецьку зібрали актив і провели з активом певну роботу і розповіли, що все, що відбувається з нами, все що відбувається в Києві. А сам я прийняв рішення летіти до Луганська». Тобто він почав шукати підтримки і захисту на своїй «малій батьківщині».

Згодом автївкою Янукович дістався Криму. Але його подальші наміри були зруйновані.

А 1 березня Янукович направляє Путіну листа з проханням вести війська на територію України¹⁵⁶⁴.

Саме цей лист є основою юридичної бази для Кремля у виправ-

---

vbiti-252192.html.

¹⁵⁶⁴ Лист Януковича до Путіна з проханням вести війська. *Укрїнформ*. 2017. 18 січня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2159082-list-anukovica-doputina-z-prohannam-vvesti-vijska.html>.

данні анексії Криму. І саме цей лист став основою для судового вироку Януковичу в державній зраді. «Своїми умисними протиправними діями Янукович вчинив злочин проти основ національної безпеки України, передбачений частиною 1, статті 111 Кримінального кодексу України, а саме: державну зраду, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній недоторканності та державній безпеці України. А саме надання іноземній державі Російській Федерації та її представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Також своїми умисними протиправними діями Янукович вчинив злочин проти миру, передбачений частиною 5 статті 27, частиною 2 статті 437 Кримінального кодексу України. А саме пособництво у веденні агресивної війни», – зачитав Владислав Дев'ятко (суддя – В.Д.). Вирок Януковичу – 13 років позбавлення волі з моменту його арешту»¹⁵⁶⁵.

Усе, що відбулося в Україні у 2013-14 рр., багато в чому можна було б пояснити тиском Кремля і особисто Володимира Путіна. Водночас, не менш важливим є ще один чинник – глибинним мотивом вчинку Януковича було усвідомлення (або підсвідоме відчуття)

¹⁵⁶⁵ Кушнір М., Москвичова А. За що Януковича засудили до 13 років ув'язнення і як його повернути до України? *Радіо Свобода*. 2019. 25 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/text-ianukovyich-otrymav-13-rokiv/29729206.html>.

того, що підписання Угоди про асоціацію з ЄС може стати початком ослаблення його позицій у країні, після цього він не зможе остаточно утвердити авторитарний режим, який почав будувати. А відмова від асоціації з ЄС і тісніші стосунки з Росією, навпаки, дозволять ще сильніше «загвинтити гайки».

На побудову авторитарного режиму за роки президентства Януковича самим Януковичем і його співниками з ПР було витрачено аж ніяк не менше зусиль і ресурсів, ніж на євроінтеграцію. І за всієї своєї привабливості євроінтеграція була для Януковича значно менш цінною, ніж цей режим, який, здавалося, надійно гарантував йому обрання на другий президентський термін у 2015 р.

Поки Янукович вважав, що йому вдасться водночас посилювати авторитарний режим і рухатися шляхом євроінтеграції, – він діяв в обох напрямках. Коли ж виявилось, що поєднати їх неможливо і потрібно обрати щось одне, він пожертвував євроінтеграцією, бо вона була йому ні до чого, якщо через неї він ризикував втратити президентство у 2015 р.

Цей ризик не зводився до особи Тимошенко, хоча вона й була уособленням цього ризику. Навіть якби вдалося підписати Угоду про асоціацію і при цьому залишити Тимошенко в ув'язненні, це не убезпечило б Януковича від поразки на чергових президентських виборах, за умови їх чесності і прозорості. Адже опозиція була цілком спроможна висунути єдиного кандидата, ба більше, він міг би виявитися для виборців більш прийнятним, ніж Тимошенко. А партнери з ЄС вимагали б саме чесних і прозорих виборів, загрожуючи інакше заблокувати ратифікацію Угоди Європарламентом та національними парламентами країн-членів ЄС. У такому разі усі п'ятивгоди від підписання Угоди знівельовалися б.

Янукович прорахувався в тому, що недооцінив Євромайдан. Намагання приборкати його спричинили масовість і зятість у боротьбі. Але Янукович прорахувався також і в тому, що він недооцінив Євросоюз. Намагання обдурити його спричинили його недовіру й бажання покарати. Коли після трагічних подій 18–20 лютого 2014 р. режим Януковича почав руйнуватися, певну роль у цьому відіграло й рішення ЄС терміново запровадити цільові санкції, включаючи заморозження акти-

вів та заборону на видачу віз проти українських посадовців, які несуть відповідальність за порушення прав людини, насилля та надмірне використання сили. Відтоді ЄС почав ставитися до режиму Януковича як до злочинного. І це було одним із чинників, які змусили впливових «регіоналів», безпосередньо не причетних до спроб силового придушення Євромайдану, дистанціюватися від Януковича.

Про втручання США в справі України під час Майдану не говорив тільки лінивий проросійський політик, і тільки лінивий проукраїнський політик не сказав, що це нісенітниця.

Серед головних штампів російської пропаганди найголовнішими є апеляція до слів президента Обами про те, що США виступили посередниками при транзиті влади та різні модифікації «зливів інформації» про фінансування українського громадського сектору американськими фондами. Окремо також варто зупинитися на стрічці «Україна у вогні» Олівера Стоуна. «У фільмі Олівер Стоун запитує Януковича: «Чи було у Вас враження, що в цьому задіяні США? Чи відчували ви «руку США?»»

«Дуже часто гостями (на Майдані – *ред.*) були представники США, конгресмени, пані Нуланд приїздила дуже часто, у нас були з нею дискусії. Але після цих дискусій вона йшла на Майдан і підтримувала протестувальників і звинувачувала правоохоронні органи в надмірному застосуванні сили. Насправді всі ці меседжі ми бачили і на Майдані», – каже Янукович в інтерв'ю¹⁵⁶⁶.

На жаль, через відсутність достовірної інформації про багато моментів історії Майдану ми можемо лише опосередковано дати відповідь на питання про роль тих чи інших політичних сил чи держав в історії виникнення та перемоги Майдану.

Але для того, щоб розглядати Майдан (революцію) як явище, треба спробувати виділити його ключові атрибути чи, можливо, спробувати створити відносно універсальну формулу того, як відбуваються «майдани» по всьому світу. Для того, щоб здійснилася якась безкровна революція, потрібно одночасно мати низку важливих атрибутів: лідера, структуру, ідеологію, фінанси, час та зовніш-

¹⁵⁶⁶ Хотин Р. Чи справді Америка стояла за Майданом? *Радіо Свобода*. 2016. 25 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28139840.html>.

ню дипломатичну підтримку. Випадання одного і більше елементів робить шанси на успішність революції доволі низькими. Розгляньмо всі ці атрибути в контексті української Революції Гідності.

Почати, напевне, потрібно з фінансів, адже одне з головних кліше, яке нав'язується низкою ЗМІ: «Майдан профінансували американці». Почнемо з того, що досі немає жодної публікації про пряме фінансування Майдану зарубіжними структурами, немає жодного достовірного джерела інформації про так звані «розірвані ланцюжки» фінансування майдану іноземними агентами (це коли гроші ідуть на якусь фірму в Україні, потім переводяться в готівку і далі йдуть готівкою на ті чи інші потреби). Виходячи з цього, можна з великою часткою імовірності говорити про те, що Майдан фінансувався саме на українські кошти. До того ж, не забуваймо, що у 2013 році, саме «Сім'я» контролювала весь фінансовий сектор країни включно з чорним ринком переведення в готівку «сірих» і «чорних» грошей, а росіяни мали контроль над СБУ, яка мала б викривати всі подібні фінансові транзакції. Є ще один важливий аспект, який мало хто аналізує: якби Майдан потребував тих космічних сум, про які говорили різні проросійські експерти, – це було б відразу помітно спецслужбам, зосередженим на пошуках фінансистів Майдану.

Щодо цього для нас цікавими є свідчення ексголови СБУ Якименка, який у своєму інтерв'ю 13 березня 2014 у Москві заявив: мільйони готівкових доларів були спрямовані з-за кордону на фінансування опозиціонерів, і ні МВС, ні СБУ не змогли припинити цей канал: «З початку Майдану нам, як спецслужбі, було помітно значне збільшення дипломатичної пошти, яка почала приходити в різні посольства України – західні посольства. У десятки разів вона перевищувала звичайний режим поставки пошти. Друге питання: після таких поставок на Майдані з'явилася іноземна валюта – долари США вже нового зразка. І в найближчих обмінних пунктах ця валюта почала з'являтися»¹⁵⁶⁷.

За словами глави спецслужби пострадянської республіки, фінансували «Євромайдан» не тільки з Заходу – участь у цьому брали і місцеві олігархи: «Як і Порошенко, так і Фірташ, Пінчук фінансу-

---

¹⁵⁶⁷ Глава СБУ: «Майдан» фінансировал Запад, «майдановцев» расстреливали наёмники. *Regnum*. 2014. 13 марта. URL: <https://regnum.ru/news/polit/1777370.html>.

вали Майдан. Вони заручники даної ситуації, тому що весь бізнес, всі їхні активи розташовані за кордоном. І вони виконували команди Заходу. Їм не залишалось нічого іншого, як підтримати Майдан, тому що в протилежному випадку вони б залишилися без своїх активів. У даному випадку вони не думали про країну. Вони думали тільки про свої фінанси»¹⁵⁶⁸.

Чи фінансували Майдан Фірташ та Пінчук, відповісти дуже складно, хоча виключати цього точно не можна (хоча їхні телеканали до останнього висвітлювали все з точки зору лінії Партії регіонів). Більш промовистим є звинувачення в тому, що в обмінниках на “Хрещатику з’явилися долари нового зразка”, які на той час були не лише на Хрещатику, але й по всій країні. Чути подібні звинувачення від генерала СБУ – це ознака або повної некомпетентності або бажання за будь-яку ціну виправдати самого себе. Ну а щодо дипломатичної пошти, то світ бачив багато випадків, коли в критичних ситуаціях спецслужби знаходили спосіб викрити подібні історії і одна з найгучніших – переправка наркотиків із російського посольства в Аргентині.

Скільки коштував Майдан? Відповісти на це питання майже нереалістично, але навіть якщо брати до уваги умовну суму 50-60 тисяч доларів щодня (сцена, оренда обладнання – 30-40 тис. \$ на місяць), харчування (30-40 тисяч порцій у вихідний день і до 10 тисяч у будній – 100-200 тис. \$), медикаменти і допомога пораненим (переважно волонтерство, але рахуємо 20-30 тис. \$ на місяць), дрова (10 тис. \$ на місяць), хабарі міліції та медикам, щоб витягувати поранених і заарештованих (200-400 тис. \$), додаймо сюди транспортні витрати, непередбачувані витрати, і отримаємо умовну суму – півтора-два мільйони доларів на місяць. Хіба ця сума така вже космічна чи непідйомна для української опозиції, серед якої було, щонайменше, 5-6 фігурантів списку Топ-50 найбагатших українців? Додайте сюди сотні великих бізнесменів по всій країні (часто і з провладного табору також, які не особливо афішували свою допомогу Майдану), і можна зрозуміти, що це не ті суми, які могли б спричинити паніку серед «фінансистів» Майдану. Утім, щодо конспірологічної теорії

¹⁵⁶⁸ Там само.

про великі мішки з грішми, які нібито приходили дипломатичною поштою: мільйон доларів – це сто стодоларових пачок по десять тисяч у кожній. І такий обсяг уміщується в не дуже великий кейс.

Щодо лідерів, то на початковому етапі була спроба «розкачати» кілька нових облич і зробити з них «нову опозицію» або, як тоді їх називали: лідери Майдану без політиків. Про те, чи був «Майдан без політиків» спонтанним рухом чи технологією Банкової, можна сперечатися нескінченно. Судячи з усього, як і завжди в таких ситуаціях, правда десь посередині: тут були і представники Банкової, і умовні провокатори від спецслужб, можливо, іноземні агенти, патріоти і, зрештою, божевільні. Як і в будь-якому неформальному, неструктурованому русі, в ньому брали участь відомі особи, але, де-факто, не було лідера. А бажання грати в демократію при відсутності медійних і фінансових ресурсів (навіть, якщо хтось із лідерів Майдану без політиків належав до певного олігархічного клану, ЗМІ цього клану не могли витягувати на телеканали своїх ставлеників, щоб їх просто не «спалити»).

Віталій Портников, коментуючи Майдан без політиків, відверто натякав на визначну роль у створенні цього Майдану керівника адміністрації Президента Сергія Львовичкіна: «Ще до того, як опозиціонери встигли схаменутися і зрозуміти, наскільки важливо для їх політичного майбутнього стати в авангарді протесту проти відмови влади від європейського майбутнього України, на Майдані Незалежності вже стояв «Майдан без політиків», ініційований, звичайно ж, не главою адміністрації – у нього навіть профілю у фейсбуці немає – і не його політтехнологами, а чесними людьми з журналістського та громадського середовища. Підкреслюю, що слово «чесні» я вживаю без іронії – просто тому, що зрозуміти, хто з цих людей дійсно чесний і широко був упевнений в необхідності неполітичного протесту, а хто – платний провокатор, ми зможемо напевно говорити тільки після реальної зміни системи, тільки після того, як у нас, як у колишній НДР, кожен отримає доступ до архівів спеціальних служб і ознайомиться з власним досьє і з матеріалами, пов'язаними з резонансними подіями. Тобто, можливо, і ніколи. Так що поки що треба не звинувачувати людей, а розуміти, що відбувається, пам'я-

таючи, що послужливий дурень нерідко небезпечніше ворога»¹⁵⁶⁹.

Але щодо нашого питання про американський слід у Майдані: чи організовували (допомагали в організації) Майдану без політиків американці? Вірогідність майже нульова, бо якогось сенсу проводити таку акцію для них просто не було, насамперед тому, що в той момент ніхто взагалі не вірив у можливість результативного Майдану.

Певний час у нас, де-факто, існувало два Майдани – один без політиків, а другий з політиками, поки другий не проковтнув перший (важливий момент, який можна, при бажанні, трактувати як підтвердження підтримки Банковою проекту «Майдану без політиків» – вони «окупували» власне майдан Незалежності як символічне місце для революції і деякий час не допускали туди політиків). Щодо того, чому Майдан без політиків розчинився в Майдані з політиками, то головними причинами були ті самі пункти, про які говорилося вище (лідер, структура, фінанси, ідеологія та дипломатична підтримка). Майдан без політиків насправді не мав жодного з цих пунктів.

Але повернімося до «американського сліду» серед лідерів Майдану: Яценюка, Кличка, Тягнибока. Тягнибока зразу варто відкинути, адже, як зазначалося, завдяки, зокрема і намаганням Манафорта, він був одним із головних «антисемітів» українського політикуму¹⁵⁷⁰.

Щодо Кличка та Яценюка і того, чи були вони агентами американських чи інших спецслужб, звичайно ж, відповіді нема і не буде доти, доки не будуть розсекречені архіви спецслужб. Чи були контакти лідерів опозиції з представниками посольств, Коксом, Квасневським, Нуланд, Маккейном? Звичайно, були. Чи можна з огляду на це стверджувати, що Майдан організували американці? Безумовно, ні. Але для того, щоб зрозуміти, що відбувалося на Майдані і чому Майдан перетворився на Революцію Гідності, нам потрібно відповісти на одне важливе ідеологічне питання: «За що стояв Майдан?».

¹⁵⁶⁹ Портников В. Майдан без провокаторов. *LB.ua*. 2013. 6 грудня. URL: https://lb.ua/news/2013/12/06/244878_maydan_bez_provokatorov.html.

¹⁵⁷⁰ Тягнибок попал в список самых ярых антисемитов. *Сегодня*. 2012. 29 декабря. URL: <https://politics.segodnya.ua/politics/Tyagnibok-popal-v-spisok-samyh-yaryh-antisemitov--407850.html>.

Звичайно ж, однозначної відповіді тут не може бути, адже мільйони людей, які співчували чи, навпаки, протистояли Майдану, мають власні відповіді. Але ми можемо дещо узагальнити відповіді на це питання. І, напевне, Майдан 2013–2014 рр. насамперед треба розглядати як завершення референдуму 1991 року. Це був цивілізаційний вибір: ви за повернення в Росію чи за рух до Європи (руху до США не було і не могло бути). На жаль, немає жодного фундаментального соціологічного дослідження стосовно цього, тому дати відповідь на питання, чого там було більше: руху від Росії чи руху до Європи. Але, з точки зору масової свідомості, саме з цього моменту ми можемо чітко констатувати різке збільшення прихильників вступу до ЄС: «У 2014 році громадська думка істотно змінилася у багатьох аспектах, серед яких – ставлення до інтеграційних пріоритетів. Не дивно, що після Євромайдану та агресії з боку Росії підтримка приєднання до Митного союзу катастрофічно впала.

Трохи історії: якщо від кінця 2011 р. і фактично до Євромайдану в альтернативній постановці питання – МС чи ЄС – Митний союз обирали 30–32% українців, то вже у березні 2014 р. прихильників євразійського вектору стало 22%, а в березні 2015 р. їх лишилося 13%.

Підтримка ж ЄС водночас зростала. Так, у березні 2014 р. ЄС обирали 45%; за два місяці, у травні 2014 р. – вже 50,5%, а за останніми дослідженнями березня 2015 р. – 52% громадян¹⁵⁷¹. Але що ж стоїть за цими цифрами?

Із точки зору цивілізаційного вибору, Революція Гідності стала точкою завершення голосування 1.12.1991 року – по суті голосування за вихід із СРСР і початок будівництва власної держави. І саме тому росіяни так болісно сприймають свою поразку в цій революції.

Другою рушійною ідеологією Майдану стало питання «свободи». Звичайно, у 2014 році ніхто не згадував, та майже ніхто й не пам'ятав слоган В'ячеслава Чорновола, з яким той ішов на президентські вибори 1991 року: «Україна – країна вільних людей». Але це гасло можна застосувати до Майдану. Питання свободи вибору ста-

---

¹⁵⁷¹ Золкіна М. 52% за вступ до ЄС – це мало, багато чи достатньо? *Європейська правда*. 2015. 26 травня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/05/26/7034173/>.

ло головним для Революції Гідності. І тут також свою роль відіграла геополітика: або ти йдеш до «вільного світу», або до Росії. Власне ці дві ідеологеми стали основою всіх подальших подій.

Чому ідеологічно програв Янукович і його прибічники? Тому, що вони в головах своїх прихильників посяли зерна шизофренії: вони їм говорили, що ми будемо сильну і могутню самостійну державу і одночасно рухаємося до союзу з РФ. Люди просто не розуміли, куди вони йдуть. І на Донбасі (насамперед в Луганській області) і в Криму ця шизофренія була подолана завдяки тому, що проросійські політики змогли донести виборцю, що ніякої України нема, а буде тільки шлях до РФ. Точніше, формула виголошувалася так: Крим – це не Україна і Донбас – це не Україна (відоме «Донбас годує всю Україну» якраз і відіграло злий жарт з регіоналами). Щодо інших областей південного сходу, то ця шизофренія виявилася позитивним чинником для держави Україна.

Підсумовуючи, ми можемо дійти кількох висновків, які, на жаль, переважно є емпіричними.

1. Протягом доволі тривалого часу обидві сторони, і росіяни, і США з Євросоюзом, вкладали певні кошти в розбудову своїх громадських організацій і займалися підтримкою, щонайменше, моральною, низки політиків та громадських діячів.

2. Коли ми говоримо про сам Майдан, то кошти, які на нього витрачалися, були відносно невеликими, і їх без проблем могла знайти опозиція всередині країни.

3. ЗМІ, які підтримували Майдан, – це переважно інтернет, який фінансувався внутрішньою опозицією. Найкращий приклад – головний канал Майдану ЕспресоTV, який з моменту появи сцени на майдані Незалежності повністю транслював усе, що відбувалося, не мав взагалі ні копійки зовнішнього фінансування (автор був співзасновником каналу і це не емпіричне твердження). Усі крупні телеканали, які були головним джерелом інформації в країні, контролювалися олігархами, які мінімізували інформацію про Майдан майже до втечі Януковича.

4. Ідеологічно ми мали протистояння між утвердженням нової сильної проєвропейської держави і держави, яка називається силь-

ною, але є васалом Росії. Із точки зору піару більш привабливий вигляд мала перша ідея. Плюс, звичайно, треба додати хамство влади по відношенню до тих, хто мав іншу точку зору. Як результат – жорстке протистояння і перемога проукраїнських сил.

Усе це стало причиною глобальної поразки проросійської ідеологічної машини. Говорити, що Майдан влаштували американці, – це так само помилятися, як і казати, що режим Януковича був створений росіянами. Це однакові ідеологічні штампи, які мають обмаль спільного із реальністю.

Щодо подій 18-22 лютого, то після невдалої спроби зачистити Майдан 18 лютого, Віктор Янукович думав тільки про одне: як залишитися живим. Трагічні події 21 лютого були сприйняті Януковичем не як трагедія, а як ще одне підтвердження його страхів, що його можуть і хочуть убити. Саме страх за власне життя, а не якісь інші мотиви призвели до того, що він не прийшов на Харківський з'їзд, а потім втік до Росії. Його режим став історією.

ВИСНОВКИ

Історія правління четвертого Президента сучасної України є вкрай важливою для розуміння логіки розвитку українського суспільства і 1991-2013 рр., і часу після Революції Гідності. З одного боку, сформований Віктором Януковичем режим особистої влади став кульмінацією спроб побудувати гібридний політичний лад: демократичний за формальними ознаками, олігархічний за змістом. Практики та підходи, на яких базувалася владна вертикаль 2010-2014 рр., не були винайдені донецькими елітами, а стали частиною політичних реалій України задовго до обрання Януковича Президентом. Тож їх аналіз дозволяє не лише пояснити функціонування системи влади протягом чотирьох років правління представника донецького клану, але більш рельєфно окреслити вектори еволюції українських політичних інститутів та владних еліт доби незалежності. З іншого боку, без знань про режим Віктора Януковича неможливо вивчати та пояснювати причинно-наслідкові зв'язки Революції Гідності, російсько-української війни та зміни в українському соціумі після 2014 р.

Зважаючи на це, можна було б очікувати, що проблема формування та функціонування владної вертикалі 2010-2014 рр. повинна привернути увагу наукової спільноти. Та реальність, як завжди, дещо складніша. Значна частина матеріалів з проблеми є засекреченими, свідчення очевидців – вкрай заангажованими, а подекуди – відверто дезінформативними. До проблем з джерельною базою додається високий градус суспільної напруги при обговоренні питань про режим Януковича та його наслідки. Тому українські дослідники не надто охоче висвітлюють ці питання. Найбільший внесок серед них зробили політологи Юрій Мацієвський, Микола Михальченко та Марія Кармазіна. Вертикаль влади 2010-2014 рр. дотично стала предметом окремих соціологічних, історичних та філософських праць. Однак коло питань, окреслених українськими вченими, є доволі невеликим. На тлі красивих теоретичних побудов відчувається дефіцит більш предметних досліджень механізмів влади 2010-2014 рр., зокрема їх витоків, функціонування та подальшої долі після Ре-

волюції Гідності. Зарубіжні дослідники у своїх працях зосередили увагу на вивченні особливостей формування владної вертикалі, з'ясуванні соціальної природи та обставин краху режиму. Головний внесок у вивчення режиму Віктора Януковича серед закордонних вчених здійснили Керстін Ціммер, Тарас Кузьо, Сергій Куделя та Сергій Склярів. Схвальними є їхні спроби порівняння природи влади оточення четвертого Президента з іншими країнами, намагання відтворити його особистісну та інституційну логіку. Однак говорити про достатнє вивчення режиму 2010-2014 рр. зараз було б свідомим перебільшенням. Величезне коло питань залишається без відповіді й вимагає продовження наукової роботи. На наше глибоке переконання, системне дослідження створеного Януковичем режиму лише розпочинається.

З'ясування природи та витоків цієї владної вертикалі неможливе без урахування історичного контексту, яким починалася генеза донецьких еліт. Виокремлення Донбасу як окремого регіону відбувається після остаточного встановлення більшовицької влади в 1919 р. Місцеві керівники, відповідальні за реалізацію сталінського варіанту модернізації протягом кінця 1920-х – 1930-х рр., були знищені під час масових репресій «Великого терору». Їх замінила нова генерація, рекрутована тоталітарною системою. Величезні економічні, кадрові та символічні ресурси робили Донбас вкрай вагомим і в УРСР, і в Радянському Союзі загалом. Однак об'єктивне зростання значення донецьких еліт неодноразово зупинялося конкуруючими групами номенклатури: політичним знищенням Леоніда Мельникова на початку 1950-х рр. та усуненням Володимира Дегтярьова та Володимира Шевченка на початку 1970-х рр. Криза та розпад комуністичної системи протягом 1989-1991 рр. призвели до ослаблення механізмів контролю за регіональними елітами Донбасу з боку центральної влади та дозволили створити сприятливе середовище для їх еволюції в повноцінний клан.

Розпад Радянського Союзу мав наслідком розбалансування економічних зв'язків між найбільшими підприємствами Донбасу і колишніми республіками, які були постачальниками сировини або споживачами товарів місцевих виробників. Відсутність законодав-

чої бази для переходу від планової економіки до ринкової спричинили хаос та «захоплення» підприємств мафіозними структурами, яких не могли або не хотіли взяти під контроль місцеві правоохоронні органи. Для стабільного функціонування підприємств нові власники залучали представників колишньої номенклатури з досвідом управління.

Легалізація захоплених статків відбувалася за допомогою створення фінансово-промислових груп. Такий варіант став пріоритетним для представників молодшого покоління донецького клану: Ріната Ахметова, Володимира та Євгена Щербанів, Сергія Тарути, Віталія Гайдука, Віктора Нусенкіса, Бориса Колеснікова та ін. Важливим елементом, за допомогою якого донецькому клану вдалося не тільки втриматися на плаву в середині 1990-х, а й вийти на загальнореспубліканський рівень, була їхня доволі вдала ставка на створення власної політичної партії – Партії регіонів, яка була носієм їхньої ідеології і орієнтувалася на електоральне поле південно-східних регіонів України. Загалом, можна говорити про три головні стадії формування донецького клану: 1) «мафіозні війни» (перша половина 1990-х рр.); 2) консолідація і витіснення «старої гвардії» із політичного та економічного поля регіону (1995-1999 рр.); 3) остаточне оформлення ФПП із власними економічними і політичними інтересами (початок 2000-х рр.).

Роль виразника політичних інтересів донецького клану була покладена на Віктора Януковича. Уродженець міста Єнакієве Донецької області мав складну та суперечливу біографію. Обставина, що попри дві судимості, він вступив до КПРС та потрапив до господарської номенклатури, вказує на наявність впливових покровителів. На нашу думку, Янукович співпрацював з радянськими спецслужбами та готувався на роль підконтрольного їм кримінального лідера. Після 1991 р. його позиції значно зміцнилися. Він робить стрімку кар'єру – від маловідомого директора автотранспортного підприємства до голови Донецької обласної державної адміністрації. Співпраця донецьких еліт з Президентом України Леонідом Кучмою допомогла здобути Кучмі перемогу на виборах 1999 та 2002 рр. Однак

«віддякою» за це стало призначення Віктора Януковича головою уряду. Політична експансія донецького клану, яка супроводжувалася посиленням його позицій в енергетиці та промисловості, набирала обертів.

Протягом 2002-2005 рр. Янукович виконував роль політичного лідера, уособлюючи інтереси донецького клану та готуючись до можливої боротьби за посаду Президента України у 2004 р. Реальні рішення в його уряді приймали більш досвідчені колеги. Ці факти ставлять під сумнів менеджерські таланти Віктора Януковича, що начебто стали причиною призначення його спочатку головою Донецької облдержадміністрації, а згодом прем'єр-міністром. Натомість ми спостерігаємо картину діяльності типової компромісної особи, яка втілює рішення власних опікунів чи патронів і просто ставить підписи на офіційних документах.

Одним із головних опікунів і творців політичної кар'єри Януковича був український олігарх Рінат Ахметов. Саме він, маючи у своєму розпорядженні ресурси потужної донецької фінансово-промислової групи, всіляко допомагав Януковичу. Навіть після поразки на президентських виборах 2004 року свого протеже, Ахметов не закрити цього проекту. Для поліпшення іміджу Януковича було запрошено Пола Манафорта – відомого лобіста із США – для створення нового образу для його протеже та проведення передвиборчих кампаній 2000-х рр. Вершиною успіху Манафорта стало обрання Януковича у 2010 р. Президентом України.

Після перемоги на президентських виборах 2010 р. Віктор Янукович розпочав активну діяльність зі збільшення власних повноважень та можливостей впливати на систему державного управління. Першим кроком до захоплення всієї повноти влади стало формування «коаліції тушок» за допомогою депутатів-перебіжчиків та фракцій Партії регіонів, Блоку Литвина та комуністів. Новостворена коаліція за лічені дні відправила у відставку уряд Юлії Тимошенко, призначила новий Кабмін на чолі з Миколою Азаровим та здійснила ключові призначення на керівні посади в державних структурах. Аналіз призначень показує, що нова вертикаль формувалася за квотним принципом і була, по суті, розподілом сфер впливу між

головними групами всередині «регіоналів». Закріпити перемогу мала судова реформа під опікою Андрія Портнова та Сергія Ківалова, що знищила залишки автономії суддівської вертикалі.

Другим кроком до посилення Януковича стало відновлення дії Конституції 1996 р. за допомогою Конституційного суду. Створений правовий хаос був сповна використаний «регіоналами» для перетворення Президента на найбільш впливову особу в державі.

Зацементувати основи нового режиму мало приборкання опозиційних сил: прихильників Тимошенко, Податкового майдану, праворадикальних організацій та інших осередків спротиву. Оточенням Януковича використовувалося поєднання тиску з боку правоохоронної системи, а також відвертий підкуп опозиціонерів.

Загалом, на кінець 2011 р. Україна вже перебувала в цілком іншій політичній реальності, аніж на момент перемоги Віктора Януковича. Сукупність змін протягом 2010-2011 рр. дає підстави говорити про державний переворот. Очільник донецького клану зосередив у власних руках величезні формальні та неформальні важелі впливу, фактично знищивши демократичні запобіжники до встановлення авторитарного режиму. Хоча повноцінний авторитаризм так і не був побудований, однак єдиним засобом для знищення побудованої Януковичем вертикалі залишилася лише революція. Метафорично висловлюючись, він «міцно закрив кришку чайника і увімкнув газ». Тож цілком очікувано його влада була змінена не за допомогою виборів, а через революційний вибух.

Основу режиму Віктора Януковича становила «Сім'я» – група близьких людей із оточення його старшого сина Олександра Януковича. Говорити про її оформлення можна станом на 2012 рік, коли відбувається низка ключових перестановок в уряді та стрімке зростання бізнес-структур Януковича-молодшого. Головні ролі в «Сім'ї», окрім представників родини Януковичів, відігравали Віктор, Артем Пшонки та Віталій Захарченко (контроль над прокуратурою та міліцією), Сергій Арбузов (контроль над Нацбанком та поступове витіснення Азарова з керівництва економікою). Топменеджери Олександр Клименко, Едуард Ставицький та Сергій Тимченко відповідали за схеми на митниці та податковій, розподіл ліцензій на

видобуток корисних копалин та привласнення землі. Юрій Іванющенко, на нашу думку, опікувався Олександром Януковичем, слідкував за інтересами «Сім'ї» в АПК та взаємодією з організованою злочинністю. Бізнес-імперія Сергія Курченка мала монополізувати ринок газу та нафтопродуктів, а також легалізувати вкрадені на схемах кошти у вигляді респектабельного європейського бізнесу.

За період правління Віктора Януковича точилася перманентна боротьба за контроль над сферою державних фінансів між різними групами впливу серед «регіоналів». Протягом менш ніж трьох років після своєї інавгурації він зумів сконцентрувати в руках «Сім'ї» цілковитий контроль над фінансовими потоками в Україні. Представники «Сім'ї» отримали всі ключові посади у сфері державних фінансів: Юрій Колобов – міністр фінансів, Олександр Клименко – міністр доходів і зборів, Ігор Соркін – голова НБУ, а координував і контролював їхню діяльність Сергій Арбузов на посаді першого віцепрем'єра. Прем'єр Микола Азаров контроль над цією сферою фактично втрив.

Іншим важливим елементом влади Януковича була Партія регіонів. Вона забезпечувала інтеграцію представників різних бізнес-груп навколо лідерів донецького клану та мобілізувала патерналістськи налаштований електорат переважно Півдня та Сходу України. Саме завдяки цій політичній силі Віктору Януковичу і його клану вдалося вийти на загальнодержавний рівень влади та тривалий час контролювати найвищі державні посади, забезпечуючи фінансове процвітання своєї «Сім'ї» та донецького клану взагалі. Партія регіонів пройшла у своєму розвитку шлях від партії регіонального масштабу (1991-2000 рр.) до домінуючої політичної сили (2010-2013 рр.).

У різні періоди Партію регіонів очолювали такі відомі фігури, як Володимир Рибак, Микола Азаров, Віктор Янукович. Приблизно до 2008 р. найвпливовішими особами в партії були Микола Азаров, Андрій Ключев та Володимир Рибак, але згодом цю роль перебрав на себе Віктор Янукович. Окрім офіційних керівників партії, значним впливом тривалий час користувався Андрій Ключев та Борис Колесніков. Зміна балансу сил на користь одного чи другого залежала від

того, які результати показувала партія на виборах, і хто з цих двох очолював партійний штаб.

У 2010 році, після перемоги Януковича, близько 50 депутатів Партії регіонів отримали посади в різних органах влади. На цей час припало і штучне розширення лав партії за рахунок регіональних осередків, до яких почали вступати регіональні бізнесмени. Але після скасування конституційної реформи вплив Парламенту почав слабшати, а отже, і вага самої Партії регіонів у донецькому клані почала стрімко знижатися. Про її внутрішнє життя протягом років президентства Януковича було мало чути, та й навряд чи рішення керівних органів ПР мали велике значення для країни. Рутину роботи в партії було перекладено на четвірку – Володимир Рибак, Володимир Демидко, Сергій Єфремов та Дмитро Шенцев.

Для захисту свого режиму Янукович поступово поставив під свій контроль силові структури України. На керівні посади в цих структурах були призначені або члени клану, або члени так званої «Сім'ї». Для того, щоб переформатувати СБУ під нові завдання, Янукович використав Валерія Хорошковського, який із січня 2009 р. обіймав посаду першого заступника голови СБУ. З одного боку, він залишався абсолютно чужим для цієї структури, а з іншого – він вже добре знав її зсередини. Тому, отримавши від Януковича посаду голови СБУ, він зміг одразу ж, без розкачування, провести в СБУ повномасштабне кадрове чищення і переорієнтувати усю Службу на нові пріоритети. Наступним етапом стало переведення СБУ під контроль «Сім'ї», тобто угруповання Януковичів. Це було зроблено кількома кроками. У січні 2012 р. Хорошковський отримав посаду в уряді; у лютому Янукович призначив головою СБУ Ігоря Калініна, який до того був начальником Управління державної охорони; у липні Янукович призначив першим заступником голови СБУ людину «Сім'ї» – Олександра Якименка, який доти був начальником управління СБУ в Донецькій області; нарешті в січні 2013 р. Янукович призначив Якименка головою СБУ, а Калініна зробив своїм радником. Важливим наслідком було те, що Янукович, перетворивши СБУ на інструмент захисту інтересів «Сім'ї», свідомо нехтував національними і державними інтересами, якщо вони не збігалися з

«сімейними». Зрештою це призвело до державної зради самого Януковича, а також керівництва СБУ.

Керівництво Збройними силами України та військово-промисловим комплексом також було змінено за таким самим принципом. «Сім'ю» не цікавив розвиток української армії, адже на їхнє глибоке переконання, жодних зовнішніх загроз не існувало. Галузь оборони вони сприймали виключно як засіб приватизації цінних активів та розпродажу озброєнь, що дісталися в спадок від СРСР. Саме такі завдання висувалися перед міністрами оборони Михайлом Єжемем (2010–2012 рр.), Дмитром Саламатіним (2012 р.) та Павлом Лебедєвим (2012–2014 рр.).

Регіональний вимір режиму Януковича є вкрай малодослідженим. Є всі підстави вважати, що цілеспрямована регіональна політика була відсутня, оскільки взаємини з регіонами зводилися до примітивної формули: «всі мають бути в жорсткій виконавчій вертикалі». Насправді в команді Януковича не було жодного політика, який міг би стати ідеологом регіональної політики. Традиційно за цей напрям відповідали двоє людей: Володимир Рибак та Олександр Попов. Але перший взагалі був далеким від будь-якого поняття про проведення реформ, а другий був успішним головою маленького містечка Комсомольськ, яке було «зав'язане» на одне велике підприємство.

Як наслідок, у кожному регіоні відносини з вертикаллю «регіоналів» мали власну специфіку. Зокрема, до початку Революції Гідності Київ був містом, яке глибоко зневажало Януковича і вважало звільнення від нього найкращим виходом із ситуації. Натомість, Партія регіонів повністю отримала контроль над Київською областю і по суті, не мала жодної опозиції в системі місцевого самоврядування.

Донеччина була базовим регіоном для донецького клану, і в електоральному сенсі, і в економічному, але починаючи з 2003 року, представники цього клану поступово почали перебиратися до столиці, втрачаючи цікавість до проблем регіону. Контроль за регіоном вони тримали через посередників, які представляли їхні інтереси на місцях.

Після перемоги на президентських виборах 2010 року Янукович робить кілька спроб взяти під свій контроль управлінську еліту ав-

тономної республіки Крим. Із 2010 по 2014 рік керівниками уряду Криму були «варяги», яким довіряв Янукович – Василь Джарти та Анатолій Могильов. Обидва мали перманентний конфлікт з місцевим корінним населенням – кримськими татарами та потуралі русифікації півострова. Така недалекоглядна політика, особливо останнього очільника кримського уряду Могильова посприяла окупації Криму російськими військами.

Надійною «вотчиною» Партії регіонів була Дніпропетровщина, де найбільш міцні позиції мали структури Ріната Ахметова та близької до нього родини Вілкулів.

Найменше впливу донеччани мали на Львівщині. Із початку 1991 року донецький клан і його політичний проєкт Партія регіонів ніколи не мали в цьому регіоні серйозної електоральної підтримки, що заважало їм поширити свою бізнес-імперію на цей регіон. Можна говорити про Ахметова і Колеснікова, які намагалися налагодити партнерські відносини з місцевими елітами через посередника – Андрія Садового, але ці спроби не мали серйозних успіхів.

Протилежна ситуація була в Харківській області, де донеччанам вдалося вступити в союз з місцевою елітою. Із 2010 р. тандем Михайло Добкін – Геннадій Кернес був виразником інтересів харківської еліти в середовищі Партії регіонів. Цей тандем зробив усе, щоб жодних політичних конкурентів не залишилося в області. Також у 2014 році вони здійснили спробу зробити Харків виразником інтересів Південно-Східних регіонів України, але вчасно відступили від цих планів, залишившись у фарватері загальнодержавних процесів.

У зовнішній політиці Янукович та його оточення демонстрували нездатність до стратегічного мислення, сприймаючи відносини з ключовими геополітичними гравцями як примітивні торги за ресурси. По суті, йдеться про перенесення на міжнародні відносини принципів, за якими звикли діяти представники донецького клану всередині країни.

Російський вектор будувався навколо чотирьох основних тем. По-перше, гостро стояло питання про базування Чорноморського флоту РФ у Криму. Янукович пішов на поступки росіянам, підписавши Харківські угоди 2010 р., отримавши натомість віртуаль-

ну знижку на газ і втративши єдиний реальний важіль впливу на російську позицію. По-друге, протягом 2010-2013 рр. відбувалася інтенсивна експансія переважно державного капіталу РФ в українській економіці. Активи російських банків за ці кілька років зросли понад 45%, а загальна сума боргів українських підприємств склала близько 25 млрд дол. Оточення Януковича недооцінювало цієї загрози. По-третє, у сфері енергетики представники донецького клану розраховували на швидке перепідписання договорів щодо постачання та транзиту газу з РФ. Однак після Харківських угод росіяни вимагали ексклюзивних умов для діяльності в Україні та вступу до Митного союзу, що загрожувало монопольним позиціям «регіоналів». Непоступливість у газовому питанні у 2013 р. була доповнена торговою блокадою з боку РФ. І, по-четверте, у гуманітарній сфері Янукович повністю підтримував російську позицію про посилення позицій російської мови, Української православної церкви Московського патріархату та культу «Перемоги у Великій Вітчизняній війні».

Стосунки України і Європейського Союзу пройшли за час президентства Януковича чотири фази: прискорене зближення, гальмування, тупцювання на місці і рух назад. Проте головними визначальними рисами в стосунках з ЄС слід визначити дві речі: європейці з перших днів перебування Януковича при владі запропонували просту і зрозумілу модель, при якій за «правильні кроки» Україна отримувала фінансові і політичні преференції. У відповідь, Віктор Янукович запропонував зовсім іншу модель, примітивістичну, яка полягала в тому, що він готовий робити те, що подобалося йому, і гальмував те, що йому не подобалося. А перший розрив стосунків з європейцями стався саме через цю брехню – ЄС чітко вказав на те, що треба робити всі кроки, а не займатися «вибірковою євроінтеграцією». Зрештою, вся зовнішня політика Януковича базувалася на одному принципі: «я роблю все для посилення своєї влади в країні, а зовнішня політика або підпорядковується цьому принципу, або я її ігнорую». Саме цей примітивістичний підхід і став одним із наріжних каменів краху режиму: Янукович занадто багато говорив про Європу, і потім, коли він розвернув зовнішню політику на

180 градусів, українське суспільство просто було не готове до цього.

Ще одним важливим зовнішньополітичним вектором інтересів режиму Януковича був Китай. Янукович, здобувши посаду Президента України, отримав такі стартові можливості в діалозі з керівництвом Китаю, яких не мав жоден інший президент України. На самому початку своєї президентської каденції Янукович почув від китайського лідера пропозицію вивести відносини між двома країнами на рівень стратегічного партнерства. Об'єктивно це відкривало для України нові, неймовірні варіанти зміцнення своїх позицій у стосунках і з Росією, і з Заходом. Для китайського керівництва головний сенс цього стратегічного партнерства полягав у можливості просувати в Україні свої технології, обладнання, інші товари та послуги, отримуючи навзаєм зерно та інше продовольство. Обидва ці напрями Китай був готовий підкріпити великими (принаймні за українськими мірками) кредитами. У геополітичному вимірі сенс стратегічного партнерства з Україною для КНР полягав у можливості створити противагу Росії в Чорноморському регіоні і взагалі «прорубати собі коридор» у Європу за маршрутом Казахстан – Азербайджан – Грузія – Україна.

Проте Янукович цими можливостями скористався лише частково – тією мірою, якою вони відповідали його пріоритетам. Звичайно, він був дуже радий сам їздити до Китаю і приймати в Україні китайського лідера. Також він радів спільним документам, які фіксували стратегічне партнерство між двома країнами. Але вже в питанні про китайські кредити позиція Януковича дисгармоніювала з позицією керівництва КНР. Це, власне, і стало причиною того, що було реалізовано лише невелику частину спільних планів, а решта їх залишилися на папері (у вигляді меморандумів, рамкових угод тощо) або, ще гірше, замість користі принесли Україні додаткові дірки в бюджеті. Януковичу були потрібні передусім такі кредити, які давали «живі» гроші. У цьому сенсі навіть не дуже важливо, як він хотів їх використати – на «розкрадання» (через ті чи інші корупційні схеми) чи на «проїдання» (латання бюджетних дірок, якісь популістичні соціальні програми). Найважливіше те, що якраз такий спосіб допомоги найменше цікавив китайських партнерів.

Унаслідок цього з'являлися програми, кінцеву мету яких два партнери бачили зовсім по-різному. Кредитор, тобто КНР, давав гроші на той результат, який було обіцяно в проєкті. А позичальник, тобто Янукович, волів «видігти» з проєкту якомога більше «живих» грошей, що не могло не шкодити досягненню обіцяного результату або й узагалі унеможлиблювало його. Зрештою це спонукало керівництво КНР відмовити Януковичу в нових кредитах під час його другого візиту до Пекіна. І ця причина була, схоже, не менш важливою, ніж політична нестабільність в Україні під час того візиту. Слова про те, що чотири роки президентства Януковича стали роками втрачених можливостей, для китайського напряму українських інтересів особливо справедливі. За чотири роки ми могли отримати цілу мережу виробничих об'єктів (заводів, електростанцій, зрошувальних систем тощо), збудованих із використанням китайських технологій і на китайські гроші. При цьому масштабна реалізація таких проєктів у південних і східних регіонах могла б стати спонукальним мотивом для керівництва КНР максимально задіяти свій вплив для недопущення російської окупації Криму і Донбасу.

Крах режиму Януковича був опосередковано пов'язаний з міжнародною політикою. Але головною причиною падіння створеної ним вертикалі були її глибокі внутрішні суперечності. Рівень напруги всередині владного табору та у відносинах влада-суспільство з кожним роком зростає. Однак для масштабного прояву незадоволення потрібен був привід. У ніч на 30 листопада 2013 р. спецзагін МВС «Беркут» розігнав акцію протесту на майдані Незалежності. Після того Євромайдан відновився в значно більших масштабах. А шанси Януковича порозумітися з ЄС стали ще мізернішими.

Спроби Януковича вирішити проблему масових протестів ще раз засвідчили його нездатність та його оточення до стратегічного мислення. На тлі переговорів з європейськими партнерами і запевнень у мирному досягненні консенсусу відбувалися періодичні спроби силового зачищення Майдану, зокрема вночі проти 10 грудня 2013 р. А після прийняття «диктаторських законів» 16 січня 2014 р. стало остаточно зрозуміло, що Янукович не готовий до діалогу та недооцінює ризики для країни. Як наслідок, протести радикалізу-

ються. Уже 19 січня відбувається кількасоттисячне народне віче, яке завершується довготривалою сутичкою на вулиці Грушевського із застосуванням сльозогінного газу, світло-шумових гранат та водометів, з одного боку, та «коктейлів Молотова» – з іншого. Тиск з боку ЄС був одним із чинників, що змусили Януковича відступити. Протести ширилися регіонами, де відбувалися захоплення обласних державних адміністрацій. Ресурсів для придушення цих виступів режим Януковича не мав. 28 січня диктаторські закони було скасовано, а Микола Азаров подав у відставку з посади прем'єр-міністра. Надалі вдалося досягти домовленостей про розблокування частини урядового кварталу в обмін на прийняття закону про амністію, а також про повернення до Конституції 2004 р. як способу виходу з політичної кризи.

Однак Янукович не збирався повної мірою виконувати домовленості. 18 лютого 2014 р. відновилися масштабні сутички, а силовики отримали наказ про зачищення Майдану. Зустріч з лідерами опозиції Віталієм Кличком, Арсенієм Яценюком та Олегом Тягнибоком мала відбутися на вигідних для влади умовах, з позиції сили. Однак оточення Януковича недооцінило спротив протестувальників. Попри вбивства, «майданівці» змогли втримати свої позиції та перейти в контрнаступ. 21 лютого 2014 р. Янукович був змушений підписати угоду щодо врегулювання кризи в Україні з опозицією за посередництва голів МЗС Польщі та Німеччини. Однак падіння його режиму цей крок вже не зупинив. Протестувальники висунули ультиматум: подати у відставку до ранку 22 лютого, інакше відбудеться штурм Банкової. Янукович із Києва тікає спочатку до Харкова, потім – до Криму, а згодом взагалі залишає територію України. Понад 300 народних депутатів України підтримали постанову про усунення Віктора Януковича з посади Президента України. Режим його особистої влади став минулим.

Яке місце в історії України відіграла управлінська вертикаль, створена четвертим Президентом та його оточенням? Віктор Янукович зумів максимально сконцентрувати у власних руках владні повноваження, максимально наблизивши гібридний політичний режим до авторитарної моделі. Однак перейти межю авторитарності

не зміг. На заваді стали потужне громадянське суспільство, залишки опозиції та тиск західних демократій. Примітивна внутрішня та зовнішня політика спричинила гостру політичну кризу, задля вирішення якої потрібно було вийти за межі сповідуваних донецьким кланом підходів неформальних домовленостей, адміністративного ресурсу та корупції. Однак сам Янукович не був здатним на такі радикальні кроки. Цілком закономірно, його режим занепав під тиском ним самим створених суперечностей. А історія 2010-2014 рр. наочно засвідчила – будь-який політичний режим у сучасній Україні неминуче стикається з необхідністю вирішувати питання спадку «незавершеної революції 1991 року» і проводити політичну, економічну та культурну модернізацію. Якщо в цій ситуації він обирає особисті й вузькокланові інтереси не на користь національним і державним, його режим чекає глибока криза та революція.

Історія – дуже терпляча вчителька. Вона здатна повторювати свої уроки раз у раз, аж до їх засвоєння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І. Джерела

Неопубліковані джерела

Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ

1. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 2884. 80 арк.
2. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2848. 172 арк.
3. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2802. 85 арк.
4. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2676. 144 арк.
5. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2907. 166 арк.
6. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2909. 22 арк.
7. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 46. Спр. 3059. Арк. 15.
8. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 67. Спр. 75. 126 арк.
9. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 67. Спр. 96. 52 арк.
10. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 67. Спр. 98. 52 арк.
11. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 67. Спр. 236. 40 арк.
12. ЦДАГО України. Ф. 39. Оп. 4. Спр. 34. 3 арк.
13. ЦДАГО України. Ф. 39. Оп. 4. Спр. 138. 2 арк.

Центральний державний архів вищих органів влади

та управління України, м. Київ

14. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 16. Спр. 104. 218 арк.
15. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 16. Спр. 238. 364 арк.
16. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 16. Спр. 3642. 225 арк.
17. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 16. Спр. 4187. 175 арк.
18. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 28. Спр. 144. Арк. 6.
19. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 31. Спр. 3. 277 арк.
20. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 7. Спр. 3301. 22 арк.
21. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 7. Спр. 4276. 83 арк.
22. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 15. Спр. 3215. 339 арк.
23. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 15. Спр. 3216. 470 арк.
24. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 15. Спр. 3217. 364 арк.
25. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 15. Спр. 3802. 250 арк.
26. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 15. Спр. 3803. 232 арк.
27. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 15. Спр. 3804. 121 арк.
28. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 15. Спр. 3805. 187 арк.
29. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 15. Спр. 3814. 250 арк.

30. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 15. Спр. 3820. 119 арк.

31. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 15. Спр. 4054. 276 арк.

32. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 15. Спр. 4055. 233 арк.

Архів Верховної Ради України, м. Київ

33. Протоколи засідань фракції Партії Регіонів України. Ф. 1. Оп. 45. Спр. 236. 178 арк.

Особистий архів Денисенка В. І.

34. Копія довідки про стан виконання розпоряджень КМУ від 11.06.2003 р. № 327-р. 17 арк.

35. Копія протоколу засідання КМУ від 29.01.2003 р. № 2. 12 арк.

36. Копія протоколу засідання КМУ від 28.05.2003 р. № 15.31 арк.

37. Копія протоколу засідання КМУ від 04.06.2003 р. № 16. 13 арк.

38. Копія протоколу засідання КМУ від 24.07.2003 р. № 21. 8 арк.

39. Копія протоколу засідання КМУ від 10.09.2003 р. № 28. 10 арк.

40. Копія протоколу засідання КМУ від 15.10.2003 р. № 32. 24 арк.

41. Копія протоколу засідання КМУ від 17.12.2003 р. № 38. 7 арк.

42. Копія протоколу засідання КМУ від 26.12.2003 р. № 39. 20 арк.

43. Копія протоколу засідання КМУ від 14.01.2004 р. № 1. 5 арк.

44. Копія протоколу засідання КМУ від 28.02.2004 р. № 8. 9 арк.

45. Копія протоколу засідання КМУ від 26.05.2004 р. № 16. 7 арк.

46. Копія протоколу засідання КМУ від 08.06.2004 р. № 18. 8 арк.

47. Копія протоколу засідання КМУ від 25.08.2004 р. № 24. 10 арк.

48. Копія звернення КМУ до Верховної Ради України від 08.09.2004 р. 12 арк.

49. Копія протоколу засідання КМУ від 05.10.2004 р. № 29. 6 арк.

50. Копія попередніх висновків деяких місій щодо організації і проведення виборів Президента України у 2004 р. від 03.11.2004 р. 28 арк.

51. Копія протоколу засідання КМУ від 11.12.2004 р. № 35. 7 арк.

52. Копія протоколу засідання КМУ від 11.03.2010 р. № 30-1. 27 арк.

53. Копія протоколу засідання КМУ від 26.05.2010 р. № 21. 25 арк.

54. Копія протоколу засідання КМУ від 11.10.2010 р. № 56. 23 арк.

55. Копія протоколу засідання КМУ від 28.02.2011 р. № 16. 28 арк.

56. Копія протоколу засідання КМУ від 22.06.2011 р. № 43.39 арк.

57. Копія протоколу засідання КМУ від 14.12.2011 р. № 49. 41 арк.

58. Копія протоколу засідання КМУ від 23.01.2012 р. № 4. 20 арк.

59. Копія протоколу засідання КМУ від 03.01.2013 р. № 1. 14 арк.

60. Копія протоколу засідання КМУ від 08.04.2013 р. № 25. 30 арк.

61. Копія протоколу засідання КМУ від 20.05.2013 р. № 34. 17 арк.
62. Копія протоколу засідання КМУ від 07.08.2013 р. № 48. 10 арк.
63. Копія протоколу засідання КМУ від 23.10.2013 р. № 59. 12 арк.
64. Копія протоколу засідання КМУ від 18.11.2013 р. № 65. 13 арк.
65. Копія протоколу засідання КМУ від 18.12.2013 р. № 71. 14 арк.
66. Копія протоколу засідання КМУ від 15.01.2014 р. № 2. 10 арк.
67. Копія протоколу засідання КМУ від 20.01.2014 р. № 3. 14 арк.
68. Копія протоколу засідання КМУ від 22.01.2014 р. № 4. 9 арк.
69. Копія протоколу засідання КМУ від 10.02.2014 р. № 10. 18 арк.
70. Копія протоколу засідання КМУ від 17.02.2014 р. № 11. 3 арк.
71. Копія протоколу засідання КМУ від 19.02.2014 р. № 12. 15 арк.

Опубліковані джерела

72. «УКРГАЗ-ЕНЕРГО» імпортуватиме природний газ за ціною \$95/1,000 куб м. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. 2006. 30 червня. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=99902.

73. 16-й Саміт Україна – Європейський Союз. Спільна заява за результатами 16-го Саміту Україна – Європейський Союз. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/samiti-ukrayina-yes/2013-rik>.

74. Chamber judgment Lutsenko v. Ukraine 03.07.12. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre-press?i=003-4007722-4668562>.

75. Declaration by the High Representative Catherine Ashton on behalf of the European Union on the verdict in the case of Ms Yulia Tymoshenko. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/cfsp/125033.pdf.

76. European Parliament resolution of 1 December 2011 containing the European Parliament's recommendations to the Council, the Commission and the EEAS on the negotiations of the EU-Ukraine Association Agreement. European Parliament. URL: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0545+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN#def_1_6.

77. European Parliament resolution of 27 October 2011 on the current developments in Ukraine. European Parliament. 2011. October 27. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2011-0472&language=EN>.

78. Ukraine: the cases of Yulia Tymoshenko and other members of the

former government. European Parliament. 2011. June 9. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2011-0272&language=EN>.

79. United States of America v. Paul J. Manafort, Jr. and Richard W. Gates III : Indictment. URL: <https://assets.documentcloud.org/documents/4163372/Paul-Manafort-Rick-Gates-Indictment.pdf>.

80. Yanukovych V. Ukraine's Future Is With the European Union. The Wall Street Journal. 2011. August 25. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424053111903461304576524672209158138>.

81. Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму : схвалено на саміті Україна – Європейський Союз (22 листопада 2010 року, м. Брюссель, Королівство Бельгія). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001.

82. Бойко: Без Александра Януковича кадровые вопросы не решались. Гордон. 2014. 30 апреля. URL: <https://gordonua.com/news/politics/boyko-bez-aleksandra-yanukovicha-kadrovye-voprosy-ne-reshalis-20495.html>.

83. Бородай: Ахметов один з головних творців «ДНР», Ходаковський на нього працював. InfoResist. 2019. 16 березня. URL: <https://inforesist.org/ua/borodaj-ahmetov-odin-z-golovnih-tvortsiv-dnr-hodakovskij-na-nogo-pratsyuvav/>.

84. В. Литвин: Для мене питання коаліції – це питання результату. Верховна Рада України. <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/28945.html>.

85. Янукович: Євроінтеграція є основним завданням України. РБК-Україна. 2010. 11 березня. URL: https://daily.rbc.ua/ukr/show/v_yanukovich_evrointegratsiya_yavlyaetsya_osnovnoy_zadachey_ukrainy11032010.

86. Валериев И. Донецкий сепаратизм: все очень непросто. IPress.ua. 2014. 11 марта. URL: https://ipress.ua/ru/mainmedia/donetskyu_separatyzm_vse_ochen_neprosto_53471.html.

87. Вибори народних депутатів України 2006 р. Центральна виборча комісія. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001.html>.

88. Вибори народних депутатів України 2007 р. Центральна виборча комісія. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001.html>.

89. Вибори Президента України 17 січня 2010 р. Повторне голосування виборів Президента України 07.02.2010. Центральна виборча комісія. URL: <https://cvk.gov.ua/pls/vp2010/wp300f0d8.html?PT001F01=700>.

90. Вибори Президента України 1999 : інформ.-аналіт. вид. / редкол.: М. М. Рябець (голова) та ін. Київ : Преса України, 2000. 396 с.

91. Висновки Ради ЄС у закордонних справах щодо України від 10 лютого 2014 року. Представництво України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/17884-visnovki-radi-jes-u-zakordonnih-spravah-shhodo-ukrajini-vid-10-lyutogo-2014-roku>.

92. Відбулася зустріч Президента України Віктора Януковича та Президента Російської Федерації Дмитра Медведєва у вузькому колі. Міністерство закордонних справ України. 2010. 17 травня. URL: <https://mfa.gov.ua/news/3458-vidbulasya-zustrich-prezidenta-ukrajini-viktora-janukovicha-ta-prezidenta-rosijskoji-federaciji-dmitra-medvedeva-u-vuzьkomu-koli>.

93. Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. 1961. № 1. С. 6.

94. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 01.01.2021 року. Міністерство юстиції. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4561>.

95. Глава «Оплота» рассказал о лоббировании кандидатуры Захарченко на пост главы «ДНР». Дождь. 2014. 4 ноября. URL: https://tvrain.ru/news/glava_oplota_rasskazal_o_lobbировanii_kandidatury_zaharchenko_na_post_glavy_dnr-377583/.

96. Годы и люди Донетчины / авт.-сост. В. И. Ляшко. 2-е изд., дополн. Киев : Изд-во Европейского ун-та, 2004. 500 с.

97. Денисова О. Віктор Трепак: «Я передав до НАБУ докази тотальної корумпованості влади». Дзеркало тижня. 2016. 28 травня (№ 19). URL: <https://zn.ua/ukr/internal/viktor-trepak-ya-peredav-do-nabu-dokazi-totalnoyi-korumpovanosti-vladi-.html>.

98. Деякі питання Державного концерну «Укроборонпром» : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 р. № 993. Офіційний вісник України. 2011. № 74. С. 11.

99. Деякі питання державного підприємства «Антонов» : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 р. № 269. Офіційний вісник України. 2015. № 38. С. 104.

100. Деякі питання Національної акціонерної компанії «Надра України» : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 р. № 912. Офіційний вісник України. 2011. № 67. С. 26.

101. Деякі питання підготовки до реалізації проекту організації залізничного пасажирського сполучення м. Київ – міжнародний аеропорт «Бориспіль» : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2011 р. № 499. Офіційний вісник України. 2011. № 24. С. 61.

102. Деякі питання реалізації проекту «Інфраструктурні об'єкти Київ-

ського регіону» : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2011 р. № 982. Офіційний вісник України. 2011. № 73. С. 40.

103. Деякі питання управління Державним концерном «Укроборонпром» корпоративними правами держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2012 р. № 716. Офіційний вісник України. 2012. № 59. С. 141.

104. Деякі питання Харківського державного авіаційного орденів Жовтневої революції та Трудового Червоного прапора виробничого підприємства і державного підприємства «Завод 410 ЦА» : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.2015 р. № 393. Офіційний вісник України. 2015. № 49. С. 23.

105. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства від 25.10.2005 р. Офіційний вісник України. 2011. № 32. С. 136.

106. Другий саміт «Східного партнерства». Міністерство закордонних справ України. 2011. 4 жовтня. URL: <https://mfa.gov.ua/news/333-drugij-samit-skhidnogo-partnerstva>.

107. Закиди на адресу НАБУ про безпідставність обвинувачень у справі «чорної бухгалтерії» – маніпулятивні. Національне антикорупційне бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/zakydy-na-adresu-nabu-pro-bezpidstavnist-obvynuvachen-u-spravi-chornoji-buhgalteriyi>.

108. Заступник Міністра закордонних справ України Віктор Майко прийняв Посла КНР в Україні Чжан Сіюня. Міністерство закордонних справ України. 2012. 12 січня. URL: <https://mfa.gov.ua/news/185-zastupnik-ministra-zakordonnih-sprav-ukrajini-viktor-majko-prijnyav-posla-knr-v-ukrajini-chzhan-sijunya>.

109. Заява Голови Служби безпеки України Олександра Якименка. Деснянська районна в місті Києві державна адміністрація. URL: <https://desn.kyivcity.gov.ua/news/540.html>.

110. Колишнього начальника Головного управління МВС України в Донецькій області Романа Романова судитимуть заочно. Донецька обласна прокуратура. 2016. 25 серпня. URL: <https://don.gp.gov.ua/ua/news.html?m=publications&c=view&t=rec&id=191286>.

111. Комуністична партія України в цифрах. Київ : Політвидав України, 1988. 189 с.

112. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628#Text>.

113. Конституція України : редакція від 01.01.2006 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20060101#Text>.

114. Кредитна угода між Україною як Позичальником, Національним банком України як Агентом позичальника та Європейським Союзом як Кредитором : ратифіковано Законом України від 04.03.2014 р. № 848-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 23. С. 19.

115. Лист Януковича до Путіна з проханням ввести війська. Укрінформ. 2017. 18 січня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2159082-list-anukovica-do-putina-z-prohannam-vvesti-vijska.html>.

116. Лук'янчук С. Газова війна 2006 року. Сповідь учасника: день другий, третій та четвертий. Texty.org.ua. 2010. 4 січня. URL: https://texty.org.ua/articles/13037/Gazova_vijna_2006_roku_Spovid_uchasnyka_den-13037/.

117. Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством України з туризму та курортів та Національною туристичною адміністрацією Китайської Народної Республіки про сприяння груповим поїздкам китайських туристів до України від 05.12.2013 р. Офіційний вісник України. 2014. № 18. С. 328.

118. Меморандум про взаєморозуміння між Україною як Позичальником та Європейським Союзом як Кредитором : ратифіковано Законом України від 04.03.2014 р. № 848-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 41. С. 246.

119. Микола Азаров подав у відставку з поста Прем'єр-міністра України. Урядовий портал. 2014. 28 січня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247006336>.

120. На приеме у Сталина. Тетради (журнали) записей лиц, принятых И. В. Сталиным (1924–1953 гг.) : справочник / науч. ред. А. А. Чернобаев. Москва : Новый хронограф, 2008. 784 с.

121. Наливайченко В., Капсамун І. Валентин Наливайченко: «Усі злочини Кремля та їхніх терористів на території України ми документуємо для трибуналу в Гаазі». День. 2015. 1 квітня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/sbu-protu-fsb>.

122. Одинец М., Полторанин М. За последней чертой. Правда. 1987. 4 января.

123. Онопенко В., Примаченко О. Голова Верховного Суду України Василь Онопенко: «Судова система завмерла в очікуванні вироку». Дзеркало тижня. 2010. 15 травня. С. 6.

124. Питання делегації України для участі у переговорах з Європейським Союзом щодо укладення нового базового договору між Україною та Європейським Союзом : Указ Президента України від 30.11.2007 р. № 1172/2007. Офіційний вісник Президента України. 2007. № 38. С. 15.

125. Питання діяльності деяких консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2012 р. № 230. Офіційний вісник України. 2012. № 22. С. 250.

126. Питання наглядової ради відкритого акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» та публічного акціонерного товариства «Державний експортно-імпортний банк України» : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.05.2010 р. № 359. Офіційний вісник України. 2010 № 39. С. 176.

127. Питання надання у 2012 році державних гарантій для фінансування проектів у сфері сільського господарства : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.08.2012 р. № 857. Офіційний вісник України. 2012 № 70. С. 9.

128. Питання спрямування та координації діяльності Державної служби з надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2014 р. № 120. Офіційний вісник України. 2014. № 35. С. 11.

129. Питання укладання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами - членами, з іншої сторони : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 р. № 905-2013-р. Офіційний вісник України. 2013. № 92. С. 56.

130. Питання Української частини Українсько-Російської міждержавної комісії : Указ Президента України від 02.11.2010 р. № 1005/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 30. С. 18.

131. Питання Української частини Українсько-Російської міждержавної комісії : Указ Президента України від 30.05.2012 р. № 364/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 19. С. 55.

132. Підсумки голосування по регіонах України. Порівняння : Вибори Президента України. Повторне голосування 26.12.2004. Центральна виборча комісія. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp3332e3e.html>.

133. План дій з лібералізації візового режиму : схвалено на саміті Україна – Європейський Союз (22 листопада 2010 року, м. Брюссель, Королівство Бельгія). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/16/f401732n5.pdf>.

134. Пленарне засідання 22 лютого 2014 року. Верховна Рада України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Plenarni_zasidannya/87986.html.

135. Повідомлення про сформування Коаліції депутатських фракцій «Стабільність і реформи» у Верховній Раді України шостого скликання від 11.03.2010 р. Голос України. 2010. 16 березня (№ 46).

136. Повний текст резолюції з'їзду у Харкові. Zaxid.net. 2014. 22 лютого. URL: https://zaxid.net/povniy_tekst_rezolyutsiyi_zyizdu_u_harkovi_n1303149.

137. Позачергові вибори народних депутатів України 2007 року : інформ.-довідк. вид. Київ : Фенікс, 2008. 704 с.

138. Поіменне голосування про проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян (№ 3879) – за основу та в цілому. 16.01.2014 р. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_arh_golos?g_id=361107&n_skl=7.

139. Поіменне голосування про проект Закону про Державний бюджет України на 2014 рік (№ 3000) – у другому читанні та в цілому. 16.01.2014 р. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_arh_golos?g_id=360907&n_skl=7.

140. Політичні відносини між Україною та Китаєм . Посольство України в Китайській Народній Республіці та в Монголії (за сумісництвом). URL: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/185-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem>.

141. Портнов Андрій Володимирович. URL: https://archive.is/20121222071112/www.president.gov.ua/content/secretariat_control.html#selection-627.154-627.206.

142. Президент України вніс до парламенту подання на звільнення Володимира Стельмаха з посади Голови Нацбанку і призначення Сергія Арбузова. Президент України Віктор Янукович : офіційне інтернет-представництво. 2010. 21 грудня. URL: <https://archive.is/20120805183128/www.president.gov.ua/news/19009.html>.

143. Прем'єр-міністр України В. Ф. Янукович 4 липня відвідав з робочим візитом Запорізьку область. Запорізька обласна державна адміністрація. 2004. 5 липня. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/1063/premjer-ministr-ukrajini-v.f.yanukovich-4-lipnya-vidvidav-z-robotchim-visitom-zaporizku-oblast.html>.

144. Привалко Т. Яким був новий рік на Майдані. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/yakim-buv-novii-rik-na-maidani>.

145. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 10–11. Ст. 73.

146. Про визначення питань, що належать до компетенції Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністрів та Міністра Кабі-

нету Міністрів України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.03.2010 р. № 456-р. Урядовий кур'єр. 2010. 23 березня (№ 53).

147. Про відставку Кабінету Міністрів : Указ Президента України від 16.11.2002 р. № 1050/2002. Офіційний вісник України. 2002. № 47. С. 76.

148. Про відставку Прем'єр-міністра України та Кабінету Міністрів України : Указ Президента України від 03.12.2012 р. № 673/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 91. С. 18.

149. Про відставку Прем'єр-міністра України та Кабінету Міністрів України : Указ Президента України від 28.01.2014 р. № 52/2014. Офіційний вісник України. 2014. № 10. С. 21.

150. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження : Закон України від 13.05.2010 р. № 2181-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 26. Ст. 272.

151. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність із Конституцією України : Закон України від 7.10.2010 р. № 2592-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 10. Ст. 63.

152. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 08.12.2004 р. № 2222-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 2. С. 65.

153. Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 01.02.2011 р. № 2952-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 10. Ст. 68.

154. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2010 р. № 1221 і від 31 серпня 2011 р. № 993 : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2012 № 531. Офіційний вісник України. 2012. № 45. С. 147.

155. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2010 р. № 1221 : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.2011 р. № 374. Офіційний вісник України. 2011. № 27. С. 40.

156. Про внесення змін до пункту 3 Порядку та умов надання у 2012 році державних гарантій для фінансування проєктів у сфері сільського господарства : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2013 р. № 432. Офіційний вісник України. 2013. № 48. С. 39.

157. Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України : Закон України від 08.10.2010 № 2600-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 10. Ст. 64.

158. Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо реалізації проекту будівництва інфраструктурних об'єктів Київського регіону від 04.07.2012 р. № 5043-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 25. С. 1341.

159. Про внесення змін до статті 6 Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» : Закон України від 30.07.2012 р. № 5190-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 31. С. 1658.

160. Про внесення змін до Указу Президента України від 30 травня 2012 року № 364 : Указ Президента України від 02.04.2013 р. № 181/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 11. С. 9.

161. Про внесення змін до Указу Президента України від 6 квітня 2010 року № 506 : Указ Президента України від 17.02.2012 р. № 103/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 15. С. 16.

162. Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2010 р. № 1221 : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.2011 р. № 53. Офіційний вісник України. 2011. № 7. С. 19.

163. Про внесення зміни до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» : Закон України від 09.03.2010 р. № 1952-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 16–17. Ст. 134.

164. Про внесення зміни до Указу Президента України від 27 жовтня 2010 року № 979 : Указ Президента України від 30.04.2013 р. № 244/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 13. С. 4.

165. Про Голову Верховної Ради України : Постанова Верховної Ради України від 22.02.2014 р. № 748-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 10. С. 688.

166. Про День Військово-Морських Сил Збройних Сил України : Указ Президента України від 12.06.2015 р. № 331/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 48. С. 12.

167. Про Державний бюджет України на 2012 рік : Закон України від 22.12.2011 р. № 4282-VI. Офіційний вісник України. 2011. № 100. С. 9.

168. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 726/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 99. С. 13.

169. Про деякі питання переговорів з Європейським Союзом щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом : Указ Президента України від 10.08.2010 р. № 804/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 24. С. 15.

170. Про додаткові заходи щодо відзначення 65-ї річниці Перемоги у

Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років : Указ Президента України від 23.03.2010 р. № 403/2010. Офіційний вісник України. 2010. № 22. С. 7.

171. Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України : Указ Президента України від 02.04.2007 р. № 264. Офіційний вісник Президента України. 2007. № 1. Ст. 1.

172. Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України VI скликання та призначення позачергових виборів : Указ Президента України від 09.10.2008 р. № 911. Офіційний вісник України. 2008. № 77. С. 29.

173. Про дострокове припинення повноважень народного депутата України Саламатіна Д. А. : Постанова Верховної Ради України від 04.02.2011 р. № 3007-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 24. С. 1247.

174. Про дострокове припинення повноважень народного депутата України Лебедева П. В. : Постанова Верховної Ради України від 22.03.2012 р. № 156-VII. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 51. С. 2767.

175. Про засудження застосування насильства, що призвело до загибелі людей : Постанова Верховної Ради України від 20.02.2014 р. № 740-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 17. С. 7.

176. Про затвердження плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2012 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 р. № 184-р. Урядовий кур'єр. 2012. 10 квітня. (№ 65).

177. Про затвердження плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2010 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.05.2010 р. № 1073-р. Урядовий кур'єр. 2010. 27 травня. (№ 94).

178. Про затвердження плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2011 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.06.2011 р. № 612-р. Урядовий кур'єр. 2011. 29 липня. (№ 137).

179. Про затвердження плану першочергових заходів щодо удосконалення законодавства з питань проведення виборів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.03.2013 р. № 103-2013-р. Урядовий кур'єр. 2013. 27 березня. (№ 57).

180. Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2011 р. № 615. Офіційний вісник України. 2011. № 45. С. 49.

181. Про затвердження проекту «Організація залізничного пасажирського сполучення м. Київ — міжнародний аеропорт «Бориспіль» : розпо-

рядження Кабінету Міністрів України від 04.07.2018 р. № 618-р. Урядовий кур'єр. 2018. 6 вересня (№ 166).

182. Про заходи щодо підвищення ефективності діяльності оборонно-промислового комплексу України : Указ Президента України від 28.12.2010 р. № 1245/2010. Офіційний вісник України. 2010. № 101. С. 99.

183. Про заходи щодо розвитку базових галузей економіки в Дніпропетровській та Донецькій областях : Указ Президента від 27.01.2000 р. № 100/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100/2000#Text>.

184. Про звернення Центральної виборчої комісії з приводу виборів народних депутатів України в одномандатних виборчих округах №№ 94, 132, 194, 197 і 223 : Постанова Верховної Ради України від 06.11.2012 р. № 5472 VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 36. С. 1976.

185. Про звільнення А. Веселовського з посади Представника України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу) : Указ Президента України від 12.05.2010 р. № 605/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 17. С. 25.

186. Про звільнення Арбузова С. Г. з посади Голови Національного банку України : Постанова Верховної Ради України від 11.01.2013 р. № 17-VII. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 38. С. 2069.

187. Про звільнення В. В'ятровича з посади директора Департаменту архівного забезпечення Служби безпеки України : Указ Президента України від 11.03.2010 р. № 312/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 10. С. 25.

188. Про звільнення В. Замани з посади начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України : Указ Президента України від 19.02.2014 р. № 83/2014. Офіційний вісник Президента України. 2014. № 6. С. 3.

189. Про звільнення В. Захарченка з посади Голови Державної податкової служби України : Указ Президента України від 07.11.2011 р. № 1023/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 30. С. 21.

190. Про звільнення В. Хорошковського з посади Голови Служби безпеки України : Указ Президента України від 18.01.2012 р. № 16/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 3. С. 3.

191. Про звільнення В. Хорошковського з посади Міністра фінансів України : Указ Президента України від 22.02.2012 р. № 135/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 7. С. 4.

192. Про звільнення Г. Педченка з посади командувача військ Південного оперативного командування : Указ Президента України від 07.07.2005

р. № 1062/2005. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062/2005>.

193. Про звільнення Г. Педченка з посади начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України : Указ Президента України від 18.02.2012 р. № 127/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 9. С. 16.

194. Про звільнення Д. Перегудова з посади генерального директора Державного концерну «Укроборонпром» : Указ Президента України від 26.06.2012 р. № 415/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 21. С. 19.

195. Про звільнення Д. Саламатіна з посади генерального директора Державної компанії з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення : Указ Президента України від 04.01.2011 р. № 1/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 2. С. 6.

196. Про звільнення Д. Саламатіна з посади генерального директора Державного концерну «Укроборонпром» : Указ Президента України від 08.02.2012 р. № 71/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 6. С. 11.

197. Про звільнення Д. Саламатіна з посади Міністра оборони України : Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 718/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 35. С. 5.

198. Про звільнення Д. Саламатіна з посади Радника Президента України : Указ Президента України від 24.12.2014 р. № 107/2014. Офіційний вісник Президента України. 2014. № 7. С. 8.

199. Про звільнення Єжеля М. Б. від виконання обов'язків радника Прем'єр-міністра України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.12.2007 р. № 1157-р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1157-2007-%D1%80>.

200. Про звільнення І. Калініна з посади Голови Служби безпеки України : Указ Президента України від 09.01.2013 р. № 6/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 2. С. 7.

201. Про звільнення М. Єжеля з військової служби : Указ Президента України від 06.10.2003 р. № 1154/2003. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1154/2003>.

202. Про звільнення М. Єжеля з посади Головнокомандувача Військово-Морських Сил Збройних Сил України : Указ Президента України від 25.04.2003 р. № 371/2003. Урядовий кур'єр. 2003. 30 квітня (№ 80).

203. Про звільнення М. Єжеля з посади Міністра оборони України :

Указ Президента України від 08.02.2012 р. № 70/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 6. С. 11.

204. Про звільнення М. Єжеля з посади Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Білорусь : Указ Президента України від 11.05.2015 р. № 262/2015. Офіційний вісник Президента України. 2015. № 12. С. 8.

205. Про звільнення М. Єжеля з посади Радника Президента України : Указ Президента України від 03.04.2013 р. № 183/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 11. С. 10.

206. Про звільнення О. Клименка з посади Голови Державної податкової служби України : Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 717/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 35. С. 5.

207. Про звільнення О. Папаїки з посади Голови Державної податкової адміністрації України : Указ Президента України від 25.12.2010 р. № 1236/2010. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 1. С. 43.

208. Про звільнення П. Клімкіна з посади заступника Міністра закордонних справ України – керівника апарату : Указ Президента України від 22.06.2012 р. № 410/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 21. С. 15.

209. Про звільнення Педченка Г. М. з посади першого заступника Міністра оборони України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.06.2010 р. № 1142-р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1142-2010-%D1%80>.

210. Про звільнення С. Громова з посади генерального директора Державного концерну «Укроборонпром» : Указ Президента України від 07.03.2014 р. № 272/2014. Офіційний вісник Президента України. 2014. №. 10. С. 33.

211. Про звільнення Стельмаха В. С. з посади Голови Національного банку України : Постанова Верховної Ради України від 23.12.2010 р. № 2853-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 17. С. 1011.

212. Про звільнення Ф. Ярошенка з посади Голови Державної податкової адміністрації України : Указ Президента України від 03.03.2005 р. № 411/2005. Урядовий кур'єр. 2005. 5 березня (№ 42).

213. Про звільнення Ф. Ярошенка з посади Державного секретаря Міністерства фінансів України : Указ Президента України від 15.07.2003 р. № 675/2003. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675/2003>.

214. Про звільнення Ф. Ярошенка з посади Міністра фінансів України

: Указ Президента України від 18.01.2012 р. № 15/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 3. С. 3.

215. Про звільнення Ф. Ярошенка з посади першого заступника Міністра фінансів України : Указ Президента України від 11.06.2004 р. № 644/2004. Урядовий кур'єр. 2004. 15 червня (№ 110).

216. Про звільнення Ф. Ярошенка з посади першого заступника Голови Державної податкової адміністрації України : Указ Президента України від 27.12.2002 р. № 1231/2002. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1231/2002>.

217. Про звільнення Ю. Нікітіна з посади судді Конституційного Суду України : Указ Президента України від 15.06.2010 р. № 687/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 20–21. С. 26.

218. Про зміни у складі Комітету з реформування і розвитку Збройних Сил України та оборонно-промислового комплексу : Указ Президента України від 11.03.2013 р. № 123/2013. Офіційний вісник України. 2013. № 20. С. 8.

219. Про зміни у складі Ради експертів з питань українсько-російських відносин : Указ Президента України від 08.06.2011 р. № 658/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 45. С. 31.

220. Про Комітет з реформування і розвитку Збройних Сил України та оборонно-промислового комплексу : Указ Президента України від 16.03.2012 р. № 202/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 22. С. 200.

221. Про Концепцію реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29.12.2012 р. Офіційний вісник України. 2013. № 9. С. 19.

222. Про Міжвідомчу комісію з реструктуризації підприємств оборонно-промислового комплексу : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2011 р. № 654. Офіційний вісник України. 2011. № 46. С. 124.

223. Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12.03.2013 р. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 8. С. 16.

224. Про неможливість достовірного встановлення підсумків голосування та результатів виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року в одномандатних виборчих округах № 94, 132, 194, 197 та 223 : Постанова Центральної виборчої комісії від 05.11.2012 р. № 1931. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v1931359-12>.

225. Про оновлення складу українських частин робочих органів Українсько-Російської міждержавної комісії та Робочої групи (Секретаріату) з

організаційного забезпечення діяльності Українсько-Російської міждержавної комісії : Указ Президента України від 27.04.2010 р. № 573/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 15. С. 22.

226. Про оновлення складу Української частини Українсько-Російської міждержавної комісії : Указ Президента України від 23.03.2010 р. № 438/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 12. С. 39.

227. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 р. № 1085. Офіційний вісник України. 2010. № 94. С. 15.

228. Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 10.04.1992 р. № 2269-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 30. Ст. 416.

229. Про повторні вибори народних депутатів України в одномандатних виборчих округах №№ 94, 132, 194, 197, 223 : Закон України від 05.09.2013 р. № 457-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 20–21. Ст. 729.

230. Про помилування засуджених : Указ Президента України від 07.04.2013 р. № 197/2013. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/197/2013>.

231. Про призначення А. Портнова заступником Глави Адміністрації Президента України – Керівником Головного управління з питань судової реформи та судоустрою : Указ Президента України від 02.04.2010 р. № 472/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 13. С. 20.

232. Про призначення Арбузова С. Г. на посаду Голови Національного банку України : Постанова Верховної Ради України від 23.12.2010 р. № 2854-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 17. С. 1011.

233. Про призначення В. Замани начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем Збройних Сил України : Указ Президента України від 18.02.2012 р. № 128/2012. Офіційний вісник Президента України. 2019. № 9. С. 16.

234. Про призначення В. Захарченка Головою Державної податкової служби України : Указ Президента України від 25.12.2010 р. № 1239/2010. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 1. С. 44.

235. Про призначення В. Захарченка Міністром внутрішніх справ України : Указ Президента України від 07.11.2011 р. № 1024/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 30. С. 21.

236. Про призначення В. Рокитського першим заступником Голови Служби безпеки України – начальником Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління

Служби безпеки України : Указ Президента України від 12.03.2010 р. № 347/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 10. С. 37.

237. Про призначення В. Стельмаха Радником Президента України : Указ Президента України від 23.12.2010 р. № 1162/2010. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 1. С. 19.

238. Про призначення В. Хорошковського Міністром фінансів України : Указ Президента України від 18.01.2012 р. № 17/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 3. С. 4.

239. Про призначення В. Хорошковського першим заступником Голови Служби безпеки України : Указ Президента України від 28.01.2009 р. № 42/2009. Офіційний вісник Президента України. 2009. № 4. С. 52.

240. Про призначення В. Януковича головою Донецької обласної державної адміністрації : Указ Президента України від 14.05.1997 р. № 435/97. Урядовий кур'єр. 1997. 17 травня.

241. Про призначення В. Януковича Прем'єр-міністром України : Указ Президента України від 21.11.2002 р. № 1051/2002. Урядовий кур'єр. 2002. 23 листопада.

242. Про призначення В. Хорошковського Першим віце-прем'єр-міністром України : Указ Президента України від 22.02.2012 р. № 136/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 7. С. 4.

243. Про призначення Г. Ілляшова Головою Служби зовнішньої розвідки України : Указ Президента України від 18.06.2010 р. № 703/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 21. С. 11.

244. Про призначення Г. Педченка командувачем військ Південного оперативного командування : Указ Президента України від 17.11.2003 р. № 1310/2003. Урядовий кур'єр. 2003. 21 листопада (№ 220).

245. Про призначення Д. Перегудова виконуючим обов'язки генерального директора Державної компанії з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення : Указ Президента України від 04.01.2011 р. № 4/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 2. С. 7.

246. Про призначення Д. Перегудова генеральним директором Державної компанії з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення : Указ Президента України від 09.02.2011 р. № 182/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 4. С. 7.

247. Про призначення Д. Саламатіна генеральним директором Державного концерну «Укроборонпром» : Указ Президента України від 04.01.2011 р. № 2/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 2. С. 6.

248. Про призначення Д. Саламатіна генеральним директором Державної компанії з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення : Указ Президента України від 10.06.2010 р. № 678/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 20. С. 19.

249. Про призначення Д. Саламатіна Міністром оборони України : Указ Президента України від 08.02.2012 р. № 72/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 6. С. 11.

250. Про призначення Д. Саламатіна Радником Президента України : Указ Президента України від 25.12.2012 р. № 754/2012. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 1. С. 14.

251. Про призначення Єжеля М. Б. Міністром оборони України : Постанова Верховної Ради України від 11.03.2010 р. № 1970-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 19. С. 595.

252. Про призначення Єжеля М. Б. радником Прем'єр-міністра України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.06.2007 р. № 389-р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-2007-%D1%80>.

253. Про призначення І. Калініна Головою Служби безпеки України : Указ Президента України від 03.02.2012 р. № 69/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 6. С. 10.

254. Про призначення І. Калініна начальником Управління державної охорони України : Указ Президента України від 20.04.2010 р. № 549/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 15. С. 12.

255. Про призначення І. Калініна Радником Президента України : Указ Президента України від 09.01.2013 р. № 10/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 2. С. 9.

256. Про призначення К. Єлісеєва Представником України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу) : Указ Президента України від 29.06.2010 р. № 741/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 21. С. 46.

257. Про призначення Клімкіна П. А. заступником Міністра закордонних справ України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2010 р. № 950-р. Урядовий кур'єр. 2010. 22 жовтня (№ 197).

258. Про призначення М. Азарова Прем'єр-міністром України : Указ Президента України від 13.12.2012 р. № 696/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 34. С. 24.

259. Про призначення М. Добкіна головою Харківської обласної державної адміністрації : Указ Президента України від 18.03.2010 р. № 379/2010.

Офіційний вісник Президента України. 2010. № 12. С. 16.

260. Про призначення М. Єжеля Головнокомандувачем Військово-Морських Сил Збройних Сил України : Указ Президента України від 20.08.2001 р. № 648/2001. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2001>.

261. Про призначення М. Єжеля заступником Міністра оборони України – командувачем Військово-Морськими Силами України : Указ Президента України від 28.10.1996 р. № 997/96. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997/96>.

262. Про призначення М. Єжеля Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Білорусь : Указ Президента України від 03.04.2013 р. № 184/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 11. С. 10.

263. Про призначення М. Єжеля Радником Президента України : Указ Президента України від 24.02.2012 р. № 151/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 9. С. 42.

264. Про призначення О. Клименка Головою Державної податкової служби України : Указ Президента України від 07.11.2011 р. № 1026/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 30. С. 22.

265. Про призначення О. Клименка заступником Голови Державної податкової служби України : Указ Президента України від 18.02.2011 р. № 221/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 5. С. 7.

266. Про призначення О. Клименка Міністром доходів і зборів України : Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 739/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 35. С. 14.

267. Про призначення О. Якименка Головою Служби безпеки України : Указ Президента України від 09.01.2013 р. № 9/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 2. С. 8.

268. Про призначення О. Якименка начальником Управління Служби безпеки України у м. Севастополі : Указ Президента України від 17.03.2010 р. № 362/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 11 (спец. вип.). С. 7.

269. Про призначення О. Якименка начальником Управління Служби безпеки України в Донецькій області : Указ Президента України від 05.08.2011 р. № 807/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 24. С. 10.

270. Про призначення О. Якименка першим заступником Голови Служби безпеки України – начальником Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління Служби

безпеки України : Указ Президента України від 05.07.2012 р. № 440/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 22. С. 27.

271. Про призначення П. Клімкіна заступником Міністра закордонних справ України – керівником апарату : Указ Президента України від 29.04.2011 р. № 542/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 15. С. 15.

272. Про призначення П. Клімкіна Надзвичайним і Повноважним Послом України у Федеративній Республіці Німеччина : Указ Президента України від 22.06.2012 р. № 411/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 21. С. 15.

273. Про призначення П. Лебедева Міністром оборони України : Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 740/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 35. С. 15.

274. Про призначення Папаїки О. О. Головою Державної податкової адміністрації України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.03.2010 р. № 589-р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/589-2010-%D1%80>.

275. Про призначення Педченка Г. М. першим заступником Міністра оборони України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.03.2010 р. № 727-р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727-2010-%D1%80>.

276. Про призначення С. Арбузова Першим віце-прем'єр-міністром України : Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 727/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 35. С. 10.

277. Про призначення С. Винокурова суддею Конституційного Суду України : Указ Президента України від 15.06.2010 р. № 688/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 20–21. С. 26.

278. Про призначення С. Громова генеральним директором Державного концерну «Укроборонпром» : Указ Президента України від 26.06.2012 р. № 416/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 21. С. 19.

279. Про призначення Соркіна І. В. на посаду Голови Національного банку України : Постанова Верховної Ради України від 11.01.2013 р. № 18-VII. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 38. С. 2069.

280. Про призначення Стельмаха В. С. на посаду Голови Національного банку України : Постанова Верховної Ради України від 16.12.2004 р. № 2244-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 2. С. 96.

281. Про призначення Ф. Ярошенка Головою Державної податкової адміністрації України : Указ Президента України від 11.06.2004 р. № 645/2004.

Урядовий кур'єр. 2004. 15 червня (№ 110).

282. Про призначення Ф. Ярошенка Державним секретарем Міністерства фінансів України : Указ Президента України від 31.01.2003 р. № 53/2003. Урядовий кур'єр. 2003. 4 лютого (№ 21).

283. Про призначення Ф. Ярошенка першим заступником Голови Державної податкової адміністрації України : Указ Президента України від 09.12.1996 р. № 1177/96. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1177/96>.

284. Про призначення Ф. Ярошенка першим заступником Міністра фінансів України : Указ Президента України від 15.07.2003 р. № 678/2003. Урядовий кур'єр. 2003. 19 липня (№ 132).

285. Про призначення Ю. Колобова Міністром фінансів України : Указ Президента України від 28.02.2012 р. № 156/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 8. С. 3.

286. Про призначення Ярошенка Ф. О. заступником Голови Державної податкової адміністрації України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.03.2008 р. № 446-р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2008-%D1%80>.

287. Про присвоєння військових звань : Указ Президента України від 20.08.2010 р. № 841/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 25. С. 44.

288. Про присвоєння військових звань : Указ Президента України від 23.08.2011 р. № 867/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 25. С. 29.

289. Про присвоєння військових звань : Указ Президента України від 24.03.2011 р. № 333/2011. Офіційний вісник Президента України. 2011. № 8. С. 16.

290. Про присвоєння військових звань : Указ Президента України від 24.08.2012 р. № 507/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 26. С. 21.

291. Про присвоєння військових звань : Указ Президента України від 24.08.2012 р. № 506/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 26. С. 21.

292. Про присвоєння військових та спеціальних звань : Указ Президента України від 12.08.2011 р. № 815/2011. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815/2011#Text>.

293. Про присвоєння військового звання : Указ Президента України від 20.08.2010 р. № 842/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 25. С. 45.

294. Про ратифікацію Договору про дружбу і співробітництво між Україною і Китайською Народною Республікою : Закон України від 15.05.2014 р. № 1271-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 27. Ст. 920.

295. Про реалізацію євроінтеграційних прагнень України та укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом : заява Верховної Ради України від 22.02.2013 р. № 30-VII. Офіційний вісник України. 2013. № 16. С. 9.

296. Про реєстрацію довірених осіб кандидата на пост Президента України Януковича В. Ф. у територіальних виборчих округах для проведення виборів Президента України 17 січня 2010 року : Постанова Центральної виборчої комісії від 05.11.2009 р. № 256. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0256359-09>.

297. Про результати виборів народних депутатів України : протокол Центральної Виборчої Комісії. Центральна виборча комісія : офіційний вебсайт. URL: https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/protokol_cvk_2006.pdf.

298. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 березня 2013 року «Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України» : Указ Президента України від 12.03.2013 р. № 127/2013. Офіційний вісник України. 2013. № 21. С. 14.

299. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2013 року «Про Державну комплексну програму реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року» : Указ Президента України від 02.09.2013 р. № 479/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 22. С. 27.

300. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України від 29.12.2012 р. № 771/2012. Офіційний вісник України. 2013. № 10. С. 9.

301. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року «Про Концепцію реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року» : Указ Президента України від 29.12.2012 р. № 772/2012. Офіційний вісник України. 2013. № 9. С. 18.

302. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» : Указ Президента України від 08.06.2012 р. № 389/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 45. С. 104.

303. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8

червня 2012 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 08.06.2012 р. № 390/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 45. С. 116.

304. Про скасування рішення Верховної Ради України про прийняття в цілому як закону проекту Закону України про внесення зміни до Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» : Постанова Верховної Ради України від 30.07.2012 р. № 5197-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5197-17>.

305. Про склад Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 18.01.2013 р. № 33/2013. Офіційний вісник України. 2013. № 6. С. 61.

306. Про створення Коаліції демократичних сил у Верховній Раді України VI скликання : повідомлення Верховної Ради України від 29.11.2007 р. Голос України. 2007. 1 грудня (№ 223).

307. Про схвалення техніко-економічного обґрунтування «Будівництво парогозової електростанції потужністю 750-800 МВт в м. Щолкіне з лініями електропередачі, підстанціями та газопроводом Джанкой – Щолкіне» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.10.2012 р. № 1079-р. Урядовий кур'єр. 2013. 6 лютого.

308. Про тимчасове виконання обов'язків Голови Служби безпеки України : Указ Президента України від 19.01.2012 р. № 22/2012. Офіційний вісник Президента України. 2012. № 3. С. 6.

309. Про увільнення В. Стельмаха від виконання обов'язків Радника Президента України : Указ Президента України від 24.02.2014 р. № 135/2014. Офіційний вісник Президента України. 2014. № 7. С. 18.

310. Про утворення Державного концерну «Укроборонпром» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2010 р. № 1221. Офіційний вісник України. 2011. № 1. С. 38.

311. Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин підписання газових угод між НАК «Нафтогаз України» та ВАТ «Газпром» щодо наявності ознак державної зради в сфері економічної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 17.03.2011 р. № 3145-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 28. Ст. 259.

312. Про функціональні повноваження Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра і віце-прем'єр-міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2002 р. № 1904. Офіційний вісник України. 2002. № 51. С. 85.

313. Про членів колегії Міністерства оборони України : Указ Президента України від 18.05.2009 р. № 332/2009. Офіційний вісник Президента України. 2009. № 15. С. 8.

314. Програма всеохоплюючої інституційної розбудови (СІВ). Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. URL: <http://www.center.gov.ua/blog/item/748-програма-всеохоплюючої-інституційної-розбудови>.

315. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності) від 27.09.2011 р. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=41271.

316. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» (щодо збільшення видатків Державному агентству з інвестицій та управління національними проектами України) від 22.10.2013 р. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48741.

317. Проект Закону про внесення зміни до Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» (щодо державних запозичень) від 02.07.2012 р. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43871.

318. Проект Закону про повторні вибори народних депутатів України в одномандатних виборчих округах №№ 94, 132, 194, 197, 223 від 05.09.2013 р. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47288.

319. Проект Постанови про надання згоди на призначення Президентом України Прем'єр-міністром України Азарова М. Я. від 13.12.2012 р. № 1007. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1007&skl=8.

320. Протокол фітосанітарних та інспекційних вимог щодо експорту ячменю з України до Китаю між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Генеральною адміністрацією нагляду за якістю, інспекції та карантину Китайської Народної Республіки від 05.12.2013 р. Офіційний вісник України. 2014. № 5. С. 208.

321. Резолюція Європарламенту про справу проти Тимошенко та інших екс-чиновників. Українська правда. 2011. 9 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/06/9/6284088/>.

322. Резолюція Європейського Парламенту щодо результатів Вільнюського саміту і майбутнього «Східного партнерства», особливо сто-

совно України. Представництво України при Європейському Союзі. 2013. 12 грудня. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/16902-rezolyucija-jevropejskogo-parlamentu-shhodo-rezulyativ-vilynusykygo-samitu-i-majbutnyogo-skhidno-partnerstvo-osoblivo-stosovno-ukrajini>.

323. Резолюція щодо поточної ситуації в Україні. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a51.

324. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) від 17.09.2008 р. № 6-рп/2008. Офіційний вісник України. 2008. № 72. С. 109.

325. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України від 6.04.2010 р. № 11-рп/2010. Офіційний вісник України. 2010. № 27. С. 34.

326. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222–IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30.09.2010 р. № 20-рп/2010. Вісник Конституційного Суду України. 2010. № 5. С. 36.

327. Рішення у справі «Луценко проти України». Харківська правозахисна група : інформаційний портал «Права людини в Україні». URL: <http://khp.org/en/index.php?id=1398192020>.

328. Робочі матеріали до громадських слухань «100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів». Київ : [б. в.], 2006. 85 с.

329. Сергій Арбузов: Сільське господарство є стратегічною галуззю для України. Урядовий портал. 2013. 13 червня. URL: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246428604&cat_id=248439752.

330. Советание о социально-экономическом развитии Ростовской области. Президент России. 2013. 22 августа. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/19063>.

331. Спільна заява Голови Служби безпеки України Олександра Якименка та Міністра внутрішніх справ Віталія Захарченка. Урядовий портал. 2014. 18 лютого. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/247049565>.

332. Спільна заява XVI Саміту Україна – ЄС. Представництво України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/10442-spylyna-zajava-khvi-samitu-ukrajinajes>.

333. Спільний висновок № 588/2010 щодо Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження» від 07.10.2010 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a31.

334. Справа «Луценко проти України» : (заява № 6492/11). Офіційний вісник України. 2013. № 11. С. 165.

335. Стенограма пленарного засідання. Засідання № 19 (ранкове) : опублік. 16.03.2004 р. Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1717.html>.

336. Стенограма пленарного засідання. Засідання № 37 (ранкове) : опублік. 17.04.2003 р. Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1618.html>.

337. Стенограма пленарного засідання. Засідання 22 : опублік. 11.03.2010 р. Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/910.html>.

338. Стенограма пленарного засідання. Засідання двадцять друге. 11 березня 2010 р. Верховна Рада України. URL: <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/910.html>.

339. Стенограма пленарного засідання. Засідання двадцять сьоме. 16 травня 2008 р. Верховна Рада України. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/403.html>.

340. Стенограма пленарного засідання. Засідання двадцять третє. 12 березня 2010 р. Верховна Рада України. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/911.html>.

341. Стенограма пленарного засідання. Засідання друге. 12 грудня 2012 р. Верховна Рада України. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/4115.html>.

342. Стенограма пленарного засідання. Засідання одинадцятє. 24 вересня 2010 р. Верховна Рада України. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/988.html>.

343. Стенограма пленарного засідання. Засідання перше. 23 листопада 2007 р. Верховна Рада України. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/12.html>.

344. Стенограма пленарного засідання. Засідання перше. 25 травня 2006 р. Верховна Рада України. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/>

show/1296.html.

345. Стенограма пленарного засідання. Засідання сорок четверте. 20 травня 2010 р. Верховна Рада України. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/932.html>.

346. Стенограма пленарного засідання. Засідання сьоме. 27 лютого 2014 р. Верховна Рада України. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5179.html>.

347. Стенограма пленарного засідання. Засідання тридцять четверте. 03 грудня 2013 року. Верховна Рада України. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5124.html>.

348. Стенограма пленарного засідання. Засідання тринадцяте. 3 березня 2011 р. Верховна Рада України. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1115.html>.

349. Стенограма пленарного засідання. Засідання чотирнадцяте. 25 грудня 2007 р. Верховна Рада України. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/26.html>.

350. Стенограма пленарного засідання. Засідання шосте. 10 лютого 2012 р. Верховна Рада України. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1244.html>.

351. Термін «ENTSO-E». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/41331>.

352. Третій спільний звіт про прогрес у переговорах стосовно Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Міністерство закордонних справ України. URL: <http://old.mfa.gov.ua/ua/page/open/id/781>.

353. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України : ратифіковано Законом України від 21.04.2010 р. № 2153-VI. Урядовий кур'єр. 2010. 30 квітня (№ 80).

354. Угода опозиції і Януковича про врегулювання кризи в Україні (повний текст). Український тиждень. 2014. 21 лютого. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/102780>.

355. Угода про Правила визначення країни походження товарів у Співдружності Незалежних Держав. Офіційний вісник України. 2011. № 77/59. С. 89.

356. Угода про створення Коаліції «Національного розвитку, стабільності та порядку» від 17.12.2008 р. Голос України. 2008. 17 грудня (№ 241).

357. Універсал національної єдності від 03.08.2006 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010100-06#Text>.

358. Устав Коммунистической партии Советского Союза : утвержден XXII съездом, частичные изменения внесены XXIII и XXIV съездами КПСС. Москва : Политиздат, 1976. 128 с.

359. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 11.08.2016 р. Справа № 757/28342/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59641537>.

360. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 05.07.2018 р. № 1-кп\760\364\18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75266710>.

361. Хрущев Н. С. Время. Люди. Власть: воспоминания : в 4 кн. Кн. 2. Москва : Московские Новости, 1999. 846 с.

362. Чергові вибори народних депутатів України 2002. Центральна виборча комісія. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2002/webproc0v.html>.

363. Чергові вибори Президента України 17.01.2010. Повторне голосування з виборів Президента України 07 лютого 2010 року. Підсумки голосування, Київська область. Центральна виборча комісія. URL: https://cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP3131c0e4.html?PT001F01=701&PT00_T001F01=700&PID100=32.

364. Численность наличного населения городов и других поселений, районов, районных центров и крупных сельских населенных мест на 15 января 1959 года по регионам союзных республик (кроме РСФСР). Демоскоп weekly. URL: http://demoscope.ru/weekly/ssp/ussr59_reg1.php.

365. Щодо справи за скаргю на рішення, дії та бездіяльність Центральної виборчої комісії по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України 21 листопада 2004 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0090700-04#Text..>

366. Янукович В. Двадцять років України: Наш шлях лише починається. Кіровоградська обласна державна адміністрація. URL: <http://www.kr-admin.gov.ua/start.php?q=News1/Ua/2011/22081104.html>.

II. Література

367. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / Г. В. Боряк (кер. авт. кол.). Київ : Ніка-Центр, 2016. 796 с.

368. 100 днів нової влади : моніторинг діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у період після виборів 26 березня 2006 року / упоряд. А. В. Дуда. Київ : ЛАТ & К, 2006. 52 с.

369. Ambrosio T. The fall of Yanukovich: structural and political constraints to implementing authoritarian learning. East European Politics. 2017. Vol. 33, Issue 2. P. 184–209.

370. Carothers T. The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*. 2002. Vol. 13, Issue 1. P. 15–21.

371. Das Comeback von Viktor Janukowitsch: die innenpolitische Entwicklung in der Ukraine 2006 / H. Pleines (Hg.). Bremen: Forschungsstelle Osteuropa an der Univ. Bremen, 2007. 36 s.

372. Diamond L. Thinking about Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*. 2002. Vol. 13, Issue 2. P. 21–35.

373. Doerrenbaecher H. «The Winner Takes It All». *The Presidential Elections and the Consequences*. Osteuropa. 2010. Vol. 60, No. 2–4. P. 145–152.

374. Dragneva R., Wolczuk K. The EU and the Yanukovich Regime. *Ukraine Between the EU and Russia: The Integration Challenge*. London, 2015. P. 51–62.

375. Hall S. G. F. Learning from past experience: Yanukovich's implementation of authoritarianism after 2004. *Journal of Eurasian Studies*. 2017. Vol. 8, Issue 2. P. 161–171.

376. Havrylyshyn O. Reforms and Performance under Yanukovich: 2010–2014. *Political economy of independent Ukraine: slow starts, false starts, and a last chance?* London, 2017. P. 141–165.

377. Herron E. How Viktor Yanukovich Won. *Reassessing the Dominant Narratives of Ukraine's 2010 Presidential Election*. *East European Politics and Societies*. 2011. Vol. 25, Issue 1. P. 47–67.

378. Huntington S. P. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman : University of Oklahoma Press, 1991. 366 p.

379. Karl T. The Hybrid Regimes of Central America. *Journal of Democracy*. 1995. Vol. 6, Issue 3. P. 72–86.

380. Kropacheva E. *Ukraine's EU Integration During the Presidency of Viktor Yanukovich*. Tartu : University of Tartu Press, 2014. 22 p.

381. Kubicek P. Dancing with the devil: explaining the European Union's engagement with Ukraine under Viktor Yanukovich. *Journal Of Contemporary European Studies*. 2017. Vol. 25, Issue 2. P. 143–162.

382. Kudelia S. The house that Yanukovich built. *Journal Of Democracy*. 2014. Vol. 25, Issue 3. P. 19–34.

383. Kudelia S., Kuzio T. Nothing personal: explaining the rise and decline of political machines in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. 2015. Vol. 31, Issue 3. P. 250–278.

384. Kuzio T. Crime, politics and business in 1990s Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*. 2014. Vol. 47, Issue 2. P. 195–210.

385. Kuzio T. Political Culture and Democracy. *Ukraine as an Immobile State*. *East European Politics and Societies*. 2011. Vol. 25, Issue 1. P. 88–113.

386. Kuzio T. Regime type and politics in Ukraine under Kuchma. *Communist and Post-Communist Studies*. 2005. Vol. 38, Issue 2. P. 167–190.

387. Kuzio T. Rise and Fall of the Party of Regions Political Machine. *Problems of Post-Communism*. 2015. Vol. 62, Issue 3. P. 174–186.

388. Kuzio T. Soviet conspiracy theories and political culture in Ukraine: Understanding Viktor Yanukovich and the Party of Regions. *Communist and Post-Communist Studies*. 2011. Vol. 44, Issue 3. P. 221–232.

389. Kuzio T. Twenty years as an independent state: Ukraine's ten logical inconsistencies. *Communist and Post-Communist Studies*. 2012. Vol. 45, Issue 3–4. P. 429–438.

390. Kuzio T. Ukrainian kleptocrats and America's real-life House of Cards: Corruption, lobbyism and the rule of law. *Communist and Post-Communist Studies*. 2017. Vol. 50, Issue 1. P. 29–40.

391. Marples D. R. The Yanukovich Election Campaigns in Ukraine, 2004 and 2006: An Analysis. *Journal of Ukrainian Studies*. 2010–2011. No. 35–36. P. 265–280.

392. Matuszak S., Sarna A. *Od stabilizacji do stagnacji: próby reform Wiktora Janukowycza*. Warszawa : Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 2013. 46 s.

393. Moser M. Language policy and the discourse on languages in Ukraine under President Viktor Yanukovich (25 February 2010 – 28 October 2012). Stuttgart : Ibidem-Verl., 2013. 495 p.

394. O'Donnell G. A., Schmitter P. C. *Transitions from Authoritarian Rule*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1986. 710 p.

395. Pleines H. Demokratisierung ohne Demokraten. Die Oligarchen in der ukrainischen Politik. *Osteuropa*. 2010. Vol. 60, No. 2–4. S. 123–134.

396. Wilson A. «Schildkröten in der Dämmerzone». Die Politik in der Ukraine und der Wandel. *Osteuropa*. 2010. Vol. 60, No. 2–4. S. 135–144.

397. Zimmer K. Machteliten im ukrainischen Donbass. Bedingungen und Konsequenzen der Transformation einer alten Industrieregion. Münster : LIT, 2006. 237 s.

398. Адамович С. В. Діяльність Народного Руху України в Донбасі в умовах здобуття Україною незалежності. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VII Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 28–29 травня 2009 р.) / редкол.: Г. І. Гончарук (голова). Одеса, 2009. С. 12–16.

399. Адамович С. В. Діалог між Галичиною і Донбасом у період розпаду СРСР. Стосунки Сходу та Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності : зб. наук. пр. / наук. ред. І. Ф. Кононов. Луганськ, 2007. С. 10–20.

400. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи / авт. кол.: В. С. Куйбіда, В. П. Павленко, В. А. Яцюк та ін. Київ : Геопрінт, 2009. 618 с.

401. Баров С. А. Причины и последствия провала внешнеполитической стратегии России на Украине. Вестник Российского университета дружбы народов. Сер. : Политология. 2014. № 3. С. 65–77.

402. Борисов Н. А. Конституционные альтернативы Украины: назад в будущее? Политика и общество. 2010. № 12. С. 47–57.

403. Валецький О. Архетипи українських реформ: від адміністративно-командної до адміністративно-олігархічної моделі. Публічне управління : теорія та практика : зб. наук. пр. Харків, 2012. Спец. вип. С. 39–49.

404. Валецький О. Міф «сильної держави» в трансформації українського суспільства. Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Харків, 2011. Спец. вип. С. 223–229.

405. Верменич Я. В. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 69 с.

406. Генерал-лейтенант Замана Володимир Михайлович. Військо України. 2009. № 12. С. 67.

407. Гіроакі К. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки / пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеев. Київ : Основи, 2002. 510 с.

408. Головка В. Олигархи из города роз. Становление и развитие крупного капитала Донбасса (1991–2014 гг.). Киев : Ин-т истории Украины НАН Украины, 2012. 74 с.

409. Головка В. Українські фінансово-промислові групи в модернізаційних процесах 1991–2009 рр. : монографія. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2012. С. 277–285.

410. Головка В. В. Звягільський Юхим Леонідович. Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2005. Т. 3 : Е–Й. С. 320.

411. Денисенко В. Режим Віктора Януковича в дискурсі української науки. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. Вип. 50. С. 166–170.

412. Денисенко В. Правління Віктора Януковича в зарубіжній історіографії Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. Вип. 51. С. 96–102.

413. Денисенко В. Генеза еліт Донбасу за радянської доби. Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 145(1). С. 41–46.

414. Денисенко В. Встановлення контролю оточення Віктора Януковича

над збройними силами України (2010–2012 рр.). Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. Вип. 52. Т. 2. С.170-182.

415. Денисенко В. Зрив підписання угоди про асоціацію України та ЄС (жовтень-листопад 2013 р.). Сумська старовина. 2019. №LV. С. 30-45.

416. Денисенко В. Спроби активізації українсько-китайської співпраці за режиму В. Януковича. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. Київ, 2020. Т. 31(70), № 4. С. 8-23.

417. Denysenko Vadym. Donetsk financial industrial groups consolidation at the turn of the XXI century. Skhid. 2020. № 6(170). P. 5-12.

418. Денисенко В. Загострення протиріч у підготовці угоди про асоціацію України з ЄС (липень-жовтень 2013 р.). Старожитності Лукомор'я. Миколаїв, 2020. № 3(3). С. 91-101.

419. Денисенко В.І. Захоплення оточенням Віктора Януковича законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні (2010 – початок 2011 рр.). Сумський історико-архівний журнал. 2020. № XXXV. С. 42-53.

420. Денисенко В.І. Революція Гідності та падіння режиму Януковича. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020. №4(32). Vol. 2. С. 220-225.

421. Денисенко В. І. Європейський вектор у зовнішній політиці України (2010 р.) Сумська старовина. 2020. № XLVII. С. 53-70.

422. Денисенко В.І. Концентрація контролю над фінансовою сферою України за часів Віктора Януковича (2010–2014 рр.). Zaporizhzhia Historical Review. Запоріжжя, 2020. Вип. 53. С. 134-140.

423. Денисенко В.І. Збройні сили України під керівництвом Павла Лебедева (2012-2014 рр.). Zaporizhzhia Historical Review. Запоріжжя, 2020. Вип. 54. С. 116-123.

424. Денисенко В.І. Роль Дмитра Саламатіна у руйнуванні збройних сил України (2012 р.). Zaporizhzhia Historical Review. Запоріжжя, 2020. Вип. 55. С. 163-169.

425. Denysenko V. The role of the Party of Regions in Viktor Yanukovich's political growth (1997-2005). KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020. № 8(36). Vol. 1. P. 168-173.

426. Денисенко В.І. Служба безпеки України у владній вертикалі 2010-2014 рр. Літопис Волині. 2021. № 24. С. 72-81.

427. Денисенко В.І. Проект «Повітряний експрес» у контексті українсько-китайських відносин (2010-2014 рр.). Вчені записки Таврійського на-

ціонального університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2021. Том 32 (71). № 2. С. 19–26.

428. Денисенко В.І. Віктор Янукович під час Помаранчевої революції та за президентства Віктора Ющенка (2004–2009 рр.). *Zaporizhzhia Historical Review*. Запоріжжя, 2021. Вип. 56. С. 178–186.

429. Денисенко В. Участь Партії регіонів у виборах до парламенту 2012 року. Гілея. 2021. Вип. 161. С. 56–60.

430. Денисенко В. Взаємовідносини влади та опозиції в Україні у 2010–2013 рр. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія. 2021. №6(48). С. 408–434.

431. Денисенко В. Віктор Янукович: початок політичної кар'єри. Старожитності Лукомор'я. Миколаїв, 2021. С. 116–127.

432. Державний візит Презедента України В. Януковича до Китайської Народної республіки. Резонанс. 2013. № 93. С. 5.

433. Джувага В. Історія Партії регіонів (короткий курс). Київ, 2014. 26 с.

434. Донбас в етнополітичному вимірі. Київ : ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 584 с.

435. Єфіменко Г. Г. Засядько Олександр Федорович. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2005. Т. 3 : Е–Й. С. 286.

436. Забеля М. С. Конвертаційна стратегія кандидата на посаду президента України В. Ф. Януковича у президентській виборчій кампанії 2010 року. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Політологія. 2012. Т. 182, вип. 170. С. 32–37.

437. Звягинцев А. Г., Орлов Ю. Г. Прокурори двух эпох: Андрей Вышинский и Роман Руденко. Москва : Олма-Пресс, 2001. 382 с.

438. Зоткин А. Государственная власть и политические элиты Украины в контексте отношений между центром и регионами. Властные структуры и группы доминирования / под ред. А. В. Дуки. Санкт-Петербург, 2012. С. 286–306.

439. Ильинова К. Г. Внешняя и внутренняя политика Украины на современном этапе. Проблемы постсоветского пространства. 2018. № 5. С. 89–100.

440. Ильинова К. Г. Внутриполитические и экономические процессы на Украине (период правления В. Януковича). Проблемы постсоветского пространства. 2016. № 1. С. 123–127.

441. Казанський Д. Чорна лихоманка: нелегальний видобуток вугілля на Донбасі. Київ : Темпора, 2015. 348 с.

442. Кармазіна М. С. Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Донецька. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 232 с.
443. Карпович О. Г. Роль США в українском кризисе (2013–2014-е гг.). Международные отношения. 2016. № 2. С. 179–188.
444. Касьянов Г. В. Сучасна історія України: проблеми, версії, міркування. Український історичний журнал. 2006. № 4. С. 4–15.
445. Касьянов Г. Украина 1991–2007: очерки новейшей истории. Київ : Наш час, 2008. 480 с.
446. Кожукало І. П. Л. Г. Мельников: нарис політичної діяльності. Український історичний журнал. 1989. № 9. С. 95–105.
447. Козюбра М. Верховенство права і Україна. Право України. 2012. № 1–2. С. 30–63.
448. Кононов И. Ф., Кононова Н. Б., Денщик В. А. Кризис и самоорганизация: шахтерские города Донбасса в период реструктуризации угольной промышленности: социальное и экологическое измерения : монография. Луганск : Альма-матер, 2001. 144 с.
449. Костенко Ю. Від відносин дружби і співробітництва до стратегічного партнерства. Україна дипломатична. 2011. Вип. 12. С. 385–408.
450. Кошкіна С. Майдан. Нерозказана історія. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2015. 400 с.
451. Кто есть кто в Донецке : биограф. справ. Донецк : Интерхоббиэкспо, 2000. 264 с.
452. Кто есть кто в Донецке 2009 : биограф. справ. 3-е изд., доп. и перераб. Донецк : Интерхоббиэкспо, 2010. 381 с.
453. Кто есть кто в московском землячестве «Донбасс». Москва : Рус. биограф. ин-т, 2001. 327 с.
454. Кульчицький С. В. Закономірності державотворчого процесу у незалежній Україні. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2001. 160 с.
455. Кульчицький С., Якубова Л. Донеччина і Луганщина у XVII–XXI ст.: історичні фактори й політичні технології формування особливого та загального у регіональному просторі. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2015. 813 с.
456. Лещенко С. Межигірський синдром. Діагноз владі Віктора Януковича. Київ : Брайст Стар Паблішинг, 2014. 247 с.
457. Линц Х. Тоталитарные и авторитарные режимы. Неприкосновенный запас. 2018. № 4. С. 16–62.
458. Лихолобова З. Липневі страйки 1989 року в шахтарських містах Донбасу. Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. 2009. Вип. 15

(1). С. 155–170.

459. Лозицький В. С. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991). Київ : Генеза, 2005. 368 с.

460. Ляшко А. П. Груз пам'яті : трилогія : воспоминания. Кн. 3, ч. 2 : На ступенях влади. Киев : Деловая Украина, 2001. 525 с.

461. Майдан від першої особи. 45 історій Революції Гідності / упоряд.: Т. Ковтунович, Т. Привалко. Київ : К.І.С., 2015. 320 с.

462. Мацієвський Ю. «Помаранчева революція» крізь призму міждисциплінарних соціальних досліджень. Політичний менеджмент. 2005. № 6. С. 7–22.

463. Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014). Чернівці : Книги-XXI, 2016. 551 с.

464. Мацієвський Ю., Собчук І. Клієнтелізм в українській політиці у період президентства Віктора Януковича. Острог : Національний університет «Острозька академія», 2014. 30 с.

465. Мельничук Т. В. Кількісно-якісний аналіз економічної злочинності в Україні. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2016. № 9. С. 142–148.

466. Михальченко М. Кланово олігархічний режим: негативи і позитиви функціонування. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2010. № 5 (49). С. 83–94.

467. Михальченко Н., Андрущенко В. Украина разделенная в себе: от Леонидии к Виктории. Т. 2. Киев : ИПиЭНИ им. И. Ф. Кураса НАН Украины, 2012. 556 с.

468. Молодіжний рух та студентське самоврядування: регіональний зріз / ред. упоряд.: Л. Кудіна, Н. Демчук, О. Кузьмич. Київ : Молодіжна альтернатива, 2007. 80 с.

469. Морозова И. Константину Затулину пришло время. Луганский облсовет подарил невездному российскому депутату именные часы. Коммерсантъ Украина. 2007. № 47. С. 4.

470. Моудсли Э. Советская элита от Ленина до Горбачева: Центральный Комитет и его члены, 1917–1991 гг. Москва : РОССПЭН, 2011. 429 с.

471. Мухаметов Р. С. Российско-украинские отношения и президентство Януковича. Известия Уральского государственного университета. Сер. 1: Проблемы образования, науки и культуры. 2011. Т. 95, № 4. С. 272–278.

472. Не умирает дух казачий. Козак Донбасса. 2012. № 7 (31). С. 5.

473. Николаева В. Прикоснись к судьбе. Виктор Янукович. Донецк : Новый мир, 2004. 96 с.

474. Нова зовнішня політика України. Погляди аналітиків. Київ, 2010. 164 с.
475. Павел Климкин пошел на Берлин. Он стал послом Украины в Германии. Коммерсантъ Украина. 2012. № 97. С. 2.
476. Поезд тронулся. Китай профинансирует запуск экспресса между «Бориспелем» и Киевом. Коммерсантъ Украина. 2012. № 110. С. 5.
477. Політичні партії України у парламентській виборчій кампанії 2012 року : колект. моногр. / за ред. М. С. Кармазіної. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураца НАН України, 2013. 400 с.
478. Портнов А. Судова реформа розпочалася. Дзеркало тижня. 2010. 4 червня. С. 6.
479. Постаті : нариси про видатних людей Донбасу. Донецьк : Східний видавничий дім, 2011. 216 с.
480. Пояркова Т. К. Руйнація режиму Януковича крізь призму «кризового синдрому модернізації». Прикарпатський вісник НТШ. Думка. 2014. № 3. С. 22–33.
481. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / под ред. проф. В. А. Бажанова. Москва : РОССПЭН, 2000. 320 с.
482. Работаев Н. В. Внешняя политика Украины при президенте В. Януковиче. Россия и новые государства Евразии. 2010. № 4 (9). С. 33–47.
483. Раствоу Д. А. Переходы к демократии: попытка динамической модели. Полис. 1996. № 5. С. 5–15.
484. Рябчук М. Дві України: кінець амбівалентности? Критика. 2015. Чис. 1 2. С. 2–12.
485. Сидоренко С. Виктор Янукович заставляет себя ждать. Политическая ситуация в Украине вызывает беспокойство президентов Польши и Германии. Коммерсантъ Украина. 2011 № 189. С. 2.
486. Сидоренко С. К Украине относятся предосудительно. В Европе могут не признать грядущие выборы в Раду. Коммерсантъ Украина. 2012. № 89. С. 3.
487. Склярів С. А. Политическая элита и оппозиция Украины в президентство Виктора Януковича : монографія. Москва : АТИСО, 2014. 313 с.
488. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи : (аналіт. доп.). Київ : Ін-т історії України, 2016. 616 с.
489. Спажук В. Жизнь под знаком факториала : диалогия. Донецк : Юго-Восток, 2010. 243 с.

490. Спажук В. И. Истинно созидатель. Донецк : Донеччина, 2004. 224 с.
491. Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи. Київ, 2013. 130 с.
492. Томахів В. Трансформація політичного режиму в незалежній Україні: загальні тенденції, особливості дефініцій. Українська наука : минуле, сучасне, майбутнє. Тернопіль, 2014. Вип. 19, ч. 1. С. 336–342.
493. Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики / авт. кол.: М. І. Михальченко (кер.) та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 440 с.
494. Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. Київ : Ін-т історії України, 2015. 166 с.
495. Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.) : енциклопед. довід. / за ред. М. Кармазіної. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 588 с.
496. Федоровская И. Первый год президента В. Януковича – реформы или концентрация власти? Россия и новые государства Евразии. 2011. № 1. С. 19–28.
497. Федюн О. І., Темірова Н. Р. Володимир Іванович Дегтярьов: особа у владі. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2012. Т. 1, № 4. С. 184–187.
498. Цимбал Д. І. Структурування парламентської опозиції та особливості її функціонування в період 2010–2013 рр. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2014. № 1. С. 23–30.
499. Чемерис В. Загадка Віктора Януковича: спроба дослідження. Київ : [б. в.], 2004. 96 с.
500. Чередниченко В. Виктор Янукович. Харьков : Фолио, 2013. 250 с.
501. Чередниченко В. Национальная идея : в 3 кн. Кн. 3. Днепропетровск : Монолит, 2010. 376 с.
502. Черненко Е., Сидоренко С. Аргументы на столе. Россия вновь убеждает Украину отказаться от евроинтеграции. Коммерсантъ Украина. 2013. № 175. С. 2.
503. Шипунов Г. Теоретико-методологічні засади аналізу гібридних політичних режимів: український контекст. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Політичні науки. 2008. Вип. 3. С. 89–102.
504. Шульга Н. А. Дрейф на обочину : двадцать лет общественных изменений в Украине. Киев : Бізнесполіграф, 2011. 448 с.

505. Янукович В. Ф. Год в оппозиции. В политике не бывает окончательных побед и поражений : статьи, интервью, выступления, 2005 год. [Б. м. : б. и., 2006]. 233 с.

506. Янукович В. Ф. ...І рік при владі: від кризи – до економічного зростання. Київ : Д. Бурого, 2007. 112 с.

507. Янукович В. Ф. Україна для людей. [Б. м.] : Новий Друк, 2010. 28 с.

III. Автореферати дисертацій

508. Белашенко Д. А. Политика Украины на постсоветском пространстве: основные векторы и приоритеты : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.15. Нижний Новгород, 2013. 25 с.

509. Глазунов В. В. Українська олігархія в контексті сучасних трансформаційних процесів : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Запоріжжя, 2012. 360 с.

510. Дегтярева О. В. Коммуникативные стратегии медиахолдингов Украины в легитимации власти и лоббировании интересов финансово-промышленных групп : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 10.01.10. Санкт-Петербург, 2016. 31 с.

511. Дзюбенко Ю. М. Феномен гібридних режимів в сучасному політичному просторі : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2016. 19 с.

512. Кадук Н. І. Трансформація політичного режиму в Україні у контексті демократичного транзиту : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2011. 18 с.

513. Краснов Л. Н. Этноразноязыковая политика как источник конфликтности в постсоветском пространстве: на примере Молдовы и Украины : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Москва, 2017. 25 с.

514. Курылев К. П. Внешнеполитическая концепция Украины в условиях формирования европейской системы безопасности: 1991–2014 гг. : автореф. дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.15. Москва, 2015. 49 с.

515. Лавренова К. О. Особливості розвитку гібридного політичного режиму в умовах демократизації : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 21 с.

516. Лешуков В. С. Трансформация партийных систем России и Украины в 1991–2011 годы: сравнительный анализ : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Саратов, 2012. 23 с.

517. Маммадов М. Особенности модернизации постсоветских политических режимов : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Москва, 2017. 30 с.

518. Пашковский Е. А. Механизмы формирования партийных систем в условиях трансформации общества: на примере Польши и Украины : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Санкт-Петербург, 2016. 24 с.

519. Скалдуцкий С. В. Теневая сфера в российско-украинских отношениях: политический аспект : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04. Москва, 2013. 22 с.

520. Скриба А. С. Политика балансирования на постсоветском пространстве : на примере Белоруссии и Украины : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04. Москва, 2015. 34 с.

521. Сота И. Эволюция института партийного лидерства на посткоммунистическом пространстве : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Ростов-на-Дону, 2015. 25 с.

522. Токарев А. А. Становление государства и эволюция политических режимов Грузии и Украины : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Москва, 2012. 31 с.

IV. Електронні ресурси

523. «Альтком» – одна з найбільших українських фінансово-промислових груп. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/tag/altkom-4a001f4e638a9>.

524. «Батьківщина» запропонувала Януковичу та ЄС переговори щодо Тимошенко. Дзеркало тижня. 2013. 24 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/batkivschina-zaproponovala-yanukovichu-ta-yes-peregovori-schodotimoshenko-130591_.html.

525. «Батьківщина»: жодних проєктів, потрібне лише помилування. BBC Україна. 2013. 21 жовтня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/mobile/politics/2013/10/131021_tymoshenko_bill_rada_hk.shtml.

526. «Беркут» розігнав протестувальників на Майдані. BBC News Україна. 2013. 29 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/11/131130_maidan_riots_rl.

527. «Васильківські терористи» отримали по 6 років. Радіо Свобода. 2014. 10 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25226292.html>.

528. «Воздушный экспресс» начнет ездить из «Борисполя» через полтора года. Интерфакс-Украина. 2013. 30 июля. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/162424.html>.

529. «Донецкий клан» уверенно входит в власть. Украинская правда. 2001. 15 августа. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2001/08/15/4362400/>.

530. «Команда Шахова»: нічого, крім полтинника. Восточный вариант. 2012. 19 листопада. URL: <https://v-variant.com.ua/article/komanda-shakhova-nycheho-krome-poltynyuka/>.

531. «Повітряний експрес» до Борисполя будуватимуть китайці майже за \$400 млн. Finance.ua. 2013. 23 квітня. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/300888/povitryanyj-ekspres-do-boryspolya-buduvatymut-kytajtsi-majzhe-za-400-mln>.

532. «Повітряний експрес» до Борисполя заблокований через помилку китайської. УНІАН. 2012. 12 листопада. URL: <https://www.unian.ua/politics/718039-povitryanyj-ekspres-do-boryspolya-zablokovaniy-cherez-pomilku-kitayskoji-storoni.html>.

533. «Регіони» визнали, що закон про мови – виборча технологія. Українська правда. 2012. 6 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/07/6/6968275/>.

534. «Свобода» фігурує в «чорній касі» ПР – партія заперечує зв'язок. Українська правда. 2016. 19 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/08/19/7118148/>.

535. «Україна – для людей!» : передвиборна програма кандидата на пост Президента України Віктора Януковича. Сьогодні. 2009. 5 листопада. URL: <https://politics.segodnya.ua/politics/ukrajina-%E2%80%93-dlja-ljudej-16-05-11-2009-359316.html>.

536. 10 днів, які змінили Україну: 22 листопада. BBC News Україна. 2014. 22 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141121_10_days_in_november_2013_22_az.

537. 10 днів, які змінили Україну: 29 листопада 2013. BBC News Україна. 2014. 29 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141125_10_days_in_november_2013_29_az.

538. 18 лютого – початок розстрілів на Євромайдані: Як (не) рухається розслідування. ZIK. 2020. 18 лютого. URL: https://zikua.tv/article/18-liutoho__pochatok_rozstriliv_na_yevromaidani_yak_ne_rukhaietsia_rozsliduvannia_959213.

539. 20 лютого 2014 року на Майдані було вбито 48 Героїв Небесної Сотні. Список імен та час смертельних поранень. Еспресо. 2018. 20 лютого. URL: https://espreso.tv/news/2018/02/20/20_lyutogo_2014_roku_na_maydani_bulo_vbyto_48_geroyiv_nebesnoyi_sotni_spysok_imen_ta_chas_smertelnykh_poranen.

540. 2012-й: рік деградації збройних сил? Дзеркало тижня. 2012. 27 квітня. URL: https://dt.ua/POLITICS/2012-y_rik_degraduvannya_zbroynih

sil_.html.

541. 9 травня у Львові: технологія класичної провокації. УНІАН. 2011. 10 травня. URL: <https://www.unian.ua/politics/492776-9-travnya-u-lvovi-tehnologiya-klasichnoji-provokatsiji.html>.

542. 99% українців не довіряють міліції. Український тиждень. 2013. 3 квітня. URL: <https://tyzhden.ua/News/76331>.

543. Back to U\$\$R / А. Еременко, И. Маскалевич, Ю. Мостовая и др. Зеркало недели. 2010. 12 марта (№ 10). URL: https://zn.ua/POLITICS/back_to_ur.html.

544. Barry E. Leader Hints Quick Release of Tymoshenko Is Unlikely. The New York Times. 2011. October 17. URL: <https://www.nytimes.com/2011/10/18/world/europe/ukraine-president-viktor-yanukovich-taking-hard-line-against-his-rival-yulia-tymoshenko.html>.

545. Bielecki J. Poker Merkel z Janukowyczem. Rzeczpospolita. URL: <https://www.rp.pl/artukul/1057114-Poker-Merkel-z-Janukowyczem.html>.

546. China noncommittal on aid for Ukraine during president's visit. Reuters. 2013. December 4. URL: <https://www.reuters.com/article/us-china-ukraine/china-noncommittal-on-aid-for-ukraine-during-presidents-visit-idUSBRE9B30BM20131204/>

547. Company profile. China National Complete Engineering Corporation. URL: http://en.cmcec.com/gsgk_6382/gsjj/.

548. Cox P, Kwasniewski A. Cox-Kwasniewski mission report in the European Parliament. Kyiv Post. 2013. October 15. URL: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/cox-and-kwasniewskis-mission-report-in-the-european-parliament-330544.html/>.

549. ENPI – European Neighbourhood And Partnership Instrument. Welcome Europe. URL: <https://www.welcomeurope.com/european-funds/enpi-european-neighbourhood-partnership-instrument-588+488.html>.

550. Fitch назвал количество проблемных кредитов в украинских банках. LB.ua. 2013. 31 жовтня. URL: https://lb.ua/economics/2013/10/31/237436_fitch_nazval_kolichestvo_problemnih.html.

551. Forbes рассказал о несметных богатствах донецкого бизнесмена Юрия Иванюченко. Vgorode. 2012. 26 марта. URL: <https://dn.vgorode.ua/news/sobytyia/106459>.

552. Forbes.ua: Иванющенко приватизировал железную дорогу. Центр транспортных стратегий. 2012. 3 декабря. URL: <https://cfts.org.ua/digest/49740>.

553. Gorchinskaya K. A brief history of corruption in Ukraine: the

Yanukovych era. Eurasianet. 2020. June 3. URL: <https://eurasianet.org/a-brief-history-of-corruption-in-ukraine-the-yanukovych-era>.

554. Gorchinskaya K. Snatching defeat from the jaws of victory. Kyiv Post. 2013. November 20. URL: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/snatching-defeat-from-the-jaws-of-victory-332163.html>.

555. Judgment Tymoshenko v. Ukraine. Communiqué de presse - Arrêts de chamber. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre-press?i=003-4343134-5208270>.

556. Marone J. Taras Chornovil, son of late nationalist hero, changes sides again and offers inside look at how Party of Regions is run. Kyiv Post. 2010. January 28. URL: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/taras-chornovil-son-of-late-nationalist-hero-chang-58203.html>.

557. Marson J. Ukraine's President Takes Defiant Stance. The Wall Street Journal. 2011. October 18. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052970203658804576637223482284498>.

558. Miller C., Eckel M. On The Eve Of His Trial, A Deeper Look Into How Paul Manafort Elected Ukraine's President. Radio Free Europe / Radio Liberty. 2018. July 27. URL: <https://www.rferl.org/a/on-eve-of-trial-a-deeper-glimpse-into-how-paul-manafort-elected-ukraine-s-president/29394601.html>.

559. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. OSCE. URL: <https://www.osce.org/odihr>.

560. Parmentier F. La Chine au chevet de l'Ukraine. Le Temps. URL: <https://www.letemps.ch/opinions/chine-chevet-lukraine>.

561. Paul Manafort's indictment in federal court in Alexandria. The Washington Post URL: <https://apps.washingtonpost.com/g/documents/local/paul-manaforts-indictment-in-federal-court-in-alexandria/3114/>.

562. Piper E. Special Report: Why Ukraine spurned the EU and embraced Russia. Reuters. 2013. December 19. URL: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-russia-deal-special-report/special-report-why-ukraine-spurned-the-eu-and-embraced-russia-idUSBRE9BI0DZ20131219>.

563. Pop V. EU gives Ukraine fresh blueprint for reforms. EUObserver. 2010. April 28. URL: <https://euobserver.com/foreign/29962>.

564. SCM : медіа-портал. URL: <https://www.scm.com.ua/about>.

565. SIDA. URL: <https://www.sida.se/English/>

566. Statement by the Press Secretary on Ukraine. The White House. President Barak Obama. 2011. October 11. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/10/11/statement-press-secretary-ukraine>.

567. ТАІЕХ. Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. URL: <http://www.center.gov.ua/pro-tsentr/proekti/taiekh>.

568. UE nie parafuje umowy o stowarzyszeniu z Ukrainą. Forbes. URL: <https://www.forbes.pl/wiadomosci/umowa-stowarzyszeniowa-ukraina-ue-w-zawieszeniu/qdqd012>.

569. V означає «Veritas»: хто і як відбілював Януковича на Заході. Частина перша. Радіо Свобода. 2019. 6 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/v-means-veritas-part-one/30146860.html>.

570. Wstrzymano proces integracji Ukrainy z UE. RMF24. URL: <https://www.rmf24.pl/fakty/swiat/news-wstrzymano-proces-integracji-ukrainy-z-ue,nId,1061687>.

571. Аваков Арсен Борисович. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/mps/info/expage/15650/8>.

572. Аваков розповів про «віджим» газового бізнесу у оточення Януковича. Економічна правда. 2018. 4 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2018/04/4/635678/>.

573. Аваков стверджує, що його підпис під держактами, через які стосовно нього порушили справу, – підробка. Interfax-Україна. 2012. 17 квітня. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/101425.html>.

574. Аваков: До ранку Майдан переобладнає Грушевського, звільнить КМДА та 4 ОДА. Українська правда. 2014. 15 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/15/7013993/>

575. Авакова затримали в Італії. Чи доправлять його в Україну? Радіо Свобода. 2012. 27 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24528957.html>.

576. Автор ідеї про поділ України та затятий єврокритик Грановські мешкає у Лондоні, – Лещенко. ZIK. URL: https://zik.ua/news/2014/05/13/avtor_idei_pro_podil_ukrainy_ta_zatyatyu_ievrokrytyk_meshkaie_u_londoni__leshchenko_487649.

577. Авторитаризм Януковича. Sprotiv.org. URL: <http://sprotiv.org/category/personi/yanukovich-viktor-personi/avtoritarizm-yanukovich-yanukovich-viktor-personi-personi>.

578. Азар И. «Я вас победю и передам милиции». Главное. 2014. 4 февраля. URL: <https://glavnoe.ua/articles/a8797>.

579. Азаров – СНД: Україна готує асоціацію з ЄС. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/business/2013/11/131120_cis_azarov_medvedev_az.shtml.

580. Азаров вважає неоднозначною, але гідною угоду про ЗВТ та асоціацію з ЄС. УНІАН. 2011. 17 вересня. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/543426-azarov-vvajaє-neodnoznachnoyu-ale-gidnoyu-ugodu-pro-zvt-ta>

asotsiatsiyu-z-es.html.

581. Азаров відмовився від Угоди про асоціацію з ЄС. Українська правда. 2013. 21 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/21/7002657/>.

582. Азаров впевнений у підписанні асоціації з ЄС в 2013 році. Дзеркало тижня. 2012. 26 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/azarov_vpevneniy_u_pidpisanni_asotsiatsiyi_z_es_v_2013_rotsi.html.

583. Азаров затвердив військову доктрину з новими внутрішніми загрозами. Український тиждень. 2011. 14 квітня. URL: <https://tyzhden.ua/News/20671>.

584. Азаров знову затвердив воєнну доктрину. З поправками Богатирьової. Український тиждень. 2011. 23 червня. URL: <https://tyzhden.ua/News/25208>.

585. Азаров і сам не хотів зустрічатися з ван Ромпеем і Баррозу. ТСН. 2012. 18 травня. URL: <https://tsn.ua/politika/azarov-i-sam-ne-hotiv-zustrichatisya-z-van-rompeyem-i-barrozu.html>.

586. Азаров пішов з посади голови Партії регіонів. новий лідер – Семиноженко. Українська правда. 2001. 14 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2001/12/14/2985803/>.

587. Азаров погодився на пропозицію Європи направити до Тимошенко лікарів і юристів. УНІАН. 2012. 16 травня. URL: <https://www.unian.ua/politics/649801-azarov-pogodivsya-na-propozitsiyu-evropi-napraviti-do-timoshenko-likariv-i-yuristiv.html>.

588. Азаров поставив Януковичу ультиматум: «Если уволят Ярошенко, то я уйду!». Цензор.нет. 2011. 1 ноября. URL: <https://censor.net.ua/n186676>.

589. Азаров розповів, хто чим керуватиме у виборчому штабі Януковича. Дзеркало тижня. 2009. 19 червня (№ 22). URL: https://zn.ua/ukr/internal/azarov_rozproviv_hto_chim_keruvatime_u_viborchomu_shtabi_yanukovicha.html.

590. Азаров слідом за Ярошенком у відставку не піде. Дзеркало тижня. 2012. 24 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/azarov_slidom_zayaroshenkom_u_vidstavku_ne_pide.html.

591. Азаров став на захист Ярошенка. Дзеркало тижня. 2011. 11 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/azarov_stav_na_zahist_yaroshenka.html.

592. Азаров хоче дати Києву 1,5 млрд. грн. ЛІГА. Новини. 2011. 14 червня. URL: <https://ua-news.liga.net/amp/kiiev/news/azarov-khoche-dati-ki-vu-1-5-mlrd-grn>.

593. Азаров: на посаду голови НБУ є кілька кандидатур. Укра-

їнська правда. 2010. 11 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/03/11/4852941/>.

594. Азаров: нормалізація відносин з Росією – питання №1. BBC News Україна. 2013. 13 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/business/2013/11/131113_azarov_economy_ukraine_russia_eu_az.

595. Азаров: рішення зупинити угоду з ЄС тактичне, стратегія не змінюється. Голос Америки. 2013. 22 листопада. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/azarov/1795436.html>.

596. Азаров: Угода про асоціацію має включати перспективу інтеграції в ЄС. Finance.ua. 2011. 18 вересня. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/252155/azarov-ugoda-pro-asotsiatsiyu-maye-vklyuchaty-perspektyvu-integratsiyi-v-yes>.

597. Азаров: Угода про ЗВТ з Євросоюзом практично готова. Дзеркало тижня. 2011. 11 листопада. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/azarov_ugoda_pro_zvt_z_evrosoyuzom_praktichno_gotova.html.

598. Азаров: харківські угоди не дали знижки на газ. LB.ua. 2012. 16 травня. URL: https://lb.ua/news/2012/05/16/151185_azarov_nazval_skidki_gaz_arendnoy.html.

599. Активісти реконструювали події 18 лютого 2014 року у відео. Українська правда. 2018. 12 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/12/7171381/>.

600. Александр Янукович отрицает свою связь с Сергеем Арбузовым. LB.ua. 2014. 7 липня. URL: https://lb.ua/news/2014/07/07/272114_aleksandr_yanukovich_otritsaet.html.

601. Альтернативи євроінтеграції не існує, – Янукович. 24 канал. 2013. 21 листопада. URL: https://24tv.ua/alternativi_yevrointegratsiyi_ne_ishnye_yanukovich_n385236.

602. АП очолить міністр внутрішніх справ Віталій Захарченко, – джерело. 112.ua.tv. 2013. 30 листопада. URL: <https://ua.112ua.tv/golovni-novyni/ar-ocholit-ministr-vnutrishnih-sprav-vitaliy-zaharchenko-dzherelo-1546.html>.

603. Арбузов в Брюсселі повідомив про політичну волю підписати асоціацію з ЄС. Дзеркало тижня. 2013. 12 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/arbuzov-v-bryusseli-povidomiv-pro-politichnu-volyu-pidpisati-asociaciyu-z-yes-133798_.html.

604. Арбузов вирішив активно залучати інвестиції з Китаю. Економічна правда. 2013. 26 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/04/26/373087/>.

605. Арбузов забирає в Нацбанк старих знайомих. Український тиж-

день. 2010. 29 грудня. URL: <https://tyzhden.ua/News/6106>.

606. Арбузов оказался членом «Нашей Украины». Українські новини. 2010. 23 декабря. URL: <https://ukranews.com/news/70397-arbuzov-okazalsya-chlenom-nashey-ukraynu>.

607. Арбузов поехал в Китай привлечь инвестиции. Delo.ua. 2013. 23 сентября. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/arbuzov-poechal-v-kitaj-privlekat-investicii-215588/>.

608. Арбузова назначили координатором работы в рамках СНД. Економічна правда. 2013. 25 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/03/25/367647/>.

609. Арунян О. Зачистка Майдану 11 грудня. Нічний штурм і 42 поранених, за яких нікого не покарали. Грати. 2019. 11 грудня. URL: <https://graty.me/uk/zachistka-majdana-11-dekabrya-nochnoj-shturm-i-42-ranenyh-za-kotoryh-nikogo-ne-nakazali/>.

610. Ассоциация дала бы Украине 19 млрд евро – оценки ЕС. BBC News Україна. 2013. 19 декабря. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/12/131219_ru_s_loan_eu_19_ukraine.

611. Ахметов призвал Донбасс к миру и выступил против «Донецкой республики». Гордон. 2014. 20 мая. URL: <https://gordonua.com/news/separatism/ahmetov-prizval-donbass-k-protestu-za-mir-i-protiv-doneckoy-respubliki-23334.html>.

612. Ахметов Ринат Леонидович. UBR. URL: <https://bp.ubr.ua/profile/ahmetov-rinat-leonidovich-81>.

613. Багдадські злодюжки. Дзеркало тижня. 2012. 5 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/bagdadski_zlodyuzhki.html.

614. Балита В. Идеологи ПР рекомендуют регионалам, как правильно критиковать оппозицию. Zaxid.net. 2013. 30 липня. URL: https://zaxid.net/ideologi_pr_rekomenduyut_regionalam_yak_pravilno_kritikuvati_opozitsiyu_n1290379.

615. Балита В. Партія регіонів провела кадрові перестановки у керівництві. Zaxid.net. 2013. 18 вересня. URL: https://zaxid.net/partiya_regioniv_provela_kadrovii_perestanovki_u_kerivnitstvi_n1293761.

616. Банк розвитку КНР повідомив про завершення кредитної угоди 2012 року та про подальшу співпрацю з Нафтогазом. Нафтогаз. 2017. 17 листопада. URL: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/57D1F3E7F4303886C22581DB0039070D?>

617. Баркар Д. Новый министр обороны розпродаватиме армію для Януковича? Радіо Свобода. 2012. 25 грудня. URL: <https://www.radiosvoboda>.

org/a/24807870.html.

618. Баррозу вважає, що скасування законів про диктатуру зніме напругу в Україні. Українська правда. 2014. 28 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/01/28/7011757/>.

619. Баррозу закликав країни ЄС ввести санкції до відповідальних за кровопролиття у Києві. Дзеркало тижня. 2014. 19 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/barrozu-zaklikav-krayini-yes-vvesti-sankciyi-do-vidpovidalnih-zakrovoprolittya-u-kiyevi-137756_.html.

620. Баррозу заявив про готовність ЄС розглянути дії Брюсселя щодо України. Дзеркало тижня. 2014. 22 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/barrozu-zayaviv-pro-gotovnist-yes-rozglyanuti-diyi-bryusselya-schodo-ukrayini-135936_.html.

621. Баррозу нагадав Януковичу про права людини. Дзеркало тижня. 2011. 12 липня. URL: https://dt.ua/POLITICS/barrozu_nagadav_yanukovichu_pro_prava_lyudini_.html.

622. Баррозу повідомив Януковичу про підготовку проти нього санкцій ЄС. Дзеркало тижня. 2014. 19 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/barrozu-povidomiv-yanukovichu-pro-pidgotovku-proti-nogo-sankciy-yes-137803_.html.

623. Баррозу: ЄС має право і зобов'язаний бути зараз на боці народу України. Дзеркало тижня. 2013. 9 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/barrozu-yes-maye-pravo-i-zobov-yazaniy-buti-zaraz-na-boci-narodu-ukrayini-133508_.html.

624. Бердинських Х., Верстюк І. Оплачено Януковичем. Десять найдивовижніших історій зі справи про чорну касу Партії регіонів. НВ. 2016. № 20. URL: <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/2628-20-3-cheruvnya-2016/oplachenno-yanukovichem.html>.

625. Берцель Т., Тейзе Є. Дослідниця євроінтеграції: «У Євросоюзу не вистачить грошей на Януковича». Deutsche Welle. 2013. 29 листопада. URL: <https://www.dw.com/uk/дослідниця-євроінтеграції-у-євросоюзу-не-вистачить-грошей-на-Януковича/a-17259814>.

626. Бик. О. «Повітряний експрес». Аварія на старті. Главком. 2013. 28 жовтня. URL: <https://glavcom.ua/publications/122597-%C2%ABpovitrjani-jekspres%C2%BB.-avarija-na-starti.html>.

627. Білий дім підтримав зміни в Україні та звільнення Тимошенко. Українська правда. 2014. 22 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/22/7015858/>.

628. Білоусова Н. Як правильно розіграти «родючий» козир? День. 2012.

5 липня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/yak-pravilno-rozigrati-rodyuchiy-kozir>.

629. Богатирьова увійшла до складу президії політради ПР. Корреспондент. 2008. 19 квітня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/438959-bogatirova-uvijshla-do-skladu-prezidiyi-politradi-pr>.

630. Бондаренко К., Мусафирова О. «Доны» или «Бригада Януковича»: в интервью собственному корреспонденту «Новой» Ольге Мусафировой ведущий украинский политолог Константин Бондаренко называет ключевые фигуры из команды экс-президента, накрывшей собой страну. Новая газета. 2014. 12 марта (№ 26). URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2014/03/12/58700-171-dony-187-ili-171-brigada-yanukovicha-187>.

631. Борг виробника «Молота» перед банком Януковича продали в 5 разів дешевше. Українська правда. 2018. 16 серпня. URL: <https://www.ppravda.com.ua/news/2018/08/16/7189417/>.

632. Борис Колесников: «Это неразумная, на мой взгляд, игра со стороны России». ОстроВ. 2013. 13 сентября. URL: <http://www.ostro.org/general/politics/articles/426848/>.

633. Брензей Я. Китайский аграрный кредит: сплошные риски и неустойка. УНІАН. 2014. 25 марта. URL: <https://economics.unian.net/agro/900422-kitayskiy-agrarniy-kredit-sploshnyie-riski-i-neustoyka.html>.

634. Будівництво залізничної колії між Києвом і аеропортом «Бориспіль» розпочнеться в травні. УНІАН. 2011. 8 квітня. URL: <https://economics.unian.ua/transport/481347-budivnitstvo-zaliznichnoji-koliji-mij-kievom-i-aeroportom-borispil-rozpochnetsya-v-travni.html>.

635. Будівництво розв'язки біля мосту Патона коштуватиме 280 млн грн. Українські національні новини. 2012. 20 січня. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/587186-budivnitstvo-rozvyazki-bilya-mostu-patona-koshtuvatime-280-mln-grn>.

636. Будкевич Д. Оптимізація не означає послаблення. Урядовий кур'єр. 2013. 27 червня. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/optimizaciya-ne-oznachaye-poslablennya/>.

637. Бутусов Ю. СБУ: так кується «каральний меч Януковича». Дзеркало тижня. 2010. 28 травня. URL: https://zn.ua/ukr/internal/sbu_tak_kuetsya_karalnyi_mech_yanukovicha.html.

638. Бутусов Ю. Убийство Панкова. Цензор.нет. 2017. 30 мая. URL: <https://censor.net.ua/resonance/441998/ubiyistvo-pankova>.

639. БЮТ знає, що у регіоналів не все гаразд. Українська правда. 2009. 5 лютого. URL: <https://www.ppravda.com.ua/news/2009/02/5/3715262/>.

640. БЮТівець: генерали з Партії регіонів у шоці від Саламатіна. Українська правда. 2012. 26 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/02/26/6959483/>.

641. Бютівці намагаються прискорити декриміналізацію статті Тимошенко. УНІАН. 2011. 13 жовтня. URL: <https://www.unian.ua/politics/554002-byutivtsi-namagayutsya-priskoriti-dekriminalizatsiyu-statti-timoshenko.html>.

642. БЮТівці розписали, як їх били регіонали. Українська правда. 2010. 18 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/12/18/5690879/>.

643. В БЮТ назвали того, хто може стати новим Пинзеником. Економічна правда. 2009. 18 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2009/03/18/185881/>.

644. В Донецкой народной республике выбрали премьер-министра. Lenta.ru. 2014. 16 мая. URL: <https://lenta.ru/news/2014/05/16/dnr1/>.

645. В ЄС задоволені новим раундом переговорів з Україною щодо створення зони вільної торгівлі. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/v_es_zadovoleni_novim_raundom_peregovoriv_z_ukrayinoyu_schodo_stvorennya_zoni_vilnoyi_torgivli.html.

646. В ЄС озвучили можливі терміни підписання угоди про асоціацію з Україною. Дзеркало тижня. 2012. 29 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/v_es_ozvuchili_mozhlivi_termini_pidpisannya_ugodi_pro_asotsiatsiyu_z_ukrayinoyu.html.

647. В ЄС хотіли б заявити на київському саміті про завершення переговорів про асоціацію. Дзеркало тижня. 2011. 17 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/v_es_hotili_b_zayaviti_na_kiyivskomu_samiti_pro_zavershennya_peregovoriv_pro_asotsiatsiyu.html.

648. В Луганске в 4 часа утра 22 июня прошла вахта памяти. CXID.info. 2011. 22 июня. URL: https://cxid.info/84353_v-luganske-v-chasa-utra-iyunya-proshla-vaxta-pamyati.html.

649. В Польщі вже бачать успіх України на відстані витягнутої руки. Економічна правда. 2011. 29 вересня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/09/29/300091/>.

650. В Раді знову створена коаліція. Українська правда. 2008. 9 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/12/9/3630880/>.

651. В СБУ дали задню: антитерористичну операцію ще готують. Українська правда. 2014. 19 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/19/7014880/>.

652. В Україні новий генпрокурор. Українська правда. 2010. 4 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/4/5542069/>.

653. В Україні поновлюється суд у справі про розтрату газу «Росукренерго». Deutsche Welle. 2012. 16 січня. URL: <https://www.dw.com/uk/в-україні-поновлюється-суд-у-справі-про-розтрату-газу-росукренерго/a-15670250>.

654. В Центральному штабі порятунку українського підприємництва вважають, що підприємців зрадили. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/v_tsentralnomu_shtabi_poryatunku_ukrayinskogo_pidpriemnitstva_vvazhayut_scho_pidpriemstiv_zradili.html.

655. В. Янукович та Ж. М. Барозу відзначили прогрес у співпраці з питання запровадження безвізового режиму з ЄС для громадян України. РБК-Україна. 2010. 27 травня. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/v-yanukovich-i-zh-m-barozu-otmetili-progress-v-sotrudnichestve-27052010203300>.

656. В. Карасьов: тінювий штаб ПР буде там, де А.Клюєв, і це логічно. Українські національні новини. 2012. 28 лютого. URL: <https://www.unn.com.ua/ru/exclusive/628439-v.karasov:-tinoviy-shtab-pr-bude-tam,-de-a.klyuev,-i-tse-logichno>.

657. В. Янукович сподівається, що візит президента РФ Д. Медведева в Україну стане продовженням конструктивного діалогу. Укрінформ. 2010. 17 травня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/967033-vyanukovich_spodvatsya_shcho_vzit_prezidenta_rf_dmedvedva_v_ukranu_stane_prodovgennyam_konstruktivnogo_dalogu_895413.html.

658. Валецький О. Політична криза 2010–2013 рр. і завдання побудови нової моделі державної політики. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2014. № 6 (74). С. 135–144. URL: https://iipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/valevskiy_politychna.pdf.

659. Валерий Хорошковский: с настройками в обществе нужно обходиться очень тонко. Українські новини. 2010. 31 мая. URL: <https://ukranews.com/interview/253-valeryu-khoroshkovskyyu>.

660. Василів М. Ідею Табачника про спільні українсько-російські посібники лише обговорюють. Радіо Свобода. 2011. 10 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2305222.html>.

661. Веремий В. Китайский банк дал денег на строительство электрички из Киева в «Борисполь». Vesti.ua. URL: <https://vesti-ukr.com/kyev/6474-kitajskij-bank-segodnja-dal-kredit-na-stroitelstvo-jelektrichki-iz-kieva-v-borispol>.

662. Верховний представник ЄС прийшла на Євромайдан. iPress.ua. 2013. 10 грудня. URL: https://ipress.ua/news/verhovnyu_predstavnyk_yes

pruyshla_na_yevromaydan_35372.html.

663. Вигнанець з Батьківщини ще доведе Тимошенко, що працював на її імідж. УНІАН. 2010. 21 жовтня. URL: <https://www.unian.ua/politics/415575-vignanets-z-batkivschini-sche-dovede-timoshenko-scho-pratsyuvav-na-ji-imi-dj.html>.

664. Викторovich Я. «Премьер-министр» Янукович, или Неофициальная биография для тех, кто подзабыл. Украинская правда. 2006. 4 августа. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/08/4/4403419/>.

665. Вилкул Юрий Григорьевич. LB.ua. URL: https://lb.ua/file/person/3103_vilkul_yuriy_grigorevich.html.

666. Винник Анатолий Яковлевич. URL: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/ukrregions/data/176.html>.

667. Винничук Ю. Мільйонери Forbes: олігархи, міністри, депутати та син Януковича. Економічна правда. 2012. 5 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2012/04/5/320733/>.

668. Вирок Юлії Тимошенко. Українська правда. 2011. 13 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/13/6665346/>.

669. Відмова від приєднання до ЗВТ закрие для України двері до Євросоюзу – Інна Кірш. УНІАН. 2011. 22 червня. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/509958-vidmova-vid-priednannya-do-zvt-zakrie-dlya-ukrajini-dveri-do-evrosoyuzu-inna-kirsh.html>.

670. Відставка уряду Миколи Азарова: олігархи на марші. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Лька Кучеріва. 2014. 3 лютого. URL: <https://dif.org.ua/article/vidstavka-uryadu-mikoli-azarova-oligarkhi-na-marshi>.

671. Візит до Китаю: Янукович каже про мільярдні інвестиції. BBC News Україна. 2013. 5 грудня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/12/131205_yanukovych_china_ek.

672. Візит Януковича до Китаю дасть поштовх співпраці в космосі. УНІАН. 2010. 26 серпня. <https://www.unian.ua/science/394279-vizit-yanukovicha-do-kitayu-dast-poshtovh-spivpratsi-v-kosmosi.html>.

673. Візит Януковича до Китаю: підписано 13 двосторонніх документів на \$ 4 млрд. Корреспондент. 2010. 2 вересня. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/1112503-vizit-yanukovicha-do-kitayu-pidpisano-13-dvostoronnih-dokumentiv-na-4-mlrd>.

674. Віктор Янукович у Львові: хліб-сіль, пікети і всемогутня охорона. Радіо Свобода. 2010. 28 травня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2054723.html>.

675. Вільнюс. 28 листопада. LiveJournal. URL: <https://ua.livejournal.com/836169.html>.

676. Віннічук Ю. Ахметов без конкуренції взяв «Західенерго». На черзі – «Київенерго». Економічна правда. 2011. 25 листопада. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2011/11/25/307010/>.

677. Влада висунула єдиним кандидатом на президентські вибори Віктора Януковича. Радіо Свобода. 2004. 15 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/914859.html>.

678. Власенко не виключає, що молодий суддя дасть Тимошенко 19 років. Українська правда. 2012. 19 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/04/19/6963047/>.

679. Власенко підтвердив намір Тимошенко брати участь у президентських виборах. Дзеркало тижня. 2013. 23 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/vlasenko-pidтверdiv-namir-timoshenko-brati-uchast-u-prezidentskih-viborah-130560_.html.

680. Власники заводів зі Сходу України попросили Януковича відкласти асоціацію з ЄС. Українські новини. 2013. 12 листопада. URL: <https://ukranews.com/ua/news/218797-vlasnyky-zavodiv-zi-skhodu-ukrainy-proposyly-yanukovycha-vidklasty-asociaciyu-z-yes>.

681. Вместо Шаповалова первым заместителем Стельмаха стал Арбузов. Delo.ua. 2010. 1 сентября. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/vmesto-shapovalova-pervym-zame-144329/>.

682. Военно-патриотическое объединение «КАСКАД». Книга памяти Украины : электронная база данных 1941-1945. URL: https://memory-book.ua/squads/61/32-voennopatrioticheskoe_obedinenie_kaskad.

683. Война за наследство Курченко. УкрРудПром. 2019. 24 сентября. URL: https://www.ukrrudprom.com/digest/Voyna_za_nasledstvo_Kurchenko.html.

684. ВР відправила Пинзеніка у відставку. УНІАН. 2009. 17 лютого. URL: <https://www.unian.ua/politics/191614-vr-vidpravila-pinzenika-u-vidstavku.html>.

685. ВР надала держгарантії за кредитом Китаю на 29,5 млрд грн для заміщення газу вугіллям. УНІАН. 2012. 31 липня. URL: <https://economics.unian.ua/energetics/679102-vr-nadala-derjgarantiji-za-kreditom-kitayu-na-295-mlrd-grn-dlya-zamischennya-gazu-vugillyam.html>.

686. ВР провалила всі проекти щодо лікування Тимошенко. Українська правда. 2013. 21 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/21/7002615/>.

687. ВР разрешила Кабмину привлечь до 3 млрд долл. от Эксимбанка Китая – закон. УНІАН. 2012. 4 липня. URL: <https://www.unian.net/economics/>

agro/669640-vr-razreshila-kabminu-privlech-do-3-mlrd-doll-ot-eksimbanka-kitaya-zakon.html.

688. ВР ухвалила засади внутрішньої та зовнішньої політики. УНІАН. 2010. 2 липня. URL: <https://www.unian.ua/politics/375230-vr-uhvalila-zasadi-vnutrishnoji-ta-zovnishnoji-politiki.html>.

689. Все, кто сидит, и только готовится. Главком. 2011. 10 января. URL: <https://glavcom.ua/publications/107227-vse-kto-sidit-i-tolko-gotovitsja.html>.

690. Всеукраїнська гулянка у Великий піст: влада забула про свою набожність? УНІАН. 2011. 21 березня. URL: <https://www.unian.ua/politics/473751-vseukrajinska-gulyanka-u-velikiy-pist-vlada-zabula-pro-svoyu-nabojnist.html>.

691. Втеча экс-гаранта: як Янукович у 2014 році тікав з України. УНІАН. 2020. 21 лютого. URL: <https://www.unian.ua/politics/10883561-vtecha-eks-garanta-yak-yanukovich-u-2014-roci-tikav-z-ukrajini.html>.

692. Выступление «ополченца» Губарева продолжилось, депутата Левченко вытолкали со сцены. «Он угрожал мне автоматом». ОстроВ. 2014. 1 марта. URL: <https://www.ostro.org/general/politics/news/438869/>.

693. Гаевой Антон Иванович. Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898–1991. URL: <http://www.knowbysight.info/GGG/00088.asp>.

694. Ганкевич Р. Луганська облрада вимагає припинення АТО на Донбасі. Zaxid.net. 2014. 23 травня. URL: https://zaxid.net/luganska_oblrada_vimagaye_pripinennya_ato_na_donbasi_n1309309.

695. Гарбар В., Зубар Н., Северин О. Систематичні порушення Закону про вибори. 2 дні до голосування. Українська Гельсінська спілка за права людини. 2012. 26 жовтня. URL: <https://helsinki.org.ua/2012/10/systematichni-porushennya-zakonu-pro-vybory-2-dni-do-holosuvannya/>.

696. Гармаш С. Этот загадочный Юра Енакиевский. Портрет с иллюстрациями. ОстроВ. URL: <https://www.ostro.org/articles/article-133661/>.

697. Гендиректор «Укрспецэкспорта» Дмитрий Перегудов уволен. Зеркало недели. 2013. 12 июля. URL: https://zn.ua/POLITICS/gendirektor-ukrspeceksporta-uvolen-125561_.html.

698. Генерал Замана готував застосування армії проти Майдану в 2014 році. Документ. Цензор.нет. 2019. 17 липня. URL: https://censor.net/ua/news/3137951/general-zamana-gotuvav-zastosuvannya_armiyi_protuy_maydanu_v_2014_rotsi_dokument.

699. Генеральною прокуратурою України повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення колишньому Міністру оборони України. Генеральна прокуратура України. 2016. 11 березня. URL: <https://>

old.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=170580&fp=5060&=print.

700. Генпрокуратура завершила розслідування проти олігарха Курченка. Українська правда. 2019. 28 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/03/28/7210525/>.

701. Генпрокуратура звинуватила Сергія Курченка у заволодінні 18,1 млрд. Zaxid.net. 2017. 28 червня. URL: https://zaxid.net/genprokuratura_zvinuvatila_sergiya_kurchenka_u_zavolodinni_181_mlrld_n1429875.

702. Генпрокуратура пред'явила підозру экс-міністру оборони Єжелю. Дзеркало тижня. 2014. 13 серпня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/genprokuratura-pred-yavila-pidozru-eks-ministru-oboroni-yezhelyu-148647_.html.

703. Генпрокуратура призупинила розслідування проти активіста Майдану Бубенчика. LB.ua. 2019. 16 серпня. URL: https://lb.ua/news/2019/08/16/434866_genprokuratura_priostanovila.html.

704. Генпрокуратура України викликає на допит экс-міністра оборони Єжеля. Interfax-Україна. 2016. 25 вересня. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/365684.html>.

705. Генпрокуратура: судимості Януковича недійсні. Zaxid.net. 2010. 29 січня. URL: https://zaxid.net/genprokuratura_sudimosti_yanukovicha_nediysni_n1094805.

706. Геометрія іракської оборудки. Дзеркало тижня. 2012. 7 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/geometriya_irakskoyi_oborudki.html.

707. Герман каже, що Портнов поклав мозок у банк Януковича. Українська правда. 2010. 9 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/04/9/4923730/>.

708. Глава європейської дипломатії Кетрін Ештон прийшла на Майдан. Дзеркало тижня. 2013. 10 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/glava-eyvropeyskoyi-diplomatiyi-kettrin-eshton-priyshla-na-maydan-133624_.html.

709. Глава МЗС Польщі: В Україні немає переворота. У Януковича є 24 години, щоб підписати Конституцію-2004. Дзеркало тижня. 2014. 22 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/glava-mzs-polschi-v-ukrayini-nemaє-perevorota-u-yanukovicha-ye-24-godini-schob-pidpisati-konstituciyu-2004-138108_.html.

710. Глава Національного банку України Ігор Соркін. Біографія. Корреспондент. 2013. 11 січня. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/financial/1474975-glava-nacionalnogo-banku-ukrayini-igor-sorkin-biografiya>.

711. Глава НБУ отчитался, куда делись 3 миллиарда долларов рос-

сийського кредиту. Зеркало недели. 2014. 8 апреля. URL: https://zn.ua/ECONOMICS/glava-nbu-otchitalsya-kuda-delis-3-milliarda-dollarov-rossiyskogo-kredita-142869_.html.

712. Глава СБУ: «Майдан» финансировал Запад, «майдановцев» расстреливали наёмники. Regnum. 2014. 13 марта. URL: <https://regnum.ru/news/polit/1777370.html>.

713. Главой ГНАУ стал донецкий бизнесмен Папаика. LB.ua. 2010. 24 березня. URL: https://lb.ua/news/2010/03/24/33768_glavoy_gnau_stal_donetskiy_biznes.html

714. Голова Єврокомісії вважає ідеальним підписання асоціації з Україною в листопаді. Дзеркало тижня. 2013. 11 липня. URL: https://dt.ua/POLITICS/golova-yevrokomisiyi-vvazhaye-idealnim-pidpisannya-asociaciyi-z-ukrayinoyu-v-listopadi-124956_.html.

715. Голова Європейської народної партії закликав припинити перемовини з Україною про асоціацію. Дзеркало тижня. 2011. 11 жовтня. URL: <https://dt.ua/POLITICS/golova-evropeyskoyi-narodnoyi-partiyi-zaklikav-priviniti-peremovini-z-ukrayinoyu-pro-asotsiatsiyu.html>.

716. Голови СБУ повідомляли Януковичу про загрози з боку Росії – прокурор. Українська правда. 2018. 18 квітня. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2018/04/18/7178023/>.

717. Голову Міноборони відправлять у відставку? Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/golovu_minoboroni_vidpravlyat_u_vidstavku_.html.

718. Голосування на «референдумі» на Донбасі завершилося. BBC News Україна. 2014. 11 травня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/05/140511_donbass_referendum_upd_ko.

719. Горчинська О., Лукаш І. «Регіонали» у владі. Як у 2006 році партія Віктора Януковича перемогла на виборах до Верховної Ради. НВ. 2019. 19 серпня. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/vspomnit-vse/partiya-regioniv-yanukovicha-peremogla-na-viborah-do-verhovnoji-radi-2006-roku-yak-ce-stalosya-novini-ukrajini-50038108.html>

720. Госдепартамент США о выборах в Украине. Голос Америки. 2012. 30 октября. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/us-state-department-ukraine-election/1535752.html>.

721. ГПУ завела справу на доньку Онопенка. Українська правда. 2011. 3 лютого. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2011/02/3/5879369/>.

722. ГПУ завершила заочне розслідування стосовно экс-міністра оборони Єжеля. Дзеркало тижня. 2016. 27 вересня. URL: <https://dt.ua/>

UKRAINE/gpu-zavershila-zaochne-rozsliduvannya-stosovno-eks-ministra-oboroni-yezhhelya-220070_.html.

723. ГПУ повідомила про підозру 45 титущкам за тортури й убивства журналістів та активістів під час Євромайдану. Гордон. 2018. 23 лютого. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/maidan/gpu-povidomila-pro-pidozru-45-titushkam-za-torturi-i-vbivstva-zhurnalistiv-ta-aktivistiv-pid-chas-evromajdana-233173.html>.

724. ГПУ провела в Міноборони вилучення документів, пов'язаних із діяльністю Єжеля. Дзеркало тижня. 2013. 13 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/gpu-provela-v-minoboroni-viyimku-dokumentiv-pov-yazanih-z-diyalnistyu-yezhhelya-131826_.html.

725. ГПУ розслідує діяльність Гриценка, Лебедева та Саламатіна як міністрів оборони. Укрінформ. 2014. 22 травня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/1665760-gpu_rozslidue__diyalmnist_gritsenka_lebede_va_i_salamatina_yak_ministriv_oboroni_1941165.html.

726. Грабська А. Олександра Турчинова обрали головою Верховної Ради. Deutsche Welle. 2014. 22 лютого. URL: <https://www.dw.com/uk/олександр-турчинова-обрали-головою-верховної-ради/a-17450902>.

727. Григорий Педченко: «Я принял решение покинуть Генштаб, но из Одесского облсовета не уйду». Думская. 2012. 17 февраля. URL: <https://dumskaya.net/news/grigorij-pedchenko-ya-prinyal-reshenie-pokinut-g-017573/>.

728. Риньков Д. Родичі гарбузові. Finance.ua. 2011. 8 лютого. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/226948/rodychi-garbuzov>.

729. Грищенко Анатолий Павлович. Виртуальный проект «Краеведение Таврии» ХОУНБ им. О. Гончара. URL: <https://krai.lib.kherson.ua/ru-g4-peopl-2.htm>.

730. Грищенко: Бійка в Раді була спланованою, і правових наслідків не буде. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/gritsenko_biyka_v_radi_bula_splanovanoju_i_pravovih_naslidkiv_ne_bude_.html.

731. Грищенко впевнений, що саміт Україна-ЄС відбудеться до кінця року. Дзеркало тижня. 2012. 14 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/grischenko_vpevnenuy_scho_samit_ukrayina-es_vidbudetsya_do_kintsya_roku.html.

732. Грищенко К. Украина – Россия: человек и государство. Релігія в Україні. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/2352-ukraina-rossiya-chelovek-i-gosudarstvo.html.

733. Грищенко обіцяє асоціацію з ЄС до кінця року. Дзеркало тиж-

ня. 2011. 16 травня. URL: https://dt.ua/POLITICS/grischenko_obitsya_e_asotsiatsiyu_z_es_do_kintsya_roku.html.

734. Грищенко провів переговори з главою МЗС Китаю. Корреспондент. 2010. 13 липня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1096002-grishchenko-proviv-peregovori-z-glavoyu-mzs-kitayu>.

735. Громадська організація «Оплот» вимагає від Януковича жорсткого розгону Євромайдану. Факти. 2014. 17 січня. URL: <https://fakty.com.ua/ua/index/read-news/id/1500452/>.

736. Гужва И., Аксенов Ю. Дети газа и стали. Эксперт. 2004. № 38. URL: https://expert.ru/expert/2004/38/38ex-fpg_28421/.

737. Гусев Г., Лашук Т. Из парламента уходит Ефим Звягильский – старейшина «донецкого клана» и депутат всех восьми созывов Верховной Рады. theБабель вспоминает, как он менял страну и как страна менялась вместе с ним. Бабель. 2019. 11 июля. URL: <https://babel.ua/ru/texts/32863-iz-parlamenta-uhodit-efim-zvyagilskiy-stareyshina-doneckogo-klana-i-deputat-vseh-vosmi-sozyvov-verhovnoy-rady-thebabel-vspominaet-kak-on-menyal-stranu-i-kak-strana-menyalas-vmeste-s-nim>.

738. Данилишин Богдан. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/bogdan-danilishin>.

739. Двері ЄС у 2014 році відкриті для України, заявив голова Європарламенту Мартін Шульц. Дзеркало тижня. 2014. 4 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/dveri-yes-u-2014-roci-vidkriti-dlya-ukrayini-zayaviv-golova-yeuroparlamentu-martin-shulc-135018_.html.

740. Делегація Януковича полетить у Китай трьома літаками і без дружини Президента. Українські новини. 2010. 2 вересня. URL: <https://ukranews.com.ua/news/54931-delegaciya-yanukovycha-poletyt-u-kytay-troma-litakamy-i-bez-druzhyuny-prezydenta>.

741. Дело Манафорта и Украина: детали обвинения ФБР. НВ. 2017. 1 ноября. URL: <https://nv.ua/bbc/sprava-manaforta-ta-ukrajina-detali-zvinuvachennja-fbr-2123480.html>.

742. День славянской письменности продолжается на улицах Луганска. Бел.ру. 2007. 19 июня. URL: <https://bel.ru/news/culture/19-06-2007/den-slavyanskoj-pismennosti-prodolzhaetsya-na-ulitsah-luganska>.

743. Депутатська група «Європейський вибір». Українська правда. 2002. 20 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2002/06/20/2989452/>.

744. Депутаты Луганского облсовета приняли решение придать русскому языку в области статус регионального. Ирга-Факс. 2006. 25 апреля. URL: <http://irtafax.com.ua/news/2006/04/2006-04-25-6.html>.

745. Держдеп США: Вибори в Україні – крок назад. Укрінформ. 2012. 30 жовтня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/1415390-dergdep_ssha_vibori_v_ukraini_krok_nazad_1767327.html.

746. Держдепартамент США критично оцінює вибори в Україні. Укрінформ. 2012. 31 жовтня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1415988-klinton_pro_vibori_narod_ukraini_zaslugovue_nabagato_krashchogo_1767689.html.

747. Держінвестицій хоче здешевити реалізацію нацпроекту «Повітряний експрес». УНІАН. 2012. 11 травня. URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/647953-derjinvestitsiy-hoche-zdesheвити-realizatsiyu-natsproektu-povitryaniy-ekspres.html>.

748. Держпродкорпорація спростовує інформацію про зрив поставок зерна до Китаю. УНІАН. 2014. 26 лютого. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/890056-derjprodkorporatsiya-sprostovue-informatsiyu-pro-zriv-postavok-zerna-do-kitayu.html>.

749. Держсекретар Керрі каже, що команду Януковича притягнуть до міжнародної відповідальності. Українська правда. 2014. 21 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/21/7015387/>.

750. Денков Д. Десять фактів про китайський кредит. Українська правда. 2014. 27 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2014/03/27/7020517/>.

751. Денков Д. Китайський зерновий позов. Економічна правда. 2014. 11 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2014/03/11/425890/>.

752. Денков Д. Присяжнюк і кукурудза: хто заплатить за китайські мільярди. Економічна правда. 2013. 25 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2013/02/25/363052/>.

753. Денков Д. Уряд монополізує ринок агрохімії. Економічна правда. 2014. 15 січня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2014/01/15/412197/>.

754. Денков Д. Чи заплатить Україна неустойку Китаю. Економічна правда. 2013. 29 травня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2013/05/29/377043/>.

755. Джарти В., Пritула В., Бортняк О. Земельна проблема в Криму існувала завжди. Це вакханалія – Василь Джарти. Главком. 2011. 19 лютого. URL: <https://glavcom.ua/publications/113571-zemelna-problema-v-krimu-isnuvala-zavzhdi.-tse-vakhanalija-%E2%80%93-vasil-dzharti.html>.

756. Джарти у суперечці про землю з татарами. BBC News Україна. 2010. 13 серпня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2010/08/100813_

crimea_land_chubarov_ie_is.

757. Джарти, Василий Георгиевич. Генштабъ. URL: https://genshtab.info/Джарти,_Василий_Георгиевич.

758. Джемилев назвал решение Януковича о назначении Могилева «самым глупым». Українські новини. 2011. 7 ноября. URL: <https://ukranews.com/news/116561-dzhemylev-nazval-reshenye-yanukovycha-o-naznachennyu-mogyleva-samym-glupym>.

759. Джемилев: Арештований Гриценко має давню ворожнечу з Джарти. Українська правда. 2011. 28 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/01/28/5845375/>.

760. Джерело: СП очолить Львовчкін або Лавринович. Українські новини. 2010. 23 лютого. URL: <https://ukranews.com/ua/news/29080-dzherelo-sp-ocholyt-lovochkin-abo-lavrynovych>.

761. Дихтяренко А., Данилов А. Алексей Данилов: Война в Украине закончится развалом России. Obozrevatel. 2014. 7 августа. URL: <https://www.obozrevatel.com/interview/41326-aleksej-danilov-vojna-v-ukraine-zakonchitsya-razvalom-rossii.htm?fbclid=IwAR0h8reVqYJE7kYWhDgLETixoaFM6eRaS4lz0hdcRB2v9XX8BN6RetVwvPE>.

762. Для Воздушного экспресса могут быть закуплены крьюковские поезда. ЛІГА. Бизнес. 2013. 1 июля. URL: <https://biz.liga.net/all/transport/novosti/dlya-vozdushnogo-ekspressa-mogut-byt-zakupleny-kryukovskie-poezda>.

763. Для розвитку Криму необхідні комплексні радикальні рішення – прем'єр АРК Василь Джарти. Укрінформ. 2010. 3 серпня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/1018498-dlya_rozvitku_krimu_neobhdn_kompleksn_radikaln_rshennya__premr_ark_vasil_dgarti_923611.html.

764. Дмитрий Перегудов опять стал гендиректором Укрспецэкспорта. Dsnews.ua. 2012. 19 октября. URL: <http://www.dsnews.ua/politics/dmitrii-peregudov-orjat-stal-gendirektorom-ukrspeceksporta>.

765. До списку кандидатів ПР Одеської облради увійшли начальник Генштабу ЗСУ та син Костусева. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/do_spisku_kandidativ_pr_odeskoyi_oblradi_uviyshli_nachalnik_genshtabu_zsu_ta_sin_kostuseva.html.

766. Добрый день, уважаемые Луганчане! Lugansk.info. URL: <http://news.lugansk.info/2007/lugansk/03/231005.shtm>.

767. Довженко М. Конфлікт в УПЦ не дає спокою світським ЗМІ. РІСУ. 2012. 15 березня. URL: https://risu.ua/konflikt-v-upc-ne-daye-spokoju-svitskim-zmi_n55326.

768. Долги «Укрзализныци»: кому из кредиторов долг будет пла-

тежом красен? Тарасова правда. URL: <https://tp0372.in.ua/novosti-ukrainy/item/6749-dolgi-ukrzaliznyitsi-komu-iz-kreditorov-dolg-budet-platezhom-krasen?>

769. Донбас: кількість нападів на адміністративні будівлі зростає. Euronews. URL: <https://ua.euronews.com/2014/04/12/ukraine-pro-russian-militants-seize-second-building-in-slavyansk>.

770. Донецкий горсовет рассмотрел вопрос проведения референдума. ЛІГА. Новости. 2014. 1 марта. URL: https://news.liga.net/politics/news/donetskiy_gorsoviet_rassmotrel_vopros_provedeniya_referenduma_.

771. Донецкий губернатор призвал земляков быть надежной опорой родной Украине и Януковичу. LB.ua. 2013. 1 декабря. URL: https://lb.ua/news/2013/12/01/243642_donetskiy_gubernator_prizval.html.

772. Доній проголосував за бюджет, бо його округу дали 30 мільйонів. Українська правда. 2014. 16 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/01/16/7009723/>.

773. Доповідь «Андрій Шишацький. 2 роки. Підсумки». Донецький інститут інформації. 2013. 23 липня. URL: <https://dii.dn.ua/analytics/72-dopovid-andriy-shyshackyy-2-roky-pidsumky>.

774. Дорожня карта щодо підтримки з боку ЄС короткотермінових пріоритетів співробітництва з Україною («Європейський порядок денний реформ для України»). URL: https://www.kmu.gov.ua/document/243877903/2%20Fule%20Matrix_ukr.doc.

775. Дорош С. Володимир Рибак: список Партії регіонів оновиться на третину. BBC News Україна. 2012. 27 липня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/07/120727_rybak_interview_party_of_regions_elections_sd.shtml.

776. Дорош С. Зустріч Януковича і Медведєва: де межа компромісів? BBC News Україна. 2011. 23 вересня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2011/09/110923_yanukovych_medvedev_talks_sd.

777. Дорош С. Чому Янукович зволікає із військовою доктриною? BBC Україна. 2012. 6 березня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/03/120306_ukraine_army_military_doctrine_sd.shtml.

778. ДПЗКУ: претензії китайської сторони – це лише 7 мільйонів доларів. Економічна правда. 2014 31 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2014/03/31/432875/>.

779. Дубинський О. Брокбізнесбанк: історія падіння. Дзеркало тижня. 2014. 28 березня (№ 11). URL: https://zn.ua/ukr/finances/brokbiznesbank-istoriya-padinnya-_html.

780. Дубовик Виктор. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/dubovik-viktor>.

781. Дубченко И. Пеклушенко опять сделает Сина «британской королевой». УкрРудПром. 2011. 9 ноября. URL: https://www.ukrrudprom.com/digest/Peklushenko_opyat_sделаet_Sina_britanskoj_korolevoy.html

782. Дуда А. Політика Росії щодо ЧФ: Севастополю – славу, Новоросійську – кошти. Український тиждень. 2012. 4 березня. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/43993>.

783. Думка експерта: Янукович поїхав до Китаю просити грошей на енергопроекти. Економічна правда. 2013. 4 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/12/4/406706/>.

784. Евронаблюдатели сомневаются в честности выборов Рады. Подробности. 2012. 5 ноября. URL: <https://podrobnosti.ua/868593-evronabljudateli-somnevajutsja-v-chestnosti-vyborov-rady.html>.

785. Европа отказалась обещать Украине вступление в ЕС. Українські новини. 2011. 20 сентября. URL: <https://ukranews.com/news/108848-evropa-otkazalas-obeshhat-ukrayne-vstuplenye-v-es>.

786. Екс-глава СБУ: інтриги з новим главою відомства немає. Українська правда. 2012. 20 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/01/20/6923035/>.

787. Екс-губернатор Харківщини намагається залишитися в Італії. Хоча б під домашнім арештом. Закон і Бізнес. 2012. 14–20 квітня. URL: https://zib.com.ua/ua/9187-avakov_namagaetsya_zalishitisa_v_italii.html.

788. Екс-міністр Єжель переховується в Білорусі і отримує українську пенсію. Дзеркало тижня. 2016. 15 березня. URL: https://dt.ua/POLITICS/eks-ministr-yezhel-perehovuyetsya-v-bilorusi-i-otrimuye-ukrayinsku-pensiyu-202521_.html.

789. Екс-охоронець Януковича заявив, що у 2014 році в Харкові екс-президента хотіли вбити. Гордон. 2018. 22 червня. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-eks-ohoronets-janukovicha-zajaviv-shcho-v-2014-rotsi-v-harkovi-eks-prezidenta-hotili-vbiti-252192.html>.

790. Експерти про харківські угоди щодо Чорноморського флоту і газу. Голос Америки. 2010. 22 квітня. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/experts-gas-2010-04-22-91826884/230150.html>.

791. Ештон вітає київську угоду. Дзеркало тижня. 2014. 21 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/eshton-vitaye-kiyivsku-ugodu-138048_.html.

792. Ештон зустрічається з Януковичем. Прес-служба президента мовчить. Дзеркало тижня. 2014. 5 лютого. URL: <https://dt.ua/POLITICS/eshton->

zustrichayetsya-z-yanukovichem-pres-sluzhba-prezidenta-movchit-136885_.html.

793. Ештон після зустрічі з Януковичем ще раз зустрінеться з опозицією. Дзеркало тижня. 2014. 5 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/eshton-pislya-zustrichi-z-yanukovichem-sche-raz-zustrinetsya-z-opoziciyeyu-136857_.html.

794. Ештон прибула до України для переговорів з Януковичем та опозицією. Дзеркало тижня. 2014. 29 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/eshton-pribula-do-ukrayini-dlya-peregovoriv-z-yanukovichem-ta-opoziciyeyu-136422_.html.

795. Ештон сподівається, що в Києві добре зрозуміли, як Євросоюз може натиснути на Україну. Дзеркало тижня. 2014. 11 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/eshton-spodivayetsya-scho-v-kiyevi-dobre-zrozumili-yak-yevrosoyuz-mozhe-natisnuti-na-ukrayinu-137230_.html.

796. Ештон: Україна повинна повернутися до парламентського процесу, політичні лідери – усвідомити загальну відповідальність. Дзеркало тижня. 2014. 18 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/eshton-ukrayina-povinna-povernutisya-do-parlamentskogo-procesu-politichni-lideri-usvidomiti-zagalnu-vidprovidalnist-137676_.html.

797. Ештон: Янукович запевнив мене, що готовий до діалогу. Дзеркало тижня. 2013. 12 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/eshton-yanukovich-zapevniv-mene-scho-gotoviy-do-dialogu-133691_.html.

798. Єврокомісар Фюле запропонував дати Україні перспективу членства в ЄС. Дзеркало тижня. 2014. 5 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrokomisar-fyule-zaproponuvav-dati-ukrayini-perspektivu-chlenstva-v-yes-136898_.html.

799. Єврокомісар Фюле назвав конкретні кроки для вирішення політичної кризи в Україні. Дзеркало тижня. 2014. 25 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrokomisar-fyule-nazvav-konkretni-kroki-dlya-virishennya-politichnoyi-krizi-v-ukrayini-136179_.html.

800. Єврокомісія погодилася прийняти делегацію з України для обговорення Угоди про асоціацію. Дзеркало тижня. 2013. 2 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrokomisiya-pogodilasya-priynuyati-delegaciyu-z-ukrayini-dlya-obgovorennya-ugodi-pro-asociaciyu-133058_.html.

801. Єврокомісія призупинила переговори з Україною через слова Януковича. Дзеркало тижня. 2013. 16 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrokomisiya-prizupinila-peregovori-z-ukrayinoyu-cherez-sliv-yanukovicha-134051_.html.

802. Єврокомісія: Угода про асоціацію Україна-ЄС може бути підпи-

сана мінімум через рік. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evrokomisiya_ugoda_pro_asotsiatsiyu_ukrayina-es_mozhe_buti_pidpisana_minimum_cherez_rik.html.

803. Європарламент відрядив в Україну двох авторитетних політиків. УНІАН. 2012. 6 червня. URL: <https://www.unian.ua/politics/659001-evroparlament-vidryadiv-v-ukrajinu-dvoh-avtoritetnih-politikiv.html>.

804. Європарламент закликав керівництво ЄС готувати санкції проти українських чиновників. Дзеркало тижня. 2014. 6 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevroparlament-zaklikav-kerivnictvo-yes-gotuvati-sankciyi-proti-ukrayinskih-chinovnikiv-136937_.html.

805. Європарламент зробив крок до зближення з Україною. Дзеркало тижня. 2011. 1 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evroparlament_zrobiv_krok_do_zblizhennya_z_ukrayinoyu.html.

806. Європарламент приносить в жертву Тимошенко заради демократії в Україні. Дзеркало тижня. 2011. 1 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evroparlament_prinosit_v_zhertvu_timoshenko_zaradi_demokratiyi_v_ukrayini.html.

807. Європарламент сподівається на завершення роботи щодо угоди про асоціацію з Україною до кінця року. Дзеркало тижня. 2011. 28 червня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evroparlament_spodivaetsya_na_zavershennya_roboti_schodo_ugodi_pro_asotsiatsiyu_z_ukrayinoyu_do_kint.html.

808. Європейська інтеграція – ключовий пріоритет, а співпраця з НАТО триватиме – Віктор Янукович. Радіо Свобода. 2010. 1 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1971301.html>.

809. Європейський депутат розповів, на яких умовах Янукович готовий відпустити Тимошенко. Дзеркало тижня. 2013. 16 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevropeyskiy-deputat-rozpoviv-na-yakih-umovah-yanukovich-gotoviy-vidpustiti-timoshenko-130185_.html.

810. Європейські міністри визнають, що переговори щодо зони вільної торгівлі з Україною зайшли в глухий кут. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evropeyski_ministri_viznayut_scho_peregovori_schodo_zoni_vilnoyi_torgivli_z_ukrayinoyu_zayshli_v_gl.html.

811. Євросоюз вводить санкції проти режиму Януковича. Українська правда. 2014. 20 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2014/02/20/7015313/>.

812. Євросоюз вирішив призупинити роботу щодо Угоди про асоціацію з Україною. Дзеркало тижня. 2013. 13 декабря. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrosoyuz-virishiv-prizupiniti-robotu-schodo-ugodi-pro-asociaciyu-z-ukrayinoyu-133955_.html.

813. Євросоюз відклав візит Януковича до Брюсселя. Українська правда. 2011. 18 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/18/6680577/>.

814. Євросоюз дав Україні час до листопада на виконання необхідних для асоціації умов. Дзеркало тижня. 2013. 7 лютого. URL: <https://dt.ua/UKRAINE/yevrosoyuz-dav-ukrayini-chas-do-listopada-na-vikonannya-neobhidnih-dlya-asociaciyi-umov.html>.

815. Євросоюз закликав Україну до демократичного діалогу: рішення Ради міністрів ЄС. Дзеркало тижня. 2014. 20 січня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/yevrosoyuz-zaklikav-ukrayinu-do-demokratichnogo-dialogu-rishennya-radi-ministriv-yes-135773_.html.

816. Євросоюз закликав Україну докласти додаткових зусиль для асоціації. Дзеркало тижня. 2013. 21 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrosoyuz-zaklikav-ukrayinu-doklasti-dodatkovih-zusil-dlya-asociaciyi-130458_.html.

817. Євросоюз засудив санкції Росії проти українських виробників. Дзеркало тижня. 2013. 20 серпня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/yevrosoyuz-zasudiv-sankciyi-rosiyi-proti-ukrayinskih-virobnikiv-127040_.html.

818. Євросоюз очікує від України «серйозного економічного плану». Дзеркало тижня. 2013. 12 грудня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/yevrosoyuz-ochikuye-vid-ukrayini-seryoznogo-ekonomichnogo-planu-133752_.html.

819. Євросоюз поки не готовий надати Україні перспективу членства. Дзеркало тижня. 2014. 14 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrosoyuz-roki-ne-gotoviy-nadati-ukrayini-perspektivu-chlenstva-137490_.html.

820. Євросоюз схвалив відмову Януковича приїжджати до Брюсселя. Економічна правда. 2011. 18 жовтня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/10/18/302312/>.

821. Євросоюз схвалює новий КПК в Україні. Zaxid.net. 2012. 15 травня. URL: https://zaxid.net/yevrosoyuz_shvalyuye_noviy_kpk_v_ukrayini_n1255015/amp.

822. Євросоюз чекає виборів, щоб побачити, який шлях обере Україна. Дзеркало тижня. 2012. 14 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/evrosoyuz-chekae_viboriv_schob_pobachiti_yakiy_shlyah_obere_ukrayina.html.

823. Євросоюзу набрид блеф української влади. Дзеркало тижня. 2013. 22 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yevrosoyuzu-nabrid-blef-ukrayinskoyi-vladi-130508_.html.

824. Єврочиновник: Зони вільної торгівлі з ЄС не буде до жовтня. Дзер-

кало тижня. 2011. 20 червня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/evrochinovnik_zoni_vilnoyi_torgivli_z_es_ne_bude_do_zhovtnya.html.

825. Єжель збирається вчитися воювати разом з Росією. Українська правда. 2010. 16 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/16/5573477/>.

826. Єпископи УГКЦ жорстко розкритикували Януковича. Zaxid.net. 2011. 4 жовтня. URL: https://zaxid.net/yepiskopi_ugkts_zhorstko_rozkritikuvali_yanukovicha_n1237714.

827. ЄС готовий виступити третьою стороною у переговорах між опозицією та владою. Дзеркало тижня. 2014. 5 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/yes-gotoviy-vistupiti-tretoyu-storonoyu-u-peregovorah-mizh-opoziciyeyu-ta-vladoyu-136833_.html.

828. ЄС готовий до ратифікації угоди з Україною після усунення політичних перешкод. Дзеркало тижня. 2011. 12 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/es_gotoviy_do_ratifikatsiyi_ugodi_z_ukrayinoyu_pislya_usunennya_politichnih_pereshkod.html.

829. ЄС закликав Януковича до мирного діалогу і надсилає до Києва свого емісара. Дзеркало тижня. 2013. 8 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yes-zaklikav-yanukovicha-do-mirnogo-dialogu-i-nadsilaye-do-kiyeva-svogo-emisara-133476_.html.

830. ЄС має намір підняти питання про стан демократії в Україні. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/es_mae_namir_pidnyati_pitannya_pro_stan_demokratiyi_v_ukrayini.html.

831. ЄС побачив несправедливість щодо Тимошенко і К°. Українська правда. 2012. 29 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/08/29/6971670/>.

832. ЄС попередив Україну, що для «прориву» у відносинах часу залишилося мало. Дзеркало тижня. 2013. 30 січня. URL: <https://dt.ua/POLITICS/yes-poperediv-ukrayinu-scho-dlya-prorivu-u-vidnosinah-chasu-zalishilosya-malo.html>.

833. ЄС припинить відносини з Україною, якщо підтвердиться використання міліцією вогнепальної зброї. Дзеркало тижня. 2014. 22 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yes-privinit-vidnosini-z-ukrayinoyu-yakscho-privditsya-vikoristannya-miliciyeyu-vognepalnoyi-zbroyi-135953_.html.

834. ЄС форсує створення зони вільної торгівлі з Україною. Дзеркало тижня. 2013. 18 жовтня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/yes-forsuye-stvorennnya-zoni-vilnoyi-torgivli-z-ukrayinoyu-130354_.html.

835. ЄС хоче Угоди про асоціацію з Україною, але є ряд умов. Дзеркало

тижня. 2012. 14 травня. URL: https://dt.ua/POLITICS/es_hoche_ugodi_pro_asotsiatsiyu_z_ukrayinoyu_ale_e_ryad_umov.html.

836. ЄС чекає від України продовження конституційної реформи. Дзеркало тижня. 201. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/es_chekae_vid_ukrayini_prodovzheniya_konstitutsiynoi_reformi.html.

837. Єфремов: Декриміналізації статті Тимошенко не буде. Дзеркало тижня. 2011. 18 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/efremov_dekriminalizatsiyi_statti_timoshenko_ne_bude.html.

838. Єхануров представив генералам нового Головного інспектора Міноборони. Хрещатик. 2008. 4 лютого (№ 19). URL: <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/3235/news/1202207951.html>.

839. Жизнь и смерть Евгения Щербаня: загадки первого миллиардера Украины. Bigmir.net. 2013. 15 июля. URL: <http://finance.bigmir.net/business/36633-Zhizn--i-smert--Evgenija-Csherbanja--zagadki-pervogo-millardera-Ukrainy>.

840. Журналісти: Янукович скасував прес-конференцію у Вільнюсі. Радіо Свобода. 2013. 29 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25184719.html>.

841. Журналістські організації закликають Януковича припинити тиск на ЗМІ. Український тиждень. 2012. 19 липня. URL: <https://tyzhden.ua/News/55792>.

842. З 88 поставлених до Іраку українських БТР-4 завести вдалося лише 56 машин. Дзеркало тижня. 2017. 20 травня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/z-88-postavlenih-do-iraku-ukrayinskih-btr-4-zavesti-vdalosya-lishe-56-mashin-243054_.html.

843. З яким бізнесом Юрій Іванющенко повернувся в Топ-100 найбагатших українців. НВ. 2020. 24 лютого. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/top-100-bogatyh/yuriy-ivanyushchenko-dosye-biografiya-statki-2019-skilki-groshey-u-ivanyushchenka-50070211.html>.

844. З'їзд у Харкові: владу на місцях беруть органи місцевого самоуправління. Радіо Свобода. 2014. 22 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25273393.html>.

845. За честь героя. URL: <http://vspm.od.ua/za-chest-geroya/>.

846. Закон «про амністію» вступить у дію 17 лютого – генпрокурор. Радіо Свобода. 2014. 16 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25265970.html>.

847. Закон про відмову України від НАТО набув чинності. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/zakon-pro-vidmovu-ukrayini-vid-nato-nabuv-chinnosti.html>.

848. Зануда А. Пересмотр соглашений с Газпромом: Германии можно, Украина – нет. BBC News Україна. 2013. 6 июня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/06/130606_ru_s_gasprom_ukraine_eu_arbitrage.

849. Запорожские «соловьи» «смотрящего» Анисимова. СтопКор. 2020. 5 февраля. URL: <https://stopcor.org/zaporozhshkye-solovy-smotryashhego-anysymova/>.

850. Захаров Є. Пане Хорошковський, які закони і секрети ви збираєтеся охороняти? Українська правда. 2010. 15 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2010/03/15/4863280/>.

851. Захарова А. Янукович едет в Китай за кредитом в 10 млрд. долл. Сегодня. 2013. 3 декабря. URL: <https://www.segodnya.ua/politics/yanukovich-edet-v-kitay-za-10-mlrd-479451.html>.

852. Захарченко «контролював» майже всі спиртні заводи в Україні, – Москаль. 24 канал. 2014. 21 березня. URL: https://24tv.ua/zaharchenko_kontrolyuvav_mayzhe_vsi_spirtni_zavodi_v_ukrayini_moskal_n423807.

853. Захарченко вибачився за застосування сили на Майдані. BBC News Україна. 2013. 1 грудня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2013/12/131201_hk_zaharchenko_maydan.

854. Захарченко признал необходимость реформ МВД: Можно переименоваться в полицию. Цензор.нет. 2013. 24 вересня. URL: https://censor.net.ua/news/254381/zaharchenko_priznal_neobhodimost_reform_mvd_mojno_pereimenovatsya_v_politsiyu.

855. Звільнений з СБУ: Ніхто не вправі вирішувати, яку і скільки доносити правди. Українська правда. 2010. 12 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/03/12/4855960/>.

856. Звільнений суддя КС побажав колегам ненависті сильних світу цього. УНІАН. 2010. 16 вересня. URL: <https://www.unian.ua/politics/402152-zvilneniy-suddya-ks-pobajav-kolegam-nenavisti-silnih-svitu-tsogo.html>.

857. З'їзд Партії регіонів: старі обличчя та курс на відсутність змін. Deutsche Welle. 2012. 31 липня. URL: <https://www.dw.com/uk/zizd-partii-regioniv-stari-oblichchya-ta-kurs-na-vidсутність-zмін/a-16133306>.

858. Зілгалов В. Силіні структури як опора авторитарного режиму Януковича. Радіо Свобода. 2013. 12 грудня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25197821.html>.

859. ЗМІ: відставка міністра фінансів дозволить Хорошковському створити мегаміністерство. Дзеркало тижня. 2011. 7 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/zmi_vidstavka_ministra_finansiv_dozvolit_horoshkovskomu_stvoriti_megaministerstvo.html.

860. ЗМІ: енергетичні активи оточення Януковича купує не лише Фукс, але і Злочевський. Finbalance: фінанси та економіка. 2018. 29 березня. URL: <http://finbalance.com.ua/news/ZMI-enerhetichni-aktivi-otochennya-Yanukovicha-kupu-ne-lishe-Fuks-ale-i-Zlochevskiy>.

861. Золкіна М. 52% за вступ до ЄС – це мало, багато чи достатньо? Європейська правда. 2015. 26 травня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/05/26/7034173/>.

862. Зубрицька Н. Глава УГКЦ: Янукович не відповів на жодне звернення Синоду. Zaxid.net. 2011. 8 листопада. URL: https://zaxid.net/glava_ugkts_yanukovich_ne_vidpoviv_na_zhodne_zvernennya_sinodu_n1240660.

863. Зустріч Віктора Януковича та Дмитра Медведєва в Сочі: тиша перед бурею? Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2011. 15 серпня. URL: <https://dif.org.ua/article/zustrich-viktora-yanukovicha-ta-dmitra-medvedeva-v-sochi-tisha-pered-bureyu>.

864. Зустріч Януковича і Медведєва: газове питання найголовніше. Радіо Свобода. 2012. 27 червня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24627675.html>.

865. Іванющенко купил пол-«Жулян»? LB.ua. 2011. 6 червня. URL: https://lb.ua/economics/2011/06/06/99935_ivanyushchenko_kupil_polzhulyan.html.

866. Іванющенко: «Все Енакієво держиться на мене». LB.ua. 2012. 12 грудня. URL: https://lb.ua/news/2012/12/12/182266_ivanyushchenko_vse_enakievo_derzhitsya.html.

867. Іващенко Валерий. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/ivashchenko-valeriy>.

868. Инна Богословская: Ключев является другом и соратником Медведчука, а Медведчук в Украине является руками и ногами Путина. iPress.ua. 2013. 21 грудня. URL: https://ipress.ua/ru/mainmedia/ynna_bogoslovskaya_klyuev_yavlyaetsya_drugom_y_soratnykom_medvedchuka_a_medvedchuk_v_ukrayne_yavlyayutsya_rukamy_y_nogamy_putyna_42606.html.

869. Ігор Уманський призначений в.о. міністра фінансів. Finance.ua. 2009. 13 квітня. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/157570/igor-umanskyj-pryznachenij-vo-ministra-finansiv>.

870. Ільїн А. З яким бізнесом Юрій Іванющенко повернувся в Топ-100 найбагатших українців. НВ. 2020. 24 лютого. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/top-100-bogatyh/yuriy-ivanyushchenko-dosye-biografiya-statki-2019-skilki-groshey-u-ivanyushchenka-50070211.html>.

871. Інвестиційний проект для відновлення зрошення на Півдні про-

ходить обговорення. Аграрний тиждень. Україна. URL: <https://a7d.com.ua/novini/13983-nvestitsyniy-proekt-dlya-vdnovlennya-zroshennya-na-pvdpn-prohodit-obgovorennya.html>.

872. Інтернаціональний борг Саламатіна. Дзеркало тижня. 2012. 31 серпня. URL: https://dt.ua/POLITICS/internatsionalniy_borg_salamatina.html.

873. Історія однієї Сім'ї. Корреспондент з'ясував секрет стрімкого кар'єрного росту оточення сина Януковича. Корреспондент. 2013. 8 лютого. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1497615-istoriya-odnieyi-simy-korrespondent-zyasuvav-sekret-strimkogo-karernogo-rostu-otochennya-sina-yanukovi>.

874. Історія Партії Регіонів. Офіційний сайт Партії регіонів України. URL: <https://partyofregions.org/history/>.

875. Кабінет Міністрів України утворив Міжвідомчу комісію з реструктуризації підприємств ОПК. URL: <http://www.ukrspecexport.com/index/view/page/343/lang/ua/id/420>.

876. Кабмін ждет большая чистка. Сегодня. 2011. 31 октября. URL: <https://www.segodnya.ua/politics/kabmin-zhdet-bolshaja-chictka.html>.

877. Кабмін відповів Президенту. День. 2006. 14 грудня. URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/politinformaciya-53>.

878. Кабмін готує скасування мораторію на продаж сільгоспземель: купувати зможуть тільки фізособи і держава. Дзеркало тижня. 2013. 14 березня. URL: https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/kabmin-gotuye-skasuvannya-moratoriyu-na-prodazh-silgospzemel-kupuvati-zmozhut-tilki-fizosobi-i-derzhava-118611_.html.

879. Кабмін затвердив план першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС на 2010 р. РБК-Україна. 2010. 19 травня. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/kabmin-utverdil-plan-pervoочerednyh-meropriyatiy-po-integratsii-19052010140400>.

880. Кабмін підтвердив претензії Китаю щодо «зернового» контракту. Економічна правда. 2014. 21 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2014/03/21/430491/>.

881. Кабмін створив «Укроборонпром». Економічна правда. 2010. 30 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2010/12/30/264360/>.

882. Кабмін схвалив угоду із Європою. Українська правда. 2013. 18 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/09/18/6998172/>.

883. Как «Метинвест» покупал «Запорожсталь»: история трудного поглощения. Delo.ua. 2012. 31 июля. URL: <https://delo.ua/business/kak-metinvest-pokupal-zaporozhstal-istorija-trudnogo-poglosche-182250/>.

884. Как Арсен Аваков вернул отобранный при Януковиче газовый бизнес. ЛІГА. Бизнес. 2015. 10 июня. URL: <https://biz.liga.net/all/tek/article/kak-arsen-avakov-vernul-otobrannyyu-pri-yanukoviche-gazovyy-biznes>.

885. Как выглядит Конституция Тимошенко-Януковича. Delo.ua. 2009. 5 июня. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/kak-vygljadit-konstitucija-tim-107408/>.

886. Как работала тайная прокуратура Пшонки. Фокус. 2014. 7 мая. URL: <https://focus.ua/politics/305387>.

887. Каплюк К., Лещенко С. Євро-2012: бездонна бочка бюджетних коштів. Українська правда. 2010. 6 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/12/6/5648714/>.

888. Карякіна А., Станко А. Злам. Цикл розслідувань «Слідами революції». Hromadske. 2016. 20 лютого. URL: <https://hromadske.ua/posts/20-liutoho-zlam-tsykl-rozsliduvan-slidamy-revoliutsii>.

889. Каськів: Китайский банк начал финансирование «Воздушного экспресса». Телеграф. URL: <https://telegraf.com.ua/biznes/finansyi/617359-kaskiv-kitayskiy-bank-nachal-finansirovanie-vozdushnogo-ekspressa.html>.

890. Каськів «відкрив ворота» для Китаю. Відео. Економічна правда. 2011. 28 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/12/28/311371/>.

891. Каськів почне будувати залізницю до Борисполя під Новий рік. Економічна правда. 2011. 20 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/12/20/310399/>.

892. Квасневський пишається своїм внеском у «помаранчеву революцію». Корреспондент. 2005. 24 листопада. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/263444-kvasnevskij-pishaetsya-svoym-vneskom-u-pomaranchevu-revoluciyu>.

893. Керівництво Євросоюзу вважає неможливим підписання угоди про асоціацію з Україною. Дзеркало тижня. 2012. 20 липня. URL: https://dt.ua/POLITICS/kerivnitstvo_evrosoyuzu_vvazhae_nemozhlivim_pidpisannya_ugodi_pro_asotsiatsiyu_z_ukrayinoyu.html.

894. Кернес и Добкин – основные поставщики криминала для борьбы с Майданом – Богословская. Bigmir.net. 2014. 1 февраля. URL: <http://news.bigmir.net/ukraine/790150-Kernes-i-Dobkin---osnovnie-postavshiki-kriminala-dlya-borbi-s-Maidanom---Bogoslovskaya>.

895. Кернес лично избивал активистов Евромайдана – Аваков. НВ. 2015. 27 марта. URL: <https://nv.ua/ukraine/events/kerнес-lichno-izbival-aktivistov-evromaydana-avakov-41049.html>.

896. Кернес победил на выборах мэра Харькова. Корреспондент. 2010.

4 ноября. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/1134538-kerne-pobedil-na-vyborah-mera-harkova>.

897. Кернес: Янукович не збожеволів – просто йому на яйця сів комар. Гордон. 2017. 29 серпня. URL: <https://gordonua.com/ukr/publications/kerne-janukovich-ne-soshel-s-uma-prosto-emu-na-jajtsa-sel-komar-203853.html>.

898. Київ і Брюссель домовилися про подальші кроки для підписання асоціації. Дзеркало тижня. 2013. 12 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/kiyiv-i-bryussel-domovilisa-pro-podalshi-kroki-dlya-pidpisannya-asociaciyi-133793_.html.

899. Київ пішов на поступки Брюсселю у питанні угоди про асоціацію. Дзеркало тижня. 2011. 14 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/kiyiv_pishov_na_postupki_bryusselyu_u_pitanni_ugodi_pro_asotsiatsiyu.html.

900. Кириченко Ю. Що слід пам'ятати змінюючи Закон про Конституційний Суд України, або Методи приручення КСУ. Реанімаційний пакет реформ. URL: <https://rpr.org.ua/news/yuliya-kyrychenko-scho-slid-pam-yataty-zminyuyuchy-zakon-pro-konstytutsijnyj-sud-ukrajiny-abo-metody-pryruchennya-ksu/>.

901. Китай готовий інвестувати \$15 млрд в українську іпотеку. Укрінформ. 2013. 6 грудня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/1586944-kitay_gotoviy_investuvati_15_mlrld_v_ukraiinsku_ipoteku_1889558.html.

902. Китай дасть Україні \$3 млрд, кредиту для зрошення земель. Відомості. 2013. 1 жовтня. URL: <https://vidomosti-ua.com/economics/75819>.

903. Китай дасть Україні 15 мільярдів на іпотечне кредитування. Економічна правда. 2013. 9 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/12/9/407545/>.

904. Китай инвестирует в строительство ПГЭС в Щелкино (АР Крым). УНИАН. 2011. 23 июня. URL: <https://energy.unian.net/oilandgas/510543-kitay-investiruet-v-stroitelstvo-pges-v-schelkino-ar-kryim.html>.

905. Китай інвестуватиме в Крюківський вагонобудівний завод. Полтавщина. 2013. 6 грудня. URL: <https://poltava.to/news/25485/>.

906. Китай намерен построить в Крыму парогазовую электростанцию. УНИАН. 2010. 4 ноября. URL: <https://economics.unian.net/energetics/421304-kitay-nameren-postroit-v-kryimu-parogazovuyu-elektrostantsiyu.html>.

907. Китай начал финансирование «Воздушного экспресса» – Госнацпроект. Транспортный бизнес. 2013. 31 июля. URL: http://tbu.com.ua/news/kitai_nachal_finansirovanie_vozdushnogo_ekspressa___gosnatsproekt_.html.

908. Китай позичить Україні \$3 млрд, щоб оновити системи зрошення. iPress.ua. 2013. 1 жовтня. URL: https://ipress.ua/news/kytay_pozychyut_

ukraini_3_mlrd_shchob_onovyty_systemy_zroshennya_29418.html.

909. Китай прокредитує будівництво кільцевої дороги навколо Києва на \$2 млрд. Український тиждень. 2011. 18 квітня. URL: <https://tyzhden.ua/News/20947?PageIndex=1>.

910. Китай профінансує український аграрний сектор на 3 млрд дол. УНІАН. 2012. 2 липня. URL: <https://economics.unian.ua/agro/668436-kitay-profinansue-ukrajinskiy-agrarniy-sektor-na-3-mlrd-dol.html>.

911. Китай судитиметься з Україною через невиконання контракту з постачання зерна на 3 млрд дол. УНІАН. 2014. 25 лютого. URL: <https://economics.unian.ua/agro/889776-kitay-suditimetsya-z-ukrajinoyu-cherez-nevikonannya-kontraktu-z-postachannya-zerna-na-3-mlrd-dol.html>.

912. Китайська компанія може інвестувати в будівництво нового НПЗ в Україні. Економічна правда. 2013. 25 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/12/25/411950/>.

913. Китайське радіо висвітлюватиме візит Януковича до КНР 61 мовою. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/kitayske-radio-visvitlyuvatime-vizit-yanukovicha-do-kr-61-movoyu.html>.

914. Китайці будуватимуть порт у Криму. Економічна правда. 2013. 6 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/12/6/407127/>.

915. Китайці побудують електричку до Бориспіля одразу після «Євро-2012». Реальна економіка. 2012. 25 травня. URL: <http://real-economy.com.ua/news/7885.html>.

916. Клименко Василий Константинович. Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898–1991. URL: <http://www.knowbysight.info/KKK/03197.asp>.

917. Клінтон і Ештон хочуть від Януковича гарантій. Українська правда. 2012. 24 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/10/24/6975343/>.

918. Ключев і Колесніков стали заступниками Азарова по партії. ЛІГА. Новости. 2013. 18 вересня. URL: https://ua-news.liga.net/politics/news/klyuev_v_kolesn_kov_stali_zastupnikami_azarova.

919. Ключев очолив виборчий штаб Партії регіонів. УНІАН. 2012. 23 квітня. URL: <https://www.unian.ua/politics/640478-klyuev-ocholiv-viborchiy-shtab-partiji-regioniv.html>.

920. Кожара побачив «реальні перспективи» підписання асоціації України з ЄС. Дзеркало тижня. 2013. 4 лютого. URL: <https://dt.ua/POLITICS/kozhara-pobachiv-realni-perspektivi-pidpisannya-asociaciyi-ukrayini-z-yes.html>.

921. Кокс і Квасневський залишили лікарню Тимошенко без комента-

рив. Дзеркало тижня. 2013. 22 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/koks-i-krvasnyevskiy-zalishili-likarnyu-timoshenko-bez-komentariv-130517_.html.

922. Колесников Дмитрий. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/dmitrii-kolesnikov>.

923. Колесников займеться идеологией ПР. LB.ua. 2013. 18 сентября. URL: https://lb.ua/news/2013/09/18/227440_kolesnikov_zaymetsya_ideologiy_pr.html.

924. Колесніков вважає, що Садовий поза криміналом. Galinfo. 2010. 9 червня. URL: https://galinfo.com.ua/news/kolesnikov_vvazhaie_shcho_sadovyyu_poza_kryminalom_69533.html.

925. Колесніков: Ми не дозволимо образити мера Львова. Zaxid.net. 2011. 30 серпня. URL: https://zaxid.net/kolesnikov_mi_ne_dozvolimo_obraziti_mera_lvova_n1234939.

926. Колесніков Дмитро Валерійович. Слово і діло. URL: <https://www.slovovidlo.ua/persony/koliesnikov-dmytro-valeriiovych>.

927. Колишній глава Укроборонпрому очолив Укрспецекспорт. Кореспондент. 2012. 7 липня. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/companies/1369131-kolishnij-glava-ukroboronpromu-ocholiv-ukrspeceksport>.

928. Колишньому головному податківцю дали посаду в Азарова. УНІАН. 2010. 27 грудня. URL: <https://www.unian.ua/politics/442668-kolishnomu-golovnomu-podatkivtsyu-dali-posadu-v-azarova.html>.

929. Коломойський розказав про ставлення до Януковича та як умовляв його підписати Асоціацію з ЄС. ТСН. 2019. 4 липня. URL: <https://tsn.ua/ru/politika/kolomoyskiy-rasskazal-ob-otnoshenii-k-yanukovichu-i-kak-ugovarival-ego-podpisat-associaciyu-s-es-1372746.html>.

930. Колосс на глиняних ногах. Друге прищестя. LB.ua. 2009. 1 серпня. URL: https://lb.ua/news/2009/08/01/14700_koloss_na_glinyanih_nogah_druge_html

931. Команда Януковича. Українська правда. 2002.30 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2002/11/30/2991825/>.

932. Комісар ЄС назвав питання, щодо якого в Європи не може бути компромісів з українською владою. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/komisar_es_nazvav_pitannya_schodo_yakogo_v_evropi_ne_mozhe_buti_kompromisiv_z_ukrayinskoju_vladoyu.html.

933. Комісія з помилювання питання Тимошенко не розглядала. Дзеркало тижня. 2013. 24 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/komisiya-z-pomiluvannya-pitannya-timoshenko-ne-rozglyadala-130634_.html.

934. Кому и зачем нужен Закон о морской политике. Объясняет Ми-

хаил Ежелъ. УНІАН. 2007. 1 июля. URL: <https://www.unian.net/society/51959-komu-i-zachem-nujen-zakon-o-morskoj-politike.html>.

935. Коник А. Как учился и вел себя Янукович в первом классе. КП в Украине. 2010. 1 сентября. URL: <https://kr.ua/politics/241795-kak-uchylsia-y-vel-sebia-yanukovych-v-pervom-klasse>.

936. Конституційний суд укомплектували представниками сходу. Українська правда. 2010. 16 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/09/16/5389498/>.

937. Контррозвідка Чорноморського флоту Росії залишає Севастополь? УНІАН. 2009. 1 грудня. URL: <https://www.unian.ua/politics/295737-kontrrozvidka-chornomorskogo-flotu-rosiji-zalishae-sevastopol.html>.

938. Конфліктний потенціал Партії регіонів: ідеологічний аспект. Вголос. 2011. 3 березня. URL: https://vgholos.com.ua/articles/konfliktnyj-potentsial-partiyi-regioniv-ideologichnyj-aspekt_106704.html.

939. Коптева О. У день розстрілів Майдану Янукович радився з Кремлем – ГПУ. ЛІГА. Новини. 2019. 20 лютого. URL: <https://ua-news.liga.net/politics/news/u-den-rozstriliv-maydanu-yanukovich-radivsya-z-kremlem---gpu>.

940. Копытько А. Севастополь: застройщики против ЧФ РФ. Украинская правда. 2010. 20 ноября. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2010/11/20/5588434/>.

941. Кормілецький О. Аналіз результатів виборів в округах Луганської області. Опора. 2012. 9 листопада. URL: <https://www.oporua.org/article/vybory/3519-analiz-rezultativ-vyboriv-v-okrugah-luganskoji-oblasti>.

942. Корнійчука амністували в обмін на посаду Онопенка – ЗМІ. Українська правда. 2011. 12 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/12/12/6830338/>.

943. Корольчук Ю. Російський газ: знижка, якої не було. Економічна правда. 2011. 5 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2011/04/5/281211/>.

944. Костюк Б. Новий голова СБУ – колишній офіцер російської армії, який не любить ЗМІ. Радіо Свобода. 2013. 10 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24820634.html>.

945. Кошкина С. Звягільський: Не треба вибори проводити в зоні активних бойових дій. LB.ua. 2014. 7 листопада. URL: https://lb.ua/news/2014/11/07/285282_zvyagilskiy.html.

946. Кошкина С. Украина vs Дмитрий Фирташ. «Юра поставил на Диме крест». LB.ua. 2010. 11 листопада. URL: https://lb.ua/news/2010/11/11/73592_yura_postavil_na_dime_krest.html.

947. Кравчук О. Політична реклама в Україні: президентські вибори-2004 – три сорти українців, розкол та «нашизм». 24 канал. 2018. 12 вересня. URL: https://news.24tv.ua/politichna_reklama_v_ukrayini_prezidentski_vibori_2004_tri_sorti_ukrayintsiv_rozkol_ta_nashizm_n1029351.

948. Кривавий вечір і ніч на 19 лютого. Україна молода. 2014. 20 лютого. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2418/283/86040/>.

949. Крига скресла: Подольсько-Воскресенський міст «підірве» Бомба. Вечірній Київ. 2016. 11 липня. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/kryhaskresla-podolsko-voskresenskyu-mist-pidirve-bomba>.

950. Кримські медики переплутали рак у Джарти з виразкою шлунка, – ЗМІ. ZIK.ua. 2011. 25 серпня. URL: https://zik.ua/news/2011/08/25/krymski_medyku_pereplutaly_rak_u_dzharty_z_vyrazkoju_shlunka_zmi_305385.

951. Крюкова С. Кодекс імені Азарова: обмеження спрощенців та новації. Економічна правда. 2010. 6 вересня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2010/09/6/247200/>.

952. Крюкова С. Хто оплатить національні проекти. Економічна правда. 2010. 31 серпня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2010/08/31/246465/>.

953. Крюковский вагонзавод рассчитывает построить 5 поездов для проекта «Воздушный экспресс». Интерфакс-Украина. 2013. 30 июля. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/162424.html>.

954. Куйбіда вважає, що справу йому чіпляли через місцеві вибори. Українська правда. 2011. 14 січня. <https://www.pravda.com.ua/news/2011/01/14/5784287/>.

955. Куличенко Иван. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/ivan-kylichenko>.

956. Кульчицький С. В. Помаранчева Революція 2004. URL: http://www.history.org.ua/?termin=pomarancheva_revoljucija_2004.

957. Купінська А. «Інший Челсі»: донецькі реалії німецькими очима. Українська правда. 2011. 18 травня. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2011/05/18/78826/>.

958. Кур'ята Н. Від Повалій до Ху Цзиньтао: з'їзд Партії регіонів. BBC News Україна. 2012. 30 липня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/07/120730_party_regions_assembly_nk.

959. Куришко О. Милицейский взгляд на вещи. Главком. 2013. 22 травня. URL: <https://glavcom.ua/publications/120935-militsejskij-vzgljad-na-veshchi.html>.

960. Курченко каже, що купив Одеський НПЗ за 125 мільйонів.

Економічна правда. 2013. 1 липня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/07/1/383009/>.

961. Курченко: «Я купил Metallist меньше, чем за \$100 миллионов». Sport.ua. 2013. 1 июля. URL: <https://sport.ua/news/193977-kurchenko-ya-kupil-metallist-menshe-chem-za-100-millionov>.

962. Кучмісти разом з Кучмою висунули Януковича в президенти. В обмін на політреформу. Українська правда. 2004. 14 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/04/14/2999254/>.

963. Кушнір М., Москвичова А. За що Януковича засудили до 13 років ув'язнення і як його повернути до України? Радіо Свобода. 2019. 25 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/text-ianukovych-otrymav-13-rokiv/29729206.html>.

964. Куц Л. Донбасс 90-х: распределение бизнеса и кровавые последствия. BBC Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/01/130124_ru_s_donbass_shcherban_business_90_years.

965. Лариса Сарган. АПД. Наступне засідання суду перенесено на 18 серпня. Причина – захисник колинього міністра оборони Єжеля не може ознайомитися з матеріалами. Facebook. 2017. 11 липня. URL: <https://www.facebook.com/LarysaSargan/posts/1555084087898443>.

966. Ларцев В. Міністр оборони чи продажів? Економічна правда. 2013. 3 січня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2013/01/3/354090/>.

967. Лебедев попередив, що в Україні можливі територіальні конфлікти. Дзеркало тижня. 2013. 1 липня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/lebedyev-poperediv-scho-v-ukrayini-mozhlivi-teritorialni-konflikti-124365_.html.

968. Лекарь Сергей. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/sergei-lekar>.

969. Лещенко С. Любі друзі Олександра Януковича. Українська правда. 2011. 7 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/11/7/6738086/>.

970. Лещенко С. Новый глава Нацбанка Арбузов: во имя отца, и сына, и донецкого духа... Українська правда. 2010. 23 декабря. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2010/12/23/5707956>.

971. Лещенко С. Порошенко – Кличко. Віденський альянс під патронатом Фірташа. Українська правда. 2014. 2 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2014/04/2/7021142/>.

972. Лещенко С. Розкол команди Януковича: «Донецькі» проти групи «РосУкрЕнерго». Українська правда. 2010. 24 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/09/24/5409700/>.

973. Лещенко С. Соркін призначений в Нацбанк. Сім'я дотисла олігархів. Українська правда. 2013. 11 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2013/01/11/6981269/>.

974. Лещенко С. Список регіоналів. Партія застою. Українська правда. 2012. 10 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2012/08/10/6970604/>.

975. Лещенко С. Убивство Євгена Щербаня. Офіційна версія. Українська правда. 2011. 9 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2011/12/9/6826576/>.

976. Лещенко С. Широкая коалиция. Послесловие. Украинская правда. 2009. 10 июня. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2009/06/10/4489149/>.

977. Лещенко С. Як скасували судимості Януковича. Документи публікуються вперше. Українська правда. 2010. 14 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/01/14/4618441/>.

978. Лещенко С. Янукович поставив торгувати зброєю костолома з московським корінням. Українська правда. 2010. 10 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/10/5128653/>.

979. Лещенко С., Найєм М. Андрей Портнов: У нас началась новая история. Если кто-то это не поймет, будет искать себе более легкую работу. Украинская правда. 2010. 7 апреля. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2010/04/7/4915840/>.

980. Лещенко С., Найєм М. Від опозиції до Януковича. Технологія поповнення більшості. Українська правда. 2007. 29 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/03/29/3221481/>.

981. Лещенко С., Найєм М. Сергій Тарута: Коли вбили Щербаня, у нас не було проблем з ЄЕСУ. Українська правда. 2013. 8 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2013/02/8/6983135/>.

982. Лещенко С., Ніколаєнко Т., Найєм М. Машина часу Віктора Януковича – назад у «совок». Українська правда. 2010. 25 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/04/25/4969640/>.

983. Лещенко С. Вимагаємо скасувати реєстрацію Хорошковського. Українська правда. 2014. 29 вересня. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/leschenko/5429b945da782/page_4/.

984. Лещенко С., Найєм М. Партія регіонів усиновила Сергія Тігіпка. Українська правда. 2012. 18 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2012/03/18/6960874/>.

985. Литвин вже торгується з Януковичем за тривалість їхнього життя. Українська правда. 2010. 2 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/10/2/5438507/>.

986. Литвин Николай Михайлович. LB.ua. URL: https://ukr.lb.ua/file/person/2399_litvin_nikolay_mihaylovich.html.

987. Литвин: звільнені судді КС самі загнали себе у пастку. Українська правда. 2010. 10 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/09/10/5373442/>.

988. Лідер «Оплоту», який напав на Майдан у Харкові, просив депутатів озброїти тітушків. Українська правда. 2014. 23 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/23/7015914/>.

989. Лідери ЄС найближчими днями вирішать, чи запрошувати Януковича в Брюссель. Дзеркало тижня. 2011. 14 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/lideri_es_nayblizhchimi_dnyami_virishat_chi_zaproshevati_yanukovicha_v_bryussel.html.

990. Лідери України і Китаю підписали Договір про дружбу і співробітництво. Укрінформ. 2013. 5 грудня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1586527-lideri_ukraii_i_kitayu_pidpisali_dogovir_pro_drugbu_i_spivrobitnitstvo_1889296.html.

991. Лікарі берлінської клініки Charité назвали діагноз Тимошенко. Радіо Свобода. 2012. 27 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24562802.html>.

992. Лоєнко К. Повернення до Конституції 2004 року : порівняльний аналіз. ЛігаЗакон. 2014. 22 лютого. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/105982_vozvrashchenie-k-konstitutsii-2004-goda-sravnitelnyy-analiz.

993. Луганские депутаты выразили недоверие губернатору. Коммерсантъ Украина. 2006. 25 апреля. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/1697269>.

994. Луганские депутаты просят Ющенко разобраться с Москалем и Луценко. Украинская правда. 2006. 25 апреля. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2006/04/25/4399138/index.amp>.

995. Луганские политики – акулы пера. Восточный вариант. 2010. 26 мая. URL: <https://v-variant.com.ua/article/luhanskye-polytyku-akul-pera/>.

996. Любоненко Юрий Викторович. LB.ua. URL: https://lb.ua/file/person/785_lyubonenko_yuriy_viktorovich.html.

997. Любоненко Юрий. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/urii-lubonenko>.

998. Лямець С., Шпитко Є. Олександр Клименко: малий бізнес масово не закривається. Економічна правда. 2011. 13 липня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2011/07/13/291684/>.

999. Ляшко назвав нового міністра оборони «психом і агентом ро-

сійської військової розвідки». Bigmir.net. 2012. 9 лютого. URL: <http://news.bigmir.net/ukraine/529075-Lyashko-nazvav-novogo-ministra-oboroni-psihom-i-agentom-rosiiskoi-viiskovoi-rozvidki>.

1000. Львовчкін: Угода про асоціацію Україна–ЄС може бути підписана 22 листопада. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/lovochkin_ugoda_pro_asotsiatsiyu_ukrayina-es_mozhe_buti_pidpisana_22_listopada.html.

1001. М. Єжель всю енергію витрачає на скандали – М. Азаров. Українські національні новини. 2011. 2 листопада. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/514610-m.egeel-vsuyu-energiyu-vitrachae-na-skandali--m.azarov>.

1002. Магда Є. Тушки. Особливості національного полювання. УНІАН. 2010. 16 квітня. URL: <https://www.unian.ua/common/347937-tushki-osoblivosti-natsionalnogo-polyuvannya.html>.

1003. Магда Є. Широка коаліція: Медведчук затіяв фокус у стилі Копперфільда. УНІАН. 2009. 3 червня. URL: <https://www.unian.ua/politics/228558-shiroka-koalitsiya-medvedchuk-zatiyav-fokus-u-stili-kopperfilda.html>.

1004. Мале приватне підприємство фірма «Алві Інвест». YouControl. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/22031171/.

1005. Малко Р. Віктор Янукович претендує на роль «десерту» на Вільнюському саміті. Український тиждень. 2013. 29 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/95177>.

1006. Манафорт Пол : американский лоббист и политический консультант. LB.ua. URL: https://rus.lb.ua/file/person/3909_manafort_pol.html.

1007. Мартин В. Екс-губернатор Луганської області Геннадій Москаль: «Результати виборів на Луганщині були визначені наперед. І це є сигналом для центру, що зі сходом треба працювати набагато більше...». Дзеркало тижня. 2006. 19 травня. URL: https://zn.ua/ukr/politics_archive/eks-gubernator_luganskoyi_oblasti_gennadiy_moskal_rezultati_vivoriv_na_luganschini_buli_viznacheni_n.html.

1008. Марш УПА у Києві зібрав рекордну кількість учасників. Корреспондент. 2013. 15 жовтня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1614818-marsh-upa-u-kievi-zibrav-rekordnu-kilkist-uchasnikov>.

1009. МВД ожидает не реформа, а модернизация, – Захарченко. LB.ua. 2013. 7 березня. URL: https://lb.ua/news/2013/03/07/191994_mvd_ozhidaet_reforma.html.

1010. Медведев відмінив зустріч з Януковичем. УНІАН. 2011. 20 грудня. URL: <https://www.unian.ua/politics/585229-medvedev-vidminiv-zustrich-z-yanukovichem.html>.

1011. Медведев: асоціація з ЄС завершить партнерський режим з Україною. BBC News Україна. 2013 23 вересня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/09/130923_medvedev_ukraine_problems_vc.

1012. Медведько сказав, кому належить «Межигір'я». Українська правда. 2010. 29 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/01/29/4687092/>.

1013. Мельник М. Конституційна афера. Дзеркало тижня. 2014. 14 лютого (№ 5). URL: <https://zn.ua/ukr/internal/konstituciynna-afera-.html>.

1014. Менделеев Д. Армия: вопрос с баней решен — бани не будет... Зеркало недели. 2010. 9 июля. URL: https://zn.ua/POLITICS/armiya_vopros_s_baney_reshen_bani_ne_budet.html

1015. Менделеев Д. Є така професія: Батьківщину захищати. Дзеркало тижня. 2013. 26 червня. URL: <https://dt.ua/internal/ye-taka-profesiya-batktivschinu-zachischati-.html>.

1016. Мер Запоріжжя йде на посаду посла? Українська правда. 2010. 22 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/09/22/5405674/>.

1017. МЗС: Україна і ЄС погодили спільний звіт про підготовку угоди про асоціацію. РБК-Україна. 2010. 8 листопада. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/mid-ukraina-i-es-soglasovali-sovmestnyy-otchet-o-podgotovke-08112010180800>.

1018. Минфин возглавит первый зам Арбузова, – СМИ. Цензор.нет. 2012. 18 января. URL: https://censor.net.ua/news/194400/minfin_vozglavit_pervyyi_zam_arbuzova_smi.

1019. Мироненко В., Цимбалюк Р. Виктор Мироненко: «Подавляющее большинство граждан России ничего не знают об Украине. Им очень легко навязать любую точку зрения». УНІАН. 2016. 16 марта. URL: <https://www.unian.net/society/1292821-viktor-mironenko-podavlyayuschee-bolshinstvo-grajdan-rossii-nichego-ne-znayut-ob-ukraine-im-ochen-legko-navyazat-lyubuyu-tochku-zreniya.html>.

1020. Михельсон О. Супер-охоронець Януковича: СБУ очолив генерал, якому президент довіряє особисто. Український тиждень. 2012. 3 лютого. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/41336>.

1021. Між неволею і незалежністю. 18–22 лютого 2014 року / підгот. П. Вишебаба. Історична правда. 2015. 18 лютого. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/02/18/147385/>.

1022. Міліція заарештувала організатора «податкової» акції. Українська правда. 2010. 16 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/16/5577290/>.

1023. Мільярди збитків, мільйонні застави і Bentley в лікарню. Як про-

сувається справа «податківців Клименка». Українська правда. 2018. 15 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/08/15/7189207/>.

1024. Мінагропрод пустить кредитні мільярди на зрошення земель. Економічна правда. 2012. 20 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2012/12/20/351883/>.

1025. Мінагропрод спростував інформацію про зрив поставок зерна до Китаю. Економічна правда. 2014. 26 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2014/02/26/422322/>.

1026. Мінагропрод хоче позичити у Китаю три мільярди доларів. Економічна правда. 2012. 2 липня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2012/07/2/328116/>.

1027. Міністерство фінансів віддадуть Хорошковському? Українська правда. 2011. 7 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/7/6645553/>.

1028. Міністр оборони розповів про головну умову дружби з Росією. Українська правда. 2013. 24 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/02/24/6984224/>.

1029. Міністр фінансів Федір Ярошенко. Укрінформ. URL: <http://photo.ukrinform.ua/ukr/photosets/photo.php?id=316920>.

1030. Міністр Януковича скаржиться, що його кидають на революційну сковорідку. Українська правда. 2005. 5 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/08/5/3012200/>.

1031. Міністром оборони може стати Литвин. Obozrevatel. 2009. 8 жовтня. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/27015-ministrom-oboroni-mozhe-stati-litvin.htm>.

1032. Міркувати над концепцією для новоствореного Міністерства доходів і зборів запросили іноземців / підгот. Є. Гаврилов. Дзеркало тижня. 2013. 9 січня. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/mirkuvati-nad-konceptiyeyu-dlya-novostvorenogo-ministerstva-dohodiv-i-zboriv-zaprosili-inozemciv.html>.

1033. Місію Кокса-Квасневського продовжено. Українська правда. 2013. 15 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/10/15/7000049/>.

1034. Місія ЄС дала Україні час до 19 листопада. Корреспондент. 2013. 13 листопада. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3207292-misiia-yes-dala-ukraini-chas-do-19-lystopada>.

1035. Місія Табачника. Український тиждень. 2010. 3 вересня. URL: <https://tyzhden.ua/Publication/1581>.

1036. Місцеві вибори 2010: Харківська область. Фонд Місцевої Демократії. URL: <http://fmd.kh.ua/publishing/mistsevi-vibori-2010-harkivs-ka-oblast.html>.

1037. Місцеві вибори-2010. Український тиждень. 2010. 29 жовтня. URL: <https://tyzhden.ua/Publication/7481>.

1038. Митингувальники витіснили внутрішні війська з Українського дому. Українська правда. 2014. 26 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/01/26/7011356/>.

1039. Могилев Анатолій. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/anatolii-mogilev>.

1040. Могилев поскандалил с кримськими татарами при Єврокомісарі. АТР. 2013. 19 сентября. URL: <https://atr.ua/news/20320-mogilev-poskandalil-s-krymskimi-tatarami-pri-evrokomissare-2013-09-19-14-38>.

1041. Москаль викрив іще один бізнес Захарченка – горілчаний. Слово і діло : аналітичний портал. 2014. 21 березня. URL: <https://www.slovovidilo.ua/news/1608/2014-03-21/moskal-razoblachil-tenevoj-spirit-zaharchenko.html>.

1042. Москаль Г. Розстріл на Майдані. Оприлюднено звіт тимчасової слідчої комісії. Главком. 2014. 7 липня. URL: https://glavcom.ua/columns/genn_moskal/125445-rozstril-na-majdani.-oprijudneno-zvit-timchasovoji-slidchoji-komisiji.html.

1043. Мост и «бетонка». На что Украина потратит китайские миллионы. ЛІГА. Бизнес. 2017. 19 грудня. URL: <https://biz.liga.net/all/transport/interview/most-i-betonka-na-chto-ukraina-potratit-kitayskie-milliony>.

1044. Мостова Ю. Ігри в Януковича. Дзеркало тижня. 2002. 15 листопада (№ 44). URL: https://zn.ua/ukr/politcs_archive/igri_v_yanukovicha.html.

1045. Мостова Ю., Силіна Т. Російський план, осмислений і нещадний. Дзеркало тижня. 2013. 16 серпня (№ 29). URL: <https://zn.ua/ukr/internal/rosiyskiy-plan-osmisleniy-i-neschadniy-.html>.

1046. Мостовая Ю. Об уговоре и приговоре. Зеркало недели. 2011. 30 сентября (№ 35). URL: https://zn.ua/internal/ob_ugovore_i_prigovore.html.

1047. Мусаева С., Акименко А. Газовый король всея Украины. Институт розвитку регіональної преси. 2012. 12 ноября. URL: <https://irrp.org.ua/gazovyy-korol-vseya-ukrainy/>.

1048. Мусульманам дозволили будувати головну кримську мечеть, де вони хочуть. УНІАН. 2011. 15 лютого. URL: <https://religions.unian.ua/islam/460747-musulmanam-dozvolili-buduvati-golovnu-krimsku-mechet-devoni-hochut.html>.

1049. Мэр Днепропетровска себя усилил. LB.ua. 2010. 27 августа. URL: https://lb.ua/news/2010/08/27/62641_mer_dnepropetrovska_kulichenko_se.html

1050. Мэр Запорожья вступил в Партию регионов. Репортер Запорожья.

2012. 21 марта. URL: <https://www.webcitation.org/69sD1FCUj?url=http://reporter-ua.com/2012/03/21/mer-zaporozhya-vstupil-v-partiyu-regionov>.

1051. На второй сессии облсовета депутаты требовали от Геннадия Москаля юридической сатисфакции и рассказывали о нем анекдоты. Ірта-Fax. 2006. 25 апреля. URL: <http://irtafax.com.ua/news/2006/04/2006-04-25-3.html>.

1052. На экс-губернатора Шишацького напали проросійські активісти. LB.ua. 2014. 3 березня. URL: https://lb.ua/news/2014/03/03/258027_eksgubernatora_shishatskogo_napali.html.

1053. На митницю претендують комуністи, син Януковича і Ахметов – ЗМІ. Українська правда. 2012. 1 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/12/1/6978562/>.

1054. На поезда для Воздушного экспресса потратят \$320 млн. ЛІГА. Бизнес. 2013. 4 июля. URL: <https://biz.liga.net/all/transport/novosti/na-poezda-dlya-vozdushnogo-ekspressa-potratyat-320-mln>.

1055. На президентську Хонку вчепили жовто-блакитний прапор і вигукнули «Слава Україні». Galinfo. 2014. 22 лютого. URL: https://galinfo.com.ua/news/na_prezydentsku_honku_vchepyly_zhovtoblakytnyy_prapor_i_vyguknuly_slava_ukraini_154825.html.

1056. На реформирование украинской армии уйдет 5 лет и 131 млрд грн. Зеркало недели. 2013. 29 мая. URL: https://zn.ua/UKRAINE/na-reformirovanie-ukrainskoj-armii-uydet-pyat-let-i-131-mlrd-grn-123074_.html.

1057. На Хрещатик вийшли солдати і танки. Кораблі ЧФ РФ йдуть в Одесу. Українська правда. 2010. 4 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/05/4/5007435/>.

1058. Надрага Василий. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/vasilii-nadraga>.

1059. Наем М., Лещенко С. Виктор Янукович провернул бартер исторического масштаба. Украинская правда. 2010. 22 апреля. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2010/04/22/4954993/>.

1060. Наем М., Лещенко С. Команда молодості Віктора Януковича. Українська правда. 2010. 12 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/12/4855815/>.

1061. Назарова Є. «Наглядач» у Запоріжжі часів Януковича. Історія злету і падіння Євгена Анісімова. Радіо Свобода. 2020. 26 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30454755.html>.

1062. Найем М. Внутрішня кухня Партії регіонів. Українська правда. 2012. 6 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2012/07/6/6968257/>.

1063. Найем М. Семья RosUkrEnergo. Тайна отношений Фирташа и Бойко раскрыта. Украинская правда. 2007. 5 июля. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2007/07/5/4420882/>.

1064. Найем М., Лещенко С. Антон Пригодский: Я понял, что мы с Януковичем друзья, когда возникли отношения на семейном уровне. Украинская правда. 2007. 12 февраля. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/02/12/3208713/>.

1065. Найем М., Лещенко С. Олігархічні війни. Хорошковський як маска Фірташа? Українська правда. 2008. 30 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2008/07/30/3505053/>.

1066. Найем М., Лещенко С. Орбіти уряду Миколи Азарова. Українська правда. 2010. 13 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/13/4859050/>.

1067. Найем М., Лещенко С. Таємний план для парламенту. Українська правда. 2012. 9 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2012/11/9/6977192/>.

1068. Найем М., Лещенко С. Хто «танцює» Януковича і кого «танцює» Янукович? Українська правда. 2008. 21 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2008/04/21/3422336/>.

1069. Начальник Генштаба Украины Педченко может быть уволен в ближайшее время. Интерфакс-Украина. 2012. 17 февраля. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/94975.html>.

1070. Наши губернаторы договорились с российскими отмечать все праздники вместе. Сегодня. 2010. 21 апреля. URL: <https://politics.segodnya.ua/politics/nashi-hubernatory-dohovorilic-c-roccijckimi-otmechat-vce-prazdniki-vmecte-195521.html>.

1071. Не тот брат: вся правда о бизнес-империи Антона и Александра Клименко. УкрРудПром. 2019. 11 октября. URL: https://www.ukrrudprom.com/digest/Ne_tot_brat_vsya_pravda_o_biznesimperii_Antona_i_Aleksandra_Klim.html.

1072. Нек П., Скорик М. Хроніка провокацій: Євромайдан і Податковий майдан «зливали» ті самі люди. Українська правда. 2013. 20 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2013/12/20/7007758/>.

1073. Ніколаєнко Т. Список Януковича: син, Ахметов, сепаратисти, Кивалов і Піскун. Українська правда. 2005. 5 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/12/5/3027306/>.

1074. Нічне побійще в парламенті між Партією регіонів і БЮТ. Фото. Відео. Українська правда. 2010. 16 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/>

articles/2010/12/16/5683100/.

1075. Нова фракція в Верховній Раді – друга за чисельністю. BBC Україна. 20 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2003/11/031120_ukraine_factions_unite.shtml.

1076. Нове обличчя Верховної Ради. Українська правда. 2002. 20 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2002/06/20/2989455/>.

1077. Новий глава СБУ курирував охорону на фірмі Януковича. Українська правда. 2013. 11 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/01/11/6981334/>.

1078. Новий голова СБУ – Ігор Калінін. BBC News Україна. 2012. 3 лютого. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/02/120203_new_head_security_services_sd.shtml.

1079. Носарева Л. Степан Давымука: «Легальная приватизация – это реальный путь борьбы с коррупцией». Зеркало недели. 2000. 7–14 апреля (№ 14). URL: https://zn.ua/property/stepan_davymuka_legalnaya_privatizatsiya_eto_realnyy_put_borby_s_korrupsiey.html.

1080. О власти: Краткий курс семейной мифологии Президента. Житомир.info. 2011. 28 березня. URL: https://www.zhitomir.info/news_82653.html.

1081. О. Доній пояснив, чому голосував за Держбюджет. Українські національні новини. 2014. 16 січня. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/exclusive/1293906-o-doniy-poyasniv-chomu-golosuvav-za-derzhbyudzhet>.

1082. Обама подякував Януковичу за уран, але дорікнув за Тимошенко. УНІАН. 2012. 28 березня. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/628530-obama-podyakuvav-yanukovichu-za-uran-ale-doriknuv-zatimoshenko.html>.

1083. Обама похвалив Януковича, що той віддає збагачений уран. Економічна правда. 2010. 13 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2010/04/13/232552/>.

1084. Обама чекає зустрічі з Януковичем. Корреспондент. 2011. 16 вересня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1262115-obama-chekae-zustrichi-z-yanukovichem>.

1085. Обнародованы письма экс-главы СБУ к Януковичу об угрозе со стороны России. Dsnews.ua. 2018. 18 апреля. URL: <https://www.dsnews.ua/politics/obnarodovany-pisma-eks-glavy-sbu-k-yanukovichu-ob-ugroze-18042018172200>.

1086. Обнаружен центр «отмывания» денег семьи Януковича: Портреты Сталина и омары в аквариуме. Сын Пшонки собирал дань. Цензор. нет. 2014. 24 февраля. URL: https://censor.net/ru/news/272629/obnarujen_

tsentr_otmyvaniya_deneg_semi_yanukovicha_portrety_stalina_i_omary_v_akvariume_syn_pshonki.

1087. ОБСЕ та Венеціанська комісія рекомендують українській владі утриматися від розгляду законопроекту «Про засади державної мовної політики». Майдан. 2012. 23 травня. URL: <https://maidan.org.ua/2012/05/obse-ta-venetsianska-komisiya-rekomenduyut-ukrajinskij-vladi-utrymatysya-vid-rozhlyadu-zakonoproektu-pro-zasady-derzhavnoji-movnoji-polityky/>.

1088. ОБСЕ: ці вибори – крок назад у порівнянні з попередніми. Українська правда. 2012. 29 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/10/29/6976094/>.

1089. Одесский депутат уходит с должности начальника Генштаба? Думская. 2012. 16 февраля. URL: <https://dumskaya.net/news/pedchenko-017569/>.

1090. Один із лідерів НУНС заперечує отримання грошей від ПР. LB.ua. 2016. 31 травня. URL: https://lb.ua/news/2016/05/31/336528_liderov_nuns_otritsaet.html.

1091. Оприлюднено текст угоди про врегулювання кризи в Україні. Дзеркало тижня. 2014. 21 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/oprilyudneno-tекst-ugodi-pro-vregulyuvannya-krizi-v-ukrayini-137988_.html.

1092. Опубліковано відео вивезення цінностей Януковича з Межигір'я. LB.ua. 2014. 12 березня. URL: https://lb.ua/news/2014/03/12/259110_opublikovano_video_vivoza_tsennostey.html.

1093. Орлов А. Парни из донецкой группировки. Ч. 1. Украина криминальная. 2003. 13 января. URL: <https://cripo.com.ua/investigations/p-1150/>.

1094. Орлов Д. Как работала «тайная прокуратура» Пшонки. Фокус. 2014. 7 мая. URL: <https://focus.ua/politics/305387/>.

1095. Оробець Л. Формування більшості: анатомія тиску. Українська правда. 2013. 25 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2013/03/25/6986377/>.

1096. Остаточні результати Національного екзит-полу'2004 у другому турі виборів Президента України (за даними обробки оригіналів анкет опитування). Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2004. 27 листопада. URL: <https://dif.org.ua/article/ostatochni-rezultati-natsionalnogo-ekzit-polu2004-u-drugomu-turi-vivoriv-prezidenta-ukraini-za-danimi-obrobki-originaliv-anket-opituvannya>.

1097. Осужденный по так называемому делу «крымских диверсантов» Штыбликов просит осуществить его экстрадицию в Украину. УНИАН. 2018. 16 июня. URL: <https://www.unian.net/politics/10155092-osuzhdennyu-po-tak->

nazyvaemomu-delu-krymskikh-diversantov-shtyblikov-prosit-osushchestvit-ego-ekstradiciyu-v-ukrainu.html.

1098. Офіційна біографія Януковича. Що він написав депутатам. Українська правда. 2006. 4 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2006/08/4/3141215/>.

1099. Офіційне відсторонення Януковича від влади: хроніка подій. 5 канал. 2014. 22 лютого. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/ofitsiine-vidstoronennia-yanukovycha-vid-vlady-165461.html>.

1100. Павел Лебедев назначен новым главой Министерства обороны вместо Саламатина. Зеркало недели. 2012. 21 декабря. URL: https://zn.ua/POLITICS/yanukovich_naznachil_lebedeva_vmesto_salamatina_na_postu_minoborony.html.

1101. Павленчук Д. Убивство Панкова: кому заважав екс-керівник «Укрспирту». Український інтерес. 2017. 30 травня. URL: <https://uain.press/news/accents/ubyvstvo-pankova-komu-zavazhav-eks-kerivnyk-ukrspyrtu-149105>.

1102. Памятник Сталину подорвали сами коммунисты – «Свобода». Zaxid.net. 2011. 4 січня. URL: https://zaxid.net/pamyatnik_stalinu_podorvali_sami_kommunistyi_quotesvobodaquot_n1214629.

1103. Панченко А. Главкома ВСУ просят красиво уйти: ему якобы уже готовят замену. Сегодня. 2012. 18 февраля. URL: <https://www.segodnya.ua/politics/hlavkoma-vcu-procjat-kracivo-ujti-emu-jakoby-uzhe-hotovjat-zamenu-288866.html>.

1104. Папаика Александр Алексеевич. LB.ua. URL: https://lb.ua/file/person/4484_papaika_aleksandr_alekseevich.html.

1105. Парламент підкоряється дресуванням Чететова. Українська правда. 2010. 18 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/11/18/5584885/>.

1106. Парламентські вибори 2002 р. : результати голосування у багатомандатному виборчому окрузі. Datatowel.in.ua : демографія, економіка, електоральна географія України. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2002>.

1107. Партія регіонів «побраталася» з китайськими комуністами. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ru/bin/player/iframe/383417825>.

1108. Партія регіонів зміцнює зв'язки з Компартією Китаю. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/partiya-regioniv-zmicnyuye-zv-yazki-z-kompartiyeyu-kitayu.html>.

1109. Партія регіонів перевірить, куди Тимошенко витрачала гроші. Українська правда. 2010. 3 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/>

news/2010/03/3/4827170/.

1110. Партія регіонів переписала список заради Фірташа і Литвина. Українська правда. 2012. 8 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/08/8/6970473/>.

1111. Партія регіонів України взяла орієнтир на парламентські вибори 2006 року. Укрінформ. 2003. 19 квітня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/125743-partya_regonv_ukrani_vzyala_orntir_na_parlamentsk_vibori_2006_roku_95368.html.

1112. Партія регіонів хоче ще «5 хвилин» подумати. Українська правда. 2009. 4 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/06/4/3996832/>.

1113. Партія регіонів. Лідери. Партія регіонів. URL: <https://web.archive.org/web/20010721183916/http://www.partyofregions.org.ua/leaders.html>.

1114. Партія Регіонів. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/vyboru2012/party/p1>.

1115. Пасова Т. Китай придивляється до пострадянського простору. Голос України. 2011. 8 червня. URL: <http://www.golos.com.ua/article/108837>.

1116. Патрікеєва Н. П'ять запитань та відповідей про справу Івана Бубенчика. Радіо Свобода. 2018. 4 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29145554.html>.

1117. Пекін не укладав кредитних угод з Україною, – МЗС КНР. URL: <https://ua.112.ua/polityka/pekin-ne-ukladav-kreditnih-ugod-z-ukrayinoyu-mzs-kr-2267.html>.

1118. Перемовини між Україною та ЄС щодо Угоди про асоціацію завершено. Дзеркало тижня. 2011. 19 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/peremovini_mizh_ukrayinoyu_ta_es_schodo_ugodi_pro_asotsiatsiyu_zaversheno.html.

1119. Перешкод для фінансування «Повітряного експресу» немає – Держінвестпроект. Укрінформ. 2012. 2 серпня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/1381272-pereshkod_dlya_finansuvannya_povitryanogo_ekspresu_nemaie___derginvestproekt_1745995.html.

1120. Перший парад Януковича. Українська правда. 2010. 9 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/photo-video/2010/05/9/5023472/>.

1121. Петров Борис. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/boris-petrov>.

1122. Під час протистояння в Києві вбили журналіста. Бліц-інфо : громадська трибуна. 2014. 19 лютого. URL: <https://www.blitz.if.ua/index.php/news/pid-chas-protystoyannya-v-kyevi-vbyly-zhurnalista.html>.

1123. Підписання мільярдної угоди з Китаєм на фінальній стадії – При-

сяжнюк. Економічна правда. 2013. 11 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/12/11/407977/>.

1124. Підписання Угоди Україна–ЄС до виборів не буде. Дзеркало тижня. 2012. 6 червня. URL: https://dt.ua/POLITICS/pidpisannya_ugodi_ukrayina-es_do_vivoriv_ne_bude.html.

1125. Плахтій Т. Партія регіонів: упевнена хода по історичних граблях. Українська правда. 2010. 9 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/11/9/5556086/>.

1126. По Крещатику красний флаг пронесли впереди сине-желтого. LB.ua. 2011. 9 мая. URL: https://lb.ua/news/2011/05/09/95337_po_kreshchatiku_krasniy_flag_prones.html.

1127. Побойще під Гостиним двором: Міліція «пакує» депутатів і активістів. Українська правда. 2013. 18 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/02/18/6983742/>.

1128. Политолог: победа Александра Сина – протест жителей Запорожья. Vgorode. 2010. 1 ноября. URL: <https://zp.vgorode.ua/news/sobytyia/28152>.

1129. Політекономія. Тарас Березовець. Еспресо ТВ. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Zq2MxIqhfqA>.

1130. Політичний портрет України. № 22 : Вибори-1999. 114 с. URL: <https://dif.org.ua/article/vibori-99>.

1131. Політичні переслідування в сучасній Україні 2010–2011. 81 с. URL: <http://khp.org/files/docs/1321886057.pdf>.

1132. Половецький М. Росія розв'язала торговельну війну проти України. Економічна правда. 2013. 12 серпня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2013/08/12/389401/>.

1133. Поляков Сергей Васильевич. URL: <https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/ukrregions/data/185.html>.

1134. Польша вважає, що угоду про асоціацію України з ЄС підпишуть не раніше другої половини 2012-го. Дзеркало тижня. 2011. 1 липня. URL: https://dt.ua/POLITICS/polscha_vvazhae_scho_ugodu_pro_asotsiatsiyu_ukrayini_z_es_pidpishut_ne_ranisce_drugoyi_polovini_201.html.

1135. Порошенко: угода про Асоціацію з ЄС може бути підписана наприкінці 2012 – початку 2013 р. УНІАН. 2012. 20 липня. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/675705-poroshenko-ugoda-pro-asotsiatsiyu-z-es-moje-buti-pidpisana-naprikintsi-2012-pochatku-2013-r.html>.

1136. Портников В. Майдан без провокаторов. LB.ua. 2013. 6 грудня. URL: https://lb.ua/news/2013/12/06/244878_maydan_bez_provokatorov.html.

1137. Посол Росії та уповноважений Путіна прибув на переговори до

АП. Українська правда. 2014. 21 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/02/21/7015367/>.

1138. Почему «АТН» без эфира? Генпрокуратура отчиталась перед Президентом. MediaPort. 2011. 5 октября. URL: https://www.mediaport.ua/news/city/78855/pochemu_atn_bez_efira_genprokuratura_otchitalas_pered_prezidentom__.

1139. Почтаренко Я. Трете народне віче – День гідності. ГУРТ. 2013. 16 грудня. URL: <https://gurt.org.ua/news/recent/20502/>.

1140. Правоохранители заинтересовались финансовой «дружбой» Одесского облсовета и «Имэксбанка». Думская. 2015. 9 апреля. URL: <http://dumskaya.net/news/istoriya-odnogo-parazita-ili-kak-imeksbank-oblas-045488/>.

1141. Правый А. Юрий Колобов – черный бухгалтер «семьи» и подельник Саши Януковича. Антикор. 2014. 10 марта. URL: https://antikor.com.ua/articles/3528-jurij_kolobov__chernyj_buhgalter_semji_i_podeljnik_sashi_janukovicha.

1142. Президент доручив Генпрокурору проаналізувати факти порушень. Голос України. 2012. 9 листопада. URL: <http://www.golos.com.ua/article/66700>.

1143. Президент Європарламенту сподівається, що до КК внесуть поправки і Тимошенко відпустять. Дзеркало тижня. 2011. 11 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/prezident_evroparlamentu_spodivaetsya_scho_do_kk_vnesut_popravki_i_timoshenko_vidpustyat.html.

1144. Президент Європарламенту Шульц вже не чекає від Януковича просування до Європи. Дзеркало тижня. 2013. 19 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/prezident-yevroparlamentu-shulc-vzhe-ne-chekaye-vid-yanukovicha-prosuvannya-do-yevropi-134273_.html.

1145. Президент Європарламенту: Відносини з Україною дуже важкі. Дзеркало тижня. 2012. 5 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/prezident_evroparlamentu_vidnosini_z_ukrayinoyu_duzhe_vazhki.html.

1146. Президент Євроради Ромпей не вірить, що влада України веде реальний діалог з опозицією. Дзеркало тижня. 2014. 19 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/prezident-yevroradi-rompey-ne-virit-scho-vlada-ukrayini-vede-realniy-dialog-z-opoziciyeu-137781_.html.

1147. Президент ЄС ван Ромпей впевнений у європейському майбутньому України. Дзеркало тижня. 2013. 20 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/prezident-yes-van-rompey-vpevneniy-u-yevropeyskomu-maybutnomu-ukrayini-134322_.html.

1148. Президент ЄС про безвізовий режим з Україною: Важливими є не терміни, а результат. Корреспондент. 2010. 9 липня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1094759-prezident-es-pro-bezvizovij-rezhim-z-ukrayinoyu-vazhlivimi-e-ne-termini-a-rezultat>.

1149. Президент зустрівся із Ключевим та Саламатінім. Українські національні новини. 2012. 18 лютого. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/617348-prezident-zustrivsya-iz-klyuevim-ta-salamatinim>.

1150. Президент України провів телефонну розмову з віце-президентом США. Укрінформ. 2012. 14 листопада. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1421301-prezident_ukraiini_proviv_telefonnu_rozmovu_z_vitse_prezidentom_ssha_1771036.html.

1151. Президентські вибори-2010: останні рейтинги. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2009. 29 грудня. URL: <https://dif.org.ua/article/prezidentski-vibori-2010-ostanni-reytingi>.

1152. Призначення Саламатіна міністром оборони навряд чи спричинить активне реформування армії, – експерт. Дзеркало тижня. 2012. 9 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/priznachennya_salamatina_ministrom_oboroni_navryad_chi_sprichinit_aktivne_reformuvannya_armiyi_-_ek.html.

1153. Присяжнюк розповів, куди пішли китайські мільярди. Економічна правда. 2013. 20 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/02/20/362428/>.

1154. Притула В. Зустріч Януковича і Путіна у Криму: без газу, але з «тероризмом». Радіо Свобода. 2012. 12 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24643378.html>.

1155. Притула В. Приказано крепить морскую дружбу. Зеркало недели. 1997. 31 октября (№ 44). URL: https://zn.ua/POLITICS/prikazano_kreplit_morskuyu_druzhbu.html.

1156. Про Партію регіонів. Вибір народу України. URL: http://vybory.osp-ua.info/ch-2_fl-partiya_regioniv.html.

1157. Про роль Парасюка в історії. Хроніка останнього дня падіння Януковича. Texty.org.ua. 2015. 23 лютого. URL: https://texty.org.ua/fragments/58603/Pro_rol_Parasuka_v_istoriji_Khronika_ostannogo-58603/.

1158. Про що судити китайцеві з українцем? Укрінформ. 2014. 28 лютого. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1625188-pro_shcho_suditi_kitaytsevi_z_ukraiintsem_1913106.html.

1159. Прокуратура Донецької області возбудила уголовне дело по факту подделки документов в деле Виктора Януковича. Радио Свобода. 2005. 12 июля. URL: <https://www.svoboda.org/a/107634.html>.

1160. Прокуратура завершила слідство у справі 30 «податківців Клименка». Укрінформ. 2018. 15 серпня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2518523-prokuratura-zaversila-slidstvo-u-spravi-30-podatkivciv-klimenka.html>.

1161. Пропозиція Януковича щодо уряду не прийнята, але й не відкинута. Рішення буде спільним, – Арсеній Яценюк на брифінгу. Арсеній Яценюк : офіційна сторінка. 2014. 26 січня. URL: <https://yatsenyuk.org.ua/ua/news/open/519>.

1162. Против экс-главы Госказначейства возбудили уголовное дело. LB.ua. 2010. 23 июля. URL: https://lb.ua/news/2010/07/23/57741_protiv_eksglavi_goskaznacheystva.html.

1163. Прутник Эдуард Анатольевич. Генштабъ. URL: https://genshtab.info/Прутник,_Эдуард_Анатольевич.

1164. Публічне акціонерне товариство «Закритий недиверсифікований венчурний корпоративний інвестиційний фонд «Нові технології». РЕР. URL: <https://per.org.ua/uk/company/3333>.

1165. Путін запізнився до Януковича і Медведєва. Українська правда. 2011. 24 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2011/09/24/6613795/>.

1166. Путін направив у Київ в якості посередника омбудсмена з закінченими повноваженнями. Дзеркало тижня. 2014. 20 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/putin-napравiv-u-kiyiv-v-yakosti-poserednika-ombudsmena-z-zakinchenimi-povnovazhenniyami-137900_.html.

1167. Путін не проти асоціації України з ЄС, але «реально» проти вступу її в НАТО. Українська правда. 2013. 21 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/21/7002659/>.

1168. Путін обговорить з Януковичем двосторонні відносини в ході спільної вечері. Корреспондент. 2013. 24 жовтня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1618836-putin-obgovorit-z-yanukovichem-dvostoronni-vidnosini-v-hodi-spilnoyi-vecheri>.

1169. П'ять українських партій об'єднуються в єдину політичну силу. Укрінформ. URL: <http://photo.ukrinform.ua/ukr/current/photo.php?id=4680>.

1170. Рада відмовилась призначати вибори у 5-ти «проблемних» округах. 24 канал. 2012. 6 листопада. URL: https://24tv.ua/rada_vidmovilas_priznachati_vibori_u_5ti_problemnih_okrugah_n275526.

1171. Рада закордонних справ ЄС не ухвалила рішення про бойкот Євро-2012 – Ештон. BBC News Україна. 2012. 14 травня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/05/120514_eu_boykott_tymoshenko_ukraine_ek.shtml.

1172. Рада Майдану схвалила угоду з Януковичем з додатковими умовами. Дзеркало тижня. 2014. 21 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/rada-maydanu-shvalila-ugodu-z-yanukovichem-z-dodatkovimi-umovami-137979_.html.

1173. Рада не змогла звільнити Арбузова з посади голови НБУ. Українська правда. 2013. 10 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/01/10/6981221/>.

1174. Рада підтримала декриміналізацію економічних злочинів без «статті Тимошенко». BBC News Україна. 2011. 15 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2011/11/111115_ek_rada_tymoshenko_criminal.

1175. Рада, прийнявши зміни до регламенту і заяву про євроінтеграцію, закрилася до 5 березня. Дзеркало тижня. 2013. 22 лютого. URL: <https://dt.ua/POLITICS/rada-priynyavshi-zmini-do-reglamentu-i-zayavu-pro-eyvroyntegraciyu-zakrilasya-do-5-bereznnya.html>.

1176. Ратовохи Т. Осторожно, российские банки работают «во благо Украины!» Главком. 2016. 25 лютого. URL: https://glavcom.ua/publications/331361-ostorozhno-rossijskie-banki-rabotajut-«vo-blago-ukrainy»_.html.

1177. Ратушняк Виктор Иванович. Vgorode. URL: <https://kiev.vgorode.ua/refperson/6900-ratushniak-vyktor-yvanovych>.

1178. Рафал А. Самый влиятельный человек планеты любит Гоголя и поет «Подмосковные вечера». Сегодня. 2011. 16 июня. URL: <https://world.segodnya.ua/world/camyj-vlijatelnyj-chelovek-planety-ljubit-hoholja-i-poet-podmockovnye-vechera-253188.html>.

1179. Революція Гідності: п'ять років тому в Києві відбувся Марш мільйона. Укрінформ. 2018. 8 грудня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2596810-revolucia-gidnosti-pat-rokiv-tomu-v-kievi-vidbuvsja-mars-miljona.html>.

1180. Революція Гідності: що стало «червоною лінією» для влади Януковича. 5 канал. 2020. 18 лютого. <https://www.5.ua/suspilstvo/18-liutoho-revoliutsiia-hidnosti-shcho-stalo-chervernoiu-liniieiu-dlia-vlady-yanukovycha-208463.html>.

1181. Регіонал сказав, хто очолить СБУ. Українська правда. 2010. 28 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/02/28/4819913/>.

1182. Регіонал у Раді розбив голову БЮТівцю? Українська правда. 2008. 15 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/02/15/3374825/>.

1183. Регіонали створили фронт для «зачистки країни від окупан-

тів». Українська правда. 2014. 1 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/1/7012328/>.

1184. Регіони не приховують, що вже «кують» нову коаліцію. Українська правда. 2010. 10 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/02/10/4749935/>.

1185. Резолюція Європейського Парламенту щодо ситуації в Україні від 25 лютого 2010 р. УНІАН. 2010. 26 лютого. URL: <https://www.unian.ua/world/330010-rezolyutsiya-evroparlamentu-schodo-situatsiji-v-ukrajini-povniy-tekst.html>.

1186. Результати аудиту діяльності уряду Тимошенко. Українська правда. 2010. 14 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/10/14/5476113/>.

1187. Результати виборів до Верховної Ради оприлюднені офіційно. Радіо Свобода. 2012. 13 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24769283.html>.

1188. Ремажевська Л. Як запускали Київ Boryspil Express, який міг обійтися Україні в 10 мільярдів гривень. Hromadske. URL: <https://hromadske.ua/posts/yak-zapuskali-ekspres-kiyiv-borispil>.

1189. Ремовська О. ЄЄ має намір надати Україні 610 мільйонів євро допомоги. Радіо Свобода. 2010. 9 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2095678.html>.

1190. Ринат Ахметов: «Я верил Суркису 5 лет, а Ярославский – 3 года». UA-Футбол. 2010. 8 апреля. URL: <https://www.ua-football.com/ukrainian/news/1270707584-rinat-ahmetov-ya-veril-surkisu-5-let-a-yaroslavskiy-3-goda.html>.

1191. Річниця захоплення сепаратистами Донецької ОДА: як це було. 5 канал. 2017. 3 березня. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/zakhoplennia-donetskoi-oblderzhadministratsii-139985.html>.

1192. Розкрадання «зернового» кредиту: Єнін каже, що Китай допоможе з розслідуванням. Укрінформ. 2018. 3 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2491935-rozkradanna-zernovogo-kreditu-enin-kaze-so-kitaj-dopomoze-z-rozsliduvannam.html>.

1193. Романов Р. В Севастополіс удовлетворен иск, предъявленный газете «Севастопольская правда». Харківська правозахисна група : інформаційний портал «Права людини в Україні». 2000. 27 грудня. URL: <http://khp.org/index.php?id=977937662>.

1194. Ромпей: Майбутнє України – в Євросоюзі. Дзеркало тижня. 2014. 1 лютого. URL: <https://dt.ua/POLITICS/rompey-maybutnye-ukrayini-v>

yevrosoyuzi-136654_.html.

1195. Ропаяєва Г. О. Органи місцевого самоврядування як суб'єкт соціально-педагогічної роботи з громадянської соціалізації молоді у територіальній громаді. Науковий вісник Донбасу. 2010. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2010_4_12.

1196. Російські політологи зі штабу Януковича не виключають перемоги Ющенка на виборах. Радіо Свободи. 2004. 15 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/922831.html>.

1197. Росія готується посилити митний контроль у відповідь на зближення України і ЄС. Дзеркало тижня. 2013. 18 серпня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/rosiya-gotuyetsya-posiliti-mitniy-kontrol-u-vidpovid-na-zblizhennya-ukrayini-i-yes-126953_.html.

1198. Росія обриває телефони Держдепу США, кричачи про «українських екстремістів». Українська правда. 2014. 22 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/22/7015846/>.

1199. Росіяни радіють: Януковичу доведеться йти у Митний союз. Економічна правда. 2011. 19 жовтня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/10/19/302385/>.

1200. Рощина В., Дмыtruk А. Хто такий Іван Бубенчик та чому його затримали. Hromadske. 2018. 4 квітня. URL: <https://hromadske.ua/posts/khto-takiy-ivan-bubenchyk>.

1201. Рощина В., Карякіна А. «Чорна рота» Беркуту 5 років потому. Hromadske. 2019. 21 лютого. URL: <https://hromadske.ua/posts/chorna-rotaberikutu-5-rokiv-potomu>.

1202. Руденко С. Микола Азаров – родом із Росії, духом із Донецька. Радіо Свобода. 2010. 11 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1981147.html>.

1203. Рясний Д. Харасмент по-українськи: як товариш Кононенко пристав до газового бізнесу Іванющенка. Економічна правда. 2018. 29 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/03/29/635427/>.

1204. Савицький А. Тернистий путь к присяге Янукович начал в церкви. Deutsche Welle. 2010. 25 февраля. URL: <https://www.dw.com/ru/тернистий-путь-к-присяге-янукович-начал-в-церкви/a-5286667>.

1205. Савицький О. Новий рік на Майдані: «Ще не бачила такої кількості тверезих і водночас веселих людей». Deutsche Welle. 2014. 1 січня. URL: <https://www.dw.com/uk/новий-рік-на-майдані-ще-не-бачила-такої-кількості-тверезих-і-водночас-веселих-людей/a-17336244>.

1206. Савицький Ю. Заочною зіркою саміту «Східного партнерства»

була Юлія Тимошенко. Радіо Свобода. 2011. 30 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24345428.html>.

1207. Савицький Ю. На саміті «Східного партнерства» у Варшаві Україну вітають і застерігають. Радіо Свобода. 2011. 29 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24344293.html>.

1208. Саламатіна можуть прибрати з Міноборони. Українська правда. 2012. 10 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/12/10/6979152/>.

1209. Салій І. Злочинна «неуважність» аграріїв. Аграрний тиждень. Україна. URL: <https://a7d.com.ua/novini/20136-zlochinna-neuvazhnst-agrariyiv.html>.

1210. Саміт Україна – ЄС відбудеться 22 листопада. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/samit_ukrayina_-_es_vidbudetsya_22_listopada.html.

1211. Саміт Україна-ЄС відбудеться 25 лютого. Дзеркало тижня. 2012. 17 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/samit_ukrayina-es_vidbudetsya_25_lyutogo.html.

1212. Саміт Україна-ЄС може відбутися в лютому. Дзеркало тижня. 2012. 15 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/samit_ukrayina-es_mozhe_vidbutisya_v_lyutomu.html.

1213. Самовисуванці й мажоритарники від партій, які не подолали 5-відсотковий бар'єр. Радіо Свобода. 2012. 1 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24758106.html>.

1214. Самопроголошений губернатор Донеччини Павло Губарев: епоети, сталінізм та «еллінські традиції». Тиждень.ua. 2014. 7 березня. URL: <https://m.tyzhden.ua/publication/104308>.

1215. Самофалов Д. Евгений Анисимов. Криминальный «Смотрящий» Запорожья возвращается. Антикор. 2016. 4 марта. URL: https://antikor.com.ua/articles/90934-evgenij_anisimov_kriminalnyj_smotrjashchij_zaporohija_vozvrashchaetsja.

1216. Сафіуллін Равіль Сафович. Національний олімпійський комітет України. URL: <http://nos-ukr.org/persons/safiullin/>.

1217. СБУ знову затримала васильківських «терористів». УНІАН. 2011. 24 серпня. URL: <https://www.unian.ua/politics/533878-sbu-znovu-zatrimala-vasilkivskih-teroristiv.html>.

1218. СБУ перерозподілила сили контррозвідки з Росії на США? Українська правда. 2010. 4 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/06/4/5107285/>.

1219. СБУ порушила справу через борги Тимошенко. Українська прав-

да. 2011. 5 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/07/5/6358986/>.

1220. СБУ починає антитерористичну операцію. Янукович – в курсі. Українська правда. 2014. 19 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/19/7014845/>.

1221. СБУ сьогодні почне «антитерористичну операцію» по всій Україні. УНІАН. 2014. 19 лютого. URL: <https://www.unian.ua/politics/886554-sbu-sogodni-pochne-antiteroristichnu-operatsiyu-po-vsiy-ukrajini.html>.

1222. СБУ таки порушила проти Тимошенко справу за ЄЕСУ. Українська правда. 2011. 13 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/13/6664696/>.

1223. СБУ: робота російських банків в Україні є питанням нацбезпеки. Український тиждень. 2014. 11 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/News/123424>.

1224. Седлецька Н. Ніч у Вільнюсі: інтриги, блеф та зрада сподівань. Радіо Свобода. 2013. 29 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25184864.html>.

1225. Секретар Донецької міськради Левченко – про мову, Шевченка і сифіліс. УНІАН. 2007. 2 березня. URL: <https://www.unian.ua/politics/35871-sekretar-donetskoji-miskradi-levchenko-pro-movu-shevchenka-i-sifilis.html>.

1226. Сепаратисти проголосили «Донецьку народну республіку». 24 канал. 2014. 7 квітня. URL: https://news.24tv.ua/separatisti_progosolili_donetsku_narodnu_respubliku_n430007.

1227. Сергій Арбузов: «Створимо «дорожню карту» з ЄС». Голос України. 2013. 3 грудня. URL: <http://www.golos.com.ua/article/35860>.

1228. Серед загиблих у Києві під час сутичок 19 померли від вогнепальних поранень – столичні медики. Interfax-Україна. 2014. 19 лютого. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/191031.html>.

1229. Сестра Львовочкина виходить заміж і планує дітей. Українська правда. Таблоїд. 2012. 17 грудня. URL: <https://tabloid.pravda.com.ua/focus/50cefe9510bf9/>.

1230. Сивачук О. А. Яценюк, В. Кличко та О. Тягнибок уже вилетіли до Вільнюса. Українські національні новини. 2013. 27 листопада. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1277175-a-yatsenyuk-v-klichko-ta-o-tyagnibok-uzhe-viletili-do-vilnyusa>.

1231. Сидоренко С. Квасневський: ця війна, якщо станеться, буде страшною, в тому числі за кількістю жертв. Європейська правда. 2015. 9 квітня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2015/04/9/7032776/>.

1232. Сильна Україна об'єдналася з Партією регіонів. BBC News

Україна. 2012. 17 березня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/03/120317_sylna_ukraina_merger_pr_ek.

1233. Син Януковича хоче на пряму володіти своїм банком. Економічна правда. 2010. 20 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2010/12/20/262777/>.

1234. Сікорський умовляв Раду Майдану підписати Угоду: Інакше ви всі помрете. Дзеркало тижня. 2014. 21 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/sikorskiy-umovlyav-radu-maydanu-pidpisati-ugodu-inakshe-vi-vsi-pomrete-138051_.html.

1235. Скандальний міністр оборони став українцем лише 6 років тому. Українська правда. 2012. 11 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/04/11/6962527/>.

1236. Скумін А. Столицю знову ставлять на коліна. Український тиждень. 2012. 15 червня. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/52940>.

1237. Слюз Т. У лютому 2014 року у сховищах України було 108 тисяч гривень. ТСН. 2016. 31 липня. URL: <https://tsn.ua/interview/u-lyutomu-2014-roku-u-shovisshah-ukrayini-bulo-108-tisyach-griven-707431.html>.

1238. Слюз Т., Кошкина С. Тетяна Слюз: «Мої справи фабрикувалися акурат до мого дня народження». LB.ua. 2013. 11 березня. URL: https://lb.ua/news/2013/03/11/192095_tetyana_slyuz_moi_spravi.html.

1239. СМІ: власть запретила контррозвідке СБУ контролювати спецслужби ФСБ в Криму. Українські новини. 2010. 6 юлія. URL: <https://ukranews.com/news/47466-smy-vlast-zapretyla-kontrrazvedke-sbu-kontrolyovat-specsluzhby-fsb-v-krymu>.

1240. СМІ: Пшонка учавствовав в газових схемах Курченко. Гордон. 2014. 24 фебруаля. URL: <https://gordonua.com/news/money/smi-pshonka-uchastvoval-v-gazovyh-shemah-kurchenko-11395>

1241. Снайпер, вероятно, со здания киевской консерватории, стреляет по силовикам, ранены 23 правоохранителя. Интерфакс-Украина. 2014. 20 фебруаля. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/191221.html>.

1242. Снова вместе. Семь лет молчания. Кернес и Ярославский помирились после многолетней вражды. ЛІГА.net. 2020. 21 январа. URL: <https://www.liga.net/politics/articles/sem-let-molchaniya-kernes-i-yaroslavskiy-pomirilis-posle-mnogoletney-vrajdy>.

1243. Совместное заявление Президентом России и Украины по вопросам делимитации морских пространств в Азовском и Черном морях, а также в Керченском проливе. Президент России. 2012. 12 юлія. URL: <http://kremlin.ru/supplement/1259>.

1244. Солонина Є. Хрещення-1025: Янукович проти іноземного впливу через церкви. Радіо Свобода. 2013. 26 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25058116.html>.

1245. Соратник сина Януковича отримав під нагляд державний банк. Українська правда. 2010. 24 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/06/24/5171349/>.

1246. Спалені вчора в Києві автомобілі належали учасникам Євромайдану – Штаб нацспротиву. УНІАН. 2014. 31 січня. URL: <https://www.unian.ua/politics/878930-spaleni-vchora-v-kievi-avtomobili-nalejali-uchasnikam-evromaydanu-shtab-natssprotivu.html>.

1247. Список загиблих 18 лютого 2014 та обставини смерті (фото). Texty.org.ua. 2016. 18 лютого. URL: https://texty.org.ua/fragments/65393/SPYSOK_ZAGYBLYh_18_lutogo_2014_ta_obstavyny-65393/.

1248. Спікер і прем'єр Криму подали у відставку. Корреспондент. 2010. 15 березня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1057020-spiker-i-prem-er-krimu-podali-u-vidstavku>.

1249. Спільна заява Covington & Burling LLP та BDO щодо звинувачень на адресу Тимошенко. Українська правда. 2011. 18 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/06/18/6308683/>.

1250. Справа Тимошенко стала головною темою на саміті Східного партнерства. Українські новини. 2011. 30 вересня. URL: <https://ukranews.com/ua/amp/news/110686-sprava-tymoshenko-stala-golovnoyu-temoyu-na-samiti-skhidnogo-partnerstva>.

1251. Ставицкий хочет совместно с китайцами построить в Украине еще один НПЗ. Зеркало недели. 2014. 16 января. URL: https://zn.ua/ECONOMICS/stavickiy-hochet-sovmestno-s-kitaycami-postroit-v-ukraine-esche-odin-npz-136751_.html.

1252. Створити спільний з Росією навчальний посібник для вчителів історії і суспільствознавства. Слово і діло. 2010. 13 травня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/promise/384.html>.

1253. Стельмаху подготовили смену. 34-летний выходец из Донецка Сергей Арбузов, ставший на прошлой неделе первым зампредом Нацбанка, в 2011 г. может возглавить НБУ. Dsnews.ua. 2010. 6 сентября. URL: <http://www.dsnews.ua/politics/art44475>.

1254. Степан Гавриш: «И Ключев, и Богатырева узнали о своем увольнении за несколько часов до указа». Главком. 2012. 17 февраля. URL: <https://glavcom.ua/interviews/116805-stepan-gavrish-%C2%ABi-kljuev-i-bogatyreva-uznali-o-svoem-uvolnenii-za-neskolko-chasov-do-ukaza%C2%BB.html>.

1255. Стратегія економічного розвитку допомагає приваблювати у Львів інвестиції. Zaxid.net. 2011. 17 березня. URL: https://zaxid.net/strategiya_ekonomichnogo_rozvitku_dopomagaye_privablyuvati_u_lviv_investitsiyi_n1124994.

1256. Стретович розповів – як Грищенко став міністром у Януковича. 5 канал. 2012. 12 квітня. URL: <https://www.5.ua/polityka/stretovych-rozpoviv-iaak-hryshchenko-stav-ministrom-u-yanukovycha-video-30136.html>.

1257. Строительство железной дороги между Киевом и аэропортом «Борисполь» для «Воздушного экспресса» начнется в середине августа. Daily.net. 2013. 30 июля. URL: <http://www.24daily.net/?p=3614>.

1258. Суд дозволив прокуратурі провести заочне розслідування стосовно экс-міністра оборони Єжеля. Дзеркало тижня. 2016. 22 серпня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/sud-dozvoliv-prokuraturi-provesti-zaochne-rozsliduvannya-stosovno-eks-ministra-oboroni-yezhehlya-216911_.html.

1259. Суд заборонив протестувати на Майдані, біля Кабміну та Ради. BBC News Україна. 2013. 1 грудня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/12/131201_maydan_court_hk.

1260. Суд завершив розгляд касації Тимошенко: хроніка. BBC Україна. 2012. 20 серпня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/08/120820_live_tymoshenko_court.shtml.

1261. Суд засудив Юрія Луценка до 4 років позбавлення волі. Радіо Свобода. 2012. 27 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24497308.html>.

1262. Суд у справі Манафорта: політтехнолог радив Януковичу активно промотувати політику антисемітизму опозиції. УНІАН. 2018. 5 серпня. URL: <https://www.unian.ua/politics/10213784-sud-u-spravi-manaforta-polittechnolog-radiv-yanukovichu-aktivno-promotuvati-politiku-antisemitizmu-opoziciji.html>.

1263. Сурков вітає з днем народження Добкіна, Мураєва та Львовчкіна. Dsnews.ua. 2016. 3 листопада. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/politics/surkov-pozdravlyayet-s-dnem-rozhdeniya-dobkina-muraeva-i-levochkina-03112016155100>.

1264. Сутички після Народного Віча у Києві. BBC News Україна. 2014. 19 січня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/multimedia/2014/01/140119_kyiv_clashes_gallery.

1265. Сущенко В. Прокуратура у пошуках себе: нагляд чи процесуальне керівництво? LB.ua. 2017. 24 листопада. URL: https://lb.ua/blog/volodymyr_suschenko/382849_prokuratura_poshukah_sebe_naglyad_chi.html.

1266. Сын Владимира Шевченко: «Отец считал «незалежність» траге-

дией для государства» (фото). ЛуганскИнформЦентр. 2018. 20 сентября. URL: <http://lug-info.com/news/one/syn-vladimira-shevchenko-otets-schital-nezalezhnst-tragediei-dlya-gosudarstva-foto-38473>.

1267. Сын Януковича подаст в суд на Илью Пономарева за его показания в суде. РБК. 2018. 14 февраля. URL: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5a8486079a7947f8546ceb4b>.

1268. Табачник заборонив підручник, де розділяють українців і росіян. Zaxid.net. 2010. 15 листопада. URL: https://zaxid.net/tabachnik_zaboroniv_pidruchnik_de_rozdilyayut_ukrayintsiv_i_rosiyan_n1116121.

1269. Табачник оголосив про «повернення правди» про війну в підручники історії. Дзеркало тижня. 2013. 7 травня. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/tabachnik-ogolosiv-pro-povernennya-pravdi-pro-viynu-v-pidruchniki-istoriyi-121572_.html.

1270. Тарута: Я розраховую на плече Ахметова. Українська правда. 2014. 3 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/3/7017353/>.

1271. Текст доповіді місії Кокса-Квасневського у Брюсселі. Дзеркало тижня. 2013. 15 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/tekst-dopovidi-misiyi-koksa-kvasnyevskogo-u-bryusseli-130114_.html.

1272. Текст соглашения между «Нафтогазом» и «Газпромом». Украинская правда. 2006. 5 января. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/01/5/4395629/>.

1273. Терьохін С. Viva корупція! Замітка про «національний» «проект» «Повітряного» «експресу». Економічна правда. 2012. 2 липня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2012/07/2/328079/>.

1274. Тимошенко вдруге арештували. Українська правда. 2011. 8 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/12/8/6823683/>.

1275. Тимошенко визначилася з наступником Пинзеника? Українська правда. 2009. 17 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/03/17/3811584/>.

1276. Тимошенко віддасть Януковичу митницю і податкову? Економічна правда. 2008. 9 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2008/12/9/171966/>.

1277. Тимошенко закликала ЄС підписати Угоду без її звільнення. Українська правда. 2013. 27 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/27/7003305/>.

1278. Тимошенко звинувачують у закупівлі «швидких допомог» за завищеною ціною. Український тиждень. 2010. 24 грудня. URL: <https://tyzhden.ua/News/5929>.

1279. Тимошенко звільнено. Українська правда. 2001. 19 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2001/01/19/2981698/>.

1280. Тимошенко не прийшла до суду. Українська правда. 2011. 13 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/12/13/6833222/>.

1281. Тимошенко оголосила про початок реформи вугільної галузі України. Корреспондент. 2000. 21 листопада. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/230232-timoshenko-ogolosila-pro-pochatok-reformi-vugilnoyi-galuzi-ukrayini>

1282. Тимошенко поскаржилася Заходу на авторитаризм Януковича. Obozrevatel. 2009. 15 вересня. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/51362-timoshenko-poskarzhilasya-zahodu-na-avtoritarizm-yanukovicha.htm>.

1283. Тимошенко привезли до лікарні. Українська правда. 2012. 9 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/05/9/6964161/>.

1284. Тимошенко просить ЄС не гальмувати підписання угоди про асоціацію. Дзеркало тижня. 2011. 10 серпня. URL: https://dt.ua/POLITICS/timoshenko_prosit_es_ne_galmuvati_pidpisannya_ugodi_pro_asotsiatsiyu.html.

1285. Тимошенко просить комісара ЄС Фюле не зволікати з укладанням асоціації з Україною. Дзеркало тижня. 2011. 13 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/timoshenko_prosit_komisara_es_fyule_ne_zvolikati_z_ukladanniam_asotsiatsiyi_z_ukrayinoyu.html.

1286. Тимошенко просить лідерів ЄС не закривати Україні двері в Європу. Дзеркало тижня. 2011. 2 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/timoshenko_prosit_lideriv_es_ne_zakrivati_ukrayini_dveri_v_evropu.html.

1287. Тимошенко: заклик Ющенка голосувати проти всіх – це «зрада України». Радіо Свобода. 2010. 23 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1937568.html>.

1288. Тимошук В. Скандальні закони 16 січня: докладний аналіз. ТСН. 2014. 22 січня. URL: <https://tsn.ua/blogi/themes/law/zakoni-16-sichnya-scho-voni-zminyut-dlya-kozhnogo-ukrayinca-330702.html>

1289. Тищенко Ю. Перебіг року президентських виборів. Далі буде... Українська правда. 2005. 5 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/5/3005972/>.

1290. Тігіпко в уряді Азарова: для реформ чи для іміджу. Радіо Свобода. 2010. 13 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1982268.html>.

1291. Тігіпко називає високовірогідною переорієнтацію України на Митний союз. УНІАН. 2011. 18 жовтня. URL: <https://www.unian.ua/>

economics/other/556039-tigipko-nazivae-visokovirogidnoyu-pereorientatsiyu-ukrajini-na-mitniy-soyuz.html.

1292. Тігіпко не почув від мітингувальників конструктиву. Українська правда. 2010. 16 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/17/5581182/>.

1293. Тігіпко став заступником голови ПР. Укрінформ. 2012. 17 березня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1328731-tigipko_stav_zastupnikom_golovi_pr.html.

1294. ТОВ «Восток Проджект». Опендатабот. URL: <https://opendatabot.ua/c/35126925>.

1295. ТОВ УГК-2000. YouControl. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/33127749/.

1296. Товстиженко А. «Продажна» реформа армії. Дзеркало тижня. 2011. 16 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/prodazhna_reforma_armiyi.html.

1297. Только в Македонии цена газа из РФ выше, чем в Украине. Интерфакс-Украина. 2013. 8 апреля. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/148552.html>.

1298. Тороп О., Шрамович В. Польорак: в армії досі є люди, які вважають Росію братом. BBC News Україна. 2018. 24 квітня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43851256>.

1299. Трегубов В. Непечатный Янукович. Зеркало недели. 2013. 12 апреля (№ 14). URL: <https://zn.ua/internal/nepechatnyu-yanukovich-.html>.

1300. Три країни ЄС не підпишуть угоду з Україною без вирішення справи Тимошенко. Українська правда. 2013. 21 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/10/21/7000410/>.

1301. Тулуб поступився Тимошенко боротьбі за ПЕК. Українська правда. 2000. 15 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2000/06/15/2980718/>.

1302. Турчинов може зайняти місце Пинзеника? Економічна правда. 2009. 13 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2009/02/13/181540/>.

1303. Турчинов: Ми були настільки слабкі, що Янукович міг всидіти в Харкові. Збруч. 2019. 25 лютого. URL: <https://zbruc.eu/node/87247>.

1304. Тягнибок не виключає, що силовики знову почнуть розгін Майдану. Дзеркало тижня. 2013. 11 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/tyagnibok-ne-viklyuchaye-scho-siloviki-znovu-pochnut-rozgin-maydanu-133671_.html.

1305. Тягнибок попал в список самых ярких антисемитов. Сегодня. 2012. 29 декабря. URL: <https://politics.segodnya.ua/politics/Tyagnibok-popal-v-spisok-samyh-yaryh-antisemitov--407850.html>.

1306. У Будинку профспілок – сильна пожежа. На 9-му поверсі перебу-

вають заблоковані активісти. Український тиждень. 2014. 19 лютого. URL: <https://tyzhden.ua/News/102299>.

1307. У Держпродкорпорації провели кадрові ротації. УНІАН. 2014. 11 березня. URL: <https://economics.unian.ua/agro/895289-u-derjprodkorporatsiji-proveli-kadrovi-rotatsiji.html>.

1308. У Єврокомісії підтвердили перенесення саміту Україна-ЄС на 2013 рік. Дзеркало тижня. 2012. 27 вересня. URL: <https://dt.ua/POLITICS/u-evrokomisiyi-pidtvverdili-perenesennya-samitu-ukrayina-es-na-2013-rik.html>.

1309. У Євросоюзі сподіваються, що після виборів в Україні буде уряд, який прискорить зближення. Дзеркало тижня. 2012. 14 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/u-evrosoyuzi-spodivayutsya_scho_pislya_viboriv_v_ukrayini_bude_uryad_yakiy_priskorit_zblizhennya.html.

1310. У ЄС відкинули пропозицію Києва про тристоронні переговори за участю Росії. Українська правда. 2013. 22 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/22/7002724/>.

1311. У ЄС вітають скасування «законів від 16 січня». Дзеркало тижня. 2014. 28 січня. URL: https://dt.ua/WORLD/u-yes-vitayut-skasuvannya-zakoniv-vid-16-sichnya-136384_.html.

1312. У ЄС закликали владу України належно завершити виборчий процес. Радіо Свобода. 2012. 29 жовтня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24754722.html>.

1313. У ЄС закликали Януковича ветувати антидемократичні закони. Українська правда. 2014. 17 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/01/17/7009796/>.

1314. У Каськіва знову відклали будівництво залізниці до Борисполя. Економічна правда. 2012. 1 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2012/02/1/314632/>.

1315. У Києві пообіцяли «закрити» всі проблемні питання для асоціації з ЄС у вересні. Дзеркало тижня. 2013. 25 липня. URL: https://dt.ua/POLITICS/u-kiyevi-poobicyali-zakriti-vsi-problemni-pitannya-dlya-asociaciyi-z-yes-u-veresni-125711_.html.

1316. У Київській області за «регіоналів» на місцевих виборах проголосували 26,3% виборців. URL: <https://archive.is/20120721073001/news.dt.ua/news/55757#selection-213.0-216.0>.

1317. У Київській облраді сьогодні розіграють спектакль? УНІАН. 2010. 30 березня. URL: <https://www.unian.ua/politics/341756-u-kijivskiy-oblradi-sogodni-rozigrayut-spektakl.html>.

1318. У кого из российских чиновников и госменеджеров были счета в HSBC: расследование «Ведомостей», Международного консорциума журналистов-расследователей и Le Monde. Ведомости. 2015. 9 февраля. URL: <https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2015/02/09/chinovniki-millionery>.

1319. У Криму хочуть порушити справу проти нового голови МВС. Українська правда. 2010. 12 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/03/12/4857067/>.

1320. У Луганську відзначили День українського козацтва. УНІАН. 2008. 14 жовтня. URL: <https://www.unian.ua/society/153495-u-lugansku-vidznachili-den-ukrajinskogo-kozatstva.html>.

1321. У Міністерстві оборони України та Збройних Силах України відбулися призначення керівного складу. Український мілітарний портал. 2010. 14 січня. URL: <https://mil.in.ua/y-ministerstvi-oboroni-ukraini-ta-zbr/>.

1322. У Міністерстві фінансів за дорученням Януковича проходить безпрецедентна перевірка. Дзеркало тижня. 2011. 6 жовтня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/u_ministerstvi_finansiv_za_doruchennyam_yanukovicha_prohodit_bezpretsedentna_perevirka.html.

1323. У Партії регіонів – новий голова. УНІАН. 2010. 23 квітня. URL: <https://www.unian.ua/politics/350958-u-partiji-regioniv-noviy-golova.html>.

1324. У Путіна підтвердили зустріч з Януковичем. BBC News Україна. 2013. 11 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/11/131111_yanukovych_moscow_vc.

1325. У п'ятницю на Андріївському відновлять знесення фабрики «Юність». ТСН. 2012. 3 травня. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-p-yatnicyna-andriyivskomu-vidnovlyat-znesennya-fabriki-yunist.html>.

1326. У Раді сталася бійка. Ламали двері, били скло. Українська правда. 2008. 12 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/11/12/3608636>.

1327. У Сабодана настаивают, что Голодомор для Московского патриархата – все-таки геноцид. Еще с 2003 года. ОБКОМ. 2008. 18 ноября. URL: <http://obkom.net.ua/news/2008-11-18/1205.shtml>.

1328. У Тимошенко підозрюють, що «зраду» Портнов задумав давно. УНІАН. 2010. 6 квітня. URL: <https://www.unian.ua/politics/343849-u-timoshenko-pidozryuyut-scho-zradu-portnov-zadumav-davno.html>.

1329. У Штабі нацспротиву назвали провокацією вимоги кївського прокурора. Українська правда. 2014. 13 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/13/7013789/>.

1330. У Януковича до підписання асоціації з ЄС залишився один крок. Дзеркало тижня. 2012. 14 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/u-yanukovicha_do_pidpisannya_asotsiatsiyi_z_es_zalishivsia_odin_krok.html.

1331. У Януковича домовилися про парафування угоди щодо врегулювання кризи. Дзеркало тижня. 2014. 21 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/u-yanukovicha-domovilisia-pro-parafuvannya-ugodi-schodo-vregulyuvannya-krizi-137941_.html.

1332. У Януковича уже все роли распределены. Преступности.нет. 2009. 10 июня. URL: <https://news.pn/ru/politics/13766>.

1333. Угоду про асоціацію Україна-ЄС підпишуть за рік? Польське радіо. 2012. 14 листопада. URL: <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/118423,Угоду-про-асоціацію-Україна-ЄС-підпишуть-за-рік>.

1334. Угоду про китайські мільярди підпишуть в жовтні – Присяжнюк. Економічна правда. 2012. 20 вересня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2012/09/20/336225/>.

1335. Украина и Китай урегулировали финансовые разногласия по проекту «Воздушный экспресс». Интерфакс-Украина. 2012. 3 декабря. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/129900.html>.

1336. Украинский ВПК сменит приоритеты. Dsnews.ua. 2010. 5 июля. URL: <http://www.dsnews.ua/politics/art44041>.

1337. Україна «відкотила» Китаю 10% від третини мільярда доларів, позичених на електричку в «Бориспіль». Наші гроші. 2012. 30 липня. URL: <http://nashigroshi.org/2012/07/30/ukrajina-vidkotyla-kytayu-10-vid-tretyny-milyarda-dolariv-pozychenyh-na-elektrychku-v-boryspil/>.

1338. Україна вивезла понад 50 кг урану до Росії. BBC News Україна. 2010. 31 грудня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2010/12/101231_uranium_ukr_is.

1339. Україна залучить в Китаї кредит на 3,6 млрд дол. для заміщення газу вугіллям в теплоенергетиці. УНІАН. 2012. 16 липня. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/673761-ukrajina-zaluchit-v-kitaji-kredit-na-36-mlrd-dol-dlya-zamischennya-gazu-vugillyam-v-teploenergetitsi.html>.

1340. Україна і ЄС домовляться про асоціацію до кінця року. Дзеркало тижня. 2011. 2 березня. URL: https://dt.ua/POLITICS/_ukrayina_i_es-domovlyatsya_pro_asotsiatsiyu_do_kintsya_roku.html.

1341. Україна і Китай домовилися про будівництво заводів з виробництва газу. Економічна правда. 2013. 4 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/12/4/406753/>.

1342. Україна і Китай підписали угоду щодо будівництва «Повітря-

ного експреса». УНІАН. 2011. 18 квітня. URL: <https://economics.unian.ua/transport/485095-ukrajina-i-kitay-pidpisali-ugodu-schodo-budivnitstva-povitryanogo-ekspresa.html>.

1343. Україна і Китай хочуть разом будувати вуглевидобувні машини. Укрінформ. 2014. 24 травня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1666280-ukraiiina_i_kitay_hochut_razom_buduvati_vuglevidobuvni_mashini_1941505.html.

1344. Україна лише через два роки уклала з китайцями угоду ціною \$372 млн на залізницю до Борисполя. Наші гроші. 2013. 24 травня. URL: <http://nashigroshi.org/2013/05/24/ukrajina-lyshe-cherez-dva-roky-uklala-z-kytajtsyamy-uhodu-tsinoyu-372-mln-na-zaliznytsyu-do-boryspolya/>.

1345. Україна не готова до Плану дій щодо членства в НАТО. Радіо Свобода. 2006. 14 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/951339.html>.

1346. Україна оголосила в розшук колишніх глав Міноборони Лебедєва і Єжеля, а також экс-начальника Генштабу Ільїна. Дзеркало тижня. 2016. 14 березня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/ukrayina-ogolosila-v-rozshuk-kolishnih-glav-minoboroni-lebedyeva-i-yezhelya-a-takozh-eks-nachalnika-genshtabu-ilyina-202402_.html.

1347. Україна отримала транш «аграрного кредиту» від китайського банку. Економічна правда. 2013. 6 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/02/6/360320/>.

1348. Україна офіційна. Президент України Віктор Янукович. Укрінформ. URL: <http://photo.ukrinform.ua/ukr/rubrics/photo.php?id=129647>.

1349. Україна пообіцяла Росії не вступати до НАТО. Дзеркало тижня. 2012. 7 березня. URL: https://dt.ua/POLITICS/ukrayina_poobitsyala_rosiyi_ne_vstupati_do_nato.html.

1350. Україна просить ЄС скасувати плату за візи, але це нічого не означає. Українська правда. 2009. 11 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/09/11/4181659/>.

1351. Україна спільно з Китаєм планує побудувати 4 заводи синтетичного газу. Економічна правда. 2013. 27 листопада. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/11/27/405582/>.

1352. Україна сподівається на підписання угоди про асоціацію з ЄС у грудні. Дзеркало тижня. 2011. 19 травня. URL: https://dt.ua/POLITICS/ukrayina_spodivaetsya_na_pidpisannya_ugodi_pro_asotsiatsiyu_z_es_u_grudni.html.

1353. Україна стала членом Європейського енергетичного співтовариства. Радіо Свобода. 2010. 24 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org>.

org/a/2167090.html.

1354. Україна та ЄС завершили перемовини щодо ЗВТ. Дзеркало тижня. 2011. 20 жовтня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/ukrayina_ta_es_zavershili_peremovini_schodo_zvt.html.

1355. Україна та ЄС парафували угоду про асоціацію. УНІАН. 2012. 30 березня. URL: <https://www.unian.ua/eunews/630002-ukrajina-ta-es-parafuvali-ugodu-pro-asotsiatsiyu.html>.

1356. Україна та ЄС парафували угоду про зону вільної торгівлі. УНІАН. 2012. 19 липня. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/675373-ukrajina-ta-es-parafuvali-ugodu-pro-zonu-vilnoji-torgivli.html>.

1357. Україна та ЄС переходять до нового етапу у переговорах про безвізовий режим. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/ukrayina_ta_es_perehodyat_do_novogo_etapu_u_peregovorah_pro_bezvizoviy_rezhim.html.

1358. Україна та Китай домовились про кредит на «Повітряний експрес». Економічна правда. 2011. 20 червня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/06/20/289593/>.

1359. Україна та Китай підписали договір про дружбу і співробітництво та низку інших документів. РБК-Україна. 2013. 5 грудня. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/mezhdu-ukrainoy-i-kitaem-segodnya-byli-podpisany-trimemoranduma--05122013123500>.

1360. Україна та Китай підписали протоколи на постачання вітчизняних сої та ячменю. Аграрний тиждень. Україна. URL: <http://a7d.com.ua/novini/14693-ukrayina-ta-kitay-pdpisali-protokoli-na-postachannya-vtchiznyanih-soyi-ta-yachmenyu.html>

1361. Україна узгодила з Євросоюзом список необхідних реформ. Дзеркало тижня. 2013. 26 червня. URL: https://dt.ua/POLITICS/ukrayina-uzgodila-z-yevrosoyuzom-spisok-neobhidnih-reform-124148_.html.

1362. Україна уникнула небезпеки, позбувшись запасів урану – Обама. Українська правда. 2016. 2 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/04/2/7104182/>.

1363. Українська армія збирається піти російським шляхом. Українська правда. 2011. 27 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/02/27/5965078/>.

1364. Українських військових навчатимуть у російському Генштабі. Дзеркало тижня. 2011. 20 квітня. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/ukrayinskih-viyskovih-navchatimut_u_rosiyskomu-genshtabi.html.

1365. Українські та російські військові на 2011 рік запланували більше 80 спільних заходів. Дзеркало тижня. 2011. 16 лютого. URL: <https://>

dt.ua/POLITICS/ukrayinski_ta_rosiyski_viyskovi_na_2011_rik_zaplanuvali_bilshe_80_spilnih_zahodiv.html.

1366. Управління Держземагентства отримали повноваження розпоряджатися державними землями. УНІАН. 2013. 26 лютого. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/756177-upravlinnya-derjzemagentstva-otrimali-povnovajennya-rozporjadjatisya-derjavnimi-zemlyami.html>.

1367. УПЦ КП просить Бога примножити мудрість Януковича. УНІАН. 2011. 24 січня. URL: <https://www.unian.ua/politics/451608-upts-kp-prositi-boga-primnojiti-mudrist-yanukovicha.html>.

1368. УПЦ МП запропонувала Януковичу ліквідувати Київський патріархат. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/upc-mp-zaproponovala-yanukovichu-likviduvati-kiyivskiy-patriarhat.html>.

1369. Уряд поменшав на двох віце-прем'єрів. BBC News Україна. 2010. 13 жовтня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2010/10/101013_vice_prime_ministers_dt.

1370. Усі напрацювання фонду «Ефективне управління» по Львову Садовий передасть Інституту розвитку міста. Galinfo. 2009. 26 травня. URL: https://galinfo.com.ua/news/usi_napratsyuvannya_fondu_efektyvne_upravlinnya_po_lvovu_sadovyyu_peredast_instytutu_rozvytku_mista_50789.html.

1371. Учебные заведения области готовятся к юбилею «Молодой гвардии». Луганська обласна державна адміністрація. 2007. 9 липня. URL: http://old.loga.gov.ua/oda/press/archive/archive_9039.html?template=33.

1372. Фаляхов Р., Топалов А. День исполнения желаний. Газета.ru. 2013. 17 грудня. URL: <https://www.gazeta.ru/business/2013/12/17/5808597.shtml>.

1373. Фаріон І. «Регіоналам» «тяжело стало работать»... Високий замок. 2013. 10 січня. URL: <https://wz.lviv.ua/article/121770-rehionalam-tiazhelostalo-rabotat>.

1374. Фесенко В., Попов І., Новакова Н., Леонов О. Перший місяць президентства Віктора Януковича : аналіт. доп. URL: <http://penta.org.ua/research/1382/>.

1375. Филипчук Георгий Георгиевич. LB.ua. URL: https://lb.ua/file/person/3200_filipchuk_georgiy_georgievich.html.

1376. Філарет: Негативно до УПЦ КП ставився Янукович. Усі інші президенти України нас підтримували. Гордон. 2019. 20 січня. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/society/-filaret-negativno-do-upts-kp-stavivsja-yanukovich-vsi-inshi-prezidenti-ukrajini-nas-pidtrimuvali-675746.html>.

1377. Філарет: Янукович побачив, куди патріарх Кирил тягне Укра-

їну. ЛІГА. Новини. 2011. 15 вересня. URL: <https://ua-news.liga.net/politics/interview/f-laret-yanukovich-pobachiv-kudi-patr-arkh-kiril-tyagne-ukra-nu>.

1378. Фірташ став власником «Інтера». Українська правда. 2012. 14 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/02/1/6982690/>.

1379. Фракція «Регіони України» і депутатська група «Європейський вибір» ухвалили рішення об'єднатися в єдину фракцію. Радіо Свобода. 2003. 20 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/909898.html>.

1380. Фракція Регіони України. Українська правда. 2002. 20 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2002/06/20/2989447/>.

1381. Футей Б. Зауваження до рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року. Харківська правозахисна група : інформаційний портал «Права людини в Україні». URL: <http://khpg.org/index.php?id=1289922329>.

1382. Фюле вважає, що Євросоюз повинен пообіцяти Україні перспективу вступу. Дзеркало тижня. 2014. 3 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/fyule-vvazhae-scho-yevrosoyuz-povinen-poobicyati-ukrayini-perspektivu-vstupu-136696_.html.

1383. Фюле вночі відвідав Тимошенко в СІЗО. Дзеркало тижня. 2011. 13 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/fyule_vnochi_vidvidav_timoshenko_v_sizo.html.

1384. Фюле натхненний рішучістю Януковича щодо євроінтеграції. Українська правда. 2013. 20 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/20/7002561/>.

1385. Фюле підтримує рішучість української влади вчасно прийняти необхідні євроінтеграційні закони. Український тиждень. 2013. 20 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/News/94365>.

1386. Фюле побачив початок виходу України з політичної кризи. Дзеркало тижня. 2014. 28 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/fyule-pobachiv-rochatok-vihodu-ukrayini-z-politichnoyi-krizi-136356_.html.

1387. Фюле привітав ухвалення розблокованою Радою заяви про євро устремління. Дзеркало тижня. 2013. 22 лютого. URL: <https://dt.ua/POLITICS/fyule-privitav-uhvalennya-rozblokovanoyu-radoyu-zayavi-pro-yeurovroustremlinnya.html>.

1388. Фюле розповів про допомогу ЄС для України: або грант, або кредит. Дзеркало тижня. 2014. 13 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/fyule-rozproviv-pro-dopomogu-yes-dlya-ukrayini-abo-grant-abo-kredit-137336_.html.

1389. Фюле терміново повертається до Києва. Дзеркало тижня. 2014.

27 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/fyule-terminovo-povertayetsya-do-kiyeva-136292_.html.

1390. Харківський з'їзд оголосив про контроль над частиною Півдня і Сходу. BBC News Україна. 2014. 22 лютого. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/02/140222_kharkiv_nk.

1391. Хоменко Л. Обирали голову. В голові – вибори. День. 1999. 20 травня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/obirali-golovu-v-golovi-vibori>.

1392. Хоменко С. «Ручні» закони: путч чи запорука благополуччя? BBC News Україна. 2014. 16 січня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/01/140116_parliament_thursday_sx.

1393. Хоменко С. Спроба номер сім: історія коаліцій по-українськи. BBC News Україна. 2014. 7 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141106_coalition_history_sx.

1394. Хорошковский Валерий. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/valerii-horoshkovskii>.

1395. Хорошковский подписал протокол о возвращении сотрудников ФСБ в Крым. Комментарии. 2010. 20 мая. URL: <https://comments.ua/politics/186612-Horoshkovskiy-podpisal-protokol.html>.

1396. Хорошковский считает, что СБУ должна уделять меньше внимания архивам. Комментарии. 2010. 11 марта. URL: <https://comments.ua/politics/179503-Horoshkovskiy-schitaet-SBU.html>.

1397. Хорошковський вже виконує обов'язки голови СБУ. Українська правда. 2010. 1 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/03/1/4821441/>.

1398. Хорошковський виводить Мінфін з-під контролю прем'єра Азарова. Дзеркало тижня. 2012. 15 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/horoshkovskiy_vivodit_minfin_pid_kontrolyu_premjera_azarova.html.

1399. Хорошковський іде у відставку через Азарова. Українська правда. 2012. 14 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/12/14/6979742/>.

1400. Хорошковський: Групи РУЕ ніколи не існувало – це міф. ЛІГА. Новини. 2013. 28 лютого. URL: https://ua-news.liga.net/politics/news/khoroshkovskiy_grupi_rue_n_koli_ne_snuvalo_tse_m_f.

1401. Хотин Р. Чи справді Америка стояла за Майданом? Радіо Свобода. 2016. 25 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28139840.html>.

1402. Хроніки Революції Гідності: Початок кривавої атаки на Євромайдан. Depo.ua. 2019. 18 лютого. <https://www.depo.ua/ukr/life/hroniki-revolutsiyi-gidnosti--1802201610000>.

1403. Ху Цзінътао розпочав візит до України з відвідин Криму. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/hu-czintao-pochinaye-vizit-do-ukrayini-z-vidvidin-krimu.html>.

1404. ЦИК не может провести выборы в проблемных округах без специального закона. Зеркало недели. 2013. 14 февраля. URL: <https://zn.ua/POLITICS/cik-ne-mozhet-provesti-vybory-v-problemnyh-okrugah-bez-specialnogo-zakona.html>.

1405. Червоненко В. Настоящий чекист Януковича. Главком. 2012. 3 февраля. URL: <https://glavcom.ua/publications/116648-nastojashchij-chekist-janukovicha.html>.

1406. Червоненко В. Справа Манафорта та Україна: деталі звинувачення ФБР. BBC News Україна. 2017. 31 жовтня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-41819259>.

1407. Червоненко В. Що таке «антитерористична операція». BBC News Україна. 2014. 9 лютого. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/02/140219_terrorist_operation_vc.

1408. Червоні прапори і сутички. 9 травня у Львові, Тернополі та Івано-Франківську. Zaxid.net. 2013. 9 травня. URL: https://zaxid.net/chervoni-prapori_i_sutichki_9_travnja_lvovi_ternopoli_ta_ivanofrankivsku_n1284663.

1409. Чи відповідатиме міністр юстиції за неналежне представництво держави у Європейському суді? Резонанс. 2017. 27 лютого. URL: <https://resonance.ua/chi-vidpovidatime-ministr-yusticii-za-n/>.

1410. Чивокуня В. «Закритий перелом» : Шуфррич і Львовчкін побилися за лаштунками Партії регіоні. Українська правда. 2009. 8 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/07/8/4078795/>.

1411. Чивокуня В. Зняти Тимошенко не допомогли навіть прорахунки з «навозом». Українська правда. 2008. 12 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2008/07/12/4444968/>.

1412. Чивокуня В. Партія регіонів провела повзучу зміну менеджменту. Українська правда. 2007. 31 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/07/31/3264313/>.

1413. Чивокуня В. Список Партії регіонів: команда молодості Ріната Ахметова. Українська правда. 2007. 10 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/08/10/3268679/>.

1414. Чивокуня В. Юлія Тимошенко готує кадровий пиріг. Українська правда. 2009. 24 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/06/24/4048097/>.

1415. Чинчин Николай Николаевич. Политрада. URL: <http://politrada>.

com/dossier/Nikolaj-Nikolaevich-Chinchin/.

1416. Чопенко В. Продовольча провінція Китаю. Економічна правда. 2014. 27 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2014/03/27/431747/>.

1417. Чорновіл заявляє, що в «амбарних книгах» ПР є й «Батьківщина». Новинарня. 2016. 30 травня. URL: <https://novynarnia.com/2016/05/30/chornovil-zayavlyaye-shho-v-ambarniy-knizi-pr-bude-y-batktivshhina/>.

1418. Чорновол Т. «Сьомий кілометр» став «єнакіївський». LB.ua. 2010. 24 листопада. URL: https://lb.ua/news/2010/11/24/75423_somiy_kilometr_stav_ienakiiv.html.

1419. Чорноморець Ю. В УПЦ відбувається спроба усунути Митрополита Володимира від влади. РІСУ. 2012. 3 лютого. URL: https://risu.ua/v-urc-vidbuvayetsya-sproba-usunuti-mitropolita-volodimira-vid-vladi_n54248.

1420. Чотири російські банки мають в Україні кредитні зобов'язання на \$25 млрд. Український тиждень. 2014. 23 жовтня. URL: <https://tyzhden.ua/News/121970>.

1421. Что стоит за «министерской ротацией» в Минобороны Украины. Хвиля. 2012. 8 февраля. URL: <http://hvylya.net/analytics/politics/chto-stoit-zha-ministerskoj-rotatsiej-v-minoborony-ukrainy.html>.

1422. ЧФ РФ почав виплачувати борги до бюджету України. РБК-Україна. 2010. 23 жовтня. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/chf-rf-nachal-vyplachivat-dolgi-v-byudzhzet-ukrainy-23102010144800>.

1423. Шалайський О. Вкрадено два мільярди. Ніхто не винен. Наші гроші. 2014. 28 серпня. URL: <http://nashigroshi.org/2014/08/28/vkradeno-dva-milyardy-niht-ne-vynen/>.

1424. Швейц М. Флотская дружба. Газета.ru. 2013. 28 июля. URL: https://www.gazeta.ru/politics/2013/07/26_a_5512133.shtml.

1425. Швець Е. Сергій Тарута: «Рінат більше не олігарх. А я – банкрут». LB.ua. 2015. 5 січня. URL: https://lb.ua/news/2015/01/05/290927_sergey_taruta_rinat_bolshe.html.

1426. Шевченко Владимир Васильевич. Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898–1991. URL: <http://www.knowbysight.info/ShSS/04805.asp>.

1427. Широка коаліція Партії регіонів і БЮТ не відбулася. Голос Америки. 2009. 8 червня. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2009-06-08-voa4-87095812/228966.html>.

1428. Школяренко Ю. Trout Cacheris. Чтоб никто не догадался. Главком. 2010. 13 мая. URL: <https://glavcom.ua/publications/17366-trout-cacheris.-chtob-nikto-ne-dogadalsja.html>.

1429. Шрамович В. Зрадник, який врятував Майдан? У чому звинувачують экс-начальника Генштабу Заману. BBC News Україна. 2019. 26 лютого. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47375557>.

1430. Штурм і зачистка, які планувалися, відмінені, – Яценюк. День. 2014. 19 лютого. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/news/190214-shturm-i-zachistka-yaki-planuvalisya-vidmineni-yacenyuk>.

1431. Штыбликов Д. Военная доктрина и стратегия нацбезопасности: участие в чужих войнах за «спасибо» и курс на ЕС. УНІАН. 2012. 25 июня. URL: <https://www.unian.net/society/666176-voennaya-doktrina-i-strategiya-natsbezopasnosti-uchastie-v-chujih-voynah-za-spasibo-i-kurs-na-es.html>.

1432. Шудря А. Дрейф України на захід привів на Схід. BBC News Україна. 2011. 1 березня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/03/110301_army_russia_it.

1433. Шульц закликав Януковича «не віддаляти Україну від цивілізованого світу». Українська правда. 2014. 17 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/01/17/7009819/>.

1434. Шульц уже не ждет от Януковича продвижения к Европе. LB.ua. 2013. 19 грудня. URL: https://lb.ua/news/2013/12/19/248644_shults_zhdet_yanukovicha.html.

1435. Шурхало Д. Нові призначення в уряді: кадрове рівняння з багатьма відомими. Радіо Свобода. 2009. 26 червня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1763712.html>.

1436. Щербань Евгений. ЛІГА. Досьє. URL: <https://file.liga.net/persons/shcherban-evgeniy>.

1437. Щербина С. Методи влади: депутат-регіонал побив людину офісним кріслом. Українська правда. 2010. 18 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/09/21/5400880/>.

1438. Щербина С. «Газпром» затягує зашморг. Економічна правда. 2013. 28 червня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2013/06/28/382655/>.

1439. Щербина С. Перший закон Фірташа-Хорошковського. Економічна правда. 2013. 8 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2013/02/8/360669/>.

1440. Щербина С. Хто такий Сергій Курченко? Економічна правда. 2013. 14 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2013/02/14/361568/>.

1441. Що Янукович робитиме у Китаї (програма візиту). ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/scho-yanukovich-robotime-u-kitayi-programa.html>.

1442. Экс-посол США призвал Обаму объявить Януковичу бойкот. LB.ua. 2012. 2 февраля. URL: https://lb.ua/news/2012/02/02/134983_eksposol

ssha_prizval_obamu_obyavit.html.

1443. Юлія Тимошенко и Виктор Янукович сколачивают конституцию против Виктора Ющенко. Коммерсантъ. 2009. 3 июня (№ 98). URL: <https://www.kommersant.ru/doc/1181475>.

1444. Юрий Любоненко получил награду «Почетный гражданин г. Кривой Рог». Gorod.dp.ua. 2010. 13 апреля. URL: <https://web.gorod.dp.ua/news/53641>.

1445. Юрій Луценко. Перший заочний процес над міністром Януковича. Facebook. 2016. 20 грудня. URL: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=610151939183985&set=a.139021569630360&type=3&theater>.

1446. Ющенко – зрадник, бо виборчу кампанію «Нашої України» фінансувала Партія регіонів – Зікеєв. Gazeta.ua. 2013. 26 січня. URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_uschenko-zradnik-bo-viborchu-kampaniyu-nashoyi-ukrayini-finansovala-partiya-regioniv-zikeyev/479269.

1447. Ющенко В. Як і чому була зруйнована «Ширка» між БЮТ і ПР. Історична правда. 2014. 22 травня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2014/05/22/142975/>.

1448. Ющенко відклав звільнення Стельмаха на невизначений термін. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yushchenko-vidklav-zvilnennya-stelmahana-nevznachenii-termin.html>.

1449. Ющенко піде в президенти зі Співочого поля. Українська правда. 2004. 30 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/06/30/3000844/>.

1450. Ющенко призначив посадовців Генштабу та Міноборони. Zaxid.net. 2010. 4 січня. URL: https://zaxid.net/yushhenko_priznachiv_posadovtsiv_genshtabu_ta_minoboroni_n1092958.

1451. Я не кум Януковича – Пшонка. Zaxid.net. 2010. 12 листопада. URL: https://zaxid.net/ya_ne_kum_yanukovicha__pshonka_n1212926.

1452. Яворівський оприлюднив документи НКВС про те, що батько і дядько Януковича були «пособниками фашистів». Корреспондент. 2010. 25 січня. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1039747-yavorivskij-oprilyudniv-dokumenti-nkvs-pro-te-shcho-batko-i-dyadko-yanukovicha-buli-posobnikami-fashisti>.

1453. Як створювався Укроборонпром. Цензор.нет. 2018. 24 квітня. URL: https://censor.net.ua/forum/3063017/yak_stvoryuvavsya_ukroboronprom.

1454. Як Це Було. Перший день саміту Східного партнерства у Вільнюсі. BBC Україна. 2013. 28 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/mobile/politics/2013/11/131128_vilnius_28_nov.shtml.

1455. Як Це Було. Саміт у Вільнюсі завершився без підписання. BBC

News Україна. 2013. 29 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/mobile/politics/2013/11/131129_vilnius_29_nov.shtml.

1456. Яковина І. Приклучення Допы и Гепы. Главное. 2010. 4 ноября. URL: <https://glavnoe.ua/articles/a4297>.

1457. Янукович – Коломойскому после начала Евромайдана: Это все полезно, мы выйдем из этой ситуации более сильными. Аудио. Гордон. 2015. 10 ноября. URL: <https://gordonua.com/news/maidan/yanukovich-kolomoyskomu-o-evromaydane-eto-polezno-my-vyydem-iz-etoy-situacii-bolee-silnymi-audio-105980.html>.

1458. Янукович 2 ноября примет участие в заседании Кабмина. Пять министров под угрозой увольнения. Зеркало недели. 2011. 28 октября. URL: https://zn.ua/POLITICS/yanukovich_2_noyabrya_primet_uchastie_v_zasedanii_kabmina_ne_isklyucheny_kadrovye_resheniya.html.

1459. Янукович 20 жовтня на запрошення Баррозу відвідає Брюссель з метою завершення переговорів про асоціацію між Україною та ЄС. РБК-Україна. 2011. 11 липня. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/yanukovich-20-oktyabrya-po-priglaseniyu-barrozu-posetit-bryussel-11072011143400>.

1460. Янукович анонсує нові газові умови з Росією. Економічна правда. 2011. 18 жовтня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/10/18/302315/>.

1461. Янукович вважає введення безвізового режиму між Україною та ЄС питанням найближчого майбутнього. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_vvazhae_vvedennya_bezvizovogo_rezhimu_mizh_ukrayinoyu_ta_es_pitanniam_nayblizhchogo_maybu.html.

1462. Янукович вважає корисною для України паузу у відносинах з Євросоюзом. Дзеркало тижня. 2012. 11 травня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_vvazhae_korisnoyu_dlya_ukrayini_pauzu_u_vidnosinah_z_evrosoyuzom.html.

1463. Янукович вдруге за два дні зустрівся з Фюле. Дзеркало тижня. 2014. 13 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-vdruge-za-dva-dni-zustrivsyaz-fyule-137356_.html.

1464. Янукович висунув Євросоюзу п'ять фінансових умов для підписання асоціації. Дзеркало тижня. 2013. 29 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-u-vilnyusi-zayaviv-scho-pidpishe-asociaciyu-tilkipislya-otrimannya-dopomogi-vid-yes-132833_.html.

1465. Янукович віддав Донечину людині Ахметова. Українська правда. 2011. 12 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/07/12/6379496/>.

1466. Янукович відмовився випустити Тимошенко. Українська правда. 2011. 18 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/18/6679010/>.

1467. Янукович відмовився від підписання асоціації з ЄС, тому що європейці відмовились фінансувати його передвиборчу кампанію, – експерт. URL: <https://ua.112.ua/polityka/yanukovich-vidmovivsyia-vid-pidpissannya-asociaciyi-z-yes-tomu-scho-yevropeyci-vidmovilis-finansuvati-yogo-perevdiborchu-kompaniyu-ekspert-5818.html>.

1468. Янукович вірить в успішність саміту Україна–ЄС. Дзеркало тижня. 2011. 16 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_virit_v_uspishnist_samitu_ukrayina-es.html.

1469. Янукович готов уволить чиновников, ответственных за подготовку ассоциации с ЕС. Зеркало недели. 2013. 13 декабря. URL: https://zn.ua/POLITICS/yanukovich-anonsiroval-uvolnenie-chinovnikov-otvetstvennyh-za-podgotovku-associacii-s-es-134972_.html.

1470. Янукович досі міркує, кого б завтра звільнити. Дзеркало тижня. 2011. 1 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_dosi_mirkue,_kogo_b_zavtra_zvilniti.html.

1471. Янукович заборонив міністру показувати пальцем на Азарова. УНІАН. 2011. 7 квітня. URL: <https://www.unian.ua/politics/480943-yanukovich-zaboroniv-ministru-pokazuvati-paltsem-na-azarova.html>

1472. Янукович закликає українців не жаліться і не принижуватись: виступ Президента у Верховній Раді. УНІАН. 2011. 7 квітня. URL: <https://www.unian.ua/politics/480853-yanukovich-zaklikae-ukrajintsiv-ne-jalitis-i-ne-prinijuvatis.html>.

1473. Янукович залишив собі Богатирьову. Українська правда. 2010. 6 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/04/6/4913545/>.

1474. Янукович запевнив голову Європарламенту, що сконцентрований на євроінтеграції. Дзеркало тижня. 2013. 7 серпня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-zapevнив-golovu-yevroparlamentu-scho-skoncentrovaniy-na-yevrointegraciyi-126312_.html.

1475. Янукович запевняє, що головним завданням української дипломатії залишається євроінтеграція. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_zapevnyaє,_scho_golovnim_zavdanniyam_ukrayinskoyi_diplomatiyi_zalishaetsya_evrointegratsiy.html.

1476. Янукович запропонував Яценюку посаду прем'єр-міністра. ТСН. 2014. 25 січня. URL: <https://tsn.ua/politika/yanukovich-zaproponувav-yacenyuku-posadu-preм-міністра-331275.html>.

1477. Янукович затвердив план заходів щодо лібералізації візового режиму з ЄС. Finance.ua. 2011. 22 квітня. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/236100/yanukovych-zatverdыв-plan-zahodiv-shhodo-liberalizatsiyi-vizovogo-rezhymu-z-yes>.

1478. Янукович заявив Європі, що не поспішає з угодою про асоціацію. Українська правда. 2011. 18 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/18/6679948/>

1479. Янукович звільнив Стельмаха через жорстку розмову. Економічна правда. 2010. 23 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2010/12/23/263401/>.

1480. Янукович звільнив Ярошенка. Дзеркало тижня. 2012. 18 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_zvilniv_yaroshenka.html.

1481. Янукович згоден на формування коаліційного аполітичного уряду – Рибак. Радіо Свобода. 2014. 12 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25261760.html>.

1482. Янукович здійснить візит до Китаю. ТСН. URL: [html https://tsn.ua/ukrayina/yanukovich-zdiysnit-vizit-do-kitayu.html](https://tsn.ua/ukrayina/yanukovich-zdiysnit-vizit-do-kitayu.html).

1483. Янукович знову підтверджує європейський вибір. Радіо Свобода. 2011. 17 жовтня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24362686.html>.

1484. Янукович зустрівся зі спецпосланцем генсека ООН та головою дипломатії ЄС Кетрін Ештон. Дзеркало тижня. 2014. 29 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-zustrivsyia-zi-specposlancem-genseka-oon-ta-golovoyu-diplomatiyi-yes-ketrin-eshton-136444_.html.

1485. Янукович і Фюле обговорили важливість об'єктивної та неупередженої оцінки внутрішньополітичних процесів в Україні. Дзеркало тижня. 2014. 12 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-i-fyule-obgovorili-vazhlyvist-ob-yektivnoyi-ta-neuperedzhenoyi-ocinki-vnutrishnopolitichnih-procesiv-v-ukrayini-137286_.html.

1486. Янукович їздив у Вільнюс виграти час і нагадати ЄС про гроші. Український тиждень. 2013. 29 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/News/95240>.

1487. Янукович каже, що на роботу в органи влади його запросив не Лазаренко. Радіо Свобода. 2013. 1 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24916682.html>.

1488. Янукович мав розмову з трьома суддями. УНІАН. 2010. 2 березня. URL: <https://www.unian.ua/politics/331111-yanukovich-mav-rozmovu-z-troma-suddyami.html>.

1489. Янукович має намір пройти шлях євроінтеграції до кінця, але тільки після виборів. Дзеркало тижня. 2012. 14 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_mae_namir_proyti_shlyah_evrointergatsiyi_do_kintsya_ale_tilki_pislya_vivoriv.html.

1490. Янукович має намір радикально покарати міністра оборони.

Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/yanukovich_mae_namir_radikalno_pokarati_ministra_oboroni.html.

1491. Янукович министру финансов: «Я поднял над вами топор!». Цензор.нет. 2011. 18 мая. URL: <https://censor.net.ua/n168736>.

1492. Янукович надавав обіцянок єврокомісару. Українська правда. 2010. 22 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/04/22/4957237/>.

1493. Янукович настаивает на перспективе членства Украины в ЕС в Соглашении об ассоциации. Українські новини. 2011. 29 септєбря. URL: <https://ukranews.com/news/110513-yanukovych-nastayvaet-na-perspektyvechlenstva-ukraynu-v-es-v-soglashenyy-ob-assocyacyu>.

1494. Янукович не буде вимагати від ЄС «всього і відразу». Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_ne_bude_vimagati_vid_es_vsogo_i_vidrazu.html.

1495. Янукович не буде звільняти Стельмаха з посади голови НБУ. ТСН. 2010. 12 березня. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/yanukovich-ne-bude-zvilnyati-stelmaha-z-posadi-golovi-nbu.html>.

1496. Янукович не відповів на запитання про визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yanukovich-ne-vidpoviv-na-zapitannya-pro-viznannya-nezalezhnosti-abhaziyi-i-pivdennoyi-osetiyi.html>.

1497. Янукович не зміг позбутися Тимошенко. Українська правда. 2009. 5 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/02/5/3714265/>.

1498. Янукович не став їсти у Львові. LB.ua. 2010. 27 травня. URL: https://lb.ua/news/2010/05/27/46972_yanukovich_ne_stav_isti_u_lvovi.html.

1499. Янукович о приговоре Тимошенко: Это досадный случай, препятствующий евроинтеграции. Корреспондент. 2011. 11 октєбря. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/1270994-yanukovich-o-prigovore-timoshenko-eto-dosadnyj-sluchaj-prepyatstvuyushchij-evrointegracii>.

1500. Янукович обговорив з Азаровим асоціацію з ЄС і подальшу долю відносин з Росією. Дзеркало тижня. 2013. 18 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-obgovoriv-z-azarovim-asociaciyu-z-yes-i-podalshudolyu-vidnosin-z-rosiyeyu-128649_.html.

1501. Янукович обговорив з Ештон перспективи проведення конституційної реформи. Дзеркало тижня. 2014. 5 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-obgovoriv-z-eshton-perspektivi-provedennya-konstituciynoyi-reformi-136886_.html.

1502. Янукович обіцяє вирішити проблему з коштами на дороги Львова. Zaxid.net. 2011. 11 квітня. URL: https://zaxid.net/yanukovich_obitsyaye_

virishiti_problemu_z_koshtami_na_dorogi_lvova_n1126809.

1503. Янукович обіцяє почистити ряди через податкову «біблію». Українська правда. 2010. 27 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/27/5618862/>.

1504. Янукович оголосив 20 лютого Днем жалоби. Радіо Свобода. 2014. 19 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25269211.html>.

1505. Янукович переніс День українського флоту на російську дату. ТСН. 2011. 30 грудня. URL: <https://tsn.ua/politika/yanukovich-perenis-den-ukrayinskogo-flotu-na-rosiysku-datu.html>.

1506. Янукович підписав закон, що передбачає відмову України від вступу в НАТО. Радіо Свобода. 2010. 15 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2100417.html>.

1507. Янукович підписав указ про відставку Азарова та міністрів. УНІАН. 2014. 28 січня. URL: <https://www.unian.ua/politics/877624-yanukovich-pidpisav-ukaz-pro-vidstavku-azarova-ta-ministriv.html>.

1508. Янукович підпише закон про червоні прапори, щойно його побачить. Історична правда. 2011. 4 травня. URL: http://www.istpravda.com.ua/ukr/short/4dc120558c44f/view_columns/.

1509. Янукович підтвердив, що впорається з угодою про асоціацію з ЄС до грудня. Дзеркало тижня. 2011. 18 квітня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_pidtverdiv_scho_vporaetsya_z_ugodoyu_pro_asotsiatsiyu_z_es_do_grudnya.html.

1510. Янукович після саміту у Вільнюсі зрозумів, що двері до ЄС відчинено. Дзеркало тижня. 2013. 29 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-pislya-samitu-u-vilnyusi-zrozumiv-scho-dveri-do-yes-vidchineno-132846_.html.

1511. Янукович по телефону Баррозу запевнив, що вводити НС в Україні не має наміру. Дзеркало тижня. 2014. 23 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-po-telefonu-barrozu-zapevniv-scho-vvoditi-ns-v-ukrayini-ne-maye-namiru-136010_.html.

1512. Янукович поведе на вибори Ахметова, Піскуна, Ківалова й сина. Українська правда. 2005. 3 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/12/3/3026773/>.

1513. Янукович погрожує позвільняти тих, хто готував Угоду про асоціацію. Українська правда. 2013. 13 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/12/13/7006721/>.

1514. Янукович полетів із першим президентським візитом. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yanukovich-vidbuv-do-bryusselya.htmlhttps://tsn.ua/>

ukrayina/yanukovich-vidbuv-do-bryusselya.html.

1515. Янукович полетів у Китай на 4 дні – за кредитом в \$10 млрд. Finance.ua. 2013. 3 грудня. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/314085/yanukovych-poletiv-u-kytaj-na-4-dni-za-kredytom-v-10-mlrd>.

1516. Янукович пообіцяв «рахуватися з думкою професіоналів» при реформуванні СБУ. Дзеркало тижня. 2013. 10 січня. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/yanukovich-poobicyav-rahuvatisya-z-dumkoju-profesionaliv-pri-reformuvanni-sbu.html>.

1517. Янукович пообіцяв виконати всі умови Євросоюзу для асоціації. Дзеркало тижня. 2013. 3 липня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-poobicyav-vikonati-vsi-umovi-yevrosoyuzu-dlya-asociaciyi-124507_.html.

1518. Янукович пообіцяв Ештон протягом 24 годин прийняти рішення щодо врегулювання ситуації. Дзеркало тижня. 2013. 11 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-poobicyav-eshton-protyagom-24-godin-priynati-rishennya-schodo-vregulyuvannya-situaciyi-133702_.html.

1519. Янукович пообіцяв підписати рішення Ради про можливість лікування Тимошенко за кордоном. Дзеркало тижня. 2013. 17 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-poobicyav-pidpisati-rishennya-radi-pro-mozhlyvist-likuvannya-timoshenko-za-kordonom-130234_.html.

1520. Янукович пообіцяв Ромпею і Баррозу докласти максимум зусиль для виконання євроінтеграційних завдань. Дзеркало тижня. 2013. 25 лютого. URL: <https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-poobicyav-rompeyu-i-barrozu-doklasti-maksimum-zusil-dlya-vikonannya-yevrointegracijnih-zavdan.html>.

1521. Янукович пообіцяв скористатися паузою у відносинах з ЄС для «будівництва Європи всередині країни». Дзеркало тижня. 2012. 5 червня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_poobitsyav_skoristatsiya_pauzoju_u_vidnosinah_z_es_dlya_budivnitstva_evropi_vseredini_kra.html.

1522. Янукович пообіцяв Фюле працювати над недоліками. Дзеркало тижня. 2013. 8 лютого. URL: <https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-poobicyav-fyule-pracyuvati-nad-nedolikami.html>.

1523. Янукович пообіцяв швидке внесення до Ради законопроекту про лікування засуджених за кордоном. Дзеркало тижня. 2013. 21 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-poobicyav-shvidke-vnesennya-do-radi-zakonoproektu-pro-likuvannya-zasudzenih-za-kordonom-130429_.html.

1524. Янукович потребував у Азарова пересмотреть бюджет уже в январе. Цензор.нет. 2012. 11 января. URL: https://censor.net.ua/news/193729/yanukovich-potreboval_u_azarova_peresmotret_byudjet_uje_v_yanvare.

1525. Янукович привітав резолюцію Європарламенту по Україні.

Дзеркало тижня. 2011. 1 грудня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_privitav_rezolyutsiyu_evroparlamentu_po_ukrayini.html.

1526. Янукович пригрозив міністру туманними перспективами. Українська правда. 2011. 7 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/04/7/6086846/>

1527. Янукович пригрозил міністрам увольненням. Первым на вылет – министр финансов. Delo.ua. 2011. 6 сентября. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/janukovich-prigrozil-ministram-uvolnieniem-pervym-na-vylet-mini-163962/>.

1528. Янукович призупинив членство в Партії регіонів. Радіо Свобода. 2010. 27 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1973901.html>.

1529. Янукович прийде на серйозну розмову до Азарова і К°. Українська правда. 2011. 28 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/28/6712821/>.

1530. Янукович про ЄС: ми як бідні родичі. Економічна правда. 2011. 19 жовтня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2011/10/19/302530/>.

1531. Янукович про зустріч з Медведевим: У нас пішло взаєморозуміння. Zaxid.net. 2011. 21 грудня. URL: https://zaxid.net/yanukovich_pro_zustrich_z_medvedyevim_u_nas_pishlo_vzayemorozuminnya_n1243888.

1532. Янукович про резолюцію Європарламенту: Проблеми є, і Україна над ними «працює». Дзеркало тижня. 2011. 28 жовтня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_pro_rezolyutsiyu_evroparlamentu_problemi_e_i_ukrayina_nad_nimi_pratsyue.html.

1533. Янукович провів «таємну» зустріч з Фюле. Український тиждень. 2013. 19 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/News/94272>.

1534. Янукович проводить зустріч із Фюле. Дзеркало тижня. 2014. 28 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich-provodit-zustrich-iz-fyule-136369_.html.

1535. Янукович розповів, які пісні йому співала бабуся. Українська правда. 2005. 21 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/12/21/3037072/>.

1536. Янукович розраховує на 8 мільярдів доларів інвестицій з Китаю. Дзеркало тижня. 2013. 5 грудня. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/yanukovich-rozrahovuye-na-8-milyardiv-dolariv-investiciy-z-kitayu-133270_.html.

1537. Янукович сказав до середини осені приготувати безвізовий режим з ЄС. Українська правда. 2010. 28 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/05/28/5085080/>.

1538. Янукович узяв із собою в Москву потужну «групу підтрим-

ки». Українська правда. 2010. 5 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/03/5/4834306/>.

1539. Янукович хоче перевести відносини України з Євросоюзом у практичну площину. ГолосUA. 2010. 28 травня. URL: <https://golos.ua/i/49216>.

1540. Янукович: альтернативи євроінтеграції не існує. BBC News Україна. 2013. 21 листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/11/131121_yanukovych_austria_vc.

1541. Янукович: Будь-який тиск на ЗМІ є неприпустимим. Galinfo. 2012. 19 вересня. URL: https://galinfo.com.ua/news/yanukovych_budyakyy_tysk_na_zmi_ie_neprypustymym_118121.html.

1542. Янукович: Дружити з Росією дуже важливо, але Україна обирає Європу. Дзеркало тижня. 2011. 25 серпня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_druzhiti_z_rosieyu_duzhe_vazhливо,_ale_ukrayina_obirae_evropu.html.

1543. Янукович: Інтеграція в ЄС залишається нашим пріоритетом. Interfax-Україна. 2011. 25 травня. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/69530.html>.

1544. Янукович: Ми за крок від підписання договору про асоціацію з ЄС. Дзеркало тижня. 2011. 18 квітня. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_mi_za_krok_vid_pidpisannya_dogovoru_pro_asotsiatsiyu_z_es.html.

1545. Янукович: незадоволені підприємці хочуть зберегти дірки в законах. Українська правда. 2010. 17 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/17/5580153/>.

1546. Янукович: Перед самітом Україна-ЄС гострим залишається «питання Тимошенко». Interfax-Україна. 2011. 15 грудня. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/88985.html>.

1547. Янукович: Україна повинна визнати незалежність Абхазії і Південної Осетії. Українська правда. 2008. 26 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/08/26/3535078/>.

1548. Януковича благословили на царство. Українська правда. 2010. 21 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/02/21/4795270/>.

1549. Януковичу «серце підказало», що вибори Президента мають бути всенародними. Коаліції не буде? Радіо Свобода. 2009. 7 червня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1748622.html>.

1550. Януковичу на саміті пропонували підписати асоціацію з ЄС навіть без вирішення питання Тимошенко. Дзеркало тижня. 2013. 29 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovichu-na-samiti-proponuvali-pidpisati-asociaciyu-z-yes-navit-bez-virishennya-pitannya-timoshenko-132835_.html.

НОТАТКИ

Наукове видання

Денисенко Вадим

**ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
В УКРАЇНІ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ
ВІКТОРА ЯНУКОВИЧА (2010–2014 РР.)**

Монографія

Коректор

Анна Надь

Дизайн обкладинки, верстка і макетування

Анатолій Стужук

Г Е Л Ь В Е Т И К А
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 31.03.2021 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Minion. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 51,03. Наклад 300. Замовлення № 0621м-186.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
69002, Україна, м. Запоріжжя, вул. Олександрівська, 84, оф. 414
Тел.: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.